LINDEMANN

CORPUS
GRAMMATICORUM
LATINORUM

VOL. 3

1833

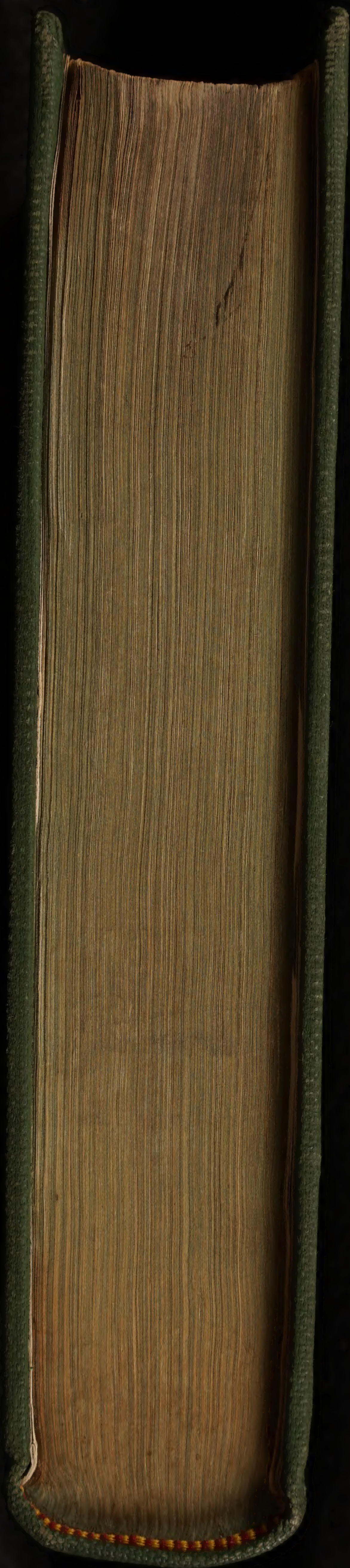

CORPUS GRAMMATICORUM LATINORUM VETERUM

COLLEGIT AUXIT RECENSUIT
AC POTIOREM LECTIONIS VARIETATEM
ADIECIT

FRIDERICUS LINDEMANNUS
SOCIORUM OPERA ADIUTUS.

TOMUS III.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ETYMOLOGIARUM
LIBROS XX. CONTINENS.

ACCEDUNT TABULAE TRES LAPIDI INSCRIPTAE.

LIPSIAE,
SUMPTIBUS B. G. TEUBNERI ET F. CLAUDII.
CIƆIƆCCCXXXIII.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI

ETYMOLOGIARUM LIBRI XX.

EDIDIT

FRIDERICUS VILELMUS OTTO.

VIRO

ILLUSTRI AC MERITISSIMO

IOA. CHRIST. THEOPH. MÜLLERO

IURIS DOCTORI, SUPREMO REGIS SAXONIAE IN REBUS AD SACRA ET LITTERARUM CULTUM SPECTANTIBUS ADMINISTRO CETT.

HOC TERTIUM VOLUMEN GRAMMATICORUM

SACRUM ESSE VOLUERUNT

EDITORES.

VIRO

ILLUSTRI AC MERITISSIMO

IOA. CHRIST. THEOPH. MÜLLERO

IURIS DOCTORI, SUPREMO REGIS SAXONIAE IN REBUS AD SACRA ET LITTERARUM CULTUM SPECTANTIBUS ADMINISTRO CETT.

S. P. D.

FRIDERICUS LINDEMANNUS.

Ut hanc Tibi novam libri Isidoriani Editionem inscriberem, quae tertium Grammaticorum Latinorum volumen conficit, tres me impulerunt caussae, quarum una fuit, quod cum Isidori Etymologiae ad iuris Romani fontes etiam pertineant, ad Te iureconsultum patriae nostrae inclutum spectare putabam emendationem huius libri; altera fuit caussa, quod patronum mihi Te meae Grammaticorum Editionis gravem ac potentem, si fieri posset, conciliare volebam; tertia, quod cupiebam homines intelligere, e terra Saxonica nondum exsulare Maecenates, qui antiquarum litterarum studia favore suo ac patrocinio complecterentur. Ad primam illam caussam quod attinet, nemo est civis patriae nostrae, qui, quod Tu potissimum ad gubernacula rerum sacrarum ac litterarum sis admotus, Tuae eruditioni Tuaeque humanitati non tribuat. Altera caussa ita est comparata, ut nisi Tu opem feras, vix poterit omne hoc meum negotium ad finem feliciter perduci. Quare Tuum nobis implorare patrocinium in tanto negotio, tam fortiter a me susceptо, sed ad quod exsequendum fortiori etiam animo opus est, tantum non unice salutare esse videbitur, si reputaveris mecum, quanta sit summa expensorum a me factorum faciendorumque, quae hoc loco recensere longum est, de quibusque iam alio modo Tibi exposui. Tertium autem illud neces-

sarium esse existimavi propterea, quod ubique terrarum percrebuisse iam videtur opinio, tanquam in Saxonia litterae Graecae et Latinae non amplius magni fiant ac patria nostra laudem illam veterem atque antiquam de veteris litteraturae nutrimento plane perdiderit. Cui opinioni ut minime calculum addiiciendum existimo, mihi enim ipse derogarem, ita omni ope enitendum censeo, ne latius illa serpat ac patriae nostrae rectores apud exteros diffamare pergat. Etenim ex quo Tu ad summum rerum sacrarum ac litterarum in regno nostro gubernaculum evectus es, licet breve sit illud temporis spacium, adiutore viro illarum rerum peritissimo ac summe merito, nihil abs Te est omissum, quod ad meliorem ducere posset statum ludos nostros litterarios, qui omnes Tua ope maxime indigere videntur. Ac licet plurima iam nonnisi praeparata sint; plura fient, cum plura poteris. Quae omnia grato animo accipimus. Qua de re hanc etiam meam qualemcunque gratiarum actionem publice prolatam benivolo animo accipe; atque ut hoc quoque Grammaticorum edendorum negotium patrocinio Tuo digneris, ea, qua par est, observantia ac veneratione ex Te peto. Scripsi in Gymnasio Zittaviensi Nonis Octobr. cIↃIↃcccxxxII.

PRAEFATIO AD TOMUM III.

FRIDERICUS LINDEMANNUS LECTURIS. S.

Opera nostra in hoc tertio Grammaticorum volumine absoluta, reliquum fuit, ut paucis exponeremus, quid consilii in libro Isidoriano edendo secuti essemus, quaque ratione id consilium assequi studuissemus. Igitur primum nihil notarum addendum censuimus, nisi quod ad potiorem lectionis varietatem et ad librum emendandum faceret, id quod in primo iam horum Grammaticorum volumine a nobis transactum esse aspectus docet. Itaque *Fridericus Vilelmus Otto*, V. Cl., adiumentis a me procuratis usus, solus omni Isidorum emendandi negotio suscepto, et libros contulit veteres, et totum Etymologiarum librum ita emaculavit, ut oratio plane alia nunc appareat, atque olim fuit; a me vero paucissima tantum in eam rem sint collata. Et codices quidem, quibus usus est Editor eruditissimus, primum recensebimus.

I. Codex Zittaviensis, qui asservatur in bibliotheca Zittaviensis civitatis publica. Is liber scriptus est anno 1527. feria tertia post Dominicam Cantate. In fine libri haec praeterea leguntur: *Ferdinandus Primus in monasterio Brzcwnau, vulgo Braunau, a Vratislavia Sylesiorum urbe in Boemiam cum suo regio ac splendido comitatu pergens pernoctavit et hunc grandem codicem lustravit.* De monacho, qui codicem conscripsit, nihil in eo reperitur, nisi post orationem *Ave Maria* cet. nomen *Obislai* subscriptum. Plures libri et singulorum librorum plura capita desunt, a scriba studio omissa. Scripturae vero character est recentissimus, sed e libro, nt videtur, optimo descriptus fideliter, quum ubi librarius compendia scribendi non intelligeret, eadem iisdem signis tradiderit, cuius rei plura in singulis locis sunt indicia. Qua de caussa plerumque cum melioribus libris consentit. Forma libri est maxima; sigla (Z.) eum signavit Editor.

II. Codex Guelpherbytanus apud Ebertum in Catalogo librorum manuscriptorum Bibl. Gu. p. 95. n. 471. recensitus. Est codex membraneus seculi XIV., omnium, quos contulit Editor, praestantissimus, qui Graeca, ut plurimum, praeclare servavit. Annexus est Phocae libellus, quo de vide quae exposita sunt p. 319. Corporis Gramm. Vol. I. Sigla notatus est hac: (Gu. 1.).

III. Codex Guelpherbytanus, apud Ebertum l. c. p. 95. n. 473. Est liber membraneus formae maximae seculi XI., sed inter deteriores, et Graeca saepissime omittit. Supra versus saepe varias alius codicis lectiones exhibet. Insertus est codici Isidori liber de rerum natura ad regem Siseputum post librum quartum etymologiarum. Sigla hac notatus est: (Gu. 2.).

IV. Codex Guelpherbytanus, apud Ebertum l. c. p. 95. n. 475. Liber est membraneus, seculi XIII. Huius codicis perexiguum est pretium, quare in Graecorum tantum explicationibus et locis gravioribus ab Editore est lustratus, quum integra collatione non videretur dignus. Sigla notatur hac: (Gu. 3). Idem factum est in

V. Codice Guelpherbytano, qui apud Ebertum descriptus legitur p. 96. n. 477. In eo lib. I, c. 1—3. prorsus desunt et capp. 4—25. suppleta sunt a manu seculi XV. Ceterum membraneus est, seculi, ut videtur, XIII. formae octuplicatae. Ex hoc codice Graeca tantum emendare studuimus, et potiores locos cum vulgata contulit Editor. Siglam habet hanc: (Gu. 4.).

Tum Editionibus usus est Editor his fere:

I. *Vulgatam* editionem dixit editor *Vulcanii*, quae prodiit Bas. ao. 1577. in forma maxima, variis lectionibus et scholiis illustrata. Has varias lectiones quum Gothofredus in suam editionem transtulerit, ad calcem libri, sic eas signavit Editor: *Alii ap. Goth.* Praeterea Vulcanius coniecturas interdum fecit, quas si probabiles esse viderentur, recepit Editor notato Vulcanii nomine.

II. Praeterea usus est Editione *Gothofredi*, quae Vulcanii textum exhibet sine ulla discrepantia; nam quae propria esse videntur Gothofredanae editionis, errores sunt typographici. Notavit tamen si quid aliter se habere videretur hoc signo: *Ed. Goth.*

III. *Arevali* etiam editio ad manus fuit. Is ad calcem editionis suae varias lectiones e pluribus dedit codicibus, sed ita indiligenter notatas, ut plerumque nihil addiderit, nisi siglam *al.* Hi ergo *alii*, quorum lectiones in notas suas Editor recepit, sunt variae lectiones, quas dedit e suis codicibus Arevalus. Plurima autem ipse Arevalus optime emendavit, nescimus tamen, utrum ex editione Grialii, quae ad manus non fuit, an e suis codicibus. Plerumque autem consentit oratio, quam exhibuit Arevalus, cum nostro Gu. 1. optimo. In libro tamen I. de arte Grammatica satis infeliciter est ille versatus. Emendavit enim et mutavit omnia fere exempla secundum Donatum, contra omnium Codd. consensum. Notae Arevali et Grialii redditae sunt quae ad emendandum Isidorum facere viderentur et ad recte intelligendas emendationes necessariae. Si quas varias lectiones e codice nominatim laudavit Arevalus idem factum est in hac editione, sicut *Cod. Ottobon.* cet. Ceterum varias lectiones, quae in ipso Arevali contextu Isidoriano discrepantes ab hac nostra editione reperiuntur, notatae sunt his siglis: *Arev. Ar.*

Antiquioribus editionibus usus est Editor his, quae sequuntur.

IV. *Editio princeps.* Cf. Ebertum in lexico bibliograph. n. 10561. Isidori etymologiarum libri XX. Gth. Zainer. 19. Novbr. 1472. (A. V.) f. Ea consentit plerumque cum Gu. 1. Nonnulla capita bis leguntur, sed discrepant quaedam, ita ut e duobus codicibus, nescimus quo fato, expressa videantur. Quod ubi factum est, indicavit Editor signis: *va.* 1. 2. Usus enim est signo *va.* pro *av.*, qua posteriori sigla quum primum uti voluisset, locis quibusdam ea remansit et mutanda est in *va.* Haec editio Graeca litteris diligenter expressa exhibet, et si non est prima editio, tamen pro principe habenda.

V. *Editio sine loco et anno*, apud Ebert. in lexico bibliogr. n. 10562. notata. Consentit ea plerumque cum vulgatis exemplaribus et nihil fere singulare ac peculiare continet. Tamen inter principes numeranda est, quapropter notata est hoc signo: (*pr.*) Insertus est huic editioni Isidori *liber de rerum natura ad Sisebutum.*

Editor eruditissimus ipse in emendanda Isidori oratione ita est versatus, ut maxime sequeretur codicem Gu. 1. signatum. Idem locos scriptorum accurate notavit, exceptis Patrum Ecclesiasticorum locis, quorum editiones omnium non erant ad manus. Ad calcem libri addita sunt quaedam Analecta, quae continent ea, quae codicibus et editionibus antiquis inserta sunt, licet

ad Etymologias Isidori non pertineant. Varias lectiones cycli paschalis in his analectis coniunctim exhibuit Editor ideo, quoniam tantopere inter se Codd. atque Edd. discrepant, ut quid pro quo positum sit, vix dixeris. — Ceterum excidit aliquoties in notis *vulgatae lectionis* commemoratio, quod ubi factum est, studiose eas collegit Editor et inter *errores ad notas* ad calcem libri adiectos recensuit, ubi facile reperiri possunt.

Iam qua diligentia, qua religione, quo successu Editor praestantissimus in negotio suo sit versatus, iudicent alii; mihi opera eius satis videbatur esse laudabilis, ut credam, hoc tertium volumen non indignum esse, quod superioribus accedat et a viris doctis plausum ferat atque iustam approbationem. Scripsi in Gymnasio Zittaviensi, Nonis Octobr. cIↃIↃCCCXXXII.

SUMMA CAPITUM
QUAE
SINGULIS ISIDORI LIBRIS CONTINENTUR.

CAPITA LIBRI QUARTI.

CAPITA LIBRI QUINTI.

CAPITA LIBRI SEXTI.

CAPITA LIBRI SEPTIMI.

CAPITA LIBRI OCTAVI.

CAPITA LIBRI NONI.

Liber decimus tractat de quibusdam vocabulis per alphabetum distinctis.

CAPITA LIBRI UNDECIMI.

CAPITA LIBRI DUODECIMI.

CAPITA LIBRI TERTII DECIMI.

CAPITA LIBRI QUARTI DECIMI.

CAPITA LIBRI QUINTI DECIMI.

CAPITA LIBRI SEXTI DECIMI.

EPISTOLAE[1] ISIDORI AD BRAULIONEM ET BRAULIONIS AD ISIDORUM DE ETYMOLOGIARUM LIBRIS.

EPISTOLA I.

Domino meo et Dei servo Braulioni Episcopo Isidorus[2].

Omni desiderio desideravi nunc videre faciem tuam, et utinam aliquando impleret Deus votum meum, antequam moriar. Ad praesens autem deprecor[3], commendes me[4] orationibus tuis, ut et[5] in hac vita spem meam impleat et in futuro[6] beatitudinis tuae consortium mihi concedat et[7] manu sua me protegat[8]. Ora pro nobis beatissime domine et frater[9].

EPISTOLA II.

Domino meo et vere domino Christique[10] *electo Isidoro Episcoporum summo Braulio servus inutilis sanctorum*[11] *Dei.*

O pie[12] domine et virorum praestantissime sera est inquisitio et tarde data est[13] mihi scribendi optio, quia peccatis meis ingruentibus[14] non modo[15] sterilitatis, vel inopiae malo, verum etiam luis et hostilitatis[16], quominus inquirerem, horribili sum praepeditus incursu. Nunc autem etsi mille necessitatibus, mille[17] curis astrictus[18] post longum miseriae tempus veluti ab improbi soporis, ut ita dixerim, gravedine[19] suscitatus istius meae suggestionis affatibus depen-

1) Hae epistolae in recentioribus Isidori editionibus non extant, at quum sint in omnibus codicibus et editt. vett. non omittendas esse censui, praesertim quum de libris Etymologiarum in iis agatur. In recensendo contextu secutus sum Gu. 1. — 2) *Isidorus episcopus* Z. va. — 3) *deprecor ut* Z. Gu. 2. pr. va. — 4) *commendes me deo* Z. pr. va. At repetenda potius haec vox e superioribus. — 5) *et ut* pr. va. — 6) *futura* Z. va. — 7) *de* pro *et* Z. — 8) verba *me protegat* om. Z. Gu. 2. pr. va. At nescio quomodo intellexerint viri docti verba: *et manu sua.* Nam in vett. editt. maiusculis literis haec expressa sunt. Ego autem in omnibus epistolis, ubi haec formula reperitur, constructionem verborum reperisse mihi visus sum. Est enim *manus* manus Dei, ut theologi loquuntur. — 9) *pater* Z. — 10) *christoque* Gu. 2. pr. — 11) *servorum* va. — 12) *piissime* va. — 13) *est* om. Z. — 14) *exigentibus* Gu. 2. pr. — 15) *tantummodo* pr. — 16) *pestis, mortalitatis, luis et host.* pr. va. — *et pestis, mort. luis et hostil.* Z. — 17) *et mille* Gu. 2. pr. — 18) *attritus* Z. Gu. 2. pr. va. — 19) *gravidine* Gu. 2.

dere praesumo salutis obsequium, et cordis et corporis humilitate prostratus, imprecans excellentissimam tuae beatitudinis potestatem, ut peculiarem famulum [1], quem pio illo [2] sacrae dignationis intuitu semper habuisti susceptum, usque in finem iubeas habere [3] commendatum. Nam ego [4], Christus novit, gravi dolore discrucior [5], quod emenso tempore tam prolixo vel nunc vestrum non mereor [6] videre conspectum. Sed spero in illum, qui non obliviscitur misereri, nec repellit in finem [7], quia exaudiet precem [8] pauperis et vestro me miserum [9] repraesentabit [10] aspectui. Suggero sane et omnimoda supplicatione deposco, ut libros [11] Etymologiarum, quos [12] iam favente domino [13] audivimus consummatos [14], promissionis vestrae memores servo vestro dirigere iubeatis, quia, ut mihi sum conscius, magna ibi ex parte servi tui postulatione sudasti, et ideo in me primum existe munificus, sic in sanctorum coetibus et felix habearis et primus. Gesta etiam synodi, in qua [15] Sintharius [16] examinis [17] vestri igne etsi non purificatus invenitur, tamen decoctus, quaeso, ut vestro instinctu a filio vestro domino Rege dirigantur [18] cito. Nam et nostra eius sic flagitavit gloriam suggestio, quia multum in concilio investiganda [19] opus est veritate. De cetero creatoris altissimi pietatem efflagito, ut coronam beatitudinis vestrae pro integritate fidei et statu ecclesiae suae longo tempore praecipiat conservari [20], meque inter oblatrantia praesentis mundi varia et innumerabilia discrimina munitum reddat tuae [21] intercessionis gratia ac reconditum in gremium [22] memoriae tuae tutum ab omni tempestate peccati oratu vestro efficiat trinitatis [23] sacratissima et [24] manu sua. Ego servus dei [25] Braulio Isidoro in domino fruar te [26] lucerna ardens, non [27] marcescens.

EPISTOLA III.

Domino meo et dei servo Braulioni Episcopo Isidorus.

Quia te incolumem [28] cognovi, gratias Christo egi, et utinam cuius cognovi salutem, in hoc corpore et visionem aspicerem [29]. Quid [30] autem [31] pro peccatis meis mihi evenit [32], manifestabo, quia non fui dignus tua perlegere eloquia. Statim enim ut accepi pittacium [33] tuum, puer regius ad me venit. Dedi cubiculario meo [34] illud pittacium [35] tuum, et confestim ambulavi ad principem, ut postea perlegerem et rescriberem [36]. Reversus de [37] palatio regis non solum scripta tua non inveni, sed etiam quicquid aliud [38] in chartis [39] fuit, periit. Et idcirco,

1) *famulum tuum* va. — 2) *pio* omisso *illo* va. — *pupillo* Gu. 1. — 3) *habere iubeas* Z. Gu. 2. pr. va. — 4) *Nam et ego* Z. Gu. 2. — 5) *discutior* Gu. 2. pr. — 6) *non mereor vestrum* Z. — 7) *in fine* Z. — 8) *preces* Z. — 9) *miserum me* va. — 10) *representat* Gu. 2. pr. — 11) *librum* Gu. 2. pr. — 12) *quem* Gu. 2. pr. — 13) *deo favente* va. — 14) *consummatum* Gu. 2. pr. — 15) *in quo* Gu. 1. — 16) *sinthaurius* Gu. 2. pr. — *syntharius* Z. — 17) *examis* va. — 18) *nobis dirigantur* Z. Gu. 2. pr.. — 19) *pro investiganda* Z. Gu. 2. pr. va. — 20) *conservare* Gu. 2. pr. — 21) *reddat me interc.* Z. — 22) *in gremio* Z. Gu. 2. pr. — 23) *trinitas* Z. va. Sed non intellexerunt scribae genitivum, qui pendet a subst. *manu* n seqq. repetendo. — 24) *sacratissima ex manu* Z. — 25) *domini* Z. Gu. 2. pr. — 26) *te* om. Z. — 27) *et non* Z. Gu. 2. pr. va. — 28) *incolomem* Gu. 2. pr. va. — 29) *merear aspicere et visionem* va. — *aspicerem et visionem* Z. Gu. 2. pr. — 30) *Quod* Gu. 2. pr. — 31) *enim* Gu. 1. — 32) *mihi evenit pro peccatis meis* Z. pr. va. — 33) *pitacium* Z. va. — *pictacium* Gu. 2. pr. — 34) *tuo* Gu. 1. — 35) *pitacium* Z. va. — *pictacium* Gu. 2. pr. — 36) *rescriberemque* Gu. 2. pr. — 37) *de* om. pr. — 38) *aliud* om. Z. — 39) *chastris* pr. — 40) *rogo et quaeso* Z. va. — 41) *evenerit* Z. pr. va. — 42) *rescribe* Gu. 2. pr. — 43) *beatissime domine* Z. pr. va. — 44) *Christoque* Gu.

scit dominus, luxi meritum meum, quia non perlegi eloquium tuum. Sed rogo[40], ut, quaecunque occasio venerit[41], rescribas[42] mihi et gratiam verbi tui non auferas, ut, quod ex meo delicto perdidi, iterum gratia tua recipiam et manu sua. Ora pro nobis domine beatissime[43].

EPISTOLA IV.

Domino meo et vere domino Christique[44] electo Isidoro episcoporum summo Braulio servus inutilis[45] servorum[46] Dei.

Solet repleri laetitia homo interior ac spiritualis[47], quum inquisitione fungitur amantis. Ob id velle meum est, mi domine reverentissime[48], nisi culparum materia[49] mearum obsistat, et benigne te inquisitionem meam amplecti et querelarum calumniam patienter accipere. Utrumque enim ago et officium inquisitionis persolvo et tibi contra te causarum mearum necessitates dirigo. Quod ut[50] benignissime auditui tuo[51] admittas, in ingressu huius dictationis portuque[52] prostratus peto a culmine[53] vestri apostolatus. Et[54] quamquam vacillet calumniae obiectatio, ubi lacrimarum est intercessio, quum lacrimae non sint signa calumniae, tamen sint opto et lacrimabiles calumniae et calumniabiles lacrimae. Sed utrumque pro licentiosa amoris praesumptione, non autem pro arrogantiae temeritate. Sed iam causam exordiar. Septimum[55], nisi[56] fallor, annum[57] tempora[58] gyrant[59], ex quo memini me[60] libros a te conditos Originum postulasse, et vario diversoque modo et[61] praesentem[62] me frustratum esse et absenti nihil[63] inde vos[64] rescripsisse, sed subtili dilatione modo necdum[65] esse perfectos, modo necdum[66] esse[67] scriptos, modo meas literas intercidisse[68] aliaque multa opponens ad[69] hanc usque diem[70] pervenimus et sine petitionis effectu[71] manemus[72]. Ob hoc et ego vertam preces vi quadam[73], ut, quod[74] supplicatione nequivi vel calumniis[75], lacessendo[76] valeam adipisci. Saepe namque solet mendico prodesse vociferatio. Quocirca cur quaeso te, mi[77] domine, non tribuas[78], quod rogaris? Unum scias, non[79] dimittam[80] quasi fingens me nolle negata, sed quaeram et instanter quaeram, quousque aut accipiam aut eliciam, piissimo redemptore[81] iubente: *Quaerite et invenietis*, et adiciente[82]: *Pulsate et aperietur[83] vobis.* Quaesivi et quaerens[84] etiam[85] pulso. Unde et clamito, ut aperias. Nam huius me argumenti[86] solatur[87] inventio. Quia[88] contempsisti postulantem, exaudias[89] forte calumniantem. Hinc et ego[90] scientiae tuae[91] ingero, nec[92]

2. pr. — 45) *inutilis* om. va. — 46) *sanctorum* Z. Gu. 2. pr. — 47) *spiritalis* Z. Gu. 2. pr. va. — 48) *reverendissimorum* Z. — 49) *maceria* Gu. 2. pr. — 50) *Quod quas ut* Gu. 2. pr. — 51) *tuo auditui* Gu, 2. pr. — 52) *portoque* Z. — 53) *acumine* Gu. 1. — 54) *ut* Gu. 2. pr. — 55) *Septem* Gu. 2. pr. — 56) *ni* Z. va. — 57) *annorum* Gu. 2. pr. — 58) *se tempora* Gu. 2. pr. — 59) *girant* Z. pr. va. — 60) *me memini* Gu. 2. pr. — 61) *et* om. Gu. 2. pr. — 62) *praesente* pr. — 63) *nil* Gu. 2. pr. — 64) *te* Gu. 2. pr. — 65) *nondum* va. — 66) *nondum* va. — 67) *esse* om. Gu. 2. pr. va. — 68) *intercedisse* Gu. 1. 2. — 69) *et ad* va. — 70) *ad hanc diem usque* Z. — 71) *affectu* Gu. 1. — 72) *animus perdurat* Gu. 2. pr. — 73) *in querelam* Gu. 2. Z. pr. va. — 74) *quid* Z. — 75) *calumnia* Gu. 2. pr. — 76) *lacescendo* Gu. 2. — *lacesciendo* va. — 77) *mi* om. Gu. 2. pr. — 78) *mihi non tribuas domine* Z. — 79) *ut non* Z. Gu. 2. pr. va. — 80) *dimittas* Z. — 81) *pastore* Z. — 82) *adiiciente* Z. va. — 83) *aperitur* Gu. 2. pr. Locus est ap. Matth. 7, 7. — 84) *quaero* Gu. 2. pr. — 85) *etiam et* Gu. pr. va. — 86) *argumenti me* Gu. 2. pr. — 87) Sic Z. va. — *solvatur* Gu. 1. — *consolatur* Gu. 2. pr. — 88) *quia qui* Z. Gu. 2. pr. va. — 89) *exaudies* va. — 90) *Hinc ergo* Gu. 2. pr. — 91) *scienti tua* Z. — 92) *quae nec* Gu. 2. pr.

stulta[1] iactatione[2] novi[3] aliquid[4] suggerere insipiens profecto[5] praesumo. Non[6] tamen erubesco imperitus disertissimo loqui apostolici memor praecepti, quo praeciperis[7] *libenter sufferre*[8] *insipientem.* Quamobrem accipe clamores[9] calumniae. Cur rogo talentorum distributionem et cibariorum[10] dispensationem tibi creditam hucusque retentas[11]? Iam solve manum, impertire famulis[12], ne inopia pereant famis. Nosti, quid[13] creditor veniens poscat[14] a te. Non minuetur tibi, quicquid dederis nobis. Memor esto, paucis[15] panibus multitudinem satiatam et superasse[16] reliquias fragmentorum magnitudinem[17] panum. An putas, donum tibi conlatum[18] pro te solummodo esse datum? Vestrum[19] est et[20] nostrum, commune donum[21] est, non[22] privatum. Et quis dicere vel insanus praesumat, ut privato tuo gaudeas, qui de communi tamen[23] inculpabiliter gaudere scias? Nam quum tibi Deus[24] oeconomiam thesauri sui[25] et divitiarum, salutis[26], sapientiae et scientiae tenere concesserit, cur[27] larga manu non effundis, quod dando non minuis[28]? An quum in membris superni capitis unusquisque quod non accepit[29], sic[30] in altero possideat, ut alteri[31], quod habet, possidendum sciat, tu forsitan[32] ideo[33] nobis parcus[34] existis, quia quod mutue[35] a nobis resumas, non invenis? Sed si *habenti das*, tantillae[36] mercedis fructum reportas. Si[37] vero *non habenti tribuis* praeceptis evangelicis satisfacis, ut *reddatur tibi in retributione iustorum.* Proinde et ego remordeor conscientia, eo quod in me nihil commutabile[38] boni[39] sentiam, quoniam iubemur *per caritatem servire invicem et unusquisque quam accepit*[40] *gratiam in alterutrum illam administrare*, *sicut boni dispensatores multiformis gratiae Dei*, *atque unicuique sicut Deus divisit*[41] *mensuram fidei in una*[42] *compage membrorum*, debet[43] cum[44] ceteris partibus communicare, quia *haec omnia operatur unus atque idem spiritus*, *dividens singulis*, *prout vult.* Sed ad unum atque[45] peculiare subsidium[46], quod praemisi, recurro, ad importunitatem[47] scilicet, amicam[48] amicitia destitutis ac nulla membrorum honestorum gratia[49] decoratis. Idcirco audivi[50] vocem[51], tot interiacentibus terris: *redde*, *redde*, *quod debes.* Nam servus es[52], servus[53] Christi et Christianorum, ut illic sis[54] maior omnium nostrum, et quia[55] nostri causa tibi collatam praesentis[56] gratiam sitientibus animis scientiaeque fame cruciatis impertiri[57] non dedigneris. Non sum saltem[58] pes, qui ad cuncta[59] possim alvo ecclesiae, membrorum scilicet iudici, obedientiae discursu parere, nec principatui capitis imperantis[60] obsequendo placere[61]. Quin[62] etsi de inho-

1) *stulti* Gu. 2. pr. — 2) *iactationem* Gu. 2. pr. — 3) *novit* Gu. 2. pr. — 4) *aliquod* Gu. 2. pr. — 5) *perfecto* pr. va. — 6) *nec* Gu. 2. pr. — 7) *praeceperit* Z. Gu. 2. pr. — *praecipit* va. — 8) *sufferri* va. — 9) *clamorem* Z. va. — 10) *ciborum* va. — 11) *remittas* Z. — 12) *familiis* Gu. 2. Z. pr. — 13) *quod* Z. — 14) *reposcat* Z. Gu. 2. pr. va. — 15) *parvis* Gu. 2. pr. va. — 16) *superesse* Gu. 2. pr. — 17) *magnitudine* Z. Gu. 2. pr. — 18) *collatum* Z. Gu. 2. pr. va. — 19) *et vestrum* Z. Gu. 2. pr. va. — 20) *et* om. va. — 21) *donum* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 22) *ubi* Z. — *non* va. — 23) *tantum* Z. Gu. 2. pr. va. — 24) *deus tibi* Gu. 2. pr. — 25) *sui thesauri* Gu. 2. pr. — 26) *salute* Gu. 2. pr. — 27) *quur* Gu. 2. pr. — 28) *minues* Gu. 2. pr. — 29) *accipit* Gu. 1. — 30) *sicut* Gu. 1. — 31) *alterum* Z. — 32) *forsan* Z. — 33) *ideo* om. va. — 34) *nobis existis* Z., retento priore *nobis.* — 35) *mutuo* Z. — 36) *ab illo* Gu. 2. pr. — 37) *sin* Z. Gu. 2. pr. va. — 38) *communicabile nihil* Gu. 2. pr. — *nihil communicabile* Z. va. — 39) *bonis* Gu. 1. 2. pr. va. — 40) *accipit* Gu. 1. — 41) *divisit Deus* Z. Gu. 2. pr. — 42) *uno* Gu. 2. pr. — 43) *debeat* Gu. 2. pr. — 44) *ea* Gu. 2. pr. — *etiam eam* Z. — 45) *ac* Z. Gu. 2. pr. — 46) *subpraesidium* Z. — 47) *inopportunitatem* Gu. 2. pr. — 48) *amicam scilicet* Z. — 49) *gratia* om. Z. Gu. 2. Sed ad quid tum *nulla* referatur, nescio. — 50) *audi* Z. va. — 51) *vocem meam* Gu. 2. pr. va. — 52) *servus*, *servus es* Gu. 2. pr. — 53) *servorum* Z. va. — 54) *maior sis* va. — 55) *quam* Z. va. — 56) *in praesenti* va. — 57) *impartire* va. — 58) *saltim* Gu. 2. pr. va. — 59) *iniuncta* Z. Gu. 2. pr. va.; post hoc voc. sequitur in Gu. 2. pr. va. *discurrens.* — 60) *imperanti* Z. Gu. 2. pr. va. — 61) *placere obsequendo* va. — 62) *qui* Gu. 1. — 63) *qui* Z. — 64) *praece-*

nestioribus membris me esse sentiam, sufficiat, quia, quae[63] te constat a capite percepisse[64] per me dignum[65] egerere, nec te me[66] egere[67] quamvis minimum, Christi tamen sanguine redemptum[68]. Nam nec[69] *dicit caput pedibus, non estis mihi necessarii, quoniam quae videntur membra corporis infirmiora*[70], *necessariora sunt, et quae putantur ignobiliora esse*[71], *his honorem abundantiorem circumdamus, et quae inhonestiora sunt nostra maiorem honestatem habent*[72]. Sic itaque creator noster ac dispensator cuncta moderatur[73], ut, quum in altero alteri dona divina, quae in se non percipit, possidenda tribuuntur, caritas cumuletur. Denique tunc bene multiformis gratia dispensatur, quando acceptum donum et eius[74], qui hoc[75] non habet[76], creditur, quando propter eum, cui impenditur[77], datum putatur. Hoc apostoli capitulum a nobis in parte praetermissum[78], optime novit sanctitatis vestrae prudentia[79] huic rei[80] congruere totum. Et quicquid summatim tetigi, te ea[81] procul dubio nosse melius latet nullum[82]. Itaque hoc solum superest, quod et magno opere[83] peto, ut praestes postulata, et si[84] non pro me, saltem[85] pro ipsa caritate divinitus impertita[86], pro qua iubemur et nosse et praestare omnia et sine qua nihil sunt omnia. Sed et si qua superflua, si qua minus humiliter, aut inutiliter, si qua negligenter[87] potius effudi, quam dixi, cuncta benigne, quaeso[88], suscipias, cuncta ignoscas[89], cuncto ores, ut Deus ignoscat. Ergo et hoc notesco[90], libros[91] Etymologiarum, quos a te, domino meo, posco, etsi detruncatos corrososque iam a multis[92] haberi[93] sciamus, ut[94] eos mihi transscriptos, integros, emendatos et bene coaptatos dignemini[95] mittere[96], ne, raptus aviditate in perversum, cogar vitia pro virtutibus ab aliis sumere. Ego autem opto, quamvis nullius egeas et ultroneae[97] dicantur torpere[98] mercedes, ut dignatio vestrae benignitatis nobis imperet[99] illud[100], quod[101] possumus et valemus[102], tantum ut obsequio nostro utaris, immo caritate, quae est Deus[103], perfruaris. His[104] igitur expletis erant mihi quaestiones de sacris divinisque paginis, quarum mihi expositionem cordis vestri lumen aperiret[105], si tamen et nobis iubes resplendere[106] et divinae legis obscura reserare. Nec[107], si ista, quae peto, percepero, de illis silebo, si[108] viam reseras capiendae fiduciae. Quum in[109] hac fronte prima[110] non me confodis[111], stimulis verecundiae et ignaviae meae locum dederis veniae[112], quia ignominiosum valde videtur ac vile, si necdum satiatus quis caritate, ab eo, quem amabat, invenitur recedere. Obsequio autem meae servitutis dependo[113] iura salutis, et quaeso pietatem sanctissimae vestrae po-

pisse Z. — 65) *est dignum* Z. Gu. 2. pr. va. — 66) *me te* Gu. 2. pr. — 67) *non egere* Z. Gu. 2. pr. va. — 68) *redempto* va. — 69) *non* Gu. 2. pr. — 70) *infirmiora esse* Z. Gu. 2. pr. va. — 71) *ignobiliora esse corporis membra* Z. Gu. 2. pr. — 72) Locus est ex 1. ad Corinth. 12, 21. — 73) *dispensat* Gu. 2. pr. — 74) *eis* Z. Gu. 2. pr. va. — 75) *hoc qui* va. — 76) *habent* Gu. 2. pr. — 77) *propter eum impeditur* Gu. 1. — 78) *praemissum* Z. Gu. 2. pr. va. — 79) *prudentia caritatis vestrae* G. Z. Gu. 2. pr. va. — 80) *regi* (i. e. *reii*) Gu. 2. pr. — 81) *ea* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 82) *nemini* Z. — 83) *magnopere* Gu. 2. pr. va. — 84) *et vero* Gu. 1. — 85) *saltim* Gu. 2. pr. — 86) *impartita* va. — 87) *si qua negligenter, si qua minus humiliter aut* (*ac* Z.) *inutiliter potius effudi* Z. Gu. 2. pr. va. — 88) *quaeso benigne* Z. Gu. 2. pr. va. — 89) *agnoscas* Gu. 1. — 90) *innotesco* Gu. 2. pr. — 91) *ut libros* Z. — 92) *autem* pro *a* Gu. 1. — om. va. — 93) *multos* va. — 94) *inde rogo, ut eos* Z. Gu. 2. pr. va. — 95) *digneris* Gu. 2. pr. va. — 96) *transmittere* Gu. 2. pr. va. — 97) *ultro nec* Gu. 1. — 98) *tirpere vel torpere* Z. — *putere* Gu. 2. pr. va. — 99) *imperet nobis* Z. Gu. 2. pr. va. — 100) *in id* Z. Gu. 2. pr. va. — 101) *quod et* Gu. 2. pr. — 102) *possimus et valeamus* Z. — 103) *quae deus est* Z. Gu. 2. pr. va. — 104) *His* om. Gu. 2. pr. — 105) *aperiet* va. — 106) *resplende* Gu. 2. pr. — 107) *Et si* Z. — 108) *sed* Z. Gu. 2. pr. va. — 109) *in* om. va. — 110) *prima fronte* Gu. 2. pr. va. — 111) *confodieris* Z. Gu. 2. pr. va. — 112) addunt hoc loco codd. Gu. 2. Z. pr. va. haec verba: *quod quem diligebas quamlibet in meritum* (*immerito* Z.) *non iusseris reprobare.* — 113) *impendo* Gu. 2. pr. va.

testatis, ut pro me orare digneris, quamvis[1] cotidie[2] fluctuantem animam malis[3] tuo intercessu lucreris et ad portum aeternae tranquillitatis[4] deducas[5], erutam a miseriis et ab[6] scandalis. Dulce mihi fuit, ad te diu[7] loqui, quasi coram positus vultum viderem[8] faciei tuae[9]. Ideo nec verbositatem caveo[10] et fortassis temeritatem[11] incurri. Sed aut hoc, aut illud[12] agere debui, tamen[13] ut, quod noluisti per humilitatem, saltem tribuas per tumultuantem improbitatem. Ecce, quantum audaciae[14] dedit mihi gratia vestrae benevolentiae[15]. Et ideo, si quid[16] in hoc displicuerit, sibi imputet, quae tantum[17] amat, ut timorem[18] tollat. Nam *perfecta caritas foras*[19] *mittit timorem.* Speciali quoque gratia fretus speciali domino, in quo vires sanctae ecclesiae consistunt, suggero, ut, quia Eusebius, metropolitanus noster[20], decessit[21], habeas misericordiae[22] curam, et hoc filio[23] tuo, domino nostro[24], suggeras, ut illum illi loco praeficiat, cuius doctrina et sanctitas[25] ceteris sit vitae forma. Hunc autem filium praesentem beatissimae potestati vestrae per omnia commendo, et[26] tam de[27] his, quae hic suggessimus, quam etiam de his, quae supra questi sumus[28], eloquio vestro per eum illustrari mereamur.

EPISTOLA V.

Domino meo et Dei servo Braulioni Episcopo Isidorus[29].

Tuae sanctitatis epistolae me in urbe Toletana invenerunt. Nam permotus fueram caussa concilii. Sed quamvis iussio principis in itinere positum remeare me admonuisset[30], ego tamen, quia propinquior eram praesentiae ipsius, quam regressioni, malui etiam[31] potius cursum itineris non intercludere. Veni ad praesentiam principis. Inveni[32] praesentem diaconum[33] tuum; per eum eloquia tua suscipiens amplexus[34] sum et legi et de salute tua Deo[35] gratias egi. Desiderio omni[36] desiderans, quamvis debilis ac[37] fessus, fiduciam tamen[38] haberem[39] per Christum, in hac vita visendi te, quia *spes non confundit*[40] *per caritatem, quae diffusa est in cordibus nostris.* Codicem etymologiarum cum aliis codicibus de itinere transmisi[41], et, licet inemendatum prae valitudine, tibi tamen[42] modo ad emendandum studueram[43] offerre, si ad destinatum ibi[44] concilii locum[45] pervenissem. De constituendo autem episcopo Tarraconensi[46] non eam, quam petis[47], sensi sententiam regis. Sed tamen et ipse[48] adhuc ubi certius convertat animum, illi manet

1) *quatenus* Gu. 2. Z. va. — *quatinus* pr. — 2) *quotidie* Z. — *quottidie* va. — 3) *in malis* Z. Gu. 2. pr. va. — 4) *tranquillitatis aeternae* Gu. 2. pr. va. — 5) *perducas* Gu. 2. pr. va. — 6) *a* Z. — 7) *diu ad te* Z. Gu. 2. pr. va. — 8) *videre* Gu. 2. pr. — 9) *tuae faciei* Z. Gu. 2. pr. va. — 10) *capui vel capeo* Gu. 2. — *cavi* Z. pr. va. — 11) *temeritatem fortassis* Z. Gu. 2. pr. va. — 12) *sed hoc aut, haud illud* Gu. 2. pr. va. — *aliud* pro *illud* exhibet Z. — 13) *tantum* Z. Gu. 2. pr. va. — 14) *quantam audaciam* Gu. 2. pr. — 15) *gratiae vesrtae benevolentia* Gu. 2. pr. — *gratia benivolentia* va. — 16) *si quod* Gu. 2. pr. va. — 17) *tamen* Gu. 1. — 18) *tumorem* Z. — 19) *foris* Gu. 1. Fortasse vetus est scriptura pro *fores.* Et tum retinendum, quia est in optimo cod. — 20) *noster metropolitanus* Gu. 2. pr. va. — 21) *discessit* Gu. 2. pr. va. — 22) *minime* pro *misericordiae* Z. Gu. 2. pr. va. — 23) *filiolo tuo* Gu 2. pr. va. — 24) *nostro domino* Z. va. — 25) Sic Z. — *doctrinae sanctitas* rell. codd. et ed. pr. va. — 26) *ut* Z. — 27) *de his, quae hic suggessimus, quam etiam* om. Z. — 28) *questi fuimus* Z. — 29) *Isidorus ad Braulionem* Gu. 2. pr. — 30) *ammonuisset* va. — *ammonuissent* Gu. 2. pr. — 31) *etiam* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 32) *et inveni* Z. — 33) *diaconem* Gu. 1. — 34) *complexus* Gu. 2. pr. — 35) *Deo* om. Z. — 36) *omni desiderio* Z. — 37) *atque* Z. Gu. 2. pr. va. — 38) *tantum* Z. — 39) *habens* Z. Gu. 2. pr. va. — 40) *confunditur* Gu. 2. pr. va. — 41) *retransmisi* Gu. 1. — 42) *tamen tibi* Z. Gu. 2. pr. va. — 43) *statueram* Gu. 2. pr. va. — 44) *ibi*

incertum. Peto autem[49], ut pro meis peccatis apud dominum existere intercessor digneris, ut impetratu tuo deleantur delicta mea et remittantur facinora[50], item manu sua. Ora pro me[51] beatissime domine et frater[52].

EPISTOLA VI.

Domino et filio Braulioni Episcopo Isidorus[53].

En tibi[54], sicut pollicitus sum, misi opus de Origine quarundam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut extat conscriptum stilo maiorum.

Ut[55] valeas, quae requiris, cito in hoc corpore invenire, haec tibi, lector, pagina[56] monstrat, de quibus rebus in singulis libris[57] conditor huius codicis disputavit.

In I. libro de grammatica et partibus eius[58].
In II. de rhetorica et dialectica.
In III. de mathematica, cuius partes sunt arithmetica, musica[59], geometrica[60] et astronomia.
In IV. de medicina.
In V. de legibus, vel instrumentis iudicum ac de[61] temporibus vel aetatibus seculi.
In VI. de ordine scripturarum, de canonibus et ciclis[62] de festivitatibus et officiis.
In VII. de Deo et angelis, de nominibus, praesagiis[63], de nominibus sanctorum patrum, de martyribus, clericis[64], monachis et de ceteris nominibus[65].
In VIII. de ecclesia et synagoga, de religione et fide, de haeresibus, de philosophis[66], poetis, sibyllis, magis, paganis, diis[67] gentium.
In IX. de linguis gentium, regum[68], militum civiumque vocabulis et affinitatibus[69].
In X. de quibusdam nominibus per alphabetum distinctis.
In XI. de homine et partibus eius, de aetatibus[70] hominum[71], de portentis et transformatis.
In XII. de quadrupedibus et reptilibus[72], piscibus ac[73] volatilibus.
In XIII. de elementis, id est de[74] coelo et aere[75], de[76] aquis, de mari[77], de[78] fluminibus ac[79] diluviis.

om. Z. Gu. 2. pr. va. — 45) *locum concilii* Gu. 2. pr. va. — 46) *Terraconensi* Gu. 1. Z. — 47) *petistis* Gu. 2. — *petisti* Z. pr. — 48) *ipsi* Gu. 2. pr. — 49) *autem* om. Gu. 2. pr. va. — 50) *sarcina* pr. — 51) *nobis* Z. — 52) *domine, frater* Gu. 1. — 53) *Isidorus ad Braulionem* Gu. 2. pr. — 54) verba *En tibi* usque ad *stilo maiorum* in Gu. 2. pr. va praefationis loco ponuntur ante verba Lib. I. cap. I. *Disciplina a discendo.* — 55) Va. haec praemittit: *De quibus conditor huius operis disputaverit, hac tabula subscripta et quidem generali continetur. Ut valeas* etc. — 56) *subscriptio* Gu. 2. pr. va. — 57) *libris singulis* Z. Gu. 2. pr. va. Ceterum incertum est, an Isidori sit hic index cum praefatione. — 58) *eius partibus* va. — 59) *musica* om. Gu. 1. — *geometria, musica* Gu. 2. pr. — 60) *geometria* Z. Gu. 2. pr. — 61) *de* om. Z. — 62) *ciclis et canonibus* Z. Gu. 2. pr. va. — 63) *praesagis* Gu. 2. pr. — 64) *de martyribus cum clericis* va. — 65) *et cederis fidelium nominibus* Z. Gu. 2. pr. va. — 66) *de haeresibus et philos.* Gu. 2. pr. — 67) *ac diis gent.* Z. Gu. 2. pr. va. — 68) *de regum* Z. Gu. 2. pr. va. — 69) *vel affin.* Z. Gu. 2. pr. va. — 70) *et de aetatibus* Gu. 2. pr. va. — In Gu. 1. hoc loco incipit argumentum libri XII. — 71) *eius* Gu. 2. pr. — 72) *et* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 73) *et* Gu. 2. pr. va. — 74) *de* om. va. — 75) *de coelo, de aere* Gu. 2. pr. va. — *de coelo, aere* Z. — 76) *de* om. va. — 77) *mare* Gu. 2. — 78) *de mare et flum.* Gu. 2. — *de mari, flum.* Z. pr. va. — 79) *et* va.

In XIV. de terra, de paradiso[1] et provinciis totius orbis, de insulis, promontoriis[2], montibus ceterisque[3] locorum vocabulis ac de inferioribus terrae.

In XV. de civitatibus, de aedificiis urbanis et rusticis, de agris, de finibus[4] et mensuris agrorum, de[5] itineribus.

In XVI. de glebis ex terra, vel aquis, de lapidibus vilibus vel pretiosis[6], de ebore[7] quoque inter marmora notato, de omni genere gemmarum, de vitro, de metallis[8] omnibus, de ponderibus et mensuris.

In XVII. de culturis agrorum, de frugibus universi generis, de[9] vitibus et arboribus omnis generis, de herbis et oleribus universis.

In XVIII. de bellis et triumphis ac instrumentis bellicis, de foro, de spectaculis, de ludis, de[10] alea et pila.

In XIX. de navibus vel[11] funibus et[12] retibus, de[13] fabris ferrariis et fabricis parietum[14] et cunctis instrumentis[15] aedificiorum, de lignariis[16], de lanificiis quoque et vestibus universis et ornamentis[17].

In XX. de mensis et[18] escis et potibus et vasculis eorum, de vasis vinariis, aquariis[19] et oleariis cocorum[20], pistorum[21], repositorum[22] et luminariorum[23], de lectis, sellis[24] et vehiculis[25], de reliquis, quae in usu habentur[26], de instrumentis[27] rusticis et hortorum, sive equorum[28].

1) *de terra et parad.* Gu. 2. pr. va. — 2) *promontoriis* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 3) *ceteris* Gu. 2. pr. — *et ceteris* va. — 4) *de agris et finibus* Gu. 2. pr. — 5) *et de itin.* Gu. 2. pr. va. — 6) *de omni genere gemmarum et lapidum pretiosorum et vilium* Z. Gu. 2. pr. va. — 7) *ebare* Gu. 2. pr. — 8) *de vitro et metallis* Gu. 2. — 9) *et de vit.* Gu. 2. — *de vitibus et arboribus omnis generis* om. Z. — 10) *de ludis de* om. Gu. 2. — *de ludis* om. pr. Z. va. — 11) *vel* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 12) *et* om. Z. va. — 13) *retibus et fabr.* Z. Gu. 2. pr. — 14) *et parietum* Gu. 2. — 15) *instrumentis* om. Gu. 2. — 16) *de lignariis* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 17) *et ornamentis et vestibus*, omisso *universis* om. Gu. 2. pr. — *et vestibus universis* omissis *et ornamentis* om. Z. va. — 18) *et* om. va. — 19) *aquariis et* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 20) *de vasis cocorum* Z. Gu. 2. pr. va. — 21) *et pistorum* Z. — 22) *repositorum* om. Z. Gu. 2. pr. — 23) *et luminariorum* om. Gu. 2. pr. va. — 23) *de lectis et sellis* Z. Gu. 2. pr. va. — 25) *sellis de vehiculis* Z. Gu. 2. pr. va. — 26) *de reliquis, quae in usu habentur* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 27) *et instrumentis* Z. Gu. 2. pr. va. — 28) *sive de instrumentis equorum* Z. Gu. 2. pr. va.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI

ORIGINUM SIVE ETYMOLOGIARUM

LIBER I.

CAP. I. *De disciplina et arte.*

1. *Disciplina* a discendo nomen accepit: unde et[1] *scientia* dici potest. Nam *scire* dictum est[2] a discere[3], quia nemo[4] scit, nisi qui discit[5]. Aliter dicta disciplina[6], quia discitur plena[7].

2. *Ars* vero dicta est, quod artis praeceptis regulisque consistat[8]. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a virtute, quam scientiam vocaverunt.

3. Inter artem et disciplinam Plato et Aristoteles hanc differentiam esse voluerunt[9], dicentes, artem esse in his[10], quae se et aliter habere possunt; disciplina vero est[11], quae de his[12] agit, quae aliter evenire non possunt. Nam quando veris[13] disputationibus aliquid disseritur, disciplina erit: quando vero[14] aliquid verisimile atque opinabile tractatur, nomen artis habebit[15].

CAP. II. *De septem liberalibus disciplinis.*

1. Disciplinae liberalium artium septem sunt. Prima *grammatica*, id est loquendi[16] peritia. Secunda *rhetorica*, quae propter nitorem et copiam eloquentiae suae maxime in civilibus quaestionibus necessaria existimatur. Tertia *dialectica* cognomento *logica*, quae legitimis disputationibus[17] vera secernit[18] a falsis.

1) *et* om. Gu. 1. — 2) *est* om. Z. Gu. 2. Verba sunt e D. Augustin. Soliloq. l. II. cap. 11. — 3) *discendo* Gu. 1. — 4) Vulgo additur *nostrum*, quod omisi cum cod. Z. Videtur enim esse explicatio vocis *nemo*. — 5) *quod discit* al. — *qui didicit* al. va. — 6) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — vulg. om. *dicta*. — 7) *plene* pr. — 8) *constat* al. De Graeca voc. *artis* origine vide Donat. ad Terent. Andr. I, 1, 4. et Servium in artem secundam Donat. Cassiodor. in praefat. ad Gramm. Diomed. II. p. 414. P. — 9) *voluerunt esse* Z. — *esse dixerunt* al. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *iis* vulg. — 11) *disciplinam vero esse* Ar. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *iis* vulg. — 13) *quamvis* haud dubie e compendio scripturae *qñvis* ortum est in Z. pro vulg. *quando veris*. Sufficiat autem semel notasse, saepe in cod. Zittav. scribendi compendia religiose esse reddita ex eo cod., unde scriba suum conscripserit, v. c. *altius* pro *alterius* (cap. 3. §. 4.) et similia. — 14) Sic Gu. 1. — vulg. om. *vero*. — 15) *habet* Z. va. — 16) *eloquendi* Z. — *recte loquendi* cod. Semleri A. — 17) Sic Gu. 1. — vulg. *disputationibus subtilissimis*. — 18) *cernit* Gu. 1.

2. Quarta *arithmetica*, quae continet numerorum causas et[1] divisiones. Quinta *musica*, quae in carminibus cantibusque consistit. Sexta *geometrica* , quae mensuras[3] dimensionesque complectitur. Septima *astronomia*, quae continet legem astrorum.

CAP. III. *De literis communibus.*

1. Primordia grammaticae artis literae communes existunt, quas librarii[4] et calculatores sequuntur[5]. Quarum[6] disciplina velut quaedam grammaticae artis infantia est, unde et eam Varro[7] *literationem*[8] vocat. Literae autem sunt indices rerum, signa verborum, quibus tanta vis est, ut nobis dicta absentium sine voce loquantur. Verba enim per oculos non per aures introducuntur[9].

2. Usus literarum repertus est propter memoriam rerum[10]. Nam ne oblivione fugiant, literis alligantur. In tanta enim rerum varietate nec disci[11] audiendo poterant omnia, nec memoria contineri.

3. *Literae* autem dictae quasi legiterae[12], quod iter legentibus praestent[13], vel quod in[14] legendo iterantur[15].

4. Literae Latinae et Graecae ab Hebraeis videntur exortae. Apud illos enim[16] prius dictum est *aleph*, deinde ex simili enunciatione apud Graecos tractum est *alpha* et[17] apud Latinos *A*. Translator enim ex simili sono alterius[18] linguae literam condidit, ut nosse possimus[19] linguam Hebraicam omnium linguarum et[20] literarum esse matrem. Sed Hebraei viginti

1) *casus* al. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. — *geometria* vulg. — 3) *terrae* h. l. om. Gu. 2, sed exhibet post *dimensionesque*, ita tamen, ut hoc scribam delere voluisse appareat. Idem legitur ex correctione veteri in cod. Palat. 281. teste Arevalo, qui ipse voc. *terrae* om., quia aberat a suis codd. Abest etiam a va. Et recte, Est enim interpretamentum. Nam ipse Isidor. lib. II. c. 25. dicit: Geometria mensura magnitudinis immobilis atque formarum, cum lib. III. cap. 10. veram nominis rationem reddiderit. — 4) Sic Gu. 1. — vulg. om. *prius et*. — 5) *secuntur* Gu. 1. — *secuti sunt* al. Cfr. August. lib. II. de ord. c. 12. — 6) Sic Z. Gu. 1. al. pr. va. — *quorum* vulg. — 7) *Varro eam* Z. — 8) *literaturam* scribendum esse coniecit Lindemann. ad Asper. Gramm. art. I, 2. (1725 P.) Corp. Gramm. Vol. I. p. 309. not. 4. Nam Asper haec dicit: *Terentius-Varro primum, ut adhuc rudem, appellatam esse dicit* (grammaticam) *litteraturam*. Sed quum ab omnibus codd. vulgata defendatur, nihil muto. Consentit praeterea cum Isidoro Augustin. loco modo laudato et Marcian. Cap. l. III. post in. — 9) Verba: *Verba enim per oculos non per aures introducuntur* om. Z. al. va. — *introducunt* exhibet Ar. pro vulg. *introducuntur*. — 10) *memoriam variarum rerum* Z. — 11) *dici* Gu. 2. — 12) *legiturae* Z. Gu. 1. At ut Isidorus, ita Priscian. I. p. 538 Putsch. Diomed. p. 415. P. — 13) *parent* Z. — 14) *in* om. Gu. 2. al. — 15) Sic Gu. 1. — *iterentur* vulg. — *notentur* Z. — 16) *enim* om. Gu. 2. Verba sunt ex Epiph. lib. de ponderib. — 17) Sic Gu. 1. — *idem apud Lat.* vulg. — *inde apud Lat.* Gu. 2. Ar. cod. Semleri B. pr. — *unde apud Lat.* va. — 18) *altius* Z. e compendio. Vide notam ad cap. 1. §. 3. — 19) *possemus* Z. Verba sunt Hieronymi ad Sophon. c. 3. — 20) Sic Gu. 1. Ar. — *ac* vulg. — 21) *viginti duo elementa* exhibet Gu. 1. 3. — *viginti duobus elementis* vulg. Sed quum optimus cod. accusativum praebeat, et saepe etiam Isidorus hanc teneat dicendi rationem, recipere malui insolentiorem structuram, quae his locis reperitur I, 4, 2. 38, 15. II, 16, 1. III, 21. V, 25, 3. 4. VII, 11, 2. VIII, 5, 19. IX, 1, 21. — 22) Pro *secundum* exhibet Z. *scilicet*. — 23) *Autem* addidi e Gu. 1. — *enim* exhibet Gu. 2. — *vero* va. — Vulgata omittit particulam. — 24) *per Moysen perhibetur* Z. At non opus esse verbo dicendi docent haec exempla cap. 3, 5. 4, 18. 15, 3. etc. Verba sunt ex Hieron. prolog. Galeat. — 25) Sic Gu. 1. 2. — *et* om. vulg. — 26) *et* om. pr. — 27) *literas*, quod est post *habuisse* omisi cum cod. Gu. 1. — 28) vulg. addit *dicunt*, quod omisi cum Gu. 1. 2. al. — 29) Sic codd. Z. Gu. 1. 2. vulg. *sacerdotales* ἱερὰς, *vulgares* πανδήμους. Sequitur in codd. post *vulgares*: *yepactiane*, quod haud dubie significat ἱερὰς πανδήμους, nam in editione prin-

duo elementa[21] literarum secundum[22] veteris Testamenti libros utuntur; Graeci vero XXIV. Latini autem[23] inter utramque linguam progredientes XXIII elementa habent.

5. Hebraeorum literas a lege coepisse per Moysen[24]: Syrorum autem et Chaldaeorum per Abraham. Unde et[25] cum Hebraeis et numero et sono cocordant, solis characteribus discrepant. Aegyptiorum literas Ysis regina Inachi filia, de Graecia veniens in Aegyptum, reperit et[26] Aegyptiis tradidit. Apud Aegyptios autem alias habuisse[27] sacerdotes[28], alias vulgus, sacerdotales *ἱερὰς*; *πανδήμους* vulgares[29]. Graecarum literarum usum primi Phoenices invenerunt; unde et Lucanus[30]:

Phoenices primi[31] *(famae si creditur) ausi*[32]
Mansuram vocem rudibus[33] *signare figuris*[34].

6. Hinc est quod et librorum capita Phoeniceo colore scribuntur[35], quia ab ipsis initium[36] habuerunt. Cadmus Agenoris filius Graecas literas a Phoenice[37] in Graeciam primus attulit XVII[38]; *Α. Β. Γ. Δ. Ε. Ζ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Φ*[39]. His Palamedes[40] Troiano bello[41] tres adiecit *Η. Χ. Ω.* Post quem Simonides Melicus[42] tres[43] alias[44] adiecit[45] ξ. ϑ. ψ[46].

7. Y literam Pythagoras Samius ad exemplum humanae[47] vitae primus formavit; cuius virgula subterior primam aetatem significat[48], incertam quippe et quae adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit. Bivium autem, quod superest, ab adolescentia incipit: cuius dextera[49] pars ardua est, sed ad beatam vitam[50] tendens: sinistra facilior, sed ad labem[51] interitumque deducens. De qua Persius sic ait[52].

Et tibi quae[53] *Samios*[54] *deduxit*[55] *litera ramos,*
Surgentem dextro monstravit[56] *limite callem.*

cipe, ubi desunt Graeca, (ut in. va.) quae adscripsit quidam, eadem sunt signa literarum in ultima parte vocis *yera s t i a n e*, quae sunt in voc. *πανδήμους*. Sed nescio unde sit haec repetitio. — 30) Locus est lib. III, 220., ubi vide Cort. — 31) *primum* va. — 32) *magnis si creditur ausis* Z. — *magni si creditur ausi* Gu. 2. 3. 4. pr. va. — 33) Sic Gu. 1. — *rudibus vocem* vulg. — 34) Vulgo sequuntur haec verba: *Phoenices dicti a rubro mari, quod profluit in Syriam qui Sidonem urbem inibi condiderunt*, quae quum absint a codd. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. et al., omisi. Sunt autem in al. codd. apud Arev. — 35) Sic Gu. 1. — *scribuntur* retento ordine vulgato verborum exhibent etiam codd. Semleri A. B. pr. va. — *Phoeniceo colore librorum capita describuntur* vulg. — 36) vulg. *literae initium* — *literae* autem om. Gu. 1. Recte, ut opinor; nam si retines hanc vocem, tautologia oritur cum his: Graecorum literarum usum primi Phoenices invenerunt. Initium refertur ad capita, quae Isidorus a Phoenicibus originem habere dicit. — 37) *a Fenicia* Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. *XVII primus attulit* vulg. — *viginti septem primus att.* Z. — *septemdecim primus att.* Ar. — *decem et septem primus attulit* pr. va. — 39) *Α*. Β. *Γ*. *Δ*. c'. Z. λ. K. *Λ*. μ. ν. o. *Π*. p. c. t. Φ. Zittav. cod. Ut nos scripsimus, exhibet Gu. 1. 2. — *et* pro *T* pr. Literas om. va. — 40) *Pylamedes* Z. — *Palamides* Gu. 2. pr. — 41) Gu. 1. *de Troiano bello.* Vide de Palamede Serv. ad Virg: Aen. II, 82. et Max. Victorin. art. gr. 18. (p. 1946. P.) — 42) Om. *miles* Z. pr. va. et cod. B. Semleri, qui ipse *Melius* coniecit, unde Arev. scripsit. *Melicus*, ut e corrupta scriptura *meligum* in cod. Gothano Maximi Victor. art. gramm. 18. (1946. P.), ubi eadem referuntur, coniecit Dübner. Vid. Lindemanni not. 17. in edit. Corp. Gramm. Vol. I. p. 277. Idque ipse in nostrum locum transferre non dubitavi. — 43) Vulg. *similiter tres.* Sed om. *similiter* Gu. 1. — 44) *alias* om. Z. — 45) *addidit* Z. Gu. 2. cod. Semleri A. 46) ψ. Z. Θ. γ. Zittav. cod. — *Η. Χ.* ch. Gu. 3. — ϑ. ψ. ξ. Arev. — *Ψ Ε Θ Υ* ed. pr. — Literas om. va. — 47) Sic Gu. 1. — *vitae humanae* vulg. — 48) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — *significat primam aetatem* vulg. — 49) *dextra* Z. Gu. 2. pr. — 50) Sic Gu. 1. — *vitam beatam* vulg. — 51) *vel laborem* add. Z. Cfr. Serv. ad Virg. Aen. VI, 137. — 52) Sic Gu. 1. — *sic ait Persius* vulg. — *sic Persius ait* Z. Gu. 2. pr. va. Ar. Locus Persii est Sat. III, 56. — 53) *qua* Gu. 2. 3. — 54) *Samius* Gu. 1. pr. — 55) *deducit* Z. — *diduxit* Arev. in Persii versu et Weber in editione Persii. Sed Weberum postea poenituit receptae scripturae. Vide eius notam p. 42. ed. Teubner., ubi nostrum locum citat. — 56) *monstratum* Z.

8. Quinque autem apud Graecos esse[1] mysticas literas. Prima y, quae humanam vitam[2], de qua nunc diximus. Secunda ϑ, quae mortem significat. Nam iudices eandem literam thetha[3] apponebant ad eorum nomina, quos supplicio[4] afficiebant. Et dicitur[5] ἀπὸ τοῦ ϑανάτου[6], id est a morte. Unde et habet per medium telum, id est, mortis signum. De qua quidam ait[7]:

O multum ante alias infelix litera theta[8].

9. Tertia *T*[9] figuram demonstrans dominicae crucis. Tamen et[10] Hebraice signum interpretatur. De qua dictum est in Ezechiele angelo[11]: *Transi per mediam*[12] *Ierusalem*[13], *et signa thau*[14] *in frontes*[15] *virorum gementium et dolentium*[16]. Reliquas vero duas[17] summam et ultimam sibi vendicat Christus. Ipse enim[18] principium ipse et finis[19], dicens *Ego sum A et Ω*. Concurrentibus enim in se[20] invicem A ad[21] Ω usque devolvitur, et rursum[22] Ω ad *A* replicatur, ut ostenderet in se Dominus et initii decursum ad finem et finis decursum ad initium.

10. Omnes autem literae apud Graecos et verba componunt et numeros faciunt. Nam alpha litera apud eos[23] in numeris vocatur[24] unum. Ubi autem scribunt[25] beta, vocantur[26] duo; ubi scribunt gamma[27], vocantur[28] in numeris ipsorum[29] tria, ubi scribunt delta, vocatur in numeris eorum[30] quatuor; et sic omnes literae apud eos numeros habent.

Latini autem numeros ad literas non computant, sed sola verba componunt, exceptis *I* et X litera, quae in figura crucem significat[31], et in numero decem demonstrat.

C A P. IV. *De literis Latinis.*

1. Latinas literas Carmentis[32] nympha[33] prima Italis tradidit. *Carmentis* autem dicta, quia carminibus futura canebat. Caeterum proprie[34] vocata est[35] Nicostrata.

1) Sic Gu. 1. — *esse apud Graecos* vulg. — *esse volunt apud Graecos* Z. — *y* om. va. — 2) *significat* add. vulg., sed om. Z. Gu. 1. 2. — 3) *thetam* Z. pr. va. — 4) *morte et supplicio* cod. Semleri A. — 5) Vulg. *et dicitur theta ἀπὸ* etc., sed *theta* om. Gu. 1. — 6) *apothutanaton* Z. Gu. 1. 2. — 7) Vulg. *sic ait*, quod al. om. — Gu. 1. om. *sic*. Locum nescio, unde desumptus sit. — 8) *theta* Θ Z. — 9) *Tertia thau t* Z. Gu. 2. pr. — *tertia t tau* Gu. 1. — *tau*. — 10) Sic Gu. 1. — *unde et* vulg. — *et* om. va. — 11) *per angelum* Gu. 2. al. et var. lect. ap. Goth. Locus est apud Ezech. 9, 4. — 12) *medium* al. — 13) *Hierusalem* Z. — 14) *thau t* Z. — 15) Sic Z. Gu. 1. Ar. ex gothicis et ex LXX., qui ἐπὶ τὰ μέτωπα exhibent. Vulgata bibliorum interpretatio *super frontes* — *in fronte* vulgata scriptura est ap. Isidor. — *in frontibus* al. — 16) *d* pro *dolentium* exhibet Z. Vide de litera Tau Hieron. ad Ezech. c. 9., unde sua habet Isidorus. — 17) *α et ω* add. Gu. 2. — *summam id est a et* (lac.) *ultimam* va. Haec sunt e Tertull. de Monogamia c. 5. — 18) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *ipse est enim* vulg. — ω om. va. — 19) Sic Gu. 1. et al. codex Semleri — *ipse finis* Z. Gu. 2. — *et finis* vulg. — 20) *inter se* cod. A. Semleri. — 21) *et* Z. — ω om. va. — 22) Sic Gu. 1. — *rursus* vulg. — *et* om. Z. — ω om. va. — 23) *apud Graecos* al. et var. lect. ap. Goth. — 24) Sic Gu. 1. — *vocatur in numeris* vulg. — *vocatur in numeris ipsorum* va. — 25) *scribitur* ter exhibet Z. et al. — 26) Sic Gu. 1. 2. — *vocantur* vulg. — *vocantur in numeris ipsorum* va. — 27) *gammam* va. — 28) *vocatur* Gu. 2. al. pr. va. — 29) *in numeris ipsorum* om. Z. — 30) Sic Gu. 1. 2. pr. — *vocantur* vulg. — *vocantur in numeris ipsorum* Z. Gu. 2. — vulg. om. vv. *in numeris eorum*. — *vocatur in numeris ipsorum quatuor* va. — 31) Sic Gu. 1. — *exceptis I et X. literis* Gu. 2. — *excepta litera i et X litera et in fig.* Z. — *exceptis aliquibus, quae numeros figura demonstrant, ut I pro X. pro uno, C. pro centum, et X. pro decem litera, quae et in figura crucem.* cod. unus Semleri. — *exceptis I quae unum, et X. litera, quae et in figura crucem significat* vulg. — *exceptis aliquibus, quae numeros figura demonstrant, ut pro uno, c. pro centum, d. pro quingentis, l. pro quinquaginta, m pro mille, v. pro quinque, et X pro decem litera, quae et in figura crucem significat.* edit. pr. va. — Hoc caput in va. bis legitur, primum suo loco, deinde post caput XIII. Et mirum quidem, quod quum haec editio plerumque consentiat cum Gud. 2., primo loco

(*Zu Pag. 16.*)

Notae scripturarum.

1. *Asteriscus* ✶ ✷ ⋇ ⋇ ⋇
2. *Obelus* ∸ — ⟶
3. *Obelus superne adpunctus* ⸌ ⟶ ∸
4. *Limniscus* ÷ ∸
5. *Antigraphus cum puncto* ⩒ ⩒
6. *Asteriscus cum obelo* ✶→ ⋇→ ⋇—
7. *Paragraphus* ⸏ ⌐
8. *Positura* 7 ˥ ⸖
9. *Cryphia* ᴗ
10. *Antisigma* ͻ
11. *Antisigma cum puncto* ͽ ⊃·
12. *Diple* > II ⁚II⁚
13. *Diple περὶ στιγμήν* ⸖ ⸖
14. *Diple περιεστιγμένη* ⸖ ⸖ ⸖
15. *Diple ὠβελισμένη* ⋗ ≻— ⌉
16. *Diple aversa* < > 2
17. *Diple aversa cum obelo* ⟵ 2-
18. *Diple superne obelata* ⩾ ⩾ ⩾ ⩾
19. *Diple recta et aversa superne obelata* >< >< ⌉₁ ⌉₂
20. *Ceraunium* ⋇ Ѱ
21. *Chresimon* ☧
22. *Phi et Rho* ⳩
23. *Anchora superior* ⸔
24. *Anchora inferior* ⸕
25. *Coronis* ⸎ ⌐ ⌐
26. *Alogus* ⌉ ⸓ ⌉ ⸓ V, Ŧ +
27. *Figura accentus Hyphen:* ‿ ♪

2. Literae autem aut communes sunt[36] aut liberales. *Communes* dictae[37], quia multi eis[38] in communi utuntur[39] ut scribere et legere[40]. *Liberales*, quia eas illi tantum[41] noverunt, qui libros conscribunt recteque loquendi dictandique[42] rationem noverunt[43].

3. Literarum duplex modus est: dividuntur enim principaliter in duas partes, in vocales et consonantes[44]. Vocales sunt quae directo[45] hiatu faucium sine ulla collisione varie[46] emittuntur. Et dictae vocales, quod per se vocem impleant, et per[47] se syllabam faciant nulla adhaerente consonante. Consonantes sunt, quae diverso motu linguae vel impressione labiorum efficiuntur. Et vocatae sunt consonantes[48], quia per se non sonant, sed iunctis[49] vocalibus consonant.

4. Hae[50] in duabus partibus dividuntur: in semivocalibus et mutis[51]. Semivocales dictae eo, quod quiddam semis[52] de vocalibus habeant. Ab *e* quippe vocali[53] incipiunt, et desinunt in naturalem sonum[54]. Mutae autem dictae, quia nisi subiectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum, inclusum literae murmur sonabit[55]. Vocales autem et semivocales, et mutae a veteribus sonae et semisonantes et insonantes dictae sunt[56].

5. Inter vocales autem *i* et *u* apud Grammaticos[57] varias habent significationes. Nam modo vocales sunt[58], modo semivocales, modo mediae sunt[59]. Vocales ideo sunt, quia solae positae syllabas faciunt et aliis consonantibus coniunguntur.

6. Consonantes ideo habentur[60], quia interdum post se habent[61] vocales in iisdem[62] syllabis constitutas, ut Ianus[63], vates, et habentur pro consonantibus. Mediae autem idcirco dicuntur, quoniam naturaliter solae medium sonum habent, ut illius, unius[64]. Coniunctae aliis pinguius sonant[65], ut Ianus, vanus[66]. Solae enim[67] positae aliter sonant, aliter iunctae.

maxime cum vulgata faciat, secundo cum Gud. 2. Signavi ita: va. 1. 2. Videntur igitur ad hoc caput literis excudendum duo codd. in subsidio fuisse, vel, quod est credibilius, in uno cod. non fuisse hoc caput, unde postea ex alio codice, qui cum Gud. 2. conspiraverit, transscriptum sit. — 32) *Carynthis* h. l. etpaulo post exhibet Z. — 33) *nymphas* Z. Haec sunt e Serv. ad Virg. Aen. VIII, 110. — 34) *proprio nomine* al. — 35) Sic Gu. 1. — *est* om. vulg. — 36) Sic Z. Gu. 1. 2. va. 2. — *sunt communes* vulg. — *aut* om. va. — 37) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. 1. 2. Ar. — *dicendae* vulg. — 38) *eas* Gu. 2. al. — 39) Sic Z. Gu. 1. va. 2. al. — *utuntur in commune* vulg. — *in communi* al. — 40) Sic Gu. 1. 2. — *ut est scribere et legere* al. — *ut in scribendo et legendo* Ar. — *ut in scribere et legere* vulg. — 41) Sic Gu. 1. — *tantum illi* vulg. — 42) *atque dictanti* Gu. 2. va. 2. — 43) *sciunt* ita cod. Taurin. in Catal. codd. mss. t. 2. p. 12. — 44) *div. enim principaliter duabus partibus vocalibus et consonantibus* Gu. 2. — 45) *recto* Z. — 46) *vocis* al. et var. lect. apud Gothofr. At ut Isidorus, ita Aug. lib. II. de ordin. cap. 12. — 47) Verba *per se syllabam faciant nulla adhaerente consonante. Consonantes sunt, quae* om. Z. — 48) Sic Gu 1. — *vocatae consonantes* Z. G. 2. pr. va. 1. 2. Ar. — *dictae conson.* vulg. — 49) *iunctae* Gu. 2. va. 2. — 50) *Haec* Z. — 51) Sic Gu. 1. Z. — *in mutis* vulg. — 52) Sic Z. Gu. 1. Ar. Gothofr. va. 1. 2. — vulg. *semisonum*. Ut Isidorus, ita Serg. in art. primam Donati. — 53) *Aliae quippe vocales* Z. — 54) vulg. add. *ut f. l. m.*, quae om. Z. Gu. 1. 2. va. 2. Ar. — *ut f. l. m et ceterae* al. — 55) vulg. add. *ut b. c. d.*, quae om. Z. Gu. 1. 2. va. 2. Ar. — *ut b. c. d. et ceterae* al. — 56) Sic scripsi e vestigiis Gu. 1., in quo est: *semisonatis et consonatis.* — *mutae a veteribus sonas et semisonas et insonas dictas* Gu. 2. al. — *mutae a vet. sonae et semisonae et insonae dictae sunt* vulg., quacum facit Arev., nisi quod *sunt* om. — 57) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. 1. 2. — *apud gramm. I et V.* vulg. — 58) *sunt* om. Ar. va. 2. — 59) *sunt* om. Z. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. 1. 2. — *habentur ideo* vulg. — 61) Sic Z. Gu. 1. — *habent post se* vulg. — 62) *isdem* Gu. 1. 2. unde feci *iisdem* — *eisdem* vulg. — 63) Sic Z. Gu. 1. 2. va. 2. al. — *Iuno* vulg. — 64) *unius, illius* Z. — *ilus unus* Gu. 1. — 65) *sonat* Gu. 2. — 66) *vates* add. Z. — 67) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. 2. (*positae* om. va. 2.) Ar. — *autem* vulg.

7. *I* vero propterea interdum duplex dicitur, quia quotiescunque[1] inter[2] duas vocales invenitur, pro duabus consonantibus habetur, ut Troia. Geminatur enim ibi sonus eius[3].

8. *V* quoque litera proinde interdum nihil est[4], quia alicubi nec consonans est, nec vocalis[5], ut quis. Vocalis enim non est, quia *i* sequitur; consonans non est, quia *q* praecedit. Ideoque quando nec vocalis, nec consonans est, sine dubio nihil est. Eadem et digammon[6] a Graecis vocatur[7], quando sibimet aliisque vocalibus iungitur: quae ideo digammon[8] dicitur, quia duplex ad[9] instar F literae, quae duplicem gamma[10] habet, ad cuius similitudinem coniunctas vocales digammon[11] appellari Grammatici voluerunt, ut votum, virgo.

9. Inter semivocales autem[12] quaedam liquidae dicuntur propterea[13], quia interdum in una syllaba postpositae aliis consonantibus deficiunt et a metro excluduntur. Ex quibus duae[14] apud Latinos liquescunt *h* et *r*, ut flatus, fragor[15]. Reliquae *m* et *n* apud Graecos liquescunt: ut Mnesteus.

10. Decem et septem autem[16] Latinis literis vetus scriptura constabat. Unde et legitimae[17] nominantur illa ratione, scilicet vel quod ab *e* vocali incipiunt et in mutum sonum desinunt[18], ut sunt consonantes[19], vel quod a sono suo[20] incipiunt[21] et in vocalem *e*[22] desinunt[23], ut sunt mutae[24].

11. *H* autem litera pro sola aspiratione adiecta postea est[25]. Unde et a plerisque aspiratio putatur esse, non litera, quae proinde aspirationis nota dicitur, quia vocem elevat. Aspiratio enim est[26] sonus uberius elevatus[27], cuius[28] contraria est prosodia[29], sonus aequaliter flexus.

1) *quotienscunque* Gu. 2. al. pr., quae semper *quotiens* exhibet. Sic etiam va. — 2) *in metro intra* al. — *in metro inter* va. 1. — 3) *geminatus enim ibi sonus est* va. 2. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. va. 1. 2. — *est nihil* vulg. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. 1. 2. — vulg. om. vv. *nec vocalis*. — 6) Sic Z. Gu. 1. 2. 3. 4. al. pr. va. 1. 2. — *digamma* vulg. Vide notam Lindemanni ad Pompeium p. 21. — 7) *appellatur* Z. — 8) *ideoque digammon* Z. — *digamma* vulg. — *digammon* Z. Gu. 1. 2. pr. va. 1. 2. — 9) Sic Gu. 1. — *est instar* vulg. — 10) Sic Gu. 1. 2. va. 2. al. — *duplex gamma* vulg. — 11) Sic Gu. 1. 2. pr. va. 1. 2. — *digamma* vulg. — 12) *autem* interpositum est in Z. Gu. 1. 2. pr. va. 1. 2. — 13) *propterea* praeponitur in Gu. 1. 2. al. pr. va. 1. 2. — vulg. om. — 14) *duo* Z. — 15) Sic Z. Gu. 1. — *fragor et flatus* vulg. — *fragor flatus* va. — 16) *Decem autem et septem* Z. — 17) Sic Z. Gu. 1. Ar. var. lect. apud Goth. — *Latine* vulg. Vide Donat. art. prim. c. 2. et Serg. c. 6. — 18) *desinant* Gu. 1. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. va. 2. al. — *semivocales* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *suo sono* vulg. — 21) *incipiant* Gu. 2. — 22) Gu. 1. add. *q. b.* — *e* om. Gu. 2. va. — *q. b.* Gu. 1. — 23) *desinant* Gu. 1. — 24) *Fuerunt autem in principio decem id est a. b. d. e. f. g. i. l. m. n. o. p. r. s. t et h. postea* add. Zittav. — al. *ut sunt mutae. Et sunt a. b. c. d. e. f. g. i. l. m. n. o. p. r. s. t et v.* — *ut sunt consonantes* al. pro *ut sunt mutae.* — *fuerunt autem in principio XVII. id est a. b. c. d. e. f. g. h. i. l. m n. o. p. q. r. s. t. et v postea*, Sic edit. princ. — *fuerunt autem in principio XVII. id est a. b. c. d. e. f. g. i. l. m. n. o. p. q. r. s. t et v postea h. Litera autem h.* va. 1. — *Fuerunt autem in principio XVII. id est a. b. c. d. e. f. g. i. l. m. n. o. p. r. s. t et u postea h.* va. 2. — 25) Sic Gu. 1., (nisi quod vitiose exhibet *posita* pro *postea*) Z. Gu. 2. va. 2. — *adiecta est postea* vulg. Verba sunt ex Hieron. in nominib. Hebr. ex Deuter. — 26) *sonus est* Z. — *est* om. pr. — 27) *elatus* Ar. Gothofr. — 28) Sic Z. Gu. 1. al. — *cui* vulg. Sed saepe hoc adiectivum genitivum adsciscit apud Isidor., ut III, 20, 3. IV, 7, 18. IX, 8, 11. XIV, 8, 31. XIX, 1, 14. — 29) *prosodia est* Gu. 2. — 30) Sic per unum *l* Gu. 1. pr. — *Sallustius* vulg. — *Salvius* Z. Gu. 2. (in quo supra vers. est *vel Salustius*) Ar. Codd. Semleri A et B. Gothofr. av. 1. 2. Arev. citat Plin. in Epp. (i. e. III, 9, 33. 36.) et Suet. in Vespas. (cap. 3.) — 31) Sic Gu. 1. — *postea* vulg. — *prius* Ar. — 32) *K* Gu. 2., omissis vv. *et Q.* — 33) Vulgo praeponitur *Karta*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. codd. Semleri A et B. pr. va. 1. 2. — 34) Sic Gu. 1. — *superflua* vulg.

12. *K* literam Salustius[30] ludimagister primus[31] Latinis adiecit, ut in sono discrimen faceret duarum literarum *c*[32] et *q*, quae ideo supervacua dicitur, quia exceptis Kalendis[33] supervacua[34] iudicatur: per *c* enim universa exprimimus[35].

13. *Q* litera nec Hebraei, nec Graeci sonant[36]. Exceptis enim Latinis hanc nulla alia lingua habet[37]. Haec prius non erat. Unde et illa[38] supervacua[39] vocata[40] quia per *c* cuncta veteres scripserunt[41].

14. *X* litera usque ad Augusti tempus[42] nondum apud Latinos erat, sed pro ea *c* et *s* scribebant, unde et duplex vocatur[43], quia pro *c* et *s* ponitur, unde ex iisdem[44] literis compositum nomen[45] habet.

15. A Graecis autem literas duas[46] mutuavit Latinitas[47], *y* et *z* propter nomina scilicet Graeca, et hae apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur, sed pro *z* duas *s*[48] ponebant, ut hilarissat[49]; pro *y* vero *i*[50] scribebant.

16. Unicuique autem literae tria accidunt: nomen, quo[51] vocetur, figura, quo charactere signetur, potestas, quae vocalis, quae consonans habeatur[52]. A quibusdam et ordo adiicitur[53], quae praecedat, quae[54] sequatur[55], ut *a* prior sit, sequens *b*. *A* autem in omnibus gentibus ideo prior[56] est literarum[57], pro eo quod ipsa prior nascentibus vocem[58] aperiat.

17. Nomina autem literarum gentes[59] a sono[60] proprie[61] dederunt notatis oris sonis atque discretis. Nam postquam eos[62] animadverterunt, et nomina illis et figuras imposuerunt: figuras autem partim ex placito, partim ex sono literarum formaverunt: utputa *i* et *o*, quarum unius[63] sicut exilis sonus[64], ita tenuis virgula[65]: alterius pinguis sonus, sicut et plena figura. Potestatem autem natura dedit, voluntas ordinem et apicem[66].

— 35) *exprimuntur* Z. — 36) Sic Gu. 1. — *Q literam nec Graeci resonant, nec Hebraei.* — *sonant* etiam al. exhibent. Haec sunt ex Hieron. in nominib. ex Iesa Nau. — 37) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. 1. 2. Ar. — *nulla alia lingua hanc habet.* — 38) Sic Gu. 1. — *ipsa* vulg. — 39) *superflua* al. — 40) *est* om. Z. Gu. 1. — 41) Verba: *quia per c cuncta veteres scripserunt* om. codd. Semleri. — 42) Sic Gu. 2. Ar. — *ad Augustini tempus* Gu. 1. — *ad tempus Augusti* Z. — *ad Augusti tempora* vulg. — 43) *vocatus* Gu. 2. — *est vocata* al. — 44) Sic Gu. 1. (*isdem*) 2. va. 2. — *unde et ex eisdem* vulg. — 45) *nomen compositum* Z. — 46) Sic Gu. 1., nisi quod *A* om. — *a Graecis autem duas literas* cod. A. Semleri. — *A Graecis duas literas* vulg. — 47) *mutavit latinas* va. 2. — 48) Verba: *propter nomina Graeca, et hae apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur, sed* om. Z., qui postea exhibet *duo ss ponebant pro Z.* — *propter nomina scilicet Graeca* exhibent Gu. 1. 2. pr. va. 1. 2. Ar. — pro vulg. *propter nomina Gr. duas ss* exhibent Gu. 1. 2. Sed scribendum est: *duas s.* — Arev. et va. 2. *duo ss* Vulg. om. *duas.* — *duo s* pr. va. 1. — 49) *hilarissat pro hilarizat scribebant* exhibet cod. A. Semleri. — 50) *duo ii* Z. — *h et a scribebant* al. — *u* pro *i* exhibet Arev. — 51) Sic Gu. 1. — *quomodo* vulg. — 52) *habeatur. Potestatem autem natura dedit, voluntas ordinem. A quibusdam* etc. al. pr. (*autem* om.). Cum pr. consentit va. 1. Tracta sunt autem verba huc e seqq. — 53) *dicitur* al. — *adicitur* pr. — 54) *id est quae* Z. Gu. 2. pr. va. 1. 2. Pro *quae — quae* cod. A. Semleri *qua — qua.* — *et quae* altero loco Z. — 55) Sic Gu. 1. 2. — *praecedat — sequatur* vulg. — 56) *prima* Ar. — 57) Sic Gu. 1. 2. va. 1. 2. Ar. — *litera* Z. — 58) *vocem nascentibus* Z. — 59) *gentes* om. Z. — 60) Sic Gu. 1. — *exsono* vulg. Verba sunt ex August. II. de ordin. cap. 12. — 61) *linguae* om. Gu. 1., sed tum legendum est *proprie.* Nam vulg. est *propriae linguae.* — *proprio* va. 2. — 62) *eos* scripsi e coniectura Semleri, refertur enim ad *sonos.* — 63) *uni* Z. Ar. va. 1. 2. — *unus* pr. — 64) *ex illis est sonus* Z. — vulg. *exilis sonus est.* — *est* om. Gu. 1. Ar. — 65) *figura* al. va. 1. 2. — 66) Sic Gu. 1. 2. va. 2. — *natura, voluntas ordinem dedit* vulg. — *voluntas dedit ordinem et apicem* al. — *et apicem* om. vulg. — totam periodum om. va., quia supra posita est.

18. Inter figuras literarum et apicem[1] veteres dixerunt, apicem dictum propter quod[2] longe sit a pedibus, sed[3] in cacumine literae[4] apponitur[5]. Est enim linea iacens super literam aequaliter ducta[6].

CAP. V. *De grammatica.*

1. *Grammatica* est scientia recte loquendi[7], et origo et fundamentum liberalium literarum[8]. Haec[9] in disciplinis post literas communes inventa est[10], ut iam[11] qui didicerant[12] per eam recte loquendi[13] rationem sciant[14]. *Grammatica* autem a literis nomen accepit. *Γράμματα*[15] enim Graeci literas vocant.

2. *Ars* vero dicta est[16], quod artis praeceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse vocabulum *ἀπὸ τῆς ἀρετῆς*, id est, a virtute, quam scientiam vocaverunt.

3. *Oratio* dicta est quasi oris ratio. Nam orare est loqui et dicere. Est enim[17] oratio contextus verborum cum sensu. Contextus autem sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio autem plena est sensu, voce et litera.

4. Divisiones autem artis[18] grammaticae a quibusdam dinumerantur id est triginta[19], partes[20] orationis octo: vox articulata, litera, syllaba, pedes, accentus, positurae, notae[21], orthographia, analogia[22], etymologia, glossae, differentiae, barbarismi, soloecismi, vitia[23], metaplasmi[24], schemata[25], tropi, prosa[26], metra, fabulae, historiae.

CAP. VI. *De partibus orationis.*

1. Partes orationis primus Aristoteles duas tradidit, nomen[27] et verbum; Donatus deinde[28] octo definivit, sed omnes ad illa duo principalia revertuntur[29], id est[30], ad[31] nomen et verbum, quae significant actum et personam[32]. Reliquae appendices sunt et ex his originem trahunt.

2. Nam pronomen ex nomine nascitur, cuius officio fungitur, ut Orator ille. Adverbium de nomine nascitur, ut doctus, docte. Participium de nomine et verbo, ut lego, legens.

1) Sic Z. Gu. 1. 2. va. 2. al. Ar. — *apicum* cod. A. Semleri. — *apices* vulg. — *distinxerunt* pro *dixerunt* Arev. e coniectura Semleri. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *pro eo quod* vulg. — 3) *et* Ar. — 4) Sic Gu. 1. — *literarum* vulg. — 5) *apponatur* va. 2. — 6) *dicta* Gu. 2. — *figura autem, qua tota litera scribitur* addit Arev. — 7) *scribendique* al. add. — 8) Sic Z. Gu. 1. Ar. cod. A. Semleri. — *artium* vulg. — 9) Vulg. *Haec autem*, sed *autem* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. codd. A et B. Semleri, pr. — 10) *inventa primum est* al. — 11) *iam* om. Gu. 2. — 12) *didiscerant* Gu. 1. — *didicerunt* Ar. Deinde *literas*, quod est in vulg. post *didicerant*, om. Gu. 1., sed miro modo post *loquendi* in eod. cod. ponitur. Est haud dubie glossema, quare delevi. — 13) *loquendi dictandique* cod. A. Semleri. — 14) *faciant* pro *sciant* exhibet pr. — 15) *grammma* Gu. 3. — 16) *dicta est* om. Z. — *est* om. Ar. va. — 17) Sic Gu. 1. — *autem* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *gram. artis* vulg. — 19) Sic Gu. 1. — *trig. dinum.* vulg. — *triginta partes din.* al. — *numerantur* Z. — al. *XXVIII.* al. *viginti septem* — al. *XXVIIII partes din.* — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *et partes* vulg. — 21) om. al. — 22) om. Gu. 2. — 23) *cetera vitia* al. — 24) *metaplasma* Z. Gu. 2. pr. — 25) *scema* Z. pr. *scemata* Gu. 2. va. — 26) Sic Z. Gu. 1. pr. va. — *prosae* vulg. — 27) *id est nomen* al. Cum Isidoro consentit Priscian. p. 577. P. Cfr. cum hoc capite Donat. II, 2. — 28) Sic Gu. 1. — *deinde Donatus* vulg. — 29) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. cod. A. Semleri, pr. va. — *referuntur* vulg. — 30) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. vulg. va. — *hoc est* vulg. — 31) *ad* om. Z. Gu. 2. va. — 32) Sic Gu. 1. — *personam et actum*

Coniunctio vero et[33] praepositio vel interiectio in complexum[34] istarum cadunt. Ideo et nonnulli quinque partes orationis[35] definierunt[36], quia istae superfluae sunt.

De nomine.

3. *Nomen* dictum quasi notamen, quod[37] nobis vocabulo suo res notas efficiat. Nisi enim scieris nomen[38], cognitio rerum perit. Propria nomina dicta[39], quia specialia[40] sunt. Unius enim tantum[41] personam significant. Species propriorum nominum quatuor sunt[42]: praenomen, nomen, cognomen, agnomen. *Praenomen* dicitur[43] eo, quod nomini preponatur[44], ut Lucius, Quintus.

4. *Nomen* vocatum[45], quia[46] notat genus, ut Cornelius. Cornelii enim omnes in eo genere vocantur[47]. *Cognomen*, quia[48] nomini coniungitur, ut Scipio. *Agnomen* vero quasi accidens[49] nomen, ut Metellus Creticus, quia[50] Cretam subegit. Extrinsecus enim venit agnomen ab aliqua ratione. Cognomentum autem vulgo dictum est[51] eo, quod nomini cognitionis causa superadiiciatur[52], sive quod cum nomine est.

5. *Appellativa* nomina inde vocantur, quia communia sunt et in[53] multorum significatione consistunt. Haec in viginti octo species dividuntur, ex quibus *corporalia* dicta sunt[54], quae[55] vel videntur vel tanguntur, ut coelum, terra[56].

6. *Incorporalia*, quae carent corpore, unde nec videri, nec[57] tangi possunt, ut veritas, iustitia[58].

7. *Generalia*[59], quae multarum rerum sunt, ut animal. Nam et[60] homo et equus et asinus[61] animalia[62] sunt.

8. *Specialia* sunt[63], quae partem demonstrant, ut homo. Species enim animalium homo[64].

9. *Principalia*, quae primam positionem habent, nec aliunde nascuntur, ut mons, fons.

10. *Derivativa* eo, quod ex[65] alio nomine deducantur[66], ut a monte montanus.

11. *Diminutiva*, quae minuunt sensum[67], ut Graeculus, scholasticulus[68].

12. *Sono diminutiva*, quae sic sonant[69] sicut diminutiva, sed intellectu principalia sunt, ut tabula, fabula[70].

vulg. — 33) *vero et* om. cod. Semleri A. — 34) *in complexu* Z. Gu. 1. 2. gothici et al. ap. Arev. pr. va. — 35) *orationis* addidi e Gu. 1. — 36) Sic Gu. 2. pr. Ar. — *diffinierunt* Gu. 1. va. — *diffiniverunt* Z. — *definiunt* vulg. — 37) *eo quod* al. — 38) Sic Gu. 1. — *nomen scieris* vulg. — 39) vulg. add. *sunt*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 40) *dicta* add. Z. — 41) *tamen* ex errore, ut videtur, vulgata exhibet. Codd. et editt. pr. va. *tantum.* — 42) *sunt quatuor* Z. — *sunt* al. om. — 43) Sic Gu. 1. — *dictum* vulg. — 44) *praeponitur* va. — 45) *vocat* (i. e. *vocatur?*) Z. — 46) *quod* Z. — 47) *vocantur* om. va. — 48) *quod* Z. va. — 49) Sic Gu. 1. Ar. — *accedens* vulg. — 50) *quod* Z. — 51) Sic Gu. 1. 2. (*est* om. Gu. 2. pr. Ar.) Ar. — *dictum vulgo* Z. — *dictum* om. vulg. — *vulgo dictum* va. — 52) Sic Z. Gu. 1. 2. (uterque cod. *adiciatur*) va. Ar. — *superadditur* vulg. *superadicitur* pr. — 53) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *in* om. vulg. — 54) *sunt* addidi e Gu. 1. — 55) Sic hic et in sequentibus Gu. 1. al. pro vulg. *quia*, pro quo Z. exhibet *quod.* — 56) *et terra* Z. — 57) Sic Z. Gu. 1. 2. — *neque* vulg. — 58) *etc.* add. vulg., sed om. Z. Gu. 1. 2. va. — 59) *quoque* add. Gu. 2. pr. va. — 60) *et* om. Gu. 2. va. — 61) Sic Gu. 1. — *avis* vulg. — 62) *animal* Z. — 63) *sunt* addidi e Gu. 1. — 64) pro *animalium homo* Z. exhibet *ut homo.* — 65) *ex* om. Z. — 66) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *deducuntur* vulg. — 67) Sic Gu. 1. Ar. — *diminuunt sensum* Z. — *minuuntur sensu* vulg. — 68) *a scholastico* al. add. pr. Cfr. Donat. part. gramm. p. 1744. — 69) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quod sic sonant* Z. *sic* om. vulg. — 70) Sic Gu. 1. — *fabula, tabula* vulg.

13. *Tota Graeca*, quae[1] ex toto Graece declinantur, ut Calisto[2]. Sic enim Graecus[3] et Latinus dicit.

14. *Tota Latina*, quae[4] ex toto in latinum vertuntur, Graecus enim Odysseus dicit[5], Latinus Ulixes[6].

15. *Media* dicta sunt[7], quae ex parte Graeca sunt, ex[8] parte Latina. Eadem et *notha*, quia corrumpunt[9] ultimas syllabas[10] manentibus prioribus, ut apud Graecos Alexandros, Menandros[11]: apud nos[12] vero Alexander, Menander. Dicta autem notha[13], quemadmodum nothus dicitur quisquis de[14] dispari genere nascitur[15].

16. *Synonyma*[16], hoc est plurinomia[17], eo quod sit in pluribus nominibus significatio una, ut terra, humus, tellus. Idem enim sunt[18].

17. *Homonyma*[19], hoc est uninomia[20], eo quod sit in uno nomine significatio plurima[21], ut tumulus, nunc mons brevis[22], nunc tumens tellus, nunc sepulchrum. Est enim in uno nomine significatio diversa.

18. *Relativa* dicta eo, quod ad aliam referantur personam, ut magister, dominus, pater[23].

19. Illa autem[24] quae dicuntur ad aliquid aliter[25] se habentia, a[26] contraria significatione dicta sunt, ut dexter. Dici enim dexter non potest[27], nisi sinister fuerit.

20. Porro *qualitatis* nomina ex eo dicta, quia[28] qualis[29] quisque[30], ostenditur, ut sapiens, formosus, dives.

21. *Quantitatis*, quia a mensura trahuntur[31], ut longus, brevis.

22. *Patronymica* dicuntur eo, quod trahuntur[32] a patribus, ut Tydides Tydei filius, Aeneius[33] Aeneae filius, quamvis et a matribus et maioribus[34] ducantur.

23. *Thetica* vel[35] possessiva a possessione[36], ut Evandrius ensis.

24. *Epitheta*, quae[37] Latine adiectiva vel supposita[38] appellantur, eo quod ad implen-

1) *quod* Z. — om. *quia* va. — 2) *Calistio* Z. — *Callisto* Ar. — *Calypso* al. — *calisco lypso* pr. — 3) *et Graecus* Z. Gu. 2. Ar. va. — 4) *quod* Z. — 5) Sic Gu. 1. — *Graecus dicit Odysseus* vulg. — 6) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Olixeus* Z. — *Ulysses* vulg. — 7) *sunt* addidi e Gu. 1. — 8) *et* omisi auctoritate Gu. 1. 2. pr. va. — 9) *quod corrumpant* Z. — 10) *ultimis syllabis* Gu. 1. — *ultimas* om. Z. — 11) al. om. *Menandros.* — 12) Sic Z. Gu. 1. — *Latinos* vulg. — *apud vero Latinos* pr. — *vero* om. va. — 13) *Notha autem dicta* Z. — 14) om. Gu. 2. va. praepos. *de.* — 15) *nascatur* Z. — 16) in Gu. 1. scholion est ad marg. *univoca.* — 17) Sic Z. Gu. 1. al. pr. va. — *plurinomina* vulg. — 18) *nomina* quod vulgata exhibet post *sunt*, omisi e Gu. 1. — *Idem sunt omnia* Z. — *idem enim sunt omnia* Ar. va. — *id enim sunt omnia* Z. — *idem sunt nomina* pr. — 19) in Gu. 1. ad marg. est scholion *i e. aequivoca.* — 20) Sic Z. Gu. 1. — *uninomina* vulg. — 21) *sint in uno nomine — significationes plurimae* al. — al. om. verba: *sit in uno nomine plurima.* — 22) *est* h. l. add. vulg., quod om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 23) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *pater, dominus* vulg. — 24) *autem* om. Z. — *Ille* Gu. 2. — 25) *qualiter* al. — *aequaliter* al. — *aliqualiter* Ar. — 26) *a* om. Z. — 27) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. av. Ar. — *poterit* vulg. — 28) *quod* Z. — 29) vulg. post *quia* est *per ea*, sed om. Gu. 1. — 30) *sit* om. Gu. 1. — 31) *tribuuntur* Z. — 32) *trahantur* Z. — 33) Sic Z. Gu. 2. al. va. — *eneus* Gu. 1. pr. — *Aeneades* vulg. — 34) Sic Gu. 1. — *et a matribus et a maioribus* Z. Gu. 2. Ar. va. — *et a maioribus et a matribus* vulg. — 35) *id est* Gu. 2. Ar. va. Sed scribendum videtur *κτητικὰ id est possessiva*, ut est apud Donat. art. gramm. II, 2, 3. (1744 P.) ed. Corp. Gramm. Vol. I. p. 10. — *in possessiva* Z. — 36) *dicuntur* om. Gu. 1. 2. Ar. — 37) *quae* om. Z. — 38) *superposita* Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — 39) *adiciantur* Gu. 1. 2. pr. — *adiciant* Z. — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. (uterque cod. et pr. *Adicis*) 3. pr. va. Ar. — *Adiice* vulg. Sed ut nos scripsimus, sic sine lectionis varietate est apud Isidor. I, 8, 5. *addis personam et plene sentitur*; cfr. cap. 9. *Adiicis illi verbum et implesti sensum.* — 41) *descendunt ab actu* Z.

dam sui significationem nominibus adiiciantur[39], ut magnus, doctus. Adiicis[40] ea personis, ut magnus philosophus, doctus homo, et plenus est sensus.

25. *Actualia* ab actu descendunt[41], ut dux, rex[42], cursor, nutrix, orator.

26. *Gentis*[43] a gente veniunt, ut Graecus, Romanus.

27. *Patriae* a patria descendunt, ut Atheniensis, Thebanus.

28. *Loci* a loco, ut suburbanus[44].

29. *Verbalia* dicuntur, quia[45] a[46] verbo nascuntur, ut lector.

30. *Participialia*[47], quae sic sicut participia sonant[48], ut legens, demens[49].

31. *Verbis*[50] *similia*, a verbi similitudine dicta, ut contemplator. Nam et verbum est imperativi modi, futuri temporis, et nomen, quia comparationem[51] recipit. Hae omnes[52] species a nominum appellatione descendunt.

32. Secunda pars nominis[53] comparatio. *Comparatio*[54] est[55] dicta, quia[56] ex alterius comparatione alterum[57] praefert. Cuius gradus tres sunt: positivus, comparativus, et[58] superlativus. *Positivus dictus*, quia primus ponitur in comparationis gradu, ut doctus. *Comparativus* ab eo, quod comparatus positivo praefertur illi, ut doctior. Plus enim[59] novit[60] doctior, quam doctus. *Superlativus* eo[61], quod comparativo superferatur[62], ut doctissimus; plus enim scit[63], quam doctior.

33. *Genera* dicta sunt[64] quia[65] generent, ut masculinum et[66] foemininum. Caetera nomina non sunt genera[67], sed hoc[68] nominum ratio et auctoritas voluit. *Neutrum* dictum, quia nec hoc[69], nec illud[70], id est nec masculinum nec foemininum. *Commune* dictum, quia[71] duobus generibus nomen unum communicat[72], ut et[73] hic et haec canis.

34. Cui[74] contrarium est *epicoenum*, quod[75] utrumque sexum sub uno genere enunciat[76], ut hic piscis[77]. Est enim incerti sexus[78], quod nec natura nec oculis discernitur, sed sensus tantum[79] peritia. *Omne* genus dictum, quia generibus cunctis[80] servit: masculino, et foeminino, neutro[81] et communi et omni[82].

— al. haec om. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — al. haec om. — *rex*, *dux* vulg. — 43) *Gentes* Z. pr. — *gentilia* al. — 44) cod. Albanius add. *Temporis*, *quae tempus ostendunt*, *ut dies*, *mensis*, *annus*, *diurnus*, *nocturnus*. — 45) *quod* Z. — 46) Sic Gu. 1. — *de* vulg. — 47) Sic Gu. 1. al. va. — *Participalia* vulg. — 48) Sic Gu. 1. — *sic sonant*, *sicut participia* vulg. Fortasse ordo verborum mutatus est propter *κακοφωνίαν*, sed cfr. c. 4, 13. *supervacua est vocata.* — *quia* pro *quae* Gu. 2. va. — *quod* Z. — 49) Sic Gu. 1. — *legens vel clemens prudens* vulg. *demens*, *prudens* pr. — *prudens* al. om. — *prudens* omisso *clemens* Gu. 2. va. Error inde est ortus, quod scribae non intellexerunt, Isidorum verum participium ideo apposuisse, ut similitudo adiectivi verbalis et participii magis appareret. Eodem modo, ut nos, scripsit Serg. art. II. c. 2. — 50) *Verbi similia* Z. al. pr. — 51) *quod declinationem* Z. al. — *quia casum* Ar. — 52) *autem* om. Gu. 1. 2. Ar. — 53) Verba: *Secunda pars nominis comparatio* omitt. va. — 54) *orationis* Z. — 55) *est* addidi e Gu. 1. — 56) *quod* Z. — 57) *alteri* add. Gu. 2. al. va. — 58) *et* om. Z. — 59) *enim* om. Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. — *doctior novit* vulg. — *doctior* om. Z. va. — *plus enim novit hic* al. Pro *novit* exhibet Z. *nomen.* — 61) *ab eo* Z. — 62) *superfertur* Gu. 2. — 63) *novit* al. pr. va. — 64) vulg. *dicta sunt eo*, sed *eo* om. Z. Gu. 1. — 65) Sic Gu. 1. — *quod generent* vulg. — 66) copulam addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — Zittav. om. *ut.* — 67) *cetera non sunt nomina genera* Z. — *nomina* om. Arev. va. — 68) *haec* Z. — 69) *est*, quod exhibet vulgata, om. Gu. 1. — 70) *aliud* Z. — 71) Sic Z. Gu. 1. (*quia a duobus*) 2. va. — *quod* vulg. — 72) *significat* al. — 73) Sic Gu. 1. — vulg. om. primum *et.* — *haec* om. Gu. 2. — 74) *cuius* al. — 75) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 76) *enumerat* Z. — 77) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *passer* vulg. — 78) *generis* al. — 79) Sic Z. Gu. 2. pr. va. Ar. al. — *tamen* vulg. — 80) Sic Gu. 1. — Vulg. *cunctis generibus.* — 81) *et neutro* Z. Gu. 2. pr. (quae om. *et* ante *communi*) va. — 82) *et omni* addunt Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Vulg. om.

35. *Numerus* vocatus [1], quia per eum vel singularia vel pluralia [2] nomina ostenduntur. *Figura*, quia vel simplicia vel composita sunt [3].

36. *Casus* a cadendo dicti [4]; per eos enim inflexa nomina variantur et cadunt.

37. *Nominativus* dictus casus [5], quia per eum [6] aliquid nominamus, ut hic magister.

38. *Genitivus*, quia per eum genus [7] cuiuscunque quaerimus, ut huius magistri filius, vel quod rem [8] significamus, ut huius magistri [9].

39. *Dativus*, quia per eum nos dare aliquid alicui [10] demonstramus, ut da huic magistro.

40. *Accusativus*, quia [11] per eum aliquem accusamus, ut accuso [12] hunc magistrum.

41. *Vocativus*, quia per eum nos [13] aliquem vocamus, ut o magister.

42. *Ablativus*, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam significamus, ut auferam a magistro [14].

43. *Hexaptota* nomina dicta eo, quod sex casus varietates habent [15], ut est unus. *Pentaptota*, quod tantum in quinque casibus variantur, ut doctus. *Tetraptota*, quod tantum in quatuor casibus declinantur [16], ut latus [17]. *Triptota*, quod tantum in tribus casibus [18], ut templum. *Diptota* [19], quod tantum in duobus casibus [20], ut Iuppiter [21]. *Monaptota*, quod uno casu tantum [22] utuntur [23], ut frugi.

CAP. VII. *De pronomine.*

1. *Pronomen* dictum est [24], quod vice [25] nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen istud [26] dum iteratur. Nam cum dicimus, Virgilius scripsit Bucolica, addimus pronomen, ipse scripsit Georgica [27]; sicque [28] varietas [29] significationis [30] et fastidium tollit et ornatum [31] inducit.

2. *Pronomina* autem aut [32] finita sunt, aut infinita. *Finita* pronomina dicta, eo quod definiunt certam personam, ut ego; me enim intelligis statim [33]. *Infinita* dicuntur, quia non sunt certae personae [34]. De absentibus enim et incertis dicitur [35], ut quis [36], quae, quod. *Minus quam finita* appellantur, quia [37] commemorationem faciunt [38] notae personae, ut ipse, iste. Certum est enim [39] de quo dicitur.

3. *Possessiva* dicuntur [40] eo, quod nos aliquid [41] possidere ostendunt. Nam cum [42] di-

1) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *vocatur* Gu. 2. — *dictus* vulg. — 2) *vel singula vel plura* al. — 3) *quia composita vel simplicia* Gu. 2. — 4) *casus dicti a cadendo* Gu. 2. va. — 5) Sic Gu. 1. — *casus dictus* vulg. — 6) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *eundem* vulg. — 7) *per genus eum* al. — *cuiusque* va. — 8) *quo* Z. — *vel quam rem* al. et var. lect. apud Goth. — 9) *liber* add. Ar. — 10) Sic Gu. 1. — *nos dare alicui aliq.* Z. Gu. 2. va. — *nos dare alicui demonstr.* al. pr. — *alicui aliquid nos dare* vulg. — 11) *quia* om. Gu. 2. — 12) *accusa* Gu. 2. — 13) Sic Gu. 1. — *nos* om. vulg. 14) Verba: *auferam a magistro* om. Gu. 2. — *aufer* Z. — 15) Sic Gu. 1. — *eo quod per sex* Z. al. va. — *quia* omisso *eo* vulg. — 16) *declinentur* Gu. 2. — 17) *lateris* Gu. 2. — *later* va. — 18) Sic Gu. 1. — Vulg. om. *casibus.* — 19) *biptota* al. — 20) Sic Gu. 1. — *casibus* om. vulg. — 21) *Iuppiter* Gu. 2. Ar. — *ii.* (sic) Gu. 1. Cfr. Priscian. p. 695. P. — 22) Sic Gu. 1. — *uno tant. casu* vulg. — *in uno* Gu. 2. — 23) *fruuntur* va. — 24) Sic Gu. 1. — *est* om. vulg. — 25) Sic Gu. 1. — *quia pro vice* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — *ipsum* vulg. — 27) vulg. *et Georg.*, sed *et* om. Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. 2. al. pr. — va. vulg. *sic.* — 29) *veritas* al. — 30) *significationum* Gu. 2. va. — 31) *sermonem* add. al. — pro *inducit* Gu. 2. exhibet *adducit.* Consentit va. (*ornamentum*) al. *producit.* — 32) Sic Z. Gu. 2. va. Ar. — *aut* om. vulg. Facile per antecedens *autem* omitti potuit. — post vv. *aut infinita* al. add. *aut minus quam finita.* — 33) Sic Gu. 1. — *statim intelligis* vulg. — *intellegis* Gu. 2. — 34) *quae non sunt cum tempore* Z. — 35) Sic Gu. 1. — *dicitur et incertis* vulg. — *dicuntur* vulg. — 36) *nisi* Z. —

co[43] meus, tuus, definio[44] aliquid meum esse, vel tuum. *Relativa* dicuntur, quia ad interrogationem referuntur, ut quis est? respondetur: hic[45] est.

4. *Demonstrativa* dicuntur[46] eo quod habent demonstrantis[47] significationem. Aliquem enim praesentem his demonstramus, ut hic, haec, hoc: quae tria et articuli nominantur.

5. *Articuli* autem dicti, quod nominibus artantur[48] id est colligantur, cum[49] dicimus: hic orator. Inter articulum autem et pronomen hoc interest, quod articulus tunc est, quum[50] nomini iungitur, ut hic sapiens. Cum vero non[51] coniungitur, demonstrativum pronomen est, ut hic et haec et hoc.

6. Omnia autem pronomina aut primogenia[52] aut deductiva sunt. *Primogenia* sunt dicta[53], quia aliunde originem non trahunt[54]. Haec[55] viginti unum[56] sunt. Finita tria, ut[57] ego, tu et[58] ille. Infinita VII: quis, qualis, talis, quantus, tantus, quotus, totus[59]. Minus quam finita sex: ipse, iste[60], hic, is, idem, sui. Possessiva quinque: Meus, tuus, suus, noster, et[61] vester. Reliqua autem *deductiva* dicuntur, quia ex illis[62] deducta atque composita existunt, ut quispiam, aliquis[63], et reliqua[64].

CAP. VIII. *De verbo.*

1. *Verbum* dictum est[65] eo, quod verberato aere sonet[66], vel quod haec pars frequenter in oratione versetur. Sunt autem verba mentis signa, quibus homines cogitationes suas invicem loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat personam, ita verbum factum dictumque[67] personae. In persona verbi agentis aut[68] patientis significatio est[69].

2. Nam scribo personae[70] factum est. Item scribor non[71] personae factum indicat, sed[72] illius[73], a quo patitur.

Verborum genera duo sunt: Grammaticorum atque Rhetorum. Grammaticorum in tria cadunt tempora: praeteritum, instans[74], futurum[75], ut facit, fecit, faciet. Rhetorum autem universa oratio. Verba dicuntur velut[76], *Verbis bonis*[77] *nos cepit*, *verba bona habuit*, ubi non tantum sunt[78] verba, quae in tria cadunt tempora, sed universa oratio est. Verborum species sunt formae, modi[79], coniugationes, et genera[80].

37) *quae* Z. — 38) om. *faciunt* Z. — 39) *Certum enim est* Z. — 40) Sic Gu. 1. — *vocantur* vulg. — 41) *aliquid nos* Gu. 2. va. — 42) *dum* Gu. 2. va. — 43) *dico* om. Z. — 44) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *diffinio* vulg. — 45) Sic Gu. 1. — *is* vulg. — 46) *dicuntur* addit Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. Ar. — *demonstrationis* vulg. — *demonstrantem* Gu. 2. va. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *arctantur* Z. Ar. — *coarctantur* vulg. — 49) *sicut cum* Z. — *ut cum* Ar. — 50) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quando* vulg. — 51) *non* om. Gu. 1. — 52) Sic Gu. 1. h. l. et mox. Item al. — *primig.* vulg. — *primigenia sunt aut deductiva* Gu. 2. va. — 53) Sic Gu. 1. — *dicta sunt* vulg. — 54) *non oriuntur* Z. — 55) *ut haec* Z. Fortasse *et haec.* — 56) *viginti et unum* Z. Gu. 2. va. — *viginti et quatuor* Gu. 1. — 57) *ut* addidi e Gu. 1. va. — 58) *et* addidi e Gu. 1. — 59) *totus*, *quotus* Gu. 1. — 60) *ipse*, *iste* Gu. 1. — 61) *et* om. Z. Gu. 2. va. Ar. — 62) *istis* Z. Gu. 2. va. — 63) om. *aliquis* Gu. 2. — *aliquid* va. — 64) Sic Gu. 1. 2. va. — *etc.* vulg. — 65) Sic Gu. 1. — *est* om. vulg. — 66) *sonat* Gu. 2. Ar. pr. va. — 67) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *dictum factumque pers.* vulg. — 68) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — 69) *est om.* Z. — 70) *agentis personae* Ar. — — 71) *non* om. Gu. 2. Ar. pr. 72) *scil.* Z. — 73) Sic Gu. 1. — *eius* vulg. — 74) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *instans*, *praeteritum* vulg. — *praeteritum*, *praesens* Ar. — 75) vulg. *et fut.*, sed om. *et* Z. Gu. 1. 2. va. — 76) Sic Gu. 1. — *veluti* vulg. — 77) *bonis* om. Gu. 2. — 78) *sunt* addidi e Gu. 1. — 79) *modi*, *formae* Z. — 80) *et tempora* al.

3. Formae verborum inde dictae eo, quod nos ad unamquamque rem informent. Per has enim ostendimus[1] quid agamus[2]. Nam *meditativa*[3] dicta est[4] a meditantis sensu, ut lecturio, id est legere volo[5]. *Inchoativa* post meditationem ab inchoantis iudicio[6], ut calesco. *Frequentativa* a saepius agendo, ut lectito, clamito[7]. Formae autem[8] sensum tenent, modi declinationem. Nam nescis, quid sit declinatio, nisi prius didiceris, quid sit sensus.

4. *Modi* dicti ab eo, quemadmodum sint in suis significationibus. *Indicativus* enim[9] modus dicitur, quia significationem habet indicandi[10], ut lego. *Imperativus*, quia sonum habet imperantis[11], ut lege. *Optativus*, quia per ipsum[12] aliquid optamus[13] agere, ut utinam legerem. *Coniunctivus*, quia ei coniungitur aliquid, ut locutio plena sit. Nam quando dicis[14], *cum clamem*, pendet sensus; quod si dicam, *cum clamem, quare putas quod taceam?* plenus est sensus.

5. *Infinitivus*[15] dicitur eo, quod tempora diffiniens[16] personam verbi non diffinit, ut clamare, clamasse. Cui si adiungas[17] personam: clamare debeo, debes, debet, fit quasi finitum.

6. *Impersonalis* dicitur, quia indiget personis[18] nominis vel pronominis, ut legitur, addis personam a me, a te, ab illo, et plene sentitur. Sed infinitivus[19] modus persona tantum verbi[20] eget: impersonalis vero vel pronominis persona, vel nominis.

7. *Coniugatio* dicitur pro eo[21], quod per eam ad unum sonum multa coniungantur[22]. Docet enim in quam syllabam exeat futurum tempus, ne[23] per imperitiam quis dicat legebo pro legam. Harum prima et secunda mittunt futurum tempus in *bo* et in[24] *bor*, tertia in *am* et in *ar*.

8. *Genera* verborum ideo dicta[25], quia gignunt. Nam activo adiicis[26] *r* et gignit passivum; rursum passivo adimis *r* et parit activum. Ideo autem ipsa dicuntur activa[27], quia agunt, ut verbero, et passiva, quia patiuntur, ut verberor; neutralia, quia nec agunt, nec patiuntur, ut iaceo, sedeo. His *r* literam si adiicis[28], non sonant Latine[29]. *Communia* dicuntur[30] quia et agunt et patiuntur, ut amplector. Haec similiter deposita[31] *r* litera Latina[32] non sunt. *Deponentia* vero dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium a significatione passiva, quod exit in *dus*, ut gloriandus.

CAP. IX. *De Adverbio.*

Adverbium dictum est eo, quod verbis accidat[33], ut puta, bene lege[31]. *Bene* adverbium est[35], *lege* verbum. Ideo[36] dictum est[37] adverbium, quod semper verbo iunctum

1) *ostendimus nos* Z. — 2) In vulg. sequuntur haec: *Perfecta forma dicitur a perficiendo, ut lego; tunc enim dicendum est, quando in praesenti tempore legimus.* Quae quamquam apud Donat. II, 12, 3. (1755 P.) Max. Vict. ars 20 (1949), Phoc. ars VII, 2. (1711. P.) reperiuntur, tamen, quum absint ab optimis codd. Gu. 1. 2. Ar., omittenda esse censui. Codex Zittav., qui ea servavit nobis, pro *quando* exhibet *quum* et pro *legimus* *legamus*. — 3) Sic Gu. 1. Ar. — vulg. om. *nam.* — 4) *est* addidi e Gu. 1. 2. va. — 5) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *cogito* al. — *meditor* vulg. — 6) *indicio* al. Ar. var. lect. ap. Goth. pr. va. — 7) *clamito* add. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 8) Sic Gu. 1. — *enim* vulg. — 9) *enim* interposui e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 10) Sic Gu. 1. — *indicandi habet* vulg. — *habet indicandis* Z. Gu. 2. va. — *indicandis habet* Ar. pr. — 11) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *imperandi* vulg. — 12) *eum* Z. — 13) Sic Gu. 1. — *optamus aliquid* vulg. — 14) *dicas* Gu. 2. va. — 15) *Infinitus* Ar. — 16) Sic h. l. et mox Gu. 1. — *definiens* et *definit* vulg. — *deficit* Gu. 2. pro *definit.* — 17) *addes* va. — 18) Sic Gu. 1. — *persona* vulg. in gothicis *indigeo* et *egeo* cum accusativo. — 19) *infinitus* Ar. — *imperativus* Z. — 20) *verbi tantum* Z. — 21) Sic Gu. 1. — *pro* om. vulg. — 22) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *coniunguntur* vulg. — 23) *nec* Gu. 1. 2. (*per* om.) pr. va. Ar. — 24) *in* om. pr. — 25) *sunt* add. Gu. 2. va. — 26) *adicis* Gu. 1. 2. pr. va. — 27) Sic Gu. 1. — *ipsa autem activa dicuntur* vulg. — Pro *parit activum* al. *paritur act.* — 28) Sic Gu. 1. — *si r literam adiicis*

adimpleatur[38]. Verbum[39] solum sensum implet, ut scribo. Adverbium autem sine verbo non habet plenam significationem[40], ut hodie. Adiicis[41] illi verbum, ut[42] hodie scribo, et iuncto[43] verbo implesti sensum.

C A P. X. *De Participio.*

Participium dictum, quod et[44] nominis et verbi capiat partes[45], quasi particapium[46]. A nomine enim vendicat sibi genera et casus, a verbo tempora et significationes[47], ab utrisque[48] numerum et figuram.

C A P. XI. *De Coniunctione.*

1. *Coniunctio* dicta est[49], quod sensus sententiasque coniungat. Haec enim per se nihil valet, sed in copulatione sermonum[50] quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, ut Augustinus et[51] Hieronymus: aut verba, ut scribit et legit. Una autem vis omnium, sive copulent, sive disiungant.

2. *Copulativae* autem coniunctiones dictae eo, quod sensum vel personas coniungant, ut ego et tu[52] eamus ad forum, ipsum et sensum coniunxit. *Disiunctivae*[53] dictae, quia disiungunt[54] res aut[55] personas, ut aut ego aut tu faciamus. *Subiunctivae* dicuntur, quia subiunguntur[56] ut que. Dicimus enim *regique hominique*[57] *Deoque*[58]*:* non dicimus, *que regi, que homini*[59], *que Deo.*

3. *Expletivae* dictae, quia explent propositam rem, ut puta[60], si hoc non vis, saltem illud fac. *Communes* nominantur, quia ubivis et praeponuntur[61] et subiunguntur[62], ut[63] igitur[64] hoc faciam, hoc igitur[65] faciam.

4. *Causales* dicuntur a causa eo, quod aliquid cogitent[66] facere, ut puta, occido illum; *quia habet aurum*, causa est[67]. • *Rationales* dicuntur a ratione, qua quisque utitur in faciendo, ut *quomodo eum occidam*, ne agnoscar, ferro an veneno[68]?

vulg. — *addis* Gu. 2. — *adicis* pr. — 29) *Latina* Gu. 2. al. pr. — *non sunt latina* va. — 30) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *autem dic.* vulg. — 31) *deposito* Gu. 1. — 32) *Latina* om. Z. — 33) *accedit* Gu. 2. va. — *accedat* Ar. — 34) Sic Gu. 1. h. l. et mox — *lego* Z. h. l. et postea. — *legi* utroque loco vulg. — 35) *id est* Z. — 36) Sic Gu. 1. — *Inde* vulg. — *ergo* post *ideo* omisi e Gu. 1. — 37) *est* addidi e Gu. 1. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *adimpletur* vulg. — 39) *enim* omisi e Gu. 1. — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *significationem plenam* vulg. — 41) *Adicis* Gu. 1. 2. pr. — *Adiicis* vulg. — *Adiicias* Z. — 42) *ut* addidi e Gu. 1. — 43) *iunctum* pr. — 44) Sic Gu. 1. — *et* om. vulg. — 45) *partem* al. — *partes capiat* pr. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *participium* vulg. — 47) *significationem* Z. — 48) Sic Z. Gu. 1. 2. va. al. — *utroque* vulg. — 49) *est* addidi e Gu. 1. — 50) *verborum* Z. al. — 51) *et* om. pr. — 52) *tu et ego* Z. — 53) *Disiunctivae autem dictae* Z. — 54) *disiungant* Gu. 2. — 55) prius *aut* addidi e Gu. 1. — *res et personas* pr. — 56) *subiungunt* Z. — 57) *homini* Gu. 2. — 58) *deoque* om. Z. Gu. 2. Hemistichium est e Iuvenco de Magis. — 59) *homini* omisso *deo* Arev. — 60) *ut puta* om. Z. — 61) Sic Gu. 1. — *et* prius om. vulg. — *ponuntur* Z. Ar. var. lect. ap. Goth. al. — 62) *et subiunguntur* om. Z. Gu. 2. al. — 63) *verbi gratia* Z. — 64) *igitur* om. Z. — 65) *sive hoc igitur* Z. — 66) *cogunt* Ar. — 67) *causa est* om. al. — 68) Sic Gu. 1. — *veneno an ferro* vulg. — al. *aut ferro, itaque veneno occidam.*

CAP. XII. *De praepositione*[1].

Praepositio dicta, quod[2] nominibus praeponatur et verbis. Accusativae[3] et ablativae praepositiones a casibus, quibus serviunt, dictae. *Loquelares* vero, quia loquelis, id est verbis semper cohaerent, nec aliquid valent solae positae, ut di, dis, re, se, am, con[4]. Coniunctae vero verbis figuram faciunt[5], ut diduco, distraho.

CAP. XIII. *De interiectione.*

Interiectio vocata[6], quia sermonibus interiecta, id est interposita affectum commoti animi exprimit, sicut cum[7] dicitur ab exultante[8] vah[9], a dolente[10] heu[11], ab irascente hem[12], a timente ei[13]. Quae voces quarum[14] linguarum propriae sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur[15].

CAP. XIV. *De voce*[16].

Vox est aer ictus[17], sensibilis auditu[18], quantum in ipso est. Omnis vox aut est articulata[19] aut confusa. Articulata est hominum[20]: confusa animalium. Articulata est, quae scribi potest, confusa, quae scribi non potest.

CAP. XV. *De syllaba*[21].

1. *Syllaba* Graece, Latine conceptio sive complexio dicitur[22]. Nam syllaba dicta est *ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν τὰ γράμματα*[23], id est a conceptione literarum. *Συλλαμβάνειν* enim[24] dicitur concipere. Unde vera est illa[25] syllaba, quae ex pluribus nascitur literis. Nam una vo-

1) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *de praepositionibus* vulg. — 2) *eo quod* Gu. 2. va. — 3) *autem* post *Accus.* omisi e Gu. 1. — 4) *re. se. am. con.* addidi e Gu. 1. — 5) *faciunt figuram* Gu. 2. va. — 6) *est* ante *vocata* omisi e Gu. 1. Ar. — 7) *cum* om. Z. — 8) *ab exultatione* al. — 9) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *uva* Gu. 2. va. — *eia* vulg. — *ua* pr. — 10) *vel a dolente* Z. — 11) *eu* Gu. 2. pr. va. — 12) *he* Gu. 2. al. — *heu* va. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *hei* vulg. — *he* pr. — 14) Sic Gu. 1. — *quarumcunque* vulg. — 15) Post hoc caput in gothicis est aliud *de literis apud grammaticos. Quod sint articulatae vocis. Et dicta litera ... iteretur*, ut supra cap. 3. nisi quod ibi sermo est in plurali de literis et dicitur *praestent* pro *praebeant*, aut *praebeat.* — 16) Cfr. Donat. I, 1, 1. (p. 1735. P.) Gu. 1. hoc caput post cap. XXXIII. exhibet. Consentit va. — 17) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. Donat. art. I, 1, 1. (1735. P.) ubi eadem leguntur. — *ictu* Gu. 1. — 18) *auditui* Z. — 19) *articulata est* Z. Gu. 2. pr. va. — 20) Verba: *aut confusa. Articulata est* om. Z., qui hoc tantum exhibet *ut hominum;* deinde *aut confusa, ut animalium.* — 21) Cfr. Diomed. p. 422. Charis. p. 2. — 22) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *conceptio sive connexio dicitur* Z. Gu. 2. Pro *complexio* in aliis est *comprehensio* — *conceptio dicitur sive complectio.* — *conceptio latine sive connexio dicitur* va. — 23) Sic scripsi e vestigiis codd., in quorum Gu. 1. est *apoto syllabani ta grammataon* — *apo tu sillabanin ton grammaton* Gu. 2. — *apoto sillabanynta grammata* Gu. 3. — *ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν τὰ γράμματα* Arev. — *ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν γράμματα* vulg. — Cod. Zitt. om. vv. *ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν γράμματα, id est.* — *apotu sillabanin grammaton* pr. va. — *a* ante *conceptione* om. pr. va. — 24) *enim* om. Gu. 2. — 25) Sic Gu. 1. 2. va. — *vera est syllaba* Z. — *vere illa est syllaba* vulg. — *unde et vere* pr. — 26) Sic Gu. 1. 2. va. — *unam vocalem* — *dicimus* vulg., quacum consentientes al. exhibent *dici.* — 27) *per syllabam* Z. — 28) Sic Gu. 1. — *Syllabae autem aut breves sunt aut longae aut communes sunt* Z. Gu. 2. pr. va. (*aut* om.) Ar. *Sylla-*

calis[26] pro syllaba[27] abusive, non proprie dicitur, quae non tam syllaba dicenda est, quam ratio temporum. Syllabae autem aut breves sunt, aut longae, aut communes[28].

2. Breves vocatae, quia nunquam[29] produci possunt. Longae, quia semper producuntur[30]. Communes autem, quia pro scribentis arbitrio cum necessitas cogit et producuntur et corripiuntur. Lege Donatum. Ideo autem syllabae breves longaeque[31] dicuntur, quia varias per[32] vocum moras aut dupla aut simpla habere videntur spacia temporis[33]. *Diphthongae* syllabae Graeco nomine dictae, quod in eis binae vocales[34] iunguntur[35].

3. Ex his apud nos veras esse[36] quatuor *ae*, *oe*, *au*, *eu*. *Ei* vero apud maiores tantum[37] celebrata fuit. Syllaba autem apud metricos ideo semipes nominatur, quod sit dimidius pes. Nam pes duabus syllabis[38] constat. Cum ergo una syllaba est[39], quasi dimidius pes[40] est. Dionysius Lindius[41] syllabarum omnium singulas formas aptissimas fecit, et ob id statua honoratus est.

CAP. XVI. *De Pedibus.*

1. *Pedes* sunt, qui certis temporibus syllabarum[42] consistunt[43], nec a legitimo spacio unquam recedunt. Pedes dicti sunt[44] eo, quod per ipsos metra ambulant[45]. Nam sicut nos pedibus incedimus, ita metra quasi pedibus gradiuntur. Pedes autem omnes CXXIIII sunt: disyllabi IIII, trisyllabi VIII, tetrasyllabi XVI, pentasyllabi XXXII, hexasyllabi LXIIII. Usque ad IIII autem[46] syllabas pedes dicuntur, reliqui[47] synzugiae[48] vocantur.

2. Ipsi autem pedes habent speciales causas nominum, quare ita vocentur[49].

Pyrrichius dictus est, quia hic assidue[50] vel in certamine, vel in ludo puerili saepius frequentabatur[51].

Spondeus dictus est[52], quia tractim sonat. Nam spondeus tractus quidem[53] dicitur, id est sonus, qui fundebatur circa aures sacrificantium. Unde et hi[54], qui tuba[55] canebant in sacris gentilium, *σπονδαῦλαι*[56] nominabantur.

bae autem aut breves aut longae aut communes sunt vulg. — 29) *non* Gu. 2. va. — 30) Sic Gu. 1. Vulgo: *Longae, quia semper producuntur et nunquam corripi possunt.* — *Longae, quia nunquam corripi possunt* Z. Gu. 2. va. Ar. Locus Donati est lib. I. cap. 3. ed. Lindem. Corp. Gramm. (p. 1738. P.) — 31) Sic Gu. 1. — *longae brevesque* vulg. — *autem* om. va. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *per* om. vulg. — 33) Sic Gu. 1. — *spatia temporis habere vid.* vulg. — 34) *binae voces* al. — 35) Sic Gu. 1. — *iungantur* vulg. — 36) *scimus* post *esse* omisi auctoritate Gu. 1. 2. gothicorum. — 37) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *tantummodo* vulg. — 38) Sic Gu. 1. — *constat syllabis* vulg. — 39) Sic Gu. 1., sed omisi *in*, qnod idem cod. exhibet ante *una* — *una syllaba est* Z. — *syllaba una est* vulg. — 40) *pes* om. Z. — 41) *Lindius* scripsi nomen, quod *Λίνδιος* est apud Strabon. et Suid. — *Linthius* Gu. 1. — *Lincius* Gu. 2. va. — *Lintius* vulg. — 42) Sic Gu. 1. — *syll. temp.* vulg. — 43) *insistunt* Z. Gu. 2. va. Ar. — 44) Sic Gu. 1. — *sunt* om. vulg. — 45) Sic Gu. 1. — *ambulent* vulg. — 46) *ad quatuor usque syllabas* Z. — 47) Sic Gu. 1. al. — *reliquae* vulg. — 48) Sic Z. pr. va. — *sinzigiae* Gu. 1. 2. — *συζυγίαι* vulg. At quum, ut hic scripsi, sic apud Donat. I, 4, 4. (1740 P.) praestantissimus cod. Santenianus exhibeat, quem ibi secutus est Lindemannus (vide notam), hoc quoque loco codd. vestigiis institi. — 49) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *vocantur* vulg. — 50) *assiduus* Z. — 51) Vulgo sequuntur haec: *sive ab igne appellatur, qui Graece πῦρ dicitur, qui veluti ignis celeriter labitur,* quae quum absint a codd. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar., omittenda censui. — 52) Sic Gu. 1. — *dicitur* vulg., quod om. Z. — 53) Sic Gu. 1. va. — *quidam* vulg. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. (*ii*). — *Unde hi et* vulg. — 55) Sic Gu. 1. — *tubis* al. — *tibiis* vulg. — *tibias* gothici. et va. — 56) Sic scripsi e coniectura, quum in Gu. 1. esset *spondieales.* — *spondeales* va. — *spondiales* vulg.

3. *Trochaeus* vero dictus est eo[1], quod celerem[2] conversionem faciat cantilenae, et[3] quasi rota velociter in metris currat[4]. *Τροχός* enim Graece rota dicitur[5].

4. *Iambus* dictus est eo, quod[6] *ἰαμβίζειν*[7] Graeci[8] detrahere dixerunt. Huiusmodi enim carmine omnes invectiones[9] vel detractiones implere soliti sunt poetae[10]. Dictum autem nomen[11] ab eo, quod veluti[12] venenum quodammodo maledicti aut livoris[13] infundat.

5. *Tribrachus*[14] qui et chorius appellatur, dictus tribrachus[15], quia sit[16] ex tribus brevibus.

6. *Molossus*[17] dictus est[18] a saltatione molossorum, quam exercuerunt armati.

7. *Anapaestus*[19] Graece dicitur, id est repercussus[20]. Graeci enim *ἀνάπαιστιν* repercussionem dicunt. Qui ideo dicitur repercussus, eo quod repercutitur[21] a dactylo. Est enim illi contrarius.

8. *Dactylus* a digito dictus eo, quod[22] a longiore nodo inchoans in duas desinit[23] breves. Sic et iste pes iuncturam unam habet longam et duas breves. Unde et manus oppansa *palma* dicitur, et pendentes digiti *dactili.*

9. *Amphibrachus*, quod[24] in utraque parte brevem habeat, longam in medio interiacentem[25]. *Βραχύς* enim brevis dicitur.

10. *Amphimacrus* dicitur[26], quod duae hinc inde[27] longae habent[28] in medio inclusam brevem. *Μακρός* enim[29] longa[30] dicitur.

11. *Bacchius* appellatus est eo, quod[31] pede Bacchia[32], id est Liberi patris[33] sacra celebrabant[34].

12. *Antibacchius* vel *Palimbacchius* dictus est[35], quia tractus[36] a Bacchio est.

13. *Proceleumaticus* eo[37], quod sit ad celeuma[38] canendum[39] aptus.

1) Sic Gu. 1. — *dictus est ab eo* Z. — *ab eo dictus est* vulg. — 2) *celeriter* Z. — 3) *et* om. Z. — 4) Sic Gu. 1. — *currat in metris* vulg. — 5) *est* Z. — 6) Sic Z. Gu. 1. 2. — *dictus est quod* vulg. — *dictus est ex eo* va. — 7) *iambizin* Z. Gu. 1. — *iambozin* Gu. 2. — *iambozim* pr. — *iambazin* va. — 8) *Graeci* om. Z. — 9) *inventiones* Gu. 2. va. al. — *intentiones* al. — 10) Sic Gu. 1. — *poetae sunt soliti* vulg. — *poetae soliti sunt* va. — 11) *nomen* Z. om. — 12) Sic Gu. 1. — *velut* vulg. — 13) *aliquo modo languoris* al. — 14) *Tribrachis* h. l. et mox Gu. 2. Ar. — 15) *tribrachus* addidi e Gu. 1. — *tribrachis* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. 2. va. — *fit* vulg. — 17) *Molosus* Gu. 1. 2. va. — 18) Sic Gu. 1. — *dicitur* Z. — *dictus* omisso *est* vulg. — 19) *Anapaestus* etc. Gu. 2. om. hunc articulum. — *anapaestus dictus a repercussione, a contrarietate appellatus, quia remissionibus* al. — *Anapaestus, quia remissionibus et ludis hic pes dicatus est* Ar. e longobardicis. Vulgata est e Diomede p. 475. P. — 20) Sic Gu. 1. — *id est* om. vulg. — 21) Sic Gu. 1. — *repercutiatur* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — *dictus quod* vulg. — *a digito longo dictus* va. — 23) Sic Gu. 1. 2. va. — *desinat* vulg. — 24) *qui* Z. — 25) Sic Gu. 1. — *longa in medio interiacente* Z. Gu. 2. pr. va. — *in medio longa interiacente* vulg. — 26) *dicitur* om. Z. pr. va. — 27) *hinc et inde* Z. pr. va. — 28) Sic Gu. 1. Ar. — *habeant* vulg. — 29) *Graece* om. Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. — *longus* vulg. Intelligendum videtur in scriptura cod. Gu. 1.: *sylluba.* — 31) *isto* om. Gu. 1. — *hoc* Z. — *eo* Ar. Videtur ad ritum saltantium respici. — 32) *Bacchica* Ar. — 33) *patris* addidi e Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. al. — *celebrabantur* vulg. — *celebrantur* pr. — 35) Sic Gu. 1. — *est* om. vulg. — 36) *quod iteratus a Bacchio sit* Z. — *qui iteratus a Bachio est* Gu. 2. va. (*quia*) — *quia contrarius vel iteratus a bachio est* Ar. — *quia iteratus* var. lect. ap. Goth. — 37) *eo* om. Z. va. — 38) *celeumam* Gu. 2. — 39) *canentium* Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — 40) *diiambus et ditrocheus* Z. — 41) Sic Z. Gu. 1. al. pr. va. — *dictus* vulg. — 42) *gemini* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *constent* vulg. — 44) *spondeis, iambis* Z. — 45) *Antipaestus* Z. — *Antipastus* Gu. 1. va. — 46) Sic Gu. 1. — *sit* vulg. — 47) *ex brevi scilicet et longa* Z. pr. va. — 48) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. —

14. *Dispondeus* autem et *ditrochaeus* et *diiambus*[40] dicti[41], quod geminis[42] constant[43] iambis, spondeis[44] vel trochaeis.

15. *Antispastus*[45], quod fit[46] ex contrariis syllabis, ex brevi et longa[47], ex longa et brevi.

16. *Choriambus* vero, quia ex hoc pede compositum carmen choris aptissimum sit.

17. *Ionici* sane propter numerorum inaequalem sonum dicti. Habent enim binas longas syllabas binasque correptas[48].

18. *Paeones* dicti ab inventore[49].

19. *Epitriti*[50] vocati eo, quod[51] semper tres longas habeant syllabas et unam brevem.

20. *Synzugiae*[52] autem sunt pentasyllabi et hexasyllabi pedes et dictae[53] apud Graecos synzugiae[54] quasi quaedam declinationes[55], sed hi non sunt pedes, sed appellantur pentasyllabi et hexasyllabi, qui[56] ultra V et VI syllabas[57] non procedunt. Unde[58] non oportet in carmine has syllabas quodlibet nomen excedere[59], ut Carthaginensium[60], Hierosolymitanorum, Constantinopolitanorum[61].

21. Accidunt unicuique pedi *arsis*, *thesis*[62], id est vocis elevatio et positio[63]. Nec[64] enim iter dirigere poterunt pedes[65], nisi alterna vice[66] leventur et ponantur[67], ut arma: *ar* elevatio est, *ma* positio[68]. In his duobus per divisionem pedes legitimi colligantur[69]. Aequa divisio est quotiens[70] arsis et thesis aequali temporum divisione caeduntur[71].

22. Dupla[72], quotiens ex his unum[73] alterum duplo[74] vincit[75]. Sescupla[76] vero est, quotiens unum alterum[77] sescuplo superat[78]. In simpla enim eius[79] parte unum plus invenitur: in dupla unum[80] minus habetur. Sescuplum[81] enim dimidium dupli[82] dicitur. Triplum[83] est, quando maior pars[84] ter continet totum minus, id est tria et[85] unum. Epitritum[86] est, quando

breves vulg. — 49) Sic Z. (*Paeonas*) Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *Paeones autem a Paeone poeta suo inventore vocati sunt.* Sequitur explicatio: *Constant* (*enim* add. va.) *ipsi ex una longa et tribus brevibus, quae longa iuxta nomina eorum variatim est constituta*, quae omisi auctoritate codd. Z. Gu. 1. 2. al. — 50) Praecedunt vulgo haec: *Epitriti quatuor ex divisione sua nomina acceperunt et ideo*, quae omisi secundum codd. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 51) Sic Gu. 1. — *eo* om. vulg. — 52) Sic Z. (utroque loco) et pr. va. — *sinzigiae* Gu. 1. — *xzinzugiae* Gu. 2. — *Syzygiae* vulg. Vid. ad cap. 16, not. 48. — 53) Sic Z. Gu. 1. 2. (*dicti*) Ar. va. (*dicti*) — *dicti* omisso *et* vulg. — 54) *synzogiae* Gu. 2. pr. — *synzugiae* va. — 55) *coniugationes* al. — 56) *qui* Gu. 1. — 57) Sic Gu. 1. Ar. — *syllabis* Gu. 2. pr. va. — 58) *Unde et non oportet* va. — 59) Sic Gu. 1. — *excedere nomen* vulg. — 60) *Carthaginiensium* al. — 61) *Hierosolimitarum* Z. — *et Constant.* om. va. — *et Const.* vulg., sed om. copulam *et* Gu. 1. — 62) Sic Gu. 1. — *arsis et thesis* vulg. — 63) Sic Gu. 1. — *elevatio et positio vocis* vulg. — *depositio* Z. al. pr. va. — 64) Sic Gu. 1. — *neque* vulg. — 65) *vocis pedes dirigere poterit* Z. pr. (*poterunt*) — *inter* (*iter* Ar.) *pedes dirigere poterunt* Gu. 2. Ar. — *inter vocis pedes dirigere poterunt* va. — 66) *voce* Z. — 67) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *deponantur* vulg. — 68) *depositio* Z. pr. va. — 69) Sic Gu. 1. vulg. *colliguntur.* — *ut duo a duo* add. al. pr. (*ad duo*) va. (*ad*). — 70) Sic Gu. 1. 2. h. l. et mox. — *quoties* vulg. — 71) *lege consistunt, ut duo et duo* Z. — *ut quatuor a quatuor* al. — *ut quatuor ad duo* pr. va. — 72) *Dupla est* Z. — 73) *unus* va. — 74) *dupla* Z. — 75) *ut quatuor ad duo* add. Z. — 76) *Secupla* h. l. et mox Gu. 1. — 77) *altero* Z. — 78) *dimidietate minoris ut tria ad duo* Z. al. pr. (*numeris*) va. (*numeri*) add. (*numeri* pro *minoris* al.) — 79) *eius* om Z. — 80) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *unus minus* Gu. 2. va. al. — *uno minus* vulg. — 81) *Sescum* Ar. e libris longobardicis. — 82) Sic Z. Gu. 1. al. pr. va. — *dupli* om. vulg. — 83) *Tripla* Z. pr. — 84) *maius* pro *maior pars* Z. pr. va. — 85) *ad* Z. pr. va. — 86) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Epitrita* vulg.

minus continetur a maiore[1] et eius[2] tertia pars. Caeduntur vero[3] pedum membra vel per aequalitatem, vel per duplum, vel per triplum vel per sescuplum[4], vel per epitritum[5].

23. Partimur ergo aequa[6] hos pedes[7]:
Pyrrhichium[8], ◡ ◡[9], ut *fŭgă.*
Spondeum, – –[10], ut *āestās.*
Dactylum[11], – ◡ ◡[12], ut *Māenălŭs.*
Anapaestum, ◡ ◡ –[13], ut *Ĕrătō.*
Dispondeum[14], – – – –[15], ut *ōrātōrēs.*
Proceleusmaticum[16], ◡ ◡ ◡ ◡[17], ut *ăvĭcŭlă.*
Diiambum, ◡ – ◡ –[18], ut *prŏpīnquĭtās.*
Ditrochaeum, – ◡ – ◡[19], ut *cāntĭlēnă.*
Antispastum, ◡ – – ◡[20], ut *Sălōmīnŭs.*
Choriambum, – ◡ ◡ –[21], ut *ārmĭpŏtēns.*

24. Item dupla partimur hos pedes:
Trochaeum[22], – ◡, ut *mētă*[23].
Iambum, ◡ –, ut *părēns*[24].
Molossum[25], – – –[26], ut *Āenēās.*
Tribrachum[27], ◡ ◡ ◡[28], ut *măcŭlă.*

1) *ut a maiore* Gu. 2. — 2) *et* om. Gu. 2 al. — 3) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *enim* vulg. — 4) Sic Gu. 1. (*secuplum*) — *vel per sescuplum, vel per triplum.* — 5) *per* om. Ar. va. Post *epitritum* add. al. — *longa est syllaba temporum non minus decem. Brevis non minus uno longa tota sic est brevis.* — 6) Sic scripsi de coniectura; *in aequa* Z. Gu. 1. Ar. — vulg. *inaequales.* — 7) *pedes* om. Ar. Vulgatae institutionis in enumerandis pedibus hoc sit exemplum: *Pyrrichium VI VI* (lac.) *ut fuga, aequa.* Cod. Zittav. Gud. 2. et Arev. semper omittunt vocabulum *aequa, dupla, sescupla, epitrita.* Gud. 1. autem et editt. princ. et va. retinent in omnibus exemplis voc. *aequa.* Vocabula, quibus pedum mensura ostenditur, omittunt Gud. 1. 2., retinent autem cod. Zittav. et editt. princ. va. et Arev. Adverbium *ut*, quod significat exempli causa, semper om. Arev. Retinent autem cod. Zittav. editt. princ. et va. Signa metrica, quae mihi Vir Cl. Lindemann. constituit secundum leges metricas, desunt in vulgatis exemplaribus, ut signa prosodica supra vocabula. Exhibent ea codd. Zittav. Gud. 1. 2. Editt. princ. et va. Arevalus cum vulgatis exemplaribus ea omisit. Cum hoc toto capite optime conferri potest Donat. art. gramm. I, 4. (p. 1731. P.) (ed. Lindem. Corp. Gramm. Vol. I. p. 6. seqq.) unde Isidorus exempla sumpsit. — 8) Praeponit Gu. 1. 2. Ar. *Spondeum.* — 9) CVV (I I supra VV) Gu. 2.; (in quo ordo ita pervertitur vulgaris: *Spondeus, Pyrr̃* (sic!). *Ita dupla partimur hos pedes. Restant quos epitrita partio dividimus: Epitritus. Dact. Troch. Sescupla autem sunt hi: Amphimacer. Epitr. Anapestus. Iambus. Bacch. Epitrit. Disp. Molosus. Antibach. Epitr. Procel. Tribach. Peon. Diiamb. Ion. maior. Peon. Antispastus. Amphim. Peon. Corĩ* (sic!).) ◡I. ◡I. pr. va. — 10) —II—II Z.; *Spondeus* —II—II *aequa* Gu. 2.; —II—II pr. va. — 11) Praeponit Z. *Anapaestum.* — 12) —I. I. V. I. I. Z.; I. II. VV. II. Gu. 1.; IIVV (I I supra VV). Gu. 2.; — II◡I◡I pr. va. — 13) V. V. I. I. —I. I. Z.; VVII Gu. 1.; VVII—II Gu. 2.; ◡I◡I—II pr. va. — 14) In Zittav. praecedit *Proceleusmat.* — 15) — —IIII— —II. I. I. Z.; IIII. IIII. Gu. 1.; — — IIII — —IIII. Gu. 2.; —II—II—II—II. pr. va. — 16) *Proceleumaticum* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 17) V. V. I. I. V. V. I. I. Z.; VV. II. VV. Gu. 1.; VVII. VVII. Gu. 2.; ◡I◡I◡I◡I (h. l. *aequa* om. pr.) pr. va. — 18) V. —I. II. V. —I. II. Z.; V. III. V. III. Gu. 1.; V—IIIV—III. Gu. 2; ◡I—II◡I—II pr. va. — 19) —V. I. I. I. —V. II. I. Z.; V. II. V. III. Gu. 1.; —VIII. —VIII. Gu. 2.; —II◡I – II◡I. pr. va. — 20) V—I. II. —V. I. I. I. Z.; V. III. V. III. Gu. 1.; V—III—VIII. Gu. 2.; ◡I—II.—II◡I pr. va. — 21) —V. I. I. I. V. —I. II. Z.; V. III. III. Gu. 1.; —VIII—VIII. Gu. 2.; — II◡I◡I—II. pr. va. — 22) In Z. praecedit *Iambus.* In Gu. 1. praecedit caput de *secuplis.* — 23) —II. V. I. Z. Gu. 1. (nisi quod om. —) II VI Gu. 2.; — II◡I pr. va. — 24) V.

Ionicum minorem [29], ◡ ◡ — — [30], ut *Dĭŏmēdēs.*
Ionicum maiorem, — — ◡ ◡ [31], ut *Iūnōnĭŭs.*

25. Unus vero [32], qui tripla [33] partitione [34] dividitur, quae maxima [35], atque minime [36] metris adest.

Amphibrachus, ◡ — ◡ [37], ut *cărīnă.*

26. Sescupli autem hii sunt [38]:
Amphimacrus, — ◡ — [39], ut *īnsŭlāe.*
Bacchius, ◡ — — [40], ut *Ăchātēs.*
Antibacchius, — — ◡ [41], ut *nātūră.*
Paeon primus, — ◡ ◡ ◡ [42], ut *lēgĭtĭmŭs.*
Paeon secundus, ◡ — ◡ ◡ [43], ut *cŏlōnĭă.*
Paeon tertius, ◡ ◡ — ◡ [44], ut *Mĕnĕdēmŭs.*
Paeon quartus, ◡ ◡ ◡ — [45], ut *cĕlĕrĭtās.*

27. Restant, quos epitrita partitione dividimus:
Epitritus primus, ◡ — — — [46], ut *săcērdōtēs.*
Epitritus secundus, — ◡ — — [47], ut *cōndĭtōrēs.*
Epitritus tertius, — — ◡ — [48], ut *Dēmŏsthĕnēs.*
Epitritus quartus, — — — ◡ [49], ut *Fēsçēnnīnŭs.*

Sunt igitur aequi X, dupli VI [50], triplus vero [51] unus, sescupli VII, Epitriti IIII.

—II. Z.; VI. II. Gu. 1.; ◡I—II pr. va. — 25) Praecedit in Z. *Tribrachum.* — 26) —I. I.— —I. I. I. I. Z. Gu. 1.; —II — — IIII Gu. 2.; — II—II—II pr. va. — 27) *Tribrachyn* Arev. — 28) V. I. V. V. I. I. Z. Gu. 1.; VI. V. VII. Gu. 2.; ◡I◡I◡I pr. va. — 29) Vulg. praecedit *Ionicus maior*, at noster ordo est e Z. Gu. 1. — 30) V. V. I. I. — —I. I. I. I. Z. VV. II. IIII. Gu. 1.; VVII— —IIII. Gu. 2.; ◡I◡I—II—II. pr. va. — 31) — —II. II. V. V. I. I. Z. Gu. 1.; — —IIII. VV. II. Gu. 2.; —II—II◡I◡I pr. va. — 32) Sic Gu. 1. — Vulg.: *Unus vero tantum est, qui* — Zitt. *Iste tantum tripla.* Totam sententiam om. Lucan. cod. Alius cod. post *triplus unus* exhibet haec verba. — 33) Sic Gu. 1. — *tripla* vulg. — 34) *proportione* Z. — 35) Sic Gu. 1. — *quae est max.* vulg. — 36) *minimis* Gu. 1. — vulg. exhibet *atque ideo*, sed *ideo* om. item Gu. 1. — 37) VI —II. V. II. V. I. Z.; VI. V. IIII. Gu. 1.; ◡I—II◡I pr. va. — 38) *ii* Gothofred. edit. In Gu. 1. praecedit caput de Epitritis, tum sequitur caput de duplis. — 39) —II. V.—II. Z.; II. V. III. Gu. 1.; — II◡I—II pr. va. (*sescuplum* pr. pro *sescupla*, quod exhibet va.); VI—IIV. Gu. 2. — *Amphibrachys* pro *Amphimacrus* dedit Arev. — 40) V—I. II.—II. Z.; V. III. II. Gu. 1.; V—III—II. Gu. 2.; ◡I—II—II. pr. va. — 41) —II— VI. I. I. Z.; II. V. III. Gu. 1.; — II—VIII. Gu. 2.; — II—II◡I pr. va. — 42) —II. V. V. V. I. II. Z.; VIII. V. V. II. Gu. 1.; I—VIII. VVII. Gu. 2.; — II◡I◡I◡I (*sescuplum* pr.) pr. va. — 43) V—I. II. V. V. I. I. Z.; V. III. V. V. II. Gu. 1.; II. V—III. VV. II. Gu. 2.; ◡I—II◡I◡I pr. va. (*sescuplum* pr.) — 44) V. V. I. I.— V. I. I. I. Z.; V. V. II. V. III. Gu. 1.; III. V. V. II.— VIII. Gu. 2.; ◡I◡I—◡I pr.; ◡I◡I – II◡I va. — 45) V. V. I. I. V.—II. I. Z. Gu. 1.; III. V. VII.—VIII. Gu. 2.; ◡I◡I◡I — II pr. va. — 46) V — I. II.— —II. II. Z.; V. III. III. Gu. 1.; IV—III—III. Gu. 2.; ◡I—II—II—II pr. (*Epitrit. vero prim.* va.) va. — 47) —V. I. I. I.— —II. II. Z. Gu. 1.; II—VIII.— —IIII. Gu. 2.; —II◡I —II—II pr. va. — 48) — — II. II. V—I. II. Z.; II. II. VII. Gu. 1.; III— —IIIIV—III. Gu. 2.; —II—II◡I —II. pr. va. — 49)— —II. II.—V. II. I. Z.; IIII. V. II. Gu. 1.; IIII. — — IIII. — — VIII. Gu. 2.; —II—II—II◡I. pr. va. — 50) Sic Gu. 1. — Vulg. *Sunt igitur aequi X, dupli vero VI.* — *aequi et dupli VI.* Z. — *Sunt igitur hi aequi X.* ed. pr. — *duplici* Gu. 2. — 51) Sic Gu. 1. — *vero* om. vulg. Sequuntur in Gu. 1. haec: *triplus vero tantum est, qui tripla partitione dividitur. Sescupli VII., quae est maxima atque ideo minimis metris assit. Epitritum IIII.* Consentit Gu. 2., nisi quod exhibet: *unus tantum est* et *partione* et *minime.* Al. post *epitriti IIII.* ea exhibent; omittunt autem *sescupli VII.;* Caesenas codex antiquissimus *epitriti IIII. fiunt XXVIII.* Sed haec omnia quin spuria sint, e superioribus repetita quis dubitet?

28. Numerus autem[1] syllabarum in pedibus a duabus[2] usque ad sex protenditur[3]; ulterius enim non procedit, quia usque ad[4] sex syllabas tenduntur pedes. Tempora in pedibus sunt, ut quanta unusquisque pes habeat. Resolutio est pedum, quando pro una longa duae breves ponuntur, aut pro duabus longis quatuor[5] breves[6], ut[7]:

Sectaque intexunt abiete costas.

Abiete nunc[8] resolutio est[9] spondei in proceleumatico[10], in qua resolutione semper episynaloepham[11] sequitur Virgilius[12].

29. Ex una enim[13] longa duae breves fiunt[14]: ex duabus autem[15] brevibus longa nunquam fit. Findi autem solida possunt, solidari scissa non possunt. Figura est, cuius nota syllabae agnoscuntur. Ubi enim partem[16] circuli inferiorem bis positam aspicis, pyrrhichius est *vv*, ubi I geminum iacens[17], spondeus[18] est — —[19].

Nam nota brevis inferior semicirculus[20] est; nota longa I iacens[21].

30. Metra in[22] pedibus accidunt, ut a trochaeo trochaicum, a dactylo dactylicum[23], a iambo iambicum[24], de quibus paulo post dicendum est.

CAP. XVII. *De accentibus*[25].

1. Accentus, qui Graece prosodia est[26], ex Graeco nomen accepit[27]. Nam Graece *πρός*, ad[28] Latine, *ᾠδή* Graece, Latine cantus est. Hoc enim[29] nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini autem[30] et alia nomina habent[31]. Nam accentus et tonos[32] et tenores dicunt, quia ibi sonus crescit et desinit.

2. Accentus autem dictus, quod[33] iuxta cantum sit, sicut adverbium quod iuxta verbum est. Acutus accentus dictus, quod acuat et erigat syllabam, gravis, quod deprimat et deponat. Est enim contrarius acuto circumflexus, quia[34] de acuto et gravi constat. Incipiens enim ab acuto in gravem desinit, atque ita dum ascendit et descendit, circumflexus efficitur.

3. Acutus autem et circumflexus similes sunt. Nam uterque[35] levat syllabam. Gravis contrarius videtur ambobus[36]. Nam semper deprimit syllabas, cum illi levent, ut:

1) *autem* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 2) *duobus* Z. Gu. 1. 2. — 3) *procedit* al. — *protenduntur vel procedunt* al. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. — 5) *quatuor scilicet breves* va. — 6) vulg. addit *ponuntur*, quod om. Gu. 1. Ar.; *sunt* pro eo exhibet Gu. 2. — 7) Post *ut* vulgo additur *Virgilius*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. Locus Virgilii est Aen II, 16. — 8) *vero* pro *nunc* Z. — 9) *est* om. Z. — *spondei est* va. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *proceleumaticum* vulg. — 11) Sic quidam codd. ap. Arev. — *synaloepham* al. — *sinalimpham* Z. Gu. 2. pr. — *sinalimpha* va. — *episianalimpha* Gu. 1. — *episynalepha* vulg. Accusativo opus est h. l., quia sequitur in optimis codd. *Virgilius.* — 12) *Virgilius* addunt Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 13) *Ex una autem* vulg., sed *autem* om. Gu. 1. Videtur autem hoc vocabulum in *enim* mutandum. — 14) *sunt* Z. — 15) *enim* Z. Gu. 1. 2. Ar. Muta in *autem*, ut vulg. — 16) Sic Gu. 1. — *circuli partem* vulg. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *geminum iacens* vulg. — 18) *est* addidi e Gu. 1. — 19) Haec signa om. Gu. 1., at quum idem ea supra retinet, casu videntur a librario omissa. Zittav. ita ═; Gu. 2. pr. — —; Ar. —. Cum Arev. consentit va. — 20) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 21) *est* addidi e Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — Vulg. addit hoc signum —, quod exhibent Z. (—) Ar. pr. va. — 22) *in* addidi e Gu. 1. 2. — 23) *dactylum* Z. — 24) *iambum* Z. — 25) Omittit hoc caput Gud. 2. et va. hoc loco, sed exhibet post caput 32., post caput *Quid sit vox.* Cfr. cum hoc capite Max. Victorin. ars §. 17. (p. 1942. P.) Donat. I, 5. Diomed. p. 425. Prisc. p. 1287. — 26) Sic Gu. 1. — *dicitur* vulg. — 27) *ex Graeco nomen accepit* om. al. — 28) Sic Gu. 1. — *Latine ad* vulg. — 29) *enim* om. Gu. 2. — 30) *enim* Ar. — 31) Sic Gu. 1. — *habent et alia nomina* vulg. — 32) *nothos* Z. —

Unde venit Titan, et nox ubi sidera condit[37].

Unde hic gravis est. Minus autem sonat, quam acutus et circumflexus.

4. Monosyllaba autem pars orationis si naturaliter brevis est, ut *vir*, aut positione longa, ut *ars*, acutum accentum habebit. Si vero naturaliter longa, ut *res*, circumflexum. Dissyllaba pars orationis si priorem naturaliter longam habet et ultimam brevem, circumflectitur, ut *Musa*; aliter acuitur. Trisyllaba pars orationis si mediam brevem habet, ut *tibia*, tunc primam acuimus. Si vero naturaliter longam habet secundam et ultimam[38] brevem, ut *Romanus*[39], tunc mediam circumflectimus.

5. Tetrasyllaba autem[40] et pentasyllaba ratione trisyllabarum[41] retinentur[42]. Gravis accentus cum uno accentu poni potest in dictione una; cum utrisque numquam[43]. In composita dictione unus est accentus[44].

6. Accentus autem[45] reperti sunt vel propter distinctionem, ut: *Viridique in littore conspicitur sus*[46], ne dicas *ursus;* vel propter pronunciationem, ne dicas *meta* breviter et non producta[47] *mēta*[48]; vel discernendae ambiguitatis causa, ut *ergo.* Nam cum producitur *go*, causam significat, cum corripitur, coniunctionem[49].

C A P. XVIII. *De figuris accentuum*[50].

1. Figurae accentuum decem sunt, quae a Grammaticis pro verborum distinctionibus apponuntur.

Ὀξεῖα[51], id est acutus accentus[52], linea a sinistra parte in dexteram[53] partem sursum ducta; fit ita[54]: ʹ

2. *Βαρεῖα*[55], id est gravis linea, a summo sinistrae in dexteram[56] deposita, fit ita[57]: ˋ

3. *Περισπωμένη*, id est circumflexus, linea de acuto et gravi facta exprimitur ita: ʌ

4. *Μακρός*[58], id est longa virgula iacens est[59] ita: —

5. *Βραχύς*[60], id est brevis, pars est circuli inferior, iacens ita: ᴗ

6. *Ὑφέν*, id est coniunctio, quia duo verba connectit[61], subiecta virgula versui circumflexa; fit ita: ‿[62]

33) Sic Gu. 1. h. l. et mox. Vulg. *quia.* — 34) *qui* Gu. 2. — 35) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. va. — *uterque* vulg. — 36) Sic Gu. 1. Ar. — *ambobus videtur* Z. Gu. 2. pr. va. — *est ambobus* vulg. — 37) Versus nescio unde sit. — 38) *obliquam* al. — 39) Sic Gu. 1. Ar. — *Metellus* vulg. — *Metellus vel Romanus* va. — 40) *pars orationis* add. Z. — 41) *trisyllaborum* Ar. — 42) *retinetur* al. — 43) *ut Catullus* addit vulgat., sed om. Z. Gu. 1. 2. — 44) Sic Gu. 1. — *accentus est* vulg., quae addit *ut armipotens*, *omnipotens* e Donat. om. Gu. 1. 2. — *ut malesanus*, *ut armipotens al. malesanus*, omisso *armipotens* al. — 45) *autem* om. Z. — 46) Locus est Virgil. Aen. VII, 83. In Gu. 1. est *conspicitur. q. sus* (sic!) — 47) *producte* pr. — 48) Sic Gu. 1. — *meta* Z. Gu. 2. Ar. va. pr. — *me* vulg. Al. om. — 49) *coniunctionem significat* al. — *in coniunctionem transit* al. — *coniunctio est* Ar. — 50) Hoc caput om. h. l. Gu. 2., sed exhibet post cap. 32. Cum argumento capitis cfr. Donat. I, 5. Mar. Victor. ars. §. 17. — 51) *Oxia* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 52) *accentus linea acutus* Gu. 2. — *lineatus aliter acutus* va. — 53) *dextrum*, omisso *parte* Z. — 54) Signum accentus in Z. Gu. 2. est ita ./.; Gu. 1. —; Ar. pr. va. / — 55) *Baria* Z. Gu. 1. 2 pr. va. — 56) *a summo dextere in sinistram* Gu. 2. al. — *in dextram* pr. — 57) *ita fit* Z., in quo signum est 7; Gu. 1. 2. pr. \; Ar. va. \ — 58) *Macra* Ar. Vulg. additur *autem*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. va. — 59) *est* om. Z. — 60) *Brachim* Z. — *Brachin* Gu. 1. 2. pr. — 61) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *coniungit* vulg. — 62) Z. ita: U; Gu. 1. ita: -∩-; Gu. 2. pr. ita: ℭ; va. ita Ɔ; Ar. ‿., quod recepi. Vulg. Ω.

7. *Diastole*, id est distinctio, quae e[1] contrario separat, dextra[2] pars circuli supposita versui, fit ita: ͻ[3]

8. *Apostrophus*[4] pars item circuli dextera[5] et ad summam literam apposita, fit ita: ͻ[6], qua nota deesse ostenditur in sermone ultima vocalis[7], ut tribunal' pro tribunale.

9. *Δασεῖα*[8], quod interpretatur aspiratio, ubi enim[9] h litera poni[10] debet, tali figura annotatur[11]: ⊢

10. *Ψιλή*[12], quod interpretatur siccitas, sive purum, id est, ubi h litera esse non debet, tali nota[13] ostenditur: ⊣[14]

11. Quorum duorum accentuum figuram Latini ex ipsa litera aspirationis fecerunt. Unde si iungas[15] has, fecisti[16] eam[17] aspirationis notam[18]. Rursum[19] si medium eius apicem scindis[20], *δασεῖαν* et *ψιλήν* facis[21].

CAP. XIX. *De posituris*[22].

1. Positura est figura[23] ad distinguendos sensus per cola et commata et periodos, quae dum in ordine[24] suo apponitur, sensum nobis lectionis ostendit. Dictae autem posituræ vel quia[25] punctis positis annotantur, vel quia ibi vox pro intervallo distinctionis deponitur.

2. Has Graeci *θέσεις*[26] vocant, Latini posituras. Prima positura subdistinctio dicitur, eadem et[27] comma est. Media distinctio sequens est, ipsa est[28] colon. Ultima distinctio, quae totam sententiam claudit ipsa est periodos, cuius, ut diximus, partes sunt colona et commata[29], quarum diversitas punctis diverso loco positis demonstratur.

3. Ubi enim in initio[30] pronunciationis necdum plena pars sensus[31] est, et tamen respirare oportet[32], fit[33] comma, id est particula sensus, punctusque ad unam[34] literam ponitur[35], et vocatur subdistinctio[36] ab eo, quod punctum subtus, id est ad unam[37] literam accipit.

4. Ubi autem in sequentibus iam sententia sensum praestat[38], sed adhuc aliquid superest de sententiae plenitudine, fit colon[39], mediamque literam puncto[40] notamus, et mediam distinctionem vocamus, quia punctum ad mediam literam ponimus.

5. Ubi vero iam per gradus pronunciando plenam[41] sententiae clausulam facimus, fit pe-

1) *contrarios* Gu. 2. — 2) Sic Z.Gu. 1. pr. va. — *dextera* vulg. — 3) Signa sunt haec: ·ʔ· Gu. 1. ͻ Gu. 2. ͻ pr. va. — 4) Sic Gu. 1. — *Apostrophos* vulg. — 5) Sic Gu. 1. Ar. — *dextra* vulg. — 6) ͻ pr. va. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. va. — *ultimas vocales* vulg. — 8) *Dasia* Z. Gu. 2. — *Dasiam* Gu. 1. — *Dasian* pr. va. — 9) Sic Gu. 1. — *id est ubi* vulg. — 10) *apponi* Gu. 1. — *esse* Z. — 11) *nota ostenditur* Z., qui addit hoc signum, quod posui. Consentiunt Gu. 2. Ar. pr. va. — Vulg. ᶜ — *annotatur* recepi e Gu. 1. Vulg. *notatur*. — 12) *Epsile* Gu. 1. — 13) *figura* va. — 14) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. Vulg. ͻ — 15) *coniungas* Gu. 2. Ar. va. — *etsi* va. pro *si*. — 16) Sic Gu. 1. 2. al. — *facis* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *eandem* vulg. — 18) vulg. apponitur nota *H.*, quam om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 19) *Rursus* Gu. 2. — 20) Sic Gu. 1. — *scindis* vulg. — 21) δασεῖαν ⊢ *et* ψιλὴν ⊣ *facis*. Ar. — 22) Sic Z. Gu. 1. va. — *De positura* vulg. Om. hoc caput h. l. Gu. 2., sed collocat post cap. 32. Cfr. ad hoc cap. Donat. I, 6. — 23) *figura est* Z. — 24) Sic Gu. 1. — *in* om. vulg. — 25) *quod*, omisso *vel* Z. — 26) *thesis* Z. Gu. 1. pr. — *theses* va. — 27) *est* addidi e Gu. 1. — 28) *cola* Z. Gu. 1. (qui *est* pro *et* exhibet) 2. pr. va. — 29) *cola et comma* Z. Gu. 2. va. — *Cola et commata* Gu. 1. — *Κῶλον* et *κόμμα* vulg. — 30) *in* om. al. — 31) *sensui* Z. Gu. 2. al. — *sensui pars est* pr. va. — 32) *respiramus* al. — 33) *et fit comma* Z. — 34) *imam* Gu. 2. Ar. va. — 35) *apponitur* va. — 36) *subdistinctio o*, sed *o* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — 37) *imam* Gu. 2. Ar. va. — 38) *parat* Z. — 39) *punctum al.* — *puncta* al. — 40)

riodos[42], punctumque ad caput literae ponimus, et vocatur distinctio, id est disiunctio, quia integram separavit[43] sententiam.

6. Hoc quidem apud oratores. Caeterum apud poetas, ubi in versu post duos pedes syllaba remanet, comma est, quia ibi post scansionem praecisio verbi facta est[44]. Ubi vero post duos pedes de parte orationis nihil superest, colon est. Totus vero[45] versus[46] periodos[47] est.

CAP. XX[48]. *De notis scripturarum.*

1. Praeterea quaedam scripturarum[49] notae apud celeberrimos auctores fuerunt, quasque antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus et historiis apposuerunt. Nota est figura propria[50] in litterae modum posita, ad demonstrandam[51] unamquamque verbi sententiarumque[52] ac versuum rationem. Notae autem versibus apponuntur numero XXVI., quae sunt nominibus infra scriptis.

⋇ 2. *Asteriscus* apponitur in his[53], quae omissa[54] sunt; ut illucescant[55] per eam notam, quae deesse videntur. Stella enim *ἀστὴρ* dicitur Graeco sermone[56], a quo *asteriscus*[57] derivatus est[58].

—> 3. *Obelus*, id est, virgula iacens, apponitur in verbis vel in[59] sententiis superflue iteratis, sive in iis locis, ubi lectio aliqua falsitate notata est, ut quasi sagitta iugulet supervacua atque falsa confodiat. Sagitta enim Graece *ὄβελος* dicitur[60].

–̇> 4. *Obelus*[61] *superne appunctus*[62] apponitur[63] in his[64], de quibus dubitatur, utrum debeant tolli[65] nec ne[66].

÷ 5. *Lemniscus*, id est, virgula inter geminos punctos iacens, apponitur in his locis, quae Sacrae Scripturae interpretes eodem sensu, sed[67] diversis sermonibus transtulerunt.

Ẏ 6. *Antigraphus* cum puncto apponitur, ubi in translationibus diversus sensus habetur.

<⁎ ⋇> 7. *Asteriscus cum obelo.* Hac[68] proprie Aristarchus utebatur in iis versibus, qui non suo loco positi erant.

⸓ 8. *Paragraphus* ponitur ad separandas res a rebus, quae[69] in connexu concurrunt, quemadmodum in catalogo loca a locis et regiones a[70] regionibus, in agone praemia a praemiis, certamina a diversis[71] certaminibus separantur.

cola Z Gu. 1. (qui addit: *id est media distinctio*) 2. va. al. — 41) *plenae* va. — 42) Sic Z. Gu. 1. — *periodus* vulg. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *separat* vulg. — 44) *quia* usque ad *facta est* al. om. — 45) Sic Gu. 1. *autem* vulg. — 46) *versus* om. Z. — 47) Sic Gu. 1. — *periodus* vulg. — 48) Omittit cod. Zitt. capita 20. 21. 22. 23. 24. 25. In cod. Guelf. 2. hoc caput bis legitur, primum suo loco multis omissis, deinde post cap. 32. plenius, quare si quid aliter altero loco erit, utar signis a et b. Scriba codicis haec notavit: *De notis sententiarum. Hoc capitulum in sequentibus plenius invenies.* In edit. va. hoc caput post caput *de pedibus* reperitur. Arevalus tabulam apposuit, in qua signa notantur. — 49) Sic Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — *sententiarum* vulg. — 50) *Propria in literae modum posita est figura* Gu. 1. — 51) *demonstrandum* Ar. — 52) *que* om. va. — 53) Sic pr. va. — *his* omisso *in* Gu. 2. — 54) *amissa* al. — 55) *illucescat* va. — 56) Sic Gu. 1. 2. a. b. — *Graec. serm dic.* vulg. — 57) Vulg. *asteriscus stellula*, sed *stellula* om. Gu. 1. 2. b. Ar. pr. va. — 58) Sic Gu. 1. — *est deriv.* vulg. — 59) Sic Gu. 1. — *in* om. vulg. — 60) *Sagitta* usque ad *dicitur* om. Gu. 2. a. — 61) *Obelus superne* usque ad *recta* om. Gu. 2 a. — 62) Sic Ar. *adpunctum* Gu. 2. b. — *punctus* Gu. 1. d. — *punctatus* al. — *appunctatus* vulg. — 63) *apponitur* Gu. 1. — 64) *in hisdem* Gu. 2. b. — 65) Sic Gu. 1. — *tolli deb.* vulg. — 66) *apponi* add. Gu. 1. 2. b. al. va. — Toletanus antiquissimus: *necne apponi falsitate notatum est.* — 67) *sensu, et div.* al. — 68) *Hanc* Gu. 2. b. — *hunc* vel *hanc* gothici. — 69) *quaeque* Gu. 1. — 70) *regiones a* om. Gu. 1. 2. b. — 71) *diversis* om. va.

7 9. ***Positura*** est figura[1] paragrapho contraria, ideo[2] sic formata, quia sicut illa[3] principia notat, ita[4] ista fines a principiis separat[5].

ᴗ· 10. *Cryphia*[6], circuli pars inferior cum puncto, ponitur in iis locis, ubi quaestio dubia[7] et obscura aperiri vel solvi non potest[8].

>— Ↄ 11. *Antisigma*[9] ponitur ad eos versus, quorum ordo permutandus est, sicut[10] in antiquis auctoribus[11] positum invenitur.

Ↄ· 12. *Antisigma cum puncto* ponitur in iis locis, ubi in eodem sensu duplices sunt versus[12], et dubitatur, qui[13] potius eligendus sit.

> 13. *Diple.* Hanc scriptores nostri apponunt in libris ecclesiasticorum virorum ad separanda vel demonstranda testimonia scripturarum sanctarum[14].

>· 14. *Diple περὶ στιγμήν*[15]. Hanc primus Leogoras[16] Syracusanus apposuit[17] Homericis versibus ad separationem Olympi a coelo.

>÷ 15. *Diple περιεστιγμένη*[18] id est, cum geminis punctis. Hanc antiqui in iis apponebant, quae Zenodotus Ephesius non recte adiecerat, aut detraxerat, aut permutaverat[19]. In iis et nostri usi ea[20] sunt.

>— 16. *Diple ὠβελισμένη*[21] interponitur ad separandas[22] in comoediis vel tragoediis periodos.

< 17. *Aversa*, quoties strophe et antistrophus infertur.

<—> 18. *Aversa cum obelo* ad ea ponitur, quae ad aliquid respiciunt, ut:

Nosne tibi fluxas Phrygiae res[23] *vertere fundo*
Conamur[24]*? nos*[25]*? an*[26] *miseros qui Troas*[27] *Achivis*
Obiecit?

>̄ 19. *Diple superne obelata* ponitur ad conditiones locorum ac temporum personarumque mutatas.

>̄<̄ 20. *Diple recta*[28] *et aversa*[29] *superne*[30] *obelata* ponitur[31] finita loco suo monade, significatque similem sequentem quoque esse[32].

Ψ ⳩ 21. *Ceraunium* ponitur, quotiens[33] multi versus improbantur, ne[34] per singulos obelentur; *κεραύνιον*[35] enim fulmen significat.

1) *est figura* om. va. — 2) *et ideo* Gu. 2. b. pr. va. — 3) Sic al. — *ille* vulg. — 4) *ita* om. Gu. 1. — 5) *separant* Gu. 1. — 6) *Crifica* Gu. 1. — 7) *dura* Gu. 1. Ar. — 8) *solvi non poterit* al. — *solvi potuit* al. — *solvi non potest* Ar. — 9) *Antisimma* h. l. et postea pr. va. — 10) *sic* Gu. 1. 2. b. Ar. — 11) *auctoritatibus* Gu. 1. — 12) Sic Gu. 1. — *versus sunt* vulg. — 13) *quis* Gu. 1. — 14) Sic Gu. 1. — *sanct. script.* vulg. — 15) *Diple πλεκτική vel περιϊστική* vulg. — Gu. 1. pr. va. *peristicon.* — *perinsticon* Gu. 2. b. — *περὶ στίχον* Ar. — 16) Sic Gu. 1. 2. b. Ar. (vide Suidam s. v.) — 17) *posuit* Gu. 1. 2. b. al. pr. va. — 18) Vulg. *περιστιγμένη* — *peridistigmene* pr. va. — 19) *aut permut.* al. om. — 20) Sic Gu. 1. — *ea usi* vulg. — 21) *obelismene* om. Ar. — 22) *separandos* pr. — 23) *friges*, omisso *res* Gu. 2. b. Consentit va. Locus est Virg. Aen. X, 88. — 24) *Conantur* Gu. 1. — 25) *nos* om. Gu. 4. — 26) *an* om. Gu. 2. b. — 27) *Troiias* Gu. 1. — 28) *Diple recta* Ar. — 29) Sic pr. va. — *adversa* vulg. — 30) *super* Gu 1. — 31) *apponitur* Gu. 2. — 32) *quoque esse* al. om. — 33) Sic Gu. 1. — *quoties* vulg. — 34) *ne*, retento *obolantur* Gu. 1. — *nec* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. a. b. pr. va. — *κεραυνός* vulg. — 36) Sic Ar. — *Crissimon* Gu. 1. 2. — *Crisanon* pr. — 37) Sic Gu. 1. 2. b. va. — vulg. *fortis vel frontes, Phi et ro* om. Gu. 2. a. — 38) *ubi haec* Gu. 1. — 39) *omnino non est* al. — 40) Sic Gu. 1. 2. a. b. — *aut inconv.* vulg. — 41) *Cronis* Gu. 1. 2. b. pr. va. — 42) Sic Gu. 1. — *nota tantum in fin.* vulg. — *nota* om. al. — 43) Sic Gu. 1. 2. b. Ar. va. — *Alontus* pr. — *Ἄλογον* vulg. — 44) *quae* om. Gu. 1. — 45) *emendandas* Gu. 1. 2.

22. *Chresimon*[36]. Haec sola ex voluntate uniuscuiusque ad aliquid notandum ponitur.

23. *Phi et Rho*, id est φροντίς[37]. Haec ubi[38] aliquid obscuritatis est ob sollicitudinem ponitur.

24. *Anchora superior* ponitur ubi aliqua res magna omnino[39] est.

25. *Anchora inferior* ubi aliquid vilissime vel inconvenientius[40] denunciatum est.

26. *Coronis*[41] nota est, quae in fine[42] libri apponitur.

27. *Alogus*[43] notae est, quae[44] ad mendas[45] adhibetur.

28. Fiunt[46] et aliae notae librorum[47] pro agnoscendis iis, quae per extremitates paginarum exponuntur, ut, ubi lector in limine[48] signum huiusmodi[49] invenerit, ad textum recurrens eiusdem sermonis vel versiculi sciat esse positionem[50], cuius similem superiacentem notam invenerit.

CAP. XXI. *De notis vulgaribus*[51].

1. Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quicquid pro concione[52], aut in iudiciis[53] diceretur, librarii scriberent complures simul astantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tiro[54] Ciceronis libertus commentatus est notas, sed tantum praepositionum.

2. Post eum Vipsanius[55], Philargyrius[56], et Aquila libertus Maecenatis alius[57] alias[58] addiderunt. Denique[59] Seneca, contracto[60] omnium digestoque et aucto numero, effecit opus[61] in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis characteribus notent et ad[62] notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur.

CAP. XXII. *De notis iuridicis.*

1. Quaedam literae autem[63] in libris iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio[64] celerius breviorque[65] fiat. Scribebant[66] autem[67] verbi gratia per B et F[68] *bonum factum*, per

b. — *emendandos* va. — 46) Sic Gu. 1. 2. b. Ar. va. — 47) Sic Gu. 1. pr. va. — *libror. not.* vulg. — *notae vel libror.* Gu. 2. b. — *notulae* Ar. — 48) *in liminari* vulg. — *in liminare* Gu. 2. — *illuminari* Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. — *huiusmodi sign.* vulg. — 50) *expositionem* pro *esse pos.* pr. — 51) Hoc caput Gu. 2. exhibet post cap. XXXII. Consentit va. — 52) *pro contentione* Gu. 1. 2. al. va. — *pro contione vel contentione* vulg. *Contentio* ortum est ex male intellecto compend. voc. *concio.* — *per contentionem* al. — 53) *apud iudices* al. — 54) *prius* omisso *Tullius* Gu. 1. *Prius* e neglecta linea supra *iu* ortum est. — *Tullius primus* Gu. 2. — *primus tullius primus tiro* va. — *primus Tullius Tiro* vulg. Verba sunt ex Hieron. in Chron. Euseb. — 55) vulg. *Tertius Persunnius*, sed *Tertius* om. Gu. 1. 2. Deinde Ar. e cod. Ouetensis collegii, in quo *Vipsanius* diserte scriptum erat, hoc nomen in textum posuit. Proxime accedit *Dipsamnius*, quod exhibet Gu. 1. — *vir sammius* (sic loco raso) Gu. 2. — *persammius* va. *Persannius* vulg. — 56) Scribendum est, ut dedi. *Philargyrus* al. Vulg. *Philargius.* De Aquila vide Lindem. ad Probum II, 1, 40. p. 120. not. 3. — 57) *alius* om Gu. 2. al. pr. va. — 58) *alia* Gu. 1. — 59) Sic Gu. 1. — *Deinde* vulg. — 60) *cum tractu* Gu. 1. — *contractu* Gu. 2. va. — 61) Sic Gu. 1. (*affecit*) *opus effecit* vulg. — 62) *ut notitiam* Gu. 1. — *ut ad notitiam* Gu. 2. — 63) Sic Gu. 1. — *autem literae* vulg. — 64) *inscriptio* Gu. 2. va. — 65) Sic Gu. 1. 2. — *celeris breviorque* al. va. Ar. — *celeris brevisque* al. — *celebris brevior* vulg. — 66) Sic Gu. 1. — *scribebatur* vulg. — 67) Sic Gu. 1. *enim* vulg. — 68) *per B et per F* al. pr., sic ead. ed.

S et **C** *senatus consultum*, per **R** et p *respublica*, per **P** et **R** *populus Romanus*, per d et t *duntaxat*, per supinam[1] ɯ[2] literam *mulier*, per p *secundum naturam pupillus*, per **P**[3], averso[4] capite *pupilla*, per unum k *kaput*, per duo kk[5] coniuncta[6] *kalumniae kausa*, per i et e *iudex esto*, per d et m *dolum malum*.

2. Cuius generis plurimas consimiles notas in libris antiquis invenies[7]. Has iuris notas novitii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per haec[8] callidi ingenio ignorantes[9] decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus literas[10], ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrent[11].

CAP. XXIII. *De notis militaribus*[12].

1. In breviculis quoque, quibus militum nomina continebantur, propria nota erat apud veteres, qua inspiceretur[13], quanti ex militibus superessent quantique in bello cecidissent[14]. **T**[15] nota in capite versiculi[16] supposita[17] superstitem designabat; *Θ* litera[18] vero ad uniuscuiusque nomen defuncti[19] apponebatur. Unde et habet per medium telum, id est mortis signum. De qua Persius[20]:

Et potis est nigrum vitio[21] *praefigere theta.*

2. Cum[22] autem imperitiam[23] significare vellent, Lambda[24] litera usi sunt, sicut mortem significabant, cum ponebant theta ad caput. In stipendiorem quoque largitione propriae erant notae.

CAP. XXIV. *De notis literarum.*

1. Notas etiam literarum inter se veteres faciebant, ut quicquid[25] occulte invicem per

per S et per c. et ita semper. — 1) *sopinam* Gu. 1. — 2) alter e duobus gothicis Toletanis *a*, Ottob. 427. *me*. sed supra eadem manu III satis clare, idque recepit Arev. — 3) *PV* Ar. pere (sic) pr. va. — 4) Sic Gu. 1. — *verso* vulg. — 5) *kappa* add. Gu. 2. pr. — 6) Sic Gu. 1. — *iuncta* vulg. — 7) Sic Gu. 1. 2. (*et* om. et exhibet *invenitur*) — *plurimae consimiles notae in libris antiquis inveniuntur* — 8) Sic Gu. al. — *has* vulg. — 9) *ignorantes* om. Gu. 2. — 10) *in apicibus literarum* al. — 11) *demonstrarunt* al. — 12) Gu. 2. exhibet hoc caput post cap. XXXIII. — 13) *inspicerentur* Gu. 2. Porro *qua* pro vulg. *quae* exhibent omnes codd. et ed. pr. va. Cfr. de re Rufin. Invect. 2. — 14) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *excidissent* vulg. — *occisi sunt* aut *essent* al. — 15) *T Tau* Gu. 1. 2. pr. al. — *thau nota T* va. — 16) *incipiente versiculo* al. — 17) Sic Gu. 1. — *posita* vulg. — al. va. hoc om. — 18) *litera* addidi e Gu. 1. — *theta* add. Gu. 2. pr. — *theta litera*, omisso signo al. — *Theta vero Θ* va. — 19) Sic Gu. 1. — *defuncti nomen* vulg. — 20) vulg. *Persius ait*, sed *ait* om. Gu. 1. — Locus est ap. Pers. Sat. IV, 13., e quo Arev. dedit. *es* pro *est*. — 21) *vitium* Gu. 1. 2. va. Vulgata est ap. Pers. — 22) *Λ Dum* (sic) Gu. 2. — va. sine hoc signo. — 23) Sic Gu. 1. 2. al. — *in pueritia* al. — *impueritiam* al. — *impuritiam* Ar. — *peritias* al. — *pueritiam* vulg. Quidam suspicantur per λ significari ληρεῖν λαλεῖν puerorum. Unde a codd. nobis est standum, quum pueri sint *imperiti*, *impuritiam* Arev. posuit propter obscoenum verbum λεςβιάζειν apud Aristophanem. — 24) Sic scripsi e coniectura, quum in Gu. 1. 2. sit *lauta* — al. om. *litera Λ litera* vulg. Vitiose ap. Gothofr. est *A*. — *Λ lauta litera* pr. va. — 25) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *si quid* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — *in scripturis* al pr. — *scriptura* vulg. — 27) *velint* Gu. 2. — 28) Sic Gu. 1. al. — *mutuo* vulg. — 29) omisi e Gu. 1. al. vocem *usus* ante *iis*; Gu. 2. *quibus* pro *usus iis* exhibet; *in his* pro *iis* scripsi e Gu. 1. 2. pr. va. (*in* om.) — 30) *velint* Gu. 2. — 31) Sic Gu. 1. 2. va. — *eae* vulg. — 32) Sic Gu. 2. 3. va. — *quod* Gu. 4. — *quum* vulg. — *quam* pr., quod esse *quoniam* intelligitur e c. 27, 3. ubi eadem edit. *quam* pro *quoniam* praebet. — 33) At quum *quum* et *quoniam* ex hoc compendio $\overline{qm}$ sae-

scripturas[26] significare vellent[27], mutue[28] scriberent. Testis est Brutus, qui in his literis[29] ea, quae acturus erat, notabat, ignorantibus aliis, quid sibi vellent[30] hae[31] literae.

2. Caesar quoque Augustus ad filium, *quoniam*[32], inquit, *innumerabilia incidunt*[33] *assidue quae scribere*[34] *alterutrum*[35] *oporteat*[36], *et*[37] *esse secreta, inter nos habeamus notas*[38] *si vis tales, ut, cum*[39] *aliquid notis*[40] *scribendum erit, pro unaquaque litera scribamus sequentem hoc modo*[41], *pro a b pro b c. et deinceps eadem ratione caeteras; pro z autem litera ad duplex a a redeundem erit*[42]. Quidam etiam[43] versis[44] verbis scribebant[45].

CAP. XXV. *De notis digitorum.*

1. Sunt et[46] quaedam digitorum notae, sunt et oculorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquuntur. Sic[47] mos est militaris, ut quotiens[48] consentit[49] exercitus, quia voce non potest, manu promittat. Alii, quia voce non possunt, gladiorum motu[50] salutant[51].

2. Ennius[52] de quadam impudica:

— Quasi[53] *in choro pila*
Ludens datatim[54] *dat se et communem facit.*
Alium tenet, alii innuit[55], *alibi*[56] *manus*[57]
Est occupata, alii pervellit pedem,
Alii dat annulum aspectandum[58], *a*[59] *labris*
Alium invocat, cum alio cantat; attamen
Aliis dat digito literas.

Et Salomon[60]: *Annuit oculo, terit pede, digito loquitur.*

pissime confundantur, et *quum* particula causalis valde sit suspecta, ubi cum indicatico coniuncta reperitur, malui eos libros sequi, qui *quoniam* exhibent. — 33) *incedunt* Gu. 3. — *accidant* al. — 34) Sic Gu. 1. — *scribi* vulg. — 35) vulg. *ad alterutrum*, sed *ad* om. Gu. 1. 2. 3. 4. al. pr. va. — 36) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. al. pr. va. — *oportet* vulg. — 37) *et* om. Gu. 2. 3. 4., qui exhibet *secretas.* — 38) Sic Gu. 1. — *habeamus ergo inter nos notas* vulg., quacum faciunt Gu. 2. 3. al. pr. va., nisi quod *ergo* omittunt cum Gu. 1.— 39) *cumque* Gu. 1. — 40) *nobis* Gu. 4. — 41) *hoc modo* om. Gu. 4. — 42) Sic Gu. 1. — *redeundum erit ad duplex a a* vulg. — 43) *autem* Gu. 2. — 44) *versis* om. Gu 2. — 45) *scribunt* al. pr. va. — 46) Sic Gu. 1. — *Sunt quaedam et* vulg. — 47) *sicut* Ar. pr. va. — 48) Sic Gu. 1. — *quoties* vulg. — 49) Sic Gu. 1. al. — *consentiat* vulg. — *consensit* Gu. 2. — 50) *nutu gladiorum* liber longobardicus viri cl. G. Loaisae. — 51) *Salutent* Ar. — 52) *Naevius* Ar. ex Festo v. *Adnictat*, (ubi vid. *Scal.* et *Dac.*) ubi similis versus citatur, sed non eiusdem esse scriptoris docuit Lindemann. ad Festum p. 341. — 53) *Quae* al. — 54) *dotatim* pr. va. et vulg. In Gud. 3. expunctum est, et supra vers. *data tympana.* — *Se* pro *sese* scripsi, metro id postulante. — 55) Sic Gu. 1. al. Vulg. *adnutat* videtur e Festo huc translata. — *annuit* al. et Gu. 3. supra vers. — *nutat* pr. va. — *alium admittit* al. — *adnictat* al. — *alium advocat* Gu. 4. — 56) *alii* Gu. 2. — *alibi est manus occupata* va. Hiatum ut vitaret Dac., scripsit *ast alii.* Pro *pervellit* recte Dac. scripsisse videtur *percellit.* Scal. male *perpellit.* — 57) *manibus seu manu* al. — 58) *exspectandum* Gu. 1. 2. 3. 4. al. pr. va. — *aspectandum* al. — 59) vulg. *et a labris*, sed om. *et* Gu. 1. 2. 3. 4. al. pr. va., et metrum id reiicit. Hoc verum est. Sed ut vitetur hiatus vix ferendus, legere vult Lindemann. *ab auribus* pro *a labris.* Sed ferri potest hiatus quum *a labris* non pertineat ad *aspectandum,* sed ad *invocat. A labris* invocare est motu labrorum indicare, quid velis. Pro *cum alio* Dac. scripsit *cumque alio,* at in hac dicendi forma legitimus est hiatus. — 60) *ait* add. al. Locus est Proverb. Salom. 6, 13. Vulgata veteris testam. exhibet *oculis.*

C A P. XXVI. *De Orthographia.*

1. *Orthographia* Graece, Latine recta scriptura dicitur[1]. Haec disciplina docet, quemadmodum scribere debeamus. Nam sicut ars tractat de partium declinatione, ita orthograpia de scribendi peritia, utputa *ad* cum est[2] praepositio, per *d* literam, cum est coniunctio[3], *t* literam[4].

2. *Haud* quando adverbium est[5] negandi *d* litera terminatur, et aspiratur in capite[6], quando autem coniunctio[7], per *t* literam sine aspiratione scribitur.

3. *Apud* praepositio per *d* scribitur, sicut *ad patrem*[8], quoniam veteres saepe *ad* pro *apud*[9] usi sunt, duabus ex iis mediis literis subtractis.

4. Interdum autem aliae[10] literae in locum[11] aliarum[12] rite ponuntur. *B* et *p* literis quaedam cognatio est. Nam pro Birrho dicimus Pyrrhum[13]. *C* et *g* quandam cognationem habent. Nam cum[14] dicimus centum et trecentos, postea dicimus quadringentos, *g* ponentes pro *c*. *C* et *q*[15] similiter cognatio est[16]. Nam huiusce[17] per *c*, cuiusque per *q* scribimus. *Cum* autem praepositio per *c* scribenda est, si autem adverbium fuerit, per *q*. Dicimus enim *quum lego*. *Deus* per *e* solam: *daemon* per *ae*[18] diphthongon annotandus[19].

5. *Equus*, quod est animal, per *e* solum[20] scribendus. *Aequus*, quod est iustus, per *ae* diphthongum[21] scribendum[22]. *Exul* addita *s* debet scribi, *exsul*[23] dicitur, quia[24] extra solum est. *Exultat* melius sine *s* litera scribitur. Nam cum ipsa *x* ex *c* et *s*[25] constat[26], quomodo, cum in ea sit[27], rursus ei alia additur[28].

6. *Aequor* per diphtongon[29] scribendum[30], quia ab aqua nomen est factum[31].

7. *Forsitan* per *n* scribendum in fine[32], quia integrum eius facit[33]: Forte si tandem[34].

8. *Fedus*, quod est deformis, per *e* solum[35] scribendum: *foedus* quod est pactum, per *oe*[36] diphthongon scribendum[37].

9. *Formosus* sine *n* scribitur, quia a forma vocatur.

1) Vulg. *Orthographia Graece, Latine recta scriptura interpretatur. Ὀρθὴ enim Graece recta, γραφὴ scriptura dicitur.* Sed ego secutus sum Gu. 1. — *Ortho* Z. Gu. 2. pr. va. — *Graece* om. Gu. 2. — *recta Latine grafia* Z. — *grafia* Gu. 2. pr. Cfr. ad hoc caput Velium Long. de orthogr. — 2) *quum ad est* Z. — 3) *coniunctura* al. — 4) Gu. 1. *per d literam — per t literam*, idque recepi. Vulg. *d literam et t literam accipit.* — 5) *est adverbium* Z. — 6) *aspirationem habet in capite* al. — 7) *disiunctiva est* add. vulg., sed omisi e Gu. 1. 2. (qui *est* retinet.) — 8) *sicut ad* om. al. — *sicut apud patrem* Gu. 2. *Sicut ad patrem* scripsi e Gu. 1. — *sicut ad ut apud patrem* vulg. — 9) Sic Gu. 1. al. — *apud pro ad* vulg. — *pro adverbio* Z. pr. va. — 10) *et aliae* va. — 11) *loco* Gu. 2. — 12) *literarum* post *aliarum* omisi e Gu. 1. 2. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *Nam pro Pyrrho dicimus Birrhum* vulg. — 14) *dum* Gu. 2. — 15) *porro inter* om. Gu. 1. — *inter* al. — pr. om. — 16) Sic Z. (om. *est*) Gu. 1. — *similiter cog̃n* (sic) *habent* Gu. 2. — 17) *huiuscemodi* pr. va. — 18) *ae* om Z. — 19) Sic Gu. 1. — *est notandus* vulg. — *notandus est* Z. — 20) Sic Gu. 1. — *per e solam* Z. Gu. 2. al. pr. va. — *solum* om. vulg. — 21) Sic Z. Gu. 1. pr. va. — *diphthongan* Gu 2. — *diphthongon* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — *est scribendus* vulg. et Gu. 2. Z. (qui *est* om.) — al. om. *est scribendus.* — 23) *quia exsul* vulg., sed *quia* om. Gu. 1. — 24) Sic Gu. 1. — *qui* vulg. — 25) *et c et s* Z. — *ex* om. Gu. 2. — 26) *constet* Z.; fortasse hoc verum est, nisi antea scribendum sit *quando*, unde indicativus pendeat. — 27) *ea insit* Gu. 2. Vulgo additur *s*, quod om. Gu. 1. 2. — 28) Sic Gu. 1. 2. — *additur alia* vulg. — 29) *diphthongon* Gu. 1. va. Ar. — *diphthongan* Gu. 2. — *diphthongum* vulg. — 30) *scribitur* Gu. 2. va. — 31) Sic Gu. 1. — *ab aqua est nomen factum* Gu. 2. — *ab aqua nomen est factum* va. *ab aequo nomen est factum* Z. — *quia non ab aqua, sed ab aequalitate nomen est factum.* vulg. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. — *in fine scribendum* vulg. 33) Sic Gu. 1. — *est* vulg. — 34) *Si forte* Z. Gu. 2. pr. — *in fine si forte* va. — 35) Sic Gu. 1. — *solam* vulg, 36) Sic Gu. 1. — *cum oe diphthongo* vulg. — 37) *scribendus* Gu. 2. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *nota*

Gnatus, quod est filius, per *g* scribendum, quia facit generatus.

10. *H*, quae aspirationis litera[38] est, in Latino vocalibus tantum[39] iungitur: ut *honor*, *homo*, *humus*[40]. Aspiratur autem et consonantibus, sed in Graecis et Hebraeis[41] nominibus. *Heus* autem[42] et *heu* interiectiones[43] per *h* scribendae.

11. *I* literam inter duas vocales constitutam bis scribi quidam existimabant, ut in *Troia*[44] et *Maia*[45]. Hoc[46] ratio non permittit. Nunquam enim tres vocales in una syllaba scribuntur. Sed *I* litera inter duas vocales constituta pro duplici[47] habetur.

12. *Id* pronomen neutri generis per *d* scribitur, ab eo quod est *is*, *ea*, *id*, quia facit *idem*. Quod si verbum est tertiae personae, per *t* notabitur[48], ab eo quod est *eo*, *is*, *it*, quia facit *iter*[49].

13. *K* literam antiqui praeponebant quotiens[50] *a* sequebatur, ut *kaput*, *kanna*[51], *kalamus*. Nunc autem *kalendae* et *Karthago*[52] per eandem[53] tantum scribuntur. Omnia[54] autem Graeca nomina quacunque[55] sequente vocali per *k* scribenda[56].

14. *Laetus* per diphthongon[57] scribitur, quia laetitia a latitudine vocata est, cuius[58] contraria est tristitia, quae angustiam facit. *L* litera[59] interdum pro *d* litera utimur, ut *latum* pro datum et *calamitate*[60] pro cadamitate; a cadendo enim nomen sumpsit[61] calamitas.

15. *Maximus* an *maxumus*[62], et si quae[63] sunt similia[64] qualiter scribenda sunt[65] quaesitum est. Varro tradidit[66], Caesarem[67] per *i* eiusmodi[68] verba enunciare solitum esse et scribere[69]. Inde propter auctoritatem tanti viri ut dixi[70] consuetudinem factam, ut *maximus*, *optimus*, *pessimus* scribatur.

16. *Malo* per unum *l*[71] scribendum, quia est magis volo[72]. *Malle* per duo *ll*, quod magis velle est[73]. *Nolo* quoque per unum *l; nolle* per duo. *Nolo* enim ne volo est, *nolle* ne velle[74].

17. *Os* si vultum significat aut ossum[75] per *o* solum[76] scribendum est, si personam, *h* praeponenda est[77].

vulg. — 39) Sic Gu. 1. — *in Latino tantum vocalibus* vulg. — 40) *humilitas* al. add. — 41) *et in Hebraeis* Gu. 2. — 42) *autem* om. va. — 43) *interiectio* Gu. 2. va. — 44) Sic Z. Gu. 1. — *ut Troia* vulg. — *ut Troiia* Ar. va. — 45) Sic Z. Gu. 1. 2. — *et* om. vulg. — *Maiia* Ar. va. — 46) vulg. *sed hoc*; om. particulam Z. Gu. 1. 2. — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *dupla* vulg. — 48) *notabimus* pr. — *ut eo is*, *it* va. — 49) Sic Z. Gu. 1. — *itur* vulg. — 50) Sic Gu. 1. 2. — *quoties* vulg. — 51) Sic Z. Gu. 2. Ar. Gothofr. pr. va. — *kama* vulg. At ut hic codd., sic Max. Victor. in art. 18. (1945. P.) — 52) Sic Gu. 1. — *karthago et kalendae* vulg. — 53) *eum* Z. — 54) Verba: *Omnia autem* usque ad §. 28. verba: *et cetera similia* omittit cod. Zittav. Al. om. verba: *Omnia* usque ad *scribenda.* — 55) Sic scripsi e Gu. 1. in quo est *quaecunque.* — *qualicunque* vulg. — 56) vulg. *sunt scribenda*, sed *sunt* om. Gu. 1. — 57) vulg. *per ae diphthongon*; sed *ae* om. Gu. 1. 2. — *diphthongum* Ar. — 58) Sic Gu. 1. — *cui* vulg. Sed vide ad cap. 4, 11. — *cuius e contrario* al. — 59) vulg. *L. autem*, sed *autem* om. Gu. 1. — 60) *calamitatem* Ar. pr. — 61) Sic Gu. 1. 2. — *assumpsit* vulg. — *sumsit nomen* al. — 62) Sic Gu. 1. — *Maxumus an maximus* vulg. — 63) *qua* Ar. Gu. 2. pr. va. — 64) Sic Gu. 1. — *similia sunt* vulg. — 65) Sic Gu. 1. — *scribi debeant* vulg. — *scribi debeamus* vulg. — 66) *tradit* Gu. 2. va. — 67) *ad Caesarem* al. — 68) Sic Gu. 1. 2. — *huiusnudi* vulg. — 69) Sic Gu. 1. 2. — *enunciare et scribere solitum esse* vulg. — 70) *ut dixi addidi* e Gu. 1. — *consuetudine facta* Gu. 2. — 71) *per unam l* al. Sic mox al. *per duas ll*, ut Gu. 2. — 72) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *magis est* vulg. 73) Sic Gu. 1. — *quia est magis velle* vulg. — *magis scribendum*, *quia est magis velle* pr. — 74) Sic Gu. 1. — *Volo*, *nolo per unum l*; *velle et nolle per duo. Nolo enim non volo est*, *nolle non velle.* vulg. — *Nolo quoque per unum l; velle et nolle per duo. Nolo enim nec volo est, nolle nec velle.* Gu. 2. pr. (*per duo ll.* — *ne volo* — *ne velle*) va. (*nec volo* — *duo ll.*) — 75) Sic Gu. 1. — *Os si vultum aut ossa* (*ossum* Gu. 2. Ar.) *significat* vulg. — 76) Sic Gu. 1. 2. hic et §. 18. va. (infra va. *solam*) — *solam* vulg. — 77) *est* om. Gu. 2.

18. *Ora* finium per *o; hora* dierum[1] per[2] *h* scribendum est[3].

Onus, si de onere venit, per *o* solam scribendum est, si de honore, cum *h* aspiratione.

19. *Praeterea* et praepositio[4] per *ae*[5] diphthongon[6] scribendum.

Pene, quod est[7] coniunctio, per *e*.

Poena vero[8], quod est supplicium, per *oe*.

20. *Q* litera tunc recte ponitur[9], cum illam *u* litera statim[10] subsequitur[11], et alia quaelibet una pluresve vocales iunguntur, ita ut una syllaba fiat. Caetera per *c*[12] scribuntur.

21. *Quae* pronomen cum *a*[13] scribendum; *que* coniunctio sine *a*.

Quid per *d* literam scribitur, cum pronomen est; per *t*, cum verbum: cuius positio est prima[14] *queo*[15], *quis*, *quit*, et in compositione *nequeo*, *nequis*, *nequit*.

22. *Quod*, quando pronomen est, per *d* scribendum[16]; quando numerus, per *t*, ut *quot*, *tot*[17] per *t* scribitur.

Cotidie[18] per *q* scribitur[19] non per *c*, ut sit[20] quot diebus.

23. *R* litera communionem[21] habet cum *s* litera. Itaque apud antiquissimos[22] honos, labos, et[23] arbos dicebatur, nunc honor, labor, et arbor.

24. *Sat* per *t* scribi oportet, quia integrum eius facit *satis*.

Sed per *d* oportet scribi. Apud antiquos enim sed[24] *sedum* dicebatur, nos finales duas literas abscidimus.

25. *Tantus*[25], sicut et *quantus* in medio *m* habebant[26]. Quam enim[27] et tam, unde et quantitas, quantus, tantus[28].

26. *Vae* interiectio cum *a*[29] scribendum[30]. *Ve* coniunctio sine *a*[31].

27. *Christus*, quia Graecum est, per *X*[32] scribendum est[33]. Ita[34] *Chrisma*.

28. *Y* et *Z* literis sola Graeca nomina scribuntur. Nam cum *iustitia* sonum *z* literae[35] exprimat, tamen, quia Latinum est[36], per *t* scribendum est, sicut[37] *militia*, *malitia*, *nequitia*, et caetera similia.

29. In dubiis vero[38] verbis consuetudo veterum erat, ut, cum eadem litera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longae syllabae apicem apponebant, utputa[39] *populus* arborem[40] significaret, an hominum multitudinem, apice distinguebatur. Sic et ubi literae

1) Sic Gu. 1. 2. — *diei* vulg. — 2) *per* om. Gu. 2. — 3) *est* addidi e Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. — *Praepositio et praeterea* vulg. — 5) *ae* om. Gu. 2. — 6) *diphthongum* Ar. — 7) *est* om. Gu. 2. — 8) *Poena vero* Gu. 1. — Fortasse aberrarunt scribae couli a linea et primo loco omittendum est *vero*. Nam altero loco sane est aptius. Quare ita scribere non dubitavi. — 9) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *praeponitur* vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *statim u litera* vulg. — 11) Ita Gu. 1. al. — *sequitur* vulg. — 12) *perae* al. Non intellexit scriba sensum. — 13) *per e* al. — 14) Sic Gu. 1. 2. — *prima est* vulg. — *est* om. va. — 15) *quaeso* Gu. 1. — 16) *scribendum* om. Gu. 2. — 17) Sic Gu. 1. — *quia totidem* vulg. Hoc om. va. — 18) Sic Gu. 1. — *Quotidie* vulg. — *Quottidie* va — 19) Sic Gu. 1., sed punctis notata est vox. — *scribendum* vulg. — 20) *ut si* Gu. 2. va. — 21) *communem* al. — 22) Sic Gu. 1. — *antiquos* vulg. — 23) *et* addidi e Gu. 1. Sic mox *et arbor*. — 24) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *sed* om. vulg. — 25) *Tamtus et quamtus* Ar. — *Tamtus — quamtus* va. Vide Cassiodor. de orthogr. 26) *habebunt* Ar. — *habeant* pr. et *n* pro *m*. — 27) *de quam enim et tam veniunt; unde* Ar. — *enim* post *Quam* om. Gu. 1. — 28) *quamtitas, quamtus et tamtus*. Ar. — *tantus et quantus*. Gu. 2. va. — 29) *per ae* al. — *cum ae* va. — 30) sic Gu. 1. — *scribenda* vulg. — 31) *per e* al. — 32) *per X*, *id est Ch.* vulg., sed vv. *id est Ch.* om. Gu. 1. 2. pr. va. — 33) *est* addidi e Gu. 1. — 34) *ita et* Gu. 2. Ar. pr. va. — 35) Sic Gu. 1. 2. va. — *Z. literae sonum* vulg. — 36) *est* om. Gu. 2. — 37) *sic* Gu. 2. al. va. — 38) Sic Gu. 1. — *quoque* vulg. — 39) *puta* om Z. — 40) vulg. *an arborem*, sed *an* om. Z. Gu. 1. — 41) SEL'A, SER'A, As'ERES Ar. Cfr. Marius Victorin. de Orthogr. p. 2456. P. — 42)

consonantes geminabantur, sicilicum superponebant, ut *sella*, *serra*, *asseres*[41]. Veteres enim non duplicabant literas, sed supra sicilicos[42] apponebant, qua nota admonebatur lector literam esse geminandam[43].

CAP. XXVII. *De Analogia*[44].

1. *Analogia* Graece, Latine similium comparatio sive proportio nominatur. Cuius haec vis est, ut, quod dubium est, ad aliquid[45] simile, quod non est dubium, referatur, et[46] incerta certis probentur. Octo autem modis comparatio analogiae colligitur, id est[47] qualitate, comparatione, genere, numero, figura, casu, extremitatibns similium syllabarum, et similitudine temporum.

2. Si quidem[48] de iis unum defuerit, iam non est analogia[49], sed[50] *anomalia*[51], id est extra regulam, ut *lepus* et *lupus*[52], totum convenit, sed dissentiunt casu[53]: facit[54] enim *lupi*, *leporis*. Nam regulariter est, dum quaeris, utrum *trames* masculinum sit an foemininum[55], similis est illi nomini[56] in omni declinatione *limes*, et erit masculinum.

3. Item *funis* si incerti generis esse credis, similis[57] illi *panis* in declinatione, et[58] erit masculinum. Item ex comparatione positivorum, ut si dicas *doctus*, *magnus*, positivi sunt et sui similes. Fit et per diminutionem, utputa *funem*[59] masculinum esse funiculus ostendit. Sic[60] *marmor* neutri generis marmusculum esse[61] indicat.

4. Nam genus quod[62] in principalitate est, id esse solet[63] in[64] diminutione. Sed hoc non semper, ut *pistrinum*[65] *pistrilla*. Sed scire debemus ex positione, id est[66], primitivo declinationem, et ex diminutione[67] genus colligere.

CAP. XXVIII. *De Etymologia*[68].

1. *Etymologia* est origo vocabulorum, cum vis verbi vel nominis[69] per interpretationem colligitur. Hanc Aristoteles *σύμβολον*, Cicero[70] annotationem nominavit, quia rerum nomina et verba[71] nota facit[72] exemplo posito[73], utputa *flumen*, quia fluendo crevit, a fluendo dictum.

2. Cuius cognitio saepe usum necessarium habet in interpretatione sua. Nam cum[74] videris, unde ortum est nomen, citius vim eius intelligis. Omnis enim rei inspectio etymologia

sicilios Z. — *sicilicum* al. — 43) Sic Gu. 1. — *geminandam esse literam* vulg. Vulg. addit haec: *et Sicilicus, quia in Sicilia inventus est primo*, quae om. Z. Gu. 1. Ar. pr. va. — 44) Cfr. Quinctil. Instit. I, 5. et Sergii art. sec. de casib. — 45) Sic Gu. 1. va. — *aliquod* vulg. 46) Sic Gu. 1. gothici, quibus Lucanus, ut saepe alibi, concinit. — *ut* vulg. — 47) *in* Z. praeponit. — 48) *Si quid de his* Z. Gu. 2. Lucanus cod. pr. va. — 49) vulg. add. *id est similitudo*, quae verba om. Gu. 1. — 50) vulg. *sed est* delevi e Z. Gu. 1. — 51) *anomala* Z. — 52) Sic Gu. 1. va. — *lupus et lepus* vulg. — *et* om. Z. pr. — 53) *casus* al. — 54) *fecit* Ar. pr. — 55) Sic Gu. 1. 2. — *masculinum an femininum sit* vulg. — 56) *nomini* addidi e Gu. 1. — 57) Sic Gu. 1. — *similis est* vulg. — 58) *et* om. Gu. 2. — 59) *funa* Gu. 1. *finis* Z. — *item si funis* va. — 60) Sic Gu 1. — *sicut* vulg. — 61) Sic Gu. 1. — *marmusculum indicat* vulg. — 62) Sic Gu. 1. — *quod genus* vulg. — 63) *idem* al. — 64) *solet esse* Gu. 2. — 65) *pristinum* Z. Gu. 2. — *pistrella* pro *pistrilla* pr. — 66) *id est* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — *primitiva declinatione* al. — 67) *et ex* vulg., sed *ex* om. Z. Gu. 1. 2. — *expositionem declinationem et exdim.* va. — 68) Omittuntur in cod. Zittav. capita, quae nunc sequuntur usque ad finem libri. Scriba codicis haec notavit: *Subsequentes materias, ut de Aethymologia* (sequuntur nomina capitum usque ad initium libri III.) *quum omnes sint vulgares et in libris impressis hinc inde reperiantur, eas studio omisi, et ad librum tertium tractantem de Arithmetica me contuli.* — 69) *vis nominis vel verbi* va. — 70) Cicero in Topic. 8, 35. *notationem* vocat. Errat igitur Isidorus. — 71) Sic Gu. 1. — *nomina et verba rerum* vulg. — 72) *fecit* Gu. 1. — *notam facit.* va. — 73) Sic Gu. 1. al. — *posita* Gu. 2. — *proposito* vulg. — 74) *dum* Gu. 2.

cognita planior est. Non autem omnia nomina a veteribus secundum naturam imposita sunt, sed quaedam secundum[1] placitum, sicut et nos servis et possessionibus interdum secundum quod placet nostrae voluntati nomina damus.

3. Hinc est, quod omnium nominum etymologiae non reperiuntur, quia quaedam non secundum qualitatem, qua genita sunt[2], sed iuxta[3] arbitrium humanae voluntatis vocabula[4] acceperunt. Sunt autem[5] etymologiae nominum aut ex causa datae, ut *rex*[6] a recte agendo, aut ex origine, ut *homo*, quia sit ex[7] humo, aut ex contrariis[8], ut a lavando *lotum*[9], dum lutum[10] non sit mundum, et *lucus*, quod[11] umbra opacus parum luceat.

4. Quaedam et[12] facta sunt ex nominum derivatione, ut a *prudentia prudens;* quaedam etiam ex vocibus, ut a *garrulitate garrulus;* quaedam ex Graeca etymologia orta et declinata sunt in Latinum[13], ut *sylva*, *domus*[14].

5. Alia quoque ex nominibus locorum urbium vel[15] fluminum traxerunt vocabula. Multa etiam ex diversarum gentium[16] sermone vocantur. Unde et origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina, incognita[17] Latinis et Graecis.

CAP. XXIX. *De glossis*[18].

1. *Glossa*[19] Graeca interpretatione linguae[20] sortitur nomen. Hanc philosophi adverbium[21] dicunt, quia vocem illam, de cuius qualitate requiritur[22], uno et singulari verbo designat. Quid enim illud sit in uno verbo declarat positum[23], ut: *Conticescere* est tacere.

2. Item:

Latus haurit apertum[24]:

haurit, percutit. Item cum terminum dicimus finem, aut populatas interpretamur esse vastatas, et omnino cum unius verbi rem uno verbo manifestamus.

CAP. XXX. *De differentiis.*

Differentia est species definitionis, quam scriptores artium de eodem et de altero nominant. Haec enim duo inter se[25] quadam communione confusa, coniecta differentia discernuntur[26], per quam quid sit utrumque[27] cognoscitur, ut cum quaeritur, quid inter regem sit[28] et tyrannum, adiecta differentia, quid uterque sit definitur, ut Rex modestus et temperatus[29], tyran-

1) vulg. *et secundum*, sed *et* om. Gu. 1. — 2) *sunt genita* va. — 3) *secundum* pr. va., quae in parenthesi exhibet *aliter iuxta.* — 4) *vocabula scilicet* va. — 5) *autem* om. Gu. 2. — 6) Sic Gu. 1. — *reges* vulg. — *reges a regendo et recte agendo* al. — 7) *ab humo* pr. va. — 8) *a contrar.* va. — 9) Sic Gu. 1. — *lotus* Gu. 2. al. — *lutum* vulg. — 10) *lotum* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. *quia* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — *etiam* vulg. — 13) *Latino* al. — 14) vulg. additur *Graece* ὕλη, δῶμα, quae om. Gu. 1. 2. pr. va. — 15) *vel* om. Gu. 2. — 16) *et de diversarum gentium* pr. — *multa etiam de div. gent.* va. — 17) *et ignota* Gu. 2. — 18) Hoc caput in Gu. 2. sequitur post cap. 33. Sic va. — 19) *Glosa* Gu. 2. pr. — 20) *linguae* om Gu. 2. — 21) *ad verbum* Ar. — 22) *de cuius requiritur* Gu. 2. al. — *de cuius re quaeritur* al. — *de qua requiritur* Ar. — 23) Sic Gu. 1. — *positum declarat* vulg. — 24) *Item Virgilius Latus haurit ap.* al. Locus est ap. Virg. Aen. X, 314. — 25) Sic Gu. 1. — *quadam inter se* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — *secernuntur* vulg. Cfr. de re Alcuin. Gramm. p. 2086. P. et Boeth. lib. I. de diffinit. c. 28. Repetuntur eadem l. II. c. 30. — 27) *verum* Gu. 2. — 28) *quid inter regem intersit* al. — 29) Sic Gu. 1. — *temperans* vulg. — 30) Sic Gu. 1. *utrumque* vulg. — *quid sit inter utrumque* al. — 31) *sic et cetera* om. al. — 32) *corruptum* Gu. 2. — 33) *vel numero* al. — 34) *floreat* Gu. 2. va. — 35) Sic Gu. 1. — *prima syllaba* vulg. — *media syllaba primà*

nus vero crudelis. Inter haec enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit uterque[30] cognoscitur. Sic et caetera[31].

CAP. XXXI. *De barbarismo.*

1. *Barbarismus* est verbum corrupta[32] litera vel sono[33] enunciatum. Litera, ut *floriet*[34], dum *florebit* dicere oporteat; sono, si pro media syllaba prima[35] producatur, ut *latebrae, tenebrae.* Appellatur[36] autem[37] barbarismus a barbaris gentibus, dum latinae orationis integritatem nescirent. Unaquaeque[38] enim gens Romanorum facta[39] cum opibus suis[40] vitia quoque verborum[41] et morum Romam transmisit.

2. Inter barbarismum autem et barbarolexim[42] hoc interest, quod *barbarismus* in verbo latino fit, dum corrumpitur, quando vero[43] barbara verba latinis eloquiis inferuntur[44], *barbarolexis*[45] dicitur. Item[46] quando in prosa vitium fit sermonis, barbarismus vocatur, quando autem[47] in metro, metaplasmus dicitur.

3. Barbarismus autem fit scripto et pronunciatione. Scripto[48] modis quatuor[49], si quis in verbo literam vel syllabam adiiciat[50], mutet, transmutet, vel minuat. Pronunciatione autem fit in temporibus, tonis, aspirationibus et reliquis, quae sequuntur[51].

4. Per tempora quippe fit barbarismus, si pro longa syllaba brevis ponatur, aut pro brevi longa. Per tonos, si accentus in alia syllaba[52] commutetur. Per aspirationem, si adiiciatur *h* litera, ubi non debet, aut detrahatur, ubi esse oportet.

5. Per hiatus autem[53] quotiens[54] in pronunciatione scinditur versus, antequam compleatur, sive quotiens vocalis vocalem sequitur[55], ut *Musae Aonides*[56]. Fit barbarismus et per motacismos, et iotacismos[57], et labdacismos[58].

6. *Motacismus* est, quotiens *m*[59] literam vocalis sequitur, ut *bonum aurum, iustum amicum*, sed[60] hoc vitium aut suspensione *m* literae, aut detractione vitamus.

7. *Iotacismus* est, quotiens in iota litera duplicatur sonus[61], ut *Troia, Maia*[62], ubi earum literarum exilis adeo[63] erit pronunciatio, ut unum iota non duo sonari videantur[64].

8. *Labdacismus* est, si pro uno *l* duo pronunciantur[65], ut Afri faciunt, sicut *colloquium* pro *conloquium*[66], vel quotiens unum *l* exilius, duo largius proferimus, quod contra est. Nam unum largius, duo exilius proferre debemus.

9. *Collisio* est, quotiens novissimae syllabae finis in alterius principio est, ut *matertera*[67], *moeror orbis*[68].

va. — 36) Sic Gu. 1. 2. — *Appellatus* vulg. — 37) *enim* Gu. 2. — 38) *unuquaque* Gu. 2. — 39) Sic Gu. 1. — *facta Romanorum* vulg. — *facta romanis subdita* al. — 40) Sic Gu. 1. 2. al. — *suis opibus* Ar. var. lect. ap. Goth. — *suis operibus* vulg. — *operibus suis* pr. va. — 41) vulg. *et verborum* sed *et* om. Gu. 1. — 42) *barbara lexin.* Gu. 1. — *barbara lexis* Gu. 2. — *barbaro lexin* al. pr. va. — 43) Sic Gu. 1. — *autem* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — *inseruntur* vulg. — *interseruntur* va. — 45) *barbara lexis* Gu. 1. — 46) *iterum* al. — 47) *autem* addidi e Gu 1. — 48) *Scripto autem* Gu. 2. va. — 49) Sic Gu. 1. — *quatuor modis* vulg. — 50) *adiciat* Gu. 2. — 51) *secuntur* Gu. 1. — 52) *in aliam syllabam* al. — 53) Sic Gu. 1. — *Per hiatum, quoties* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. semper. — 55) *quotiens in literam vocalis sequitur vocalem* va. — 56) *Adonides* Gu. 1. — 57) Copulam addidi e Gu. 1. — 58) *Lautacismos* hic et infra Gu. 2. pr. va. — 59) *in m* Ar. va. — 60) vulg. *sed et;* eieci copulam secundum codd. Gu. 1. 2. al. — 61) *sonus* om. al. — 62) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *Troiia, Maiia* vulg. sed sonus duplicatur, non litera. 63) Sic Gu. 1. — *adeo exilis* vulg. — *erit* om. va. — 64) *sonari videtur* Gu. 1. — *videantur* Gu. 2. va. — Scribendum censeo: *sonari videantur.* — 65) Sic Gu. 1. — *pronuntientur* vulg. — 66) *conloquio* Gu. 2. va. — 67) *mater terra* Gu. 2. Ar. — *mater terra est* al. 68) *moeror orbis* addidi e Gu. 1.

CAP. XXXII. *De soloecismo.*

1. *Soloecismus* et plurimorum verborum inter se inconveniens[1] compositio, sicut barbarismus unius verbi corruptio. Verba enim non recta lege coniuncta soloecismus est, ut si quis dicat *inter nobis* pro inter nos, aut *date*[2] *veniam sceleratorum* pro sceleratis.

2. Dictus autem soloecismus a civibus[3], qui ex urbe Soloe[4], quae nunc Pompeiopolis appellatur, profecti, cum apud alios[5] commorantes, suam et illorum linguam vitiose inconvenienterque[6] confunderent, soloecismo nomen dederunt. Unde et similiter loquentes soloecismos facere dicuntur.

3. Soloecismus autem apud poetas schema dicitur, quotiens in versu necessitate metri factus invenitur. Cum autem non invenitur necessitas, permanet soloecismi culpa[7].

4. Soloecismus fit duobus modis, aut per partes orationis, aut per accidentia[8]. Per partes orationis[9], si alteram[10] pro altera ponamus, utputa si praepositiones adverbiis applicamus[11]. Per accidentia fit, id est[12] per ea, quae accidunt partibus[13], utputa per qualitates, per genera[14], numeros[15], figuras et[16] casus. Per ista igitur omnia[17] fiunt soloecismi, sicut Donatus exposuit.

5. Fiunt praeterea ex[18] plurimis modis. Nam Lucilius centum genera soloecismorum dixit, quos omnes vitare potius, quam sequi debet, qui regulam recte loquendi tenere studet[19].

CAP. XXXIII. *De vitiis.*

1. Vitia apud Grammaticos illa dicuntur, quae in eloquio cavere debemus. Sunt autem haec: barbarismus, soloecismus, acyrologia, cacemphaton[20], et reliqua.

2. *Barbarismus* est corruptio unius verbi[21], ut si tertiam syllabam quis producat in[22] *ignoscere.*

3. *Soloecismus* compositio vitiosa verborum, ut si aliquis *inter hominibus* dicat pro inter homines[23].

1) Sic vulg. et pr. — *conveniens* omnes codd. Cfr. Augustin. de Doctr. Christi II. c. 13. Diomed. p. 448 P. — 2) Sic Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — *dare* vulg. — 3) vulg. *Sicilibus* add., sed om. Gu. 1. va. — Gu. 2. exhibet *a civilibus.* — *a cilicibus* Ar. al., omisso *civibus*, — *a civibus cicilibus* pr. — 4) *solo* Gu. 2. pr. — *solon* va. — 5) Sic Gu. 1. 2. — *Italos* vulg. — 6) *inconsequenterque* Gu. 2. Ar. — 7) *copula* Gu. 1. — 8) *per accidentia partium orationis.* vulg., sed vv. *partium orationis* om. Gu. 1. 2. (qui simul om. *per partes orationis*) Ar. — 9) *per partes orationis fit* vulg., sed *fit* om. Gu. 1. al. pr. va. — 10) *partem* add. Ar. va. — 11) Sic Gu. 1. — *applicemus* vulg. — 12) *dum* pro *id est* Gu. 2. — 13) vulg. *orationis* add., quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 14) *per* addidi e Gu. 1. — 15) *et numeros* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. va. Ar. — *figuram, casis* vulg. — *figura et casus* Gu. 2. — *figura casus* pr. — 17) *omnia* om. Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — 19) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *studet tenere* vulg. — *debent* — *student* al. — 20) *cacephaton* Ar. hic et infra; al. add. *pleonasmos.* Cfr. de his figuris Donat. l. III. c. 2. p. 1768 P. (unde Areval. plurima Isidoriana correxit.) et Charis. p. 242. — 21) Sic Gu. 1. *verbi unius* vulg. — 22) *ut si* — *ignoscere* om. Gu. 2. al. *in ante ignoscere* om. Gu. 1. — 23) *ut si* — *inter homines* om. Gu. 2. al. — *inter hominibus dicat* pro vulg. *dicat inter hominibus* exhibet Gu. 1. — 24) Locus unde sit, nescio. — 25) Sic Gu. 1. — *est autem* vulg. — 26) *dolere timenti* Gu. 2. — Vulgata addit *non sperare*, quod om. Gu. 1. — 27) Locus est Virg. Aen. V, 287. *gramineum in campum.* — 28) *Proprium est autem* va. — 29) Sic Gu. 1. — *Cacemphaton dictio obscena* vulg. — 30) vulg. *vel incomposite*, sed *vel* om. Gu. 1. — 31) *arrectae* Gu. 2. 3. — *arrecti aliter arrige* va. — Locus Virg. Aen. I, 579. — 32) Sic Gu. 1. — *iuvat ire et Dorica castra* Gu. 2. Ar. — *iuvat ire et Dorica castra videre* vulg. Locus est ap. Virg. Aen. II, 27., ubi est: *iuvat ire et Dorica castra desertosque videre locos litusque relictum.* — 33) Sic Gu. 1.

4. *Acyrologia* non propria dictio, ut:

Liceat sperare timenti[24].

Proprium autem est[25] timenti formidare[26]; et:

gramineo in campo[27].

Proprium est[28] graminosum dicere campum, non gramineum.

5. *Cacemphaton* est obscoena dictio[29], incomposite[30] sonans. Obscoena, ut:

His animum arrecti[31] *dictis.*

Incomposita, ut:

Iuvat ire Dorica castra[32].

Mala enim fuit compositio[33] ab ea syllaba incipere, quae superiorem finiebat[34].

6. *Pleonasmos* adiectio unius verbi supervacua[35], ut[36]:

Hactenus arvorum cultus et sidera coeli.

Neque enim alibi nisi in coelo sunt sidera[37].

7. *Perissologia* adiectio plurimorum verborum supervacua, ut *vivat Ruben et non moriatur*[38]*:* dum[39] non sit aliud vivere quam non mori[40].

8. *Macrologia* longiloquium[41], res non necessarias comprehendens, ut: *Legati non impetrata pace retro unde venerunt*[42] *domum reversi sunt.*

9. *Tautologia*, idem[43] loquium ut:

Si fata virum servant, si vescitur aura aetherea, neque crudelibus[44] *occupat umbris.*

Totum enim quod repetitur una res est, sed crebro sermone enunciata[45].

10. *Eclipsis* est defectus dictionis, in quo necessaria verba desunt, ut:

Cui pharetra ex auro[46]:

deest enim *erat*[47].

11. *Tapinosis* est humilitas, statum magnae rei dictis infirmans[48], ut:

Apparent rari nantes in gurgite vasto[49].

Gurgitem posuit pro mari.

2. al. — *Mala enim compositio fit.* vulg. — 34) Sic Gu. 1. — *qua superior finierat* vulg. — *quo sup. fin.* va. Vulg. sequuntur haec: *sed et si alio modo quolibet incomposita dictio proferatur, cacemphaton dicitur.* Quae quum absint a Gu. 1. omisi cum Arevalo. Gu. 2. omittit *et* et *alio modo.* — 35) *ad plenam significationem* add. Gu. 2. va. — 36) Vulg. *ut in Virgilio*, sed *in Virgil.* om. cod. Gu. 1. Ar. pr. va. — *in Virgilio ut* exhibet Gu. 2. Locus est Virg. Ge. II, 1. — 37) in Gu. 2 sequuntur verba: *Est in Esaia* usque ad *lingua* e §. 7. translata. Consentit va. — 38) Locus est Deuteronom. 33, 6. — 39) *quum* al. — 40) Vulg. sequuntur haec: *Est* (*Et* Gu. 2.) *in Esaia Aure audietis* (*audientes* Gu. 2; qui addit *dum non possum audire nisi aure.*). Cum Gu. 2. consentit va., nisi quod *possimus* exhibet. *Et apud Joannem, Quod vidimus oculis nostris, dum non aliter* (*aliter* om. va.) *videmus, nisi oculis. Et, Locutus sum lingua mea* (*mea* om. Gu. 2. va.), quae quum absint a Gu. 1. pr. omisi cum Arevalo. — 41) *est longiloquium* Gu. 2. va. — 42) Sic Gu. 1. 3. Et ita Pompeius in comment. in Donat. de barbar. et metaplasm. p. 441. ed. Lindem. Idem exhibet Donat. III, 3, 2., ubi idem locus incerti scriptoris citatur. — *venerant* vulg. — 43) *idem eloquium* al. — *idemloquium* Ar., cui assentior propterea, quod in Gu. 1. optimo cod., cui hoc loco consentiunt edd. pr. et va. *iteratum* deest; quod si omittitur verba sensum non habent; *idem* et *idest* saepe confunduntur; et ut *veriloquium*, ita *idemloquium* facile dici potuit. Nisi forte *eloquium* hunc ipsum habeat sensum. — 44) *neque adhuc* vulg., sed *adhuc* om. Gu. 1. Vulgata est ap. Virg. Aen. I, 546. — *nec adhuc* va. — 45) *annuntiata* Gu. 2. pr. va. — 46) Locus est Virg. Aen. IV, 136. — 47) Lucanus cod. addit: *His adiiciuntur hypallage, onesis; anacolaton id est incomparabilis, pathos id est passio, ecphonesis prima exclamatio, energia, idest exclamatio erat.* Cod. Florentinus S. Marci om. *pathos id est passio* et add. *exclamatio. Secunda erat.* — 48) *rei magnae enunciatio vilis, ut* al. — 49) Lo-

12. *Cacosyntheton*, id est[1] vitiosa compositio verborum[2], ut:

— *Versaque iuvencum*
Terga fatigamus hasta[3].

13. *Amphibologia*, ambigua dictio, quae fit aut[4] per casum accusativum, ut illud responsum Appollinis ad Pyrrhum:

Aio te Aeacida Romanos vincere posse[5].

In quo non est certum, quem in ipso[6] versu monstraverat[7] esse victorem.

14. Fit et[8] per incertam distinctionem[9], ut:

Bellum ingens geret[10] *Italia.*

Incerta distinctio est[11], utrum bellum ingens, an[12] ingens Italia.

15. Fit et per commune verbum, ut[13]: *Calumniatur Cicero*[14], *deprecatur Cato, praestolatur Brutus, dedignatur Antonius*; nec ostenditur[15] in hac ambiguitate, utrum ipsi alios, an alii ipsos deprecati sunt, aut calumniati.

16. Fit et per homonyma[16], quo[17] uno nomine multa significantur, ut *acies*, si[18] non addas aut ferri, aut oculorum, aut militum.

CAP. XXXIV. *De metaplasmis.*

1. *Metaplasmus* Graeca lingua, Latine dicitur[19] transformatio. Qui[20] fit in[21] uno verbo propter metri necessitatem et licentiam poetarum, cuius species istae[22] sunt.

2. *Prothesis* appositio in principio verbi[23]: *gnato*[24] pro *nato* et *tetulit* pro *tulit*[25]. *Epenthesis* est[26] appositio in medium[27], ut:

cus est Virg. Aen. I, 118. — 1) *id est* addidi e Gu. 1. — 2) *verborum* addidi e Gu. 1. — 3) Locus est Virg. Aen. IX, 609 seq. — 4) *aut* om. al., haud dubie, quod non videbant scribae respondere §. 14. verba: *Fit et.* — 5) Ennii versus est ap. Cic. de Divin. II, 56, 116., ubi vid. Giese. Citat eundem versum Donat. I, 3. 1. (1738. P.) — 6) Sic Gu. 1. — *illo* vulg. — 7) Sic Gu. 1. — *monstraverit* vulg. — 8) Vulg. *Fit et amphibologia*, sed. v. *amphibologia* om. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — 9) *definitionem* al. — 10) *ingerit* pro *geret* Gu. 2. — *gerit* pr. va. — Locus est Virg. Aen. I, 263. — 11) *est* addidi e Gu. 1. — 12) Sic Gu. 1. va. Ar. — *aut* vulg. — Gu. 2. om. vv. *Incerta — Italia.* — 13) vulg. sequuntur haec: *si quis dicat*, quae om. Gu. 1. 2. al. (qui om. simul *ut*) Ar. pr. va. — 14) Sic Gu. 1., nisi quod addidi *Cicero*, quod errore quodam omissum videtur post *Calumniatur.* — Gu. 2. al. pr. va. Ar. *Depraecatur Cato, calumpniatur Cicero, praestolabatur* (*praestolatur* edit. pr.) *Brutus, dedignatur* (*designatur* Ar.) *Antonius.* Cum ed. principe consentit va. — Vulg. *Criminatur Cato,* (ut est apud Donat. III, 3, 2. p. 1771. P.) *vadatur Cicero, praestolatur Brutus, dedignatur Antonius.* — 15) Sic Gu. 1. Consentiunt Gu. 2. (qui *ut* pro *aut* exhibet) pr. (*sint*) va. (*sint* et *ostendit*) et Ar., qui *sint* pro *sunt* legendum esse suspicatur. Sed cfr. Isidor. II, 24, 2. III, 46, 1. VI, 2, 13. XIX, 13. Vulg. videtur partim a Donato esse petita. Est enim ita: *nec addat quem vel a quo. Cato enim philosophus aliorum crimina reprehendebat. Cicero defensor causarum erat. Vades enim dicuntur, qui legaliter causas agunt. Sed in hac ambiguitate non ostendit, quem criminetur Cato, pro quo agat Cicero. Vadat enim id est causam agit et non dicit cuius.* — 16) Sic Gu. 1. al. pr. va. *homonymian* vulg. — 17) Sic Gu. 1. 2. al. — *quando* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — 19) *Latine tamen transformatio* Gu. 1. — *Latine transformatio dicitur* Gu. 2. Ar. pr. va. — *Latina* al. — 20) *quae fit* al. — 21) *in* om. Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. 2. Ar. va. — *hae* vulg. — 23) *dictionis, literae, aut syllabae* add. al. — 24) *ut* ante *gnato* omisi e Gu. 1. — *gnato pro nato* om. Gu. 2. — 25) verba *et tetulit* (*retulit* Gu. 1.) *pro tulit* addidi e Gu. 1. Ar. — 26) *est* addidi e Gu. 1. — 27) Sic Gu. 1. — *medio* vulg. — 28) Sic Gu. 1. — vulg. *ut relliquias pro reliquias et maneant in relligione nepotes pro religione.* — Gu. 2. hoc totum om. — Ar. *ut relliquias pro reliquias, induperator pro imperator,*

maneant in relligione nepotes[28],
pro religione.

3. *Paragoge* appositio in finem[29], ut *admittier orant*[30] pro *admitti.*

Aphaeresis est[31] abscisio[32] de principio, dictionis[33] ut *temno* pro *contemno.*

Syncope est[34] abscisio de medio, ut *forsan* pro *forsitan.*

Apocope abscisio de fine, ut *sat* pro *satis.*

4. *Ectasis*, productio[35] contra naturam, ut:
Exercet Diana choros[36].

Systole correptio contra naturam.
Urbemque Fidenam[37],
cum prima syllaba produci debeat.

Diaeresis discisio[38] unius syllabae[39] in duas, ut:
Dives pictai vestis[40],
pro pictae.

5. *Episynaloephe* conglutinatio duarum syllabarum[41] in unam[42], ut *Phaethon* pro *Phaëthon*[43].

Synaloephe collisio vocalium adiuncta[44] vocalibus, ut:
Atque ea diversa penitus, et reliqua[45].

6. *Eclipsis* est[46] collisio consonantium cum vocalibus, ut:
Multum ille et terris iactatus et alto[47].

Antithesis contrapositio[48] literae pro alia litera[49], ut:
impete vasto[50],
pro impetu.

Donatum III, 4. secutus, qui omnino est conferendus. Locus est ap. Virg. Aen. III, 409. — 29) Sic Gu. 1. *in fine* vulg. — 30) *orant* addidi e Gu. 1. Locus est Virg. Aen. IX, 231. Verba: *admittier pro admitti et potestur pro potest*, quae exhibet vulg., om. Gu. 2. Ar., qui pro his haec habet: *magis pro mage et potestur pro potest*, Donatum secutus; ultima verba *et potestur pro potest* omisi e cod. Gu. 1. — *ut mittier pro admitti, ut mage magis, ut potestur pro potest* va. — 31) *est* addidi e Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. pr. va. — *abscissio* Gu. 2. Ar. — 33) *dictionis* addidi e Gu. 1. — 34) *est* addidi e Gu. 1. — *abscissio* Ar. hoc loco et mox. — 35) *praeiunctio* al. — 36) Vulgo praecedunt haec: *Italiam fato profugus et*, quae om. Gu. 1. — Gu. 2. om. verba *Italiam* usque ad *produci debeat.* — Ar. ita: *Italiam fato, quum Italiam correpte dici debeat* e Donato l. c. Locus est Virg. Aen. I, 499. — 37) Sic Gu. 1. (qui *que* om.) — Vulg. *Aquosus Orion et urbemque Fidenam.* — Arev. *Aquosus Orion, quum Orion producte dici debeat*, secutus Donat. — *ut quum dicimus Orion et urbemque Fidenam* al. — Locus est Virg. Aen. VI, 773. — *ut aquosus Orion* va. — 38) Sic Gu. 1. 2. va. — *discissio* vulg. — 39) *unius* om. Gu. 2. al. pr. — *syllabae unius* va. — 40) Sic Gu. 1. — Vulg. *ut Dives pictai vestis pro pictae et aulai pro aulai*, quae om. Gu. 2. — *albai longai* pro *aulai pro aulae.* pr. va. — Ar. *ut Albai longai pro Albae longae* e Donat. — Locus est Virg. Aen. IX, 26. — 41) *syllabarum* addidi e Gu. 1. — 42) *in uno* Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. nisi quod necessario scribendum erat *Phaethon pro Phaëthon* pro scriptura cod. *foeton pro feton.* — Vulg. *ut prende coronas et ianva pro ianua*, quae om. Gu. 2. — Arev. *Phaethon pro Phaëton*, *Nerei pro Nereï, aeripedem pro aëripedem* secutus Donatum. — *ianva pro ianua*, *genva pro genua*, *parjete pro pariete* al. — *ut pariete pro pariete et ianua pro ianua, feton pro fegeton* pr. va. — 44) *iuncta* pr. va. — 45) vulg. addit *dum parte geruntur*, quae om. Gu. 1., addens: *et reliqua.* Locus est Virg. Aen. IX, 1. Totum exemplum om. Gu. 2. — 46) *est* addidi e Gu. 1. — 47) Exemplum om. Gu. 2. — Ar. om. *iactatus et alto.* Locus est Virg. Aen. I, 3. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *contraria positio* vulg. — *prima positio* al. — 49) *pro alia litera* om al. Sic etiam al. om. exempla, ut Gu. 2. — *ut impete* pr. va. — 50) Sic Gu. 1. — vulg. *impete pro impetu et olli pro illi.* — Arev. *ut olli pro illi* e Donat. Duo sunt loci, ubi

Metathesis transpositio literae, ut *Thymbre* pro *Thymber*[1].

7. Inter barbarismum et figuras[2], hoc est[3] Latinam et perfectam elocutionem[4] metaplasmum esse dicunt[5], qui in uno sermone sit ratione[6] vitiosus[7]. Inter soloecismum item[8] et[9] schema[10], id est perfectam sermonum connexionem, figura est, quae fit in contextu[11] sermonum ratione[12] vitiosa. Ergo ratione[13] metaplasmi et schemata quae[14] media sunt et discernuntur peritia et imperitia[15]. Fiunt autem ad ornatum.

CAP. XXXV. *De schematibus.*

1. *Schemata*[16] ex Graeco in Latinum eloquium figurae interpretantur, quae fiunt in verbis vel in sententiis[17] per varias formas dictionum[18] propter eloquii ornamentum[19]. Hae dum[20] multae sint[21] apud Grammaticos, istae inveniuntur.

2. *Prolepsis* est praesumptio, ubi ea, quae sequi debent[22], anteponuntur, ut:

Interea reges ingenti mole Latinus[23].

Debuit enim sic dicere: *Interea reges, ingenti mole*, et statim adiicere[24], quod sequitur: *procedunt castris*[25], deinde[26] dicere: *Latinus*, etc. sed facta est pro ornamento[27] praesumptio rei, et qui sequi debuerant[28] reges interpositi sunt in septem versibus, et postea[29] additum est: *Procedunt castris*[30]. Inde[31] praesumptio, quia anteposita sunt, quae sequi debuere.

3. *Zeugma* est clausula, dum[32] plures sensus uno verbo clauduntur, quae fit tribus modis. Nam aut in primo, aut in postremo, aut in medio unum[33] verbum ponitur, quod sententias iungit. In primo, ut:

Vertitur[34] *oenophoris*[35] *fundus, sententia nobis,*

In medio, ut[36]: *Graecia Sulpitio sorte*[37] *data est*[38] *Gallia Cottae.* In postremo, ut:

— *Namque hoc tempore*
Obséquium amicos, véritas odiúm parit[39].

4. *Hypozeuxis* est figura superiori contraria, ubi in[40] singulis sensibus propria unicuique clausula est, ut:

Regem adit et[41] *regi*[42] *memorat nomenque genusque*[43].

impete vasto reperitur Ovid. Met. III, 79. Sil. It. II, 243. — *olli* reperitur Virg. Aen. I, 254. et al. — 1) Sic Gu. 1. — Vulg. *ut Euandre pro Euander, Timbre pro Timber*, quae om. Gu. 2. — Arev. consentit vulgatae. — *et timbre* va. Locus videtur esse Virg. Aen. X, 394. *Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis.* — 2) *et lexin* Ar. — 3) *hoc interest* Gu. 1. — 4) *locutionem* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. 2. va. al. — *esse dicunt metapl.* vulg. — *metaplasmus est* Ar. pr. Omnia haec sumpta sunt e Serv. ad Virg. Aen. V, 119. — 6) Sic Gu. 1. — *fit ratione* Gu. 2. pr. va. — *oratione fit* al. — *ratione fit.* vulg. — 7) *vitioso* Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. va. — *Item inter sol.* vulg. — 9) *et phrasin* Ar. — *Item* usque ad *sermonum* om. Gu. 2. — *sermonum connexionem* pro *connexionem sermonum* Gu. 1. exhibet. — 10) *schema, id est figura est* Ar. — 11) *in* addidi e Gu. 1. — 12) *oratione* al. — 13) *ratione* addidi e Gu. 1. — 14) *quae* addidi e Gu. 1. — 15) *et imperitia* om. Gu. 2. — 16) *Scemata ergo* va. Cfr. cum hoc capite Donat. III, 5. Charis. p. 249. — 17) Sic Gu. 1. — vel *sententiis* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *distinctionum formas* vulg. — 19) Sic Gu. 1. 2 al. — *ornatum* vulg. — al. *sententiis per utriusque dictionis formas et fastidium auferunt et eloquium ornant. Sunt autem apud grammaticos istae species.* — 20) Sic Gu. 1. — *Haec* et *multa* et *ista* vulg. Femininum refertur ad formas. Pro *dum* al. *quum.* — 21) Sic Gu. 1. 2. al. pr. Ar. — *sunt* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — *debent* Gu. 2. pr. va. — *dicunt* vulg. — 23) Locus est Virg. Aen. XII, 161. et 169. — 24) *dicere* Gu. 2. — 25) *a castris* Gu. 1. — 26) *et inde* va. — 27) *carminis* al. add. — 28) Sic Gu. 1. — *debuerunt* Gu. 2. va. — *debuere* vulg. Eadem varietas lectionis reperitur in sequenti *debuere.* — 29) *post* al. — 30) *a castris* Gu. 1. — 31) *et deinde* al. — 32) Sic Gu. 1. — *quum* vulg. — 33) Sic Gu. 1. — *id verbum*

5. *Syllepsis* est in dissimilibus clausulis aut pluralis dictio singulari[44] verbo finita, ut:

Sociis et rege recepto[45],

aut singularis dictio plurali verbo expleta[46], ut:

— *Sunt nobis mitia poma,*
Castaneae molles[47], *et pressi copia lactis*[48].

Supra[49] enim *sunt* dixit. Hic debuit dicere: *est et*[50] *pressi copia lactis.*

6. Fit autem Syllepsis non solum per partes orationis, sed[51] per accidentia partibus orationis[52]. Nam ubi et pro multis unus et pro uno multi[53] ponuntur, syllepsis est. Pro multis unus, ut est illud:

Uterumque[54] *armato milite*[55] *complent*[56],

cum non uno, sed multis militibus. Item pro uno multi, ut in Evangelio: *Latrones qui crucifixi erant cum eo*[57] *improperabant ei*[58], ubi pro uno uterque inducitur blasphemasse.

7. *Anadiplosis* est, quando ab eodem verbo quo prior versus finivit, sequens versus incipit, ut est illud:

Certent et cignis[59] *ululae, sit*[60] *Tityrus Orpheus,*
Orpheus in sylvis, inter delfinas[61] *Arion*[62].

8. *Anaphora* est repetitio eiusdem verbi per principia versuum plurimorum, ut:

Nos te Dardania incensa tuaque[63] *arma secuti,*
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor.

9. *Epanaphora* est in uno versu per principia sensuum eiusdem verbi repetitio, ut:

Te nemus Anguitiae[64], *vitrea te*[65] *Fucinus*[66] *unda*
Te liquidi flevere[67] *lacus.*

10. *Epizeusis* in uno sensu congeminatio verbi, ut:

Sic sic iuvat ire per[68] *umbras.*

11. *Epanalepsis* est in principio sermonis[69] versus positi eiusdem in fine replicatio, ut est illud:

Crescit amor nummi quantum ipsa[70] *pecunia crescit*[71].

vulg. — 34) *evertitur* omisso Gu. 2. — 35) *oenophoris* Gu. 2. va. Ar. ex Nonio, qui hunc versum e Lucil. Satir. III. citat v. *Sententia.* Verum hoc censeo propter oppositionis vim, quae est in *nobis.* — 36) *ut* om. Gu. 2. — 37) Sic scribendum censeo, non *sorti*, ut omnes codd. et vulg. exhibent. — 38) *est* addidi e Gu. 1. — *ut* om. Gu. 2. — 39) Locus est Terent. Andr. I, 1, 40. — 40) *in* om. Gu. 2. — 41) *et* om. Gu. 1. — *adiit* Gu. 2. — 42) *regem* Gu. 1. — 43) Locus est Virg. Aen. X, 149. — 44) *in singulari* va. — 45) Locus est Virg. Aen. I, 553. — 46) *expletur* al. — *finita* al. — 47) *Castaneae molles* om. Gu. 3. et al. — 48) Locus est Virg. Ecl. I, 81. — 49) *Supra enim* usque ad *lactis* pr. et al. om. — *Supra enim dixit sunt* va. — 50) Sic Gu. 1. va. — *et* om. vulg. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *sed et* vulg. — 52) *orationis* om. Ar. — 53) *et pro multis unus* Gu. 2. — 54) *utrumque* Gu. 1. — 55) *milicie* Gu. 1. — 56) Locus est ap. Virg. Aen. II, 20., unde locus sumptus est. — 57) *cum eo crucifixi erant* Gu. 2. — *crucifixi cum eo erant* va. — 58) *improperabant ei* om. Gu. 2. — *ei* om. Gu. 4. pr. va. — *illi* pro *ei* scripsi e Gu. 1. Locus est Matth. 27, 44. — 59) *cinis* Gu. 1. — 60) Sic Gu. 1. 3. 4. Ar. — *fit* vulg. — 61) *delfines* Gu. 3. — 62) *Orion* mutandum est ex Virg. Ecl. VIII, 55. in *Arion.* — 63) Sic Gu. 3. 4. Ar. pr. va. e Virg. Aen. III, 157. — vulg. *qui.* — *quod* Gu. 1. — 64) Sic Gu. 3. et Virg. Aen. VII, 759. — *Angitiae* vulg. — *argucie* Gu. 1. pr. va. — *argitiae* Gu. 2. — *hanc vicia* Gu. 4. — 65) *te vitrea* Gu. 3. 4. va. — 66) Sic Ar. e Virg. — *Focinus* vulg. — *facinus* Gu. 4. — 67) *fluere* Gu. 4. — 68) Sic Gu. 1. — *sub* vulg. cum Virg. Aen. IV, 660. — 69) Sic Gu. 1. — *sermonis in principio* vulg. — 70) *ipsa* om. Gu. 3. — 71) Locus est Juven. Sat. XIV, 139. ubi est ultimo loco *crevit.*

12. *Paranomasia* est in significatione diversa dictio pene ipsa, ut est illud[1]: *Abire an obire te convenit*, id est exulem fieri, an mori.

13. *Schesis onomaton* multitudo nominum coniunctorum quodam ambitu copulata, ut:

Nubila[2], *nix*, *grando*, *procellae*, *fulmina*, *venti.*

14. *Paromoeon*[3] est multitudo verborum ex una litera inchoantium, quale est illud[4] apud Ennium:

O Tite tute[5] *Tati tibi tanta tiranne tulisti*[6].

Sed bene hoc[7] temperat Virgilius, dum non toto versu utitur hac figura, ut Ennius, sed nunc in principio versus tantum, ut est illud:

Saeva sedens super arma[8];

nunc[9] in medio, ut:

Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis;

nunc[10] in fine, ut:

Sola mihi tales casus Cassandra canebat[11].

15. *Homoeptoton* est[12], cum plurima nomina per unum casum denunciantur, ut est illud:

Sed neque currentem, se[13] *nec cognoscit euntem,*
Tollentemque manu[14] *saxumque*[15] *immane moventem.*

16. *Homoteleuton* est, cum uno modo verba plurima[16] finiuntur, ut: *abiit*, *abcessit*[17], *evasit*, *erupit.*

17. *Polyptoton* est, cum diversis casibus sententia variatur, ut:

Ex nihilo nihil, in[18] *nihilum*[19] *nil*[20] *posse reverti.*
Marcus Dama[21]. — *Papae!* — *Marco spondente, recusas*[22].
Marcus dixit. — *Ita est.* — *Assigna*[23], *Marce, tabellas.*

18. *Hirmos* est sententia continuatae orationis tenorem suum usque ad ultimum servans, ut:

In[24] *secessu longo locus, insula portum,*

et reliqua. Hinc[25] enim vadit[26] in longum sensus[27] usque ad illud:

Horrendisque[28] *atrum nemus imminet umbris.*

19. *Polysyntheton* est dictio[29] multis concatenata coniunctionibus, ut:

1) Sic Gu. 1. — *ut illud* vulg. Locus unde petitus sit, nescio, sicut nec praecedentis auctorem. — 2) *nebula* al. — 3) *Paranomoeon* Gu. 1. pr. va. — 4) *illud* addidi e Gu. 1. — 5) *tate* Gu. 2 va. — 6) Eundem versum citat in eadem re Donat. III, 5, 2. ubi vid. notam Lindemanni 3. — 7) Sic Gu. 1. 2. al. — *bene haec* al. — *hoc bene* vulg. — 8) Aen. I, 295. — 9) *Nunc* usque ad *dumis* om. Gu. 2. 4. al. Locus est Virg. Aen. VI, 526. — 10) vulg. *Nunc autem*; *autem* om. Gu. 1. — 11) Virg. Aen. III, 183. — *causas* pro *casus* Gu. 1. — 12) *est* om. Gu. 2. va. — 13) Sic Gu. 1. Ar. — *sed* vulg. contra Virg. Aen. XII, 903. — 14) Sic Gu. 1. 2. et Virgil. — *manus* vulg. — 15) *saxum* omisso *que* Gu. 1. — 16) *cum uno verbo plurima* va. — 17) *abscessit* Arev., qui suspicatur *excessit*, ut est ap. Cic. Catil. II, 1, 1. — 18) *nihilum* pro *nihil in* Gu. 1. 2. 4. — 19) *ad nihilum* Gu. 1. 2. 4. — 20) *nihil* Gu. 4. Locus est apud Pers. Sat. III, 84: ubi est *De nihilo* pro *Ex nihilo.* — 21) Sic scripsi cum Arevalo e Pers. Sat. V, 79. — *Marci dona* vulg. — *Marcidama* Gu. 1. — *et marcidam apape* Gu. 2. — *et marce clama.* va. — *et marce dampna* Gu. 3. — *et marci damia* Gu. 4. — *et marcida et mappa* pr. — 22) *recurras* Gu. 2. 3. 4 pr. va. — Post hoc verbum Arev. e Pers. inseruit: *Credere tu nummos?* — *Marco sub iudice palles?* — 23) *signa* pr. — 24) vulg. *Est in*, sed *est* om. Gu. 1. Locus est Virg. Aen. I, 159. — 25) *Hic* va. — 26) Sic Gu. 1. — *in longum vadit*

— *Tectumque, laremque,*
Armaque, Amicleumque canem, Cressamque pharetram[30].

20. *Dialyton* vel *asyntheton* est[31] figura, quae e[32] contrario sine coniunctionibus solute ac simpliciter effertur, ut:

Venimus, vidimus, placuit.

21. *Antitheton*[33], ubi contraria contrariis opponuntur et sententiae pulchritudinem reddunt, ut est[34] illud:

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis:
Mollia cum duris: sine pondere habentia pondus[35].

22. *Hypallage*[36], quotienscunque per contrarium verba intelliguntur, ut:
Dare classibus Austros[37],
cum ventis naves demus, non navibus ventos.

CAP. XXXVI. *De tropis.*

1. *Tropos* Graeco nomine Grammatici vocant, qui Latine modi[38] locutionum interpretantur. Fiunt autem a propria significatione ad non propriam similitudinem. Quorum nomina omnium[39] difficillimum est annotare, sed ex omnibus Donatus XIII usui tradenda[40] conscripsit.

2. *Metaphora* est verbi alicuius usurpata translatio, sicut cum dicimus[41], *fluctuare segetes, gemmare*[42] *vites*, dum in iis rebus fluctus et gemmas non invenimus, in quibus haec verba aliunde transferuntur. Sed hae atque aliae tropicae locutiones ad ea, quae intelligenda sunt, propterea figuratis amictibus obteguntur, ut sensus[43] legentis exerceant, et ne nuda ac[44] in promptu posita[45] vilescant.

3. Fiunt autem metaphorae modis quatuor[46] ab animali ad animale, ut:
Aligeros conscendit equos.
Metaphorice loquens miscuit quadrupedi alas avis, et quo cursu deserta petivit[47], miscuit volatili quadrupedis cursum[48]. Ab inanimali ad inanimale, ut

Pontum pinus arat, sulcum premit alta carina[49].

Miscuit usum terrae aquis, dum arare et sulcum premere ad terram pertineat, non ad mare.

vulg. — 27) *sensum* Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *Desuper horrendis.* — *Desuper* om. etiam Gu. 3. Ar. — *horrentique* — *umbra* Gu. 4. Arev. pr. — *horrentique* — *umbris* va. — *horrentis* Gu. 3. Locus est Virg. Aen. I, 165. *Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.* — 29) *distinctio* Gu. 2. — 30) *Cressamque pharetram* addidi e Gu. 1., quicum facit Virg. Ge. III, 344. seq. — 31) Sic Gu. 1. 2. — *figura est* vulg. — 32) *e* om. Gu. 2. — 33) Vulg. *est* addit, quod om. Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. — *ut illud* vulg. — 35) Ovid. Met. I, 19. — 36) *et* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 37) Virg. Aen. III, 61. — 38) *vel mores vel modi* al. Cfr. cum hoc capite Donat. III, 6. Charis. p. 243. — 39) Sic Gu. 1. — *Quorum omnium nomina* vulg. — 40) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *tradendos* vulg. — *tradendo* al. — 41) Sic Gu. 1. va. Ar. — *sicut dicimus* vulg. — 42) *et gemmare* Gu. 2. Videtur respicere auctor ad ea, quae de eadem re dixit Cicer. in Orat. 24, 81. — 43) Sic Gu. 1. — *sensum* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — *atque* vulg. Scripsi autem cum optimo cod. *ac* ante vocalem, quod ad talem scriptorem, qualis est Isidorus vix grammaticorum praeceptum recte transferas, quo *ac* non ante vocales ponendum est. — 45) *posita* om. al. — 46) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quatuor modis* vulg. — 47) *petierit* Gu. 2. *petiverit* Ar. pr. va. — 48) Sic Gu. 1. — *cursum quadrupedis* vulg. Unde sit versus, nescio. Haec autem locutio *Aligeri equi* addenda est Lexicis Latinis. — 49) Nescio, unde sint versus.

Ab inanimali ad animale, ut *florida iuventus:* miscuit flores inanimales iuventuti, quae animam habet. Ab animali ad inanimale, ut[1]:

Tu Neptune pater, cui tempora cana crepanti[2]
Cincta[3] *salo resonant, magnus cui*[4] *perpete*[5] *mento*
Profluit Oceanus, et flumina crinibus errant.

Mentum enim, tempora[6] et crines non ad[7] Oceanum, sed ad homines pertinent[8].

5. Sic et alia rerum nomina ex[9] alio genere in aliud genus decentissime decoris gratia transferuntur, ut oratio perornetur. Metaphora autem aut partis unius est, ut *fluctuare segetes*, (non potes dicere *segetare fluctus*) aut antistropha est, id est, reciproca, ut *remigium alarum*[10]. Nam et alae navium et alarum remigia dicuntur.

6. *Catachresis* est alienae rei nomen appositum. Haec et eo[11] a metaphora distat[12], quod illa vocabulum habenti largitur[13], haec, quia non habet proprium, alieno utitur, ut:

Faciemque[14] *simillima lauro;*

et:

— Nunc[15] *una ambae iunctisque feruntur*
Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina;

dum facies et frons tantum[16] animalium et hominum sit[17]. Quod nomen si[18] poeta navi non apposuisset[19], quod[20] proprium eidem parti diceret, non haberet.

7. *Metalepsis* est tropus[21] a praecedente[22] quod sequitur, ut[23]:

Inque manus cartae nodosaque venit arundo[24].

Nam per manus[25] verba, per arundinem literae significatae sunt.

8. *Metonomia* est[26] transnominatio ab alia significatione ad aliam proximitatem[27] translata. Fit autem multis modis. Aut enim per id, quod continet, id, quod continetur, ostendit, ut *theatra plaudunt*, *prata mugiunt*, dum illic homines plaudunt[28], hic boves mugiunt, aut contra per id, quod continetur, id, quod continet, ut:

— Iam proximus ardet
Ucalegon[29],

dum non ille, sed domus eius arderet.

9. Item per[30] inventorem id, quod inventum est, ut:

Sine Cerere et Libero friget Venus[31];

et:

1) Incerti poetae verba. — 2) *crispanti* Gu. 1. — *crepitanti* Gu. 4. — 3) *cuncta* Gu. 4. — 4) *cuius* Gu. 1. — 5) *propter te* Gu. 1. — *perpeti* Gu. 3. Citantur versus ut Claudiani ab Augustin. l. III. de doctr. Chr. — 6) vulg. *et tempora*, sed *et* om. Gu. 1. va. — 7) *ad* om. Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. — *pertinent*, *sed ad* vulg. — 9) Sic Gu. 1. — *de* vulg. — 10) Virg. Aen. I, 301. VI, 19. haec locutio reperitur. — 11) Sic Gu. 1. — *Haec eo* Ar. — *haec et a* al. — *et eo* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — *differt* vulg. — 13) vulg. *largitur aliud*, sed om. pronom. Gu. 1. Ar. — 14) *faciesque* Gu. 2. va. Locus est Virg. Ge. II, 131. — 15) *Centaurus* praeponit Gu. 1. pr. va. Locus est Virg. Aen. V, 157. seq. — 16) *tantundem* Gu. 2. al. — 17) sic Gu. 1. 2. — *sint* vulg. 18) *et si* Gu. 2. va. — 19) Sic Gu. 1. 2. va. — *non apposuisset navi* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *quid* vulg. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *Metal. tropus* vulg. — *Metal. tropus est* va. — 22) vulg. *a praecedente indicans*, sed *indicans* om. Gu. 1. 2. al. — 23) *ut* addidi e Gu. 1. al. — *utque* Gu. 2. — *utrumque* pr. — *ut quaeve* va. — 24) Pers. Sat. III, 11. — 25) Sic Gu. 1. — *manum* vulg. — 26) *est* om. va. — *ab aliqua* va. — 27) *proximitate* al. — 28) Sic Gu. 1. — *plaudant* vulg. Sic id. cod. *mugiunt*. Nescio unde locutiones desumptae sint. — 29) Virg. Aen. II, 311. — 30) *Item et per* va. — 31) Terent. Eun. IV, 5, 6. — 32) Prima edit. quam

Commixtam[32] *Vulcanus mittit ad astra favillam.*

Vult enim per Cererem frumenti inventricem intelligere panem, per Liberum inventorem vitis, vinum, per Venerem libidinem, per Vulcanum ignem. At[33] contra per inventum inventorem demonstrat[34], ut:

Vinum precamur[35],

pro Libero, qui vinum apud Graecos invenit.

10. Item per efficientem id quod efficitur, ut[36] *pigrum frigus*, quod pigros homines faciat, et *timor pallidus*, eo quod pallidos homines reddat. At contra per id quod efficitur efficiens, ut:

Iungit equos auro[37], *genitor, spumantiaque addit*
Frena feris[38].

Spumantia frena dixit, cum utique non ipsa faciant[39] spumas, sed equus, qui ea gerit, spumis conspergat[40] infusis.

11. *Antonomasia* est quae[41] pro nomine, id est vice nominis posita, ut *Maia genitus* pro Mercurio. Qui tropus fit tribus modis[42], ab animo, ut:

Magnanimusque Anchisiades[43];

a corpore, ut:

Ipse arduus[44];

extrinsecus, ut:

Infelix puer atque impar congressus Achilli[45].

12. *Epitheton* suprapositum[46] nomen. Praeponitur enim proprio nomini, ut:

— *Alma Ceres,*
Obscoenique canes, importunaeque volucres[47].

Inter antonomasiam[48] autem et epitheton hoc differt, quod antonomasia pro vice nominis ponitur, epitheton autem nunquam est sine nomine[49]. Quibus duobus tropis vel vituperamus aliquem, vel ostendimus[50], vel laudamus.

13. *Synecdoche* est conceptio, cum a parte totum, vel a toto pars intelligitur. Eo enim et per speciem genus, et per genus species demonstratur, sed species est pars[51], genus autem totum. A toto enim pars intelligitur, ut:

Quam[52] *multae glomerantur aves*[53], *ubi frigidus annus*
Trans[54] *pontum fugat*[55].

Non enim totus annus frigidus est[56], sed pars anni, id est hiems. At contra a parte totum, ut:

laudat Arev. *Mixtam Vulcanus committit ad astra favillam.* Nostra edit. pr. vulgatam exhibet. Arev. suspicatur legendum esse *cum mittit.* Locus est Virg. Aen. IX, 76. — 33) *aut* Gu. 2. va. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *demonstrant* vulg. — 35) Integer hic versus laudatur a Donat. III, 6, 2. (1776. P.) *Vinum precamur, nam hic Deus praesens adest.* Plauto ascribitur a Serv. ad Virg. Aen. I, 723. — 36) Sic Gu. 1. — *sicut* vulg. — 37) Sic Gu. 1. et Virg. V, 817. unde locus petitus est. — *auri* vulg. — 38) Sic Gu. 1. 2. 4. pr. va. Ar. — *loris* vulg. — 39) *Faciunt* Gu. 1. 2., sed tum scribendum censeo *quoniam* pro *quum*, quod causali significatione non cum indicativo iungitur. — 40) *conspargat* Gu. 2. — 41) *quae* inserui e Gu. 1. — 42) *modis tribus* Gu. 2. — 43) Virg. Aen. V, 407. — 44) Virg. Aen. III, 619. — 45) Virg. Aen. I, 475. — 46) *nomen positum, proponitur* al. — *supra posita nomen* va. — 47) Versus sunt compositi e Virg. Ge. I, 7. et 470. Nam v. 7. est locus: *Alma Ceres.* v. 470. *Obscoeni* etc. — 48) Sic Gu. 1. Ar. pr. — *antonomasian* vulg. — 49) Sic Gu. 1. 2. — *sine nomine est* vulg. — *est* om. va. — 50) *offendimus* al. — 51) Sic Gu. 1. — *pars est* vulg. — *sed species est genus suum totum.* Ar. — al. om. *sed species — totum.* — 52) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. — *quum* vulg. — 53) *avis* Gu. 1. — 54) *trans* om. Gu. 3. 4. — 55) Virg. Aen. VI, 311. — 56) Sic Gu. 1. — *est frigidus* vulg.

— *Flammas cum regia puppis*
Extulerat[1].

Ubi non solum puppis, sed navis, et non navis, sed qui in ea, et non omnis, sed unus flammas extulit.

14. *Onomatopoeia* est[2] nomen fictum[3] ad imitandum sonum vocis confusae, ut *stridor valuarum*, *mugitus boum*, *balatus ovium*, *hinnitus equorum*[4].

15. *Periphrasis* est circumlocutio[5], dum res una plurimis verbis significatur, ut:
Auras vitales carpit[6].

Significavit enim per copulationem verborum unam rem, hoc est vivit. Hic autem tropus geminus est[7]. Nam aut veritatem splendide producit, aut foeditatem circuitu evitat. Veritatem splendide producit, sicut est[8]:

Et iam prima novo spargebat lumine[9] *terras*
Titoni croceum linquens aurora cubile.

Vult enim dicere: iam lucescebat, aut: dies ortus erat. Foeditatem circuitu devitat[10], sicut:

— *Placitumque petivit*
Coniugis infusus gremio[11].

Hoc enim circuitu evitat obscoenitatem et decenter ostendit concubitum.

16. *Hyperbaton* transcensio[12], cum verbum aut sententia ordine commutatur[13]. Huius species quinque[14]: anastrophe, hysteron proteron[15], parenthesis, tmesis, synthesis[16].

Anastrophe est[17] verborum ordo praeposterus, ut:
Littora circum[18],
pro circum littora.

17. *Hysteron proteron* sententia ordine[19] mutata[20] ut:
Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit[21].
Ante enim ad aequora venit[22] et sic tetigit fluctus.

18. *Parenthesis*, ubi interponimus sententiam nostram[23], qua ex medio remota integer sermo[24] perdurat, ut:

Aeneas (*neque enim patrius consistere mentem*
Passus amor) *rapidum ad naves praemittit Achatem*[25].

Est enim ordo: Aeneas[26] rapidum praemittit Achatem. Nam illud in medio[27] parenthesis est.

19. *Tmesis* vero[28] est sectio unius nominis per interpositionem verborum, ut:

— *Multum*[29] *nebulae circum*
Dea fudit[30] *amictum,*

pro circumfudit.

1) Virg. Aen. II, 256. — 2) *est* addidi e Gu. 1. va. — 3) *adfictum* Gu. 1. — *effictum* va. — 4) *hinnitus equorum* addidi e Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — 5) Sic Gu. 1. 2. — *circumloquium* vulg. — 6) Virg. Aen. I, 387. *auras vitalis carpis.* — 7) *est geminus* va. — 8) *est* addidi e Gu. 1. — 9) *lumina* Gu. 1. Locus est bis ap. Virg. Aen. IV, 584. IX, 459. — *Titan* Gu. 2. in marg. — al. *tithoni.* — *Titani* va. — 10) *evitat* Gu. 2. — 11) vulg. addit *per membra soporem,* quae om. Gu. 1. 3. va. gothici. — *soporem* om. pr. Locus est Virg. Aen. VIII, 405. — 12) *est* delevi e Gu. 1. 2. — 13) *ordine* addidi e Gu. 1. 2. va. — 14) *sunt* omisi e Gu. 1. — 15) *proteron vel hysterologia.* — 16) Arev. e codd. *Synchysis.* — *synchrisis* al. Vide Lindem. not. 21. ad Donat. III, 6, 2. Corp. Gramm. Vol. I. p. 35. — 17) *est* addidi e Gu. 1. — 18) Virg. Aen. III, 75. — 19) *ordine* al. om. — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *commutata* vulg. — 21) Virg. Aen. III, 662. — 22) *ante enim ad aequora venit* om Gu. 1. — 23) *nostram* om. Ar. — 24) Sic Gu. 1. — *sensus* vulg. — *sermo sensus* Gu. 2. — 25) Virg. Aen. I, 643. seq. — 26) *Aeneas*

20. *Synthesis*[31] est[32], ubi ex omni parte confusa sunt verba, ut illud:

— *Iuvenes, fortissima frustra*
Pectora, si vobis audendi[33] *extrema cupido*[34]
Certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis.
Excessere omnes aditis[35] *arisque relictis*
Dii, quibus imperium hoc steterat[36], *succurritis urbi*
Incensae[37], *moriamur et in media arma ruamus.*

Ordo talis est: *Iuvenes fortissima pectora, frustra succurritis urbi incensae, quia excessere dii quibus hoc imperium steterat*[38]. *Unde si vobis cupido certa est, me sequi, audentem extrema, ruamus in media arma et moriamur.*

21. *Hyperbole* est excelsitas fidem excedens ultra quam credendum est, ut:

Sidera verberat unda;

et[39]:

Terram inter fluctus aperit[40].

Hoc enim modo ultra fidem aliquid augetur, nec tamen a tramite significandae veritatis erratur, quamvis verba quae indicantur[41] excedant, ut voluntas loquentis, non fallentis appareat. Quo tropo non solum augetur aliquid, sed minuitur[42]: augetur, ut *velocior aura:* minuitur, ut *mollior pluma, durior saxo.*

22. *Allegoria* est alieniloquium[43]. Aliud enim sonat, aliud[44] intelligitur, ut:

— *Tres*[45] *in littore cervos*
Conspicit errantes.

Ubi tres duces belli Punici, vel tria bella Punica significantur. Et in Bucolicis[46]:

Aurea mala decem misi,

id est Augusto[47] decem misi eclogas[48] pastorum. Huius tropi plures sunt species, ex quibus eminent VII: ironia, antiphrasis, aenigma, charientismos, paroemia, sarcasmos, astysmos.

23. *Ironia* est sententia per pronunciationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo callide aut per accusationem, aut per insultationem aliquid[49] dicitur, ut est illud:

Vestras Eure domos[50], *illa se iactet in aula*
Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet[51].

Et quomodo aula, si carcer est? Solvitur enim pronunciatione. Nam carcer pronunciatio est: iactet in aula ironia[52], et totum[53] per contrariam pronunciationem enunciatur[54] per speciem ironiae[55], quae laudando deridet.

om. Gu. 3. Totam explicationem om. al. — 27) *medium* Gu. 1. — 28) *vero* addidi e Gu. 1. — 29) *multo — amictu* Arev. e Virg. Aen. I, 412. — Gu. 3. om. *amictum.* — 30) *fundit* Gu. 4. — 31) *Synchysis* Arev. — 32) *est* om. Gu. 2. — 33) *audentem* Ar. e Virg. Aen. II, 348. seqq. — *audiendi* Gu. 3. — *audenda extremi* pr. — 34) *est* omisi e Gu. 1. 2. — vulg. *cupido est.* — 35) *omnes aditis* om. Gu. 3. — 36) *fecerat* Gu. 1. — 37) *incensae urbi* Gu. 2. — 38) *quibus hoc imperium steterat* om. Gu. 1. — 39) Virg. Aen. III, 423. — 40) *in* pro *inter* Gu. 2. va. Locus est Virg. Aen. I, 107. — 41) Sic Gu. 1. al. — *quibus indicatur* vulg. — 42) *et* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 43) *aliena alieniloquium* Gu. 1. — 44) *et aliud* va. — 45) *in* om. Gu. 3., ut Virg. Aen. I, 184. — 46) Virg. Ecl. III, 71. — 47) Sic Gu. 1. — *ad Augustum* vulg. — 48) Sic Gu. 1. — *decem eclogas pastor.* vulg. — 49) *aliquid* om. pr. — 50) *surgit domus* Gu. 3. — 51) Virg. Aen. I, 140. — 52) *est* post *Ironia* omisi e Gu. 1. — 53) *totam* Gu. 1. — 54) *annuntiatur* Gu. 2. pr. va. — *dicendum* al. — 55) Sic

24. *Antiphrasis* est sermo e contrario intelligendus, ut *lucus*, qui[1] caret luce per[2] nimiam nemorum umbram, et *manes*, id est mites[3] et modesti, cum sint terribiles et immanes, et *Parcae*[4] et *Eumenides*, Furiae[5] quia[6] nulli parcant vel benefaciant. Hoc tropo et nani Atlantes et caeci videntes et vulgo Aethiopes appellantur argentei[7].

25. Inter ironiam autem et antiphrasim hoc distat, quod *ironia* pronunciatione sola indicat, quod intelligi vult, sicut cum dicimus homini agenti malum[8]: *Bonum est, quod facis*, *antiphrasis* vero non voce pronunciantis significat[9] contrarium, sed iis[10] tantum verbis, quorum origo contraria est[11].

26. *Aenigma* est quaestio obscura, quae intelligitur difficile[12], nisi aperiatur, ut est illud: *De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo*[13], significans ex ore leonis favum extractum. Inter allegoriam autem et aenigma hoc interest, quod *allegoriae* est vis gemina[14], et sub res alias[15] aliud figuraliter indicat, *aenigma* vero sensus tantum[16] obscurus est, et per quasdam imagines adumbratus[17].

27. *Charientismos* est tropus, quo[18] dura dictu gratius proferuntur, uti[19] cum interrogantibus nobis, *numquid quaesierit nos*[20] *aliquis?* respondeatur[21]: *bona fortuna*[22]. Unde intelligitur, neminem nos quaesisse[23].

28. *Paroemia*[24] rebus et temporibus accommodatum proverbium. Rebus, ut: *Contra stimulum calces*[25], dum significatur adversis resistendum. Temporibus, ut: *Lupus est in fabula.* Aiunt enim rustici hominem vocem[26] perdere, si eum lupus prior[27] viderit. Unde et subito tacenti dicitur istud[28] proverbium: *Lupus in fabula.*

29. *Sarcasmos* est hostilis irrisio cum amaritudine, ut:

— *Referes ergo haec, et nuntius ibis*
Pelidae genitori, illi mea tristia facta
Degeneremque Neoptolemum narrare memento[29].

30. Huic contrarius est *astysmus*[30], urbanitas sine iracundia, ut istud[31]:

Qui Bavium non odit, amet tua carmina Maevi,
Atque idem iungat vulpes et mulgeat hircos[32].

Id est: qui[33] Bavium non odit, pro poena ei contingat ut diligat Maevium. Fuerunt autem Maevius et Bavius poetae pessimi, et inimici Virgilii. Qui ergo hos[34] diligit, faciat, quae contra naturam sunt, id est, iungat vulpes et mulgeat hircos.

Gu. 1. — *ironiae speciem* vulg. — 1) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 2) *propter* al. — 3) *quum sint immites* al. add. — 4) *Parcas* Gu. 1. — 5) vulg. *id est* praecedit, quod om. Gu. 1. va. — 6) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — 7) Sic Gu. 1. — *argentei appellantur* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *male* vulg. — 9) *vocat* al. — 10) *suis* Gu. 1. — 11) *contraria est origo* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. — *difficile intelligitur* vulg. — 13) Locus est in libris sacris Iudic. 14, 14. — 14) *allegoriae vis gemina est* Ar. — *allegoria est bis gemina* Gu. 1., unde scripsi *allegoriae est vis gemina.* — *allegoria vis ge-* *ta* *mina* (sic) Gu. 2. al. — *allegoria bis gemina est* vulg. — 15) Sic Gu. 1. 2. al. — *subrealia* vulg. — 16) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *tantum sensus* vulg. — *sensu obscurum* al. — 17) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2 pr. va. Ar. — *obumbratus* al. Vulg. addit haec: *ut Quaedam filia mater matris et mater filiarum filiae suae*, quae om. Gu. 1. — 18) *quod* Gu. 1. — 19) *veluti* al. — 20) Sic Gu. 1. — *nos quaesierit* vulg. — 21) *respondeatur* Gu. 1. — 22) *fortuna* al. om. — *quia bona fortuna* pr. — 23) *quaesivisse* va. — 24) *est* om. e Gu. 1. va. — 25) *calcitres* va. — 26) Sic Gu. 1. — —. *vocem hominem* vulg. — 27) Sic Gu. 1. va. — *lupus prius* al. — *prior lupus* vulg. — 28) Sic Gu. 1. va. — *illud* vulg. — 29) Virg. Aen. II, 547. — 30) *id est* omisi e Gu. 1. 2. va. — 31) Sic Gu. 1. Ar. — *id* vulg. — *ut est illud* Gu. 2. va. — 32) Virg. Ecl. III, 90. Pro *atque* Gu. 1. *itaque* et pro *mulgeat* Gu. 4. *mulgerat.* — 33) *qui* om Gu. 1. — 34) *ergo hos* Gu. 1. — 35) *ponitur* al. — 36) *imago* addidi e Gu. 1. 2. — 37) *para-*

31. *Homoeosis* est, quae Latine interpretatur similitudo, per quam minus notae rei per similitudinem eius, quae magis nota est, panditur[35] demonstratio. Huius species sunt tres: icon[36], parabolae[37], paradigma, id est imago, comparatio, exemplum[38].

32. *Icon* est imago, cum figuram rei ex simili genere conamur exprimere, ut:

Omnia[39] *Mercurio similis*[40] *vocemque coloremque*[41],
Et crines flavos et membra decora iuventae[42].

Congrua est enim[43] similitudo de specie[44], cuius persona inducitur.

33. *Parabola* est[45] comparatio ex dissimilibus rebus:

— *In arvis*[46]
Aestiferae Libyae visus[47] *leo*, *cominus*[48] *hostem*[49]
Consedit[50];

ubi leoni[51] Caesarem comparavit, non ex suo, sed ex alieno[52] genere similitudinem[53] faciens.

34. *Paradigma* vero[54] est exemplum dicti vel facti alicuius aut ex simili genere conveniens aut ex dissimili[55], quam proponimus, rei ut[56]: *Tam fortiter periit apud Hipponem*[57] *Scipio*, *quam Uticae Cato.*

35. Similitudo autem[58] tribus modis fit, a pari, a maiore, a minore[59]. A pari autem, ut est illud:

Veluti[60] *magno*[61] *in populo cum saepe coorta est*[62]
Seditio[63];

a maiore ad minus:

Qualiter expressum ventis per nubila fulmen[64];

a minore ad maius:

Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara fidibusque canoris;

quasi dicat, re parva et brevi, id est, si ille cithara fretus, ego pietate.

CAP. XXXVII. *De prosa*[65].

1. *Prosa* est producta oratio, a lege[66] metri soluta. *Prosum* enim antiqui productum dicebant et rectum. Unde ait Varro, apud Plautum *prosis lectis* significari[67] rectis; unde etiam quae non est perflexa[68] numero, sed recta prosa oratio dicitur, in rectum producenda[69]. Alii

bola al. — 38) *id est comp. ex.* om. pr. — 39) *per omnia* Gu. 2. pr. va. — 40) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. Virg. Aen. IV, 568. — *similia* vulg. — 41) *voce coloreque* Gu. 2. va. — 42) *iuventa* Gu. 4. — 43) Sic Gu. 1. — *Congrua enim est* vulg. — 44) *dispeciei* Gu. 2. — 45) *Parabota* (sic) omisso *est* Gu. 2. — 46) vulg. praecedit *ut*: *Qualis*, quae om. Gu. 1. — 47) *viso* Ar. e Lucan. I, 205., ubi est: *sicut squalentibus arvis aestiferae Libyes viso leo comminus hoste subsedit.* — *aestiferae* recepi e Lucano, quod *est fere* nil nisi corruptela est. — 48) *qui cominus* Gu. 1. — 49) *hoste* Ar. — 50) *subsedit* Ar., sed vulgatam tuentur nostri codd. et gothici cum antiquis editt., uti etiam legitur in Arte S. Iuliani Toletani. — 51) *leonem* Gu. 1. — 52) *ex alieno* al. — 53) Sic Gu. 1. va. — *comparationem* vulg. — 54) *vero* addidi e Gu. 1. 2. va. — 55) Sic Gu. 1. — *aut ex simili aut ex dissimili genere*, *conveniens ei*, *quam proponimus rei* vulg. — *eius* pro *ei* gothici. pr. va. — 56) *ita ut* Gu. 1. — *ut ita* Gu. 2. va. — *ita. Tam* etc. vulg. Legendum haud dubie *ut.* — 57) Sic Gu. 1. va. *Hipponam* vulg. — 58) *et* Gu. 1. — 59) *a minore* om. pr. — 60) *A pari autem, ut est illud veluti* Gu. 1. pro vulg. *A pari ac veluti.* — 61) *magna* Gu. 3. 4. — 62) *cohorta* omisso *est* Gu. 4. — 63) Virg. Aen. I, 148. — 64) Virg. Aen. VI, 119. — 65) Sic va. Hoc caput in Gu. 2. sequitur post cap. XL. — 66) vulg. *et a metri*; copulam om. Gu. 1. — 67) Sic Gu. 1. 2. al. — *significare* vulg. — 68) multi mss. *perplexa.* — 69) Sic Gu. 1. — *producendo* vulg.

aiunt, prosam[1] dictam ab eo, quod sit profusa, vel ab eo, quod spatiosius proruat[2] et excurrat, nullo sibi termino praefinito.

2. Praeterea[3] tam apud Graecos, quam apud Latinos longe antiquiorem curam fuisse carminum, quam prosae. Omnia enim prius versibus condebantur, prosae autem studium sero viguit. Primus apud Graecos Pherecides Syrus[4] soluta oratione[5] scripsit; apud Romanos autem Appius Graecus adversus Pyrrhum solutam orationem primus exercuit. Iam exhinc caeteri[6] prosae eloquentiam condiderunt[7].

C A P. XXXVIII. *De Metris.*

1. *Metra* vocata, quia[8] certis pedum mensuris atque spaciis terminantur, neque ultra dimensionem temporum constitutam[9] procedunt. Mensura enim Graece *μέτρον* dicitur.

2. *Versus* dicti ab eo, quod pedibus in ordine suo dispositis[10], certo fine moderantur per articulos[11], qui caesa et membra nominantur[12]. Qui[13] ne longius provolverentur, quam iudicium posset[14] sustinere, modum[15] statuit ratio, unde reverteretur, et ab eo ipso[16] versum vocatum[17], quod revertatur[18].

3. Huic adhaeret rythmus, qui non est certo fine moderatus, sed tamen[19] rationabiliter ordinatis pedibus currit, qui Latine nihil aliud quam numerus dicitur, de quo est illud:

Numeros memini si verba tenerem[20].

4. *Carmen* vocatur quicquid pedibus[21] continetur: cui datum nomen existimant seu[22] quod carptim pronunciaretur[23], unde hodie lanam[24], quam[25] purgantes discerpunt[26], carminare dicimus: sive[27] quod qui illa canerent, carere mente existimabantur.

5. Metra vel a pedibus nuncupata, vel a rebus quae scribuntur, vel ab inventoribus, vel a frequentatoribus, vel a numero syllabarum[28].

6. A *pedibus* metra vocata, ut dactylica, iambica, trochaica. A trochaeo enim trochaicum[29] nascitur, a dactylo dactylicum: sic et alia a suis pedibus. A *numero*[30] ut[31] hexametrum, pentametrum, trimetrum. Nam senarios versus nos ex numero pedum vocamus. Hos

1) Sic Gu. 1. — *prosam aiunt* vulg. — 2) *prodeat* al. — 3) vulg. *Praeterea sciendum*, sed *sciendum* om. Gu. 1. 2. Ar. — *propterea* al. pro *praeterea.* — 4) *Syrius* Ar. Cfr. Apul. II. Florid. Plin. H. N. V, 29. VII, 56. — 5) *solutam orationem* al. — 6) vulg. *et ceteri*, sed copulam om. Gu. 1. — *et ceteri* om al. — 7) Sic Gu. 1. 2. (*contenderunt*) Ar. (*eloquentia*). — *prosam orationem* al. — 8) *quae* al. — 9) *constituta* al. — 10) *dispositi* al. — 11) *particulas.* Sic Gu. 1. — 12) *quos nominant* al. — 13) *quae* va. — 14) *possit* al. — 15) *medium* va. — 16) *ipsum* al. va. — 17) vulg. *vocatum dicunt*, sed om. ultimam vocem Gu. 1. al. — 18) *revertitur* Gu. 2. al. — 19) *tantum* al. Verba sunt Augustini II. de ordin. c. 14. cfr. III de Music. 1. — 20) Virg. Ecl. IX, 45. — 21) *pedes* ed. Goth. errore, ut videtur, typographico. — 22) *seu* om. al. — 23) *pronunciatur* al. — 24) *lanam hodie* Gu. 2. — 25) *quamquam* Gu. 2. — 26) *discernunt* al. — 27) Sic Gu. 1. 2. supra vers. — *seu* vulg. — 28) *vel a rebus quae scribuntur, vel ab inventoribus, vel a frequentatoribus, vel a numero syllabarum* Gu. 2. Ar. pr. va. — 29) *metrum*, quod sequitur vulg., delevi auctoritate Gu. 1. — 30) *vero* vulgatae omisi e Gu. 1. 2. al. pr. — 31) *ut* addidi e Gu. 1. 2. al. pr. va. — 32) *qui* al. — 33) *faciunt* al. — 34) Sic Gu. 1. — *dicunt* vulg. — 35) *apud Latinos primus* al. — *tradit* pro *traditur* pr. — 36) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *vocata* vulg. — 37) *Archilochium* Ar. — 38) *Nam* om. va. — 39) vulg. *Anacreon Teius*, sed *Teius* om. Gu. 1. Ar. va. — 40) *Sapha* Gu. 1. — *Saf'a* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. — *Archilochia* Ar. — *Archiloicum* vulg. — *Archilocus quidam Archiloica scripsit* Gu. 2. — *Archiloicus pr.* — *Archiloica archilicus scripsit* va. — 42) Sic Gu. 1. — *Colophonia* Ar. — *Colofonios* Gu. 2. — *Colophonium* vulg. — 43) *Sotadeos* Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. — *Asclepiadea* vulg. — *Asclepiadia* va. — 45) *ea* om. Gu. 2. — 46) Sic

Graeci quia[32] geminos ferunt[33], trimetros vocant[34]. Hexametros autem Latinos primum fecisse Ennius traditur[35], eosque longos vocat.

7. Ab *inventoribus* metra appellata[36] dicuntur, ut Anacreonticum, Sapphicum, Archiloiçum[37]. Nam[38] Anacreontica metra Anacreon[39] composuit. Sapphica Sappho[40] mulier edidit, Archilocha[41] Archilochus quidam scripsit, Colophonica[42] Colophonius quidam exercuit. Sotadeorum quoque repertor est Sotades[43] genere Cretensis. Simonidia quoque metra Simonides poeta lyricus composuit.

8. A *frequentatoribus*, ut Asclepidia[44]. Non enim ea[45] Asclepidius[46] invenit, sed proinde ea vocata[47] quod eisdem[48] elegantissime et frequentissime[49] usus sit.

9. A *rebus*, quae scribuntur, ut heroicum, elegiacum, bucolicum. *Heroicum* enim carmen dictum, quod eo[50] virorum fortium res et facta narrantur[51]. Nam heroes appellantur viri quasi aeri[52] et coelo digni propter sapientiam et fortitudinem. Quod metrum auctoritate caetera metra[53] praecedit, unum ex omnibus tam maximis operibus aptum, quam parvis, suavitatis et dulcedinis aeque capax.

10. Quibus virtutibus nomen solum obtinuit, ut heroicum vocaretur ad memorandas scilicet res heroum[54], hoc est fortium[55]. Nam et prae caeteris simplicissimum[56] habetur constatque duobus[57], dactylo et spondeo, ac saepe pene vel ex hoc, vel ex illo, nisi quod temperantissimus[58] fit utriusque mixtura, quam si instruatur a singulis.

11. Omnibus quoque metris prior[59] est. Hunc[60] primum Moyses in cantico Deuteronomii[61] longe ante[62] Pherecidem et Homerum cecinisse probatur. Unde et apparet antiquius fuisse apud Hebraeos studium carminum, quam apud gentiles, siquidem et Iob temporibus Moysi[63] aequatus[64] hexametro versu dactylico[65] spondeoque decurrit.

12. Hunc[66] apud Graecos Hecataeus[67] Milesius[68] fertur primus composuisse, vel, ut alii putant, Pherecides Syrus[69]. Quod metrum ante Homerum Pythium dictum est, post Homerum heroicum nominatum.

13. *Pythium* autem vocatum volunt[70] eo, quod hoc genere metri oracula Apollinis sunt edita[71]. Nam cum in Parnasso[72] Pythonem serpentem in vindictam[73] matris sagittis insequeretur, accolae Delphici hoc illum metro hortati sunt, dicentes[74] *** ut ait Terentianus[75].

Gu. 1. — *Asclepius* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — *ita vocata* Gu. 2. al. pr. va. — *ita vocata sunt* vulg. — 48) Sic Gu. 1. — *ea idem* Gu. 2. — *eis idem* vulg. — 49) Sic Gu. 1. — *frequentissime et* (quae al. om.) *elegantissime* vulg. — 50) *ab eo* Gu. 1. pro *quod eo.* — 51) Sic Gu. 1. — *narrentur* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *aerii* vulg. — 53) *cetera metra auctoritate* va. — 54) Sic Gu. 1. — *heroum res* vulg. — *eorum res* al. — 55) *hoc est fortium* om. Gu. 2. Ar. — 56) *simplicissimus* Gu. 2. — 57) Vulg. *duobus sed pedibus.* — *pedibus* omisi e Gu. 1. — 58) Sic Gu. 1. — *temperatissima* Gu. 2. al. — *temperatissimus sit* al. — *temperatissime fuit* al. — *temperantius* pr. — *temperatissima sit* va. In superlativo ne haereas sequente *quam*, cfr. VII, 6, 36. XIII, 7, 1. Adde Liv. XXXIV, 32, 3. (Drakenb.) — 59) Sic Gu. 1. 2. va. — *prius* vulg. — 60) Sic Gu. 1. — *Hoc* vulg. — *unde* Gu. 2. — 61) *Deuteronomi* Gu. 1. — *Deuteronomium* al. — 62) *ante* om. Gu. 2. — 63) Sic Gu. 1. *Moysi temporibus* vulg. Vide de re Hieron. Praefat. ad Hiob. — 64) Sic Gu. 1. — *adaequatus* vulg. — 65) Sic Gu. 1. — *dactilo* vulg. — 66) Sic Gu. 1. — *Hoc* vulg. — 67) Sic Arev. e Strab. I. *πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸν μέσον καὶ εὐδοκήμισεν. εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι λύσαντες τὸν μέτρον τἄλλαδε φυλάξαντες τὰ ποιητικὰ συνέγραψεν οἱ περὶ Κάδμον, καὶ Φερεκύθην, καὶ Ἑκαταῖον.* — *Achatesius* vulg. — *Achates* Gu. 1. al. — *Anacatesius* al. — *Acates* al. — 68) *Mileseius* Gu. 1. — *Mileus* al. — 69) *Syrius* Ar. — 70) *voluit* al. — al. om. — 71) Sic Gu. 1. — *sint edita* vulg. — *edita sunt* al. — 72) *Paradiso* Gu. 1. — vulg. add. *monte*, quod om. Gu. 1. al. — 73) *victoriam* al. — 74) *dicentes* addidi e Gu. 1. 2. al. pr. quamquam verba desint adhortandi, quae restituere conatus est Arev. ita: *ἰὴ παίαν, ἰὴ παίαν, ἰὴ παίαν.* Sumpsit ea ex Terentian. Maur. Cap. IV. v. 1592. Lacunae signum posui. — 75) *Terentius* Gu. 1.

14. *Elegiacus* autem dictus[1] eo, quod modulatio eiusdem carminis conveniat miseris. Terentianus hos elegos dicere solet, quod clausula talis tristibus, ut tradunt, aptior esset modis.

15. Hoc[2] autem omnino vix[3] constat, a quo sit inventus[4], nisi quia apud nos Ennius eum[5] prior usus est. Nam apud Graecos sic adhuc lex[6] Grammaticorum pendet, ut sub iudice res relegata sit[7]. Nam quidam eorum Colophonium quendam, quidam Archilochum auctorem atque inventorem volunt.

16. *Bucolicum*[8], id est pastorale carmen plerique[9] primum compositum[10] a pastoribus opinantur, nonnulli Lacedaemone[11]. Nam[12] transeunte in Thraciam Xerxe rege Persarum, cum Spartanae virgines sub hostili metu neque egredi urbem auderent[13], neque pompam chorumque[14] agrestem[15] de more Dianae[16] exercerent[17], turba pastorum, ne religio praeteriret[18], eundem[19] inconditis[20] cantibus celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum a bobus[21] de maiori[22] parte animalium[23], quamvis opilionum caprariorumque sermones in iis et cantica inferantur.

17. *Hymnos* primum David prophetam[24] in laudem Dei composuisse ac cecinisse manifestum est. Deinde apud gentiles prima Memmia[25] Phemopoe[26] fecit in Apollinem et Musas, quae fuit[27] temporibus Ennii longe post David. Hymni autem ex Graeco in Latinum laudes interpretantur.

18. *Epithalamia* sunt carmina nubentium, quae decantantur[28] ab scholasticis[29] in honorem sponsi et sponsae. Haec primum Salomon edidit in laudem ecclesiae et Christi[30]. Ex quo gentiles sibi Epithalamium vendicarunt, et istius[31] generis carmen assumptum est[32]. Quod genus primum a gentilibus in scenis celebrabatur[33], postea tantum haesit in nuptiis[34]. Vocatum[35] autem epithalamium[36] eo, quod in thalamis[37] decantetur[38].

19. *Threnos*, quod Latine lamentum vocamus, primus versus Ieremias[39] composuit super urbem Hierusalem et populum, quando captivus ductus est[40]. Post hunc apud Graecos Simonides poeta lyricus. Adhibebantur[41] autem funeribus atque lamentis: similiter et nunc.

20. *Epitaphium* Graece, Latine super[42] tumulum. Est enim titulus mortuorum, qui in dormitatione[43] eorum fit, qui iam defuncti sunt. Scribuntur[44] enim ibi[45] vita et mores[46] et aetas eorum[47].

1) Sic Gu. 1. 2. al. — *Elegiacum autem dictum* vulg. 2) *hic* al. — 3) Sic Gu. 1. — *vix omnino* vulg. — 4) Sic Gu. 1. 2. al. — *inventum* vulg. — 5) Sic Gu. 1. — *eo* vulg. Vide notam ad cap. 3, 4. — 6) *lis* Ar. — *grammaticorum lites pendent* al. — *sicut adhuc* va. — 7) *religata* Gu. 1. al. var. lect. ap. Goth. pr. va. — *relicta* Grial. e vet. cod. Rom. — 8) *Bucolicum* Ar. pr. va. — 9) vulg. *plerique Syracusis*, sed nomen propr. om. Gu. 1. — 10) *positum* Gu. 2. — 11) *a Lacedaemone* Gu. 1. — 12) Sic Gu. 1. — *Namque* vulg. — 13) *auderent* om. Gu. 1. al. — 14) *quorumcunque* al. — 15) cod. Roman. *agrestae*; Grial. suspicatur *agresti* secundum Pausan. VII. — 16) *de more Dianae* pro vulg. *Dianae deae pro more* scripsi e Gu. 1. — *Dianae de more* Gu. 2. — *Dianae deae more* pr. va. — 17) *exercere possent* al. — 18) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *periret* vulg. — 19) *eandem* va. — *idem* al. — 20) *incognitis* pr. — 21) *a bobus* addidi e Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. — *maiore* vulg. — 23) *animalium* addidi e Gu. 1. — 24) *prophetam* Ar. Recte. Nam facile *m* absorberi potuit ab *in*. De re vide Hieron. lib. I. de eccles. Offic. c. 6. — 25) *Mnemia* Grial. e suis codd. — *Emmia* al. — *Inemia* al. — 26) Sic de coniectura Arevali scripsi, de qua Fortunatianus in arte de dactylico metro. — *Timotoe* vulg. — *Tymothees* Gu. 1. — *Cymothoe* al. ap. Grial. — 27) *fuit* om. Gu. 2. — 28) *cantantur* al. — 29) Sic Gu. 1. — *a schol.* vulg. — 30) *Christi et ecclesiae* Gu. 2. — 31) *istis* Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *assumptum haesit* vulg. — 33) *celebratur* Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. — *in nuptiis haesit* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. al. — *Vocatur* vulg. — 36) *epithalamum* Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *super thalamum* vulg. — 38) *cantetur* al. pr. va. — 39) Sic Gu. 1., nisi quod *versu* exhibet. — *Ieremias versus* vulg. — *versum Ier.* Gu. 2. — *primus quidem Ier.* va. — *versu* va. — 40) *super urbem Hierusalem, quando subversa est et populus Israel captivus ductus est* Ar. — *et populus Israel subversus et captivus* al. — 41) *adhibebant* al. — 42) Sic Gu. 1. va.

21. *Poesis*[48] dicitur Graeco nomine opus multorum librorum, *poema* unius, *idilicon*[49] paucorum versuum, *distichon* duorum, *monostichon* unius.

22. *Epigramma* est titulus, quod in Latinum[50] superscriptio interpretatur; *ἐπί* enim supra[51], *γραμμή* litera vel superscriptio[52] dicitur[53].

23. *Epodon* in poemate clausula est brevis[54]. Dictum autem epodon, quod adunatur[55] ad speciem elegiaci, ubi praemisso uno longiore[56], alter brevior componitur[57], atque[58] in singulis quibusque maioribus[59] sequentes minores quasi clausulae recinunt[60].

24. *Clausulas* autem Lyrici appellant[61]:

Beatus ille, qui procul negociis[62],

deinde sequitur precisus versus[63]:

Ut est[64] *prisca gens mortalium;*

sic et deinceps alterni, in[65] quibus aliqua pars deest, et ipsi praecedentibus similes, sed minores.

25. *Centones* apud Grammaticos vocari solent, qui de carminibus Homeri sive[66] Vergilii ad propria opera more centonario ex[67] multis inde[68] compositis in unum sarciuntur[69] corpus, ad facultatem cuiusque[70] materiae. Denique Proba, uxor Adelphi, centonem ex Virgilio de Fabrica mundi et Evangeliis plenissime expressit. Materia composita secundum versus, et versibus secundum materiam concinnatis[71]. Sic quoque et quidam[72] Pomponius ex eodem[73] poeta[74] inter caetera stili sui otia Tityrum in Christi honorem composuit: similiter et de Aeneidos[75].

CAP. XXXIX. *De fabula.*

1. *Fabulas* poetae a fando nominaverunt, quia non sunt res factae, sed tantummodo[76] loquendo[77] fictae. Quae ideo sunt inductae, ut ficto[78] animalium mutorum[79] inter se colloquio imago quaedam hominum vitae[80] nosceretur. Has primus invenisse traditur Alcmon Crotoniensis, appellanturque[81] Aesopicae[82], quod[83] is apud Phrygas[84] in hac re polluit[85].

2. Sunt autem fabulae aut Aesopicae, aut Libysticae. *Aesopicae* sunt, cum[86] animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quae animam non habent, ut urbes, arbores, mon-

— *supra* vulg. — 43) Sic Gu. 1. — *dormitione* vulg. — 44) *Scribitur* Gu. 2. al. pr. — 45) *ibi* om. Gu. 2. — 46) *mores* Gu. 2. om. — al. *mors.* — 47) *eorum* al. om. — 48) *poemis* Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. — *Idilion* vulg. — 50) *latine* Gu. 2. — *latina lingua* al. — 51) Sic Gu. 1. — *super* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *scriptio* vulg. — 53) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *nominatur* vulg. — 54) Sic Gu. 1. — *clausula brevis est* vulg. — 55) *assimilatur* al. — *assimilat* al. — *adiiciatur* al. — *accinatur* Ar. — *acclinatur vel adunatur* va. — 56) Sic Gu. 1. 2. — *longiori* vulg. — 57) *componatur* Gu. 2. — 58) *ita* post *atque* omisi e Gu. 1. al. va. — 59) *maiores* Gu. 2. — 60) *recinnant* Gu. 2. — *retinent* va. — 61) Vulg. sequuntur haec verba: *quasi praecisos versus integris subiectos ut est apud Horatium*, quae omisi e cod. Gu. 1. — 62) Horat. Epod. 2. in. — 63) *versus* addidi e Gu. 1. — 64) *est* addidi e Gu. 1. — 65) *in* addidi e Gu. 1. — 66) Sic Gu. 1. — *vel* vulg. — 67) Sic Arev. — *centenario* vulg. cum codd. Cfr. Tertull. de praescriptt. c. 39. — 68) *Hinc* om. Gu. 1. *Inde* videtur esse *ex his carminibus.* — 69) *sarciunt* Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — 70) *quasi* al. — 71) *concinantibus* pr. — 72) *sic quoque quidam* va. — 73) Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — *ex eo demum* vulg. — 74) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *poemate* vulg. — 75) Sic Gu. 1. intellige *carmine.* — *de Aeneide* Ar. — *et Aeneidos* vulg. — *et aeneiden* va. — 76) Sic Gu. 1. — *tantum* vulg. — 77) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *fando* vulg. — *a fando* va. — 78) *fictorum* Gu. 1. al. — 79) Sic Gu. 1. — *mutorum animalium* vulg. — 80) *hominum vitae* Gu. 2. — 81) *que* addidi e Gu. 1. va. — 82) *Aesopicae* usque ad *aut* om. Gu. 2. Cfr. de re Aristid. rhet. c. 2. Hesych. v. *Λιβυκοί.* — 83) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 84) Sic Gu. 1. Arev. — *Phrygiam* vulg. — *frigias* va. — 85) Sic Gu. 1. Ar. pr. va. — *pollebat* vulg. — 86) *cum* addidi e Gu. 1. 2. Ar. pr. va.

tes, petrae, flumina. *Libysticae* autem, dum hominum cum bestiis, aut bestiarum cum hominibus fingitur vocis esse commercium.

3. Fabulas poetae quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturas[1] rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictas[2], ut eas[3], quas[4] vulgo dicunt, vel quas[5] Plautus et Terentius composuerunt.

4. Ad naturam rerum fingunt fabulas[6], ut *Vulcanus claudus*, quia nunquam per naturam[7] rectus est ignis, ut illa *triformis bestia*,

Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimaera[8]*:*

id est caprea, aetates hominum per eam volentes distinguere; quarum ferox est et horrens[9] prima adolescentia, ut leo; dimidium vitae[10] tempus lucidissimum, ut caprea, eo quod acutissime videat; tunc fit[11] senectus casibus subiacens[12] inflexis, ut draco.

5. Sic et *Hippocentauri* fabulam esse confictam, id est, hominem equo mixtum, ad exprimendam[13] humanae vitae velocitatem, quia equum constat esse velocissimum.

6. Ad mores, ut apud Horatium mus loquitur muri, mustela vulpeculae, ut per narrationem fictam ad id quod agitur verax significatio referatur. Unde et Aesopi tales[14] sunt fabulae[15] ad morum finem relatae, vel sicut in libro Iudicum ligna sibi regem requirunt et loquuntur[16] ad olivam[17] et ad ficum et ad vitem et ad rubum, quod totum utique ad mores fingitur[18], ut ad rem, quae intenditur, ficta quidem narratione[19], sed veraci significatione veniatur.

7. Sic et Demosthenes orator fabula usus[20] est adversus Philippum, qui cum ab Atheniensibus postularet, ut sibi decem oratores darentur, et[21] discederet, finxit ille fabulam[22], qua suaderet[23], dicens, lupos aliquando[24] pastoribus, quorum diligentiam decipere voluissent, suasisse, ut in amicitiam convenirent, ea tamen conditione, ut si[25] canes, in quibus erat causa iurgiorum, iure[26] illis traderentur: annuisse pastores et in spem securitatis dedisse canes, quos ovium suarum vigilantissimos custodes habebant. Tunc lupi adempta omni formidine[27], omne quod in gregibus illis erat, non pro satietate tantum, sed[28] etiam pro libidine laceraverunt. Philippum quoque[29] principes populi[30] postulare, quo facilius possit[31] opprimere spoliatam custodibus urbem.

CAP. XL. *De Historia.*

1. *Historia* est narratio rei gestae, per quam ea, quae in praeterito[32] facta sunt, dinoscuntur[33]. Dicta autem Graece historia *ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν,* id est[34] a videre vel[35] cognoscere.

1) *ex natura* al. — *ad naturam* Ar. — 2) *fictae* Ar. — al. om. — 3) *eae* Ar. — 4) *quales* al. — 5) *quales* Gu. 2. Ar. — 6) Sic Gu. 1. — *fabulas fingunt* vulg. — *fabulae finguntur* al. — 7) Sic Gu. 1. — *per naturam nunquam* vulg. — 8) Lucret. V, 903. — 9) *est* addidi e Gu. 1. — 10) Sic Gu. 1. — *videat* vulg. — 11) *tum sit* al. — 12) *subiacens* addidi e Gu. 1. cod. Roman. ap. Grial. — 13) *deprimendam* Gu. 1. — 14) *hospitales* Gu. 1. — 15) Sic Gu. 1. — *fabulae sunt* vulg. — 16) *locuntur* Gu. 2. — 17) *oleam* Gu. 2. Ar. va. — 18) *finguntur* edit. Goth. — 19) *ficta quadam ratione* al. — *ficta quidem ratione* al. — 20) Sic Gu. 1. 2. va. — *abusus* ed. Goth. et Ar. pr. — 21) Sic Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — *ut* al. — *vel* vulg. — 22) vulg. *hanc fabulam*, sed *hanc* om. Gu. 1. Ar. — *hinc* Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. pr. — *dissuaderet* vulg. — 24) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *aliquorum* edit. Goth. — 25) *ut si* Gu. 1. pr. va. al. — *si* Ar. — 26) *cura* Gu. 1. — 27) *fortitudine* al. — 28) Sic Gu. 1. — *verum* vulg. — 29) *hoc quoque* vulg., sed om. *hoc* Gu. 1. 2. al. Ar. pr. va. — 30) *populum* pro *populi* ed. princ. — 31) Sic Gu. 1. 2. va. al. — *posset* vulg. — 32) *in praeteritum* al. — 33) Sic Gu. 1. pr. va. — *dignoscuntur* ed. Goth. Ar. — 34) Sic Gu. 1. — *vel* vulg. — 35) *vel a* ed. Goth. — *quod est videre vel cognoscere* va. De re vide Serv. ad Virg. Aen. I, 373. — 36) Sic Gu. 1. —

Apud veteres enim nemo historiam conscribebat[36], nisi is qui interfuisset, et ea, quae scribenda essent[37] vidisset. Melius enim oculis quae fiunt deprehendimus, quam quae[38] auditione colligimus.

2. Quae enim videntur, sine mendacio proferuntur. Haec disciplina ad Grammaticam pertinet, quia quod est[39] dignum memoria, literis mandatur. Historiae autem ideo monumenta[40] dicuntur, eo quod[41] memoriam tribuant[42] rerum gestarum. Series autem dicta per translationem a sertis florum invicem comprehensorum[43].

CAP. XLI. *De primis auctoribus historiarum.*

1. Historiam[44] primus apud nos[45] Moyses de initio mundi conscripsit. Apud gentiles vero primus Dares Phrygius[46] de Graecis et Troianis historiam edidit, quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt.

2. Post Daretem autem in Graecia Herodotus primus historiographus[47] habitus est[48]. Post quem Pherecides claruit iis temporibus, quibus Esdras legem scripsit[49].

CAP. XLII. *De utilitate Historiae.*

Historiae gentium non impediunt legentibus[50] in iis, quae utilia dixerunt. Multi[51] enim sapientes praeterita hominum gesta ad institutionem praesentium historiis[52] tradiderunt[53], siquidem et per historiam summa retro temporum annorumque supputatio comprehenditur, et per consulum regumque successum multa necessaria perscrutantur.

CAP. LXIII. *De generibus Historiae.*

1. Genus historiae triplex est. *Ephemeris* namque appellatur unius diei gestio[54]. Hoc apud nos Diarium vocatur. Nam quod Latini[55] diurnum[56], Graeci Ephemerida[57] dicunt.

2. *Kalendaria* appellantur, quae in menses singulos digeruntur.

3. *Annales* sunt res singulorum annorum. Quaecunque[58] enim digna memoriae domi militiaeque, mari ac terrae per annos in commentariis acta sunt, ab anniversariis gestis annales nominantur[59].

4. Historia autem multorum annorum vel temporum est, cuius diligentia[60] annui[61] commentarii in libris delati sunt. Inter historiam autem et annales hoc interest, quod historia est

conscribebat historiam vulg. — 37) *conscribenda essent* Gu. 2. va. Ar. — *erant* al. — 38) vulg. *quam ea, quae,* sed *ea* om. Gu. 1. — 39) Sic Gu. 1. — *quicquid dignum* vulg. — 40) Sic Gu. 2. Ar. — *monimenta* vulg. — 41) *eo* addidi e Gu. 1. 2. va. — 42) Sic Gu. 1. 2. al. — *tribuunt* vulg. — 43) *comprehensarum* Gu. 2. — 44) Vulg. *Historiam autem*, sed *autem* om. Gu. 1. — 45) *apud nos primus* Gu. 2. — 46) *frigium* add. pr. — 47) *historiam primum* Gu. 2. — *primus historiam* va. — *historicus primus* Ar. — *primus in historia* cod. Roman. Grial. — *historiam* ut Gu. 2. mendose gothici. — 48) *est* om. Ar. — 49) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *conscripsit* vulg. — 50) Sic Gu. 1. va. al. — *legentes* vulg. Nusquam alibi hanc constructionem reperies ne apud ultimos quidem scriptores. Est i. q. *impedimento esse,* unde oritur dativus. Cfr. de re Augustin. II. de doctr. Chr. c. 28. — 51) *Multum* Gu. 2. — 52) *in historiis* al. — 53) Gu. 1. om. verba a *tradiderunt* usque ad *retro.* Pessime pro *tradiderunt* Gu. 2. Ar. pr. va. *indiderunt.* — *que* in voc. *annorumque* om. Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *digestio* vulg. De re vide Gell. V, 18. — 55) *Latinum* Gu. 1. — 56) *diarium* Arev. — 57) *Ephemeridia* Gu. 1. — *ephemeria* va. — 58) *Neque enim* Gu. 1. — *quaeque enim* Gu. 2. pr. — 59) Sic Gu. 1. pr. va. — *nominaverunt* vulg. — 60) *diligentiae est* Gu. 2. — 61) *anni* Gu. 2.

eorum temporum, quae vidimus, annales vero sunt eorum[1] annorum, quos aetas nostra non novit. Unde Salustius ex historialibus[2], Eusebius et Hieronymus ex annalibus et historia constant[3]. Item inter[4] historiam et argumentum et fabulam hoc[5] interest[6]. Nam historiae sunt res gestae verae, quae vere factae sunt[7], argumenta sunt quae etsi facta non sunt, fieri tamen possunt, fabulae vero sunt, quae nec facta[8] sunt, nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

L I B E R II.

CAP. I. *De Rhetorica.*

1. *Rhetorica* est bene dicendi scientia in civilibus quaestionibus[9], ad persuadenda[10] iusta et bona in rerum personarumque negocio et causa[11]. Dicta autem Rhetorica Graeca[12] appellatione *ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν*, id est a copia[13] locutionis. *Ῥῆσις* enim apud Graecos locutio dicitur, *ῥήτωρ* orator.

2. Coniuncta est autem Grammaticae arti Rhetorica. In Grammatica enim scientiam recte loquendi discimus, in Rhetorica vero percipimus, qualiter ea, quae didicimus, proferamus[14].

CAP. II. *De inventoribus Rhetoricae artis.*

1. Haec autem disciplina a Graecis inventa est, a Gorgia, Aristotele, Hermagora, et translata[15] in Latinum a Tullio videlicet et Quinctiliano et Titiano[16], sed ita copiose, ita varie vel pro scientia vel pro locutione[17] verborum Graecorum[18], ut eam lectori admirari in promptu sit, comprehendere impossibile.

2. Nam membranis retentis quasi adhaerescit[19] memoriae series dictionis[20], ac mox repositis recordatio omnis[21] elabitur. Huius disciplinae perfecta cognitio oratorem facit.

CAP. III. *De nomine oratoris et partibus Rhetoricae.*

1. *Orator* est igitur vir bonus, dicendi peritus. Vir bonus consistit natura, moribus, artibus vitae[22]. Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia, quae constat partibus quinque, in-

1) *Eorum* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 2) *historia* Arev. ex Grialio, qui id in Goth. Ouet. coll. invenerat. — 3) Sic Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — *constat* vulg. — 4) *item* addidi e Gu. 1. al. — 5) *hoc* addidi e Gu. 1. — 6) *interesse* al. sine verbo dicendi. Cfr. Serv. ad Aen. I, 239. — 7) Sic Gu. 1. — *Historiae sunt res verae, quae factae sunt* vulg. — 8) *factae* al. — 9) *eloquentiae copia* add. Ar. — 10) Sic Gu. 1. — *persuadendum* vulg. — 11) verba: *in rerum personarumque negotio et causa* (Gu. 1. 2. va. *negotii causa*) om. Arev. et absunt a gothicis. — *negotio causa* pr. — 12) *Graeca* om. Gu. 1. — 13) *ab hac copia* Gu. 1. — *ab* om. Gu. 2. va. — 14) *proferemus* al., ita etiam Palat. 281. ad marg. — 15) *quin translata* al. — *ansis quoque est translata* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. (*Tatiano*) — *Titiano et Quinctiliano* vulg. — *et Titiano* om. Arev. — *et* om. Gu. 2. ante *Titiano*. De Titiano Hieron. in Chron.: *Titianus vir eloquens praefecturam praetorii apud Gallias administrat.* Serv. ad X. Aen. *Titianus et Calvus, qui themata de Virgilio elicuerunt et deformaverunt ad dicendi usum.* — 17) verba: *vel pro scientia vel pro loquacitate* (*locutione* Gu. 1. quod recepi) *verborum* om. Ar. Gu. 2. — 18) *Graecorum* addidi e Gu. 1. qui miro modo post hoc vocabulum repetit: *sed ita copiose, ita varie.* — 19) Sic Gu. 1. Ar. — *accrescit* vulg. — *accrescit aliter adhaerescit* va. — 20) *distinctionis* Gu. 2. — *dictionis aliter distinctionis* va. — 21) *hominis* add. Gu. 2. va. — 22) Sic Gu. 1. — *vita,*

ventione, dispositione, elocutione, memoria, pronunciatione et fine officii, quod est aliquid persuadere.

2. Ipsa autem peritia dicendi in tribus rebus consistit, natura, doctrina, usu. Natura ingenio, doctrina scientia, usus[23] assiduitate. Haec sunt enim quae non solum in oratore, sed in unoquoque homine artifice exspectantur[24], ut aliquid efficiat[25].

CAP. IV. *De tribus generibus causarum.*

1. *Genera causarum* sunt tria[26], deliberativum, demonstrativum, iudiciale. Deliberativum genus est, in quo de quibuslibet utilitatibus vitae, quod[27] aut debeat, aut non debeat fieri, tractatur. Demonstrativum est[28], in quo laudabilis persona aut vituperabilis[29] ostenditur.

2. Iudiciale, in quo de ipsius personae facto aut poenae, aut praemii sententia datur. Dictum autem iudiciale eo, quod iudicet hominem, et sententiam suam[30] ostendat, utrum laudabilis praemio dignus sit, aut certe reus[31] condemnari liberarive[32] supplicio[33].

3. Deliberativum genus vocatur eo, quod de unaquaque re in eo deliberatur. Huius genus duplex est, suasio et desuasio[34], id est de[35] expetendo[36] et fugiendo, id[37] est, de faciendo et non faciendo[38].

4. Suasoria autem in tribus[39] locis dividitur, honesto, utili, et possibili. Haec differt aliquid deliberativa[40], quia suasoria[41] eget altera persona[42], deliberativa interdum et apud se agit. In suasoria autem duae sunt, quae plus valent, spes et metus.

5. Demonstrativum[43] dictum, quod unamquamque rem aut laudando aut vituperando demonstrat. Quod genus duas habet species[44], laudem et vituperationem. Laudis ordo tribus temporibus distinguitur, ante ipsum, in ipsum, post ipsum.

6. Ante ipsum, ut:

— qua te tam laeta tulerunt
Saecula[45] *—.*

In ipsum, ut:

O sola infandos Troiae miserata labores[46].

Post ipsum, ut:

In freta dum fluvii current[47], *dum montibus umbrae*
Lustrabunt[48], *convexa polus dum sidera pascet*[49],
Semper honos nomenque[50] *tuum laudesque manebunt.*

(quod om. Arev.) *artibus* vulg. — 23) *usu* Gu. 1. pr. va. — 24) Sic Gu. 1. 2. pr. va. al. — *spectantur* vulg. — Grial. suspicatur *expetuntur*. — 25) *efficiant* al. — *efficiatur* va. — 26) Sic Gu. 1. — *tria sunt* vulg. — *Modi causarum tres* al. — 27) *quid* Gu. 2. Ar. va. — 28) *est* addidi e Gu. 1. — 29) Sic Gu. 1. — *reprehensibilis* vulg. — 30) Sic Gu. 1. — *sententia sua* vulg. — 31) al. om. — al. *reus sit*. — 32) *liberarique* Gu. 1. Ar. — *deliberarique* al. — 33) vulg. addit *debeat*, quod om. Gu. 1. 2. va. — 34) Sic scripsi e Gu. 1. 2. — *dissuasio* vulg. Sic *desuasor* Lindenbrog. legit in Ammian. Marcell. I. 30. p. 463. sed *Dissuasor* ibidem Vales. fol. 609. — 35) *de* om. pr. — 36) Sic scripsi secundum Arev. — *exspectando* vulg. cum codd. — 37) *id est* om. Ar. — 38) *de fugiendo et non faciendo* al. — 39) *in tribus modis vel locis* va. — 40) om. praepositionem *a* ante *deliberativa* e Gu. 1., ut Plin. H. N. IX, 35, 54. *Concha haud multum ostrearum conchis differens.* — 41) *suasoria* usque ad *apud se agit* om. Gu. 2. — 42) *alteram personam* gothici. — 43) *Demonstrativum autem dictum* va. — 44) *species habet* Gu. 2. — 45) Virg. Aen. I, 605. — 46) Virg. Aen. I, 597. — 47) *currunt* Gu. 2. 3. 4. va. — 48) *lustrabuntur* pr. — 49) *convexa polus dum sidera pascet* om. Gu. 2. 3. 4. va. — *poli* Gu. 1. — *pascit* Gu. 1. — *polos* pr. — *placet* pr. — 50) *nomen ei* Gu. 1. — Locus est Virg. Aen. I, 607.

7. Pari ordine e contrario et in vituperatione hominis haec forma servanda est, ante hominem, in hominem, post hominem[1]. Locus communis ad demonstrativum vituperationis genus pertinet. Quod tamen ab eo in aliquo[2] differt. Nam vituperatio, quae contraria est laudis[3], specialiter ad certam[4] facientis personam adhibetur.

8. Communis vero locus generaliter in facti crimine praeponitur. Unde et communis locus dicitur, quia absente persona non tantum[5] in hominem[6], quantum in ipsum crimen exponitur. Omne enim vitium non in uno tantum, sed etiam commune[7] in pluribus[8] invenitur.

C A P. V. *De gemino statu causarum.*

1. *Status*[9] apud Rhetores ea res dicitur[10], in qua causa consistit, id est, constitutio. Graeci autem[11] statum a contentione *στάσιν*[12] dicunt. Latini autem non solum a pugna, per quam expugnarent[13] propositionem adversarii, sed quod in eo[14] pars utraque consistit[15]. Fit autem ex intentione et depulsione.

2. Status autem causarum duo sunt, rationalis et legalis. De rationali oriuntur coniectura[16] finis, qualitas, translatio. De fine iudicialis[17] et negocialis. De iudiciali absoluta[18] et assumptiva. De assumptiva concessio, remotio criminis[19], relatio criminis, compensatio[20]. De concessione purgatio et deprecatio.

3. Coniecturalis est status[21], cum factum, quod ab alio[22] obiicitur, ab alio pernegatur. Diffinitivus[23] status est, cum id, quod obiicitur[24], non hoc esse contenditur, sed quid illud sit adhibitis diffinitionibus approbatur[25]. Qualitas est, dum, qualis res sit[26] quaeritur: et quia[27] de vi et genere negotii controversia agitur, constitutio generalis appellatur[28].

4. Translatio[29] cum causa ex eo pendet[30], quod non aut is[31] agere videtur, quem oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oporteat. Translativa est[32] constitutio, quod actio translationis et commutationis indigere videatur[33].

5. Iudicialis est, in qua aequi et recti natura et praemii[34] aut poenae ratio quaeritur. Negotialis est, in qua, quid iuris ex civili more et aequitate sit, consideratur. Assumptiva est, quae ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris[35] autem aliquid defensionis assumit.

6. Concessio est, cum reus omnis[36] non id, quod factum est, defendit, sed, ut ignoscatur, postulat. Quod nos ad poenitentes probavimus[37] pertinere. Remotio criminis est cum id crimen, quod infertur ab se et ab sua culpa, vi et potestate in alium reus demovere[38] conatur.

1) Vulgo sequuntur haec: *Locus communis locus rhetoricus nullus est alius, nisi argumenti sedes. Haec vero communitas ad inquisitionem pertinet: ut nunquam manduoavi immune, etiam immundum.* Quae quum absint a Gu. 1. 2. pr. va. Ar., omisi. — 2) *aliquid* Gu. 2. — 3) Sic Gu. 1. — *laudi* vulg. Vide ad I, 4, 11. — *laude* Gu. 2. — 4) *incertam* Gu. 1. 2. al. va. — 5) *non tam — quam* Ar. — 6) *homine* Gu. 1. 2. pr. va. — 7) *in commune* Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. 2. al. et cod. Palat. 281. ad marg. — *plurimis* vulg. — 9) vulg. addit *causarum,* quod om. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 10) Sic Gu. 1. — *dicitur ea res* vulg. — 11) Sic Gu. 1. — *enim* vulg. — 12) Sic Gu. 1. Ar. — *stasim* Gu. 2. — *ἴστασιν* vulg. — *istasim* pr. va. 13) Sic Gu. 1. — *expugnent* vulg. — 14) *in ea* Gu. 1. — 15) Sic Gu. 1. — *consistat* vulg. — 16) *coniunctura* Gu. 1. pr. — 17) *iuridicialis* Ar. et sic mox. — 18) Sic Gu. 1. va. Ar. — *absolutiva* vulg. — 19) *criminis relatio* va. — 20) *comparatio* Ar. — *criminis compensatio* va. — 21) Sic Gu. 1. va. — *status est* vulg. — 22) Sic Gu. 1. va. — *alii* vulg. — *alio* Gu. 2. — 23) *Definitivus* Ar. va. — 24) *obicitur* Gu. 2. et mox. — *quum id obiicitur non hoc esse, quod dicitur* al. — 25) *Ipsa et constitutio generalis dicitur* pr. va. add. — 26) Sic Gu. 1. — *sit res* vulg. — 27) *quae* al. — 28) *appellata controversia* Gu. 2. — 29) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *pendet ab eo* vulg. — 31) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *quod aut* vulg. — 32) Sic Gu. 1. — *constitutio est* vulg. — *dicitur pro est* Arev. — 33) Sic Gu. 1. —

7. Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicitur, quod aliquis[39] ante iniuria[40] lacessitus sit[41]. Comparatio est, cum aliud aliquod[42] alterius factum honestum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

8. Purgatio est, cum factum quidem conceditur, sed culpa removetur. Haec partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum et peccasse[43], et consultu[44] peccasse[45] reus confitetur, et tamen, ut ignoscatur, postulat. Quod genus perraro[46] potest accidere.

9. Item ex legali statu haec oriuntur, id est scriptum et voluntas, leges contrariae, ambiguitas, collectio sive ratiocinatio et diffinitio legalis. Scriptum est et voluntas[47], quando verba ipsa[48] videntur cum sententia scriptoris[49] dissidere. Legis contrariae status est, quando inter se duae leges aut plures discrepare noscuntur[50].

10. Ambiguitas est, cum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare videtur. Collectio vel ratiocinatio est, quando ex eo quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, invenitur. Diffinitio legalis est, cum vis verbi[51] quasi in diffinitiva constitutione, in quo[52] posita sit, quaeritur.

11. Status ergo tam rationales, quam legales a quibusdam certius XVIII connumerati sunt[53]. Ceterum secundum Rhetoricos[54] Tullii XIX reperiuntur propterea, quia translationem inter rationales principaliter affixit status. Inde se etiam ipse[55] Cicero reprehendens, translationem legalibus statibus applicuit[56].

C A P. VI. *De tripertita controversia.*

1. *Tripertita*[57] *controversia*[58] aut simplex erit[59], aut iuncta. Et si iuncta erit, considerandum est, utrum ex pluribus quaestionibus iuncta sit[60], an ex aliqua comparatione. Controversia simplex est, quae absolutam continet quaestionem unam[61] hoc modo: Corinthiis bellum indicamus[62], an non?

2. Iuncta[63] est ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur hoc pacto: Utrum Carthago diruatur, an[64] Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur? Ex comparatione, in qua per contentionem[65] utrum potius, aut quid potissimum quaeritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam[66] maximae contra Hannibalem copiae sint[67].

videtur vulg. — 34) *praemia* Gu. 2. — *Iuridicialis* Ar. — 35) *foris* usque ad *assumit* om. Gu. 2. — 36) *omnis* om. Ar. — 37) *probabimus* Gu. 2. — *probamus* al. pr. va. — 38) Sic Gu. 1. 2. — *dimovere* vulg. — 39) *alius* Ar. — 40) *iniuriam* Gu. 1. 2. pr. va. — 41) *lacessitus est* al. — *lacessierit* Arev. — 42) *aliqua* va. — 43) vulg. *pecasse se*, sed om. pronom. Gu. 1. 2. — *se peccasse* va. — 44) *consulte* Gu. 2. — *consulto* Ar. — 45) *se* add. Gu. 2. — 46) *paro* pr. — 47) Sic Gu. 1. — *Scriptum et voluntas est* vulg. — *legis* pro *leges* va. — 48) *ipsa verba* Gu. 2. — 49) *scriptoris sententia* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *videntur* vulg. — 51) *verbi* om. Gu. 2. al. — 52) Sic Arev. — *in qua* vulg. — 53) *sunt* Gu. 1. pro *connumerati sunt*. — 54) vulg. *libros* addit, quod om. Gu. 1. 2. va. Intelligitur Cic. de Invent. I, 8. seqq. — *rhetoricas* exhibet va. — 55) Sic Gu. 1. — *ipse etiam* vulg. — 56) Sic Gu. 1. al. — *applicavit* vulg. — 57) *Tripartita* Arev. — 58) vulg. *iuxta Ciceronem* add., quod om. Gu. 1. — 59) Sic Gu. 1. pr. Ar. (*coniuncta*). — *est* vulg. — 60) *sit* om. Ar. — 61) Sic Gu. 1. — *unam questionem* vulg. — 62) Sic Gu. 1. 2. Ar. et Cic. de Inv. I, 12, 17. unde et exempla sumpta sunt et omnis disputatio. — *indicimus* vulg. — 63) *Coniuncta* Ar. — 64) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *aut* vulg. — 65) *in qua per contentionem* om. Gu. 2. al. — 66) *quam* om. al. — 67) vulg. *positae sint*; priorem vocem om. Gu. 1. 2. Ar.

CAP. VII. *De quatuor partibus orationis.*

1. *Partes orationis* in Rhetorica arte quatuor sunt, exordium[1], narratio, argumentatio, conclusio. Harum prima auditoris animum provocat, secunda res gestas explicat, tertia fidem facit assertionis[2], quarta finem totius orationis complectitur.

2. Inchoandum est itaque taliter, ut benivolum[3], docilem[4], vel attentum auditorem faciamus: benivolum praecando[5], docibilem[6] instruendo, attentum excitando. Narrandum est ita[7], ut breviter atque aperte loquamur; argumentandum est ita[8], ut primum nostra firmemus, dehinc adversa confringamus; concludendum est[9] ita, ut concitemus animos[10] audientis, implere, quae dicimus.

CAP. VIII. *De quinque modis causarum.*

1. *Species causarum* quinque sunt[11], id est[12] honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causarum[13] genus[14], cui statim sine oratione nostra favet animus auditoris. Admirabile est eo, quod[15] attentus fit animus[16] eorum, qui audituri sunt. Humile est, quod negligitur ab auditore[17].

2. Anceps est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa honestatis et turpitudinis particeps, ut et benivolentiam[18] pariat et[19] offensam[20]. Obscurum[21], in quo[22] aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus[23] ad cognoscendum[24] negociis[25] causa cernitur implicata.

CAP. IX. *De Syllogismis.*

1. *Syllogismus* Graece, Latine[26] argumentatio[27] appellatur. Argumentatio autem dicta est[28], quasi argutae mentis oratio, qua inventum probabile exsequimur. Syllogismus igitur est praesumptionis[29] et assumptionis confirmationisque extrema conclusio aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia comprobantis.

2. Constat autem[30] tribus partibus, propositione, assumptione[31], conclusione. Propositione, ut puta, quod bonum est, turpem usum habere non potest[32]. Consentit[33] audiens, assumpsit[34] ille: Pecunia turpem usum habet. Concluditur: Ergo pecunia bonum non est[35].

1) *id est exordium* al. Cfr. cum hoc capite Cic. de Inv. I, 14, 19. seqq. — 2) Sic Gu. 1. — *fidem assertionibus facit* Gu. 1. — 3) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. hoc loco et mox; vulg. *benevolum,* quam scripturam ipse Isidor. damnat libro X, 26. — 4) *docibilem* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *precando* vulg. — 6) Sic Gu 1. 2. — *docilem* vulg. — 7) *ut* om. Gu. 1. — *quod* al. — 8) *est* addidi e Gu. 1. 2. al. va. — 9) *est* om. Gu. 2. Ar. — 10) Sic Gu. 1. 2. al. — *animum* vulg. — 11) Sic Gu. 1. — *sunt quinque* vulg. — 12) *id est* om. va. Ar. Locus est e Cic. de Inv. I, 15, 20. — 13) Sic Gu. 1. — *causae* vulg. — 14) *est* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. — 15) Sic Gu. 1. — *quo* vulg. — 16) *a quo est alienatus animus* Gu. 2. Ar. e Cicer. l. c. — *sint* Arev. — *quo est attentius vel alienatus animus* va. — 17) *ab auditoribus* al. — Vulg. addit: *et non magnopere attendendum videtur*, quae sunt Ciceronis, sed omisi e Gu. 1. 2. Arev. — 18) *benivolum vel benevolentiam pariat* Gu. 1. Scribendum est *benivolentiam*, ut supra c. 7, 2. — *benivolentia* Gu. 2. al. va. — 19) *et* om. Gu. 1. — 20) *offensionem* al., ut est ap. Cic. — 21) vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. — 22) *aut in quo* al. — 23) *quaestionibus* al. add. — 24) *agnoscendum* Gu. 2. — 25) *negotium* Gu. 1. 2. al. — 26) *Latine* om. Gu. 1. — 27) *argumenti ratio* add. al. — 28) *est* om. Gu. 2. — 29) Sic Gu. 1. — *propositionis* vulg. — 30) Sic Gu. 1. — *enim* vulg. — 31) *assumptione, propositione* Gu. 2. — 32) *usum non habet* var. lect. ap. Goth. — 33) *consensit* va. — 34) *assumit* Ar. — 35) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *bonum non est* vulg. — 36) *Syllogismos* gothici. — 37) *ergo* Gu. 1. — om. Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. — *dialectici utuntur* Gu. 1. — 39) *confirmat* Gu. 1. — 40) Sic Gu. 1. — *atque* vulg. — 41) Sic Gu. 1. 2. al. Ar. —

8. Syllogismis[36] autem[37] non solum rhetores, sed maxime utuntur dialectici[38], licet Apostolus saepe proponat, assumat, confirmet[39] atque concludat: quae, ut diximus, propriae artis Dialecticae et[40] Rhetoricae sunt.

4. Syllogismorum apud rhetores principalia[41] genera duo sunt, inductio et ratiocinatio. Inductionis sunt membra tria[42], prima propositio[43], secunda illatio, quae et[44] assumptio dicitur, tertia conclusio.

5. Inductio est[45], quae rebus[46] non dubiis captat assensionem eius, cum quo[47] instituta est, sive inter Philosophos, sive inter Rhetores, sive inter sermocinantes. Propositio inductionis est, quae similitudines concedendae[48] rei necessario unius inducit aut plurium[49].

6. Illatio inductionis est, quae et[50] assumptio dicitur, quae[51] rem, de qua contenditur, et cuius causa similitudines habitae sunt, introducit. Conclusio inductionis est, quae aut concessionem illationis confirmat, aut quid ex ea conficiatur[52] declarat. Ratiocinatio est oratio, qua id, de quo quaestio est[53], comprobatur.

7. Ratiocinationis[54] sunt duo modi[55]. Primus enthymema, qui est imperfectus syllogismus atque rhetoricus. Secundus epichirema[56], qui est[57] in rhetoricis latior syllogismus.

8. Enthymema igitur[58] Latine interpretatur mentis conceptio, quam[59] imperfectum syllogismum artigraphi solent[60] nuncupare. Nam in duabus partibus eius argumenti forma consistit, quando id[61], quod ad fidem[62] pertinet faciendam, utitur, syllogismorum lege praeterita, ut est illud: *Si tempestas vitanda est, non est igitur navigandum.* Ex sola enim propositione et conclusione[63] constat esse perfectum, unde magis Rhetoribus, quam Dialecticis convenire iudicatum est.

9. Enthymematis membra sunt quinque, primum convincibile, secundum ostentabile, tertium sententiale, quartum exemplabile, quintum collectivum.

10. Convincibile est, quod evidenti ratione convincit[64], sicut fecit Cicero pro Milone: *Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitam si putetis[65] per vos[66] restitui posse, nolitis[67].*

11. Ostentabile est, quod certa rei demonstratione constringitur[68], sicut Cicero in Catilina[69]: *Hic tamen vivit[70], etiam[71] in senatum[72] venit[73].* Sententiale est, quod sententia generalis adiicit[74], ut apud Terentium[75]:

principaliter vulg. — 42) Sic Gu. 1. — *membra tria sunt* vulg. — 43) *positio* al. — 44) *et* om. Gu. 2. — 45) *vel oratio* add. Gu. 1. — 46) *quae pro rebus* va. — 47) *cui* Ar. — *quo* om. Gu. 2, quod *cui* fuisse in textu arguit. Huc accedit, quod nescio quis codex Arevali saepissime consentit cum Gu. 2., et ex codice emendasse Arevalum certum est. — 48) *concedendi* Gu. 2. — 49) Sic Gu. 1. Ar. — *plurimorum* vulg. — *unam aut plurimas* al. — 50) *et* om. Gu. 2. — 51) *quod* pr. — 52) *conficitur* al. — 53) *est* addidi e Gu. 1. — *est quaestio* Gu. 2. Ar. pr. va. — 54) In codd. nescio quomodo factum sit, ut §§. ordo plane sit turbatus. Nam §§. ita sequuntur. §. 7. Enthymema. §. 8. Ratiocinationis. §. 9. Enthymematis. Ego secutus sum edit. Gothofredi. Nam turbae illae etiam editt. pr. va. Vulcan. Ar. invaserunt. — 55) Sic Gu. 1. 2. — *duo sunt modi* vulg. — 56) *Epicherema* Ar. — 57) *est* om. pr. — *in rhetoricis et l.* Gu. 2. va. — 58) *Graece* add. Gu. 2. — 59) *quem* Gu. 2. Ar. — 60) Sic Gu. 1. — *solent artigr.* vulg. — 61) Sic Gu. 1. 2. va. al. — *id in quo* al. — *quoniam idem quod* al. Vide ad I, 3, 4. — 62) *finem* al. — 63) *et conclusione* addidi e Gu. 1. — 64) *convincitur* al. — *convincit* al. — 65) Sic Gu. 1. 4. pr. va. al. et Cic. pr. Mil. 29, 79. unde locus est sumptus. — *putaretis* vulg. — *etsi* pro *si* va. — 66) *nos* Gu. 1. — 67) Sic Gu. 1. 4. pr. va. al. — *noletis* Gu. 2. — *nolletis* vulg. Ut nos, sic est ap. Cic. l. c. — 68) Sic Gu. 1. — *constringit* vulg. — 69) *in Catilinam* Ar. — 70) vulg. addit *imo vivit*, quod om. Gu. 1. — *imo* solum om. Ar. e Cic., ut videtur, Catil. I, 1. 2. — 71) *imo etiam* Ar. — *immo vero etiam* Cic. l. c. — 72) *senatu* Gu. 2. va. — 73) *vivit* Gu 2. va. — 74) *addicit* Ar. va. — 75) Terent. Andr. I, 1, 41.

Obséquium amicos, véritas odiúm parit.

12. Exemplabile est, quod alicuius exempli comparatione eventum simile[1] comminatur, sicut Cicero in Philippicis: *Te miror Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitum*[2] *non pertimescere*[3].

13. Collectivum est, cum in unum, quae argumentata[4] sunt, colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone: *Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela. Quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus: hunc iniuria, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitavit occidere.*

14. Praeterea[6] secundum Victorinum enthymematis[7] altera diffinitio ex sola propositione[8], sicut iam dictum est, quae ita constat: *Si tempestas vitanda est, non est navigatio requirenda*[9].

15. Sunt autem qui mundum dicunt sine divina administratione discurrere. Ex sola conclusione, ut est illud: *Vera est igitur divina sententia.* Ex propositione et assumptione, ut est illud[10]: *Si inimicus est, occidit; inimicus*[11] *autem est.* Et quia illi deest conclusio, enthymema vocatur.

16. Sequitur epichirema. Est descendens[12] de ratiocinatione latior et exsecutior rhetoricis syllogismis[13], latitudine distans et productione sermonis a Dialecticis syllogismis, propter quod rhetoribus datur. Hic autem constat modis tribus. Primus modus est tripertitus[14], secundus quadripertitus[15], tertius quinquepertitus.

17. Tripertitus epichirematicus[16] syllogismus est, qui constat membris tribus, id est propositione, assumptione, conclusione. Quadripertitus est, qui constat ex membris quatuor: prima propositione, secunda assumptione et una propositionis, sive assumptionis coniuncta[17], tertia[18] probatione et[19] conclusione.

18. Quinquepartitus est itaque[20], qui constat ex membris quinque, id est prima propositione, secunda eius probatione, tertia assumptione, quarta eius probatione, quinta conclusione. Hunc Cicero ita fecit[21] in arte Rhetorica[22]: *Si deliberatio et demonstratio*[23] *genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causae putari*[24]. *Eadem enim*[25] *res alii*[26] *genus, alii*[27] *pars esse potest. Idem*[28] *genus et pars esse*[29] *non potest*, et cetera[30], quousque syllogismi huius membra claudantur[31].

1) Sic Gu. 1. — *similem* vulg. — 2) Sic Gu. 1. pr. Cic. Phil. II, 1, 1. — 3) *perhorrescere* ap. Cic. — 4) Sic Gu. 1. Ar. (qui addit *ita*, secundum Grial. e vet. cod. Ouet. Coll. goth.) va. — *argumentati* al. — *argumenta* vulg. — 5) Sic Gu. 1. 2. 4. pr. va. Ar. et Cic. pr. Mil. 16. init., apud quem ita est locus: *cum omnium gratia — quem tempore, quem impune non est ausus — iniquo loco, alieno tempore. — piaculo* vulg. — 6) *propterea* al. — 7) vulg. *est altera*, sed *est* om. Gu. 1. — 8) *praepositione* Ar. — 9) *quaerenda* Gu. 2. — 10) Verba *Sunt autem* usque ad *et assumptione, ut est illud* addidi e Gu. 1. Grial. e libris Tarraconens., quem sequitur Arevalus. Vulg. post *requirenda* pergit: *Ex sola assumptione, ut est illud: Si inimicus est.* — 11) *Si inimicus* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. — *est* om. vulg. Sed novam periodum incipiendam putavi. Res desumpta est e Cic. de Inv. I, 34. seqq. — 13) *rhetoricus syllogismus* Ar.; nisi *in rhetoricis* scribas, *rhetoricis syllogismis* eodem sensu saltem accipiendum, si comparas §. 8. — 14) Sic Gu. 1. — *tripert. est* vulg. — 15) Gothofr. edit. *tripartit.* Consentit va. et sic *quadripart. quinquepart.* — 16) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *epichirematis* vulg. — 17) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *coniunctione* vulg. — 18) *tertia eius* pr. va. — 19) *et quarta conclusione* Grial. et Arev. e gothicis. — 20) *itaque* add. Gu. 1. — *itaque est* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — *facit* vulg. — 22) de Inv. I, 9, 12. — 23) *monstratio* Gu. 2. — 24) *partes causae putari alicuius generis* Gu. 4. — *generis* om. Gu. 2. — *parari* pro *putari* Gu. 1. — 25) *enim*

CAP. X. *De lege.*

1. Lex est constitutio populi, quam maiores natu cum plebibus sanxerunt. Nam quod[32] Rex vel[33] Imperator edicit[34], constitutio vel edictum vocatur. Institutio aequitatis duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legem autem et mores hoc interest, quod lex scripta est, mos est vero[35] vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata, quia scripta est.

2. Mos autem longa consuetudo est, de moribus tracta[36] tantundem. Consuetudo autem est[37] ius quod de[38] moribus institutum, pro lege suscipitur, cum deficit lex, nec differt, scriptura an ratione consistat[39], quando[40] et legem ratio commendat.

3. Porro si ratione lex consistat, lex erit omne, quod iam[41] ratione constiterit, dumtaxat, quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti ratione[42] proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu[43].

4. Omnis autem lex aut permittit aliquid, ut[44]: *Vir fortis petat praemium:* aut vetat, ut: *Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat:* aut punit, ut: *Qui caedem fecerit, capite plectatur.*

5. Factae sunt autem[45] leges, ut earum metu humana coerceretur[46] audacia, tutaque sit inter probos[47] innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Legis enim praemio aut poena vita moderatur humana.

6. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque[48], ne aliquid per obscuritatem in captionem[49] contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

CAP. XI. *De sententia.*

1. Sententia est dictum impersonale, ut:

Obsequium amicos, veritas odium parit[50].

Huic[51] si persona fuerit[52] adiecta[53], chria erit[54], ita: *offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo*, et[55]: *Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo.*

om. Gu. 1. — 26) *aliis* pr. va. — 27) Sic Gu. 2. va. (om. *non.*) Ar. — *aliis* vulg. — 28) *Eidem* Gu. 2. Ar. et Cic. — *Idem* vulg. — *Idem putari* Gu. 4. — 29) *esse* addidi e Gu. 1. al. — 30) Sic va. — Gu. 1. al. *vel.* Vulg. om. copulam. — 31) Sic Gu. 1. 4. va. Ar. — *clauduntur* vulg. — 32) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *quid* vulg. — 33) Sic Gu. 1. 2. — *aut* vulg. — 34) *edicunt* al. — 35) Sic Gu. 1. — *mos vero est* vulg. — *est* om. va. — 36) *tractant* Gu. 2. — *tractans* al. — *tractans tantum* al. — *tractans unde* al. — 37) *est* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 38) Sic Gu. 1. 2. (omisso *de*) *ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur* vulg. — 39) Sic Gu. 1. 2. (*non* pro *nec*) Ar. pr. va. — Vulg. *nec scriptura aut ratione consistat.* — 40) *quoniam* al. — 41) Sic Gu. 1. — *iam quod* vulg. — 42) *ratione* addidi e Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. — *est in communi usu* vulg. — 44) vulg. add. *est illud*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. va. — 45) *autem* om. va. — 46) Sic Gu. 1. — *coerceatur* vulg. — 47) Sic Gu. 1. 2. va. — *improbos* vulg. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *manifestaque* vulg. — 49) Sic Gu. 1. pr. Ar. quod significat: quod esse possit captioni; hoc non intelligentes scribae posuerunt *in captione*, ut Gu. 2. va. Paulus Sentent. V, 33. *ne quis in captionem verborum in cavendo incidat.* — vulg. om. *in.* — 50) Terent. Andr. I, 1, 41. — 51) *Huic* Arev. va. — *Hinc* vulg. — 52) *fuerit* Arev. va. — *fuerat* vulg. — 53) vulg. addit: *id est iudicium*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. va. — 54) *crian* Gu. 2. pr. va. — *crisis* var. lect. ap. Goth. — 55) *ut* Gu. 1., pro quo legendum *et.*

2. Nam inter chrian[1] et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Unde si sententiae persona adiiciatur, fit chria, si detrahatur, fit sententia.

C A P. XII. *De Catasceue et Anasceue.*

1. Catasceua[2] est confirmatio propositae[3] rei. Anasceua[4] autem contraria superiori est. Revincit enim non fuisse, aut non esse, quod natum, aut factum, aut dictum esse proponitur[5], ut si quis Chimaeram neget[6] fuisse, aut fuisse firmet[7].

2. Inter hanc[8] et thesin hoc interest[9], quod thesis, quamvis et ipsa habeat disputationem in utramque partem[10], tamen incertae rei quasi quaedam deliberatio vel cohortatio[11] est. Catasceua autem et anasceua in his rebus, quae verisimiles non sunt, sed pro veris ponuntur[12], plerumque versantur.

3. Anasceuae prima divisio est inconveniens[13] et mendacium. Inconvenientis species sunt, quod inhonestum est et quod inutile. Item inhonestum tractatur aut in dictis, aut in factis. In dictis, ut si quis indecora et non respondentia auctoritati[14] dixisse dicatur, velut si aliquis infamet Catonem illum[15] Censorium, iuventutem[16] ad nequitiam et luxuriam cohortatum[17].

4. In factis, ut si quis abhorrens aliquid a sanctimonia et nomine suo fecisse dicatur, ut est fabula de adulterio Martis et Veneris. Mendacium[18] tres habet species: incredibile, quod factum non esse[19] credatur, ut adolescentem, qui[20] de Siculo littore ingredientes[21] Africam classes videret[22].

5. Impossibile est, ut Clodius insidias Miloni fecerit, et idem occisus sit[23] a Milone. Contrarium est; nam si insidias fecit, occidit. Occisus[24] non fecit insidias. Haec distributio in contrarium[25] reformata catasceue proderit[26]. Oportebit[27] tamen principia sic ordinare[28], ut aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non habendam esse dicamus.

6. Et ad id[29] postremum in anasceue requirimus[30], ne quid aliud significare voluerint, qui ista finxerunt: ut[31] Scillam non marinam, sed maritimam foeminam, nec succinctam canibus, sed[32] rapacem aliquam et inhospitalem venientibus extitisse.

C A P. XIII. *De Prosopoeia.*

1. Prosopoeia est, cum inanimalium[33] et persona et sermo fingitur[34]. Cicero in Catilina[35]: *Etenim si mecum patria mea, quae mihi vita mea[36] multo est carior, loqueretur, dicens*, etc.

1) *et crian* Gu. 1. 2. pr. va. — 2) Sic Gu. 1. 2. pr. va. al. — *Catasceue* vulg. hoc loco et infra. — 3) *positae* al. — 4) Sic Gu. 1. 2. pr. al. — *Anasceue* vulg. — 5) *praeponitur* pr. — 6) *negat* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1., — *confirmet* vulg. — *aut fuisse* om. va. — 8) Sic Gu. 1. — *has* vulg. — *haec* al. — 9) *interesse* Gu. 2. — 10) vulg. addit *scilicet negandi et confirmandi*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — 11) Sic Gu. 1. al. va. — *coarctatio* vulg. — *coartatio* pr. — 12) *proponuntur* Ar. — 13) *in inconv.* Ar. — 14) *auctoritate* Gu. 1. va. — 15) *illum* om. va. — 16) *iuventute illa* al. var. lect. apud Goth. — *illam* om. Ar., quem sequor. — 17) Sic Gu. 1. al. va. Ar. — *coartatum* vulg. — *esse cohortatum* al. — *coartatam* pr. — 18) *autem* vulg. add. quod om. Gu. 1. 2. pr. va. — 19) *quod non factum esse cred.* va. — 20) *qui* om. Ar. et tum *videre* exhibet. — 21) *egredientes Africa* Arev. et Plin. H. N. VII, 21., ubi est: *exeunte classe e Carthaginis portu.* Sed magis errasse puto ipsum Isidorum, quam ut omnes codd. pravam scripturam exhibere putem. — 22) *viderit* al. — 23) *est* Gu. 1. — 24) Sic Gu. 1. — *Occisus est* Gu. 2. va. Ar. — *Qui occisus est* vulg. — 25) vulg. addit: *ut, Clodius insidias fecit Miloni et occidit. Confirmatio est* quae om. Gu. 1. 2. Ar. va. — 26) *ut gradus omnes constituamus, honestum, utile, verisimile, possibile, consentaneum, vel ex diverso inhonestum, inutile, parum verisimile, impossibile, contrarium* add. go-

2. Sic et montes et flumina et[37] arbores loquentes inducimus, personam imponentes rei, quae non habet naturam loquendi, quod et tragoedis[38] usitatum est et in orationibus frequentissime invenitur.

CAP. XIV. *De Ethopoeia.*

1. Ethopoeiam vero illam vocamus, in qua[39] hominis personam fingimus pro exprimendis affectibus aetatis, studii[40], fortunae, laetitiae, sexus, moeroris, audaciae. Nam cum piratae persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio[41]: cum foeminae sermo simulatur, sexui convenire debet[42] oratio: iam vero adolescentis et senis et militis et imperatoris, parasiti et rustici, et philosophi diversa oratio dicenda est[43].

2. Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maxime cogitanda, quis loquatur et apud quem et de quo et ubi et quo tempore: quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si haec consulta neglexerit.

CAP. XV. *De generibus quaestionum.*

1. Genera quaestionum duo sunt, quorum unum est finitum, alterum infinitum. Finitum ὑπόθεσις Graece, Latine causa dicitur, ubi cum certa persona controversia est.

2. Infinitum, quod Graece θέσις, Latine propositum nominatur. Hoc personam non habet certam, nec inest aliqua[44] certa circumstantia, id est, nec locus, nec tempus. In causa vero certa sunt omnia[45], unde[46] quasi pars causae est propositum.

CAP. XVI. *De elocutione.*

1. Iam vero in elocutionibus illud[47] uti oportebit, ut res, locus, tempus, persona audientis efflagitat[48], ne profana religiosis[49], ne inverecunda castis, ne levia gravibus, ne lasciva[50] seriis, ne ridicula tristibus misceantur.

2. Latine autem et perspicue loquendum. Latine autem loquitur, qui verba rerum vera et naturalia persequitur, nec a sermone atque cultu praesentis temporis discrepat. Hinc[51] non sit satis videre, quid dicat, nisi id quoque aperte et suaviter[52] dicere, ne id quidem tantum[53], nisi id quod dicat[54] et facere[55].

thici aliquot. — 27) Praecedit: *Oportebit credendum esse* in va. — 28) *ordinari* al. — 29) *ad* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 30) Sic Gu. 1. — *requiramus* vulg. — *recurramus* Ar. — 31) *ut si* Ar. — 32) *seu* Gu. 1. — *sed severam* al. — 33) *animalium* al. Vulg. addit *rerum*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 34) vulg. addit *sicut*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. va. — 35) *in Catilinam* Ar. Intelligitur Cic. in Catil. I, 11, 27. — 36) *vita mea* om. Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. — *vel* vulg. — 38) *tragoediis* Gu. 2. va. Ar. — 39) *in quam* Gu. 1. pr. — 40) *studiis* Gu. 1. — 41) *abrupta erit temeraria oratio* Gu. 1. — 42) *debet convenire* Gu. 2. va. — 43) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg.: *adolescentis improvida, et senis debilis, et militis fortis, et imperatoris gravis, et parasiti suasibilis, et rustici inculta, et philosophi perornata diversa oratio dicenda est.* — *Diversa est ratio dicendi* al. — *ratio ducenda est* Arev. e goth. Ouet. coll. — *est dicenda* va. — 44) Vulg. *inest in aliqua* etc. Sed Gu. 1. om. *in.* — *inest ei al.* Ar. va. — 45) Sic Gu. 1. — *omnia sunt* vulg. — 46) *undique si* al. — 47) Sic Gu. 1. 2. al. — *illa* Ar. — *illo* vulg. Vide ad I, 3, 4. — 48) *efflagitetur* Gu. 1. — 49) *religioni* al. — 50) *lascivia* edit. Goth. — 51) Sic Gu. 1. al. — *Huic* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *suaviter et aperte* vulg. — 53) *nec id quod est tantum* Gu. 2. — *ne id quidem tantum dicere* al. — 54) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. e cod. I. Vatic. Arch. et cod. 2. Tolet. — 55) *fecerit* al. et

CAP. XVII. *De trimodo dicendi genere.*

1. Dicenda sunt quoque summissa leniter[1], incitata graviter, inflexa moderate. Hoc est[2] enim illud trimodum genus dicendi, humile, medium, grandiloquum. Cum enim magna dicimus, granditer proferenda sunt, cum parva dicimus[3], subtiliter, cum mediocria, temperate.

2. Nam in parvis causis nihil grande, nihil sublime dicendum est, sed leni ac pedestri more loquendum. In causis autem maioribus, ubi de Deo vel hominum salute proferimus[4], plus magnificentiae et fulgoris est exhibendum[5].

3. In temperatis vero causis, ubi nihil agitur, ut agat, sed tantummodo, ut delectetur auditor, inter utrumque moderate dicendum est[6]: sed[7] quamvis de magnis rebus quisque dicat, non tamen semper granditer docere[8] debet, sed summisse, cum docet; temperate, cum aliquid laudat[9] vel vituperat; granditer, cum ad conversionem[10] aversos[11] animos[12] provocat. Utenda[13] tamen verba in summisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia.

CAP. XVIII. *De colo, themate, et periodis.*

1. Componitur autem instruiturque omnis oratio verbis, comma[14], et colo[15] et periodo. Comma particula est sententiae. Colon[16] membrum[17]. Periodos ambitus vel circuitus. Fit autem ex coniunctione verborum comma, ex commate colon, ex colo[18] periodos.

2. Comma est iuncturae finitio, utputa: *Etsi vereor iudices*[19], ecce unum comma; sequitur et aliud comma: *ne turpe sit pro fortissimo viro dicere*, et factum est colon, id est membrum, quod intellectum sensui praestat, sed adhuc pendet oratio, sicque deinde ex pluribus membris fit periodos, id est extremae[20] sententiae clausula: *ita*[21] *veterem*[22] *iudiciorum morem*[23] *requirunt.* Periodos autem longior esse non[24] debet, quam ut uno spiritu proferatur.

CAP. XIX. *De vitiis literarum et verborum et sententiarum cavendis.*

1. Praeterea purum et honestum oratoris eloquium carere debet omnibus vitiis tam in literis, quam in verbis, quam etiam in sententiis[25].

2. In literis, ut iunctura apta et conveniens sit; et sic observandum, ne praecedentis verbi extrema vocalis in eandem vocalem prima[26] incidat verbi sequentis, ut *foeminae Aegyptiae.*

Rom. cod. — *facete dicat* Ar. e Grial. coniect. — *nisi id quod deceat fecerit* Grial. coniectura. Infinitivus pendet per attractionem a vv. *non sit satis.* Cfr. Krueger über die orat. obliq. p. 70. — 1) *leviter* Ar. — 2) *est* om. Gu. 2. — 3) *dicimus* addidi e Gu. 1. 2. al. pr. va. — 4) Sic Gu. 1. — *referimus* vulg. — 5) *est* addidi e Gu. 1. 2 Ar. pr. va. — 6) Sic Gu. 1. — *est moderate dicendum* vulg. — 7) vulg. *sed et*, sed *et* om. Gu. 1. — 8) *dicere* Ar. — 9) vulg. *vel laudat; vel* om. Gu. 1. 2. Ar. pr. — 10) *conversationem* al. — 11) *adversos* al. — om. al. — 12) *animas* al. — 13) *Utendum* Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. 2. va. — *commate* vulg. — *verbi comma* pr. — 15) *et colon et periodon* Gu. 1. 2. va. — *colon periodon* pr. — *et* prius om. vulg. — 16) *cola* Gu. 1. — 17) *membra* Gu. 2. — 18) *colon* Gu. 1. 2. pr. va. Scripsi *colo* pro *colis*, quod est in vulg. — 19) Locus est e Cic. pr. Milon. init. — 20) Sic Gu. 1. Ar. va. — *extremae* vulg. — 21) *id est* Gu. 1. — 22) *veterum* Gu. 1. — 23) *morem iudiciorum* Cic. — 24) *non* om. al. — 25) *in* om. Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. — *primam* vulg.; *prima* est *ut prima.* — 27) *in structura* Gu. 2. al. — *in iunctura* pr. — *in iunctura aliter structura.* — 28) Sic Gu. 1. Ar. — *applicentur* vulg. — 29) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *triumque* vulg. — 30) *in* om. al. pr. — 31) Vulg. *ut est.* — *est* om. Gu. 1. Ar. va. — 32) *et* om. Ar. — 33) Additur vulgo: *Praeterea carere debet oratio et omnibus vitiis, quae inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur.* Om. Gu. 1. Ar. — al. pr. om. *et.* — *in* pro *inter* Gu. 2. Verba sunt e cap. seq. §. 3. — 34)

Quae structura[27] melior fit, si consonantes vocalibus applicantur[28]. Trium quoque[29] consonantium, quae in[30] se incidentes stridere et quasi rixari videntur, vitanda iunctura est, id est, *r. s. x.*, ut[31]: *ars studiorum*, *rex Xerxes*, *error Romuli.* Fugienda est et[32] consonans *m* illisa vocalibus, ut *verum enim*[33].

CAP. XX. *De iuncturis verborum.*

1. In verbis quoque cavenda sunt vitia, ut non impropria verba ponantur, quae[34] Graeci Acyrologian vocant. Amanda est ergo proprietas, sic tamen, ut aliquando[35] propter humilitatem sordidi aut spurci vocabuli translatis vocabulis[36] sit utendum, non tamen longe accitis, sed ut veris proxima videantur et cognata[37].

2. Fugienda etiam Hyperbata longiora, quae fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt. Ambiguitas quoque et vitium illud cavendum, cum quidam iactatione[38] eloquentiae ducti, quod uno[39] aut duobus verbis significare poterant, interpositis inanibus vocibus longa et circumflexa[40] ambage concludunt[41]: quod vitium Perissologian vocant[42].

3. Cui contrarium criminis vitium[43] est ob brevitatis studium[44] etiam necessaria verba furari[45]. Fugienda sunt quoque, sicut in literis et verbis, ita[46] in sententiis vitia, quae[47] inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur.

4. Sunt autem Cacemphaton[48], Tautologia, Ellipsis[49], Acyrologia, Macrologia, Perissologia, Pleonasmos et his similia. At contra orationem extollit et exornat energia Emphasicum[50], quae plus quiddam[51], quam dixerit[52], intelligi facit, ut si dicas: *Ad gloriam Scipionis ascendet*[53], et Virgilius[54]:

Demissum lapsi per funem.

Cum enim dicit lapsi, altitudinem imaginis suggerit[55]. Huic contraria virtus est, verbis minuere, quae natura sua magna sunt.

CAP. XXI. *De Figuris verborum et sententiarum.*

1. Augetur[56] et ornatur oratio etiam figuris verborum ac[57] sententiarum. Nam quia directa et perpetua oratio fatigationem atque fastidium tam dicendi, quam audiendi[58] creat, flectenda

quam Ar. — 35) *ut non aliquando* va. — 36) *vocabulis vel nominibus* Gu. 1. Hoc *vel* esse videtur: *alii*, ut interdum variae lectt. ita in contextis iunguntur. Scripsi itaque *vocabulis.* — 37) *proximam videantur et cognatam* Gu. 1. — Ordinem verborum recepi pro vulg. *proxima et cogn. vid.* — *cognita* al. — 38) *iactantia* Gu. 2. al. var. lect. ap. Goth. — 39) *unius* Gu. 1. — 40) *circumplexa* pr. Vulcan. Rell. *circumflexa.* — 41) *concluduntur* Gu. 1. — 42) Sic Gu. 1. — *Perissologia vocatur* vulg. — 43) *criminis* add. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 44) Sic Gu. 1. — *brevitatis studio* vulg. — *ut brevitatis studio* Gu. 2. pr. va. — 45) *furare* al. — 46) vulg. *et* add., quod om. Gu. 1. Verba: *ita et in sententiis vitia* Ar. collocat post *cognoscuntur.* — *vitanda* pro *vitia* cod. 1. Vat. Arch. — *in* ante *sent.* om. pr. — 47) *quae* usque ad *cognoscuntur* om. al., quod supra cap. 19. extr. leguntur vulgo. — 48) *Cacophaton* Ar. — *Cacephaton* al. va. — 49) *Eclipsis* Ar. — 50) *tum fasis* (pro vulg. *et emphasis*) Gu. 1. — *tamen falsis* Gu. 2. — *cum emphasi* al. Hoc verum puto, quare recepi. — *tum emphasis* pr. Ar. — *energiatum emfasis* va. — 51) *quidam* Gu. 1. — *quoddam* pr. — *quidem* al. — 52) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *dixerat* vulg. — 53) *ascendit* Gu. 2. va. — 54) Aen. II, 262. — 55) *lapsi per funem, imaginis altit.* al. — *imaginis* om. Ar. (qui suspicatur: *altitudinis imaginem*) et Grial. e cod. Rom. — 56) *Sunt autem et quaedam figurae verborum in praeceptis eloquentiae*, *quibus* praeponunt al. pr. — 57) *et sentent* va. — 58) *dicenti* — *audienti* Ar.

est, et in alias versanda formas, ut et dicentem reficiat et ornatior stet[1], et iudicem diverso vultu audituque deflectat. E[2] quibus plurimae superius a Donato in schematibus artis Grammaticae annotatae sunt.

2. Unde tantum illa hic interponi oportuit, quae in poemate aut nunquam aut difficulter fiunt, in oratione autem libere[3].

3. *Anadiplosis*[4] est congeminatio verborum, ut *hic tamen vivit, imo vivit*[5], *etiam*[6] *in senatum venit*[7].

4. *Climax* est gradatio, cum ab eo verbo[8], quo sensus superior terminatur, inferior incipit, ac deinde[9] quasi per gradus dicendi ordo servatur[10], ut est illud Africani[11]: *Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas.* Hanc figuram nonnulli catenam appellant, propter quod[12] aliud in alio quasi nectitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur. Fit autem hoc schema non solum in singulis verbis, sed etiam in contexione[13] verborum, ut apud Gracchum[14]: *Pueritia tua adolescentiae tuae inhonestamentum fuit, adolescentia senectuti*[15] *dedecoramentum, senectus reipublicae flagitium.* Sic et apud Scipionem[16]: *Vi atque ingratis*[17] *coactus cum illo sponsionem feci, facta sponsione ad iudicem adduxi, adductum primo coetu damnavi, damnatum ex voluntate dimisi.*

5. *Antitheta*, quae Latine contraposita appellantur: quae, dum ex adverso ponuntur, sententiae pulchritudinem faciunt[18], et ornamento[19] locutionis decentissima existunt, ut Cicero: *Ex hac parte*[20] *pudor expugnat*[21], *illinc*[22] *petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido; hinc denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes*[23] *omnes certant: cum iniquitate luxuria; ignavia cum*[24] *temeritate, vitiis*[25] *omnibus; postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia; bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.* In huiusmodi certamine ac praelio[26], huiusmodi locutionis ornamento liber Ecclesiasticus[27] usus est, dicens: *Contra malum bonum, et contra mortem vita: sic contra pium peccator: et sic intuere*[28] *in omnia opera altissimi: et binum et bina*[29], *unum contra unum.*

1) Sic Gu. 1. — *fiat* vulg. — 2) Sic Gu. 1. — *De* vulg. — 3) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. Ar. — *libera* vulg. — Vulg. add. *fiunt*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — *fiant* al. — *item* pro *fiunt* exhibet Gu. 2. — 4) *Anadiplosis* usque ad caput *de dialectica* omittunt codd. Gu. 3. 4. — 5) Vulg.: *imo vivit, et iam in senatum venit.* At vv. *imo vivit* om. Gu. 1. pr. — *vivit* om. Ar. — 6) *et non solum vivit, sed etiam in sen.* etc. va. — 7) *in senatura vivit* Gu. 1. — *in senatu vivit* Gu. 2. va. Locus est e I. Cic. in Catil. 1, 2. — 8) *verbo* om. al. — 9) Sic Gu. 1. — *dehinc* vulg — 10) *servatur ordo dicendi* Gu. 2. — 11) *Africanum* putat Areval. eum esse, de quo Ammian. Marcell. lib. XXIX. cap. 3. *Africanus homo disertus, causarum defensor assiduus, a Valente occisus.* At haud dubie intelligendus est P. Scipio Africanus, cuius orationes laudat Cic. in Brut. c. 21. Nam omnia fere exempla figurarum ab antiquis petiit oratoribus Isidorus. — 12) *propterea quod* Ar. — *quod* om. Gu. 2. — 13) *contextione* Gu. 2. va. — *contextu* al. — 14) *grammaticam* Gu. 2. — *grecum* pr. Cfr. Cic. Brut. cap. 27. — 15) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *senectutis* vulg. — 16) Est P. Scipio Africanus, de quo modo diximus. — 17) Sic Arev. — *gratis* vulg. Arevali emendationem ignorans, in eandem incidit Ellendt. in Praefat. ad Cic. Brut., ubi hoc Africani fragmentum laudat idem Ellendt. — 18) *sententiae pulchritudinem faciunt* om. al. — 19) Sic Gu. 1. — *in ornam.* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *Ex hac parte* vulg. Locus est e II. Catil. 11, 25. — 21) Sic Gu. 1. 2. Ar. Cic. — *expugnat* vulg. — 22) *illic* Gu. 1. — 23) *et*, quod est vulg. ante *virtutes*, om. Gu. 1. 2. Ar. va. Cic. — 24) *cum* om. Gu. 2. va. — 25) Sic Gu. 1. 2. — *et cum vitiis omnibus* vulg. — *et* om. Ar. va. Cic.: *cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate* etc. — 26)

6. *Synonymia* est, quotiens in connexa oratione pluribus verbis unam rem significamus, ut ait Cicero[30]: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas.* Item[31]: *Non feram, non patiar, non sinam*[32].

7. *Epanodos*, quam regressionem nostri[33] vocant: *Principium dignitatis*[34] *erat pene par; non par fortasse eorum, quae*[35] *sequebantur.*

8. *Antapodosis*, quotiens media primis et ultimis conveniunt[36]: *Vestrum iam*[37] *hoc factum*[38] *reprehendo*[39], *Patres conscripti, non meum, ac pulcherrimum quidem factum: verum, ut duxi, non meum, sed vestrum.*

9. *Paradiastole* est, quotiens id, quod dicimus, interpretatione discernimus: *cum te pro astuto sapientem appellas, pro inconsiderato fortem, pro inliberali diligentem*[40].

10. *Antanaclasis* est, quae[41] eodem verbo contrarium exprimit sensum. Querebatur quidam de filio, cum[42] mortem suam expectaret, respondente: *Non expecto, imo peto*, inquit, *ut expectes.*

11. *Antimetabole* conversio[43] verborum, quae ordine mutato contrarium facit[44] sensum: *Non ut edam vivo, sed ut vivam edo.* Et illud[45]: *Si consul Antonius, Brutus hostis: si conservator reipublicae Brutus, hostis Antonius.*

12. *Exoche: Quis eos appellavit? Appius. Quis produxit*[46]*? Appius.*

13. Nunc figuras sententiarum, quas operae pretium est[47] cognoscere, persequamur[48].

14. *Sententia*[49] est dictum impersonale, ut:

Obséquium amicos, véritas[50] *odiúm parit.*

Huic si fuerit persona[51] adiecta, Chria[52] erit, ita: *Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo. Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo.* Nam inter chriam et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Unde si sententiae persona adiiciatur[53], chria erit[54]: si detrahatur, fit sententia.

15. Sententiarum species multae[55]: Aliae enim sunt indicativae, aliae sunt[56] pronunciativae, ut:

Nusquam tuta fides[57],

aliae imperativae, ut:

Verba: *In huiusmodi certamine ac proelio* om. Ar. — 27) Locus est in Ecclesiast. 33, 15. — 28) *contuere* Gu. 1. — 29) Sic Gu. 1. — *bina et bina* vulg. Vulgata bibliorum *duo et duo*. LXX: δύο, δύο, ἓν κατέναντι τοῦ ἑνός. — 30) Locus Ciceronis est e I. in Catil. 3, 8. — 31) Sic Gu. 1. va. — *Item* vulg. — 32) Locus est e I. Cic. Catil. 5, 10. — 33) *nonnulli nostri* va. — 34) *Principum dignitas* Ar. e Cic, pr. Ligar. c. 6, 19. — *principium dignitas* pr. va. — 35) *quemque seq.* Gu. 1. — *qui seq.* va. — 36) Vulg. praecedunt haec: *ut ibi*, quae om. Gu. 1. 2. va. — *ibi* om. Ar. Locum Ciceronis esse suspicor, sed tamen reperire non potui. — 37) *nostrum* Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. 2. — *etiam hoc factum* pr. va. — *hic factum* Ar. — *iam* om. vulg. — 39) *reprehendendo* Gu. 1. — 40) *pro liberali indiligentem* Gu. 1. Ex Hyperide locus citatur apud Rutil. Lupum. Citat eundem Quinctil. IX, 3, 65. — 41) *qui* Gu. 1. — 42) Sic Gu. 1. al. — *cur* vulg. — *quod* Quinctil. IX, 3, 68, ubi ille *quidam Proculeius* dicitur. Cfr. Rutil. Lup. — 43) Vulg.: *est conversio. Est* om. Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. — *efficit* vulg. — 45) Eosdem locos citat Quinctil. IX, 3, 86. Alter est apud Cic. Philipp. IV, 3. — 46) *Qui produxit* Arev. Exochae definitionem pete ex Aquila Rom. — 47) *sit* Gu. 2. al. — Pro *nunc* pr. exhibet *hinc.* — 48) *persequimur* pr. va. In va. titulus est *de figuris sententiarum.* — 49) Idem dixerat cap. 11. — 50) *veritas* om. Gu. 1. — 51) Sic Gu. 1. — *persona fuerit* vulg. — 52) *crian* Gu. 2. pr. va. — 53) *adiciatur* pr. — 54) Sic Gu. 1. (*crian.*) — *fit chria* vulg. — 55) Vulg.: *multae sunt*, sed *sunt* om. Gu. 1. h. l. et addit post *enim*, ut Gu. 2. pr. va. (quae *enim* om.) — 56) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. — 57) Locus est e Virg. Aen. IV, 373.

Vade, age nate, voca Zephiros, et labere pennis[1].

Aliae admirativae, ut:

Tantaene[2] *animis coelestibus irae*[3]*?*

16. Aliae comparativae[4]:

Si vinco et pereo[5], *quid ibi me vincere*[6] *praestat?*

Aliae superlativae, quae cum aliquo motu animi et indignatione promuntur, ut[7]:

— Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames[8]

Aliae interrogativae, ut:

Iuvenes, quae causa subegit
Ignotas tentare vias? Quo tenditis? inquit[9].
Quid genus[10], *unde domus*[11]*? Pacemne huc fertis, an*[12] *arma?*

18. Aliae responsativae[13], ut *illinc, istinc.* Aliae deprecativae, ut:

Eripe me his invicte malis[14]*!*

Aliae promissivae, ut:

Parce metu Cytheraea, manent immota tuorum[15].

Aliae concessivae quae impulsione[16] prohibeant, ut:

Sequere[17] *Italiam ventis pete regna per undas.*

Quae tamen ne[18] non intellecta sit persuasio, permixta sunt aliqua, quae vetant[19] latenter, ut:

Ventis pete regna per undas[20].

Aliae demonstrativae, ut: *en, ecce.* Aliae optativae, ut:

O mihi praeteritos referat si Iupiter annos[21].

19. Aliae denegativae[22], ut: *nequaquam.* Aliae, quae[23] cum exclamatione proferuntur, ut:

Quis furor o cives pacem convertit in arma[24]*?*

Et Cicero[25]: *O dii immortales, ubinam gentium sumus?*

20. Aliae exhortativae, cum ad sententiam provocamus, ut:

Aude hospes contemnere opes[26].

1) Virgil. Aen. IX, 223. — 2) *tantumne* pr. — 3) Virg. Aen. I, 11. — 4) Vulg. *ut est* addit, quae om. Gu. 1. — *est* om. Ar. va. — 5) *Si vinco pro eo* Gu. 1. — Nescio unde locus sit desumptus. — 6) *vincere me* Gu. 1. — 7) Vulg. *ut ibi*, sed *ibi* om. Gu. 1. Verba *ut ibi: Quid* usque ad *fames* om. Gu. 2. Ar. — 8) Virg. Aen. III, 57. — 9) Verba *quo tenditis, inquit* addidi e Gu. 1. Sunt e Virgil. Aen. VIII, 113. seqq. — 10) Sic Gu. 1. — *qui genus* e Virgil. Arev. — *quod* vulg. — 11) Sic va. — *unus domum* Gu. 1. — *unde domo* Arev. e Virgil. — *unde domus* vulg. — 12) *in* Gu. 1. — 13) Sic Gu. 1. — *responsivae* vulg. — 14) Virg. Aen. VI, 365. — 15) *fata tibi* e Virg. Aen. I, 257. addidit Arev. — 16) Sic Gu. 1. va. al. — *cum impuls.* vulg. — 17) *I sequere* Arev. e Virg. Aen. IV 381. — 18) *nec non* Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. Ar. — *vetent* vulg. — 20) Vulg. *pete regna per undas*, at vv. *pete regna* om. Gu. 1. va. Ar. — 21) Virg. Aen. VIII, 560. — *referet* Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. al. apud Grial. — *derogativae* vulg. — *negativae* al. et var. lect. ap. Goth. — 23) *quae* om. pr. al. — 24) Locus est e Petron. Satyr. cap. 68. extr. ed. Amstelodam. 1700. — *O cives* non est apud Petron. — 25) in I. Catil. 4, 9. — 26) Virg. Aen. VIII, 364. — 27) *e* Gu. 1. — 28) *Quidne* Gu. 1. — *quinni* Gu. 2. — 29) *et habebis* Gu. 1. 2. pr. va. Locus est ex parodia Virgil. Ge. I, 299. ortus, ubi est *Nudus ara, sere nudus: hiems ignava colono.* Citat hunc versum Servius ad Virg. l. c. Pro *messes* apud Serv. recte est *febres.* — 30) Virg. Georg II, 299. — 31) Sic Gu. 1. — *mirativae* vulg. — *mi-*

21. Aliae dehortativae, cum a[27] contrario vitio peccatoque reducimus. Sunt et affirmativae, ut: *quidni*[28], *quippe.*

22. Praeceptivae, ut:

Nudus ara, sere nudus, habebis[29] *frigore messes.*

23. Vetativae, ut:

Neve inter vites corylum sere, neve flagella
Summa pete[30].

24. Negativae, ut: *non*, *minime.* Sunt et admirativae[31], ut: *Pape, vivere non licet, et fornicari libet*[32]*?*

25. Dolentis[33]:

Heu[34] *mihi, quod nullis*[35] *amor est sanabilis herbis*[36].

Flentis similitudinis sic[37]:

— *Quondam Creta fertur*[38] *Labyrinthus in alta.*

Admonentis, irridentis, gementis, exhortativae, consolativae, commiserantis: quorum quot sunt figurae[39], tot et in pronunciando voces.

26. Sunt et Amphidoxae, quarum pars inhonesta[40], ut:

— *non est tua tuta*[41] *voluntas:*
Magna[42] *petis Phaëton.*

27. Sunt et aliae, *procatalepsis*, cum id, quod[43] nobis obiici[44] poterat, ante praesumimus ad diluendum, ut: *Si*[45] *quis vestrum*[46] *iudices, aut eorum, qui assunt, forte mirantur*[47]. Sunt et *aporiae*, dubitatio simulantis nescire se quae scit, aut quomodo dicatur.

28. *Koenosis*[48] autem dicitur communicatio consilii cum iudicibus aut adversariis, ut si dicas: *Vos consulo, iudices, aut vos adversarii, quid me facere convenerit*[49], *aut quid vos facturi fuissetis*[50].

29. *Paradoxon* est, cum dicimus, inopinatum aliquid accidisse, ut pro Flacco[51] Cicero: *Cuius laudis praedicator esse debuerit, eius periculi deprecatorem esse*[52] *factum.*

30. *Epitrope*, id est permissio, cum aliqua[53] ipsis iudicibus aut adversariis permittimus aestimanda[54], ut Calvus in Vatinium[55]: *Perfrica faciem*[56], *et dic te*[57] *digniorem, qui praetor fieres, quam Catonem.*

serativae al. — 32) Verba sunt Hieronymi in Epist. ad Rust. 4. — 33) *ut* add. Ar. pr. — 34) *Hei* Ar. va. — 35) *nullus* Gu. 1. pr. va. — 36) Locus est ex Ovid. Heroid V., 149., ubi est: *Me miseram, quod amor non est medicabilis herbis.* — 37) vulg. addit *ut*, quod om. Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. 2. consentientes cum Virgil. Aen. V, 588. — *Sicut quondam Creta fertur* Ar. — *sic ut Creta fertur* va. — *Creta ut fertur quondam* vulg. — 39) Vulg. *genera vel fig.* Ut nos, sic Gu. 1. 2. — *vel figurae* om. va. — 40) Vulg. praecedunt *pars honesta est*, quae om. Gu. 1. — 41) *tuta tua* Gu. 1. — 42) *magna regna* va. Locus est ap. Ovid. Met. II, 53. seq. — 43) *qua* va. — 44) *obici* pr. — 45) *Si* om. Gu. 1. — 46) *nostrum* Gu. 1. — 47) *mirantes* Gu. 2. pr. — *miratur* Arev., ut apud Cicer. Divin in Caecil. init. At ut Isidorus, ita citat Pompeius Grammat. p. 81. Lindemann. et Codd. aliqui. — 48) *Quinosis* pr. — *Oenonosis* va. — 49) Sic Gu. 1. pr. al. — *conveniret* Gu. 2. va. — Vulg. *convenit.* — 50) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *fuistis* Gu. 2. — *fueritis* vulg. — 51) *pro* om. Gu. 1. — 52) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — vulg. *se esse factum.* At apud Cicer. in orat. pro Flacco non reperitur hic locus, nisi memoriter eum laudaverit, qui legitur ab init. orationis: *sperabam iudices, honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem.* — 53) Sic Gu. 1. 2. pr. — *aliquid* vulg. — 54) Sic Gu. 1. Ar. — *existimanda* vulg. — 55) Sic recte Arev. Vulg. in *Vaticinio.* Vide Weichert. de C. Licinio Calvo poeta, in Opuscul. p. 113. seq. — 56) Sic Gu. 1. — *frontem* vulg. — 57) *dic* om. va.

31. *Parrhesia*[1] est oratio libertatis et fiduciae plena[2]: *Occidi non*[3] *Spurium Melium*[4], et caetera. Qua figura caute utendum est, ut Cicero: praemisit[5] enim rationem[6].

32. *Ethopoeia*[7] est, cum sermonem ex aliena persona inducimus, ut pro Caelio Tullius facit Appium Caecum cum Clodia[8] loquentem.

33. *Energia* est rerum gestarum aut quasi gestarum sub oculis inductio, de qua iam locuti[9] sumus.

34. *Metathesis* est, quae mittit animos iudicum in res praeteritas aut futuras, hoc modo: *Revocate*[10] *mentes ad spectaculum expugnatae miserae civitatis, et videre vos credite incendia, caedes, rapinas, direptiones, liberorum*[11] *corporum iniurias, captivitates matronarum, trucidationes senum.* In futurum autem anticipatio eorum, quae dicturus est adversarius, ut Tullius[12] pro Milone, cum mittit[13] animos iudicum in eum reipublicae statum[14], qui futurus est[15], etiamsi occiso Milone Clodius viveret.

35. *Aposiopesis* est, cum id, quod dicturi videbamur, silentio intercipimus[16]:

Quos ego, sed motos praestat componere fluctus[17].

36. *Epanalepsis* est digressio, ita: *Tulit calor me*[18] *dicendi et dignitas rerum paulo longius, quam volebam, sed redeo ad*[19] *causam.*

37. *Anamnesis*[20] est commemoratio eius rei, quam oblitos fuisse nos fingimus.

38. *Apaetesis*[21] est, cum id, quod in animos iudicum quasi deposueramus, opportune reposcimus.

39. *Aetiologia* est, cum proponimus aliquid[22], eiusque causam et rationem reddimus.

40. *Characterismus*[23], descriptio figurae alicuius expressa, ut:

Omnia Mercurio similis[24] *vocemque coloremque*[25]
Et crines flavos[26] *et membra decora iuventa*[27].

Ἀθροισμός[28], cum plures sensus breviter expeditos in unum locum coacervat, et cum quadam festinatione decurrit, ut Cicero[29]: *Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum*[30], *bona, fortunas*[31], *coniuges, liberosque vestros*[32], etc.

41. *Ironia* est, cum per simulationem[33] diversum, quod[34] dicit, intelligi cupit. Fit autem aut cum laudamus eum, quem vituperare volumus, aut vituperamus, quem laudare volumus[35]. Utriusque exemplum erit, si dicas amatorem reipublicae Catilinam, hostem reipublicae Scipionem.

1) *Parisia* va. — 2) Vulg. addit *ut·ibi*, quae om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 3) *Occidi, occidi* e Cicer. pr. Milon. 27, 72. scripsit Arev. — 4) *melius* Gu. 1. — 5) *promisit* va. — 6) *factionem* Gu. 1. Gothici ap. Arev. — 7) *Etopopoiia* Gu. 1. pr. va. — 8) Sic Arev. pr. — *Clodio* vulg. At vide Cic. in orat. — 9) Sic Gu. 1. — *locuti iam sumus* vulg. — 10) Nescio, unde sit locus petitus. Ciceronis certe non est. — 11) *vel. vivorum* addit va. — 12) *Tullium* Gu. 1. 2. — 13) *committit* Gu. 1. — 14) *in eum locum reipublicae status* va. — 15) *statum futurum est* Gu. 1. pr. al. — *status futurus est* va. — *qui futurus esset, si* Ar. — 16) vulg. add. *ita*, quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 17) Virgil. Aen. I, 135. — 18) *me calor* Gu. 2. — 19) *ad* om. Gu. 2. Locus unde sit, non constat. — 20) *Anaminisis* Gu. 2. pr. va. — 21) *Aparisis* Gu. 1. — *Aparasis* Gu. 2. pr. va. — 22) *oportune reposcimus aliquid* add. Gu. 2. pr. va. (*proponi* exhibet.) — 23) Vulg. *est* addit, quod om. Gu. 1. 2. — 24) *simul* Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. 2. va. et Virgil. Aen. IV, 558. — vulg. *colorem* sine *que*. — *coloremque vocemque* pr. — 26) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *et flavos* vulg. contra Virgil. — 27) *iuventae* Arev. — 28) *Epitrochasmos* Ar., qui sequitur Grial., qui putat Athroismum et Epitrochasmum confusum esse a librariis et alterutrius definitionem excidisse. In MSS. apud Grial. est *litrismus*, *lintrismus*, *syntrismus*. *Litrismos* pr. va. — 29) Vulg. addit *sic*, quod om. Gu. 1. 2. va Ar. — 30) *vestrorum* Gu. 1. 2. At *vestrum* recte est ap. Cic. init. III. Catil. — 31) *fortuna* Gu. 1. — 32) *usus* pro *vestros* pr. va. — 33) *similitudinem* va. — 34) Sic Gu. 1. — *quam* vulg. — 35) *aut vituperamus, quem laudare volumus* om. Gu. 2. — 36) *quae cum magna sunt* va.

42. *Diasyrmos* ea, quae magna[36] sunt, verbis minuit, aut minima extollit.

43. *Hyphe*[37] est, quotiens in eodem sensu diutius immoramur[38]: *Cui tandem pepercit? cuius amicitiae fidem custodivit*[39], *cui bono inimicus non fuit? quando non aut*[40] *accusavit*[41] *aliquem, aut verberavit*[42], *aut prodidit?*

44. *Epangelia* est promissio, qua iudicem attentum facimus, pollicentes, nos aliqua magna aut[43] minima dicturos.

45. *Prosopopoeia* est, cum inanimalium persona[44] et sermo fingitur. Cicero in Catilina: *Etenim si mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est carior, loqueretur, dicens*, etc.

46. *Parathesis*[45] est, cum quasi deponimus aliquid imperfectum apud memoriam iudicum[46], repetituros nos dicentes, cum opportunum fuerit.

47. *Peusis* est soliloquium[47], cum ad interrogata ipsi nobis respondemus.

48. *Synaeresis*[48] est, cum differimus[49] aliquid, petentes, ut[50] aliud interim nos[51] permittant dicere.

CAP. XXII. *De Dialectica*[52].

1. *Dialectica* est disciplina ad discernendas[53] rerum causas[54] inventa. Ipsa est Philosophiae species, quae Logica dicitur, id est rationalis, diffiniendi, quaerendi et disserendi[55] potens. Docet enim in pluribus generibus quaestionum, quemadmodum disputando vera et falsa diiudicentur.

2. Hanc quidem[56] primi[57] Philosophi in suis dictionibus habuerunt[58]; non tamen ad artis redegere peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam huius[59] doctrinae argumenta perduxit[60], et Dialecticam nuncupavit, pro eo quod in eadem dictis[61] disputatur. Nam λεκτόν[62] dictio dicitur. Ideo autem post Rhetoricam disciplinam Dialectica sequitur, quia in multis utrique[63] communia existunt.

CAP. XXIII. *De differentia Dialecticae et Rhetoricae artis*[64].

1. *Dialecticam*[65] et Rhetoricam Varro in novem disciplinarum libris tali similitudine diffinivit: Dialectica et Rhetorica est, quod in manu hominis pugnus astrictus[66] et palma distensa: illa verba contrahens, ista distendens[67].

— 37) *Epimone* Ar. — 38) *remoramur* al. Vulg. add. *sic*, quod om. Gu. 1. — *ut* pro *sic* exhibet Gu. 2. va. — 39) *servavit* Gu. 2. — 40) *non aut* va. — 41) *causavit* Gu. 1. — 42) *verberaverit* edit. Gothofred. Unde autem locus sit, non constat. — 43) *an* Gu. 2. — 44) Vulg. *et persona*, sed copulam om. Gu. 1. al. Cfr. cap. 13. — 45) *Parenthesis* Gu. 1. — 46) *iudicium* Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. va. — *Peusis, id est soliloq.* vulg. — 48) *Sirenosis* Gu. 1. — *Synchoresis* Grial. et Arev. e mss., in quibus est *synerosis*. Cum his consentit pr. — *Synosis* va. — 49) *deferimus* Gu. 1. — 50) *ut* om. al. — 51) Sic Ar. va. — *nos non* vulg. — 52) *Incipit liber tertius de dialectica* va. Idem est in libris Tarraconens. — *Inter figuras sententiarum incipiunt cap.* etc. Gu. 2. pr. al. — Cap. 7. (sive totius libri 29.) est in Gu. 2. *de formulis syllogismorum.* — *Incipiunt capitula de Dialectica* vulg. quae et titulos capp. exhibet. — 53) *Discernendas* Gu. 1. al. Sic mox *disserendi* al. exhibent — *discernendum* al. — 54) *rerum in causas* pr. — 55) *discernendi* al. — 56) Sic Gu. 1. va. Ar. — *quidam* vulg. — 57) *primum* al. — 58) *habuerint* al. — 59) *huius* al. om. — 60) Sic Gu. 1. 2. — *produxit* vulg. — 61) Sic Gu. 1. 2. — *quod eadem* al. — *quod in ea de dictis* vulg. — 62) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. (nisi quod latinis literis expressa est vox, quam ego Graecis scripsi.) — λέξις vulg. — 63) *utraque* Gu. 2. va. al. — *uterque* pr. — 64) Totum hoc caput iisdem fere verbis legitur apud Cassiodor. de Dialectica. — 65) vulg. addit *vero*, quod om. Gu. 1. — 66) *districtus* Gu. 1. — 67) *il-*

2. Dialectica siquidem[1] ad disserendas res acutior[2]. Rhetorica ad illa, quae nititur, docenda[3] facundior. Illa ad scholas nonnunquam venit: ista iugiter procedit in forum. Illa requirit rarissimos studiosos: haec[4] frequenter et populos.

3. Solent autem Philosophi antequam ad isagogen veniant[5] exponendam[6], diffinitionem Philosophiae ostendere, quo facilius ea, quae ad eam pertinent, demonstrentur.

CAP. XXIV. *De diffinitione Philosophiae*[7].

1. *Philosophia* est rerum humanarum divinarumque cognitio cum studio bene vivendi[8] coniuncta. Haec[9] duabus ex rebus constare videtur, scientia et opinatione[10].

2. Scientia est, cum res aliqua certa ratione percipitur; opinatio autem, cum res adhuc incerta[11] latet et nulla ratione firma[12] videtur, utputa sol utrumne tantus, quantus videtur, an maior sit, quam omnis terra: item luna globosa sit, an concava, et stellae utrumne adhaereant coelo an per aerem libero cursu ferantur: coelum ipsum qua magnitudine, qua materia constat[13]: utrum quietum sit et immobile[14], an incredibili celeritate volvatur: quanta sit[15] terrae crassitudo, aut quibus[16] librata fundamentis[17] et suspensa permaneat.

3. Ipsum autem nomen[18] Latine interpretatum amorem sapientiae[19] profitetur. Nam Graeci φιλόν amatorem[20], σοφίαν sapientiam dicunt. Philosophiae species tripertita est: una naturalis, quae Graece Physica appellatur, in qua de naturae inquisitione disseritur: altera moralis, quae Graece Ethica dicitur, in qua de moribus agitur: tertia rationalis, quae Graeco vocabulo Logica appellatur, in qua disputatur, quemadmodum in rerum causis[21] vel vitae moribus veritas ipsa quaeratur.

4. In Physica igitur causa quaerendi, in Ethica ordo vivendi, in Logica ratio intelligendi versatur. Physicam apud Graecos primus perscrutatus est Thales Milesius, unus ex illis sapientibus[22]. Hic enim ante alios coeli causas et[23] vim rerum[24] naturalium contemplata ratione[25] suspexit, quam postmodum Plato in quatuor diffinitiones distribuit, id est[26] Arithmeticam, Geometricam[27], Musicam, Astronomiam[28].

5. Ethicam Socrates primus ad corrigendos componendosque mores instituit, atque omne eius studium[29] ad bene vivendi disputationem[30] perduxit, dividens eam in quatuor virtutibus[31], id est prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam[32].

la verba contrahens, *ista distendens* om. al. — 1) Sic Gu. 1. Ar. Cassiod. — *quidem* vulg. — 2) *argutior* va. — 3) *docendo* al. — 4) vulg. *autem* add., quod om. Gu. 1. Ar. Cassiod. — 5) *veniat* Gu. 1. — 6) *exponendum* Gu. 1. — 7) Hoc caput item apud Cassiodor. legitur. — 8) *bene vivendi* al. om. — 9) Vulg. *Haec autem*, sed particulam om. Gu. 1. Ar. — 10) *Opinione* Gu. 1. e compendio, puto. Nam *opinatione* est apud Lactant. III, 3., unde definitio est sumpta. — 11) Sic Gu. 1. — *adhuc incerta res* vulg. — 12) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *firmata* vulg. — 13) *constet* al. pr. va. — 14) Sic Gu. 1. Ar. et Lactant. III, 3, 4., unde hic locus est. — 15) *sit* om. va. — 16) *in quibus* Gu. 2. — 17) Sic Gu. 1. — *fundam. librat.* vulg. — 18) *philosophiae* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. va. — 19) *scientiae* al. — 20) Sic scripsi e certissima Grialii coniectura, quum in Gu. 1. 2. pr. va. Ar. sit *amorem* pro vulg. *amicum*. Videtur *amorem* e compendio ortum esse. — 21) *in* om. Gu. 1. — *in naturalibus causis* al. — 22) Sic Gu. 1. — *ex septem illis sapientibus* Gu. 2. pr. va. Ar. — *ex septem sap.* vulg. — 23) Sic Gu. 1. — *atque* vulg. — 24) *rerum* al. om. — 25) *contemplatione* al. — 26) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *scilicet* vulg. — 27) *Geometriam* pr. va. Ar. — 28) Vulg. *et Astron.*, sed copulam om. Gu. 1. 2. pr. va. — 29) Sic Gu. 1. — *studium eius* vulg. — 30) *disputationemque* Gu. 1. — 31) Sic Gu. 1. 2. (qui add. *animae*, ut pr., quae in reliquis vulgatam exhibet). — *in quatuor animae* va. — *in quatuor virtutes* vulg. — 32) Vulg. *et temper.*, sed copulam om. Gu. 1. 2. pr. va. — 33) Sic Gu. 1. — *adversa aequanimiter* vulg. — 34) *rerum* ad-

6. Prudentia est in rebus, qua discernuntur a bonis mala. Fortitudo, qua aequanimiter adversa[33] tolerantur. Temperantia, qua libido, concupiscentiaque rerum[34] frenatur. Iustitia, qua recte iudicando sua cuique distribuuntur[35].

7. Logicam, quae rationalis vocatur, Plato subiunxit, per quam, discussis rerum morumque[36] causis, vim earum rationabiliter perscrutatus est, dividens eam in Dialecticam et Rhetoricam. Dicta autem Logica, id est rationalis. *Λόγος* enim apud Graecos et sermonem significat et rationem.

8. In his quippe tribus generibus Philosophiae etiam eloquia divina consistunt. Nam aut de natura disputare solent, ut in Genesi et Ecclesiaste[37], aut de moribus, ut in Proverbiis et in omnibus sparsim libris, aut de Logica, pro qua nostri Theoreticam[38] sibi vendicant, ut in Cantico[39] canticorum, et in[40] Evangeliis.

9. Item aliqui doctorum Philosophiam in nomine et partibus suis ita diffinierunt: Philosophia est divinarum humanarumque rerum, in quantum homini possibile est, probabilis scientia. Aliter: Philosophia est ars artium et disciplina disciplinarum. Rursus[41]: Philosophia est meditatio mortis, quod magis Christianis convenit[42] qui, seculi ambitione calcata, conversatione disciplinabili, similitudine futurae patriae vivunt. Philosophia[43] dividitur in duas partes: prima in spectativam[44]; secunda in actualem[45].

10. Alii diffinierunt Philosophiae rationem in duabus consistere partibus, quarum primu[46] inspectativa[47] est, secunda[48] actualis. Inspectativa[49] dividitur in tribus modis, id est prima in naturalem; secunda in doctrinalem; tertia in divinalem[50]. Doctrinalis dividitur in quatuor[51], id est, prima in Arithmeticam, secunda in Musicam, tertia in[52] Geometriam, quarta in[53] Astronomiam.

11. Actualis dividitur in tribus[54], id est, prima in moralem, secunda in[55] dispensativam, tertia in[56] civilem. Inspectativa[57] dicitur, qua supergressi visibilia[58], de divinis aliquid[59] et[60] coelestibus contemplamur, eaque[61] mente solummodo inspicimus, quae[62] corporeum supergrediuntur obtutum.

12. Naturalis dicitur, ubi uniuscuiusque rei natura discutitur, quia nihil generatur contra naturam[63] in vita[64]: sed unumquodque his[65] usibus deputatur, in[66] quibus a creatore diffinitum est, nisi forte cum voluntate Dei aliquod miraculum[67] provenire monstretur[68].

didi e Gu. 1. pr. Ar. — *concupitiaque* pr. — 35) *quisque distribuit* al. — 36) *morumque omnium* al. — 37) Sic Gu. 1. Vulg. om. *in*. — *ecclesiasten* codd. et editt. pr. va. — 38) *vel theologicam theoreticam* Gu. 1. — *theologiam* al. — *theorican* Ar. Scripsi *theoreticam*, cuius varia lectio est *vel* i. e. *alii: theologicam.* Locus est ex Hieronym. epist. ad. Paulam Urb., vel ex Origen. Homil. I. in Cant. — 39) *canticis* pr. va. — 40) *in* addidi e Gu. 1. 2. — 41) *Rursum* Gu. 2. — 42) Sic Gu. 1. — *convenit Christ.* vulg. — 43) Verba: *Philosophiae* usque ad *actualem* om. Ar. — 44) *in spectiva* al. — *in inspectivam* va. — 45) *in actualiis* al. — *et actualem* al., omisso *secunda.* — 46) Sic Gu. 1. 2. al. — *prior* vulg. — 47) *inspectiva* va. — 48) *altera* va. al. — 49) *Inspectiva* al. — 50) *divinam* Gu. 1. — *divina* Gu. 2. Praeterea *primo* — *secundo* — *tertio* pr. va. — 51) Vulg. *in quatuor partes*, sed *partes* om. Gu. 1. 2. Intellige: *modis* e superioribus. — 52) *in* om. Gu. 2. va. — 53) *in* om. va. — 54) *in tres* edit. Gothofred. — *in tres partes* al. — *tribus, id est prima* om. Ar., sic etiam *secunda in, tertia in.* — 55) *in* om. va. — 56) *in* om. Gu. 2. va. — 57) *Inspectiva* va. — 58) *vilia* al. — 59) *aliquod* pr. — 60) *ex coel.*, om. *et* Gu. 1. — 61) *quoniam* Gu. 2. Ar. — *quantum* Cassiod. — 62) *qua* va. — 63) *contra naturam* addidi e Cassiodor, ut etiam Arev. fecit. Nam omissis his sensus non est integer. — *agitur* Gu. 2. al. — *geratur* pr. va. — 64) *confusum* al. add. — 65) Sic Gu. 1. Ar. (*iis*) Cassiod. — *in iis* vulg. — *in his* pr. va. — 66) *in* om. Ar. contra Cassiodor. — 67) *aliquid miraculorum* al. — 68) Sic Gu. 1. al.

13. Divinalis dicitur, quando aut ineffabilem naturam Dei, aut spiritales creaturas ex aliqua parte, profundissima qualitate disserimus.

14. Doctrinalis[1] dicitur scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas dicitur, quam intellectu a materia separantes, vel ab aliis[2] accidentibus, ut est par, impar, vel ab huiuscemodi[3], in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor[4]: Arithmetica, Geometria[5], Musica, Astronomia[6].

15. Arithmetica est[7] disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Geometrica[8] est disciplina magnitudinis[9] immobilis et formarum[10]. Musica est disciplina quae de numeris loquitur, qui ad aliquid sunt his[11] qui inveniuntur in sonis. Astronomia est disciplina, quae cursus coelestium siderumque[12] figuras contemplatur omnes, et habitudines stellarum circa se et circa terram indagabili ratione percurrit.

16. Porro actualis dicitur, quae res propositas operationibus suis explicat[13]. Cuius partes sunt tres, moralis, dispensativa et civilis. Moralis dicitur, per quam mos vivendi[14] honestus appetitur, et instituta[15] ad virtutem tendentia praeparantur. Dispensativa dicitur, cum domesticarum rerum sapienter ordo disponitur. Civilis dicitur, per quam totius civitatis utilitas administratur.

CAP. XXV. *De Isagogis Porphyrii*[16].

1. Post Philosophiae diffinitiones, in quibus generaliter omnia continentur, nunc Isagogas Porphyrii expediamus. Isagoga quippe Graece, Latine[17] introductio dicitur, eorum scilicet, qui Philosophiam incipiunt: continens in se demonstrationem primarum rationum de qualibet re quid sit, suaque certa ac diffinitione substantiali[18] declaratur.

2. Nam posito[19] primo genere, deinde species et alia, quae vicina esse possunt, subiungimus; ac discretis communibus[20] separamus, tamdiu interponentes differentias, quousque ad proprium eius[21] de quo quaerimus, signata eius expressione perveniamus, ut puta: Homo est animal rationale, mortale[22], terrenum, bipes, risus[23] capax.

3. Genus animal cum dictum est[24], substantia hominis[25] declarata est. Est enim ad hominem genus animal, sed quia late patebat, adiecta est species[26], id est[27] terrenum: et iam[28] exclusum est id, quod aut aethereum[29] aut humidum[30]. Differentia vero, ut bipes, quae propter animalia posita est, quae multis pedibus innituntur. Item rationale, propter illa, quae ratione egeant[31]: mortale autem propter id, quod non angelus est[32].

1) Edit. Gothofred. *Doctrinalis*, tum *Divinalis*, hoc ordine, quem habet Cassiodor. — 2) *ipsis* va. — 3) *alia huiuscemodi* Ar. e Cassiodor. — *ab huiusmodi* va. — 4) vulg. add. *scilicet*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 5) *Geometrica* Gu. 2. — 6) Vulg. *et Astron.*, sed copulam om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 7) *est* om. Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. — *Geometria* vulg. — 9) *quantitatis magnit.* va. — 10) Sic Gu. 1. Ar. Cassiod. — *immobiliumque formarum* vulg. — *immobilisque formarum* pr. va. — *immobilis formarum* Gu. 2. — 11) *quia aliquid sunt hi, qui* Cassiodor. — *quae inv.* va. — 12) *siderum atque* al. — 13) *explicare contenditur* al. — 14) Sic Gu. 1. 2. — *viv. mos* vulg. — 15) *instituta quae* Gu. 1. Haud dubie est alia haec lectio *institutaque* pro *et instit.* — 16) Haec quoque omnia habet Cassiodor. — 17) *Latino* Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. — *substant. diff.* vulg. — 19) *praeposito* al. — 20) *communionibus* Arev. — 21) *eius* add. Gu. 1. 2. Ar. va. (*primum* pro *proprium.*) — 22) *mortale* om. Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. 2. (*risu*) pr. va. Ar. — *risusque* vulg. — 24) *genus, quod dictum animal* al. — *genus cum dictum est animal* al. — *genus animal dictum est* al. — 25) Vulg. *ipsius hom.*, sed pronomen om. Gu. 1. 2. Ar. va. — 26) *homo* addit Gu. 1. — 27) *id est* addidi e Gu. 1. — 28) Vulg. *et iam. Iam* om. Gu. 1. 2. — 29) *aerium* va. — 30) *humidum est* al. — al. humidum *suspicabatur.* — 31) *egent* Ar. va. — 32) *angelus non est* Ar. — *est* om. al. — 33) *discretis omnibus* add. al. —

4. Postea discretis[33] atque seclusis[34] adiectum est proprium in parte postrema[35]: est enim solum hominis, quod ridet. Sic perfecta est omni[36] ex parte[37] diffinitio ad hominem declarandum. Cuius diffinitionem disciplinae[38] plenam existimaverunt[39] Aristoteles et Tullius ex genere et differentiis consistere.

5. Quidam postea pleniores in docendo eius perfectam substantialem diffinitionem in quinque partibus, veluti[40] membris suis, diviserunt. Quarum prima est de genere, secunda de specie, tertia de differentiis[41], quarta de proprio, quinta de accidente.

6. Genus, ut animal. Est enim vocabulum generale et commune[42] omnium animam habentium. Species, ut homo. Est enim specialitas, qua[43] separatur a caeteris animantibus. Differentia, ut mortale, rationale[44]. His enim duobus differt homo[45].

7. Cum enim dicitur rationabile[46], discernitur ab irrationabilibus mutis[47], quae non habent rationem. Cum dicitur[48] mortale, discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. Proprium, ut risibile. Est enim homo[49] qui[50] ridet, et hoc praeter hominem nullius animalis est. Accidens, ut color in corpore, doctrina[51] in animo[52].

8. Haec enim temporum varietate et accidunt[53] et mutantur: et[54] est ex omnibus his[55] quinque partibus oratio plenae sententiae[56], ita: Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni malique capax. Sic etiam[57] in omni oratione substantiali tamdiu interponere debemus species et differentias[58], quam diu seclusis omnibus, quae hoc idem[59] esse possunt[60], ad id perveniatur, ut proprietas iam certa teneatur.

9. Isagogas autem ex Graeco in Latinum transtulit Victorinus orator, commentumque[61] eius quinque libris Boetius edidit.

CAP. XXVI. *De categoriis Aristotelis*[62].

1. Sequuntur[63] Aristotelis categoriae, quae Latine praedicamenta dicuntur: quibus per varias significationes omnis sermo conclusus est.

2. Instrumenta categoriarum sunt tria, id est[64] prima aequivoca; secunda univoca; tertia denominativa. Aequivoca sunt, quando multarum rerum unum nomen[65] est, sed non eadem diffinitio, ut leo. Nam quantum ad nomen pertinet, et verus[66] et pictus et coelestis leo dicitur. Quantum ad diffinitionem pertinet, aliter verus diffinitur, aliter pictus, aliter[67] coelestis.

discretis communionibus Ar. — 34) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *exclusis* al. — *disclusis* vulg. — 35) Vulg. addit *risusque capax*, quae om. Gu. 1. 2. — 36) Sic recte Ar. — *omnis* vulg. — 37) *ex parte* om. Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. — *discipl. diffin.* vulg. — 39) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *existimarunt* vulg. — 40) Sic Gu. 1. — *velut in* vulg. — *veluti in* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. — *differentia* vulg. — *de diffinitione vel differentia* va. 42) — Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Est enim animal commune et generale* vulg. — 43) *quae* Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. — *rat. mort.* vulg. — 45) Vulg. add. *a ceteris*, quae om. Gu. 1. — 46) Sic Gu. 1. — *rationale* vulg. — 47) Vulg. *et mutis*, sed *et* om. Gu. 1. Ar. — 48) *dicitur* addidi e Gu. 1. al. — 49) Sic Gu. 1. — *homo est enim* vulg. — *homo enim est* va. — 50) *quod* Gu. 2. pr. va. — 51) *et doctrina* va. — 52) *in anima* Gu. 1. — 53) Sic Gu. 1. Ar. — *accedunt* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. Ar. va. — *ut* vulg. — 55) *his* om. Ar. — 56) *plena sententia* al. — *plena sententiae* Ar. — 57) Sic Gu. 1. — *enim* vulg. — 58) Sic Gu. 1. 2. Ar. pr. — *doctrinas* vulg. — 59) *quae commune poss.* al. — 60) Sic Gu. 1. 2. — *possunt esse* vulg. — 61) *commentaque* al. — 62) Cfr. cum hoc capite Cassiodor. de Dialect. p. 535. ed. Genev. 1650. — 63) *Secuntur* Gu. 1. — 64) Sic Gu. 1. 2. Ar. pr. — *scilicet* vulg. Nihil horum exhibet va. — 65) Sic Gu. 1. — *nomen unum* vulg. — 66) Verba: *et verus* usque ad *pertinet* om. Gu. 2. — 67) Vulg. *et aliter*, sed *et* om. Gu. 1. 2. pr. va.

3. Univoca sunt, quando duarum aut plurimarum rerum unum et[1] nomen est et diffinitio, ut vestis. Nam et birrus et tunica nomen vestis possunt accipere et eius diffinitionem. Ergo hoc[2] univocum[3] in generibus esse intelligitur[4], quia[5] et nomen et diffinitionem dant[6] ex[7] formis suis.

4. Denominativa, id est[8] derivativa, dicuntur, quaecunque ab aliquo solo differentiae casu secundum nomen[9] habent et appellationem, ut a bonitate bonus, a malitia[10] malus.

5. Categoriarum autem species decem sunt, id est[11] substantia, quantitas, qualitas, relatio, locus, tempus, situs[12], habitus, agere et pati.

6. Substantia est, quae proprie dicitur et principaliter[13], quae neque de subiecto praedicatur, neque in subiecto est, ut aliquis[14] homo vel[15] aliquis equus. Secundae autem substantiae dicuntur, in quibus[16] speciebus illae, quae principaliter[17] primo dictae sunt[18], insunt atque clauduntur, ut in homine Cicero.

7. Quantitas est mensura, per quam aliquid[19] vel magnum vel minus ostenditur, ut longus, brevis. Qualitas est, ut[20] qualis sit orator, an rusticus niger, an[21] candidus. Relatio est, quae refertur ad aliquid. Cum enim dicitur filius, demonstratur et pater. Haec relativa simul[22] incipiunt. Nam[23] servus et[24] dominus uno tempore exordium nominis sumunt, nec aliquando invenitur dominus prior servo, nec servus[25] domino. Alteri enim alterum[26] praeesse non potest.

8. Locus[27] est[28] ubi sit, in foro[29], in platea. Loci autem motus sex partes habet[30], dexteram[31] et sinistram, ante et retro, sursum et[32] deorsum. Partes quoque istae sex duo habent, longe et prope. Tempus, ut: heri, hodie[33]. Porro situs a positione dictus[34], ut quis aut stet, aut sedeat, aut iaceat[35].

9. Habitus ab habendo aliquid[36] dictus, ut habere scientiam in mente, virtutem in corpore, circa corpus vestimentum, et caetera, quae ad habendi[37] modum, designato a doctoribus numero, comprehenduntur.

10. Iam vero agere et pati ab agentis et patientis significatione consistunt. Nam scribo vocis actum habet, quoniam[38] facientis rem indicat. Scribor patientis est, quoniam[39] pati se ostendit. In his enim novem generibus[40], quorum exempli gratia quaedam[41] posita sunt, vel in ipso substantiae genere, quod est *οὐσία*, innumerabilia reperiuntur. Nam et ea, quae intellectu capimus, id[42] ad alterum horum decem praedicamentorum sermone vulgamus.

1) *et* addidi e Gu. 1. — 2) *hoc* om. va. — 3) *univoca* va. — *unicum* Gu. 2. — 4) *intelliguntur* va. — 5) *qui* Gu. 2. — 6) *dat* Ar. — 7) *ex* addidi e Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *et* vulg. Hanc interpretationem om. Ar. — 9) *nomina* va. — 10) *et a mal.* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *scilicet* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — *situs, loc., temp.* vulg. — 13) *Subst. quae pr. et princ. dicitur, est, quae* Ar. Ut nos, sic Gu. 1. — *Subst. est, quae pr. et pr. substare dicitur* vulg. — *substare* om. praeter Gu. 1. etiam Gu. 2. pr. va. — 14) *aliqui* Gu. 2. h. l. et mox. — 15) *vel* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 16) *speciebus* add. Gu. 1. et Cassiodor. — *species* Gu. 2. pr. — *in quibus illae species* va. — 17) Vulg. add. *substantiae*, quod om. Gu. 1. — 18) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. pr. va Ar. — 19) *aliquod* pr. — 20) *ut* om. va. — 21) Sic Gu. 1. al. — *an* primo tantum loco Gu. 2. al. — *aut* — *aut* vulg. — 22) *esse* add. va. — 23) *Namque* Gu. 2. va. — 24) *ac* Gu. 2. pr. va. — 25) Vulg. *prior domino*, sed *prior* om. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 26) Sic Gu. 1. — *alteri enim alterum* vulg. — *alter enim alteri* al. — 27) Praecedit vulg. Definitio *situs*, quam post *tempus* collocant Gu. 1. 2. al., ut §. 5. — 28) *enim* pro *est* Gu. 2. — 29) *ut in foro* al. — 30) Sic Gu. 1. — *partes sex habet* Gu. 2. pr. va. — *habet sex partes* vulg. — 31) *dextram* Gu. 2. pr. va. — 32) *atque* Gu. 2. pr. va. Ar. — 33) Sic Gu. 1. — *hodie, heri* vulg. — 34) Vulg. addit *est*, quod om Gu. 1. 2. va. al. Ar. — 35) *ut quid agit iste? aut sedet aut iacet* al. — 36) *aliunde* al. — 37) *habendum* pr. va. — 38) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *quam*

11. Plena enim sententia de his ita est: Augustinus magnus orator[43], filius illius, stans in templo, hodie infulatus, praedicando[44] fatigatur. Usia[45] autem substantia est, id est, proprium, quae caeteris subiacet; reliqua[46] novem accidentia sunt. Substantia autem dicitur ab eo, quod omnis res ad se ipsam subsistit. Corpus enim subsistit, et ideo substantia est.

12. Illa vero accidentia, quae in subsistente atque subiecto sunt, substantiae non sunt, quia non subsistunt, sed mutantur, sicut[47] color vel forma.

13. De subiecto autem et in subiecto quasi de ipso et in ipso. Ubi enim dicitur de subiecto, substantia est, quasi dicatur de substantia. Ubi[48] autem dicitur in subiecto, accidentia sunt, id est, quae accidunt in substantia, ut quantitas, qualitas, vel figura. De subiecto igitur genera et species, in subiecto accidentia sunt. Ex his novem accidentibus tria intra usiam sunt[49], quantitas, qualitas[50] et situs. Haec enim sine usia esse non possunt. Extra usiam vero sunt[51] locus, tempus et habitus, intra et extra usiam sunt relatio, facere et pati.

14. Appellatas autem categorias constat, quia non possunt nisi ex subiectis[52] agnosci. Quis enim, quid homo sit[53], possit agnoscere, nisi aliquem hominem sibi ponat ante oculos, quasi subiectum homini[54].

15. Hoc opus Aristotelis[55] intelligendum[56] est, quando[57], sicut dictum est, quicquid homo loquitur, inter decem ista[58] praedicamenta habetur. Proficiet etiam ad libros intelligendos, qui sive[59] Rhetoribus sive Dialecticis applicantur[60].

CAP. XXVII. *De perihermeniis Aristotelis.*

1. Sequitur dehinc liber Perihermenias subtilissimus nimis, et per varias formas iterationesque[61] cautissimus[62], de quo dicitur. Aristoteles, quando perihermenias scriptitabat[63], calamum in mente tingebat[64].

2. Omnis[65] quippe res, quae una est et uno[66] significatur[67] sermone, aut per nomen significatur, aut per verbum: quae duae partes orationis interpretantur[68] totum, quicquid concepit[69] mens ad eloquendum[70]. Omnis enim elocutio conceptae rei mentis interpres[71] est.

3. Hanc Aristoteles[72], in rerum expressione et faciendis sermonibus[73] peritissimus, Perihermeniam nominat[74], quam interpretationem nos appellamus, scilicet, quod res mente conce-

pr. — *quum* vulg. — 39) Sic Gu. 2. Ar. al. va. — *quam* pr. cum vulg. — 40) *gen. novem* pr. va. — 41) *quaedam* om. pr. — 42) *ea* Ar. — *ad* om. va. — 43) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *praedicator.* vulg. — 44) *disputando* Gu. 2. va. — 45) *Usiae autem, id est substantiae proprium est, quod* Ar. — *Usia autem, id est substantiae proprium, quod* al. — 46) *reliqua autem* Gu. 2. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *ut* vulg. — 48) Verba: *Ubi autem* usque ad *in substantia* om. Gu. 1. — 49) *tria sunt intra usiam* Gu. 2. va. — *tria* om. al. Vulg. addit *scilicet*, quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 50) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 51) *sunt* om. pr. — 52) *ex substantiis* al. — 53) Sic Gu. 1. — *quid sit homo* vulg. — 54) Sic Gu. 1. Ar. — *nomini* vulg. — 55) *Aristotiles ait* Gu. 1. — 56) *intente legendum est* Ar. e Cassiodor. — 57) Sic Gu. 1. al. — *sic quando* al. — *quomodo* pr. — *quoniam* vulg. — 58) *ista* addidi e Gu. 1. 2. al. va. Cassiod. — 59) Sic Gu. 2. Ar. va. Cassiod. — *sine* — *sive* vitiose Gu. 1. — *sine* — *et* vulg. — 60) Sic Gu. 1. Ar. Cassiodor. — *apponuntur* vulg. — 61) *rationesque* al. et var. lect. ap. Goth. — 62) *acutissimus* al. — 63) *scriptitavit* al. — 64) *tenebat* al. — 65) *Praefatio perihermeniarum* praeponitur in Gu. 2. va. Ar. — 66) *una* Gu. 1. — 67) *significat* al. — 68) *his enim utitur totum* al. — 69) *conceperit* Gu. 2. al. va. — 70) Sic Gu. 1. — *eloquendum* vulg. — 71) *mente interpretata* al. — 72) vulg. addit *vir*, quod om. Gu. 1. — 73) *et faciendis serm.* al. om. — 74) *facundissimo no-*

ptas prolatis[1] sermonibus interpretatur per cataphasin et apophasin[2], id est[3] affirmationem et negationem. Per affirmationem, ut homo currit; per negationem, ut homo non currit.

4. In his itaque perihermeniis supra dictus philosophus de septem speciebus tractat, id est de nomine, de verbo, de oratione, de enunciatione, de affirmatione, de negatione, de contradictione.

5. Nomen est vox significativa secundum placitum, sine tempore, cuius nulla pars est[4] significativa separata, ut Socrates. Verbum est, quod significat tempus, cuius pars nihil[5] extra significat, sed semper eorum[6], quae de altero dicuntur, nota[7], ut cogitat, disputat. Oratio est vox significativa[8], cuius partium[9] aliquid separatum est significativum[10], ut Socrates disputat. Enunciativa oratio[11] est vox[12] significativa de eo, quod est aliquid vel non est, ut Socrates est, Socrates non est.

6. Affirmatio est enunciatio alicuius de aliquo, ut Socrates est. Negatio est alicuius ab aliquo[13], ut Socrates non est. Contradictio est affirmationis et negationis oppositio, ut Socrates disputat, Socrates non disputat.

7. Perihermeniarum est haec ratio[14], quod ex his interpretamentis syllogismi fiunt. Unde et analytica[15] pertractantur.

CAP. XXVIII. *De syllogismis Dialecticis.*

1. Sequuntur[16] dehinc Dialectici syllogismi, ubi totius eius artis[17] utilitas et virtus ostenditur; quorum conclusio plurimum[18] lectorem adiuvat[19] ad veritatem investigandam tantum, ut absit ille[20] error deiiciendi[21] adversarium per sophismata falsarum conclusionum.

2. Formulae categoricorum, id est praedicativorum syllogismorum sunt tres. Primae formulae modi sunt novem.

3. Primus modus est, qui conducit, id est, qui colligit ex universalibus dedicativis dedicativum universale directum[22], ut: *Omne iustum honestum: omne honestum bonum: omne igitur[23] iustum bonum.*

4. Secundus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativis et abdicativis[24] abdicativum universale directum[25], ut: *Omne iustum[26] honestum: nullum honestum turpe: nullum igitur iustum turpe[27].*

mine monstravit al. — *hermeniam* exhibet Arev. — 1) *probatis* al. — 2) *catafrasin et apofrasin* Gu. 1. 2. pr. va. al. — 3) Vulg. *id est per*, sed *per* om. Gu. 1. — 4) *est* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 5) *in his* pro *nihil* Gu. 1. — 6) *aliquid* add. al. — 7) Sic scripsi e Cassiodor. p. 539. a quo prope absunt Gu. 1. 2. in quibus est *nota.* — *ut notat, cogitat* al. — *nota est* Ar. — 8) Vulg. addit *ad placitum*, quod om. Gu. 1. 2. va. — 9) *partim* Gu. 1. — 10) Sic Gu. 1. — *separ. sig. est* vulg. — 11) *est oratio* pr. va. — 12) *sign. vox* va. — 13) *ab aliquo* Gu. 2. — 14) Apud Arevalum haec praecedunt: *Haec omnia in libro perihermeniarum minutissime divisa et subdivisa tractantur, quarum rerum definitiones hic breviter sufficiat intimasse, quando in ipso competens explanatio reperitur.* Sumpsit haec e Classiodor. p. 540. Vulg. autem pro *Perih. est haec ratio*, quae sunt in Gu. 1. al. (*haec est*), leguntur haec: *Utilitas perih. haec est.* — al. *intentio* pro *ratio.* — *Perih. utilitas* Gu. 2. — 15) *analectica* Gu. 2. va. — 16) *Sequitur* Gu. 1. — 17) *dialecticae artis* al. — *eius* om. va. — 18) *primum* al. — 19) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — 20) *illi* al. va. — 21) Sic Gu. 1. al. ap. Grial. — *decipiendi* vulg. — *devinciendi* al. apud Grial. — 22) Sic Gu. 1. al. va. Cassiodor. p. 537. — *directim* vulg. — 23) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. Cassiod. — *ergo omne iust. bon.* vulg. Conclusivam particulam om. Gu. 1. Pro *conducit* fortasse ubique *concludit* scribendum est, ut exhibet Cassiodor. — 24) Sic Gu. 2. pr. va. (*et* om.) Ar. — *dedicativus et abdicativus* Gu. 1. Vulg. *dedicativo et abdicativo.* — Cassiod. *dedicativa et abdicativa.* — 25) *directim* Ar. — 26) Vulg. *est honestum*, sed *est* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Cass. — 27) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Cass. — *ergo null. iust. turpe.* vulg. — 28) *et abdicativis* add. Gu. 2. — 29) *abdicativum particulare*

5. Tertius modus est, qui conducit ex dedicativis[28] particulari et universali dedicativum[29] particulare directum[30], ut: *Quoddam iustum honestum*[31]*: omne honestum utile: quoddam igitur iustum utile*[32].

6. Quartus modus[33], qui conducit[34] ex particulari dedicativa[35] et universali abdicativa dedicativum particulare directum, ut: *Quoddam iustum*[36] *honestum: nullum honestum turpe: quoddam igitur*[37] *iustum non est turpe.*

7. Quintus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativis[38] particulare dedicativum per reflexionem, ut: *Omne iustum honestum: omne honestum bonum: quoddam igitur*[39] *bonum iustum.*

8. Sextus modus est, qui conducit ex universali dedicativa et universali abdicativa abdicativum[40] universale per reflexionem, ut: *Omne iustum honestum: nullum honestum turpe: nullum igitur turpe iustum.*

9. Septimus modus est, qui conducit ex particulari et universali dedicativis dedicativum particulare[41] per reflexionem, ut: *Quoddam iustum honestum: omne honestum utile: quoddam igitur utile iustum.*

10. Octavus modus est[42], qui conducit ex universalibus abdicativa et dedicativa[43] particulare abdicativum[44] per reflexionem[45], ut: *Nullum turpe honestum: omne honestum iustum: quoddam igitur*[46] *turpe non est iustum.*

11. Nonus modus est, qui conducit ex universali abdicativa et particulari dedicativa[47] dedicativum[48] particulare per reflexionem, ut: *Nullum turpe honestum: quoddam honestum iustum: quoddam igitur iustum non est turpe*[49].

12. Formulae secundi modi sunt quatuor:

Primus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum universale directum[50], ut: *Omne iustum honestum: nullum*[51] *turpe honestum: nullum igitur turpe iustum*[52].

13. Secundus modus est[53], qui conducit ex universalibus[54] abdicativa et dedicativa abdicativum universale directum[55], ut: *Nullum turpe honestum: omne iustum honestum: nullum igitur turpe iustum.*

Cassiod. — 30) *directim* pr. Ar. — 31) *est hon.* Cass. — 32) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Vulg. *ergo quoddam iustum utile.* — 33) *est* vulgatae om. Gu. 1. — 34) *conducit vel concludit* Cass. — 35) *dedicativo et universali abdicativo dedicativum* al. „Infra etiam *dedicativa* pro *dedicativo* aut contra.“ Arev. in varr. lectt. — *abdicativum* va. — *abdicativum particulare directum* Arev. (*directim*) Cassiodor. — *directim* pr. — 36) Sic Gu. 1. 2. va. Cass. — *honest. iust.* vulg. — 37) Sic Gu. 1. Ar. pr va. Cass. — *ergo quoddam* vulg. — 38) *dedicativo* Gu. 1. al. („et similiter alibi“ Arev. in varr. lectt.) pr. — 39) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. et sic in omnibus quae sequuntur, nisi ubi nominatim vulgatam a libris mss. et aliis defensam laudavero, scriptum esse scito. — 40) *abdicativum* om. Cassiod. — 41) *ex universali dedicativum particulare* Cassiod. — 42) *est* om. Cassiod. — 43) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *abdicativo et dedicativo* vulg. Semper genere feminino hanc formulam legi in libris manuscriptis et editis putandum est, nisi ubi vulgatam a codd. confirmari dixero. — *et dedicativo* om. Cassiod. — *ex universali dedicativo* va. — 44) *abdicativum* om. Cassiod. — 45) *per flexionem* pr. — 46) *quoddam igitur iustum non est turpe* Cassiod. — 47) *abdicativo* et *dedicativo* Arev. — *ex universalibus* Cassiod. — 48) *abdicativum* Cassiod. — 49) *quodd. ig. iustum honestum* Cassiod. — 50) Sic Gu. 1. 2., qui postea semper ita; ubi vulgata servatur a codd., id indicabo. — 51) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. Cass. — *nihil* vulg. — 52) *iustum turpe* va. Ar. — *igitur nec iustum turpe* Cassiod. — 53) *est* om. va. — 54) *ex universali* Cassiod. — 55) Sic Gu. 1. 2. va. Cassiod. — *directim* pr. Ar. — *dictum* vulg.

14. Tertius modus est, qui conducit ex particulari dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare[1] directum, ut: *Quoddam iustum honestum: nullum turpe honestum: quoddam igitur[2] iustum non est turpe.*

15. Quartus modus est, qui conducit ex particulari[3] abdicativa[4] et universali abdicativa[5] abdicativum particulare[6] directum, ut: *Quoddam iustum non est turpe: omne malum turpe: quoddam igitur iustum non est malum*[7].

16. Formulae tertii modi sunt sex:

Primus modus[8], qui conducit ex dedicativis universalibus dedicativum particulare tam directum[9], quam reflexum[10], ut: *Omne iustum honestum: et omne*[11] *honestum iustum: omne iustum bonum: quoddam igitur honestum bonum, quoddam*[12] *bonum honestum.*

17. Secundus modus est, qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directum, ut: *Quoddam*[13] *iustum honestum: omne iustum bonum: quoddam igitur honestum bonum.*

18. Tertius modus est[14], qui conducit ex dedicativis universali et particulari dedicativum particulare directum, ut: *Omne iustum honestum: quoddam iustum bonum: quoddam igitur honestum bonum.*

19. Quartus modus est, qui conducit[15] ex dedicativa universali[16] et particulari abdicativa[17] abdicativum particulare directum, ut: *Omne iustum honestum: nullum iustum malum: quoddam igitur honestum non est malum.*

20. Quintus modus est, qui conducit ex dedicativa particulari et abdicativa universali abdicativum particulare[18] directum, ut: *Quoddam iustum honestum: nullum iustum malum: quoddam igitur iustum non est malum*[19].

21. Sextus modus est, qui conducit ex dedicativa universali et abdicativa particulari abdicativum particulare directum, ut: *Omne iustum honestum: quoddam iustum non est malum: quoddam igitur honestum non est malum.*

22. Has formulas categoricorum syllogismorum qui plene nosse desiderat, librum legat, qui inscribitur Perihermenias Apuleii, et quae subtilius sunt tractata cognoscet[20]. Distincta enim atque considerata ad magnas intelligentiae vias lectorem, praestante Domino, utiliter introducunt. Nunc ad Hypotheticos syllogismos ordine sequenti veniamus.

1) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Cassiod. — *partic. abdic.* vulg. — 2) Hoc loco Gu. 1. vulgatam retinet: *igitur quoddam.* Haud dubie scriptum erat *igitur* per compendium. — *Quoddam igitur* Gu. 2. pr. va. Ar. Cassiod. — 3) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. Cassiod. — *ex universali* vulg. — 4) *abdicativo* Ar. — *abdicativa* Cass., quod recepi pro *dedicativo.* — 5) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. Cass. — *et particulari* vulg. — 6) Sic Gu. 1. 2. al. va. Ar. Cass. — *abdicativo* vulg. — 7) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. Cassiod. Vulg. *Omne iustum est turpe: quoddam malum non est turpe, quoddam ergo malum non est turpe.* — 8) *est* add. va. — 9) *directim* h. l. servat Gu. 2. — 10) Sic Gu. 1. va. Cass. — *reflexim* vulg. — 11) Sic Gu. 1. — *omne honestum bonum* va. — *omne iustum bonum* Ar. Cass. — 12) *vel sic* praeponit Ar. — Cassiod. *vel.* — 13) Hanc conclusionem Gu. 2. ita exhibet: *quoddam iustum honestum: omne iustum bonum: Quoddam igitur bonum honestum.* Arev. ita: *Omne iustum honestum: quoddam iustum bonum: quoddam igitur iustum bonum.* — 14) *est* om. pr. — *qui* om. va. — 15) *concludit* Cassid. — 16) Sic Gu. 1. 2. — *ex universali ded.* vulg. — *ex universalibus ded.* Ar. Al. *ex dedicativo et abdicativo.* — 17) *et part. abd.* om. Cassiod. — 18) *particulare* Gu. 1. va. Ar. Cassiod. — *universale* vulg. — 19) Cassiod ita: *Quodd. iust. hon.: omne hon. bon.: igitur quoddam hon. non est malum.* — *quoddam honestum non est malum* exhibet etiam Ar. — 20) *subtiliusque tractata cognoscet* al. — *subtilius quae sunt tractata cogn.* va. pr. — *cognoscit* Gu. 2. va. — 21) Sic scripsi e va. — *VI.* vulg. — 22) vulg. add. *est*, quod om Gu. 1. — 23) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. et ita in seqq. iidem libri. — 24) *autem* vulg. add., quod om. Gu. 1. 2. va. Cass. — 25) vulg. *est ita*, sed *est* om. Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. — *non et dies est* e Cass. Arev.

23. Modi syllogismorum Hypotheticorum, qui fiunt cum aliqua conclusione, sunt septem[21].
Primus modus[22]: *Si dies est, lucet: est autem dies: lucet igitur*[23].
Secundus modus est: *Si dies est, lucet: non*[24] *lucet: non est igitur dies.*
Tertius modus[25] ita: *Non dies est*[26] *et*[27] *non lucet: atqui*[28] *dies est, lucet igitur.*
24. Quartus modus est ita: *Aut dies est, aut nox: atqui*[29] *dies est: nox igitur non est.*
Quintus modus est ita: *Aut dies, aut nox est*[30]*: atqui*[31] *nox non*[32] *est, dies igitur*[33].
Sextus modus est ita: *Non dies est et non lucet*[34]*: dies autem est; nox igitur non est.*
25. Septimus modus est ita: *Non dies*[35] *et nox: atqui*[36] *nox non est*[37]*: dies igitur est.* Modos autem Hypotheticorum syllogismorum[38] si quis plenius[39] nosse desiderat, librum legat Marii Victorini, qui inscribitur de Syllogismis hypotheticis. Hinc[40] ad Dialecticas diffinitionum species accedamus, quae tanta dignitate praecellunt, ut possint iuredici orationum apertae manifestationes[41] et quaedam indicia dictionum.

C A P. XXIX.

De divisione diffinitionum ex Marii Victorini libro abbreviata[42].

1. Diffinitio est Philosophorum[43], quae in rebus exprimendis explicat, quid[44] res ipsa sit, qualis sit[45], et quemadmodum membris suis constare debeat[46]. Est enim oratio[47] brevis uniuscuiusque rei[48] naturam a communione divisam[49] propria significatione concludens. Divisio diffinitionum in partes quindecim[50] habetur.

2. Prima species diffinitionis est οὐσιώδης[51] id est substantialis, quae proprie et vere dicitur diffinitio, ut est: Homo[52] animal rationale et mortale[53], sensus[54] disciplinaeque capax. Haec enim[55] diffinitio per species et differentias descendens venit ad proprium, et designat plenissime, quid sit homo.

3. Secunda species diffinitionis est, quae Graece ἐννοηματική dicitur, Latine notio[56] nuncupatur, quam notionem communi, non proprio nomine possumus dicere. Haec isto modo semper efficitur: Homo est, quod rationali conceptione et[57] exercitio praeest animalibus cunctis. Non enim dixit[58], quid est[59] homo, sed[60] quid agat, quasi quodam signo in notitiam devo-

— *non est dies* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. Cass. — 28) *etsi quia dies est* Gu. 1. — *et qui dies est* Gu. 2. — *at quia* pr. — *atque* va. — 29) *atquia* Gu. 1. pr. — *atqui* Gu. 2. Hoc recepi. Habet etiam Cass. — *atque* va. — *Utique* vulg. — 30) Sic Gu. 1. — *aut dies est aut nox* vulg. — 31) Sic Ar. e Cass. h. l. et mox. — *utique* vulg. — *atque* Gu. 1. — 32) *non* om. Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. — *dies igitur est* Ar. pr. Cass. — *igitur dies est* vulg. — 34) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *non est dies, ergo non lucet* vulg. — *non et dies est non l.* Ar. Cass. — 35) Sic Gu. 1. — *non est dies* vulg. — *Non et dies est et nox* Ar. — 36) Sic Ar. Cass. — *atque* Gu. 1. — *utique* vulg. — 37) *non est nox* Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *syll. hyp.* vulg. — 39) *melius* va. — 40) Verba: *Hinc* usque ad *ostendere* om. Gu. 2. — 41) *ut possint iure dici orationum apertae man.* Ar., quem secutus sum: *ut possint dici orationum maximum decus et quaedam lumina dictionum* Cassiod. p. 539. Vulg. *Ut possint iudiciorum aperte manifestationes et quaedam indicia dictionum ostendere.* — 42) Cfr. Boeth. de Definit. cap. 4. et Cassiodor. p. 536. seqq. — 43) *phil. est* Ar. — 44) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — 45) *non qualis sit* Ar. — 46) *debebat* Gu. 1. — 47) *ratio* va. — 48) *rei* add. Gu. 1. Cassiod. — 49) *divisa* Gu. 1. — 50) *XIIII.* Vulg. — 51) *ut usiodis* Gu. 2. — *vel usualis* add. insuper va. — 52) Vulg. *homo est*, sed *est* om. Gu. 1. pr. Ar. Cass. — 53) *et* addidi e Gu. 1. — 54) *sensus* om. Gu. 2. — 55) *enim* om. Gu. 2. — 56) *notitio* Gu. 1. h. l. et postea. — 57) *et* om. Gu. 1. 2. pr. al. — 58) *Non hic dixit* Ar. — 59) Sic Gu. 1. 2. Cass. — *sit* vulg. — 60) *sed dicendo* al.

cato[1]. In ista[2] enim et in reliquis[3] notitia profertur rei[4], non substantialis explicatio declaratur; et[5] quia illa substantialis[6], diffinitionum omnium obtinet principatum.

4. Tertia species diffinitionis est, quae *ποιότης* Graece[7] dicitur, Latine qualitativa[8] vocatur: quae[9] ex qualitate nomen accepit pro eo, quod, quale[10] sit id, quod sit[11], evidentius[12] ostendit. Cuius exemplum tale est: Homo est, qui ingenio valet, artibus pollet et cognitione rerum, aut, quod agere debet[13], eligit, aut animadversione, quod[14] inutile[15] sit, contemnit. His enim qualitatibus expressus ac diffinitus est homo[16].

5. Quarta species diffinitionis est, quae Graece *ὑπογραφική*, Latine a Tullio[17] descriptio nominatur[18], quae adhibita circumcisione[19] dictorum factorumque[20] rem, quaeque[21] sit, descriptione declarat. Quaeritur enim, quid sit avarus[22], quid crudelis, quid luxuriosus, et universa[23] luxuriosi, avari[24], crudelis[25] natura describitur, ut, si luxuriosum volumus[26] diffinire, dicemus[27]: Luxuriosus est victus non necessarii[28], sed sumptuosi[29] et onerosi[30] appetens, in deliciis affluens, in libidine[31] promptus. Haec et alia[32] diffiniunt luxuriosum, sed per descriptionem diffiniunt. Quae oratoribus species diffinitionis[33] magis[34] apta est, quam Dialecticis, quia latitudines[35] habet, quae simili modo[36] in bonis rebus ponitur et in malis[37].

6. Quinta species diffinitionis est, quam Graece[38] *κατὰ ἀντίλεξιν*[39], Latine adverbium dicimus. Haec vocem illam, de cuius[40] re quaeritur, alio sermone designat, uno ac[41] singulari, et quodammodo quid illud[42] sit in verbo uno[43] positum, uno verbo alio[44] declarat, ut: *Conticescere est tacere.* Item cum terminum dicimus[45] finem, aut populatas interpretamur esse vastatas.

7. Sexta species diffinitionis est, quam Graeci *κατὰ διαφοράν*, nos per differentiam

1) *devocat* Ar. — 2) Sic Gu. 2. Cass. — *In isto* Ar. — *Ista* vulg. — 3) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. Cass. — *in* om. vulg. — 4) Sic e vestigiis Gu. 1. scripsi, in quo est *fertur rei.* — 5) *et* om. Gu. 1. 2. va. — 6) *est*, quod sequitur vulg., om. Gu. 1. Ar. — *quae subst. est* va. — 7) Sic Gu. 1. — *Graece ποιότης* vulg. — *poites* Gu. 1. pr. va. — *poites* Gu. 2., supra vers. *vel ποιώτης*. — 8) *qualitas* al. — 9) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 10) *quod quid quale* Gu. 2. va. — *quid quale* al. — 11) Sic Gu. 1. 2. va. — *quod quaeritur* vulg. — *quid quale sit, id quod sit* Cassiod. — 12) Sic Gu. 1. — *evidenter* vulg. — 13) *quid agere debeat* Ar. — *quae agere debeat* Cassiod. — 14) Sic Gu. 1. — *quid* vulg. — 15) *utile — non contemnit* Gu. 1. — *inutile — contemnit* vulg. cum Cassiod. — 16) *homo est* Gu. 2. — 17) Intelligendus videtur locus Ciceronis de Orat. III, 53. Cfr. Topic. 22. Auct. ad Herenn. IV, 39. — 18) Sic Gu. 1. pr. va. al. — *nuncupatur* vulg. — Gu. 2: *vel naturalis nominatur.* Haec lectio orta videtur e Cassiod., ubi est: *descriptionalis nuncupatur.* — 19) Sic Gu. 1. — *circuitione* vulg. — 20) *et factorum* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — *quae* vulg. — *quid quaeque res sit* Ar. — *quae quid sit* Cassiod. — 22) *avarus sit* Gu. 2. — 23) *universi* al. pr. — 24) *et avari* Sic 2. — 25) Sic Gu. 1. 2. Vulg. *et crudelis.* — 26) *voluerimus* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. — *dicimus* vulg. — 28) *necessarius* Gu. 1. — 29) Sic Gu. 1. — *sumptuosi* vulg. — 30) *onerosi* Ar. e Cassiod. Quos sequor. — 31) *in libidinem* Ar. — 32) *haec et talia* Gu. 2. al. — *haec talia* va. — 33) Sic Gu. 1. — *quae species diff. orat.* vulg. — 34) *communis magis apta* etc. Gu. 1. — 35) *latitudinem* al. — *latitudinis plurimum* va. — 36) *similitudo* Gu. 1. al. va. — *similiter modo* Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *in* om. vulg. — 38) *Graeci* Gu. 1. — 39) *κατ' ἀντιλ. et ad verbum* Ar. Locus est e Boeth. Top. III. — 40) *de cuius ratione quaer.* al. — *de qua* al. — al. *re* om. — *requiritur* al. — *de cuius notatione quaer.* var. lect. ap. Goth. — 41) Sic Gu. 1. 2. — *et* vulg. — 42) *aliud* Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. — *uno verbo* vulg. — 44) *aliud* al. — 45) *esse* add. Gu. 2. — 46) Sic Gu. 1. — *quid sit inter* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — *qua* Gu. 2. 4. pr. Ar. Cass. et Cic. Top. c. 7, 32. — 48) Sic Gu. 1. 4. Cass. — *eluderet* codd. gothici et Cic. — *elidit* vulg. — 49) *moveat* al. — 50) Sic Gu. 1. — *designet* vulg. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *modo ut laudet, modo ut vituperet* ed. Goth. *Modo ut laudet ac vituperet* Vulg. — pro *ac* al. *aut*, ut pr. va. — 52) *Nobilitas enim est* Gu. 1. — *nobilitas est enim* Gu. 2. — 53) *virtus* Ar. — *virtutibus* al. — 54) *apex vel caput est* va. — *caput* Ar. — 55) *cata afarasin a to genentio*

dicimus. Scriptores vero artium de eodem et de altero nominant, ut cum quaeritur, quid intersit[46] inter Regem et tyrannum: adiecta differentia, quid uterque sit, diffinitur, id est, rex est modestus et temperans, tyrannus vero impius et immitis.

8. Septima species diffinitionis est, quam Graeci κατὰ μεταφοράν, Latini per translationem dicunt, ut Cicero in Topicis: *Littus est, quo*[47] *fluctus eludit*[48]. Hoc varie tractari potest. Modo enim ut moneat[49], modo ut signet[50], modo ut laudet, modo ut vituperet[51]. Ut moneat: *Nobilitas*[52] *est virtutis*[53], *modorum apud posteros sarcina.* Ut designet: *Apex*[54] *est arx corporis.* Ut laudet: *Adolescentia est flos aetatis.* Ut vituperet: *Divitiae sunt brevis vitae longum viaticum.*

9. Octava species diffinitionis est, quam Graeci κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ ἐναντίου[55], Latini per privantiam contrarii[56] eius, quod diffinitur, dicunt[57]: *Bonum est, quod malum non est. Iustum est, quod iniustum non est*, et his similia. Hoc autem genere diffinitionis uti debemus, cum contrarium est notum[58], ut: *Si bonum est, quod prodest cum honestate, id*[59], *quod tale non*[60] *est, malum est*[61].

10. Nona species diffinitionis est, quam Graeci κατὰ ὑποτύπωσιν, Latini per quandam imaginationem dicunt, ut: *Aeneas est Veneris et Anchisae filius.* Haec semper in individuis versatur, quae[62] Graeci ἄτομα[63] appellant.

11. Decima[64] species diffinitionis est, quam Graeci κατὰ ἀναλογίαν, Latini iuxta rationem dicunt, ut si quaeratur: Quid sit animal, respondeatur, ut homo. Rem enim quaesitam praedictum declaravit exemplum. Hoc est autem proprium definitionis, quid sit illud, quod quaeritur, declarare.

Gu. 1. pr. — *cata afarasin vocant a to genentio* pr. va. — *catafresinatogeniti* Gu. 4. — τοῦ ἐναντίου om. Gu. 2. in versu, sed supra lin. est τοῦ ἐναντίου. — 56) *contrarium* pr. va. — 57) *ut* add. Gu. 2. va. — 58) *notum est* Gu. 2. — 59) *id est* Gu. 1. — 60) *non* om. Gu. 1. — *non est* om. Gu. 1. — 61) *non malum est* Gu. 1. — 62) *quam* Gu. 1. pr. — 63) *athomas* Gu. 1. 2. — 64) Sic duas §§. partim ex Arevalo, partim ex meis dedi codd. et impressis libris. Gu. 1. exhibet omnia ita: *Decima species diffinitionis est; quam Graeci* κατὰ ἐλλειπὲς πλήρους ὁμοίου γένους, *Latini per indigentiam pleni ex eodem genere dicunt, ut si quaeratur, quid sit animal, respondeatur ut homo. Rem enim quaesitam praedictum declaratur exemplum. Hoc est autem proprium definitionis, quid sit illud, quod quaeritur, declarare. Undecima species diffinitionis est, quam Graeci* κατὰ ἀναλογίαν, *Latini iuxta rationem dicunt, ut si quaeratur, quid sit thesis, respondeatur cui vis deest, ut sit arsis.* Consentiunt in ordine Gu. 2. pr. va., nisi quod in singulis aliquantum inter se differunt. Sunt autem lectiones variae hae: pro κατ' ἀναλογίαν exhibet Gu. 2: ωοcΡιπως Ηλλοπε, in quo idem cod. om. *quam Graeci* et pro *quaeratur* suppeditat *quaeritur.* — *cataipotiposin* va. Pro *cui vis deest ut sit arsis* Gu. 2. exhibet *cui deest dotrans, ut sit assis.* Cod. Alban. *cui dodrans deest, ut sit arsis.* Edit. va.: *cuius vel cui deest ut sit arsis.* — *Ut* ante *homo* om. va. — *iuxta proportionem* pro *iuxta rationem* var. lect. ap. Goth. — *cata elipse elopes olocrerum homogenus* Gu. 4. pro κατ' ἐλλειπές etc. Edit. pr. ita: *catellepes olocerii homo genus.* Edit. va.: *cata elli cepeson vel moctino cellocelo cerii homo genus.* Arev. eo ordine, quo ego, scripsit, sed pro κατ' ἀναλογίαν scripsit ὡς τύπος. *Latini exemplum appellant.* et definitionem animalis huic §. addidit. In §. 12. scripsit: *quid sit triens, respondeatur, cui bes deest, ut sit assis.* Vocabulo *assis* hanc notam subiunxit: „*Assis* in recto casu pro *as* usurpatur etiam a veteri Persii Scholiaste ad Sat. II. v. 59. et Donato ad Terentii Phormionem I, 1, 9.“ — Vulgata Vulcanii est: *Decima species ipsius* (quod omisi cum Gu. 1. pr. va. Ar.) *diffinitionis est, quam Graeci* κατ' ἐλλειπές πλήρους ὁμοίου γένους, *Latini per indigentiam pleni ex eodem genere dicunt, ut si quaeratur Quid sit thesis? respondeatur: Cui vis deest, ut sit arsis. Undecima species diffinitionis est, quam Graeci* κατ' ἀναλογίαν (*cata* Gu. 1., unde scripsi κατὰ) *Latini iuxta rationem dicunt, ut si quaeratur Quid sit animal? respondeatur, ut homo. Rem etc.*, ut nos. Cfr. Cassiod. p. 540., qui exhibet quod scripsit Arev.

12. Undecima species diffinitionis est, quam Graeci *κατ' ἐλλειπὲς πλήρους ὁμοίου γένους*, Latini per indigentiam pleni ex eodem genere dicunt, ut si quaeratur, quid sit thesis, respondeatur, cui vis deest ut sit arsis.

13. Duodecima species diffinitionis est, quam Graeci *κατὰ ἔπαινον*[1] vocant[2], id est, per laudem, ut Tullius pro Cluentio: *Lex est mens et animus*[3] *et consilium et sententia civitatis.* Et aliter[4]: *Pax*[5] *est tranquilla libertas.* Fit et per vituperationem, quam *ψόγον* Graeci[6] vocant, ut: *Servitus est postremum malorum omnium*[7], *non modo bello, sed morte quoque repellenda*[8].

14. Tertiadecima[9] diffinitionis species[10], quam Graeci *κατὰ τὸ πρός τι*[11], Latini ad aliquid vocant, ut est illud: *Pater est, cui*[12] *est filius. Dominus est, cui est servus.*

15. Quartadecima species diffinitionis est, quam Graeci *κατὰ τὸν ὅρον*[13], ut Cicero[14] in Rhetoricis: *Genus est, quod plures amplectitur partes. Item pars*[15], *quae subest generi.*

16. Quintadecima species diffinitionis est, quam Graeci *κατὰ αἰτιολογίαν*, Latini secundum rei rationem vocant, ut: *Dies est sol super*[16] *terram*[17], *nox est sol sub terris*[18]. Scire autem debemus praedictas species diffinitionum topicis merito esse sociatas, quoniam inter quaedam argumenta sunt positae[19], et nonnullis locis commemorantur in Topicis. Nunc[20] ad Topica veniamus, quae sunt argumentorum sedes, fontes sensuum et origines dictionum.

CAP. XXX. *De Topicis*[21].

1. Topica[22] est disciplina inveniendorum argumentorum. Divisio Topicorum sive locorum, ex quibus argumenta ducuntur[23], triplex est. Nam alia in eo ipso, de quo agitur, haerent; alia, quae dicuntur effecta[24], quae quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur; alia, quae assumuntur extrinsecus. Argumenta, quae in eo ipso, de quo agitur, haerent, in tribus divisa sunt. Prima a toto; secunda a parte; tertia a nota.

2. Argumentum[25] a toto, cum[26] diffinitio adhibetur ad id, quod quaeritur, sicut ait Cicero: *Gloria est laus recte factorum, magnorumque in republica*[27] *fama meritorum.*

3. A partibus est argumentum, cum is, qui se defendit, aut negat factum[28], aut factum esse iure[29] defendit.

1) *cateilenon* pr. va. — 2) *vocant* om. va. — 3) Sic Gu. 1. 2. — *consiliumque* va. — *et consilium et animus* vulg. Intelligitur locus Cic. pr. Cluent. 53, 146: *Mens et animus et consilium et sententia civitatis posita est in legibus.* — 4) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *alter* vulg. — 5) Locus est e Cic. Phil. II, 44, 113. — 6) Sic Gu. 1. — *Gr. ψόγον* vulg. — 7) Sic Gu. 1. et Cic. Phil. II, 44, 113. e rec. Orell. — *omnium malorum* vulg. — 8) *repellenda est* Gu. 2. va. — *morte etiam repellendum* Cicer. — 9) *Decima* Gu. 1. — 10) Sic Gu. 1. — *diffin. spec.* vulg. — *est* omisi e Gu. 1. post species. — 11) *cata ton pros tin* Gu. 1. 2. 4. — *cata ton posten* pr. va. — 12) *cuius* omisso *est* Gu. 2. et sic mox. — 13) Sic Gu. 1. 2. 4. (*cata ton rus* exhibent); *catatorrus* pr. va. — *diff. est κατὰ τὸν ὅρον, Latine generalis* vulg., quae Latina om., Gu. 1. — 14) *ut* addidi e Gu. 1. — 15) Vulg. *pars est*, sed *est* om. Gu. 1. Vulgatam exhibet Cic. de Invent. I, 28, 42. — 16) Sic Gu. 1. va. — *supra* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *terras* vulg. — 18) *subtus terris* al. — 19) *posita* Ar. — 20) Vulg. *Nunc autem*, sed *autem* om. Gu. 1. — 21) Cfr. cum hoc capite Cassiodor. p. 541. et 554. — 22) *Topica localis* va. — 23) *dicuntur* Gu. 1. 2. pr. — 24) *affecta* Ar. h. l. et §. 5. — 25) *est* add. va. — 26) *cum* om. Gu. 1. — 27) *in remp.* Arev. Locus est ex Cic. orat. pr. Marcell. 8: *Gloria est illustris ac pervagata multorum et magnorum, vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.* — 28) *factum, aut* om. Gu. 1. 2. — 29) *in re* Gu. 1. 2. — 30) *ex* addidi e Gu. 1. — *et* pro *eo* exhibet Gu. 2. pr. va. —

4. A nota est argumentum, cum ex[30] sui nominis argumento[31] aliquod dicitur[32], ut Cicero: *Consulem quaerebam, inquit*[33], *quem in isto maiali invenire non poteram.*

5. Effecta argumenta sunt quodammodo, quae[34] ex rebus aliis tracta noscuntur. Sunt autem numero XIIII, id est, primum a coniugatis[35] argentum est, cum declinatur a nomine et fit verbum, ut Cicero Verrem dicit evertisse[36] provinciam; vel nomen a verbo, cum latrocinarii dicitur latro[37]. Nomen est a[38] nomine; Terentius:

Inceptio[39] *est amentium, haud amantium*[40];

dummodo distat[41] unius[42] postremitas, in alia vocis declinatione[43] formata.

6. Secundum argumentum a genere est, cum de eodem genere sententia dicitur, ut Virgilius:

Varium et mutabile genus[44].

7. Tertium argumentum ab specie est[45], cum generali quaestioni fidem species facit, ut:

At non[46] *sic Phrygius*[47] *penetrat Lacedaemona pastor.*

A simili[48] argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur, ut[49]:

Suggere[50] *tela mihi: non ullum*[51] *dextera*[52] *frustra*
Torserit in Rutulos, steterunt quae[53] *in corpore Graium*
Iliacis campis.

8. A differentia argumentum est, quando per differentiam aliqua separantur, ut Virgilius[54]:

Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis.

A contrariis argumentum dicitur, quando res discrepantes sibimet opponuntur, ut Virgilius:

Mortaline manu factae immortale[55] *carinae*
Fas habeant, certusque incerta pericula lustret[56]
Aeneas?

9. A consequentibus argumentum dicitur[57], quando positam rem aliquid inevitabiliter consequitur, ut Virgilius[58]:

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.

Ab antecedentibus argumentum est, quando aliqua ex iis, quae prius gesta sunt[59], comproban-

cum ex vi Ar. — 31) *argumentum* Gu. 2. pr. va. — 32) *elicitur* Gu. 2. Ar. — *eligitur* al. — 33) Sic Gu. 1. — *inquit, quaerebam* vulg. — *inquam* Gu. 2. 4. al. et Cic. in Pis. 9, 19: Consulem ego tum requirebam, (*quaerebam*, ut Isidor., apud Cic. optimus Palimps. Taurin. Non tamen recepit Orell.), consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc maiali invenire non possem. — 34) Sic Gu. 1. — *quae quodammodo* vulg. et Cassiod. — 35) *coniugale* Gu. 2. — 36) *eversisse*. Sic Gu. 1. 2. 4. pr. — *everrisse* Ar. Locus non alius potest esse, quam ubi *everriculum* dicitur Verres in Verr. IV, 24. in. — Verbum *everrere* non est apud Cicer. — 37) *nomen est latro* add. va. — 38) *est* om. va. — 39) *hoc inceptio* va. — 40) Locus est Andr. I, 3, 13. — 41) *distet* Ar. — 42) Vulg. addit *appellationis*, quod om. Gu. 1. — 43) *in aliam — declinationem* Ar. — 44) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *varium et mut. semper femina* vulg. cum Virgil. Aen. IV, 569. — 45) Sic Gu. 1. — *Tertium asp. arg. est* vulg. — 46) *ut non* Gu. 4. — *an non* va. — 47) *frigium* Gu. 1. Locus est Virg. Aen. VII, 363. — 48) *At simile* Gu. 1. — 49) *ut* om. Gu. 2. — 50) *Suggerere* al. — 51) Sic Gu. 1. 3. 4. pr. Ar. et Virg. Aen. X, 333. — *nullum* Gu. 2. va. — *illum* vulg. — 52) *dextra* pr. — 53) Sic Gu. 2. 3. 4. Virgil. Ar. — *steterant quae* Gu. 1. — *steteritque* vulg. — 54) Virg. Aen. X, 581. — 55) *immortales* va. — 56) *lustrat* Gu. 1. — *lustres* Gu. 2. pr. va. Locus est ap. Virg. Aen. IX, 95. — 57) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *ducitur* vulg. — 58) Aen. I, 129. — 59)

tur, ut Cicero pro Milone: *Cum non dubitaverit aperire*[1], *quod*[2] *cogitaverit, vos potestis dubitare quid fecerit*[3].

10. A repugnantibus argumentum est, quando illud, quod[4] obiicitur, aliqua contrarietate destruitur, ut Cicero[5]: *Is igitur non modo de tali periculo liberatus, sed honore amplissimo ditatus, domi te interficere voluisset.*

11. A coniugatis[6] argumentum est, cum contra[7] probabiliter ostenditur, quid sit ex re quaque venturum, ut Virgilius:

Nos[8] *si pellant, nihil afore*[9] *credunt,*
Quin omnem Hesperiam penitus[10] *sua sub iuga mittant!*

12. A causis argumentum est, quando consuetudine[11] communi res quaeque tractatur, ut Terentius:

Ego non nihil veritus sum dudum abs te cavere[12],
Ne faceres quod vulgus servorum solet, dolis ut me deluderes[13].

Ab effectis argumentum est, cum ex iis, quae facta sunt, aliquid approbatur, ut Virgilius:

Degeneres animos timor arguit.

13. A comparatione argumentum est, quando per collationem[14] personarum sive causarum, sententiae ratio sub imputatione[15] formatur, ut Virgilius:

Tu potes Aeneam[16] *manibus subducere Graium*[17],
Nos aliquid contra Rutulos iuvisse[18] *nefandum est?*

14. Item argumenta, quae dicuntur[19] extrinsecus, quae Graece[20] *ἄτεχνα*[21], id est artis expertia[22] vocantur, ut est testimonium[23]. Testimonium constat[24] re.

15. Haec[25] dividitur in[26] quinque modis, id est[27], primus[28] ex persona, secundus ex[29] naturae auctoritate, tertius ex[30] temporibus auctoritatum, quartus ex dictis factisque maiorum, quintus ex tormentis. Tertius ergo superior modus, qui est ex temporibus, in octo species derivatur. Primus[31] ingenio, secundus opibus[32], tertius aetate, quartus fortuna, quintus arte, sextus usu, septimus necessitate, octavus concursione fortuitorum. Testimonium omne est, quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona[33] non qualiscunque est, quae testimonii pondus habet ad faciendam fidem, sed morum probitate debet esse laudabilis.

sunt om. va. — 1) *vel aperire* Gu. 1. al. — 2) *id quod* Gu. 1. — *quid* Gu. 2. 3. va. — *quid cogitaret* Cic. pr. Milon. 16, 44. — 3) *liberatur* Gu. 1. — 4) *quod domi* va. — 5) Locus Ciceronis est ex orat. pr. Deiot. 5, 15, ubi est: *Is igitur, non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suae interficere voluisse?* Cassiodor. cum Cicer. consentit, nisi quod *ditatus* et *domi suae te* exhibet. — 6) *A coniunctis* Ar. — 7) *contra* addidi e Gu. 1. al. — 8) *Verum nos* pr. — 9) Sic Gu. 3. et Virgil. Aen. VIII, 147. — *affore* Gu. 1. 2. 4. pr. — *adfore* va. — *abfore* vulg. — 10) *penitus* addidi e Gu. 1., exhibet etiam Virg. — *mittat* Gu. 2. — 11) *ex consuetudine* va. — 12) *Dave* pro *cavere* Ar. e Terent. Andr. III, 4, 2. Sed retinere malui vitium Isidori, quam contra omnes codd. ire. Terent exhibet: *Ego dudum — ne faceres idem.* — 13) Aen. IV, 13. — 14) *collucationem* Gu. 1. — *consolationem* Gu. 2. — 15) *impugnatione* Gu. 1. al. — 16) *Aenean* Gu. 2. 3. et Virgil. Aen. X, 81. — 17) *Gladium* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. 3. 4. va. Ar. Virg. v. 84. (*Rutulos contra* Virg.) Pro *aliquid* Gu. 2. exhibet *autem.* — 19) Sic Gu. 1. 2. — *ducuntur* vulg. — 20) *Graeci — vocant* Ar. pr. va. — 21) *tegnos* Gu. 1. 2. pr. va. — 22) *expertes* Gu. 1. 2. pr. va. — 23) Arev. h. l. addit *Testimonium omne est, quod ab aliqua re externa sumitur ad fidem faciendam.* Tum sequitur *Haec dividitur.* — 24) Vulg. add. *vero*, quod om. Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *et* vulg. — 26) *in* addidi e Gu. 1. — 27) *idem est* Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. h. l. et postea *secundus*, *tertius*, *quartus*, *quintus* pro vulg. *primo*, *secundo*, *tertio*, *quarto*, *quinto.* — 29) *a* Gu. 1. — 30) *ex* om. Gu. 1.

16. Naturae auctoritas est[34], quae maxima virtute consistit. Testimonia multa sunt, quae afferant[35] auctoritatem, id est, ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, usus, necessitas et concursio rerum fortuitarum. A dictis factisque maiorum petitur fides, cum priscorum dicta factaque memorantur. A tormentis fides praebetur[36], post quae nemo creditur mentiri velle[37].

17. Ea vera, quae tractantur in tempore[38], quia suis nominibus plana[39] sunt, diffinitione non indigent. Memoriae quoque condendum est, Topica oratoribus, Dialecticis, poetis, iurisperitis[40] communiter quidem argumenta praestare, sed quando aliquid specialiter probant, ad Rhetores, poetas, iurisperitosque pertinent[41], quando vero generaliter disputant, at philosophos attinere[42] manifestum est.

18. Mirabile plane genus operis, in unum potuisse colligi, quicquid mobilitas[43] aut[44] varietas humanae mentis in sensibus exquirendis per diversas causas poterat invenire conclusum[45] liberum atque[46] voluntarium intellectum. Nam quocunque se converterit[47], quascunque cogitationes intraverit, in aliquid eorum, quae praedicta sunt, necesse est cadat[48] ingenium.

CAP. XXXI. *De oppositis.*

1. Contrariorum genera quatuor sunt, quae Aristoteles *ἀντικείμενα*, id est opposita vocat, propter quod sibi velut ex adverso[49] videntur obsistere[50], ut contraria; nec vero tamen[51] omnia quae opponuntur sibi[52] contraria sunt[53], sed omnia contraria opposita sunt. Primum genus est contrariorum, quod iuxta Ciceronem diversum[54] vocatur, pro eo, quod tantum contrarie[55] sibi opponuntur, ut non eorum sint, quibus opponuntur, ut sapientiae[56] stultitia.

2. Quod genus in tres species dividitur. Nam sunt quaedam eiusmodi[57], quae medium habent[58]; et quaedam sunt[59], quae sine medio sunt; et quaedam sunt, quae habent medium et tamen sine nomine sunt, nisi utrumque[60] ei vocabulum creat[61]. Candidum et nigrum medium habent[62], quia inter eos saepe[63] color pallidus vel fuscus invenitur.

3. Sine medio sunt, quotiens unum de duobus accidit, ut sanitas vel infirmitas. Horum nihil est medium. Ea autem, quorum sine nomine media sunt[64], ut felix, infelix, medium habent non felix[65]. Secundum genus est relativorum, quae ita sibi opponuntur, ut ad se conferantur, sicut duplum simplum.

— 31) Sic Gu. 1. h. l. et postea genus masculinum exhibet, relatum ad *modus*. Femininum *Prima* etc. refertur ad speciem. — 32) *in operibus* va. — 33) *Persona* usque ad *fidem faciem* om. Gu. 2. — 34) *est* om. va. — 35) Sic Gu. 1. al. — *afferunt* vulg. — 36) *probetur* Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. — *velle mentiri* vulg. — 38) *cum tempore* al. — 39) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *plena* vulg. — 40) Vulg. *et iurisperitor.*, sed *et* om. Gu. 1. — 41) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *pertinet* vulg. — 42) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *pertinere* vulg. — 43) *motabilitas* Gu. 2. — *nobilitas* al. — 44) Sic Gu. 1. — *ac* vulg. — 45) *conclusit* al. — 46) Sic Gu. 1. — *ac volunt.* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — *verterit* vulg. — 48) Vulg. *ut cadat*, sed *ut* om. Gu. 1. va. Ar. — 49) *ex adversa* Gu. 1. — 50) *existere* pr. va. — 51) *vero tamen* Gu. 1. Haud dubie legendum est *nec vero tamen.* — 52) Sic Gu. 1. pr. va. — *sibi opp.* vulg. — *sibi* om. al. — 53) *sibi contr. sunt* Gu. 2. — *contraria sibi opp.* va. — 54) *adversum* Ar. — 55) Sic Gu. 1. 2. va. — *contraria* vulg. — 56) Sic Gu. 1. — *sapientia* vulg. — 57) Sic codd. apud Arev. — Gu. 1. 2. al. va. *eius* pro *ex eis* al. om. talia *ex eis* vel *eius* vel *eiusmodi.* al. om. *quaedam.* — 58) *habent medium* Gu. 2. — 59) Sic Gu. 1. va. — *sunt quaed.* vulg. — 60) Vulg. add. *contrariorum*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 61) Sic Gu. 1. — *creet* vulg. — *credit* al. *credat* al. *tradat* al. *careat* al. — 62) *habet* al. — *Candidus et niger* Arev. — 63) *saepe inter eos* Gu. 2. — 64) Sic Gu. 1. Vulg. *quorum media sine nom. sunt.* — *quorum media sunt sine nomine sunt* va. — 65) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Vulg. *videlicet neque a toto felix, neque in toto infelix.*

4. Hoc[1] solum oppositorum genus[2] ad se refertur. Non est enim[3] maius, nisi ad minus referatur[4] et simplum nisi ad duplum[5]. Nam relativum relativo[6] ita opponitur, ut hoc ipsum, quod opponitur, aut eius[7] sit, cui opponitur, aut ad id quocunque modo referatur[8]. Dimidium enim opponitur duplo, eiusque dupli medium est, sed ita illi opponitur, ut eius sit, cui opponitur.

5. Sic et parvum opponitur[9] magno, ita ut ipsum parvum ad magnum, cui opponitur, sit parvum. Nam superiora quae dicuntur[10] contraria, ita sibi opponuntur, ut eorum non sint, quibus opponuntur[11], nec ad ea quocunque modo referantur, siquidem[12] iniquitas iustitiae ita contraria[13] est, ut non eiusdem iustitiae iniquitas sit, aut ad illam sit iniquitas.

6. Tertium genus est oppositorum[14] habitus vel orbatio. Quod genus Cicero privationem vocat, qua[15] ostendit aliquid quempiam habuisse, unde privatus est. Cuius species sunt tres: quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tempore congruo. In re, ut caecitas, visio. In loco, ut caecitatis et visionis in oculis[16] locus est. In tempore congruo, ut non dicere infantem[17], sine dentibus[18] eum, cui dentes aetas[19] adhuc parva negavit. Non enim est privatus dentibus, quos nondum habuit.

7. Quartum vero genus ex[20] confirmatione et negatione opponitur, ut Socrates disputat, Socrates non disputat. Haec a superioribus ideo[21] differt[22], quod illa singillatim[23] dici possunt, haec nisi connexe dici non possunt. Quod genus quartum apud Dialecticos multum habet conflictum, et appellatur ab eis valde oppositum, siquidem et tertium non recipit.

8. Nam ex illis quaedam[24] habere tertium possunt, ut in contrariis, candidum et nigrum. Tertium eius nec candidum nec nigrum, sed fuscum vel pallidum. In relativis quoque, ut multa et pauca. Tertium eius[25] nec multa nec pauca, sed mediocria. In habitu vel orbatione, ut visio et caecitas. Tertium eius, nec caecitas, nec visio, sed lippitudo. Hic ergo legit, non legit: tertium non[26] habet.

---

1) Sic Gu. 1. va. — *Horum* vulg. — 2) *tertium genus* Gu. 2. — 3) Sic Gu. 1. — vulg. *non enim est.* — *non enim inest maius* al. — 4) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *referatur ad minus* vulg. — 5) Vulg. sequitur *aut eius, cui opponitur,* quae om. Gu. 1. — *ipsum quod opponitur his* pro vulg. exhibet Gu. 2. va. — 6) *ipsi rel.* al. pr. (*ipso* ut va.) — *vel relat.* al. — *appon.* pr. — 7) *ei* Gu. 1. — 8) *sit, cui oponitur, aut ad id* om. Gu. 1. — *sit* om. Gu. 2. Pro verbis *aut ad id quocunque modo referatur* Gu. 2. exhibet *qui opponit nisi connexe dici non possunt, quocunque modo referatur.* — *quod opponitur, quocunque modo opponatur* al. — *refertur* pro *referatur* al. — 9) *etsi parvum ipsum* (*ipsum* om. Gu. 2.) Gu. 1. 2. — 10) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *quae sup. dic.* vulg. — 11) *quae oppon.* al. omissis verbis: *nec ad ea quocunque modo ref.* — *at eorum non sint, quibus opp.* va. — 12) *Sed* Gu. 2. — 13) *contrarium* Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. pr. va. — Gu. 2. supra lin. In textu est: *Tria genera sunt opp.* — Vulg. *oppositorum est.* — 15) *quo* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1., omissis verbis *in oculis*, quae addit vulg. Eadem vv. om. Ar. — *in oculo* Gu. 2. Vulg. *et visio.* — 17) Sic Gu. 1. — *infantem non dicere* vulg. — 18) *est* add. Gu. 1. — 19) *adhuc aetas* Gu. 2. — *adhuc parva aetas* pr. va. — 20) *et* Gu. 1. — 21) *id* al. — 22) Sic Gu. 1. 2. al. — *differunt* vulg. Refertur ad *speciem.*

L I B E R III.

PRAEFATIO LIB. TERTII DE QUATUOR SEQUENTIBUS DISCIPLINIS.

Mathematica[27] Latine dicitur doctrinalis scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas est, quam intellectu a materia separantes[28] vel ab aliis accidentibus, ut est par, impar: vel ab aliis huiuscemodi[29] in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor, id est[30] Arithmetica, Musica, Geometria[31], Astronomia[32]. Arithmetica est disciplina numerabilis quantitatis[33] secundum se. Musica est disciplina, quae de numeris loquitur, qui in sonis inveniuntur[34]. Geometria est disciplina magnitudinis et formarum. Astronomia est disciplina, quae cursus coelestium siderum atque figuras contemplatur, atque omnes habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicabimus[35], ut earum causae competenter possint ostendi[36].

CAP. I. *De vocabulo arithmeticae disciplinae.*

1. Arithmetica est disciplina numerorum. Graeci enim numerum *ἀριθμόν* vocant[37]. Quam scriptores secularium literarum inter disciplinas mathematicas ideo primam esse voluerunt, quoniam[38] ipsa ut sit[39], nulla alia indiget disciplina.

2. Musica autem et Geometria[40] et Astronomia, quae sequuntur[41], ut sint atque subsistant, istius egent auxilio.

De auctoribus eius.

3. Numeri[42] disciplinam apud Graecos primum Pythagoram autumant[43] conscripsisse, ac deinde a Nicomacho diffusius esse dispositam[44], quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boetius transtulerunt.

CAP. II. *Quid sit numerus.*

Numerus autem est multitudo ex unitatibus constituta. Nam unum semen numeri[45] esse, non numerum dicimus[46].

— 23) Sic Gu. 1. — *singulatim* Ar. — *sigillatim* vulg. — 24) *quidem* Gu. 1. — 25) *genus nec multa etc.* Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. — *nihil* vulg. — *Explicit liber. Incipit praefatio de quatuor sequentibus disciplinis* Gu. 1. pr. (*explicit liber* om.) — *Finit liber secundus, incipit liber III. praefatio de quatuor subsequentibus disciplinis.* — 27) Cfr. Cassiodor. Mathemat. p. 567. seqq. — 28) *separamus* al. — 29) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — 30) *id est* om. Z. — 31) *Geom. Mus.* Z. Ar., qui etiam in explicatione harum disciplinarum hunc ordinem servavit. Gothici et vett. editt., testante Arev., *musica et geometria* et mox prius musicam explicant, quam geometriam. — *Geometrica* Gu. 2. — 32) Vulg. *et Astr.*, sed *et* om. Gu. 1. — 33) *innumerabilis* Z. va. — *numeralis* al. — *numerab. quant.* pro vulg. *quant. num.* exhibet Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. — *inv. in son.* vulg. — 35) *indicamus* Z. Gu. 2. pr. — 36) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *possunt ostendi* Z. — *causa... possit* al. — *possint agnosci* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *dicunt* vulg. — 38) *quia* al. — *quo* al. — 39) *ipsa non sit* Z. — *ut sit* al. — 40) *Geometrica* Gu. 2. — 41) *secuntur* Z. Gu. 2. pr. — 42) *Numeros vel numeri* al. — 43) *aucupantur* Z. — *aucupant* Gu. 2. al. — *nuncupant* Gu. 1. al. — 44) Sic Z. Gu. 1. 2. — *compos.* vulg. — 45) *numeri semen* Gu. 1. — 46) Sic Gu. 1. — *volunt* vulg. Nihil horum exhibent Gu. 2. Ar. et Grial. e gothi-

CAP. III. *Unde numeri sint dicti.*

1. Numero nummus nomen dedit, et a sui frequentatione vocabulum indidit. Unus a[1] Graeco nomen trahit. Graeci enim nnum ἕνα[2] dicunt: sic II. III. quos illi δύω et[3] τρία appellant.

2. Quatuor vero a figura quadrata nomen sumpserunt. Quinque autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. Sex autem et septem a Graeco veniunt.

3. In multis[4] enim nominibus quae in Graeco aspirationem habent, nos pro aspiratione *s*[5] ponimus[6]. Inde est[7] pro ἕξ sex, et[8] pro ἕπτα septem, sicut pro herpillo herba serpillum. Octo vero per translationem, sicut illi et nos: ita illi ἐννέα[9], nos novem: illi δέκα, nos decem.

4. Dicti autem decem a Graeca etymologia, eo quod ligent et coniungant[10] infra iacentes numeros. Nam δεσμός[11] coniungere vel ligare apud eos dicitur. Porro viginti dicti, quod sint decem bis geniti, *u* pro *b* litera posita. Triginta, quod ternario[12] denario gignantur: sic usque[13] ad nonaginta[14].

5. Centum vero vocati a cantho[15], quod est circulus[16]; ducenti a duo et[17] centum. Sic et reliqua[18] usque ad mille. Mille[19] a multitudine, unde et militia, quasi multicia[20]: inde et milia[21], quae[22] Graeci mutata litera[23] myriades[24] vocant.

CAP. IV. *Quid praestent numeri.*

1. Ratio numeri[25] contemnenda non est. In multis enim sacrarum[26] scripturarum locis, quantum mysterium habent[27], elucet[28]. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est[29]: *Omnia in mensura et numero et pondere fecisti.*

2. Senarius namque numerus[30] qui partibus suis[31] perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri significatione declarat. Similiter et XI. dies, quibus Moyses et Helias et ipse Dominus ieiunaverunt, sine numerorum cognitione non intelliguntur.

cis. — 1) *Unde a Graeco* Z. — *a* pro *ex* Gu. 1. 2. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. (*mona*) va. (*mona*) Ar. — *unitatem* μονάθα vulg. — 3) *et* om. Ar. — 4) *In* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 5) Vulg. add. *literam*, quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *s* om. pr. — 6) *supraponimus* pr. — 7) *est* addidi e Z. Gu. 1. 2. — *id est pro exa sex* va. — *hexa* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 8) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 9) Sic scripsi e Gu. 1. Vulg. *sicut illi* ὀγδώ *et nos octo.* — Gu. 2. Z. pr. *sicut illi ogdo et nos octo*, *ita illi* etc. — Arev. *sicut illi et nos; illi* etc. — *nea* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 10) *coniungantur* Gu. 2. — 11) δεσμεύειν Arev. — 12) Vulg. *a ternario*, sed praepositionem om. Gu. 1. — 13) *usque usque* Gu. 1. An fortasse pro *et sic porro usque* positum est? — 14) *septuaginta* va. — 15) Sic Arev. — *cantu* Z. Gu. 1. 2. pr. — *cento* edit. Goth. — 16) *circulum* Z. Gu. 1. 2. va. — 17) *et* om. Z. Gu. 1. 2. va. — 18) Sic Gu. 1. — *reliqui* vulg. — 19) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. — 20) *milatia* al. — 21) Verba: *inde et milia* om. Gu. 1. — *unde* va. pro *inde*. — 22) *quae* om. al. — 23) Vulg. *mutata litera scilicet r pro l.* Sed *scilicet r pro l* om. Gu. 1. 2. va. Ar. — *idest r pro l* pr. — 24) *mirlades* pr. — μύρια Ar. — Nota msc. in vet. edit. Bignaeana haec est: *Verius fuerit* χιλίαν, *nam* μυριάδα *dena milia significare certum est.* — 25) *numerorum* Vulcan. — 26) *sanctarum* va. Ar. — 27) Sic Gu. 1. va. — *habeant* vulg. — 28) *elucent* pr. — 29) *est* om. Z. — 30) *numerus* addidi e Gu. 1. — 31) Vulg. *numeri sui,* sed *sui* om. Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *sanctis* vulg. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *non nisi huius artis scientia.* — *nonnisi noti huius artis scienter* Ar. — *gnari* pro *noti* al. Ut nos e codd., sic Beda in libro de computo, qui Isidorum sequetur. *Notus scientiae* est *gnarus*, ut alii e glossemate exhibent. Hinc explicandus genitivus. — 34) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *possumus* vulg. — 35) *eas* Z. — 36) *dicimus* Gu. 1. — 37) *quando mensium curricula supputamus* Ar. — 38) Sic Z. Gu. 1. — *anni spacium* vulg. — 39) *in* om. Ar. — 40) *Adimis* al. — 41) *calculi comp.* al. — *seculo calculi computum* pr. va. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *ignorantiae caecatio* vulg. — *ignorantia caecatio* pr. — 43) Sic Gu. 1. 2.

3. Sic et alii in scripturis sacris[32] numeri existunt, quorum figuras nonnisi noti huius artis scientiae[33] solvere possunt[34]. Datum est etiam nobis ex aliqua parte sub numerorum consistere disciplina, quando horas per eam[35] discimus[36], quando de mensium curriculo disputamus[37], quando spacium anni[38] redeuntis agnoscimus.

4. Per numerum siquidem, ne confundamur, instruimur. Tolle numerum in[39] rebus omnibus, et omnia pereunt. Adime[40] seculo computum[41], et cuncta ignorantia caeca[42] complectitur, nec differri[43] possunt[44] a caeteris animalibus, qui calculi nesciunt[45] rationem.

CAP. V. *De prima divisione parium et imparium*[46].

1. Numerus dividitur in his[47] paribus et imparibus. Par[48] numerus dividitur in his[49]: pariter par, pariter[50] impar, et impariter par, et[51] impariter impar. Impar numerus dividitur in his[52], primum et simplum[53], secundum et[54] compositum, tertium mediocrem[55], qui quodammodo primus et incompositus est[56]. Alio vero[57] modo secundus et compositus est.

2. Par numerus[58] est, qui in duabus aequis partibus dividi potest, ut duo et quatuor et octo[59]. Impar vero numerus est[60], qui dividi aequis partibus[61] nequit, uno medio vel deficiente vel superante, ut III. V. VII. IX. et reliqui[62].

3. Pariter par numerus est, qui secundum parem numerum pariter dividitur, quousque[63] ad indivisibilem[64] perveniat unitatem, ut puta sexaginta et quatuor[65] habet[66] medium XXX et II[67], hic autem XVI, sedecim[68] vero[69] VIII, octonarius IIII, quaternarius II, binarius unum, qui singularis indivisibilis est.

4. Pariter impar est, qui in partes aequas recipit sectionem, sed partes eius mox indissecabiles[70] permanent, ut VI, X[71] et XIIII et XVIII et XXII[72], triginta[73]. Mox enim ut[74] hunc numerum diviseris[75], incurres[76] in numerum, quem secare non possis.

5. Impariter par numerus[77], cuius partes[78] dividi possunt, sed usque ad unitatem non perveniunt, ut XXIIII. Hi enim[79] in medietatem[80] divisi XII faciunt[81] rursumque in aliam me-

Ar. et Grial. e codd. pr. — *differre* vulg. — 44) Sic Z. Gu. 1. al. apud Grial. va. — *potest* vulg. — 45) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. — *quae* pro *qui* al. — 46) Cfr. cum hoc capite Cassiodor. de Arithmet. p. 569. — 47) Sic Gu. 1. Vulg. om. *in his*. — *in paribus et in imparibus* Ar. — 48) *Par numerus etc.* Al. *Par* etc. *pariter impar et impariter par. Impar numerus dividitur in his, primum simplum, secundum compositum, tertium* etc. — 49) Sic Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — *in iis* vulg. — 50) Vulg. *et pariter impar*; *et* om. Z. Gu. 1. pr. va. — 51) *et* om. va. Fortasse recte. Nam quum saepe edit. va. consentiat cum Gu. 1., suspicor vitio tantum h. l. remansisse *et*, quum supra idem cod. recte copulam omittat. — 52) Sic Z. Gu. 1. va. — *in iis* vulg. — 53) *simplicem* Ar. — 54) et om. Gu. 1. — 55) *mediocre* Z. al. — 56) *est* om. Ar. — 57) *vero* om. Gu. 1. Retinet Cassiod. cum Isidori vulg. exemplaribus. — 58) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Numerus par* vulg. — 59) Sic Gu. 1. 2. (*et duo*) pr. va. Vulg. *ut IIII. VIII.* — 60) *Impar num. vero est* va. — 61) *dividi aequis partibus* om. Z. — 62) Sic Z. (om. *et*) Gu. 1. Ar. *et reliqua* Gu. 2. pr. va. — 63) *quoadusque* Gu. 1. — 64) *invisibilem* Gu. 1. — *divisibilem* va. — 65) Sic Gu. 1. — *sexaginta quatuor* vulg. — 66) *habent* va. — 67) Sic Gu. 1. — *et* om. vulg. — 68) *Sexdecim* Gu. 1. — *in XVI.* Gu. 2. Cassiod. — *Hic autem XVI. XVI. vero octo* pr. — 69) *vero* om. Z. — 70) *insecabiles* al. va. — *inde secabiles* pr. — 71) Vulg. *et X.*, sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — al. om. *X.* al. om. *VI. X.* alii alio modo. — 72) Sic Gu. 1. — Vulg. *et XII, triginta etc.* — Ar. *X. XVIII. trig.* — *VI. XVIII. et L.* va. — *et XII* om. Gu. 2. — *octo* pro *duodecim* Z. pr. — 73) *quadraginta* Z. Vulg. add. *et quinquaginta*, quae om. Gu. 1. — *et* om. Z. Gu. 1. — 74) *si* Z. Gu. 2. pr. va. — 75) *divideris* Gu. 2. — 76) Sic Gu. 1. — *incurris* vulg. — 77) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 78) Vulg. add. *etiam*, quod om. Gu. 1. — 79) Sic Gu. 2. Ar. va. — *Hic enim* Gu. 1. — *Hi autem* vulg. — 80) *in medietate* pr. al. — *immediate* va. — 81) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *faciunt XII.* vulg.

dietatem VI, deinde in aliam tres, et ultra divisionem non recipit sectio illa, sed ante unitatem invenitur terminus, quem secare non possis.

6. Impariter impar[1] est, qui ab impari numero impariter mensuratur, ut XXV, XLIX[2]; qui dum sint impares numeri, ab imparibus etiam partibus dividuntur, ut septies septem, quadragies novem[3], et quinquies quini XXV[4]. Imparium[5] numerorum alii simplices sunt, alii compositi, alii mediocres.

7. Simplices sunt, qui nullam aliam[6] partem habent, nisi solam unitatem, ut ternarius solam tertiam, et quinarius solam quintam, et septenarius solam septimam. His enim una pars sola est. Compositi sunt, qui non solum unitate[7] metiuntur[8], sed etiam alieno[9] numero procreantur, ut novem, XV, et[10] XXI, et XXV[11]. Dicimus enim ter terni[12], et septies terni[13], ter quini, et quinquies quini[14].

8. Mediocres numeri sunt, qui quodammodo simplices et incompositi esse videntur. Alio vero modo secundi et[15] compositi, verbi gratia[16]: Novem[17] ad XXV[18] dum comparatus fuerit, primus est et incompositus, quia[19] non habet communem numerum, nisi solum monadicum: ad[20] XV vero si comparatus fuerit, secundus est et compositus, quoniam inest illi communis numerus[21] praeter monadicum, id est ternarius numerus, quia[22] novem mensurat ter terni, et quindecim ter quini.

9. Item parium numerorum alii sunt superflui, alii diminutivi[23], alii perfecti. Superflui sunt, quorum partes simul ductae plenitudinem suam excedunt, ut puta duodenarius. Habet enim[24] partes quinque: duodecimam, quod est unum; sextam, quod duo[25]; quartam, quod tria[26]; tertiam, quod quatuor; dimidiam, quod sex. Unum enim et duo, et tria[27], et quatuor, et sex simul ducta[28] XVI faciunt[29] et longe a duodenario excedunt: sic[30] et alii similes plurimi, ut duodevicesimus, et multi tales[31].

10. Diminutivi[32] numeri sunt, qui partibus suis computati minorem summam efficiunt, utputa denarius, cuius partes sunt tres: decima quod est unum; quinta, quod duo; dimidia, quod quinque. Unum enim[33] et duo et quinque simul ducta[34] octonarium faciunt, longe

1) *numerus* add. Gu. 2. — 2) *XLVIII.* va. — 3) Sic Gu. 1. — *novies* vulg. — *nonus* Gu. 2. — *noni* pr. — *noveni* va. — 4) *XXV.* om. Z. — *vigies quinquies* Gu. 1. — 5) *Imparium* usque ad *mediocres* om. Z. — 6) *aliam* om. pr. — 7) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *unitatem* vulg. — 8) *mentiuntur* al. — *sentiunt* al. — 9) *ab alio* Gu. 2. va. al. cod. Rom. et Boeth. — 10) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. — *XX.* vitiose pr. — 11) *et XXV.* om. Gu. 2. — 12) Sic Gu. 2. pr. va. al. Ar. — *terni* Gu. 1. — *ter ter novem* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. pr. va. al. Ar. — *ter* vulg. Sequitur *XXI.* quod om. Gu. 2. pr. va. Recte, ut supra. — 14) vulg. *terquini XV. et q. q. XXV.* Numeros om. Gu. 1. 2. pr. va. al. — 15) *secundi et* om. Z. Gu. 1. 2. pr. al. — *secundi* om. va. Retinui cum Cassiodor. — 16) *ut verbi gratia* Z. Gu. 2. va. — 17) *ut novem* va. — 18) *XXVII.* va. — 19) *qui* Gu. 1. — 20) *ad* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Cassiod. — 21) *numerus compositus et communis* Z. — 22) *qui* Z. Gu. 1. 2. — 23) Sic Gu. 1. 2. pr. va. al. — *diminuti* vulg. — 24) *enim habet* Z. — 25) *quod est duo* al. et similiter infra. — 26) *tres* Gu. 1. — 27) *tres* Gu. 1. — 28) Sic Z. Gu. 1. va. al. Ar. — *ductae* vulg. — *iunctae* pr. — 29) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *viginti sex fac.* Z. — 30) *Sic et* usque ad *plurimi* om. Z. — 31) Vulg. *multi superflui tales*, sed voc. *superflui* om. Gu. 1. Ar. pr. va. — 32) Sic Gu. 1. pr. va. — *Diminuti* vulg. — 33) *enim* om. Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. — *ductae* vulg. — 35) *minore in summa consistunt* al. — *reducti* va. — 36) *et tertiam et dimidiam* va. — *et* al. om. Omnia sunt e Boeth. de Arithm. I, 20. — 37) *Sexta eius enim* Z. — Vulg. *Sexta enim eius*, sed *enim* om. Gu. 1. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *est unum* vulg. — 39) *in* pro *id est* Z. — 40) *unum et* om. Gu. 1. — 41) *tria* Z. Gu. 2. va. Ar. al. — 42) Sic Gu 1. — *simul eundem* vulg. — 43) Sic h. l. et mox Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *inter* vulg. — 44) *quadrag. nonag. et sex.* Gu. 2. pr. va. — 45) *primus* add. Z. (I.) Gu. 1. cod. Tolet. pr. va. — 46) Sic Gu. 1. — *secundum* vulg. — 47) *II. aut ad* Gu. 1. cod. Tolet. I. — 48) vulg. addit. *refertur*, quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 49) Vulg.

a denario minorem. Similis est huic octonarius, vel alii plurimi, qui in partes redacti infra consistunt[35].

11. Perfectus numerus est, qui suis partibus adimpletur, ut senarius; habet enim tres partes, sextam, tertiam et dimidiam[36]: sexta eius[37] unum est[38], tertia duo, dimidia tres. Hae partes in summam ductae, id est[39] unum et[40] duo et tres[41] eundem simul[42] consummant perficiuntque senarium. Sunt autem perfecti numeri intra[43] denarium sex, intra centenarium XXVIII, intra[44] millenarium CCCCXCVI.

CAP. VI. *De secunda divisione totius numeri.*

1. Omnis numerus[45] aut per[46] se consideratur, aut[47] ad aliquid[48]. Iste[49] dividitur sic[50]: alii enim[51] sunt aequales[52], alii inaequales[53]. Iste dividitur sic[54]: alii[55] sunt maiores, alii minores[56]. Maiores dividuntur sic: multiplices[57], superparticulares[58], superpartientes[59], multiplices[60] superparticulares, multiplices[61] superpartientes. Minores dividuntur sic: submultiplices, subsuperparticulares[62], subsuperpartientes[63], submultiplices subsuperparticulares, submultiplices subsuperpartientes.

2. Per se numerus est, qui sine relatione aliqua dicitur[64], ut I. II.[65] III. IIII. V. VI, et caeteri similes. Ad aliquid numerus est[66], qui relative ad alios[67] comparatur, ut[68] verbi gratia IIII ad[69] II, dum comparatus[70] fuerit, duplex[71]; sex ad III, octo ad IIII, decem ad V[72], et iterum tres[73] ad unum triplex; sex ad II, IX ad tria et ceteri[74].

3. Aequales numeri dicuntur, qui secundum quantitatem aequales sunt, ut[75] verbi gratia tria ad tria[76], X ad X, C ad C. Inaequales numeri sunt, qui ad invicem comparati inaequalitem demonstrant, ut III ad II, IIII ad III, V ad IIII, X ad VII, et[77] universaliter maior minori, aut[78] minor maiori; huiusmodi[79] dum comparatus fuerit, inaequalis dicitur.

4. Maior numerus est, qui habet in se illum minorem numerum, ad quem comparatur, et[80] aliquid plus, ut verbi gratia quinarius numerus trinario[81] numero fortior est, eo quod habet in se quinarius numerus[82] trinarium[83] et alias partes eius duas, et reliqui tales.

sequuntur vv. *qui est secundum se.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. cod. Tolet. pr. va. Ar. — 50) *sic divid.* Z. — 51) *id est alii sunt* Z. — *primus alii* etc. va. *Alii* usque ad *duplum* om. Gu. 2. — 52) Vulg. add. *ut duo*, quae om. Z. Gu. 1. cod. Tolet. Ar. — 53) Sic Gu. 1. va. Ar. Vulg. *alii sunt inaeq.* — *alii inaeq. sunt* Z. pr. Tum sequitur vulgo *ut tres*, quod om. Gu. 1. Ar. — *ut* om. Z. cod. Tolet. — *sunt tres* va. — 54) Vulg. *Iste, qui refertur ad aliquid*, sed vv. *qui ref. ad al.* om. Z. Gu. 1. cod. Tolet. (*Sed div. sic.*) pr. va. Ar. — 55) *id est alii* Z. pr. — 56) Sic Gu. 1. — Vulg. *Alii sunt maiores, ut duo, alii sunt minores, ut unum.* Ar. consentit cum Gu. 1. nisi quod *sunt minores* exhibet. — *ut duo* et *ut unum* om. etiam Gu. 2. pr. — *ut* ante *duo* om. va. — *et unum* item om. va. Post *ut unum* sequuntur in vulg. haec: *Duo enim ad unum duplum.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 57) *I. mult. II. sup. III. sup. IV. mult. V. superp.* Z. Gu. 1. (*id est* pro *I.*) 2. pr. va. et sic in *Minor.* — *in multipl.* Ar. — 58) *subsuperparticulares* Z. Gu. 2. — 59) *subsuperpartientes* Z. Gu. 2. — 60) *submultiplices superparticulares* Z. — 61) *multipl. subsuperparcientes* pr. — *superp. mult.* va. — *mult. subpartientes* Gu. 1. — 62) *superparticulares* va. — 63) *superparcientes* va. — 64) Sic Gu. 1. 2. — *elicitur* vulg. — 65) *ut I. II.* om. Gu. 1. 2. — *ut I.* om. Z. — *I. II.* Ar. — 66) Gu. 1. 2. — *est num.* vulg. — *est* om Z. — 67) *numeros* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. va. — 68) *ut* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 69) *aut duo* Gu. 2. — 70) *computatus* Z. — 71) Vulg. add. *dicitur, et multiplex*, quae om. Gu. 1. — 72) *decem ad quinque* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 73) *tria* Z. — 74) Sic Z. Gu. 1. pr. va. — *etc.* vulg. — 75) *ut* addidi e Z. Gu. 1. va. — *ut* pro *verbi gratia* exhibet Gu. 2. — 76) vulg. *duo ad II.* praeponit, quod om. Gu. 1. — *tres ad tres* va. — 77) *et est* pr. — 78) *ac* Z. — 79) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *huiuscemodi* vulg. — 80) *ad* Z. Gu. 2. — *aut* va. — 81) *ternario* Ar. — 82) Sic Gu. 1. — *habet quin. num.* Z. Gu. 2. pr. va. — *quin. num. habet in se* vulg. — 83) *ternarium* Ar.

5. Minor numerus est[1], qui continetur a maiore, ad quem comparatur, cum aliqua parte sui, ut ternarius[2] ad quinarium continetur[3] ab eo cum duabus[4] partibus suis[5]. Multiplex numerus est, qui habet in se minorem[6] numerum bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter, ut[7] verbi gratia duo ad unum dum comparati fuerint, duplex est; III ad unum, triplex[8]; IIII quadruplex[9], et reliqui.

6. Econtra[10] submultiplex numerus est, qui inter[11] multiplicem numerum[12] continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter, ut[13] verbi gratia unus[14] a duobus bis continetur, a[15] tribus ter, a quatuor quater[16] a quinque quinquies, et ab aliis multipliciter.

7. Superparticularis numerus est, dum fortior continet inter[17] se inferiorem[18] numerum, circa quem comparatur, similiter et unam partem eius, ut[19] verbi gratia III ad II dum comparati fuerint, continent inter se duo[20] et alium unum, qui media pars est duorum. Quatuor ad III dum comparati fuerint, continent inter[21] se III, et alium unum, qui est tertia pars trium. Iterum[22] quinque ad IIII dum comparati fuerint, habent in se quaternarium numerum, et alium unum, qui quarta pars esse dicitur quaternarii numeri[23], et ceteri tales.

8. Superpartiens numerus est, qui inferiorem[24] numerum totum continet, et super hoc alteras partes eius[25] duas, aut III, aut IIII, aut V, aut alias, ut[26] verbi gratia V ad III dum comparati fuerint, habet in se quinarius numerus trinarium numerum[27], et super hoc alias partes eius duas[28]; VII ad IIII dum comparati fuerint, habent in se quatuor, et alias partes eius tres[29]; novem ad V dum comparati fuerint[30], habent in se quinque, et alias partes eius quatuor[31].

9. Subsuperpartiens numerus est, qui continetur in numero superpartienti cum aliquibus partibus suis duabus aut tribus aut pluribus, ut[32] verbi gratia tria continentur a V cum aliis duabus partibus suis; V a IX[33] cum IIII partibus suis.

1) *eius est* va. — 2) *trinarius* Z. — 3) *enim* add. Ar. — 4) *a duabus* Gu. 2. — 5) *sui* Z. — 6) Vulg. *illum minorem*, sed *illum* om. Gu. 1. Ar. — 7) *ut* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 8) *est* add. Gu. 2. va. — 9) Vulg. add. *ad unum*, quae om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 10) *Contra* Z. Vulg. sequuntur haec: *et illi superiores, qui continent intra se minores, appellantur duces, isti vero comites.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 11) *intra* Z. Gu. 2. Ar. — 12) *numerum* addidi e Gu. 1. — 13) *ut* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 14) *unum* Ar. — 15) *aut* Gu. 1. Sic mox *aut quatuor.* — 16) *a quinque quinquies* addidi e Z. Gu. 1. 2. cod. Tolet. pr. va. — 17) *in se* Z. — *intra se* Gu. 2. Ar. — 18) *inferior est* pr. — 19) Sic Z. Gu. 2. pr. va. — Gu. 1. h. l. errore omisisse videtur. — 20) Sic Gu. 1. va. — *duos* vulg. — 21) *inter* Gu. 1. — *in se* vulg. — *habent in se* Z. — *intra* Gu. 2. — 22) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Item* vulg. — 23) *qui est quarta pars dicti quatern. num.* Ar. — *quatuor* pro *quarta pars* Z. — 24) Vulg. *qui in se*, sed *in se* om. Gu. 1. — 25) *eius* om. Z. — 26) *ut* addidi e Z. Gu. 1. pr. va. — 27) *numerum* addidi e Gu. 1. — *ternarium* Ar. va. — 28) *duas eius* Z. — 29) Sic Gu. 1. — *tres* p. *eius* vulg., quae add. *et vocutur supertripartiens quartas.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 30) *novem dum ad quinque comp.* va. — 31) Sic Gu. 1. Tolet. — *quatuor partes eius* vulg., quae add. *Iste dicitur supertripartiens quintus.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 32) *ut* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 33) *ad novem* Z. Gu. 2. va. — 34) *minor est* Z. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *fortiori* vulg. — *a fort.* Z. — 36) *alia una* Gu. 1. — *sui* Z. — *una parte sua* Gu. 2. va. — 37) *ut* addidi e Z. Gu. 1. 2. cod. Tolet. pr. va. — 38) *similes* add. vulg., sed om. Z. Gu 1. 2. pr. — *et ceteri sim.* om. va. — 39) *Submultiplex particularis* Z. Gu. 2. va. — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *comp. fuerit ad. num. sibi inf.* vulg. — 41) *numerum inferiorem* Z. — 42) Verba: *cum aliqua parte eius* addit h. l. Gu. 1. Vulg. *multipliciter aut tripliciter, aut quadrupliciter cum aliqua parte eius.* Sed vv. *aut dupl.* usque ad *quadrupl.* om. Z. Gu. 1. 2. va. pr. Ar. Cass. — 43) *multiplicatus* Z. — 44) *ut* addidi e Z. Gu. 2. cod. Tolet. pr. va. Cassiod. — 45) *tres* cod. Tolet. pr. — 46) Sic Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — *continet* vulg. — 47) *binos quatuor* Gu. 1. — *bini quatuor* Z. Gu. 2. pr. cod. Tolet. — *bis duo* va. Vulgata est ap Cassiod. — 48) *octo* Z. — 49) *quaterni* Z. Gu. 2. cod. Tolet. pr. va. Vulg. addit *octo*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. Cassiod. — 50) Vulg. addit: *videlicet quae est unum.* Haec om. Z. (qui addit: *Octo ad quatuor dum comparati fuerint, continent totidem*) Gu. 1. 2. pr. va. Ar. —

10. Subsuperparticularis numerus est minor[34], qui continetur in fortiore[35] numero cum aliqua[36] parte sua, aut media, aut tertia, aut quarta, aut quinta, ut[37] verbi gratia duo ad III, III ad IIII, IIII ad V, et ceteri[38].

11. Multiplex[39] superparticularis numerus est, qui dum comparatus ad inferiorem sibi numerum[40] continet in se totum inferiorem numerum[41] cum aliqua parte eius[42] multipliciter[43], ut[44] verbi gratia V ad duo[45] dum comparati fuerint, continent[46] in se bis binos et[47] unam partem eius. Novem[48] ad IIII dum comparati fuerint, continent in se bis quaternos[49] et unam partem eius[50].

12. Multiplex superpartiens[51] numerus est, qui dum comparatus est ad inferiorem sibi numerum[52], continet eum[53] multipliciter cum aliis partibus eius[54], ut[55] verbi gratia VIII ad[56] tria dum comparati fuerint, continentur in se bis terni[57], cum aliis partibus eius duabus[58]; XIIII ad VI[59] dum comparati fuerint, continentur in se bis seni[60] cum aliis duabus partibus eius; XVI ad VII dum comparati fuerint, continent inter se bis VII cum aliis duabus partibus eius[61]; XXI[62] ad IX[63] dum comparati fuerint, continent inter se bis IX[64] cum aliis tribus eius partibus[65].

13. Submultiplex superpartionalis[66] numerus[67] est, qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter, cum aliquibus partibus suis, ut[68] verbi gratia III ad VIII continentur bis cum duabus partibus eius[69]; IIII ad XI continentur bis cum tribus partibus suis[70].

CAP. VII. *De tertia divisione totius numeri*[71].

1. Numeri aut[72] discreti sunt, aut[73] continentes. Iste dividitur sic: I. lineales[74], II.

51) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *Submultiplex superparticularis* (cod. Tolet. *subsuperparticularis*). At quamquam cum vulgata conspirat Cassiodor., tamen errare malui cum optimo codice, siquidem erratum fuerit, quam vulgatam sequi. — *Multiplex superpartionalis* cod. Tolet. — 52) *qui dum ad fortiorem sibi numerum comparatus fuerit* cod. Tolet. — *qui dum comparatus fuerit* Z. — Gu. 1. *qui dum comparatus est ad inferiorem sibi numerum fuerit;* hic *est* e glossemate pro *fuerit* ortum videtur, unde *fuerit* ad hunc locum transtuli, quum vulg. sit: *qui dum compar. ad inf. s. n. fuerit.* — 53) *in se eum* va. — 54) *cum alia una parte sua* cod. Tolet. — 55) *ut* addidi e Gu. 1. 2. cod. Tolet. pr. va. — *ubi* Z. — 56) *et ad tria* Gu. 1. — *octo ad quatuor* va. — *duo ad quinque* cod. Tolet. — 57) Sic Gu. 1. cod. Tolet. — *terni* exhibent praeterea Z. Gu. 2. pr. va. — *continent in se bis ternos* vulg. — *continentur ab eo bis cum una parte sui* cod. Tolet. — 58) Sic Gu. 1. — *cum aliis duabus partibus eius* vulg. — 59) Sic Gu. 2. Ar. — Vitiose, ut videtur, in Gu. 1. *XVI. ad VI. quatuordecim ad sedecim* cod. Tolet. — *XIIII. ad XII.* vulg. — 60) Sic Gu. 1. 2. va. pr. — *sene* Z. — *senos* vulg. — 61) Sic Arev. Vulg. vitiosissime: *XVI. ad VII. dum comparati fuerint, continent inter se bis VIII.* — *Duodecim ad octo* Z. — *sedecim ad quatuor* cod. Tolet. — *XVI. ad VII. de comp. fuer.* (*fuerint* om. Z.) *continent inter* (*intra* Z. Gu. 2. — *continent eum bis* va.) *se bis* (*VIII*, quod exhibet vulg. vitiose pro *VII.*, om. Gu. 1. Tolet. va.) *cum aliis duabus* (sic cum Gu. 1. cod. Tolet. Ar. va.) *partibus eius* Gu. 1. — 62) *XXIIII.* Gu. 1. — *XX.* va. — *XXII.* cod. Tolet. — 63) *octo* Z. va. — 64) *intra se bis octo* cod. Tolet. — *Continent intra se bis novem cum aliis duabus eius partibus* Gu. 1., sed tum supra XX. ponendum est, non XXIIII., ut exhibet Gu. 1. Sed sequor h. l. vulgatam, nisi quod *eius* post tribus posui cum cod. eod., quum vulg. *partibus eius* legatur. — 65) Arev. addit aliam §. 13., quam in meis codd. et edit. pr. et va. non reperi: *Submultiplex subsuperparticularis est, qui dum ad fortiorem comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter cum aliqua parte sua, ut III. ad VII. et IIII. ad IX.* — 66) *subsuperparticularis* Ar. — *Superpartitionalis* Cassiod. — 67) *numerus* om. Ar. — 68) *ut* addidi e Z. Gu. 1. 2. cod. Tolet. pr. va. — 69) *cum aliis partibus suis* Gu. 2. pr. — 70) *eius* Gu 2. pr. — 71) Hoc caput omittit cod. Zittav. Cfr. autem Cassiod. ad hoc caput. — 72) *I aut* Gu. 1. — *aut discreti sunt duo* va. — 73) *II aut* Gu. 1. — 74) *I lineales* Gu. 1. 2. Ar. (*linealis* cum vulg.) pr. va. et sic *II. III.* iidem libri exhibent. Vulg. add. *ut unus duo*, quae om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar.

superficiosi[1], III. solidi[2]. Discretus numerus est, qui a[3] discretis monadibus continetur, ut[4] verbi gratia III.[5] IIII. V. VI. et reliqui.

2. Continens est numerus[6], qui[7] coniunctis[8] monadibus continetur, ut[9] verbi gratia ternarius numerus in[10] magnitudine intelligitur[11], id est[12] linea aut spatium aut solidum dicitur. Continens similiter: quaternarius[13] et quinarius numerus[14].

3. Linealis[15] numerus est, qui inchoans a monade linealiter scribitur[16] usque[17] ad infinitum. Unde alpha ponitur pro designatione[18] linearum, quoniam haec litera unum significat apud Graecos, ita[19]:

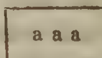

4. Superficialis numerus est[20], qui non solum longitudine, sed et[21] latitudine continetur, ut trigonus, quadratus, quinqueangulus[22] vel circulatus numerus[23], et ceteri, qui semper in plano pede, id est superficie continentur. Hic figurae adiiciendae sunt: Trigonus numerus est ita[24]:

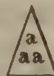

Quadratus numerus est ita[25]:

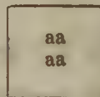

Quinqueangulus[26] est[27] ita:

5. Circularis numerus est ita[28]:

1) *superficialis* Ar. — *secundus superficiosus* va. Vulg. addit *ut tres*, quae om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Post *ut tres* sequuntur vulg. haec: *Ternarius enim primus latitudinem pandit*, quae om. Gu. 1. pr. va. Ar. — 2) *solidi* om. va. Post *solidi* sequuntur vulg. haec: *ut octo. Is enim est primus cubitus*, quae om. Gu. 1. 2. pr. va. — 3) *qui* Ar. — 4) *ut* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 5) *III* ad *IIII.* Gu. 2. va. Iidem libri *V* ad *VI.* — 6) Sic Gu. 1. — *Cont. num. est* vulg. — 7) *quia* Gu. 2. va. — 8) *coniunctus* Gu. 1. — 9) *ut* om. Gu. 1. — 10) *si in* Ar. Cassiod. — 11) *intellegatur* Gu. 2. va. Cassiod. — 12) *id est* om. Gu. 2. Ar., qui exhibet *linea* aut *spatio*, aut *solido*. Vulgatam tuetur Cassiodor. — 13) *ut quatern.* vulg., sed *ut* om. Gu. 1. Ar. — 14) Sic Gu. 1. — *numeri* vulg. — 15) *Linearis* va. — 16) Sic Gu. 1. Cass. — *describitur* vulg. — 17) *usque* om. al. pr. — *finitum* Gu. 1. — 18) *signatione* al. — 19) Sic Gu. 1. 2. pr. al. — *est ita* va. Vulg. *ista est figura linealis.* Figuram addidi e codd. et editt. pr. va. — Arev. in tabula aerea ad hoc caput omisit eam. — 20) *est ita* Gu. 1. — 21) *et* om. Gu. 2. al. — 22) Sic Gu. 1. 2. — *quinquangulus* vulg. — *quinqueangularis* cod. Tolet. — 23) Sic Gu. 1. cod. Tolet. goth. — *circulares numeri* vulg. — 24) *qui se semper* Gu. 1. Verba: *hic figurae adi. sunt. Trig.* etc. usque ad *Circularis num. est ita* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 25) *est* om. va. — 26) *quinquangulus* va.

qui dum similiter multiplicatus fuerit, a se inchoans ad se convertitur, ut[29] verbi gratia quinquies quini vigies quinque[30], ita:

Solidus numerus est, qui longitudine et altitudine[31] continetur, ut sunt pyramides, qui in modum flammae consurgunt, ita:

6. Cubus, ut sunt tesserae[32], ita:

Sphaerae, quibus est aequalis undique rotunditas, ita:

Sphaericus autem numerus est, qui a circulato numero multiplicatus a se inchoat et in se convertitur, ut[33] quinquies quini vi viginti quinque[34]. Hic circulus dum in[35] se ipsum[36] multiplicatus fuerit, facit sphaeram, id est quinquies XXV CXXV.

CAP. VIII. *De differentia Arithmeticae, Geometriae et Musicae.*

1. Inter Arithmeticam[37] et Geometriam[38] et Musicam hoc interest, ut media[39] invenias. In Arithmetica primo sic[40] quaeris[41]. Coniungis extrema, et dividis, et facis medium: utputa fac extrema esse VI et XII, simul iungis et faciunt X et VIII[42]; partiris media et facis IX, quod est analogicum[43] arithmeticae, ut medius[44] quot monadibus[45] superat primum[46], his[47] superetur ab extremo. Superant enim IX VI tribus monadibus, his superatur a XII.

2. Secundum geometriam vero[48] ita quaeris. Extrema multiplicata tantum faciunt, quantum et media multiplicata[49], utputa VI et XII multiplicata facient[50] septuagies[51] dipondius[52]; media VIII et IX multiplicata tantundem faciunt.

— 27) *est* om. va. — 28) *numerus* om. va. Ceterum connexus hic *qui dum similiter* est e codd. Gu. 1. 2. pr. va. Vulg. *Circularis dum similiter*. — *Circularis, dum sibimet multipl.* Arev. — 29) *ut* addidi e Gu. 1. pr. va. al. — 30) *vigies* pro *vicies* scripsi e Gu. 1. — *quinquies* pro *quinque* Gu. 1. — *sexies quinquies et ita* cod. Tolet. — 31) *latitudine et altitudine* Ar. — *longit. et lat.* Cass. — 32) *ut sunt tesserae* exhibet Gu. 1. — *Cubus sunt tess.* vulg. — 33) *ut* om. Gu. 1. 2. pr. va. cod. Tolet. — 34) *vigies quinquies* Gu. 1. 2. pr. va. — *bis quinquies* cod. Tolet. goth. — 35) *in* om. Ar. — 36) Sic Gu. 1. cod. Tolet. goth. Cass. — *ipso* vulg. — 37) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. — 38) *geometricam* Gu. 2. cod. Tolet. — 39) *medium* cod. Tolet. goth. — *mediam etiam* va. — 40) *si* Gu. 1. 2. — 41) *quaeres* Gu. 2. — 42) Sic Gu. 1. cod. Tolet. goth. — *XVIII* vulg. — 43) *analogium* al. — 44) *medium* cod. Tolet. goth. — 45) *monades* Z. — *monadies* Gu. 2. — 46) *primus* Z. Gu. 2. — 47) Sic h. l. et mox Gu. 1. cod. Tolet. goth. — 48) *vero* om. Z. va. Noster ordo est e Gu. 1. 2. (*geometricam*, ut va.) pr. va. cod. Tolet. goth. — 49) *duplicata* Z. Gu. 2. va. al. cod. Tolet. goth. — 50) *faciunt* va. — 51) Sic Gu. 1. 2. al. cod. Tolet. goth. va. pr. — *septuagesies* vulg. — 52) *dipondios* cod. Tolet. goth. — om. Arev.

3. Secundum musicam ita: Qua primi parte[1] superat medius[2] primum, ex eadem extremi parte[3] superatur medius ab extremo, utputa VI et VIII[4] duabus partibus superantur[5], quae duae[6] tertia[7] media[8] VIII superantur ab ultima quae est duodecim[9].

CAP. IX. *Quot numeri infiniti existunt.*

1. Numeros autem infinitos esse certissimum est, quoniam in quocunque[10] numero finem faciendum putaveris, ipse non dico[11] uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus[12], et[13] quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorum[14] non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest.

2. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicunque alteri possit. Ergo et dispares inter se atque diversi sunt, et singuli[15] finiti sunt, et omnes infiniti sunt.

CAP. X. *De Geometriae inventoribus et vocabulo eius.*

1. *Geometricae*[16] disciplina primum ab Aegyptiis reperta dicitur, quod, undante[17] Nilo et omnibus possessionibus eius[18] limo obductis, initium terrae dividendae per lineas et mensuras nomen arti dedit. Quae deinde longius acumine sapientium[19] profecta[20] et maris et coeli et aeris spacia metitur[21].

2. Nam provocati studiosi[22] coeperunt post terrae dimensionem et coeli spacia quaerere: quanto intervallo luna a terris, a luna sol ipse distaret, et usque ad verticem coeli quanta[23] se mensura distenderet[24]; sicque intervalla ipsa coeli orbisque ambitum per numerum[25] stadiorum ratione probabili distinxerunt.

3. Sed quia ex terrae dimensione haec disciplina coepit[26], ex initio sui et nomen servavit. Nam geometrica de terra et de[27] mensura nuncupata est[28]. Terra enim Graece γῆ vocatur, μέτρον mensura. Huius disciplinae ars continet in se lineamenta[29], intervalla, magnitudines[30] et figuras, et in figuris dimensiones et[31] numeros.

1) *qua primi p.* Gu. 1. — *primi* om. vulg. — *partes* Z. al. cod. Tolet. goth. — 2) *medium* cod. Tolet. goth. Sic mox idem cod. — 3) Sic Gu. 1. Vulg. *eadem parte superatur.* — 4) *ab VIII.* Ar. — 5) Vulg. *media superant*, sed *media* om. Z. Gu. 1. 2. al. cod. Tolet. goth. pr. — *duabus monadibus superatur.* Ar. — *Superantur* scripsi pro *superant* e Gu. 1. — Al. *ut puta sex, octo, XII. Primus enim id est sex tertia sui parte, id est ubi superatur a medio, id est VIII., quem medius XII. extremi tertia sui parte, id est quaternario vincunt.* — 6) Vulg. add. *partes*, quod om. Gu. 1. — 7) *tertia et media* Z. — *sunt tertia* al. Ar. — 8) *eademque media* Ar. — 9) Sic Gu. 1., nisi quod *superatur* cum Z. Gu. 2. cod. Tolet. goth. pr., (quae addit *vel decima secunda* vulgatae, quae est: *superantur ab ultima nona.*) va. Editio princeps et va. et al. addunt in fine capitis haec:

Arithmetica medietas
VI. VIII. (VIIII al. ap. Arev.) XII.
Musica medietas
VI. (V. va. et al.) VIII. XII. (XI. al.)
Geometrica medietas
VI. VIII. (VIIII. add. pr. et al.) XII.

10) *in unocunque* Z — *in* om. Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. — *id est ipse non dico* Gu. 2. al. pr. — *idem ipse* Z. va. Ar. — *id est posse non dico* vulg. — 12) *quamlibet sit magnus* al. add. — 13) *sed* pr. — 14) *numerum* al. — 15) Vulg. *singuli quique*, sed *quique* om. Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *Geometria* — *Geometrica* va. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *quia inundante* vulg. — 18) *omnium possessionibus limo* Ar. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *sapientum* vulg. — 20) Sic Gu. 1. 2. al. — *provecta* Ar. — *producta* vulg. — 21) *metiuntur* Z. Gu. 2. — *metuntur* Gu. 1. — 22) *Studio sic* Gu. 1. 2. al. var. lect. ap. Goth. — 23) *primo* Gu. 1. — 24) *distenderit* al. — *ostenderet* Z. — 25) *pro numerorum* Z. — 26) Gu. 1. *accepit.* — 27) *et* om. va.

CAP. XI. *De quadripartita divisione artis Geometriae.*

1. Geometricae[32] quadripertita[33] divisio est, in planum[34], in magnitudinem numerabilem[35], in[36] magnitudinem rationabilem[37], et in[38] figuras solidas.

2. Planae figurae sunt[39], quae longitudine[40] et latitudine continentur, quae sunt iuxta Platonem numero quinque[41]. Numerabilis[42] magnitudo est, quae numeris arithmeticae dividi potest.

3. Magnitudines rationales[43] sunt, quarum mensuram scire possumus[44]; irrationales vero[45], quarum mensurae quantitas non habetur cognita[46].

CAP. XII. *De figuris Geometriae.*

1. Figurae solidae sunt, quae longitudine et[47] latitudine et altitudine continentur, ut est cubus, cuius[48] species quinque[49] in plano. Quarum prima plano pede circulus est[50] figura plana, quae vocatur circumducta; cuius in medio punctus est, quo cuncta convergunt, quod centrum geometrici[51], Latini punctum circuli[52] nuncupant plano pede[53], ita:

2. Quadrilatera figura est in plano[54] quadrata, quae sub quatuor lineis rectis[55] iacet[56], ita:

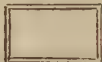

Dianatheton grammon[57] figura plana, ita:

— *Geometrica* autem pro *Geometria* scripsi e Gu. 1. 2. — 28) Sic Z. Gu. 1. 2. va. pr. Ar. — *nuncupatur* vulg. — 29) *liniamenta* Z. Gu. 1. 2. — 30) Vulg. *et magnit.*, sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *magnitudinis* Gu. 1. — 31) *et* om. Z. Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. — *Geometriae* vulg. — 33) Sic Gu. 1. 2. — *quadripart.* vulg. — 34) *in planas figuras* Ar. — 35) *numeralem* al. — 36) *et* Z. — 37) *rationalem* Z. Ar. — al. om. vv. *in m. rat.* — 38) *in* om. Z. pr. — 39) *plan. fig. sunt, sicut geometrae* (al. *geometrici*) *vocant, quae* al. — 40) *in long.* Gu. 2. — 41) Vulg. sequuntur haec: *trigonus, tetragonus, pentagonus, hexagonus, heptagonus. Iam octonarius in cubum, id est in solidam pergit figuram.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Arev. (qui etiam om. *quae sunt iuxta Platonem numero quinque.*) — 42) *Et num.* Z. — 43) *rationabiles* — *irrationabiles* va. — 44) *possimus* Gu. 2. — 45) *sunt* add. vulg., quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 46) Sic Gu. 1. — *cognita non habetur* vulg. — *cognitio* va. Huic capiti addit Arev. primam §. cap. seq., quod deinde ita idem incipit: *In plano figurarum prima* etc. At quum omnes codd. vulgatam tueantur, nihil muto. — 47) *et* om. cod. Tolet. goth. — 48) *Huius* cod. Tolet. goth. — 49) Vulg. *sunt quinque*, sed *sunt* om. Gu. 1. 2. pr. va. cod. Tolet. goth. — 50) Sic Gu. 1., qui post *pede* addit figuram circuli cum nota: *ita.* — Vulg. *Quarum prima circulus est, plano pede figura plana.* — *plano pede* om. cod. Tolet. goth. — *Plena* pro *plana* Gu. 2. — 51) Sic Gu. 1. — *geometrae* vulg. — *geometriae* cod. Tolet. goth. pr. — *vocant* add. Gu. 2. pr. Ar. — 52) *circuli punctum* cod. Tolet. goth. — 53) *plano pede* addidi e Gu. 1. pr. — 54) *Quadrilatera plano pede figura in plano quadrata* Gu. 2. — *in plano* Arev. — *ut plano* Gu. 1. cod. Tolet. goth. — *in plano pede* pr. — *plano pede* vulg. — *plano pede figura est in plano quadr.* va. — 55) *rectis lineis* Gu. 2. cod. Tolet. goth. va. — 56) *iacet plano pede* cod. Tolet. goth. — 57) Sic Gu. 1.

Orthogonium, id est[1] rectiangulum[2] figura plana. Est enim triangulum et habet angulum rectum[3], ita:

Isopleuros[4] figura plana[5], recta et subter[6] constituta in solidum[7], ita:

3. Sphaera figura[8] in rotundum formata, partibus cunctis aequalis in solidum[9], ita:

Cubus est figura propria[10] solida, quae longitudine et latitudine et altitudine continetur[11], ita:

4. Cylindrus est figura quadrata, habens superius semicirculum in solidum, ita:

5. Conon figura est[12], quae ab amplo in angustum finit, sicut orthogonium, ita:

6. Pyramis est figura[13], quae in modum ignis ab amplo in acumen consurgit, ita:

Ignis enim apud Graecos πῦρ appellatur[14]. Sicut autem[15] intra[16] X omnis est numerus, ita[17] intra hunc[18] circulum omnium figurarum concluditur ambitus[19]. Prima autem figura

2. pr. va. cod. Tolet. goth. Ar. — 1) *id est* om. Ar. — 2) Sic Gu. 1. 2. cod. Tolet. goth. pr. va. — *triangulum est* Arev. — *rectang.* vulg. — 3) Vulg. add. *in plano pede*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. cod. Tolet. goth. — Verba: *et habet angulum* om. cod. Tolet. goth. — *Est enim triangulum* om. Arev. — 4) *Isopleros* Gu. 1. cod. Tolet. goth. — 5) Vulg. *fig. est plana*, sed *est* om. Gu. 1. pr. va. cod. Tolet. goth. — 6) Sic Gu. 1. 2. cod. Tolet. goth. va. — *subtiliter* vulg. — 7) *plano pede* pro *in solidum* exhibet cod. Tolet. goth. Ceterum om. Arev. vv. *recta* usque ad fin. — 8) Vulg. *est figura*; *est* om. Gu. 1. — 9) *in solidum* om. Arev. — 10) *propria* om. Arev. — 11) Vulg. add. *in solidum*, quae om. Gu. 1. Ar. — 12) *est* addidi e Gu. 1. — *figura solida* Arev. — 13) *figura solida* Arev. — 14) *appellatus est ita* Gu. 1. h. e. *appellatur*, *est ita*, ut sequatur nunc figura, at in commodo loco. — 15) Sic Gu. 1. cod. Tolet. goth. Ar. — *enim* vulg. — 16) *infra* Gu. 1. 2. cod. Tolet. goth. va. — 17) *ita et* cod. Tolet. goth. — 18) *hunc* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 19) *habitus* Gu. 1. — 20) *Principia huius artis* Ar. — 21) *Linea est* Ar., om. *secunda*. — *est* omisi e Gu. 1. 2. cod. Tolet.

huius artis[20] punctus est, cuius pars nulla est. Secunda linea[21] praeter latitudinem. Longitudo recta linea est, quae ex aequo in suis punctis iacet[22]. Superficies vero, quoniam[23] longitudines et latitudines solas habet. Superficiei vero fines lineae sunt, quorum formae[24] ideo in superioribus X figuris positae non sunt, quia inter[25] eas inveniuntur[26].

CAP. XIII. *De numeris Geometriae.*

Numerum[27] autem secundum Geometriam ita quaeris. Extrema quippe eius[28] multiplicata tantum faciunt, quantum et[29] media multiplicata[30]: utputa VI et XII multiplicata faciunt septuagesies[31] dipondius[32], media VIII et IX multiplicata tantundem faciunt.

CAP. XIV. *De Musica et eius nomine.*

1. *Musica* est peritia modulationis sono cantuque consistens[33]. Et dicta Musica per derivationem[34] a Musis. Musae autem appellatae *ἀπὸ τοῦ μῶσθαι*[35], id est a quaerendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis carminum et vocis modulatio quaereretur.

2. Quarum sonus, quia res est sensibilis[36], praeterfluit[37] in praeteritum tempus[38] imprimiturque memoriae. Inde a poetis Iovis et Memoriae[39] filias Musas esse[40] confictum est. Nisi enim memoria[41] ab homine teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

CAP. XV. *De inventoribus eius.*

1. Moyses dicit repertorem Musicae artis fuisse Tubal[42], qui fuit de stirpe Cain ante diluvium. Graeci vero Pythagoram dicunt huius artis invenisse primordia ex malleorum sonitu et cordarum extensione percussa[43]. Alii Linum Thebaeum et Zetum et Amphiona in arte Musica[44] primos claruisse ferunt.

2. Post quos paulatim directa est praecipue haec disciplina et aucta multis modis, eratque[45] tam turpe Musicam nescire, quam literas. Interponebatur[46] autem non modo sacris[47], sed[48] omnibus solennibus, omnibusque laetis vel tristioribus rebus.

3. Ut enim in veneratione divina hymni, ita in nuptiis Hymenaei, et in funeribus threni, et lamenta ad tibias canebantur. In conviviis vero lyra vel cithara circumferebatur, et accubantibus singulis ordinabatur conviviale genus canticorum.

goth. va. — 22) *iacet* (sic) al. — 23) *quo* Gu. 1., h. e. *quoniam.* — 24) *formulae* al. — 25) *intra* Gu. 2. va. Ar. — 26) *inveniantur* cod. Tolet. goth. — 27) Sic Gu. 1. — *Numeros* vulg. — 28) *eius quippe* Z. — 29) *et* om. Z. — 30) Sic Z. Gu. 1. cod. Tolet. goth. al. va. — *multiplicata* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — *septuagies* vulg. — *septuagies fac.* cod. Tolet. goth. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. — *dipondios* cod. Tolet. goth. — 33) *existens* Z. — 34) *diriv.* Gu. 1. — 35) *apotumusion* Z. — *apotumuson* pr. va. — *apotumaso* Gu. 4. — *apotumason* Gu. 2. — *apotomacdн* Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. — *sensibilis res est* vulg. — 37) *et praet.* Gu. 2. al. — 38) *praeterito tempore* al. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Minervae* vulg. — *Iunonis* al. — 40) *esse* om. Z. — 41) Sic Gu. 1. — *ab homine memoria* (*memoriae* va.) vulg. — 42) *Iuval* Ar. — 43) *extensarum percussura* al. — 44) *musica arte* Z. — 45) *erat quia tam est Musicam* Gu. 1. h. e. ni fallor: *aucta multis modis erat, quia tam turpe est.* Sed male. — 46) *Interponebantur* Gu. 2. — 47) *scripturis* add. Z. — 48) Vulg. *sed et; et* om. Gu. 1. *sed* om. Z. —

CAP. XVI. *Quid possit Musica.*

1. Itaque sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta, nihil enim[1] sine illa. Nam et ipse mundus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus[2], et coelum ipsum sub harmoniae modulatione revolvitur[3]. Musica movet affectus, provocat[4] in diversum habitum sensus.

2. In proeliis quoque tubae concentus pugnantes accendit, et quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit ad certamen animus fortior[5]. Siquidem et remiges cantus hortatur, ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, et singulorum operum fatigationem modulatio vocis solatur[6].

3. Excitos quoque[7] animos musica sedat, sicut de David legitur[8], qui ab[9] spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, necnon et[10] serpentes, volucres atque delphines[11] ad auditum suae modulationis musica provocat[12]. Sed et[13] quicquid loquimur, vel intrinsecus venarum pulsibus commovemur, per musicos rythmos harmoniae virtutibus probatur esse sociatum.

CAP. XVII. *De tribus partibus musicae.*

1. Musicae partes[14] sunt tres, id est, harmonica, rythmica, metrica[15]. Harmonica est, quae discernit[16] in sonis acutum et gravem. Rythmica est, quae requirit incursionem verborum, utrum bene sonus, an male cohaereat.

2. Metrica est, quae mensuram diversorum metrorum probabili ratione cognoscit, ut verbi gratia heroicon, iambicon[17], elegiacon[18], etc.

CAP. XVIII. *De triformi Musicae divisione.*

1. Ad[19] omnem autem sonum[20], qui materies cantilenarum est, triformem esse constat[21] naturam. Prima est harmonica, quae ex vocum cantibus constat. Secunda organica, quae ex flatu consistit. Tertia rythmica, quae pulsu[22] digitorum numeros recipit.

2. Nam aut voce editur sonus, sicut per fauces, aut flatu, sicut per tubam vel[23] tibiam, aut pulsu, sicut per citharam, aut per quodlibet aliud, quod percutiendo canorum[24] est.

CAP. XIX. *De prima divisione musicae quae Harmonica dicitur.*

1. Prima divisio Musicae, quae harmonica[25] dicitur, id est, modulatio vocis, pertinet ad comoedos, tragoedos, vel choros, vel ad omnes, qui voce propria canunt. Haec ex animo

1) Vulg. *nihil enim est*, sed *est* om. Gu. 1. 2. — 2) *esse fertur comp.* Z. — 3) *revolvi* al. va. — 4) *at* Gu. 1. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. — *fortior ad cert. an.* vulg. — *an. ad cert. fort.* va. — 6) *solidat* al. — 7) *exercitus* Z. — *excitatosque an.* Gu. 1. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. (*de* om.) pr. va. — *legitur de Dav.* vulg. — 9) Sic Z. Gu. 1. 2. — *ab ipso spir.* pr. va. — *a spir.* vulg. — 10) *et* om. va. — 11) Sic Gu. 1. — *delphinas* Gu. 2. va. — *delphinos* vulg. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *provocavit* vulg. — 13) *et* om. va. — 14) *partes* al. om. — 15) *et metr.* Z. — 16) *decernit* Gu. 1. al. — 17) Sic Z. Gu. 1. — *heroicum*, *iambicum* vulg. — *labicon* pro *iambicon* Gu. 2. — 18) *elegiacum* va. — 19) *At* Ar. omisso *autem.* — 20) *musicae sonum* al. — 21) Sic Gu. 1. — *constat esse* vulg. — 22) Sic Gu. 1. h. l. et mox. — *impulsu* vulg. — 23) *et tibiam* va. — 24) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *sonorum* vulg. — 25) *harmonia* al. — 26) *per spiritum* al. — 27) *Proprie autem voces hominum sunt rationabilium vel animalium* al. — *irrationalium* Z. — *animalium* addidi e Gu. 1. — 28) *vox* om. Z. — Accusativos c. Inf. scripsi e Gu. 1. 2. al. pro *sonitus vox vocatur.* — *appellatur* pro *vocatur* Z. — 29) Locus est ap. Virgil. Aen. III, 556. — *a litore* Gu. 2. — *ab litore* Gu. 4. Sed apud Virgil. est: *pulsataque saxa Audimus longe, fractasque ad litora voces.* — 30) *litorei* Z. Gu. 1. 2.

et corpore motum facit, et ex motu sonum, ex quo colligitur Musica, quae in homine vox appellatur.

2. Vox est aer spiritu[26] verberatus, unde et verba sunt nuncupata. Proprie autem vox hominum est, seu irrationabilium[27] animalium animantium. Nam in aliis abusive non proprie sonitum vocem[28] vocari, ut:

Vox tubae infremuit, fractasque ad littora voces[29].

Nam proprium est, ut littore[30] resonent[31] scopuli, et[32]:

At tuba terribilem[33] *sonitum*[34] *procul aere canoro*[35].

Harmonica est modulatio vocis et concordantia plurimorum sonorum, vel coaptatio.

3. Symphonia[36] est modulationis[37] temperamentum ex gravi et acuto concordantibus sonis, sive in voce, sive in flatu, sive in pulsu. Per hanc quippe[38] voces acutiores gravioresque concordant, ita ut quisquis ab ea dissonuerit, sensum auditus[39] offendat. Cui[40] contraria est diaphonia, id est voces discrepantes vel dissonae.

4. Euphonia est suavitas vocis. Haec et melos a suavitate et melle dicta.

5. Diastema est vocis spacium ex duobus, vel pluribus sonis aptatum[41].

6. Diesis est spacia quaedam[42], et deductiones modulandi atque vergendi[43] de uno in alterum[44] sonum[45].

7. Tonus est acuta enunciatio vocis. Est enim harmoniae differentia et quantitas, quae in vocis accentu vel tenore consistit: cuius genera in XV[46] partibus musici[47] diviserunt, ex quibus[48] hyperlydius novissimus et acutissimus, hypodorius[49] omnium gravissimus[50].

8. Cantus est inflexio vocis, nam sonus directus est; praecedit autem sonus cantum[51].

9. Arsis est vocis elevatio, hoc est[52] initium. Thesis vocis positio[53], hoc est finis.

10. Suaves sunt voces[54] subtiles et spissae, clarae atque acutae. Perspicuae voces sunt, quae longius protrahuntur, ita ut omnem impleant continuo[55] locum, sicut clangor tubarum.

11. Subtiles voces sunt, quibus non est[56] spiritus[57], qualis est infantum[58], vel aegrotantium, vel mulierum[59], sicut in nervis. Quae enim subtilissimae cordae sunt[60], subtiles ac tenues sonos[61] emittunt.

12. Pingues sunt voces, quando[62] spiritus multus simul egreditur[63], sicut virorum. Acuta vox est[64] tenuis, alta, sicut in cordis videmus. Dura vox est, quae violenter emittit sonum[65], sicut tonitrui[66], sicut incudis sonus, quotiens in durum malleis[67] percutitur[68] ferrum.

13. Aspera vox est rauca, et quae dispergitur per minutos et indissimiles pulsus. Caeca vox est, quae quam mox[69] emissa fuerit, conticescit, atque suffocata nequaquam longius produ-

pr. va. — 31) *sonent* Z. pr. — *sonant* Gu. 1. 2. va. — 32) *et* om. Z. — *et ad terr.* va. — 33) *terribilem tuba* Gu. 2. — 34) *sonum* Gu. 4. — 35) *canorem* Z. Locus est e Virgil. Aen. IX, 503. — 36) *Symphonica* Z. — 37) *moderationis* edit. Gothofr. — 38) *quinque* Z. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *auditoris* vulg. — 40) Sic Gu. 1. — *cuius* vulg. — 41) *aptum* Z. — 42) Sic Z. Gu. 1. va. — *spacium quoddam* vulg. — 43) Sic Gu. 1. Ar. — *vergentes* vulg. — 44) *alterum* Gu. 1. al. — 45) *sono* al. — *sonum* om. Z. — 46) *in* om. Z. — *XII.* Gu. 2. — 47) *musicae* Gu. 2. — 48) *primus* add. al. — 49) *polydorius* Gu. 1. — 50) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — *gratissimus* pro *grav.* Gu. 2. — 51) *canticum* al. — 52) Sic. Gu. 1. — *id est* vulg. — 53) *depositio* al. — 54) Sic Gu. 1. — *voces sunt* vulg. — 55) *continuum* Ar. — 56) *est* om. Z. — 57) Vulg. add. *spissus*, quod om. Z. Gu. 1. Ar. — 58) Sic Gu. 1. — *infantium* vulg. — 59) Sic Gu. 1. — Vulg. *vel mul. vel aegr.* — 60) *sunt chordae* Z. — 61) *voces* pr. — 62) *quum* al. — 63) *egred. simul* va. — 64) *est* addidi e Gu. 1. 2. va. Arev. — 65) Sic Gu. 1. al. — *sonos* vulg. — 66) Sic Gu. 1. — *tonitruum* vulg. Cfr. Lexic. v. *Tonitruum.* — 67) Sic Gu. 1. — *malleus* vulg. — 68) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *percutit* vulg. — 69) Sic scripsi e coniectura secundum cod. Gu. 1. facta, in quo est *cum mox*. *Quam mox*

citur, sicut[1] in fidibus[2]. Vinnolata vox est vox levis et mollis[3] atque flexibilis. Et vinnolata dicta a vinno, hoc est cincinno molliter flexo.

14. Perfecta autem vox est alta, suavis et clara: alta, ut[4] in sublimi[5] sufficiat; clara, ut aures adimpleat[6]; suavis autem[7], ut animos[8] audientium blandiatur[9]. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

CAP. XX. *De secunda divisione, quae organica dicitur.*

1. Secunda divisio est organica[10] in his[11], quae spiritu reflante[12] completa in sonum[13] vocis animantur, ut sunt tubae, calami, fistulae, organa, pandoria[14], et his[15] similia instrumenta.

2. Organum vocabulum est generale musicorum vasorum omnium[16]. Hoc[17] autem, cui folles adhibentur, alio Graeci nomine appellant. Ut autem organum dicatur, magis ea vulgaris est Graecorum consuetudo[18].

3. Tuba primum a Tyrrhenis inventa, de quibus Virgilius:

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor[19].

Adhibebatur autem non solum in proeliis, sed[20] in omnibus festis diebus propter laudes[21] vel gaudii claritatem. Unde et in Psalterio[22] dicitur: *Canite in*[23] *initio mensis tuba, in die insigni*[24] *solemnitatis vestrae*[25]. Praeceptum enim fuerat Iudaeis, ut in[26] initio novae lunae tuba clangerent, quod etiam et[27] hucusque faciunt.

4. Tibias excogitatas in Phrygia ferunt: has diu quidem[28] funeribus tantum adhibitas, mox et sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quod primum de cervinis tibiis cruribusque hinnulorum fierent, deinde per abusionem coeptas[29] vocari etiam[30], quae non de cruribus ossibusque[31] essent. Hinc et tibicen quasi[32] tibiarum cantus[33].

5. Calamus nomen est[34] proprium arboris[35] a calendo[36], id est fundendo voces vocatus[37].

6. Fistulam quidam putant a Mercurio inventam, alii a Fauno, quem Graeci vocant Pan[38]. Nonnulli eam[39] ab Idi[40] pastore Agrigentino ex Sicilia. Fistula autem dicta, quod vocem emittat. Nam Graece φώς vox, στόλα missa appellatur[41].

videtur eodem modo usurpasse Isidorus, quemadmodum alii scriptores *simulatque*. Vulg. *mox ut*. — *ut* om. Gu. 2. — 1) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 2) Sic Gu. 1. — *fictilibus* vulg. — 3) *Vinnolata vox levis vox mollis* Gu. 1. — *Vinnolata vox est vox levis, vox mollis.* Unde scripsi *Vinnolata* (*Vinnola* Arev.) *vox est vox levis et mollis* — *levis et* om. Z. va. — 4) *vero* pro *ut* Z. et sic mox *vero aur.*, *vero an.* — 5) *sublime* va. — 6) Sic Gu. 1. 2. al. — *impleat* vulg. — 7) *autem* addidi e Gu. 1. — 8) *animis* Ar. — *aures vel animos* va. — 9) Sic Gu. 1. Ar. — *blandiat* vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *Sec. div. org. est* vulg. — *Secunda divisio* om. Gu. 2. — 11) Sic Z. Gu. 2. — *in iis* vulg. — 12) *flante* al. — Z. om. *reflante.* — 13) *sonis* Gu. 2. — 14) *pandura* Arev. — 15) Sic Z. Gu. 1. 2. — *iis* vulg. — 16) Sic Gu. 1. — *vasorum omn. mus.* vulg. — 17) *Huic* Z. — 18) Sic Gu. 1. al. — Vulg. *consuet. Graec.* — *Graecorum* om. Arev. — 19) Locus Virg. est Aen. VIII, 526. — 20) Vulg. *sed et*; *et* om. Gu. 1. 2. — 21) *laudis* Z. al. — 22) Locus est Psalm. 81, 4. — 23) *in* addidi e Z. Gu. 1. va. — *Cantate* va. — 24) *insignis* al. — 25) *sottu* sic (!) Z. pro *sol. vestrae.* Gu. 1. *soll' vri.* — 26) *in* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. al. — 27) Sic Z. Gu. 2. — *ad hucusque* Gu. 1. — *et* vel *ad* om. vulg. — 28) Sic Z. Gu. 1. — *quidem diu* vulg. — 29) Vulg. *ita coeptas*, sed *ita* om. Gu. 1. — *unde per* pro *deinde per* al. — 30) *et* Z. — 31) *ossibusve* Ar. — 32) *sunt* add. Gu. 2. va. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. al. (*est* addunt) pr. va. — *cantor* vulg. — 34) *est nomen* Z. — 35) Sic Gu. 1. — *arb. propr.* vulg. — 36) *canendo* al. Quid sit *calendo* hac significatione nescio. Recte haud dubie Grial. suspicatus est *calando* i. e. vocando. — 37) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *vocatum* vulg. — *vocatur* Z. va. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *Pana* vulg. Cfr. Plin. VII, 56. — 39) *eam* om. va. — 40) *uno* Gu. 1. cod. Palat. 281. ad marg. cod. Rom. Grial., qui hoc nomen ex *Daphnide* haud male cum Ant. Augustino corruptum suspicatur, quem Diodor. l. VIII. bucolici carminis auctorem dicit. — 41) Sic Gu. 1. — *Nam Graece*

7. Sambuca in musicis species est symphoniarum. Est enim genus ligni fragilis, unde[42] tibiae componuntur.

8. Pandorius[43] ab inventore vocatus. De quo Virgilius:

Pan primus[44] *calamos cera coniungere plures*
Instituit, Pan curat oves, oviumque magistros[45].

Fuit enim apud gentiles Deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptavit, et studiosa arte composuit.

CAP. XXI. *De tertia divisione, quae rythmica nuncupatur.*

1. Tertia divisio est[46] rythmica, pertinens ad nervos[47] et pulsus, cui dantur species cithararum diversarum[48], tympanum et cymbalum[49], sistrum, acetabula[50] aenea vel[51] argentea, vel alia, quae metallico[52] rigore percussa[53] reddunt cum suavitate tinnitum et cetera huiuscemodi[54].

2. Citharae ac psalterii repertor Tubal[55], ut praedictum est, perhibetur. Iuxta opinionem autem Graecorum citharae usus repertus fuisse creditur ab Apolline[56]. Forma citharae initio[57] similis[58] fuisse traditur[59] pectori[60] humano, quod uti vox a pectore[61], ita ex ipsa cantus ederetur, appellatamque[62] eadem de causa. Nam pectus Dorica lingua κιθάρα vocatur[63].

3. Paulatim autem plures eius species[64] extiterunt, ut psalteria, lyrae, barbitae[65]. Phoenices et pectides[66], et quae dicuntur Indicae, et feriuntur a duobus simul. Item aliae atque aliae[67], et quadrata forma vel[68] trigonali.

4. Cordarum etiam numerus multiplicatus est[69], et commutatum[70] genus. Veteres[71] autem citharam fidiculam, vel fidicem[72] nominaverunt, quia tam concinunt inter se cordae eius, quam bene conveniat[73] inter quos fides sit. Antiqua[74] autem cithara septemcordis erat. Unde et[75] Virgilius[76]:

Septem discrimina vocum.

phos, stolia missa appellatur Z. — *Nam Graece phos vox, stolia missa Latine missa app.* Gu. 2. va. (*missa Lat.*) — *Nam Gr. phos vox stola* (*stolia* pr.) *missa app.* Arev. va. Omittit hanc etymologiam vulg., sed recepi, quod in omnibus libris sit. Quamquam neutrum verbum Graecum est. Φώς est a φημί et στόλα a στέλλω. Isidori autem esse certo affirmem, quum ineptiores etiam etymologias afferat et verba Graeca a se conficta, quibus sua confirmet. — 42) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — 43) *Pandura* Arev. — 44) *primos* Gu. 2. — *primum* al. — 45) *magistrum* Z. Locus Virgil. est Eclog. II, 32. — 46) Sic Gu. 1. — *Tert. est div.* vulg. — 47) *numeros* Z. — 48) *divers. cith.* va. — 49) *tympanum quoque cymb.* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 50) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *acitabulum* vulg. — 51) Sic Z. Gu. 1. — 52) *in metall.* Z. — 53) *repercussa* Gu. 1. al. — 54) Sic Gu. 1. 2. al. — *huiusmodi* vulg. — 55) *Iubal* Ar. — 56) Sic Gu. 1. — *ab Apoll. creditur* vulg. — *ab Apoll. fuisse cred.* Z. Cod. Mutin. addit: *Sed et gentilium Plato etc.*, quae huc translata sunt e cap. LXX. — 57) *in initio* va. — 58) *similis* om Z. — 59) *creditur* Z. — *refertur* va. — 60) *pectore* Gu. 1. — 61) Sic Gu. 1. — *quod veluti vox de pect.* vulg. — *quo uti vox ex p.* Z. va (*e pect.*) — *quo veluti* pr. — *uti* Arev. — 62) Sic Z. Gu. 1. 2. — *appellataque* vulg. Frequens haec constructionis variatio. — 63) *citharam vocari* Gu. 2. — 64) *species eius* Z. — 65) Sic Z. Gu. 1. al. va. — *balbilae* Gu. 2. — *barbiti* Ar., sed nihil mutem, quod Isidorus saepe alias declinationes vocum fingit. — 66) *pectines* al. — 67) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *aliae autem et aliae* vulg. — 68) *et* Ar. — 69) *triplicatur* Z. — 70) *est* add. Gu. 2. — 71) *Veteres* usque ad *decalogi leg.* om. Z. — 72) *fidem* Ar. — 73) Sic Gu. 1. 2. va. — *convenit* al. — *conveniunt* vulg. — 74) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *antiqui* pr. — *Antiquitus* vulg. — 75) *et* add. Gu. 1. 2. pr. va. — 76) Aen. VI, 646.

5. Discrimina autem ideo, quod[1] nulla corda vicinae cordae similem sonum[2] reddat. Sed ideo VII cordae, vel quia[3] totam vocem implent, vel quod septem motibus sonat coelum.

6. Cordas autem dictas a corde, quia sicut pulsus est cordis in pectore, ita pulsus cordae in cithara. Has primus Mercurius excogitavit, idemque prior in nervos sonum strinxit[4].

7. Psalterium, quod vulgo canticum dicitur, a psallendo nominatum, quod ad eius vocem chorus consonando[5] respondeat. Est autem similitudo citharae barbaricae in[6] modum Δ literae, sed psalterii et citharae haec differentia est[7], quod psalterium lignum illud concavum, unde sonus redditur, superius habet et deorsum feriuntur cordae, et desuper sonant. Cithara vero[8] concavitatem ligni inferius habet. Psalterium[9] autem Hebraei decachordon usi sunt propter numerum[10] decalogum[11] legis.

8. Lyra dicta ἀπὸ τοῦ λυρεῖν, id est[12] a varietate vocum, quod diversos sonos efficiat[13]. Lyram primum a Mercurio inventam fuisse dicunt[14], hoc modo. Cum regrediens Nilus in suos meatus varia in campis reliquisset animalia, relicta etiam testudo est[15]. Quae cum putrefacta esset[16], et nervi eius remansissent extenti intra[17] corium, percussa a Mercurio sonitum dedit, ad cuius speciem Mercurius lyram fecit et Orpheo tradidit, qui huius rei maxime studiosus erat[18].

9. Unde existimatur[19] eadem arte non feras tantum, sed et saxa atque silvas cantus modulatione applicuisse. Hunc[20] musici propter studii amorem et carminis laudem etiam inter[21] sidera suarum fabularum commentis collocatam esse finxerunt.

10. Tympanum est pellis vel corium ligno ex una parte extentum[22]. Est enim pars media symphoniae in similitudinem cribri. Tympanum autem dictum, quod medium est. Unde et margaritum medium tympanum dicitur, et ipsum, ut symphonia, ad virgulam percutitur.

11. Cymbala et acitabula[23] quaedam sunt, quae percussa invicem se tangunt et faciunt sonum[24]. Dicta autem cymbala, quia cum ballematica[25] simul percutiuntur. Graeci enim[26] dicunt cymbala ballematica[27].

12. Sistrum ab inventrice vocatum. Isis enim regina Aegyptiorum[28] id genus invenisse probatur. Iuvenalis:

Isis et irato feriat[29] mea lumina sistro[30].

Inde et hoc mulieres percutiunt, quia inventrix huius generis mulier[31]. Unde et apud Amazonas[32] sistro ad bellum foeminarum exercitus vocabatur[33].

13. Tintinabulum de sono vocis nomen habet, sicut[34] plausus manuum, stridor valvarum.

1) *quia* va. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. — *vocem* vulg. — 3) *et quia* al. — al. *vel* om. — 4) *in nervis son. instituit* al. — *nervos in sonum* Ar. — 5) *in sonando* Gu. 1. — 6) *et in* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. pr. va. — *haec est diff.* vulg. — *est* om. Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *autem* vulg., quae add. *e contra*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. va. — 9) Sic Gu. 1. 2. al. — *Psalterio* vulg. et sic *decachordo*, ubi *decacordon* exhibet etiam pr. — 10) *numerum* om. va. — 11) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *decalogi* vulg., at est h. l. adiectivum. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. 3. pr. va. Arev. — *ἀπὸ τοῦ λυρεῖν, id est* om. vulg. — 13) *efficit* Gu 2. — 14) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *inv. a Merc. f. d.* Z. — Vulg. *a Merc. dic. inv. f.* — 15) *est test.* Z. — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *quum esset putr.* vulg. — *cum* om. Gu. 1. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *inter cor.* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *q. h. r. max. erat stud.* Z. — *q. erat h. r. max. stud.* vulg. — 19) Sic Z. Gu. 1. (qui *et* om. quod vulg. est post *unde*) 2. al. — *aestim.* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *Hanc* vulg. Sic mox *collocatum*, quod etiam Gu. 2. exhibet, unde vitiose tantum in hoc cod. scriptum videtur *Hanc.* — 21) *intra* Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. 2 — *extensum* vulg. — 23) *Cymbala acetab.* Z. Ar. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *sonum fac.* vulg. — 25) *ballematia* Z. Gu. 2. Ar. h. l. et mox. — *ballematio* va. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *Ita enim.* — *cum enim* Z. Gu. 2. Gothici. — *Ita enim* om. va., nec aliud substituit. — 27) *ballematia* Gu. 1. va. — 28)

14. Symphonia vulgo lignum appellatur[35] cavum ex utraque parte[36] pelle extenta[37], quam[38] virgulis hinc et inde musici feriunt, fitque in ea ex concordia gravis et acuti suavissimus cantus.

CAP. XXII. *De musicis numeris.*

1. Numeros autem secundum musicam ita quaeris[39]. Positis extremis, utputa VI et decies[40] dipondius, vides, quot monadibus[41] superetur, VI a XII[42], et est[43] VI monadibus: ducis[44] per quadratum, sexies seni faciunt XXXVI. Coniungis[45] extrema illa prima[46], VI ad[47] XII, simul efficiunt XVIII[48]. Partiris tricies sexies per decies octo, efficitur[49] dipondius. Hos iungis cum summa minore, id est[50] sexies, erunt VIII et erit medium inter VI et XII. Quapropter[51] VIII superant VI duabus monadibus, id est tertia de sexies[52], et superantur VIII a XII IIII monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem[53] superatur.

2. Sed haec ratio quemadmodum in mundo est ex volubilitate circulorum, ita et[54] in microcosmo[55] in tantum praeter vocem valet, ut sine ipsius perfectione etiam[56] homo symphoniis carens non constet[57]. Eiusdem musicae perfectione etiam metra consistunt[58] in arsi et thesi, id est elevatione et positione.

CAP. XXIII. *De Astronomiae nomine.*

Astronomia est astrorum lex, quae cursus siderum ac[59] figuras et habitudines stellarum circa se et circa terram indagabili ratione percurrit.

CAP. XXIV. *De inventoribus eius.*

1. Astronomiam primi Aegyptii invenerunt. Astrologiam vero et nativitatis observantiam Caldaei primi docuerunt[60]. Abraham autem instruisse[61] Aegyptios Astrologiam, Iosephus auctor[62] asseverat[63]. Graeci autem dicunt, hanc artem ab Atlante prius[64] excogitatam, ideoque dictus est sustinuisse coelum.

2. Quisquis autem ille fuit, motu coeli et ratione animi[65] excitatus per temporum vices, per astrorum rutos[66] diffinitosque cursus, per intervallorum spacia moderata[67], consideravit dimensiones quasdam et numeros, quae diffiniendo[68] ac secernendo in ordinem nectens Astrologiam reperit.

Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *Aeg. reg.* vulg. — 29) *ferit* Gu. 1. — 30) Iuven. XIII, 93. — 31) Vulg. *est mul.*, sed *est* om. Gu. 1. Ar. — *mulier extitit* Gu. 2. al. — *huius est gen. mul.* pr. — 32) *Amazones* va. — 33) *vocatur* Z. — 34) Vulg. *sicut et*, *et* om. Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. — *app. lign.* vulg. — 36) *parte* om. va. — 37) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *extensa* vulg. — 38) *quamvis* Z. — 39) *quaeres* al. — 40) *XII.* Ar. — *decas* al. — 41) *a mon.* Z. Gu. 2. — 42) *ad duodecim* Z. Gu. 1. 2. — *a* om. va. — 43) *est* addidi e Gu. 1. Ar. — 44) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *ductis* al. va. — — *dictis* vulg. — 45) *Coniunges* al. — 46) *prima* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 47) *ac* Ar. — 48) *X* et *IX.* Gu. 1. — 49) Sic Arev. — *efficit* vulg. — 50) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *scilicet* vulg. — 51) *propterea quod* Ar. — 52) *tertia de sex* Gu. 2. — *tria ad sexies* Z. — 53) *parte* add. Z. — 54) *et* om. Z. — 55) *microcosmos* Z. pr. — *ita et inimicocros comos* Gu. 2. — 56) *et* Z. — 57) Sic Z. Gu. 1. al. — *consistet* Gu. 2. va. — 58) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *constant* vulg. — 59) *et* Z. Gu. 2. pr. va. — 60) Vv. *primi docuerunt* om. Z. — 61) Sic Gu. 1. — *instituisse* vulg. cum codd. Gu. 3. 4. — 62) *auctor* addidi e Gu. 1. pr. Ar. — *autem* pro hoc exhibet Gu. 3. — 63) *edisserit* al. — 64) *primum* Gu. 2. — 65) Sic Gu. 1. 2. al. — *animae* vulg. — 66) Sic Z. Gu. 1. Ar. var. lect. apud Goth. — *rotatus* vulg. — 67) *moderate* Z. — 68) *definiendo* Z. Gu. 2. Ar. — *et defin.* al. — *quasdam dim.* Gu. 2. — *numerosque* omisso

CAP. XXV. *De institutoribus eius.*

In utraque autem lingua diversorum sunt quidem[1] de astronomia scripta volumina, inter quos tamen[2] Ptolemaeus rex Alexandriae[3] apud Graecos praecipuus habetur[4]: hic etiam et canones instituit, quibus cursus astrorum inveniatur[5].

CAP. XXVI. *De differentia astronomiae et astrologiae.*

1. Inter Astronomiam autem[6] et Astrologiam aliquid differt. Nam Astronomia coeli[7] conversionem, ortus, obitus motusque siderum continet, vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia vero partim naturalis, partim superstitiosa est.

2. Naturalis, dum exsequitur solis et lunae cursum[8], vel stellarum, certasque[9] temporum stationes. Superstitiosa vero illa est[10], quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur[11], quique etiam XII[12] signa coeli[13] per singula animae[14] vel corporis membra disponunt, siderumque cursu[15] nativitates[16] hominum et mores praedicare[17] conantur.

CAP. XXVII. *De Astronomiae ratione.*

Astronomiae ratio modis plurimis[18] constat. Definit[19] enim, quid[20] sit mundus, quid coelum, quid sit[21] sphaerae situs et cursus, quid axis[22] coeli et poli, quae sint[23] climata coeli, qui cursus solis et lunae atque astrorum, etc.

CAP. XXVIII. *De mundo et eius nomine.*

Mundus est is[24], qui constat ex coelo et terra et mari[25] cunctisque sideribus. Qui idcirco mundus appellatus est[26], quia semper in motu est; nulla enim requies eius elementis concessa est.

CAP. XXIX. *De forma mundi.*

Formatio[27] mundi ita demonstratur[28]. Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem plagam[29], ita declinatur in australem. Caput autem eius et[30] quasi facies orientalis regio est, ultima pars septentrionalis[31].

quae Gu. 2. — 1) Sic Gu. 1. — *quidem sunt* vulg. — 2) *tantum* va. — 3) *rex Alex.* om. Ar. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. — *habetur praec.* vulg. — 5) *inveniantur* Ar. — 6) *autem* om. Gu. 2. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *conv. coeli* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *cursus* vulg. — 9) *quae* om. Z. Gu. 1. al. (qui add. post *temporum*) va. — 10) Sic Gu. 1. — *est vero illa* Gu. 2. — 11) *auguriantur* Sic Gu. 1. 2. pr. va. — 12) *XII.* om. Z. — 13) Sic Gu. 1. — *coeli signa* vulg. — 14) *animi* Gu. 2. — 15) *cursus* Z. — *cursum* Gu. 2. — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. (*nativitatis*) pr. va. Ar. — *necessitates* vulg. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *praedicere* vulg. — 18) *plur. mod.* Z. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. — *Diffinit* vulg. — 20) *quod* Z. h. l. et semper hoc capite. — *quid sit coel. quid sit mund.* Gu. 2. — 21) *sit* add. Gu. 1. — 22) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *et qui ax.* vulg — *asces* Gu. 2. al. — 23) *sunt* Gu. 1. — 24) Sic Gu. 1. Ar. — *hic* vulg. Al. om. pronomen. — 25) *ex terra, ex mari* al. — *et* ante *mari* al. om. — 26) Sic Gu. 1. — *est app.* vulg. — 27) *Forma* al. — 28) *monstratur* al. — 29) *in septentrionali plaga* Gu. 2. Vv. *ita declinatur in australem* om. Gu. 1. — *in australi* Gu. 2. — 30) *et* om. Gu. 2. — 31) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *physici* vulg. — 33) *volubilem atque ardentem* gothici et sic n. seq. *eum* pro *id.* — 34) Sic Gu. 1. — *vocatum*

CAP. XXX. *De coelo et eius nomine.*

1. *Coelum* philosophi[32] rotundum, volubile[33] atque ardens esse dixerunt, vocatum autem[34] hoc nomine, eo quod tanquam vas coelatum impressa signa[35] habeat stellarum.

2. Distinxit enim eum[36] Deus claris luminibus, et implevit sole[37] scilicet et lunae[38] orbe fulgenti[39], et astrorum micantium splendentibus signis adornavit. Hoc autem Graece *οὖρανος*[40] dicitur *ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι*[41], id est a videndo, eo quod aer perspicuus sit et ad speculandum purior.

CAP. XXXI. *De situ sphaerae coelestis.*

1. *Sphaera* coeli species est[42] quaedam in rotundo[43] formata, cuius centrum terra est ex omnibus partibus aequaliter conclusa[44]. Hanc[45] sphaeram nec principium habere dicunt, nec terminum, ideo, quod in rotundum quasi circulus, unde incipiat, vel ubi desinat, non facile comprehenditur[46].

2. Philosophi autem mundi septem coelos, id est planetas globorum consono motu introduxerunt, quorum orbibus[47] connexa memorant omnia, quos sibi[48] innexos et velut insertos[49] versari retro, et e contrario ceteris motibus[50] ferri arbitrantur.

CAP. XXXII. *De eiusdem sphaerae motu*[51].

1. Sphaerae motus duobus[52] axibus involvitur[53], quorum unus est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus[54]; alter Australis, qui nunquam videtur, et Austronotius[55] dicitur.

2. His duobus polis moveri sphaeram coeli dicunt, et cum motu eius sidera in ea fixa ab oriente usque ad occidentem circuire[56], septentrionibus[57] breviores gyros iuxta cardinem peragentibus.

CAP. XXXIII. *De eiusdem sphaerae cursu*[58].

Sphaera coeli ab oriente et[59] occidente semel in die et nocte vertitur XXIIII horarum spaciis, quibus sol cursum suum[60] super[61] terras et subtus[62] terras[63] sua volubilitate concludit.

CAP. XXXIV. *De celeritate coeli.*

Tanta celeritate coeli sphaera[64] dicitur currere[65], ut, nisi[66] adversum[67] praecipitem eius cursum astra currerent, quae eam[68] remorarentur[69], mundi ruinam faceret[70].

que vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *impressas habeat figuras* vulg. — *impressas* omisso voc. *figuras* Z. — 36) Sic Gu. 1. 2. al. et gothici. Vulg. *id.* De *coelus*, *i* vid. Forcellini Lexic. — *ipsum* al. — Zittav. om. pronom. — 37) *solis* Gu. 2. va. — 38) *luna* Z. — 39) *fulgente* Gu. 2. — 40) om. va. — 41) om. pr. — 42) Sic Gu. 1. — *Sphaera coeli est spec.* vulg. Gu. 2. ita incipit: *Spere motus duobus axibus volvitur, in rotundum formata.* — 43) Sic Gu. 1. — *rotundum* vulg. — 44) *inclusa* Z. — 45) *Nam* Z. — 46) *comprehendatur* al. — *comprehendant* va. — 47) *ordinibus* al. — 48) *quos ibi* Z. va. — *quae sibi* Gu. 2. — 49) *innexa vel inserta* Gu. 2. — 50) *suis* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — *certis* Arev. — 51) Sic titulus est in Gu 1. 2. — *De motu eiusdem.* vulg. — 52) *Duabus* Z. Gu. 1. — 53) Sic Gu. 1. — *volvitur* vulg. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Borealis* vulg. — 55) Sic Gu. 1. Ar. — 56) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *circumire* vulg. — 57) *septentrionalibus* va. — 58) Sic Gu. 1. — *De cursu eiusd. sp.* vulg. — 59) *in occid.* om. *et* al. — 60) *suum* om. al. — 61) Sic Z. Gu. 1. — *supra* vulg. — 62) Sic Gu. 1. — *sub* vulg. — 63) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 64) *sphaera coeli* Gu. 2. — 65) *volvi* al. — 66) *ut nonnisi* Z. — 67) Sic Gu. 1. — *adversus* vulg. — 68) *eum* al. — *ea* va. — 69) *remorarent* Z. Gu. 2. al. — *morarent* pr. — 70) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *facerent*

CAP. XXXV. *De axe coeli.*

Axis est[1] septentrionalis linea recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit, et dicta axis, quod in ea[2] sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plaustrum est.

CAP. XXXVI. *De coelestibus polis.*

Poli sunt circuli, qui currunt per axem. Horum alter est[3] Septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui nunquam videtur, et Austronotius[4] dicitur, et dicti poli, quod sunt[5] axium cycli[6] ex usu plaustrorum, a poliendo scilicet nominati; sed polus semper Boreus[7] videtur, Austronotius nunquam, quia dextra coeli altiora sunt, pressa Austri.

CAP. XXXVII. *De cardinibus coeli.*

Cardines coeli extremae partes sunt axis. Et dictae[8] cardines eo, quod per eos vertitur coelum, vel quia sicut cor[9] volvuntur.

CAP. XXXVIII. *De convexis coeli.*

Convexa autem coeli extrema eius sunt, a curvitate dicta, ut est[10] illud:

Convexum quoties claudit nox humida coelum.

Convexum enim curvum est, quasi conversum seu inclinatum, et ad modum circuli[11] flexum.

CAP. XXXIX. *De ianuis coeli.*

Ianuae coeli duae sunt, oriens et occasus[12]. Nam una porta[13] sol procedit, alia se recipit.

CAP. XL. *De gemina facie coeli.*

Facies coeli vel caput orientalis regio est[14], ultima septentrionalis. De qua Lucanus:

Sic mundi pars ima iacet, quam Zona[15] nivalis[16]
Perpetuaeque premunt hiemes.

CAP. XLI. *De quatuor partibus coeli.*

1. *Climata* coeli, id est plagae, vel partes quatuor sunt, ex quibus prima pars orientalis est, unde aliquae stellae oriuntur. Secunda occidentalis, ubi nobis aliquae stellae occidunt.

vulg. — 1) *est* om. Z. — 2) *eo* Ar. — 3) *est alter* va. — 4) Sic Gu. 1. Ar. et mox. — 5) Sic Gu. 1. — *sint* vulg. — 6) *circuli* Gu. 2. — *coeli* al. — 7) Sic Gu. 1. — *Boreus semper* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *dicti* vulg. — 9) *cardo* al. — 10) *unde est* Ar. Poetae versus unde sit, ignoro. — 11) *circi* va. — 12) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *occidens* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — 14) *est* addidi e Gu. 1. — 15) sole Z. — *sola* Gu. 1. — *una* pro *ima* Gu. 1. — *solae* Gu. 3. — 16) *nivales* Z. Gu. 1. 3. pr. Locus Lucan. est IV, 106. — 17) Sic Z. Gu. 1. pr. va. — *pervenit sol.* vulg. — 18) Sic Gu. 1. 2. — *exortu* vulg. — 19) *autem* add. Z. — 20) Sic Gu. 1. 2. — *faciat* vulg. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *et* vulg. — 22) *semper inducit* va. — 23) *vocatur* Ar. — 24) Sic Gu. 1. — *et vertex dic.* vulg. — 25) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — 26) Sic Z. Gu. 2. al. va. — 27) *usque in* Z. — 28) Sic Gu. 1. — *vocata* vulg. — 29) *primus*, secundus etc. masculine Arev. e Cassiod. de Astronom. p. 579. — 30) *Meroris* Gu. 1. — *Meroe* Ar. e Cass. — 31) *Scenes* Z. — *Sinis* Gu. 2. Vulg. addit *vel Sienes*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Syrene* Cass. — *Syene* Arev. — 32) Sic Arev. — *catagoras* Gu. 2. pr. — *cathocaras* Gu. 1. — *Catochoras* Cass. — *Catagoras vel catagorias* va. — *Catacorius* vulg. — 33) *vel est* Gu. 1. — 34) *Mesopontum* Z. Gu. 1. va. — 35) Sic scripsi e Gu. 1., in quo est

Tertia septentrionalis, ubi sol pervenit[17] in diebus maioribus. Quarta Australis, ubi sol pervenit noctibus maioribus.

2. Oriens autem ab ortu[18] solis est nuncupatus. Occidens[19], quod diem facit[20] occidere atque[21] interire. Abscondit enim lumen mundo et tenebras superinducit[22]. Septentrio autem a septem stellis axis vocatus[23], quae in ipso revolutae rotantur. Hic proprie dicitur et vertex[24] eo, quod vertitur.

3. Meridies autem vocata[25], vel quia[26] ibi sol facit medium diem quasi medidies, vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur.

4. Sunt et alia VII climata coeli, quasi VII lineae ab oriente in[27] occidentem, sub quibus et mores hominum dispares, atque animalia specialiter diversa nascuntur, quae nuncupata[28] sunt a locis quibusdam famosis, quorum primum[29] est Merois[30], secundum Somis[31], tertium Catachoras[32], id est[33] Africa, quartum Rhodus, quintum Hellespontus[34], sextum Mesopontus, septimum Borusthenes[35].

CAP. XLII. *De hemisphaeriis.*

Hemisphaerium[36] dimidia pars sphaerae est. Hemisphaerion supra[37] terram[38] est ea pars coeli, quae a nobis tota videtur; Hemisphaerion sub terra est, quae videri non potest, quam diu sub[39] terra fuerit.

CAP. XLIII. *De quinque circulis coeli.*

1. *Zonae* coeli sunt quinque[40] quarum distinctionibus quaedam partes temperie sua incoluntur, quaedam immanitate[41] frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Quae ideo[42] zonae vel circuli appellantur, eo[43] quod in circumductione sphaerae existunt.

2. Quorum primus circulus ideo *Ἀρκτικός*[44] appellatur, eo quod inter[45] eum Arctorum[46] signa inclusa prospiciuntur[47]. Secundus circulus *θερινὸς τροπικός* dicitur[48], quia in eo circulo[49] ens sol Aquilonis finibus aestatem faciens[50] ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur, et inde tropicos[51] appellatur.

3. Tertius circulus[52] *ἡμερινός*[53], qui a latinis ideo aequinoctialis appellatur, eo quod sol, cum ad eum orbem pervenerit, aequinoctium facit. *Ἡμερινός*[54] enim Latine dicitur dies atque nox, quo circulo dimidia sphaerae pars constituta perspicitur[55]. Quartus autem[56] circulus *Ἀνταρκτικός*[57] vocatus[58] eo, quod contrarius fit circulo, quem *Ἀρκτικόν*[59] nominavimus[60].

Brusthenus. Borusthenes est in inscriptionibus. Vide Forcellini Lexic. ed. German. I. — 36) *Hemisphaeria* Gu. 1. 2. — *hemisphaerion* al. et Cassiod. — 37) *super* Z. — 38) Sic Gu. 1. 2. va. — *terras* vulg. — 39) *subtus* al. — 40) Sic Gu. 1. — *quinque sunt* vulg. — 41) *quae causa immanit.* Z. — 42) Vulg. *ideo et*, sed *et* om. Z. Gu. 1. va. — 43) *ideo quod* va. — 44) Sic Gu. 1. 2. nisi quod Latinis literis vox scripta est *Arcticus* vulg. — 45) *intra* Z. Gu. 2. va. Ar. — 46) Sic Gu. 1. Ar. — *Arcturi* vulg. — *Arcterii* Z. — 47) *perspiciantur* Z. — *prospiciantur* va. — *perspiciuntur* Arev. — 48) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. (*ex eo θερ.*) — *θερινὸς, qui et tropius dic.* vulg. — 49) Sic Gu. 1. Ar. — *circuiens* vulg. — 50) Sic Gu. 1. Ar. — *facit et* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — *tropicus* va. — 52) *circulus* om. Z. — 53) Sic Z. Gu. 1. 2. — *himerinus* vulg. — *ἰσημερινός* Arev., sed quum in libris sit *emerinos*, hoc praetuli, nam huic convenit etymologia, quae sequitur. Et sic mox pro *ἡμέρα* est in Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *ἰσημερινός enim Latine dies dicitur aequinox* Ar. — 54) Sic Gu. 1. 2. — *ἡμέρα enim Latine dies dicitur atque* (*ac* Z.) *nox.* — 55) *respic.* Gu. 1. — *prospic.* al. — 56) *autem* addidi e Gu. 1. — 57) Sic Gu. 1. — *Antarcticus* vulg. — 58) *vocatur* Ar. — 59) Sic Gu. 1. 2. — *Arcticum* vulg. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *nominamus* vulg.

4. Quintus circulus χειμερινὸς τροπικός, qui a Latinis hiemalis sive brumalis appellatur, ideo quia[1] sol cum ad eum circulum pervenerit, hiemem his[2], qui ad Aquilonem sunt, facit, aestatem autem[3] his, qui in Austri partibus commorantur.

CAP. XLIV. *De circulo zodiaco.*

Zodiacus autem circulus est, qui ex linearum quinque angulis[4] et ex[5] una linea constat.

CAP. XLV. *De candido circulo.*

Lacteus circulus[6] via est[7], quae in sphaera videtur, a candore dicta[8], quia alba[9] est. Quam[10] aliqui dicunt viam esse, qua[11] circuit sol, et ex huius[12] splendoris ipsius transitu ita lucere.

CAP. XLVI. *De magnitudine solis*[13].

Magnitudo solis fortior terrae[14] est, unde et eodem momento, quo[15] oritur, et orienti simul et occidenti aequaliter apparet. Quod[16] vero tanquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet, quantum sol distat a terris, quae longitudo facit, ut parvus videatur a[17] nobis.

CAP. XLVII. *De magnitudine lunae.*

Magnitudo quoque lunae minor fertur esse quam solis[18]. Nam dum sol superior sit a luna, et[19] tamen maior nobis quam luna videtur[20], tam si prope nos accessisset, multo maior, quam luna conspiceretur. Sicut sol autem fortior terra est[21], ita terra fortior luna[22] per aliquam quantitatem.

CAP. XLVIII. *De natura solis.*

Sol dum igneus sit, prae nimio motu conversionis suae amplius incalescit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri[23], et e contrario elemento virtutem luminis et caloris accipere. Unde videmus[24] eum saepius madidum atque[25] rorantem.

CAP. XLIX. *De cursu solis.*

Solem per se ipsum moveri, non cum mundo verti[26]. Nam si fixus[27] coelo maneret, omnes dies et noctes aequales[28] existerent, sed quoniam[29] alio loco cras occasurum, alio occi-

1) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *ideo quod* Z. va. — *ideo sol.* vulg. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. et postea — *iis* vulg. — 3) Sic Gu. 1. 2. — *et aest. his* vulg. — 4) *quinquangulis* Z. — 5) *et* om. Z. Gu. 1. 2. — 6) *circulus* om. Gu. 1. — 7) *est via* Z. — 8) *dictus* Gu. 2. — 9) *albus* Gu. 2. — 10) *quem* Gu. 2. — 11) *quam* al. — 12) *huius* add. Gu. 1. — *splendoribus ipsius* va. — 13) Hoc caput in Gu. 1. sequitur post cap. XLVI. — 14) Sic Gu. 1. 2. — *est terrae* al. pr. va. — *est terra* vulg. — *terra est* al. Genitivus post comparativum Graece positus reperitur etiam XVII, 7, 21. et 52. — 15) *cum* Z. — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *Quia* vulg. — 17) *a* add. Z. Gu. 1. 2. 3. al. pr. va. De verbi *videre* passiva forma et significatione dixi ad Cic. de Finib. Bonor. et Mal. II, 16, 51. p. 130. Cfr. infra cap. 52. — 18) Sic Gu. 1. — *solis* vulg. — 19) *et* om. Gu. 2. — 20) Sic Gu. 1. Vulg. *a nobis maior quam luna videatur.* (*videtur* Z. Gu. 1. 2.) — 21) Sic Gu. 1. — *sol. fort. est terra* Z. Gu. 2. 3. — *Sicut autem fortior est sol terra* vulg. — 22) Vulg. *fortior est*, sed *est* om. Z. Gu. 1. al. Ar. — *lunae* Z. Gu. 2. 3. — 23) *aquam nutrire* al. — 24) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *dicimus* vulg. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 26) *multi* pro *verti* Z. h. e. *verti multi dicunt*, *dicunt* om. Gu. 1. 2. gothici. — 27) *fpt* Gu. 1., quod punctis notatum est. — 28) *aequales et noctes* Z. — 29) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *cum* vulg. — 30) *vidimus* va. — 31) *Hissp.* Gu. 2. — 32) *orbis annuus conficitur* Gu. 2. — 33) *Oriens* usque ad *inducit* om. Arev. — 34) *vadendo longe* al. — 35) *et* Z. — *ac* Ar. pr. va. — 36) *maturescant* al. var. lect. ap. Goth.

disse hesterno videmus[30], apparet eum per se ipsum moveri, non cum mundo verti. Spaciis[31] enim inaequalibus orbes annuos conficit[32] propter temporum mutationes. Oriens[33] diem facit, occidens noctem inducit.

2. Nam vadens[34] longius ad meridiem hyemem facit, ut hibernis humoribus atque[35] pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad septentrionem, aestatem reddit, ut fruges maturitate durentur, et quae sunt in humidis incocta, fervefacta mitescant[36].

CAP. L. *De effectu solis.*

1. Sol[37] oriens diem facit, occidens noctem inducit; nam dies est sol super terras[38], nox est sol sub terra[39]. Ex ipso enim sunt horae: ex ipso dies, cum ascendit[40]: ex ipso etiam nox, cum occiderit: ex ipso menses et anni numerantur: ex ipso vicissitudines temporum fiunt[41].

2. Quando autem per meridiem currit, vicinior terrae est[42], quando[43] vero iuxta septentrionem, sublimis[44] attollitur. Cui[45] ideo Deus diversos cursus loca et tempora constituit[46], ne, dum semper in eisdem[47] moraretur[48] locis, cotidiano[49] vapore eius consumat omnia[50], ut[51] Clemens ait: *Cursus diversos accipit, quibus*[52] *aeris temperies pro ratione temporum dispensatur*[53], *et ordo vicissitudinum permutationumque*[54] *servatur*[55]. *Nam dum*[56] *ad*[57] *superiora contenderit*[58], *ver*[59] *temperat: ubi autem*[60] *ad summum coeli*[61] *venerit, aestivos accendit calores: descendens*[62] *rursus autumno*[63] *temperiem reddit. Ubi vero ad inferiorem redit circulum, ex glaciali compage coeli rigorem nobis hiberni*[64] *frigoris derelinquit.*

CAP. LI. *De itinere solis.*

Sol oriens per meridiem iter habet. Qui postquam ad occasum pervenerit[65], et Oceano se intinxerit[66], per incognitas sub terra[67] vias vadit, et rursus ad orientem recurrit.

CAP. LII. *De lumine lunae.*

1. *Lunam* philosophi[68] dicunt proprium lumen habere, globique eius unam partem esse lucifluam, aliam vero obscuram, et paulatim se vertendo diversas formas efficere.

— 37) *Sol oriens* usque ad *dies est* om. Z. — 38) *supra terram* Z. — *supra terras* Gu. 2. — 39) *nox est sol sub terra* om. Gu. 2. — *sub terras* Al. — *sub terris* Ar. — 40) Sic Gu. 1. — *ascenderit* vulg. — 41) Sic Z. Gu. 1. 2. — *fiunt temp.* vulg. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *est terrae* vulg. — 43) *quum* al. — 44) *sublimius* Z. — 45) *Cui* usque ad *derelinquit* om. gothici — 46) Sic Gu. 1. — *constituit, loca et temp.* vulg. — *cursus* om. Z. — *instituit* Gu. 2. — 47) Sic Gu. 1. — *in iisdem* al. — *in hisdem* Gu. 2. pr. va. — *in his* Z. *eisdem* sine *in* vulg. — 48) *demoraretur* Z. — 49) Sic Gu. 1. 2. — *quotidiano* vulg. — 50) Sic Gu. 1. — *consumeret omnia* al. — *omnia consumerentur* al. — *universa consumerentur* vulg. — terra consumeretur al. et var. lect. apud Goth. — *universa* om. Z. Gu. 2. — *consumat* Z. Gu. 1. — 51) Sic Gu. 1. 2. al. var. lect. ap. Goth. — *sicut* vulg. Verba sunt Clementis VIII. Recognit. — 52) *cuius* al. — 53) *dispensetur* al. — 54) *mutationem* Z. — *mutationum* al. et var. lect. ap. Goth. — 55) *servetur* Gu. 2. al. — *acceperit* Z. — *accipit* Gu. 1. al. — 56) *cum* Z. — 57) *ad* om. Z. — 58) Sic Gu. 1. — *conscenderit* vulg. — 59) *aerem* Z. — 60) *autem* om. Z. Gu. 2. va. — 61) *coeli* om. Z. Gu. 2. al. va. — 62) *decedens* Z. al. — 63) *autumni* Gu. 2. — 64) *hiemis* Gu. 2. al. — *frigores* Gu. 2. — *et frigoris* al. — 65) Sic Gu. 1. — *venerit* vulg. — 66) *tinxerit* Ar. — *iunxerit* Z. — al. *iunxerint* — *iniunxerit* var. lect. apud Goth. — 67) *terras* Gu. 1. — *terram* Gu. 2. va. — 68) Vulg. *quidam philosophi*, sed *quidam* om. Gu. 1. pro hoc *quidem* exhibet — *phil. dic. quid.* Gu.

2. Alii contra[1] aiunt, lunam non suum lumen habere, sed solis radiis illuminari. Unde et eclipsim patitur, si inter ipsam et solem umbra terrae[2] interveniat[3]. Sol enim illi loco[4] superior est. Hinc evenit[5], ut quando[6] sub illo[7] est, parte superiore[8] luceat, inferiore vero[9], quam habet ad terras[10], obscura sit.

C A P. LIII. *De formis lunae.*

1. Lunae prima figura bicornis est, ita[11]: ☽
Secunda sectilis[12], ita: ☽
Tertia dimidia habet ita[13]: ◗
Quarta plena[14], ita: ●
Quinta iterum dimidia ex maiore, ita[15]: ☾ ◖
Sexta iterum sectilis, ita[16]: ☾
Septima bicornis, ita[17]: ☾

2. Septima iterum[18] semis et vicesima[19] secunda semis in suo ordine mediae sunt: ○ Ceterae autem proportiones[20] sunt.

C A P. LIV. *De interlunio lunae.*

Interlunium lunae est[21] tempus illud inter deficientem et nascentem lunam. Est autem trigesima[22] dies, qua[23] luna non lucet. Quae ideo tunc[24] videri non potest, quia soli coniuncta obscuratur[25], sed[26] eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

C A P. LV. *De cursu lunae.*

1. Luna amissi ac recepti luminis vicibus menstrua spacia[27] moderatur[28]. Quae ideo obliquo et[29] non recto incedit cursu, ut sol, ne[30] incidat in centrum terrae et frequenter patiatur eclipsim[31].

2. Vicinus est enim[32] eius circulus[33] terrae. Crescens autem orientem cornibus spectat[34], decrescens occidentem: merito, quia occasura[35] et amissura est lumen.

C A P. LVI. *De vicinitate lunae ad terras.*

Luna vicinior est terris[36], quam sol. Inde[37] brevior orbe celerius peragit cursum suum.

2. — 1) *e contra* Vulcan. et pr. va. — 2) *terrae umbra* va. — 3) *se interponat* Arev. Quae sequuntur hoc capite omnia idem omittit. Sed nihil monuit, qua auctoritate id fecerit. — 4) Sic Gu. 1. pr. — *illo loco* Z. — *sol enim illi sup.* Gu. 2. — *sol enim illi loco sup. est* va. — *sol enim longe ipsa sup.* vulg. — 5) *venit* Gu. 2. — 6) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *quoniam* vulg. — *cum* Z. — 7) *illa* Gu. 2. — 8) *superiori* Gu. 2. — 9) *inferior vero pars* Gu. 2. — 10) *parte* add. vulg., quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 11) Sic Gu. 1. 2. (*ita est.*) — Vulg. *Prima figura lunae bicornis est.* Figuras non exhibet Arev., sunt tamen in libris scriptis et editis. — 12) *sextilis* Gu. 1. — 13) Sic Gu. 1. — *ita* sine *habet* Gu. 2. Utrumque om. vulg. — 14) *plenaria* Z. — *ita* om. pr. — *habet ita* va. — 15) *ita* om. Gu. 2. — 16) *ita* om. Gu. 2. — 17) *ita* om. Gu. 2. — 18) *iterum* pro *autem* scripsi e Gu. 1. Ar. — 19) *triginta* Z. — 20) Sic Gu. 1. — *pro portione* Gu. 2. — *portionales* al. — *proportionales* vulg. — 21) *et* om. Gu. 2. — 22) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *trigesimus* vulg. — *triginta* Z. — 23) Sic Gu. 1. Ar. — *quo* vulg. — 24) *tunc* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 25) *obumbratur* Z. — 26) *de-*

Nam iter, quod sol in diebus CCCLXV peragit[38], luna[39] per XXX dies currit[40]. Unde et antiqui menses in luna, annos autem in solis cursu posuerunt.

CAP. LVII. *De eclipsi solis.*

Eclipsis solis est, quotiens luna trigesima ad eandem lineam, qua sol vehitur, pervenit, eique se obiiciens[41] solem[42] obscurat. Nam deficere nobis sol videtur, dum illi orbis lunae opponitur.

CAP. LVIII. *De eclipsi lunae.*

1. *Eclipsis lunae* est, quotiens in umbram terrae luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed a sole illuminari[43] putatur, unde et defectum patitur[44], si inter ipsam et solem umbra terrae interveniat.

2. Patitur autem hoc decima quinta luna eousque[45], quam diu centrum atque umbra[46] obstantis terrae exeat videatque solem, vel a sole videatur.

CAP. LIX. *De differentia stellarum, siderum, et astrorum.*

1. *Stellae*[47] et *sidera* et *astra* inter se differunt. Nam stella est quaelibet singularis. Sidera vero sunt stellis plurimis[48] facta, ut Hyades, Pleiades.

2. Astra autem[49] stellae grandes, ut Orion, Bootes. Sed haec nomina scriptores confundunt, et astra pro stellis et stellas pro sideribus ponunt.

CAP. LX. *De lumine stellarum.*

Stellae non habere proprium lumen, sed a sole illuminari dicuntur, sicut et luna.

CAP. LXI. *De stellarum situ*[50].

Stellae immobiles sunt et cum coelo fixae perpetuo motu feruntur, neque cadunt[51] per diem, sed solis[52] splendore obscurantur.

CAP. LXII. *De cursu stellarum.*

Sidera autem[53] feruntur, aut moventur. Feruntur, quae coelo fixa sunt et cum[54] coelo volvuntur. Moventur vero quaedam, sicut planetae, id est erraticae, quae cursus suos vagos certa tamen[55] diffinitione conficiunt.

nuo add. Gu. 2. — 27) *in centro spatia* Gu. 2. al. va. 28) *moderat* Gu. 2. — 29) *et* om. Z. — *obl. inced. cursu et non recto* Gu. 2. al. — 30) *scilicet ne* Z. Gu. 2. pr. va. — *incedat* Gu. 2. pr. va. — 31) *eclipsin* Z. pr. va. — 32) *Vicina enim eius est* Z. — *, icinus enim est* pr. va. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *circ. eius* vulg. — 34) *exspectat* Z. Gu. 2. pr. *respectat* al. — 35) *casura* Gu. 2. — 36) Sic Gu. 1. — *terris vicinior est* vulg. — 37) *inde et*, sed *et* om. Gu. 1., qui exhibet *brevior*, quod recepi. — 38) *peragit* addidi e Z. Gu. 1. 2. (*sol. per.*) Ar. pr. va. — *trecentis sexaginta* gothici. — 39) Sic Gu. 1. — *ista* vulg. — 40) Sic Gu. 1. — *percurrit* vulg. — *per* ante *XXX.* om. pr. — 41) *obiciens* Gu. 1. 2. pr. — 42) *solem* al. om. — 43) *sed a sole illuminari* om. al. — 44) *putatur* Gu. 1. — 45) *et* pro *eousque* al. — 46) *in centrum* Gu. 2. — *umbra* Z. Gu. 2. va. Ar. — 47) *Stella* Ar. — 48) *pluribus* Gu. 2. — 49) Vulg. *sunt astra*, sed *sunt* om. Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. — *motu* vulg. — 51) *cadent* Gu. 2. pr. — *candent* va. — 52) Vulg. *a solis*, sed *a* om. Z. Gu. 1. 2. al. va. Ar. — 53) *aut* Z. Ar. — 54) *cum* om. al. — 55) *tamen* om. Gu. 2.

CAP. LXIII. *De vario cursu stellarum.*

Stellae pro eo[1], quod orbes per diversos[2] caelestium planetarum feruntur. Quaedam[3] celerius exortae tardius[4] occidunt: quaedam tardius exortae citius ad occasum suum perveniunt: aliae pariter oriuntur et non simul occidunt: omnes autem suo tempore ad suum[5] cursum proprium revertuntur.

CAP. LXIV. *De intervallis stellarum.*

Stellae inter se diversis intervallis distant a terra, propterea dispari claritate magis minusve nostris oculis apparent. Nam multae[6] maiores sunt his[7] quas videmus conspicuas, sed longius positae parvae videntur a nobis.

CAP. LXV. *De circulari numero[8] stellarum.*

1. *Numerus circularis*[9] stellarum est, per quem[10] cognoscitur[11], in quanto tempore circulum suum unaquaeque stella percurrat, sive per longitudinem, sive per latitudinem[12].

2. Nam Luna VIII annis fertur explere cursum[13] suum, Mercurius annis XX, Lucifer annis IX[14], Sol annis XIX, Vesper annis[15] XV, Phaethon XII, Saturnus annis[16] XXX. Quibus peractis ad reversionem circuli sui iisdem[17] signis et partibus revertuntur.

3. Quaedam sidera radiis solis praepedita anomala fiunt, aut retrograda, aut stationaria, iuxta quod poeta[18] meminit dicens[19]:

— Sol tempora dividit aevi[20]:
Mutat[21] nocte diem[22], radiisque potentibus[23] astra
Ire vetat, cursusque vagos[24] ratione[25] moratur.

CAP. LXVI. *De stellis planetis.*

Quaedam stellae ideo *planetae* dicuntur, id est errantes, quia per totum mundum vario motu discurrunt. Unde pro eo, quod errant, retrogradae[26] dicuntur, vel anomalae efficiuntur, id est, quando particulas addunt et detrahunt[27]. Caeterum quando tantum detrahunt, retrogradae[28] dicuntur, stationem autem faciunt, quando stant.

1) Vulg. *dicuntur pro eo*, sed verbum om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 2) *ordines* Z. al. var. lect. ap. Goth. Ordo noster est e Gu. 1. — *per div. ord.* vulg. — 3) Vulg. *Nam quaedam*, sed *nam* om. Z. Gu. 1. 2. — 4) *tardius occ. quaed. tard. exortae* om. Z. — *serius* priore loco pro *tardius* va. Ar. — 5) *suum* om. Z. Gu. 2. Ar. — 6) *multo* Z. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. — *iis* vulg. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. — *De num. circ.* vulg. — 9) *Circ. num.* Z. — 10) *quod* Z. — 11) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. — *cognosci dicitur* vulg. — 12) Vulg. sequuntur haec: *Latitudo intelligitur per signiferum, longitudo per proprium excursum.* Quae om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Pro *intelligitur* al. *cognoscitur.* — 13) Sic Z. Gu. 1. — *circulum* vulg. — 14) *novem annis* Z. — 15) *annis* add. Gu. 1. — *Pyrois* pro *Vesper* Ar. — 16) *annis* addidi e Gu. 1. 2. — 17) *hisdem* Gu. 1. va. — *his iisdem* Z. — 18) Vulg. *et poeta*, sed *et* om. Gu. 1. — 19) Locus est apud Lucan. X, 201. seq. — 20) *aevi* om. va. — 21) *et mutat* Gu. 2. — 22) *noctem et diem* Gu. 2. — *noctem* om. *die* Gu. 4. — 23) *patentibus* Gu. 2. — 24) *vagos* om. Z. — 25) *statione* Gu. 4. Arev. e Lucan. — 26) *retrograda* Z. Gu. 1. — *retrogradantur* al. — 27) *retrahunt* Gu. 1. — 28) *retrograda* Gu. 1. — 29) *Nam* praeponit Gu. 1. — 30) *antegraditio* Gu. 2. — 31) Vulg. add. *consuetum*, quod om. Gu. 1. — 32) *propter* Gu. 2. — 33) *procedit* al. — 34) *et* Z. — 35) *stellarum* om.

CAP. LXVII. *De praecedentia et antegradatione stellarum.*

Nam praecedentia[29] vel *antegradatio*[30] stellarum est, dum stella motum suum[31] agere videtur, et aliquid praeter[32] consuetudinem praecedit[33].

CAP. LXVIII. *De remotione vel retrogradatione stellarum.*

Remotio vel[34] *retrogradatio* stellarum[35] est, quando[36] stella, dum motum suum agit[37], simul et retrorsum moveri videtur[38].

CAP. LXIX. *De statu stellarum.*

Status stellarum est, quia[39] dum stella semper movetur[40], tamen in aliquibus locis stare videtur.

CAP. LXX. *De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperunt.*

1. *Sol* appellatus est[41] eo, quod solus appareat, obscuratis fulgore suo cunctis sideribus.

2. *Luna* dicta quasi Lucina, ablata media syllaba. De qua Virgilius[42]:

Casta fave Lucina.

Sumpsit autem nomen per derivationem[43] a solis luce, eo quod ab eo lumen[44] accipiat acceptumque reddat.

3. *Stellae* dictae a stando[45], eo quod[46] fixae stant semper[47] in coelo, nec cadunt. Nam quod videmus de[48] coelo stellas quasi labi, non sunt stellae, sed igniculi ab aethere lapsi, qui fiunt, dum ventus altiora petens aethereum ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes[49]. Nam stellae cadere non possunt: immobiles enim sunt, ut praedictum est[50], et cum coelo fixae feruntur.

4. *Sidera* dicta eo[51], quod ea navigantes considerandò dirigunt[52] cursum consiliumque[53], ne fallacibus undis aut ventis alibi[54] deducantur. Quaedam autem stellae idcirco signa dicuntur, quia ea[55] nautae observant[56] in gubernandis remigiis, contemplantes aciem[57] fulgoremque eorum[58], quibus rebus status coeli futurus ostenditur.

5. Sed et omnes homines ea intendunt ad praevidendas[59] aeris qualitates per aestatem et hiemem vernalemque temperiem. Ortu enim vel occasu suo certis[60] stationibus temporum qualitates[61] significant.

6. Signorum prima[62] Arctos[63], quae[64] in axe fixa[65] VII stellis in se revolutis rotatur.

Z. — 36) *in qua* Z. Gu. 2. pr. va. — *in quo* al. — 37) *agat* Z. Gu. 2. pr. va. al. — 38) Vulg. add. *Ista omnia in absidis colliguntur*, quae om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 39) *quia* addidi e Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. — *quando* va. — 40) *moveri videtur* al. — 41) *est* add. Z. Gu. 1. — 42) Eclog. IV, 10. — 43) *per deriv. nomen* va. — *diriv.* Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. — Vulg. *ab eo lumen* — *lumen ab eo* Z. — 45) *ab stando* Gu. 2. pr. — 46) Sic Gu. 1. — *quia* sine *eo* vulg. — 47) Sic Z. Gu. 1. (*fixa*) 2. — *fixae stant in coelo semper* va. — *semper fixae stant* vulg. — 48) *in* Z. — *e* Gu. 2. al. pr. va. — 49) *candentes* Z. — 50) Sic Gu. 1. — *imm. enim, sicut praedictum* (*supradictum* al.) *est* (om. Z.), *sunt* vulg. — 51) *eo* om. Z. va. Ar. — 52) Vulg. *inter dirig.*, sed *inter* om. Z. Gu. 1. Ar. — 53) Sic Gu. 1. — *cursum consilium* Ar. — *cursus consilium* Ar. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. — *alio* vulg. — 55) *quod eae* Z. — *quod eas* va. — *quia ea* Gu. 1., quod recepi, refertur ad *signa*. — 56) *observent* Z. — 57) *faciem* Z. — 58) *earum* Gu. 2. va. Ar. — 59) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Arev. — 60) *ceteris* Z. — 61) *qualitatem* Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. — *primus* vulg. — 63) *Arcton* Z. Gu. 1. 2. va. — 64) Sic Gu. 1. — *qui* vulg. — 65) Sic Gu. 1. — *fixus* vulg.

Nomen est[1] Graecum quod Latine dicitur ursa[2], quae quia[3] in modum plaustri vertitur, nostri eam septentrionalem[4] dixerunt.

7. Triones enim proprie sunt boves aratorii, dicti eo, quod terram terant, quasi teriones[5]. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit, quia in eo sunt.

8. Arctophylax dicitur, quia[6] Arcton, id est Helicem Ursamque[7] sequitur. Eundem[8] et Booten[9] dixerunt[10], eo quod plaustro haeret: signum multis spectabile[11] stellis, inter quas[12] Arcturus est[13].

9. Arcturus post caudam maioris ursae posita[14] sidus est in signo Bootis[15]. Unde[16] Arcturus dictus est, quasi *ἄρκτου οὐρά*[17], quia Bootis praecordiis socia[18] collocata[19] est. Oritur autem Arcturus[20] autumnali tempore.

10. Orion astrum ante Tauri vestigia fulget, et dictus Orion ab urina[21], id est ab inundatione aquarum. Tempore enim hiemis obortus mare et terras[22] aquis et[23] tempestatibus turbat.

11. Hunc[24] Latini Iugulam vocant, quod sit armatus[25], ut gladius[26], et stellarum luce terribilis atque clarissimus[27], in quo si haec fulgeant[28] omnia, serenitas portenditur, si obscura sit[29] huius[30] acies, tempestas cernitur imminere.

12. Hyades dictae *ἀπὸ τοῦ ὕειν*, id est a succo[31] et pluviis[32]. Nam pluviae[33] Graece *ὑετός*[34] dicuntur. Ortu quippe[35] suo efficiunt pluvias. Unde et eas Latini succulas[36] appellaverunt, quia, quando[37] nascuntur, pluviarum signa monstrantur. De quibus Virgilius:

Arcturum, pluviasque Hyadas[38].

Sunt autem VII in fronte Tauri[39], et oriuntur tempore vernali.

13. Pliades[40] a pluralitate[41] dictae, quia pluralitatem Graeci *ἀπὸ τοῦ πλεῖστον* appellant[42]. Sunt enim stellae septem ante[43] genua Tauri, ex quibus sex videntnr, nam una latet[44]. Has Latini Vergilias dicunt a temporis significatione, quod est ver, quando exoriuntur[45]. Nam occasu suo hyemem, ortu aestatem, primaeque navigationis tempus ostendunt.

14. Canicula stella, quae et[46] Sirius dicitur, aestivis[47] mensibus in medio centro coeli est: et dum sol ad eam ascenderit, coniuncta cum sole duplicatur calor ipsius[48], et dissolvuntur

1) *eius* pro *est* Z. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Ursa dic.* vulg. — 3) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. al. — *quod* vulg. — 4) Sic Gu. 1. — *septentrionem* vulg. — 5) *terriones* Ar. — 6) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — 7) *que* addidi e Gu. 1. — *linces aliter elicen* va. — 8) Vulg. *Eundemque*, sed *que* om. Z. Gu. 1. — *Unde* al. — 9) *Bootem* Z. — *et* ante hoc voc. om. Gu. 2. — 10) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *dixerant* vulg. cum al. — 11) *inspectabile* Ar. — 12) *quos* Gu. 1. — 13) Sic Z. Gu. 1. Vulg. *inter quas Arcturus est, sidus post* etc. — *Arcturus est sidus* altero loco Arev. — 14) Sic Gu. 1. — *positum* vulg. — 15) *Bootae* h. l. et postea Arev. — 16) Vulg. *Unde et*, sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. — 17) Graeca om. Z. pr. va. — 18) *socia* om. Z. Gu. 1. 2. va. — 19) *collocatus* Z. (om. *est*) pr. va. — *collata* Gu. 1. — 20) *Arcturus* addidi e Gu. 1. — 21) *Urina vel orina* va. — 22) *terram* va. — 23) *ac* Gu. 2. — 24) *Hanc* Gu. 2. — 25) *armata* Gu. 2. — 26) *gladio* Ar. — 27) *clarissima* Gu. 2. — 28) *fulgent* Z. Gu. 2. pr. va. — *effulgent* pro *haec fulgeant* Ar. — 29) Sic Gu. 1. — *obscuratur* vulg. — 30) *his* Ar. — 31) *suco* Gu. 1. 2. pr. — 32) Vulg. *et a pluv.*, sed *a* om. Z. Gu. 1. 2. — 33) *pluvia dicitur* Ar. — 34) *yetosten* Gu. 2. — *hiatos vel hietosten* va. — 35) *quidem* Z. — 36) Sic Gu. 1. Ar. — *suculas* vulg. — 37) *quum* al. — 38) *pliadesquehiades* Gu. 1. Vulg. addit e Virg. Aen. 1, 744. *geminosque Triones*, quae om. Z. Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. Ar. — 39) Sic Gu. 1. Ar. — *infr. Tauri sept.* vulg. — VII om. Gu. 2. — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Pleiades* vulg. — 41) *pluritate* Z. — 42) Verba: *quia pluralitatem Graeci ἀπὸ τοῦ πλεῖστον appellant* addidi e Gu. 1. 2. 3. 4. va. — Ar. scripsit *πλειότητα*, sed Gu. 1. *apotopaictoN* Gu. 2: *ariotod luctan.* Gu. 3. *απο το πλυστον* Gu. 4. *ἀποτοπΑπιcτοN*. Edit. va.: *apotonaicton.* Ed. pr. Graeca om. — 43) Sic Z. Gu. 1. 2. — *autem* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — *latet una* vulg. — 45) Sic Gu. 1. 2. al. (*quum* pro *quando*) Ar. — *quod vere exor.* vulg. — 46) *et* om. Gu. 2. — 47) *aestatibus* Gu. 1. — 48) *eius* va. — 49)

corpora et vaporantur. Unde et ex ipsa stella dies caniculares[49] dicuntur, quando et molestae sunt purgationes.

15. Canis autem vocatur propterea quod[50] corpora morbo[51] afficiat, vel[52] propter flammae candorem, quod eiusmodi[53] sit, ut prae caeteris lucere videatur. Itaque quo magis eam cognoscerent, Sirion appellatus est[54].

16. Cometes stella est dicta[55], eo quod comas luminis ex se fundat[56]. Quod genus sideris[57] quando[58] apparuerit, aut pestilentiam, aut famem, aut bella significat.

17. Cometae[59] autem Latine crinitae appellantur[60], quia[61] in modum crinium flammas spargunt, quas Stoici dicunt esse ultra[62] XXX, quarum nomina et effectus quidam Astrologi scripserunt.

18. Lucifer dictus, eo quod inter omnia sidera plus lucem ferat[63]; est autem unus[64] ex planetis. Hic[65] proprie et[66] iubar dicitur, eo quod iubas lucis effundat[67], sed et splendor solis ac lunae et stellarum iubar vocatur, quod in modum iubae[68] radii ipsorum extendantur[69].

19. Vesperus stella est[70] occidentalis, quam cognominatam perhibent ab Hespero[71] rege Hispaniae[72]. Est autem et ipsa ex quinque stellis planetis, noctem ducens et solem sequens[73]. Fertur autem quod haec stella oriens luciferum, occidens vesperum facit. De qua Statius:

Et alterno deperditur[74] unus in ortu.

20. Planetae stellae sunt, quae non[75] sunt fixae in coelo, ut reliquae, sed in aere feruntur. Dictae[76] autem planetae ἀπὸ τῆς πλάνης, id est ab errore. Nam interdum in Austrum, interdum in Septentrionem, plerumque contra mundum, nonnunquam[77] cum mundo feruntur. Quarum nomina Graeca sunt Phaethon, Phaenon, Pyreis, Hesperus, Stilbon[78].

21. Has[79] Romani nominibus deorum suorum, id est[80] Saturni[81], Martis, Veneris, Iovis, atque[82] Mercurii sacraverunt. Decepti enim et decipere volentes in eorum adulationem[83], qui[84] sibi aliquid secundum amorem[85] praestitissent, sidera ostendebant in coelo, dicentes, quod esset illud sidus[86] Iovis et illud Mercurii: et concepta est opinio vanitatis. Hanc opinionem erroris diabolus confirmavit, Christus evertit.

caniculares al. om. — 50) *propter quod* Z. Gu. 2. pr. va. — 51) *morbo corp.* Z. — 52) Sic Gu. 1. — *sive* vulg. — *aut* al. *Sirius* pro hoc Arev. — 53) Sic Gu. 1. — *eiusmodi* vulg., pro quo Gu. 2. exhibet *quem emittit.* — 54) Sic Gu. 1. — *appellarunt* va. — 55) Sic Z. Gu. 1. 2. — *dicta est* vulg. — 56) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *fundat ex se* vulg. — 57) *sideris* om. Z. — 58) *quum* pro *quando* Lucensis sive Lucanus cod. fere semper. — 59) *Cometes* Z. Gu. 1. 2. al. va. — 60) *Latini crinitos appellant* al. — 61) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — 62) *plus quam* Gu. 2. — 63) *lucere* Z. — 64) Sic Z. Gu. 1. 2. Vulg. *Lucifer enim est una.* — 65) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Haec* vulg. *Hoc* al. — 66) *et* om. Gu. 2. — 67) Sic G. 1. 2. — *ex se fundat* vulg. — 68) *iubarum* al. *iubar* al. Vv. *Ac lun. et st.* sunte Z. Gu. 1. 2. pr. va. Vulg. *et lun. ac st.* — 69) *extenduntur* al. — 70) *est* addidi e Gu. 1. *Hesperus* pro *Hesperus* (*Vesper* sic (!) Gu. 2.) Arev. — 71) *a Vespero* Z. Gu. 2. al. pr. va. — *ab Hespero* vulg. — 72) *Hisp. reg.* Gu. 2. — 73) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *seq. sol.* vulg. — 74) *dependitur* Z. Gu. 1. 2. 4. al. va. In Gu. 3. pro p. correctum est, ut sit defenditur. Ceterum locus Statii, in iis quae extant, non reperitur. Pro *unus* Z. *onus*, Gu. 2. *humus* — *humor* al. — *humos* pr. — 75) *non* om. Gu. 1. — 76) Sic Z. Gu. 1. va. (semper feminine.) — 77) *ut nunquam* Gu. 1., quod est *at nunquam*, pro vulg. *nonnunquam.* — 78) Vv. *Quar. n. Gr.* usque ad *Stilbon* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. (Codd. Z. pr. *feton*, *fetonta*, *firiona*, *hesperus*, *stelbon.* Gu. 1. *feton*, *planonta*, *phiriona*, *hesp. sterbon.* Gu. 2. *feton*, *fetonta*, *phirion*, *hesp. stelbon.* Edit. va.: *pheton*, *pleton*, *pherion*, *daphirion*, *pheton*, *phetonta.* Emendationes secutus sum Arevali. — 79) vulg. *hos.* — 80) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *hoc est* vulg. — 81) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Saturni*, *Lunuae*, *Iovis* vulg. — 82) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *et Merc.* vulg. — 83) *adulatione* Z. Gu. 1. al. — 84) *quae* Gu. 2. — 85) *seculi* add. Arev. — 86) Sic Z. Gu. 1. 2. — *illud sidus esset* vulg. — *Iovis esset illud sidus* Gu. 2.

22. Iam vero illa, quae ab ipsis gentilibus signa dicuntur, in quibus et animantium imago de stellis formatur, ut Arctos[1], Aries, Taurus, Libra et huiusmodi alia; ii[2], qui sidera praeviderunt[3], in numerum[4] stellarum speciem[5] corporis superstitiosa vanitate permoti finxerunt, ex causis quibusdam deorum suorum et imagines et nomina conformantes[6].

23. Nam Arietem primum signum, cui, ut Librae, mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem Iovem[7] ideo vocaverunt, cuius[8] in capite, qui simulacra faciunt, Arietis cornua fingunt[9].

24. Quod signum Gentiles ideo primum inter signa[10] constituerunt, quia in Martio mense[11], qui est[12] anni principium, solem in eo signo[13] cursum suum[14] agere[15] dicunt. Sed et Taurum inter sidera collocant, et ipsum in honorem[16] Iovis, eo quod in bovem[17] sit[18] fabulose conversus, quando Europam transvexit.

25. Castorem quoque et Pollucem post mortem inter notissima sidera constituere[19]: quod signum Gemini[20] dicunt[21].

26. Cancrum quoque inde[22] dixerunt, eo quod cum ad id[23] signum sol venerit in mense Iunio[24], retrograditur in modum cancri, brevioresque[25] dies facit[26]. Hoc enim[27] animal[28] incertam habet primam partem[29], denique ad utramque partem gressum dirigit, ita ut prior pars sit posterior et posterior prior.

27. Leonem in Graecia ingentem Hercules[30] occidit, et propter virtutem suam hunc inter duodecim signa[31] constituit[32]. Hoc signum sol cum attigerit[33], nimium calorem mundo[34] reddit, et annuos flatus Etesias[35] facit.

28. Virginis etiam signum intra astra idcirco[36] collocaverunt, propter quod his[37] diebus, in quibus per illud sol decurrit[38], terra exusta solis ardore nihil pariat. Est enim hoc tempus canicularium dierum.

29. Libram autem vocaverunt ab aequalitate mensis ipsius, quia[39] VIII kal. Octobris sol per illud signum currens aequinoctium facit[40]. Unde et Lucanus:

Ad iustae[41] pondera librae.

30. Scorpium quoque et sagittarium propter fulgura[42] mensis ipsius appellaverunt.

pr. va. Ar. — 1) *Arctos*, pro quo Z. Gu. 2. (*ut arcton, ut aries*) pr. va. *arcton* exhibent, addidi e Gu. 1. Ar. — 2) *hi* Z. Gu. 1. 2. — 3) *pervid.* Z. — 4) *numero* Gu. 2. — 5) *specie* Gu. 2. — 6) *confirmantes* Gu. 1. 2. va. al. — *formantes* Z. — 7) Vulg. *id est Iov.*, sed *id est* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Iovis* al. Sed addidi ex iisdem libris *ideo.* — 8) Sic Gu. 1. — *quia* Z. al. pr. va. — *in cuius capite* Gu. 2. Ar. — 9) *figunt* Arev. — 10) Sic Gu. 1. — *inter signa prim.* vulg. — *signum* Gu. 2. — 11) Gu. 1. 2. — *quod* (*quia* Arev.) *in mense Martio* vulg. — 12) *est* om. Z. — 13) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *in signo illo* vulg. — 14) *suum* om. Arev. — 15) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *peragere* vulg. — 16) *in honore* Gu. 1. 2. — 17) *in bove* Gu. 2. — 18) *fuit* Gu. 2. — 19) Sic Gu. 1. — *constituerunt* vulg. — 20) *Geminos* Z. va. — 21) Sic Z. Gu 1. 2. pr. va. — *dicitur* vulg. — 22) *inde* om. Gu. 2. — 23) *eum* Gu. 1. 2. — *quod ad id sign. sol dum ven.* Ar. — 24) Sic Gu. 1. — *mense Iun. sol ven.* vulg. — *in mense* va. — 25) *breviores* Gu. 2. — 26) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *facit dies* vulg. — 27) *autem* Z. — 28) *et animal* Gu. 2. — 29) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *part. prim.* vulg. — 30) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *in Graecia Herc.* Z. — *ing. Herc. in Graecia* vulg. — 31) *signa* om. Gu. 1. — 32) *constituerunt* Gu. 2. — 33) *attingerit* Gu. 2. — 34) *in mundo* Gu. 2. — 35) *aestates* Z. pr. va. — *hesias* Gu. 1. 2. Recte scripsit Arev. *Etesias* pro *aestus*, quod vulg. legitur, idem om. vv. *quam in toto reliquo anno.* Consentiunt Z. Gu. 1. pr. — 36) Sic Gu. 1. — *idcirco inter astra* (*in astra* va.) vulg. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *iisdem* vulg. — 38) Sic Z. pr. — *per eum sol.* Gu. 1. 2. Nescio an fortasse *signus*, *i* Isidori tempore fuerit. Nam idem dicendi genus §. 26. a codd. confirmatur optimis. Idem redit §. sequenti, ubi pro *per illud*, *per eum*

Sagittarius vir equinis cruribus deformatus[43], cui[44] sagittam et arcum adiungunt[45], ut ex eo mensis ipsius fulmina demonstrentur. Unde et sagittarius est vocatus.

31. Capricorni figuram ideo inter sidera fixerunt[46] propter capram Iovis nutricem, cuius posteriorem partem corporis in effigiem piscis[47] ideo formaverunt[48], ut pluvias eiusdem temporis[49] designarent, quas solet idem mensis plerumque in extremis habere.

32. Porro Aquarium et Pisces ab imbribus temporum vocaverunt, quod hyeme, quando in his signis sol vertitur[50], maiores pluviae profunduntur. Et admiranda[51] dementia gentilium[52], qui non solum pisces, sed etiam[53] arietes et hircos et tauros et[54] ursas et canes et[55] cancros et scorpiones in coelum transtulerunt[56]. Nam et aquilam signum Iovis[57] propter fabulas inter coeli astra eius memoriae[58] causa collocaverunt.

33. Perseum quoque et uxorem eius Andromedam, postquam[59] sunt mortui, in coelum raptos[60] esse crediderunt, ita ut imagines eorum stellis assignarent[61], eorumque appellare nominibus[62] non erubescerent[63].

34. Aurigam etiam Erichthonium inter[64] coeli astra collocaverunt[65], propter quod vidissent eum primum quadrigam[66] iunxisse. Mirati sunt enim eius ingenium[67] ad imitationem Solis accessisse, et propter hoc nomen eius post mortem inter sidera posuerunt.

35. Sic Calisto, Lycaonis regis[68] filia, dum ab Iove compressa et fabulose a[69] Iunone in ursae speciem versa fuisset[70], quae Graece ἄρκτος appellatur, post interfectionem ipsius nomen eius Iovis cum filio in stellis Septentrionalibus transtulit, eamque Arcton[71], filium autem eius Arctophylax[72] appellavit[73].

36. Sic[74] Lyra pro Mercurio[75] in coelum[76] collocata[77], sic Centaurus Chiron, propter quod nutrierit[78] Aesculapium et Achillem, inter astra dinumeratus est.

37. Sed quolibet modo superstitionis haec[79] ab hominibus nuncupentur, sunt tamen sidera, quae Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere tempora ordinavit.

38. Horum igitur signorum observationes, vel geneses, vel cetera superstitiosa[80], quae se ad cognitionem siderum coniungunt, id est ad notitiam fatorum, et[81] fidei nostrae sine dubitatione contraria sunt[82], sic ignorari debent a Christianis, ut nec scripta esse videantur.

exhibent Gu. 1. 2. — 39) Sic Gu. 1. 2. (*quia ab*) Ar. — *quod* vulg. — 40) *faciat* Gu. 2. — 41) *iusta* Gu. 2. — *adustae* var. lect. ap. Goth. Locus est Lucan. IV, 58. — 42) *figura* add. Gu. 1. — 43) Sic Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — *deformatur* vulg. — 44) *cuius* Gu. 1. 2. — 45) *iungunt* Gu. 1. — 46) Sic Gu. 1. pr. — *finxerunt* vulg. (*inter signa vel sidera*) va. — 47) *piscem* Gu. 2. al. — 48) Sic Z. Gu. 1. pr. — *finxerunt* vulg. — 49) *mensis* al. va. — 50) *vehitur* Gu. 1. — 51) Sic Gu. 1. — *miranda* vulg. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *gentil. dem.* vulg. — 53) *sed et* Z. — *etiam* om. Gu. 2. — 54) *et* addit Gu. 1. — 55) *et* add. Gu. 1. 2. — 56) *in coelum* add. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 57) Sic Gu. 1. (postea om. *Iovis* ante *fabulas*) — *et cygnum.* — 58) *eiusdemque causa* Gu. 1. — 59) *quia mortui sunt* Z. — *quam* Gu. 2. pr. — *posteaquam* vulg. — 60) Sic Gu. 1. — *receptos* vulg. — 61) Sic Gu. 1. — *designarent* vulg. — 62) *nom. app.* Z. — 63) *erubescent* Z. — 64) *in* Z. al. pr. va. al. om. *coeli.* — 65) *collocarent* Gu. 2. — 66) *aurigam* Z. — 67) Sic Gu. 1. — *ing. eius* vulg. — 68) *regis* add. Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — 69) *a* Gu. 1. *ab* vulg. — 70) Sic Gu. 1. — *fuisset spec. vers.* Gu. 2. Z. pr. — *conversa* vulg. — 71) *arctum* Gu. 1. — 72) Sic Z. Gu. 1. 2 pr. va. al. — *Arctophylaca* vulg., quae add. *ea*, quod om. Z. Gu. 1. va. — 73) *appellatum* Z. — 74) *Sicque libram* Z. — 75) *per Mercurium* va. — 76) *in coelo* Z. Gu. 2. al. — 77) Sic Gu. 1. haud dubie, quum scriptum sit *collecta*; Gu. 2. *locatam.* — 78) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *nutrierat* vulg. — *nutrisset* Gu. 2. — 79) Sic Gu. 1. — *superstitiones hae* vulg. — 80) *ceteras res superstitiosas* Gu. 2. — 81) *et* pro *quae* scripsi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 82) *contrariae* Gu. 2.

39. Sed nonnulli siderum pulchritudine et claritate pellecti[1], in lapsus[2] stellarum caecatis mentibus corruerunt, ita ut per supputationes noxias, quae mathesis dicuntur[3], eventus rerum praescire posse[4] conentur: quos non solum Christianae religionis doctores, sed etiam[5] gentilium Plato, Aristoteles, atque alii rerum veritate[6] commoti concordi sententia damnaverunt, dicentes confusionem rerum potius de tali persuasione[7] generari.

40. Nam si[8] genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premeretur[9], cur aut laudem mereantur boni, aut mali percipiant ultionem[10]? Et quamvis ipsi non fuerint coelesti sapientiae dediti, veritatis tamen testimonio errores eorum merito[11] perculerunt.

41. Ordo autem iste septem saecularium disciplinarum ideo a Philosophis[12] usque ad astra perductus est, scilicet ut animos seculari sapientia implicitos[13] terrenis rebus[14] abduceret, et in superna contemplatione collocaret[15].

LIBER IV.

CAP. I. *De Medicina*[16].

1. *Medicina* est, quae corporis vel tuetur, vel restaurat salutem: cuius materia versatur in morbis et vulneribus.

2. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum, quae ars eorum exhibet, qui proprie Medici nominantur, sed etiam cibus, potus[17], et tegmen[18]. Denique defensio omnis[19] est atque munitio, qua sanum corpus nostrum adversus externos ictus casusque servatur.

CAP. II. *De nomine eius.*

Nomen autem Medicinae a modo, id est a[20] temperamento impositum existimatur[21], ut non satis, sed paulatim adhibeatur. Nam in multo[22] contristatur natura, mediocriter[23] autem gaudet. Unde et qui pigmenta et antidota satis vel assidue biberint, vexantur. Immoderatio enim omnis[24] non salutem, sed periculum affert.

1) *perlecti* Gu. 1. — 2) *lapsu* Gu. 1. 2. al. — *illapsu* pr. va. — *lapsum* Z. — 3) Gu. 1. 2. — *dicitur* vulg. — 4) *posse* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *rerum* al. om. — 5) *et* pr. va. — 6) *varietate* Gu. 1. — 7) *suasione* al. pr. — 8) *ut dicunt* in parenthesi add. Ar. — *Nam sicut* pr. — 9) *premerentur* Gu. 2. — *premitur* Ar. — 10) *legum percip. ult.* vulg., sed *legum* om. Gu. 1. — *percipiunt* Gu. 2. — 11) *meritum* Gu. 2. — 12) *prophetis* Z. — 13) Sic Gu. 1. — *implicatos* vulg. — 14) Vulg. *a terr. reb.*, sed *a* om. Gu. 1. — 15) *collocaret. Explicit liber tertius* add. Z. Gu. 1. qui add. *Incipiunt capitula libri quarti.* In cod. Alban. et aliis sequitur liber de legibus. In edit. principe et cod. Guelferbyt. 2. sequitur nunc Isidori liber de rerum natura ad Siseputum regem. Codicis Zittav. scriba haec addit: *Incipit liber quartus de medicina arte etc.* Cum autem infra pag. M[a] in altera istius voluminis parte in Isagogis Iohannicii Iohannis, Alexandrini, discipuli Zegni Galieni de eadem medicina seu physica ratione satis fuse a me scriptum sit, illum quartum de medicina librum tractantem studiose omisi et ad quintum de auctoribus legum agentem me recepi. Haec ille stupidus scriba. Deest igitur in cod. Zittav. lib. IV., quia huic codici annexus est liber, cuius titulum scriba supra laudavit.

CAP. III. *De inventoribus Medicinae.*

1. Medicinae autem artis auctor ac repertor apud Graecos perhibetur Apollo. Hanc[25] filius eius Aesculapius laude vel[26] opere amplificavit[27].

2. Sed postquam fulminis ictu Aesculapius interiit, interdicta fertur medendi cura, et ars simul cum auctore defecit, latuitque per annos pene[28] quingentos usque ad tempus[29] Artaxerxis regis Persarum. Tunc eam revocavit in[30] lucem Hippocrates Asclepio patre genitus in insula Coo.

CAP. IV. *De tribus haeresibus Medicorum.*

1. Hi itaque[31] tres viri totidem haereses invenerunt. Prima Methodica inventa est ab Apolline, quae remedia sectatur et[32] carmina. Secunda Empirica, id est experientissima, inventa est ab Aesculapio, quae non indiciorum signis, sed solis constat experimentis[33]. Tertia Logica, id est rationalis[34], inventa ab Hippocrate.

2. Iste enim discussis aetatum, regionum, vel aegritudinum[35] qualitatibus, artis curam rationabiliter perscrutatus est[36]. Empirici enim[37] experientiam solam sectantur: Logici experientiae rationem adiungunt: Methodici nec elementorum rationem observant, nec tempora, nec aetates, nec causas[38], sed solas morborum substantias.

CAP. V. *De quatuor humoribus.*

1. Sanitas est integritas corporis et temperantia naturae ex calido et humido, quod est sanguis, unde et sanitas dicta est, quasi sanguinis status.

2. Morbi generali vocabulo omnes passiones corporis continentur, quod inde veteres morbum nominaverunt, ut ipsa appellatione mortis vim, quae ex eo[39] nascitur, demonstrarent[40]. Inter sanitatem autem et morbum media est curatio, quae nisi morbo congruat, non perducit[41] ad sanitatem.

3. Morbi[42] omnes ex quatuor nascuntur humoribus[43], id est ex sanguine et felle, melancholia et phlegmate. Ex[44] ipsis enim reguntur sani, ex ipsis laeduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum creverint naturae[45], aegritudines faciunt. Sicut autem[46] quatuor sunt[47] elementa, sic et quatuor humores, et unusquisque humor suum elementum imitatur: sanguis aerem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma aquam. Et sunt quatuor humores, sicut quatuor elementa, quae conservant corpora nostra.

16) Caelium Aurelianum fere sequitur in hoc libro. — 17) Vulg. *et potus*, sed *et* om. Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. Vulg. *cib. et potus*, *tegmen et regimen.* Ar. *et tegumen* omisso *tegmen.* — 19) Sic Gu. 1. Vulg. *Denique defensio omnis atque num.* — 20) *a* addidi e Gu. 1. — *temperamentis* al. — 21) Sic Gu. 1. al. — *aestimatur* vulg. — 22) *in multum* Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. 2. va. al. — *mediocri* vulg. — 24) *omnis* al. om. — 25) *ac* al. — 26) *et* al. — 27) Sic Gu. 1. — *ampliavit* vulg. — 28) al. om. al. *fere* — *periit* pro *defecit* va. — 29) *tempora* al. — al. *annos.* — 30) *in* pro *ad* Gu. 1. 2. — 31) *Hi* addidi e Gu. 1. 2. — 32) *ac carm.* Gu. 2. — 33) *exper. const.* Gu. 2. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — 35) *vel infirmitatibus* pr. — *vel infirmitatum* va. — 36) al. *infirmitatum*, *per quam causas*, *ratione adhibita perscrutetur*, *curam rationabiliter perscrutatus est.* 37) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *ergo* vulg. — 38) *nec causas* al. om. — 39) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *ea* vulg. — 40) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *demonstrent* vulg. — 41) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *producit* vulg. — 42) Vulg. add. *enim*, quod om. Gu. 1. 2. — 43) *hum. nasc.* Gu. 2. — 44) *Ex ipsis* usque ad *infirmi* om. Ar. — 45) Sic Gu. 1. — *nat. crev.* vulg. — 46) Sic Ar. al. — *enim* vulg. — 47) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. al. pr. va.

4. Sanguis ex Graeca etymologia vocabulum sumpsit, quod vegetet et sustentet et vivat[1]. Choleram[2] Graeci vocaverunt, quod unius diei spacio terminetur, unde et colera, id est fellicula, nominata[3], hoc est, fellis effusio. Graeci enim fel *χολὴν* dicunt.

5. Melancholia dicta, eo quod sit ex nigri sanguinis[4] fece admixta abundantia[5] fellis. Graeci enim *μέλαν* nigrum vocant, fel autem *χολὴν* appellant.

6. Sanguis Latine vocatur[6], quod suavis sit[7], unde et homines, quibus dominatur sanguis, dulces ac[8] blandi sunt.

7. Phlegma[9] autem dixerunt, quod sit frigida. Graeci enim frigus *φλέγμονα* appellant[10]. Ex his quatuor humoribus reguntur sani, et ex ipsis[11] laeduntur infirmi. Dum enim amplius extra naturae cursum creverint[12], aegritudines faciunt. Ex sanguine enim[13] et felle acutae passiones nascuntur, quas Graeci *ὀξέα*[14] vocant. Ex phlegmate vero et melancholia veteres causae procedunt, quas Graeci *χρόνια*[15] dicunt.

CAP. VI. *De acutis morbis.*

1. *Ὀξεῖα*[16] acutus morbus, qui aut cito transit, aut celerius interficit, ut pleurisis[17], phrenesis. *Ὀξὺ* enim apud Graecos acutum[18] et velocem significat[19]. *Χρόνια* est prolixus corporis morbus, qui multis temporibus remoratur, ut podagra, phthisis[20]. *Χρόνος* enim apud Graecos tempus dicitur[21]. Quaedam autem passiones ex propriis causis nomen acceperunt.

2. Febris a fervore dicta[22], est enim[23] abundantia[24] caloris.

3. Phrenesis appellata sive ab impedimento mentis, quia Graeci mentem[25] *φρένας* vocant, sive[26] quod dentibus infrendant[27]. Nam frendere est dentes concutere. Est autem perturbatio mentis[28] cum exagitatione et dementia ex colerica vi effecta.

4. Cardiace[29] vocabulum a[30] corde sumpsit, dum ex aliquo timore[31] aut dolore efficitur[32]. Cor enim Graeci *καρδίαν* vocant. Est enim cordis passio cum formidabili metu.

1) Sic Gu. 1. (*sustinet* alius *sustentet*) Ar. — Idem legitur lib. XI, 1, 122., ubi item Gu. 1. activa exhibet. Vid. not. — Gu. 2. *vegetet et urit sustentet* — *quod vegetetur et sustentetur* al. pr. — *quod ex eo corpus vegetetur et sustentetur et vivat* vulg. — *quod vegetetur et urit sustentetur et vivat* va. — 2) *namque* add. Gu. 1. — 3) vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. 2. nisi quod exhibent *sudoris sanguinis*, quod nescio quomodo explicem. Vulg. *quod ex nigri sanguinis fece admixta sit.* — *sit* om. pr. va. — 5) *et abundantia* Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. al. — *vocatus* vulg. — 7) Sic Gu. 1. 2. — *sit suav.* vulg. — 8) *et* Gu. 2. pr. va. Ar. — 9) *fleuma* Gu. 1. — 10) Verba: *Graeci* usque ad *φλέγμονα* addidi e Gu. 1. 2. 3. 4. va. pr. Ar. — *rigorem* pro *frigus* Gu. 2. 3. Ar. — *frigorem* Gu. 4. — *frigidum* pro *frigida* Arev. — 11) Sic Gu. 1. 2. (*et* om.) — *ex his* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — *extra cursum nat.* Gu. 2. pr. va. Ar. — *excursum naturae* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *autem* vulg. — 14) ὀξέας Ar. — 15) χρονίας Ar. — 16) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — *Oxea* Ar. Graecas literas retinui, quamquam in codd. Latinae sunt. — 17) *pleuresis* Gu. 1. al. pr. va. — *pleuritis* Ar. — 18) Sic Gu. 1. — *acut. ap. Graec.* vulg. — 19) *significant* va. — 20) *tussis* Gu. 1. — *tisis* Gu. 2. — *thisis* pr. va. — 21) Codd. Gu. 1. 2. 3. 4. gothici et Lucensis, pr. va. addunt h. l., quae leguntur §. 7. a verbo: φλεγμονὴ etc. ubi varietates lectionis indicabo. Iidem codd. goth. et Lucens. om. vv. *Quaedam . . . acc.* — *dicitur tempus* Gu. 2. — 22) Vulg. *dicta est*, sed *est* om. Gu. 1. 2. — 23) *etenim* va. — 24) *ab habund.* Gu. 1. — 25) *mentes* Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. — *seu* vulg. — 27) *frendant* al. — *frendent* al. — 28) *mentis* addidi e Gu. 1. al. — 29) *Cardia* Gu. 1. 2. 3. 4. al. pr. va. — 30) *ex* Gu. 2. va. — 31) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *tumore* vulg. Caelius quidem lib. II. cap. 31. refert ex Artemidoro et Asclepiadis sectatoribus esse *tumorem secundum cor*, at paulo post ipse Isidor. *cum formidabili metu.* — 32) Sic Gu. 1. al. — *afficitur* vulg. — 33) Sic Gu. 1. 2. 3. Ar. — *Loetaria* pr. — *Lethargus* vulg. — 34) *Sinancis* Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va.

5. Lethargia[33] a somno vocata. Est enim oppressio cerebri cum oblivione et somno iugi, veluti stertentis.

6. Synanche[34] a continentia spiritus et praefocatione dicta. Graeci enim *συνάγχειν*[35] continere dicunt. Qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium praefocantur.

7. Phlegmone[36] est fervor stomachi cum extensione atque dolore, sive *φλεγμονή*[37] est inquietudo cum rubore et dolore et extensione[38]. Quae[39] cum coeperit fieri, febris[40] consequitur. Unde et dicta est *φλεγμονή*[41], *ἀπὸ φλέγειν*[42], id est inflammare[43]. Sic enim sentitur et inde nomen accepit.

8. Pleurisis[44] est dolor lateris acutus cum febre et sputo sanguinolento[45]. Latus enim Graece *πλευ̃ρα* dicitur, unde[46] pleuritica[47] passio nomen accepit.

9. Peripleumonia[48] est pulmonis vitium cum dolore vehementi[49] et suspirio. Graeci enim pulmonem *πλεύμονα*[50] vocant, unde[51] et aegritudo dicta[52].

10. Apoplexia est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quod ex letali percussu repentinus casus fiat. Graeci enim percussionem *ἀποπληξίαν*[53] vocant.

11. Spasmus Latine[54] contractio subita partium aut nervorum cum dolore vehementi[55]. Quam passionem a corde nominatam dixerunt, quia[56] in nobis principatum vigoris habet. Fit autem ex[57] duobus modis, aut ex repletione, aut ex inanitione.

12. Tetanus maior[58] est contractio nervorum a cervice ad dorsum.

13. Telum lateris dolor est. Dictum[59] autem ita a medicis[60], quod dolore corporis[61] transverberat[62], quasi gladius.

14. Ileos dolor intestinorum[63]. Unde et ilia dicta sunt. Graece enim *εἰλύειν*[64] obvolvere dicitur, quod se intestina prae[65] dolore involvunt[66]. Hi et torminosi dicuntur ab intestinorum tormento[67].

15. *Ὑδροφοβία*, id est aquae metus[68]. Graeci enim *ὕδωρ* aquam vocant, *φόβον* timorem[69] dicunt, unde[70] et Latini hunc morbum ab aquae meatu[71] lymphaticum vocant. Fit au-

— 35) *Sinancis* Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. — *συνέχειν* Ar. — 36) *fleumon* Gu. 1. 2. pr. va. — *flegmon* gothici et Lucens. — 37) *flecmon* Gu. 2. al. pr. va. — *fleumon* priore loco Gu. 3. 4. — *flegmon* al. — *fleumoniptinquietum* Gu. 2. va. priore loco. — *fleomonem inquietum* Gu. 2. va. priore loco. — *est morbus inquietus* cod. Lucens. priore loco. — 38) *et tensione* Gu. 1. — *et dol. extens.* Gu. 2. uterque priore loco. Hoc loco Gu. 1. pro *et dol.* exhibet *atque dol.* Arev. om. vv. *Sive* usque ad *vastitate.* Verba: *et extensione et duricia et vastitate,* quae seq. post *extens.* om. Gu. 1. hoc loco, priore retinet. — 39) *Nam cum* priore loco omnes libri et Arev. hoc loco. — 40) Vulg. *inquietudo et febris*, sed priora om. Gu. 1. hoc loco, priore retinet cum reliquis. — 41) *fleumon* utroque loco Gu. 1. 3. 4. pr. va. — *fleonian* priore loco Gu. 2. — 42) Vulg. *ἀπὸ τοῦ φλέγειν*, articulum om. Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. hoc et priore loco. — 43) Latina addidi e codd. et libris editis pr. va. Ar., nisi quod vitiose omnes praeter Arev. exhibent *id est inflammans.* — 44) Sic scripsi, quum in codd. esset Gu. 1. 2. 3. pr. va. — *Pleuritis* vulg. — 45) cod. Alban. add. *et sanioso. De his vero signis si unum defuerit, pleuritica dici non potest.* — 46) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. — *inde et* al. — 47) *pleuretica* Gu. 1. 2. pr. va. — 48) Sic Gu. 2. 3. pr. va. — *Perifleumonia* Gu. 1. — *Peripneum.* vulg. — 49) *nimio vel vehem.* va. — 50) Sic Gu. 3. — *fleumon* Gu. 1. 2. pr. — *πνεύμονα* vulg. — 51) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *inde* vulg. — 52) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 53) Sic Gu. 1. — *ἀπόπληξιν* vulg. — 54) *apud Latinos* Gu. 2. — 55) *nimio* pr. va. al. — 56) *quod* Ar. — 57) *ex* addidi e Gu. 1. — 58) *maiorum* Ar. — 59) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. — 60) *a med. ita* Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. — *corpus* vulg. — 62) Sic Gu. 1. — *transverberet* vulg. — 63) *dolor est* Gu. 2. va. — *intestinarum* Gu. 2. pr. — 64) *ilios* Gu. 1. 2. — *yleos* Gu. 3. pr. va. — *εἰλεῖν* Ar. — 65) *pro* Gu. 1. — 66) Sic Gu. 1. — *involvant* vulg. — 67) *ob — tormenta* al. — 68) *meatus* Gu. 1. — 69) *tumorem* Gu. 1. — 70) *unde* usque ad *vocant* om. al. — 71) *ab aquae meatu* Gu. 1. — *ob*

tem vel[1] ex canis rabidi morsu[2], aut ex aeris[3] spuma in terram proiecta, quam si homo tetigerit aut bestia[4] aut dementia repletur, aut in rabiem vertitur.

16. Carbunculus dictus, quod in ortu suo rubens sit, ut ignis, postea niger, ut carbo extinctus.

17. Pestilentia est contagium, quod dum unum apprehenderit[5], celeriter ad plures transit. Gignitur autem[6] ex corrupto aere, et in visceribus penetrando innititur. Hoc[7] etsi plerumque per aerias[8] potestates fiat[9], tamen sine arbitrio omnipotentis Dei non[10] fit.

18. Dicta autem pestilentia, quasi pastulentia[11], quod veluti incendium depascat:

Et[12] toto descendit[13] corpore pestis.

Idem[14] et contagium a contingendo, quia quem[15] tetigerit, polluit[16].

19. Ipsa et inguinia[17] ab inguinum percussione. Eadem et lues a labe et luctu vocata, quae tanto[18] acuta est, ut non habeat spacium temporis, quo aut vita speretur aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit.

CAP. VII. *De Chronicis morbis.*

1. Chronica[19] est prolixus morbus, qui multis temporibus remoratur[20], ut podagra, phthisis[21]. *Χρόνος*[22] enim apud Graecos dicitur tempus[23].

2. Cephalea[24] ex causa[25] vocabulum sumpsit[26]. Capitis enim passio est, et Graeci *κεφαλὴν* caput vocant[27].

3. Scotoma[28] ab accidenti[29] nomen sumpsit, quod repentinas tenebras ingerat[30] oculis cum vertigine capitis. Vertigo autem est, quotiescunque ventus consurgit, et terram in circuitum[31] mittit.

4. Sic et in vertice[32] hominis arteriae et[33] venae ventositatem ex resoluta humectatione[34] gignunt, et in oculis gyrum faciunt. Unde et vertigo nuncupata[35] est.

5. Epilepsia vocabulum sumpsit, quod mentem apprehendens pariter[36] et[37] corpus possideat. Graeci enim apprehensionem[38] *ἐπιληψίαν* appellant[39]. Fit autem ex melancholico hu-

aquae metum vulg. — *ab aquae metu* Gu. 2. — 1) *aut* Gu. 2. pr. va. — 2) *ex canis morsu rapidi* Gu. 2. — 3) *eius* var. lect. apud Gothofr. Arev. — 4) Sic Gu. 1. — *homo vel bestia tetig.* vulg. — 5) *apprehendiderit* Gu. 1. — 6) *enim* Gu. 2. — 7) Sic Gu. 1. 2. al. pr. — *haec* vulg. — 8) *aeris* Gu. 1. — *aereas* Ar. — 9) *fit* va. — 10) *omnino non* vulg., sed *omnino* om. Gu. 1. — 11) *pastulantia* Gu. 1. — 12) *ut* Gu. 1. — 13) *descendat* Gu. 1. Ar. va. — *desaeviat* Gu. 3. supra lin., in textu est vulg., quae est ap. Virgil. Aen. V, 683. — 14) *Eadem* va. — 15) *quemcunque* Arev. — *quemque* Arev. — 16) *polluet* Gu. 1. — 17) *inguina* Gu. 1. 2. pr. va. — *inguinaria* Arev. — 18) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *tantopere* vulg. At eodem modo loquitur Isidor. VI, 19, 21. XII, 2, 38. XIV, 8, 10. — *tantum* va. — 19) *Chronia* Ar. va. — 20) *renovatur* al. — 21) *tussis* Gu. 1. 2. al. hic et infra — *thisis* pr. va. — 22) *Cronon* Gu. 1. 2. pr. va. — 23) Sic Gu. 1. — *temp. dic.* vulg. — 24) *Cefalia* Gu. 1. — *autem* sequitur in Gu. 2. — 25) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *capite* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — *habet* vulg. — 27) Sic Gu. 1. — *Graeci enim caput κεφαλὴν voc.* vulg. *Et Graeci cap. cefalin* Gu. 2. al. — *Gr. cap. κεφ.* pr. — *capitis enim passione et Graeci caput cephalin voc.* va. — 28) *Scotomia* Gu. 1. pr. va. — 29) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *accidente* vulg. — *accidendo* al. — 30) *ingerit* al. — 31) *in circuitum* Ar., quem sequor, quia idem cum Gu. 1. 2. pro *movet* scripsit *mittit.* — 32) *verticem* Gu. 1. 2. — 33) *et* om. Gu. 1. — 34) *humectione* Gu. 2. — 35) *nominata* Gu. 2. — 36) *pariter appreh.* Gu. 1. — *appendens* Gu. 2. al. va. — 37) Sic Gu. 1. — *etiam* vulg. — *corpus etiam pariter* Gu. 2. — 38) *appension.* Gu. 1. 2. va. — 39) Sic Gu. 1. 2. va. — *vocant* vulg. — 40) *abundaverit* al. — 41) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *adversus* vulg. — 42) Vulg. *et caduca,* sed *et* om. Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — 44) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *spumas* al. — *spasmum* vulg. — 45) *vocant* Gu. 2. — 46) *per lunae cursum* Gu. 2. va.

more, quotiens exuberaverit[40] et ad cerebrum conversus[41] fuerit. Haec passio caduca[42] dicitur[43], eo quod cadens aeger spasmos[44] patiatur.

6. Hos etiam vulgus lunaticos vocat[45], quod per hunc cursum[46] comitentur eos insidiae[47] daemonum. Idem[48] et larvatio[49], idem[50] est et morbus comitialis, id est[51] maior et divinus[52], quo caduci tenentur. Cuius[53] tanta vis est, ut homo valens concidat spumetque[54].

7. Comitialis autem dictus, quod apud[55] gentiles cum comitiorum die cuiquam[56] accidisset, comitia dimittebantur[57]. Erat[58] autem apud Romanos comitiorum dies solennis in kalendis Ianuarii[59].

8. Mania ab insania vel furore vocata. Nam Graecorum vetustas furorem μανίαν[60] appellavit[61], sive ab iniquitate, quam Graeci μανίαν vocaverunt[62], sive a divinatione, quia[63] Graece μανεῖν dicitur divinare[64].

9. Melancholia dicta est a nigro felle. Graeci enim nigrum μέλαν vocant, fel autem χολὴν appellant. Epilepsia autem in phantasia fit; melancholia in ratione; mania in memoria.

10. Typi[65] sunt frigidae febres, qui[66] abusive typi appellantur[67] ab herba quae in aqua nascitur[68], Latine[69] forma atque status dicitur. Est enim accessionum vel recessionum[70] revolutio per statuta temporum intervalla.

11. Reuma Graece, Latine eruptio, sive fluor appellatur.

Catarrhus est fluor reumae iugis ex naribus, quae[71] dum ad fauces venerit, βράγχος vocatur; dum ad thoracem, vel pulmonem, πτύσις[72] dicitur.

12. Coryza[73] est, quoties infusio[74] capitis in os[75] venerit narium, et praefocationem[76] fecerit cum sternutatione, unde et coryza nomen accepit.

13. Branchos est praefocatio faucium a[77] frigido humore. Graeci[78] enim guttur βράγχος dicunt, circa quem[79] fauces sunt, quos[80] nos corrupte brancia[81] dicimus.

14. Raucedo amputatio[82] vocis. Haec et arteriasis vocatur, eo quod raucam vocem[83] et clausam reddat ab arteriarum iniuria[84].

— *per hunc cursu* Gu. 1. — *pro lunae cursu* Ar. *Lunae* vocabulum potius e *lunaticos* repetendum. — 47) Sic Gu. 1. al. var. lect. ap. Gothofr. — 48) Sic Gu. 1. 2. al. — *Eadem* vulg. — 49) *larbaticus* Gu. 2. — 50) Sic scripsi e coniectura, quum in Gu. 1. esset *id est*, quod saepe cum *idem* confunditur in codd. Vulg. *ipse.* — 51) *idem* Ar. — 52) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *diutinus* vulg. Caelius I. Tard. cap. 4. *sacram* dicit appellatam *passionem, sive quod divinitus putetur immissa* etc. — 53) *Cui* al. va. — 54) *spumatque* Gu. 1. pr. va. — 55) *apud* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 56) *quicquam* Gu. 2. — 57) *dicebantur* Gu. 2. — 58) *erant* Gu. 1. — 59) Sic Gu. 1. — *Ianuariis* va. — *in kalendas Ianuarias* al. — *III. kal. Ian.* Arev. — 60) *manicen* Gu. 1. 2. pr. — *μαντικήν* Arev. — 61) Sic Gu. 1. — *appellabat* vulg. — *appellabant* pr. — *vocat* Gu. 2. — 62) Verba: *sive ab iniq.* usque ad *vocaverunt* addidi e Gu. 1. 2. 3. pr. va. Ar. — *ab inanitate* Arev. al. *ab antiquitate.* Al. *vocant.* — 63) Sequitur vulg. *divinare,* quod Gu. 1. in fine addit. — 64) Sic Arev. Codd. Gu. 1. 2. 3. pr. va. *manin* pro *μαντεύειν* exhibent. — 65) Sic Gu. 1. h. l. et postea. pr. Ar. — *tibi* Gu. 2. — *Typhi* vulg. — 66) Sic Gu. 1. — *quae* vulg. — 67) *appellabantur* pr. va. — 68) *febres, quia τύπος Latine forma atque status dicitur. Est enim* etc. Arev. — 69) Vulg *quae Latine,* sed *quae* om. Gu. 1. — 70) Vv. *vel recessionum* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 71) *qui* Gu. 2. al. — 72) *tussis* Gu. 1. — *tisis* Gu. 2. pr. — *φθίσις* vulg. — *πτύσις* Ar. ex Aurel. lib. II. tard. cap. 7. — 73) *Corisia* va. utroque loco. — 74) *influxio* Arev. e Cael. 2, 7. — 75) Sic Gu. 1. — *ossa* vulg. — 76) *provocationem* Ar. — 77) *a* om. Gu. 2. — *cum frig.* al. — 78) *Graece . . . . dicitur* Gu. 2. — 79) Sic Gu. 1. al. pr. va. — *quod* vulg. — 80) *quas* Ar. pr. — *quae* Gu. 2. — *quam* va. — 81) *brancias* Gu. 2. al. va. — *branchias* Ar. — 82) *est amput.* Gu. 2. — 83) Sic Gu. 1. — *vocem raucam* vulg. — 84) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *iniuriis* vulg. — *ab art. ini.* al. om.

Suspirium nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas est, quam Graeci *δύσπνοιαν*[1] dicunt, id est praefocationem[2].

15. Peripleumonia[3] a pulmonibus[4] nomen accepit. Est enim pulmonis tumor cum spumarum sanguinearum effusione.

16. Haemoptois[5] emissio sanguinis per ora[6], unde et nomen accepit. *Αἷμα* enim sanguis dicitur.

17. Phthisis[7] est ulceratio et tumor in pulmonibus, qui iuvenibus[8] facilius evenire solet[9]. *Φθίσις*[10] autem[11] apud Graecos dicta est[12], quod sit consumptio[13] totius corporis.

18. Tussis Graece ab altitudine vocatur, quod a profundo pectoris veniat. Cuius contraria est superior in faucibus, ubi uva distillat[14].

19. Apostema[15] a collectione nomen accepit. Nam collectiones Graeci apostemas[16] vocant.

20. Empye[17] dicta est apostema[18] intrinsecus vel in latere, vel in stomacho cum dolore et febribus et tussi[19] et abundantibus[20] spumis[21] et purulentiis[22].

21. Hepaticus[23] morbus a[24] iecoris passione nomen accepit. Graeci enim iecur *ἧπαρ*[25] vocant.

22. Lienosis a[26] splene vocabulum sumpsit. Graeci enim[27] *σπλὴν*[28] lien vocant[29].

23. Hydrops[30] nomen sumpsit ab aquoso humore cutis. Nam Graeci *ὕδωρ*[31] aquam vocaverunt. Est enim humor subcutaneus[32] cum inflatione[33] turgente et anhelitu foetido.

24. Nephresis[34] a renum[35] languore[36] nomen accepit. Renes enim Graeci *νεφροὺς*[37] dicunt[38].

25. Paralysis dicta a corporis impensatione[39], facta ex multa infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte.

26. Cachexia nomen sumpsit a corporis iniuria, aut ab habitu[40]. *Καχεξίαν* enim malam vexationem Graeci[41] vocaverunt. Fit[42] haec passio intemperantia[43] aegrotantis, vel mala[44] curatione medicaminis[45], aut post aegritudinem tarda resumptione[46].

1) *dissodam* Gu. 1. — *disotam* Gu. 2. — *disnoan* Gu. 3. pr. va. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *suffocat.* vulg. — 3) Sic Gu. 1. 2. pr. — *Peripneum.* vulg. — 4) *pulmone* al. — 5) Sic Ar. — *Emoptois* Gu. 1. 3. pr. — *Emoctois* Gu. 2. — *Haemoptysis* vulg. — 6) Sic Gu. 1. — *os* vulg. — 7) *Tussis* Gu. 1. 2. — *tysis* Gu. 3. pr. — 8) *in iuven.* Gu. 2. al. va. — 9) *inveniri solet facilius* Gu. 2. — *venire* pro *evenire* al. — 10) *tussis* Gu. 1. 2. — *tisis* pr. — 11) *autem* om. Gu. 2. — 12) *est* addidi e Gu. 1. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *tot. corp. consumtio* (*consummatio* al.) vulg. — 14) *titillat* Gu. 2. al. va. Sed cfr. Martial. X, 56. *Non secat et tollit stillantem Fannius uvam.* — 15) *Apostoma* Gu. 1. 2. pr. — 16) *ἀποστήματα* Ar. — *apostomas* Gu. 2. 3. pr. va. — *apostomos* Gu. 1. Retinere malui codd. scripturam, quam Isidorum corrigere. — 17) Sic Arev. — *ἐμπύησις* vulg. — *Enpus* Gu. 1. — *Empus* Gu. 2. va. — *Empis* pr. — *Empyis* Gu. 3. — 18) *dicta ab apostoma* Gu. 1. 2. pr. va. — 19) *tusse* Gu. 2. — 20) *ab abund.* va. — 21) *sputis* Ar. — 22) *purulentis* Gu. 1. al. va. — 23) Sic Arev. va. — *ypaticus* Gu. 1. 2. 3. pr. — 24) *e* Gu. 2. — 25) *epaten* va. — *ypaten* Gu. 1. 2. 3. pr. — 26) *ab* Gu. 2. va. — 27) *enim* om. Ar. — 28) *splenen* Gu. 1. 2. — 29) *dicunt* Gu. 2. pr. va. al. — 30) *ydropis* Gu. 1. 2. 3. al. pr. va. — 31) *ydros* Gu. 1. 2. 3. pr. va. — 32) *subcut. hum.* Gu. 2. — 33) *inflammatione* al. — 34) Sic Gu. 1. 2. 3. al. pr. va. — *Nephritis* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *renium* vulg. — 36) *langore* Gu. 1. — *dolore* Gu. 2. — 37) *nefresin* Gu. 1. 2. pr. va. — *nefretyn* Gu. 3. — 38) *dicuntur* (sic) [dicitur] Gu. 2. — 39) *a corporis morbi abundantia* al. — 40) Sic Gu. 1., qui exhibet *aut ab ambitu.* al. *vel a lambitu.* Princ. edit. cum va. haec om. — Vulg. *vel malo habitu* — *vel habitu* Gu. 2. — al. *malo habitu vel iniuria* — *iniuria vel* om. Ar. — 41) Sic Gu. 1. 2. — *Graeci mal. vex.* vulg. — 42) Vulg. *Fit autem*, sed *autem* om. Gu. 1. — 43) Vulg. *ex intemp.*, sed *ex* om. Gu. 1. 2. al. — 44) Sic Gu. 1. — *vel cur. mala* Gu. 2.

27. Atrophia nomen accepit ab[47] diminutione corporis. Nam Graeci nutrimenti cessationem ἀτροφίαν dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus et paulatim convalescentibus.

28. Sarcia[48] est superfluum carnis incrementum, quo[49] ultra modum corpora saginantur. Graeci enim carnem σάρκα[50] vocant.

29. Ischias[51] vocata a corporis parte, quam vexat. Nam vertibulorum[52] ossa, quorum[53] summitas iliorum[54] initio terminatur[55], Graeci ἰσχία[56] vocant. Fit autem, de phlegmate[57] quotiens descenderit[58] in recta ossa, et efficitur ibi glutinatio.

30. Podagram Graeci a retentione pedum dicunt nominatam, et a ferali dolore. Siquidem omne, quod immite fuerit, abusive agreste vocamus.

31. Arthriticus[59] morbus ab articulorum passione vocabulum sumpsit.

32. Calculus petra[60] est, quae in vesica fit[61], unde et nomen accepit. Gignitur autem[62] ex materia phlegmatica.

33. Stranguria[63] dicta est, eo quod stringat[64] urinarum difficultatem.

34. Satyriasis iuge desiderium Veneris cum extensione naturalium locorum. Dicta passio a Satyris[65].

35. Diarrhoea[66] iugis ventris cursus[67] sine vomitu.

36. Dysenteria[68] divisio continuationis, id est ulceratio intestini. Δύς enim divisio est[69], ἔντερα[70] intestina. Fit autem antecedente[71] fluore, quem[72] Graeci διάῤῥοιαν[73] vocant.

37. Lienteria dicta, quod cibum tanquam per laevia[74] intestina[75] nullis[76] obstantibus prolabi faciat[77].

38. Colica[78] passio nomen accepit[79] ab intestino, quod[80] Graeci κῶλον appellant.

39. Rhagadiae[81] dicuntur, eo quod fissurae[82] sint rugis collectae circa orificium[83]. Hae et[84] haemorrhoidae[85] a sanguinis fluore dictae. Graeci enim sanguinem αἷμα dicunt.

pr. va. Ar. — *mali medicaminis* al. — Vulg. *mala* cm. — 45) *medicantis* Ar. — 46) Sic Ar. — *resumptio* codd. et editt. pr. va. cum vulg. — 47) *ab* Gu. 1. — *a* vulg. — 48) Sic Ar. — *sartian* Gu. 1. al. pr. — *Sarcianus* Gu. 2. — *Sarcinian* va. — *farcina* va. — *Sarcoma* vulg. — 49) *quod* Gu. 1. al. — 50) *sarcian* Gu. 1. 2 pr. — *sarcinan* va. — 51) *Sciassis* Gu. 1. 2. 3. al. pr. — *Scialis* va. — *ischiasis* al. — *corporis parte* pro *parte corp.* scripsi e Gu. 1. — 52) *vertebrorum* va. — 53) *qua* al. — 54) *illorum* al. — 55) *terminantur* Ar. Om. va. — 56) *scia* Gu. 1. 2. 3. pr. va. — 57) Vv. *de phlegmate* addidi e Gu. 1. (*fleuma* sine *de*) 2. (*de flegma*) 3. pr. va. (qui libri exhibent *de flegmate.*) — 58) *descendit* al. — 59) Sic Ar. — *Artetricus* Gu. 2. — *Artericus* Gu. 1. pr. va. — *Arthritis* vulg. — — 60) *petra* pro *lapis* scripsi e Gu. 1. 2. Ar. Hinc etiam *quae* pro *qui.* — 61) *est* (vel fit) (sic) Gu. 2. — 62) *enim* Gu. 1. — 63) *Stranguinaria* va. — 64) *distringat* al. — 65) Gothici addunt: *Alexander historiographus ait, Vulscos* (al. *Vulsos*) *quidam appellatos aiunt a Vulsco Antiphatele Strigonis filio. Fabius quoque Sicolicis* (*sic colicis*) *profectos corrupto nomine Vulscos ait dictos.* — 66) *Diarria* Gu. 1. 2. 3. pr. va. — 67) *fluxus* Arev. — 68) Vulg. *Dys. est*, sed *est* om. Gu. 1. — 69) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *difficultatem significat* vulg. — 70) *intra* Gu. 1. — *synteria* Gu. 2. — *yntera* Gu. 3. — *interia* pr. — *ienteria* va. — 71) *antecedenti* Gu. 2. — 72) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *quam* vulg. — 73) *Diarian* Gu. 1. 2. 3. pr. — 74) Sic Ar. — *lenia* Gu. 1. al. — *lineam* vulg. — 75) *intestine* Gu. 1. 2. pr. va. — *intestini* al. — 76) *nullis* om. Gu. 2. — 77) Sic Gu. 1. — — *facit* (*faciat* Gu. 2. pr. Ar.) *prolabi* vulg. — 78) *Colia* pr. *Colicula* va. — 79) Sic Gu. 1. — *sumpsit* vulg. — 80) *quem* Gu. 1. 2. — *quae* edit. Gothofr. — 81) Sic Gu. 1. 2. 3. pr. va. — *Ragades* vulg. — *Rhagadia* Cels. VI, 17. et sic al. apud Isidor. — 82) *scissurae* al. — 83) *ora faucium* va. — 84) *Haec*, om. *et*, Gu. 1. al. — 85) Sic Gu. 1. 2. 3. pr. va. al. — *haemorroi*

CAP. VIII. *De morbis qui in superficie corporis videntur.*

1. Alopecia[1] est capillorum fluor circumscriptis[2] pilis fulvis, aeris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine a similitudine animalis vulpeculae, quam Graeci ἀλώπεκα[3] vocant.

2. Parotidae[4] sunt duritiae[5], vel collectiones, quae ex febribus aut ex aliquo[6] alio nascuntur in aurium vicinitates[7], unde et παρωτίδες sunt appellatae. Ὦτα enim Graece auricula dicitur[8].

3. Lentigo est[9] vestigia macularum parvula in rotunditatem[10] formata, ab[11] specie lenticulae dicta.

4. Erysipelas[12] est, quem[13] Latini sacrum ignem appellant, id est execrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie rubor flammeus cutis rubescit[14]. Tunc mutuo[15] rubore quasi ab igne vicina invaduntur loca, ita ut etiam febris excitetur.

5. Serpedo est rubor cutis cum pustularum extantia, et nomen sumpsit a serpendo, eo quod serpat per membra.

6. Impetigo est sicca scabies, prominens a corpore cum asperitate et rotunditate formae. Hanc vulgus sarnam[16] appellant[17].

7. Prurigo est[18] vocata a perurendo[19] et ardendo.

8. Nyctalmus[20] est passio, qua[21] per diem visus patentibus oculis denegatur et nocturnis irruentibus tenebris redhibetur[22], aut versa vice, ut plerique volunt, die redditur, nocte negatur.

9. Verrucae aliud sunt: satyriasis[23] aliud. Verrucae singillatim[24] sunt, satyriasis vero una[25] fortior, ac circa ipsam plures inveniuntur[26].

10. Scabies[27] et lepra utraque passio ab asperitate[28] cutis cum pruritu et[29] squammatione, sed scabies[30] tenuis asperitas et squammatio est. Hinc denique nomen accepit, quae[31] ita[32] veluti purgamenta amittat[33]. Nam scabies quasi squamies[34].

11. Lepra vero asperitas cutis[35] squammosa lepidae[36] herbae similis, unde et nomen sumpsit: cuius color nunc in nigredinem[37] vertitur, nunc in alborem, nunc in ruborem. In cor-

des vulg. — 1) *Allopicia* Gu. 1. 2. 3. pr. va. — 2) *circumseptis* al. — 3) *allopiciam* Gu. 1. 2. 3. pr. va. — 4) Sic Gu. 1. 2. 3. pr. va. al. — *Parotides* vulg. — 5) *durities* al. — 6) Sic Gu. 1. pr. va. al. — *vel alio* vulg. — 7) *vicinitate* pr. va. Ar. — 8) Sic Gu. 1. 2. 3. al. pr. va. Ar. (*graece auriculae dicuntur.*) — 9) *est* om. Ar. — 10) *rotunditate* Gu. 1. 2. — 11) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 12) *Fresipila* Gu. 1. — *Eresipila* Gu. 2. 3. — *Frisipila* va. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *quam* vulg. — 14) Sic Gu. 1. al. (*cutes*) Vulg. *rubore flammeo cutes rubescunt.* Hoc retinet Ar., nisi quod *cutis rubescit* exhibet. — 15) *moto* Gu. 2. pr. va. Ar. — *multo* al. — 16) *formam* Gu. 1. — 17) Sic Gu. 1. — *appellat* vulg. — 18) *est* addidi e Gu. 1. — *vocata est* Gu. 2. va. — 19) *pruriendo* al. — 20) Sic Gu. 1. 2. 3. pr. va. Ar. — *Νυκταλωπία* vulg. — Praeponit autem Gu. 2. *Ordeolus. Nyctalmus* sequitur post *Lepra.* — 21) *quem* Gu. 1. Sic idem cod. *visum . . . denegat.* — 22) Sic Gu. 2. Ar. — *redivivit* Gu. 1. — *redditur* vulg. — 23) al. *phtiriasis.* — *aliud est sat.* va. — 24) Sic Gu. 1. al. va. — *singulatim* vulg. — 25) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *alia* al. — *illa* vulg. — *prima* va., quod verum censeo. — 26) *pruritus ex squammatione inv.* al. — 27) Vulg. add. *quoque*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 28) Sic Gu. 1. — *asperitas* va. — 29) *et* pro vulg. *atque* scripsi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 30) *et lepra* al. add. — 31) *quod* al. var. lect. ap. Goth. — *velociter* pro *veluti* var. lect. ap. Goth. — 32) *ita* om. Gu. 2. al. — 33) Sic Gu. 2. Ar. — *admittat* vulg. — 34) *scamies* Gu. 1. 2. — *squammies* Ar. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *cutis asper.* vulg. — 36) *alepidae* al. — *alepidi* al. — *lepidi similis* Ar. — 37) *nigritudinem* al. — 38) Sic Gu. 1. — *col. div.* vulg. — 39) *ubique se* va. — 40) *adulteri* Gu. 2. pr. va. — 41) Sic Gu. 2. 3. pr. va. — *Elephantiasus* Gu. 1. — *Elephantiasis* vulg. — 42) *a* pro vulg. *ex* scripsi e Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. va. Ar. — *elephanti* vulg. — 44) Sic Gu. 1. 2. — *dura et asp. pellis* vulg. — 45) Sic Gu. 1. — *corp. superf.* vulg. — 46) *Graece ... appellatur* Ar. — 47) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — 48) *fellis* Ar. — *fellei id est nigri* al. et var.

pore hominis ita lepra dinoscitur: si variatim inter sanas cutis partes diversus color[38] appareat, aut si ita se ubique[39] diffundat, ut omnia unius coloris quamvis adulterini[40] faciat.

12. Elephantiacus[41] morbus dicitur a[42] similitudine elephantis[43], cuius naturaliter dura pellis et aspera[44] nomen morbo in hominibus dedit, quia superficiem corporis[45] similem facit elephantorum cuti, sive quia ingens passio est, sicut animal ipsum, ex quo derivatum ducit nomen.

13. Icteris Graeci appellant[46] a cuiusdam animalis nomine, quia[47] sit coloris fellei[48]. Hunc morbum Latini[49] arcuatum[50], a similitudine[51] coelestis arcus. Auriginem[52] vero Varro appellari ait[53] a colore auri[54]. Regium autem morbum inde existimant[55] dictum, quod vino bono et regalibus cibis facilius[56] curetur.

14. Cancer a similitudine animalis maritimi est[57] vocatum. Vulnus sicut[58] medici dicunt nullis medicamentis sanabile. Aut[59] ergo praecidi solet[60] a corpore membrum, ubi nascitur, ut aliquantulum[61] vivat: tamen inde mortem, quamlibet tardius, affuturam.

15. Furunculus[62] est tumor in acutum surgens, dictus, quod ferveat, quasi fervunculus, unde et Graeci ἄνθραξ dicunt[63], quod sit ignitus.

16. Ordeolus est parvissima atque[64] purulenta collectio in capillis[65] palpebrarum[66] constituta, in medio lata, et ex utroque conducta, hordei granum simulans[67]: unde et nomen accepit.

17. Oscedo est, qua[68] infantum ora exulcerantur, dicta ex languore oscitantium.

18. Frenusculi ulcera in circuitu[69] oris: similia his, quae fiunt in[70] iumentis asperitate frenorum.

19. Ulcus putredo ipsa; vulnus, quod ferro fit, quasi vi ulcus[71]. Et ulcus, quod olet[72], quasi olcus, unde et ulcera[73].

20. Pustula est in superficie corporis turgens[74] velut[75] collectio.

21. Papula est parvissima cutis erectio, circumsepta[76] cum rubore; et ideo papula dicta[77], quasi pupula[78], συρίγγιον.

22. Sanies dicta, quod[79] ex sanguine nascatur[80]. Excitato enim calore vulneris sanguis

lect. ap. Goth. — 49) *Latine* al. — 50) Vulg. add. *appellant*, quod om. Gu. 1. — *dicunt* Gu. 2. al. pr. va. — *arquatum* pro *arcuatum* Ar. — 51) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — 52) *Auruginem* Gu. 2. Ar. — *Aurigionem* va. — 53) *ait appellatam* Gu. 2. — 54) *vario* Gu. 1. — 55) Sic Gu. 1. — *aestimant* vulg. — 56) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *citius* vulg. — 57) Sic Gu. 1. — Vulg. *maritimi anim.* — *est* addidi ex eod. cod. — 58) Sic Gu. 1. pr. va. — 59) *aut* om. al. — 60) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *debet* vulg. — 61) *aliquanto diutius* Gu. 2. Ar. — *aliquantum diutius* va. — *aliquantum* al. — *mortem inde* va. pro *inde mort.* — 62) Hic ordo verborum est in Gu. 1. 2. Ar. Vulg.: *Ordeolus*, *Furunc.* — *Fervunculus* Gu. 2. pr. — 63) Sic Gu. 1. Vulg. *Graece .... dicitur.* — 64) Sic Gu. 1. — *ac* Gu. 2. pr. va. — *et* vulg. — 65) *in pilis* al. va. — 66) *palpebribus* al. Pal. 281. pro var. lect. *palbebrium.* Consentit edit. princ. — 67) Sic Gu. 1. — *similans* vulg. — *grano similis* al. — 68) Vulg. *in qua*, sed *in* om. Gu. 1. 2. va. — *quo* Gu. 2. — 69) Sic Gu. 1. — *circa rictum oris* vulg. — *circa ictum oris* Gu. 2. — 70) *in* addidi e Gu. 1. — 71) *Vulcus* Gu. 1. — *Vigetulcus* va. — *Vi*, omisso *ulcus* Gu. 2. pr. Ar. — 72) *oleat* va. — 73) Verba: *unde et ulcera* addidi e Gu. 1. 2. al. pr. va. — *Ulcus* pro *olcus* Gu. 2. al. pr. va. — 74) Sic Gu. 1. al. — *turgida* vulg. — 75) Vulg. *veluti*, *velut* Gu. 1. — 76) Sic Gu. 1. — *circumscripta* vulg. — 77) *dicta* om. Gu. 2. — 78) *popula* Gu. 1. — *pupilla* al. et var. lect. ap. Goth. Sequitur deinde vulg. *sirimpia*, pro quo Gu. 1. 2. al. pr. va. Arev. exhibent *sirimpio*. Arev. ita: *pupula. Sirimpio ....*, quasi huius vocis deesset explicatio, quod non ita se habere credo. Latet enim, nisi me coniectura mea fallit, in hac voce corrupta Graecum vocabulum συρίγγιον, quod est *parva fistula*, parvum ulcus, et explicandi causa iis, quae praecedunt, additur. Quare id recipere non dubitavi, ita: *pupula*, συρίγγιον. — 79) *quia* Gu. 2. pr. va. Ar. — 80) Sic Gu. 1. Vulg. *nascitur*.

in saniem vertitur. Nam sanies non fit in quocunque loco, nisi ubi sanguis advenerit, quia omne, quod putrescit, nisi calidum et humidum fuerit, quod est sanguis, putrefieri non potest. Sanies autem et tabes sibi differunt. Fluere enim sanie vivorum est, tabe[1] mortuorum.

23. Cicatrix est obductio vulneris[2], naturalem colorem partibus servans: dicta, quod obducat vulnera atque[3] obcaecat[4].

CAP. IX. *De remediis et medicaminibus.*

1. Medicinae curatio spernenda non est[5]. Meminimus enim et Esaiam[6] Ezechiae languenti aliquid medicinale mandasse, et Paulus apostolus Timotheo modicum vinum prodesse dixit.

2. Curatio autem morborum tribus generibus[7] constat: Pharmacia, quam Latini medicamina[8] vocant: Chirurgia, quam Latini manuum operationem appellant, manus enim apud Graecos χεῖρες[9] vocantur: diaeta[10], quam Latini regulam nuncupant[11]: est enim observatio legis[12] ac[13] vitae[14].

3. Pharmacia[15] est medicamentorum curatio. Chirurgia[16] est[17] ferramentorum incisio; nam ferro inciduntur[18] quae medicamentorum non senserint medicinam.

4. Antiquior[19] autem medicina herbis tantum et[20] succis erat. Talis enim[21] medendi usus coepit, deinde ferro et caeteris medicamentis.

5. Omnis autem curatio aut ex contrariis aut ex similibus adhibetur. Ex contrariis, ut frigidum calido, et humido siccum[22]; sicut et in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur.

6. Ex similibus vero, sicut ligamentum vel[23] rotundo vulneri rotundum, vel oblongo oblongum opponitur[24]. Ligatura enim ipsa non eadem membris et vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur, quae duo etiam ipsa adiutoria nominibus suis significant.

7. Nam antidotum Graece, Latine[25] ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis medicinae ratione curantur. At contra est ex similibus[26], ut πικρά, quae[27] interpretatur amara, quia gustus eius amarus est. Ex convenienti enim nomen accepit, quia amaritudo amaritudinem morbi[28] solvere[29] solet.

8. Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. Hiera enim[30] dicta

1) *tabe vero* va. — 2) *vulnerum* Gu. 2. — 3) *atque* pro vulg. *et* scripsi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 4) *obcaecet* Ar. va. — 5) Sic Gu. 1. Ar. — *non est spern.* vulg. — 6) *et* om. Gu. 1. Sed idem exhibet Tertull. de coron. mil. c. 8., unde hic locus sumptus est. Locus Esaiae est c. 38. v. 21. Locus Novi Testam. est. 1. Timoth. c. 5. v. 23. — 7) *generibus* om. al. — 8) *medicamen* al. — *quae Lat. med.* al. — 9) *chiros* Gu. 1. — *cyros* Gu. 2. pr. va. Legendum χεῖρες; sequitur enim in Gu. 1. *vocantur.* — 10) *diaetan* Gu. 1. pr. — 11) Sic Gu. 1. 2. pr. Arev. — *appellant* vulg. — 12) *mortis* al. — 13) *ac* pro *et* posui e Gu. 1. — 14) Vulg. sequuntur haec: *Sunt autem omni curationi species tres: primum genus diaeteticum, secundum pharmaceuticum, tertium chirurgicum. Diaeta est observatio legis et vitae.* Haec om. Gu. 1. Arev. *omnium curationum* pro *omni curationi.* — *dieticum* pro *diaeteticum* pr. va. — *ac vitae* pr. va., ut supra Gu. 1. — 15) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *Pharmaceutica* vulg. — 16) *Cyrorgica* Gu. 2. — 17) *est* om. Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. — *excid.* vulg. — *exciditur, quod non senserit medicinam* al. — 19) *antiquorum* al. — *antiquiorum* al. — 20) *et* pro vulg. *ex* posui e Gu. 1. pr. va. Ar. — 21) *enim* om. Ar. — 22) Sic Gu. 1. — *vel siccum humido* vulg. — *vel hum. sicc.* Gu. 2. pr. va. — 23) *vel* om. Gu. 2. — 24) Sic Gu. 1. al. — *apponitur* vulg. — 25) *Nam antid. quod Lat.* al. — 26) Sic Gu. 1. — *contra ex simili* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *quod* vulg. — 28) *amaritudo morbi amaritudine* Gu. 2. Ar. — 29) *solvi* Gu. 2. pr. va. Ar. — 30) *autem* Gu. 1. — *Hiera dicta enim* Gu.

quasi divina. Arteriaca, quod apta sint gutturis meatui, et tumores faucium et arteriarum leniant. Theriaca est antidotum[31], quo venena serpentium pelluntur, ut pestis peste[32] solvatur. Cathartica[33] Graece, Latine purgatoria dicuntur.

9. Catapotia, eo quod modicum potetur, seu inglutiatur[34]. Diamoron a succo mori[35] nomen sumpsit, ex quo conficitur; sicut diacodion, quia ex codia[36], id est ex papavere fit; sicut diaspermaton, quia ex seminibus componitur.

10. Electuarium vocatum, eo quod molle sorbeatur. Trochiscos[37] dictus, quia in modum rotulae deformatur[38], τρόχος enim Graece rota dicitur. Collyria Latinum sonat[39], quod vitia oculorum detergant. Epithema, eo quod superponatur[40], aliis adiutoriis praecedentibus.

11. Cataplasma, eo quod inductio sola sit. Emplastrum, eo quod inducatur. Malagma, eo quod sine igne maceretur[41] et comprehendatur[42]. Enema Graece, Latine relaxatio[43] dicitur. Pessaria[44] dicta, quod intus iniiciantur[45].

12. Medicinam iumentorum Chiron quidam Graecus invenit. Inde pingitur dimidia parte homo, dimidia equus. Dictus autem Chiron ἀπὸ τοῦ χειρίζεσθαι[46], quia chirurgus fuit[47].

13. Criticos[48] dies medici vocant, quibus, credo[49], ex iudicio infirmitatis hoc[50] nomen impositum est[51], quod quasi iudicent hominem, et sententia[52] sua aut puniant, aut liberent.

CAP. X. *De libris medicinalibus.*

1. Aphorismus est sermo brevis, integrum sensum propositae[53] rei scribens.

2. Prognostica praevisio aegritudinum, vocata a praenoscendo[54]. Oportet enim medicum et praeterita cognoscere[55], et praesentia scire, et futura praevidere.

3. Dynamidia[56], potentia herbarum et vis et possibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa δύναμις[57] dicitur, unde et dynamidia nuncupatur, ubi eorum medicinae scribuntur.

4. Botanicum herbarium dicitur, quod ibi herbae notentur[58].

CAP. XI. *De instrumentis Medicorum.*

1. Enchiridion[59] dictum, quod manu astringitur[60], dum plurima contineat ferramenta, χεὶρ enim Graece manus appellatur[61].

2. — *Genera et diurna* alii pro *Hiera* . . . *divina.* — *gera* pro *Hiera* va. — 31) Vulg. add. *serpentinum* (al. *serpentium*), quod om. Gu. 1. h. l., sed add. post *venena*, *serpentium.* — 32) *peste pestis* Gu. 2. — 33) *Cartariaca* va. — *Catarticam . . . purgatoriam* Gu. 2. — *purgatorium dicunt* al. — 34) *inglutinatur* Gu. 1. — *inglutietur* Gu. 2. — 35) Sic Ar. — *morae* Gu. 1. 2. pr. va. — *mora* vulg. — 36) Sic Gu. 1. 2. 3. pr. va. — ἐκ τῆς κωδείας vulg. — 37) *Trochiscus* Ar. — *Trociscus* va. — 38) *deformantur* Gu. 2. — 39) *sonant* va. Ar. — *Latine* pro *Latinum* va. — 40) Sic Gu. 2. pr. va. Arev. — *suppon.* vulg. — 41) *maceratur* va. — 42) *compraedatur* Gu. 1. — 43) *laxatio* Gu. 2. — 44) *Passaria* Gu. 1. — *Pressaria* vulg. — 45) *iniciatur* Gu. 1. — *initiantur* vulg. — 46) ἀπὸ τοῦ χειρίζειν Arev. — 47) Gu. 1. *chirurgus fuit, dicitur appellatus.* — *fuit, unde appellatus* — *chir. fuisse dicitur, appellatus* va. Vulg. *chir. fuisse dicitur, unde appellatus.* — *chir. fuit et idem sic appellatur* vel *appellatus* al. — Ego secutus sum Arev. — 48) *Creticos* Gu. 1. 2. pr. va. 49) Vulg. *ut credo*, sed *ut* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *illud* vulg. — 51) *esse* al. — 52) *sentiant* Gu. 1. — *ex sent.* va. — 53) *praepositae* Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. — *a praenosc. voc.* vulg. — 55) Sic Gu. 1. — *agnoscere* vulg. — 56) Sic Ar. h. l. et paullo post. — *Dinamedia* Gu. 1. 2. 3. pr. va. h. l. et postea. — *Dynamia* vulg. — 57) *Dinamedis* Gu. 1. pr. va. — 58) *notae sint* al. — 59) *Encerion* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. — *astringatur* vulg. — 61) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — *Graece vocatur ma-*

2. Phlebotomum ab incisione vocatum. Nam incisio Latine[1], Graece τομή[2] dicitur.

3. Smilaria[3]. Angistrum. Spathomele. Guva, quae a Latinis a similitudine cucurbita[4], a suspirio ventosa[5] vocatur. Denique animata spiritu per igniculum, dehinc[6] praeciso corpori[7] superposita[8] omne, quod intra[9] cutem vel altius aestuat, sive humorem, sive sanguinem, in superficiem vocat[10]. Clyster[11].

4. Pila[12] a pisendis[13] seminibus, id est[14] terendis. Hinc et pigmenta, eo quod in pila et pilo aguntur quasi piligmenta[15]. Est enim pila vas concavum, et medicorum apta[16] usui, in quo[17] proprie ptisanae fieri[18] et pigmenta concidi[19] solent.

5. Varro autem refert et[20] Pilumnum[21] quendam in Italia fuisse, qui pinsendis praefuit arvis[22], unde et[23] pilumni et pistores. Ab[24] hoc igitur[25] pilum et pilam inventam[26], quibus far pinsitur[27], et ex eius nomine ita appellata[28]. Pilum autem est, unde contunditur, quicquid in pilam[29] mittitur.

6. Mortarium[30], quod ibi iam semina in pulverem redacta et mortua condiantur.

7. Coticula[31] est, in qua circumdata[32] collyria resolvuntur. Erit enim lenis. Nam aspera frangi potius, quam resolvi collyrium facit.

CAP. XII. *De odoribus et unguentis.*

1. Odor ab aere vocatus[33].

2. Thymiama lingua Graeca vocatur, quod sit odorabilis[34]. Nam thymus[35] dicitur flos, qui odorem refert. De quo Virgilius:

Redolentque thymo[36].

3. Incensum dictum, quod[37] igne[38] consumitur, dum offertur.

4. Tetraidos formulae incensi in longitudinem porrectae, quae fiunt ex quatuor pigmentis. Quatuor enim Graece τέτταρα, formula εἶδος dicitur.

nus va. — 1) *Latine* om. Gu. 2. pr. va. Ar. — 2) *tomen* Gu. 1. — *tomum* Gu. 2. 3. pr. va. — 3) *Smilaria* Gu. 2. 4. — *Simile* Ar. Desunt autem in codd. et libris editis harum trium vocum interpretationes. Scripsi cum Gu. 2. *Smilaria* pro vulg. *Similaria*. Est enim a Graeco σμίλη, cuius usus est in expurgandis vulneribus. *Angistrum* est, quod medici nunc uncinum dicunt. *Spathomele* ad exploranda ulcera adhibetur. Sequitur *guna*, quod in Gu. 1. scribitur *gluva*, in al. *guvia*, Ar. pr. va. *guva* — *Spatomelacuva* Gu. 2. Recte Arev. pr. va. *guva*, quod est a Graeco κοῦφας, cucurbitae leves sine scarificatione. Cfr. Cael. Aurel. l. IV. cap. 7. — 4) Sic Arev. — *cucurbitae* vulg. — 5) *ventoso* Gu. 1. — 6) *denique* Gu. 1. — 7) *corpore* Gu. 1. — 8) *supra posita* Gu. 1. — 9) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *inter* vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *vocat in superf.* vulg. — 11) Sic Ar. — *Clistere* Gu. 1. 2. 3. var. lect. ap. Goth. — *Gliscere* vulg. — om. va. Huius quoque vocis interpretatio deest, quae legitur in cod. Alban. ad marg. *Clyster est instrumentum, per quod enema iniicitur.* — 12) Sic Gu. 1. va. Ar. — *Pisa* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 3. — *pinsendis* vulg. — *pinsandis* va. — 14) Sic Gu. 1. 2. 3. pr. va. Ar. *Et* vulg. — 15) *pilagm.* Ar. Al. om. vv. *Hinc* usque ad *concidi sol.* — 16) Sic Gu. 1. 2. — *aptum* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *in qua* vulg. — 18) *feriri* va. var. lect. ap. Goth. Al. om. — 19) *concidi vel tundi* va. — 20) *et* addidi e Gu. 1. — 21) Sic Gu. 2. pr. Ar. — *Piliumnum* Gu. 1. — *Pilumnium* vulg. — 22) Lucan. cod. pro correctione *pinsendi praebuit artem*, quod exhibet etiam Florent. cod. S. Marci cum Lucano saepe consentiens. — *pinsandis* va. — 23) *et* om. Gu. 2. — 24) *ob* Gu. 1. — 25) *igitur* pro vulg. *ergo* scripsi e Gu. 1. 2. — 26) Sic Gu. 1. 2. va. — *pila* edit. Goth. — 27) *pinsetur* Gu. 1. 2. al. pr. va. An fortasse est coniunctivi praesens? Vide Struve über die Lat. Decl. u. Coniug. p. 279. — 28) *appellatur* al. *Et* ante *ex* om. Gu. 2. — *ita* om. va. — 29) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *pila* vulg. — 30) *est* add. Gu. 2. va. — 31) Vulg. *Citicula* mutavi cum Arev. in *Coticula*. — 32) *circumdata* Gu. 1., quod praetuli vulg. *circumducta*. — 33) Sic Gu. 1. — *vocatus ab aere* vulg. — *vocatur* al. — 34) Sic Gu. 1. — *odorabile* vulg. — 35) *timura* Gu. 1. — *timo* pr. va. — 36) Vulg. addit e Virg. Georg. IV, 169. *flagrantia (fragr.* Ar.) *mella*. — 37) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. —

5. Stacte[39] est incensum, quod ex pressura manat, dictum a Graecis *παρὰ τὸ στάζεσθαι*[40]; id est optimum.

6. Myrobalanum, quia fit ex glande odorata. De quo Horatius:

Et
Pressa[41] *tuis balanus capillis.*

Oleum est purum nullique rei admixtum[42].

Unguentum vero est omne, quod ex communi oleo confectum aliarum specierum commixtione augetur, odoris iocunditatem sumens et longius redolens.

7. Unguenta[43] autem quaedam dicuntur a locis, ut telinum, cuius Iulius Caesar meminit, dicens:

Corpusque suavi[44] *telino*[45] *ungimus*[46].

Hoc conficiebatur in[47] insula Delo, quae est una[48] ex Cycladibus.

8. Sunt et[49] quaedam ab inventoribus nominata[50], ut amaracinum. Nam tradunt quidam[51], regium quendam puerum Amaracum nomine complura[52] unguentorum genera ferentem casu prolapsum esse, et maiorem ex commixtione odorem creasse. Unde[53] nunc optima unguenta amaracina dicuntur: sunt autem ex genere florum.

9. Item sunt alia[54], quae a materiae suae qualitate dicuntur, ut rosaceum a rosa, cyprinum[55] a flore cypri[56], unde et[57] propriae materiae odorem referunt.

10. Ex his quaedam simplicia unguenta sunt, quae ex[58] una tantum specie existunt, unde et sui nominis referunt odoratum, ut anetinum[59]: est enim sincerum ex oleo et aneto tantum. Composita autem sunt, quae pluribus[60] admixtis fiunt, unde et nominis sui odorem non habent, quia obtinentibus aliis, quae admiscentur, incertum odorem ducunt[61], ut[62] cerotum, chalasticum[63], marciatum.

38) *igni* Gu. 2. — 39) *Stacten* Gu. 1. 2. 3. va. — *Sacten* pr. — 40) Sic Gu. 1., in quo est *tapatocstapepκιн* Gu. 2: *πΛPτoΛZHNCΘKΘN* Gu. 3. *paratostaze in stauraz* Gu. 4. *paratostazein ctaκτιɴ*. — *naptoctazein ctakin*, *ideo obstructum optimum*. Al. *a Graecis παρὰ τὸ στάζειν* al. *στακαν* al. *στακτη*, *id est oltritum. Myrobalanum.* Ita codd. gothici. i. e., nisi fallor, *παρὰ τὸ στάζειν στάξιν*. Om. Graeca pr. Vulg. *ἀπὸ τοῦ στάζειν*. Post *παρὰ τὸ στάζεσθαι* est in Gu. 1. 2. 3. princ. Gu. 2. *id est obstructum al. optimum*. Vulg. *ἀπὸ τοῦ στάζειν*, *quod est manare et distillare*. — 41) *expressa* Gu. 1. 2. pro *et pressa*. — *pressat* pr. — *iubalanus* Gu. 1. 2. pr. va. — *tui bal.* Gu. 3. Locus est apud Horat. Od. III, 29, 4. — 42) Vv. *Oleum* usque ad *admixtum* addidi e Gu. 1. 2. 3. pr. va. Ar. — 43) Hunc articulum Gu. 1. in fine cap. XIII. exhibet. — 44) *Corpusque suum* Gu. 1. — *Corpusque suavitate lino* — *Corpusque suavi* va.; *que* recepi e Gu. 1. — 45) *telinio* al. et var. lect. ap. Goth. Vulcan. coniecit *Delinio*. At est a Graeco *τῆλις*, quod est *foenum Graecum*. Ant. Augustin. hunc versum non Caesaris Dictatoris, sed Strabonis Tragici putabat, cuius Cicero meminit in Brut. c. 48. et Festus in *Prophetas*, quod senarius ipse prope integer etiam Grialio probat, quem integrum ita fuisse suspicatur: *Corpusque suavi Telini unguine ungimur. Telini* meminit etiam Tertull. in lib. de pallio c. 4. et Athen. lib. XV. cap. 15. Ad libros Caesaris de analogia retulit haec Ful. Ursin. Vide hoc fragmentum in edit. Caesar. Daehn. p. 337. Incerta. — 46) Sic Gu. 1. — *unguimus* vulg. — *ungimur* al. — 47) *in* om. Gu. 1. — *telo* pro *Delo* pr. Ar. — 48) *una* om. al. — 49) *Sunt autem* Gu. 2. — *et* om. va. — 50) Sic Gu. 1. — *ab inventorum nomine* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — *quidam tradunt* vulg. — 52) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Vulg. *quam plura*. — 53) *unde et* Gu. 2. — 54) Verba: *sunt alia* addidi e Gu. 1. — *Item alia*, *quae* Gu. 2. va. Ar. — 55) *quae primum* Gu. 2. — *quipsinum* va. — *cyperum* est verum nomen. — 56) *cipro* Gu. 1. pr. — om. Gu. 2. va. — 57) Sic Gu. 1. 2. al. Ar. edit. Goth. Vulg. *quae proinde et*. — 58) *ex* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. *Unde* usque ad *odoratum* al. om. — 59) *aneticum* Gu. 1. — 60) *a plur.* Gu. 2. pr. — 61) *inducunt* al. — 62) *ut* om. Gu. 2. Ar. — 63) Sic Gu. 1. Ar. — *calcasticum* al. pr. — *caleast.* va. — *calest.* vulg.

CAP. XIII. *De initio Medicinae.*

1. Quaeritur a quibusdam, cur[1] inter disciplinas caeteras liberales[2] Medicinae ars[3] non contineatur. Propterea, quia illae singulares continent causas, ista vero omnium. Nam et Grammaticam medicus scire debet[4], ut intelligere vel exponere possit, quae legit.

2. Similiter et Rhetoricam, ut veracibus argumentis valeat diffinire, quae tractat; necnon et Dialecticam propter infirmitatum causas ratione adhibita perscrutandas atque custodiendas[5]. Sic et Arithmeticam propter numerum[6] horarum in accessionibus[7] et periodis dierum[8].

3. Non aliter et Geometriam[9] propter qualitates[10] regionum, et locorum situs, in quibus doceat, quid quisque[11] observare oporteat[12]. Porro Musica incognita illi non erit, nam multa sunt, quae in aegris[13] hominibus per hanc disciplinam facta leguntur, sicut de David legitur[14], qui[15] ab[16] spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus Phreneticum quendam per symphoniam pristinae sanitati restituit.

4. Postremo et Astronomiam notam habebit, per quam contempletur rationem astrorum et mutationes[17] temporum. Nam sicut ait quidam[18] medicorum, cum ipsorum qualitatibus et nostra corpora commutantur.

5. Hinc est, quod Medicina secunda Philosophia dicitur. Utraque enim disciplina totum hominem sibi[19] vendicat. Nam[20] sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.

LIBER V.

CAP. I. *De auctoribus legum.*

1. Moyses gentis[21] Hebraicae[22] primus[23] omnium[24] divinas leges sacris literis[25] explicavit. Poroneus rex Graecis primus leges iudiciaque constituit.

2. Mercurius Trimegistus[26] primus leges Aegyptiis tradidit. Solon primus Atheniensibus[27] dedit. Lycurgus primus Lacedaemoniis[28] iura[29] ex Apollinis auctoritate confinxit.

3. Numa Pompilius, qui Romulo successit in regno[30], primus leges Romanis edidit[31], deinde cum populus seditiosos magistratus ferre non posset, Decemviros legibus scribendis crea-

1) Sic Gu. 1. — *quare* vulg. — 2) Sic Gu. 1. — *inter cet. lib. discipl.* Gu. 2. pr. va. — *inter ceteras artes lib.* vulg. — 3) Sic Gu. 1. pr. va. — *med. non contineatur ars* Gu. 2. — *ars med.* vulg. — *teneatur* al. — 4) Sic Gu. 1. — *iubetur* vulg. — 5) Sic Gu. 1. — *curandas* vulg. — 6) Vulg. add. *horarum*, quod om. Gu. 1. — *numerorum*, omissis vv. *propter numerum horarum*. — 7) Sic Gu. 1. — *accessionibus* vulg. — 8) *dictionum* al. — 9) *geometricam* va. — 10) *propter qualitatem* al. — *propter numerum qualitates* al. — 11) *quemque* Gu. 2. al. — *quis* Ar. — 12) Sic Gu. 1. 2. al. — *debeat* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Graecis* vulg. — 14) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Vulg. *habetur de David.* — 15) *quia* va. Ar. — 16) *ab* pro *a* scripsi e Gu. 1. 2. va. — 17) Sic Gu. 1. al. pr. va. — *mutationem* vulg. — 18) *quidam ait* Gu. 2. — 19) Sic Gu. 1. 2. — *totum sibi hom.* vulg. — 20) *Nam* usque ad *ipsorum* al. om. — 21) *gentis* Z. Gu. 1. al. va. Hic genitivus nisi explicandus est ita: *Moyses e gente Hebraica*, ortus videtur a partit. *primus*. — 22) *Hebraeae* al. — 23) *primum* Z. — 24) *omnium* om. Gu. 2. — 25) *scriptis literis* al. — *sacras literas* al. — 26) Sic Gu. 1. 2. va. — *Trismeg.* vulg. — *termeg.* pr. — 27) praecedit vulg. *leges*, quod om. Gu. 1. — 28) *Lacedaemoniorum* Z. — 29) vulg. addit *legum*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — *iura legum tradidit et ex* etc. va. —

vit[32], qui leges ex libris[33] Solonis[34] in Latinum sermonem translatas XII tabulis exposuerunt[35].

4. Fuerunt autem hi: Appius Claudius[36], Genutius[37], Veturius[38], Iulius, Manilius, Sulpitius, Sextius, Curiatius, Romelius, Postumius. Hi Decemviri legum conscribendarum electi sunt.

5. Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituere[39] voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

6. Paulatim autem antiquae leges vetustate atque incuria exoleverunt[40], quarum etsi iam nullus[41] usus est, notitia tamen videtur necessaria.

7. Novae[42] a Constantino Caesare coeperunt, et reliquis succedentibus, erantque[43] permixtae et inordinatae. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani codicem factum constitutionum a Constantini temporibus, sub proprio cuiusque Imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit.

C A P. II. *De legibus divinis et humanis.*

1. Omnes autem leges aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura: humanae[44] moribus constant, ideoque hae[45] discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent.

2. Fas lex divina, ius lex humana est[46]. Transire per alienum[47] fas est, ius non est.

C A P. III. *Quid differunt inter se ius, leges et mores.*

1. Ius generale nomen est[48], lex autem iuris est species[49]. Ius autem dictum, quod iustum[50]. Omne autem ius legibus et moribus constat.

2. Lex est[51] constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta[52]. Nam lex a legendo vocata[53], quia scripta est.

3. Mos autem longa consuetudo[54] est de moribus tracta tantundem[55]. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt, scriptura, an ratione consistat, quando et legem[56] ratio commendet[57].

4. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam, quod[58] ratione constiterit, duntaxat, quod[59] religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu.

30) *in regnum* Ar. — 31) *dedit* Z. Gu. 2. — 32) *constituit* Gu. 2. — *creavit vel constituit* va. — *decrevit* al. — 33) *libro* Gu. 2. — 34) *Salomonis* Z. Gu. 2. gothici. — 35) *ediderunt* al. — *seditiosus* Z. pro *seditiosos.* — 36) *App. et Claud.* Gu. 2. Al. om. praenomina. — 37) *Venuntius* Z. — *Venutius* va. — *T. Genutius* Arev. — 38) *Veterius* om. va. — *P. Sextius. Spur. Veturius, C. Iulius, A. Manilius, Ser. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp. Postumius* Ar. — *Veturius* et *Curiatius* pro *Veterius* et *Curatius* recepi ex Arev. — 39) *statuere* al. — 40) *exoluerunt* Z. — 41) Sic Z. Gu. 1. — *nullus iam* vulg. — 42) Vulg. praeponit *Leges*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 43) *erant quippe* al. — 44) *humana* Z. Gu. 1. — 45) Sic va. Ar. — *haec* vulg. — 46) Sic Gu. 1. — *lex div. est, ius lex hum.* vulg. — 47) Vulg. praeponit *agrum*, quod om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *per aliena* al. — 48) *est nomen* Z. — 49) *species est* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. — *quia iustum est* vulg. — *et ideo ius dictum est*, omissis verbis *quia iustum est* Gu. 2. — 51) *Lex autem est* va. — 52) *conscripta* pro *non scripta* Gu. 1. — *non scr. est* pr. — 53) Vulg. add. *est*, quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 54) *consuetudo, sive lex non scripta est* Z. — 55) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *tantum* vulg. — *tantummodo tracta* al. — 56) *quando vel etiam lege* al. — 57) Sic Gu. 1. — *commendat* vulg. — 58) *omne id quod* al. — 59)

CAP. IV. *Quid sit ius naturale.*

1. Ius autem[1] naturale est, aut civile, aut gentium. Ius[2] naturale est commune omnium[3] nationum[4], eo[5] quod ubique instinctu naturae, non constitutione[6] aliqua habetur[7], ut viri et foeminae coniunctio, liberorum successio[8] et educatio, communis omnium possessio, et omnium una libertas, acquisitio eorum, quae coelo, terra[9] marique capiuntur.

2. Item depositae rei vel commendatae[10] pecuniae restitutio, violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut si quid huic simile est[11], nunquam iniustum[12], sed naturale aequumque habetur.

CAP. V. *Quid sit ius civile.*

Ius civile est, quod quisque populus vel civitas[13] sibi proprium, humana divinaque[14] causa constituit.

CAP. VI. *Quid sit ius gentium.*

Ius gentium[15] sedium occupatio, vel[16] aedificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes[17], postliminia[18], foedera[19] pacis, indutiae, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas[20] prohibita. Inde[21] ius gentium, quod[22] eo iure omnes fere gentes[23] utuntur.

CAP. VII. *Quid sit ius militare.*

1. Ius militare est belli inferendi solennitas, foederis faciendi nexus, signo dato[24] egressio[25] in hostem vel commissio[26]. Item signo dato receptio[27], item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur[28], item stipendiorum modus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti cum corona vel[29] torques donantur[30].

2. Item praedae decisio[31], et[32] pro personarum qualitatibus et laboribus[33] iusta divisio ac[34] principis portio.

CAP. VIII. *Quid sit ius publicum.*

Ius publicum est[35] in sacris et[36] sacerdotibus et in[37] magistratibus.

dum Z. — 1) *autem* addidi e Gu. 1. 2. — *Ius aut nat.* Ar. — *Ius* om. Gu. 2. — 2) *autem* add. Gu. 1. — 3) *omnium* om. Z. — 4) *gentium* Gu. 2. — 5) *et quod* Z. Ar. — 6) *vel confutatione* Z. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *habeatur* vulg. — 8) *susceptio* Ar. — 9) *terrae* Gu. 2. — 10) *commodatae* Ar. — 11) *et si quod huic simile est* Gu. 2. — *et si quid huic simile est* omissis verbis: *Nam hoc.* — *illi sim.* Z. — *huic* om. edit. Gothofr. — 12) *iniuste* Gu. 1. — *non iure* Gu. 2. — 13) *vel quaeque civ.* al. — 14) *divinaque* om. Z. — 15) Vulg. addit *est*, quod om. Gu. 1. — 16) *vel* addidi e Gu. 1. — 17) *captivitates* al. om. — 18) *postlimina* Gu. 1. — 19) *foedera* al. om. — 20) *inter alienas gentes* Gu. 2. — 21) Vulg. *et inde*, sed *et* om. Gu. 1. — 22) *quia* Gu. 2. — 23) *gratis* Z. — 24) *signo dato* al. om. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — 26) *pugnae comm.* Ar. — 27) $\overset{\text{tat}}{\textit{receptio}}$ (sic) Gu. 1. i. e. *receptatio.* — 28) *desideratur* va. — 29) *et* va. — 30) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 31) *discissio* Z. pr. va. — *divisio* al. — 32) *et* om. Gu. 2. — 33) *laboris* Z. Gu. 2. al. — 34) *et* Gu. 2. — *item* Ar. — 35) *est* om. Z. h. l. et in fine exhibet. — 36) *et in* al. — 37) *in* om. Z. va. — 38) *Quiritium* Ar. — 39) *quo nulli tenentur* Ar. — 40) *quod de* al. — al. *in quo agitur.* — 41) *usucapioneque, quae* Z. — *de usu captioneque* pr. va. — *de sensu de captionibus* Gu. 1. — $\overset{\text{vel}}{\textit{de usu}}$

CAP. IX. *Quid sit ius Quiritum.*

1. Ius Quiritum [38] est proprie Romanorum, quod nulli tenent [39] nisi Quirites, id est, Romani, tanquam de [40] legitimis haereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de usucapionibus [41], quae iura apud nullum populum alium [42] reperiuntur, sed propria sunt Romanorum, et in eosdem solos [43] constituta.

2. Constat autem ius [44] Quiritum ex legibus et [45] plebiscitis [46], constitutionibus principum et edictis, sive prudentium [47] responsis.

CAP. X. *Quid sit [48] lex.*

Lex est constitutio populi, qua [49] maiores natu simul [50] cum plebibus aliquid sanxerunt.

CAP. XI. *Quid scita plebium.*

1. Scita sunt [51], quae plebes [52] tantum constituunt [53], et vocata sunt [54] scita, quod [55] ea plebs sciat [56], vel [57] sciscitatur [58], et rogat, ut fiat [59].

CAP. XII. *Quid senatusconsultum.*

Senatusconsultum [60], quod tantum senatores populis [61] consulendo decernunt [62].

CAP. XIII. *Quid constitutio et edictum.*

Constitutio, vel edictum, quod rex, vel imperator constituit, vel edicit [63].

CAP. XIV. *Quid responsa prudentium.*

Responsa sunt, quae iurisconsulti [64] respondere dicuntur consulentibus, unde et responsa Pauli dicta; fuerunt enim quidam prudentes et arbitri [65] aequitatis [66], qui institutiones civilis [67] iuris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites contentionesque [68] sopirent.

CAP. XV. *De legibus consularibus et tribunitiis.*

1. Quaedam etiam [69] leges dicuntur ab iis [70], qui condiderunt, ut consulares, tribunitiae, Iuliae, Corneliae. Nam [71] sub Octaviano [72] Caesare suffecti consules [73] Papius et Poppaeus [74] le-

captionibus
capionibus (sic) Gu. 2. — *de usucapionibus* Ar. — 42) Sic Gu. 1. 2. — *null. alium pop.* vulg. — 43) Sic Z. va. Ar. var. lect. ap. Goth. — *in eodem solo* Gu. 1. — *in eisdem solis* vulg. — *in eisdem locis* Gu. 2. — 44) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. (*Quiritium*) — *Quiritum ius* vulg. — 45) *ex* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 46) *senatusconsultis* add. Arev. — 47) *prudentum* Ar. — 48) *sit* addidi e Z. Gu. 1. — 49) *quo* Gu. 1. 2. — 50) *aliquid simul* Gu. 2. — 51) *Plebiscita* al. — 52) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. var. lect. ap. Goth. — *plebs* vulg. — 53) *constituit* Gu. 2. — *constituere* al. — 54) *sunt* add. Gu. 1. al. (qui *ita* pro *scita* exhibent; *plebiscita* al.) — 55) *propterea quod* Gu. 2. — 56) *tantum sciat* Gu. 2. — 57) Vulg. *vel quod*, sed *quod* om. Gu. 1. — 58) *sciscit* Ar. — *sciscitat* al. — *exsciscitat* al. — 59) *ita ut rogata fuit* Ar. — *rogat ut fiant* al. — al. *rogat ut faciat.* — 60) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. va. Ar. — 61) *populi* al. — 62) *decernuntur* Gu. 1. — *dedicarunt* al. — 63) *edit* al. — 64) *iurisconsultores* va. — 65) *arbitrii* Gu. 1. — 66) *veritatis* al. — 67) *civiles* al. — 68) *contentionesque* al. om. — *sopirentur* Z. Gu. 2. al. — 69) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *esse* vulg. — 70) *his* Z. Gu. 2. va. — 71) Vulg. *et* add., quod om. Gu. 1. — 72) *Octavio* Gu. 1. 2. pr. — 73) *consules sunt effecti* Z. — 74) Sic Arev. — *Pompeius* vulg., quod nomen ex alterius ignoratione ortum est.

gem tulerunt[1], quae a nominibus eorum appellatur Papia Poppaea[2], continens[3] patrum[4] praemia pro suscipiendis liberis.

2. Sub eodem quoque Imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis in extraneis plus[5] testamento legaret, quam ut quarta pars haeredibus superesset[6]. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est[7]. Aquilius[8] quoque condidit legem[9], quae hactenus Aquilia vocatur.

CAP. XVI. *De lege satyra.*

Satyra[10] vero lex[11], quae de pluribus simul rebus[12] eloquitur[13], dicta a copia rerum, et quasi a saturitate[14], unde et satyras[1] scribere est poemata varia condere, ut Horatii, Iuvenalis et Persii[16].

CAP. XVII. *De legibus Rhodiis.*

Rhodiae leges sunt navalium commerciorum[17], ab insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus[18] mercatorum usus fuit[19].

CAP. XVIII. *De privilegiis.*

Privilegia autem sunt leges privatorum, quasi privatae leges. Nam privilegium inde dictum[20], quod in privato feratur.

CAP. XIX. *Quid possit lex.*

Omnis autem lex aut permittit aliquid, ut: *Vir fortis petat praemium*, aut vetat, ut: *Sacrarum virginum*[21] *nuptias nulli petere liceat*, aut punit, ut: *Qui caedem fecerit, capite plectatur*. Eius[22] enim praemio aut poena vita moderatur humana.

CAP. XX. *Quare facta sit lex.*

Factae sunt autem[23] leges, ut earum metu humana coerceretur[24] audacia, tutaque sit inter probos[25] innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas.

1) *contulerunt* al. va. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar., ex cuius edit. recepi *Poppaea* pro vulg. *Pompeia*. — 3) *continendis* Gu. 1. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *primum* vulg. — 5) Sic Gu. 1. — *plus in extr.* vulg. — *plus extraneis* al. — om. *in extran.* Arev. — 6) Sic Gu. 1. — *superesset haer.* vulg. — 7) *nuncupatur* al. — 8) *Aquilinus* et *Aquilina* Z. Gu. 1. — *Aquillius* et *Aquillia* Arev. — 9) Sic Gu. 1. (*condit*) — *legem condidit* vulg. — 10) *Satura* Gu. 2. — 11) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 12) Sic Gu. 1. — *rebus simul* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *loquitur* vulg. — 14) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *satietate* vulg. — 15) Sic Gu. 1. — *satyram* vulg. — *satyra* Z. — *satura* Gu. 2. — *saturam* al. — 16) *lex novella* add. Gu. 1. 2. Gothici et Caesenas vetustior, edit. princ. Fortasse hic excidit huius legis interpretatio. — 17) Sic Gu. 1. — *naval. commerc. sunt* vulg. — 18) *antiquus* Gu. 2. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *fuit usus* vulg. — 20) *dictum* om. Z. — 21) *virg. sacr.* Gu. 2. Cfr. de hac re lib. II. c. 10. — 22) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *cuius* Z. — *aut enim* vulg. — *Autem* pro *enim* va. — 23) *autem* add. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 24) Sic Gu. 1. al. — *humanae coerceantur audaciae* Z. — 25) Sic Gu. 1. — *improbos* vulg. — *ut inter improbos tuta sit inn.* pr. va. — 26) Sic. Z. Gu. 1. 2. al. (*per consuet. p.*) Vulg. *patriae cons.* — 27) *obscuritatis* Gu. 2. — 28) Sic Arev. — *in captione* vulg. Vide ad II. c. 10. — 29) *obtineat* al. — 30) *nomen* addidi e Gu. 1. —

CAP. XXI. *Qualis debeat fieri lex.*

Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae[26], loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem[27] in captionem[28] contineat[29], nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

CAP. XXII. *De causis.*

Pragma Graecum nomen[30] est, quod Latine dicitur causa[31], unde et[32] pragmatica[33] negocia dicuntur, et actor[34] negociorum et causarum[35] pragmaticus nuncupatur.

CAP. XXIII. *De testibus.*

Testes, quos[36] sibi quisque[37] ante iudicium placitis alligat[38], ne[39] cui sit postea liberum aut dissimulare[40], aut subtrahere se, unde et alligati appellantur. Item testes dicuntur[41], quod testamento adhiberi solent, sicut signatores, quod[42] testamentum[43] signant.

CAP. XXIV. *De instrumentis legalibus.*

1. Voluntas est[44] generale nomen omnium legalium instrumentorum, quae quia non vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomen accepit.

2. Testamentum vocatum, quod[45] nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari[46] potest, nec sciri, quid[47] in eo scriptum sit, quia clausum et obsignatum est; et inde dictum est[48] testamentum, quia nec[49] valet nisi post testatoris monumentum, unde et[50] Apostolus, *Testamentum*, inquit, *in mortuis*[51] *confirmatur.*

3. Testamentum sane in scripturis sacris[52] non hoc solum dicitur, quod non valet nisi testatoribus mortuis, sed omne placitum et pactum[53] testamentum vocabant[54]: nam Laban et Iacob testamentum fecerunt[55], quod[56] etiam[57] inter vivos valuerit[58], et in Psalmis[59]: *Adversum*[60] *te testamentum disposuerunt*, hoc est, pactum, et innumerabilia talia[61].

4. Tabulae testamenti inde[62] appellatae sunt, quia ante chartae et membranarum usum in dolatis tabulis[63] non solum testamentum[64], sed etiam epistolarum alloquia[65] scribebantur, unde et portitores earum tabularii[66] vocantur.

31) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *causa dic.* vulg. — 32) *unde* usque ad *nunc.* om. Z. — 33) *pragmata* Ar. — 34) *auctor* Gu. 2. al. — 35) Sic Gu. 1. — *causarum et negoc.* vulg. — 36) *Hos* al. — *Testes* Ar. — Vulg. *Testes sunt, a quibus quaeritur veritas* (*veritas q.* al.) *in iudicio.* Sed verba: *quae* (Gu. 1. etiam *sunt* om.) usque ad *iud.* om. Z. Gu. 1. 2. — 37) Sic Gu. 1. *quisque sibi* vulg. — 38) *allegat* Z. — 39) *nec* Gu. 1. 2. pr. — 40) *insimulare* al. — 41) Sic Gu. 1. — *dicti* vulg. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *qui* vulg. — *quia* al. — 43) Sic Gu. 1. 2. al. — *testamenta* vulg. — 44) *est* addidi e Gu. 1. — 45) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 46) *firmari* al. — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *quod* vulg. — 48) *est* addidi e Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. — *non* vulg. — 50) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 51) *a mortuis* Gu. 2. — Vv. *Testamentum* usque ad *confirmatur* om. Gu. 1. Locus est in Epist. ad Hebr. 9, 17. — 52) *sanctis* pr. va. Ar. — 53) Sic Gu. 1. — *pactum et plac.* vulg. — 54) *vocatur* al. — 55) *disposuerunt* al. — 56) *utique* vulg. add., quod om. Gu. 1. — 57) *et* Z. — om. particulam va. — 58) Sic Gu. 1. — *valeret* vulg. — 59) *legitur* add. va. Ar. Locum Psalmorum non inveni. Arev. citat. 82, 6., sed ibi hic versus non reperitur. — 60) *Adversus* Z. al. va. — 61) *talia* om. Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. al. — *ideo* vulg. — 63) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *tabul. dol.* vulg. — 64) *testamenta* Z. Gu. 2. al. — 65) *eloquia* al. — 66) *tabellarii* Ar. — *tabularum* Z. —

5. Testamentum iuris civilis est quinque testium signatum signis[1], subscriptione firmatum.

6. Testamentum iuris praetorii est[2] septem testium signis signatum[3], sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud praetores, inde iuris praetorii. Testamentum autem signare notare est, ut[4] notum sit, quod scriptum est[5].

7. Holographum testamentum est manu auctoris totum conscriptum atque subscriptum[6], unde et nomen accepit. Graeci enim *ὅλον* totum[7], *γραφήν* literam dicunt.

8. Irritum testamentum est, si is, qui testatus est, capite diminutus est, aut si non rite[8] factum sit.

9. Inofficiosum testamentum est, quod liberis exhaeredatis[9] sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactum est.

10. Ruptum testamentum inde vocatum[10], eo quod nascente postumo, neque exhaeredato[11] nominatim[12], neque haerede instituto dirumpitur[13].

11. Suppressum testamentum est, quod in fraudem[14] haeredum vel legatariorum seu libertorum[15] non palam est prolatum[16]: quod si non latet, tamen si praedictis personis non proferatur, supprimi tamen[17] videtur.

12. Nuncupatio est, quam in ceris tabulisque[18] testator recitat, dicens: *Haec ut in his tabulis*[19] *cerisque scripta sunt*[20], *ita dico*[21], *ita lego: itaque vos cives Romani testimonium mihi*[22] *perhibete*[23], et hoc[24] dicitur nuncupatio: nuncupare enim est[25] palam[26] nominare et confirmare.

13. Ius liberorum est coniugum sine liberis invicem pro[27] loco pignorum haereditatis alterna conscriptio.

14. Codicellus[28], ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictus[29], qui hoc scripturae genus instituit[30]. Est autem scriptura nulla indigens solennitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicunque scripturae pronuntiatione[31] expressa, cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse[32] subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem

1) Sic Gu. 1. — *signis signatum* vulg., quae om. Z. Gu. 2. va. — *signatum* om. al. — 2) *esse* Gu. 1. — 3) *signis firmatum* al. — 4) *id est ut not.* Z. pr. — *et notare est* va. — 5) *quia praescr. est.* al. — 6) al. *atque scriptum.* Haec om. al. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *ὅλην totam* vulg. — 8) *recte* Gu. 2. — 9) Vulg. *frustra exhaeredatis liberis*, sed *frustra* om. Gu. 1. — *exhaereditatis* exhibet va. — 10) Sic Gu. 1. 2. — *vocatur* vulg. — 11) *exhaeredatio* Z. — *exhaereditate* al. — *exhaereditato* va. al. — 12) *nominato* Gu. 1. — 13) Sic Z. Gu. 1. — *disrump.* vulg. — 14) *in fraude* Z. Gu. 1. 2. al. va. — 15) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *liberorum* vulg. — 16) Sic Gu. 1. — *non est palam prol.* vulg. — 17) *tamen* om. Z. va. — 18) Sic Gu. 1. — *tabulis cerisque* vulg. — Gu. 2. om. *testator* usque ad *cerisque.* Pro *quam* Ar. *quum*, Z. *quia.* — 19) *ut in tab. his* pr. — 20) Vulg. praemittit *ita videtur*, quod om. Z. Gu. 1. 3. pr. va. Ar. — *ut ita videtur* Gu. 2. — 21) *ita do* Ar. — 22) *mihi testim.* pr. va. — 23) *praebitote* Ar. — 24) *haec* Z. — 25) *nunc. est enim* Z. Gu. 2. pr. va. — 26) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *in palam* vulg. Gaius Instit. Comm. II. §. 104. ed. Goesch. hanc nuncupationem ita profert: haec ita ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos, Quirites, testimonium mihi perhibitote. Cfr. Ulpian. Fragm. XX., cit. §. 9. — 27) *pro* om. Ar. — 28) *Codicillus* Z. — *Codicellum* Ar. — *Codicellus* va., quod probo. Nam infra semper masculino utitur. — 29) *ductum* Gu. 2. — 30) *constituit* al. — 31) Sic Gu. 1. — *significatione* vulg. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *esse constat* vulg. — 33) *solemnitatum* Gu. 2. va. — 34) *scribat tit.* Z. va. — *scribet tit.* Gu. 2. — *scribit tit.* pr. — *tit. scribet* al. — *scriberet*, *et titulum* Gu. 1., quod recepi. — 35) *eundem* Gu. 1. — 36) *scripturae* al. om. — 37) *Codicillus* semper per *i* Z. — 38) Sic Gu. 2. supra vers., in textu *accipit*, ut vulg. — *addit* Gu. 1. — *accepit* Z. — 39) Sic

adhibendorum solennium[33], ita ut qui scriberet, et titulum[34] eiusdem[35] scripturae[36] codicellum[37] vocet. Sicut autem codicellus fit vice testamenti, ita epistola vice codicellorum.

15. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus haeres aut adit[38] haereditatem, aut finito tempore cretionis secluditur[39], nec liberum est illi ultra capiendae haereditatis[40].

16. Cretio autem appellata[41] quasi decretio, id est decernere vel constituere, utputa: *ille haeres mihi esto*[42]: additurque[43], *cernitoque*[44] *intra dies tot*[45]. Adeundarum autem haereditatum centesimus[46] statutus erat dies, quibus non esset[47] cretio addita[48].

17. Fideicommissum dictum, ut fiat, quod a defuncto committitur. Nam fides dicta eo, quod fiat, quod tamen non in[49] directis verbis, sed precativis exposcitur.

18. Pactum dicitur inter partes ex pace conveniens scriptura[50], legibus ac moribus comprobata, et dictum[51] pactum quasi ex pace factum, ab eo, quod est pango[52], unde et pepigit foedus.

19. Placitum quoque similiter[53] ab eo, quod placet[54]. Alii dicunt pactum[55] esse, quod volens quis[56] facit[57], ad placitum[58] vero[59] etiam nolens compellitur, veluti quando quisque[60] paratus sit in iudicio ad respondendum, quod nemo potest dicere pactum, sed placitum.

20. Mandatum dictum, quod olim in commisso negocio alter alteri manum dabat.

21. Ratum vero, quod[61] rationabile et rectum, unde et qui pollicetur dicit: *Ratum*[62] *esse profiteor*, hoc est, firmum atque perpetuum, rite autem esse non recte, sed ex more.

22. Chirographum . . . . Cautio[63] . . .

23. Emptio et[64] venditio est rerum commutatio atque contractus ex convenientia veniens.

24. Emptio autem dicta, quod a me tibi sit[65]: venditio quasi venundatio, id est a nundinis.

25. Donatio[66] cuiuslibet[67] rei transactio[68]. Dictam autem dicunt donationem, quasi doni[69] actionem, et dotem quasi do item. Praecedente enim in nuptiis donatione, dos sequitur.

26. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quo[70] se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla[71], sicut habemus in iure. Unde[72] est, quod praecedente donatione viri sequitur[73] dos uxoris.

Gu. 1. al. — *excluditur* vulg. — 40) Sic Gu. 1. 3. 4. Arev. — *capiendi haereditates* vulg. cum Z. al. pr. va. — *capienda haereditas* Gu. 2. — *capiendi haereditatis* edit. Goth. — *capiendae haereditatis arbitrium* Gu. 3. e glossemate. Genitivi pendent a formula *liberum est*, cuius sensus est: *libertas est.* — 41) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 42) Sic Gu. 1. — *esto mihi* vulg. — *mihi haeres esto* Ar. — *Mihi* om. al., nec est apud Gaium II. §. 164., ubi est: *Heres Titius esto.* — 43) *que* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — 44) *cernitur que* Z. pr. — 45) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *tot dies* vulg. — 46) *certissimus* Gu. 1. 2. — 47) *est* al. pr. va. — 48) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *adiecta* vulg. — 49) *in* om. Gu. 2. Ar. — 50) *scripta* Z. — 51) *est* add. vulg. — 52) *pago* Ar. — *paco* al. — 53) *similiter* om. va. — 54) *quod est placeat* va. — *placeat* Gu. 2. al. — 55) *pactum* om. Z. — *factum esse* al. — 56) *quisque* Ar. — 57) *faciat* Z. — 58) *ad placitum* Ar., quod recepi, cum sequatur *compellitur*, quum vulg. sit *quo quisquam nolens comp.*, at vv. *quo quisquam* om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar., qui item *etiam* addunt. — 59) *vero* om. va. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *quisquam* vulg. — 61) Sic Gu. 1. — *quasi* vulg. — 62) *ratum me esse* al. — *et* post *unde* om. va. — 63) Vulg. addit: *vel scriptio duarum instar chartarum. Graece enim manuscriptum, Latine dicitur cautio.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Ciros graece manus, graphia scriptum dicitur* va. Pro *scriptio* al. *perscriptio* aut *conscriptio.* — *Latine* om. pr. Recte Arev. haec spuria esse censet, et deesse utriusque vocis interpretationem, ut saepius apud Isidor. in MSS. Apposui defectus notam. — 64) *et* om. Z. — 65) *sit tibi* Z. — Pro *venundatio* Arev. *venundinatio* exhibet. — 66) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 67) *cuilibet* Gu. 1. — 68) *translatio* Z. — 69) Sic Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — *domi* vulg. — 70) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *quod* vulg. — 71) Sic Gu. 1. 2. — *anc. ux.* vulg. — 72) Sic Gu. 1. — *Inde* vulg. — 73) *se-*

27. Donatio usufructuaria[1] ideo dicitur, quod[2] donator ex ea fructuum usum[3] adhuc retinet, servato[4], cui donatum[5] est, iure.

28. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et iure et usu statim[6] transit in alterum, nec ultra inde aliquid[7] ad ius donatoris retorquetur.

29. Conditiones sunt proprie testium[8], et dictae conditiones a condicendo, quasi condictiones, quia non ibi testis unus iurat, sed duo[9] vel plures. Non enim in unius ore, sed in duorum, aut trium testium stat omne verbum. Item conditiones, quod inter se conveniat[10] sermo testium, quasi condiciones[11].

30. Stipulatio est promissio[12], vel sponsio, unde et promissores[13] stipulatores vocantur. Dicta autem stipulatio ab[14] stipula. Veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas[15] agnoscebant, sive quod stipulam iuxta Paulum iuridicum firmum sacramentum appellaverunt[16].

Sacramentum est pignus sponsionis; vocatum autem sacramentum, quia violare, quod quisque promittit, perfidia[17] est.

CAP. XXV[18]. *De rebus.*

1. Haereditas est res, quae morte alicuius ad quempiam pervenit, vel[19] legato[20] testamento, vel possessione retenta. Dicta autem haereditas a[21] rebus additis[22], sive ab aere, quia qui possidet agrum et censum solvit, inde et haeres[23].

2. Res sunt, quae in nostro iure consistunt.

Iura autem sunt, quae a nobis iuste possidentur, nec aliena sunt.

3. Dicta autem res a recte habendo, ius[24] a iuste[25] possidendo. Hoc enim iure possidetur, quod iuste, hoc iuste[26], quod bene. Quod autem male possidetur, alienum est. Male autem possidet, qui vel sua[27] male utitur, vel aliena praesumit. Possidet autem iuste, qui non irretitur[28] cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur, possessus est, non possessor.

4. Bona sunt honestorum seu nobilium, quae proinde bona dicuntur, ut[29] non habeant turpem usum, sed ea homines ad res bonas ntantur.

5. Peculium proprie minorum est personarum seu[30] servorum. Nam peculium est, quod

quetur al. — 1) *ususfr.* al. — *usufructifera* al. — 2) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 3) Sic Gu. 1. — *ususfructuum* va. — *usumfructum* vulg. — *ususfr.* Z. — 4) *servatum* Gu. 1. — 5) *donata* al. — 6) *statum* Gu. 1. — 7) *aliquid inde* Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. — *propr. test. sunt* Z. Gu. 2. — *test. sunt pr.* vulg. — 9) Vulg. *vel duo*, sed *vel* om. Z. Gu. 1. — 10) *convenit* al. — 11) Sic Gu. 1. pr. — *condictiones* vulg. — 12) Vulg. *quasi prom.*, sed *quasi* om. Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — 13) *unde sponsores et stipul.* Gu. 2. — *stipulat. prom.* Z. — 14) *ab* pro *a* scripsi e Gu. 1. 2. — 15) *sponsionem suam* al. — 16) Verba *sive quod* usque ad *app.* addidi e Gu. 1. 2. (*stipulam* et *sacramentum* om. cum Gu. 2. 3. va. Arev.) 3. va. Verba sunt e V. Sentent. tit. 8. — 17) Sic Gu. 1. — *perfidiae* vulg. — 18) Caput XXV. XXVI. XXVII. om. cod. Zittav. — 19) *nec* — *nec* Ar. — 20) *legata* Ar. e Cicer. Top. 6, 29. ubi est: *Hereditas est pecunia, quae morte alicuius ad quempiam pervenit iure* — — *nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta.* Sed potius Isidorum errasse crediderim, quam omnes codd. corruptos esse hoc loco. — 21) *aut rebus* Gu. 1. — 22) *aditis* Ar. — 23) Sic Arev. — *inde et res* vulg., quod ortum e seqq. — 24) *ius autem a* Gu. 1. — 25) *recte* Gu. 1. 2. — *iure* va. — 26) *iure* va. — *quod recte vel iuste, hoc iuste vel recte, quod bene* al. — Tum *hoc iuste* pro *hoc recte* scripsi e Gu. 1. Arev. — 27) Sic Gu. 1. (*mala*) 2. Ar. Vulg. *suis.* — 28) Sic Gu. 1. va. var. lect. ap. Goth. Arev. — *irritetur* Gu. 2. pr. — *retinetur* al. — *irritatur* vulg. — 29) *quia* al. — 30) Sic Gu. 1. — *sive* vulg. — 31) *suum* add. va. — 32) Vulg. add. *arbitrio*, quod voc.

pater, vel dominus filium suum, vel servum[31] pro suo tractare[32] patitur. Peculium autem a pecudibus dictum, in quibus veterum constabat universa substantia.

6. Bonorum possessio est ius possessionis, certo ordine certoque titulo[33] acquisita.

7. Intestata haereditas est, quae testamento scripta non est, aut, si scripta sit, iure tamen nequaquam est edita[34].

8. Caduca dicuntur[35], quia eius haeredes ceciderunt[36].

9. Familia[37] herciscunda est divisio haereditatis inter haeredes. Herciscunda enim apud veteres divisio nuncupatur.

10. Communi dividendo[38] est inter eos, quibus communis res est, quae actio iubet postulantibus iis arbitrum[39] dari, cuius arbitratu res dividantur[40].

11. Finium regundorum[41] actio dicta, eo quod per eam regantur fines utrique , ne dissipentur, dummodo non angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.

12. Locatio[43] res ad usum data cum diffinitione mercedis.

13. Conductio est res in usum accepta cum constituta mercede.

14. Res credita est, quae in obligationem[44] ita deducta est, ut ex tempore , quo[46] contrahebatur, certum sit, eam[47] deferri[48].

15. Usura est incrementum foenoris, ab usu aeris crediti nuncupata.

16. Commodum est id, quod nostri iuris est, et ad alios[49] temporaliter translatum est cum modo[50] temporis, quamdiu apud eum[51] sit, unde et[52] commodum[53] dictum est.

17. Precarium est, dum prece creditor rogatur permitti[54], debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, et ex eo[55] fructus capere. Et dictum precarium, quia prece aditur[56], quasi precadium[57], r litera pro d[58] commutata[59].

18. Mutuum autem[60] appellatum est, quia id, quod a me tibi datur, ex meo tuum fit.

19. Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu[61] positum. Deponere autem quis videtur, cum aliquid metu furti, incendii, naufragii, apud alium custodiae causa deponit.

20. Interest autem in loquendi usu inter pignus et arram. Nam pignus est, quod datur propter creditam[62], quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra vero, quae primum[63] pro re bonae fidei contractu[64] empta, ex parte datur, et postea completur.

om. Gu. 1. Ar. — *pro suo iure* al. va. et var. lect. ap. Goth. — 33) *certoque tempore et titulo* al. — 34) *adita* Ar. — *edicta* va. — 35) Vulg. *inde dicuntur*, sed *inde* om. Gu. 1. — *dicitur* al. — 36) *haereditas ceciderit* al. — 37) *familiae* Gu. 1. al. et mox *herciscundae* al. et va. — 38) Sic Gu. 1. 2. al. va. Ar. (*dividundo.*) Vulg. *Communis divisio.* Vide titul. 3. lib. X. Dig. de communi dividendo. — 39) *arbitrium* Gu. 2. — 40) *dividatur* Gu. 2. va. Ar. — 41) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *regendorum* vulg. — 42) *utriusque* Gu. 2. al. var. lect. ap. Goth. va. — 43) vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *obligatione* al. — 45) *ex omni tempore* al. — 46) Vulg. *quo res*, sed *res* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 47) Sic Gu. 1. Ar. — *eas* vulg. — 48) *deferre* Gu. 2. al. pr. va. — *differre* al. — *deberi* Ar. — 49) *alterum* Ar. — 50) Sic Gu. 1. va. Ar. — *commodo* al. et var. lect. ap. Goth. Verba: *Commodum temporis* usque ad finem articuli om. Gu. 2. — 51) *commodo* add. Ar. — 52) *et* om. va. — 53) *commodatum* Ar. — 54) Sic Gu. 1. — *rogatus permittit* vulg. — 55) *ea* Gu. 1. al. — 56) Sic Gu. 1. var. lect. ap. Goth. Ar. — *additur* vulg. — *auditur* Gu. 2. — 57) *preceadium* Ar. — 58) Sic Gu. 1. — *r pro d lit.* vulg. — 59) *commodata* al. — 60) *autem* addidi e Gu. 1. — 61) *quamdiu* va. — 62) Vulg. *rem creditam*, sed *rem* om. Gu. 1. — 63) Sic Gu. 1. 2. (*est* post *primum* add.) va. — Vulg. *primum*, *quod*; *quod* autem om. pr. — 64) Sic Gu. 1. 2. var. lect. ap. Goth. pr. — *contracta* vulg.

21. Est enim arra complenda, non auferenda; inde[1] qui habet arram, non reddet[2] sicut pignus, sed desiderat plenitudinem; et dicta arra a re, pro qua traditur. Item inter pignus et fiduciam et hypothecam hoc interest.

22. Pignus est enim[3], quod propter rem creditam obligatur, cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Caeterum dominium penes debitorem est.

23. Fiducia est, cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur, vel in iure creditur[4].

24. Hypotheca est, cum res[5] commendatur[6] sine depositione[7] pignoris[8], pacto[9] vel cautione sola interveniente.

25. Momentum dictum a temporis brevitate, ut quam statim, tam cito[10] salvo[11] negocio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur, sicut nec ullum est spacium[12] momenti, cuius tam brevis est temporis punctus, ut in aliquam moram nullo modo producatur.

26. Instrumentum est, unde aliquid construimus, ut culter, calamus, ascia[13].

27. Instructum[14], quod per instrumentum efficitur, ut baculus, codex, tabula.

28. Usus, quo[15] in re instructa[16] utimur, ut in baculo inniti[17], in codice legere, in tabula ludere; sed et[18] ipse fructus agrorum, quod[19] eo utimur[20], usus vocatur. Haec enim sunt illa tria[21].

29. Ususfructus autem vocatus[22], quia solo usu habetur eius fructus, manente apud alium iure.

30. Usucapio[23] est adeptio[24] dominii per continuationem iustae possessionis, vel[25] biennii, vel alicuius temporis.

31. Mancipatio est[26], quia manu res[27] capitur[28]. Unde[29] oportet eum, qui mancipium[30] accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio[31] datur.

32. Cessio est proprie rei concessio, sicut est illud: *Cedo iure propinquitatis*[32]. Cedere enim dicimus quasi concedere, id est[33], quae propria sunt, nam aliena restituimus[34], non cedimus. Nam cedere proprie dicitur[35], qui contra veritatem alteri[36] consentit, ut Cicero: *Cessit*[37] *amplissimi viri auctoritati*[38], *vel potius paruit.*

1) Sic Gu. 1. — *unde* vulg. — 2) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — 3) *Pign. enim est* Gu. 2. va. — 4) *ceditur* va. Ar. — 5) Vulg. *aliqua* add., quod om. Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. va. — *commodatur* vulg. — 7) *dispositione* Gu. 1. — 8) *pecuniae vel pignoris* al. — 9) *facto* Gu. 1. — *pactione* Ar. — 10) Sic Gu. 1. Vulg. *quam cito, tam statim.* — *quam cito, quam statim* Ar. va. — 11) *solo* al. — 12) Sic Gu. 1. — *spac. est* vulg. — 13) Sic Gu. 1. (*cultros*) 2. pr. va. Arev. — Vulg. *cal. ascia, culter.* — 14) *Instrumentum* Gu. 1. 2 — 15) *quem* Gu. 2. — 16) *constructa* va. — 17) *innitere* Gu. 2. pr. — 18) *et* om. Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. — *quia eo* vulg. — *quia ex eo* al. — 20) Sic Gu. 1. passive, ut al. deponent. Vulg. *utimur.* — 21) Sic Gu. 1. — *Haec sunt tria illa* vulg. — *illa tria* Arev. — 22) *vocatur* al. — 23) *usucaptio* Gu. 1. — *ususcaptio* va. — *ususcapio* Gu. 2. — 24) *ademptio* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 25) *velut* — *velut* Gu. 2. — 26) Vulg. *dicta est*, sed *dicta* om. Gu. 1. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *res manu* vulg. — 28) *capit* va. — 29) *et* add. Gu. 2. va. — 30) *mancipio* Ar. — 31) *de mancipio* Gu. 1. al., qui *ei* om., unde addita praepositio explicatur. — 32) *propinquitas* Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *et quae* vulg. — 34) *nam si al. rest.* al. — 35) *dicimus* va. — 36) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *alicui* vulg. — 37) Vulg. *inquit* add., quod om. Gu. 1. — 38) *auctoritate* Gu. 1. 2. pr. va. Vulgata est Ciceronis pro Ligar. 7, 22. — 39) *quod* al. Ar. va. — 40) *sed proprie formando* Pal. 281. pro var. lect. aut correct. — 41) *actione propositionis eius* Gu. 1. — 42) *vocatum* al. om. — 43) *eum* Gu. 1. 2. — 44) *per eius vicem* va. — 45) *et* add. Gu. 2. va. — 46)

33. Interdictum est, quia[39] a iudice non in perpetuum, sed pro reformando[40] momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis eius[41].

34. Pretium vocatum[42], eo quod prius illud[43] damus, ut pro eius vice[44] rem, quam appetimus, possidere debeamus.

35. Commercium dictum a mercibus, quo nomine res venales appellamus. Unde[45] mercatus dicitur coetus[46] multorum hominum, qui res emere vel vendere[47] solent.

36. Integri[48] restitutio est causae vel rei reparatio.

37. Causa redintegratur, quae vi potestatis expleta non est. Res redintegratur, quae vi potestatis ablata atque extorta est.

CAP. XXVI. *De criminibus in lege constitutis.*

1. Crimen a carendo nominatur[49]: ut furtum, falsitas, etc., quae non occidunt, sed infamant.

2. Facinus dictum a faciendo malum, quod noceat alteri.

3. Flagitium ex[50] flagitando corruptelam libidinis, quae[51] noceat sibi. Haec sunt duo genera[52] omnium peccatorum.

4. Vis est virtus potestatis, per quam causa, sive res vel aufertur, vel extorquetur.

5. Vis privata est, si quisque[53] ante iudicium armatis hominibus quenquam a suo deiecerit, vel expugnaverit[54].

6. Vis publica est, si quis civem ante populum, vel iudicem, vel regem appellantem necaverit, vel[55] torserit, sive verberaverit, vel vinxerit[56].

7. Dolus est mentis calliditas, ab eo, quod deludat. Aliud enim agit, et[57] aliud simulat[58]. Petronius aliter existimabat[59], dicens: *Quid est iudices[60] dolus? Nimirum ubi aliquid factum est, quod dolet legi[61]: habetis dolum, accipite nunc malum.*

8. Calumnia est iurgium alienae litis, a calvendo[62], id est, decipiendo dicta.

9. Falsitas appellata a fando aliud, quam verum est.

10. Iniuria est iniustitia. Hinc est apud[63] Comicos: *Iniurius, qui audet aliquid contra ordinem iuris*[64].

11. Seditio dicitur dissensio civium, quod seorsum alii ad alios eunt[65]. Nam hi maxime turbatione rerum et tumultu gaudent.

coitus al. — *quoitus* al. — 47) Sic Gu. 1. — *vendere et* (*vel* Gu. 2. pr. va. Ar.) *emere* vulg. — 48) *Integre* Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. — *nomen accepit* vulg. — *nomen habet* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. — *a* vulg. — 51) Sic Gu. 1. va. — *qua* Ar. — *quod* vulg. — 52) Sic Gu. 1. pr. va. — *duo sunt gen.* vulg. — 53) Sic Gu. 1. 2. pr. — *quisquam* vulg. — 54) *expugnaverint* Gu. 1. — 55) Sic Gu. 1. — *aut tors.* vulg., quae al. om. — 56) *convixerit* Gu. 2. — 57) *et* om. Gu. 2. — 58) *dissimulat* Gu. 1. — 59) Sic Gu. 1. — *existimat* Gu. 2. Ar. — *aestimat* vulg. — 60) Sic Ar. — Vulg. *iudicis.* — 61) Sic Gu. 1. — Vulg. *legi dolet.* Quis Petronius iste sit, cuius verba Isidorus nobis conservavit, incertum est. — 62) *a cavillando* va. — 63) *apud* om. pr. — 64) Sic Arev. — Codd. omnia turbant. Vulg. est: *Iniuria est iniustitia: hinc est apud Comicos: In iure sequi: vel: Iniuria est, qui audet aliquid contra ordinem iuris.* Gu. 1.: *Iniuria est, quae audet aliquid contra ordinem iuris. Iniuria est iniustitia, hinc est apud Comicos. Seditio* etc. Gu. 2. pr. va.: *Iniuria est iniustitia. Hinc est apud Comicos: Iniuria est, qui audet* etc. Al.: *Hinc est illud Virgilii: Quum Turni iniuria matrem — Admonuit: Iniuria est quae* etc. Haec est quasi quaedam loci indicatio, unde sua habeat Isidorus. Sunt nimirum e Serv. ad IX. Aen. 108., ubi idem versus reperitur. Arev. mavult *apud Comicum*, quod apud Terentium sit Hecyr. I, 1, 15. *Iniurium autem est ulcisci adversarios.* — 65) *saeviunt* al. var. lect. ap. Goth. — *se inunt* (sic) Gu. 1. — *seuunt* Gu. 2. 3. Citantur haec a Nonio, ut Ciceronis, v. *Seditio* p. 25. ed. Mercer. Cfr. Serv. ad Aen. 1, 149. Ut vulg. ap. Isi-

12. Sacrilegium proprie[1] est sacrarum rerum furtum, postea et[2] in idolorum cultu[3] adhaesit[4] hoc nomen.

13. Adulterium est illusio[5] alieni coniugii, quod, quia alter[6] alterius torum commaculavit, adulterium[7] nomen accepit.

14. Stuprum et raptus[8] proprie est illiciti coitus, a corrumpendo dictus, unde et qui rapto potitur, stupro fruitur[9].

15. Homicidii vocabulum compositum est ex homine et caede. Qui enim caedem in hominem fecisse compertus erat, homicidam veteres appellabant.

16. Parricidii actio non solum in eum dabatur, qui parentem, id est[10] patrem, aut[11] matrem interemisset, sed et in eum, qui fratrem occiderat, et dictum parricidium quasi parentis caedium[12].

17. Internecii[13] iudicium in eum dabatur, qui falsum testamentum[14] fecerat, et ob id hominem occiderat, quod[15] accusatorem eius possessio bonorum sequebatur. Internecii[16] autem significatio est, quasi quaedam hominis[17] enecatio[18]. Nam praepositionem[19] inter pro e ponebant antiqui[20]. Naevius: *Mare interbibere.* Et Plautus: *Interluere mare*, id est, eluere et[21] ebibere.

18. Furtum est rei alienae clandestina contractio[22], a furvo, id est a fusco[23] vocatum, quia in obscuro fit. Furtum autem capitale crimen apud maiores erat[24] ante poenam quadrupli.

19. Pervasio[25] est rei alienae manifesta praesumptio. Furtum autem earundem rerum fit, quae de loco in[26] locum transferri possunt, pervasio autem earum[27], quae[28] transferuntur, et earum, quae immobiles[29] sunt.

20. Inficiatio est negatio debitae rei, cum a creditore deposcitur. Idem[30] et abiuratio[31], id est rei creditae abnegatio.

21. Ambitus iudicium in eum est, qui largitione[32] honorem capit et ambit, amissurus dignitatem, quam munere invadit.

dor., sic Nonius. — 1) *proprium* Gu. 1. — 2) *et* om. va. — 3) *cultui* al., tum del. *in*. — 4) Sic Gu. 1. — *haesit* vulg. — 5) *abusio* al. Ouet. et Neap., unde Arev. suspicatur *invasio*. Sed nihil mutandum. — 6) *alter* om. Gu. 2. al. va. — 7) Sic Gu. 1. — *adulterii* vulg. — 8) Sic scripsi e coniectura, quum vulg. sit *stuprum, id est raptus*. Gu. 1. *Stuprorum raptus*, Gu. 2. 3. al. pr. va. *Stuprum raptus*. — *Stuprum, lenocinium, raptus* al. Arev. post *Stuprum* lacunae signa posuit, quasi deesset huius vocis interpretatio, sed cum similia haec duo vocabula sint, coniunctim explicuisse crediderim ea Isidorum, et coniuncta esse docet Serv. ad Virg. Aen. IV, 217. Idem significare videtur pluralis *illiciti*, qui est in Gu. 1. cod. optimo corrupte *illiciciti*. — 9) *unde Virgilius rapto potitur id est stupro fruitur* e Virgil. l. c. Arev. — 10) Vulg. *qui patrem*, sed *qui* om. Gu. 1. — 11) *aut* pro vulg. *vel* Gu. 1. — 12) *caedem* Gu. 1. 2. — *cidium* al. — *caedes* Ar. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *Internicii* Gu. 3. — *Internecivi* Ar. — *Interneciei* vulg. — 14) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *testimonium* vulg. At vide lib. X. v. *Internecida* et Dacer. ad Festum v. *Internecivum*. edit. Lindem. p. 469. — 15) *quod* addidi e Gu. 1. — *quem* superscript. in Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. 2. *Interneciei* vulg. — *Internecium* Gu. 2. al. — *Internicium* Gu. 3. — *Internecivi* Ar. — 17) Sic Gu. 1. 2. — *hominis quaed.* vulg. *Signatio* pro *significatio* va. — 18) *enecatio* Ar. quod recepi. Facile enim *e* amitti potuit. — *innectatio* al. — 19) Sic Gu. 1. — *proposition.* vulg. — 20) Sic Gu. 1. 2. (*antiqui* om.) — *praeponebant ne* pr. — *ponebant ne. Naev.* va. Vulg. *ponebant antiqui pro E* vulg. — 21) Sic Gu. 1. — *ebibere et eluere* vulg. — *et vivere et eluere* Gu. 2. — *vel ebibere et el.* pr. Locus Plauti neque in editis fabulis est, neque in fragmentis collectis. — 22) *contrectatio* Gu. 2. va. Ar. — 23) *a* addidi e Gu. 1. — 24) Sic Gu. 1. *fuit* vulg. — 25) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. h. l. et postea. — Vulg. *persuasio*, quod unde ortum sit, primus versus docet. — 26) *ad* Gu. 2. — 27) Vulg. *et earum*, sed *et* om. Gu. 1. — 28) *et quae transf.* Gu. 1. — 29) *immobilia* Gu. 2. al. va. — 30) Sic Gu. 1. Ar. Vulg. *Item*. — 31) *obiuratio* var. lect. ap. Goth. — 32) Sic Gu. 1. Ar. — *largiorem* vulg. — *largitiorem* Gu. 2. — 33) *Peculatum* Gu. 1. 2. — 34) *invertunt* va. — 35) *a* om. Gu. 1. — 36) *peculatum — dictum*

22. Peculatus[33] iudicium in eos datur, qui fraudem aerario faciunt, pecuniamque publicam intervertunt[34]. Nam a[35] pecunia peculatus est dictum iudicium[36]. Non autem sic iudicatur furtum rei publicae[37], sicut rei privatae. Nam ille sic iudicatur ut sacrilegus, quia fur est sacrorum.

23. Repetundarum accusatur, qui pecunias a sociis cepit. In hoc iudicio reus si ante moriatur, in bona eius iudicium redditur.

24. Incesti iudicium in virgines sacratas, vel[38] propinquas sanguine constitutum est. Qui enim talibus commiscentur[39], incesti, id est incasti habentur.

25. Maiestatis reatu tenentur ii, qui regiam maiestatem laeserunt[40], vel violaverunt, vel qui rempublicam prodiderunt, vel cum hostibus consenserunt.

26. Piaculum dictum, pro eo quod[41] expiari potest; commissa sunt enim, quae erant quoquo ordine expianda.

C A P. XXVII. *De poenis in legibus constitutis.*

1. Dupliciter malum appellatum est[42], unum, quod homo facit, alterum, quod patitur. Quod facit, peccatum est; quod patitur, poena. Malum autem tunc plenum est, cum et praeteritum est, et impendet[43], ut sit dolor[44] et metus.

2. Poena dicta, quod puniat. Est autem epithetum necessarium[45], et sine adiectione non habet plenum sensum: adiicis[46] poena[47] carceris, poena exilii, poena mortis, et imples sensus[48].

3. Supplicium proprie dictum[49] non qui quoquo modo[50] punitur, sed ita damnatur, ut bona eius consecrentur[51] et in publico[52] redigantur. Nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo[53], unde et[54] supplicare.

4. Octo genera poenarum in legibus contineri Tullius scripsit[55], id est[56] damnum, vin-

Gu. 1. 2. al. pr. va. — *peculatum est dictum iudicium* Gu. 1., ex quo addidi *iudicium* et *dictum* scripsi. — 37) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *publicae rei* vulg. — 38) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *sive in prop.* vulg. — 39) Sic Gu. 1. — Vulg. *miscentur* — *miscuntur* Gu. 2. pr. — 40) Sic Gu. 1. va. Ar. — *deseruerunt* vulg. — 41) Sic Gu. 1. 2. pr. va. al. — *quod* sine *pro eo* vulg. — — 42) Sic Gu. 1. al. — *appellatur* vulg. — 43) Vulg. *et impetit* praeponit, seq. *vel impendet;* prius om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *impendit* Gu. 1. 2. pr. va. al. — *et impetit et impendit* al. — 44) *et dolor* Gu. 2. pr. va. Ar. — 45) Sic Arev. pro vulg. *nomen*, quod recte Grial. ortum dicit e compendio *nem*, quod sit in libro Salmant. Al. *necessarium nomen.* — 46) *adicis* Gu. 1. 2. — 47) *poenam* ter Gu. 1. al. — 48) Sic Gu. 1. — *sensum* vulg. — 49) Sic Gu. 1. al. — *dicitur* vulg. — 50) Sic edit. va. optime omnium, ut videtur, librorum genuinam scriptoris manum servavit. Nam codd. turbant, quorum Gu. 1. exhibet: *non quomodo punitur.* Gu. 2. pr. *non qui quomodo pun.* Al. *non quo pun.* Arev. *non quo quis quoquo modo punitur.* Vulg. *non quo quis pun.* Quae sequuntur *sed ita damnatur* dedi e Gu. 1. 2. al. va., quum vulgata sit: *sed qui ita damnatur.* Arev. *sed quum ita damn.* — 51) *conserventur* va. — 52) *in publicum* al. — 53) *a deo* pr. — *domino* al. — *de eo* al. — 54) *et unde* Gu. 1. — 55) Sic Gu. 1. al. — *scribit* vulg. — 56) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *scilicet* vulg. Neutrum horum exhibet Arev. Sed quod Orell. ad Cic. Opp. Vol. IV. P. I. p. 572. in Fragm. ad libros de Legibus notat n. 8., ambiguum esse, utrum hoc significet: „in legibus Romanis,“ ita ut locus petitus esse possit etiam e libris de Republica, tanto opere ab Augustino tritis; (Nam apud eundem extant ea, quae citat Isidorus, lib. de Civ. Dei XXI, 11.) an, „in libris Legum s. de Legibus.“ Hoc, inquam. non dubium esse potest, quin ad neutrum horum librorum referendus sit hic Ciceronis locus. Impedit enim verborum collocatio et apud Isidor. et apud August., quin alterutram sententiam amplectamur. Nam verborum ordo est talis, ut plane non intelligere nobis liceat, e quo Ciceronis libro locus sit desumptus. Similis autem eius reperitur ap. eundem I. de Orat. c. 43, 194. *vitia... hominum atque fraudes damnis, ignominiis, vinculis,*

cula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, servitutem et mortem[1]. His namque poenis vindicatur omne perpetratum[2] peccatum.

5. Damnum a diminutione rei vocatum.

6. Vincula a vinciendo, id est, artando dicta, eo quod constringant atque retineant, vel quia vi ligant colla[3].

7. Compedes dicti[4], quia continent pedes.

8. Pedicae[5] sunt laquei, quibus pedes illaqueantur, dictae a pedibus capiendis.

9. Catenae autem, quod capiendo contineant[6] utraque vestigia, ne progrediantur. Item catenae quod se capiendo teneant plurimis nodis.

10. Manicae[7] sunt vincula, quibus manus capiuntur, licet et manicae tunicarum sint[8].

11. Nervi[9] . . . . .

12. Boia, id est[10] torques damnatorum, quasi iuga[11] boum[12], ex genere vinculorum[13].

13. Carcer, in quo custodiuntur noxii. Et dictus carcer, quod in[14] eo homines coerceantur includanturque, quasi arcer[15], ab arcendo scilicet. Locum autem, in quo servantur noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari, unde vero emittuntur quadrigae, carceres vocamus numero tantum plurali.

14. Verbera dicta, quia cum agitantur, aerem verberant. Hinc flagra et plagae et flagella, quia cum flatu et strepitu in corpore sonant. Nam plagae quasi flagae et, flagra[16] primae positionis sunt, flagella autem per diminutionem[17] dicta.

15. Anguilla est, qua coercentur in scholis pueri, quae vulgo scutica dicitur.

16. Fustes sunt, quibus pro criminibus iuvenes feriuntur, appellati, quod praefixi[18] in fossis stent[19], quos palos rustici vocant.

17. Vectes dicti, quod manibus vectentur[20], unde ostia saxaque velluntur[21], sed hi ad poenas legum non pertinent.

18. Virgae sunt summitates frondium arborumque, dictae, quod virides sunt[22], vel quod

verberibus, *exiliis*, *morte multantur.* Ad hunc fortasse respexit Isidor. — 1) Orellius l. c. quum eum, ut videtur, latuerit Isidori (nam ex Augustino tantum sua citavit) locus, et apud Augustin. sit: *mortem*, *servitutem*, quaerit not. 9., „Estne hic ordo vere Tullianus, ut servitus gravior etiam morte poena existimetur? Videant ICti.“ — 2) *perpetrandum* Gu. 2. — 3) *colla* om. Gu. 2. va. Ar. — 4) Sic Gu 1. 2. al. — *dictae* vulg. — 5) *Pedices* Gu. 2. va. — 6) Sic Gu. 1. — *capiendo teneant* Gu. 2. pr. va. Ar. — *capiendo tenent* al. Vulg. *accipiendo tenent.* — 7) *Manices* Gu. 2. — 8) *sint* om. Gu. 2. — al. *sunt* exhibent. — 9) Sic Gu. 1. 2. Sed in codd. Gu. 1. 2. et al. teste Arev. interpretatio deest, quae in vulgg. editt. ex Festi epitome sumpta videri possit. Est autem ita: *Nervus est vinculum ferreum*, *quo pedes vel cervices impediuntur.* Epitome Festi est ita: *Nervum appellamus etiam ferreum vinculum*, *quo pedes vel etiam cervices impediuntur.* Festus ipse sic: *Nervum appellamus etiam ferreum vinculum*, *quo pedes impediuntur*, *quamquam Plautus* (Curcul. V, 3, 40.) *eo etiam cervices vinciri ait*: *Perfidiose captus eo epol* (fort. *edepol*) *nemo cervices probat.* Rectius lacunae signum posuit Arev., quam ut istud supplementum reciperet. Saepe enim apud Isidorum lemmatum explicatio interiit. Editt. pr. et va., quae eam exhibent pro *est vincul. ferr.* suppeditant *est ferreum vinc.* et pro *vel cerv.* exhibet va. *vel etiam cerv.* — 10) *id* addidi e Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. — *iugum* vulg. — 12) *in bove* Arev. var. lect. ap. Goth. va. — 13) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. Vide de *boia* Scalig. ad Festum edit. Lindemann. p. 351. — 14) *in* addidi e Gu. 1. al. (qui *quo in eo* exhibent.) — 15) Sic Gu. 1. Ar. — *arce* va. — *arcens* vulg. — 16) Vulg. praeponit *sed plagae*, quae om. Gu. 1. — 17) *dirivationem* al. — 18) *infixi* al. — 19) *stant* al. — 20) *vectantur* al. — 21) *evellantur* al. — 22) *sint* al. va. — 23) Sic Gu. 1. — *certe* vulg. — *haec* al. — 24) Vulg. add. *vocatur*, quod

vim habeant arguendi, quae si lenis fuerit, virga est, si arcte[23] nodosa, vel aculeata, scorpio rectissimo nomine[24], quia[25] arcuato vulnere[26] in corpus infigitur[27].

19. Ictus proprie flagellorum sunt ab agitando vocati.

20. Ungulae dictae, quod effodiant. Haec et fidiculae, quia iis rei in eculeo torquentur, ut fides inveniatur[28].

21. Eculeus[29] autem dictus, quod extendat[30].

22. Tormenta vero dicta[31], quod torquendo mentem inveniant.

23. Est et lautumna[32] supplicii[33] genus ad verberandum aptum, inventum a Tarquinio Superbo ad poenas[34] sceleratorum. Iste enim prior[35] lautumnia[36], tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit, et ipse prior ex regibus[37] exilium meruit.

24. Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur, ut fecit. Hoc enim et natura et lege institutum est[38], ut laedentem similis vindicta sequatur. Unde et est illud[39] legis: *Oculum pro oculo*, *dentem*[40] *pro dente.* Talio autem non solum ad iniuriam referendam, sed etiam pro beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo et iniuriae et beneficentiae.

25. Ignominia[41], eo quod desinat habere honestatis nomen is, qui in aliquo crimine deprehenditur. Dicta est autem ignominia[42] quasi sine nomine, sicut ignarus sine scientia, sicut ignobilis sine nobilitate.

26. Hoc quoque et infamia[43], quasi sine fama bona[44]. Fama autem dicta, quod[45] fando, id est[46] loquendo pervagatur per traduces linguarum et aurium serpens. Est autem nomen et bonarum et malarum rerum[47]. Nam fama felicitatis interdum est, ut illud est[48], *Illustris fama*, quod laus est[49]: malarum, ut Virgilius:

Fama malum, *qua*[50] *non aliud velocius ullum.*

27. Famae autem nomen certiloquium[51] non habet, quia plurimum mendax est, adiiciens[52] multa, vel demutans de veritate: quae tamdiu vivit, quamdiu non probatur[53]. At ubi probaveris[54], esse[55] cessat, et exinde res nominatur, non fama.

28. Exilium dictum quasi extra solum. Nam exul dicitur, qui extra solum est. Unde

om. Gu. 1. 2. Ar. — 25) *qui* al. — 26) *vulneri* al.— 27) *infingitur* va. — 28) Arevalus in tabula aerea addidit figuras chirotecae ferreae, unci ferrei, pectinis ferrei, variorum ungularum generum, duorum lebetum, expressas picturis Gallonii ad imaginem instrumentorum talium in sepulcris et monasteriis repertorum, quas quum Isidorus ipse nobis non servaverit, ut alias figuras, non curavi tabulis imprimendas. — 29) *Equuleus* Ar. — *Aculeus* va. — 30) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 31) *dicta* addidi e Gu. 1. — 32) *Lautunum* Gu. 1.— *lautumnum* Gu. 2. al. — *lautumum* al. — *Latomia* al. et var. lect. ap. Goth. — 33) *supplicium* Gu. 1. — 34) *poenam* Ar. — 35) *primus* va. — 36) Sic Gu. 1. — *lautumna* Gu. 2. — *lautumnas* vulg. — *latomias* Arev. — 37) *ex* om. Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. — *est instit.* vulg. Verba *laedentem* usque ad *sequatur* sunt e versu Iuvenci I, 585: *Laedentem semper similis vindicta sequatur.* — 39) Sic Gu. 1. — *illud est* vulg. — 40) Vulg. *et dentem*, sed *et* om. Gu. 1. 2. Ar. Locus est e Matth. 5, 38. — 41) Sic Gu. 1. — Vulg. *Ignominium*, seq. *dictum*, quod om. Gu. 1. 2. al. — 42) Sic Gu. 1. — Vulg. *Dictum autem ignominium.* — Gu. 2. va. *Dictum est autem ignominium.* — 43) Sic Gu. 1. — *Infamium* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — *bona fama* vulg. — 45) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — *quae* al. — 46) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. Ar. — *et* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — *bon. rer. et mal.* vulg. — 48) *illud est* va. Ex Ciceronis oratione pro Marcello formulam esse dicit Grial., sed ego non inveni locum. — 49) *erit* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. al. — *quo* vulg. — *quod* pr. Locus est Virg. Aen. IV, 174. — 51) Sic Gu. 1. — *certi locum* vulg. — *certum locum* al. *Certiloquium* ut *veriloquium*, *alieniloquium* etc. Est autem haec descriptio e Tertull. apologet. c. 8. — 52) *adiciens* Gu. 1. 2. — 53) *probat* Gu. 2. al. va. — 54) *probaverit* va. — *probabilis* al. — 55) *esse fama cessat* al. pr. — *esse fama esse cessat* va.

et[1] postliminium[2] redeuntibus, hoc est de exilio reducendis, qui sunt[3] eiecti iniuria[4], id est[5] extra limen patriae. Dividitur autem exilium in relegatis et deportatis.

29. Relegatus est, quem bona sequuntur sua[6]: deportatus, quem non sequuntur.

30. Proscriptio exilii procul damnatio, quasi porro scriptio[7]. Item proscriptus, quasi[8] palam scriptus.

31. Metallum est, ubi exules deputantur ad eruendam venam[9], marmoraque secanda in crustis[10].

32. Servitus a servando vocata. Apud antiquos enim[11] qui in bello a morte servabantur, servi vocabantur[12]. Haec est sola malorum omnium postrema, quae liberis omni supplicio gravior est; nam ubi libertas periit, una ibi pereunt[13] omnia.

33. Mortium sunt diversi casus[14], ex quibus crux, et[15] patibulum, in quo homines appensi cruciantur, vel patiuntur, unde et nomina habent.

34. Patibulum enim vulgo furca dicitur, quasi ferens caput. Suspensum enim et strangulatum eo[16] exanimat, sed patibuli minor poena, quam crucis. Nam patibulum[17] appensos statim exanimat, crux autem suffixos diu cruciat, unde[18] in Evangelio latronibus, ut morerentur, et de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt, quia ligno suspensi cito mori non poterant.

35. In ipso quoque[19] genere necis differt. Crudelius est enim in aqua spiritum torquente[20] extingui, ignibus uri, frigore et fame necari, canibus et bestiis exponi[21]. Nam ferro mori aetas quoque maior optavit. Gladius enim sine graviori[22] cruciatu compendiosa morte vitam finire novit.

36. Culleum[23] est parricidale vasculum ab occulendo, id est claudendo dictum. Est autem uter ex corio factus, in quo parricidae cum simia[24] et gallo et serpente inclusi, in mare praecipitantur. Omnium autem istarum mortium genus animadversio nominatur.

37. Animadversio enim[25] est, quando iudex reum punit, et dicitur animadvertere, id est animum advertere illuc[26], intendere utique ad puniendum reum, quia iudex est.

38. Ideo autem Romani aquam et ignem[27] interdicebant quibusdam damnatis, quia[28] aer et aqua cunctis patet, et omnibus data sunt, ut illi non fruerentur, quod omnibus per naturam concessum est[29].

1) *et* addidi e Gu. 1. — 2) *postliminio* plerique ap. Arev. et gothici. — 3) *sint* Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *in iniuria.* — 5) *id est* om. Ar. — 6) Sic Gu. 1. (*secuntur.*) Vulg. *sua sequuntur* (*secuntur* pr.) — 7) Vv. *quasi porro scriptio* om. gothici. — 8) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 9) *ad eruenda moenia* al. — 10) Arev. coniecit *in crustas.* — 11) *autem* Gu. 2. — 12) *Servi vocabantur* al. om. — 13) Sic Gu. 1. — *perierunt* vulg., quae add. *et*, quod id. cod. om. — 14) Sic Gu. 1. — *Mortium vero div. cas.* vulg. — 15) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *vel* vulg. — 16) Sic Gu. 1. — *ex eo* Ar. — *haec exan.* vulg. — *haec ex eo exan.* Gu. 2. — 17) *patibulo* Gu. 2. — 18) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. — 19) *In ipsoque* Gu. 1. — 20) Sic Arev. — *spiritu torquentes* Gu. 1. — *spiritum torquentis* vulg. Utrumque om. pr. va. — 21) *canibus et bestiis exponi* om. al. — 22) *graviore* Gu. 2. va. — *maiori* Ar. — 23) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *Culleus* Ar. — *Culeus* vulg. — 24) *simio* Gu. 2. al. — 25) *enim* add. Gu. 1. va. Ar. — *Animadv. est enim* Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. — *illuc vertere* vulg. — *illuc advert.* Gu. 2. va. Arev. — 27) *aqua et igni* Arev. — 28) *quoniam* Gu. 2. — 29) In Gu. 2. haec: Incipit liber VI. de sacris scripturis. Libri V. pars de temporibus est in eo cod. post Isidori librum de rerum natura. Ille ipse autem liber de rerum natura sequitur post lib. III. Quae autem his duodecim capitibus continentur, ipse Isidorus e suo libro copiosiori de rerum natura huc transtulit. Hoc autem loco est in Gu. 2. liber de medicina, quem sequitur liber de *temporibus*,

CAP. XXVIII. *De Chronicae vocabulo.*

Chronica dicitur Graece[30], quae Latine temporum series appellatur, qualem apud Graecos Eusebius Caesariensis episcopus edidit, et Hieronymus presbyter[31] in Latinam linguam convertit. *Χρόνος* enim Graece, Latine tempus interpretatur.

CAP. XXIX. *De momentis et horis.*

1. Tempora[32] autem momentis, horis, diebus, mensibus, annis, lustris, seculis[33], aetatibus dividuntur. Momentum est minimum[34] atque angustissimum tempus, a[35] motu siderum dictum.

2. Est enim extremitas horae in brevibus intervallis, cum aliquid[36] sibi cedit atque succedit. Hora Graecum nomen est[37], et tamen Latinum[38] sonat. Ora[39] enim finis est temporis[40], sicut[41] et orae[42] sunt fines maris, fluviorum, vestimentorum[43].

CAP. XXX. *De diebus.*

1. Dies est praesentia solis, sive sol supra[44] terras, sicut nox sol[45] sub terris[46]. Ut[47] enim dies aut[48] nox sit, causa est aut supra[49] terram sol, aut sub terris. Dies legitimus XXIIII[50] horarum[51], usque dum dies et nox spacia sui cursus ab oriente[52] usque ad alium orientalem[53] solem coeli volubilitate concludat[54]. Abusive autem dies unus est spacium ab oriente sole usque ad occidentem.

2. Sunt autem diei spacia duo, interdianum atque[55] nocturnum, et est dies quidem horarum XXIIII[56], spacium autem horarum[57] XII.

3. Vocatus autem dies a parte meliori[58]. Unde et in usu est, ut sine commemoratione noctis numerum dicamus dierum, sicut et in lege divina scriptum est:

Factum est vespere et mane dies unus[59].

4. Dies secundum Aegyptios inchoat ab occasu solis: secundum Persas ab ortu solis: secundum Athenienses a sexta hora diei: secundum Romanos a media nocte. Unde et tunc[60] gallicinium est[61], quorum vox diei ostendit[62] praeconium, quando et mesonyctius afflatus fit[63].

5. Dies dicti a diis, quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt. Primum

qui nobis est pars libri V. — *Incipit liber quintus de tempor.* edit. va. — 30) Sic Gu. 1. 2. — *Graece dic.* vulg. — 31) *pater* Gu. 2. — 32) *Tempora* usque ad *dividuntur* om. Z. — 33) *siclis*, *lustris* Gu. 1. — 34) *minutum* Z. — 35) *quod a motu* al. — 36) Vulg. *quum sol aliq.*, sed *sol* om. Z. Gu. 2. va. Ar. Pal. 281. exhibet ad marg. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *est nomen* vulg. — 38) *in Latin.* Z. — 39) *Hora* Z. va. Ar. — 40) *finis temp. est* Z. — 41) *sicut* om. Gu. 1. — 42) *ora* Z. Gu. 1. 2. — 43) Sic Gu. 1. — Vulg. *et vestim.* — 44) Sic Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — *super* vulg. — 45) *sol* om. Gu. 1. — 46) *sub terras* Gu. 2. — 47) Verba: *ut enim* usque ad *sub terris* om. Z. Gu. 2. — 48) *et* va. — 49) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *super* vulg. — 50) *viginti* Z. — 51) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 52) *sole* add. Z. — 53) *occidentalem* Gu. 1. pr. — *orientem* Gu. 2. va. Verba: *usque ad alium orientalem solem* om. Z. — 54) *concludit* va. — 55) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *et* vulg. — 56) XII. Gu. 2. va. — 57) *noctis horar.* Gu. 2. — 58) Sic Gu. 1. — *meliore* vulg. — 59) Locus est in Genes. 1, 5. — *Moyses enim a mane ad mane unum diem appellat. Sed Domino surgente vespera sabbathi lucescit in prima sabbathi, ut homo de luce lapsus in tenebras rediret deinde ad lucem.* Haec addit cod. Zittav. — 60) *tunc* om. Gu. 2. — *ter* pro eo exhibet Z. — 61) *id est gallorum cantus* add. Arev. — 62) *ostenditur* al. pr. — *diem ostendit praeconio* Gu. 2. — 63) *quando* usque ad *fit* om. Gu. 2. — *mesonictim* edit. Gothofr. Al. add. ad interpretationem *id est medinoctius.*

enim diem a sole appellaverunt, qui princeps est omnium siderum, sicut et idem dies caput est[1] cunctorum dierum[2].

6. Secundum a luna, quae soli splendore[3] et magnitudine proxima est, et[4] ex eo mutuatur[5] lumen. Tertium ab[6] stella Martis, quae Vesper[7] vocatur. Quartum ab stella Mercurii, quam[8] quidam Stilbonta[9] dicunt.

7. Quintum ab stella Iovis, quam Phaetontem[10] aiunt. Sextum a Veneris stella, quam Luciferum asserunt[11], quae[12] inter omnia sidera plus lucis habet. Septimum ab stella Saturni, quae septimo[13] coelo locata XXX[14] annis fertur[15] explere cursum suum.

8. Proinde autem ex his septem stellis nomina diebus[16] gentiles[17] dederunt[18], eo quod per easdem[19] aliquid sibi effici[20] existimarent[21], dicentes habere a sole[22] spiritum, a luna corpus[23], a Mercurio ingenium et linguam[24], a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, ab[25] Iove temperantiam, a Saturno humorem. Talis quippe extitit gentilium stultitia, qui sibi finxerant[26] tam ridiculosa figmenta.

9. Apud Hebraeos autem dies prima una sabbati[27] dicitur[28], qui[29] apud nos dies[30] dominicus est, quem[31] gentiles Soli dedicaverunt. Secunda sabbati secunda feria, quem seculares diem lunae vocant. Tertia[32] sabbati tertia feria, quem diem[33] Martis vocant. Quarta sabbati quarta feria, qui[34] Mercurii dies dicitur[35] a paganis.

10. Quinta sabbati quinta feria est[36], id est quinta[37] a die dominico[38], qui[39] apud gentiles Iovis vocatur. Sexta sabbati sexta feria dicitur[40], qui[41] apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatum[42] autem septimus a dominico die, id est[43] quem Saturno[44] dedicaverunt, et Saturnum nominaverunt. Sabbatum autem ex Hebraeo in Latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo requievisset[45] ab omnibus operibus suis.

11. Melius autem in[46] vocabulis dierum de ore Christiano ritus loquendi Ecclesiasticus procedit. Tamen si quem forte traxerit consuetudo[47], ut illud exeat ex ore, quod improbat corde, intelligat[48], illos omnes, de quorum nominibus appellati sunt hi dies, homines fuisse, et propter

1) *est* om. Gu. 2. — 2) *diarum* add. Z. — *dierum* Gu. 1. pr. va. — 3) Vulg. *et splend.*, sed *et* om. Gu. 1. — 4) *et* om. Gu. 1. — 5) Sic Z. Gu. 1. — *mutuat* vulg. — 6) Sic *ab* pro *a* h. l. et postea Gu. 1. va. — 7) *Pyrois* Arev., ut idem fecit lib. III. cap. 71. — 8) *quem* Gu. 2. — 9) Recepi h. l. certissimam Grialii coniecturam, quum vulg. sit *Candidum circulum*, et in aliis libris *circulum* absit, teste Grial. Est igitur e glossa per omnes libros propagata. Candidus circulus est via lactea, auctore Isidoro ipso III, 46. Recepit etiam Arev. — 10) *quam quidam phaet.* al. — 11) *aiunt* Z. va. — 12) Sic Z. Gu.1. 2. pr. va. Ar. — *quia* vulg. — 13) Sic Gu.1. Ar. — vulg. *sexto.* — 14) *et triginta* Z. — 15) *ferunt* Gu. 2. — om. Z. — 16) *dierum* Z. — 17) *gt̃s* (sic) Z. — 18) *ediderunt* al. — 19) Sic Gu. 1. Ar. — *eosdem* vulg. — 20) *sibi effici aliquid* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *existimaverunt* Z. — *aestimarent* vulg. — 22) *a sole habere* Z. — 23) *a Marte sanguinem* hoc loco addit Gu. 2. va. — 24) *a Iove temperantiam* h. l. add. Gu. 2. — 25) *ab* pro *a* scripsi e Gu. 1. — 26) *finxerunt* Ar. — 27) *sabbathi* Z. h. l. et semper per *th.* 28) *dicebatur* Gu. 2. — 29) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *quae* vulg. — 30) *dies* om. Z. — 31) *quem gent. Sol. ded.* om. Gu. 2. — *dicaverunt* Ar. — 32) Gu. 2. sic contracta haec exhibet: *sic tertia, sic quarta et quinta et sexta sabbati sexta feria*, omissis verbis *quem seculares diem lunae vocant.* — 33) Vulg. *illi diem*, sed pronom. om. Gu. 1. — 34) *quae* va. — 35) *dicitur* om. Z., qui exhibet *apud paganos* cum al. — 36) *est feria* Z. — *feria dicitur* al. — 37) Sic Gu. 1. — *quintus* vulg. — 38) Sic Z. Gu. 1. Ar. — Vulg. *dominica.* — 39) *quae* al. — 40) Sic Gu. 1. — *est* vulg. — 41) Sic Gu. 1. va. — *quae* vulg. — 42) *Sabbatus* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. — *die est, quem* vulg. — *est die* va. — *die* om. Gu. 2. — 44) Vulg. *gentiles Sat.*, sed prius vocab. om. Gu. 1. Verba *quem* usque ad *Sabbat. autem* om. Gu. 2., qui connectit ita: *qui ex Hebr.* Al. om. vv. *et Saturnum nominav.* Pro *Saturnum*, quod est in Z. Gu. 1. 2. vulg. exhibet *Saturni.* — *dicaverunt* pro *dedicaverunt* Ar. — 45) *requieverit in eo* Z. — *in eo req. Deus* Gu. 2. — 46) *de vocabulis* Gu. 2. — 47) Sic

beneficia quaedam mortalia[49], quia[50] plurimum[51] potuerunt et invenerunt[52] in hoc seculo, delati sunt eis ab amatoribus suis divini honores et in diebus et in[53] sideribus, sed primum[54] ab hominibus[55] sidera nuncupata, et a sideribus dies sunt appellati[56].

12. A fando autem feriae nuncupatae[57] sunt, quod sit in eis nobis tempus[58] dictionis, id est in[59] divino, vel humano[60] officio fari. Sed ex his[61] festos dies hominum causa institutos, feriatos autem[62] divinorum sacrorum.

13. Partes diei[63] sunt tres[64]: mane, meridies et[65] suprema.

14. Mane lux matutina[66] et plena, nec iam crepusculum. Et dictum est[67] mane a mano[68]; manum enim antiqui bonum dixerunt[69]. Quid enim melius est luce[70]? Alii mane existimant[71] vocari a manibus[72], quorum[73] conversatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia manus, id est clarus[74] atque perspicuus.

15. Meridies dictus[75] quasi medidies, hoc[76] est medius dies, vel quia tunc purior[77] dies est. Merum enim purum dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie, quia[78] sol in[79] medio coelo rutilat, et omnem orbem[80] pari claritate[81] illustrat.

16. Suprema est postrema pars diei, quando sol cursum suum vertit in occasum[82]: dicta, quod[83] superest ad partem ultimam diei.

17. Serum vocatum a clausis seris, quando[84] nox venit[85], ut unusquisque somno tutior sit[86].

18. Hodie quasi hoc die, et quotidie[87], non cotidie, ut sit quot diebus.

19. Cras dicitur quasi postea[88].

20. Hesternum est pridie[89]: et dictum est[90] hesternum ab eo, quod iam dies ipse[91] sit extraneus a nobis[92] et praetereundo alienus.

21. Pridie autem quasi priori die.

22. Perendie, id est per ante diem[93], vel in antecessum[94], id est[95] prius.

Gu. 1. Vulg. *consuet. trax.* — 48) *intelligit* Gu. 1. — 49) *mortalium* al. — 50) *quae* Gu. 2. — 51) *plurimi* Z. — 52) *evanuerunt* Z. al. — *eminuerunt* Ar. Gu. 2. — 53) *in* om. Z. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. — *prius* vulg. — 55) Sic Gu. 1. — *a nominibus hominum* vulg. — 56) *nuncupati* Gu. 2. al. — 57) *appellatae* Gu. 2. — 58) Sic Gu. 1. 2. Vulg. *quod in eis nobis sit tempus* — *tempus sit* Z. — 59) *in* om. Gu. 1. — 60) *in humano* Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. — *ex iis* vulg. — 62) Sic Gu. 1. 2. gothici et Caesenas I. Vulg. *festi dies . . . instituti sunt; feriati causa divinorum. Causa* retinet Gu. 2., et om. *autem.* Al. utrumque om. — 63) *dies* Z. — 64) Sic Gu. 1. — *tres sunt* vulg. — 65) *et* om. Gu. 2. — 66) Sic Gu. 1. — *matura* vulg. — 67) *est* addidi e Gu. 1.— 68) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *manu* vulg. — 69) Sic Gu. 1. al. — *dicebant* vulg. — 70) *est* addidi e Gu. 1. — 71) *aestimant* Gu. 2. — 72) Vulg. add. *id est a diis,* quae om. Z. Gu. 1. — *id est diis a manibus* pr. — *id est diis* va. — *a diis manibus* al. Vv. *a manibus* usque ad *putant* om. Gu. 2. — 73) *quarum* Z. — 74) Sic Gu. 1. (om. *est*, quod vulg. sequitur.) 2. al. va. — *rarus* vulg. — *rarus atque persp. est* Z. — 75) *dicta* Gu. 2. al. — 76) *hoc est medius dies* om. Gu. 2. — 77) *purus* Gu. 2. — 78) Sic Gu. 1. — *quando* vulg. — 79) Sic Gu. 1. al. — *e medio* vulg. — *de medio* Gu. 2. — 80) Sic Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — *terram* vulg. — 81) *qualitate* Z. — 82) Sic Gu. 1. 2. — *in occas. vertit* vulg. — 83) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. 2. — 84) Vulg. *quando iam*, sed *iam* om. Gu. 1. — 85) *veniet* Ar. — 86) *deditus sit* Z. — 87) Vv. *et quotidie, non cotidie, ut sit quot diebus* om. Gu. 2. — 88) Sic Gu. 1. — *Cras, quod est postea* vulg. Mira etymologia, nisi cum Grialio aliquid deesse putes. — 89) *Hesternum et idem et pridie* Gu. 1. — 90) *est* addidi e Gu. 1. — 91) *ipse* om. va. — 92) Sic Gu. 1. — *a nobis extran.* vulg. — 93) Sic Gu. 1. Ar. — *die* vulg. — *dies* Gu. 2. pr. Z. — 94) Sic Gu. 1. Ar. — *in antecessu* vulg. — 95) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *et* vulg.

CAP. XXXI. *De nocte.*

1. Nox a nocendo dicta, eo quod noceat oculis[1]. Quae idcirco lunae ac siderum lucem habet, ne indecora esset[2], et ut consolaretur[3] omnes[4] operantes nocte[5], et[6] quibusdam animantibus, quae lucem solis[7] ferre non possunt, ad sufficientiam temperaretur[8].

2. Noctis autem et diei alternatio propter vicissitudinem vigilandi dormiendique[9] effecta est, et ut operis diurni laborem noctis requies temperaret[10].

3. Noctem[11] autem fieri[12] dicunt, aut quia longo itinere lassatur[13] sol, et cum ad ultimum coeli spacium pervenit[14] elanguescit[15] ac labefactus[16] efflat suos ignes, aut quia eadem vi[17] sub terras cogitur[18], qua[19] super[20] terras pertulit[21] lumen, et sic umbra terrae noctem facit. Unde Virgilius[22]:

ruit[23] *Oceano nox,*
Involvens umbra magna terramque polumque.

4. Noctis partes septem sunt, id est vesperum[24], crepusculum, conticinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum.

5. Vesperum[25] ab stella occidentali vocatum[26], quae solem occiduum sequitur et tenebras sequentes praecedit. De qua Virgilius:

Ante diem clauso[27] *componet*[28] *vesper Olympo.*

6. Tenebrae[29] autem dictae, quod teneant umbras.

7. Crepusculum est dubia lux. Nam creperum[30] dubium dicimus, hoc est inter lucem et tenebras.

8. Conticinium est, quando omnia[31] silent. Conticescere enim silere est.

9. Intempestum[32] medium et inactuosum noctis est tempus[33], quando nihil agi[34] potest et omnia quieta sunt sopore[35]. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per humanos actus[36]. Medium autem noctis actu caret.

10. Ergo intempesta[37] inactuosa, quasi sine tempore, hoc est sine actu, per quem di-

1) Sic Gu. 1. — *oculis noceat* vulg. — 2) *essent* Gu. 1. — *ne inde contra esset* al. — 3) *consolarentur* Gu. 2. al. — *solarentur* al. — 4) *homines* al. — 5) Sic Gu. 1. — Vulg. *nocte oper.* — 6) Vulg. *et ut*, sed *ut* om. Gu. 1. 2. — 7) *solis* om. Z. — 8) *temperetur* Gu. 1. — *temperatur* Gu. 2. — 9) Sic Gu. 1. — Vulg. *dormiendi et vigilandi.* — *dormiendi vigilandique* Z. — 10) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *temperet* vulg. — 11) *Noctem* usque ad §. 5. *Olympo* om. Z. — 12) *fieri* om. Gu. 1. et exhibet *dicimus* cum al. — Arev. et Gu. 2. om. verbum dicendi. — 13) *lassatus* Gu. 2. — 14) *pervenerit* Gu. 2. al. — 15) *et languescit* Gu. 1. — 16) *tabefactos* al. — *labefactos* Arev. e Lucret. lib. V, 651. *At nox obruit ingenti caligine terras, Aut, ubi de longo cursu sol ultima coeli Impulit, atque suos efflavit languidus igneis, Concussos itere, et labefactos aere multo* etc. — *labefactus* pro *tabefactus* recepi e Lucret. — 17) *vis* Gu. 2. — 18) *cogit* al. — 19) *qua* Gu. 1. 2. — 20) *sub* al. — 21) *protulit* Gu. 2. al. — 22) Vulg. *Unde et Virg.*, sed *et* om. Gu. 1. — 23) *pluit* Gu. 1. — *ruet* Gu. 2. Locus est Aen. II, 250. — 24) Sic Gu. 1. h. l. et postea. 2. va. — 25) In Gu. 1. praeponitur *Crepusculi* interpretatio. et *vesperum* exhibent praeter Gu. 1. 2. va. etiam cod. Tolet. vet. goth. — *ab* pro *a* scripsi e Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. 2. cod. Tolet. vet. goth. cum his notis charactere gothico cursivo: „*Vesper* dictus, dum sol aut luna ferruginibus quacunque diei aut noctis hora tegitur, et hoc nomen facit *vesperis*. *Vespera* vero ab hora nona sole descensum inchoante: sed hoc nomen declinationem non habet. *Vesperus* est, dum sole occidente dies deficit, et sic declinabitur, *vesperus*, *vesperi*, *vespero* et reliqua. *Vespera* (In Ms. *vespere*) est, quum lucis oriente aurora nox finitur, et sic declinabitur *vespera*, *vesperae*, *vesperae*.“ Mirum est, quod eadem reperiuntur in codice Festi Monacensi, quem Cramerus Vir Ill. contulit in Lindemanni usum, cuius notam vide ad Festum p. 162. 2.) Sed cod. Monac. corrupte locum in fine Festi ita affert: *Vesp.* quotiens c (lac.) cunque sol nubibus aut luna ferruginibus quacunque diei ac noctis

noscitur[38] tempus, unde[39] est: Intempestive venisti[40]. Ergo intempesta dicitur, quia caret tempore, id est actu.

11. Gallicinium propter gallos lucis praenuntios dictum[41].

12. Matutinum est inter abscessum tenebrarum, et[42] aurorae adventum: et dictum[43] matutinum, quod hoc tempus inchoante[44] mane sit[45].

13. Diluculum quasi iam incipiens parva diei lux[46]. Haec et[47] aurora, quae solem praecedit.

14. Est autem[48] aurora diei[49] clarescentis exordium, et primus splendor aeris, quae[50] Graece ἠώς[51] dicitur, quam nos per derivationem auroram vocamus, quasi eororam[52]. Unde est illud:

et laetus[53] *Eois*[54]
Eurus equis.

et[55]:

— — — — *Eoasque acies.*

CAP. XXXII. *De hebdomada.*

Hebdomada dicta a numero septem dierum[56], quorum repetitione et menses et anni et secula peraguntur; ἑπτά enim[57] Graeci septem dicunt[58]; hanc nos septimanam vocamus, quasi septem luces. Nam mane lux est. Octavus autem dies idem[59] primus est[60], ad quem reditur, et a quo rursus hebdomadarum[61] series orditur[62].

CAP. XXXIII. *De mensibus.*

1. Mensis Graecum nomen est[63] de lunae nomine tractum. Luna enim μήνη Graeco sermone vocatur, unde et apud Hebraeos menses legitime[64] non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur[65], quod est de nova ad novam.

hora tegitur neutrum est vesper. Vesper facit (lac.) *Vespere* ab hora nona sole descensum inchoanti. Hic nominativus declinationem non habet. *Vesperum*, dum sole occidente dies deficit et declinatur *vesperum*, *vesperi*. *Vespera* cum lucis oriente aurora nox finitur, declinatur. — 27) *clausum* va. — 28) *componit* Gu. 2. 3. Locus Virgil. est Aen. I, 374. — 29) Z. praeponit *Crepusculum* etc. — Al. *Tenebras . . . dictas*. — 30) *crepum* Z. — 31) *omnes* Gu. 1. 2. al. — 32) *Intempestivum* Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. — Vulg. *est medium* etc. — 34) Sic Gu. 1. — *agi nihil* vulg. — 35) Sic Gu. 1. — *omnia sopore q. sunt* vulg. — 36) Sic Gu. 1. — *actus hum.* vulg. — 37) *intempestas* Gu. 1. 2. — *intempestuosa* Z. — 38) *dignoscitur* Arev. et edit. Gothofr. — 39) *unde* usque ad finem articuli om. Z. — 40) *venistis*, *id est inactuose*. Hoc totum est in Gu. 2. — 41) *dicitur* Gu. 2. — 42) *et* usque ad *dictum* om. Gu. 2. — 43) *dicimus* Z. — 44) Sic Z. Gu. 1. va. — *hoc tempore inchoante* Arev. — Vulg. *inchoantes*. Om. voc. Gu. 2. — 45) *sit mane* va. — *manus* Gu. 1. — *ante mane sit* Gu. 2. — 46) *lux* om. Z. — 47) *est* al. — 48) *Est autem etiam* Z. — 49) *diei* om. Z. — 50) Sic Gu. 1. — *qui* vulg. Om. vv. *qui* usque ad fin. articuli Gu. 2. — 51) *eoas* Gu. 1. — *eoos* va. — 52) *eurorum* Gu. 1. al. — *eorora id est parva lux* al. — 53) *et* addidi e Z. Gu. 1. pr. va. — *lenis* Gu. 1. — *laetos* pr. va. — 54) *eoos* Z. va. — *eous* Gu. 3. — Locus est Aen. II, 417. — 55) *et* om. Z. Gu. 1. pr. va. — *et iterum* al. Gu. 2. — Locus est Aen. I, 489. — 56) *dierum septem* pr. va. — 57) *enim* om. Gu. 2. — 58) *dicuntur* al., haud dubie iidem libri etiam *Graece* exhibent. — 59) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *id est* vulg. — *id* errore edit. Gothofr. — 60) *est* om. Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. — *hebdomadis* vulg. — *hebdomadae* Gu. 2. — 62) *ordinatur* pr. — 63) Sic Gu. 1. — *nomen est Graecum* vulg. Vv. *de lunae nomine tractum* al. om. — 64) Sic Gu. 1. — *legitimi* vulg. — 65) *numerantur* va. — *nominantur* Gu. 2.

2. Aegyptii autem[1] propter lunae velociorem cursum, et ne error computationis eius velocitate accideret[2], ex solis cursu diem[3] mensis adinvenerunt, quoniam[4] tardior solis motus facilius lunae motu[5] poterat[6] comprehendi.

3. Ianuarius mensis ab Iano[7] dictus, cui[8] fuit a gentilibus[9] consecratus, vel quia limes et ianua sit anni. Unde et bifrons[10] idem[11] Ianus pingitur, ut introitus anni et exitus demonstraretur[12].

4. Februarius nuncupatur a Februo[13], id est Plutone[14], cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuarium diis superis, Februarium diis manibus Romani consecraverunt[15]. Ergo Februarius a februo, id est a Plutone, non a febre, id est aegritudine nominatur.

5. Martius appellatus[16] propter Martem Romanae gentis auctorem, vel quod eodem[17] tempore cuncta animantia agantur ad mares[18] et ad concumbendi voluptatem. Idem appellatur et[19] mensis novorum[20], quia anni initium mensis est Martius.

6. Idem et November[21] ab indiciis scilicet germinum[22], quia in eo viridantibus[23] fructibus novis transactorum probatur[24] occasus.

7. Aprilis pro Venere dicitur, quasi Aphrodis[25]. Graece enim Ἀφροδίτη[26] Venus dicitur, vel quia in eo mense omnia aperiuntur[27] in florem[28], quasi aperilis.

8. Maius dictus a Maia matre Mercurii, vel a maioribus natu, qui erant principes reipublicae. Nam hunc mensem maioribus, sequentem vero minoribus Romani consecraverunt.

9. Unde et Iunius dicitur. Ante[29] enim populus in centurias seniorum et iuniorum[30] divisus erat.

10. Iulius vero et Augustus de nominibus[31] hominum Iulii et Augusti Caesarum nuncupati sunt. Nam prius Quintilis et Sextilis vocabantur: Quintilis, quia quintus erat a Martio, quem principem[32] anni[33] testantur esse Romani; Sextilis similiter, quia sextus[34].

11. September nomen habet a numero et imbre, quia[35] septimus est a Martio et imbres habet. Sic et October, November atque December ex numero et imbribus acceperunt vocabula[36], quem numerum decurrentem December finit, pro eo quod denarius numerus[37] praecedentem numerum[38] claudit.

1) Vulg. addit *primi*, quod om. Gu. 1. — 2) *accederet* Gu. 1. 2. — 3) *dies* Gu. 2. — 4) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quum* Z. — *quo* vulg. — 5) *lunae motu* addidi e Gu. 1. — 6) *poterit* Gu. 1. — 7) *ab* pro *a* scripsi e Gu. 1. Edit. Gothofr. *e Iano*. — 8) *qui* Gu. 2. — 9) *gentibus* Gu. 2. — 10) *biformis* Gu. 2. — 11) *id est* pr. — 12) Sic Gu. 1. — *demonstretur* vulg. — 13) *Februa* h. l. et postea Gu. 2. al. — 14) *a Plut.* edit. Gothofr. — 15) *consecraverunt Romani* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. — *appellatur* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *eo* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *agantur ad marem* Z. Gu. 2. — Vulg. *ad marem agantur* (*aguntur* al.). — 19) *et* om. Z. — 20) In sacris scilicet libris. — 21) *ver* Gu. 2. — *novum ver* va. — 22) Vv. *ab ind. scil. germ.* om. Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *viridescentibus* vulg. — *virescentibus* Z. ed. Gothofr. — 24) *probetur* Gu. 2. — 25) *afrondis* Gu. 1. — 26) *afrodis* Z. Gu. 2. pr. va. — *afrondis* Gu. 1. — 27) *aperientur* Gu. 2. — *in eo* pro *hoc* scripsi e Gu. 1. — 28) *in flore* Gu. 2. — 29) *antea* Z. Gu. 2. va. — 30) *minorum* Gu. 1. — 31) Sic al. et Pal. 281. ad marg. — *omnibus* Gu. 1. — *honoribus* vulg. — 32) *principium* Z. — 33) *anni* om. Gu. 2. — 34) Sic Gu. 1. — *quod sextus sit* vulg. — *quod sit sext.* Z. Gu. 2. va. — *sit* om. etiam Ar. — 35) *quia* om. Z. — 36) *vocabulum* va. — 37) *numerus den.* Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. al. — *praecedentes numeros* vulg. — al. om. *praecedentes* — 39) *dies festos* Z. — 40) Vulg. *vel propter off.*, sed *propter* om. Gu. 1. — 41) Sic Z. Gu. 1. 2. — *iis* vulg. — 42) Sic Gu. 1. — *conveniebatur in urbibus* vulg. — *coniungebantur* al. — *conveniebant* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. — *existimant* vulg. — 44)

12. Kalendas autem Nonas et Idus propter festos dies[39] Romani instituerunt, vel officia[40] magistratuum. In his[41] enim diebus conveniebant coniuncti[42] in urbibus.

13. Quidam autem Kalendas a colendo appellari existimabant[43]. Apud veteres enim omnium mensium principia colebantur[44] sicut et apud Hebraeos. Idus autem plerique Romanorum[45] ab edendo dictas[46] putant, quod hi[47] dies apud veteres epularum essent.

14. Nonae a nundinis vocatae[48]. Nundinae enim[49] sunt publicae conventiones, seu[50] mercimonia[51].

CAP. XXXIV. *De solstitiis et aequinoctiis.*

1. Solstitium dictum, quasi solis statio[52], quod tunc sole stante crescunt[53] dies, vel noctes[54]. Aequinoctium appellatum[55], quod tunc dies et nox horarum spacio aequali[56] consistunt[57].

2. Duo sunt autem[58] solstitia, unum aestivum, octavo kalendis Iulii[59], de[60] quo tempore remeare sol[61] ad inferiores incipit circulos; aliud hiemale, octavo kalendis Ianuariariis, quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Unde[62] hiemalis solstitii dies minimus[63], sicut aestivi[64] maximus invenitur[65].

3. Item sunt duo[66] aequinoctia, unum vernale et aliud[67] autumnale, quae Graeci *ἰσημερΐας* vocant[68]. Sunt autem haec aequinoctia die[69] octava[70] kalendarum Aprilis[71] et octava[72] kalendarum Octobris, quia annus olim[73] in duas tantum partes[74] dividebatur, hoc est in aestivum et hiemale[75] solstitium et in duo hemisphaeria.

CAP. XXXV[76]. *De temporibus anni.*

1. Tempora anni sunt quatuor[77], ver, aestas, autumnus, hiems[78]. Dicta sunt[79] tempora a communionis[80] temperamento, quod invicem se humore, siccitate, calore et frigore temperent. Haec et curricula dicuntur, quia non stant, sed currunt.

2. Constat autem post factum mundum ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse divisa. Quorum temporum discretionem talem veteres faciunt[81], ut primo mense[82] ver novum dicatur, secundo adultum, tertio praeceps.

colebant Z. — *celebrantur* Gu. 2. — 45) Sic Gu. 1. — *Latinorum* vulg. — 46) *dictos* Gu. 1. — *dictum* al. — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. — *eo quod* Gu. 2. — *de eo, quod* va. — 48) *Nonas — vocatas* al. — 49) *autem* Z. — 50) Sic Gu. 1. — *sive* vulg. — 51) *semel in anno* add. Z. — 52) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *statium* vulg. — 53) Sic Gu. 1. 2. — *crescant* vulg. — 54) *vel noctes* om. Gu. 2. — 55) *appellatum est* va. — *Aequinoctium vero* Gu. 2. va. — 56) *spacia aequalia* Gu. 2. — *aequales* al. — 57) *consistant* Gu. 2. — 58) Sic Z. Gu. 1. (om. *autem*) 2. pr. va. — *Duo autem sunt* vulg. — 59) Sic Gu. 1. (h. l. et postea) 2. — *kalendarum Iuliarum* vulg. — *kalendas Iuliarum* va. — al. *kalendas Iulias.* — 60) *de* om. Gu. 2. — 61) *sol* om. Gu. 2. — pro altero *octavo* va. *nono;* Gu. 1. *octavis.* — 62) Vulg. *Unde et,* sed *et* om. Gu. 1. 2. va. — 63) *hiemali solstitio dies minores* Gu. 2. — 64) *aestivo* Gu. 2. — 65) *maiores inveniuntur* Gu. 2. — 66) Sic Gu. 1. — *duo sunt* vulg. — 67) *alterum* Gu. 2. — 68) *quae Gr. ἰσ. voc.* om. Z. Graecum om. pr. — 69) *die* om. Gu. 2. — 70) *octavo* Z. pr. — 71) Sic Gu. 1. h. l. et in *Octobris* pro vulg. *Aprilium* et *Octobrium.* — *April. et* om. va. — 72) Sic Gu. 1. — *octavo* vulg. — 73) *olim* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 74) Sic Gu. 1. 2. — *partes tantum* vulg. — 75) Vulg. add. *in*, quod om. Gu. 1. 2. — 76) Cap. XXXV. om. cod. Zittav. — 77) *quatuor sunt* Gu. 2. Ar. — 78) Vulg. *et hiems*, sed *et* om. Gu. 1. — 79) *sunt* om. Gu. 2. — *autem*, quod vulg. est post *sunt*, om. Gu. 1. — 80) *communi* al. — 81) Sic Gu. 1. — *talem veteres discr. fac.* vulg. — *tales veteres faciunt discretiones* Gu. 2. — 82) *primus mensis* Gu. 2. h. l. et sic nomi-

3. Sic et[1] aestas in suis tribus mensibus, nova, adulta, et praeceps. Item hiems[2] nova, adulta, et praeceps, sive extrema. Unde et illud[3]:

Extremae sub casum[4] hiemis.

Ver autem dictum, quod viret[5]. Tunc enim post hiemem vestitur tellus herbis, et in florem[6] cuncta rumpuntur[7].

4. Aestas dicitur ab aestu, id est calore[8], et aestas quasi usta, id est exusta[9] et arida. Nam calor aridus est.

5. Autumnus autem[10] a tempestate vocatus[11], quando et folia arborum cadunt, et omnia maturescunt.

6. Hiemem vero[12] ratio hemisphaerii nuncupavit, quia tunc breviore[13] sol volvitur circulo. Unde et hoc tempus bruma dicitur, quasi *βραχύς*[14], id est brevis[15], vel a cibo, quod[16] maior sit tunc[17] vescendi appetitus. Edacitas enim[18] Graece *βρῶμα*[19] appellatur[20], unde et brumatici[21] dicuntur, quibus fastidium[22] est ciborum.

7. Hibernus autem inter hiemem et vernum est, quasi hievernus[23], quia[24] plerumque a parte totam hiemem significat. Haec tempora singulis etiam coeli partibus ascribuntur.

8. Ver quippe orienti datur, quia tunc ex terris omnia oriuntur; aestas vero meridiano, eo quod[25] pars eius calore flagrantior sit; hiems septemtrioni, eo quod frigoribus et perpetuo gelu torpet[26]; autumnus occiduo, propter quod graves morbos habet[27], unde et tunc omnia folia[28] arborum defluunt. Ut autem autumnus[29] abundet morbis, facit hoc confinium frigoris et caloris, et compugnantia inter[30] se contrariorum aerum.

C A P. XXXVI. *De annis.*

1. Annus est solis anfractus, cum peractis trecentis LXV[31] diebus ad eadem siderum loca[32] redit. Annus autem dictus, quia mensibus in se recurrentibus[33] volvitur. Unde et annulus dicitur[34] quasi annuus, id est circulus, quod in se redeat. Virgilius[35]:

Atque in se sua per vestigia volvitur annus[36].

2. Sic enim apud Aegyptios indicabatur ante inventas literas, picto[37] dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit. Alii annum dicunt *ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι*, id est[38] ab innovatione: renovatur enim semper.

nativo postea. — 1) *et* om. Gu. 2. — Exciderunt haec: *Sic . . . praeceps* in edit. Gothofr. — 2) *Item ex hiemis* Gu. 2. — 3) *Unde est illud Virgilii* al. — *unde est illud* Ar. — 4) *casu* Gu. 1. 2. 4. pr. va. — Vulgata est ap. Virgil. Georg. I, 340. — 5) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *vireat* vulg. — 6) *et flore* Gu. 2. — 7) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — *prorumpuntur* al. — *erumpunt* Gu. 2. — *prorumpunt* vulg. — 8) Vulg. *a calore*, sed *a* om. Gu. 1. — 9) *quasi exusta* Gu. 2. al. — 10) *autem* addidi e Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. al. — *vocatur* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — *autem* vulg. Neutrum exhibet va. — *Hiems a ratione sui nunc.* Gu. 2. — 13) Sic Gu. 1. — *breviori* vulg. — 14) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. — *βραχεῖα ἦμαρ* vulg. — *βραχὺς ἡμέρα* Ar. — 15) *dies* al. add. — 16) *quia* Gu. 2. — 17) Sic Gu. 1. 2. — *tunc sit* vulg. — 18) *enim* om. edit. Goth. pr. — 19) Sic Arev. — *bruma* vulg. — 20) *dicitur* va. — 21) Sic Gu. 1. — *imbrumati* vulg. — *brumarii* Gu. 2. — *imbrumari* Ar. — 22) *studium* cod. unus Tarracon. ap. Grial. — 23) *hivernus* ed. Goth. — *hierinus* Gu. 1. — *hiemevernus* Ar. — *inter hiemem et verem q.* etc. Gu. 2. supra. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *qui* vulg. — 25) *quia* omisso *eo* Gu. 2. — *eo quod pars eius aestatis* al. — 26) Sic Gu. 1. 2. al. — *torpeat* vulg. — 27) *habeat* al. pr. va. — 28) *omnia* addidi e Gu. 1. 2. al. — *omnis folia defluit* al. — 29) *autumnus* om. edit. Goth. — 30) *intra* Gu. 1. — *inter se contraria elementa* al. — *inter se elementorum genera* al. — 31) *sexaginta* Gu. 2. pr. — 32) Sic Gu. 1. — *loca sid.* vulg. — 33) *currentibus* Gu. 2. — 34) *dici-*

3. Tria sunt autem[39] genera[40] annorum. Aut enim lunaris annus est triginta dierum, aut solstitialis, qui[41] XII continet menses, aut magnus, omnibus planetis in eundem locum[42] recurrentibus, qui fit post annos solstitiales plurimos.

4. Aera singulorum annorum est constituta[43] a Caesare Augusto, quando primum censum exegit ac Romanum[44] orbem descripsit. Dicta autem aera[45] eo[46], quod omnis orbis aes reddere professus est reipublicae.

CAP. XXXVII. *De olympiadibus et lustris et iubileis.*

1. Olympias apud Graecos constituta apud Elidem Graeciae civitatem, Eliis agentibus agonem et quinquennale certamen, quatuor mediis annis vacantibus, et ob hoc Elidum certaminis tempus olympiadem vocaverunt, quadriennio in una olympiade supputato.

2. Lustrum vero est *πεντετηρίς*[47], id est quinquennium, quod quinto anno dicitur condi propter olympiadas a Romanis; adhuc enim consules, adhuc[48] aera nondum erant. Est enim quinquennale tempus. Ideo vero[49] sic vocatur[50], eo quod censu per quinquennium in republica peracto[51], urbs Roma lustrabatur[52].

3. Iubileus interpretatur remissionis annus. Est enim Hebraicus et sermo et numerus[53], qui septenis hebdomadibus annorum[54], id est, quadraginta novem[55] annis contexitur[56], in quo clangebantur tubae[57], et ad omnes[58] revertebatur antiqua possessio, debita absolvebantur, confirmabantur[59] libertates.

4. Hunc numerum etiam in diebus pentecostes[60] et ipsi celebramus post Domini resurrectionem remissa culpa, et totius debiti chirographo evacuato[61] ab omni nexu liberi suscipientes advenientem in nos gratiam spiritus sancti.

CAP. XXXVIII[62]. *De seculis et aetatibus.*

1. Secula generationibus consistunt[63], et inde secula dicta[64], quod sequantur[65]. Abeuntibus enim aliis alia succedunt. Hunc quidam quinquagesimum annum dicunt, quem Hebraei iubileum vocant.

2. Ob hanc causam et ille Hebraeus, propter uxorem et liberos amans[66] Dominum

tur addidi e Gu. 1. — 35) *ut Virgil.* Gu. 2. — 36) *annus* om. Gu. 2. — Locus Virgil. est Georg. II, 402. — 37) *apanpicto* Gu. 1., quod nescio quid sit. — 38) *ἀπὸ τοῦ ἀναν. id est* om. Gu. 2. pr. (*id est* retinet.) — 39) *Tria autem sunt* va. — *sunt* om. pr. — 40) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *tempora* vulg. — 41) *quia* Gu. 1. — Suspicor autem *qui a XII. continetur mensibus* scriptum fuisse in hoc cod. — 42) *eodem loco* omisso *in* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *const. est* vulg. — 44) *exagitata Rom.* — *censu excogitato Rom.* al. — *exagitatum Rom.* al. — *censum ex Aegypto Romanae urbi* Gu. 2. — *excogitato R.* va. — 45) *sunt aera* Gu. 2. — *constituta sunt aera* va. — 46) vulg. *ex eo*, sed *ex* om. Gu. 1. — 47) *penteresin* Z. Gu. 1. 3. pr. — *penteteresin* Gu. 2. — *preteresin* va. — 48) *et aera* Z. — *nondum erat* al. — 49) *vero* om. Gu. 2. — 50) *vocatum* Gu. 2. al. — 51) *censum . . peractum* Gu. 2. — 52) *illustrabatur* Gu. 1. — 53) *sermone et numero* Gu. 2. — 54) Sic Gu. 1. — *annorum hebd.* vulg. — 55) *et novem* Z. pr. va. — 56) Sic Gu. 1. — *texitur* vulg. — 57) Sic Z. Gu. 1. 2. 3. 4. gothici, Caesenas I. cod. I. Archiv. Vat. pr. va. — *clangebatur tubis* vulg. — 58) *omnem hominem* Gu. 2. — 59) *et confirmab.* Z. — 60) *pentecosten* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 61) *chirogr. deb.* Gu. 2. — *evacuatum* Gu. 2. — 62) Hoc caput om. cod. Zittav. — 63) Sic Gu. 1. — *constant* vulg. — 64) *dicta* addidi e Gu. 1. — 65) Vulg. *se sequantur*, sed pronom. om. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *semper seq.* al. — 66) Sic Gu. 1. — *qui propt. . . . amat* vulg.

suum, aure pertusa[1], servitio subiugatus[2], servire in seculum iubetur[3], hoc est[4] usque ad annum quinquagesimum.

3. Aetas plerumque dicitur et pro uno anno, ut in annalibus, et pro septem, ut hominis, et pro centum, et pro quovis tempore. Unde et aetas tempus, quod de multis seculis instruitur. Et dicta aetas, quasi aevitas, id est similitudo aevi.

4. Nam aevum perpetua est aetas[5], cuius neque initium[6], neque extremum[7] noscitur[8], quod Graeci αἰῶνας vocant[9], quod[10] aliquando apud eos pro seculo, aliquando pro aeterno ponitur. Unde et apud Latinos est derivatum[11].

5. Aetas autem proprie duobus dicitur modis[12]: aut enim hominis, sicut infantia, iuventus, senectus: aut mundi, cuius prima aetas[13] est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta a[14] David usque ad transmigrationem Iudae in Babyloniam[15]; quinta deinde a transmigratione Iudae usque[16] ad adventum Salvatoris in carne[17]; sexta, quae nunc agitur, usque quo mundus iste finiatur.

6. Quarum decursus per generationes et regna ita inspicitur[18].

CAP. XXXVIIII[19]. *De discretione temporum.*

1. Prima aetas in exordio sui continet[20] creationem[21] mundi. Primo enim[22] die Deus in[23] lucis nomine condidit angelos, secundo in firmamenti appellatione coelos, tertio in discretionis vocabulo speciem aquarum et terrae, quarto luminaria coeli, quinto animantia ex aquis, sexto animantia ex terra et hominem, quem appellavit[24] Adam.

Prima aetas[25].

2. Adam anno[26] CCXXX genuit Seth, a quo filii Dei. CCXXX[27].
Seth anno[28] CCV[29] genuit Enos, qui coepit[30] invocare nomen Domini. CCCCXXXV[31].

1) *aure perforata* al. — 2) *subiugatur* Ar. — 3) Sic Gu. 1. — *iubetur in seculum* vulg. — 4) *id est* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. — *est aetas perpetua* vulg. — *aevus aetas* Gu. 2. — 6) Gu. 1. pro *neque initium* hoc compendium habet *nom.* — 7) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *extremitas* vulg. — Al. *finis extremus.* — 8) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *cognoscitur* Ar. — *nascitur* vulg. — 9) *vocant eonas* Gu. 2. — 10) *quia* Gu. 1. — 11) *derivatum est* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. — *modis dicitur* vulg. — *accipitur vel dicitur* va. — 13) *aetas prima* Gu. 2. — 14) *autem* add. va. — 15) *ad transmigrationem Babylonis* Gu. 2. — *Babylonem* al. — *Iuda* al. — *usque* al. om. — *in Babyl.* om. va. — 16) Vv. *a transm. Iudae usque* addidi e Gu. 1. 2. — 17) *in carnem* al. — *a carne* al. — 18) Pr. va. Arev. post *regna* ita pergunt: *primus ex nostris Iulius Africanus sub imperatore Marco Aurelio Antonino simplicis historiae stilo elicuit. Dehinc Eusebius Episcopus Caesariensis atque sanctae memoriae Hieronymus presbyter chronicorum canonum multiplicem ediderunt historiam, regnis simul et temporibus ordinatam. Dehinc alii atque alii, inter quos praecipue* etc. usque ad *cognoscatur*, quae in Vulgat. in fine huius libri Vti. reperiuntur. (Vid. not. extremam huius libri.) Tum pergunt iidem libri ad caput *de discretione temporum*, et finiunt librum in verbis *Residuum sextae aetatis soli deo est cognitum.* — 19) *De prima aetate* titulus est in cod. Zittav. et post vv. *appellavit Adam* sequitur: *De discretione temporum.* — 20) Sic Gu. 1. — *continet in exordio sui* vulg. — 21) *rationem* Gu. 2. — 22) *autem* Gu. 2. — 23) *in* om. al. — 24) *appellant* Z. — 25) Haec addit va. Recte, ut opinor. — 26) *annis* al. et sic deinde. Al. om. Anni mundi desunt in cod. Zittav. — 27) 230 om. Gu. 1. 2. — 28) *Sed hoc anno* Z. *Seth annorum* Gu. 2., qui semper genitivum exhibet. — 29) 202. al. — 30) *primus coepit* vulg., sed *primus* om. Gu. 1. 2. Ar. — 31) om. numerum Gu. 2. Al. CCCCXKXII. (sic.) — 32) 180 Gu. 1. a prima manu, sed erasum est tertium X. — 140 va. — Pro 625 Gu. 1. 615. Om. Gu. 2. — 33) *Cainan* Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Cain* vulg. h. l. et postea. — 34) LXX. va. — 35) 775 Gu. 1. 815 al. 715. Arev., quem sequor. — Vulg. 795. Isidorus fere sequitur LXX. interpretes. Vulgata minorem numerum exhibet. — 690 pr.

Enos anno CLXXXX[32] genuit Cain. DCXXV.
Cainan[33] an. centesimo LXX[34] genuit Malaleel. DCCXV[35].
3. Malaleel anno CLXV[36] genuit Iared. DCCCCLX[37].
Iared[38] anno centesimo LXII[39] genuit Enoch, qui translatus est[40]. MCXXII[41].
Enoch[42] anno CLXV[43] genuit Mathusalem[44]. MCCLXXXVII[45].
4. Mathusalem anno CLXVII[46] genuit Lamech. MCCCCLIIII.
Lamech anno CLXXXVIII genuit Noe. Arca aedificatur[47]. MDCXLII.
Noe autem[48] anno DC. factum est diluvium. IIMCCXLII.

Secunda aetas.

5. Sem[49] post diluvium secundo anno genuit Arfaxat, a quo Caldaei. IIMCCXLIIII.
Arfaxat[50] anno CXXXV genuit Sala. IIMCCCLXXIX[51].
Sala anno CXXX genuit Heber[52], a quo Hebraei. IIMDIX.
6. Heber anno CXXXIIII genuit Faleg[53]. Turris aedificatur. IIMDCXLIII[54].
Faleg anno CXXX genuit Ragau[55]. Dii[56] primum adorantur[57]. IIMDCCLXXIII.
Ragau anno CXXXII[58] genuit Seruch[59]. Regnum inchoat[60] Scytharum. IIMDCCCCV[61].
7. Seruch anno CXXX genuit Nachor. Regnum Aegyptiorum nascitur[62]. IIIMXXXV.
Nachor anno LXXIX[63] genuit Tharam[64]. Regnum Assyriorum et Syciniorum exoritur[65]. IIIMCXIIII[66].
Thara anno LXX genuit Abraham.
Zoroastres[67] artem magicam[68] repperit. IIIMCLXXXIIII[69].

Tertia aetas.

8. Abraham anno centesimo genuit Isaac et Ismahel[70], a quo et Ismahelitae. IIIMCCLXXXIIII[71].

De tota re chronologica cfr. Isidori Chronicon, ex quo multa in codices nostros Origg. de tempore translata sunt. — 36) 175 Z. — 37) om. Gu. 2. — 38) *Iared* Z. Ar. et sic postea. — 39) 165 Gu. 2. 166. al. — 40) *a Deo* add. Z. — 41) 1202 Gu. 1. 1125 pr. Om. Gu. 2. — 42) *autem* add. Gu. 2. — 43) LXV. Vulg., ut nos sic Arev. Gu. 2. va. — 44) *Mathusalam* Z. Gu. 1. 2. pr. — 45) 1267 Gu. 1. Om. Gu. 2. — 46) 187 Gu. 1. — 47) *arca aedificatur, factum est diluvium* Gu. 1. — Vv. *Arca aedificatur. MDCXLII* om. Gu. 2. — 48) Gu. 2.: *Noe vero quingentorum cum esset annorum genuit tres filios, sem, cham et Iaphet. Cuius sexcentesimo anno vitae factum est diluvium. Sunt autem ab Adam usque ad cataclismum anni IICCLII.* — 2244 Gu. 1. — 49) *Sehm* Z. — *Sem cum esset annorum C anno secundo post diluv.* Gu. 2. — *anno secundo* Z. Gu. 2. — Vv. *post diluvium* om. Gu. 1. — al. *anno* 102. — 50) *Arphaxad* Ar. Gu. 2.: *Arfaxath anno* 135 *genuit Cainan* 2389. *Cainan cum esset annorum* 170 *genuit Salam, a quo Samaritae et Indi — a quo antiqui Samaritae et Indi,* omisso *fuerunt* al. — 225 pro 135. al. — Vv. autem vulgatae *a quo antiqui Samaritae vel* (*et* Ar.) *Indi fuerunt* om. Gu. 1. — 51) 2279. Gu. 1. — 52) *Deber* edit. Goth. — 53) *Phaleg* Ar. — *Falech* Z. Gu. 1. 2. va. Post *Faleg* Gu. 2. exhibet: *hoc tempore divisae sunt linguae et per orbem terrarum facta est dispersio in aedificatione turris.* Eadem habet cod. Mutin., sed post *Ragau.* — 54) 2273 Gu. 2. — 55) *Ragan* Z. — 56) *Tunc dii* Gu. 2. — 57) *principium exoritur* add. Z. — 58) 131 Gu. 2. — 59) *Saruch* Gu. 1. — 60) *tunc inchoat* Gu. 2. — Al. haec om. — 61) om. Gu. 2. — 62) *Aeg. regn. initium sumit* Z. — 63) 89 al. — 64) *Thara* Z. Gu. 1. — *Thare* va. — 65) *oritur* Z. — 66) 3113 Gu. 1. 2. 3214 ed. Gothofr. — 67) Sic Gu. 1. (*Zar.*) Z. pr. (*Zhor.*) — 68) Sic Gu. 1. — *magicam artem reperit* vulg. — *magistram repperit magicam* Gu. 2. — 69) Sic Ar. Vulg. 3183. Gu. 2.: 3188. — III solum Gu. 1. — 70) Sic Gu. 1. 2. al. — *Isaac. Nam prius et Ismahel* Ar. — *Isaac ex Sara libera*, omissis, quae vulg. sequuntur *Nam prius et Ismahel, a quo et Ismahelitae.* — 71) 3785 vulg. — Sed ut nos, sic Gu. 1. 2. Ar.

Isaac an. sexagesimo[1] genuit Iacob. Argivorum regnum[2] inchoat. IIIMCCCXLIIII[3].
Iacob an. XCI[4] genuit Ioseph.
Phoroneus[5] Graeciae[6] leges[7] dedit. IIIMCCCCXXXV[8].

9. Ioseph an. CX[9] vixit. Graecia segetes habere coepit. IIIMDXLV.
Hebraeorum servitus[10] anno CXLIIII.
Atlas astrologiam invenit. IIIMDCLXXXIX[11].
Moyses an. XL rexit populum[12]. Hebraei literas[13] habere coeperunt. IIIMDCCXXIX[14].

10. Iosue an. XXVII[15]. Erichthonius in Troia[16] quadrigam iunxit[17]. IIIMDCCLV[18].
Gothoniel[19] an. XL. Cadmus literas Graecis dedit. IIIMDCCXCVI[20].
Aoth[21] an[22]. LXXX. Fabulae fictae[23]. IIIMDCCCLXXV[24].
Debbora[25] an. LX[26]. Apollo medicinae artem invenit[27] et citharam. IIIMDCCCCXVI[28].

11. Gedeon an. XL. Mercurius lyram condidit[29]. IIIMDCCCCLVI[30].
Abimelech[31] an. tres[32]. Chorus in Graecia inventus est[33]. IIIMDCCCCLIX[34].
Tola an. XXIII[35]. Priamus regnavit[36] in Troia. IIIMDCCCCLXXXXII[37].
Iair[38] an. XXII. Carmentis Latinas literas repperit[39]. IIIIMIIII[40].
Iephte[41] an. VI. Hercules flammis se[42] iniecit. IIIIMIX.
Abesan[43] an. VII. Alexander Helenam rapuit. IIIIMXVII[44].

12. Abdon[45] an. VIII[46]. Troia capta est[47]. IIIIMXXIIII[48].
Samson an. XX. Ascanius Albam condidit[49]. IIIIMXLIIII[50].
Heli[51] sacerdos an. XL. Arca testamenti capitur. IIIIMLXXXIIII[52].
Samuel et Saul[53] an. XL. Homerus[54] fuisse putatur[55]. IIIIMCXXV[56].

1) 40 Gu. 1. — 2) *regnum* om. Gu. 2. — 3) 3343 Gu. 1. 2. — 4) 40 al. — 5) *Feron* Z. — *Foroneus* Gu. 1. 2. — 6) *Graece* Gu. 1. — *Graecis* Gu. 2. — 7) *legem* Gu. 2. — 8) 3335 Gu. 2. 3434 va. — 9) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 105 vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *servitutis in Aegypto* vulg. — *in Aegypto servitus* Gu. 2. — *servitus in Aegypto* Ar. va. al. — 11) 3679 Gu. 1. — Al. *hoc tempore inventa est astrologia.* — 12) Vulg. *rexit populum in eremo*, sed vv. *in eremo* om. Gu. 1. 2. — Al. totum om. — 13) Vulg. *legem et literas*, sed vv. *legem et* om. Gu. 1. 2. — 14) 3829 Gu. 1. — 3728 al. et sic deinceps. Om. Gu. 2. — 15) 16 Z. 26 va. — 16) *In Graecia primus* Ar. — 17) *iungit* Gu. 2. — 18) 3756 Gu. 1. — 3753 Gu. 2. — 19) *Othoniel* Ar. edit. Goth. — 20) Sic Gu. 1. 2. Ar. — 3625 vulg. — 3795 va. — 21) *Loth* Gu. 1. 2. — 22) *annis* Gu. 1. — *annos* Z. et sic in seqq. — 23) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. — 24) 3876 Gu. 1. 2. — 25) *Debora* Gu. 2. edit. Goth. — 26) Sic Arev. — 40 vulg. — 27) Vv. *medicinae artem invenit* al. om. Verbum *reperit*, quod est post *citharam*, om. Gu. 1. — 28) 3816 Gu. 2. — 3915 va. — 29) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *reperit*, et quod sequitur *et Orpheo tradidit* iidem om. — 30) al. 3406. al. 3433. al. et va. 3455. et hoc fere ordine discrepantia est in annis in libris ap. Arev. — 31) *Abimalech* Gu. 1. 2. — 32) *qui septuaginta fratres suos interfecit* add. Z. — 33) *est* om. Gu. 2. Ar. — 34) 3908 Gu. 2. va. — 35) Sic Z. Ar. — 22 vulg. — 36) *regnavit* Gu. 2. — 37) Sic Ar. — Vulg. 3981. Gu. 1. 3980. — 38) *Lair* Z. — 39) Sic Gu. 1. 2. — *reperit* vulg. — 40) Sic Arev. — 4003. vulg. — 41) *Iepte* Z. Gu. 1. va. — *Lepte* Gu. 2. — 42) Sic Z. Gu. 1. — *flammae se* Gu. 2. — *se flamm.* vulg. — 43) Sic Arev. — *Abeson* ed. Goth. *Abesson* Z. *Ebeson* Vulg. — *Esebon* Gu. 2. pr. — 44) Sic Arev. — 4016 vulg. — 45) Sic Arev. et ed. Goth. — *Iabdon* pr. — *Iapten* vulg. *Labdon* Gu. 1. 2. — 46) *cuius anno tertio* Z. — 47) Vulg. sequuntur haec: *et Aeneas in Italiam venit*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. — *in* om. Z. — 48) Sic Arev. — 4024 vulg. — 49) Vulg. sequuntur haec: *civitatem, a qua Albani*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. — 50) Sic Arev. — 4044 vulg. — 51) *Heli* usque ad *capitur* om. Z. — *Eli* Gu. 2. — 52) Sic Ar. — 4084 vulg. — 4074 Gu. 2. — 53) *et Saul* om. Ar. — 54) *poeta* add. Z. — 55) *horum contemporaneus* Z. — 56) Sic Ar. — 4128 vulg. 4124 Gu. 1. 2. va. — 57) *regnavit* add. Z. pr. va. — 58) Sic Gu. 1. — *Carthago* vulg. — 59) Vulg. sequuntur haec: *Gad, Nathan et Asaph prophetaverunt*, (*Gad, Nathan et Asa propheta* Gu. 2.) *Gad, Nathan et Asaph prophetant*, *Carthago a Did.*

Quarta aetas.

13. David[57] an. quadrag. Karthago[58] a Didone conditur[59]. IIIIMCLXIIII[60].
Salomon an. XL. Templum Hierosolymis aedificatur[61]. IIIIMCCIIII[62].

14. Roboam[63] an. XVII. Regnum Israel et Iuda dividitur. IIIIMCCXXII[64].
Abia an. tribus[65]. Sub quo Abimelech pontifex fuit[66]. IIIIMCCXXIIII.
Asa[67] an. XLI[68]. Achias[69], Amos, Iehu[70], Iohel[71] et[72] Azarias prophetaverunt[73]. IIIIMCCLXVI[74].

15. Iosaphat an. XXV. Helias[75], Abdias et Micheas. IIIIMCCXCI[76].
Ioram an. VIIII. Prophetavit Helias et Heliseus[77]. IIIIMCCXCIX[78].
Ochozias[79] an. uno. Helias rapitur. IIIIMCCC[80].
Athalia[81] an. VII. Ionadab[82] sacerdos claruit[83]. IIIIMCCCVII[84].

16. Ioas an. XL[85]. Heliseus moritur[86]. IIIIMCCCXLVII[87].
Amasias an. XXIX. Carthago condita[88]. IIIIMCCCLXXVI[89].
Ozias an. LII[90]. Olympias[91] a Graecis constituitur[92], Assyriorumque regnum in Medos transfertur[93]. IIIIMCCCCXXVIII[94].
Ioathan an. XVI. Romulus nascitur[95]. IIIIMCCCCXLIII[96].

17. Achaz[97] an. XVI. Roma conditur[98]. IIIIMCCCCLX[99].
Ezechias an. XXIX. Senatus Romae fit. IIIIMCCCCLXXXVIIII[100].
Manasses[101] an. LV[102]. Sibylla Samia claruit. IIIIMDXLIIII[103].
Amon an. XII. Census primum agitur[104]. IIIIMDLVI[105].

18. Iosias an. XXXII. Thales philosophus agnoscitur[106]. IIIIMDLXXXVIII[107].

cond. Z. quae om. Gu. 1. — 60) Sic Arev. — Vulg. 4164. — 61) *Iste templum in Hierusalem aedificavit* Z. — 62) Sic Arev. — Vulg. 4204. Gu. 2. 4202. — 63) *Roboan* Z. — 64) Sic Ar. Gu. 2. — Vulg. 4221. — 65) *tres* Z. — *Abia autem annorum III.* Gu. 2. — 66) *sub quo Hebraeorum pontifex Max. Abimelech insignis est habitus* Z. — *Abimalech* Gu. 1. — 67) *Asaph* Gu. 2. — 68) XL Gu. 1. — 69) *Esaias* al. — 70) *Hieu* Z. — *Naum* Gu. 1. al. — *Aggeus* Gu. 2. — 71) *Iobel* Gu. 1. — 72) *et* om. Gu. 2. pr. ed. Goth. — *Zacharias* Gu. 2. Nihil horum Gu. 1. al. — 73) *prophetarunt* Z. — 74) Sic Ar. — Vulg. 4265. — 75) praecedit vulg. *prophetavit*, quod om. Z. (qui post *Micheas* habet) Gu. 1. — *prophetaverunt* Gu. 2. — Vulg. sequitur *et Helizeus*, quod om. Gu. 1. Ar. — *Heliseus* omisso *et* Z. Gu. 2. — 76) Sic Arev. 4290 vulg. 4285 Gu. 2. — 77) *Elias prophetaverunt et Heliseus* Gu. 2. — 78) 4298 Gu. 1. — IIIICCLX. LVIII. (sic) Gu. 2. — 79) *Ochodzias* Gu. 1. — Om. hunc articulum Gu. 2. — 80) Sic Arev. — Vulg. 4299. — 81) *Gotholias* al. — 82) *Ioiada* Gu. 1. — 83) *et Ioiada pontifex* add. al. pr. va. — *filius Rechab clarus habetur et Iochada pontifex habetur* Z. add. — 84) Sic Ar. — Vulg. 4306. Gu. 2. 4302. — 85) Vulg. sequuntur haec: *Zacharias propheta occiditur inter templum et altare*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. — 86) *moritur Helis.* Gu. 2. — 87) Sic Ar. 4346 vulg. 4375 Gu. 1. ed. Goth. — 88) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *Carth. cond. est.* — Z. *Carthaginem hoc tempore quidam asserunt conditam, alii supra.* — Al. *alii non ut supra* — *Carth. cond. est alii aestimant, alii ut supra.* Edit. pr. — *ut quidam aestimant, alii ut supra* va. — 89) Sic Ar. — Vulg. 4375. — 90) *annis* om. Gu. 1. — 91) *primum* add. Z. — 92) Sic Gu. 1. — *instituitur* vulg. — *instruitur* Gu. 2. — 93) Vv. *Assyr. regn. in Med. transf.* om. Gu. 2. Ar. — 94) Sic Ar. — Vulg. 4427. — 95) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Remus et Romulus nascuntur* vulg. — *Ioatham* Z. Gu. 2. — Post ann. 16. add. Z.: *prophetantibus Iohel Isara et Michea.* — 96) 4445 Gu. 2. — 97) *Acach* Z. — 98) *Romulus Romam condidit et Sennacherib rex Assyriorum decimus tribus in Medos transtulit* Z. — 99) Sic Ar. 4458 vulg. — 100) Sic Ar. Gu. 2. — Vulg. 4488. — 101) *Manases* Gu. 1. 2. — 102) *Romanis praefuit Numa Pompilius* add. Z. — 103) Sic Ar. ed. Goth. pr. — Vulg. 4543. — 104) *Tullius Hostilius primus purpura et fascibus usus est et primus censum exegit* Z. — 105) Sic Arev. — Vulg. 4555. al. 4552. — 106) *Thales Milesius philosophus physicus claruit* Z. — 107) Sic Ar. — Vulg. 4587. Gu. 2. 4577. va. 4586.

Ioachim an. XI. Nabuchodonosor Iudaeam capit[1]. IIIIMDXCVIIII[2].
Sedechias[3] an. XI. Templum Hierosolymis incensum[4] est. IIIIMDCX[5].

Quinta aetas.

19. Hebraeorum captivitas an. septuaginta[6]. Iudith historia scribitur[7]. IIIIMDCLXXX[8].
Darius[9] an. XXXIIII. Iudaeorum captivitas solvitur[10]. IIIIMDCCXIIII[11].
Xerxes an. XX. Sophocles et Euripides tragoedi celebrantur[12]. IIIIMDCCXXXIIII[13].
20. Artaxerxes an. XL. Esdras incensam legem renovat[14]. IIIIMDCCLXXIIII[15].
Darius[16] an. XIX. Haec aetas habuit Platonem[17]. IIIIMDCCXCIII[18].
Artarxerxes[19] an. XL. Hester historia expletur[20]. IIIIMDCCCXXXIII[21].
21. Artarxerxes, qui et Ochus[22], an. XXVI. Demosthenes et Aristoteles praedicantur[23]. IIIIMDCCCLVIIII[24].
Xerxes an. IIII. Xenocrates illustris[25] habetur. IIIIMDCCCLXIII[26].
Darius an. VI. Alexander Hierosolymam cepit[27]. IIIIMDCCCLXVIIII[28].
22. Alexander magnus[29] an. V. Asiam obtinuit[30]. IIIIMDCCCLXXIIII[31].
Ptolemaeus[32] an. XL. Machabaeorum liber primus inchoat[33]. IIIIMDCCCCXIIII[34].
Philadelphus an. XXXVIII[35]. Septuaginta interpretes agnoscuntur[36]. IIIIMDCCCCLII[37].
Euergetes an. XXVI[38]. Iesus librum sapientiae[39] scripsit[40]. IIIIMDCCCCLXXVIII[41].
23. Philopator[42] an. XVII. Machabaeorum secundus liber componitur[43]. IIIIMDCCCCXCIIII[44].
Epiphanes an. XXIIII[45]. Romani Graeciam[46] obtinuerunt[47]. VMXIX[48].
Philometor[49] an. XXXV. Scipio Africam vicit[50]. VMLIII.

1) *tributariam fecit* Z. — 2) Sic Ar. — Vulg. 4598 Gu. 2. 4588. va. 4597. — 3) *Zedech.* Gu. 1. — *Sedecias* Ar. — 4) *Hunc rex Babiloniae secundo veniens cum populo in Hierusalem captivum ducit, templum incendit anno aedificationis eius IIII.° LIIII.°* Z. — Edit. pr. va. om. vv. *Templ. Hier. inc.; est* huic add. Gu. 1. 2. Post *incens. est* vulg. sequuntur haec: *Sappho mulier diverso poemate claruit*, quae om. Gu. 1. 2. al. — Zittav. vero his insuper add. *Solon legem Atheniensibus dedit.* — 5) Sic Arev. — Vulg. 4609. va. 4608. — 6) *septuag. ann.* Gu. 2. — 7) *historiam conscripsit* Gu. 2. — *conscribitur* al. — 8) Sic Ar. — Vulg. 4679. — 9) *regnavit* add. Z. — 10) *Resolvitur.* (Z. al.) *Romani pulsis regibus consules habere coeperunt* Z. — 11) Sic Ar. — Vulg. 4713. — 12) Vulg. add. *insignes*, quod om. Z. Gu. 1. pr. Ar. — *celeberrimi ac insignes habentur* Gu. 2. — *celebrabantur* va. — 13) Sic Arev. — Vulg. 4733. Gu. 2. 4833. — 14) *Neemias muros Ierusalem restaurat* add. Z. — *renovavit* Gu. 1. — 15) Sic Ar. — Vulg. 4773. — 16) Vulg. add. *qui et Nothus*, quod om. Gu. 1. 2. al. — 17) Vulg. add. *primum rhetorem*, quae om. Gu. 1. 2. al. — *Platonem et Gorgiam pr. r.* Z. al. Ar. — 18) Sic Ar. — Vulg. 4792. — 19) Hunc articulum Gu. 2. exhibet post *Artarx., qui et Och.* — 20) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *scribitur* vulg. — 21) Sic Arev. — Vulg. 4832. Om. Gu. 2. — 22) Vv. *qui et Ochus* Gu. 2. exhibet post *praedicantur.* Edit. va. om. vv. *ann. XL* usque ad *Ochus.* — 23) *Plato moritur* add. Z. — 24) Sic Ar. — Vulg. 4858. — 25) *philosophus illustris* Z. — 26) Sic Ar. — Vulg. 4862. — 27) *atque templum ingressus deo hostias immolavit* add. Z. — 28) Sic Ar. — Vulg. 4868. — 29) *Macedo* add. Z., quod pro *Magnus* exhibent Gu. 2. Ar. Al. utrumque om. — 30) *Nam septem eius priores anni in Persarum regibus supputantur* add. Z. — 31) Sic Ar. — Vulg. 4873. Gu. 2. 4878. Cod. I. Tolet. 4884., in quo add. *Dehinc Alexandriae reges incipiunt.* — 32) Sic Ar. — Vulg. *Ptolom.* — 33) Sic Gu. 1. — *inch. prim.* vulg. — 34) Sic Ar. — Vulg. 4814. Gu. 1. 2. 4913. — 35) 34. Z. — 36) *habentur* al. Zittav. add. *Aratus astrologus claruit.* — 37) Sic Ar. — Vulg. 4951. — 38) 25 Gu. 1. — 39) Sic Z. Gu. 1. — *sap. libr.* vulg. — 40) Sic Gu. 1. — *componit* al. — 41) Sic Arev. — Vulg. 4977. — 42) *Philopater* Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. — Vulg. *secundi libri historia.* — *secunda libri hist.* va. — Cod. Zittav. *Philopator ann. XVII. Ab isto Iudaei proelio victi quadraginta corruerunt armatorum.* Consentiunt pr. va. al. nisi quod *quadr. milia* exhibent. — *scribitur* al. pro *componitur.* — 44) Sic Arev. — Vulg. 4994.

24. Euergetes an. XXVIIII[51]. Brutus Hispaniam subegit[52]. VMLXXXIII[53].
Soter[54] an. XVII. Thraces Romanis subiiciuntur[55]. VMC[56].
Alexander an. X. Syria Romanis subiecta est[57]. VMCX[58].

25. Ptolemaeus[59] an. VIII. Rhetorica ars Romae coepit[60]. VMCXVIII[61].
Dionysius[62] an. XXX. Pompeius Iudaeam capit[63]. VMCXLVIII[64].
Cleopatra an. II. Aegyptus[65] Romanis subditur. VMCXLIX.
Iulius Caesar[66] an. V. Hic primus[67] monarchiam tenuit[68]. VMCLIIII[69].

Sexta aetas.

26. Octavianus an. LVI[70]. Christus nascitur. VMCCXXI[71].
Tiberius an. XXIII. Christus crucifigitur[72]. VMCCXXIIII[73].
Caius Caligula an. IIII[74]. Matthaeus Evangelium scripsit[75]. VMCCXXXVIII[76].

27. Claudius an. XIIII[77]. Marcus Evangelium edidit[78]. VMCCLI.
Nero an. XIIII. Petrus et Paulus necantur. VMCCLXVI[79].
Vespasianus an X. Hierosolyma a Tito subvertitur[80]. VMCCLXXVI[81].

28. Titus an. II. Hic facundus et pius fuit. VMCCLXXVIII[82].
Domitianus an. XVI[83]. Ioannes in Pathmos relegatur[84]. VMCCXCIIII[85].
Nerva an. I[86]. Ioannes Ephesum redit[87]. VMCCXCIIIII[88].
Traianus an. XVIIII[89]. Ioannes apostolus requiescit[90]. VMCCCXIIII[91].

29. Adrianus an. XXI. Aquila interpres habetur[92]. VMCCCXXXV[93].

Gu. 2.: IIIIDCCCCLXLIIII. (sic) ' — 45) *Machabaeorum secundi libri historia componitur. Romani Graecos obtinuerunt* cod. Zitt. pr. al. — Gu. 2. *Philometor anno XXXV. Epiphanes ann. XXXIV. Romani Graecos obtinuerunt Scipio Affricam vicit VLIII. Euerg.* — 46) Sic Gu. 1. — *Graecos* vulg. — 47) *obtinent* Z. — 48) 5018 Gu. 1. pr. va. — 49) *Philometer* Gu. 1. — 50) *Terentius Comicus claret* add. Z. — *vincit* al. — 51) Sic Z. Gu. 2. va. Ar. — 24 vulg. — 52) *Per consulem Brutum Hispania a Romanis obtenta est* Z. — *subiecit* al. pro *subegit.* — 53) Sic Ar. 5082 vulg. — 54) *Sother* Z. Gu. 1. — 55) *subiciuntur* Gu. 1. 2. pr. — 56) Sic Ar. — 5099 vulg. — 5009 Gu. 2. — 57) *Poeta Lucretius nascitur* add. Z. — 58) Sic Ar. — Vulg. 5109. — 59) *Ptolom.* Gu. 1. — 60) *Sallustius historiographus agnoscitur* add. Z. — 61) Sic Arev. — Vulg. 5117. — 62) Praeponit Gu. 1. articulum *Cleopatra.* — 63) *cepit* Z., qui add. *Cato philosophus agnoscitur. Virgilius et Horatius nascuntur.* Consentit cum additis Gu. 1. — 64) Sic Ar. — Vulg. 5147. — 65) *Aegyptus* om. pr. va. — 66) *C. Iul. Caes.* Z. — *Caesar* om. Gu. 2. al. — 67) *prior* Gu. 2. — Fuit autem a prim. man *prius. Prior* est etiam in al. — 68) *Monarchiam totius Romani imperii obtinuit, ex cuius nomine sequentes Imperatores Caesares appellati sunt* add. Z. — 69) 5064 al. — 5160 al. — 70) LX Z. — *Octav. ann. LVI. Cuius anno XLII. Dominus noster Iesus Christus in Bethlehem Iudae nascitur* Z. — 71) Sic Ar. — Vulg. 5220. Gu. 1. 2. al. pr. va. 5210. al. 5215. Similis exinde varietas in libris ap. Arev. — 72) *Huius XVIII. regni anno Dominus crucifigitur* Z. — 73) Sic Ar. — Vulg. 5233. ed. Goth. Gu. 1. 5223. — 74) III Gu. 2. — 75) *in Iudaea primus scripsit* Z. — *edidit* Gu. 2. — *scribit* va. — 76) Sic Ar. — Vulg. 5237. — 77) *Petrus contra Simonem magum Romam pergit* add. Z. — 78) *scripsit* Gu. 2. — 79) Sic Ar. — Vulg. 5265. — 80) *evertitur* Gu. 2. — 81) Sic Ar. — Vulg. 5275. Gu. 2. 5175. — 82) Sic Ar. — Vulg. 5277. Va. 5207. — 83) XII Gu. 1. — XIII Gu. 2. — 84) *Ioannes Apostolus in Pathmos insulam exilio relegatur* Z. — 85) Sic Ar. — Vulg. 5293. — 86) II Gu. 1. — 87) *rediit* pr. va. — 88) Sic Ar. — Vulg. 5294. — 89) al. 14. al. 18. — 90) *requievit* al. — 91) Sic Gu. 2. Ar. — Vulg. 5313. — 92) Cod. Zittav. horum loco habet: *Hic Hierosolymam restaurat et ex suo nomine Aeliam vocat.* — 93) Sic Ar. — Vulg. 5330. Gu. 1. 2. va. 5334.

Antoninus[1] Pius an. XXII. Valentinus et Marcion agnoscuntur. VMCCCLVII[2].
Antoninus[3] Verus an. XIX[4]. Cataphrygarum haeresis oritur. VMCCCLXXVI[5].
30. Commodus an. XIII. Theodotion interpres[6] habetur. VMCCCLXXXVIIII[7].
Elius Pertinax an. I. Nihil habet historiae. VMCCCXC[8].
Severus an. XVIII. Symmachus interpres habetur. VMCCCCVII[9].
31. Antoninus Caracalla[10] an. VII. Quinta editio Hierosolymis invenitur. VMCCCCXIIII[11].
Macrinus an. I. Huius brevitas vitae nihil gestorum habet. VMCCCCXVI[12].
Aurelius Antoninus[13] an. IIII. Sabellii[14] haeresis oritur. VMCCCCXX[15].
32. Alexander an. XIII. Origenes[16] insignis habetur. VMCCCCXXXIII[17].
Maximus[18] an. III. Iste Germanos vicit. VMCCCCXXXVI[19].
Gordianus an. VII[20]. Hic[21] de Persis et Parthis[22] triumphavit. VMCCCCXLIII[23].
33. Philippus an. VII. Hic primus Christianus imperator fuit[24]. VMCCCCL[25].
Decius an. I. Antonius monachus claruit. VMCCCCLI[26].
Gallus[27] an. II. Novatus haeresim condit[28]. VMCCCCLII[29].
Valerianus an. XV. Cyprianus martyrio coronatur. VMCCCCLXVIII[30].
34. Claudius[31] an. II. Iste Gothos ab Illyrico expulit. VMCCCCLXX[32].
Aurelianus an. V[33]. Iste Christianos persequitur. VMCCCCLXXIIIII[34].
Tacitus[35] an. I. Huius vitae brevitas[36] nihil praenotat[37]. VMCCCCLXXVI[38].
35. Probus an. VI[39]. Manichaeorum haeresis exoritur[40]. VMCCCCLXXXII[41].
Carus an. II. Iste de Persis triumphavit[42]. VMCCCCLXXXIIII[43].
Diocletianus an. XX. Iste divinis libris adustis, martyria facit[44]. VMDIIII[45].
Galerius[46] an. II. Nihil dignum historiae tulit[47]. VMDVI[48].

1) *Antoninus Pius* usque ad *Maximus* om. Z. — *Antoninus Verus Pius* al. — *Pius* om. Gu. 1. — 2) Sic Ar. — Vulg. 5356. — 3) *Antonius* Gu. 1. a pr. man. Insertum est postea *n*. *Verus* om. Gu. 1. Ar. — 4) 24 Gu. 2. — 5) Sic Ar. — Vulg. 5375. — 6) Vulg. *tertius interpres*, sed *tertius* om. Gu. 2. Ar. Recte, nam mox *quartus* om. etiam Gu. 1. 2. Ar. — 7) Sic Gu. 1. Ar. va. — Vulg. 5388. — 8) Sic Ar. — Vulg. 5389. — 9) 5406 Gu. 2. — 10) *Caracalla* om. Gu. 1. 2. al. — 11) Sic Ar. — Vulg. 5413. Gu. 1. 2. va. 5414. — 12) Sic Ar. — Vulg. 5415. — *habet historiae* al. — 13) *Antoninus* om. Gu. 1. 2. al. — 14) *Sabellius* Gu. 1. 2. al. — 15) Sic Ar. — Vulg. 5419. Gu. 1. 5418. — 16) *Alexandriae* add. al. — 17) Sic Ar. — Vulg. 5432. Gu. 1. 5431. — 18) *Maximinus* Z. Gu. 1. — 19) Sic Ar. — Vulg. 5435. Gu. 1. 5433. — 20) Sic Ar. — VI vulg. — 21) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Iste* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — Vulg. *Parthis et Persis* — *Parthis et Medis* Gu. 2. — 23) Sic Ar. — Vulg. 5442. Gu. 1. 5440. — 24) *Valerianus ann. XV. Cyprianus Martyrio coronatur* h. l. add. Z., quod sequitur in edit. post *Gallus*. Utrumque, *Decium* et *Gallum* om. Z. — *Imper. Christ.* Gu. 2. — 25) Sic Ar. — Vulg. 5448. — 26) Sic Ar. — Vulg. 5449. Gu. 1. 5447. — *Antoninus* Gu. 1. — 27) *Gallerius* al. — 28) *condidit* Gu. 2. al. va. — 29) Sic Ar. — Vulg. 5451. Gu. 1. 5450. — 30) Sic Ar. Gu. 2. pr. — Vulg. 5466. Gu. 1. 5447. — 31) *Claudius* usque ad *Carus* om. Z. — 32) Sic Ar. — Vulg. 5468. — 33) X Gu. 1. — 34) Sic Ar. — Vulg. 5473. Gu. 1. 5472. Gu. 2. va. 5473. — 35) Sic Gu. 2. Ar. — *Tatius* vulg. — 36) Sic Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. — *praenotatione caret* Ar. — *nihil habet historiae* vulg. Gu. 2. om. vv. *huius* usque ad fin. cum numero. — 38) Sic Ar. — Vulg. 5475. va. 5474. Gu. 1. 5473. — 39) VII Gu. 2. — 40) Sic Gu. 1. — *exorta est* al. — *orta est* vulg. — 41) Sic Ar. — Vulg. 5481. Gu. 1. 5479. Gu. 2. va. 5480. — 42) *triumphat* Gu. 2. — 43) Sic Ar. — Vulg. 5483. Gu. 1. 5481. Gu. 2. va. 5482. — 44) *fecit* Z. — 45) Sic Ar. — Vulg. 5503. Gu. 1. 5501. Gu. 2. va. 5502. — 46) *Valerius* Gu. 1. va. Reliqua cum numero om. Gu. 2. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *Huius brevitas vitae nihil dignum historiae contulit.* Pro *vitae* exhibet Z. *imperii.* Al. hoc totum om. — 48) Sic Ar. — Vulg. 5505. Gu. 1. 5503. va. 5504. — 49) Haeresis Arriana exoritur Nicaenumque concilium congregatur. — 50) Sic Ar. — Vulg. 5535. Gu. 1. 5537. Gu. 2. va. 5534. — 51) Sic Ar. — Vulg. 5558. Gu. 1. 5557. pr. 5559. *Constantium* om. Gu. 2. — — 52) *Hic ex clerico factus Imperator in idolorum cultum convertitur*

36. Constantinus an. XXX. Nicaena synodus congregatur[49]. VMDXXXVI[50].
Constantius an. XXIIII. Anthropomorphitarum haeresis oritur. VMDLX[51].
Iulianus annis II. Hic ex Christiano paganus efficitur[52]. VMDLXII[53].

37. Iovinianus[54] an. I. Iste iterum Christianus effectus est. VMDLXIII[55].
Valentinianus[56] an. XIIII[57]. Gothi haeretici fiunt[58]. VMDLXXVII[59].
Gratianus an. VI. Priscillianus agnoscitur. VMDLXXXIII[60].
Valentinianus an. VIII[61]. Hieronymus in[62] Bethleem praedicatur[63]. VMDLXXXX[64].
Theodosius[65] an. III[66]. Ioannes Anachoreta claruit. VMDXCIII[67].

38. Arcadius an. XIII. Ioannes Chrysostomus[68] floruit. VMDCVI[69].
Honorius an. VI. Augustinus Episcopus claruit[70]. VMDCXXI[71].
Theodosius[72] an. XXVII. Nestorius haeresiarches[73] extitit[74]. VMDCXLVIII[75].

39. Martianus[76] an. VI. Chalcedonensis[77] synodus agitur. VMDCLIIII[78].
Leo maior an. XVI. Aegyptus errore Dioscori latrat[79]. VMDCLXX[80].
Zenon an. XVII[81]. Acephalorum haeresis orta est[82]. VMDCLXXXVII[83].

40. Anastasius[84] an. XXVII[85]. Fulgentius Episcopus praedicatur. VMDCCXIIII[86].
Iustinus an. VII. Acephalorum haeresis abdicatur[87]. VMDCCXXII[88].
Iustinianus an. XXIX[89]. Vandali in Africa extinguuntur[90]. VMDCCLXI[91].
Iustinus an. XI. Armenii fidem Christi suscipiunt[92]. VMDCCLXXII[93].

41. Tiberius an. VII. Longobardi Italiam capiunt[94]. VMDCCLXXVIIII[95].
Mauritius an. XXI. Gothi catholici efficiuntur[96]. VMDCCC[97].
Phocas an. VIII[98]. Romani caeduntur a Persis[99]. VMDCCCVIII[100].

Z. — *efficitur* pro *effectus est* Gu. 1. 2. — *factus est* va. — 53) Sic Ar. — Vulg. 5561. Gu. 1. va. 5560. — 54) In edit. Gothofr. praecedit *Valentinianus*. — *Iovianus* Gu. 2. Ar. pro *Iovinianus*. — 55) Sic Ar. — Vulg. 5561. — 56) *Valens* Ar. — 57) al. 9. al. 19. — 58) Sic Gu. 1. — *efficiuntur* vulg. Zitt. add. *Ambrosius Mediolanensis episcopus claruit.* — 59) Sic Ar. — Vulg. 5586. Gu. 1. 5574. Gu. 2. 5581. — 60) Sic Ar. — Vulg. 5582. Gu. 1. 5580. Gu. 2. va. 5581. — *Gratianus ann. VI.* om. Z. *Priscill. haereticus* Z. — 61) *Valent. ann. VII.* om. Z. — VIII. pro vulg. VII. Ar. — 62) *in* om. Gu. va. — 63) *clarus habetur* Z. — *claruit* Ar. — 64) Gu. 1. 5587. va. 5588. ed. Goth. 5589. — 65) Om. hunc articulum Z. — 66) XI. Gu. 1. — 67) Sic Ar. — Vulg. 5592. Gu. 1. 5590. Gu. 2. va. 5591. — 68) *et Theophilus Alexandrinus floruerunt* Z. — *claruit* Gu. 2. — 69) Sic Ar. — Vulg. 5605. Gu. 1. va. 5604. Gu. 2. 5603. — 70) *et Cyrillus Alexandrinus* add. Z. — 71) Sic Ar. — Vulg. 5620. Gu. 1. 5618. va. 5619. Gu. 2. 5614. — 72) *Theodosius* usque ad *latrat* om. Z. — 73) *haeresiarcha* Ar. — 74) *existit* Gu. 2. — 75) Sic Ar. — Vulg. 5657. Gu. 1. 5655. Gu. 2. va. 5656. — 76) *Martinus* Gu. 1. — *Marcellianus* va. — 77) *Callidonensis* Gu. 1. — 78) Sic Ar. — Vulg. 5653. Gu. 1. 5651. Gu. 2. va. 5652. — 79) Sic Gu. 1. 2. Ar. — vulg. *languet.* — 80) Sic Ar. — Vulg. 5669. — Gu. 2. va. 5668. — 81) *Corpus Barnabae* (*apostoli* add. va.) *et Evangelium Matthaei repertum est* add. Z. pr. va. Al. hoc addunt post Zenonis chronologiam. — 82) *Aceph. haer. orta est* om. Z. va. — *Anacephal.* pr. — 83) Sic Arev. — Vulg. 5686. Gu. 1. 5684. Gu. 2. va. 5685. — 84) Anastasii et Iustini res om. Z. — 85) XVII. edit. Goth. Gu. 1. XXIII. — 86) Sic Ar. — Vulg. 5713. Gu. 1. 5711. Va 5712. — 87) *orta est* Gu. 2. — Pro VII. Gu. 1. VIII. — 88) Sic Ar. — Vulg. 5721. Gu. 1. va. 5719. Gu. 2. 5788. — 89) 39 Z. Gu. 1. — 28. Gu. 2. — 90) *Vilisarius Patricius Aphricam missus Wandalorum gentem delevit* Z. — Verba vulgat. *a Belisario* ante *exting.* om. Gu. 1. 2. Ar. — 91) Sic Ar. — Vulg. 5760. Gu. 1. 5758. Gu. 2. 5759. Va. 5748. — 92) *fidem suscip. Christi* Gu. 2. — Cod. Zittav. add. *Longobardi Italiam capiunt.* — 93) Sic Ar. — Vulg. 5771. Gu. 1. 5769. Gu. 2. 5770. Va. 5759. — 94) *Gothi bifarie divisi mutua caede vastantur* Z. — 95) Sic Ar. — Vulg. 5778. Gu. 1. 5576. Va. 5766. — 96) Sic Gu. 1. al. — *effecti sunt.* Vulg. — *Gregorius eligitur ad Pontificatum* add. Z. — 97) Sic Ar. — Vulg. 5799. Gu. 1. 5797. Gu. 2. va. 5798. — 98) VII Gu. 1. 2. — 99) *Romani a Persis debellati plurimas provincias et Hierosolymam amiserunt* Z. — 100) Sic

42. Eraclius an. XXVII[1]. Huius quarto et quinto religiosissimi principis Sisebuti Iudaei in Hispania Christiani efficiuntur. Residuum sextae aetatis tempus Deo soli cognitum est. Colligitur omne tempus ab exordio mundi usque ad praesentem gloriosissimi Recesvinti principis annum, qui est aera DCLXVI. VMDCCCLVI.

LIBER VI.

CAP. I[2]. *De veteri et novo testamento*[3].

1. Vetus testamentum ideo dicitur, quia veniente novo cessavit. De quo Apostolus meminit, dicens: *Vetera transierunt, et ecce omnia facta sunt nova*[4].

2. Testamentum autem novum ideo nuncupatur, quia innovat. Non enim illud discunt, nisi homines renovati ex vetustate per gratiam, et pertinentes iam ad novum testamentum[5], quod est regnum coelorum.

3. Hebraei autem vetus testamentum[6] Esdra auctore, iuxta numerum literarum suarum in viginti duos libros[7] accipiunt, dividentes eos in tres ordines, legis scilicet, prophetarum[8] et agiographorum.

Ar. — Vulg. 5806. Gu. 5804. Va. 5795. Post verba *a Persis* cod. Lucan. addit: *Gregorius Romanae urbis pontifex, cuius famae fulgor totum terrarum orbem penetravit, Anglorum gentem, id est Saxonum, per duodenis* (sic) *a se misso ad Britanniam auris* (sic) *de illa insula, immo et verius dicam, de minore ad maiorem orbem divisio Brittonibus paene cunctis sub sua potestate redactum redeunt ad Christi fidem a paganae divortio.* Cod. Ottob. 345. *Mauritius ann. XXI. Gregorius P. P. extitit. Angli convertuntur ad fidem, Gothici catholici efficiuntur. Phocas* etc. — 1) Sic Gu. 1., nisi quod *annus* mutavi in *annum* et *Recesvinti* scripsi pro *Recessinchin*, ut exhibet Cod. — Gu. 2. ita: *Eraclius ann. XXVI. Huius quinto et quarto religiosissimi principis sisiboti spania Iudaei baptizantur VDCCCXXXVI. Residuum sextae aetatis deo soli cognitum est.* Edit princ.: *Eraclius ann. XXVII. Huius quinto et quarto religiosissimi principis sisebuti in hispania iudei baptizantur. Residuum VI. aetatis tempus deo soli est cognitum VDCCCLVII.* Edit. va. cum princ. consentit, nisi quod *quintae* cet. exhibet. Arev. *Eraclius XVII. nunc agit imperii annum: Iudaei in Hispania Christiani efficiuntur. Residuum sextae aetatis soli Deo est cognitum.* Vulgata ita habet: *Residuum sextae aetatis tempus Deo soli est cognitum. Colligitur omne tempus ab exordio mundi usque in praesentem annum decimum gloriosissimum principis, qui est Eraclius. VMDCCCLVII. Quarum decursus per generationes et regna primus ex nostris Iulianus Africanus sub Imperatore Marco Aurelio Antonino simplicis historiae stilo elicuit. Dehinc Eusebius episcopus Caesariensis atque sanctae memoriae Hieronymus presbiter chronicorum canonem multiplicem ediderunt historiam regnis simul et temporibus ordinatam. Dehinc alii atque alii, inter quos praecipue Victor Turonensis ecclesiae episcopus recensitis priorum historiis gesta sequentium aetatum usque ad consulatum Iustini iunioris imperatoris explevit. Horum nos temporum summam ab exordio mundi ad Augusti Heraclii imperatoris vel Sumptilani regis Gottorum, quanta potuimus brevitate notavimus tempora, adiacente e latere descendente linea temporum, cuius indicio summa praeteriti seculi cognoscatur.* Verba: *Quarum decursus* usque ad finem absunt a nostris codd. Z. Gu. 1. 2. In editt. princ. va. et ap. Arev. sequuntur post §. 5. capitis XXXVII. In iisdem editt. omittuntur verba: *Colligitur omne* usque ad vv. *qui est aera.* Edit. princ. tamen numerum VMDCCCLVII. exhibet. Arev. pro *Turonensis* scripsit *Tununensis* e libro de Virr. Illustr. Sumpta sunt autem vv. *Quarum decursus* usque ad *cognoscatur* ex Isidori Chronico. Putat Arev. *Ricisvinti* nomen additum esse post Isidori obitum ab Ildefonso, qui decimo anno Recesvinti sedem Toletanam obtinuerit. Nam multo post Isidorum vixisse Recesvintum. In cod. Ottob. 352. post *cognitum est* additur: *Colligitur omne tempus ab exordio mundi usque in praesentem Recesvinti principis ann. X. qui est aera DCLXVI.,* $\overline{V}$*DCCCVI.* Ita cod. Ottobon. 404., sed addit *usque in praesentem generationem* et mox *anni simul* $\overline{V}$*DCCCCLVI.* Cod.

4. Primus ordo legis in quinque libris accipitur, quorum primus[9] Bresith[10], id est[11] Genesis; secundus Veelle Semoth[12], quod est Exodus; tertius Vaiicra[13], quod est Leviticus; quartus Vaiedabber[14], quod est Numeri; quintus Elleaddebarim[15], quod est Deuteronomium.

5. Hi sunt quinque libri Moysi, quos Hebraei Thora[16] vocant[17], Latini legem appellant. Proprie[18] autem lex appellatur, quae per Moysen data est.

6. Secundus ordo prophetarum est[19], in quo continentur libri octo[20], quorum primus Iosuae Ben Nun: qui latine Iesu Nave dicitur; secundus Sophtim[21], quod est Iudicum; tertius Samuel, qui Regum est[22] primus; quartus Melachim[23], qui est Regum secundus; quintus Isaias[24]; sextus Ieremias; septimus Ezechiel; octavus Tharisra[25], qui dicitur duodecim prophetarum, qui libri quia sibi[26] pro brevitate[27] coniuncti[28] sunt, pro uno accipiuntur.

7. Tertius est ordo agiographorum, id est sancta scribentium, in quo sunt libri novem, quorum primus Iob, secundus Psalterium[29], tertius Masloth[30], quod est Proverbia Salomonis, quartus Coheleth[31], quod est Ecclesiastes; quintus Sir hassirim, quod est Cantica canticorum; sextus Daniel, septimus Dibre haiamim[32], quod est verba dierum, hoc est Paralipomenon, qui et Chronicon[33]; octavus Esdras, nonus Hester, qui simul omnes V. VIII. IX[34]. fiunt[35]. XXII, sicut superius comprehensi sunt.

Ottobon. 336. *era DCLXVI. ann. VDCCCLVII.* Cod. Ottob. 343. *era DCXLVI. anni VDCCCLVIII.* — Codex Zittav. longe alia habet, quae sunt haec: *Heraclius dehinc quintum agit annum imperii. Pisibothus Gothorum princeps ab Hispania plurimas Romanae miliciae urbes sibi bellando subiecit et Iudaeos sibi subditos ad Christi fidem convertit. Fiunt autem ab exordio mundi usque in praesentem aeram, hoc est in annum quintum Imperatoris Heraclii et quartum annum Sisibothi principis gentis Gothorum anni quinque DCCCXII. Post completionem huius temporis fluxerunt anni sexaginta, scilicet a tempore Clodoarii usque ad decimum quintum annum regni, itemque Clodoarii ac nepotis ipsius, quo ipse cum ingenti exercitu contra Danos abiit. Est a dormitione Sancti Sulpitii vicesimus sextus. In ciclo vero Victorii CVIII. cum bissexto in aera, ubi nomina consulum et maximi habentur, esse monstratur. Hoc ideo dictum est, ut facilius deinceps reliqua ac futura summa annorum cognoscatur. Additis ergo his sexaginta annis sunt a mundi initio anni VDCCCLXXIII. De sexto vero milliario sunt residui anni CXXVII.* Haec cod. Zittav. Addita sunt his tria capita *De tempore saeculi, de quadrifera ratione operationis divinae* et *de creatione mundi per septem dies.* Quae addidi in Analectis ad Isidorum. — 2) Cap. I. II. III. IV. om. cod. Zittav. — 3) Pleraque concinunt Isidori libro Prooemiorum. — 4) *facta sunt omnia nova* Arev. — *omnia* om. al. Locus est ex II. ad Corinth. 5, 17. — 5) Sic Gu. 1. — Vulg. *testam. novum.* — 6) *veteris testamenti* Arev. Verba sunt ex Prolog. Galeato Hieronymi et Praefat. in libros Reg. et Epiphan. lib. de pond. — 7) Sic Gu. 1. al. — Ar. *viginti duos libros* — Al. pr. va. *in viginti duobus libris acc.* — Vulg. *viginti duobus libris.* — 8) Vulg. *et proph.*, sed *et* om. cum Gu. 1. — 9) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 10) Sic Gu. 2. va. — *presith* pr. — *bresid* Gu. 1. — *Beresith* vulg. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod est.* — 12) *Elismoth* Gu. 1. — *elesmoth* Gu. 2. — *ellesmos* va. — *elesmos* pr. — 13) Sic scripsi duce cod. Gu. 2., in quo est *Vaiecra*, Gu. 1. pr. va. *Vagecra.* — Vulg. *Vaicra.* — 14) *Vagetuber* Gu. 1. — *Vagedaber* Gu. 2. pr. va. — 15) *Eldabarim* Gu. 1. — *Elladabarim* Gu. 2. — *Elleabdabarim* pr. va. — 16) Sic Ar. — Vulg. *Thorat.* — 17) *vocant* om. Gu. 2. Ar. — 18) *Propria* Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. — *secundus ordo est proph.* al. pr. va. — Vulg. *Secundus est proph.* — 20) *octo* om. pr. — 21) Sic scripsi e coniectura, quum Ar. *Sophtin* exhibeat; Gu. 2. pr. va. *Sopthim;* Gu. 1. *Sophin.* — Vulg. *Sophetim.* — 22) Sic scribendum censui e Gu. 1., in quo est *qui regum in primus.* — Vulg. *est regum.* — 23) Sic Arev. — *Malachim* vulg. — 24) Sic Gu. 1. Ar. — *Esaias* vulg. — 25) *Taresra* Gu. 1. 2. — *Thereasar* Ar. — 26) *sibi* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — *quia sibi* al. corruperunt in *sibi.* — 27) *pro brevitatibus* al. — 28) Sic Gu. 1. — *adiuncti* vulg. — 29) *quod quinque incisionibus dividitur* add. al. — 30) Sic Gu. 2. pr. va. — *Massaloth* Gu. 1. — *Misle* Vulg. — 31) *adcoeleth* Gu. 2. — *Celeth* pr. va. — 32) *Dabreiamin* Gu. 1. 2. pr. va. — 33) Vulgo sequuntur haec: *qui in duos libros dividitur apud Graecos et Latinos.* Sed om. ea Gu. 1. (qui annexa ea habet voci *Hester*) 2. Ar. (qui etiam haec om. *qui et Chronicon.*) — 34) Vulg. *et IX.*, sed *et* om. Gu. 1. — 35)

8. Quidam autem Ruth et Cinoth[1], quod Latine dicitur Lamentatio Ieremiae, agiographis[2] adiiciunt[3], et XXIIII. volumina testamenti veteris faciunt, iuxta vigintiquatuor seniores, qui ante conspectum Dei[4] assistunt.

9. Quartus[5] apud nos ordo veteris testamenti eorum librorum, qui in canone Hebraico[6] non sunt. Quorum primus Sapientiae liber est, secundus Ecclesiasticus[7]. Tertius Thobias[8]. Quartus Iudith. Quintus et sextus Machabaeorum, quos licet[9] Hebraei[10] inter apocrypha separent[11]. Ecclesia tamen Christi inter divinos libros et honorat et praedicat.

10. In novo autem testamento duo sunt ordines. Primus evangelicus, in quo sunt[12] Matthaeus, Marcus, Lucas et Ioannes. Secundus apostolicus, in quo sunt[13] Paulus in quatuordecim epistolis, Petrus in duabus, Ioannes in tribus, Iacobus et Iudas in singulis, Actus Apostolorum, Apocalypsis[14].

11. Summa autem utriusque testamenti trifarie distinguitur, id est in historia, in moribus, in allegoria. Rursus ista tria multifarie dividuntur, id est quid a[15] Deo, quid ab angelis, vel hominibus[16] gestum dictumque sit, quid a prophetis pronunciatum[17] de Christo et corpore eius, quid de diabolo et membris eius[18], quid de veteri et novo populo, quid de praesenti seculo et futuro regno atque iudicio.

C A P. II. *De scriptoribus et vocabulis sanctorum librorum.*

1. Veteris testamenti secundum Hebraeorum traditionem[19] hi perhibentur auctores. Primus Moyses divinae historiae cosmographiam[20] in quinque voluminibus edidit, qui et Pentateuchus[21] nominatur.

2. Pentateuchus[22] autem a[23] quinque voluminibus dicitur, πέντε enim Graece quinque, τεῦχος volumen vocatur[24].

3. Genesis liber inde vocatur[25], eo quod exordium mundi et generationes seculi in eo contineantur[26].

4. Exodus vero exitum ex[27] Aegypto, vel egressum populi Israelis[28] digerit, et ex ea causa nomen accepit.

5. Leviticus appellatur[29], eo quod Levitarum ministeria et diversitatem victimarum exequitur, totusque in eo ordo leviticus annotatur.

faciunt al. — 1) Sic Ar. pr. va. — *Sinoth* Gu. 2. — *Emoth* Gu. 1. — *Rimoth* vulg. — 2) *ad agiographus* Gu. 2. — 3) *adiciunt* Gu. 1. 2. — 4) Sic Gu. 1. al. — *Domini* vulg. — 5) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — 6) *Hebraeorum* al. — 7) *Ecclesiasticus* Gu. 1. — 8) *Tobi* Gu. 1. 2. pr. — *Tobiae* va. — 9) *scilicet* Gu. 1. al. — 10) *Iudaei* Gu. 2. — 11) *separant* Gu. 1. 2. al. — *reputant* al. — 12) *sunt* om. Gu. 2. — 13) *sunt* om. Gu. 2. — 14) Vulg. *et Apoc.*, sed *et* om. Gu. 1., qui *Apocalipsin* exhibet cum Gu. 2., et *Ioannis*, quod vulg. est post *Apoc.* om. — 15) *ex* Gu. 2. — 16) *vel ab h.* Gu. 2. al. — *quid ab hom.* al. — 17) Sic scripsi e Gu. 1., in quo est *nuncupatum vel pronunciatum* — *praenuntiatum* Ar. — *nunciatum* vulg. — 18) *ipsius* Ar. — 19) *traditiones* al. — 20) *cosmograficon* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod Pentateuchum nom.* — 22) Sic Gu. 1. — *Pentateuchum* vulg. — 23) *in quinque* Gu. 1. — 24) *dicitur* Gu. 2. — 25) Sic Gu. 1. — *appellatur* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *generatio . . . contineatur* — *continetur* al. — 27) Sic Gu. 1. — *ab Aeg.* vulg. — 28) Sic Gu. 1. — *Israel* vulg. — 29) *appellatus* Gu. 2. — 30) *enumerantur* Gu. 2. — 31) *contineatur* Gu. 1. — *quadr. duas mansiones in eo descriptas continet* al. — 32) *interpretatio appellatur* Gu. 1. h. e. nisi fallor, *interpretatur vel appellatur*, duabus lectionibus, ut saepe, coniunctis. — 33) *reparatio* al. — *et* ante *evang.* om. pr. — 34) *qui* Gu. 1. — 35) *propria* al. — 36) *Iehu* Gu. 1. — *ab Iesu* Gu. 2. — 37) *et cuius* Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. al. — *asseverant* vulg. — 39) Sic Gu.

6. Numerorum liber vocatur, eo quod in eo egressae de Aegypto tribus dinumerantur[30], et quadraginta duarum per heremum mansionum in eo descriptio continetur[31].

7. Deuteronomium Graeco sermone appellatur, quod Latine interpretatur[32] secunda lex, id est repetitio[33] et evangelicae legis praefiguratio, quae[34] sic ea habet, quae priora[35] sunt, ut tamen nova sint omnia, quae in eo replicantur.

8. Iosue liber nomen accepit a Iesu[36] filio Nave, cuius[37] historiam continet, scriptorem vero eius eundem Iosue Hebraei asserunt[38], in cuius contextu[39] post Iordanis transitum regna hostium subvertuntur, terra populo dividitur et per singulas urbes, viculos, montes atque confinia ecclesiae[40] caelestisque Hierusalem spiritalia[41] regna praefigurantur.

9. Iudicum[42] nominatur[43] a principibus populi, qui praefuerunt in Israel post Moysen et Iosue, antequam David et caeteri reges existerent. Samuel hunc librum edidisse creditur[44].

Liber Samuel eiusdem Samuelis nativitatem et sacerdotium et[45] gesta describit, iccirco[46] et ab eo nomen accepit.

10. Et quamvis hic liber Saul et David historiam contineat, tamen utrique[47] ad Samuel[48] referuntur, quia ipse unxit Saul in regnum[49], ipse David in regem[50] futurum. Cuius libri primam partem conscripsit idem Samuel, sequentia vero eius usque ad calcem scripsit David.

11. Melachim[51] proinde appellatur, eo quod reges Iudae[52] et Israeliticae gentis gestaque eorum per ordinem digerat temporum. Melachim[53] enim Hebraice, Latine Regum interpretatur. Hunc librum primus Ieremias[54] in unum volumen coegit. Nam antea sparsus erat per singulorum[55] regum historias.

12. Paralipomenon Graece dicitur, quod praetermissorum, vel reliquorum dicere[56] possumus, quia ea, quae in lege vel in[57] regum libris vel omissa, vel non plene[58] relata sunt, in isto summatim ac[59] breviter explicantur.

13. Librum Iob quidam Moysen scripsisse arbitrantur, alii unum ex prophetis, nonnulli vero eundem Iob post plagam passionis suae[60] existimant scriptorem fuisse[61], arbitrantes, ut, qui certamina spiritalis[62] pugnae sustinuit, ipse narraret, quas victorias expedivit[63].

14. Principia autem et fines[64] libri Iob apud Hebraeos prosaica[65] oratione contexta[66] sunt, media autem ipsius ab eo loco, in quo ait: *pereat dies in qua*[67] *natus sum*, usque ad eum locum: *idcirco*[68] *ego*[69] *me reprehendo et ago poenitentiam*, omnia heroico metro discurrunt.

1. — *textu* vulg. — 40) *ecelesia* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. — *spiritualia* vulg. — 42) *Iudicum liber* va. — 43) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *nominantur* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — Vulg. *Hunc librum et Ruth edidisse creditur Samuel.* Gu. 1. 2. et al. om. *et Ruth.* Idem tamen dicit lib. I. de offic. Eccl. c. 12., quare retinendum censet Grial. — 45) *et* om. Gu. 1. — 46) Sic Gu. 1. — *idcirco* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *utrique tamen.* — Va. *uterque tamen.* — 48) *ad Samuel* al. om. — 49) *in regem* al. — 50) *in regem* al. om. — 51) *Malachim* Gu. 1. pr. va. — 52) *Iudaeae* Gu. 1. — 53) *Malachim* Gu. 1. 2. va. h. l. et postea. — *Malchim* pr. — *melachim liber* al. — *regnum* pro *regum* al. — 54) Sic Gu. 1. — *Ierem. prim.* vulg. — *primus* va. — 55) *singulas* al. — 56) Vulg. *nos dicere*, sed *nos* om. Gu. 1. — In Gu. 2. va. post *quod* collocatur, ut fecit Arev. — 57) *in* om. Gu. 2. pr. va. — 58) *plena* pr. va. — 59) Sic Gu. 1. 2. — *et* vulg. — 60) Sic Gu. 1. — *suae pass.* vulg. — 61) Sic Gu. 1. — *script. fuisse exist.* Vulg. — *aestimant* Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. 2. va. — *spiritualis* Ar. pr. — *specialis* vulg. Cod. 1. Tolet. goth. et Lucan. clare *spiritualis*, alii mss. et editi in compendio literarum indicant etiam *spiritualis*. — 63) *expetivit* Gu. 2. — 64) *finis* Gu. 2. — 65) *prosa* Gu. 2. Arev. — 66) *texta* Gu. 2. al. — *contexit* al. — 67) *in* om. edit. Gothofr. — *quo* om. *in* Gu. 2. Locus est Iob. c. 3, 3. — 68) *idcirco* om. Gu. 2 — 69) *ipse* Gu. 2. Locus est Iob. c. 42, 6.

15. Psalmorum liber Graece psalterium[1], Latine organum dicitur. Vocatus[2] autem liber Psalmorum[3], quod uno propheta canente ad[4] psalterium, Chorus consonando responderet[5]. Titulus autem in psalmis Hebraicus[6] ita est, Sepher[7] Thehilim, quod interpretatur Volumen hymnorum.

16. Auctores autem[8] psalmorum, qui[9] ponuntur[10] in titulis[11], Moyses scilicet et[12] David et Salomon, Asaph, Ethan, Idithun[13] et filii Core, Eman, Ezraitha[14] et reliquorum[15], quos Esdras uno volumine comprehendit.

17. Omnes autem psalmi apud Hebraeos metrico carmine constant esse compositi[16]. Nam Romani in morem Flacci[17] et Graeci Pindari, nunc alii iambo currunt, nunc alcaico[18] personant, nunc Sapphico nitent trimetro, vel tetrametro pede incedentes.

18. Salomon filius David regis Israel[19] iuxta numerum vocabulorum suorum tria volumina edidit, quorum primus est Masloth[20]: quem Graeci Parabolas, Latini Proverbiorum nominant[21], eo quod in ipso sub comparativa similitudine figuras verborum et imagines veritatis ostenderit[22].

19. Ipsam autem veritatem ad intelligendum legentibus reservavit[23]. Secundum librum Hebraice[24] Coheleth vocavit, qui[25] Graece Ecclesiastes dicitur, Latine Concionator, eo quod sermo eius[9] non specialiter ad unum, sicut in Proverbiis, sed ad universos generaliter dirigatur[26], docens omnia, quae in mundo cernimus[27], caduca esse et brevia, et ob hoc minime appetenda.

20. Tertium librum Sir hassirim praenotavit, qui in Latinam linguam[28] vertitur Cantica canticorum[29], ubi per epithalamium carmen coniunctionem Christi et Ecclesiae mystice canit. Dictum autem Canticum canticorum, eo quod omnibus canticis praeferatur, quae in scripturis sacris habentur, sicut quaedam in lege dicuntur sancta, quibus maiora sunt Sancta sanctorum.

21. Horum autem trium librorum carmina hexametris et pentametris versibus apud suos composita perhibentur, ut Iosephus Hieronymusque[30] scribunt.

22. Isaias[31] evangelista potius, quam propheta edidit librum suum, cuius omne contextum[32] eloquentiae suae[33] prosa incedit. Canticum vero hexametro et pentametro versu discurrit.

23. Hieremias similiter edidit librum suum cum threnis suis[34], quos[35] nos Lamenta vocamus, eo quod in tristioribus rebus funeribusque adhibeantur, in quibus quadruplicem[36] diverso

1) *hebraice nabla* add. Gu. 2. va. Ar. (*nebel*) al. (*nablum.*) — 2) *vocatur* Gu. 2. al. — 3) *psalm. liber* Gu. 2. — *liber* om. Ar. — 4) *ad* al. om. — 5) *responderit* al. — 6) *hebraicis* al. — *ita est* addidi e Gu. 1. 2. pr. va., quae Hebraicum nomen om. — 7) *Sepher* legendum coniecit Arev. e corrupta lectione cod. I. Tolet. *Safartallim* i. e. liber laudum. In cod. Gu. 1. est *Isphirtalim*, in Gu. 2. va. *Isphir athalbin.* Om. Hebraicum vocabulum vulg. et edit. pr. Arev. — 8) *autem* om. Gu. 2. — 9) Sic Gu. 1. (*qui* Ar. pr. va.) Gu. 2. al. — Vulg. *sunt*, *quae.* — 10) *proponuntur* al. — 11) Sic Gu. 1. 2. va. — *titulo* vulg. — 12) *scilicet* om. va. — 13) Sic Ar. pr. — *et idithun* Gu. 2. va. — *Idithim* vulg. — 14) Sic coniecit Arev., qui ipse posuit *Ezraithae.* Gu. 1. 2. pr. va. exhibent *Ezraelitae.* Om. hoc nomen vulg. — 15) *reliqui* al. — 16) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *psalmos . . . constat . . . compositos* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — Vulg. *in more Rom. Flacc.* — *in morem* pro *in more* scripsi cum Gu. 2. Ar. — 18) Sic Gu. 1. Ar. — *elegiaco* vulg. — *personant metro* al. — 19) *Israelis* al. — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Misle* vulg., quae exhibet *Hebraice Misle*, sed *Hebraice* om. Gu. 1. 2. — 21) *qui Graece . . . nominatur* Gu. 2. — 22) *ostenderet* Gu. 2. pr. — 23) *reseravit* Gu. 1. al. — 24) *Hebraice* addidi e Gu. 1. — 25) *qui* om. va. — 26) *dirigitur* al. — 27) *sunt* al. pr. va. — 28) *in latina lingua* al. — 29) *canticum canticorum* va. — *canticum cantici* al. — 30) Sic Gu. 1. — *et Hieron.* vulg. — 31) Sic Gu. 1. Ar. — *Esaias* vulg. — 32) Sic Gu. 1. — Vulg. *omnis contextus.* — *omnem textum*

metro constituit[37] alphabetum, quorum duo prima[38] quasi Sapphico metro scripta sunt, quia tres versiculos[39], qui sibi nexi sunt, et ab una tantum litera incipiunt, heroicum coma includit[40].

24. Tertium alphabetum trimetro scriptum est[41], ternis[42] literis iidem[43] terni versus[44] incipiunt. Quartum alphabetum simile primo et secundo habetur.

25. Ezechiel[45] et Daniel a viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur, quorum Ezechiel principia et fines multis habet obscuritatibus involuta. Daniel vero claro sermone orbis regna[46] pronuntiat et tempus adventus Christi manifestissima praedicatione annotat.

26. Hi sunt quatuor prophetae, qui maiores vocantur, quia prolixa volumina condiderunt. Libri[47] duodecim[48] prophetarum auctorum suorum nominibus praenotantur; qui propterea dicuntur minores, quia sermones eorum breves sunt.

27. Unde et connexi sibimet invicem[49] in uno volumine continentur, quorum nomina sunt[50]: Osee[51], Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias et[52] Malachias.

28. Esdrae liber auctoris sui titulo praenotatur, in cuius contextu[53] eiusdem Esdrae Neemiaeque sermones pariter continentur. Nec quenquam moveat, quod unus[54] Esdrae dicitur liber, quia secundus, tertius et quartus non habentur apud Hebraeos, sed inter apocryphos[55] deputantur.

29. Hester librum Esdras creditur conscripsisse. In quo eadem regina sub figura Ecclesiae Dei populum a servitute et morte eripuisse scribitur, atque[56] interfecto Aman[57], qui interpretatur iniquitas[58], diei celebritas in posteros mittitur.

30. Liber autem[59] Sapientiae apud Hebraeos nusquam est, unde et ipse titulus Graecam magis eloquentiam redolet. Hunc Iudaei Philonis esse affirmant, qui proinde Sapientiae[60] nominatur, quia in eo Christi adventus, qui est sapientia Patris, et passio eius evidenter exprimitur.

31. Librum autem Ecclesiasticum certissime Iesus filius Sirach Hierosolymita nepos Iesu[61] sacerdotis magni composuit, de quo[62] meminit et[63] Zacharias, qui liber apud Latinos propter eloquii[64] similitudinem Salomonis praenotatur[65].

32. Dictus autem Ecclesiasticus, eo quod de totius ecclesiae disciplina religiosae conversationis magna cura et ratione sit editus. Hic et apud Hebraeos[66] reperitur, sed inter apocryphos habetur.

Gu. 2. — *omnem textum vel eloquentiae* al. — al. om. *textum eloquentiae.* — 33) *suae* addidi e Gu. 1. — *eloquentia* Ar. — 34) *eius* Gu. 1. — *cum trimetro vel threnis suis* va. — *cum trimetro sed thren.* Gu. 2. — 35) *quod* Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. 2. al. pr. — *quadruplex* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *composuit* vulg. — 38) *prima* om. Gu. 2. — 39) *versiculi* Gu. 1. — 40) Sic Gu. 1. — *concludit* Gu. 2. pr. Ar. — *concludunt* vulg. — 41) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *conscriptum* vulg. — 42) Vulg. *a ternis*, sed praepos. om. Gu. 1. — 43) *iisdem* Ar. — *id est* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 44) Sic Gu. 1. — *versus terni* vulg. — *ternis* va. — 45) *Et Ezech.* Gu. 2. — 46) Sic Gu. 1. — *regna orbis* Gu. 2. pr. va. Ar. — *orbesque* al. — Vulg. *regna mundi.* — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *Liber . . . . praenotatur.* — Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 48) *duodecimus* Gu. 2. — 49) *pariter* al. — 50) Vv. *quorum nomina sunt* om. al. — 51) *Oseas* edit. Goth. — 52) *et* om. va. — 53) Sic Gu. 1. — *textu* vulg. — 54) *unus et Esdr.* Gu. 1. — 55) *apocrypha* al. — 56) *et* va. — 57) *hoste aman* al. — 58) *nequitia* al. et var. lect. ap. Goth. — 59) *autem* addidi e Gu. 1. — 60) *Sapientia* Gu. 1. — *qui libri* va. — 61) *Iehu* Gu. 1. — 62) Sic Gu. 1. 2. — *cuius* vulg. — 63) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 64) *illius* add. Gu. 2. — 65) vulg. *Salomonis titulo*, sed posterius vocab. om. Gu. 1. Recte. Est enim interpretamentum genitivi *Salomonis*, qui significat *quasi talis liber, qui sit Salomonis.* — 66) Sic Gu. 1. — *Hic liber apud Hebr.* vulg.

33. Iudith vero et Tobiae[1], sive Machabaeorum libri quibus auctoribus scripti sunt[2], minime constat. Habent[3] vocabula ex eorum nominibus, quorum gesta scribuntur.

34. Quatuor libros Evangeliorum quatuor Evangelistae singulariter conscripserunt.

35. Primus Matthaeus conscripsit Evangelium literis Hebraicis et sermonibus in Iudaea initians evangelizare ab humana Christi nativitate dicens: *Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abrabam:* significans descendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christum, sicut promissum est[4] in prophetis per Spiritum sanctum.

36. Secundus Marcus plenus spiritu sancto scripsit Evangelium Christi eloquio Graeco in Italia, secutus Petrum, ut discipulus. Is initium a spiritu prophetali fecit[5] dicens: *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini*[6]: ut[7] ostenderet Christum post assumptionem carnis Evangelium praedicasse in mundo. Ipse enim Christus et propheta dictus est, sicut scriptum est: *Et prophetam in gentibus posui te*[8].

37. Tertius Lucas, inter omnes evangelistas Graeci sermonis eruditissimus, quippe ut medicus in Graecia Evangelium scripsit Theophilo Episcopo, initians[9] a sacerdotali spiritu dicens: *Fuit in diebus Herodis regis Iudaeae sacerdos*[10] *quidam nomine Zacharias*, ut manifestaret Christum[11] post[12] nativitatem carnis et praedicationem Evangelii hostiam fuisse effectum pro salute mundi.

38. Ipse est[13] enim sacerdos, de quo dictum est in psalmis: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech*[14]. Ubi Christus enim[15] advenit, sacerdotium Iudaeorum obmutuit, lex et prophetia cessavit.

39. Quartus Ioannes scripsit Evangelium[16], ultimus in Asia, incipiens a Verbo, ut ostenderet, eundem salvatorem, qui pro nobis nasci et pati dignatus est[17], ipsum ante secula Dei Verbum esse, ipsum a coelo[18] venisse, et post mortem iterum ad coelum[19] remeasse.

40. Hi sunt quatuor Evangelistae, quos per Ezechielem Spiritus sanctus significavit in quatuor animalibus. Propterea autem quatuor animalia, quia per quatuor mundi partes fides Christianae religionis eorum praedicatione disseminata est.

41. Animalia autem dicta sunt, quoniam[20] propter animam[21] hominis per eos[22] praedicatur Evangelium Christi. Nam et oculis plena erant[23] intus et foris, quoniam praevident[24] ea[25], quae dicta sunt a prophetis, et quae promiserunt[26] impleri.

42. Crura autem eorum tecta, quia nihil pravum in Evangeliis est[27], et alis senis[28], tegentes crura et facies suas, revelata[29] sunt enim in adventu Christi quae tegebantur[30].

1) Sic Gu. 1. va. — *Tobi* Gu. 2. pr. — *Tobias* vulg. — 2) Sic Gu. 1. 2. — *sint* vulg. — 3) Vulg. *autem* addit, quod om. Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. — *erat* vulg. — *erat prom.* va. — 5) *fecit* om. Gu. 2. — 6) Sic Gu. 1. 2. al. — *Domino* vulg., quae add. *et reliqua*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. — 7) *ut* om. Gu. 1. — 8) Ierem. 1, 5. — 9) *evangelium* add. al. — 10) *sacerdos Iudaeae* Gu. 1. — *Iudae* al. — al. om. *quidam*. Vide Luc. 1, 5. — 11) *Iesum* al. add. — 12) *post* om. Gu. 1. — 13) *est* om. Gu. 2. — 14) Locus est Psalm. 110, 4. — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *Ubi enim Christus*, sed rariorem ordinem praetulit Isidor., quod omnis vis orationis erat in oppositione posita. — 16) *scripsit evang. Ioann.* Gu. 2. — 17) Sic Gu. 1. — Vulg. *dignatus est nasci et pati*. — 18) *ex coelo* Gu. 2. — 19) *ad coelum iterum* Ar. — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *quia* vulg. — 21) *animum* al. — 22) *per eos* om. Gu. 2. — 23) *sunt* pr. va. — 24) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *praevidentur*. — *pervident* Ar. — 25) *ea* om. Gu. 2. — Vulg. add. *evangelia*, quod om. Gu. 1. 2. — 26) Sic Gu. 1. — *promiserant* vulg. — *praemiserit* al. — Ar. *promissa erant impleri* pro *promissa erant in priori tempore*, quae vera videntur, nam in Gu. 1. 2. — al. *priore* omisso *tempore*. *Impleri* exhibet cod. Neap. ap. Grial. — 27) *est* om. Ar. — 28) Sic Gu. 1. — *alas senas* vulg. — 29) *velata* al. —

43. Evangelium autem[31] interpretatur bona annunciatio. Graece enim εὖ bene, ἀγγελία annunciatio dicitur[32]. Unde et angelus nuncius interpretatur[33].

44. Paulus Apostolus suas[34] scripsit epistolas quatuordecim, e quibus[35] novem septem[36] ecclesiis scripsit, reliquas discipulis suis Timotheo et[37] Tito et Philemoni.

45. Ad Hebraeos autem epistola plerisque[38] Latinis eius esse incerta est propter dissonantiam sermonis, eandemque alii Barnabam conscripsisse, alii a Clemente scriptam[39] fuisse suspicantur[40].

46. Petrus scripsit duas nominis sui epistolas, quae catholicae[41] ideo nominantur, quia non uni tantum populo, vel civitati, sed universis gentibus generaliter scriptae sunt.

47. Iacobus[42] et Ioannes et Iudas suas[43] scripserunt epistolas.

48. Actus Apostolorum primordia fidei Christianae in gentibus et nascentis ecclesiae historiam digerit. Actuum apostolorum Lucam scriptorem[44] esse[45] evangelistam, in quo opere nascentis ecclesiae infantia texitur, et apostolorum historia retinetur[46]. Unde et actus Apostolorum dicitur.

49. Apocalypsim librum Ioannes evangelista scripsit[47], eo tempore, quo ob evangelii praedicationem in insula Pathmos traditur[48] relegatus. Apocalypsis autem ex Graeco in Latinum revelatio interpretatur. Revelatio enim dicitur manifestatio eorum, quae obscura et abscondita[49] erant[50], iuxta quod ipse[51] Ioannes ait[52], *Apocalypsis*[53] *Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis.*

50. Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui per Spiritum sanctum loquentes ad[54] eruditionem nostram et praecepta vivendi et credendi regulam conscripserunt.

51. Praeter haec alia[55] volumina apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id est secreta, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus, a[56] quibus usque ad nos auctoritas veracium scripturarum certissima et notissima successione pervenit.

52. In iis apocryphis etsi inveniatur[57] aliqua veritas, tamen propter multa falsa, nulla est in eis canonica auctoritas, quae recte a prudentibus iudicantur non esse eorum credenda, quibus ascribuntur.

53. Nam multa et sub nominibus prophetarum, et recentiora sub nominibus apostolorum ab haereticis proferuntur, quae omnia sub nomine[58] apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.

30) Sic Gu. 1. — Vulg. *quae teg. in advent. Chr.* — 31) *enim* Gu. 1. Om. va. — 32) Gu. 1. *evangelium bonum annunciatio dicitur* exhibet pro vv. *Graece enim εὖ bene, ἀγγελία dicitur annunciatio.* Consentit va., nisi quod *angelium* praebet. *Annunciatio dicitur* exhibet etiam Gu. 2. — 33) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *dicitur* vulg. — 34) *suas* om. pr. va. — 35) Sic Gu. 1. — *ex* vulg. — 36) *septem* om. va. — 37) *et* addidi e Gu. 1. — 38) Vulg. *a plerisque*, sed *a* om. Gu. 1. — 39) *conscriptam* al. — 40) *testantur* al. — 41) *canonicae* al. — 42) Hunc articulum om. Gu. 1., sed errore opinor, quum omnia novi testamenti scripta persequatur. — 43) *suas reliquas epistolas* al. — *suas* om. Gu. 2. — 44) Sic Gu. 1. — *script. Luc.* vulg. — 45) *affirmant* add. vulg. Ar. va. pr. et var. lect. ap. Goth. *constat* — *novimus* al. — *constabat* al. Nihil horum exhibet Gu. 1. 2. — 46) Sic Gu. 1. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *continetur.* — 47) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *conscripsit* vulg. — 48) *creditur* al. et var. lect. ap. Goth. — 49) *et obscura* add. e Gu. 1. — 50) *sunt* Gu. 2. — 51) Vulg. *et ipse*, sed *et* om. Gu. 1. — 52) Sic Gu. 1. — *dicit* vulg. — 53) Sic Ar. va. — *Apocalypsin* vulg. — 54) *in* edit. Gothofr. — 55) Vulg. *et alia*, sed *et* om. Gu. 1. 2. va. — 56) Sic Gu. 1. — *ex* vulg. *e* va. — 57) Sic Gu. 1. — *invenitur* vulg. — 58) *nominibus* Gu. 2.

CAP. III. *De bibliothecis.*

1. Bibliotheca a Graeco[1] nomen accepit, ab eo quod ibi[2] recondantur libri. Nam βιβλίων librorum, θήκη repositio[3] interpretatur.

2. Bibliothecam veteris testamenti Esdras scriba post incensam legem a Chaldaeis, dum Iudaei regressi fuissent in Hierusalem[4], divino afflatus spiritu reparavit, cunctaque legis ac prophetarum volumina, quae fuerant[5] a gentibus corrupta correxit, totumque vetus testamentum in viginti duos libros constituit, ut tot libri essent in lege, quot habebantur et literae[6].

3. Apud Graecos autem bibliothecam primus instituisse Pisistratus creditur[7], Atheniensium[8] tyrannus, quam deinceps[9] ab Atheniensibus auctam Xerxes incensis Athenis evexit[10] in Persas, longoque post tempore Seleucus Nicanor rursus in Graeciam retulit.

4. Hinc studium regibus urbibusque caeteris natum est comparandi volumina diversarum gentium, et per interpretes in Graecam linguam vertendi.

5. Dehinc[11] magnus Alexander[12], vel successores eius[13] instruendis omnium librorum bibliothecis animum intenderunt, maxime Ptolemaeus cognomento Philadelphus omnis literaturae sagacissimus, cum studio bibliothecarum Pisistratum aemularetur, non solum gentium[14] scripturas, sed etiam et divinas literas in bibliothecam suam contulit. Nam septuaginta milia[15] librorum huius temporibus Alexandriae inventa sunt.

CAP. IV. *De interpretibus.*

1. Hic[16] etiam ab Eleazaro sacro pontifice petens scripturas veteris testamenti, in Graecam vocem ex Hebraica[17] lingua per septuaginta interpretes transferre[18] curavit[19], quas[20] in Alexandrina[21] bibliotheca habuit.

2. Siquidem singuli[22] in singulis cellis[23] separati[24] ita omnia per Spiritum sanctum[25] interpretati sunt, ut nihil in alicuius eorum codice inventum esset, quod in ceteris vel in verborum ordine discreparet.

3. Fuerunt et alii interpretes, qui ex Hebraica lingua in Graecam[26] sacra eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus et Theodotion, sicut etiam[27] Vulgaris illa interpretatio, cuius auctor non apparet et ob hoc sine nomine interpretis Quinta editio nuncupatur.

1) *Graecis* Gu. 2. — *Graeco sermone* al. — 2) Sic e vestigiis Gu. 1. scripsi, in quo est *ab eo* omisso *ibi.* — 3) Sic Arev. — Gu. 2. pr. va. *biblio librorum, theca repositio* — Gu. 1. *bibliorum theca reposititio.* — Vulg. βιβλίον *librum* (βιβλίον Gothofr.), θήμη *repositionem.* — 4) *Hierosolymam* al. — 5) Sic Gu. 1. 2. pr. — *fuerunt* vulg. — 6) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *quot et literae habebantur.* — 7) *traditur* va. — 8) Vv. *Atheniensium* usque ad *deinceps ab* om. Gu. 1. — 9) *Demosthenes* add. al. — 10) *avexit* Ar. — 11) *inde* add. Gu. 1. — 12) *Alexander magn.* Gu. 2. — 13) *eorum* Gu. 1. 2. — 14) *gentium* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 15) *duo milia* al. — 16) *Hinc* al. — Vulg. *etiam et*, sed *et* om. Gu. 1. — *sacro* addidi e Gu. 1. — et *petens scripturas* ex eod. pro *scripturas pet.* — *praeter scripturas* pro his Gu. 2. — 17) *Hebraea* al. — 18) *perferre* Gu. 1. — *referre* al. — *ferre* al. — 19) *procuravit* al. — 20) *quasque* Gu. 2. — 21) *Alexandria* al. va. — 22) *singuli* om. al. — 23) Sic Gu. 1. — *cellulis* Gu. 2. pr. Ar. — 24) *separatim* al. — 25) Cod. Tolet. I. notat vel addit: *Sanctissimus Hieronymus de LXX. interpretibus dicit* (fort. *disserit Arev.*), *et eos fuisse negat divisos et multa addidisse vel ademisse refert.* — 26) Sic Gu. 1. — *Graecum* vulg. — 27) Vulg. *etiam et*, sed *et* om. Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. — *reperit* vulg. — *in unum reperit* al. — 29) *editionibus* al. om. — 30) *peritissimus* al. — 31) Edit. Gothofr. et Arev. pr. addunt *atque, utpote a christiano interprete, verior*, quae om. Gu. 1. 2. va. Al. *christiana interpretatio.* — al. *a christiano interpretatio.* — *Clarior* pro *verior* pr. — 32) *Romam* Ar. — 33) *Persa* Gu. 2. pr. va. — *Xerxe* Gu. 1. —

4. Praeterea sextam et septimam editionem Origenes miro labore repperit[28], et cum caeteris editionibus[29] comparavit.

5. Presbyter quoque Hieronymus trium linguarum peritus[30] ex Hebraeo in Latinum eloquium easdem scripturas convertit, eloquenterque transfudit. Cuius interpretatio merito caeteris antefertur. Nam est et verborum tenacior, et perspicuitate sententiae clarior[31].

CAP. V. *De eo, qui primum Romam libros advexit.*

1. Romae[32] primus librorum copiam advexit Aemilius Paulus, Perse[33] Macedonum[34] rege devicto; deinde Lucullus e Pontica praeda. Post hos Caesar dedit Marco Varroni negocium quam maximae[35] bibliothecae construendae.

2. Primum autem Romae bibliothecas publicavit Pollio, Graecas[36] simul atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio, quod de manubiis[37] magnificentissimum instruxerat.

CAP. VI. *Qui apud nos bibliothecas instituerunt.*

1. Apud nos quoque Pamphilus[38] Martyr, cuius vitam Eusebius Caesariensis conscripsit, Pisistratum in sacrae bibliothecae studio[39] primus[40] adaequare contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope triginta voluminum millia[41] habuit.

2. Hieronymus quoque atque Gennadius[42] ecclesiasticos scriptores toto[43] orbe quaerentes ordine[44] prosecuti[45] sunt, eorumque studia in uno voluminis indiculo comprehenderunt.

CAP. VII[46]. *Qui multa scripserunt.*

1. Marcus Terentius Varro apud Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Graecos quoque Chalceniterus[47] miris attollitur laudibus, quod tantos libros ediderit[48], quantos quisque nostrum alienos scribere[49] propria manu vix possit.

2. De nostris quoque[50] apud Graecos Origenes in scripturarum labore tam Graecos, quam Latinos operum suorum numero superavit. Denique Hieronymus sex milia librorum eius se[51] legisse fatetur.

3. Horum tamen omnium studia Augustinus ingenio, vel scientia sua vicit. Nam tanta

34) *Macedonio* pr. va. — 35) Sic scripsi cum Arevalo. — Vulg. est *causa maxime bibliothecae construendae*, quod sensum non habet. Gu. 1. *causam* — al. *cum causa* — *etiam cum max.* va. — *etiam max.* va. — *cum maxime* Gu. 3. Om. vocabulum *causa* Z. Gu. 2. — 36) *vel huic Graec.* Gu. 1. — *hinc Gr.* Gu. 2. al., quod quid sit, nescio. — 37) *de spoliis inimicorum* Gu. 1., quae manifesta est interpretatio, in optimo codice reperta. Al. add. *id est de donis.* — 38) *Pamphilius* Z. Gu. 1. — 39) *suo studio* Gu. 2. — 40) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *adaeq. prim.* vulg. — 41) Sic Gu. 1. — *milia* vulg. — 42) *Genadius* Gu. 1. Om. Z. — 43) *in toto orbe* Z. — 44) *ordinem* Gu. 2. — 45) *persecuti* Gu. 2. Ar. — 46) Hoc caput, et quae praeterea hoc libro reperiuntur om. cod. Zittav. — 47) Sic Arev. — *Caliterius* vulg. — *Calciterus* Gu. 2. 3. pr. va. — *Cassiterus* al. — *Cassiterius* var. lect. ap. Goth. Grammatico Alexandrino Didymo hoc fuit cognomen, ut ait Hesych. in lib. de iis, qui in discipl. claruerunt. Vid. Suid. — 48) *edidit* al. — 49) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *aliena et scribere.* Al. pro *aliena* exhibent *nullatenus.* Et est haec var. lect. ap. Goth. Sed ut nos, ita Ruffin. Invect. *M. Terentium Varronem miratur antiquitas, quod apud Latinos tam innumerabiles libros scripserit. Graeci Chalcenterum miris efferunt laudibus, quod tantos libros composuerit, quantos quivis nostrum alienos sua manu describere non possit.* — 50) *Denique* pro his exhibet Gu. 2., sed in marg. est vulg. — al. *deinde.* Alii *De nostris* usque ad *fatetur* om. — 51) *se* om. Gu. 2. al. pr. va.

scripsit, ut diebus ac noctibus non solum scribere[1] libros eius quispiam[2], sed nec legere quidem occurrat[3].

CAP. VIII. *De generibus opusculorum.*

1. Opusculorum genera tria esse dicunt[4]. Primum genus excerpta sunt, quae Graece scholia[5] nuncupantur, in quibus ea, quae videntur obscura, vel difficilia, summatim ac breviter perstringuntur[6].

2. Secundum genus homiliae sunt, quas Latini verbum[7] appellant, quae proferuntur in populis. Tertium genus[8] tomi, quos nos libros, vel volumina nuncupamus. Homiliae autem ad vulgus loquuntur[9], tomi vero, id est libri maiores sunt disputatione[10]. Dialogus est collatio duorum vel plurimorum, quem[11] Latini sermonem dicunt. Nam quos Graeci dialogos vocant, nos sermones vocamus.

3. Sermo autem dictus, quia inter utrumque seritur. Unde[12] in Virgilio:

Multa inter sese[13] longo sermone[14] serebant.

4. Differt[15] autem sermo, tractatus et verbum. Sermo enim alteram eget personam[16], tractatus specialiter ad seipsum est, verbum autem ad omnes. Unde et dicitur: *Verbum fecit ad populum.*

5. Commentaria dicta, quasi cum mente[17]. Sunt enim interpretationes, ut commenta iuris, commenta evangelii[18].

6. Apologeticum est excusatio, in quo solent quidam accusantibus[19] respondere. In defensione enim[20], aut negatione sola positum est, et est nomen Graecum.

7. Panegyricum est licentiosum et lasciviosum genus dicendi in laudibus regum, in cuius compositione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum a Graecis exortum est, quorum levitas instructa dicendi facultate et copia incredibili multas mendaciorum nebulas suscitavit.

8. Fastorum libri sunt, in quibus reges, vel consules scribuntur[21], a fascibus dicti, id est potestatibus. Unde et Ovidii[22] libri Fastorum dicuntur, quia de regibus et consulibus editi sunt.

9. Prooemium est initium dicendi. Sunt enim prooemia principia librorum, quae[23] ante causae narrationem ad instruendas[24] audientium aures coaptantur. Cuius nomen plerique latini-

1) *scriberet* va. — 2) Sic Gu. 1. — *quisquam* vulg. — 3) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *possit* vulg. — 4) Sic Gu. 1. — *sunt tria* vulg. — *esse tria* om. *dicunt* Gu. 2. — 5) *scolica* Gu. 1. 2. — 6) Sic Gu. 1. 2. pr. ed. Goth. — *praestringuntur* vulg. — 7) Sic Gu. 1. 2. al. pr. — *verba* vulg. — 8) *genus* addidi e Gu. 1. — 9) *locuntur* Gu. 1. — 10) Sic Gu. 1. — *maioris . . . . disputationis* vulg. — 11) *quam* Ar. va. — 12) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. Locus Virgil. est Aen. VI, 160. — 13) Sic Gu. 1. Ar. et Virgil. — *se* vulg. — 14) Vv. *longo* (Virgil. et Arev. *vario*) *sermone* om. Gu. 2. 3. pr. va. — 15) Praecedunt vulg. haec: *Tractatus aut est unius rei multiplex expositio, eo quod trahat sensum in multa, sentiendo contractando sensum*, quae om. Gu. 1. Varietas lectionis est haec: *Tractatus est autem* pr. — *Tractatus autem* va. — *Dictus eo quod* pr. — *dictus quod* va. — *contrectando* Ar. — *contrectandi* va. At quum apud ecclesiasticos scriptores tractatus idem sit quod homilia, ut Augustin. Ep. 4. praefixa libro de haeres.: *Tractatus populares, quos Graece Homilias vocant*, verisimile est, ab alio grammatico haec addita esse. — 16) Sic Gu. Vulg. *altera . . . persona.* — *Eget persona altera* Gu. 2. — *autem* pro *enim* Gu. 1. — 17) *commenta* Gu. 1. — *commentae* Gu. 2. — 18) Vulg. sequuntur haec: *Nam quicquid breviter componitur, commentarium dicitur, quod vero elongatur* (*eleganter* al.), *expositio nominatur.* Sed haec om. Gu. 1. 2. Ar. — 19) *cau-*

tatis periti sine translatione posuerunt. Hoc autem vocabulum apud nos interpretatum praefatio nuncupatur, quasi praelocutio.

10. Praecepta sunt, quae aut, quid faciendum, aut, quid non faciendum[25] docent. Quid faciendum[26], ut:

Diliges[27] *Dominum Deum tuum*, et[28] *honora patrem tuum, et matrem tuam.*

Quid non faciendum, ut: *Non moechaberis, non furtum facies*[29].

11. Similiter et praecepta gentilium[30] vel iubent, vel[31] vetant. Iubent[32], ut:

Nudus ara, sere nudus[33].

Vetant, ut:

Neve inter vites corylum sere, neve flagella,
Summa pete[34].

12. Primus autem praecepta apud Hebraeos Moyses scripsit, apud Latinos Martius vates primus[35] praecepta composuit. E[36] quibus est illud:

Postremus dicas, primus taceas.

13. Parabolae et problemata nominibus suis indicant altius[37] se perscrutari oportere. Parabola quippe alicuius rei similitudinem per[38] se gerit. Quod licet sit vocabulum Graecum, iam tamen pro Latino usurpatur. Et notum est, quod in parabolis quae dicuntur rerum[39] similitudines, rebus, de quibus agitur, comparantur[40].

14. Problemata autem, quae Latinae appellantur propositiones, quaestiones sunt, habentes aliquid[41], quod disputatione solvendum sit.

15. Quaestio autem est quaesitio[42], cum quaeritur, an sit, aut[43] quid sit, aut[44] quale sit.

16. Argumentum vero dictum, quasi argutum[45], vel quod sit[46] argute inventum, ad comprobandas res.

17. Epistolam proprie Graeci vocant, quod[47] interpretatur Latine missa[48].

18. Ante cartae et membranarum usum in dolatis ex ligno codicellis epistolarum eloquia[49] scribebantur, unde[50] et portitores earum tabellarios vocaverunt.

CAP. IX. *De ceris.*

1. Cerae literarum materies, parvulorum nutrices: ipsae dant ingenium pueris primordia sensus, quarum studium primi Graeci tradidisse produntur. Graeci autem[51] et Tusci primum ferro in ceris scripserunt; postea Romani iusserunt, ne graphium ferreum quis haberet.

santibus al. — 20) *enim* om. pr. — 21) *scribebantur* al. — 22) *ob id* pro *Ovidii* Ar. — 23) *quia* Gu. 2. — 24) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *instruendum* vulg. — 25) Vulg. add. *sit*; quod om. Gu. 1. va. — 26) *sit* add. Gu. 2. va. — 27) Sic Gu. 1. va. (*diligee* ut vulg. vitiose.) Edit. Goth. *Dilige*, et ita Ar. Gu. 2. pr. — *Dominum* addidi e Gu. 1. — *Dom.* pro *Deum* Gu. 2. al. — *Deum Dom.* al. — 28) *et* om. va. — 29) *facias* Gu. 2. — 30) Sic Gu. 1. — Vulg. *gentilium praecepta.* — 31) *aut . . . aut* Gu. 2. — 32) Vulg. add. *faciendum*, quod om. Gu. 1. — 33) Virgil. Georg. I, 299. — 34) Virgil. Georg. II, 299. — 35) *primus* al. om. — 36) Sic Gu. 1. — *ex* vulg. — 37) *acutius* al. — 38) *prae* al. — 39) *per rerum similitudines*, sed *per* om. Gu. 1. va. Ar. — 40) *comparant* Gu. 2. al. — 41) *aliquid habentes* va. — 42) *quaesitio* al. om. — 43) *an* pr. va. Om. Ar. — 44) *an* Gu. 1. 2. pr. va. Om. Ar. — 45) *quasi argutum inventum* al. — 46) Sic Gu. 1. pr. va. — *quod sit arte inv.* Gu. 2. — Vulg. *vel quasi argute* — 47) *quae* Gu. 2. — 48) *stilla enim vel stillei missa vel missi* add. Gu. 2. — Gothici et al. pr. va. *stola enim sive stoli missa vel missi.* — 49) Sic Gu. 1. al. pr. va. var. lect. ap. Goth. *alloquia* Gu. 2. Ar. — *colloquia* vulg. — 50) *Unde* usque ad fin. om. Gu. 2. — *et* om. Ar. — 51) *autem* pro vulg. *enim* scripsi e Gu. 1. 2. Ar.

2. Unde et apud scribas dicebatur: *Ceram ferro ne caedito.* Postea institutum est, ut ceram[1] ossibus scriberent, sicut[2] indicat Atta in satyra dicens:

Vertámus vómerem in cerám[3], *mucróneque arémus ósseo.*

Graphium autem Graece, Latine scriptorium dicitur. Nam *γραφή* scriptura est[4].

CAP. X. *De cartis.*

1. Cartarum usum primum[5] Aegyptus ministravit, coeptum apud Memphiticam[6] urbem. Memphis enim[7] civitas est Aegyptiorum[8], ubi cartae usus primum inventus est[9], sicut ait Lucanus:

Conficitur bibula Memphitis[10] *carta papyro.*

Bibulam autem papyrum dixit quod humorem bibat.

2. Carta autem dicta, quod carptim papyri tegmen decerptum glutinatur. Cuius[11] genera quam plurima[12] sunt. Prima et praecipua Augustea regia, maioris[13] formae in honorem Octaviani[14] Augusti appellata.

3. Secunda Libyana[15] ob honorem Libyae provinciae. Tertia hieratica[16] dicta, eo quod ad sacros libros eligebatur, similis Augusteae, sed subcolorata.

4. Quarta Teneotica[17] a loco Alexandriae, qui ita vocatur, ubi[18] fiebat. Quinta Saitica ab oppido Sai[19].

5. Sexta Corneliana a Cornelio Gallo praefecto Aegypti primum confecta. Septima emporetica[20], quod ea merces involvuntur, cum sit scripturis[21] minus idonea.

CAP. XI. *De pergamenis.*

1. Pergameni[22] reges cum carta[23] indigerent, membrana[24] primum[25] excogitaverunt. Unde et pergamenarum[26] nomen hucusque tradente[27] sibi posteritate[28] servatum est. Haec[29] et[30] membrana dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur.

2. Fiebant autem[31] primum coloris lutei, id est crocei, postea vero Romae candida membrana reperta sunt, quod apparuit inhabile esse, quod et facile sordescant, aciemque legentium laedant, cum peritiores architecti neque aurea lacunaria ponenda in bibliothecis putent[32], neque pavimenta alia, quam e Carysteo[33] marmore, quod auri fulgor[34] hebetat[35], et Carystei viriditas reficiat oculos.

3. Nam et qui nummulariam discunt, denariorum formis myrteos[36] pannos subiiciunt[37],

1) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *cerae* Gu. 2. — *in cera* vulg. *Scribere* est h. l. transitive positum *complere literis.* — *in cera* Gu. 3. — 2) *sicuti* Gu. 2. — 3) *in vomerem in cera* Gu. 2. Versus est Iambicus tetrameter acatalectus. — 4) Sic Gu. 1. 3. Ar. — *dicitur script.* vulg. — *script. dic.* Gu. 2. al. pr. va. — 5) *primus* Gu. 2. — 6) *memphicam* Gu. 2. — *memphiacam* al. — 7) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *namque* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *Aeg. est* vulg. — 9) Sic Gu. 1. — *inv. est prim.* vulg. — 10) *Memphiticis* Gu. 4. et ita in MS. Longobard. Isidori se reperisse testatur Corte ad Lucan. IV, 135., apud quem est: *Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.* — 11) *Cui* Gu. 1. — 12) Sic Gu. 1. *plura* vulg. — 13) *et maioris f.* Ar. — 14) *Octavii* Ar. — 15) *Liviana* — *Liviae*, omisso voc. *provinciae* Arev., qui vulgatam ex scribarum errore ortam censet, quum apud Plin. H. N. XIII, 12., unde sua habet Isidor., sit *Liviae.* At ut in tertio genere discessit a Plin., qui *amphitheatricam* nominat pro *hieratica*, sic etiam h. l. discedere potuit. — 16) *hieranica* Gu. 1. — 17) *ceoneocica* Gu. 1. — *Taeniotica* Ar. — 18) *ubi* om. Gu. 1. 2. — 19) Sic Arev. e Plin. — Vulg. *Saltica* — *Salo.* — 20) *emptorica* Gu. 1. — 21) *scriptori* al. — 22) *Pergamene* Gu. 1. — *Pergamena* Gu. 2. — 23) *cartulis* al. — 24) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *membranas* vulg. — 25) Sic Gu. 1. — *primo* vulg. — *primi* Gu. 2. al. pr. Ar. — 26) *pergamenorum* Gu. 2. al. va. — 27) *tradentes* Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *poster. sibi* — *sibi* al. om. — 29) *Hoc* Gu. 1. — 30) *et* om. Ar. — 31) *enim* pr. va. — 32) *pu-*

et gemmarum sculptores scarabaeorum terga, quibus nihil est viridius, subinde respiciunt, et pictores idem faciunt, ut laborem visus eorum viriditate recreent[38].

4. Membrana autem aut[39] candida, aut lutea, aut purpurea sunt. Candida naturaliter existunt. Luteum membranum bicolor est, quod a confectore una tingitur[40] parte, id est crocatur[41]. De quo Persius[42]:

Iam liber et positis bicolor membrana capillis.

5. Purpurea vero inficiuntur colore purpureo, in quibus aurum et argentum liquescens patescat in literis[43].

CAP. XII. *De libris conficiendis.*

1. Quaedam nomina[44] librorum apud gentiles certis modulis conficiebantur. Breviore forma carmina atque epistolae. At vero historiae maiore[45] modulo scribebantur, et non solum in carta vel in membranis, sed etiam in[46] omentis[47] elephantinis textilibusque malvarum foliis atque palmarum.

2. Cuius generis Cinna sic meminit:

Haec tibi Arateis[48] multum vigilata lucernis
Carmina, quis[49] ignes[50] novimus aetherios[51].
Levis in aridulo[52] malvae descripta libello
Prusiaca[53] vexi[54] munera navicula.

3. Circumcidi libros Siciliae primum increbruit[55]. Nam initio pumicabantur. Unde et Catullus ait[56]:

Cui dono lepidum novum libellum
Arido modo pumice expolitum?

CAP. XIII. *De librorum vocabulis.*

1. Codex multorum librorum est, liber unius voluminis. Et dictus codex per translationem a codicibus[57] arborum, seu vitium, quasi caudex, quod in se[58] multitudinem librorum quasi ramorum contineat.

2. Volumen liber est a volvendo dictus[59], sicut apud Hebraeos volumina[60] legis, volumina prophetarum.

tant Gu. 1. — 33) Sic Arev. — Vulg. *eucharisteo.* Cfr. Isidor. XVI, 5. Sic mox idem *Caristi* pro vulg. *eucaristi.* Sed quum Gu. 1. *Eucharistie* exhibeat, scripsi *Carystei.* — 34) *fulgore* Gu. 2. — 35) *hebetet* Arev. — 36) *in mirteos* Gu. 1. pr. — *in musteos* Gu. 2. in marg. *al. mirricos.* — 37) *subiciunt* Gu. 1. 2. pr. — 38) *ut... recreent* om. al. — 39) *aut* om. Gu. 2. — 40) *tangitur* Gu. 1. — 41) *croceatur* al. — 42) Pers. Sat. III, 10. — 43) *in literas* Ar. — 44) *genera* Gu. 2. var. lect. ap. Goth. Ar. — 45) *maiori* Gu. 2. Ar. — 46) *in* addidi e Gu. 1. — *et membr.* Gu. 2. — *in chartulis membr.* pr. — 47) Sic Gu. 3. va. Ar. — *ommentis* (sic) Gu. 2. — *momentis* Gu. 1. — *in momentis* edit. Goth. — *et momentis* vulg. — 48) Sic Gu. 4. Ar. — *aratis* Gu. 2. pr. — *taretis* va. — *areteis* vulg. — *Arateis* scripsit Burmann. Anthol. Lat. l. II. ep. 251. T. I. p. 440., quem sequitur Weichert in Opuscc. p. 194 seqq., qui eiusdem commentarium in hoc poema suo operi addidit. *vigilata* pro *invigilata* scripsit idem Burm. — 49) Sic Gu. 1. 4. Burm. — *queis* Ar. — *quae* vulg. — 50) *signas* Gu. 2. va. — *signis* Gu. 3. al. — 51) Sic coniecit Weichert pro vulg. *aereos* vel, ut in Gu. 2. 3. 4. pr. va. *aerios.* — 52) *ardulo* Gu. 1. — *disscripta* pro *descripta* Gu. 2. — 53) Sic Gu. 3. 4. va. et Burm. et Weich. *pruriaca* Gu. 2. — *pruxiaca* al. — *Persica* vulg. — 54) *vexit* pr. — 55) *increbuit* Ar. — *increpuit* al. — 56) Sic Gu. 1. 2. 3. pr. va. — *ait Cat.* vulg. Carm. I, 1. — 57) Sic Gu. 2. — *caudicibus* Ar. — *corticibus* vulg. — 58) *ex se* Gu. 1. — 59) *dictum* va. — 60) *volumen* Ar.

3. Liber est interior tunica corticis, quae ligno cohaeret[1]. De quo Virgilius:

Nec si, cum moriens alta liber[2] *haeret in ulmo.*

Unde et liber dicitur, in quo scribimus, quia[3] ante usum cartae, vel membranarum[4] de libris arborum volumina fiebant, id est compaginabantur. Unde et scriptores a libris arborum librarios vocaverunt.

CAP. XIV. *De librariis et eorum instrumentis.*

1. Librarios[5] ante bibliopolas dictos. Librum enim Graeci βίβλον[6] vocant. Librarii autem iidem[7] antiquarii vocantur, sed librarii sunt, qui nova scribunt et vetera[8]; antiquarii, qui tantummodo vetera, unde et nomen sumpserunt.

2. A scribendo autem scriba nomen accepit, officium exprimens vocabuli qualitate.

3. Instrumenta sunt scribendi[9] calamus et penna. Ex his enim verba paginis infiguntur, sed calamus arboris est, penna avis, cuius acumen[10] in duo dividitur[11], in toto corpore unitate[12] servata, credo propter mysterium, ut in duobus apicibus vetus et novum testamentum signaretur[13], quibus exprimitur verbi sacramentum sanguine passionis effusum.

4. Dictus autem calamus, quod liquorem ponat[14]. Unde et apud nautas calare ponere dicitur.

5. Penna autem a pendendo vocata, id est volando. Est enim, ut diximus, avium.

6. Folia autem librorum appellata, sive ex similitudine foliorum arborum, sive[15] quia ex follibus fiunt, id est ex pellibus, quae de occisis pecudibus detrahi solent, cuius partes paginae dicuntur, eo quod sibi invicem compaginantur[16].

7. Versus autem vocati vulgo[17], quia sic scribebant antiqui, sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram[18] primum deducebant stilum, deinde convertebantur ab inferiore[19], et[20] rursus[21] ad dexteram versus, quos et hodie[22] rustici versus vocant.

8. Scheda est, quod adhuc emendatur, et necdum in libris redactum est, et nomen est[23] Graecum, sicut et[24] tomus.

CAP. XV. *De canonibus Evangeliorum.*

1. Canones evangeliorum Ammonius[25] Alexandriae[26] primus[27] excogitavit, quem postea Eusebius Caesariensis secutus plenius composuit. Qui ideo facti sunt, ut per eos invenire et scire[28] possimus[29], qui reliquorum Evangelistarum similia aut propria dixerunt[30].

2. Sunt autem numero decem, quorum primus continet numeros, in quibus quatuor

1) Vulg. sequuntur haec: *in qua antiqui scribebant*, quod om. Gu. 1. 2. — 2) Sic Gu. 1. e Virgil. Ecl. X, 67. — Vulg. *Sic alta liber* etc. *aret* pro *haeret* e Virg. scripsit Arev. — 3) *quod* Gu. 2. — 4) Sic Gu. 1. — *membranorum* Gu. 2. Ar. — 5) Vulg. *constat* add., quod om. Gu. 1. 2. al. — 6) *biblium* Gu. 1. — 7) Sic Ar. va. — *id est idem* vulg., quae *et* add., quod om. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 8) Sic Gu. 1. — Vulg. *qui et nova et vet. scrib.* — 9) Sic Gu. 1. al. — Vulg. *scribae.* — 10) *cacumen* Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. (*dia*) 2. pr. va. Ar. — 12) *vitae* add. Gu. 2. — 13) *significaretur* al. — 14) *deponat* et mox *deponere* al. — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *seu.* — 16) Sic Gu. 1. al. — *compingantur* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *vulg. voc.* vulg. — 18) *dextram* pr. h. l. et paullo post. — 19) *ad inferiorem* al. — 20) *et* om. Gu. 1. va. — 21) Sic Gu. 1. pr. va. — *rursum* vulg. — 22) *hodieque* Gu. 2. Ar., qui *et* om. — 23) Sic Gu. 1. — Vulg. *est nomen.* — 24) *et* om. va. — 25) *Amonimus* Gu. 1. — 26) Vulg. add. *Episcopus*, quod om. Gu. 1. 2. al. — 27) *primum* al. — 28) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *scire et inv.* vulg. — 29) *possemus* al. — 30) *dixerint*

eadem dixerunt: Matthaeus, Marcus, Lucas, Iohannes[31]. Secundus, in quibus tres: Matthaeus, Marcus, Lucas[32]. Tertius, in quibus tres: Matthaeus, Lucas, Iohannes[33]. Quartus, in quibus tres: Matthaeus, Marcus, Iohannes[34].

3. Quintus, in quibus duo: Matthaeus, Lucas. Sextus, in quibus duo: Matthaeus, Marcus. Septimus, in quibus duo: Matthaeus, Iohannes. Octavus, in quibus duo: Lucas, Marcus. Nonus, in quibus duo: Lucas, Iohannes.

4. Decimus, in quibus singuli eorum quaedam propria[35] dixerunt, quorum expositio haec est. Per singulos enim Evangelistas numerus quidam capitulis affixus adiacet, quibus numeris subdita est aera[36] quaedam minio notata, quae indicat, in quoto canone positus sit numerus, cui subiecta est aera.

5. Verbi gratia: Si est aera prima, in primo canone, si secunda, in secundo, si tertia, in tertio, et sic per ordinem usque ad decimum pervenies[37].

6. Si igitur quolibet aperto[38] evangelio placuerit scire, qui reliquorum Evangelistarum similia dixerunt, assumes[39] adiacentem numerum capituli, et requires[40] ipsum numerum in suo canone, quem indicat, ibique invenies, quot et qui[41] dixerunt[42], et ita demum in corpore inquisita loca, quae ex ipsis numeris indicantur[43], per singula evangelia dixisse de eisdem[44] invenies.

CAP. XVI. *De canonibus Conciliorum.*

1. Canon autem Graece, Latine regula nuncupatur. Regula autem dicta, quod recte ducit, nec[45] aliquando aliorsum trahit. Alii dixerunt regulam dictam, vel quod regat, vel quod normam recte vivendi praebeat, vel quia[46] distortum pravumque[47] corrigat.

2. Canones autem generalium conciliorum[48] a temporibus Constantini coeperunt. In praecedentibus namque annis, persecutione fervente, docendarum plebium minime dabatur facultas.

3. Inde Christianitas in diversas haereses scissa est[49], quia non erat episcopis licentia[50] in unum convenire, nisi tempore supradicti Imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregari.

4. Sub hoc etiam sancti Patres in Nicaeno concilio[51] de omni orbe terrarum convenientes iuxta fidem evangelicam et apostolicam secundum post Apostolos tradiderunt symbolum[52].

5. Inter caetera autem concilia quatuor esse[53] venerabiles synodos, quae totam principaliter fidem complectuntur, quasi evangelia quatuor[54], vel totidem paradisi flumina.

6. Harum prior[55] Nicaena synodus trecentorum octodecim[56] episcoporum Constantino

va. — 31) Vulg. *et Ioh.*, sed *et* om. Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *Lucas, Marcus.* — 33) Vulg. *et Ioh.*, sed *et* om. Gu. 1. 2. Ar. — 34) *et Ioh.* Edit. Goth. Gu. 1. pr. va. — 35) Sic Gu. 1. — Vulg. *propria quaedam.* — 36) *area* al. var. lect. ap. Goth. Eadem varietas est infra. — 37) *perveniens* Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *aperto quolibet.* — 39) *assumens* Gu. 1. — *assumus* Gu. 2. — 40) *requiris* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *qui et quid.* — 42) *dixerint* Gu. 2. Ar. — 43) *numeris indic.* Gu. 2. — 44) Sic Gu. 1. — Vulg. *de eisd. dix.* — 45) *ne . . . trahat* Gu. 2. — 46) *quod* Gu. 2. — 47) *quid* add. Gu. 2. va. Ar. — 48) *evangeliorum* Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *est scissa* vulg. — 50) Sic Gu. 1. — *licent. episc.* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — *concil. Nic.* vulg. — 52) *symbol. trad.* Gu. 2. Ar. — 53) Vulg. add. *scimus*, quod om. Gu. 1. 2. al. — 54) Sic Gu. 1. — Vulg. *quatuor evang.* — *quatuor animalia* al. — 55) Sic Gu. 1. 2. al. — *prima* vulg. — 56) *decem et octo* Gu. 2.

Augusto imperante peracta est. In qua Arianae perfidiae condemnatur[1] blasphemia, quam de inaequalitate sanctae Trinitatis idem[2] Arius asserebat, consubstantialem Deo patri Deum filium eadem sancta[3] synodus per symbolum definivit.

7. Secunda synodus centum quinquaginta patrum sub Theodosio imperatore[4] seniore Constantinopolim[5] congregata est, quae Macedonium, etiam[6] Spiritum sanctum[7] Deum esse negantem, condemnans, consubstantialem patri et filio spiritum sanctum demonstravit, dans symboli formam, quam tota Graecorum et Latinorum confessio in ecclesiis praedicat.

8. Tertia synodus Ephesina prima CC Episcopis[8] sub iuniore Theodosio Augusto edita est[9], quae Nestorium duas personas in Christo asserentem iusto anathemate damnavit[10], ostendens manere in duabus naturis[11] unam Domini nostri Iesu Christi personam.

9. Quarta synodus Chalcedonensis[12] sexcentorum triginta sacerdotum sub Martiano principe habita est, in qua Eutychem Constantinopolitanum abbatem Verbi Dei et carnis unam naturam pronunciantem, et eius defensorem Dioscorum quendam[13] Alexandriae[14] Episcopum, et ipsum rursus[15] Nestorium cum reliquis haereticis una Patrum sententia praedamnavit, praedicans eadem synodus Christum Dominum[16] sic natum de virgine[17], ut in eo substantiam et divinae[18] et humanae confiteantur[19] naturae.

10. Hae sunt quatuor[20] synodi principales, fidei doctrinam plenissime[21] praedicantes, sed et si qua sunt concilia, quae sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni[22] manent[23] stabilita[24] vigore, quorum gesta in hoc opere[25] condita continentur.

11. Synodum autem ex Graeco interpretari[26] comitatum vel coitum.

12. Concilii vero[27] nomen tractum[28] ex more Romano[29]. Tempore enim, quo causae agebantur[30], conveniebant omnes in unum, communique intentione tractabant. Unde et concilium a communi intentione dictum quasi communicilium[31]. Nam cilia oculorum sunt. Unde et considium consilium[32], d in l[33] literam transeunte.

13. Coetus vero conventus est, vel congregatio a coeundo, id est a[34] conveniendo in unum. Unde et conventum nuncupatum[35], sicut conventus coetus[36] vel concilium a societate multorum in unum.

1) Sic Gu. 1. — *condemnata* vulg. — 2) *isdem* Gu. 1. — 3) *sancta* om. va. — pro *eadem* exhibent al. *esse*, et pro *Deum filium* dant *dei filium*. — 4) *imperatore* addidi e Gu. 1. al. — 5) Sic Gu. 1. 2. pr. va. cod. Alban. et I. Vatic. Arch. — 6) *etiam* addidi e Gu. 1. — 7) *sanctum Spir.* Gu. 2. Ar. — 8) Sic Gu. 1., at scribendum erat per numeros CC. Esse autem hanc veterem lectionem indicat aliorum librorum additamentum *eodem conveniendo*, quod nonnisi lecto ablativo poni potuit. Est enim interpretatio ablativi qualitatis. Vulg. *ducentorum episcoporum*, ad quod vv. *eodem conveniendo* non quadrant. — 9) *est* om. Gu. 2. Ar. — 10) Sic Gu. 1. — *condemnavit* vulg. — 11) *in duas naturas* Gu. 2. — 12) *Calcid.* Gu. 1. — 13) Sic Gu. 1. — *quondam* vulg. — 14) Sic Gu. 1. — *Alexandrinum* vulg. — 15) Sic Gu. 1. — *rursum* vulg. — 16) *Deum* Gu. 1. al. Sic Gratian. Ivo. Raban. — 17) Sic Gu. 1. — Vulg. *de virg. sic nat.* — 18) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *et* om. vulg. — 19) Sic Gu. 1. 2. — *confiteamur* vulg. — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *Hae quatuor sunt.* Ar. *Quatuor hae sunt.* Cod. reg. Vatic. 1824. om. vv. *Quatuor . . . continentur.* — 21) *doctissime* al. — 22) *omnia* Gu. 2. — 23) *manente* Gu. 1. — 24) *stabilito* Gu. 1. — 25) Vv. *in hoc opere* om. Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. 2. al. — *Synodus . . . interpretatur* vulg. et mox *comitatum vel coitum* (sic enim Gu. 1. pro *coetum*, et habet id edit. Goth.) — 27) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *autem* vulg. — 28) Vulg. *tractum est*, sed *est* om. Gu. 1. 2. — 29) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *Rom. more* vulg. — 30) *gerebantur* al. — 31) Sic rectissime additamentum codd. emendavit Arev., quum in Gu. 1. va. sit *concilium*,

CAP. XVII. *De cyclo Paschali.*

1. Paschalem cyclum Hippolitus Episcopus temporibus Alexandri Imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi auctores Eusebius Caesariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus atque Victorius[37] amplificatis eiusdem festivitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt.

2. Cuius quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexandriae[38] Episcopus in XCV annos per quinquies decem novies calculans[39], quoto kalendarum die[40], vel luna debeat paschalis solennitas celebrari, summa brevitate notavit.

3. Cyclus[41] autem vocatus, eo[42] quod in orbem[43] digestus[44] sit, et quasi in circulo dispositum[45] ordinem complectatur[46] annorum sine varietate[47] et sine ulla arte.

4. Unde[48] factum est, ut cuiusque[49] materiae carmina simplici formitate facta cyclica vocarentur. Hinc et laterculum[50] dictum, quod ordinem habeat[51] stratum annorum.

5. Primus cyclus Decem novenalis[52].

		Lunae[57].
B[53]. Com[54]. an[55]. II. Idus	April[56].	XX.
C. VI. kal.	April.	XVI.
Em.XVI. kal.	Maii	XVII.
C. VI. Idus	April.	XX.
B. C. IX. kal.	April.	XV.
E. II. Idus	April.	XVI.
C. II. Non.	April.	XIX.
E. VIII. kal.	Maii	XX.
B. C. V. Idus	April.	XV.
C. II. kal.	April.	XVIII.
E. XII. kal.	Maii	XIX.
C. Non.	April.	XV.
B. C. V. kal.	April.	XVII.
E. XVI. kal.	Maii	XVIII.
C. VI. Idus	April.	XXI.
C. IX. kal.	April.	XVII.
B. E. XI. Idus	April.	XVII.
C. II. Non.	April.	XX.
E. VIII. kal.	Maii	XXI.

6. Secundus cyclus lunae.

		Lunae.
C. V. Idus	April.	XVIII.
B. II. kal.	April.	XX.
E. XII. kal.	Maii	XXI.
C. Non.	April.	XVII.
C. V. kal.	April.	XX.
B. E. XVI. kal.	Maii	XX.
C. kal.	April.	XVI.

in Gu. 2. pr. *consilium.* — 32) Vulg. *id est consilium,* sed *id est* om. Gu. 1. 2. Ar. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Vulg. s. — 34) *a* addidi e Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. — *conventus est nuncupatus* vulg. — 36) Sic Arev. Gu. 1. *conventus vel concil.* etc. — Vulg. *sicut a conventu coetus vel conc.* Pro *vel concil.* al. *ita et concil.* — 37) Sic Ar. e Beda lib. VI. de rat. temp. c. 48. et Gennadio, et vetustiss. Isidori libris Salmant. et Complut. — 38) Sic Gu. 1. edit. Goth. — *Alexandrinae urbis* vulg. — Voc. *urbis* om. Gu. 1. — *beatus* pro *beatissimus* va. — 39) *calculatis* al. — 40) Sic scribendum esse docet Gu. 1., qui exhibet *kalendie,* et est haec var. lect. ap. Goth. et ut nos, ita Concil. Bracar. II. c. 9. — 41) *Cyclum . . . vocatum* Gu. 2. — 42) *eo* om. va. — 43) Sic Gu. 1. Ar. — *orbe* vulg. — 44) *digestum* Gu. 2. — 45) *disposito* Gu. 1. — 46) *complectitur* Gu. 2. al. — 47) *veritate* al. — *in veritate* al. — 48) *et* add. Gu. 2. va. — 49) *cuique* Gu. 1. 2. — 50) *latine circulum dictum* al. — *latine cyclum dictum* var. lect. ap. Goth. al. *late cyclum dictum.* — 51) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. edit. Goth. — *habeant* vulg. — 52) Om. titulum Gu. 1. — *Primus cyclus luna* Gu. 2. — 53) Literam *B.* om. ubique Gu. 1. et va. — 54) Gu. 1. ubique integre *Communis.* — 55) *ann.* om. Gu. 1. 2. va. — 56) *Aprilis* integre semper Gu. 1. — 57) *Luna* ubique Gu. 1. 2. — Arev. ab initio tantum cuiusque cycli. Quae autem codd. et editt. sit varietas quum melius ostendi possit omnibus in una tabula positis, quoniam ita vehementer discrepant, ut vix dici possit, quid pro quo reperiatur positum, ad calcem totius operis in Analectis eam addidi. Secutus sum autem in emendando Arevalum.

	E. XI. kal.	Maii	XVII.
	C. Idus	April.	XX.
B.	C. V. kal.	April.	XV.
	E. XV. kal.	Maii	XVI.
	C. V. Idus	April.	XIX.
	C. VIII. kal.	April.	XV.
B.	E. Idus	April.	XV.
	C. Non.	April.	XVIII.
	C. V. kal.	April.	XXI.
	E. IIII. Idus	April.	XV.
B.	C. kal.	April.	XVII.
	E. XI. kal.	Maii	XVIII.

7. Tertius cyclus lunae.

			Lunae.
	C. VIII. Idus	April.	XV.
	C. IIII. kal.	April.	XVIII.
B.	XV. kal.	Maii	XVIII.
	C. V. Idus	April.	XXI.
	C. VIII. kal.	April.	XVII.
	E. XVIII. kal.	Maii	XVIII.
B.	C. Non.	April.	XX.
	E. VII. kal.	Maii	XXI.
	C. IIII. Idus	April.	XVII.
	C. IIII. Non.	April.	XX.
B.	E. XI. kal.	Maii	XX.
	C. VIII. Idus	April.	XVI.
	C. IIII. kal.	April.	XIX.
	E. XIIII. kal.	Maii	XX.
B.	C. IIII. Non.	April.	XV.
	C. VIII. kal.	April.	XVIII.
	E. XVIII. kal.	April.	XVIII.
	C. III. kal.	Maii	XIX.
B.	E. XIIII. kal.	April.	XV.

8. Quartus cyclus lunae.

			Lunae.
	C. III. Idus	April.	XIX.
	C. VII. kal.	April.	XV.
	E. XVII. kal.	Maii	XVI.
B.	C. VIII. Idus	April.	XVIII.
	C. IIII. kal.	April.	XXI.
	E. III. Idus	April.	XV.
	C. III. Non.	April.	XVIII.
B.	E. X. kal.	Maii	XVIII.
	C. XVIII. kal.	Maii	XXI.
	C. III. kal.	April.	XVII.
	E. XIII. kal.	Maii	XVIII.
B.	C. IIII. Idus	April.	XX.
	C. VII. kal.	April.	XVI.
	E. XVII. kal.	Maii	XVII.
	C. VII. Idus	April.	XX.
B.	C. XI. kal.	April.	XV.
	E. III. Idus	April.	XVI.
	C. III. Non.	April.	XIX.
	E. IX. kal.	Maii	XX.

9. Quintus cyclus lunae.

			Lunae.
B.	C. VII. Idus	April.	XVI.
	C. III. kal.	April.	XIX.
	E. XIII. kal.	Maii	XX.
	C. II. Non.	April.	XVI.
B.	C. VII. kal.	April.	XVII.
	E. XVII. kal.	Maii	XIX.
	C. II. kal.	April.	XV.
	E. XII. kal.	Maii	XVI.
B.	C. III. Idus	April.	XVIII.
	C. III. Non.	April.	XXI.
	E. XVI. kal.	Maii	XV.
	C. VI. Idus	April.	XVIII.
B.	C. III. kal.	April.	XX.
	E. XIII. kal.	Maii	XXI.
	C. II. Non.	April.	XVII.
	C. VI. kal.	April.	XX.
B.	E. XVII. kal.	Maii	XX.
	C. II. kal.	April.	XVI.
	E. XII. kal.	Maii	XVII.

10. A conditione[1] mundi usque ad hunc novissimum[2] cycli annum[3] computantur anni VMDCCCCXX[4], post cuius expletionem ad primum exordium recurrendum[5]. Antiquitus ecclesia[6] quarta decima luna cum Iudaeis pascha celebrabat[7], quocunque die occurreret. Quem ritum sancti Patres in Nicaena synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem et mensem inquirere, sed et[8] diem resurrectionis Dominicae observare, et ob hoc pascha a decima quarta[9] luna usque ad vigesimam primam extenderunt, ut[10] dies Dominicus non omitteretur.

11. Paschae autem vocabulum non Graecum, sed Hebraeum[11] est, nec a passione domini[12], quoniam πάσχειν[13] Graece dicitur pati, sed a transitu Hebraeo verbo pascha appellatum[14] est, eo quod tunc populus Dei ex Aegypto transierit[15]. Unde et[16] in Evangelio: *Cum vidisset*, inquit, *dominus*[17], *quia*[18] *venit hora*[19], *ut transiret de hoc*[20] *mundo ad Patrem.*

12. Cuius nox ideo[21] pervigil[22] ducitur[23], propter adventum regis ac Dei[24] nostri, ut tempus resurrectionis[25] nos non dormientes, sed vigilantes inveniat. Cuius noctis duplex ratio est, sive quod in ea[26] vitam tunc[27] recepit, cum passus est, sive quod postea eadem hora, qua resurrexit[28], ad iudicandum venturus est.

13. Eo autem modo agimus pascha, ut non solum mortem et resurrectionem Christi in memoriam revocemus, sed etiam caetera, quae circa eum[29] attestantur, ad sacramentorum significationem respiciamus[30].

14. Propter initium enim[31] novae vitae et propter hominem novum[32], quem iubemur induere et exuere veterem, expurgantes[33] vetus fermentum, ut simus[34] nova conspersio, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitae[35] novitatem primus mensis novorum[36] in mensibus anni[37] celebrationi[38] paschali mystice attributus est[39].

15. Quod vero tertiae hebdomadae die pascha celebratur, id est qui dies occurrit a quinta decima[40] luna in[41] vicesimam primam, hoc significat: quod[42] in toto tempore seculi, quod[43] septenario dierum numero agitur, nunc tertium tempus[44] hoc sacramentum apparuit[45].

16. Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia. Ubi iam manifestatum[46] est sacramentum prius occultum in prophetico aenigmate, ideo et propter haec tria tempora seculi[47] resurrectio Domini triduana est.

1) Vv. *A conditione* usque ad numerum mundi om. Ar. Pro *conditione* al. *constitutione.* — 2) *novissimi* Gu. 2. — 3) *cyclum* al. — 4) 5919 Gu. 1. al. 5900. al. 5911. al. 5921. — 5) *est recurr.* Gu. 2. — 6) *antiquitas ecclesiae* al. — 7) Sic Gu. 1. — Vulg. *pascha decima quarta. Celebrabat* pro *celebrabatur* Gu. 2. va. Ar., quod recepi. — 8) Sic Gu. 1. — *sed etiam et* vulg. — 9) *quarta decima* Ar. va. — 10) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *ne*, omisso scil. *non.* — 11) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *Hebraicum.* — 12) *domini* addidi e Gu. 1. — Gu. 2. va. *dictum* add. — 13) *pathin* Gu. 1. — 14) *appellata* Gu. 2. — 15) *transiret* va. — 16) *etiam* va. — 17) Sic Gu. 1. — Vulg. *Iesus.* — 18) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. et Vulg. Biblior. — *quod* vulg. Isidori. — 19) Vulg. *eius hora*, sed *eius* om. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. Locus est Ioann. 13, 1. — 20) *hoc* addidi e Gu. 1. — 21) *ideo nox* Gu. 2. — 22) *pervigilia* Gu. 2. al. — 23) *dicitur* Gu. 2. al. — 24) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *Domini.* At *dei* est apud Lactant. VII, 19. unde sua habet Isidorus. In Gu. 1. additur interpretatio *Iesu Christi.* — 25) Vulg. *eius* add., quod om. Gu. 1. al. — 26) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *eadem.* — 27) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *tunc vitam.* — 28) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *resurrexerit.* — 29) *eam* va. — 30) Sic Gu. 1. — *inspic.* vulg. — 31) *autem* Gu. 2. — 32) Sic Gu. 1. — *nov. hom.* vulg. — 33) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *expurgamus* vulg. Analepsis est in verbis *Propter hanc ergo* etc. — 34) *sitis* Gu. 1. — 35) *vitae* al. om. — 36) *novorum* om. Ar. — 37) Sic Gu. 1. — *anni mens.* vulg. — 38) *celebratione* Gu. 1. — 39) *est* om. va. — 40) Sic Gu. 1. al. va. — Vulg. *dec. quinta.* — Ar. *quarta dec.* — 41) Vulg. *usque in*, sed *usque* om. Gu. 1. 2. va. — 42) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 43) *qui* Gu. 1. — 44) *tertio tempore* Gu. 2. — *in tertium temp.* al. — 45) *apperuit* Ar. var. lect. ap. Goth. — 46) *manifestum* Gu. 1. al. va. — 47) Sic Gu. 1. — *sec. temp.* vulg. — *tertio seculi temp.* al.

17. Quod vero a quarta decima luna usque ad[1] vigesimam primam per dies septem paschalis dies quaeritur, hoc fit[2] propter ipsum numerum septenarium, quo universitatis significatio saepe figuratur, qui[3] etiam ipsi ecclesiae tribuitur propter instar universitatis, unde et Iohannes Apostolus in Apocalypsi ad VII. scribit ecclesias[4].

18. Ecclesia vero in ista adhuc[5] mortalitate carnis constituta propter ipsam mutabilitatem[6] lunae nomine in scripturis significatur[7].

19. Varia autem observantia opinionum paschalis festivitatis interdum errorem gignit. Latini namque a tertiis[8] Non. Martii[9] usque ad[10] tertias[11] Non. Aprilis primi mensis lunam inquirunt, et si quarta decima[12] luna die Dominica[13] provenerit[14], in alium diem Dominicum[15] pascha protrahunt[16].

20. Graeci primi mensis lunam ab octavo idus Martii[17] usque in diem nonis Apriliis[18] observant, et si decima quinta[19] luna Dominico die[20] incurrerit[21], sanctum pascha celebrant. Huiusmodi ergo[22] dissensio inter utrosque paschalem regulam turbat.

21. Communis annus dicitur, qui duodecim tantum lunas[23], id est[24] dies CCCLIIII habet. Dictus autem communis, quia saepe ita[25] duo coniuncti incedunt, ut invicem se in paschali festivitate[26] sequantur. Nam embolismus annus semper solus est[27].

22. Embolismus annus est, qui tredecim[28] menses lunares[29], id est CCCLXXXIIII[30] dies habere monstratur. Ipse est annus sancto Moysi divinitus revelatus, in quo iubentur hi[31], qui longius habitant[32], in secundo mense pascha celebrare.

23. Embolismus autem Graecum nomen est[33], quod interpretatur Latine superaugmentum, eo quod expleat numerum annorum communium, quibus undecim lunares dies deesse cernuntur.

24. Embolismi autem anni et communes sic inveniuntur. Si enim a decima quarta[34] luna paschae praecedentis usque ad decimam quartam[35] sequentis[36] CCCLXXXIIII[37] dies fuerint, embolismus[38] annus est; si CCCLIIII, communis est[39].

25. Bisextus est post[40] annos quatuor unus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis[41]. At ubi anno quarto[42] assem compleverit, bisextilem[43] annum facit.

26. Dictus autem bisextus, quia bis sexies ductus assem facit, quod est unus dies[44],

1) *ad* om. Gu. 2. — 2) *hoc fit* om. Gu. 1. al. — 3) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *quae* vulg. — 4) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *septem scribit* (al. *scripsit*) *ecclesiis.* — 5) *adhuc in ista* Gu. 2. — 6) *immutabilitatem* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *significatur in scripturis.* — 8) Sic plene Gu. 1. — *tert.* vulg. — 9) *Martias* pr. — 10) Sic Gu. 1. — *in* vulg. — 11) Sic plene Gu. 1. — *tert.* vulg. — *in tertio* al. — 12) Sic Gu. 1. va. Ar. — Vulg. *decima quarta.* — *quinta dec.* al. — *decima quinta* pr. — 13) Sic Gu. 1. — *Dominico* vulg. — 14) *venerit* Gu. 2. — *incurrerit* al. — 15) Sic Gu. 1., nisi quod *diem* om. — Vulg. *in alio die Dominico* — *die* om. va. — 16) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *pertrahunt* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *Martias* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *Nonarum Aprilium* vulg. — 19) Sic Gu. 1. (XV.) pr. va. — *quinta dec.* Gu. 2. Ar. — *decima quarta* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *die Dom.* vulg. — 21) *occurrerit* va. — 22) Sic Gu. 1. 2. va. — *igitur* vulg. — 23) Sic Gu. 1. va. Ar. — *quod duod. tantum lunas* Gu. 2. — *qui tantum lunas* var. lect. ap. Goth. — Vulg. *qui tantum lunationes.* Edit. pr. *qui duod. tantum lunationes.* — *tantum* al. om. — 24) Sic Gu. 1. 2. pr. — Vulg. *hoc est.* — 25) *ita* addidi e Gu. 1. — *ita coniuncti* Gu. 2. Ar. — 26) Sic Gu. 1. — *solennitate* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *est semper solus* vulg. — 28) XII. *tredecim* Gu. 2. — 29) *lunares* om. al. — 30) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. 364. — 31) Sic Gu. 1. 2. va. — *ii qui* vulg. — 32) *habitabant* Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. — Vulg. *nomen Graecum est.* — 34) XV. Gu. 1. — *quarta dec.* Gu. 2. Ar. — 35) XXIIII. Gu. 1. — *quart dec.* Ar. — 36) *sequentem* al. — 37) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. 364. — 38) Sic Gu. 1. 2. va. al. — *embolismalis* vulg. — 39) *est* addidi e

sicut et[45] quadrantem propter quater ductum, quod est bisextus, quem super dierum cursum in anno[46] sol facit, sive quod nequeat annus subintroduci[47], nisi bisextae[48] nonas Mart. computaveris[49], hoc est et primo die sex. non. Mart. et addito bis sexto alio die sexta non. Mart. iteraveris[50].

27. A sextis autem non.[51] Mart. usque in diem pridie[52] kal. Ianuarii[53], in lunae cursu[54] bisextus apponitur atque inde detrahitur.

28. Intercalares autem dies idcirco vocantur, quia interponuntur, ut ratio solis lunaeque[55] conveniat. Kalare enim ponere dicitur, intercalare interponere.

29. Epactas Graeci vocant, Latini adiectiones annuas lunares, quae per undenarium numerum[56] in se revolvuntur usque ad tricenarium[57]. Quas ideo Aegyptii adiiciunt[58], ut[59] lunaris emensio rationi solis aequetur[60].

30. Luna enim iuxta cursum suum vigintinovem et[61] semis dies lucere dinoscitur, et fiunt in annum lunares[62] dies CCCLIIII, remanent ad cursum anni solares dies undecim, quas Aegyptii adiiciunt.

31. Unde et adiectiones vocantur: absque his non invenies Lunam quota sit in quolibet anno et mense[63] et die. Istae epactae semper XI kal. April. reperiuntur in eadem luna, quae fuerit eo die.

32. Continentur autem circulo decemnovenali, sed cum ad XXIX[64] epactas perveniunt[65], qui est circulus[66] decemnovenalis[67], iam sequenti anno non addes super viginti novem[68] undecim, ut decem annuncies detractis triginta, sed inde reverteris, ut undecim[69] pronuncies.

CAP. XVIII. *De reliquis festivitatibus.*

1. Festivitas dicta a festis diebus, quasi festiditas, eo quod in eis[70] sola divina res[71] fit. Quibus contrarii[72] sunt fasti, in quibus ius fatur, id est dicitur. Solennitas autem[73] a sacris dicitur, ita suscepta, ut mutari ob religionem non debeat, ab solito[74], id est firmo atque solido nominata, vel ex eo, quod soleat fieri in anno[75].

2. Celebritas autem vocatur[76], quod non ibi terrena, sed coelestia tantum agantur.

3. Pascha festivitatum omnium prima est, de cuius vocabulo iam superius dictum est.

Gu. 1. — 40) *per* Gu. 1. 2. al. va. — 41) Vulg. sequuntur haec: *id est duodecim horae*, quae om. Gu. 1. va. Ar. — 42) Sic Gu. 1. — Vulg. *quarto anno.* — al. *quadriennio.* — 43) *bis sextum unum facit* Ar. — 44) *dies* om. Gu. 1. — 45) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 46) *in annum* al. pr. va. — 47) Sic Ar. et var. lect. ap. Goth. — Gu. 1. *anno suo introduci* — Gu. 2. *anno subintroduci.* — Vulg. *annum subintroducere.* — 48) *bissexto kal. Mart.* Ar. — *bissexto* Gu. 2. — *primo* paullo post pro *prima* Gu. 1. 2. pr. va. — 49) *computabis* al. — 50) *iterabis* al. Om. al. — *kal. Mart.* Ar. — 51) *kal. Mart.* Ar. — *a sextis* pro *a sexto* scripsi e Gu. 1. — 52) *pridie* al. om. — 53) Sic Gu. 1. va. — Vulg. *Ianuarias.* — 54) *lunae cursui* al. — 55) Sic Gu. 1. — *lunae solisque* vulg. — 56) Sic per 11 Gu. 1. — 57) Sic Gu. 1. — Vulg. *usque ad tric. in se resolvuntur.* At. *revolvuntur* Gu. 1. 2. va. Ar. et var. lect. ap. Goth. — 58) *adiciunt* Gu. 1. 2. — 59) *quod* al. — 60) *rationem solis sequatur* Gu. 2. — *aequatur* al. haud dubie, qui *quod* exhibent. — 61) *et* addidi e Gu. 1. — 62) *lunarem* Ar. — 63) *et mense et anno die* Gu. 1. — 64) XVIII Gu. 1. — 65) Sic Gu. 1. — *pervenerit* vulg. — *pervenerint* pr. va. — *pervenient* al. — 66) *ciclus* al. — 67) *nonus decimus* Gu. 1. 2. — *dec. non.* al. — 68) XVIII. Gu. 1. — *viginti quatuor* al. — 69) *ut per undecim* Gu. 2. — 70) *in ea* Gu. 1. — 71) Sic Gu. 1. — Vulg. *res divina.* — 72) *e contrarii* (sic) va. — 73) *autem* add. Gu. 1. — *Sollemnitas* Gu. 2. — *Solemnitas* Ar. — 74) Sic Arev. — *absoluto* Gu. 1. — *ab absoluto* al. — *a soluto* al. — *a absoluto* var. lect. ap. Goth. — Vulg. *a solito.* — 75) Vv. *vel ex eo, quod soleat fieri in anno* addidi e Gu. 1. al. et gothic. — 76) Sic Gu. 1. 2. al. — Vulg. *nominatur.*

4. Pentecoste[1], sicut et pascha, apud Hebraeos celebris dies erat[2], quod[3] post quinque decadas[4] paschae celebrabatur[5], unde et vocabulum sumpsit, πέντε enim Graece, quinque Latine[6], in quo die secundum legem panes propositionis de novis frugibus offerebantur.

5. Cuius figuram annus iubileus in testamento veteri gessit, quae[7] hunc iterum per figuram[8] repromissionis aeternam requiem praefigurat[9].

6. Epiphania Graece, Latine apparitio, sive manifestatio[10] vocatur. Eo[11] enim die Christus sideris indicio Magis apparuit[12] adorandus. Quod fuit primitiae[13] credentium gentium.

7. Quo die et[14] Dominici baptismatis sacramentum, et permutatae aquae in vinum[15] factorum per dominum signorum principia extiterunt.

8. Duae sunt autem epiphaniae, prima, in qua natus Christus pastoribus[16] Hebraeorum angelo nunciante apparuit, secunda, in qua ex gentium populis[17] stella indice praesepis cunabula Magos adoraturos[18] exhibuit.

9. Scenopegia solennitas Hebraeorum, de Graeco in Latinum tabernaculorum dedicatio interpretatur, quae celebrabatur a Iudaeis in memoriam expeditionis, cum ab Aegypto promoti in tabernaculis agebant[19], et ex eo scenopegia[20]. Σκήνη enim Graece tabernaculum[21] dicitur. Quae solennitas apud Hebraeos Septembri mense celebrabatur[22].

10. Neomenia apud Latinos[23] kalendae[24], apud Hebraeos autem, quia secundum lunarem cursum menses supputantur, et Graece μήνη luna appellatur, inde neomenia, id est nova luna.

11. Erant enim[25] apud Hebraeos ipsi dies[26] kalendarum institutione legali[27] solennes, de quibus in Psalterio dicitur[28]: *Canit*[29] *in initio*[30] *mensis tuba, in die insigni*[31] *solennitatis vestrae.*

12. Encaenia[32] est nova templi dedicatio[33]. Graece enim καινόν dicitur novum. Quando enim aliquid novum dedicatur, encaenia dicitur. Hanc dedicationis[34] templi solennitatem Iudaei Octobri[35] mense celebrant[36].

13. Dies palmarum ideo dicitur, quia in eo Dominus et salvator noster, sicut Propheta[37] cecinit, Hierusalem[38] tendens asellum[39] sedisse perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo plebium obviam ei clamaverunt: *Osanna, benedictus, qui venit in nomine Domini rex Israelis*[40].

14. Vulgus autem ideo hunc diem[41] Capitilavium[42] vocat[43], quia tunc mos[44] est la-

1) *Pentecosten* Gu. 1. 2. — *Pentecostes* pr. va. — 2) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *est* vulg. — 3) *quae* Ar. — 4) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *decades.* — 5) Sic Gu. 1. — *celebratur* vulg. — *colebatur* al. — 6) *Latine* addidi e Gu. 1. — 7) *qui* al. — 8) *profuturam* (ut al.) *remissionis* Gu. 1. — *per futuram* al. — 9) *praefiguratur* al. pr. va. — 10) *sive manifestatio* al. om. — 11) *Eodem* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *apparuit magis* vulg. — 13) Vulg. *figura primitiae*, sed *figura*, quae est genitivi possessivi interpretatio, om. Gu. 1. — 14) *et* om. Gu. 2. — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *in vin. aquae.* — 16) *natus est Christus et past.* al. — 17) *populo* al. — 18) *magis adoraturus* al. — *magis adoraturis* Ar. — *aput sepis* pro *praesepis* va. — 19) *agebantur* Gu. 1. pr. va. — 20) Vulg. add. *dicitur,* quod om. Gu. 1. 2. pr. va. — 21) Vulg. *Latine tabern.*, sed *Latine* om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 22) *celebratur* Gu. 2. al. pr. — 23) Sic Gu. 1. pro vulg. *nos.* — 24) *kalendis dies* Gu. 1. — 25) *enim* om. va. — 26) *dies* om. Gu. 1. — 27) Sic Gu. 1. — Vulg. *ex legali instit.* — *regali inst.* Gu. 2. — 28) Sic Gu. 1. 2. pr. va. al. — Vulg. *dicitur in Psalmo.* Locus est 81, 4. — 29) *Cantate* al. — 30) *in* addidi e Gu. 1. al. — 31) *insignis* al. — 32) Vulg. *autem* add., quod om. Gu. 1. — *enim* omisso *est* Gu. 2. — 33) *aedificatio* al. et gothici. — 34) *dedicationem* Gu. 2. — 35) *Octobris* pr. — 36) Sic Gu. 1. — *celebrabant* al. — *colebant* vulg. — 37) Zachar. 9, 9. — 38) *Hierosolymam* al. — 39) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *asello* vulg. Vide Munker. Ind. ad Hygin. v. *Sedere.* — 40)

vandi capita infantium, qui ungendi sunt, ne, observatione[45] quadragesimae sordidata, ad unctionem accederent.

15. Hoc autem die symbolum confitentibus[46] traditur propter confinem Dominicae paschae solennitatem, ut qui iam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem, quam confiteantur[47], agnoscant.

16. Coena Dominica dicta est, eo quod in eo[48] die Salvator pascha cum discipulis suis[49] fecerit, quod et hodie[50], sicut est traditum, celebratur, sanctumque in eo chrisma conficitur[51], atque initium novi et veteris testamenti cessatio declaratur[52].

17. Sabbatum ab Hebraeis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur, quod Deus in ipso, perfecto mundo, requievisset.

18. Siquidem et in[53] eo die requievit Dominus in sepulchro[54], ut quietis illius mysterium confirmaret: quod Iudaeis observandum in umbra futuri[55] praeceptum est. Sed postquam Christus in sepultura sua eius figuram adimplevit, observatio eius quievit.

19. Dominicus dies proinde vocatur[56], quia in eo resurrectionis[57] Domini nostri[58] gaudium celebratur. Qui dies non Iudaeis, sed Christianis in resurrectionem Domini declaratus est, et ex illo habere coepit[59] festivitatem suam.

20. Illis enim solum celebrandum sabbatum traditum est, quia antea erat[60] requies mortuorum, resurrectio autem nullius[61] erat, qui resurgens a mortuis non moreretur[62].

21. Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, ut praeiret in capite Ecclesiae, quod corpus Ecclesiae speraret in fine[63], iam dies Dominicus, id est, octavus, qui et primus, celebrari coepit.

CAP. XIX. *De officiis.*

1. Officiorum genera plurima sunt[64], sed praecipuum illud, quod in sacris divinisque rebus habetur. Officium autem ab efficiendo dictum, quasi efficium, propter decorem sermonis una mutata litera, vel certe ut quisque agat illa[65], quae nulli officiant, sed prosint omnibus.

2. Vespertinum officium est in noctis initio[66], vocatum ab[67] stella Vespere, quae surgit nocte oriente[68].

3. Matutinum vero[69] est in lucis initio ab stella Lucifero appellatum, quae inchoante

Sic Gu. 1. al. — *Israel* vulg. Locus est Iohann. 12, 13. — 41) Sic Gu. 1. 2. va. Vulg. *diem hunc.* — Ar. *eum diem.* — 42) *Capitelav.* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. al. — *vocant* vulg. — *vocantur* pr. — 44) Sic Gu. 1. 2. — *moris* vulg. — al. *quia in eo tunc mos est* — al. *quia in eo mos est.* — 45) *ob observationem* al. — Iidem haud dubie pro *sordidata* vel *sordidatam* exhibent, vel *sordidati*, ut Gu. 2. — 46) *competentibus* Gu. 2. et var. lect. ap. Goth. — 47) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *confitentur* vulg. — *quam confiteantur fidem* pr. va. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *in illo* vulg. — 49) *suis discip.* pr. va. — 50) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *et usque hodie* — al. *hodieque.* — 51) *in ea die conf. chrisma* Gu. 2. — *in eo die chr.* va. — 52) Vv. *atque initium novi et veteris cessatio testamenti declaratur* (*declarat* Gu. 1.) addidi e Gu. 1. va. Ar. — 53) *in* addidi e Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *in sep. Dom.* — 55) *temporis* add. al. — 56) *vocatus* Gu. 2. — 57) *resurrectione* Gu. 1. 2. al. — 58) al. add. *Iesu Christi.* — 59) Sic Gu. 1. va. Ar. — *coepit hab.* vulg. — 60) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia erat ante* (*antea* Gu. 2. pr. va.) — 61) Sic Gu. 1. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — *illius* vulg. — 62) *iam non moreretur* al. — 63) *in finem* Gu. 1. al. — *et in fine* Gu. 2. — 64) Sic Gu. 1. — *plurima genera esse* Gu. 2. — Vulg. *plurima sunt genera.* — pr. va. *plur. gen. sunt.* — 65) Sic Gu. 1. — *illa agat* vulg. — 66) *initium* Gu. 1. — Sic paulo post. — 67) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. Sic paulo post. — 68) Sic Gu. 1. — *oriente nocte* vulg. — *ab or. n.* Gu. 2. — *occurrente nocte* al. — 69) Vulg.

mane oritur[1]. Quorum duorum[2] temporum significatione ostenditur, ut die ac nocte semper Deus laudetur.

4. Missa tempore[3] sacrificii est, quando catechumeni foras[4] mittuntur, clamante levita: *Si quis catechumenus remansit*[5], *exeat foras;* et inde missa, quia sacramentis altaris interesse non possunt, qui nondum regenerati noscuntur.

5. Chorus est multitudo in sacris collecta[6], et dictus chorus, quod in[7] initio in modum coronae circum[8] aras starent et ita psallerent. Alii chorum dixerunt a concordia, quae in charitate consistit, quia, si charitatem non habeat, respondere convenienter non potest.

6. Cum autem unus canit, Graece monodia, Latine sicinium[9] dicitur, cum vero duo canunt, bicinium appellatur, cum multi, chorus. Nam choreae[10] ludicrum cantilenae, vel saltationes classium[11] sunt.

7. Antiphona ex Graeca interpretatione[12] vox reciproca: duobus scilicet choris alternatim psallentibus ordine mutato[13], sive de uno ad unum. Quod genus psallendi Graeci invenisse[14] traduntur.

8. Responsorium[15] Itali tradiderunt. Quod inde responsorios[16] cantus vocant, quod alio desinente id alter respondeat. Inter responsoria[17] autem et antiphonas[18] hoc differt, quod in responsoriis unus[19] versum dicit, in antiphonis autem versibus alternant chori.

9. Lectio dicitur, quia non cantatur, ut psalmus vel hymnus, sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic sola pronunciatio quaeritur.

10. Canticum est vox cantantis in laetitiam[20].

11. Psalmus autem dicitur, qui cantatur ad Psalterium, quo usum esse David prophetam[21] in magno mysterio prodit historia. Haec autem duo in quibusdam Psalmorum titulis iuxta musicam artem alternantius[22] sibi apponuntur[23].

12. Nam canticum Psalmi est, cum id quod[24] organum modulatur, vox[25] cantantis eloquitur. Psalmus vero cantici[26] cum[27] quod humana vox praeloquitur, ars organi modulantis imitatur. Psalmus autem[28] a psalterio dicitur, unde nec mos est ex alio opere eum componi.

13. Tres autem gradus sunt in cantando: primus[29] succentoris, secundus incentoris, tertius accentoris.

14. Diapsalma quidam verbum Hebraicum esse volunt[30], quo[31] significatur, semper, id est, quod illa, quibus interponitur hoc[32], sempiterna esse confirment[33].

add. *officium*, quod om. Gu. 1. — 1) *oritur inchoante mane* Gu. 2. pr. va. — 2) *duum* va. — 3) *tempus* Gu. 2. — 4) *foris* pr. — 5) *remansit catech.* Gu. 2. — 6) Sic Gu. 1. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. *collectus* vulg. — *collectis* al. var. lect. ap. Goth. va. — 7) *in* addidi e Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *circa* vulg. — 9) *sincinium* Ar. — *succinium* al. var. lect. ap. Goth. va. — 10) Sic Gu. 1. — Vulg. *chorea.* — 11) *plausuum* al. et var. lect. ap. Goth. — 12) Sic Gu. 1. — Vulg. *ex Graeco interpretatur.* — 13) Sic Gu. 1. — *commutato* vulg. — 14) *meminisse* va. — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *Responsorios.* — 16) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *Quod* (*quos* Gu. 2. et var. lect. ap. Goth.) *carmen inde responsorios* (*responsoria* Gu. 1. al.) — 17) Sic Gu. 1. — *responsorium* Gu. 2. — Vulg. *responsorios.* — 18) *antiphonam* Gu. 2. — 19) *unum* Gu. 2. — 20) *in laetitia* Gu. 2. al. pr. va. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *prophetam David.* — 22) Sic Gu. 1. — *alternatim* vulg. — 23) *oppon.* va. — 24) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *id quod cum* vulg. — al. om. *cum.* — 25) Vulg. add. *postea*, quod om. Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. Ar. et var. lect. ap. Goth. — Vulg. *canticum.* — 27) Hoc *cum* addidi e textu Arevali, ut supra *cum id quod.* — 28) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *enim.* — 29) *infimus* al. In cod. Mutinensi est *primus incentoris, secundus succentoris*, ut lib. VII. cap. 12. — 30) Sic Gu. 1. — Vulg. *Hebraeum verbum quidam esse volunt.* — Gu. 2. pr. va. *quidam hebraeum verbum esse*

15. Quidam vero Graecum[34] existimant, quo[35] significatur intervallum psallendi, ut psalma sit, quod psallitur, diapsalma vero interpositum in psallendo silentium, ut quemadmodum sympsalma dicitur vocis[36] copulatio in cantando[37], ita diapsalma disiunctio earum, ubi quaedam requies distincta[38] continuationis ostenditur.

16. Unde illud probabile est, non coniungendas sententias in psallendo, ubi diapsalma interposita[39] fuerit, quae[40] ideo interponitur, ut conversio sensuum, vel personarum esse noscantur[41].

17. Hymnus est canticum laudantium, quod de Graeco in Latinum laus[42] interpretatur, eo[43] quod sit carmen laetitiae et laudis. Proprie autem hymni sunt continentes laudem Dei. Si ergo sit laus et non Dei[44], non est hymnus: si sit et[45] laus et Dei laus, et non cantetur[46], non est hymnus[47].

18. Cui contrarium est threnum[48], quod est carmen lamenti[49] et funeris.

19. Alleluia duorum[50] verborum interpretatio est, hoc est laus Dei, et est Hebraeum[51]. Ia[52] enim unum est de decem nominibus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur.

20. Amen significat vere, sive fideliter, quod ipsum[53] Hebraeum est. Quae duo verba alleluia et amen[54] nec Graecis, nec Latinis, nec barbaris licet in suam linguam omnino transferre, vel alia lingua annunciare[55]. Nam quamvis interpretari possint, propter sanctiorem tamen auctoritatem servata est ab apostolis in iis propriae linguae antiquitas.

21. Tanto enim sacra[56] sunt nomina, ut etiam Iohannes in Apocalypsi referat, se spiritu revelante vidisse et audisse[57] vocem coelestis exercitus tanquam vocem aquarum multarum et tonitruum validorum dicentium: amen et[58] alleluia: ac per hoc sic oportet in terris utraque dici, sicut in coelo resonant.

22. Osanna in alterius linguae interpretationem in totum[59] transire non potest. Osi enim salvifica interpretatur, anna interiectio est[60], motum animi significans sub deprecantis affectu[61].

23. Integre autem dicitur osianna, quod nos corrupta media vocali[62] litera et elisa dicimus osanna, sicut fit in versibus, cum scandimus. Litera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, et dicitur Hebraice osanna, quod interpretatur salvifica, subaudiendo vel: populum tuum, vel: totum mundum.

24. Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulum. Fertum enim dicitur oblatio, quae altari[63] offertur et sacrificatur a Pontificibus, a quo offertorium nominatum[64], quasi profertum[65].

vol. — 31) *quod* Gu. 2. — 32) Sic Gu. 1. — Vulg. *hoc interpon.* — 33) *confirmet* al. — *confirmetur* va. — 34) Vulg. add. *verbum*, quod om. Gu. 1. — 35) *quod* Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. 2. al. — *vocum* vulg. — 37) *in cantando* al. om. — 38) Sic Gu. 1. 2. al. et var. lect. ap. Goth. — *distinctae* al. — *distincta continuatione* al. — 39) *dispositum* va. — 40) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 41) Sic Gu. 1. — *noscatur* vulg. — 42) *laus* add. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 43) Vulg. *pro eo*, sed *pro* om. Gu. 1. — 44) Vulg. *sit Dei*, sed *sit* om. Gu. 1. — 45) *et* om. Gu. 2. — 46) *cantatur* Gu. 2. — 47) Vulg. sequuntur haec: *Si ergo* (*et* add. Gu. 2. Ar.) *in laudem* (*et* praeponit Ar.) *Dei* (om. Gu. 2.) *dicitur* (om. Ar.) *et cantatur*, *tunc est hymnus*, quae om. Gu. 1. — 48) *contrariu*[illegible]. , *threnus* Ar. — 49) Sic Gu. 1. 2. — *lamenti carmen* vulg. — *carmen* om. va. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. et edit. Goth. *duum* vulg. — 51) *verbum Hebraeum* al. va. — 52) *Iam* va. — 53) Vulg. *et ipsum*; *et* om. Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. — *amen et allel.* vulg. — 55) *enunciare* Ar. — 56) *sacrata* al. — 57) Sic Gu. 1. va. — Vulg. *audivisse.* — Gu. 2. *audiſ* (sic) — 58) *et* om. Gu. 1. Locus Apocalyps. est 19, 6. — 59) Sic Gu. 1. — Vulg. *in toto.* — 60) *est* om. Gu. 2. — 61) *effectu* Gu. 1. — 62) *vocabuli* Ar. — 63) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *in altari* al. — *altario* al. — Vulg. *alteri.* — 64) Sic Gu. 1. al. — *nominatur* vulg. — 65) Sic Gu. 1. — *propter fertum* vulg.

25. Oblatio vocatur, quia[1] offertur.

26. Dona divina proprie[2] dicuntur, munera hominum.

27. Nam munera dicuntur obsequia, quae pauperes divitibus loco munerum[3] solvunt. Itaque[4] munus homini datur, donum Deo. Unde etiam in templis donaria dicimus. Munera autem vocantur, quia manibus vel accipiuntur, vel dantur.

28. Duo sunt autem[5], quae offeruntur, donum et sacrificium.

29. Donum dicitur, quicquid auro, aut argento[6], vel alia qualibet specie[7] efficitur.

30. Sacrificium autem est victima et quaecunque in ara cremantur[8], seu ponuntur. Omne autem quod datur Deo[9], aut dedicatur, aut consecratur. Quod dedicatur, dicendo datur, unde et appellatur. Unde[10] errant, qui dedicationem[11] consecrationem putant significare[12].

31. Immolatio ab antiquis dicta, eo quod in mola[13] altaris posita victima caederetur. Unde et mactatio post immolationem est. Nunc autem immolatio pani[14] et calici convenit, libatio autem tantummodo calicis oblatio est.

32. Hinc est illud: *Et*[15] *libavit de sanguine uvae.* Sicut[16] et secularium quidam poetarum: *Nunc*, inquit, *pateras libate Iovi*[17]. Libare enim[18] proprie fundere est, sumptumque nomen est[19] ex[20] Libero quodam, qui in Graecia usum reperit vitis.

33. Hostiae apud veteres dicebantur sacrificia, quae fiebant, antequam ad hostem[21] pergerent.

34. Victimae vero sacrificia, quae post victoriam devictis hostibus immolabantur[22]. Et erant victimae maiora sacrificia, quam hostiae. Alii victimam dictam putaverunt, quia ictu percussa cadebat, vel quia vincta ad aras ducebatur.

35. Holocaustum illud est, ubi totum igne[23] consumitur, quod offertur[24]. Antiqui enim cum maxima sacrificia administrarent[25], solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma, et ipsa erant holocaustomata. *Ὅλον* enim Graece totum dicitur, *καῦσις* incensio, et holocaustum totum incensum.

36. Cerimoniae apud Latinos dicuntur sacra omnia, quae apud Graecos Orgia vocantur. Proprie autem visum est doctoribus a carendo appellari cerimonias, quasi carimonias, eo quod ea, quae in sacris divinis offeruntur, in suo usu his[26] carerent homines, quod nomen etiam[27] in usu est literarum sanctarum.

37. Alii[28] cerimonias proprie in observationibus Iudaeorum credunt, abstinentiam[29] sci-

1) *quia* Gu. 1. — 2) Sic Gu. 1. — *proprie divina* Ar. — Vulg. *proprie Dei* — Gu. 2. supra vers. *dei divina* — *dei proprie* va. — 3) *muneris* al. — 4) Sic Gu. 1. — *Ita* vulg. — 5) Sic Gu. 1. va. — *autem sunt* vulg. — 6) Sic Gu. 1. — *auro argentòque* Gu. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *argento auroque.* — 7) Sic Gu. 1. — Vulg. *aut qualibet alia specie.* — 8) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *cremantur in ara.* — 9) Sic Gu. 1. — *Deo datur* vulg. — *aut consecr. aut ded.* Gu. 2. al. — 10) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. Ar. — 11) *dedicationem* om. al. — 12) *significari* al. pr. va. — 13) Sic Gu. 1. — *mole* vulg. — 14) Sic Ar. — Vulg. *panis et calicis* — Gu. 1. 2. al. gothici et pr. et edit. Goth. *panis et calici.* Edit. va. *panis et calici.* — 15) *et* om. Gu. 2. Locus est Ecclesiast. 50, 17. — 16) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *sic.* — 17) Locus est ap. Virg. Aen. VII, 133. — 18) *autem* Gu. 2. — 19) *est* addidi e Gu. 1. — *est nomen* Gu. 2. — 20) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *de.* — 21) *hostes* Gu. 2. — 22) *immolabant* Gu. 2. al. — 23) *igni* Gu. 2. — 24) *fertur* edit. Goth. — 25) *amministr.* Gu. 2. — 26) *his* addidi e Gu. 1. al. — *id carerent* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. — *etiam nomen* vulg. — Vv. *quod etiam .... sanctar.* om. Gu. 2. — 28) *autem* add. Gu. 2. va. — 29) *abstinentia* Gu. 2. — 30) *veterem* om. va. — 31) Sic Gu. 1. 2. — al. *abstinuerint* vulg. — 32) *dum ex fru-*

licet quarundam escarum secundum veterem[30] legem, eo quod observantes careant his rebus, quibus se abstinuerunt[31].

38. Sacrificium dictum, quasi sacrum factum, quia prece mystica consecratur in memoriam pro nobis Dominicae passionis, unde hoc eo iubente corpus Christi et sanguinem dicimus, quod dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur[32], et fit sacramentum, operante[33] invisibiliter Spiritu Dei, cuius panis et calicis sacramentum Graeci Eucharistian[34] dicunt, quod Latine bona gratia interpretatur. Et quid melius corpore et sanguine Christi?

39. Sacramentum est in aliqua celebratione[35], cum res gesta ita fit, ut aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem sacramenta, baptisma et chrisma[36], corpus et sanguis[37].

40. Quae ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento[38] corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorundem sacramentorum operatur, unde et a secretis virtutibus vel a[39] sacris sacramenta dicuntur.

41. Quae ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia sanctus in ea[40] manens spiritus eundem sacramentorum latenter[41] operatur effectum.

42. Unde, seu per bonos, seu per malos ministros intra Dei ecclesiam dispensentur[42], tamen quia Spiritus sanctus[43] mystice illa vivificat, quae[44] quondam Apostolico in tempore visibilibus[45] apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur haec dona, nec malorum attenuantur, quia neque qui plantat est aliquid[46], neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus[47], unde et Graece mysterium dicitur, quod secretam et reconditam habet[48] dispensationem.

43. Baptismum Graece, Latine interpretatur tinctio[49], quae[50] idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiae in melius[51] immutatur, et longe aliud[52], quam erat, efficitur.

44. Prius enim foedi eramus deformitate peccatorum[53], in ipsa tinctione[54] reddimur pulchri dealbatione virtutum, unde et[55] in Canticis scribitur canticorum[56]: *Quae est ista, quae ascendit dealbata?*

45. Cuius mysterium non aliter, nisi sub Trinitatis designatione, id est Patris et Filii et Spiritus sancti cognominatione completur, dicente Domino ad apostolos[57]: *Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.*

46. Sicut enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum confirmat ternarius numerus nominum divinorum.

ctibus terrae sit sanctificatum Gu. 2. — *fit* pro *sit* al. — *sacrificatur* pro *sanctificatur* al. — 33) In Pal. 281. supra est *cognominative.* — 34) *eucharistiam* Gu. 2. — 35) *Sacr. est aliqua celebratio* Gu. 2. — 36) Sic Gu. 2. — *baptisma chrisma* Gu. 1. — Vulg. *baptismum* — Arev. *baptismus.* Cod. Vat. 623. interpolatus: *communio, baptismus, chrisma corpus et cetera, quae ob id sacramenta dicuntur.* — 37) Vulg. add. *Christi*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 38) *sub tegumentum* al. — 39) *a* addidi e Gu. 1. 2. va. — 40) *in eo* Gu. 1. — *sanctus spiritus in ea manens* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *eundem latenter* va. — Vulg. *eorundem latenter sacramentorum.* — 42) *dispensantur* Gu. 2. — *dispensentur* Gu. 1. Ar. pr. edit. Goth. — *dispensetur* vulg. — 43) *sanctus Spir.* Gu. 2. — 44) *qui* Gu. 2. va. — 45) *visibiliter* al. — 46) *aliquod* Gu. 2. — 47) *Deus dat* Gu. 2. — 48) Sic Gu. 1. Ar. — *habeat* vulg. — *dispositionem* pro *dispensationem* Ar. — 49) Sic Gu. 1. — Vulg. *tinctio interpr.* — *Baptismus* Ar. — 50) *quod* Gu. 2. — 51) *in melius* al. om. — 52) *aliter* al. — 53) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *deformitate peccator. foedi eramus.* — 54) *intinctione* al. pr. va. — 55) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 56) Cap. 8, 5. — 57) Locus est Matth. 28, 19.

47. Quod autem per aquam baptismum datur, haec est ratio[1]. Voluit enim Dominus, ut res illa invisibilis per congruens[2], sed profecto contrectabile[3] et visibile[4] impenderetur elementum, super quod elementum[5] etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus.

48. Nam sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latenter eius mysterio per Spiritum[6] purificatur et animus[7]. Cuius sanctificatio ita est.

49. Invocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de coelis, et medicatis aquis sanctificat eos[8] de semetipso, et accipiunt vim purgationis, ut in eis et caro et anima[9] delictis inquinata mundetur.

50. Chrisma Graece, Latine unctio nominatur, ex cuius nomine et Christus dicitur, et homo post lavacrum sanctificatur.

51. Nam sicut in baptismo[10] peccatorum remissio datur, ita per unctionem[11] sanctificatio spiritus[12] adhibetur: et hoc de pristina disciplina[13], qua ungi in sacerdotium et in regnum solebant, ex quo et[14] Aaron a Moyse unctus est.

52. Quae[15] dum carnaliter fit, spiritaliter[16] proficit, quomodo et in ipsa baptismi[17] gratia visibilis actus est[18], quod in aqua mergimur[19], sed spiritualis[20] effectus, quod delictis[21] mundamur.

53. Hoc significat illud unguentum, quod peccatrix mulier super pedes, et ea, quae dicitur non fuisse peccatrix, super caput Iesu fudisse scribuntur[22].

54. Manus impositio ideo fit, ut per benedictionem advocatus invitetur Spiritus sanctus. Tunc enim ille paracletus[23] post mundata et benedicta corpora libens a Patre descendit, et quasi super[24] baptismi aquam tanquam super pristinam sedem recognoscens[25] quiescit[26]. Nam legitur quod in principio aquis superferebatur Spiritus sanctus.

55. Exorcismum[27] Graece, Latine coniuratio, sive sermo increpationis est adversus diabolum, ut discedat: sicut illud[28] in Zacharia[29]: *Et ostendit mihi*[30] *Iesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Dei*[31], *et sathan stabat a dextris eius, ut adversaretur ei: et dixit Dominus ad sathan: Increpet te Dominus sathan, et increpet in te Dominus, qui elegit Hierusalem*[32].

56. Hoc est exorcismum[33]: increpare et coniurare[34] adversus diabolum, unde sciendum est[35], quod non creatura Dei in infantibus exorcizatur, aut exsufflatur, sed ille, sub quo sunt omnes, qui cum[36] peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum.

57. Symbolum per linguam Graecam signum, vel cognitio[37] interpretatur. Descensuri[38]

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *haec ratio est.* — 2) *congruentem* Gu. 2. al. pr. va. — 3) Sic Gu. 1. al. pr. (nisi quod *contrectabilem rem*, ut Gu. 2. al. va.) — 4) *et* om. pr. — al. *visibilem.* — 5) *elementum* addidi e Gu. 1. — 6) *sanctum* add. Gu. 2. va. — 7) *anima* Gu. 2. al. — 8) *eas* Ar. pr. va. — 9) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *et in eis ut caro et an.* — 10) *in baptismum* al. — 11) *tinctionem* al. — 12) *spiritualis* al. — 13) *ad pristinam disciplinam* al. — 14) *et* om. Gu. 1. pr. — 15) *quod* va. — 16) Sic Gu. 1. al. pr. va. — *spiritualiter* vulg. — 17) *in baptismo* al. — 18) *actus est* om. al. — 19) *merguntur* al. — 20) Sic Gu. 1. ed. Goth. *spiritalis* vulg. — 21) *quo a del.* Gu. 2. va. — 22) Sic Gu. 1. — Vulg. *scribitur.* Al. pr. va. *describitur.* — 23) *paraclitus* Gu. 1. pr. — 24) *per* al. — 25) *se cognoscens* al. — 26) *requievit* al. — 27) Sic Gu. 1. — Vulg. *Exorcismus*, at ut supra §. 43. *Baptismum* ab optimo cod. Gu. 1. confirmatur, sic hoc quoque loco nihil ab eo recedam. — 28) Vulg. *sicut est illud*, sed *est* om. Gu. 1. — 29) Locus est Zachar. 3, 1. seq. — 30) *dominus* add. al. — 31) Sic Gu. 1. — *Domini* vulg. — 32) Sic Gu. 1. — Vulg. *Increpet Dom. in te sathan, et increpet Dominus in te, qui* (*quia* Ar.) *elegit.* — 33) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *exorcismus.* Al. *hoc est in exorcismum.* — 34) *adiurare* Gu. 2. — 35) *est* addidi e Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *in pecc.* vulg. — *sub pecc.* al. — 37) *collatio* Ar. — 38) Sic Gu. 1. va. — *Discessuri* vulg. — 39) *enim* om. Gu.

enim[39] apostoli ad evangelizandum in gentibus, hoc sibi praedicationis signum, vel indicium posuerunt.

58. Continet enim confessionem Trinitatis[40], et unitatem Ecclesiae, et omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei et spei nostrae non scribitur in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus.

59. Oratio petitio dicitur. Nam orare est petere, sicut exorare impetrare. Constat autem oratio loco et tempore. Loco, quia non ubique[41], cum prohibeamur a Christo orare nec in publicum[42], sed ubi opportunitas dederit, aut necessitas importaverit[43]. Neque enim contra praeceptum reputatur[44] ab apostolis factum, quia[45] in carcere audientibus custodibus orabant et canebant Deo.

60. De tempore vero dictum est: *Sine intermissione orate*[46], sed hoc in[47] singularibus. Nam est observatio quarundam horarum communium, quae diei interspacia signant, tertia, sexta et nona: similiter et noctis.

61. Sed ideo hae horae orandi[48] divisae sunt, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat[49], quae tempora in Scripturis inveniuntur.

62. Primum enim spiritus Sanctus[50] congregatis apostolis[51] hora tertia infusus est[52]. Petrus qua die[53] visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat[54]. Idem etiam cum Iohanne hora nona[55] templum adiit, quando paralyticum[56] sanitati[57] reformavit.

63. Sed et Danielem legimus haec tempora[58] in oratione observasse[59], et utique ex Israelis disciplina[60], ut ne minus, quam ter die[61] adoremus. Debitores enim sumus trium[62], Patris et Filii et Spiritus sancti, exceptis utique[63] et aliis legitimis orationibus, quae sine ulla admonitione[64] debentur ingressu[65] lucis ac noctis sive vigiliarum, sed et cibum non prius sumere, quam interposita oratione[66].

64. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria, quia priora coelestia, quam terrena. Qui autem vult orationem suam volare ad Dominum, faciat illi duas alas[67], ieiunium[68] et eleemosynam[69], et ascendet celeriter et exaudietur.

65. Ieiunium est parsimonia[70] victus abstinentiaque ciborum, cui nomen est inditum ex quadam parte viscerum tenui semper et vacua, quod vulgo ieiunum[71] vocatur. Unde ieiunii nomen creditur derivatum, quod sui inedia viscera vacua et exinanita existant[72].

66. Ieiunium autem et statio dicitur. Statio autem de militari exemplo nomen accepit,

1. — *autem* Gu. 2. Ar. — 40) *et unitatis* add. Gu. 1. — 41) *ubi* Gu. 2. Locus intelligitur Matth. 16, 6. — 42) Sic Gu. 1. al. — *nec* addidi e Gu. 1. *in publico* vulg. — *in publico orare* va. — 43) *importuna erit* Gu. 1. — 44) *computatur* al. — 45) *qui* Gu. 2. Ar. — *quum* al. — 46) Locus est 1. Ep. ad Thessalon. 5, 17. — 47) *in* om. Gu. 2. Ar. — *sed in hoc sing.* al. — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *orandi hae horae.* — *hae orandi horae* Gu. 2. va. — 49) *ammoneat* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. 2. va. — *Sanct. spir.* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — *discipulis* vulg. — 52) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *est infus.* vulg. — 53) *in qua die* Gu. 2. — 54) *accederat* Gu. 1. — 55) *nona* om. Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. *claudum* vulg. — 57) Sic Gu. 1. Ar. va. — *sanitate* vulg. — 58) *hoc tempore* Gu. 1. — 59) *observasse in orat.* Gu. 2. — 60) *ut utique Israelis disciplinam* al. — 61) Vulg. *in die*, sed *in* om. Gu. 1. — 62) Vulg. addit *personarum*, quod om. Gu. 1. al. — 63) *itaque* Gu. 2. — 64) *ammonitione* Gu. 2. — 65) Vulg. *in ingressu*, sed *in* om. Gu. 1. — 66) Vulg. add. *debemus*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 67) Sic va. Ar. — *alias* inepte vulg. — 68) *id est ieiun.* Gu. 2. — 69) *elemos.* Gu. 1. — 70) *parsimoniae* Gu. 2. al. pr. va. — 71) *ieiunium* Gu. 2. al. pr. va. — 72) Sic Gu. 1. 2. al. — *existunt* vulg.

pro eo quod nulla laetitia sive tristitia[1] obveniens castris stationem militum rescindit[2]. Nam laetitia libentius, tristitia sollicitius administrat[3] disciplinam, unde et milites nunquam immemores sacramenti magis stationibus parent.

67. Discernunt autem quidam inter ieiunium et stationem. Nam ieiunium est indifferenter cuiuslibet diei abstinentia, non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem; statio autem est observatio statutorum dierum[4] vel temporum.

68. Dierum, ut quartae et sextae feriae[5] ieiunium ex veteri lege praeceptum[6]: de qua statione in Evangelio dixit ille: *ieiuno bis in sabbato*, id est in[7] quarta et sexta sabbati.

69. Temporum autem, quae legalibus et[8] propheticis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt, ut ieiunium quarti, quinti, septimi, ac[9] decimi mensis, vel[10], sicut in Evangelio, dies illi, in quibus ablatus est sponsus, vel sicut observatio quadragesimae, quae in universo orbe institutione apostolica observatur circa confinium Dominicae passionis.

70. His tertium genus quidam adiiciunt[11], quod[12] Xerophagiam dicunt, abstinentiam scilicet ciborum humentium[13]. Unde et nomen hoc datum, eo quod quidam siccis[14] escis utantur.[15]

71. Poenitentia appellata, quasi punitentia[16], eo quod ipse homo in se poenitendo puniat[17], quod male admisit[18]. Nam nihil aliud agunt, quos veraciter poenitet, nisi ut id, quod male fecerunt, impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus ille parcit[19], cuius altum iudicium iustumque[20] nullus contemptor evadet[21].

72. Perfecta[22] autem poenitentia, praeterita deflere et futura non admittere. Haec secunda in similitudinem[23] fontis est[24], ut si forte impugnante diabolo aliquod peccatum erepserit[25], huius satisfactione purgetur.

73. Satisfactio autem est causas peccatorum et suggestiones excludere et ultra peccatum non iterare.

74. Reconciliatio vero[26] est, quae post complementum poenitentiae adhibetur. Nam sicut conciliamur[27] Deo, quando primum a gentilitate convertimur, ita reconciliamur, quando post peccatum poenitendo regredimur.

75. Exomologesis Graeco vocabulo dicitur, quod Latine confessio interpretatur[28], cuius nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: *Confiteor tibi Pater Domine*[29] *coeli et terrae:* aut dum quisque confitetur sua peccata[30] petendo[31] indulgentiam[32], cuius indeficiens est misericordia[33].

76. Ex hoc igitur[34] Graeco vocabulo exprimitur et frequentatur exomologesis, qua[35]

1) *sive tristitia* add. Ar. e Tertull. in libr. de orat. in fin., unde totus est locus. — 2) Sic Gu. 1. 2. al. — *rescindat* vulg. — 3) *amministrat* Gu. 2. — 4) *vel dierum* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. — Vulg. *quartae feriae et sextae.* — Gu. 2. *quartae feriae et sextae feriae.* Locus Novi Test. est Luc. 18, 12. — 6) *est* add. Gu. 2. — 7) *in* addidi e Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. — *ac* vulg. — 9) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — *mensis* om. Gu. 2. Ar. — 10) *vel* om. pr. va. — 11) *adiciunt* Gu. 1. 2. — 12) Sic Gu. 1. 2. — *quam* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *hument. cibor.* vulg. — 14) Sic Gu. 1. — *siccis quidam* vulg. — 15) *utuntur* va. — 16) Sic Gu. 1. va. Ar. — *punientia* vulg. — 17) Sic Gu. 1. 2. (*punit* ut al.) Vulg. *puniat poenit.* — 18) *ammisit* Gu. 2. Sic mox *ammittere* pro *admittere.* — 19) *parcet* Gu. 1. pr. — 20) Sic Gu. 1. — *altum iustumque iudic.* vulg. — 21) *evadit* Gu. 2. Ar. — 22) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 23) *in similitudine* Gu. 1. al. pr. — 24) *fontis purgatio, ut* etc. Ar. — 25) Sic Gu. 1. (*errepserit*) — *irrepserit* vulg. — 26) *autem* Gu. 2. — 27) *conciliamur* usque ad *ita* om. Gu. 2. — *Nam* usque ad *regr.* om. al. — 28) *interpretatur* al. om. — 29) *Domine Pater* Gu. 2. — 30) *peccata* om. Gu. 2. — 31) Sic Gu. 1. — Vulg. pro hoc *ab eo.* — *ab eo datur ind.* pr. — 32) Sic Gu. 1. — *indulgenda* Vulg. — 33) *miseria* Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *ergo* vulg. —

delictum nostrum Domino confitemur, non quidem ut ignaro, cuius cognitioni nihil occultum est, sed confessio est rei scilicet eius, quae ignoratur professa cognitio.

77. Utile enim sibi[36] ac iucundum quisquam[37] esse[38] existimaverat, rapere, adulterari, furari[39], sed ubi haec damnationi aeternae[40] obnoxia esse cognovit, cognitis iis confitetur errorem.

78. Confessio autem erroris professio est desinendi: desinendum ergo[41] a peccatis, dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur. Caeterum extra veniam est, qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur.

79. Itaque exomologesis prosternendi et humilificandi[42] hominis disciplina est, habitu atque victu, sacco et cineri[43] incubare, corpus sordibus obscurare, animum moeroribus deiicere[44], illa, quae peccavit[45], tristi tractatione mutare.

80. Litaniae[46] autem[47] Graeco nomine appellantur, quae Latine dicuntur rogationes. Inter litanias[48] vero[49] et exomologesin hoc differt, quod[50] exomologesis pro sola confessione peccatorum agitur, litaniae vero, quae indicuntur[51] propter rogandum Dominum[52] et impetrandam[53] in aliquo[54] misericordiam[55] eius.

81. Sed iam nunc[56] utrumque vocabulum sub una designatione[57] habetur, nec distat vulgo utrum litaniae, an exomologesis indicantur[58]. Supplicationis autem nomen quodammodo nunc[59] ex gentilitate retinetur.

82. Nam feriae aut legitimae erant apud eos, aut indictae. Indictae autem, quia paupertas antiqua Romanorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum. Unde[60] supplicia dicuntur supplicationes, quae fiebant de bonis passorum supplicia. Sacrae enim res de rebus execrandorum fiebant.

L I B E R VII.

CAP. I. *De Deo.*

1. Beatissimus[61] Hieronymus vir eruditissimus[62] et multarum linguarum peritus[63] Hebraeorum nominum interpretationem primus in Latinam linguam convertit. Ex quibus pro brevitate praetermissis multis quaedam huic operi adiectis interpretationibus interponenda studui[64].

35) *quo* Gu. 2. va. — 36) *sibi* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 37) *quisque* Gu. 1. — 38) *esse* om. Gu. 2. va. — 39) *adulterare, furare* Gu. 2. — *adulterare* va. — 40) Sic Gu. 1. — Vulg. *aeternae damnat.* — 41) *est* add. Gu. 2. — *des. erg. a pecc. est* pr. va. — 42) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *humiliandi* vulg. — 43) *cinere* va. — 44) *deicere* Gu. 1. 2. — 45) *in quibus peccavit* Gu. 2. — 46) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Letaniae* vulg. — 47) *autem* om. Gu. 2. — 48) *litaniam* Ar. — 49) *autem* Gu. 2. — 50) *hoc differt, quod exomologeses* om. Gu. 1. — *exomologesis* al. va. et hoc verum, sequitur enim in Gu. 1. al. va. *agitur.* — 51) Sic Gu. 1. al. Ar. var. lect. ap. Goth. va. — *dicuntur* vulg. — *inde dicuntur* al. — *quae* addidi e Gu. 1. al. — 52) *Deum* al. va. — 53) Sic Gu. 1. 2. — *impetrandum* vulg. — 54) *in aliquo* om. Gu. 2. — 55) *miseriam* Gu. 1. — 56) Vulg. *nuno iam*, pro quo Gu. 1. *iam nunc* malo ordine verborum; al. om. *iam* al. *nunc. Nunc* videtur delendum. Al. *nunc iam distat vulgo utrumque.* al. etiam ita, om. *iam.* — 57) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *significatione* vulg. — 58) Sic Gu. 1. 2. al. var. lect. ap. Goth. Vulg. *dicantur. Exomologeses* Arev. Gu. 2. — 59) *nunc* om. pr. — 60) *et* add. Gu. 2. — 61) *Beatus* Z. — 62) *prudentissimus* Z. — 63) *peritissimus* Z. — 64) *interponere studuit* Z.

2. Vocabulorum enim[1] expositio indicat[2], quid velint[3] intelligi. Habent enim quaedam[4] ex propriis causis nominum rationem. In principio autem decem nomina ponimus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur.

3. Primum apud Hebraeos Dei nomen[5] El[6] dicitur, quod alii Deum, alii etymologiam eius exprimentes ἰσχυρός, id est fortem interpretati sunt, ideo quod nulla infirmitate opprimitur[7], sed fortis est et sufficiens ad omnia perpetranda.

4. Secundum nomen Eloi[8].

5. Tertium Eloe, quod utrumque[9] in Latinum Deus dicitur. Est autem nomen in Latinum ex Graeca appellatione translatum. Nam Deus Graece δέος, φόβος dicitur[10], id est timor, unde tractum est nomen[11] Deus, quod eum colentibus sit timor[12].

6. Deus autem proprie nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam[13] reliqua, quae in Deo infra sunt posita vocabula[14] referuntur.

7. Quartum nomen[15] dicitur Sabaoth, quod vertitur in Latinum exercituum, sive virtutum, de quo in Psalmo[16] ab angelis dicitur: *Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum.*

8. Sunt enim[17] in[18] huiusmodi[19] ordinatione[20] virtutes multae, ut angeli, archangeli, principatus et potestates, cunctique coelestis militiae[21] ordines, quorum tamen ille Dominus[22]. Omnes enim sub ipso sunt eiusque dominatui subiacent.

9. Quintum nomen[23] Elion[24], quod interpretatur in Latinum excelsus, quia supra coelos[25] est, sicut scriptum est de eo: *Excelsus Dominus et super*[26] *coelos gloria eius.* Excelsus autem dictus pro valde celsus. Ex enim pro valde ponitur[27], sicut eximius, quasi valde eminens.

10. Sextum Eieie[28], id est, qui est Deus; quia solus aeternus est[29], hoc est[30], quia exordium non habet, essentiae[31] nomen vere tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum.

11. Quaerenti enim, quod esset nomen eius, qui eum pergere praecipiebat ad populum ex Aegypto liberandum, respondit[32]: *Ego sum, qui sum: et dices filiis Israel. Qui est, misit me ad vos*, tanquam in eius comparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea, quae commutabilia[33] facta sunt, quasi non sint[34].

12. Quod enim dicitur fuit, non est, et[35] quod dicitur erit, nondum est. Deus enim[36] esse tantum novit, fuisse et futurum[37] non novit.

1) *autem* Z. — 2) Vulg. *satis indicat*, sed *satis* om. Gu. 1. — 3) *vellent* al. — 4) *quandam* Gu. 2. va. — 5) *nomine* Gu. 2. — 6) Nomina decem Arev. Hebraicis literis scripsit, additis tamen iisdem nominibus Latine scriptis. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *premitur* vulg. — 8) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 9) *utrum* Z. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. (nisi quod *febus* pro φόβος exhibent) Vulg. ϑεὸς *dicitur, quasi* δέος. Al. *quasi* φόβος *timor.* — 11) *nomen* om. Z. va. — 12) *timori* Ar. — 13) *et* Z. — 14) *vocabulo* pr. — 15) Vulg. add. *Dei*, quod om. Gu. 1. — *Sab. dic.* Z. — 16) *in psalmis* al. Ar. — Locus Psalm. est 24, 10. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. — *autem* vulg. — 18) *in* om. Gu. 1. — 19) *huius mundi* Gu. 2. — 20) *ordine* al. — 21) *mil. coel.* Z. — 22) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 23) *Quint. nom.* om. Gu. 2. — *nomen* solum Ar. — 24) *Eleon* Z. va. — 25) *supra omnes coelos* Z. al. — *super* Gu. 2. — *et supra* va. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *supra coelos* om. *et.* Locus est Psalm. 113, 4. — 27) *dicitur* Z. — 28) Vulg. *Sextum nomen Eieie*, sed voc. *nomen* (cui Z. add. *est*) om. Gu. 1. 2. — 29) Sic Gu. 1. — Vulg. *Deus enim solus, quia aeternus est.* — 30) *et ob hoc est* al. — 31) *essentiale* al. — 32) *respicit* Z. Locus est Exod. 3, 14. — 33) *incommutabilia* al. — *mutabilia* Ar. — 34) *sunt* Gu. 1. — 35) *et* om. Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. — *autem* vulg. — 37) Vulg. add. *esse*, quod om. Gu. 1. — 38) Sic Z. Gu. 1. — *Deus* vulg. — 39) al. *essentiae.* — *in communi eloquio* Ar. pro *in colloquio.* — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Dom. interpr.* vulg. — 41) Sic Gu. 1. — Vulg.

13. Solus enim Pater cum Filio et Spiritu sancto veraciter est. Cuius essentiae comparatum esse nostrum non esse est. Unde et in colloquio dicimus: *Vivit Dominus*[38], quia essentia[39] vita vivit, quam mors non habet.

14. Septimum Adonai, quod generaliter interpretatur Dominus[40], quod dominatur[41] creaturae cunctae, vel quod creatura omnis dominatui eiusdem[42] serviat[43]. Dominus ergo et Deus dicitur vel[44] quod dominetur omnibus, vel quod timeatur a cunctis.

15. Octavum[45] Ia, quod in Deo tantum ponitur, quod etiam in alleluia in novissima syllaba sonat.

16. Nonum Tetragrammaton, hoc est[46] quatuor literarum, quod proprie apud Hebraeos in Deo[47] ponitur, ioth, he, vau, he[48], id est, duabus ia, ia[49], quae duplicata ineffabile illud et[50] gloriosum Dei[51] nomen efficiunt. Dicitur autem ineffabilis, non quia dici non potest, sed quia finiri sensu et intellectu humano nullatenus potest, et quia de eo nihil[52] digne dici potest, ineffabilis est.

17. Decimum Saddai[53], id est, omnipotens. Vocatus autem omnipotens, eo quod omnia potest, sed a faciendo, quod vult, non a patiendo, quod non vult. Quod si ei aliquid accideret[54], nequaquam esset omnipotens; facit enim, quicquid vult, et inde omnipotens.

18. Item omnipotens, quia ipsius sunt, quae ubique sunt. Solus enim totius mundi habet imperium[55]. Dicuntur autem[56] et alia quaedam in Deum substantialiter nomina[57], ut immortalis, incorruptibilis, incommutabilis, aeternus[58]. Unde et merito cunctae praeponitur creaturae.

19. Immortalis, sicut de eo scriptum est: *Qui solus habet immortalitatem*[59]: quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis mutabilitas non inconvenienter mortalitas[60] dicitur, secundum quod[61] et anima mori dicitur, non quia in corpus vel in[62] aliquam alteram substantiam mutatur et vertitur, sed in ipsa substantia mutatur et vertitur[63], quicquid alio modo nunc est, aut fuit, secundum id, quod desistit[64] esse, quod erat, mortalis utique deprehenditur, ac per hoc Deus solus[65] dicitur immortalis, quia solus incommutabilis.

20. Incorruptibilis appellatur, quia corrumpi et dissolvi non potest[66]. Quicquid enim capit divisionem et interitum capit. Ille nec dividi potest, nec interire, unde[67] incorruptibilis est.

21. Incommutabilis[68] est, quia semper manet et mutari nescit. Nec proficit, quia perfectus est, nec deficit, quia aeternus est[69].

dominetur. — 42) Sic Gu. 1. — *eius* vulg. — 43) Sic Gu. 1. — *deserviat* vulg., quod ortum est e corrupta scriptura *eiusdem.* — 44) *vel* om. va. — *dicitur* addidi e Gu. 1. 2. — 45) *nomen est* add. Z. — 46) *id est* Gu. 2. — 47) *ideo* Gu. 1. — *in deum* va. — 48) *iode iode* Z. pr. — *iothe iothe vau* Gu. 2. — *iothe iothe iode iode* va. — *iod he id est duabus ia, quae duplicata pro qualitate ineffabile* al. — Ar. יְהוָֹה id est duabus יָהּיָהּ — 49) alterum *ia* om. Z. — 50) *ac* Gu. 2. — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *nomen Dei.* — 52) *et ideo quia nihil de eo* Z. — *et ideo, quia de eo* Ar. pr. va. — 53) *Saddan* va. — 54) Sic Gu. 1. — *quodsi ei accideret* Z. Gu. 2. (*acced.*) pr. va. Arev. — Vulg. *quodsi ea accideret.* — 55) Vv. *Item omnipotens, quia ipsius sunt omnia, quae ubique sunt. Solus enim totius mundi habet imperium* addidi e Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — Z. Gu. 2. pr. va. Ar. *omnia sunt,* sed *omnia* om. Gu. 1. — 56) *enim* Z. — 57) *nomina* om. Z. — 58) *aeternus* add. Z. — 59) Locus est 1 Timoth. 6, 16. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. — *mortalis* vulg. — *dicitur mortalis* va. — 61) Sic Gu. 1. va. — *quam* vulg. — 62) *vel quia* Gu. 1. — 63) Sic Gu. 1. — Vulg. *in ipsa sua substantia, quicquid* etc. — 64) Sic Gu. 1. — Vulg. *destitit.* — 65) Sic Gu. 1. — Vulg. *solus Deus.* — 66) Vulg. add. *nec dividi,* quae om. Gu. 1. — 67) Sic Gu. 1. — *inde* vulg. — 68) *inde incommutabilis* Gu. 2. — 69) *est* addidi e Z. Gu. 1. 2. Ar.

22. Aeternus est, quia sine tempore est. Non enim habet initium nec[1] finem. Hinc est[2] et sempiternus, eo quod sit semper aeternus. A quibusdam autem aeternus ab aethere[3] creditur dictus, quoniam[4] coelum sedes eius[5] habetur. Unde est illud: *Coelum coeli Domino:* et haec[6] ista quatuor unum significant, nam una eademque res dicitur, sive dicatur aeternus[7], sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis.

23. Invisibilis, quia nunquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium[8] Trinitas, nisi per speciem subiectae creaturae eiusdemque[9] corporeae. Nam nemo potest ipsam manifestationem[10] essentiae Dei videre et vivere, sicut[11] dictum est Moysi, unde et Dominus in Evangelio dicit[12]: *Deum nemo vidit unquam.* Res est enim invisibilis, ideoque non oculo, sed corde quaerendus est.

24. Impassibilis[13], quia nullis perturbationibus afficitur, quibus fragilitas humana[14] succumbit. Non enim attingunt eum ullae passiones, ut libido, iracundia, cupiditas, timor[15], moeror, invidia, etc. quibus mens humana[16] turbatur[17].

25. Sed cum dicitur Deus irasci[18], aut zelare[19], aut dolere, nostro usu[20] dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est.

26. Simplex autem[21] dicitur sive non amittendo quod habet, sive quod[22] non aliud est ipse, et aliud quod in ipso est, sicut in homine, cuius aliud est esse, aliud[23] sapere.

27. Nam et esse quis potest[24], et sapiens non esse, Deus autem habet essentiam, habet et sapientiam, sed quod habet, hoc et est, et omnia[25] unus est[26], ac proinde simplex est[27], quia non in eo aliquid accidentis est[28], sed et quod est, et[29] quod in ipso est, essentialiter est excepto, quod relative ad quamcunque personam[30].

28. Summe bonus[31], quia incommutabilis est. Creatura vero bonum, sed non summum[32], quia mutabilis. Et dum sit quidem[33] bonum, non tamen potest esse[34] et summum[35].

29. Incorporeus autem vel incorporalis ideo Deus dicitur[36], ut spiritus credatur, vel[37] intelligatur esse, non corpus. Nam dum dicitur spiritus, eius significatur substantia.

30. Immensus, quia cuncta concludit, ipse a nullo concluditur[38], sed omnia intra eius omnipotentiam coartantur.

31. Perfectus dicitur, quod[39] nihil ei possit adiici[40]. Attamen de consummatione alicuius facti perfectio dicitur. Deus[41], qui non est factus, quomodo est perfectus?

1) Sic Z. Gu. 1. — *neque* vulg. — 2) *est* addidi e Gu. 1. — 3) *haberi* Gu. 2. ad marg. *al. ab aethere.* — 4) *quando* Z. — 5) *eius* om. Gu. 2. Locus est Psalm. 114, 16. — 6) *haec* om. va. — 7) *Deus* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 8) *mortal. ocul.* Z. — 9) *eidemque* Gu. 1. — *eademque* Gu. 2. pr. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. va. var. lect. ap. Goth. Arev. — *maiestatem* vulg. — 11) Vulg. *et* add., quod om. Gu. 1. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. va. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *unde et Iohannes in epistola sua dicit.* Al. *dominus in evangelio et Iohannes in Epistola sua dicit* h. e. *vel Ioh.* etc. variis lectt. coniunctis. Locus est Evang. Ioh. 1, 18. — 13) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. — 14) *humana frag.* Gu. 2. — 15) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. Ar. — Vulg. *dolor.* — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. — *humana mens* vulg. — 17) *perturbatur* Gu. 2. — 18) *cum deus dicitur irasci* va. — *deum* Gu. 2. Ar. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *zelari* vulg. — 20) *de nostro usu* al. — 21) *enim* Gu. 2. — 22) Sic Gu. 1. — *seu quia* vulg. — 23) *et aliud* Z. Gu. 2. va. — 24) *quis* om. Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — 25) *per omnia* Z. — 26) *unum esse* al. — 27) *ac proinde simplex est* Z. — 28) *est* om. va. — 29) Sic Gu. 1. Ar. — *sed quod et est* va. — *sed quae est* Gu. 2. al. — *secundum quod est* Z. — Vulg. *sed quod est.* — 30) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 31) *Summum bonum* Gu. 2. — 32) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. Sic mox idem cod. post *mutabilis* om. *est.* — 33) Sic Z. Gu. 1. Ar. va. — *quidam* vulg. — *quiddam* ed. Goth. — 34) Sic Gu. 1. — Vulg. *esse potest.* — 35) Vulg. *bonum* add., quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 36) Sic Gu. 1. — *dicitur Deus* vulg. — 37) *et* va. — 38) Vv. *ipse a*

32. Sed hoc vocabulum de usu nostro ex humana inopia sumpsit[42], sicuti[43] et reliqua verba, quatenus id, quod ineffabile est, utcunque dici possit[44], quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit, sicut sunt et alia.

33. Creator dictus pro totius mundi rebus ab ipso creatis. Nihil est[45] enim, quod non originem a Deo[46] traxerit. Ipse[47] et unus, quia dividi non potest, vel quia nihil aliud potest esse[48], quod tantundem potestatis capiat[49].

34. Haec igitur, quae de Deo dicta sunt, ad totam Trinitatem pertinent[50] propter unam et coaeternam substantiam in Patre[51], sive in Filio eius unigenito in forma Dei, sive in Spiritu sancto, qui unus spiritus est[52] Dei Patris et Filii eius unigeniti.

35. Sunt[53] et quaedam vocabula ex usu nostro ad Deum sumpta de membris nostris, sive de inferioribus; et[54] quia in propria natura invisibilis et incorporeus est, pro efficientiis[55] tamen causarum in ipso rerum species adscribuntur, ut more locutionis nostrae facilius seipsum insinuet, ut quia omnia videt, dicatur oculus; et[56] propter quod audit omnia, dicatur auris; pro eo[57] quod avertitur, ambulat: pro eo quod spectat[58], stat.

36. Sic et in caeteris horum similibus ab humanis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut est obliviscens et memorans. Hinc est quod et Propheta dicit[59]: *Iuravit Dominus*[60] *per animam suam:* non quod Deus animam[61] habeat, sed quod[62] hoc nostro narrat affectu.

37. Nam et facies Dei in scripturis sanctis non caro, sed divina cognitio intelligitur[63], eadem ratione, qua per faciem[64] quisque cognoscitur.

Hoc enim in oratione[65] dicitur: *Domine*[66], *ostende nobis faciem tuam:* ac si dicatur: Da nobis cognitionem tuam.

38. Sic et[67] vestigia Dei dicuntur, quia nunc Deus per speculum agnoscitur, ad perfectum vero omnipotens reperitur[68], dum in futurum[69] facie ad faciem quibusque electis praesentabitur, ut ipsam speciem contemplentur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum dicuntur[70].

39. Nam et situs et habitus et[71] locus et tempus in Deum[72] non proprie, sed per similitudinem translate[73] dicuntur, quippe *sedere super Cherubin* dicitur, quod est ad situm: et *abyssus*[74] *tanquam vestimentum amictus eius*[75], quod est ad habitum: et: *Anni tui non defi-*

nullo concluditur addidi e Z. Gu. 1. pr. va. Arev. — 39) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia.* — 40) *adici* Gu. 1. 2. pr. — 41) Vulg. *autem* add., quod om. Gu. 1. — 42) Sic Gu. 1. — Vulg. *sumpsit humana inopia.* — 43) *sicuti* pro *sicut* Gu. 1. — 44) *potest* Gu. 2. — 45) Sic Gu. 1. — Vulg. *Nihil enim est.* — 46) *ab eo* al. — 47) *et ipse* Gu. 1. — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *nihil esse aliud pot.* — Z. Gu. 2. *nihil aliud esse.* — 49) Sic Gu. 1. — *capiat potest.* vulg. — 50) Sic Gu. 1. — Vulg. *pertinent trin.* — 51) Vulg. *sive in patre*, sed *sive* om. Gu. 1. — 52) Sic Gu. 1. — *unus est spir.* vulg. — 53) Vulg. *Sunt autem*, sed *autem* om. Z. Gu. 1. 2. — 54) *et* om. Gu. 2. — 55) *pro efficiendis . . causis* al. — *est* post *corporeus* om. va. — 56) *et* addidi e Z. Gu. 1. — 57) *pro eo autem* Z. Gu. 2. pr. Arev. — 58) *exspectat* Gu. 1. 2. al. va. — 59) *dicitur* Gu. 1. — 60) Vulg. add. *exercituum*, quod om. Gu. 1. Locus est apud Ierem. 51, 14. — 61) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *animam deus* vulg. — 62) *quod* addidi e Gu. 1. — 63) *intelligatur* Gu. 1. — 64) Vulg. add. *conspectam*, quod om. Gu. 1. — 65) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Hoc etiam in oratione* Z. — Vulg. *Hoc enim in creatione.* — 66) Sic Gu. 1. — *Deo* vulg. Cum Gu. 1. consentit versus Psalm. 80, 4. — 67) *et* om. edit. Gothofr. pr. — *sicut et* Gu. 2. — 68) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — Vulg. *reperietur.* — 69) Sic Gu. 1. Ar. — *in futuro* vulg. — 70) *quem per speciem videre dic.* Z. — *dicitur* Gu. 2. — 71) *et* om. edit. Gothofr. — 72) *in Deo* edit. Goth. pr. — 73) Sic Gu. 1. Ar. — *translata* Gu. 2. al. — *translative* vulg. — 74) *abissum* Gu. 2. — 75) *eius* addidi e Z. Gu. 1. Ar. Locus est Psalm. 104, 6. —

cient[1], quod ad tempus pertinet; et: *Si ascendero in coelum, tu illic*[2] *es*, quod ad locum manet[3].

40. Nam et in Propheta, *Plaustri portantis fenum* species ad Deum dicitur[4]. Et haec omnia[5] per figuram dicuntur[6], quia nihil est[7] horum ad proprietatem substantiae eius.

CAP. II. *De Filio Dei.*

1. Multis modis etiam[8] Christus appellari solet in scripturis[9]. Nam ipse Dei Patris Unigenitus filius dum esset[10] aequalis Patri, propter salutem nostram formam servi accepit. Proinde quaedam nomina in illo ex divinitatis substantia, quaedam ex dispensatione susceptae humanitatis assumpta sunt.

2. Christus namque a chrismate est appellatus, hoc est unctus. Praeceptum enim fuerat Iudaeis[11], ut sacrum conficerent[12] unguentum, quo perungi[13] possent[14] hi[15], qui ad sacerdotium, vel ad regnum vocabantur[16]: et[17] sicut nunc regibus indumentum purpurae[18] insigne est regiae dignitatis, sic unctio illis[19] sacri unguenti nomen ac[20] potestatem regiam conferebat: et inde Christi dicti a chrismate, quod est unctio.

3. Nam chrisma Graece, Latine unctio nuncupatur[21], quae etiam Domino nomen[22] accommodavit facta spiritualis[23], quia spiritu est unctus[24] a Deo Patre, sicut in Actibus apostolorum legitur[25]: *Collecti sunt*[26] *in hac civitate adversus sanctum Filium tuum, quem unxisti:* non utique oleo visibili, sed gratiae dono, quod visibili significatur unguento[27].

4. Non est autem proprium Salvatoris nomen[28] Christus, sed communis nuncupatio potestatis. Dum enim dicitur Christus, commune dignitatis nomen est[29], dum Christus Iesus[30], proprium[31] vocabulum Salvatoris.

5. Christi autem[32] nomen nusquam alibi omnino, nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in illo regno, ubi Christus prophetabatur, et unde venturus erat.

6. Messias autem Hebraice dicitur, Graece Christus, Latina autem locutione unctus.

7. Iesus Hebraice, Graece σωθήϱ, Latine autem salutaris, sive salvator interpretatur, pro eo quod cunctis gentibus salutifer venit.

8. Etymologiam autem[33] nominis huius etiam[34] Evangelista significat, dicens: *Vocabis*[35] *nomen eius Salvator*[36], *quod*[37] *ipse salvum faciet populum suum*[38]. Sicut enim Christus significat Regem, ita Iesus significat Salvatorem.

1) Psalm. 102,28. — 2) Sic Gu. 1. — *ibi* vulg. Locus est Psalm. 139, 8. — 3) *manet* om. Ar. — 4) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *ducitur* vulg. Locus est Amos 2, 13. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *Haec et omnia.* — 6) Sic Gu. 1. — *Deus* vulg. — *deus dicitur* va. — *ad figuram dicuntur* Gu. 2. — 7) *pertinet* pro *est* exhibet Gu. 2. ad finem post *eius.* — 8) Sic Gu. 1. — Vulg. *Multis etiam* (*et* Z.) *modis.* — 9) Sic Gu. 1. — Vulg. *in scripturis* (*in scriptis* Z.) *invenitur divinis.* — 10) *est* Gu. 2. — 11) *a Iudaeis* Gu. 1. et sic Lactant. IV, 7, 6., unde sua habet Isidorus: *erat Iudaeis ante praeceptum.* — 12) *conficeretur* Z. — 13) *ungi* Gu. 2. — 14) *possint* Gu. 2. — 15) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *ii* vulg. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *qui vocab. ad sacerd. vel ad regn.* — *ad* ante *regnum* om. va. — 17) *et* om. Gu. 2. — 18) *proprie* Z. — 19) Sic Gu. 1. — Vulg. *illis unctio.* — 20) *ad* ed. Goth. — 21) *interpretatur* va. — 22) *nostro* Gu. 1. — 23) *spiritalis* Gu. 2. al. pr. va. — 24) Sic Gu. 1. — Vulg. *unctus est.* — 25) Sic Gu. 1. — Vulg. *sicut dicitur in act. ap.* — Z. Gu. 2 *sicut in act. ap. dic.* — Al. *sicut in actibus ap. ascribitur.* Al. om. *apostol. dic.* Locus est Act. Apost. 4, 27. — 26) Vulg. *enim* add., quod om. Gu. 1. al. — 27) *quo visibile significatur unguentum* Gu. 2. — 28) Sic Gu. 1., nisi quod *salutaris* exhibet, quod fortasse verum est. Vide §. 7. — Vulg. *Salvat. propr. nom.* — 29) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *commune nomen dignit.* — 30) Sic Gu. 1. — *Ies. Christ.* vulg. — 31) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. 2. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *enim* vulg. — 33)

9. Non itaque nos salvos facit quicunque rex, sed rex Salvator. Quod verbum[39] Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat, sicut potuit, quando voluit.

10. Emanuel ex Hebraeo in Latinum significat *nobiscum Deus*, scilicet, quia per virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, ut terrenis viam salutis ad coelum aperiret. Ad divinitatis substantiam[40] quae pertinent, ista[41] sunt, Deus, Dominus[42].

11. Deus autem dictus propter unitam[43] cum Patre substantiam.

Dominus[44] propter servientem creaturam.

12. Deus autem et homo, quia Verbum et caro. Unde et[45] bis genitus dicitur, sive quia Pater eum genuit sine matre in aeternitate, sive quia mater sine patre in tempore.

13. Unigenitus autem vocatur[46] secundum divinitatis excellentiam, quia sine fratribus primogenitus[47] secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem gratiae[48] fratres habere dignatus est, quibus esset primogenitus.

14. Omousios[49] Patri[50] ab unitate substantiae appellatur[51]. Substantia enim, vel essentia Graece οὐσία dicitur, ὅμως unum[52]. Utrumque ergo[53] coniunctum sonat una substantia. Hoc enim[54] vocatur omousion, quod est, Ego et Pater unum sumus, hoc est, eiusdem cum Patre substantiae.

15. Quod nomen etsi scriptum in sanctis literis non inveniatur[55], in assertione[56] tamen totius[57] Trinitatis defenditur, quia datur ratio, unde recte dici ostendatur, sicut et Pater in illis libris nusquam Ingenitus legitur, sed tamen dicendus esse atque credendus non dubitatur.

16. Omoeusios[58] similis substantiae, quia qualis[59] Deus, talis est etiam[60] imago eius. Invisibilis Deus et imago[61] invisibilis.

17. Principium, eo quod ab ipso sunt[62] omnia, et quia ante eum nihil.

18. Finis est, quia[63] dignatus est in fine seculorum[64] humiliter in carne nasci et mori, et novissimum iudicium[65] ipse suscipere, vel quia quicquid agimus referimus ad illum[66]. Et cum ad eum pervenerimus[67], ultra quod quaeramus non habemus[68].

19. Os Dei est, quia verbum eius[69] est. Nam sicut pro verbis, quae per linguam fiunt saepe dicimus, illa et illa lingua, ita et pro Dei verbo os ponitur, quia mos est, ut ore verba formentur.

20. Verbum autem ideo dicitur, quia per eum Pater[70] omnia condidit, sive iussit.

21. Veritas, quia non fallit, sed tribuit, quae[71] promisit.

Sic Gu. 1. 2. — *enim* vulg. — 34) *et* Z. — 35) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *vocabitur* vulg. et Matth. 1, 21. — 36) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — Vulg. *Iesus id est Salv.* — Ar. *Iesum* omissis vv. *id est Salvator.* — 37) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — *ipse enim* Z. — 38) *a peccatis eorum* add. al. — 39) *patris* add. Gu. 1. — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Ad divin. autem subst.* vulg. — 41) *illa* Z. — 42) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Deus et Dominus* Z. va. — *Dominus et Deus* vulg. — 43) *unicam* Ar. — 44) Vulg. *autem* add., quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 45) *et* om. va. — 46) *vocatus* al. — 47) Vulg. *est* add., quod om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 48) *per adoptionis gratiam* al. — 49) *Omousion* Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 50) *pater* Z. — 51) *appellatus* al. — 52) Sic Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — *Una* coniecit Vulcan., quod esset coessentialis. — 53) Sic Gu. 1. — *igitur* vulg. — 54) Sic Z. Gu. 1. — *autem* vulg. — 55) *invenitur* al. — 56) *sermone* al. — 57) *secundae* Gu. 1., quod non intelligo. — 58) *Omousion* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 59) *est* add. Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — 61) Vulg. *eius* add., quod om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 62) *sunt* pro *sint* Z. Gu. 1. — 63) Vulg. *vel quia*, sed *vel* om. Z. Gu. 1., qui habet *Finis est.* — 64) Sic Gu. 1. — *temporum* vulg. — 65) Sic Gu. 1. — *iudic. noviss.* vulg. — 66) Sic Gu. 1. — *ad illum referimus* vulg. — 67) *venimus* Z. — 68) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *habebimus.* — 69) *Verbum dei* al. — 70) *Pater* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 71) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — *promittit* al.

Vita, quia creavit.

Imago Dei dicitur[1] propter parem[2] similitudinem Patris.

22. Figura est[3], quia suscipiens formam servi operum virtutumque similitudine[4] Patris in se imaginem[5] atque immensam magnitudinem[6] designavit.

23. Manus Dei est, quod[7] omnia per ipsum facta sunt. Hinc et dextra[8] propter effectum totius creaturae[9], quae per ipsum formáta est[10].

Brachium, quia ab ipso omnia continentur.

24. Virtus pro eo, quod omnem potestatem Patris in semetipso habeat, et omnem coeli terraeque creaturam gubernet, contineat ac[11] regat.

25. Sapientia pro eo, quod ipse revelet[12] mysteria scientiae et arcana sapientiae. Sed tamen cum sit Pater[13] et Spiritus sanctus sapientia et virtus, lumen[14] et lux, proprie tamen his[15] nominibus nuncupatur Filius.

26. Splendor autem[16] appellatur, propter quod manifestat.

Lumen, quia illuminat.

Lux, quia ad veritatem contemplandam cordis oculos reserat[17].

Sol, quia[18] illuminator[19].

27. Oriens, quia luminis fons[20] et illustrator est rerum, et quod oriri nos faciat ad vitam aeternam.

28. Fons, quia rerum est origo[21], vel quod satiat sitientes[22]. Ipse quoque *A* et *Ω*. Alpha enim literam[23] nulla praecedit. Prima est enim literarum, sicut et Filius Dei. Ipse enim se principium Iudaeis interrogantibus esse respondit[24]. Unde et Iohannes in Apocalypsi[25] proprie ipsam literam ponens ait: *Ego sum A et Ω, primus et novissimus.* Primus, quia ante eum nihil est. Novissimus, quia iudicium novissimum[26] ipse suscepit[27].

29. Mediator, quia inter Deum et hominem medius constitutus est, ut hominem ad Deum perduceret[28], unde et illum Graeci *μεσίτην* vocant.

30. Paracletus[29], id est advocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem, sicut et de eo[30] dicit[31] Iohannes: *Advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum.*

31. Paracletus autem Graecum est, quod Latine dicitur advocatus. Quod nomen et Filio et spiritui sancto ascribitur, iuxta quod[32] Dominus in Evangelio ait: *Rogabo Patrem meum*[33], *et alium paracletum dabit vobis.*

32. Intercessor autem ideo[34] vocatur, quia pro culpa nostra removenda curam[35] gerit, et pro abluendis nostris criminibus curam impendit.

1) *dicitur* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 2) *parem* om. Z. *puram* Gu. 2. — *priorem* va. — 3) *Figura est* usque ad *Patris* om. Z. — 4) Sic Gu. 1. Ar. — *similitudinem* vulg. — 5) *in se imaginem* om. Gu. 2. — 6) *immensa magnitudine* Gu. 2. — 7) *quia* Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. pr. va. — *dextera* vulg. — 9) *operis totius creat.* vulg., sed *operis* om. Gu. 1. — 10) *formata sunt* Gu. 2. va. — 11) Sic Gu. 1. — *atque* vulg. — 12) *revelat* al. — 13) Vulg. add. *et Filius*, quod om. Gu. 1. Ar. — 14) *lumen* addidi e Gu. 1. 2. va. — *et lumen et lux* Ar. — 15) Sic Z. Gu. 1. — *iis* vulg. — *nuncup. fil.* pro *fil. nunc.* Gu. 1. — 16) *Splendor deus app.* al. — 17) *referat* al. — 18) *quod* Z. — 19) Sic Gu. 1. Z. — *illuminat omnes* vulg. — 20) *ortum fert* al. — 21) Sic Gu. 1. Ar. (*origo est*) — Vulg. *rerum omnium origo est.* — 22) *sitientem* al. — 23) *litera* Gu. 1. — 24) *respicit* Z. — 25) cap. 22, 13. — 26) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *noviss. iudic.* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. al. — *suscipit* Z. — *suscipiet* vulg. — 28) *perduceret ad Deum* Z. — *in deum perd.* Gu. 2. — 29) *Paraclitus* Z. Gu. 1. 2. pr. va. et sic postea. — Gu. 2. *Paracl. autem, id est.* — 30) *sicut ipse quoque de eo* al. —

33. Sponsus, quia descendens de[36] coelo, adhaesit Ecclesiae, ut pace novi testamenti essent duo in carne una.

34. Angelus dicitur propter annunciationem paternae ac suae voluntatis. Unde et apud Prophetam *magni consilii angelus* legitur[37], dum sit Deus et Dominus angelorum.

35. Missus dicitur, eo quod apparuit huic mundo Verbum caro factum, unde et idem dicit[38], *Ego a Patre exivi, et veni in hunc mundum.*

36. Homo autem dicitur, quia natus est.
Propheta, quia futura revelavit.
Sacerdos, quia se pro nobis hostiam obtulit[39].
Pastor, quia custos.
Magister, quia ostensor.
Nazarenus[40] vero a loco.
Nazaraeus[41] a merito, id est sanctus, sive mundus, quia peccatum non fecit.

37. Siquidem et de aliis inferioribus rebus nominum species ad se trahit Christus, ut facilius intelligatur[42].

38. Dicitur autem[43] Panis, quia caro.
Vitis, quia sanguine ipsius redempti sumus.
Flos, quia electus.
Via, quia per ipsum ad Deum imus.
Ostium, quia per ipsum ad Deum[44] ingredimur[45].
Mons, quia fortis.
Petra, quia firmitas est credentium.

39. Lapis angularis, vel[46] quia[47] duos parietes[48] e diverso[49], id est[50] de circumcisione et praeputio venientes in unam fabricam Ecclesiae iungit, vel quod pacem in se angelis et hominibus facit[51].

40. Lapis offensionis, quia veniens humilis offenderunt in eum increduli homines, et factus est petra scandali, sicut dicit Apostolus[52]: *Iudaeis quidem scandalum.*

41. Fundamentum autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima[53] est, vel quia super eum catholica Ecclesia constructa est.

42. Nam Christus et Agnus[54] pro innocentia.
et Ovis propter patientiam[55].
et Aries propter principatum.
et Hoedus propter similitudinem carnis peccati.

31) *dicit* om. Z. Locus est e 1 Ep. Iohann. 2, 5. — 32) Vulg. *et* add., quod om. Gu. 1. — 33) *meum* addidi e Gu. 1. 2. Locus est Evang. Ioh. 14, 16. — 34) *idem* Ar. — 35) *causam* h. l. et postea Z. — 36) *de* pro *e* Gu. 1. 2. — 37) *dicitur* al. Locus est ap. Iesai. 9, 6. — 38) Locus est in Evang. Iohann. 16, 27. — 39) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia pro nobis hostiam se obtulit.* — Z. *quia pro nobis immolavit se hostiam.* — Gu. 2. Ar. *quia pro nobis se hostiam obtulit.* — *tulit* al. — 40) *Nazaraeus* Ar. Gu. 2. — 41) *Nazoraeus* Ar. — 42) *intelligat* al. — 43) Sic Gu. 1. — *enim* vulg. — 44) *ad Dominum* al. — 45) *ingredimus* al. — 46) *vel* om. Z. — 47) *quia* om. Gu. 1. — 48) *per duos par.* Z. — 49) *a diverso* Gu. 2. — 50) *id est* addidi e Z. Gu. 1. 2. (*de* om.) Ar. va. — 51) *qui et pacem inter angelos et homines facit* Gu. 2. — *fecit* va. — 52) Locus est in 1 Ep. ad Corinth. 1, 23. — 53) *firma* Gu. 2. — 54) Sic Gu. 1. — Vulg. *Sed et Chr. agnus.* — Z. Gu. 2. pr. va. Ar. *Nam et Chr. agnus.* Sic usque ad *Aquila: et* singulis nominibus praeponitur ab omnibus codd. et editt. pr. va. — 55) *pro patientia* al.

43. et Vitulus propter quod[1] pro nobis est immolatus[2].
et Leo pro regno et fortitudine.
et Serpens pro morte et sapientia.
Item et[3] Vermis, quia resurrexit[4].

44. Aquila, propter[5] quod post resurrectionem[6] ad astra remeavit. Nec mirum[7] si vilibus talibus[8] significationibus figuretur, qui usque ad nostrarum passionum, seu carnis contumelias descendisse[9] cognoscitur.

45. Qui dum[10] sit Dei Patris coaeternus[11] ante secula Filius, postquam venit plenitudo temporis, propter salutem nostram formam[12] servi accepit, et[13] factus est Filius Dei[14] hominis filius[15].

46. Inde quaedam de illo in scripturis[16] secundum formam Dei, quaedam secundum formam[17] servi[18] dicuntur. Quorum exempli gratia duo quaedam commemorantur, ut singula ad singula referantur. Secundum enim formam Dei[19] de seipso[20] dicit[21]: *Ego et Pater unum sumus:* secundum formam servi: *Quoniam Pater maior me est.*

47. Homines autem minus intelligentes, quid et[22] pro quo dicatur, ea quae dicta sunt propter formam servi[23], volunt transferre ad formam Dei; rursum quae ad formam Dei, ad formam servi[24], ut ad se invicem personae[25] referantur, volunt nomina esse naturae atque substantiae, et faciunt errorem in fide.

48. Sic[26] autem Dei filio[27] coniuncta est humana natura[28], ut ex duabus substantiis fieret una persona. Solus igitur[29] homo pertulit crucem, sed propter unitatem personae et Deus dicitur pertulisse.

49. Hinc est quod scribitur[30]: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent.* Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: non ex suae naturae permansione, sed ex nostra susceptione[31].

CAP. III. *De Spiritu sancto.*

1. Spiritus sanctus ideo praedicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit, et substantiam eorum[32] habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit, quam quod ipse est Pater.

2. Spiritus[33] autem dictus secundum id[34], quod ad[35] aliquid refertur spirans et spirans[36] utique spiritu[37] inspirans est, et ex eo appellatus spiritus[38] est. Proprio autem quodam modo[39]

1) Sic Gu. 1. — *pro eo quod* vulg. — *pro* om. Z. — 2) *immolatur* Gu. 2. — *est* om. va. — 3) Sic Gu. 1. — *Idem et* Gu. 2. pr. va. Ar. — *Ideo et* Z. Neutrum horum vulg. — 4) *surrexit* Gu. 1. — 5) *propter* om. al. Gu. 2. — 6) *suam* add. al. — 7) *nimirum* al. — 8) *talibus* addidi e Gu. 1. — 9) *descendere* al. — 10) Sic Gu. 1. al. — *cum* vulg. — 11) Sic Z. Gu. 1. — *coaeternus Dei Patris* vulg. — Gu. 2. om. vv. *qui* usque ad *salut. nostr.* — *filius Dei* Z. — 12) *qui cum in forma dei esset, formam etc.* Gu. 2. — 13) *accipiens, factus est* etc. al. — 14) Vv. *filius Dei* om. Z. Gu. 2. Ar. — 15) *filius hominis* Z. pr. va. — 16) Vulg. add. *sanctis*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 17) Vv. *quaedam secundum form.* om. Z. — 18) *hominis* Gu. 2. — 19) Sic Gu. 1. — *Sec. form. enim Dei* Z. — *enim* om. vulg. — 20) *de ipso* al. — 21) Sic Gu. 1. al. — *dixit* vulg. Locus est in Evang. Ioh. c. 10, 30. Alter locus est c. 14, 28. — 22) *et* addidi e Gu. 1. — *quod pro quo* Z. — 23) Sic Gu. 1. — Vulg. *quae propter form. servi dicta sunt.* — 24) Sic Gu. 1. — Vulg. *et rursus ea, quae dicta sunt, ut ad* etc. — *quae secundum formam dei et rursus ea dicta sunt* pr. — 25) *personae* om. Z. — 26) *Sicut* Z. — 27) *filio Dei* Z. — *Dei* al. om. — 28) *coni. nat. est hum.* Z. — 29) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *ergo* vulg. — 30) *Hinc scriptura* al. Locus est 1 Ep. ad Cor. 2, 8. — 31) *sed ex nostrae susceptione naturae* Gu. 2. — *sed ex nostrae susceptione* Ar. — 32) *eius* Gu. 1. al. — 33) *sanctus* add. vulg., quod om. Z. Gu. 1. Ar. — 34) *id* om. al. — 35) *ad* om. Gu. 2. — 36) *et* addidi e Gu. 1. 2. al. Ar. — *inspirans* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *quod ad aliquid refertur spiratus (spiritus?) et spirans,*

dicitur[40] Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem et Filium, quod eorum spiritus sit.

3. Nam et hoc nomen, quod spiritus dicitur, non semper[41] secundum id[42], quod refertur ad[43] aliquid, sed secundum id, quod aliquam naturam significat[44].

4. Omnis enim incorporea natura spiritus in scripturis sacris appellatur, unde[45] non tantum Patri et Filio et Spiritui sancto, sed omni rationabili[46] creaturae et animae hoc vocabulum congruit.

5. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. Nam cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater[47] sanctus et Filius sanctus, proprie tamen ipse[48] vocatur Spiritus[49] sanctus, tanquam sanctitas coessentialis[50] et consubstantialis[51] amborum.

6. Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus[52], ne duo in Trinitate Filii suspicentur[53]. Ideo non praedicatur ingenitus, ne duo Patres in ipsa Trinitate credantur.

7. Procedens autem dicitur testimonio Domini dicentis: *Multa adhuc habeo, quae vobis loquar, sed non potestis illa modo*[54] *audire. Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit et de meo accipiet: ille vobis indicabit*[55] *omnia.* Hic enim[56] non solum natura procedit, sed semper ad peragenda Trinitatis[57] opera indesinenter[58] procedit.

8. Hoc autem interest inter nascentem Filium et procedentem Spiritum sanctum, quod filius ex uno nascitur, Spiritus sanctus ex utroque procedit, et ideo dicit Apostolus: *Qui autem spiritum Christi*[59] *non habet, hic non est eius.*

9. Spiritus sanctus ex opere etiam[60] angelus[61] intelligitur. Dictum est enim[62] de illo: *Et quae ventura sunt annuntiabit vobis:* et utique angelus Graece, Latine nuntius interpretatur. Unde[63] duo angeli apparuerunt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur, quos[64] intelligimus Filium et Spiritum sanctum, nam Pater nunquam legitur missus.

10. Spiritus sanctus, quod[65] dicitur paracletus, a consolatione dicitur: παράκλησις enim Graece, Latine consolatio dicitur[66]. Christus enim eum apostolis lugentibus misit, postquam ab eorum oculis ipse in coelum ascendit.

11. Consolator enim tristibus mittitur, secundum illam eiusdem Domini sententiam: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur*[67]. Ipse etiam dixit: *Tunc*[68] *lugebunt filii sponsi, cum ab eis sublatus fuerit*[69] *sponsus.*

12. Item paracletus pro eo[70], quod consolationem animabus praestet[71], quae gaudium

ut etc. al. — *refertur spirans utique* al. — 37) *in spiritu* Gu. 2. — *spiritu sancto* Z. — 38) *spiritus* om. Z. — 39) Sic Gu. 1. — *modo quodam* vulg. — 40) *dicitur* addidi e Z. Gu. 1. va. Ar. — 41) *semper* om. Gu. 1. al. — 42) *id* om. Gu. 2. al. — 43) *ad* om. al. Vv. *secundum id, quod ref. ad al.* om. va. — 44) Vulg. add. *intelligitur*, quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 45) *unde et* va. — 46) Sic Gu. 1. — *rationali* vulg. — 47) *et Pater* om. Gu. 1. — 48) *ipse spiritus* Gu. 2. — 49) *Spiritus* om. va. — 50) *coaeternalis* Z. — 51) *substantialis* Z. — 52) *dicitur non genitus* Z. — 53) Vv. *ne duo in Trin. filii suspic.* om. Z. — 54) *modo illa* Gu. 2. — 55) *indicat* Z. Locus est in Ev. Ioh. 16, 12. 13. — 56) Sic Gu. 1. — Vulg. *Hic autem.* — 57) Sic Z. Gu. 1. 2. — *opera Trinit.* Ar. — *divinitatis opera* vulg. — *divinitati op.* edit. Goth. — 58) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — *indeficienter* vulg. — 59) *Dei* Gu. 1. Locus est ex Ep. ad Rom. 8, 9. — 60) *et* Z. — 61) *et angelus* Gu. 2. va. — *angelis* Z. — 62) *autem* Gu. 2. Locus est ex Evang. Ioh. 16, 13. — 63) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. pr. — 64) Sic Gu. 1. 2. va. — *quod* vulg. — 65) *qui* Gu. 2. va. — 66) In cod. Tolet. vetustissimo nota est ad hunc locum: *Non naturaliter apparuerunt, sed per subiectam creaturam figurate.* — *Dicitur* pro *appellatur* Gu. 1. 2. — *interpretatur* va. — 67) Matth. 5, 4. — 68) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Tum* vulg. — 69) Sic Gu. 1. — Vulg. *ablatus ab eis* — *ablatus fuerit ab eo* va. Locus est Matth. 9, 15. — 70) *ab eo* Z. — 71) Sic Gu. 1. — Vulg. *praestet* (*praestat* Gu. 2.) *animabus.*

temporale amittunt. Alii paracletum dicunt Latine oratorem vel advocatum interpretari[1]. Ipse enim Spiritus sanctus dicit[2]: Ipse docet, per ipsum datur sermo sapientiae: ab ipso sancta[3] scriptura inspirata est.

13. Ideo Spiritus sanctus[4] septiformis nuncupatur, propter dona, quae de unitatis eius[5] plenitudine particulatim[6] quique ut digni sunt consequi promerentur. *Ipse enim spiritus sapientiae et intellectus: spiritus consilii et fortitudinis: spiritus scientiae et pietatis: spiritus timoris Domini.*

14. Spiritus autem principalis in Psalmo quinquagesimo[7] legitur, ubi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem intellexerunt in Deo[8], quia scriptum est: *Deus Spiritus est*[9]. Quod enim non est corpus, et tamen est, videtur restare[10], ut spiritus sit. Nonnulli ergo intelligunt ibi[11] Trinitatem significari: in Spiritu principali Patrem: in Spiritu recto Filium: in Spiritu sancto Spiritum sanctum.

15. Spiritus sanctus ideo donum dicitur, eo quod datur. A dando enim donum est nuncupatum[12]. Notissimum est enim dominum Iesum Christum cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in coelum, dedisse Spiritum sanctum, quo credentes in ipsum[13] impleti linguis omnium gentium loquebantur.

16. In tantum enim[14] est donum Dei[15], in quantum datur eis, qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est: apud[16] nos, donum est, sed sempiternae salutis[17] Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis, prout vult, gratiarum dona[18].

17. Nam et prophetias[19], quibus[20] vult impertit, et quibus peccata vult, dimittit[21]. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur[22].

18. Spiritus sanctus proprie[23] caritas nuncupatur, vel quia naturaliter eos, a quibus procedit, coniungit, et se unum cum eis esse ostendit, vel quia in nobis id agit[24], ut in Deo maneamus, et ipse in nobis.

19. Unde et in donis Dei nihil est maius[25] caritate, et nullum maius est donum Dei, quam Spiritus sanctus.

20. Ipse est[26] et gratia, quae quia non meritis nostris, sed voluntate divina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut enim[27] unicum Dei verbum proprie vocamus nomine sapientiae, cum sit universaliter et[28] Spiritus sanctus et Pater ipse[29] sapientia[30], ita et[31] Spiritus sanctus proprie[32] nuncupatur vocabulo caritatis, cum sit universaliter[33] et Pater et Filius caritas.

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *Latine . . . interpretantur.* — 2) *dicitur* Gu. 2. — 3) *sacra* Z. — 4) Sic Gu. 1. — *Spir. sanct. ideo* vulg. — 5) Sic Gu. 1. al. va. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *quae de unita eius plenit.* — *de* om. Z. — 6) Vulg. add. *recipientes*, quod om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 7) *quinquagesimo* om. Gu. 2. Locus est Psalm. 50, 12. 13. 14. — 8) Sic Gu. 1. al. — *in Deum* vulg. — *ideo* Ar. — 9) *dominus* Gu. 2. Locus est Ioh. 4, 24. — 10) *esse videtur, restat* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *Intelligunt ergo ibi nonnulli.* — 12) *nuncup. est* Z. — 13) *in ipsum* addidi e Gu. 1. — 14) *enim* pro *autem* scripsi cum Gu. 1. Utrumque om. Z. — 15) Sic Gu. 1. — *don. dei est* vulg. — 16) *cum apud* Gu. 2. — Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. — 17) *salutis* om. Z. pr. va. — 18) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *grat. dona, prout vult.* — 19) *tribuit* add. Gu. 2. retento *impertit*, ut est in Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. pro *impartit.* — *dispertit* pro *imp.* va. — 20) *et quibus* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — Vulg. *et pecc., quibus vult, dim.* — 22) *dimittuntur* Gu. 2. — 23) Vulg. *inde proprie*, sed *inde* om. Gu. 1. — 24) *agere* Z. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. — *maius est* vulg. — *est* om. va. — 26) *Ipse enim et gr.* Z. — *et* om. Gu. 2. — 27) *enim* scripsi e Gu. 1. pro *autem.* — 28) *et* om. Gu. 2. — 29) *ipsa* Gu. 1. — 30) *sapientiae* Gu. 2. — 31) *et* addidi e Gu. 1. — 32) *proprio* Gu. 2. — 33) Sic Gu. 1. — Vulg. *cum sit Pater et Filius universaliter car.* — *et* autem prius addidi e Gu. 1. 2. — 34) *in libro* Gu. 2. Sequitur enim in Z. Gu. 1. 2. Ar. *evangelii* pro vulg. *evangeliorum.* — 35) Matth. 12, 28.

21. Spiritus sanctus Digitus Dei esse in libris[34] evangelii apertissime declaratur. Cum enim unus evangelista[35] dixisset: *In digito Dei eiicio daemonia:* alius autem[36] hoc idem[37] dixit: *In spiritu Dei eiicio daemonia.* Unde et digito Dei scripta est lex[38], data die quinquagesimo[39] ab occisione Agni, et die quinquagesimo a passione Domini[40] venit Spiritus sanctus.

22. Ideo autem digitus Dei dicitur, ut eius operatoria virtus cum Patre et Filio significetur. Unde et Paulus ait: *Haec*[41] *omnia operatur unus atque idem Spiritus dividens singulis prout vult.* Sicut[42] autem per Baptismum in Christo morimur et renascimur, ita Spiritu signamur[43], qui[44] est digitus Dei et spirituale[45] signaculum.

Spiritus sanctus idcirco in columbae specie venisse scribitur, ut natura eius per avem simplicitatis et innocentiae declaretur[46]. Unde et Dominus: *Estote*, inquit, *simplices sicut columbae*[47]. Haec autem[48] avis corporaliter felle[49] caret, habens tantum innocentiam et amorem.

23. Spiritus sanctus inde nomine ignis appellatur, pro eo[50] quod in apostolorum actibus[51] per divisionem linguarum ut ignis apparuit, qui et insedit super unumquemque eorum.

24. Propterea autem diversarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur fidelium eruditioni[52] populorum.

25. Quod vero supra singulos sedisse memoratur, id causae est, ut intelligatur per plures non fuisse divisus, sed mansisse in singulis totus, sicut vere[53] ignibus[54] mos est.

26. Hanc enim habet ignis naturam[55] accensus, ut quanti ad eum[56], quanti ad crinem purpurei splendoris aspexerint, tantis visum suae lucis impertiat, tantis ministerium sui muneris tribuat, et ipse nihilominus[57] in sua[58] integritate permaneat.

27. Spiritus sanctus nomine aquae appellatur in Evangelio, Domino clamante et dicente[59]: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, flumina aquae vivae fluent de ventre eius.* Evangelista autem exposuit, unde diceret. Secutus enim ait: *Hoc autem*[60] *dicebat de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

28. Sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua, quae significat spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est: aqua Spiritus[61] invisibilis est. Ista abluit corpus, et significat, quod[62] fit in anima. Per illum autem Spiritum sanctum ipsa anima mundatur et saginatur.

29. Spiritus sanctus ideo unctio dicitur, Ioanne testante apostolo[63], quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus sanctus aquis. Unde et Dominus oleo exultationis, hoc est Spiritu sancto legitur fuisse[64] unctus.

— 36) *autem* addidi e Gu. 1. — 37) *identidem* al. — Vulg. sequitur *ita*, quod om. Gu. 1. 2. Locus est Luc. 11, 20. — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *lex est.* Locus est Exod. 31, 18. — 39) *primo* pro hoc Z. et sic postea. Sed est numerus L. Locus est Act. Apost. 2, 2. — 40) *nostri Iesu Christi* add. Z. va. — Vv. *a passione domini* om. Gu. 1. — *die quinquag. venit spiritus sanctus a passione domini nostri iesu christi* Gu. 2. — 41) *autem* add. Z. va. Locus est e 1 ad Cor. 12, 11. — 42) Sic Gu. 1. va. Ar. — *Sic* vulg. — 43) *significamur* pr. — 44) *quod* Z. pr. va. — 45) *spiritale* va. — 46) *declararetur* Z. — 47) *prudentes sicut serpentes et simplices* etc. al. e Matth. 10, 16. — 48) Sic Gu. 1. — *enim* vulg. — 49) Vulg. *ipso felle*, sed *ipso* om. Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *propter hoc.* — Ar. *propter quod.* — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. — Vulg. *in actib. apost.* — 52) Sic Ar. — *eruditione* vulg. — 53) *fere* Z. — 54) *ignis* al. — 55) Sic Gu. 1. — Vulg. *naturam habet ignis.* — Z. Gu. 2. *habet nat. ign.* — 56) *quanti ad eum* om. Z. — 57) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *nihilom. ipse.* — *ut nihilom.* va. — 58) *sua* (sic) Gu. 2. — 59) Ioh. 7, 38. 39. — 60) *enim* Gu. 1. 2. — 61) Vulg. add. *sancti*, quod om. Gu. 1. — 62) *quae fit* Gu. 1. — *quod est in anima* Gu. 2. — *De eadem trin.* h. l. add. Gu. 2. va. — 63) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *apostolo test.* vulg. — *attestante* va. — 64) *fuisse legitur* Z.

30. Sed et Iohannes apostolus Spiritum sanctum unctionem vocat dicens: *Et vos*, inquit, *unctionem quam accepistis ab eo*[1], *permaneat in vobis, et necesse non habetis*[2], *ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio eius docet vos de omni re.* Ipse est enim Spiritus sanctus unctio invisibilis[3].

CAP. IV. *De Trinitate*[4].

1. Trinitas appellata[5], quod fiat totum unum[6] ex quibusdam tribus, quasi Triunitas, ut memoria, intelligentia et[7] voluntas, in quibus mens habet[8] in se quandam imaginem divinae Trinitatis. Nam dum tria sint, unum sunt, quia et[9] singula in se manent, et omnia in omnibus.

2. Pater igitur et Filius et[10] Spiritus sanctus Trinitas[11] et unitas est[12]. Idem enim unum, idem et tria. In natura unum, in personis[13] tria. Unum propter maiestatis communionem, tria propter personarum proprietatem.

3. Nam alius pater, alius filius, alius Spiritus sanctus: sed alius quidem non aliud, quia pariter simplex, pariterque incommutabile bonum et coaeternum.

4. Pater solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenitus. Filius solus de patre natus est[14], ideo solus dicitur genitus. Spiritus sanctus solus de patre et filio procedit, ideo solus amborum appellatur[15] spiritus.

5. In hac Trinitate alia appellativa nomina, alia sunt propria[16]. Propria[17] sunt essentialia, ut Dominus, Deus[18], omnipotens, immutabilis[19], immortalis. Et inde propria, quia ipsam[20] substantiam significant, qua[21] unum sunt[22].

6. Appellativa vero pater et filius et Spiritus sanctus, ingenitus et genitus et procedens. Eadem et relativa, quia ad se invicem referuntur. Cum enim Deus dicitur[23], essentia est, quia ad seipsum dicitur. Cum vero dicitur pater et filius et[24] Spiritus sanctus, relative[25] dicuntur, quia ad se invicem referuntur.

7. Nam pater non ad seipsum, sed ad filium relative dicitur, quia est filius[26]: sic et filius relative dicitur, quia est ei pater: sic Spiritus[27] sanctus, quia est patris filiique spiritus.

8. His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se invicem referuntur, non ipsa substantia, qua unum sunt. Proinde Trinitas in relativis personarum nominibus est, deitas non triplicatur, sed in singularitate est, quia si triplicatur, deorum dicimus[28] pluralitatem.

9. Nomen autem deorum in angelis et sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non sint merito aequales.

1) *a Deo* al. — 2) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *non necesse* vulg. Locus est 1 Ep. Ioh. 2, 27. — 3) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *Ipse enim . . . . unctio est invis.* — 4) Sic Gu. 1. — Vulg. *De eadem trin.* — *De sanctissima trinit.* Z. — 5) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *appellatur.* — 6) *quod totum unum fiat* Z. — 7) *et* om. Z. — 8) *habeat* Z. — 9) *et* om. va. — 10) *et* om. Z. — 11) *et Trinitas* Gu. 1. — 12) *est* add. Gu. 1. — 13) *in persona* Z. — *in personalis* Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. — Vulg. *est natus.* — *est* om. Z. — 15) Sic Gu. 1. — *nuncupatur* vulg. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *alia sunt app. nom. alia propr. sunt.* Prius *sunt* om. etiam Gu. 2. — 17) Vulg. *enim* add., quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 18) Sic Gu. 1. — Vulg. *Deus, Dominus.* — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *incommutab.* — 20) *ipsa* Z. — 21) *quia* va. — 22) *sit* Z. — 23) *dicitur Deus* Gu. 2. Ar. — 24) *et* om. Gu. 2. — 25) *relativa* Gu. 1. — 26) Vulg. *ei filius*, sed pronom. om. Gu. 1. — *ei pater* pr. — 27) *sic et spir.* Gu. 2. va. — 28) Sic Gu. 1. — *inducimus* vulg. — 29) Psalm. 82, 6. — 30) *divinationem* edit. Goth. — 31) 1 Cor. 8, 6. — 32) Marc. 12, 29. — 33) Sic Gu. 1. — Vulg. *Deus unus est.* — 34) Sic Gu. 1. pr. Ar. — Vulg. *ut scilicet Trin. sit.* Z. — *scilicet et ut Tr. sit.* Edit. va. *scilicet ut trin.* — 35) Sic Gu. 1. — Vulg. *apud Graecos de Trin.* — 36) *vera* Z. — 37) Quae reliqua sunt hoc libro VII. desunt in cod. Zittav. — 38) Vulg. add. *dicuntur*, quod om. Gu. 1. 2. al. —

10. De quibus psalmus[29]: *Ego dixi dii estis.* De patre autem et filio et Spiritu sancto propter unam et aequalem divinitatem[30] non nomen deorum, sed Dei esse ostenditur, sicut ait apostolus[31]: *Nobis tamen unus Deus*, vel sicut voce divina dicitur[32]: *Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est Deus*[33], scilicet ut et Trinitas sit[34], et unus Dominus Deus sit.

11. Fides de Trinitate apud Graecos[35] hoc modo est: una *οὐσία,* ac si dicatur una natura, aut una essentia. Tres hypostases, quod resonat in Latinum vel tres personas, vel tres substantias.

12. Nam latinitas proprie non dicit de Deo, nisi essentiam, substantiam vero non proprie dicit, sed abusive quoniam vere[36] substantia apud Graecos persona intelligitur, non natura.

CAP. V[37]. *De angelis.*

1. Angeli Graece vocantur, Hebraice[38] malachoth[39], Latine vero nuntii interpretantur, ab eo quod Domini voluntatem populis annuntient[40].

2. Angelorum autem vocabulum[41] officii nomen est, non naturae. Semper enim spiritus sunt, sed cum mittuntur, vocantur angeli[42].

3. Quibus ideo pictorum licentia pennas facit[43], ut celerem eorum in cuncta discursum significent[44], sicut et iuxta fabulas poetarum venti pennas habere dicuntur, propter velocitatem scilicet. Unde et[45] scriptura dicit: *Qui ambulat*[46] *super pennas ventorum.*

4. Novem autem esse ordines[47] angelorum scripturae sacrae[48] testantur, id est angeli[49], archangeli, throni, dominationes, virtutes[50], principatus, potestates, cherubin et seraphin. Quorum officiorum vocabula cur ita dicta sint, interpretando[51] exequimur[52].

5. Angeli vocantur propter quod de coelis ad annuntiandum hominibus mittantur[53]. Angelus enim Graece, Latine nuntius dicitur.

6. Archangeli Graeca lingua[54] summi nuntii interpretantur. Qui enim parva vel minima annuntiant, angeli, qui vero[55] summa, archangeli nuncupantur. Archangeli autem[56] dicti eo, quod primatum teneant inter angelos. *Ἀρχός*[57] enim Graece, Latine princeps interpretatur[58]. Sunt enim duces et principes, sub quorum ordine unicuique angelorum officia deputata sunt.

7. Nam quia archangeli angelis praesunt, Zacharias propheta testatur[59] dicens: *Et*[60] *ecce, angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et alius angelus egrediebatur in occursum eius, et dixit ad eum: Curre et*[61] *loquere ad puerum istum dicens: quia*[62] *absque muro habitabitur*[63] *Hierusalem.*

39) Sic scripsi e vestigiis Gu. 2. pr., in quibus est *malaoth*; *maloth* Gu. 1. va. — *malooth* vulg. — Arev. *Melachim* מלכים. Sed quamquam hoc nobis unum verum videri potest, vix tamen putaverim, ita Isidorum scripsisse, quod omnes codd. et editt. in terminatione *oth* consentiant. Fortasse enim duplex fuit apud Hebraeos huius vocis terminatio pluralis, aut ipse Isidorus erravit, quod verius videtur. — 40) Sic Gu. 1. — Vulg. *nuntient.* — al. *nunciant.* — 41) *vocabulo* Gu. 1. — *vocabula* Gu. 2. — 42) *angeli voc.* va. — 43) *faciunt* va. — 44) *significet* al. — 45) *et* addidi e Gu. 1. va. — *sacra* post *scriptura* omisi cum Gu. 1. al. — 46) *qui ambulas* pr. va. Locus est Psalm. 104, 3. — 47) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *ordines esse.* — 48) Sic Gu. 1. — *sacrae script.* vulg. — 49) *angelos, archangelos, thronos, domin.* etc. pr. va. — 50) *virtutes* est in Gu. 2. post *potestates.* — 51) *interpretatione* al. — 52) *exsequemur* Ar. — 53) Sic Gu. 1. — *mittuntur* vulg. — 54) *Latina* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. al. — *Latine* va. — 55) *annunciant* add. al. — 56) Sic Gu. 1. — *Archangeli dicti, quod* vulg. — *eo* add. etiam Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. 2. 3. pr. va. Ar. — Vulg. *ἀρχή . . principatus.* — *archos principatus* Gu. 2. 3. — 58) *nuncupatur* al. — 59) *testatus est* al. — 60) *Et* om. edit. Goth. pr. — 61) *et* om. Gu. 1. 2. — 62) *quia* addidi e Gu. 1. Expressum est Graecorum ὅτι, pro *quod.* — 63) *habitatur* al. Locus est Zachar. 2, 3.

8. Si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam potestates superiores inferiores disponerent, nullo modo hoc[1], quod homini diceret angelus ab angelo cognovissent.

9. Quidam autem archangelorum privatis[2] nominibus appellantur, ut per vocabula ipsa[3] in opere suo, quid[4] valeant designetur.

10. Gabriel[5] Hebraice in linguam nostram[6] convertitur[7] Fortitudo Dei. Ubi enim[8] potentia divina, vel fortitudo Dei demonstratur[9], Gabriel mittitur.

11. Unde et eo tempore, quo erat Dominus nasciturus[10] et triumphaturus de mundo, Gabriel mittitur[11] ad Mariam, ut illum annuntiaret, qui ad debellandas[12] aerias[13] potestates humilis venire dignatus est.

12. Michael interpretatur[14], quis ut Deus? Quando enim[15] in mundo fit aliquid mirae virtutis[16], hic archangelus mittitur. Et[17] ex ipso opere nomen eius est[18], quia nemo valet facere[19], quod facere potest[20] Deus.

13. Raphael interpretatur curatio, vel medicina Dei. Ubicunque enim curandi et[21] medendi opus necessarium est, hic angelus[22] a Deo mittitur; inde et[23] medicina Dei vocatur.

14. Unde et ad Tobiam idem archangelus missus oculis eius curationem adhibuit, et caecitate detersa visum ei[24] restituit. Nominis enim[25] interpretatione[26] et angeli officium designatur[27].

15. Uriel interpretatur Ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem[28] in rubo. Legimus etiam[29] ignem missum desuper, et[30] implesse, quod praeceptum est.

16. Throni autem et dominationes et principatus et potestates et[31] virtutes, quibus universam caelestem societatem Apostolus complectitur, ordines[32] angelorum et dignitates intelliguntur, et pro hac ipsa distributione officiorum alii throni, alii dominationes, alii principatus, alii potestates dicuntur, pro certis dignitatibus, quibus invicem distinguuntur.

17. Virtutes quaedam angelicae[33] ministeria habere[34] perhibentur, per quos[35] signa et miracula in mundo fiunt: propter quod et virtutes dicuntur.

18. Potestates sunt, quibus virtutes adversae subiectae sunt, et inde Potestatum nomine nuncupantur, quia maligni[36] spiritus eorum[37] potestate coercentur, ne tantum[38] mundo[39] noceant, quantum cupiunt.

19. Principatus sunt hi, qui angelorum agminibus praesunt. Qui pro eo, quod subditos angelos ad explendum ministerium divinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alii sunt, qui administrant, alii, qui assistunt, sicut[40] per Danielem dicitur.

1) *hic hoc* Gu. 2. — 2) *sub privatis* al. — 3) *sua* va. — 4) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quod* vulg. — 5) Al. pr. va. praemittunt etymologiam *Michaelis.* — 6) *in lingua nostra* Gu. 2. Editt. pr. va. om. vv. *Hebr. in ling. nostram.* — 7) Sic Gu. 1. — *vertitur* vulg. — *interpretatur* va. — 8) *autem* Gu. 1. — 9) Sic Gu. 1. — Vulg. *fortitudo manifestatur* — *manifestabitur* Gu. 2. al. — 10) *dom. erat nascit.* vulg. — 11) *venit* Ar. — 12) *ad bellandas* Gu. 1. pr. — 13) Sic Gu. 1. va. — *aereas* vulg. — 14) *vertitur* al. pr. — *Michael hebraice in linguam nostram* va. — 15) *autem* Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *aliquid in mundo mirae virt. fit.* — 17) *ut* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. — Vulg. *est eius.* — Gu. 2. *eius intelligatur.* — 19) *facere* al. om. — 20) Sic Gu. 1. 2. al. — *praevalet* vulg. — 21) *vel* Gu. 2. — 22) Sic Gu. 1. — *archangelus* vulg. — 23) Sic Gu. 1. — Vulg. *et inde.* — 24) Sic Gu. 1. al. va. — *eius* vulg. Utrumque om. Gu. 2. Ar. — 25) *eius* pro *enim* Gu. 1. — 26) *interpretationem* Gu. 1. — 27) *designat* Gu. 1. — *designantur* pr. — 28) *ignem apparuisse* va. — 29) *etiam* om. Gu. 2. — 30) *et* om. Gu. 2. — 31) *et* om. Gu. 1. — 32) *ordinationes* al. — 33) Sic Gu. 1. — Vulg. *angel. quaed.* — 34) *habere* addidi e Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. 2. al. var. lect. ap. Goth. — 36) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *magni* vulg. — 37) *eorum* om. Gu. 2. — 38) *tanto* Gu. 2. — 39) *modo* al. — 40) *et* add. Gu. 2. — 41) *milies* om. al. Locus est ap. Daniel.

Milia milium ministrabant ei, et decies milies[41] *centena milia assistebant ei.*

20. Dominationes sunt ii, qui etiam Virtutibus et Principatibus praeeminent, qui pro eo, quod caeteris angelorum agminibus dominantur, Dominationes vocantur.

21. Throni sunt agmina angelorum, qui Latino[42] eloquio sedes dicuntur: et vocati Throni, quia illis conditor praesidet, et per illos[43] sua iudicia[44] disponit[45].

22. Cherubin autem et ipsae[46] sublimes coelorum potestates et angelica ministeria perhibentur, qui ex Hebraeo interpretantur in linguam nostram[47] scientiae multitudo. Sunt enim[48] sublimiora[49] agmina angelorum, qui pro eo, quod vicinius positi divina scientia caeteris amplius sunt pleni[50], Cherubin, id est[51] plenitudo scientiae appellantur.

23. Ipsa sunt duo animalia illa[52] super[53] propiciatorium arcae ficta[54] ex metallo, propter significandam angelorum praesentiam, in quorum medio ostenditur Deus.

24. Seraphin[55] quoque similiter multitudo est angelorum[56], qui ex Hebraeo in Latinum ardentes, vel incendentes interpretantur. Qui idcirco ardentes vocantur, quia inter eos et Deum nulli alii[57] angeli consistunt[58]: et ideo quanto vicinius coram Deo[59] consistunt, tanto magis divini luminis claritate[60] inflammantur.

25. Unde et ipsi velant[61] faciem et pedes sedentis in throno Dei: et idcirco caetera angelorum turba videre Dei essentiam plene non valet, quoniam Cherubin[62] eam tegit.

26. Haec igitur vocabula agminum angelorum ita sunt specialia ordinum singulorum, ut tamen sint ex parte communia omnium. Nam dum Throni sedes Dei in quorundam[63] ordine[64] specialiter designentur, tamen per Psalmistam[65], *Qui sedes super Cherubin*, dicitur.

27. Sed ideo isti ordines angelorum privatis nominibus appellantur, quia hoc ipsum officium in proprio ordine plenius[66] acceperunt. Et cum sint omnibus communia[67], propria[68] tamen haec nomina[69] suis ordinibus deputantur.

28. Unicuique etiam[70], sicut supra dictum est[71], propria officia sunt iniuncta[72], quae promeruisse eos[73] in mundi constat exordio. Nam quia angeli et locis et hominibus praesunt, per prophetam testatur angelus dicens[74]: *Princeps regni Persarum restitit mihi.*

29. Unde apparet, nullum locum esse[75], cui angeli non praesint[76]. Praesunt enim[77] et auspiciis operum omnium.

30. Hic est ordo, vel distinctio angelorum, qui post lapsum malorum in caelesti vigore steterunt. Nam postquam apostatae angeli ceciderunt, hi perseverantia[78] aeternae beatitu-

7, 10. — 42) *in Latino* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. — Vulg. *per eos.* — 44) Sic Gu. 1. — *iudicia sua* vulg. — 45) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *decernit vel disponit.* — *vel disponit* om. va. — 46) *ipsi* Ar. va. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *in ling. nostr. interpret.* — 48) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *autem* vulg. — 49) *sublimiorum* al. var. lect. ap. Goth. — 50) Sic Gu. 1. — Vulg. *pleni sunt.* — *pleni* om. edit. Goth. — 51) Sic Gu. 1. 2. va. — *hoc est* vulg. Om. pr. — 52) *illa duo* Gu. 2. Ut nos, sic Gu. 1. — Vulg. *duo illa.* — 53) *supra* pr. — 54) *factae* Gu. 1. — 55) *Seraphim* Gu. 2. — 56) Sic Gu. 1. — *mult. angel. est* vulg. — 57) *alii* om. Ar. — 58) *consistunt* om. pr. — 59) *eo* Gu. 2. Ar. — 60) Sic Gu. 1. — Vulg. *clar. divin. lum.* — 61) *vel ante* Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. al. — *Cherubim* Gu. 2. — Vulg. *Seraphin.* — 63) Vulg. add. *angelorum*, quod om. Gu. 1. — 64) *ordines* Gu. 2. al. — 65) *tamen psalmista* Gu. 2. Locus est Psalm. 80, 2. — 66) *plenius* om. edit. Gothofr. — 67) *officia omn. comm.* va. — *officia communia* Gu. 2. — 68) *proprie* Gu. 2. va. — 69) *haec et nom.* Gu. 2. va. — 70) *enim* Gu. 2. Ar. — 71) Sic Gu. 1. — *praedictum* vulg. — 72) *coniuncta* Gu. 1. — *sunt* om. va. — 73) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *eos promer.* vulg. — *meruisse eos* al. — 74) Daniel. 10, 13. — 75) Sic Gu. 1. — *esse locum* vulg. — 76) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *praesunt* vulg. — 77) *enim* om. Gu. 2. — 78) Vulg. *in persev.*, sed *in* om. Gu. 1. al. va.

dinis solidati sunt. Unde et post coeli creationem[1] in principio reperitur[2]: *Fiat firmamentum, et vocatum est firmamentum coelum.*

31. Nimirum ostendens[3], quod post ruinam angelorum malorum hi, qui permanserunt, firmamentum[4] aeternae perseverantiae consecuti sunt, nullo iam lapsu aversi[5], nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore[6] et contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent, nisi eum a quo creati sunt.

32. Quod autem duo Seraphim in Esaia[7] leguntur, figuraliter veteris et novi testamenti significationem ostendunt. Quod vero faciem et pedes[8] Domini operiunt[9], quia praeterita ante mundum, et futura post mundum scire non possumus, sed media tantum eorum testimonia[10] contemplamur.

33. Singuli senas alas habent, quia de fabrica[11] tantum mundi, quae in sex diebus facta sunt[12], esse[13] in praesenti seculo novimus. Quod clamat[14] ter sanctus[15] alter ad alterum, Trinitatis in una divinitate demonstratur[16] mysterium.

CAP VI. *De nominibus quae quodam[17] praesagio nomen acceperunt.*

1. Plerique priorum[18] ex propriis causis originem nominum habent. Quibus ita prophetice indita sunt vocabula, ut aut futuris, aut praecedentibus causis eorum[19] conveniant.

2. In quibus tamen manente spirituali[20] sacramento, nunc tantum ad literam intellectum historiae persequimur[21]. Ubi autem etymologiae interpretationem non attingimus[22], solam ipsam etymologiam in Latinum[23] posuimus[24].

3. Quod autem unum nomen Hebraicum aliter atque aliter interpretatur, hoc secundum accentuum[25] et literarum evenit diversitatem, ut in variis significationibus nomina commutentur[26].

4. Adam, sicut beatus Hieronymus tradidit, homo sive terrenus, sive terra rubea[27] interpretatur. Ex terra enim facta est caro, et humus hominis faciendi materies[28] fuit.

5. Eva interpretatur vita sive calamitas, sive Vae vita, quia origo fuit nascendi calamitas: et Vae, quia per praevaricationem causa extitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas.

6. Alii autem dicunt ob hoc[29] Evam vitam et calamitatem[30] appellatam, quia saepe mulier viro causa salutis est, saepe calamitatis et mortis origo[31], quod est Vae.

7. Cain possessio interpretatur, unde et[32] etymologiam ipsius exprimens pater eius ait:

1) *post coeli creationem* om. al. — 2) Sic Gu. 1. pr. va. — *repetitur* vulg. Locus est Genes. 1, 6. 8. — 3) *ostendentes* al. — 4) Sic Gu. 1. — *firmitatem* vulg. — 5) *eversi* Gu. 1. — *adversi* Gu. 2. — 6) *in mundi amore* al., unde Arev. coniecit *mundo amore.* — 7) Isai. 6, 2. — 8) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *Faciem vero et pedes.* — 9) Sic Gu. 1. — *Dei oper.* Gu. 2. Ar. — *operiunt Dei* vulg. — *Dei* om. al. — 10) *testimonio* Gu. 1. 2. — 11) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *fabricam* vulg. — 12) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *facta est.* — 13) *esse* addidi e Gu. 1. — 14) Sic Gu. 1. al. — *clamant* vulg. — 15) *sanctus*, *sanctus*, *sanctus* va. — 16) Sic Gu. 1. — *demonstrant* vulg. — *Trinitas unum divinitatis monstrat* al. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. — 18) Sic Gu. 1. — *primorum* vulg., quae add. *hominum*, quod om. Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. — *eorum causis* vulg. — 20) Sic Gu. 1. Ar. — *spiritali* vulg. — *speciali* al. pr. — 21) *persequamur* Gu. 2. — *persequemur* Ar. — 22) *attigimus* edit. Gothofr. Arev. — 23) *in Latin. etymol.* Gu. 2. — 24) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *ponimus* vulg. — 25) *accentum* va. — 26) Sic Gu. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — *convertentur* Gu. 1., quod fortasse *convertantur* significat i. e. vertantur in diversas significationes. *Computentur* vulg. — 27) *rubra* Gu. 2. pr. va. Ar. — 28) *materia* Gu. 2. — 29) Vulg. add. *etiam*, quod om. Gu. 1. va. — 30) *calamitas* Gu. 1. — al. om. *vitam et.* Ar. pr. va. *Eva vita et calamitas appellata* — *Eva* om. pr. — 31) *est* add. Gu. 1. — *origo* om. Gu. 2. va. Ar. — 32) *et* addidi e Gu. 1. — 33) Vulg. praeponit *Cain*, *id est* etc. quae om. Gu. 1. —

possedi[33] *hominem per Deum.* Idem et lamentatio, eo quod interfecto[34] Abel interfectus sit[35], et poenam sui sceleris dederit.

8. Abel luctus interpretatur, quo nomine praefigurabatur occidendus. Idem et vanitas, quia cito solutus est atque subtractus.

9. Seth interpretatur resurrectio, eo quod post fratris interfectionem[36] natus sit, quasi resurrectionem fratris ex mortuis[37] resuscitaret[38]. Idem et positio, quia posuit eum Deus[39] pro Abel.

10. Enos iuxta propriae linguae varietatem homo, vel vir dicitur. Et congrue hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est: *Tunc*[40] *initium invocandi fuit*[41] *nomen Domini,* licet plerique Hebraeorum arbitrentur, quod tunc[42] primum in nomine Domini, et in[43] similitudine eius fabricata sunt[44] idola.

11. Enoch dedicatio. In ipsius enim nomine civitatem postea aedificavit Cain.

12. Cainam lamentatio, vel possessio eorum: sicut enim Cain possessio, ita derivatum[45] nomen, quod est Cainam, facit possessio eorum.

13. Matusalam[46] interpretatur mortuus est. Et est evidens etymologia[47] nominis. Quidam enim cum[48] patre translatum fuisse, et diluvium praeterisse[49] putaverunt, et[50] ob hoc signanter transfertur: mortuus est, ut ostenderetur, non vixisse eum post diluvium, sed in eodem cataclysmo fuisse defunctum. Soli enim octo homines in arca evaserunt diluvium[51].

14. Lamech percutiens. Ipse enim[52] percussit et interfecit Cain: quod etiam ipse postea perpetrasse se[53] uxoribus confitetur.

15. Noe requies interpretatur, pro eo[54], quod sub illo omnia retro opera quieverunt post[55] diluvium. Unde et pater eius vocans nomen eius[56] Noe dixit[57]: *Iste requiescere nos faciet ab omnibus operibus nostris.*

16. Sem dicitur nominatus, eo quod nomen ex praesagio posteritatis[58] accepit. Ex ipso enim patriarchae et[59] prophetae et apostoli et populus[60] Dei. Ex eius quoque stirpe est[61] Christus, cuius ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen eius[62] in gentibus.

17. Cham[63] calidus[64], et iste[65] ex praesagio futuri cognominatus est[66]. Posteritas enim[67] eius eam[68] terrae partem possedit, quae vicino sole calentior est. Inde[69] et Aegyptus usque hodie Aegyptorum lingua kam dicitur.

18. Iapheth latitudo. Ex eo enim populus gentium nascitur, et quia lata[70] est ex[71] gentibus multitudo credentium, ab eadem latitudine Iapheth dictus est.

34) *pro interfecto* vulg., sed *pro* om. Gu. 1. — 35) *interfectus est* Gu. 2. — 36) Vv. *post fratris interfect.* om. Gu. 2. — 37) *a mortuis* al. — 38) *suscitaret* Ar. va. — 39) *eundem pro Abel* pr. — 40) Vulg. add. *enim*, quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. Locus est Genes. 4, 24. — 41) Sic Gu. 1. — *fuit invocandi* (*vocandi* al.) vulg. — 42) *tunc* om. Gu. 2. — 43) *in* addidi e Gu. 1. al. — 44) *sint* Gu. 2. — 45) *derivativum* Gu. 2. al. pr. va. — 46) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *Matusalem.* — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *Evidens est etym.* Gu. 2. *Est evid.* — *est* om. pr. va. Ar. — 48) *eum cum patre* Gu. 2. pr. va. Ar. — 49) *praeteriisse.* Edit. Goth. Ar. — *pertransisse* al. — 50) Sic puto cod. Gu. 1. lectionem *sed* mutandam. Vulg. om. — 51) *diluvium evaserunt* Gu. 2. Ar. — 52) *autem* Gu. 1. — *Iste enim* Gu. 2. Ar. — 53) *se* addidi e Gu. 1. — 54) *eo* om. Gu. 1. — 55) Sic Gu. 1. ed. Goth. Vulg. *per.* — 56) *eius* om. va. — 57) Genes. 5, 29. — 58) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *poster. praesag.* — 59) *et* om. Gu. 2. — Al. om. *et proph.* — 60) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. var. lect. ap. Goth. — *populi* vulg. — 61) Sic Gu. 1. 2. — *et* vulg. Al. add. post *Christus*: *secundum carnem.* — 62) *eius* addidi e Gu. 1. al. — 63) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Kam* vulg. — 64) *callidus* al. — 65) Sic Gu. 1. — *et ipse* Gu. 2. va. Ar. — *quia ipse* vulg. — 66) *est* om. Gu. 2. va. — 67) *enim* om. Gu. 2. — 68) *chain* Gu. 1. — 69) Sic Gu. 1. — *Unde* vulg. — 70) *nata* Gu. 1. — 71) *e* Gu. 2.

19. Canaan[1] filius cham[2], interpretatur motus eorum. Quod quid est aliud, nisi opus eorum? Pro motu enim patris, id est pro opere eius maledictus est.

20. Arfaxat sanans depopulationem.

21. Chus Hebraice aethiops interpretatur; a posteritate sui generis nomen sortitus est[3]. Ab ipso enim sunt geniti[4] Aethiopes.

22. Nembroth[5] interpretatur tyrannus. Iste[6] enim prior arripuit insuetam in populis[7] tyrannidem, et ipse aggressus est adversus Deum impietatis aedificare turrem[8].

23. Heber transitus. Etymologia[9] eius mystica est, quod ab eius iam[10] stirpe transiret Dominus[11], nec[12] perseveraret in eis, translata in gentibus gratia. Ex ipso sunt enim[13] exorti Hebraei.

24. Phaleg[14] divisio, cui pater[15] propterea tale nomen[16] imposuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra divisa est.

Thara exploratio ascensionis.

25. Melchisedech rex iustus. Rex, quia ipse[17] postea imperavit[18] Salem. Iustus pro eo, quod[19] discernens sacramenta legis et Evangelii, non pecudum victimas, sed oblationem panis et calicis in sacrificium obtulit.

26. Loth declinans. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum illicita carnis incendia declinavit.

27. Moab ex patre, et[20] totum nominis[21] etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita filia de patre.

28. Ammon[22], cuius causa nomen redditur filius populi mei, sic derivatur[23], ut ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. Ammi enim, a quo dicti sunt Ammonitae[24], vocatur populus meus.

29. Sarai interpretatur princeps mea, eo quod esset unius tantummodo domus materfamilias[25]. Postea causa nominis immutata[26] ablata[27] de fine i[28] litera dicitur Sara, id est princeps. Omnium quippe gentium futura princeps erat, sicut et Dominus pollicitus fuerat ad[29] Abraham: *Dabo tibi ex Sara filium, et benedicam ei, et erit in gentes*[30], *sed et reges populorum erunt ex eo*[31].

30. Agar advena, vel conversa. Fuit enim complexui Abrahae advena causa generandi data, quae post contemptum, angelo increpante, conversa est ad Saram[32].

1) Sic Gu. 1. 2. Ar. *Kanaan* vulg. — 2) Sic Gu. 1. 2. Ar. *kam* vulg. — 3) *est* addidi e Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. — Vulg. *propagati.* — Ar. var. lect. ap. Goth. *progeniti.* Gu. 2. *progeniti sunt.* — 5) *Nemroth* Gu. 1. 2. va. *Nembrod* Ar. — 6) *Ipse* va. — 7) Sic Gu. 1. — *in populos* vulg. — *in populo* va. — 8) *turrim* Gu. 2. va. — 9) *vero* add. va. — 10) *iam* addidi e Gu. 1. *ab eius ira pertransiit Deus* Gu. 2. — 11) *Deus* Gu. 2. pr. va. Ar. — 12) *ne* Gu. 1. 2. — 13) Sic Gu. 1. Vulg. *enim sunt.* — 14) *Falech* Gu. 1. 2. — 15) *pater* om. Gu. 1. — 16) *nominis* Gu. 1. — 17) *ipse* al. om. — 18) *imper. postea* Gu. 2. — 19) *quia* Gu. 2. — 20) *et* om. Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — *nomen* vulg. — 22) *Ammi* ed. Goth. — 23) *derivatum* Gu. 2. — 24) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Ammanitae* vulg. — 25) *mater* Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. 2. var. lect. ap. Goth. — *immutati* vulg. — 27) *est* add. Gu. 1. — 28) *i* addidi e Gu. 2. pr. va. Ar. — *una* Gu. 1. — 29) *ad* addidi e Gu. 1. 2. al. — 30) *in gentem* Gu. 2. — 31) *ex ea* Gu. 2. Locus est Genes. 17, 16. — 32) Vv. *complexui Abrahae* (*abrae* Gu. 1.) *advena causa generandi data, quae post contemptum, angelo* (*ab ang.* va.) *increpante*, (*increpare* Gu. 1.) *conversa est* (*est* om. Gu. 1.) *ad Saram* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. fuit enim *Aegyptia*, sed *Aegyptia* om. Gu. 1. 2. va. al. — 33) vulg. add. *interpretatur*, quod om. Gu. 1.

31. Cethura thymiama[33].

32. Ismahel interpretatur auditio Dei[34]: sic enim scriptum est[35]: *Et vocavit nomen eius Ismahel, quia exaudivit eum Deus.*

33. Esau trinomius est, et ex propriis causis[36] varie nuncupatur[37]. Dicitur[38] Esau, id est rufus ob coctionem scilicet[39] rufae lentis ita appellatus, cuius edulio primogenita perdidit. Edom autem ob ruborem corporis dictus est, quod Latine sanguineus dicitur. Seir vero, quod fuerit hispidus et pilosus: quando enim natus est, totus sicut pellis pilosus erat.

34. Atque ideo[40] tribus nominibus appellatur: Esau, id est rufus: Edom, id est sanguineus: Seir, id est pilosus, quia non habuit lenitatem.

35. Rebecca id est[41] patientia, sive quae[42] multum accepit[43].

36. Lia id est laboriosa[44] utique generando. Plurimos enim dolores, quam Rachel fecunditate pariendi experta est.

37. Rachel interpretatur ovis[45], pro ea enim Iacob pavit oves Labam.

38. Zelpha os hians[46].

Bala inveterata.

Dina transfertur in causam. Iurgii enim in Sichimis causa extitit.

39. Thamar amaritudo pro viris mortuis. Eadem et commutans[47]. Mutavit enim se in habitum[48] meretricis, quando cum socero suo[49] concubuit.

40. Phares divisio eo[50] quod diviserit membranulam[51] secundarum[52] divisoris[53]. Id est[54] Phares sortitus est nomen. Unde et Pharisaei, qui se quasi iustos a populo separabant, divisi appellabantur.

41. Zara frater eius, in cuius manu erat coccinum[55], interpretatur oriens, quia[56] primus apparuit, sive quod plurimi iusti ex eo nati sunt[57], ut in libro Paralipomenon continetur, Zara, id est oriens, appellatus est[58].

42. Iob in Latinum vertitur dolens, et recte: dolens[59], propter percussionem carnis et passiones dolorum. Calamitatem enim suam[60] nominis etymologia praefiguravit.

43. Pharao nomen est non hominis, sed honoris[61], sicut et[62] apud nos Augusti reges appellantur[63], cum propriis nominibus censeantur. Exprimitur autem in Latinum Pharao denegans[64] eum, utique Deum, sive dissipator eius. Populi enim Dei afflictor fuit[65].

44. Iamnes[66] marinus[67], sive ubi est signum[68]. Cessit[69] et defecit signum eius coram signis Moysi, unde et[70] dixerunt Magi: *Hic digitus Dei est.*

2. Ar. — 34) *auditio dei interpretatur* va. — 35) Genes. 16, 11. — 36) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. *causa* vulg. — 37) *nuncupatus* Gu. 2. — 38) Vulg. add. *enim*, quod om. Gu. 1. — 39) *scilicet* addidi e Gu. 1. 2. va. pr. al. — 40) *idem* Gu. 2. pr. va. al. — *idem in tribus nomin.* Gu. 2. — 41) *id est* addidi e Gu. 1. — 42) *quia* Gu. 2. — 43) *acceperit* Gu. 2. Ar. va. — — 44) *id est* addidi e Gu. 1. — 45) *dei* add. Gu. 1. — 46) *sitiens* Gu. 1. *oriens* pro *os hians* al. — 47) *commota* al. — 48) *in habitu* Gu. 2. — 49) *suo* om. Gu. 2. — 50) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. — 51) *membranula* va. — 52) *secundinarum* Ar. — 53) Sic Gu. 1. 2. pr. va. *divisores* vulg. — *diversoris* edit. Goth. *divisionis* al. Ar. — 54) Sic al. Ar. Vulg. *inde et* — al. *inde* om. *et*. — 55) *coccinium* va. — 56) Vulg. *sive quia*, sed *sive* om. Gu. 1. — 57) Sic Gu. 1. Vulg. *ex eo iusti nati sunt.* — 58) *est* om. Gu. 2. — 59) *dolens* addidi e Gu. 1. al. — 60) Sic Gu. 1. *Calamitates . . . suas* vulg. — 61) *nomen est dignitatis* al. — 62) *sicut enim* al. *sic enim et* Ar. — 63) Sic Gu. 1. Vulg. *app. reges.* — 64) *denudans* Ar. ex Hieron. in nomin. ex Act. et in Ep. ad Hebr. — 65) Sic Gu. 1. Vulg. *fuit afflictor.* — 66) *Iannes* Ar. — 67) *marianus* Gu. 1. — 68) Vulg. add. *eius*, quod om. Gu. 1. 2. — 69) *enim* add. Gu. 2. al. va. — 70) *et* om. Gu. 2. Locus est Exod. 8, 19.

45. Mambres, mare pelliceum[1], sive mare in capite.

46. Denique[2] Moyses interpretatur sumptus ex aqua. Invenit enim[3] eum ad ripam fluminis expositum filia Pharaonis, quem colligens adoptavit filium[4] sibi, vocavitque nomen eius Moysen[5], eo quod de aqua sumpsisset eum.

47. Aaron mons fortitudinis interpretatur, propter quod thuribulum accipiens in medio superstitum et[6] interemptorum obviam stetit, et ruinam mortis quasi quidam mons fortis exclusit.

48. Eleazar Dei adiutorium.

Balac praecipitans, sive devorans.

Balaam vanus populus.

49. Phinees ori parcens. Transfixit enim pugione Zambri cum scorto Madianitide, et Domini furorem placavit, ut parceret.

50. Zambri iste[7] lacessens[8] vel amaricans. Proprie enim nomen[9] ab[10] amaritudine figuratum[11], quod peccando amaricavit[12] populum Dei[13].

51. Raab latitudo, vel fames, sive impetus.

Iosue interpretatur salvator. Ipse enim in figura[14] Christi populum a deserto[15] salvavit, et in terram repromissionis induxit[16].

52. Caleph[17] quasi cor, aut canis[18].

Othoniel[19] tempus eius Deus[20], vel responsio Dei.

Aoth[21] gloriosus.

Barach fulgurans[22].

53. Debbora[23] apis[24] vel loquax. Apis[25], quia fuit ad bellum promptissima, dimicans adversus Sisaram, quo perempto cecinit canticum: inde loquax.

Iahel ascensio.

54. Gedeon experimentum iniquitatis eorum[26]. Frequentibus enim documentis eorum[27] informatus est, ut[28] quasi praesagio contra hostes futuram victoriam expediret[29], ex quo futuro experimento etymologiam nominis sumpsit.

55. Abimelech[30] pater meus Rex.

Tola vermiculum[31], vel coccinum.

Iair illuminans.

Iephte aperiens, vel apertus.

Esebon cogitatio, sive vinculum meroris.

Abdo servus eius.

1) *pellicium* va. — *pelliciorum* al. — 2) *Denique* om. Gu. 2. Ar. — 3) *enim* om. Gu. 2. — 4) *filium* om. Gu. 2. — *sibi fil.* va. — 5) Sic Gu. 1. va. — vulg. *Moyses* — 6) *et* om. Gu. 2. — 7) Sic Gu. 1. Ar. — *stella* vulg. Om. Gu. 2. — 8) Sic Ar. — *lacescens* Gu. 1. 2. — *lacessiens* vulg. — 9) Vulg. *est nomen*, sed *est* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 10) *ab* om. Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. 2. var. lect. ap. Goth. *praefiguratum* Ar. *vocatum* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — Vulg. *amaricaverit.* — 13) *Dei* addidi e Gu. 1. — *eius* Gu. 2. va. — 14) *in figuram* al. — 15) *ab hoste* Gu. 2. — 16) *introduxit* Gu. 2. va. — 17) *Caleb* edit. Goth. Ar. — 18) *carnis* Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *Gothoniel.* — 20) *Dei eius* va. — 21) *Aioth* va. — 22) *vel coruscatio* add. va. — 23) *Debora* edit. Goth. Gu. 2. — 24) *apes* Gu. 1. 2. — *avis* va. pr. — 25) *Apex* Gu. 1. — *Apes* Gu. 2. — *avis* pr. va. — 26) *eorum* om. Gu. 2. — 27) *eorum* addidi e Gu. 1. — 28) *ut* addidi e Gu. 1. e quo item *quasi* pro *quali* scripsi. — 29) *expeteret* Gu. 2. — 30) *Abimalech* Gu. 1. — 31) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *vermiculus.* — 32) Sic Gu. 1. — Vulg. *vel.* — 33) *filios* addidi e Gu. 1. — *de hostibus Israel* Gu. 2. — 34) *eorum* om. Gu. 2. Ar. — 35) *Dalia* Gu. 1. — 36) *sicula* va. — 37) *est* addidi e Gu. 1. — 38) *vel* Gu. 1.

56. Samson sol eorum sive [32] solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, et liberavit filios [33] Israel de hostibus eorum [34].

Dalila [35] paupercula, vel situla [36].

Booz in fortitudine, sive in quo est [37] robur.

57. Noemi, quam interpretari possumus consolatam, eo quod marito et [38] liberis peregre [39] mortuis, nurum Moabitidem in consolationem suam [40] continuit [41].

58. Ruth interpretatur festinans. Alienigena enim erat ex populo gentili, quae relicta patria sua [42] festinavit transire in terram Israel, dicens socrui suae [43]: *Quocunque perrexeris, pergam.*

59. Anna gratia eius interpretatur, quia, dum prius esset [44] sterilis natura, postea [45] Dei gratia fecundata est [46].

Eli Deus meus.

60. Ophni discalciatus [47]. Filius enim fuit Heli electus in ministerium [48] sacerdotii [49], cuius amissionem suo expressit vocabulo. Apostolus enim ait: *Calciati pedes in praeparationem* [50] *Evangelii pacis.*

61. Et propheta [51]: *Quam speciosi pedes, qui annuntiant pacem.* Iste ergo discalciatus interpretatur, ut eius nomine veteris Testamenti sacerdotium a veteri populo [52] significaretur ablatum.

62. Phinees frater Ophni, os mutum interpretatur, quo significatur sacerdotii veteris et doctrinae silentium.

Samuel nomen eius Deus.

Iessai [53] in sole [54] sacrificium, vel incensum.

63. Saul petitio interpretatur. Notum est enim, quomodo Hebraeorum populus eum sibi regem petierit, et acceperit [55] non secundum Deum, sed secundum voluntatem suam [56].

64. David fortis manu [57], utique quia fortissimus in praeliis [58] fuit. Ipse et [59] desiderabilis in stirpe scilicet sua [60], de qua [61] propheta dixerat [62]: *Veniet desideratus gentibus* [63].

65. Salomon tribus nominibus [64] fuisse perhibetur. Primum vocabulum eius Salomon dicitur, id est pacificus, eo quod in regno eius pax fuerit. Secundum nomen Idida [65], eo quod fuerit dilectus et amabilis Domini [66]. Tertium vocabulum eius Coheleth, quod Graece Ecclesiastes appellatur [67], Latine Concionator, quod ad populum loqueretur.

— 39) *peregrine* Gu. 1. Fortasse hoc verum est pro *peregre.* — 40) *in consolatione sua* Gu. 2. al. — 41) Sic Gu. 1. — *tenuit* vulg. — 42) *sua* addidi e Gu. 1. — 43) Ruth. 1, 16. — 44) Sic Gu. 1. 2. *esset* (*essent* vulg. et al.) *prius* vulg. — 45) Sic Gu. 1. al. — *postremo* vulg. — 46) *fecunda* omisso *est* al. — 47) *discalceatus* Ar. — 48) *in ministerio* Gu. 2. — 49) *sacerdotis* al. — 50) *in praeparatione* Gu. 1. 2. Locus est Ephes. 6, 15. — 51) *Iesai.* 52, 7. — 52) *testamento* al. — 53) Sic Ar. — Vulg. *Gessai.* Gu. 1. *Esse.* — 54) *insulae* Ar. — 55) Sic Gu. 1. — *accepit* vulg., quae add. *nomen*, quod om. Gu. 1. va. Ar. — 56) Sic Gu. 1. — *suam volunt.* vulg. — 57) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *manu fortis.* — *forti manu* al. — *fortissimum utique* al. — *utique* om. al. pr. va. — Vulg. sequitur *interpretatur*, quod om. Gu. 1. 2. al. — 58) *in proelio* Gu. 2. — 59) *Ipse quod desid.* Gu. 1. — 60) *in stirpe sua scil.* Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. va. Ar. — *de quo* vulg. — 62) Sic Gu. 1. — *dixerat proph.* vulg. — *praedixerat proph.* Gu. 2. va. Ar. — 63) Vulg. *cunctis gentibus*, sed *cunctis* om. Gu. 1. Locus est Agg. 2, 8. — 64) *trinomius* Ar. — 65) *Edida* Gu. 1. — 66) Sic Gu. 1. — *Domino* vulg. — 67) Sic Gu. 1. — Vulg. *appell. Eccles.*

66. Ionathas[1] columbae donum.

67. Absalon patris pax per antiphrasin, eo quod bellum adversus patrem gessisset, sive quod in illo[2] bello David pacatum legitur fuisse[3] filio, adeo ut etiam magno cum dolore extinctum plangeret.

68. Roboam latitudo populi, et ipsum per antiphrasin, quod decem tribubus ab eo separatis, duae tantum ei[4] relictae sunt[5].

69. Abia pater Dominus, vel pater fuit.
Asa tollens[6], sive sustollens.
Iosaphat Dei[7] iudicium.
Ioram, qui est excelsus.
Achazias[8] apprehendens Dominum[9].

70. Athalia tempus Domini.
Ioas spirans, vel Domini[10] robur.
Amasias populum tollens.

71. Ozias fortitudo Domini.
Azarias auxilium Domini.
Ozias autem iste[11] est, qui Azarias[12] duplici nomine. Iste[13] est, qui illicitum sibi sacerdotium[14] vendicare conatus[15], lepra in fronte percussus est.

72. Ioatham est perfectus. Pulchra etymologia nominis[16]. Fecit enim rectum in conspectu Domini, et portam templi aedificavit excelsam.

73. Achaz[17] apprehendens.
Ezechias fortis Dominus.
Manasses[18] obliviosus. Per multa enim scelera et sacrilegia reliquerat et oblitus fuerat Domini, sive quod oblitus sit Deus peccatorum ipsius[19].

74. Amon fidelis vel onustus[20].
Iosias, ubi est incensum Domini: propria etymologia nominis. Iste est enim, qui simulacra combussit.

75. Ioachaz robustus[21].
Ioachim, ubi est praeparatio.
Eliachim Dei resurrectio.
Ieconias praeparatio Domini.
Sedechias iustus Domini.

1) *Ioathan* Gu. 1. — *Ionathan* Gu. 2. — 2) Sic Gu. 1. — *in ipso* vulg. — 3) Sic Gu. 1. — *pacatum fuisse leg.* Gu. 2. — *placatus fuisse legitur* vulg. — 4) *ei tantum* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. 2. va. — *sint* vulg. — 6) *dolens* Gu. 1. — 7) *Dei* pro *Domini* Gu. 1. — *Deum* al. — 8) *Ochozias* Ar. e LXX. — 9) *Deum* va. — 10) *Domini* om. Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *ipse* vulg. — 12) vulg. *qui et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *Ipse* vulg. — 14) *sacerdot. sibi* va. — 15) *conatur* pr. — 16) Sic Gu. 1. 2. — *Pulchram etymologiam nominis habet* vulg. — 17) *Achar* pr. — 18) *Manases* Gu. 1. — 19) Vv. *sive quod oblitus sit* (*est* Ar.) *Deus peccatorum ipsius* (*illius* Ar.) addidi e Gu. 1. Ar. Pro *Domini* Ar. *Dei.* — 20) Sic Ar. — *honestus* vulg. — *notus* Gu. 2. — 21) *Ioathan combustus* var. lect. ap. Goth. — 22) *Domini* al. add. — 23) *vel* om. va. — 24) *a* Gu. 2. pr. Ar. — 25) *iste* om. Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *meum.* — *canticum mecum vel hymnum* al. — al. *novum.* — 27) *Ambri* Gu. 1. va. var. lect. ap. Goth. *Omri* Gu. 2. Ar. — 28) *sanguine* al. — 29) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *praecipitatus* vulg. — 30)

76. Ieroboam iudicatio[22] sive causa populi, vel[23], ut quidam aiunt, divisio interpretatur, pro eo quod in[24] regno eius divisus sit populus Israel, et praecisus a regno stirpis David. Divisionis enim populi causa iste[25] extitit.

77. Zambri psalmus, vel canticum nostrum[26].

Amri[27] crispans meus.

Achab frater patris.

78. Iezabel fluxus sanguinis, vel fluens sanguinem[28]: sed melius, ubi est sterquilinium. Praecipitata[29] enim deorsum comederunt canes carnes eius[30], sicut praedixerat Helias[31], *Et erunt*, inquit, *carnes Iezabel ut*[32] *stercus super faciem terrae.*

79. Ochozias apprehendens Deum[33].

Ieu ipse est[34], vel est.

Ioatha[35] robustus.

Sella[36] umbra eius, vel petitio.

Manaem consolans[37].

Paceas[38] aperiens.

80. Nabuchodonosor prophetia[39] lagunculae[40] angustae, sive prophetans istiusmodi signum per somnium[41] scilicet futurorum, quod vidisse narratur, et Daniel interpretatus est, sive sessio[42] in agnitione[43] angustiae pro iis, qui ab eo[44] in captivitatem ducti sunt.

81. Zorobabel apud Hebraeos ex tribus integris nominibus traditur esse compositum[45]: Zo iste, ro magister, babel proprie Babylonium[46] sonat: et efficitur nomen Zorobabel, iste magister de Babylone. In Babylone enim ortus est, ubi[47] et princeps gentis Iudaeae extitit.

CAP. VII. *De patriarchis.*

1. Quorundam patriarcharum etymologiae notandae sunt, ut sciamus, quid in[48] suo vocabulo resonant[49]. Nam plerique eorum ex propriis causis[50] nomina acceperunt. Patriarcha[51] interpretatur patrum princeps. *Ἀρχός* enim Graece princeps[52] est.

2. Abram primum vocatus est pater videns populum, propter Israelitas[53] scilicet tantum. Postea appellatus est[54] Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autem non habetur in nomine, sed subauditur, iuxta illud: *Erit*[55] *nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.*

3. Sciendum autem, quod quatuor in veteri testamento absque ullo velamine nominibus suis, antequam nascerentur, vocati sunt: Ismahel, Isaac, Salomon et Iosias. Lege scripturas[56].

Sic Gu. 1. — Vulg. *carnes eius canes.* — 31) 2 Reg. 9, 36. — 32) Sic Gu. 1. — *sicut* vulg. — 33) *Dominum* Gu. 2. — 34) *est* addidi e Gu. 1. — *ipse vero est* al. — 35) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Ioathan* vulg. — 36) *Zella* Gu. 1. — *Stella* pr. — 37) *consulens* al. — 38) *Facees* Gu. 2. — 39) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *prophetiae* vulg. — 40) *langunculae* Gu. 1. — *nubunculae* Gu. 2. — *nabunculae angustae, sive sanctae, sive* etc. al. — 41) *pro somnio* al. pr. va. — 42) *cessio* al. — 43) *cognitione* al. — 44) Sic Gu. 1. — Vulg. *in captiv. ab eo ducti sunt.* — 45) Sic Gu. 1. — *compositus* vulg. — 46) *Babyloniam* Gu. 2. — 47) *ibi* Gu. 2. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *quomodo suo* etc. vulg. — 49) Sic Gu. 1. 2. — *resonent* vulg. — 50) Sic Gu. 1. — Vulg. *ex causa propria.* — Gu. 2. pr. Ar. *ex causis propriis.* — *ex causis* va. — 51) *Patriarchae . . . principes.* Al. *patrum principatus.* — 52) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *ἀρχή . . . principatus* vulg. — 53) *populus Israel* Gu. 2. — 54) *est* om. Ar. — *appellatur* Gu. 1. — 55) Locus est Genes. 17, 5. — 56) *in novo duo Iohannes et Iesus* add. va.

4. Isaac, ex risu nomen accepit. Riserat[1] enim pater, quando ei promissus est, admirans[2] in gaudio. Risit[3] et mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa nomen accepit Isaac: interpretatur enim[4] risus.

5. Iacob supplantator interpretatur, sive quod in ortu suo[5] plantam nascentis fratris apprehenderit, sive quod postea fratrem arte deceperit[6]. Unde et[7] Esau dixit: *Iuste vocatum est nomen eius Iacob, supplantavit enim*[8] *me ecce secundo.*

6. Israel vir videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota nocte luctatus vicit in certamine angelum, et oriente lucifero benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appellatus est, sicut et ipse ait: *Vidi Dominum*[9] *et salva facta est anima mea.*

7. Rubem interpretatur visionis filius[10]. Sic enim quando eum peperit Lia, vocavit nomen eius Ruben dicens: *Vidit*[11] *Deus humilitatem meam.*

8. Simeon interpretatur auditio Dei[12]. Sic enim dixit Lia, quando peperit eum[13]: *Quia exaudivit me Deus.*

9. Levi additus. Dixit enim[14] Lia, quando peperit eum, non ambigens de amore viri: *Nunc mecum erit vir meus*[15], *quia peperi ei tres filios.*

10. Iudas[16] confessio dicitur. Quando enim eum peperit[17] Lia, laudem Domino retulit dicens: *Nunc super hunc*[18] *confitebor Domino*, et ob id vocatus est Iudas. A confessione itaque nomen eius dictum[19], quod gratiarum[20] est actio.

11. Isachar interpretatus est[21] merces. Ie quippe dicitur *est*, sachar *merces*[22]. Hoc autem ideo, quia mandragoris[23] filii Ruben introitum viri, qui tunc[24] Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Unde et dum natus est, dixit Lia: *Dedit mihi*[25] *Dominus*[26] *mercedem meam.*

12. Zabulon interpretatur habitaculum. Sextum enim hunc filium Lia genuerat[27]: propterea iam secura dixit: *Habitavit*[28] *mecum*[29] *vir meus.* Unde et filius eius vocatus est habitaculum.

13. Nephtalim de conversatione[30], sive comparatione causa nominis[31] est[32]. Unde et dixit Rachel, cum peperisset eum[33] ancilla eius Bala: *Habitare me fecit Deus habitationem*[34] *cum sorore mea.*

14. Dan interpretatur iudicium. Bala enim dum[35] eum peperisset, dixit Rachel domina eius: *Iudicavit me Dominus, et exaudiens dedit mihi filium*[36]. Causam nominis expressit, ut ab eo quod iudicasset[37] Dominus, filio ancillae iudicii nomen imponeret.

1) *Risit* pr. — 2) *dubitans* Gu. — *admiratus* al. — 3) *Risit* usque ad *dubit. in gaud.* om. Gu. 2. — 4) *enim* om. Gu. 2. — *ergo* va. — 5) *suo* addidi e Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *deceperit fratr. arte.* — *decepit* al. — 7) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 8) *enim* om. Gu. 2. Locus est Genes. 27, 36. — 9) *facie ad faciem* add. al. Locus est Genes. 32, 30. — 10) *sive videns filium* al. add. — 11) Vulg. *quia vidit*, sed *quia* om. Gu. 1. Genes. 29, 32. — 12) *Dei* om. Gu. 1. 2. va. — 13) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *eum pep.* Genes. 29, 33. — 14) *sic enim dixit* al. — 15) *maritus meus* al. Genes. 29, 34. — 16) *Iuda* Gu. 1. 2. al. — 17) *peperit eum* Ar. — 18) Sic Gu. 1. — Vulg. *hoc.* Genes. 29, 35. — 19) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — *est dict.* Gu. 2. va. Ar. — 20) Sic Gu. 1. — *est grat.* vulg. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *interpretatur.* — 22) Vv. *Ie* (*Is* Gu. 1. 2. pr. va. *Ie* Ar.) *quippe dicitur est* (*vir* pro *est* va.), *sachar merces* addidi e Gu. 1. pr. va. Ar. — *Ideo quippe dictus est isachar merces* Gu. 2. — 23) *mandragoras* al. — 24) *tunc* addidi e Gu. 1. — *quod Rach.* Gu. 2. — 25) *mihi* addidi e Gu. 1. Genes. 30, 18. — 26) *Dominus* pro *Deus* Gu. 1. — 27) Sic Gu. 1. — Vulg. *genuerat Lia.* — 28) Sic Ar. — *Habitabit* vulg. — *ac propterea* Gu. 2. — 29) *enim* Gu. 1. Locus est Genes. 30, 20. — 30) *de conversione* Ar.

15. Gad ab eventu, sive procinctu vocatus est. Quando enim Zelpha peperit eum [38], dixit domina eius Lia in fortuna, id est, quod dicitur in procinctu vel eventu.

16. Aser beatus dicitur, dum enim peperisset eum [39] Zelpha, dixit Lia: *Beata ego* [40], *et beatificant me mulieres:* et ab eo, quod beata dicitur [41], ex [42] etymologia nominis Beatum vocavit.

17. Ioseph ab eo, quod sibi mater alium addi filium optaverat [43], vocavit augmentum. Hunc Pharao Zaphanath [44] appellavit, quod Hebraice absconditorum repertorem sonat [45], pro eo quod obscura somnia revelavit, et [46] sterilitatem praedixit.

18. Tamen, quia hoc nomen ab Aegyptio [47] ponitur, ipsius linguae debet [48] habere rationem. Interpretatur ergo Zaphanath Aegyptio sermone Salvator mundi, eo quod orbem terrae ab imminente famis excidio liberaret [49].

19. Beniamin interpretatur filius dexterae [50], quod est virtutis. Dextera enim interpretatur [51] Iamin. Mater quippe eius moriens vocaverat nomen eius Benoni, id est filius doloris mei. Pater hoc mutavit, filium dexterae nominans.

20. Manasses [52] dictus ab eo, quod sit pater eius oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraice vocatur oblivio.

21. Ephraim eo, quod auxerit eum Deus, et [53] ex hoc vocabulo in linguam nostram [54] transfertur augmentum.

CAP. VIII. *De prophetis.*

1. Quos gentilitas [55] vates appellant, hos nostri prophetas vocant, quasi praefatores [56], quia porro fantur et de futuris vera praedicunt. Qui autem a nobis prophetae, in veteri testamento videntes appellabantur, quia videbant ea, quae caeteri non videbant, et prospiciebant [57], quae in mysterio abscondita erant.

2. Hinc est, quod scriptum est in Samuele [58]: *Eamus ad videntem.* Hinc Esaias [59]: *Vidi,* inquit, *Dominum sedentem super thronum* [60] *excelsum et elevatum.* Et Ezechiel [61]: *Aperti sunt coeli et vidi visiones Dei.*

3. Quorundam autem prophetarum etymologiae nominum [62] annotandae sunt. Vocabula enim [63] eorum satis ostendunt, quid in futuris factis dictisque suis praenunciassent.

et var. lect. ap. Goth. — 31) *nomen* Gu. 2. — 32) Vulg. *eius est*, sed *eius* om. Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. nisi quod *etiam pep. eum.* Edit. va. *dum enim peperisset eum.* — Vulg. *cum eum pep.* — 34) *habitatione* Gu. 2. Locus est Genes. 30, 8. — 35) *quum* al. — 36) Genes. 30, 11. — 37) *se* add. Ar. — 38) Sic Gu. 1. — *peperit eum Zelpha* Gu. 2. Ar. — 39) *eum* om. Gu. 1. Locus est Genes. 30, 11. — 40) *ergo* pr. — 41) Sic Gu. 1. 2. — *dicatur* vulg. — 42) *ex* om. al. — 43) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod sibi alium filium mater addi opt.* — *filium* om. Ar. — 44) Sic Ar. qui add. *Phaaneca.* Eadem infra. — Gu. 1. 2. pr. *Saphanet.* — 45) Sic Gu. 1. va. Ar. — Vulg. *absconditor repertorum.* — 46) *eique* Gu. 2. — 47) *Aegypto* Gu. 1. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *deberet* vulg. — 49) Vulg. *ipse liberaret*, sed pron. om. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *liberarit* Ar. — *liberaverit* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. 2. al. h. l. et postea. — 51) *appellatur* Gu. 2. Ar. — 52) *Manases* Gu. 2. — 53) *et* om. Gu. 2. — 54) *in lingua nostra* Gu. 2. — 55) *gentiles . . . appellant* al. — *appellant* exhibet etiam Gu. 1. — 56) *profatores* va. — 57) Vulg. add. *ea*, quod om. Gu. 1. — *praesciebant* al. — 58) 1 Reg. 9, 9. — 59) 1 Reg. 6, 1. — 60) Sic Gu. 1. 2. — *solium* vulg. — 61) Ezech. 1, 1. — 62) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *nom. etym.* — 63) *autem* Gu. 1. — *futuro* Gu. 2.

4. Helias interpretatur Dominus Deus. Ex futuri igitur[1] praesagio sic vocatus est[2]. Nam dum altercaretur in sacrificio cum quadringentis sacerdotibus Baal, invocato nomine Domini descendit ignis de coelo[3] super holocaustum. Quod cum vidisset omnis populus, cecidit in faciem suam et ait[4]: *Dominus ipse est Deus.*

5. Ex hac igitur[5] causa tale prius nomen accepit, pro eo quod per eum postea cognoverit populus Dominum Deum. Idem et fortis Dominus[6] interpretatur, vel propter quod eosdem sacerdotes interfecit[7], vel propter quod Achab adversitatem toleravit.

6. Helisaeus Domini salus interpretatur, vocabulum autem et[8] idem ex futuri[9] praesagio suscepit[10], denique et multas virtutes fecit, et famem repellens[11] populum a morte salvavit.

7. Nathan dedit, sive dantis.

Isaias[12] interpretatur salvator Domini. Et merito. Salvatorem[13] enim universarum gentium, eiusque sacramenta amplius, quam caeteri praedicat[14].

8. Ieremias excelsus Domini, pro eo quod dictum est ei: *Constitui*[15] *te super gentes et regna.*

9. Ezechiel fortitudo Dei.

Daniel iudicium Dei, sive quia in presbyterorum iudicio sententiam divinae exanimationis exhibuit, dum reperta eorum falsitate Susannam ab interitu liberavit, sive quod visiones[16] et somnia, quibus per sigilla[17] quaedam et[18] aenigmata monstrabantur futura[19], sagaci mente discernens aperuit. Hic et desideriorum vir appellatus est[20], quia panem[21] desiderii non comedit[22] et vinum concupiscentiae non bibit.

10. Ozee salvator aut salvans interpretatur[23]. Dum enim iram Dei in populum Israel ob crimen idololatriae[24] prophetasset, domui Iudae salutem pronunciavit[25]. Propter quod Ezechias rex Iuda, sublatis idolis, quae praecedentes reges consecraverant[26], templum Domini purgasse ac purificasse demonstratur[27].

11. Iohel Dominus Deus, sive incipiens Deo, vel fuit Dei. Hoc[28] enim eius vocabulum resonat[29], etymologia incerta.

12. Amos populus avulsus. Prophetia enim eius ad populum fuit Israel, quia[30] avulsus erat a Domino, et aureis avitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David.

13. Nahum gemens[31], sive consolator. Increpat enim civitatem sanguinum, et post

1) Sic Gu. 1. pr. va. *ergo* vulg. — 2) Sic Gu. 1. 2. (*est* om.) *vocatur* vulg. — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *de coelo ignis* — 4) 1 Reg. 18, 39. — 5) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. *ergo* vulg. — 6) *Domini* Ar. — 7) Sic Gu. 1. — Vulg. *interfecit eosdem sacerd.* — 8) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. — 9) *futuro* Gu. 2. pr. — 10) *accepit* Ar. — 11) Sic Gu. 1. *pellens* vulg. — 12) *Esaias* pr. va. — 13) Sic Gu. 1. va. Ar. — *salvator est enim* vulg. — 14) *praedicavit* Gu. 2. al. *praedicant* al. pr. — 15) *Ecce constitui te* al. Locus est Ierem. 1, 10. — 16) *Dei* add. al. — 17) Sic scripsi e vestigiis Gu. 1. in quo est *singula*, unde Arev. *sigla* suspicatur. — 18) *et* om. Gu. 1. 2. — 19) Sic Gu. 1. — Vulg. *fut. monstr.* — 20) *est* om. Gu. 2. — 21) *panes* al. — 22) Sic Gu. 1. *manducavit* vulg. — 23) *interpretatur* addidi e Gu. 1. al. — 24) *idolatriae* Gu. 1. 2. pr. va. — 25) *praenuntiavit* Ar. — 26) *consecraverunt* Gu. 1. — 27) Sic Gu. 1. — Vulg. *monstratur.* — 28) *Haec* Ar. — 29) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. *resonatur* vulg. — 30) Sic Gu. 1. *quia iam* vulg. — *qui iam* edit. Goth. — 31) *gemens* Ar. e coniectura Grialii. — *germen* vulg. — 32) Sic Gu. 1. *illius* vulg. — 33) *evangelizantes* Gu. 2. omissis *et annunciantes.* — Al. *evangelizantis pacem et annunciantis bona.* Locus est Isai. 52, 7. — 34) Vulg. *quia vel ex eo*, sed *quia* om. Gu. 1. *qui vel* va. — *sive quia* Gu. 2. — 35) Sic Gu. 1. *Domini* vulg. *Domino* al. — 36) Sic Gu. 1. *vocatur* vulg. — 37) *amplexando* Gu. 1. — 38) *in certamine* Gu. 1. 2. — 39) *Deo* Gu. 2. — 40) *ingreditur* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. *Deum* vulg. — 42) πολιτείᾳ nescio an ex Hieron. prolog. commentar. addidit Ar. At videtur ad genitivum repetendum *re-*

eversionem eius[32] consolatur Syon dicens: *Ecce super montes pedes evangelizantis et annunciantis pacem*[33].

14. Abacuc amplexans, vel[34] ex eo, quod amabilis Deo[35] fuit, vocatus[36] amplexatio[37], vel quod in certamen[38] cum Deo[39] congreditur[40], amplexantis, id est luctantis sortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Dominum[41] ad disceptationem iustitiae provocare, cur in rebus humanis et mundi istius[42] tanta rerum versaretur iniquitas?

15. Micheas, quis hic, vel quis iste? Comminatur[43] enim[44] Samariae ob causam[45] simulacrorum illo modo, de quo[46] Heliu dicit[47]: *Quis est iste involvens sententias?*

16. Sophonias speculum[48], vel arcanum Domini interpretatur: utrumque ad prophetam[49] convenit. Ipse enim scit[50] mysteria Dei. Unde et Ezechieli[51] dicitur: *Speculatorem te posui*[52]. Et alibi[53]: *Non faciet Dominus quicquam, nisi revelaverit servis suis prophetis.*

17. Abdias servus Domini. Sicut enim Moyses famulus Dei[54] et Apostolus servus Christi, ita et[55] iste legatus missus ad gentes[56] videt[57] et praedicat, quae prophetali digna sunt ministerio[58] et servitute: inde servus Domini.

18. Ionas interpretatur columba, sive dolens. Columba pro gemitu, quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem vel propter tristitiam, quam habuit de salute Ninivitarum, vel propter ederam subito arescentem, cuius umbraculo tegebatur contra solis ardorem.

19. Ipse est et Amathi[59], Sareptanae[60] viduae filius, ut Iudaei affirmant, quem[61] resuscitavit Helias, matre postea ad eum dicente: *Nunc cognovi, quoniam*[62] *vir Dei es tu, et verbum Domini in*[63] *ore tuo verum est*[64]. Ob[65] hanc causam ipsum puerum[66] Amathi vocatum[67]. Amathi enim[68] ex Hebraeo in linguam Latinam[69] veritas dicitur, ex eo[70] quod verum Helias locutus est, ille, qui suscitatus est, filius nuncupatus est veritas[71].

20. Zacharias memoria[72] Domini. Septuagesimo enim anno desolationis templi completo, Zacharia praedicante, memoratus est Dominus populi sui[73], iussuque Darii reversus est populus Dei[74], et reaedificatum[75] est et[76] urbs et templum.

21. Aggaeus in Latinum festivus et laetus resonat. Destructum enim templum aedificandum prophetat, et post luctum captivitatis regressionis laetitiam praedicat.

22. Malachias interpretatur angelus Domini, id est nuncius. Quicquid enim loquebatur, quasi a Domino essent mandata, ita credebantur, et inde ita nomen eius[77] Septuaginta transtulerunt dicentes[78]: *Assumptio verbi Domini super Israel in manu angeli eius.*

bus e *rebus humanis.* — 43) Vv. *Comminatur* usque ad finem articuli om. Gu. 2. — 44) *enim* om. Gu. 1. pr. va. — 45) *ob hanc causam* Gu. 1. — 46) *quo de* Ar. — 47) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. *dicit* vulg. *Eliu* est dativus. Locus est Iob. 38, 2. Al. vv. *quis est iste involvens sent.* om. — *sententiam* va. — 48) *specula* Ar. — 49) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. *prophetas* vulg. — 50) Sic Gu. 1. — *Ipse — scivit* va. — Vulg. *Ipsi ... sciunt.* — 51) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *unde ad Ezechielem — et ad Ezech.* va. Locus est Ezech. 3, 17. — 52) Vulg. add. *domui Israel*, quod om. Gu. 1. 2. — 53) Amos 3, 7. — 54) Sic Gu. 1. — *famulus Domini* Gu. 2. pr. Ar. — Vulg. *servus Domini.* — 55) *et* addidi e Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. — Vulg. *ad gentes missus.* — 57) *videtur* al. — 58) *mysterio* al. — 59) *Ipse Amathi* Gu. 2. Ar. — *Ipsum puerum Amathi* al. — Al. *ipsum Amathi.* — 60) Sic Ar. Gu. 1. — *Sereptene* Gu. 2. *Sareptenae* va. Edit. pr. va. *Saraptenae* cum vulg. *Saraptenitae* edit. Goth. — 61) *quam* edit. Goth. — 62) *quia* Gu. 2. — 63) *Dei* Gu. 2. — 64) *est verum* Gu. 2. — *veritas est* al. — *veritatis est* al. Locus est 1 Reg. 17, 24. — 65) *et ob hanc* etc. va. — 66) *puerum* om. al. — 67) *vocitatum* Ar. — 68) *enim* om. Gu. 1. — 69) Sic Gu. 1. — Vulg. *Lat, ling.* — 70) Vulg. *et ex eo*, sed *et* om. Gu. 1. — 71) Sic Gu. 1. (nisi quod *et* pro est.) — Vulg. *nuncup. est veritatis.* — 72) *memor* al. — 73) *populo suo* Gu. 2. al. — *populum suum* al. — 74) *Dei populus* Gu. 2. pr. va. — 75) Sic Gu. 1. — *reaedificata* vulg. — 76) *et* om. va. — 77) *eius nomen* Gu. 2. — 78) Malach. 1, 1.

23. Esdras adiutor.

Neemias consolator a Domino. Quodam enim praesagio futuri[1] nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adiutorium et consolationem omni illi[2] populo redeunti ad patriam[3]. Nam et templum Domini iidem reaedificaverunt, et murorum[4] ac turrium[5] opus ipsi restauraverunt.

24. Ananias gratia Dei interpretatur[6]. Idem et Sidrac lingua Chaldaea, quod interpretatur decorus meus.

25. Azarias auxilium Domini[7]. Idem et Abdenago, quod interpretatur[8] Serviens taceo.

26. Misahel, quae palus Domini[9]. Ipse et Misac[10], quod interpretatur risus vel gaudium.

27. Ahia[11] frater meus.

Semeia[12] audiens Dominum.

Asaph[13] congregans.

28. Idithun[14] transiliens eos, sive saliens eos[15]. Quosdam enim inhaerentes humo, curvatos in terram[16], et ea, quae in imo[17] sunt, cogitantes, et in rebus transeuntibus[18] spem ponentes transilivit canendo iste, qui vocatur transiliens.

29. Eman accipiens, vel formido eorum.

Ethan, robustus[19].

Barachia benedictus Domini, vel benedictus Dominus[20].

Olda districtio[21], sive diverticulum.

Iudith laudans, vel confitens[22].

Hester absconsa.

30. Zacharias memoria[23] Domini, ob hoc quod[24] canit: memorari[25] testamenti sui sancti.

31. Ioannes[26] interpretatur[27] Domini gratia, eo quod sit limes[28] prophetiae, praenuntius[29] gratiae, sive initium baptismatis, per[30] quod gratiam ministrat[31].

32. Hi sunt prophetae veteris novique testamenti, quorum finis Christus est[32], cui dicitur a Patre: *Et prophetam in gentibus posui te*[33].

33. Prophetiae autem genera septem sunt[34]. Primum genus Ecstasis, quod est mentis excessus, sicut vidit Petrus[35] vas illud summissum de coelo in stupore mentis cum variis animalibus.

34. Secundum genus est[36] visio, sicut apud Esaiam[37] dicentem: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum.* Tertium genus somnium, sicut Iacob subnixam in coelo[38] scalam

1) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *futurorum* vulg. — 2) *illius* Gu. 2. al. — al. *illius populi redeuntis.* — 3) *ad patr. suam* al. — 4) *murum* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *et turr.* vulg. — 6) *interpretatur* om. Gu. 2. Ar. — 7) *Domini* om. Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. — Vulg. *in Latinum vertitur.* — 9) Sic Arev. ex Hieron. nom. ex Daniel. — Vulg. *qui populus Domini.* — Gu. 1. 2. *quia populus Domini.* — 10) *Misaac* Gu. 1. *Misah* va. — 11) Sic Ar. *Azia* vulg. *Azaria* Gu. 1. *Azias* Gu. 2. va. — 12) *Nemeia* va. — 13) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. *Asap* vulg. — 14) Vulg. praecedit *Ethan robustus, sive ascensus*, quae collocantur in Gu. 1. 2. pr. va. al. post *Eman.* — *et Idithun* Gu. 2. *Idithum* Ar. — 15) *eos* om. Gu. 2. — 16) *in terra* Gu. 2. — 17) *in ima* Gu. 2. — 18) *transitoriis* Gu. 2. — 19) Vulg. add. *sive ascensus* (al. *accensus*), quae om. Gu. 1. 2. pr. va. al. — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *benedictus dominus vel benedictus domini.* — 21) *defructio* Gu. 1. — 22) *confidens* Gu. 1. al. — Vulg. add. *Domino*, quod om. Gu. 1. 2. va. — 23) *memor* va. Quae post *Domini* sequuntur om. Gu. 2. al. — 24) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 25) Sic Ar. — Vulg. *memoriale* — Gu. 1. *memoriae* — *memorate* al. Luc. 1, 72. — 26) *baptista* add. Gu. 2. pr. va. Ar. — 27) *interpretatur* addidi e Gu. 1. — 28) *limen* Gu. 2. — 29) Vv. *praenuntius* usque ad *ministrat* om. Gu. 2. al. — 30) *per* om. va. — 31) Sic Gu. 1. — Vulg. *gratia ministratur.* Gu. 1. post *ministrat* add. *quorum nomina*

dormiens vidit. Quartum genus per nubem, sicut ad Moysem et ad Iob post plagam loquitur Deus.

35. Quintum genus vox de coelo, sicut ad Abraham sonuit dicens[39]: *Ne iniicias manum tuum in puerum*[40]. Et ad[41] Saulum in via: *Saule, Saule, quid me persequeris?*

36. Sextum genus accepta parabola, sicut apud Salomonem in Proverbiis, et apud Balaam, cum evocaretur a Balac. Septimum genus repletio Spiritus sancti[42], sicut pene apud omnes prophetas.

37. Alii tria genera visionum esse dixerunt[43]. Unum secundum oculos corporis, sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambre, et Moyses ignem in rubo, et discipuli transfiguratum Dominum in monte, inter Moysen et Heliam et caetera huiusmodi.

38. Alterum secundum spiritum, quo imaginamur ea, quae per corpus sentimus, sicut vidit[44] Petrus discum illum submitti de coelo cum variis animalibus, et sicut Esaias[45] Deum[46] in sede altissima non corporaliter, sed spiritualiter[47] vidit.

39. Non enim Deum forma corporea circumterminat[48], sed quemadmodum figurate, non proprie multa dicuntur, ita etiam figurate[49] multa[50] monstrantur.

40. Tertium autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus, neque illa[51] parte animae, qua corporalium[52] imagines capiuntur, sed per intuitum mentis, quo intellecta[53] conspicitur veritas, sicut Daniel praeditus[54] mente[55] vidit, quod Balthasar corpore viderat[56], sine quo genere illa duo vel infructuosa sunt, vel etiam in errorem mittunt. Omnia tamen haec genera Spiritus sanctus moderatur[57].

41. Habere autem prophetiam non solum bonus, sed etiam[58] malus potest. Nam invenimus[59] Saulem regem prophetasse. Persequebatur enim[60] sanctum David, et impletus Spiritu sancto[61] prophetare coepit.

CAP. IX. *De apostolis.*

1. Apostoli missi interpretantur. Hoc enim nomen eorum[62] indicat. Nam sicut Graece ἄγγελοι, Latine nuntii vocantur, ita Graece Apostoli, Latine missi appellantur. Ipsos enim misit Christus evangelizare per universum mundum, ita ut quidam Persas Indosque penetrarent[63] docentes[64] gentes, et facientes in nomine Christi magna et incredibilia miracula, ut attestantibus signis et prodigiis crederetur illis in iis, quae dicebant et viderant. Habent autem[65] plerique eorum ex iis causas suorum vocabulorum[66].

perscribantur. — 32) *est* addidi e Gu. 1. — 33) Ierem. 1, 5. Sequitur in Gu. 1. titulus *De generibus prophetarum.* — 34) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *sunt septem.* — 35) *Petrus vidit* Gu. 2. — 36) *est* addidi e Gu. 1. — 37) cap. 6, 1. — 38) *in coelum* al. — 39) Genes. 22, 12. — 40) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *manum tuam super* (*supra* al.) *puerum.* — 41) *apud* Gu. 1. al. pr. Locus est Actor. 9, 4. — 42) Sic Gu. 1. va. *Sancti Spir.* vulg. — 43) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *dixerunt esse.* — 44) *vidit* om. Gu. 1. — 45) *Isaias* pr. — 46) *Dominum* Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *spiritaliter.* — 48) *circumterm. corp. form.* Gu. 2. — 49) *figuraliter* va. — 50) *et multa* pr. va. — 51) Sic Gu. 1. Ar. *ulla* vulg. — 52) *rerum* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 53) *intellecta, quo* Gu. 1. — 54) *hoc praeditus* Ar. — 55) *mentis* Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. — *viderat corp.* vulg. — 57) *Invenitur siquidem spiritus prophetiae in Anna sacerdote pro Christo dixisse: Expedit unum mori, quam ut tota gens pereat. Et in uxore Pilati: Multa passa sum hac nocte pro viro. Licet in alia comparetur parte, id est in diaboli astutiis, ut Christum subtraheret a mortis patibulo.* Haec add. cod. antiquissimus Tolet. — 58) *sed etiam et* Gu. 2. — 59) *legimus* al. — 60) *enim* om. va. — 61) *sancto Spir.* al. pr. — 62) Sic Gu. 1. — Vulg. *eorum nomen.* — 63) *Persis Indisque praedicarent* Gu. 2. — 64) *docentesque* Gu. 1. — 65) Sic Gu. 2. Ar. — Vulg. *enim.* — 66) *vocab. suor.* Gu. 2.

2. Petrus a petra nomen accepit, hoc est a Christo, super quem fundata est[1] ecclesia. Non enim a Petro petra, sed Petrus a petra nomen sortitus est, sicut non Christus a Christiano, sed Christianus a Christo vocatur, ideoque iam[2] ait Dominus: *Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam*[3], quia dixerat Petrus: *Tu es Christus filius Dei*[4]; deinde ait[5] Dominus: *Super hanc*, inquit[6], *petram, quam confessus es, aedificabo ecclesiam meam.* Petra enim erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse aedificatus est Petrus.

3. Cephas dictus, eo quod in capite sit constitutus apostolorum; κεφαλή enim Graece caput dicitur, et ipsum nomen[7] in Petro Syrum est.

4. Simon Bar-iona in linguam nostram sonat filius columbae, et est nomen Syrum pariter et Hebraeum. Bar quippe Syra lingua[8] filius, Iona Hebraice[9] columba, utroque sermone dicitur bariona[10].

5. Alii simpliciter accipiunt, quod Simon, id est Petrus filius Ioannis sit[11], iuxta illam interrogationem: *Simon Ioannis diligis me?* et volunt scriptorum[12] vitio depravatum, ut pro bar Ioanna, hoc est filius[13] Ioannis, bariona scriptum sit, una detracta syllaba. Ioanna autem interpretatur Domini gratia.

6. Et fuisse scimus[14] Petrum trinomium: Petrum, Cephan, et Simon Bariona: Simon autem Hebraice interpretatur audiens[15].

7. Saulus Hebraeo[16] sermone tentatio dicitur[17], eo quod prius in tentatione ecclesiae sit conversatus[18]. Persecutor enim erat, et ideo[19] nomen habebat[20] istud[21], quando persequebatur Christianos.

8. Postea mutato nomine de Saulo factus est Paulus, quod interpretatur mirabilis, sive electus. Mirabilis, vel[22] quia multa signa fecit, vel quia ab oriente usque[23] occasum evangelium Christi in omnibus gentibus praedicavit.

9. Electus, sicut in Actibus apostolorum[24] Spiritus sanctus dicit: *Segregate mihi Barnabam et Paulum ad opus*[25], *ad quod elegi eos.* Latino autem sermone Paulus a modico dictus, unde et ipse ait: *Ego enim*[26] *sum minimus apostolorum*[27]. Quando enim Saulus, superbus, elatus; quando Paulus, humilis, modicus[28].

10. Ideo sic loquimur: paulo post videbo te, id est post modicum. Nam quia modicus factus est[29], ipse dicit: *Ego enim*[30] *sum minimus*[31] *apostolorum.* et *Mihi minimo omnium sanctorum*[32]. Cephas[33] et Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, ut essent etiam ipso nomine novi, sicut Abraham et Sara.

11. Andreas frater Petri carne, et cohaeres gratiae. Secundum Hebraeam etymologiam interpretatur decorus, sive respondens, sermone autem Graeco a viro virilis appellatur.

1) *est fundata* Gu. 2. — 2) *iam* addidi e Gu. 1. Locus est Matth. 16, 18. — 3) Verba: *aedificabo ecclesiam meam* addidi e Gu. 1. 2. va. — Vulg. *et cetera.* — 4) Vulg. add. *vivi*, quod om. Gu. 1. — 5) Sic Gu. 1. pro vulg. *ei.* — 6) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. post *aedificabo.* — 7) *nomen est in Petro Syrum* va. — 8) *in Syra lingua* al. — 9) *Hebraice* om. Ar. — 10) *bariona* om. Ar. ita ut *iona* et Syrum et Hebraeum esse dicat. — 11) Sic Gu. 1. *sit Ioan.* vulg. Locus est Ioh. 21, 6. — 12) *scripturarum* Gu. 2. — 13) *filio* Gu. 2. al. — 14) Sic Gu. 1. *constat* vulg. Neutrum horum Gu. 2. al. — 15) Sic Gu. 1. 2. al. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *obediens.* — 16) Sic Gu. 1. 2. al. *Hebraico* vulg. — 17) Sic Gu. 1. *dictus* vulg. — 18) Sic Gu. 1. *versatus* vulg. — 19) Sic Gu. 1. omisso *et* — *inde* omisso *et* Gu. 2. pr. va. *et inde* vulg. — 20) *habet* Gu. 1. — 21) *illud* al. — 22) *vel* om. va. — 23) vulg. add. *ad*, quod om. Gu. 1. — 24) cap. 13, 2. — 25) *ad opus* om. edit. Goth. *ad opus quod* Gu. 1. — 26) *enim* addidi e Gu. 1. *autem* Gu. 2. Locus est 1 Cor. 15, 9. — 27) Vulg. add. *omnium*, quod om. Gu. 1. *omnium apost.* Gu. 2. — 28) Vulg. *et modicus*, *et* om. Gu. 1. 2. va. — 29) *modicus est* Ar. *modicus factus* omisso *est* edit. Goth. — 30) *enim* om. va. — 31) Sic Gu. 1. 2.

12. Ioannes quodam[34] vaticinio ex merito nomen[35] accepit. Interpretatur enim, In quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum caeteris Apostolis dilexit Iesus.

13. Iacobus[36] Zebedaei a patre cognominatur, quem relinquens cum Ioanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt filii tonitrui, qui etiam Boanerges ex firmitate et magnitudine fidei nominati sunt. Hic est Iacobus filius Zebedaei, frater Ioannis, qui post ascensionem[37] Domini ab Herode est occisus[38].

14. Iacobus Alphaei ob distinctionem prioris cognominatur[39], qui dicitur filius Zebedaei[40], sicut iste filius Alphaei. Cognomentum igitur ambo a patre sumpserunt.

15. Iste est Iacobus minor, qui in Evangelio nuncupatur[41] frater Domini, quia Maria uxor Alphaei soror fuit matris Domini, quam Mariam Cleophe Ioannes evangelista cognominat[42], a patre, sive a[43] gentilitate familiae, aut qualicunque[44] alia causa ei nomen imponens. Alphaeus autem Hebraeo[45] sermone in Latinum exprimitur[46] millesimus, sive doctus.

16. Philippus os lampadarum, vel os manuum.

Thomas abyssus, vel geminus, unde et[47] Graece Didymus appellatur.

Bartholomeus filius suspendentis aquas, vel filius suspendentis me. Syrum est, non Hebraeum.

17. Matthaeus in Hebraeo donatus exprimitur. Idem et appellatus Levi ex tribu, a[48] qua ortus fuit. In Latino autem ex opere nomen publicani[49] accepit, quia ex publicanis[50] fuit electus, et in apostolatum[51] translatus[52].

18. Simon Cananeus ad distinctionem Simonis Petri, de vico Galileae Cana, ubi aquas Dominus mutavit in vinum. Ipse est, qui in alio evangelista[53] scribitur Zelotes[54]. Cana quippe interpretatur zelus[55].

19. Iudas Iacobi, qui alibi vocatur[56] Lebbeus, figuratum nomen habet a corde, quod nos diminutive corculum possumus appellare. Ipse in alio evangelista Thaddaeus scribitur[57], quem ecclesiastica tradit historia missum ad[58] Edessam ad Abgarum regem.

20. Iudas Iscariotes a vico[59], in quo ortus est, vel ex tribu Isachar vocabulum sumpsit, quodam praesagio futuri in condemnationem sui. Isachar enim interpretatur merces, ut significaretur pretium proditoris, quo vendidit Dominum sicut scriptum est: *Et acceperunt*[60] *mercedem meam, triginta argenteos, quo appreciatus sum ab eis*[61].

21. Matthias, qui inter Apostolos solus sine cognomine habetur[62], interpretatur donatus, ut subaudiatur pro Iuda. Ipse[63] enim in locum[64] eius electus est ab Apostolis, cum pro duobus sors mitteretur.

22. Marcus excelsus mandato, utique propter Evangelium altissimi, quod praedicavit.

va. *novissimus* vulg. — 32) *data est gratia* add. al. Locus est Ephes. 3, 8. — 33) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 34) *quidem* Gu. 2. — 35) Sic Gu. 1. Ar. *nomine* vulg. — 36) *Iacobi* Gu. 1. — 37) *passionem* al. — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *manifestatur occisus.* — 39) Sic Gu. 1. *cognominatus* vulg. — 40) *Zebed. fil.* vulg. — 41) Sic Gu. 1. — Vulg. *frater Dom. nominatur.* — 42) *commemorat* Gu. 2. — 43) *a* om. Gu. 2. — 44) Sic Gu. 1. *quacunque* vulg. — 45) *Hebraeorum* edit. Goth. — 46) Sic Gu. 1. 2. va. *exponitur* vulg. — 47) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 48) *a* om. Gu. 2. — 49) Sic Gu. 1. — Vulg. *public. nom.* — *publicanus* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. *ex eis* vulg. — 51) *apostolum* Gu. 1. — 52) *translatum* Gu. 1. — 53) *evangelio* al. *in evangelio alio* va. — 54) *Taddeus* Gu. 2. — 55) Sic Gu. 1. — Vulg. *zelus interpr.* — *zelum* Gu. 2. — 56) *appellatur* Ar. — 57) *scribitur Taddaeus* Gu. 2. — 58) *ad* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 59) Vulg. *vel a vico*, sed *vel* om. Gu. 1. — 60) *et appenderent* va. — 61) Vv. *quo appreciatus sum ab eis* addidi e Gu. 1. Ar. *pretium, quod appr. sum ab eis* Gu. 2. pr. va. Locus est Matth. 27, 9. — 62) Sic Gu. 1. — Vulg. *sine cogn. solus.* — 63) *Iste* Gu. 2. — 64) *in loco* Gu. 2.

23. Lucas ipse est[1] consurgens, sive ipse[2] elevans, eo[3] quod elevaverit praedicationem Evangelii[4] post alios.

24. Barnabas filius prophetae vel filius consolationis[5].

CAP. X. *De reliquis in Evangelio nominibus.*

1. Maria illuminatrix, sive stella maris. Genuit enim lumen mundi. Sermone autem Syro Maria domina nuncupatur, et pulchre: quia Dominum genuit.

2. Elisabeth Dei mei saturitas, vel Dei[6] mei iuramentum.

3. Magdalena[7] turris. Martha irritans, vel[8] provocans. Sermone autem Syro interpretatur dominans.

4. Nathanael donum Dei, quia dolus, id est[9] simulatio dono Dei in eo non fuit.

5. Zebedaeus donatus[10], sive fluens iste.

Zacheus iustus, sive iustificatus, sive[11] iustificandus. Syrum est nomen, non Hebraeum.

6. Lazarus adiutus, eo[12] quod sit a morte resuscitatus.

Herodes pelliceus, gloriosus[13].

7. Cayphas investigator[14], aut sagax, aut vomens ore. Iniquo enim ore suo iustum condemnavit, quamvis hoc mysterio prophetali annunciasset[15].

8. Pontius declinans concilium utique Iudaeorum. Accepta enim aqua lavit manus suas dicens: *Innocens ego sum a sanguine iusti huius*[16].

9. Pilatus os malleatoris, quia dum Christum ore suo et iustificat et condemnat, more malleatoris utraque[17] ferit.

10. Barrabas[18] filius magistri eorum, absque dubio Iudaeorum magistri, qui est diabolus, homicidiorum auctor, qui usque hodie regnat in eis.

CAP. XI. *De martyribus.*

1. Martyres Graeca lingua, Latine testes dicuntur, unde et testimonia Graece martyria nuncupantur. Testes autem ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt, et usque ad[19] mortem pro veritate certaverunt.

2. Quod[20] vero non[21] testes (quod Latine utique possumus[22]), sed Graece martyres appellamus, familiarius hoc Graecum verbum Ecclesiae auribus sonat[23], sicut[24] multa[25] Graeca nomina, quae[26] pro Latinis utimur.

3. Duo autem sunt martyrii genera, unum in aperta passione, alterum in occulta animi

1) *est* addidi e Gu. 1. — 2) *ipse* addidi e Gu. 1. 2. — 3) Vv. *eo* usque ad *alios* om. Gu. 2. al. — 4) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *per praedicationem evangelium.* — 5) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. *filius* om. vulg. — 6) Sic Gu. 1. var. lect. ap. Goth. *Domini* vulg. — *Dei Domini mei* al. — 7) *Magdalene* Gu. 1. — 8) *aut* Ar. Neutrum exhibet Gu. 2. — 9) *vel* pr. va. Vv. *id est* usque ad finem articuli om. Gu. 2. al. — 10) *dominatus* al. — 11) *aut* Gu. 2. — 12) *eo* usque ad *resuscit.* om. Gu. 2. al. — 13) *vel glor.* al. Ar. *clara etymologia* add. — 14) *investigatus* al. — 15) *annunciaret* al. — 16) Sic Gu. 1. 2. *huius iusti* vulg. Locus est Matth. 27, 24. *vos videritis* al. add. — 17) *utroque* Gu. 1. *utrinque* al. et var. lect. ap. Goth. — *more malleatorio* al. Vv. *quia . . . ferit* om. Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. va. *Barraba* vulg. — 19) *ad* om. Ar. — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. *quia* vulg. — 21) *nos non testes* al. va. — 22) *possemus* Ar. Al. add. *dicere.* — 23) Sic Gu. 1. — Vulg. *Ecclesiae auribus hoc Graecum verbum* (*verb. Graec.* Gu. 2.) *sonat.* Edit. va. *sonat verbum.* — 24) *et* add. Gu. 2. pr. va. — 25) *multa* om. Gu. 1. — 26) *quibus* al. — 27) *et* addidi e Gu. 1. — 28) *tempore existerent* Ar. — 29) *potuissent* al. Ceterum, quae nobis secundum cod. Gu. 1. est paragraphus tertia, in vulgatis libris est quarta. — 30) *Hebr. serm.* Gu. 2. — 31) Sic Gu. 1. *fuerit* vulg. — 32) *in martyrio* Gu. 2.

virtute. Nam et[27] multi hostis insidias tolerantes, et cunctis carnalibus desiderii resistentes, per hoc, quod se omnipotenti Deo in corde mactaverunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiam si persecutionis tempus existeret[28], martyres esse potuerunt[29].

4. Martyrum primus in novo testamento Stephanus fuit, qui sermone Hebraeo[30] interpretatur norma, quod prior fuerat[31] in ministerio[32] ad imitationem fidelium. Idem autem ex Graeco sermone in Latinum vertitur coronatus, et hoc prophetice, ut, quod sequeretur in re, vaticinio quodam futuri prius in vocabulo resonaret. Passus est enim, et quod vocabatur accepit. Stephanus enim corona[33] dicitur; humiliter lapidatus, sed sublimiter coronatus.

CAP. XII. *De clericis.*

1. Cleros, et clericos hinc appellatos[34], quia Matthias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus ordinatum[35]. *Κλῆρος* enim Graece, Latine sors, vel haereditas dicitur[36].

2. Propterea ergo dicti[37] clerici, quod de sorte sunt Domini, vel quia Domini partem habent. Generaliter autem clerici nuncupantur omnes, qui in ecclesia Christi deserviunt, quorum gradus et nomina haec sunt.

3. Ostiarius, psalmista, lector, exorcista, acolythus, subdiaconus, diaconus, presbyter, episcopus[38].

4. Ordo episcoporum quadripertitus[39] est, id est in patriarchis, archiepiscopis, metropolitis[40] atque episcopis.

5. Patriarcha Graeca[41] lingua summus patrum[42] interpretatur, quia primum, id est apostolicum retinet locum; et ideo, quia summo honore fungitur, tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus et Alexandrinus.

6. Archiepiscopus Graeco vocabulo[43] dicitur[44] summus[45] episcoporum. Tenet enim vicem apostolicam et praesidet tam metropolitanis, quam episcopis caeteris.

7. Singulis[46] enim provinciis praeminet[47], quorum auctoritati et doctrinae[48] caeteri sacerdotes subiecti sunt, sine quibus nihil reliquis episcopis[49] agere licet. Sollicitudo enim totius provinciae[50] ipsis episcopis[51] commissa est.

8. Omnes autem superius designati ordines uno eodemque vocabulo episcopi nominantur, sed ideo privato nomine quidam vocantur[52] propter distinctionem potestatum[53], quam singulariter acceperunt.

9. Patriarcha patrum princeps[54]. *Ἀρχὸς* enim princeps.

10. Archiepiscopus princeps[55] episcoporum, sicut metropolitanus. Metropolitani autem[56] a mensura civitatum[57] vocantur.

pr. — 33) *coronatus* Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *Clerus et clericus hinc appellatur (appellantur* va.). — 35) *esse ordin.* Gu. 2. va. — 36) Sic Gu. 1. — Vulg. *sors, vel haereditas Latine (Latine* om. Gu. 2. Ar.) *dicitur.* — 37) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. 2. — 38) *et episcop.* Ar. — 39) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. *quadripart.* vulg. — 40) *metropolitanis* al. va. — 41) *Latina* al. — 42) Sic Gu. 1. va. Ar. *pater* vulg. — 43) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *Graece.* — 44) *dicitur* om. Gu. 2. va. Ar. — 45) *quod sit summus* va. Ar. — 46) Vulg. praecedunt haec: *Metropolitani autem a mensura civitatum vocantur*, quae om. Gu. 1. 2. al. Inclusit Ar. praeeunte Grialio. Cod. Alban. *Metropolitanus . . . vocatur.* Al. *vocati*, ut Arev. — 47) Sic Gu. 1. *praeminet*) 2. pr. — *praeminent* va. — 48) *et potestati* add. al. pr. va. — 49) Sic Gu. 1. *reliquos episcopos* vulg. — 50) *in tota provincia* al. — 51) *episcopis* om. Gu. 2. va. — 52) Sic Gu. 1. *utuntur* vulg. — 53) *potestatis* Ar. Sed *quam* refertur ad *distinctionem.* — 54) *pater principum* Gu. 2. *princeps patrum* al. — 55) *Archiepiscopus princeps* om. Gu. 2. — 56) Vv. *Metropolitani autem* add. Gu. 1. — 57) Vv. *a mensura civ.* om. Gu. 2. al. — *vocatur* addidi e Gu. 1. sed scripsi *vocantur.*

11. Episcopatus autem vocabulum inde dictum est[1], quod ille, qui superefficitur, superintendat[2], curam scilicet subditorum gerens[3]. Σκοπεῖν enim[4] Latine supervidere[5] dicitur.

12. Episcopi[6] autem[7] Graece, Latine speculatores interpretantur. Nam speculator est praepositus in ecclesia, dictus[8], quod speculetur atque prospiciat[9] populorum infra se positorum mores et vitam.

13. Pontifex princeps sacerdotum est, quasi via sequentium. Ipse et summus sacerdos, ipse pontifex maximus[10] nuncupatur. Ipse enim efficit sacerdotes atque[11] levitas: ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit: ipse, quid[12] unusquisque facere debeat, ostendit.

14. Antea[13] autem pontifices et[14] reges erant. Nam maiorum haec erat consuetudo, ut rex etiam esset[15] sacerdos et[16] pontifex. Unde et Romani imperatores pontifices dicebantur.

15. Vates a vi mentis appellatus[17], cuius significatio multiplex est. Nam modo sacerdotem, modo prophetam significat, modo poetam.

16. Antistes sacerdos dictus ab eo, quod ante stat[18]. Primus est enim in ordine Ecclesiae, et supra se nullum habet.

17. Sacerdos autem nomen habet compositum ex Graeco et Latino[19], quasi sacrum dans; sicut enim rex a regendo, ita sacerdos a sacrificando[20] vocatus est. Consecrat enim et sanctificat.

18. Sacerdotes[21] gentilium flamines dicebantur. Hi in capite habebant pilleum, in quo erat brevis virga desuper, habens lanae aliquid. Quod cum per aestum[22] ferre non possent[23], filo tantum capita religare coeperunt.

19. Nam nudis penitus eos[24] capitibus incedere nefas erat. Unde[25] a filo, quo utebantur, flamines dicti sunt quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito pilleum imponebant pro sacerdotii eminentia.

20. Presbyter Graece, Latine senior interpretatur, non[26] pro aetate, vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem, quam acceperunt, presbyteri[27] vocantur[28]. Unde[29] et apud veteres idem episcopi et presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis, hoc[30] aetatis.

21. Ideo autem et presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut et[31] episcopi, qui licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent, quia nec chrismate frontem signant, nec paracletum spiritum dant[32], quod solis[33] deberi episcopis lectio Actuum[34] apostolorum demonstrat.

22. Levitae ex nomine auctoris vocati. De nomine enim Levi[35] levitae exorti sunt, a

1) *est* addidi e Gu. 1. — *ductum* Ar. — 2) *superintendit* Gu. 2. — 3) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *gerens subdit.* — 4) Vulg. add. *Graece,* quod om. Gu. 1. 2. al. va. — 5) Sic Gu. 1. — Vulg. *intendere.* — 6) *Episcopus speculator . . . interpretatur* Gu. 2. — 7) *autem* om. Gu. 2. — 8) Vulg. add. *eo,* quod om. Gu. 1. — 9) *praespiciat* Gu. 2. pr. — *persp.* va. — 10) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *ipse et.* — 11) *et* Gu. 2. — 12) *quod* Gu. 2. — 13) *antiqui* Gu. 2. — 14) *et* om. va. — 15) Sic Gu. 1. — *esset etiam* vulg. — 16) *vel* Gu. 2. al. et var. lect. ap. Goth. — 17) *appellatur* Gu. 2. *appellatos* al. — 18) *stet* Gu. 2. — 19) *in Latinum* Gu. 2. — 20) *sanctificando* Ar. va. — 21) *autem* add. Ar. va. — 22) Sic Gu. 1. 2. *(ferre per aest.).* Ar. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *pro aestu.* — 23) *possint* Gu. 2. — 24) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *eos pen.* — 25) *unde et* va. — 26) *autem* add. al. — *non modo* Ar. — 27) *presbyteres* al. — 28) Sic Gu. 1. al. *nominantur* vulg. — 29) Vv. *Unde* usque ad *aetatis* collocantur in Gu. 1. post *demonstrat.* 30) Vulg. add. *est,* quod om. Gu. 1. *Dignit. est, hoc aet.* Gu. 2. pr. va. Ar. *dignitatis est, non aet.* al. — 31) *et* om. Gu. 2. va. — 32) *dant spir.* Gu. 2. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. *solum* vulg. — 34) *Actus* Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. — Vulg. *de Levi enim.* — 36) *ministeria* Ar. et var. lect. ap. Goth. — 37) Sic Gu. 1. 2. al. *diaconi* vulg. — 38) *habetur* va. — 39) Sic Gu. 1. 2. al. va. *hypodiaconi* vulg. — 40) Vv. *qui* usque ad *servientes* om. Gu. 2. va. Ar. et al. ap. Gothofr. — 41)

quibus in templo Dei mystici sacramenti mysteria[36] explebantur. Hi Graece diacones[37], Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono ministerii dispensatio habentur[38].

23. Hypodiacones[39] Graece, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subiacent praeceptis et officiis levitarum, qui in[40] Esdra Nathanei appellantur, id est in humilitate Domino servientes. Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et levitis superponendas altaribus deferunt. Hi apud Hebraeos Nathinnei[41] vocantur.

24. Lectores a legendo, et[42] psalmistae a psalmis canendis vocati. Illi enim praedicant populis, quid sequantur, isti canunt, ut excitent ad coniunctionem animos audientium, licet[43] quidam lectores ita miseranter pronuncient, ut quosdam ad luctum lamentationemque compellant.

25. Iidem etiam et pronunciatores[44] vocantur, quod porro annuncient[45]. Tanta enim et tam clara erit[46] vox eorum[47], ut quamvis longe positorum aures adimpleant.

26. Cantor autem vocatus, quia vocem moduletur[48] in cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines Latine dicere potuerunt, praecentor et succentor.

27. Praecentor scilicet[49], qui vocem praemittit in cantu.

Succentor autem[50], qui subsequenter[51] canendo respondet.

28. Concentor autem dicitur, qui[52] consonat: qui[53] autem non consonat, nec concinit, nec concentor[54] erit.

29. Acolythi Graece, Latine ceroferarii dicuntur, a deportandis cereis, quando legendum est Evangelium[55], aut sacrificium offerendum.

30. Tunc enim accenduntur luminaria ab eis et deportantur, non ad effugandas[56] tenebras, dum eo tempore sol rutilet[57], sed ad signum laetitiae demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in Evangelio legitur: *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*[58].

31. Exorcistae[59] ex Graeco in Latinum adiurantes[60], sive increpantes vocantur. Invocant enim super cathecumenos[61], vel super eos, qui habent spiritum immundum, nomen Domini Iesu Christi[62], adiurantes per eum, ut egrediatur ab eis.

32. Ostiarii iidem et ianitores[63], qui[64] in Esdra custodes[65] templi dicuntur servorum Salomonis filii, qui in veteri testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur[66] in[67] eum immundus in omni re. Dicti autem ostiarii, quod praesint ostiis templi[68].

33. Ipsi enim tenentes clavem omnia intus extraque custodiunt, atque inter bonos et malos habentes[69] iudicium fideles recipiunt, respuunt infideles.

Nathanei var. lect. ap. Goth. — 42) *et* om. Gu. 2. Ar. — 43) Vulg. *licet et*, sed *et* om. Gu. 1. — 44) *et* addidi e va. Idem enim significare videtur, quod in Gu. 1. est *quod pronunt.* Saepe enim va. cum Gu. 1. consentit. — 45) *annunciant* al. — 46) *erat* al. *est* va. — 47) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *eor. vox.* — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *modulatur.* — 49) *scilicet* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 50) *autem* om. va. — 51) *subsequendo* Gu. 1. — 52) *quia* Gu. 2. va. Ar. — 53) *quia* va. — 54) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. *cantor* vulg., quae add. *nec succentor* (al. pr. *nec concentor*), quae om. Gu. 1. 2. Ar. — 55) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *evang. leg. est.* — 56) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *fugandas* vulg. — 57) Sic Gu. 1. — Vulg. *dum sol eodem temp. rut.* — 58) Vv. *omnem hominem venientem in hunc mundum* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 59) Caesenas I. add. *qui in Esdra auctores templi dicuntur servorum Salomonis filii.* — 60) Sic Gu. 1. 2. pr. va. *adiuratores* vulg. — 61) *energumenos* Ar. — 62) *Christi* addidi e Gu. 1. va. — 63) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *id est ian.* vulg. — 64) *qui* usque ad *filii* om. Ar. et cod. Vulcan. — 65) *auctores* Gu. 2. — 66) *egred.* Gu. 1. — 67) *in* addidi e Gu. 1. *eum* om. va. — 68) Gu. 1. add. *extra murum domus Domini. Duas autem ianuas templi ineuntes, eo quod essent custodes templi.* Quae vix sana sunt. A me certe non intelliguntur. Verba: *extra murum domus Domini* habet etiam edit. princ. — 69) *tenentes* al. et var. lect. ap. Goth.

CAP. XIII. *De monachis.*

1. Monachus Graeca etymologia vocatus, eo quod sit singularis. *Μονὰς* enim Graece singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba, qui solus est? Plura autem sunt[1] genera monachorum.

2. Coenobitae, quos nos In commune viventes possumus appellare. Coenobium enim plurimorum est.

3. Anachoritae[2] sunt, qui post coenobialem vitam deserta petunt et soli habitant per deserta[3]: et ab eo, quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine nuncupantur, sed anachoritae Heliam et Ioannem, coenobitae apostolos imitantur.

4. Heremitae ii sunt, qui et anachoritae, ab hominum conspectu[4] remoti, heremum et desertas solitudines[5] appetentes. Nam heremum dicitur quasi remotum.

5. Abba autem Syrum nomen, significat in Latinum pater, quod Paulus Romanis scribens exposuit dicens[6]: *In quo clamamus abba pater:* in uno nomine duabus usus linguis. Dicit enim Abba Syro nomine patrem, et rursus Latine nominat itidem[7] patrem.

CAP. XIV. *De reliquis[8] fidelium nominibus.*

1. Christianus[9], quantum interpretatio ostendit, de unctione dicitur, sive de nomine auctoris et creatoris. A Christo enim Christiani sunt[10] cognominati, sicut a Iuda Iudaei. De magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est.

2. Christiani autem olim a Iudaeis quasi ob opprobrium[11] Nazarei[12] vocabantur, pro eo quod Dominus noster atque salvator a vico quodam Galileae Nazaraeus[13] sit appellatus.

3. Non se autem glorietur Christianum, qui nomen habet et facta non habet. Ubi autem nomen secutum fuerit opus, certissime ille est Christianus, quia se factis ostendit Christianum, ambulans sicut[14] ambulavit, a quo et nomen traxit.

4. Catholicus universalis, sive generalis interpretatur. Nam Graeci universale *καθολικὸν* vocant.

5. Orthodoxus est recte[15] credens, et ut credit, recte vivens. *Ὀρθῶς* enim Graece recte dicitur, *δόξα* gloria est[16]: hoc est vir rectae gloriae. Quo nomine non potest vocari, qui aliter vivit, quam[17] credit.

6. Neophytus Graece, Latine novellus et rudis, fidelis, vel[18] nuper renatus interpretari potest.

7. Catechumenus dicitur[19] pro eo, quod adhuc doctrinam fidei[20] audit, necdum tamen baptismum recepit[21]. Nam[22] *κατηχούμενος* Graece auditor interpretatur[23].

1) *Plura sunt autem* Ar. — 2) *Anachoretae* va. — 3) *per deserta nomine patrum et rursus Latine* va. e §. 5. — 4) *respectu* Gu. 1. — 5) *deserta solitudinis* Gu. 2. — 6) cap. 8, 15. — 7) Sic Ar. Gu. 1. — *ut idem id est* Gu. 1. — *idem pat.* va. — *id est* vulg. — *Dicitur . . . pater* va. — 8) Sic Gu. 1. — *ceteris* vulg. — 9) *autem* add. Gu. 2. — 10) *sumus* Gu. 2. — 11) *opprobrio* Gu. 2. Ar. — *a Iud. olim* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. 2. — *Nazareni* vulg. — 13) *Nazarenus* pr. — 14) Vulg. add. *et ille* (*et ille quidem* Gu. 2.), quae om. Gu. 1. — 15) *recte* om. Ar. — *recte deum* Gu. 2. — — 16) Sic Gu. 1. — *gloriae* vulg. — 17) *ut* Gu. 2. — 18) *et* Gu. 2. — 19) Sic Gu. 1. — *dictus* vulg. — 20) *trinam fidem* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. 2. al. — *percepit* vulg. — 22) *et* add. Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. 2. al. — *dicitur* vulg. — 24) *vocatus* Gu. 2. — 25) Sic Gu. 1. 2. al. — *qui* vulg. — 26) *gratiae* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *competens vocatur* vulg. — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *propter quod.* — 29) Sic Z. Gu. 1. 2. (*ad se* om.) Ar. — Vulg. *convocet.* — 30) *Ec-*

8. Competens vocatur[24], quia[25] post instructionem fidei competit gratiam[26] Christi, inde et a petendo competentes vocati[27].

9. Laicus popularis. *Λαὸς* enim Graece populus dicitur.

10. Proselytus, id est advena et circumcisus, qui miscebatur populo Dei, Graecum est.

L I B E R VIII.

CAP. I. *De ecclesia et synagoga.*

1. Ecclesia Graecum est, quod in Latinum vertitur convocatio, pro eo, quod[28] omnes ad se vocet[29]. Ecclesia[30] Catholica universalis, quasi *ἀπὸ τοῦ καθ᾽ ὅλον*[31], id est secundum totum. Non enim sicut conventicula haereticorum in aliquibus regionum partibus coartatur[32], sed per totum terrarum orbem[33] dilatata diffunditur.

2. Quod etiam Apostolus approbat ad Romanos dicens: *Gratias ago Deo meo*[34] *pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in universo mundo*[35]. Hinc et universitas[36] ab uno cognominata est, propter quod in unitatem colligitur. Unde[37] Dominus in Evangelio: *Qui mecum non colligit, spargit*[38].

3. Cur autem ecclesia cum una sit, a Ioanne septem scribuntur, nisi ut una catholica septiformi plena spiritu designetur, sicut et de Domino novimus dixisse Salomonem: *Sapientia aedificavit sibi domum et*[39] *exscidit columnas septem*, quae tamen septem[40] una esse non ambigitur, dicente Apostolo[41]: *Ecclesia Dei vivi, quae est columna et firmamentum veritatis.*

4. Inchoavit autem Ecclesia a loco, ubi venit de coelo Spiritus sanctus[42], et implevit uno loco sedentes.

5. Pro[43] peregrinatione autem praesenti Ecclesia Sion dicitur, eo[44] quod ab eius[45] peregrinationis longitudine posita[46] promissionem rerum caelestium speculetur: et idcirco Sion, id est speculatio nomen accepit.

6. Pro futura vero patriae pace Hierusalem vocatur. Nam Hierusalem pacis visio[47] interpretatur. Ibi enim absorpta[48] omni adversitate pacem, quae est Christus[49], praesenti obtinebit[50] obtuitu.

De synagoga[51].

7. Synagoga Graece, Latine[52] congregatio dicitur, quod proprium nomen Iudaeorum populus tenuit. Ipsorum enim proprie synagoga dici solet, quamvis et[53] Ecclesia[54] dicta sit.

clesia addidi e Gu. 1. — 31) Sic Ar. Gu. 1. — *ἀπὸ τοῦ ὅ ἐστὶν καὶ ὅλον.* — Vulg. *κατὰ ὅλον.* Edit. Goth. *καθ᾽ ὅλον.* Om. Graeca Z. pr. va. (quae editt. etiam *quasi* om.) — 32) Sic Gu. 1. 2. pr. — *coarctatur* vulg. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. — Vulg. *orbem terrarum.* — 34) *Domino* Z. Locus est cap. 1, 8. — 35) Vulg. add. *sive quod in unitate cunctos coniungit credentes*, quae om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *in unitatem* pr. — 36) *universalis* Z. — 37) *unde et* va. — 38) *dispergit* Z. Locus est Luc. 11, 23. — 39) *et* om. Gu. 2. — 40) *septem* om. Z. Locus est Proverb. 9, 1. — 41) 1 Timoth. 3, 15. — 42) *Spir. sanct. de coelo* Z. — 43) *Pro* om. Z. — 44) *eo* om. Z. — 45) Sic Gu. 1. — *huius* vulg. — 46) *posita* addidi e Z. al. pr. va. Gu. 1. (*postea*) — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *visio pacis* vulg. — 48) *aborta* pr. — 49) *quae Christus est* va. — 50) Sic Gu. 1. — *possidebit* vulg. — *praes. obtutu possid.* va. — *obitu* pro *obtuitu* Z. — 51) Hunc titulum addidi e Gu. 1. — 52) *Latine* om. Ar. — 53) *et* om. Gu. 2. — 54) *de ecclesia* al.

8. Nostram vero Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed semper[1] Ecclesiam, sive discernendi causa, sive quod inter congregationem, unde synagoga[2], et convocationem, unde Ecclesia nomen accepit, distat[3] aliquid, quod scilicet congregari et pecora solent, quorum et greges proprie dicimus[4]; convocari autem magis est utentium[5] ratione, sicut homines sunt[6].

CAP. II. *De religione et fide.*

1. Dogma a putando[7] philosophi nominaverunt, id est, hoc puto esse bonum, hoc puto esse verum[8].

2. Religio appellata, quod per eam uni Deo[9] religamus animas nostras ad cultum divinum vinculo serviendi. Quod verbum compositum est a religendo[10], id est eligendo, ut ita Latinum videatur religio[11], sicut eligio[12].

3. Tria sunt autem, quae in religionis cultu ad colendum Deum in hominibus perquiruntur, id est fides, spes, caritas[13]. In fide, quid[14] credendum, in spe, quid sperandum, in caritate, quid sit[15] amandum.

4. Fides est, qua[16] veraciter credimus id, quod nequaquam videre valemus[17]. Nam credere iam non possumus[18], quod videmus. Proprie autem nomen fidei inde est dictum[19], si omnino fiat, quod dictum est, aut promissum. Et inde fides vocata[20], ab eo quod fit[21] illud, quod inter utrosque placitum est, quasi inter Deum et hominem, hinc et foedus.

5. Spes vocata quod sit pes progrediendi, quasi est pes. Unde et e contrario[22] desperatio. Deest enim ibi[23] pes, nullaque progrediendi ibi[24] facultas est, quia dum quisque peccatum[25] amat, futuram gloriam[26] non sperat[27].

6. Caritas Graece, Latine dilectio[28] interpretatur, quod duos[29] in se illiget[30]. Nam dilectio a duobus incipit, quod est amor Dei et proximi: de qua Apostolus *Plenitudo*, inquit, *legis est*[31] *dilectio.*

7. Maior autem est omnibus[32], quia[33] qui diligit et credit et sperat. Qui autem[34] non diligit, quamvis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis non dilectio, sed magis amor dici solet. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus accipi solet.

CAP. III. *De haeresi et schismate.*

1. Haeresis Graece ab electione vocatur, quod scilicet unusquisque sibi[35] eligat, quod

1) *super* vitiose vulg. — 2) *unde synag.* om. Z. — 3) Sic Gu. 1. 2. — *distet* vulg. — 4) Vulg. add. *congregari*, quod om. Z. Gu. 1. — 5) *utendum* Gu. 1. 2. pr. — 6) Sic Gu. 1. — Vulg. *sunt hom.* — 7) *a disputando* al. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — Vulg. *hoc puto esse verum, hoc puto esse bonum.* — 9) *Domino* Z. — 10) *relegendo* Z. Gu. 1. — 11) *religo* Ar. — 12) *eligo* Gu. 1. Ar. — 13) *karitas* Gu. 1. — *et car.* Z. — 14) *quod* ter Z. — 15) *sit* om. Z. — 16) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — Vulg. *quia.* — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *valeamus.* — 18) *possimus* Gu. 2. — 19) *ductum* Gu. 2. al. — 20) *dicta* Z. — 21) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *sit* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — *unde e contrario* Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — *contrarium* vulg. — 23) *ibi* om. Gu. 2. — 24) Sic Gu. 1. — Vulg. *progrediendi fac. est.* — *fac. est progr.* Z. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *punctum* vulg. — 26) *futura gaudia* al. — 27) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *superat* vulg. — 28) *dilectio Lat.* Gu. 2. — 29) *duo* ed. Goth. — *nos* al. — 30) Sic Z. Gu. 1. Ar. va. — *liget* Gu. 2. al. pr. — *ligant* vulg. — 31) *est* addidi e Gu. 1. Locus est ad Rom. 13, 10. — 32) Sic Z. Gu. 1. (qui *est* om., quod vulg. est post *maior.*) — 33) *quoniam* Gu. 2. — 34) *autem* om. Z. va. — 35) Vulg. *id sibi*, sed *id* om. Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. al. — *sibi* vulg. — 37) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 38) *ex* om. Gu. 1. — 39) Sic Gu. 1. — *electionis* vulg. — 40) Vulg. *ad suscip.*, sed *ad* om. Gu. 1. —

melius illi[36] esse videtur, ut philosophi Peripatetici, Academici, et[37] Epicurei et Stoici, vel sicut alii, qui perversum dogma cogitantes, arbitrio suo de Ecclesia recesserunt.

2. Inde ergo haeresis dicta Graeca voce, ex[38] interpretatione electio[39], qua quisque arbitrio suo ad instituenda, sive suscipienda[40] quaelibet ipse[41] sibi eligit. Nobis vero nihil ex arbitrio nostro[42] inducere licet, nec[43] eligere quod aliqui arbitrio[44] suo induxerunt[45].

3. Apostolos[46] Dei habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt[47]. Itaque etiamsi[48] angelus de coelis aliter evangelizaverit, anathema vocabitur.

4. Secta[49] a sequendo[50] et tenendo nominata[51]. Nam sectas dicimus habitus animorum, ac instituta circa disciplinam, vel propositum, quod[52] tenendo sequuntur, longe alia in[53] religionis cultu opinantes, quam caeteri.

5. Schisma ab[54] scissura animorum vocatum[55]. Eodem enim cultu, eodem[56] ritu credit, ut caeteri, solo congregationis delectatur disidio[57]. Fit autem schisma, cum dicunt homines[58], nos iusti sumus, nos iustificamus[59] immundos, et caetera similia huiusmodi[60].

6. Superstitio dicta eo, quod sit superflua, aut superinstituta[61] observatio. Alii dicunt a senibus, quia multis annis superstites per aetatem delirant et errant superstitione quadam, nescientes, quae vetera colunt[62], aut quae veterum ignari asciscunt.

7. Lucretius[63] autem superstitionem dicit superstantium[64] rerum, id est caelestium et divinorum[65], quae super nos stant, sed male dicit. Haereticorum[66] dogmata ut facile possint agnosci, causas eorum, vel nomina demonstrare oporteat[67].

CAP. IV. *De haeresibus Iudaeorum*[68].

1. Iudaei[69] confessores interpretantur. Multos enim ex iis sequitur confessio, quos antea[70] perfidia possidebat.

2. Hebraei transitores dicuntur. Quo nomine admonentur[71], ut de peioribus ad meliora transeant, et pristinos errores relinquant.

3. Pharisaei et Saducaei inter se contrarii sunt. Nam Pharisaei ex Hebraeo in Latinum interpretantur Divisi, eo quod traditionum et observationum[72], quas illi[73] δευτερώσεις vocant, iustitiam praeferunt. Unde et divisi vocantur a populo, quasi per iustitiam.

4. Saducaei interpretantur iusti. Vendicant enim sibi quod non sunt, corporis resur-

al. om. *sive ad susc.* — 41) *et ipse* Gu. 1. — 42) Sic Gu. 1. — Vulg. *nostro ex arb.* — *ex nostro arb.* Z. Gu. 2. — 43) Vulg. *sed nec*, sed *sed* om. Gu. 1. — 44) Vulg. *de arbitrio*, sed *de* om. Gu. 1. — 45) Sic Gu. 1. — Vulg. *induxerint.* — Ar. *aliquis . . . induxerit.* — 46) Vulg. add. *autem*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 47) *affirmaverunt* Gu. 2. — 48) *etiam* Gu. 1. — *etsi etiam* va. — *si etiam* al. pr. — 49) Vulg. add. *autem*, quod om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 50) *sedando* Z. — *sectando* al. — 51) *nominatur* Z. — 52) Sic Gu. 1. va. Ar. — *quem* vulg. — 53) *in* om. Gu. 1. — 54) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 55) Sic Gu. 1. Ar. — *vocata* Z. Gu. 2. al. — *nomen accepit* vulg. — 56) Sic Z. Gu. 1. 2. — *eodemque* vulg. — 57) Sic Z. Gu. 2. al. pr. va. — *excidio* Gu. 1. — *dissidio* vulg. — 58) *omnes* Gu. 1. — 59) Sic Gu. 1. — *sanctificamus* vulg. — 60) *huiusmodi* add. Gu. 1. — 61) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — *superinstituta* al. — Vulg. *superstatuta.* — 62) Sic Gu. 1. va. — *colant* vulg., ut contra *asciscant* Z. Gu. 2. va. Ar. — 63) Lucret. lib. I, 56. seqq. — 64) *superstantiam* Z. Gu. 1. al. — 65) *divinarum* Ar. — 66) Vulg. *autem* add., quod om. Gu. 1. — 67) Sic Gu. 1. — *oportet* al. — *oportuit* vulg. — 68) Cap. IV. V. VI. VII. om. cod. Zittav. — 69) Al. om. vv. *Iudaei* usque ad *errores rel.* — 70) *ante* Gu. 2. — 71) *ammonentur* Gu. 2. — 72) *servat.* Gu. 1. — Vulg. add. *suarum*, quod om. Gu. 1. 2. va. — 73) *Iudaei* Gu. 1.

rectionem negant, et animam interire praedicant cum corpore[1]. Hi quinque tantum libros legis[2] recipiunt, prophetarum vaticinia respuunt.

5. Essei[3] dicunt ipsum esse Christum, qui docuit illos omnem abstinentiam.

6. Masbothei[4] dicunt ipsum esse Christum, qui docuit illos in omni re sabbatizare.

7. * Genistae[5] dicti eo, quod de genere Abrahae esse se[6] glorientur. Nam cum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique relinquentes uxores suas Babylonicis mulieribus adhaeserunt, quidam autem Israeliticis tantum coniugiis[7] contenti, vel ex eis geniti, dum reversi essent de Babylonia, diviserunt se ab omni populo et assumpserunt sibi hoc nomen iactantiae.

8. * Meristae[8] appellati eo, quod separant[9] scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes, aliis et aliis spiritibus illos prophetasse. *Μέρος* enim Graece portio[10] dicitur.

9. Samaritae dicti, quod legem solam custodiant[11]. Nam prophetas respuunt[12].

10. Hemerobaptistae, eo quod quotidie[13] vestimenta sua et corpora lavent.

CAP. V. *De haeresibus Christianorum.*

1. Quidam etiam haeretici, qui de ecclesia recesserunt, ex nomine auctorum suorum[14] nuncupantur; quidam vero ex causis, quas eligentes instituerunt.

2. Simoniani[15] dicti a Simone magicae disciplinae perito, cui Petrus in Actibus apostolorum maledixit, pro eo quod ab Apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset[16]. Hi dicunt creaturam non a Deo, sed a virtute[17] quadam superna creatam.

3. Menandriani a Menandro mago, discipulo Simonis nuncupati, qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum[18] asserit[19].

4. Basilidiani a Basilide appellati[20], qui inter reliquas blasphemias passum Iesum negant[21].

5. Nicolaitae dicti a Nicolao, diacono Ecclesiae Hierosolymorum, qui cum Stephano[22] et caeteris constitutus est a Petro[23]: qui propter pulchritudinem relinquens uxorem dixerat[24], ut qui vellet ea[25] uteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, ut invicem coniugia commutarentur[26]. Quos Ioannes in Apocalypsi improbat dicens: *Sed hoc habes*[27], *quod*[28] *odisti facta Nicolaitarum.*

6. Gnostici propter excellentiam scientiae ita se appellari[29] voluerunt[30]. Animam naturam Dei esse dicunt, bonum et malum Deum[31] suis dogmatibus fingunt.

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *cum corpore praed.* — 2) *Moysi* al. — 3) *Esseni* Ar. — *Essei* var. lect. ap. Goth. — *Esnei* va. — *Efnei* vulg. — 4) Sic Ar. ex Euseb. hist. eccl. IV, 21. ut idem *Essei.* — *Morbonei* vulg. — *Marbonei* Gu. 1. 2. — 5) Sic Gu. 1. Ar. — *Genistei* vulg. — *Genestae* var. lect. ap. Goth. — 6) *se esse* Gu. 2. — *glorientur* al. va. — 7) *coniugibus* al. — 8) Sic Gu. 1. Ar. — *Meristei* vulg. — *Miristei* va. — *Merestae* var. lect. ap. Goth. — 9) *separent* al. — 10) Sic Gu. 1. — Vulg. *Graece*, *Latine pars.* — *separatio* al. — 11) Sic Gu. 1. 2. al. va — *custodiunt* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — *non recipiunt* vulg. — 13) *cotidie* vulg. — *cottidie* Gu. 2. — 14) *suor. auct.* Gu. 2. — 15) *Simoniaci* Gu. 2. pr. va. edit. Goth. — 16) Cod. Lucan. add. *Hic in tempore Neronis fuit et in XXIII. anno post crucem Christi mortuus est.* — 17) *sed sola virtute* al. — Al. *Hi creaturam non a Deo, sed ab angelis factam asserunt.* Ita codex Episcopii Pistoriensis, in quo extat collectio canonum et in fine catalogus haereticorum a V. C. Zaccaria collatus. — 18) *esse* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. al. — 19) Sic Gu. 1. — Vulg. *asseruit* — *asserunt* al. — *Mago* pro *magno* scripsi cum Ar. pr. va. — 20) *vocati* al. — 21) Sic Gu. 1. — *abnegant* al. — *abnegavit* vulg. — 22) *sancto Steph.* al. — 23) *diaconus* add. al. — *est* om. Gu. 2. — 24) *dixerat* om. Gu. 2. Ar. — 25) *eam* Gu. 2. pr. — 26) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *mu-*

7. Carpocratiani a Carpocrate quodam vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse tantum, et de utroque sexu progenitum.

8. Cerinthiani a Cerintho quodam nuncupati. Hi inter caetera circumcisionem observant[32]: mille annos post resurrectionem in voluptate carnis[33] futuros praedicant. Unde et Graece Chiliastae, Latine Milliastae[34] sunt appellati.

9. Nazaraei[35] dicti, qui dum Christum, qui a vico Nazareus[36] est appellatus, filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris legis custodiunt.

10. Ophitae a colubro nominati sunt. Coluber enim Graece[37] ὄφις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in paradisum induxisse virtutis cognitionem.

11. Valentiniani a Valentino quodam Platonico[38] sectatore vocati, qui *αἰῶνας*, id est secula quaedam in originem Dei creatoris induxit: Christum quoque de virgine nihil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulam transisse asserunt[39].

12. Apellitae, quorum Apelles[40] princeps[41] fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei faciens Deum[42] Israelis[43], illum igneum affirmans[44], dixit[45], Christum non Deum in[46] veritate, sed hominem[47] in phantasia apparuisse.

13. Archontiaci[48] a principibus appellantur, qui[49] universitatem, quam Deus condidit, opera esse archangelorum defendunt.

14. Adamiani vocati, quod[50] Adam[51] imitentur[52] nuditatem, unde et nudi orant[53], et nudi inter se mares foeminaeque conveniunt.

15. Cainiani[54] proinde sic appellati, quoniam[55] Cain adorant.

16. Sethiani nomen acceperunt a filio Adam, qui vocatus est Seth, dicentes eundem esse Christum.

17. Melchisedechiani vocati pro eo, quod Melchisedech sacerdotem Dei[56], non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur.

18. Angelici vocati, quia angelos colunt.

19. Apostolici ideo hoc sibi nomen[57] praesumpserunt, quia[58] nihil possidentes proprium, nequaquam recipiunt[59] eos, qui aliquid in hoc mundo utuntur.

20. Cerdoniani a Cerdone quodam nominati, qui duo principia contraria[60] asserunt[61].

21. Marcionistae a Marcione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma secutus, alterum bonum, alterum iustum Deum asseruit, tanquam duo principia creatoris[62] et bonitatis.

tarentur. — 27) *bonum* add. al. Locus est cap. 2, 6. — 28) Gu. 1. *quod non* — *quod od.* Gu. 2. al. — *quia* vulg. — 29) Sic Gu. 1. — Vulg. *se ita appellare.* — *se ita appellari* al. — 30) *qui anim.* al. — 31) *creasse* add. al. — 32) *observantes* al. — 33) *carnis in volupt.* al. — 34) *Milliasti* Gu. 2. al. — *Miliciaste* pr. va. — *Millenarii* Ar. — 35) *Nazareni* va. — 36) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Nazarenus* vulg. — 37) *Graece* om. va. — 38) *Platonis* al. — *Platonicae* Ar. e Tertull. praescript. c. 30. *Ubi tunc Marcion, Ponticus Nauclerus, Stoicae studiosus? ubi Valentinus Platonicae sectator.* — 39) Sic Gu. 1. al. — *asseruit* vulg. — 40) *Apellas* Gu. 1. — 41) *principes* Gu. 2. — 42) *legis* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. Ar. (*et Israel.*) — 44) *affirmat* va. — 45) Vulg. praecedunt haec: *Apellitae, quorum author Apelles, qui* etc. quae om. Gu. 1. Ar. — *Apellete* va. — 46) *in* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 47) Vv. *sed hominem* al. om. — 48) *Arconciani* va. — 49) *quia* al. — 50) *quia* al. — 51) Sic Gu. 1. — *Adae* vulg. — 52) *imitantur* al. — 53) *erant* al. — 54) *Cainani* pr. — 55) *quia* al. — 56) *Domini* Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. — Vulg. *hoc sibi nomen ideo* (*inde* Gu. 2.) — 58) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — 59) Sic Gu. 1. va. — *recipiant* vulg. — *respiciunt* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. — Vulg. *contraria princ.* — 61) *asseruit* Ar. — 62) *creationis* Ar.

22. Artotyritae ab oblatione dicti[1]. Panem enim et caseum offerunt dicentes, primis hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium fuisse celebratam.

23. Aquarii appellati[2], eo quod aquam solam offerunt in calice sacramenti.

24. Severiani a Severo exorti, vinum non bibunt: vetus Testamentum et resurrectionem non recipiunt.

25. Tatiani a Tatiano quodam vocati, qui et Encratitae dicti, quia carnes abominantur[3].

26. Alogii vocantur tanquam sine Verbo. *Λόγος* enim Graece verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Iohannis evangelium et Apocalypsim.

27. Cataphrygis[4] nomen provincia[5] Phrygia[6] dedit, quia ibi extiterunt auctores eorum Montanus, Prisca[7] et Maximilla[8]. Hi adventum spiritus sancti[9] non in apostolis, sed in se traditum asserunt.

28. Cathari[10] propter munditiam ita se nominaverunt. Gloriantes enim de suis meritis, negant poenitentibus veniam peccatorum: Viduas si nupserint, tanquam adulteras damnant: Mundiores se caeteris praedicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, se potius mundanos[11], quam mundos vocarent.

29. Pauliani a Paulo Samosateno vocati[12] sunt, qui dixit non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium.

30. Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam[13] comparavit, matremque elementorum et deam[14] asseruit: quos Apostolus improbat, elementis servientes.

31. Manichei a quodam Persa extiterunt, qui vocatus est Manes. Hic[15] duas naturas et substantias introduxit, id est bonam et malam, et animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare[16] asseruit[17]. Testamentum vetus respuunt: Novum ex parte recipiunt[18].

Anomiani[19], qui[20] Latine sine lege dicuntur.

32. Antropomorphitae dicti pro eo, quod simplicitate rustica Deum habere humana membra, quae[21] in divinis libris scripta sunt, arbitrantur. *Ἄνθρωπος* enim Graece, Latine homo dicitur[22], ignorantes vocem Domini, qui ait: *Spiritus Sanctus Deus est*[23]. Incorporeus deus[24] est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur.

33. Eraclitae ab Eraclio auctore exorti[25]. Monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, parvulos habere regna coelorum[26] non credunt.

34. Novatiani a Novato urbis Romae[27] presbytero exorti, qui adversus[28] Cornelium ca-

1) Sic Gu. 1. *vocati* vulg. Recte autem Ar. *Artotyritae* pro *Artoteritae.* — 2) *vocati* al. — 3) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *abom. carn.* — 4) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *Cataphrygiis.* — 5) Sic Gu. 1. Ar. *provinciae* vulg. — 6) Sic Gu. 1. var. lect. ap. Goth. Ar. *Cataphrygia* vulg. — 7) Vulg. *et Prisca*, sed copulam om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 8) *fuerunt* add. Gu. 2. al. pr. — 9) *dei et spir. sancti* al. — 10) *Catarore* Gu. 1. *Cataroe* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *mundanos se pot.* — 12) Sic Gu. 1. *exorti* vulg. — 13) *deam* al. — 14) *ideam* Pal. 281. pro varia lect. Idem exhibet va. — 15) Vulg. add. *Manes*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 16) *emanare* al. — 17) *asserunt* Gu. 2. 18) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *respuit . . . recipit* — *recepit* al. — 19) Gu. 1. collocat post *Antropomorph.* Om. Arev. — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — 21) *quoniam* Gu. 2. — 22) Sic Gu. 1. *interpretatur* vulg. — 23) Sic Gu. 1. — Vulg. *Spiritus est Deus.* Locus est Ioh. 4, 24. — 24) *deus* addidi e Gu. 1. — 25) *Heraclietae Heraclio auctore* Ar. Hierachitae ab Hieracha auctore exorti ex Hilario lib. VI. de Trinit. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *regna coelorum parvulos habere.* — 27) Sic Gu. 1. — Vulg. *Romae urbis.* — *Romanae urbis* va. — 28) *adversum* Gu. 2. — 29) Sic Gu. 1.

thedram sacerdotalem[29] conatus invadere, haeresim instituit, nolens apostatas suscipere[30], et rebaptizans baptizatos.

35. Montani haeretici dicti, quod in[31] tempore persecutionis in montibus latuere[32]: qua occasione se a catholicae Ecclesiae corpore diviserunt[33].

36. Ebionitae ab Ebione dicti, sive[34] a paupertate. Christum enim per profectum[35] solum verum iustum[36] putant effectum. Unde competenter Ebionei[37] pro paupertate[38] appellati[39] sunt. Hi Semiiudaei sunt, et ita tenent Evangelium, ut legem carnaliter servent: adversus quos ad Galatas apostolus[40] scribens invenitur[41].

37. Photiniani a[42] Photino Gallograeciae Sirmiae episcopo nuncupati, qui Ebionitarum haeresim suscitans asseruit, Christum a Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum.

38. Aetiani ab Aetio quodam nuncupati sunt. Hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.

39. Aetiani[43] ab Aetio[44] sunt vocati[45]. Iidemque Eunomiani, ab Eunomio quodam dialectico, Aetii discipulo, ex cuius nomine magis innotuerunt: dissimilem Patri asserentes Filium et Filio Spiritum sanctum[46]. Dicunt etiam nullum imputari[47] peccatum in fide manentium.

40. Origeniani ab[48] Origene auctore exorti sunt, dicentes, quod non possit Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse, et pro diversitate peccatorum de[49] coelis usque ad terras[50] diversa[51] corpora quasi vincula meruisse, eaque causa factum fuisse mundum[52].

41. Noetani a quodam Noeto[53] vocati, qui dicebat[54] Christum eundem[55] et Patrem et Spiritum sanctum, ipsamque Trinitatem in officiorum nominibus, non in personis accipiunt. Unde et Patripassiani vocantur, quia Patrem passum dicunt[56].

42. Sabelliani ab eodem Noeto pullulasse dicuntur, cuius discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cuius nomine maxime innotuerunt. Unde et Sabelliani vocati sunt. Hi unam personam Patris et Filii et Spiritus sancti astruunt.

43. Ariani ab Alexandrino presbytero orti sunt, qui coaeternum Patri Filium non agnoscens, diversas in Trinitate substantias asseruit, contra illud, quod ait[57]: *Ego et Pater unum sumus.*

44. Macedoniani a Macedonio Constantinopolitano Episcopo dicti sunt, negantes, Deum esse Spiritum sanctum.

45. Apollinaristae ab Apollinare vocati sunt, dicentes, Christum corpus tantummodo sine anima suscepisse.

2. — *pontificalem* vulg. — 30) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *recipere* vulg. — 31) *in* addidi e Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. — Vulg. *latuerunt.* — 33) *se ecclesiae catholicae diviserunt a corp.* Gu. 1. *se a catholicae eccles. corpore divis.* Gu. 2. pr. va., quod recepi. — Vulg. *a cath. eccl. corp. se div.* — 34) *sive* usque ad *appellati sunt* om. Gu. 2. — 35) Sic Gu. 1. al. var. lect. ap. Goth. *provectum* al. *prophetam* vulg. — 36) *Iesum* Gu. 2. pr. va. edit. Goth. — 37) Sic Gu. 1. *Ebionitae* vulg. — 38) *intelligentiae* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 39) Sic Gu. 1. *compellati* vulg. — 40) Sic Gu. 1. 2. vulg. *apost. ad Gal.* — 41) Sic Gu. 1. 2. al. *invehitur* vulg. — 42) *Fotinianiarii* Gu. 1. — 43) *Eriani . . . Erio* Gu. 1. *Aeriani . . . . Aerio* Gu. 2. pr. va. — 44) Vulg. add. *quodam*, quod om. Gu. 1. pr. va. — 45) *nuncupati sunt* Gu. 2. — 46) *sanctum* om. al. — 47) *imputare* Gu. 2. pr. va. — 48) *ab* om. al. — 49) *e* Gu. 2. va. — 50) Vulg. sequitur *lapsas*, quod om. Gu. 1. 2. al. va. Ar. — 51) *divisa* al. — 52) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *mund. fact. fuisse.* — 53) *Noetio* al. — 54) *dicebant* va. edit. Goth. — 55) Vulg. add. *esse*, quod om. Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. *aiunt* vulg. — 57) *dicens* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. Ar. *dominus* pro

46. Antidicomaritae dicti[1] sunt pro eo, quod Mariae virginitati contradicunt[2], asserentes, eam post Christum natum viro suo fuisse[3] commixtam.

47. Metangismonitae[4] ideo tale nomen acceperunt, quia Graece[5] ἄγγος vas dicitur. Asserunt enim sic[6] esse in Patre Filium, tanquam vas minus inter[7] vas maius.

48. Patriciani a quodam Patricio nuncupati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam dicunt.

49. Coluthiani a quodam Colutho[8] nominati, qui dicunt, Deum non facere mala[9], contra illud, quod scriptum est: *Ego sum Deus*[10], *creans mala.*

50. Floriani a Florino, qui e contrario Deum dicunt[11] creasse mala, contra id, quod scriptum est: *Fecit Deus omnia bona.*

51. Donatistae a Donato quodam Afro nuncupati[12], qui de Numidia veniens totam pene[13] Africam sua persuasione decepit, asserens, minorem Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et rebaptizans catholicos.

52. Bonosiani[14] a Bonoso[15] quodam Episcopo exorti produntur, qui Christum filium Dei adoptivum, non proprium asserunt.

53. Circumcelliones[16] dicti sunt[17] eo, quod agrestes sunt[18], quos Cotopitas vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam. Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes martyres nominentur.

54. Priscillianistae a Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manichaeorum permixtum[19] dogma composuit.

55. Luciferiani a Lucifero Episcopo Syrmiae orti[20], qui contra Episcopos catholicos, qui Constantii persecutione[21] perfidiae Arrianorum consentientes erant, et postea correcti[22] redire in catholicam[23] delegerunt[24], damnantes, sive quod crediderunt[25], sive quod credidisse[26] simulaverant[27]: quos Ecclesia catholica materno recepit[28] sinu, tanquam Petrum post fletum negationis[29]. Hanc illi matris caritatem superbe accipientes, eosque[30] recipere nolentes ab ecclesiae communione[31] recesserunt et cum impio[32] ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere meruerunt.

56. Iovinianistae a Ioviniano[33] quodam monacho dicti, asserentes nullam nuptarum[34] et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse[35] discrimen.

57. Elvidiani ab Elvidio quodam monacho[36] nominati, qui dicunt post Christum natum[37] alios Mariam filios[38] de viro Ioseph peperisse.

dicens va. Locus est Ioh. 10, 30. — 1) Sic Gu. 1. — Vulg. *appellati.* — 2) *contradicti sunt* al. — 3) *fuisse* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 4) *Metanges nominati* Gu. 1. 2. pr. va. — 5) *Graece* addidi e Gu. 1. pr. va. — *angios Graece* pr. va. — 6) *sic* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 7) *intra* Gu. 2. va. — 8) Sic Ar. — Vulg. *Coliuthani . . . Coliutho.* Gu. 1. *Coliciani . . . Colito.* Gu. 2. *Goliaththiani . . . Goliuthto* Edit. va. *Coluitiani . . . Coluito.* — 9) Sic Gu. 1. Ar. *male* Gu. 2. al. — Vulg. *malum.* — 10) Sic Gu. 1. — Vulg. *Ego dominus.* Locus est Isai. 45, 7. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *dicunt*, *Deum* etc. Locus est Genes. 1, 31. — 12) *appellati* al. — 13) *plene* Gu. 1. — 14) *Bonosiaci* Gu. 2. Ar. — 15) *Bonosio* Gu. 1. — 16) Sic Ar. — Vulg. *Circumciliones.* — *Circiliones* Gu. 1. *Circelliones* pr. va. *Circumciliciones* Gu. 2. — 17) *sunt* addidi e Gu. 1. — 18) *sint* al. — 19) *permixto* Gu. 2. — 20) Sic Gu. 1. *Syrmiae episcopo orti* Gu. 2. va. — Vulg. *Syrmiae episcopo*, omisso *orti.* — Ar. *Sardiniae episcopo orti.* e marg. in edit. Martini Legionens. T. I. p. 576. — *Syrmio* al. — *exorti* al. — 21) *Constantio persequente* al. et var. lect. ap. Goth. — 22) *correpti* al. — — 23) *ecclesiam* in parenthesi add. Ar. e Martini Leg. l. c. — 24) *elegerunt* al. — 25) Sic Gu. 1. 2. *crediderant* vulg. — 26) Vulg. *se credidisse*, sed pron. om. Gu. 1. va. — 27) *simulaverunt* Gu. 2. — 28) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. *recipit* vulg. — 29) *flentem post negationem* al. — 30) *eos* Gu. 2. — 31) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *a communione recess.* — 32) *impio* addidi e Gu. 1. — 33) *Iovianistae . . Ioviano* Gu. 2. al. — 34)

58. Paterniani a Paterno quodam exorti, qui inferiores corporis partes a diabolo factas opinantur[39].

59. Arabici nuncupati, eo quod in Arabia exorti sunt, dicentes, animam cum corpore mori, atque in novissimum[40] utrumque resurgere[41].

60. Tertullianistae dicti a Tertulliano presbytero Africanae provinciae, civitatis Carthaginensis, animam non immortalem[42] esse, sed corpoream praedicantes, et animas hominum peccatorum post mortem in daemones verti putantur.

61. Tessaresdecaedecatitae[43] dicti[44], quia[45] XIIII luna pascha cum Iudaeis observandum[46] contendunt. Nam *τέσσαρες* quatuor significat, et *δέκα* decem[47].

62. Nyctages a somno nuncupati, quod vigilias noctis respuunt[48], superstitionem esse dicentes, iura temerari[49] divina, qui noctem ad requiem tribuit.

63. Pelagiani a Pelagio monacho exorti. Hi liberum arbitrium divinae gratiae anteponunt, dicentes, sufficere voluntatem ad implenda iussa divina.

64. Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano Episcopo nuncupati, qui beatam virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo asseruit genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis: nec[50] unum Christum in verbo Dei et carne credidit, sed separatum atque seiunctim[51] alterum filium Dei, alterum[52] hominis praedicavit.

65. Eutychiani dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanam assumptionem negavit[53] existere de duabus naturis, sed solam in eo divinam asseruit esse naturam[54].

66. Acephali dicti, id est sine capite[55]. Nullus enim eorum reperitur[56] auctor, a quo exorti sunt[57]. Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in eius persona[58] naturam praedicant.

67. Theodosiani et Gaianitae appellati a Theodosio et Gaiano[59], qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi perversi electione uno die sunt ordinati Episcopi. Hi errores Eutichis[60] et Dioscori sequentes, Chalcedonense concilium respuunt: ex duabus unam in Christo naturam asserunt[61], quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam contendunt.

68. Agnoitae[62] et Tritheitae a Theodosianis exorti sunt, ex quibus Agnoitae ab ignorantia[63] dicti sunt[64], quia perversitati[65], a qua exorti sunt, id adiiciunt[66], quod Christi divinitas ignoret futura, quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes Christi personam in Esaia dicentem[67]:

Sic Gu. 1. 2. pr. va. *nuptiarum* vulg. et Arev. — 35) *esse* al. om. — 36) Vv. *quodam monacho* addidi e Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. — Vulg. *natum Christum.* — 38) *filios* om. al. — 39) *arbitrantur* al. — 40) Sic Gu. 1. al. *in novissimo* om. Gu. 2. pr. va. — *in novissimo die* vulg. — 41) *resurgi* Gu. 2. — 42) Sic scribendum esse censeo e Gu. 1., in quo est *non mortalem.* — 43) Sic Ar. — Vulg. Graece *Τεσσαρεςκαιδεκαδῖται.* Gu. 1. 2. pr. *Tesseresdecaditae.* — 44) *dicti* al. om. — 45) Sic Gu. 1. *quod* vulg. Gu. 2. al. utrumque om. — 46) *celebrandum* al. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *τέσσαρες quatuor, δέκα decem significat. et* addidi e Gu. 1. — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *respuant.* — 49) Sic Gu. 1. Ar. *temerare* vulg. *temperare* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. va. *neque* vulg. — 51) *separatim atque seiunctim* Gu. 2. pr. Ar. — 52) Vulg. *et alterum*, sed *et* om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 53) *negabat* al. — 54) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *asseruit div. nat. esse.* — 55) Vulg. add. *quem sequuntur* (*secuntur* Gu. 1. al.) *haeretici.* Haec omisi cum Arev., quia nullum sensum hoc loco praebent. — 56) *invenitur* al. — 57) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *sint.* — 58) *personam* Gu. 1. *unam naturam in eius persona praed.* Gu. 2. — 59) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — Vulg. *a Theod. et Gaiano app. Gagianitae . . . Gagiano* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. *Eutichetis* vulg. — 61) *dicunt nat.* al. — 62) Sic Ar. *Gnoitae* vulg. — 63) *ob ignorantiam* va. — 64) *sunt* addidi e Gu. 1. — 65) Sic Ar. va. *perversitate* vulg. — 66) *adiciunt* Gu. 2. pr. — 67) Sic Gu. 1. — *loquentis* vulg. Locus est cap. 63, 4.

dies iudicii in corde meo. Tritheitae vero vocati, quod sicut tres personas in Trinitate, ita quoque tres astruunt[1] deos esse, contra illud, quod scriptum est[2]: *Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est.*

69. Sunt et aliae haereses sine auctore et sine nominibus: ex quibus aliae[3] triformem putant[4] esse Deum[5]: aliae Christi divinitatem passibilem dicunt: aliae nativitati Christi de Patre[6] initium temporis dant: aliae liberationem hominum[7] apud inferos factam Christi descensionem non credunt: aliae[8] animam imaginem Dei negant: aliae animas converti in daemones et in quaecunque animalia existimant: aliae de mundi statu dissentiunt: aliae innumerabiles mundos opinantur: aliae aquam Deo coaeternam faciunt: aliae nudis pedibus ambulant: aliae cum hominibus non manducant.

70. Hae sunt haereses adversus catholicam fidem exortae, et ab apostolis et a[9] sanctis Patribus, vel[10] Conciliis praedamnatae: quae dum in se multis erroribus divisae, invicem sibi dissentiunt, communi tamen nomine adversus Dei ecclesiam[11] conspirant. Sed et quicunque aliter Scripturam sacram[12] intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de Ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest[13].

CAP. VI. *De Philosophis gentium.*

1. Philosophi Graeca[14] appellatione vocantur, qui Latine amatores scientiae[15] interpretantur. Est enim Philosophus, qui divinarum et humanarum scientiam rerum habet, et omnem bene vivendi tramitem tenet[16].

2. Nomen Philosophorum primum a Pythagora fertur[17] exortum. Nam dum antea Graeci veteres sophistas[18], id est sapientes, aut doctores sapientiae semetipsos iactantius nominarent, iste interrogatus, quid profiteretur, verecundo nomine philosophum, id est, amatorem sapientiae se esse respondit, quoniam sapientiam[19] profiteri arrogantissimum videbatur.

3. Ita deinceps posteris placuit, ut, quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel[20] sibi, vel aliis videretur excellere, non nisi philosophus vocaretur. Iidem autem philosophi triplici genere dividuntur: nam aut Physici sunt, aut Ethici, aut Logici.

4. Physici dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe Graece φύσις[21] vocatur.

5. Ethici, quia[22] de moribus disputant. Mores[23] enim ἤθη apud Graecos appellantur.

6. Logici autem, quia[24] in natura et in moribus[25] rationem adiungunt. Ratio enim[26] Graece λόγος dicitur. Divisi sunt autem et hi[27] in haeresibus suis, habentes quidam[28] nomina

1) *asserunt* al. — 2) Deuteronom. 6, 4. — 3) *alii* al. h. l. et infra. — 4) *putantes* va. — 5) Sic Gu. 1. 2. — *Deum esse* vulg. — 6) Sic Gu. 1. — Vulg. *Christi de Patr. div.* — Al. *Christi divinitati de patre.* — 7) *omnium* Ar. — 8) *aliae* usque ad *negant* om. al. — 9) *a* om. Ar. — 10) *et* va. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *eccles. Dei.* — 12) *sanctam* va. — 13) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *potest appell.* — 14) *a Graeca app.* Gu. 2. — 15) Sic Gu. 1. *sapientiae* vulg. — 16) *habet* va. — *scient. rer.* supra pro *rer. sc.* Gu. 1. exhibet. — 17) *ferunt* va. — 18) *sophisticas* Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. — *sapientem* vulg. — 20) *vel* om. Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — Vulg. *φύσις Graece.* — 22) *qui* Gu. 1. va. — 23) Sic Gu. 1. 2. gothici. Unde mox scripsi ἤθη pro vulg. ἦθος, pro quo Gu. 1. *ethes* — Gu. 2. pr. va. *ethis* exhibent. — 24) *qui* Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. — Vulg. *in naturis et mor.* — *in naturis et in mor.* Gu. 2. — 26) *autem* Gu. 1. — 27) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — Vulg. *ethici.* — 28) *quidem* pr. va. — 29) Vulg. add. *suarum*, quod om. Gu. 1. — 30) *enim* om. Gu. 2. Ar. — At *enim* idem fere est, quod *nempe.* — 31) *et* om. Ar. Gu. 2. — 32) *per* Gu. 1. — 33) *quem* Gu. 2. — 34) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *Pisianactia* — Ar. *Pisianactiam et Poecilen stoan.* Om. Graecum pr. va. — 35) Sic Gu. 1. — Vulg. *picta erant gesta.* —

ex auctoribus ut Platonici, Epicurei, Pythagorici: alii a locis conventiculorum et stationum[29], ut Peripatetici, Stoici, Academici.

7. Platonici a Platone philosopho dicti. Hi enim[30] animarum creatorem esse Deum, corporum angelos asserunt, et[31] post[32] multos annorum circulos in diversa corpora redire animas dicunt.

8. Stoici a loco dicti. Porticus enim fuit Athenis, quam[33] ποικίλην στοὰν[34] appellabant, in qua picta gesta erant[35] sapientum[36], atque virorum fortium historiae. In hac porticu sapientes philosophabantur, ex quo[37] et Stoici dicti sunt. Graece enim porticus στοὰ dicitur. Hanc sectam primus Zenon[38] instituit.

9. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatum uniforme esse asserunt, dicentes: sic ille nocens[39] erit, qui paleas furatus fuerit[40], quam qui aurum, qui mergum occiderit, quam qui equum. Non enim animal crimen, sed animus facit.

10. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Amant quoque virtutem continentiae[41]: affectant gloriam aeternam, cum se fateantur non esse aeternos.

11. Academici appellati a[42] villa Platonis academia[43] Athenarum, ubi idem Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur, sed, sicut fatendum est multa incerta et occulta esse, quae voluit Deus intelligentiam hominis excedere[44]: tamen sic[45] plurima esse, quae possunt[46] et sensibus capi, et ratione comprehendi[47].

12. Hanc sectam Arcesilaus[48] Cyrinaicus philosophus repperit, cuius sectator fuit Democritus, qui dixit tanquam in puteo alto, ita ut fundus nullus[49] sit: ita in occulto iacere veritatem.

13. Peripatetici de ambulatione[50] dicti, eo quod[51] Aristoteles auctor eorum deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam particulam animae esse aeternam: de reliquo magna ex parte mortalem.

14. Cynici ab immunditia impudentiae[52] nuncupati[53]. Contra humanam enim verecundiam in propatulo[54] coire cum coniugibus eis mos erat, censentes licitum honestumque esse palam cum uxoribus concumbere, quia coniugium iustum est, publice id praedicantes agendum[55], ut canes in vicis, vel plateis. Unde et a canibus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum nomenque traxerunt.

15. Epicurei dicti ab Epicuro[56] quodam philosopho amatore vanitatis non sapientiae, quem etiam ipsi philosophi porcum nominaverunt, quasi volutans[57] in coeno carnali, voluptatem corporum[58] summum bonum asserens[59]: qui etiam dixit nulla divina providentia[60] instructum esse aut regi mundum.

36) Sic Gu. 1. — *sapientium* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *quo* al. — *ex qua* vulg. — 38) Sic Gu. 1. — *Zeno* vulg. — 39) *tam nocens* Gu. 2. va. edit. Goth. Recte Arev. *sic* ad adiectivum retulit. — 40) *furaverit* Gu. 2. gothici et al. — 41) Sic Arev. rectissime. — Vulg. *Animam quoque virtutem continentiae esse negant*, quae lectio orta est per praecedens voc. *animam*. — 42) *de villa* va. — 43) *et academia* al. — 44) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *quae Deus voluit exced. hom. int.* — Ar. va. *quae voluit deus exced. intell. hom.* (*hom. int.* va.) — 45) Sic Gu. 1. — *sic tamen* vulg. — 46) Sic Gu. 1. — *possint* vulg. — 47) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *et sensus penetratione comprehendi.* Gothici Toletani: *et sensibus pie traditione compr.* — 48) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Arches.* vulg. — 49) Sic Gu. 1. 2. va. — *nullus fundus* vulg. — 50) Sic Gu. 1. — Vulg. *a deamb.* — 51) *quia* sine *eo* Gu. 2. — 52) *impudicitiae* va. — 53) *nominati* Gu. 2. — 54) *ut in prop.* Gu. 2. — 55) Vulg. *esse* add., quod om. Gu. 1. Ar. — 56) *ab Epic. dicti* Gu. 2. — 57) *se vol.* Ar. — *volutantem* al. et var. lect. ap. Goth. — 58) Sic Gu. 1. — *corporis* vulg. — 59) *asseruit* Ar. — 60) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *prov. div.*

16. Sed originem rerum atomis, id est insecabilibus ac solidis corporibus assignavit, quorum fortuitis concursionibus omnia[1] nascantur et nata sint. Asserunt[2] autem[3] Deum nihil agere: omnia constare corporibus: animam nihil aliud esse, quam corpus. Unde et dixit: *Non ero, postquam*[4] *mortuus fuero.*

17. Gymnosophistae[5] nudi per opacas Indiae solitudines perhibentur philosophari, adhibentes tantum genitalibus tegmina. Gymnasium[6] enim ex eo[7] dictum est, quod iuvenes nudi exercerentur[8] in campo, ubi pudenda sola tantum se[9] operiunt. Hi et a generando se cohibent.

18. Theologi autem iidem sunt, qui et Physici. Dicti autem Theologi, quoniam in scripturis suis de Deo dixerunt. Quorum varia constat opinio, quid Deus esset, dum quaererent. Quidam enim corporeo sensu hunc mundum visibilem[10] ex quatuor elementis Deum esse dixerunt, ut Dionysius Stoicus[11]. Alii vero spiritualiter[12] intellexerunt mentem esse Deum, ut Thales Milesius. Quidam et spiritum et mentem, ut Maro[13].

19. Quidam animum in omnibus commanantem[14], et lucidum, ut Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem, ut Plato. Quidam Deum[15] mentem solutam, ut Cicero. Inventum enim solummodo Deum, non ut invenerunt, exposuerunt, quia evanuerunt in cogitationibus suis. Dicentes enim esse[16] sapientes stulti facti sunt.

20. Item[17] Platonici quidem Deum curatorem et arbitrum et iudicem asserunt[18]. Epicurei otiosum et inexercitatum. De mundo autem Platonici affirmant incorporalem, sed[19] Stoici corporalem. Epicurus ex[20] atomis. Pythagoras ex numeris. Eraclitus[21] ex igne[22].

21. Unde et Varro ignem mundi animum dicit, proinde quod in mundo ignis omnia gubernat[23], sicut animus in nobis. Quam vanissime: *Qui cum est*[24], inquit, *in nobis, ipsi sumus: cum exiit*[25], *emorimur*[26]. Ergo et[27] ignis cum de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur.

22. Hi philosophorum errores etiam apud Ecclesiam induxerunt haereses. Inde *αἰῶνες* et formae nescio quae, inde[28] apud Arium Trinitas nominis, et apud Valentinum Platonicus furor.

23. Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate: ab[29] Stoicis enim venerat, et ut anima interire dicatur, Epicurus observatur: et ut[30] carnis restitutio[31] negetur, de vana omnium philosophorum schola sumitur, et ubi[32] materia cum Deo aequatur, Zenonis disciplina est, et ubi

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *universa.* — 2) Sic Gu. 1. 2. al. — *Asseruit* vulg. — 3) Sic Ar. pr. va. — *tamen* vulg. — 4) Sic Gu. 1. — *posteaquam* vulg. — 5) *Gymnosophisticae* Gu. 1. — 6) Sic Ar., ut lib. XVIII. cap. 17. — Vulg. *γυμνῶ.* — 7) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *eo* vulg. — 8) Sic Gu. 1. pr. va. — *exercentur* vulg. — 9) *se* om. va. — 10) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *visib. mund.* vulg. — 11) Vv. *ut Dion. Stoic.* om. al. — 12) *spiritaliter* pr. — *specialiter* va. — 13) Hoc ordine sententias exhibet Gu. 1. — Vulg. sequitur *Pythagoras, Cicero, Varro. Varro* autem pro vulg. *Maro* exhibent Gu. 2. al. pr. va. et var. lect. ap. Goth. Sed intelligitur locus Virgil. Aen. VI, 726. seq. ad eumque locum Heynii Excurs. XIII. — *et mentem et spiritum* va. — 14) Sic scripsi e coniectura, quum vulg. sit *commanentem* — Ar. *commeantem.* Cic. de N. D. 1, 11, 27. *Nam Pythagoras, qui censuit Deum animum esse per naturam rerum omnem intentum et commeantem.* — 15) *Deum* addidi e Gu. 1. Locus Cicer. est Tuscul. Disp. I, 27, 66. — 16) Vulg. *se esse*, sed *se* om. Gu. 1. — 17) *Item* addidi e Gu. 1. (*quidam*) va. — 18) *dixerunt* al. — 19) *sed* addidi e Gu. 1. — 20) *ex* addidi e Gu. 1. Ar. — 21) *Eraclius* Gu. 1. — 22) *igni* Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. al. — Vulg. *gubernet.* — 24) *Quicunque* Gu. 1. al. — 25) Sic Gu. 1. 2. al. — *exit* vulg. — 26) *et moritur* al. — 27) *etiam et* va. — 28) *et* (om. *inde*) *trinitas nominis apud Valentinum: Platonicus fuerat* e Tertull. praescript. c. 7. Post *Trinitas nominis* al. add. *id est paradisus et terra et infernus.* — 29)

quid de igneo Deo legitur, Eraclitus[33] intervenit. Eaedem materiae apud haereticos et philosophos volutantur[34], iidem[35] retractatus implicantur.

CAP. VII. *De Poetis.*

1. Poetae unde sint dicti, sic ait Tranquillus[36]: *Cum primum*[37] *homines exuta feritate rationem vitae habere coepissent, seque ac deos suos nosse, modicum cultum*[38] *ac sermonem necessarium commenti*[39] *sibi utriusque*[40] *magnificentiam ad religionem*[41] *deorum suorum excogitaverunt.*

2. *Igitur ut templa illis domibus pulchriora, et simulacra corporibus ampliora faciebant, ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putaverunt, laudesque*[42] *eorum et verbis illustribus*[43] *et iucundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quae* ποιότης[44] *dicitur, poema vocatum*[45] *est, eiusque fictores poetae.*

3. Vates a vi mentis appellatos Varro[46] auctor est, vel a viendis[47] carminibus, id est flectendis, hoc est, modulandis: et proinde poetae Latine vates olim, et[48] scripta eorum vaticinia dicebantur, quod vi quadam et quasi vesania in scribendo commoverentur, vel quod modis verba connecterentur[49], viere[50] antiquis pro vincire ponentibus, etiam per furorem.

Divini eodem erant nomine, quia et ipsi quoque pleraque versibus efferebant.

4. Lyrici poetae ἀπὸ τοῦ λυρεῖν[51], id est a varietate carminum. Unde et lyra dicta.

5. Tragoedi dicti, quod initio canentibus praemium erat hircus, quem Graeci τράγος[52] vocant. Unde et Horatius[53]:

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Olim enim[54] dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem fictis.

6. Comoedi appellati[55] sive a loco, quia circum pagos agebant, quos Graeci κώμας vocant, sive a comessatione[56]. Solebant enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comoedi[57] privatorum hominum praedicant acta, tragici vero res publicas et regum historias[58]. Item tragicorum argumenta ex rebus sunt luctuosis[59]: comicorum ex rebus laetis.

7. Duo sunt autem genera comicorum, id est, veteres et novi. Veteres, qui et ioco ridiculares existunt[60], ut Plautus, Actius, Terentius. Novi, qui et Satyrici, a[61] quibus generaliter vitia carpuntur, ut Flaccus, Persius, Iuvenalis et[62] alii. Hi enim universorum delicta cor-

ab scripsi pro *a* e Gu. 1. 2. va. — 30) *ut et* Gu. 1. — 31) Sic Gu. 1. — Vulg. *resurrectio.* — 32) *ut* Gu. 1. — *ubi et* Gu. 2. — 33) *Eraclius* Gu. 1. — 34) *volutantur* Gu. 1. Tum scribendum *eaedem materiae*, ut ap. Tertull. l. c. — Vulg. *eadem materia . . . volutatur.* — 35) Sic Arev. e Tertull. — Vulg. *idem et retract.* — Gu. 2. pr. va. *id est retract.* — *replicantur* Gu. 1. — 36) *Poetae inde sunt dicti, sicut* al. — *sicut* Gu. 2. — 37) *primi* Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. — *cult. mod.* vulg. — 39) *commentis* Gu. 1. al. pr. — 40) *utrisque* Gu. 1. 2. al. va. — 41) *a religione* Gu. 1. — 42) *laudes eor.* Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. — *illustrioribus* vulg. — 44) *poesis* Ar. — 45) Sic Gu. 1. — *vocitatum* vulg. — 46) Varro lib. VI. — 47) *a videndis* Gu. 1. — *vehendis* Gu. 2. (in marg. *al. viendis*) va. — 48) *et* om. Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. al. — *connecterent* vulg. — 50) *enim* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — *Viere enim antiqui pro vincire ponebant* Ar. — *Antiquis viere pro vinc. pon.* va. — 51) Edit. Vulcan., quae nobis est vulg., om. λυρεῖν. — Vulg. *poetae dicti*, sed *dicti* om. Gu. 1. — 52) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — τράγον vulg. — 53) Art. Poet. 220. — 54) Sic Gu. 1. — *Iam* vulg. — 55) *sunt* add. va. — 56) *consummatione* va. — 57) Sic Gu. 1. — *comici* vulg. — 58) *historiam* al. — 59) Sic Gu. 1. — Vulg. *ex rebus luct. sunt.* — 60) Sic Gu. 1. — *extiterunt* vulg. — 61) *ex quibus* Gu. 1. — *e quibus* Gu. 2. — 62) *vel* Gu. 2. pr. va.

ripiunt, nec vitabatur ab eis[1] pessimum quemque describere, nec cuiuslibet[2] peccata moresque reprehendere. Unde et nudi pinguntur, eo quod per eos vitia singula denudentur.

8. Satyrici autem dicuntur[3], sive quod pleni sunt[4] omni facundia, sive a saturitate et copia. De pluribus enim simul rebus loquuntur: seu ab illa lance, quae[5] diversis frugum vel pomorum generibus ad templa gentilium solebat deferri, aut a satyris nomen dictum[6], qui inulta[7] habent ea, quae per violentiam[8] dicuntur.

9. Quidam autem poetae Theologi dicti sunt, quoniam de diis carmina faciebant.

10. Officium autem poetae in eo est, ut ea, quae vere gesta sunt, in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conversa transducat. Unde et Lucanus ideo[9] in numero poetarum non ponitur, quia videtur historias[10] composuisse, non poema.

11. Apud poetas autem tres characteres esse[11] dicendi, unum, in quo tantum poeta loquitur, ut est in libris Virgilii Georgicorum. Alium[12] dramaticum, in quo nunquam[13] poeta loquitur, ut est in libris[14] Comoediis et Tragoediis. Tertium mixtum[15], ut[16] in Aeneide. Nam poeta illic et introductae personae loquuntur.

CAP. VIII. *De Sibyllis.*

1. Sibyllae generaliter dictae[17] omnes foeminae vates lingua Graeca. Nam *σιὸς* Aeolico sermone Deum[18], *βουλὴν* Graeci mentem vocant[19], quasi Dei mentem. Proinde igitur, quia divinam voluntatem hominibus interpretari solebant, Sibyllae nominatae sunt.

2. Sicut enim omnis vir prophetans vel vates dicitur, vel propheta, ita omnis foemina prophetans Sibylla vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli est.

3. Decem autem Sibyllae a doctissimis auctoribus[20] fuisse traduntur[21], quarum prima de Persis fuit, secunda Libyca[22], tertia Delphica in templo Apollinis[23] genita, quae ante Troiana bella vaticinata est, eiusque[24] plurimos versus operi suo Homerus inseruit.

4. Quarta Cimmeria in Italia, quinta Erythraea nomine Erophyla in Babylone orta, quae Graecis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse[25] Troiam, atque[26] Homerum mendacia scripturum[27]. Dicta autem Erythraea, quia in eadem insula eius inventa sunt carmina: sexta Samia, quae Phemonoe[28] dicta est a Samo insula, unde fuit cognominata.

5. Septima Cumana, nomine Amalthea, quae novem libros attulit Tarquinio Prisco, in quibus erant decreta Romana conscripta[29]. Ipsa est et Cumaea, de qua Virgilius[30]:

Ultima Cumaei venit iam carminis aetas.

Dicta[31] Cumana a civitate Cumas[32], quae est in Campania, cuius sepulchrum in Sicilia adhuc[33] manet.

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *vetabatur eis.* — *vitabatur eis* al. — 2) *cuilibet* Gu. 2. al. — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *dicti.* — 4) Sic Gu. 1. — *sint* vulg. — 5) Vulg. add. *plena*, quod om. Gu. 1. — 6) *tractum* Gu. 2. pr. va. — 7) Sic Gu. 2. va. Ar. — *in multo* Gu. 1. — *multa* vulg. — 8) *prae violentia* al. — *prae vinolentia* al. — *per vinolentiam* pr. va. Ar. var. lect. ap. Goth., quae exhibet *distribuere dicuntur.* — 9) *ideo* om. edit. Goth. — 10) *historiam* Ar. — 11) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. seqq. accus. *unum* etc. — *sunt* vulg. et *unum* etc. — 12) *aliud* Gu. 2. va. — 13) Sic Gu. 1. — *nusquam* vulg. — 14) *libris* addidi e Gu. 1. — 15) *Tertium mixtum est* Gu. 1. al. — *Tertium cenon mixtum* va. — 16) Vulg. *ut est*, sed *est* om. Gu. 1. — 17) Sic Gu. 1. — *dicuntur* vulg. — *omnes fem. dicuntur* Z. — 18) *Deus* Z. Gu. 1. pr. va. — 19) Sic Gu. 1. — *nuncupant* vulg. — 20) *doctoribus* Gu. 1. — 21) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *trad. fuisse.* — 22) *Libyssa* Ar. — 23) Vulg. *Delphici Ap.*, sed *Delphici* om. Gu. 1. — *Delphi* Z. Gu. 2. pr. — 24) *cuius* Z. Gu. 2. — 25) *esse* om. Z. — 26) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — 27) *esse script.* Z. — 28) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Samonote* vulg. — 29) *scripta* al. — 30) Eclog. IV, 4. — 31) *autem* add. vulg., quod

6. Octava Hellespontia[34] in agro Troiano nata, quae scribitur Solonis et Cyri fuisse temporibus; nona Phrygia, quae vaticinata[35] Ancyrae[36]; decima Tiburtina, nomine Albunea.

7. Quarum omnium[37] carmina efferuntur, in quibus de Deo et de Christo, et gentibus[38] multa scripsisse manifestissime comprobantur[39]. Celebrior autem inter caeteras ac nobilior Erythraea perhibetur.

CAP. IX. *De Magis.*

1. Magorum primus Zoroastes[40] rex extitit Bactrianorum[41], quem Ninus rex Assyriorum praelio interfecit: de quo Aristoteles scripsit[42], quod vicies centum millia versuum ab ipso condita indiciis voluminum eius[43] declarentur.

2. Hanc artem multa post secula Democritus ampliavit, quando et Hippocrates in[44] medicinae disciplina effloruit[45]. Apud Assyrios autem magicae artes copiosae[46] sunt testante Lucano[47]:

— *quis noscere fibra*[48]
Facta queat, quis prodat aves, quis[49] *fulgura coeli*
Servet, et Assyria scrutetur sidera cura?

3. Itaque haec vanitas magicarum artium ex traditione malorum angelorum[50] in toto terrarum orbe plurimis seculis valuit. Per quandam scientiam futurorum et infernorum, evocationes etiam eorum[51] inventa sunt[52] aruspicia, augurationes, et ipsa, quae dicuntur oracula et necromantia.

4. Nec mirum de magorum praestigiis, quorum in tantum[53] prodiere maleficiorum artes, ut etiam Moysi simillimis signis resisterent, vertentes virgas in dracones, aquas in sanguinem.

5. Fertur et famosissima quaedam maga[54] Circe, quae socios Ulixis[55] mutavit in bestias. Legitur et de sacrificio, quod Arcades Deo suo Lycaeo immolabant, ex quo quicunque sumerent, in bestiarum formas convertebantur.

6. Hinc apparet, non esse in totum dubium, quod nobilis ille poeta scribit[56] de quadam foemina, quae magicis artibus excellebat:

Haec, inquit, *se carminibus promittit solvere mentes*
Quas velit, ast aliis duras immittere curas[57].
Sistere aquam fluviis[58], *et vertere sidera retro,*
Nocturnosque ciet manes, mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.

7. Quid plura? Si credere fas est, de Pythonissa, ut prophetae animam Samuelis[59] de inferni abditis[60] evocaret[61], et vivorum praesentaret conspectibus, si tamen animam prophetae fuisse credamus, et non aliquam phantasmatica illusione satanae fallaciam factam[62].

om. Gu. 1. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *Cumis* vulg. Vide Arev. notam ad Prudentiana c. 24. num. 212. et Bochart. Chan. lib. I. cap. 25. — 33) *adhuc* om. Gu. 2. — 34) *Hellespontica* Z. va. — 35) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 36) *Anchisae* Gu. 1. — 37) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *omnia* vulg. — 38) *et de gent.* Z. va. — 39) *comprobatur* vulg. — 40) *Zoroasthres* Z. Gu. 2. al. — 41) Sic Gu. 1. — Vulg. *rex B. ext.* — *extitit* om. Z. Gu. 2. pr. va. — 42) Sic Gu. 1. — *scribit* vulg. Ex Plin. XXX. cap. 1. locus est sumptus. — 43) *eius* om. va. — 44) *in* addidi e Gu. 1. va. — 45) *floruit* Z. — 46) *compositae* Gu. 2. — 47) Lucan. VI, 427. seqq. — 48) *fabre* var. lect. ap. Goth. — 49) *quisquis* Z. — 50) Sic Gu. 1. — Vulg. *angel. malor.* — 51) Sic Gu. 1. — Vulg. *et invocationes eorum.* — Ar. ita: *valuit, per q. sc. fut. et inf. evocationes. Eorum inv. sunt* etc. — *eorum* om. pr. et *et inventa* exhibet. — *invaluit* pro *valuit* va. — 52) *inventa est* Z. — 53) *in tanto* Gu. 2. — 54) Sic Gu. 1. — Vulg. *quaedam maga famos.* — 55) Sic Gu. 1. 2. va. — *Ulyssis* vulg. — 56) Sic Gu. 1. — *scripsit* vulg. Intelligitur Virgil. Aen. IV, 487. — 57) *causas* Z. — 58) *fluminis* Gu. 2. 4. — 59) Sic Gu. 1. — Vulg. *Sam. anim.* — 60) *adytis* al. — 61) *revocaret* Z. va. — 62) Sic Gu.

8. Prudentius[1] quoque de Mercurio sic ait:

Traditur[2] *extinctas sumpto moderamine virgae*
In lucem revocasse animas. —
Ast alias[3] *damnasse neci —*

Et post paululum sic ait[4]:

Murmure nam magico tenues[5] *excire figuras,*
Atque sepulchrales scite incantare favillas.
Vita itidem[6] *spoliare alios ars noxia novit.*

9. Magi sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi et elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac sine ullo veneni haustu violentia[7] tantum[8] carminis interimunt.

10. Unde[9] Lucanus[10]:

Mens hausti[11] *nulla sanie polluta veneni*
Incantata perit.

Daemonibus enim accitis audent ventilare, ut quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine utuntur et victimis, et saepe contingunt[12] corpora mortuorum.

11. Necromantii[13] sunt, quorum praecantationibus[14] videntur resuscitati mortui divinare, et ad interrogata respondere. *Νεκρὸς* enim Graece mortuus, *μαντεία* divinatio nuncupatur: ad quos suscitandos[15] cadaveris[16] sanguis adiicitur. Nam amare daemones sanguinem[17] dicuntur[18]. Ideoque quotiens necromantia fit, cruor aqua[19] miscetur, ut colore sanguinis facilius provocentur.

12. Hydromantii ab aqua dicti. Est enim hydromantia in aquae inspectione umbras daemonum evocare, et imagines, vel ludificationes eorum videre, ibique ab eis aliqua[20] audire, ubi adhibito sanguine etiam inferos perhibentur suscitare[21].

13. Quod genus divinationis a Persis fertur[22] allatum Varro dicit[23]. Divinationis quatuor esse genera, terram, aquam, aerem et[24] ignem. Hinc geomantiam, hydromantiam, aeromantiam, pyromantiam dictam[25].

14. Divini dicti, quasi deo pleni: divinitate enim se plenos assimulant[26] et astutia quadam fraudulenta hominibus futura coniectant.

Duo sunt[27] genera divinationis: ars et furor.

15. Incantatores dicti[28], qui rem[29] verbis peragunt.

1. al. — Vulg. *aliquam phantasmaticam illusionem satanae fallacia factam.* — 1) Prudentius I. contr. Symmach. v. 90. — 2) *hic* add. Gu. 1. 2. 3. pr. — 3) Sic Z. Gu. 3. supra lin. Ar. — Vulg. *alios.* — 4) Sic Gu. 1. — Vulg. *adiecit.* — 5) *tenuis* Gu. 1. — 6) *Invitavit idem* Gu. 1. — 7) *virulentia* al. — 8) *tamen* Z. — 9) Vulg. *Unde et*, sed *et* om. Gu. 1. — 10) Lucan. VI, 457. — 11) *hausta* Gu. 1. 2. — 12) *contegunt* Z. — 13) *Hieromantii* Z. — *Necromantici* vulg. Nos secuti sumus Gu. 1. 2. va. Ar. — 14) *percantat.* al. — 15) *sciscitandos* Gu. 2. al. va. — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *cadaveri.* — 17) *sang. daem.* Z. — *animare daemones sanguineum* al. — 18) Sic Gu. 1. — *dicitur* al. — *dicunt* vulg. — 19) *aquae* al. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *aliqua ab eis* vulg. — *ibique . . . audire* al. om. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *suscitari* ed. Goth. — *sciscitari* vulg. — 22) Sic Z. Gu. 1. 2. goth. — *dicitur* vulg., quod om. Ar. pr. — 23) Sic distinxit locum Arev. ex Augustin. VII. de Civ. cap. ult. Unde idem per parenthesin adiecit *constat.* — Vulg. *Varro dicit*, *quatuor* etc. — 24) *et* om. Ar. — 25) Vulg. add. *constat*, quod om. Gu. 1. 2. — *dictam constat* om. Ar. — 26) *simulant* al. et var. lect. ap. Goth. — *assimil.* Z. Gu. 2. — 27) *sunt* om. Z., ut, quod sequitur vulg. *autem* Gu. 1. 2. — 28) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. — 29) Sic Gu.

16. Arioli vocati[30], propter quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, et funesta sacrificia offerunt, iisque celebritatibus daemonum responsa accipiunt[31].

17. Aruspices[32] nuncupati, quasi horarum[33] inspectatores[34]: dies enim et horas in agendis negotiis operibusque custodiunt, et quid per singula tempora observare debeat homo, intendunt[35]. Exta etiam hi pecudum inspiciunt, et ex eis futura praedicunt[36].

18. Augures[37] sunt, qui volatus avium et voces intendunt, aliaque[38] signa rerum, vel observationes improvisas hominibus occurrentes. Iidem et auspices. Nam auspicia sunt, quae iter facientes observant.

19. Dicta autem sunt[39] auspicia, quasi avium aspicia, et auguria, quasi avium garria, hoc est avium voces, et linguae[40]. Item augurium, quasi avigerium[41], quod aves gerunt.

20. Duo sunt autem[42] genera auspiciorum: unum ad oculos: alterum ad aures pertinens. Ad oculos scilicet volatus: ad aures vox avium.

21. Pythonissae[43] a Pythio Apolline dictae[44], quod is auctor fuerit divinandi.

22. Astrologi dicti, eo quod in astris auguriantur[45].

23. Genethliaci[46] appellati propter nataliciorum[47] considerationes[48] dierum. Geneses enim hominum[49] per duodecim coeli signa describunt, siderumque cursu nascentium mores, actus et[50] eventus[51] praedicare[52] conantur, id est, quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitae qui nascitur.

24. Hi sunt, qui vulgo Mathematici vocantur, cuius superstitionis genus Constellationes Latini vocant[53], id est notationes siderum, quomodo se habeant[54], cum quis[55] nascitur.

25. Primum autem iidem stellarum interpretes magi nuncupabantur[56], sicut de his legitur, qui in[57] Evangelio natum Christum annunciaverunt; postea hoc nomine soli Mathematici.

26. Cuius artis scientia[58] usque ad Evangelium fuit concessa, ut[59] Christo edito[60] nemo exinde nativitatem alicuius de coelo interpretaretur.

27. Horoscopi dicti, quod horas nativitatis hominum speculantur dissimili et diverso statu[61].

28. Sortilegi[62] sunt[63], qui sub nomine fictae religionis per quasdam quas sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam[64] profitentur, aut quarumcunque[65] scripturarum inspectione futura promittunt.

29. Salisatores vocati sunt, quia[66] dum eis membrorum quaecunque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum, seu[67] triste significari[68] praedicunt[69].

30. Ad haec omnia pertinent et ligaturae execrabilium remediorum, quae ars medico-

1. al. — *artem* vulg. — 30) *dicti* Z. — 31) *capiunt* Gu. 2. — 32) *Aurusp.* Z. — 33) *orarum* al. — *ararum* al. — 34) *inspectores* Ar. pr. va. — 35) *intendit* Z. — 36) *praedicant* al. — *Exta etiam hi* pro *Hi etiam exta* scripsi e Gu. 1. — *Hi enim etiam exta* Z. — *extis* pro *ex his* Gu. 1. — 37) Vulg. add. *vero*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 38) *alia quaeque* Gu. 2. — 39) Sic Gu. 1. 2. — *Dicta sunt autem* vulg. — 40) *linguas* Gu. 1. 2. al. — 41) *aviarium* Z. — 42) *autem* om. edit. Goth. — 43) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *Pythones.* — 44) *dicti* Ar. — 45) *augurantur* edit. Goth. Gu. 2. Ar. va. — 46) *Genitaliaci* Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. — *natalium* vulg. — 48) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *considerationem* vulg. — 49) *hominum* al. om. — 50) *et* om. Gu. 1. 2. — 51) *eventa* Gu. 2. al. var. lect. ap. Goth. — 52) *praedicere* Ar. — 53) *vocant Latini* Z. — 54) Sic Gu. 1. Ar. — *habeat* vulg. — 55) Sic Gu. 1. — *quisque* vulg. — 56) *nuncupantur* pr. — 57) *in* addidi e Gu. 1. al. pr. va. — Cod. Zittav. om. vv. *in evang. . . . . artis.* — 58) *inscientia* Z. — 59) *ubi* Z. — 60) *Christo edita* gothici. — 61) Sic Gu. 1. — *fatu* vulg. — *fato* Z. Gu. 2. va. — *facto* al. et var. lect. ap. Goth. — *factum* al. — 62) *Sortilogi* Z. va. — 63) *dicti sunt* Z. — 64) *sententiam* Z. — 65) *quarumque* Z. — 66) *qui* Z. — 67) *vel* Z. — 68) Sic Gu. 1. — *significare* vulg. — 69) *praedicant* al.

rum contemnit[1], sive in praecantationibus, sive in characteribus, vel in quibuscunque rebus suspendendis atque ligandis[2].

31. In quibus omnibus ars daemonum est ex quadam pestifera societate hominum et angelorum malorum exorta. Unde cuncta vitanda sunt a Christiano, et omni penitus execratione repudianda[3] atque damnanda.

32. Auguria autem avium Phryges primi[4] invenerunt.

33. Praestigium vero Mercurius primus dicitur invenisse. Dictum autem praestigium, quod praestringat[5] aciem oculorum.

34. Aruspicinae[6] artem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam Tages[7]. Hic exoriens[8] aruspicinam dictavit: et postea non apparuit.

35. Nam dicitur fabulose arante quodam rustico subito hunc[9] exiluisse[10] et aruspicinam dictasse, qua die et mortuus est. Quos libros Romani ex Etrusca[11] lingua in propriam mutaverunt.

CAP. X[12]. *De paganis.*

1. Pagani ex pagis Atheniensium dicti, ubi exorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus et pagis gentiles lucos idolaque statuerunt, et a[13] tali initio pagani vocabulum[14] sortiti sunt.

2. Gentiles sunt, qui sine lege sunt, et nondum crediderunt. Dicti autem gentiles, quia ita sunt, ut fuerunt geniti, id est, sicut in carne[15] descenderunt sub peccato, scilicet idolis servientes, et necdum regenerati.

3. Proinde gentiles nuncupabantur primitus[16]: ipsi dicuntur Graece Ethnici. Ethnici enim[17] ex Graeco in Latinum interpretantur gentiles. *Ἔθνος* enim Graece gens dicitur[18].

4. Post fidem autem non debent[19] vocari gentes, sive gentiles hi, qui[20] ex gentibus credunt[21]: sicut post fidem dici iam non potest Iudaeus, testante Paulo[22], et dicente iam Christianis: *Quoniam cum gentes essetis*, hoc est, infideles.

5. Apostatae dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum cultum et sacrificiorum contaminationes revertuntur[23]. Est autem nomen Graecum.

CAP. XI. *De diis gentium.*

1. Quos autem pagani deos asserunt, homines olim fuisse produntur, et pro uniuscuiusque vita, vel meritis coli apud suos post mortem coeperunt, ut apud Aegyptum Isis, apud Cretam Iovis, apud Mauros Iuba, apud Latinos Faunus, apud Romanos Quirinus.

2. Eodem quoque modo apud Athenas Minerva, apud Samum Iuno, apud Paphos[24]

1) Sic Gu. 1. — *condemnat* vulg. *condemnat et refutat* al. — 2) *diligandis* Gu. 2. — *alligandis* al. — 3) *respuenda* al. — 4) *primum* al. va. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. *perstringat* vulg. — 6) *Aurusp.* pr. va. h. l. et postea. — 7) Sic Ar. — *Stages* vulg. *Strages* Gu. 1. et var. lect. ap. Goth. *Styages* Gu. 2. *Sages* al. et var. lect. ap. Goth. *Statages* al. ap. Goth. Vide Cic. de Divin. II, 23. — 8) Sic scripsi de coniectura Arevali, nam vulg. *ex horis* nihil est. Confirmat Arevali coniecturam sequens *exiluisse.* — *exortus* al. — 9) *hunc* om. edit. Goth. — 10) Vulg. *ex glebis exsiluisse* (*exsilivisse* ed. Goth.), sed vv. *ex glebis* om. Gu. 1. — 11) *Thusca* Z. Gu. 2. al. va. — 12) Hoc caput et quae reliqua sunt in hoc libro om. cod. Zittav. — 13) *a* om. Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. — Vulg. *vocab. pag.* — 15) *in carnem* Gu. 2. va. — 16) Sic Gu. 1. — *primitus nunc.* vulg. — *nuncupantur* Gu. 2. pr. va. Ar. — 17) *enim* om. Gu. 2. — 18) *est* va. — 19) *debere* Gu. 2. al. et postea *eos qui.* — 20) *quia* omisso *hi* Gu. 1. — 21) *crediderunt* Gu. 1. — 22) Vulg. add. *apostolo*, quod om. Gu. 1. Locus est 1 Cor. 12, 2. — 23) *ab idolorum cultu ad sacr. contaminationem* Gu. 2. — 24) *Paphum* al. —

Venus, apud Lemnos Vulcanus, apud Naxos Liber, apud Delos Apollo. In quorum etiam laudibus accesserunt et[25] poetae, et compositis carminibus in coelum eos sustulerunt.

3. Nam quorundam ad inventiones[26] artium cultum peperisse dicuntur, ut Aesculapio medicina, Vulcano fabrica. Ab actibus autem vocantur, ut Mercurius, quod mercibus praeest: Liber a libertate.

4. Fuerunt etiam et quidam viri fortes, aut urbium conditores, quibus mortuis homines, qui eos dilexerunt, simulacra finxerunt, ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium, sed paulatim hunc errorem persuadentibus daemonibus[27], ita in posteris[28] irrepsisse, ut quos illi pro sola nominis memoria honoraverunt, successores deos existimarent atque colerent.

5. Simulacrorum usus exortus est, cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, vel effigies, tanquam in coelum receptorum[29], pro quibus se in[30] terris daemones colendi[31] supposuerunt, et sibi sacrificari[32] a deceptis et perditis persuaserunt[33].

6. Simulacra autem ex similitudine sunt nuncupata[34], eo quod manu artificis ex lapide aliave materia eorum vultus imitantur, in quorum honorem[35] finguntur. Ergo simulacra vel pro eo, quod sunt similia, vel pro eo, quod simulata atque conficta, unde et falsa[36] sunt.

7. Et notandum, quod Latinus sermo sit in Hebraeis voluminibus[37]. Apud Hebraeos[38] enim idolum, sive simulacrum Selem[39] dicitur. Iudaei dicunt, quod Ismael primus simulacrum luto fecerit[40].

8. Gentiles autem primum Prometheum simulacra hominum de luto finxisse perhibent, ab eoque natam esse artem simulacra[41] et statuas fingendi. Unde et poetae ab eo homines primum factos esse confingunt figurate propter effigies.

9. Apud Graecos autem Cecrops, sub quo primum in arce oliva orta est, et Atheniensium urbs ex Minervae appellatione nomen sortita est.

10. Hic primus omnium Iovem appellavit, simulacra reperit, aras statuit, victimas immolavit, nequaquam istiusmodi rebus in Graecia unquam[42] repertis[43].

11. Idololatria[44] idolorum servitus, sive cultura interpretatur. Nam λατρεία Graece, Latine servitus dicitur, quae quantum ad veram religionem attinet, nonnisi uni et soli Deo debetur.

12. Hanc sicut impia superbia sive hominum, sive daemonum sibi[45] exhiberi vel iubet, vel cupit, ita pia humilitas vel hominum vel angelorum sanctorum sibi oblatam recusat, et cui debetur ostendit.

13. Idolum[46] autem est simulacrum, quod humana effigie factum et consecratum est, iuxta vocabuli interpretationem. *Εἶδος* autem[47] Graece formam sonat, et ab eo per diminutionem idolum deductum, quod[48] apud nos formulam facit.

14. Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde et[49] idololatria

25) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 26) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. *et invent.* Gu. 2. al. — 27) *daemon. pers. hunc err.* Gu. 2. — *persuadentes hominibus* al. *persuadentibus hominibus* al. — 28) *in posteros* Ar. coniecit. — Vulg. add. *constat*, quod om. Gu. 1. 2. al. — 29) Sic Gu. 1. *receptor* al. ap. Goth. — *receptae* vulg. *receptis* Gu. 2. al. pr. va. Ar. *receptos* al. — 30) *in* om. ed. Goth. — 31) *colendis* al. et cod. I. Tolet. *colendos* Ar. — 32) *sacrificare* Gu. 2. va. — 33) *suaserunt* va. — 34) Sic Gu. 1. — Vulg. *a simil. nunc.* — 35) *honore* Gu. 1. 2. al. pr. *honores* va. — 36) *unde et facta sunt vel falsa* va. — 37) Sic Gu. 1. *in Hebraeis* Gu. 2. Ar. — Vulg. *et non Hebraeus.* — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *apud eos.* — 39) Sic Ar. *Semel* Gu. 1. 2. pr. va. edit. Goth. *Ismael* vulg. Est ab Hebraeo צֶלֶם. — 40) *fecit* Gu. 2. — 41) *simulacri* Gu. 1. — *simulacrorum* va. — 42) *usquam* Ar. — 43) Sic Gu. 1. — *visis* vulg. — 44) *Idolatria* vulg. cum Gu. 1. 2. pr. va. — 45) *si* Gu. 2. — 46) *Idolorum* Gu. 2. — 47) *autem* pro vulg. *enim* Gu. 1. — 48) *atque apud* Gu. 2. *eaque apud* al. *eque apud* pr. — 49) *et* addidi e Gu. 1.

omnis circa idolum[1] famulatus et servitus. Quidam vero Latini[2] ignorantes Graece imperite dicunt, idolum ex dolo sumpsisse nomen, quod diabolus creaturae cultum divini nominis invexit.

15. Daemonas a Graecis dictos aiunt, quasi δαήμονας, id est peritos ac rerum scios[3]. Praesciunt enim futura multa, unde et solent responsa aliqua dare.

16. Inest enim[4] illis cognitio rerum plus quam infirmitati humanae, partim subtilioris[5] sensus acumine, partim experientia longissimae vitae, partim per Dei iussum angelica revelatione. Hi corporum aeriorum[6] natura vigent.

17. Hi ante[7] transgressionem quidem coelestia corpora gerebant. Lapsi vero in aeriam qualitatem conversi sunt, nec aeris illius puriora spacia, sed ista caliginosa tenere permissi[8] sunt, qui eis quasi carcer est usque ad tempus iudicii. Hi sunt[9] praevaricatores angeli, quorum princeps est diabolus.

18. Diabolus Hebraice dicitur deorsum fluens, quia[10] quietus in coeli culmine stare contempsit, sed superbiae pondere deorsum corruens cecidit. Graece vero diabolus criminator vocatur, vel quod[11] crimina, in[12] quae ipse inlicit[13], ad Deum referat, vel quia electorum innocentiam criminibus fictis accuset[14], unde[15] in Apocalypsi[16] voce angelica dicitur: *Proiectus est*[17] *accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos in conspectu Domini*[18] *Dei nostri die ac nocte.*

19. Satanas in Latinum[19] sonat adversarius, sive transgressor. Ipse est enim[20] adversarius, qui est veritatis inimicus, et semper sanctorum virtutibus contraire[21] nititur. Ipse et transgressor, quia transgressor[22] effectus[23] in veritate, qua conditus est[24], non stetit. Idem et tentator, quia tentandam iustorum innocentiam postulat, sicut in libro[25] Iob scribitur.

20. Antichristus appellatur, quia[26] contra Christum venturus est, non, quomodo quidam simplices intelligunt, Antichristum ideo dictum, quod ante Christum venturus sit, id est[27] post eum veniet[28] Christus. Non sic, sed Antichristus Graece dicitur, quod est Latine contrarius Christo. Ἀντὶ enim Graece in Latinum contra significat.

21. Christum enim se mentietur, cum[29] venerit, et contra eum dimicabit[30], et adversabitur sacramentis Christi, ut veritatis eius evangelium solvat[31].

22. Nam et templum Hierosolymis reparare, et omnes veteris legis ceremonias restaurare tentabit. Sed et[32] ille Antichristus est, qui negat esse Dominum Christum[33]. Contrarius est enim Christo[34]. Omnes enim, qui exeunt de Ecclesia et ab unitate fidei praeciduntur, et ipsi Antichristi sunt.

1) *circa omne idolum* al. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *Latine* vulg. — 3) Sic Gu. 1. Ar. *praescios* vulg. — 4) *enim* om. Gu. 2. — 5) *subtiliori* Gu. 2. — 6) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *aereorum* vulg. Sic mox iidem libri *aeriam*. — 7) *Hi* addidi e Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. va. Ar. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *perpessi sunt*. — al. *persistunt*. — 9) Vv. *Hi . . . est diabolus* om. al. Pro *princeps diab. est* Gu. 1. exhibet *princ. est diab.* — Gu. 2. *diab. princ. est*. — 10) Vv. *quia . . . die ac nocte* om. al. — 11) *quod vel* Gu. 2. al. — 12) *in* addidi e Gu. 1. va. Ar. *in qua* Gu. 2. pr. — 13) *superbia cecidit illicita ad Deum ref.* Gu. 1. — 14) Sic Gu. 1. 2. (*accusat.*) Ar. — Vulg. *cr. acc. fict.* — 15) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. — 16) cap. 12, 10. — 17) *est* om. Gu. 2. — 18) *Domini* addidi e Gu. 1. — 19) *Latine* al. — 20) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *Ipse enim est*. — 21) *contrarie* al. — 22) Sic Gu. 1. *praevaricator* vulg. — 23) *est* add. Gu. 1. — 24) *est* om. va. — 25) *libro* addidi e Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. Ar. — *quod* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *et* vulg. — 28) Sic Gu. 1. *veniat* vulg. — 29) Sic Gu. 1. — *dum* vulg. — 30) *dimicabitur* Gu. 1. 2. al. — 31) *et veritatis eius evangelium Christi solvat* Gu. 1. — 32) *et* om. Gu. 2. — 33) *Deum Christum* Ar. — 34) Sic Gu. 1. va. — Vulg. *Contr. enim est* — *Christi* Gu. 2. — om. *Christo* va. — 35) *Babylonum* Gu. 2. *Babylonicum* ed. Goth. — 36) *quae* va. — 37) *primus* al. om. — 38) *Baal* var. lect. ap. Goth. — 39) *quidam* Gu. 2. — 40) *sacramentorum* Gu. 1. — 41) *ut* Gu. 1. — 42) *Belfegor* Gu. 1. 2. — 43) *autem* Gu. 2. — 44)

23. Bel idolum Babylonium[35] est, quod[36] interpretatur vetus. Fuit enim hic Belus pater Nini, primus[37] rex Assyriorum, quem quidam Saturnum appellant, quod nomen et apud Assyrios et apud Afros postea cultum est, unde et lingua Punica Bal[38] Deus dicitur. Apud Assyrios autem Bel vocatur quadam[39] sacrorum[40] suorum ratione et[41] Saturnus et sol.

24. Beelphegor[42] interpretatur simulacrum ignominiae. Idolum enim[43] fuit Moab, cognomento Baal, super montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum hortorum.

25. Fuit enim de Lampsaco[44] civitate Hellesponti, de qua pulsus est, et propter virilis membri magnitudinem in numero[45] deorum suorum eum Graeci transtulerunt, et in numen[46] sacraverunt hortorum, unde et[47] dicitur praeesse hortis propter eorum foecunditatem.

26. Beelzebub[48] idolum fuit Accaron[49], quod interpretatur vir muscarum. Zebub enim[50] musca vocatur[51]. Spurcissimum igitur idolum, ideo virum muscarum vocatum[52], propter sordes idololatriae[53], sive propter immunditiam[54].

Belial * * *[55].

27 Behemoth[56] ex Hebraea lingua[57] in Latinam linguam animal sonat, propter quod de excelsis ad terrena cecidit, et pro merito suo ut animal brutum effectus sit. Ipse est et[58] Leviathan, id est serpens de aquis, quia in huius seculi mari volubili versatur astutia.

28. Leviathan autem interpretatur additamentum eorum, quorum scilicet, nisi hominum, quibus[59] in paradiso semel per[60] culpam praevaricationis intulit mortem[61], et hanc usque ad aeternam mortem cotidie[62] persuadendo adiicit[63], vel extendit.

29. Quaedam autem deorum suorum nomina[64] gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas conantur traducere eaque in causis elementorum composita esse interpretantur, sed hoc a poetis totum est fictum[65], ut deos suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac dedecoris infamia plenos fuisse historiae confitentur. Omnino enim fingendi locus vacat, ubi veritas cessat.

30. Saturnus origo deorum et[66] totius posteritatis a paganis designatur. Hunc Latini a satu appellatum ferunt, quasi ad ipsum satio pertineat omnium rerum[67], vel a temporis longitudine, quod saturetur annis.

31. Unde et Graeci eum[68] *Κρόνος* nomen habere dicunt[69], id est tempus, quod filios suos fertur devorasse, hoc est annos, quos tempus produxerit[70], in se revolvit[71], vel eo, quod[72] semina, unde oriuntur, iterum redeunt.

Sic Ar. — Vulg. *Lapsaco.* — 45) Sic Gu. 1. 2. va. — *numerum* vulg. — 46) Sic Gu. 1. 2. pr. va. edit. Goth. *nomine* vulg. *nomen* Ar. — 47) *et* om. va. — 48) *Belzebub* Gu. 1. 2. — 49) *Acharon* Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. 2. — *autem* vulg. 51) *interpretatur* al. — 52) *Virum . . . vocatum* pro vulg. *vir . . . vocatur* Gu. 1. exhibet. — 53) *idolatriae* Gu. 2. pr. — 54) *immunditiem* edit. Goth. pr. va. pro *immunditia* Gu. 2. — 55) Vulg. sequitur: *sine iugo: Belial Hebraice bel dicitur, idolum Ninivitarum.* Sed haec absunt a codd. Gu. 1. 2. et editt. pr. va. Ar. Quare lacunae signum posui. Saepe desunt in nostris codd. interpretationes nominum. Cod. Lucan. sic supplet: '*Belial interpretatur caeca angustia sive caecum lumen, vel filius praevaricationis.* Ita etiam cod. Alb. — 56) *Beemoth* Gu. 1. 2. *Vehemoth* va. — 57) Sic Gu. 1. — Vulg. *Hebraea voce.* — 58) *et* om. edit. Goth. — 59) *qui* Gu. 1. — 60) *per* om. Gu. 1. Ar. — 61) *mortem* om. Gu. 2. Ar. — 62) Sic Gu. 1. 2. *quotidie* vulg. — 63) Sic Ar. *adicit* Gu. 1. var. lect. ap. Goth. *ducit* Gu. 2. *adducit* vulg. — 64) Sic Gu. 1. nisi quod *numina* exhibet. — Vulg. *nom. deor. suor.* — 65) Sic Gu. 1. *fictum est* vulg. — 66) *et* om. va. — 67) Sic Gu. 1. — Vulg. *omnium pert. rer.* — 68) Sic Gu. 1. — Vulg. *unde eum Gr.* — Gu. 2. pr. va. *unde et eum Gr.* — 69) *quasi χρόνος* add. Ar. *dicunt* om. Gu. 2. — 70) *reduxerit* Gu. 1. — 71) *resolvit* al. — 72) *vel quod eo* al. va. — *eo* om. Gu. 2.

32. Hunc Coeli patris abscidisse genitalia dicunt, quia nihil in coelo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquiunt, propter agriculturam significandam, vel propter tempora et annos, quod in se redeant, vel propter sapientiam, quod intus acuta sit.

33. In aliquibus[1] autem civitatibus Saturno liberos suos apud gentiles[2] immolabant, quos Saturnum devorasse tradiderunt poetae[3].

34. Iovis fertur a iuvando dictus, et Iupiter quasi iuvans pater, hoc est, omnibus praestans. Hunc et privato titulo Iovem optimum dixerunt, dum fuisset incestus in suis, impudicus in extraneis.

35. Quem modo taurum fingunt propter Europae raptum; fuerat[4] enim[5] in navi, cuius insigne erat taurus: modo Danaes per imbrem aureum appetisse[6] concubitum, ubi intelligitur pudicitiam mulieris ab auro[7] corruptam: modo in similitudinem aquilae fuisse, propter quod puerum[8] ad stuprum rapuerit: modo serpentem, quia reptaverit, et cygnum, quia cantaverit.

36. Et ideo non figurae istae sunt, sed plane[9] de veritate scelera. Unde turpe erat tales deos credi, quales homines esse non debeant.

37. Ianum dicunt quasi mundi vel coeli mensium ianuam: duas Iani facies faciunt, propter orientem et occidentem. Cum vero faciunt eum quadrifrontem et Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elementa, sive tempora. Sed dum hoc fingunt, monstrum, non deum faciunt.

38. Neptunum aquas mundi praedicant[10], et dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans.

39. Vulcanum volunt ignem, et dictus Vulcanus quasi volans candor, vel quasi volicanus, quod per aerem volat[11]. Ignis enim a[12] nubibus nascitur.

40. Unde etiam Homerus[13] dicit, eum praecipitatum de aere in terras, quod omne fulmen de aere cadit. Idcirco autem Vulcanus de foemore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aere nascuntur.

41. Claudus autem dicitur Vulcanus, quia per naturam nunquam rectus est[14] ignis, sed[15] quasi claudus eiusmodi speciem motumque habet. Ideo autem in fabrorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia sine igne nullum metalli genus fundi extendique potest.

42. Pluton[16] Graece, Latine Diespiter, vel Ditis[17] pater, quem alii vocant Orcum[18], quasi receptorem mortuorum[19]. Unde et orca appellatur[20] vas, quod recipit aquas. Ipse et Graece[21] Charon.

43. Liberum a liberamento appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo per eius

1) *in aliquot* al. — 2) *apud* addidi e Gu. 1. et gothicis. Gu. 2. om. vv. *gentiles . . liberos suos.* — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia Saturnum poetae liberos suos devorasse solitum tradiderunt.* — *quod* pro *quia* Ar. — 4) Sic Gu. 1. *fuit* vulg. — 5) *enim* om. Gu. 2. — 6) *appetiisse* Ar. — 7) *a viro* Gu. 1. — Vulg. sequitur *fuisse*, quod om. Gu. 1. Ar. — 8) *aquilae, Ganymedem quod puerum* al. — 9) Sic Gu. 1. Ar. pr. va. var. lect. ap. Goth. *plana* vulg. — 10) *aquarum mundi praedicant deum* al. — 11) Sic Gu. 1. 2. *volet* vulg. — 12) *a* pro *de* Gu. 1. *e nub.* Gu. 2. va. — 13) *poeta Hom.* al. — *unde et* va. Locus est Hom. Il. ά. — 14) Sic Gu. 1. 2. va. *est rectus* vulg. — 15) Vv. *sed quasi . . . extendi potest* om. cod. Lucan., qui pro his exhibet: *ei apud Lemnos fuisse Deus testatur.* — 16) *Pluto* al. — 17) *Dis* al. — 18) Sic Gu. 1. *Orcum vocant* al. — *orceum* al. — 19) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *mortium.* — 20) Sic Gu. 1. *nuncupatur* vulg. — 21) *Graece* om. Gu. 2. — 22) *pingitur et apud Nexso fuisse testatur. Dicunt* al. — 23) *dans* al. — 24) al. *id est ab hac dissolutione.* — 25) *Dionisius* Gu. 1. pr. *Dionius* Gu. 2. — 26) *et Nisa* Gu.

beneficium emissis seminibus liberentur, quod idem Liber muliebri et delicato corpore pingitur[22]. Dicunt enim mulieres ei attributas et vinum propter excitandam libidinem.

44. Unde et frons eius pampino cingitur; sed ideo coronam viteam et cornu habet, quia cum grate et moderate vinum bibitur, laetitiam praestat, cum ultra modum, excitat lites, id est quasi cornua dat[23]. Idem autem et Lyaeus ἀπὸ τοῦ λύειν[24], quod multo vino membra solvantur. Iste et Graece Διόνυσος[25] a monte Indiae Niso, ubi dicitur esse nutritus. Caeterum est Nisa[26] civitas, in qua colitur idem Liber[27], unde[28] Nisaeus dictus est.

45. Mercurium sermonem interpretantur[29]. Nam ideo Mercurius quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius. Ideo et Ἑρμῆς Graece, quod sermo, vel interpretatio, quae ad sermonem utique pertinet, ἑρμηνεία dicitur.

46. Ideo et mercibus praeesse, quia inter vendentes et ementes sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pennas[30], quia citius verba discurrunt. Unde et velox et errans inducitur: alas[31] eius in capite et in pedibus significare volucrem per aera sermonem fieri[32].

47. Nuncium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enunciantur[33]. Et ideo eum[34] furti magistrum dicunt, quia sermo animos audientium fallit. Virgam tenet, qua serpentes dividit, id est venena.

48. Nam bellantes ac dissidentes interpretum oratione sedantur, unde[35] secundum Livium legati pacis Caduceatores dicuntur. Sicut enim per feciales bella indicebantur[36], ita pax per caduceatores fiebat.

49. Hermes autem[37] Graece[38] ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας, Latine interpres, qui ob virtutem multarumque[39] artium scientiam Trimegistus[40], id est[41] ter maximus nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, haec ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum genus et perspicax habeatur.

50. Martem deum belli esse dicunt, et Martem appellatum, quia per viros pugnatur, ut sit Mars mas[42], licet et tria sint[43] genera consuetudinum, sicut Scytharum, ubi foeminae[44] et viri in pugnam eunt. Amazonum, ubi solae foeminae: Romanorum aliarumque gentium, ubi soli mares.

51. Item Martem[45] quasi effectorem mortium. Nam a Marte mors nuncupatur. Hunc[46] et adulterum dicunt, quia belligerantibus incertus est.

52. Quod vero nudo pectore stat, ut bello se quisque sine formidine cordis obiiciat. Mars autem apud Graecos[47] Gradivus dicitur, eo quod in bello gradum inferant, qui pugnant, aut quod impigre gradiantur.

2. pr. va. — 27) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. *idem et Liber* vulg. — 28) *unde et* edit. Goth. Ar. va. — 29) Sic Gu. 1. 2. al. Ar. — Vulg. *Mercurius . . . interpretatur.* — *interpretaverunt* cod. 1. Archiv. Vat. — 30) *pinnas* Gu. 2. — 31) *enim* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. pr. va. — 32) Sic Gu. 1. — Vulg. *fieri per aer. serm.* — 33) *nunciantur* Gu. 2. — 34) Sic Gu. 1. *Ideo autem hunc* (*hunc* om. Gu. 2. al.) vulg. — 35) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. Locus Livii est lib. XXXII, 32. — 36) *inducebantur* Gu. 1. al. pr. — 37) *autem* om. Gu. 2. pr. va. edit. Goth. — 38) *dicitur* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 39) *que* om. Gu. 1. — 40) *Termeg.* va. *Trismeg.* Ar. — 41) *id est* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — 42) Vulg. *quasi mas*, sed *quasi* om. Gu. 1. al. Ar. — *cum sit Mars mas* va. — *maris ars* pro *mas* Ar. — 43) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. *sunt* vulg. — 44) Vulg. *et fem.*, sed *et* om. Gu. 1. *et viri et fem.* va. — 45) Vulg. add. *dicunt*, quod om. Gu. 1. 2. — 46) Sic Gu. 1. Ar. *Unde* vulg. — 47) *apud Thracas* Ar. Graecis θούριος ἄρης.

53. Apollinem quamvis divinatorem et medicum vellent, ipsum tamen etiam solem[1] dixerunt, quasi solum. Ipsum Titan, quasi unum ex Titanis, qui adversus[2] Iovem bellum non fecit.

54. Ipsum Phoebum quasi ephebum, id est[3] adolescentem. Unde et sol quasi[4] puer pingitur, eo quod cotidie[5] oriatur[6], et nova luce nascatur. Pythium quoque eundem Apollinem vocari aiunt a Pythone immensae molis serpente, cuius non magis venena, quam magnitudo terrebat.

55. Hunc Apollo sagittarum ictibus sternens huius quoque nomen et spolia[7] reportavit, ut Pythius vocaretur. Unde et ob insigne victoriae Pythia sacra celebranda constituit.

56. Dianam quoque germanam[8] eius similiter lunam et viarum praesidem aiunt. Unde et virginem[9] volunt, quod via nihil pariat, et ideo ambo sagittas habere finguntur, quod ipsa duo sidera de coelo radios usque ad terras emittunt[10]. Dianam autem vocatam quasi Duanam[11], quod die et nocte luna appareat[12].

57. Ipsam et Lucinam asserunt[13], eo quod luceat. Eandem et Triviam, eo[14] quod tribus fingatur figuris. De qua Virgilius[15]:

Tria virginis ora Dianae.

quia eadem luna[16], eadem Diana, et[17] eadem Proserpina vocatur.

58. Sed cum luna fingitur[18]:

Sublustri splendet amictu.
Cum succincta iacit calamos, Latonia virgo est:
Cum subnixa sedet solio, Plutonia coniunx.

Latonia autem Diana, eo quod Latonae[19] fuerit filia.

59. Cererem, id est terram a creandis frugibus asserunt dictam, appellantes eam nominibus plurimis. Dicunt etiam eam et Opem, quod opere melior fiat terra.

60. Proserpinam[20], quod ex ea[21] proserpant fruges.

61. Vestam, quod herbis, vel variis vestita sit rebus, vel a vi sua stando. Eandem et Tellur m et Matrem magnam fingunt, turritam cum tympano[22] et gallo[23] et strepitu cymbalorum. Matrem vocatam, quod plurima pariat. Magnam, quod cibum gignat, almam, quia universa animalia fructibus suis alat[24]. Est enim alimentorum nutrix terra.

62. Quod simulacrum eius cum clavi fingitur, quia tellus hyeme clauditur, vere[25] aperitur, ut fruges nascantur. Quod tympanum habet, significare[26] volunt orbem terrae.

63. Quod curru vehi[27] dicitur, quia ipsa est terra, quae[28] pendet[29] in aere[30]. Quod

1) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *solem etiam* vulg. — 2) Sic Gu. 1. — *adversum* vulg. — *bellum adv.* va. — *bellum* om. Ar. — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *hoc est.* — 4) *quasi* addidi e Gu. 1. — 5) Sic Gu. 1. 2. — *quotidie* vulg. — 6) *oritur . . . nascitur. Apollo autem apud Delos esse dicitur Pythium* al. — 7) Sic Gu. 1. — *nomen quoque et spol.* Gu. 2. — *nominis quoque spolia* vulg., om. *eius.* — 8) Sic Gu. 1. 2. — *sororem* vulg. — 9) *eam* add. al. — 10) *Curithes et coriantes duae gentes aptae ad ludum, hii cecinerunt opex uxoris Saturni, dum peperit Iovem* add. Gu. 1. — *emittant* Ar. — 11) *Diana . . . . vocata . . . Duana* al. — 12) Sic Gu. 1. — Vulg. *luna die ac nocte.* — *luna et die et nocte* Gu. 2. — 13) Sic Gu. 1. al. — *asseverant* vulg. — 14) *eo* addidi e Gu. 1. al. — 15) Aen. IV, 511. — 16) *quia eadem luna* om. va. — 17) *et* om. Gu. 2. — 18) Locus est e Prudent. I. contr. Symmach. 363. — 19) Sic Gu. 1. — *Latoniae* Ar. — *Latonia* Gu. 2. pr. va. — *Latonis* vulg. Arev. suspicatur *Latonâs.* — 20) *Dicunt et Proserpinam* al. — 21) *ex eo* Ar. — 22) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *tympana* vulg. — 23) *gallis* Ar. — 24) Sic Gu. 1. — *alit* vulg. — 25) *verno* al. — 26) Sic Gu. 1. 2. al. pr. — *significari* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *vehitur* vulg. — 28) *quod* Gu. 2. — 29) *pendit* Gu. 2. — 30) *aera* al. — 31) *mobilis* al. — 32) Sic Gu.

sustinetur rotis, quia mundus rotatur et volubilis[31] est. Quod leones illi subiiciunt mansuetos, ut ostendant, nullum esse genus[32] terrae[33] tam ferum, quod non subigi[34] possit, aut superari ab ea.

64. Quod in capite turritam gestat coronam, ostendit[35] superpositas terrae civitates quasi[36] insignitas turribus constare. Quod sedes finguntur circa eam, quia cum omnia moveantur, ipsam non moveri.

65. Quod Corybantes eius ministri cum strictis gladiis esse finguntur, ut significaretur[37] omnes pro terra sua debere pugnare[38]. Quod gallos huic deae ut servirent fecerunt, significat[39], qui semine indigeant, terram sequi oportere. In ea[40] quippe omnia reperire[41].

66. Quod se apud eam iactant, praecipitur, inquiunt, ut qui terram colunt ne sedeant, semper enim esse, quod agant. Cymbalorum[42] aereorum sonitus ferramentorum crepitus in colendo agro[43]: et ideo[44] aere, quod terram antiqui aere colebant[45], priusquam ferrum esset inventum.

67. Eandem Vestam et ignem esse perhibent, quia terram ignem habere non dubium est[46], ut ex Aetna Vulcanoque datur intelligi. Et ideo virginem putant, quia ignis inviolabile sit elementum, nihilque nasci possit ex eo, quippe qui omnia, quae arripuerit, absumat[47].

68. Ovidius in Fastis[48]:

Nec tu[49] aliud Vestam, quam vivam intellige flammam,
Nataque de flamma corpora nulla[50] vides.

Propterea et virgines ei servire dicuntur[51], eo quod sicut ex[52] virgine, ita nihil ex igne nascatur[53].

69. Iunonem dicunt quasi ianonem, id est ianuam, pro purgationibus foeminarum, eo quod quasi portas matrum natura pandat, et nubentium maritis[54]. Sed hoc philosophi. Poetae autem Iunonem Iovis asserunt sororem et coniugem: ignem enim et aerem Iovem, aquam et terram Iunonem interpretantur; quorum duorum permixtione universa gignuntur.

70. Et sororem dicunt, quod mundi pars est. Coniugem, quod commixta concordat[55]. Unde et Virgilius[56]:

Tum Pater omnipotens foecundis imbribus aether
Coniugis in gremium laetae[57] descendit —.

71. Minerva apud Graecos Ἀθήνη[58] dicitur, id est, foemina. Apud Latinos autem Minervam[59] vocatam quasi deam et munus artium variarum. Hanc enim inventricem multorum ingeniorum perhibent, et inde eam artem et rationem interpretantur, quia sine ratione nihil potest contineri.

72. Quae ratio, quia ex solo animo nascitur, animumque putant esse in capite et in[60] cerebro: ideo eam dicunt de capite Iovis esse natam, quia sensus sapientis, qui invenit omnia, in capite eius[61].

1. — *genus esse* vulg. — 33) *terrae* om. al. — 34) *subici* Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. va. — *ostenditur* vulg. — *ostendunt* al. — 36) *quas . . . constat* Ar. — 37) Sic Gu. 1. — *significentur* Ar. *significetur* vulg. — 38) *pugnare debere* Gu. 2. — 39) Sic scribendum puto e Gu. 1. in quo est *significaret.* — Vulg. *significant.* — 40) Sic Gu. 1. 2. va. — *in eo* vulg. — 41) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *reperiri* vulg. — 42) Vulg. *autem* add., quod om. Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. — Vulg. *in colendis agris* — al. *in colendo agros.* — *in colendos agros* Gu. 2. — 44) *sed ideo* Gu. 1. — 45) Sic Gu. 1. 2. — *coleb. aere* vulg. — 46) *non est dub.* va. — 47) *adsumat* Gu. 2. al. — 48) Fast. VI, 291. — 49) *tu* om. Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. 2. 4. va. Ar. — *nuda* vulg. — 51) *dicunt* Gu. 2. — 52) *ex* pro *de* Gu. 1. 2. pr. va. — 53) *nascitur* Ar. — 54) Sic Gu. 1. va. — Vulg. *matrum natorum pandat, id est nubentium mar.* — Ar. *matrum natis et naturas pandat nub. mar.* — *id est* exhibent Gu. 1. 2. pr. va. al. Ar. om. al. — *matronarum* al. — 55) Sic Gu. 1. al. var. lect. ap. Goth. (*mixta*) Ar. — Vulg. *commixta corda tundit* — *cordat* gothici. — 56) Georg. II, 325. — 57) Hoc addidi e Gu. 1., in quo est *late* — Ar. *laeta.* — 58) *Athenas* Gu. 1. 2. 4. pr. va. — 59) *Minerva vocata quasi Dea* al. — 60) *in* om. Gu. 2. Ar. — 61) Sic Gu. 1. — *est* vulg.

73. In cuius pectore ideo caput Gorgonis fingitur, quod illic est omnis prudentia, quae confundit alios, et imperitos ac saxeos comprobat[1]: quod et in antiquis Imperatorum statuis cernimus in medio pectore loricam[2], propter insinuandam sapientiam et virtutem.

74. Haec Minerva et Tritonia dicitur. Triton enim Africae palus est, circa quam fertur virginali apparuisse aetate, propter quod Tritonia nuncupata est. Unde et tanto proclivius dea credita[3], quanto minus origo eius innotuit.

75. Pallas autem dicta vel ab insula Pallene in Thracia, in qua nutrita est, vel *ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ*, id est ab hastae concussione[4], vel quod Pallantem gigantem occiderit.

76. Venerem exinde dicunt appellatam[5], quod sine viro[6] foemina esse virgo[7] non desinat. Hanc Graeci *Ἀφροδίτην*[8] vocant propter spumam sanguinis generantem. *Ἄφρος* Graece enim[9] spuma[10].

77. Quod autem Saturnum fingunt Coelo patri[11] genitalia abscidisse, et sanguinem fluxisse in mare[12], atque ex[13] spuma maris[14] concreta Venus nata est, illud aiunt, quod per coitum[15] salsi humoris substantia est, et inde *Ἀφροδίτην* Venerem dici, quod[16] coitus spuma est sanguinis, quae[17] ex succo viscerum liquido salsoque constat.

78. Ideo autem Venerem[18] Vulcani dicunt uxorem, quia Venereum[19] officium nonnisi[20] calore consistit, unde est[21]

Frigidus in Venerem senior.

79. Nam quod[22] Saturnus[23] dicitur Coelo patri virilia amputasse, quae in mare cadentia Venerem creaverunt, ideo[24] fingitur, quia nisi humor de coelo in terram descenderit, nihil creatur[25].

80. Cupidinem appellatum[26] ferunt propter amorem. Est enim daemon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus[27] et irrationabilis amor. Sagittam[28] et facem tenere fingitur. Sagittam, quia amor cor[29] vulnerat, facem, quia inflammat.

81. Pan dicunt Graeci, Silvanum Latini[30], deum rusticorum, quem in naturae similitudinem formaverunt, unde et[31] Pan dictus est, id est omne. Fingunt enim eum ex universali[32] elementorum specie.

82. Habet enim cornua in similitudinem radiorum solis et lunae. Distinctam maculis habet pellem, propter coeli sidera. Rubet eius facies ad similitudinem aetheris. Fistulam septem calamorum gestat, propter harmoniam coeli, in qua sunt septem[33] soni et septem discrimina vocum.

1) *improbat* al. — 2) Sic Gu. 1. eamque lectionem coniectura assecutus est Arev., quamquam in contexta non recepit. — Vulg. *loricae.* — 3) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 4) *ab hostis incursione* Gu. 2. va., quae addit: *ab hasta concussione.* — 5) Sic Gu. 1. — Vulg. *nuncupatam.* — 6) Sic Gu. 1. al. et var. lect. ap. Goth. — 7) *virgo esse* Gu. 2. va. — 8) *Afrodin* h. l. et ubique Gu. 1. 2. pr. va. — *Graece* Gu. 2. — 9) Sic Gu. 1. — Vulg. *Ἀφρ. enim Gr.* — Gu. 2. *autem* pro *enim.* — 10) Vulg. add. *vocatur*, quod om. Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *fingunt Iovem Saturno Coelo patri.* Ar. pr. va. *fingunt Saturnum Coelo.* — 12) *in mari* Gu. 2. al. pr. — 13) *atque ideo sp.* Gu. 1. — *et quod ex sp.* Ar. — *eo sp.* Gu. 2. pr. — *ea spuma* al. — 14) *maris* al. om. — 15) *coitus* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. 2. al. pr. (*quo*) *quia* vulg. — 17) *qui* Gu. 1. — 18) *Venerem* om. Gu. 2. — 19) *Venerium* Gu. 1. pr. va. — 20) Sic Gu. 1. Ar. — *non sine* vulg. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Locus est ex Virgil. Georg. III, 97: *Frigidus in Venerem senior.* — 22) *quod* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — 23) *Saturno Iovis dicitur* pr. — *patri Coelo* Gu. 2. va. Ar. — 24) *quod ideo* Gu. 1. 2. — 25) *Haec apud Paphos fuisse dicitur* add. cod. Lucan. — 26) Sic Gu. 1. — *vocatum* vulg. — 27) *est* add. Ar. — 28) *Sagittam . . . fingitur* om. Gu. 2. — 29) *eorum* pro *cor* Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. — *Latini Silv.* vulg. — 31) *et* om. edit. Goth. — 32) *universa* al. — 33) Sic Gu. 1. — *septem sunt* vulg. — 34) Sic e vestigiis Gu. 1. scripsi, in quo est: *tellus eum vestita est agita*

83. Villosus est, quia tellus convestita est et agitata ventis[34]. Pars eius inferior foeda est, propter arbores et feras et pecudes. Caprinas ungulas habet, ut soliditatem terrae ostendat, quem volunt rerum et totius naturae deum, unde[35] Pan quasi omnia dicunt.

84. Isis lingua Aegyptiorum terra appellatur, quam Isin volunt esse. Fuit autem[36] Isis regina Aegyptiorum Inachi regis filia, quae de Graecia veniens Aegyptios docuit literas[37], et terras colere instituit, propter quod et terram eius nomine appellaverunt.

85. Serapis omnium Aegyptiorum maximus[38] Deus. Ipse est Apis rex Argivorum, qui navibus transvectus in Aegyptum, cum ibidem mortuus fuisset, Serapis appellatus est, propterea quia arca, in qua mortuus ponitur, quam Sarcophagum vocant, *σορὸς* dicitur Graece[39], et ibi eum[40] venerari sepultum coeperunt, priusquam esset templum eius instructum[41], velut *σορός*. Sed[42] Apis[43] Sorapis primo, deinde una[44] litera commutata Serapis dictus est.

86. Apis fuit apud Aegyptios taurus Serapi consecratus, et ab eo ita cognominatus, quem Aegyptus[45] instar[46] numinis colebat, eo quod de futuris daret quaedam manifesta signa. Apparebat enim in Memphis[47]. Quem centum antistites prosequebantur et repente velut lymphatici praecinebant[48]. Huius capitis[49] imaginem sibi in heremo Iudaei[50] fecerunt.

87. Fauni a fando, *ἀπὸ τῆς φωνῆς*[51] dicti, quod voce, non signis ostendere viderentur futura[52]. In lucis enim consulebantur a paganis, et responsa illis non signis, sed vocibus dabant[53].

88. Genium autem[54] dicunt, quod quasi vim habet[55] omnium rerum gignendarum, seu a gignendis liberis, unde et geniales[56] lecti dicebantur a gentibus[57], qui novo marito sternebantur.

89. Haec et alia sunt gentilium figmenta fabulosa[58], quae interpretata sic habentur[59], ut ea non intellecta damnabiliter tamen adorent.

90. Fatum autem dicunt esse, quicquid dii fantur, quicquid Iupiter fatur. A fando igitur fatum dicunt, id est a loquendo. Quod nisi hoc nomen iam in alia re soleret intelligi, quo corda hominum nolumus inclinare, rationabiliter possumus a fando fatum appellare.

91. Non enim abnuere possumus[60], esse scriptum in literis sanctis: *Semel*[61] *locutus est Deus: duo haec audivi*, etc. Quod enim dictum est[62], *semel locutus est*, intelligitur immobiliter, hoc est[63] incommutabiliter est locutus, sicut novit omnia incommutabiliter[64], quae futura sunt, et quae ipse facturus est.

id est ventis. — Gu. 2. *tellus convestita est. Agitur* — *tellus convestita est* va. — Ar. *tellus est convestita et agitata ventis.* — Vulg. *tellus est conv. et agitur ventis* — *conv. est agit ventibus* cod. Tolet. — 35) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. Ar. — 36) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *enim* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *literas doc.* vulg. — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *omnium maximus Aeg. deus.* — 39) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Graece dic.* vulg. — 40) *eius . . . sepulcrum* va. — 41) Sic Gu. 1. — *templ. eius esset* vulg. — 42) *et* Gu. 1. Utrumque om. Ar. — 43) *id est* add. Gu. 1. — 44) *deinde et litera comm.* Ar. — 45) *Aegyptius* al. — *Aegyptii colebant* al. — 46) Sic Gu. 1. va. Ar. — *ad instar* vulg. — 47) *in Memphi* Ar. — 48) *praecanebant* Gu. 1. 2. — 49) *apidis* al. — 50) Sic Gu. 2. va. Ar. var. lect. ap. Goth. — *videri* vulg. cum Gu. 1. corrupte. — 51) Vulg. *velut ἀπὸ* etc. sed *velut* om. Gu. 1. — al. *vel* pro *velut.* — 52) *futura vider.* va. — 53) Cod. Lucan. add. *Hi apud Latinos fuisse dicuntur. Apud Mauros Iuba deus fuit, apud Romanos Quirinus adorabatur.* — 54) *autem* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 55) Sic Gu. 1. edit. Goth. — Vulg. *habeat.* — 56) *genitales* Gu. 1. 2. al. — 57) *gentium* al. — 58) Sic Gu. 1. — Vulg. *fabul. figm.* — 59) *habent* Ar. — 60) Sic Gu. 1. 2. al. — *possemus* vulg. — 61) Locus est Psalm. 62, 12. — 62) *est* om. pr. — 63) *hoc est . . omnia* om. al. — 64) Sic Gu. 1. — Vulg. *incomm. omnia.*

92. Tria autem fata fingunt in colo et fuso digitisque fila ex lana torquentibus, propter tria tempora, praeteritum, quod in fuso iam netum est atque involutum[1]: praesens, quod inter digitos nentis traiicitur[2]: futurum, in lana, quae[3] colo implicata est, et quod adhuc per digitos nentis ad fusum tanquam praesens ad praeteritum traiiciendum[4] est.

93. Parca vocata[5] *κατ' ἀντίφρασιν*, quod minime parcant. Quas tres esse voluerunt: unam, quae vitam hominis ordiatur, alteram, quae contexat, tertiam, quae rumpat. Incipimus enim, cum nascimur, sumus, cum vivimus, desinimus, cum interimus.

94. Fortunam a fortuitis habere nomen[6] dicunt, quasi deam quandam res humanas variis casibus et fortuitis illudentem, unde et caecam appellant, eo quod passim in quoslibet homines[7] incurrens sine ullo examine meritorum, et ad bonos et ad malos venit. Fatum autem a fortuna separant[8], et fortunam quasi sit in his, quae fortuitu veniunt, nulla palam causa. Fatum vero appositum[9] singulis et statutum[10].

95. Aiunt et tres furias foeminas crinitas serpentibus, propter tres affectus[11], qui[12] in animis hominum multas perturbationes gignunt, et interdum cogunt ita delinquere, ut nec famae nec periculi sui respectum habere permittant. Ira, quae vindictam cupit: cupiditas, quae desiderat opes: libido, quae voluptates appetit[13]. Quae ideo furiae appellantur, quod[14] stimulis suis mentem feriant, et quietam esse non sinant.

96. Nymphas deas aquarum putant, dictas a nubibus aquae[15], unde[16] derivatum est, nymphas deas aquarum[17], quasi numina[18] lympharum. Ipsas autem dicunt et Musas, quas et nymphas, nec immerito. Nam[19] aquae motus musicen efficit.

97. Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula. Nymphas quippe montium Oreades dicunt, silvarum Dryades, camporum Hamadryades, fontium Naiades, maris Nereides[20].

98. Heroas dicunt[21] a Iunone traxisse nomen. Graece enim Iuno *Ἥρη* appellatur. Et ideo nescio quis filius eius secundum Graecorum fabulam *ἥρως* fuit appellatus[22], hoc videlicet velut mysticum significante fabula, quod aer Iunoni deputetur[23], ubi volunt heroas habitare. Quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum, quasi *ἀηρῶας*, id est viros aerios[24] et coelo dignos propter sapientiam et fortitudinem.

99. Penates gentiles dicebant[25] omnes deos, quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in penetralibus[26], id est in secretis. Hi dii quomodo[27] vocabantur, vel quae nomina habuerint, ignoratur.

100. Manes deos mortuorum dicunt[28], quorum potestatem inter lunam et terram asserunt, a quibus et mane dictum existimant, quos putant[29] ab aere, qui manus[30], id est rarus est,

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *netum atque invol. est.* — 2) *traicitur* pr. — *trahitur* Gu. 2. al. — 3) *quod* Gu. 2. pr. — 4) *traiiciendum* om. pr. — 5) Sic Gu. 1. pr. va. — *Parcas dicunt . . . . appellatas* vulg. — 6) Sic Gu. 1. — *nomen habere* vulg. Post *interimus* in edit. va. hic versus additur: *de quibus parcis dicitur hic versus: Clotho colum baiolat, Lachesis trahit, Atropos occat.* — 7) *homines* addidi e Gu. 1. — 8) *separatur* al. — 9) *appositis* Gu. 1. — 10) *statum* Gu. 1. — Vulg. sequitur *aiunt*, quod om. Gu. 1. 2. — 11) Sic Ar. var. lect. ap. Goth. — *effectus* vulg. — 12) *quae* Gu. 2. pr. va. — 13) Sic Gu. 1. — *app. vol.* vulg. — 14) *quia* va. — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *a nubibus. Nam ex nubibus aquae* etc. — 16) *et* add. Gu. 2. va. — 17) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *aquarum deas.* — 18) *nomina* Gu. 2. et var. lect. ap. Goth. — 19) *Namque* Gu. 2. — 20) Sic Arev. — Vulg. perverse: *font. Ham., camp. Nai.* — 21) *dicuntur* Gu. 2. — 22) Sic Gu. 1. — *nuncupatus* vulg. — 23) *quod aerium deputetur* al. — 24) *aereos* al. — 25) *dixerunt* al. — 26) *in penetrabilibus*

manes[31] dictos, sive quia late manant per auras, sive quia mites sunt immanibus[32], contrario nomine hoc appellantur. Apuleius[33] autem ait eos *κατ' ἀντίφρασιν* dici manes, hoc est mites vel[34] modestos, cum sint terribiles et immanes, ut Parcas, ut[35] Eumenides[36].

101. Larvas ex hominibus factos daemones aiunt, qui meriti mali fuerint. Quarum natura esse dicitur, terrere parvulos, et[37] in angulis garrire tenebrosis.

102. Lamias, quas fabulae tradunt infantes corripere ac laniare solitas, a laniando specialiter dictas.

103. Pilosi, qui Graece panitae, Latine incubi appellantur, sive inui ab ineundo passim cum animalibus. Unde et incubi dicuntur ab incumbendo[38], hoc est stuprando. Saepe enim improbi existunt etiam mulieribus, et earum peragunt concubitum: quos daemones Galli Dusios nuncupant, quia assidue hanc immunditiam peragunt[39].

104. Quem autem vulgo incubonem vocant, hunc Romani Faunum ficarium dicunt. Ad quem Horatius[40] dicit:

Faune Nympharum fugientium amator,
Per meos fines et aprica rura
Lenis incedas.

L I B E R IX.

CAP. I. *De linguis gentium.*

1. Linguarum diversitas exorta est[41] in aedificatione turris post diluvium. Nam priusquam superbia turris illius in diversos[42] signorum sonos humanam divideret societatem, una omnium nationum lingua fuit, quae Hebraea[43] vocatur[44], qua Patriarchae et prophetae usi sunt non solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris. Initio[45] autem quot gentes, tot linguae fuerunt, deinde plures gentes, quam linguae, quia ex una lingua multae sunt gentes exortae[46].

2. Linguae autem dictae in hoc loco pro verbis, quae[47] per linguam fiunt, genere locutionis illo, quo is, qui efficit, per id, quod efficitur, nominatur, sicut os dici solet pro verbis, manus[48] pro literis.

3. Tres sunt autem linguae sacrae[49], Hebraea[50], Graeca, Latina, quae toto orbe maxime excellunt. His autem tribus linguis[51] super crucem Domini a Pilato fuit causa eius scripta.

al. — 27) *qui* Ar. — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *dicunt deos mort.* Edit. va. *dictos esse deos ferunt mort.* — 29) *quod eos putant* va. — 30) *manos* Gu. 1. — 31) *rarus*, *et manes* Gu. 1. — 32) Sic Ar. — Vulg. *in manibus.* — 33) *Apollo* Gu. 1. Locus est ex Apulei. de Deo Socr. p. 50. edit. Elmenh. Sed etymologia Isidori non est ex Apuleio, sed e Serv. ad VI. Aen. — 34) Sic Gu. 1. — *ac* vulg. — 35) *et* Ar. — 36) *Eumenidas* Gu. 2. — 37) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 38) *incubando* al. — *incubendo* Gu. 2. pr. — 39) Sic Gu. 1. — Vulg. *perag. immund.* — 40) Odar. III, 18, 1. seqq. — 41) *est exorta* Z. — *orta* al. — 42) *diversorum* Z. — 43) *Hebraica* al. — 44) *vocabatur* al. — 45) *In initio* Z. — 46) Sic Z. Gu. 1. — Vulg. *gentes sunt exortae.* — 47) *quod* al. — 48) Vulg. *sicut manus*, sed *sicut* om. Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. pr. — Vulg. *Tres autem sunt linguae sacr.* Ed. va. *Tr. aut. linguae sunt sacrae.* — 50) *Hebraica* al. — 51) *linguis tribus* va. — *autem* pro *enim* scripsi e Gu. 1.

Unde et propter sanctarum scripturarum obscuritatem[1] harum trium linguarum cognitio necessaria est, ut ad alteram recurratur tum, si dubitationem[2] nominis, vel interpretationis sermo unius linguae attulerit.

4. Graeca autem lingua inter caeteras gentium clarior habetur. Est enim et[3] Latinis et omnibus linguis sonantior: cuius varietas in quinque partibus discernitur. Quarum prima dicitur *κοινή*[4], id est, mixta, sive communis, qua omnes utuntur.

5. Secunda Attica, videlicet Atheniensis[5], qua usi sunt omnes Graeciae auctores. Tertia Dorica, quam habent Aegyptii et Syri[6]. Quarta Ionica. Quinta Aeolica, qua se Aeolistae[7] locutos dixerunt, et sunt in observatione Graecae linguae eiusmodi certa discrimina. Sermo enim eorum ita est dispertitus[8].

6. Latinas autem linguas quatuor esse quidam dixerunt, id est Priscam, Latinam, Romanam, Mixtam. Prisca est, qua vetustissimi[9] Italiae sub Iano et Saturno sunt usi[10] incondita, ut se habent[11] carmina Saliorum[12]. Latina, quam sub Latino et regibus Tusciae[13] caeteri[14] in Latio[15] sunt locuti, ex qua fuerant[16] duodecim tabulae scriptae.

7. Romana, quae post reges exactos a populo Romano coepta[17] est, qua[18] Naevius, Plautus, Ennius, Virgilius poetae, ex oratoribus Gracchus, Cato[19] vel caeteri effulserunt[20]. Mixta, quae post imperium latius promotum simul cum moribus et hominibus in Romanam civitatem[21] irrupit, integritatem verbi per soloecismos et barbarismos corrumpens.

8. Omnes autem Orientis gentes[22] in gutture linguam et verba[23] collidunt, sicut Hebraei et Syri. Omnes mediterraneae gentes in palato[24] sermonem[25] feriunt, sicut Graeci et Asiani. Omnes Occidentis gentes verba in dentibus frangunt, sicut Itali et Hispani.

9. Syrus et Chaldaeus vicinus Hebraeo est in[26] sermone, consonans[27] in plerisque et literarum sono. Quidam autem arbitrantur linguam[28] ipsam esse Chaldaeam, quia Abraham de Chaldaeis fuit. Quod si hoc recipitur, quomodo in Daniele Hebraei pueri linguam, quam noverant[29], doceri iubentur?

10. Omnem autem linguam unusquisque hominum sive Graecam, sive Latinam, sive caeterarum gentium aut audiendo potest tenere, aut legendo, aut[30] ex praeceptore accipere. Cum autem omnium linguarum scientia difficilis sit cuiquam[31], nemo tamen tam desidiosus est, ut in sua gente positus suae gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est, nisi animalibus brutis[32] deterior? Illa enim proprie vocis clamorem exprimunt, iste deterior, qui propriae linguae caret notitia.

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *obscur. sanct. script.* — *auctoritatem* Z. *auctoritatem vel obscuritatem* va. — *sacrarum* Z. — *et* post *unde* om. va. — 2) Sic Gu. 1. 2. nisi quod vitiose *dum* pro *tum.* — Vulg. *si quam dub.* — 3) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 4) *cenodo* Gu. 2. *tenedo* va. *cenedo* Z. pr. *coenotio* Gu. 1. — 5) *qua videlicet Athenienses usi* al. — 6) *Siculi* Ar. — al. *et persae.* — 7) Sic scripsi, cum in Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. esset *Aeolisti.* — Vulg. *Aeoles.* — *eolos vel eolistas* al. *qua sunt Aeoles locuti* Ar. — 8) Sic Gu. 1. 2. Ar. *dispart.* vulg. — 9) *vetusti* al. — 10) *usi sunt* Z. — 11) Vulg. vitiose *habeant*, quum in omnibus libris sit *habent.* — 12) *Sabinorum* Gu. 1. 2. — 13) *Tusci* Z. Gu. 2. pr. va. al. — 14) *et ceteri* Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 15) *in Latino* Gu. 1. al. pr. — 16) Sic Gu. 1. — *fuerunt* vulg. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. *gesta* vulg. — 18) Sic va. Ar. var. lect. ap. Goth. *quae* Gu. 1. *quam* vulg. — 19) Sic Gu. 1. — Vulg. *Gracchus et Cicero.* Z. Gu. 2. va. Ar. *Gracchus et Cato et Cicero.* — 20) Sic Gu. 1. al. var. lect. ap. Goth. va. *effuderunt* vulg. *scripta sua effuderunt* Ar. — 21) *in civit. Rom.* Z. — 22) *gentes Orientis* Z. — 23) *et in verba* Gu. 1. — 24) *in palatum* al. — 25) Sic Gu. 1. *sermones* vulg. — 26) *in* om. Gu. 2. pr. va. edit. Goth. — 27) *est* add. Z. — 28) *Hebraeam* add. Ar. — 29) *quam non noverant* Z. pr. Ar. — 30) *aut* om. Gu. 1. 2. — 31) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *cuiquam sit* vulg. *sit* om. pr. — 32) Sic Gu. 1. Ar. mss. gothici. — Vulg. *animalium brutorum.* — 33) *dum* Z. Locus est Genes. 1, 3. — 34) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar.

11. Cuiusmodi autem lingua locutus est Deus in principio mundi, cum[33] diceret: *Fiat lux*, invenire difficile est[34]. Nondum enim erant linguae. Item, qua lingua insonuit postea exterioribus hominum auribus, maxime ad primum hominem loquens, vel[35] ad prophetas, vel dum corporaliter sonuit[36] vox dicentis Dei: *Tu es filius meus dilectus*, ubi a quibusdam creditur illa lingua una[37] et sola, quae fuit antequam esset linguarum diversitas. In diversis quippe[38] gentibus creditur, quod eadem illis lingua[39] Deus loquatur, qua ipsi homines utuntur[40], ut ab eis intelligatur.

12. Loquitur autem Deus hominibus non per substantiam invisibilem, sed per creaturam corporalem, per quam etiam[41] et hominibus apparere voluit, quando locutus est. Dicit etiam[42] Apostolus: *Si linguis hominum loquar*[43] *et angelorum:* ubi quaeritur, qua lingua angeli loquantur, non quo[44] angelorum aliquae[45] linguae sint[46], sed hoc per exaggerationem dicitur.

13. Item quaeritur, qua lingua homines in futurum[47] loquantur: nusquam reperitur. Nam dicit Apostolus[48]: *Sive linguae cessabunt.*

14. Ideo autem prius de linguis, ac[49] deinde de gentibus posuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguae exortae sunt.

CAP. II[50]. *De gentium vocabulis.*

1. Gens est multitudo ab uno principio orta, sive ab alia natione secundum propriam collectionem distincta, ut Graeciae, Asiae. Hinc et gentilitas dicitur. Gens autem[51] appellata propter generationes[52] familiarum, id est a gignendo, sicut natio a nascendo.

2. Gentes autem, a quibus divisa est terra[53], LXXIII: quindecim[54] de Iaphet, triginta et una de Cham, viginti septem[55] de Sem, quae fiunt per[56] septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat, septuaginta duae, totidemque linguae, quae per[57] terras esse coeperunt, quaeque[58] crescendo provincias et insulas impleverunt.

3. Filii Sem quinque singulariter gentes singulas procreaverunt[59]. Quorum Elam primus[60], a quo Elamitae principes Persidis: secundus Assur, a quo Assyriorum pullulavit imperium: tertius Arfaxat, a quo gens Chaldaeorum[61] exorta est: quartus Ludi[62], a quo Lydii[63]: quintus Aram, a quo Syri, quorum metropolis Damascus fuit[64].

4. Filii Aram nepotes Sem quatuor Hus et Ul, et Gether et Mesa[65]. Hus Traconitidis conditor, qui inter Palaestinam et Coelesyriam tenuit principatum, unde fuit Iob, secundum

— Vulg. *difficile est inven.* — 35) *et* Z. — 36) Sic Z. Gu. 1. 2. *insonuit* vulg. Locus est Marc. 1, 11. — 37) *una* al. om. — 38) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *autem.* — 39) *lingua illis* Z. Gu. 2. *illis Deus lingua* pr. va. — 40) *qua* (*quam* Gu. 2.) *ipsi hom. utunt.* om. al. — 41) *etiam* addidi e Z. Gu. 1. pr. va. — 42) Sic Gu. 1. *enim* Gu. 2. *autem* vulg. — 43) *loquerer* al. Locus est 1 Cor. 13, 1. — 44) Sic Gu. 1. — Vulg. *non quod.* — 45) *alia quae* Gu. 2. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. *sunt* al. — Vulg. *sint ling.* — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *in futur. hom.* — 48) 1 Cor. 13, 8. — 49) *ac* om. Z. — 50) Hoc caput om. cod. Zittav., qui pro his exhibet duo alia capita *de linguis septuaginta duabus* et *de aetate mundi*, quae ad calcem libri inter analecta reposui. Praeterea omittuntur in eod. cod ea, quae huius libri sunt reliqua. — 51) *autem* addidi e Gu. 1. Ar. — 52) Sic Gu. 1. 2. Ar. *generationem* vulg. — 53) LXXIII. add. et *quindecim* ad *Iaphet* refert Ar. et sic porro; deinde om. *quinque.* Cui assentior, quod *quinque* etiam Gu. 1. 2. al. pr. om. — Vulg. *quindecim sunt, de Iaph. tr. et un., de Ch. vig. sept., de Sem quinque, quae* etc. — 54) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. Ar. — 55) *vig. et sept.* al. *vig. sex* al. — 56) *per* om. va. — 57) *per* addidi e Gu. 1. al. pr. va. Ar., qui om. *quae* — 58) *que* om. Ar. — 59) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — Vulg. *procrearunt.* — 60) Sic Gu. 1. — Vulg. *primus Elam.* — 61) Sic Gu. 1. 2. pr. va. *Chald. gens* vulg. — 62) *Lydi* Gu. 1. va. — 63) *Ludii* Gu. 2. — 64) Sic Gu. 1. Vulg. *fuit Dam.* — 65) *Mes* Ar.

quod scriptum est: *Vir erat in terra Hus nomine Iob*[1]: secundus Ul, a quo Armenii: tertius Gether, a quo Acarnanii sive Curiae[2]: quartus Mesa[3], a quo sunt ii, qui vocantur Meones.

5. Posteritas Arfaxat filii Sem, Heber nepos[4] Arfaxat, a quo Hebraei[5]. Ietan[6] filius Heber, a quo Indorum orta est gens[7]. Sale[8] filius Ietan, a quo Bactriani, licet eos alii Scytharum exules suspicentur.

6. Ismael filius Abraham, a quo Ismaelitae, qui nunc corrupto nomine Saraceni, quasi a Sara, et Agareni ab Agar.

7. Nabaioth[9] filius Ismael, a quo Nabathei, qui ab Euphrate[10] in mare rubrum[11] inhabitant[12].

8. Moab et Ammon filii Loth, a quo[13] Moabitae et Ammonitae.

9. Edom filius Esau, a quo Idumaei. Hae sunt gentes, quae de Sem stirpe descendunt[14], possidentes terram meridianam ab ortu Solis usque ad Phoenices.

10. Filii Cham quatuor, ex quibus[15] ortae sunt hae gentes[16]:

Chus, a quo progeniti sunt[17] Aethiopes.

Mesraim[18], a quo Aegyptii perhibentur exorti.

11. Phut, a quo Libyi. Unde et Mauritaniae fluvius usque in[19] praesens dicitur Phut[20], omnesque circa eum regiones Phutenses[21].

12. Chanaan, a quo Afri et Phoenices et Chananaeorum decem gentes.

13. Itemque[22] ex nepotibus Cham filii Chus, nepotes Cham sex.

Filii Chus Saba, Evila[23], Sabata, Regma[24], Sabathaca[25].

14. Saba, a quo progeniti et appellati Sabaei, de quibus Virgilius[26]:

Solis est thurea virga Sabaeis.

Hi sunt et Arabes[27].

15. Evila, a quo Getuli in parte remotioris Africae heremo[28] cohaerentes.

16. Sabata, a quo Sabateni[29], qui nunc Astabari[30] nominantur[31].

17. Regma vero et Sabathaca paulatim antiqua vocabula perdiderunt, et quae nunc pro[32] veteribus habeant, ignoratur.

18. Filii Regma Saba et Dadan. Hic[33] Saba per sin[34] literam scribitur in Hebraeo, ille autem superior Saba per samech, a quo appellatos Sabaeos[35]: interpretatur[36] autem nunc Saba Arabia.

19. Dadan, a quo gens est[37] Aethiopiae in occidentali plaga.

1) *nomine Iob* om. Gu. 1. 2. al. Locus est Iob 1, 1. — 2) Sic Ar. ex Hieron. in quaest. Hebr. et Stephano: *Ἀκαρνάνια χώρα κεχορισμένη τῶν Κουρήτων πρὸς Ἀχελόῳ, διὸ καλοῦνται οἱ μὲν κειρόμενοι Κουρῆτες, οἱ δὲ ἀκούρευτοι Ἀκαρνᾶνες.* Vulg. *Carmenii sive Carii.* — 3) *Mes* Ar. — 4) *filius* al. — 5) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 6) *Iactan* h. l. et postea Gu. 2. *Iectan* Ar. pr. va. — 7) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *gens orta est.* — *orta gens est* pr. va. — 8) *Falech* Gu. 1. — 9) *Nabath* Gu. 1. — 10) *ab eufrata* Gu. 2. — 11) *in mari rubro* al. pr. va. — 12) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *habitant* vulg. — 13) Sic Gu. 1. gothici. *a quibus* vulg. — 14) *descenderunt* al. — 15) *ex* pro *a* Gu. 1. 2. pr. va. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *gentes hae.* — 17) *sunt* addidi e Gu. 1. *Aeth. prog.* Gu. 2. pr. va. Ar. — 18) *Misraim* ed. Goth. — 19) *ad* edit. Goth. — 20) *Phut dicitur* Gu. 2. pr. va. — 21) Sic Gu. 1. — Vulg. *omnis . . . regio Phutensis.* — *Omnis autem* Gu. 2. — 22) Sic Gu. 1. *Item* vulg. — 23) *Hevila* Ar. *et evila* Gu. 2. al. pr. va. — Vulg. *Evilat.* — Cod. Gu. 1. om. vv. *nepotes Cham sex. Filii Chus Saba, Evilath, Sabata, Rema, Saba.* — 24) Sic Ar. Gu. 2. *Rema* vulg. *Sabathei* pro *Sabata* pr. — 25) Sic Ar. h. l. et infra. — Vulg. *Saba et Cusa.* — *et* om. Gu. 2. *Cuza* Gu. 2. al. pr. *Chuza* Gu. 1. *Luza* al. ap. Goth. — 26) Georg. II, 117. — 27) Vv. *Hi sunt et Arabes* addidi e Gu. 1. 2. al. va. — 28) *heremo* al. om. — 29) *Sabathei* va. — 30) *Castabari* al. — 31) *nuncupantur* al. —

Filii Mesraim Labin, a quo Libyi, qui quondam Phuthei vocabantur[38].

20. Cesloim[39], a quo Philistim, quos veteres ἀλλοφύλους, nos modo corrupte Palaestinos vocamus[40].

21. Caeterae[41] sex gentes ignotae sunt, quae bello[42] Aethiopico subversae usque[43] ad oblivionem praeteritorum nominum pervenerunt.

22. Filii Chanaan undecim, e[44] quo Chananaeorum decem gentes, quorum terram iis expulsis Iudaei possederunt. Quorum primogenitus Sidon, a quo Sidones. Unde et urbs eorum in Phoenice Sidon vocatur.

23. Secundus Cheth, a quo Chethei[45]. Tertius Iebus, a quo Iebusaei, quorum fuit Hierusalem. Quartus Amorreus, a quo Amorraei. Quintus Gergeseus, a quo Gergesei. Sextus Evaeus, a quo Evaei. Ipsi sunt Gabaonitae, a civitate[46] Gabaon, qui supplices venerunt ad Iosuam[47].

24. Septimus Arachaeus[48], qui Archas[49] condidit oppidum contra Tripolim in radicibus Libani situm. Octavus Sineus, a quo Sinei[50]. Nonus Aradius, a quo Aradii sunt[51], qui Aradum[52] insulam possederunt angusto fretu[53] a Phoenicis[54] littore separatam.

25. Decimus Amareus, a quo[55] Syriae nobilis civitas, quae vocatur Coelis[56]. Undecimus Amatheus. Hae sunt gentes de stirpe Cham, quae a Sidone usque ad Gaditanum fretum omnem meridianam partem tenent[57].

26. Filii igitur[58] Iaphet septem nominantur: Gomer, ex[59] quo Galatae, id est Galli.

27. Magog, a quo[60] arbitrantur Scythas et Gothos traxisse originem.

28. Madai, a quo Medos existere putant.

Iuvan[61], a quo Iones, qui et Graeci. Unde et mare Ionium.

29. Tubal, a quo Iberi, qui[62] et Hispani, licet quidam ex eo et Italos suspicentur.

30. Mosoch, ex quo Cappadoces[63]. Unde et urbs apud eos Mazacha[64] dicitur.

31. Tyras, a quo[65] Thraces, quorum non satis immutatum vocabulum est, quasi Tiraces[66].

32. Filii Gomer nepotis[67] Iaphet. Ascanaz[68], a quo Sarmatae, quos Graeci Rheginos vocant.

33. Riphan[69], a quo Paphlagones[70].

Gotorna[71], a quo sunt Phryges.

34. Filii Iuvan[72] Elisa, a quibus Graeci Helisaei, qui vocantur Aeolides. Unde et lingua quinta Graeciae[73] Aeolis appellatur.

32) Sic Ar. *a* vulg. — 33) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 34) Sic Gu. 1. 2. pr. va. *schin* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. *appellantur Sabaei* vulg. — 36) *vocatur* pr. — 37) *est* om. Gu. 2. — 38) vitiose vulg. *vocantur.* — 39) *Chasloim* Ar. — 40) *appellamus* al. — 41) *De allophylis ceterae sex gentes* al. pr. va. — 42) *quia bello* Ar. — *quae a bello* Gu. 2. — 43) *atque ad obl.* va. — 44) Sic Gu. 1. *ex quo* vulg. — 45) Sic Ar. *Eth . . . Ethei* vulg. Pro *Ierges.* Ar. pr. va. *Gergeseus.* — 46) *eorum* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. pr. — 47) Sic Gu. 1. *Iosue* vulg. *Iesum* Gu. 2. pr. va. Ar. — 48) *Aracaeus* Ar. — 49) Sic Gu. 1. va. *Arcas* Gu. 2. pr. Ar. — 50) Sic Ar. *Aseneus* vulg. — 51) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. — 52) *Sardum* Gu. 1. — 53) Sic Gu. 1. va. *freto* vulg. — 54) *Phoenices* Ar. — 55) *Edessa* add. Arev. — 56) *Coeles* Ar. va. — 57) Sequuntur vulg. haec: *Item tribus filiorum Iaphet*, quae om. Gu. 1. Ar. — 58) Sic Gu. 1. gothici et al. — Vulg. *autem.* Neutrum horum Ar. — 59) *a* Gu. 2. — 60) *quidam* add. Ar. — 61) *Iavan* Ar. — 62) *qui* om. al. — 63) Vulg. add. *sunt*, sed hoc om. Gu. 1. — 64) Vulg. *usque hodie Maleca*, sed *usque hodie* om. Gu. 1. *Mazacha* exhibet Gu. 1. *Mazaca* Ar. *Mazeta* va. — 65) *ex quo* Gu. 2. pr. — 66) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. *Thraces* vulg. — 67) *nepotes* Gu. 1. pr. — 68) *Asenez* Gu. 1. *Ascenaz* Gu. 2. *Ascanaaz* va. *Ascanas* pr. *Aschanaz* Arev. — 69) *Riphat* Ar. — 70) *Paphlagonas* Gu. 2. pr. — 71) *Thogorma* Ar. — 72) *Iavan* Ar. — 73) Sic Gu. 1. Ar.

35. Tharsis[1], a quo Cilices[2], ut Iosephus arbitratur. Unde et metropolis civitas eorum[3] Tharsis dicitur.

36. Cethim, a quo Citii[4], id est Cyprii, a quibus hodieque urbs Cithium[5] nominatur. Dodanim[6], a quo Rhodii.

37. Hae sunt gentes de stirpe Iaphet, quae a Tauro monte ad aquilonem mediam partem Asiae et omnem Europam usque ad Oceanum Britannicum possident, nomina et locis et gentibus relinquentes[7], de quibus postea immutata sunt plurima, caetera permanent[8], ut fuerunt.

38. Nam multarum gentium vocabula partim permanserunt[9] ita, ut hodieque[10] appareant[11], unde fuerunt[12] derivata, sicut ex Assur Assyrii, ex Heber Hebraei: partim vero temporis vetustate ita sunt mutata[13], ut vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes, nec omnium, sed aliquarum[14] ex istis origines gentium potuerint[15] invenire[16].

39. Nam quod ex filio Cham, qui vocabatur[17] Mesraim Aegyptii sunt[18] exorti, nulla hoc resonat origo vocabuli, sicut nec Aethiopum, qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere, qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plura[19] tamen gentium tam[20] mutata, quam manentia vocabula apparent, quibus postea nomina diversa[21] diversa dedit ratio. Namque Indi ab Indo[22] flumine dicti sunt, qui ab occidentali parte eos includit.

40. Seres a proprio oppido nomen sortiti sunt, gens ad Orientem sita, apud quos de arboribus lana contexitur. De quibus est illud:

Ignoti facie, sed noti vellere[23] Seres.

41. Gangaridae populi sunt inter Assyrios Indosque, habitantes[24] circa Gangem flumen. Unde etiam[25] Gangaridae nuncupati sunt[26].

42. Hircani sunt dicti[27] a silva Hircania[28], ubi sunt plurimae[29] tigres.

43. Bactriani Scythiae[30] fuerunt, qui suorum factione a suis sedibus[31] pulsi iuxta Bactron Orientis fluvium consederunt, ex cuius vocabulo et nomen sortiti sunt. Huius gentis rex fuit Zoroastes[32], inventor magicae artis.

44. Parthi quoque et ipsi ex[33] Scythis originem trahunt. Fuerunt enim exules eorum[34], quod etiam eorum vocabulo[35] manifestatur. Nam Scythico sermone exules Parthi dicuntur. Hi similiter ut[36] Bactriani domesticis seditionibus pulsi Scythia[37] solitudines[38] iuxta Hircaniam primum furtim[39] occupaverunt, deinde pleraque finium etiam[40] virtute obtinuerunt.

45. Assyrii ab Assur filio Sem vocati, gens potentissima, quae ab Euphrate usque ad Indorum fines omnem in medio tenuit regionem.

Graece vulg. — 1) *Tharsus* Ar. — 2) *Silices* vulg. 3) *eorum civit.* al. — 4) Sic Ar. — *Cethii* Gu. 2. — *Cetei* va. — 5) Sic Gu. 1. al. *Citium* Ar. — *Citia* Gu. 2. — 6) *Dadani* va. — 7) *relinquentibus* Gu. 1. — 8) *permanserunt* Gu. 2. — 9) Sic Gu. 1. — *manserunt* vulg. — 10) *hodie* al. — 11) Sic Gu. 1. *appareat* vulg. — *apparet* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. *fuerint* va. — — *fuerant* vulg. — 13) Sic Gu. 1. *mutata sunt* vulg. — 14) *sed nec aliq.* al. — 15) *potuerunt* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. *reperire* vulg. — 17) *vocatur* al. — 18) *sint* al. pr. — 19) Sic Gu. 1. Ar. — *plurima* vulg. — 20) *tam* addidi e Gu. 1. — 21) *diversa* om. Gu. 1. al. — 22) *Indio* Gu. 1. — 23) *sed non et vellere* Ar. Cuius versus sit, nescio. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *inhabitantes* vulg. — *flumen* pro vulg. *fluvium* Gu. 1. — 25) *unde et* va. — 26) *sunt nuncup.* Gu. 2. — *dicuntur* al. — 27) Sic Gu. 1. *dicti sunt* vulg. — 28) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *Hircana* vulg. — 29) *plurimi* va. — *plurimi tigres a flumine tigri nuncupati* pr. — 30) *Scithae* va. — 31) Sic Gu. 1. — *sedibus suis* vulg. — 32) *Zoroastres* Gu. 2. al. pr. va. — *Zoroaster* al. — 33) *ex* pro *a* Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. —

46. Medi a rege suo cognominati putantur. Namque Iason Peliaci regis frater a Peliae filiis Thessalia pulsus est[41] cum Medea uxore sua, cuius fuit privignus Medus rex Atheniensium, qui post mortem Iasonis Orientis[42] plagam perdomuit, ibique Mediam urbem condidit, gentemque Medorum nomine suo appellavit. Sed invenimus[43] in Genesi[44], quod Madai auctor gentis Medorum fuit, a quo et cognominati, ut superius dictum est.

47. Persae a Perseo[45] rege sunt vocati, qui a[46] Graecia in[47] Asiam transiens, ibi barbaras gentes gravi diuturnoque bello perdomuit, novissime victor nomen subiectae genti dedit[48]. Persae autem ante Cyrum ignobiles fuerunt, et nullius inter gentes loci[49] habebantur. Medi semper potentissimi fuerunt.

48. Casdei[50], qui nunc Chaldaei vocantur, a Caseth filio Nachor fratris Abrahae[51] cognominati sunt.

49. Sabaei dicti ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, quod est supplicare[52] et venerari, quia divinitatem per ipsorum thura veneramur. Ipsi sunt et Arabes[53], qui[54] in montibus Arabiae sunt, qui vocantur Libanus et Antilibanus[55], ubi thura colliguntur.

50. Syri ab Assurim[56] vocati perhibentur, qui fuit nepos Abraham ex Cethura. Quos autem veteres Assyrios, nunc nos vocamus Syros[57], a parte totum appellantes.

51. Hebraei vocati sunt[58] ab Heber, qui pronepos fuit Sem.

52. Israelitae vero ab Israel filio Isaac. Nam patriarcham Hebraeorum fuisse[59] Israel, a quo duodecim Iudaeorum tribus[60] Israelis vocabulum sortitae sunt. Iudaeis autem scissura decem tribuum[61] nomen[62] imposuit. Nam antea Hebraei sive Israelitae nuncupabantur.

53. Ex quo autem in duo regna Dei populus[63] est divisus[64], tunc duae tribus, quae de stirpe Iuda reges habebant, Iudaeorum nomen sortitae sunt. Reliqua pars decem tribuum, quae in Samaria regem sibi[65] constituit ob populi magnitudinem pristinum nomen retinuit Israelis[66].

54. Samaritanorum gens[67] sumpsit exordium ab Assyriis, qui transmigrati habitaverunt in Samaria, qui Latine interpretantur custodes, eo quod captivato Israel isti in terra[68] regionis eorum ad custodiam collocati sunt.

55. Phoenix Cadmi frater de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnavit, eosque[69] populos ex suo nomine Phoenices, eamque provinciam Phoeniciam nuncupavit.

56. Sidones autem a civitate quae vocatur Sidon traxisse vocabulum perhibentur.

Vulg. *eorum exules*. — 35) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *voc. eor.* — 36) *ac* al. — 37) Sic Gu. 1. *Scythia pulsi* vulg. — 38) *solitudinem* al. pr. — 39) *fures* Gu. 1. — 40) *etiam* om. Gu. 2. — 41) *est* om. Gu. 2. — 42) *orientalis* Gu. 2. — 43) *inveniemus* Gu. 2. — 44) in Genesi indicatur haec res, non clare exprimitur. — 45) *Perso* Ar. — 46) *a* pro *e* Gu. 1. — 47) *in* om. Gu. 1. 2. al. pr. — 48) *subiectae genti nomen dedit* va. — 49) *nullius loci inter gentes* Gu. 2. — 50) *Chasdim* Arev. — 51) *fratris Abrahae* al. om. — 52) *supplicari* pr. — 53) *Arabi* Gu. 1. 2. — 54) *quia* Gu. 2. pr. va. — 55) *et Antilibanus* om. Gu. 1. — 56) Sic Ar. — Vulg. *a Surim*. — 57) *Syros voc.* Gu. 2. — 58) *sunt* om. Gu. 2. — 59) Vulg. *constat fuisse*, sed *constat* om. Gu. 1. 2. al. — 60) Sic Gu. 1. pr. *tribus Iud.* — *Iudaeorum* om. va. — 61) *tribus* Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. Ar. — *nomina* vulg. — 63) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — Vulg. *populus Dei*. — 64) Sic Gu. 1. *divisus est* vulg. — 65) Sic Gu. 1. 2. *sibi regem* vulg. — 66) Sic Gu. 1. *Israel* vulg. — 67) *genus* va. — 68) *in terram* Gu. 2. pr. — 69) *eos* Gu. 2.

57. Saraceni dicti, vel quia ex Sara genitos[1] se praedicent, vel[2], sicut gentiles aiunt, quod ex Syrorum sunt origine[3] quasi Syriginae. Hi peramplam habitant solitudinem. Ipsi sunt et Ismaelitae, ut[4] liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi Cedar a filio Ismaelis[5]. Ipsi Agareni ab Agar, qui, ut diximus, perverso nomine Saraceni vocantur, quia ex Sara se genitos gloriantur.

58. Philistei ipsi sunt Palaestini, quia p literam sermo Hebraeus[6] non habet, sed pro eo φ Graeco utitur[7]. Inde Philistei pro Palaestinis dicuntur, a[8] civitate utique sua. Iidem et allophyli, id est alienigenae, ab[9] hoc, quia semper fuerunt inimici Israel, et longe ab eorum genere et[10] societate separati.

59. Chananei appellati de Chanaan filio Cham, quorum terram Iudaei possederunt. Ex cuius origine fuit Emor, pater Sichen[11], a quo Amorrei sunt nuncupati.

60. Aegyptii ab Aegypto quodam rege suo[12] vocati sunt. Nam antea Aerii[13] dicebantur[14]. Interpretantur autem lingua Hebraica Aegyptii affligentes, eo quod afflixerunt[15] populum Dei, priusquam divino auxilio liberarentur[16].

61. Armenius ex Thessalia unus de numero ducum Iasonis, qui ad Colchos profecti sunt, recollecta multitudine, quae amisso rege[17] passim vagabantur[18], Armeniam condidit, gentique ex suo vocabulo nomen dedit.

62. Limes est Persicus, qui Scythas ab eis dividit, Scytha cognominatus[19], a quo limite Scythae a quibusdam perhibentur vocati[20], gens antiquissima semper habita. Hi Parthos Bactrianosque vicerunt[21], foeminae autem eorum[22] Amazonum regna condiderunt.

63. Massagetae ex Scytharum origine sunt. Et dicti Massagetae quasi graves, id est fortes Getae. Nam sic Livius argentum grave dicit, id est massas. Hi sunt, qui inter Scythas atque Albanos septentrionalibus[23] iugis inhabitant.

64. Amazones dictae sunt, seu quod simul viverent sine viris, quasi ἅμα ζῶσαι[24], sive quod adustis dexterioribus mammis essent, ne sagittarum iactus impediretur, quasi ἄνευ μάζου[25]. Nudabant enim quam adusserant mammam. Has Titianus[26] unimammas dicit. Nam hoc est Amazon, quasi ἄνευ μάζου, id est sine mamma. Has dicunt iam non esse[27], quod earum gentes[28] partim ab Hercule, partim ab Achille[29], vel[30] Alexandro usque ad internecionem deletae sunt.

65. In parte[31] Asiaticae[32] Scythiae[33] gentes, quae posteros[34] se Iasonis[35] credunt, albo crine nascuntur ab assiduis nivibus, et ipsius capilli color genti nomen dedit. Inde[36] dicuntur

1) *geniti* Gu. 2. — 2) Vv. *vel sicut . . . solitudinem* om. al. — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *ex origine Syrorum sint.* — 4) *ut . . . Ismaele* al. om. — 5) *a Cedar filio Ismaelis* al. — 6) *Hebraicus* al. — 7) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *utuntur* vulg. — 8) *a* addidi e Gu. 1. pr. — 9) *ab* pro *ob* Gu. 1. — 10) *ac societate* Gu. 2. pr. va. — 11) *Sichem* Gu. 2. va. — 12) Sic Gu. 1. pr. va. — *suo rege* vulg. — *suo* om. Gu. 2. al. — 13) *Hebraei* Gu. 2. — 14) *vocabantur* va. — 15) Sic Gu. 1. al. — *afflixerint* vulg. — 16) *liberaretur* Ar. — *populum Dei* pro *Dei pop.* Gu. 1. — 17) Vulg. add. *Iasone*, quod om. Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. — vulg. *vagabatur.* — 19) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *Scythia cognominata.* (*cognominatur* Gu. 1.) — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *a quodam limite, a quo Scythiae perhib. voc.* — 21) *vicerunt* addidi e Gu. 1. — 22) *eorum* om. Gu. 2. — 23) *septentrionabilibus* Gu. 1. — 24) *amazon* Gu. 1. — *amaizoin* Gu. 2. — *amaizom* Gu. 3. — *amazoi* Gu. 4. — *amaizon* pr. va. — 25) om. Graecum pr. — 26) *Titanus* Gu. 1. — *Tacianus* va. — 27) Sic Gu. 1. — Vulg. *Has iam non esse constat* — *constat* om. Gu. 2. al. va. — 28) *gentes* om. Gu. 2. va. — 29) *partim ab Achille, partim ab Hercule* Gu. 2. — 30) Vulg. *vel ab*, sed *ab* om. Gu. 1. — 31) Sic Gu. 1. Ar. — *partes* pr. va. — *partibus* vulg. — 32) *Asiaticae* al. om. — 33) *Scythiae* om. Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *posteras* vulg. — 35) *Iasone* Gu. 2. — 36) Vulg. *et inde*, sed *et* om. Gu. 1. — *et ideo* va. — 37) *id est* om. Gu. 1. — 38) *inest* al. om. — 39) *pupula* Gu. 2. — 40)

Albani. Horum glauca oculis, id est picta[37] inest[38] pupilla[39], adeo ut nocte plus quam die cernant. Albani autem vicini Amazonum[40] fuerunt.

66. Ugnos antea Hunnos vocatos[41], postremo a rege suo Avaros[42] appellatos[43], qui prius in ultima Maeotide inter glacialem Tanaim et Massagetarum immanes populos habitaverunt. Deinde pernicibus equis[44] Caucasi rupibus, ubi feras gentes Alexandri claustra cohibent, eruperunt[45], et orientem viginti annis tenuerunt[46] captivum[47], et ab Aegyptiis atque Aethiopibus annuum vectigal exegerunt.

67. Troianorum gens antea[48] Dardana a Dardano rege[49] nominata. Nam Dardanus et Iasius fratres[50] e Graecia profecti, ex iis Iasius ad Thraciam, Dardanus ad Phrygiam pervenit, ibique primus regnavit. Post quem filius eius Erichthonius, deinde nepos eius Tros, a quo Troiani nuncupati sunt.

68. Galatae Galli esse noscuntur, qui in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo peracta victoria diviserunt, sicque deinde Graecis admixti primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae nuncupantur.

69. Graeci ante Thessali a Thessalo, postea a Graeco rege Graeci sunt nuncupati[51]. Nam Graeci proprie Thessali sunt.

70. Lapithas autem gentem Thessaliae fuisse aiunt, circa Penion[52] amnem olim inhabitantem, a Lapitha Apollinis filia nuncupatos.

71. Sicyones[53] Graeci sunt nuncupati, a rege Sicyone[54]. Hi primum Agialei[55] vocabantur, a rege Agialio, qui primus imperavit Sicyoniis[56], a quo et Agialea civitas[57] nuncupata est, quae nunc Peloponnensis[58] a Pelope rege suo. Ipsi sunt et Arcades, ab Arcade rege Iovis et Calystus[59] filio dicti.

72. Danai a Danao rege vocati. Iidem et Argivi, ab Argo conditore cognominati. Postquam autem rex Graecorum Apis[60] mortuus est, huic filius Argus successit in regnum[61], et ex eo Argivi vocati sunt[62], qui etiam ab eis post obitum ut[63] Deus haberi coepit, templo et sacrificio honoratus.

73. Achaei, qui et[64] Achivi, ab Achaeo Iovis filio dicti.

74. Pelasgi nominati, quia cum velis pansis[65] verno tempore advenisse Italiam visi sunt, ut aves. Primo enim[66] Varro Italiam appulisse[67] commemorat. Graeci vero Pelasgos ab Iovis[68] et Larissae filio[69] perhibent dictos.

Sic Gu. 1. — *Amazonibus* vulg. — 41) *vocamus* al. pr. — 42) Sic Gu. 1. — *Avares* va. — *Abares* vulg. — 43) Vulg. add. *dicunt*, quod om. Gu. 1. al. pr. va. — 44) *equis* om. Gu. 2. — 45) Sic Arev. ex Hieron. Ep. 30. — Vulg. *rupibus feras gentes Alexandri claustra cohibente ruperunt* corruptissime. *cohibentes* al. va. — *cohibentia* al. — Arev. coniecit *claustro cohibente.* — 46) *retinuerunt* edit. Goth. pr. va. — 47) *captivum* al. om. — 48) *ante* Gu. 2. — 49) *rege* om. Ar. — 50) *frater eius* al. — 51) *dicti sunt* al. — 52) *Pelion* Gu. 1. 2. — *Peneum* Ar. — 53) Sic Gu. 1. — *Sicyonii* vulg. — 54) Sic Gu. 1. — Vulg. *a Sicyonio rege.* — *a Sitione rege* Gu. 2. va. — 55) *Aegialaei . . Aegialeo* Ar. — *Agealea* pr. — *Agealia* va. — *Agialeo* al. — *Aegialo* al. — 56) Sic Gu. 1. — Vulg. *Sicyoniis imper.* — 57) *civitas* om. Ar. — 58) *Pelopensis* Gu. 1. — *Peloponnesus* ed. Goth. Ar. — *vocatur* hic add. pr. va. Om. *vocatur* Gu. 1. 2. quum vulg. sit post *rege suo.* — 59) Sic scripsi de coniectura. *Calisti* Gu. 2. — *Calistonis* Ar. — *Calistae* vulg. — 60) *Apis rex Gr.* Gu. 2. — *Apis Graec. rex* Ar. — 61) *in regno* Gu. 2. — 62) *appellati sunt* pr. va. — 63) *ut* om. Gu. 2. — 64) *et* om. Gu. 1. — 65) *sparsis* al. — *pelagi* var. lect. ap. Goth. — 66) *eos* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 67) *Italia expulsos fuisse* Gu. 1. — *Italia expulsos esse* var. lect. ap. Goth. — *Italia* Gu. 1. 2. al. — 68) Sic Gu. 1. — *Iovis* omisso *ab* va. — *a Iovis* al. — *a Pelasgo Iovis* Ar. — *ab* om. Gu. 2. — *a Iove* vulg. — 69) *filios* Gu. 2. pr. va.

75. Myrmidones fuerunt Achillis[1] socii[2]: Dolopes Pyrrhi. Dicti autem[3] Myrmidones propter astutiam, quasi μύρμηκες, id est formicae. Eratosthenes autem dicit[4] Myrmidonas[5] a Myrmidone[6] duce Iovis et Eurymedusae[7] filio.

76. Cecropi[8] Atheniensium regi successit Cranaus[9], cuius[10] filia Atthis nomen et regioni et genti dedit. Et ex ea Attici cognominati, qui sunt Athenienses.

77. Ion vir fortis ex suo nomine eosdem Athenienses vocavit Iones.

78. Macedones a nomine Emathionis[11] regis antea Emathii[12] nuncupati sunt: postea Macedones dicti[13].

79. Epirotae a Pyrrho Achillis[14] filio prius Pyrrhidae[15], postea vero a[16] Pyrrho rege ad Italiam transire praesumpserunt.

80. Dorus Neptuni et Ellopis filius fuit, unde Dori et originem et nomen ducunt. Sunt autem pars[17] Graeciae gentis, ex quibus etiam cognominata est tertia lingua Graecorum, quae Dorica appellatur.

81. Lacedaemones a Lacedaemone Semelae[18] filio dicti. Hi diu perseverantes in bello contra Messenios, veriti, ne diuturnitate praelii spem prolis amitterent[19], praeceperunt, ut virgines eorum cum iuvenibus domi relictis concumberent, sicque ex promiscuo virginum[20] concubitu iuvenes de incertis parentibus nati ex nota[21] materni pudoris Spartani[22] vocati sunt. Nam ipsos esse Spartanos, quos et Lacedaemonios[23] affirmant. Spartanos vero propter repentinos adversus Cadmum quasi de terra contractus et ex omni parte conflictus ita vocatos[24].

82. Thraces ex filio Iaphet, qui vocatus est Thiras et orti et cognominati[25], ut superius[26] dictum est, perhibentur, licet gentiles eos ex moribus ita dictos existiment[27], quod sint truces[28]. Saevissimi enim omnium gentium fuerunt, unde et multa de eis fabulosa memorantur: quod captivos diis suis litarent, et humanum sanguinem in ossibus capitum potare soliti essent[29]. De quibus Virgilius[30]:

Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum.

quasi crudelium et avarorum[31].

83. Istrorum gens originem a Colchis[32] ducit, qui missi ad Argonautas persequendos, ut a ponto recesserunt[33], intraverunt Istrum fluvium, a vocabulo amnis, quo a[34] mari recesserunt[35], appellati sunt.

1) *Achillis* om. Gu. 2. — 2) *Dolopes socii* Gu. 2. — 3) *sunt* add. Gu. 2. — 4) *dictos* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 5) Sic Gu. 1. — Vulg. *Myrmidones.* — 6) *Myrmidono* Gu. 1. — 7) *eorimosae* Gu. 2. — *Eurymosae* var. lect. ap. Goth. — 8) *Cecropis . . . regis* Gu. 2. — 9) Sic Ar. — *Granus* Gu. 1. va. al. ap. Goth. — *Agranus* vulg. — *Ogranus* Gu. 2. — 10) *cui* Gu. 1. — 11) Sic Ar. — *Macionis* vulg. — 12) Sic Ar. — *emati* Gu. 2. — *matti* Gu. 1. — *Emaei* vulg. — *Amasani* vel *Amacani* al. ap. Goth. — 13) Sequuntur vulgo haec: *a Macedone rege Deucalionis materno nepote*, quae om. Gu. 1. 2. al. — 14) *Achilli* Gu. 2. — 15) Sic Ar. — *Piride dicto* vulg., sed *dicto* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 16) *e* Gu. 2. — 17) *partes* Gu. 1. — 18) *Semele ac Iovis* al. — 19) Sic Gu. 1. 2. va. var. lect. ap. Goth. Ar. — *prolis spem perderent* vulg. — 20) Vulg. add. *et maritorum*, quae om. Gu. 1. 2. al. — 21) Sic Gu. 1. — Vulg. *nati sunt et ex* cet. — *nati sunt ex* Gu. 2. — 22) *Parthenii* Ar. — 23) *Lacedaemonios* pro *Lacedaemones* Gu. 1. 2. — *affirmant* addidi e Gu. 1. — 24) Vv. *Spartanos vero propter repentinos* (*adventus* add. pr. va.) *adversus Cadmum* (*chamum* Gu. 1. 2.) *quasi de terra contractus* (*contractos* Gu. 1. 2. pr. va.) *et ex omni parte conflictus* (*conflictos* al. — *confluctos* pr. — *confluitos* va.) *ita vocatos* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 25) *cognominati sunt Thraces* al. omissis: *ut superius . . . truces.* — 26) Vide §. 31. — 27) *existimant* Gu. 2. — 28) *et quod sint truces* va. — 29) Sic Gu. 1. 2., nisi quod *portare* cum vulg. exhibent

84. Romani a Romuli nomine nuncupati, qui urbem Romam condidit, gentique et civitati nomen dedit. Hi[36] antea[37] a Saturno Saturniani[38], a Latino Latini vocati sunt. Nam Latinus Italiae rex fuit, qui ex suo nomine Latinos appellavit, qui postea nuncupati sunt Romani[39]. Hi et Quirites dicti, quia Quirinus dictus est Romulus, quod semper hasta utebatur, quae Sabinorum lingua quiris dicitur.

85. Italus quoque et Sabinus et Sicanus fratres fuerunt, ex quibus nomina populis imposita et regionibus sunt. Nam ab Italo Itali, a Sabino Sabini, a Sicano Sicani cognominati sunt, qui et Siculi, id est Sicilienses[40].

86. Tusci Italiae gens est a frequentia sacrorum et thuris vocata, id est ἀπὸ τοῦ ϑῦσαι[41].

87. Umbri Italiae gens[42], sed Gallorum veterum propago, qui Apenninum montem incolunt, de quibus historiae perhibent, quod[43] tempore aquosae cladis imbribus superfuerint, et ob hoc ὀμβρίους[44] Graece nominatos.

88. Marsi gens Italiae dicta[45] a comite Liberi Marsia, qui usum illis vitium ostendit, et ob hoc statuam illi[46] fecerunt, quam[47] postea Romani victis Marsis tulerunt. Marsos autem Graeci Uscos[48] vocant, quasi ὀφιούχους[49], quod multos[50] serpentes habent[51], et ὄφις[52] serpens dicatur. Illaesos autem esse carminum maleficiis. Inhabitant autem plagam Apennini montis simul cum Umbris.

89. Gothi[53] a Magog filio Iaphet nominati putantur, de similitudine ultimae syllabae, quos veteres[54] magis Getas, quam Gothos vocaverunt, gens fortis et potentissima, corporis[55] mole ardua, armorum genere terribilis. De quibus Lucanus[56]:

Hinc Dacus premat, inde Getes[57] *occurrat Iberis.*

90. Daci autem Gothorum[58] soboles fuerunt, et dictos putant Dacos, quasi dagos, quia de Gothorum stirpe creati sunt. De quibus ille[59]:

Ibis arctoos[60] *procul usque Dacos*[61].

91. Bessi barbari fuerunt, qui a multitudine boum sic vocati creduntur. De quibus quidam[62]:

Qui colit terrae medio vel ille
Divitis multo bove[63] *pilleatus*[64]
Accola ripae.

Gu. 1. pr. — *potare* Gu. 2. e rasur. va. et var. lect. ap. Goth. — *essent soliti potare* Ar. — Vulg. *portare soliti sunt.* — 30) Aen. III, 44. — 31) *barbarorum* al. — 32) Sic Gu. 1. va. Ar. — *a locis* vulg. — 33) *recesserunt* addidi e Gu. 1. al. — *ad pontum* al. — 34) *qua mari* al. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *recesserant* vulg. — *concesserant* al. Ar. — *secesserant* al. — 36) *qui* al. — 37) Sic Gu. 1. — Vulg. *ante.* — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *Saturnii.* — *Saturnini* va. — 39) Sic Gu. 1. — Vulg. *Romani nunc. sunt.* — 40) Sic Gu. 1. — Vulg. *qui et Siculi cognominati sunt, iidem et Sicilienses.* — 41) Sic Gu. 1. — *tysain* Gu. 2. 3. 4. ἀπὸ τοῦ ϑυσιάζειν Ed. va. *anotyticcazin.* — ϑυάζειν var. lect. ap. Goth. Om. Graecum pr. — Vulg. ϑύειν. — 42) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *genus est.* — 43) *eo quod* Gu. 2. al. va. — 44) *umbros* Gu. 1. — *umbrios* Gu. 2. 4. pr. va. — 45) *dicti* Gu. 2. — 46) Sic Gu. 1. — Vulg. *illi statim.* — 47) *quem* Gu. 1. — 48) Sic Ar. — *Tuscos* vulg. — 49) οφεκδις Gu. 2. — σφcκyc Gu. 3. 4. (qui mox ita pro ὄφις exhibet.) Om. pr. va. — 50) *multas* Gu. 2. — 51) Sic Gu. 1. — *habeant* vulg. — 52) οφεις Gu. 2. — *cois* va., quae *et* om. Om. pr. — 53) *gens* add. al. — 54) *Graeci* add. Gu. 2. — 55) Sic Gu. 1. — *corporum* vulg. — 56) Lucan. II, 54. — 57) *Getis* Gu. 1. — *Getas* Gu. 2. — 58) *Getarum* Ar. — 59) Paulinus ad Nicetam 17. — 60) Sic Ar. — *arcthos* Gu. 1. — *arctos* Gu. 2. — *aroos* pr. va. — *Aretos* vulg. — 61) Sic Gu. 2. 4. Ar. — Vulg. *Dagos.* — 62) Paulinus ad Nicetam 243. — 63) *multo bove* om. Gu. 2. — 64) *pileatus* Ar.

92. Gipedes[1] pedestri praelio magis, quam equestri sunt usi, et ex[2] hac causa sunt vocati[3].

93. Sarmatae patentibus campis inequitabant armati[4] prius quam eos Lentulus Danubio prohiberet, atque inde ob studium armorum Sarmatae nuncupati existimantur.

94. Lanus fluvius fertur ultra Danubium, a quo Alani dicti sunt, sicut et populi inhabitantes[5] iuxta Lemannum fluvium Alemani vocantur. De quibus Lucanus[6]:

Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno.

95. Longobardos[7] vulgo ferunt nominatos[8] a prolixa barba et nunquam tonsa.

96. Vandelicus[9] amnis ab extremis Galliae erumpens, iuxta quem fluvium habitasse[10], et ex eo traxisse[11] nomen Vandali[12] perhibentur.

97. Germanicae[13] gentes dictae, quod sint immania corpora, immanesque nationes saevissimis duratae frigoribus, qui mores ex ipso coeli rigore traxerunt, feroces[14] animi et semper indomiti, raptu venatuque viventes. Horum plurimae gentes variae armis, discolores habitu, linguis dissonae, et origine vocabulorum incertae, ut Tolosates[15], Angriari, Quadi[16], Tungri[17], Marcomanni, Bructeri, Chamavi, Wangiones[18], Tubantes, quorum immanitas barbariae etiam in ipsis vocabulis horrorem quendam significat.

98. Suevi pars Germanorum fuerunt in fine Septentrionis. De quibus Lucanus[19]:

Fundit ab extremo flavos aquilone Suevos.

Quorum fuisse centum pagos et populos multi prodiderunt[20]. Dicti autem Suevi putantur a monte Suevo, qui ab ortu initium Germaniae fuit[21], cuius loca incoluerunt.

99. Burgundiones quondam a Romanis subacta interiori[22] Germania per castrorum limites positi a Tiberio Caesare in magnam convaluerunt[23] gentem, atque ita nomen ex locis sumpserunt, quia crebra per limites habitacula constituta burgos[24] vulgo vocant. Hi postea rebelles Romanis effecti[25] plus quam octoginta millia armatorum ripae Rheni fluminis insederunt, et nomen gentis obtinuerunt.

100. Saxonum gens[26] in Oceani[27] litoribus[28] et paludibus inviis sita, virtute atque agilitate habilis. Unde et appellata, quod sit durum et validissimum genus hominum et praestans caeteris piraticis[29].

1) *Gipides* Gu. 1. — 2) *ex* om. Gu. 2. — 3) Vulg. *ita vocati*, sed *ita* om. Gu. 1. — *sunt* autem addidi e Gu. 1. pr. va. — 4) Sic Gu. 1. — Vulg. *armati inequitabant.* — 5) *inhabitantes* Gu. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *habitantes.* — 6) Lucan. I, 396. — *cava* pro *cavo* va. — 7) *Langob.* Gu. 2. al. — 8) *fertur nominasse* Gu. 2. al. — *nominasse* Gu. 1. — 9) *Vandalicus* al. — *Vindilicus* Ar. — *Vindelicus* va. — 10) *inhabitasse* Gu. 2. al. pr. va. — 11) *transisse* Gu. 2. — 12) *Wandali* Ar. pr. va. — 13) *Germaniae* Ar. — 14) Sic Gu. 1. al. — *ferocis* vulg. — 15) Sic Ar. — *Colorates* Gu. 1. 4. — *Tolerates* vulg. — *Toleratae* va. — *Olarates* al. ap. Goth. — 16) Sic Ar. — Vulg. *Samsi, Variquadi.* — *Amsi Vari Quadi* Gu. 4. — *Amsi Vari Quadicii* Gu. 1. — *Samsi Vari* Gu. 2. *Quadi* om. — Al. *Amsivari.* — Al. *Samsi, Vani, Quadi.* — 17) *Mungri* Gu. 1. — *Turingi* Gu. 4. — *Chamavi* pro *Camasi* scripsi cum Ar. — 18) *Wangiones* scripsi cum Ar. pro *Blangianae* vulg. — *Blangiani* Gu. 1. 4. Multis modis corrupta sunt nomina. — 19) Lucan. II, 51., ubi est *Fundat.* — 20) Sic Gu. 1. va. — *proderunt* Gu. 2. — *tradiderunt* vulg. — 21) Sic Gu. 1. — *facit* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — Vulg. *interiore.* — 23) Sic Gu. 1. va. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *coluerunt* Ar. — *coaluerunt* al. et var. lect. ap. Goth. *creverunt.* — 24) *burges* Gu. 1. — *purgos* al. — 25) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *effecti Rom.* — 26) *genus* Gu. 2. — 27) *maris* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — 28) *finibus et litor.* Gu. 1. — 29) In margine Lucani codicis charactere satis antiquo additur: *Qui prius Sicambri dicti a civitate Sicambria, quam condiderunt iuxta Maeotides paludes:*

101. Franci a quodam proprio duce vocari putantur. Alii eos a feritate morum nuncupatos existimant. Sunt enim in illis mores inconditi, naturalisque[30] ferocitas animorum.

102. Britones[31] Latine nominatos quidam suspicantur[32], eo quod bruti sunt[33], gens intra[34] oceanum interfuso mari quasi extra orbem posita. De quibus Virgilius[35]:

Toto divisos[36] *orbe Britannos.*

103. Scoti propria lingua nomen habent a picto corpore, eo quod aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate annotentur.

104. Galli a corporis candore[37] nuncupati sunt. *Γάλα* enim Graece lac dicitur. Unde et Sibylla sic eos appellat, cum ait de iis[38]:

Tunc lactea colla
Auro innectuntur[39].

105. Secundum diversitatem enim coeli et facies hominum et colores et corporum quantitates et animorum diversitates existunt. Inde Romanos graves, Graecos leves, Afros versipelles, Gallos natura feroces atque acriores ingenio pervidemus, quod natura climatum facit.

106. Galli autem Senones[40] antiquitus Xenones[41] dicebantur, quod Liberum hospitio recepissent; postea x in s literam commutata est.

107. Vacca oppidum fuit iuxta Pyrenaeum, a quo sunt cognominati Vaccaei, de quibus creditur dixisse poeta[42]:

Lateque vagantes Vaccaei.

Hi Pyrenaei iugis peramplam montis[43] habitant solitudinem[44]. Iidem et Vascones quasi Vaccones, c in s literam demutata.

108. Quos Gneus[45] Pompeius edomita Hispania et ad triumphum venire festinans de Pyrenaei iugis deposuit et in unum oppidum congregavit. Unde et Convenarum nomen urbs[46] accepit.

109. Hispani ab Ibero amne primum Iberi, postea ab Hispano[47] Hispani cognominati sunt.

110. Galleci[48] a candore dicti[49], unde et Galli. Reliquis enim Hispaniae populis candidiores existunt. Hi Graecam sibi originem asserunt. Unde et naturali ingenio callent.

fuerunt enim de Troia exules post excidium eius. In Gu. 3. ad inferiorem marginem haec nota reperitur: *vel sicut alii volunt a magnis cultellis, quos subtus sagos gestabant, quae vulgo sach vocantur, dum ad condictum placitumque cum Thuringis convenissent, quod communi consilio hii et illi laudaverant pro condicione pacis. Atque cum hiisdem cultris Thuringorum multitudinem occiderunt, terramque eorum hactenus possederunt.* — 30) *que* om. Gu. 1. 2. pr. — 31) *Britannos* al. — 32) Sic Gu. 1. — Vulg. *quidam Lat. nom. suspic.* — 33) Sic Gu. 1. — *sint* vulg. — 34) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *inter* vulg. — 35) Eclog. 1, 67. — 36) *diviso* Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. — Vulg. *a candore corporis.* — 38) *Virgilius* Arev. Grialium secutus, qui ex Hieron. in prooem. lib. 2. in ep. ad Gal. ex Lactantio Sibyllae nomen irrepsisse dicit in Isidori codd. At recte se habet Sibylla. Est enim locus e Virgil. Aen. VIII, 660., ubi Venus dare ostenditur Aeneadae clypeum, in quo, quae futura sunt, picta sunt. — 39) *innectentur* Gu. 1. — 40) *Zenones* al. — 41) *Zenones* Gu. 1. 2. pr. va. et sic postea *z* pro *x* — 42) *poetam* Gu. 2. va. Locus est e Virg. Aen. IV, 42. ubi est: *Lateque furentes Barcei.* — 43) *per montis amplam* Gu. 1. — 44) ad marg. cod. Tolet. I. notatur: *Vaccaeos invictos, a nullo gente victos.* — 45) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. (*Cn.*) — Vulg. *quod genus.* — 46) Sic Gu. 1. — Vulg. *urbs nomen.* — 47) Sic Gu. 1. al. Cod. I. Vat. Arch. *ab Spania* et ex correct. recent. *ab Hispali.* — Vulg. *ab Hispalo.* — 48) Sic pr. va. al. Ar. — *Gallici* al. — *Gallicii* vulg. — *Gallei* Gu. 1. — *Galethi* Gu. 2. — 49) Vulg. add. *finguntur*, quod om. Gu. 1. 2. Ar.

111. Siquidem post finem Troiani belli Teucrum morte Aiacis fratris invisum patri Telamoni dum[1] non reciperetur in regnum, Cyprum concessisse[2], ibique urbem nomine antiquae patriae Salaminam condidisse, inde ad Gallaeciam[3] profectus[4] et positis[5] sedibus ex loco nomen genti[6] dedisse perhibetur.

112. Astures gens Hispaniae, vocati eo, quod circa Asturam[7] flumen septi[8] montibus silvisque crebris inhabitant[9].

113. Cantabri Hispaniae gens[10] a vocabulo urbis, et Iberi amnis, cui insidunt, nuncupati[11]. Horum animus pertinax et magis ad latrocinandum, et ad bellandum, vel ad perpetiendum verbera semper parati.

114. Celtiberi ex Gallis Celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio Celtiberia. Nam ex flumine Hispaniae Ibero, ubi consederunt[12], et ex Gallis, qui Celtici dicebantur, mixto utroque vocabulo Celtiberi nuncupati sunt.

115. Afri appellati ab uno[13] ex posteris Abrahae, qui vocabatur Afer, qui dicitur duxisse adversus Libyam exercitum, et ibi victis hostibus consedisse, eiusque posteros ex nomine atavi et Afros et[14] Africam nuncupasse.

116. Poeni autem Carthaginenses sunt a Phoenicibus nuncupati, qui cum Didone profecti sunt.

117. Tyrios vero a Tyria urbe Phoenicum nominatos[15], de qua profecti sunt, et in Africae littus venerunt.

118. Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, et quia ex Getis venerunt[16], derivato nomine Getuli cognominati sunt. Unde et opinio est apud Gothos, ab antiqua cognatione Mauros consanguinitate propinquos sibi vocare[17].

119. Africam autem initio habuere Libyes, deinde Afri, post haec Getuli, postremum Mauri et Numides.

120. Mauri et Numides[18], ut Afri putant, sic sumpserunt exordium[19] et vocabulum. Nam postquam in Hispania interiit Hercules[20], et exercitus eius compositus ex variis gentibus amisso duce passim sibi sedes quaerebant[21], ex eo numero Medi et Persae et Armenii navibus in Africam transvecti proxima mari[22] loca occupavere.

121. Sed Persae dum materiam in agris pro construendis domiciliis non invenissent[23], et ignara lingua commercium prohiberet, per patentes agros et diversas solitudines vagabantur,

1) *quum* Ar. — 2) Vulg. add. *ferunt*, quod om. Gu. 1. (qui ad fin. add. *perhibetur*) 2. al. Inclusit Ar. — *traditur* al. — 3) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *Gallaciam* Gu. 1. — *Galliciam* vulg. — *ad* al. om. — 4) *profectum* Ar. — 5) Sic Ar. — *expositis* vulg. — 6) *genti nomen* Gu. 2. Ar. — 7) Sic Ar. — Vulg. *ysturam*. — *Asturium* Gu. 2. — *Isturiam* va. — *Sturam* var. lect. ap. Goth. — 8) Sic Gu. 1. 2. va. var. lect. ap. Goth. Ar. — *septem* vulg. — 9) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *inhabitent*. — 10) Sic Gu. 1. — *gens Hispan.* vulg. — *gentes* al. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *appellati*. Om. utrumque va. — 12) Sic Gu. 1. al. — *consederant* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *ex uno* vulg. — 14) *et* om. Gu. 1. — 15) Sic Gu. 1. 2. al. — Vulg. *Tyrii . . . nuncupati*. — *Tyrios . . . nuncupatos* al. — *cognominatos* Ar. — *nominati* Ar. — 16) Sic Gu. 1. 2. — *venerant* vulg. — 17) *vocari* Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. al. pr. va. — vulg. *Numidae*. — 19) *et exord.* va. Tota res sumpta est e Sall. Iug. c. 18. — 20) Sic Gu. 1. — Vulg. *Hercules interiit*. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *quaerebat* al. — *quaereret* vulg. — 22) Sic Gu. 1. al. Sall. — *maris* vulg. — 23) Sic Gu. 1. va. — Vulg. *invenirent*. — 24) *vagabundi* Gu. 1. va. — 25) al. *vocabulum dedisset et ipsos propria lingua Medos appellaverunt* — *Numidas* Ar. — 26) *miscuerant* al. — 27) Sic Gu. 1. 2. va. *proximam Hispaniam* Ar. *proxime Hispaniam*. Al. *proxima Hispaniae loca*. — 28) *habitabant* al. — 29) Sic Gu. 1. al. va. — *corru-*

et a pabulationibus vagabundis[24] semetipsos[25] propria lingua Numides appellaverunt, id est sine oppido vagos et errantes.

122. Medi autem cum Libyis se miscuerunt[26], qui proxima Hispania[27] inhabitabant[28], quorum nomen paulatim Libyes corrupere[29], barbara lingua Mauros propter Medos[30] appellantes, licet Mauri ob colorem a Graecis vocentur[31]. Graeci enim nigrum μαυρὸν vocant. Aestifero quippe[32] calore afflati speciem atri coloris[33] ducunt.

123. Massylia civitas Africae est, non longe ab Atlante et hortis Hesperidum, a qua civitate Massylii vocati[34] sunt, quos nos corrupte Massulos vocamus, de quibus Virgilius[35]:

Hinc[36] *mihi Massylae*[37] *gentis monstrata sacerdos.*

124. Gaulalum[38] gentes sunt a meridie usque ad[39] oceanum Hesperium pervagantes. His nomen Gaulea[40] insula dedit, quae est iuxta Aethiopiam, ubi nec serpens nascitur, nec vivit.

125. Garamantes populi Africae prope Cyrenas inhabitantes, a Garamante rege Apollinis filio nominati, qui ibi ex suo nomine Garama oppidum condidit. Sunt autem proximi gentibus[41] Aethiopum. De quibus Virgilius[42]:

Extremi Garamantes.

Extremi autem, quia saevi et a consortio humanitatis remoti.

126. Hesperii vero sunt, qui circa Hispaniam commorantur[43]. Nam Hispania Hesperia est[44].

127. Aethiopes dicti a filio Cham, qui vocatus est Chus, ex[45] quo originem trahunt. Chus enim Hebraica lingua[46] Aethiops interpretatur.

128. Hi quondam ab Indo flumine consurgentes, iuxta Aegyptum inter[47] Nilum et oceanum, in meridie sub ipsa solis vicinitate insederunt[48], quorum tres sunt populi. Hesperi, Garamantes et[49] Indi. Hesperi sunt[50] occidentis, Garamantes Tripolis, Indi orientis.

129. Trogoditae[51] gens[52] Aethiopum, ideo nuncupati, quod tanta celeritate pollent, ut feras cursu pedum assequantur.

130. Pamphagi[53] et hi in Aethiopia sunt: quibus esca est, quicquid mandi potest et omnia fortuitu gignentia, unde et appellati[54].

131. Ichthyophagi, quod venando in mari valeant, et piscibus alantur tantum[55]. Hi post Indos montanas regiones tenent, quos subactos[56] Alexander Magnus piscibus vesci prohibuit.

132. Anthropophagi gens asperrima sub regione Serum[57] sita, qui quia humanis car-

perunt vulg. — 30) *pro Medis* Ar. — 31) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *vocarentur* al. — *nominentur* vulg. — 32) *enim* va. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *atri col. spec.* vulg. — 34) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *exorti* vulg. — 35) Virg. Aen. IV, 483. — 36) Sic Gu. 1. va. Ar. Virg. — *Hic* vulg. — 37) Sic Gu. 1. pr. Ar. Virg. — *Massiliae* vulg. — 38) Sic Ar. — Gu. 1. *Garilalum* — Vulg. *Gaulali.* — 39) *ad* addidi e Gu. 1. al. — 40) Sic Gu. 1. — *Gaulen* Gu. 2. — *Gaulonem* al. — *Gaulotem* al. — *Gauleon* al. — *Gauloe* Ar. — *Gauloen* vulg. Ut nos, sic incertus Geographus: *Gaulea insula in australi oceano occidentalis Aethiopiae.* Vide Salmas. Exercitt. Plin. p. 384. — 41) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *proximi gentes* pr. — *proximae gentes* vulg. — 42) Eclog. VIII, 44. — 43) *commemorantur* Gu. 2. — 44) Sic Gu. 1. — Vulg. *dicitur.* Neutrum horum Gu. 2. al. Ar. — Al. add. *et inde* (al. *Indi*) *Hesperi occidentis Garamantes.* — 45) *ex* pro *a* Gu. 1. 2. pr. va. — 46) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Hebraice* vulg. — 47) *inter* om. va. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *consederunt* vulg. — 49) Vv. *et Indi . . . Garamantes* om. al. — 50) *sunt* om. Gu. 2. — 51) *Troglo-ditae* Ar. — 52) *gentes* al. — *gens est* Gu. 2. — 53) *Pampigii* Gu. 2. — *Pamphili* edit. Vulcan., quae nobis est vulgata. — 54) *sunt* add. va. — 55) Sic Gu. 1. — Vulg. *tantum al.* — Al. om. *tantum.* — 56) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quas subactas* vulg. — 57) Sic Ar. — *Sericum* Gu. 1.

nibus vescuntur, ideo anthropophagi nominantur. Itaque sicut his, ita et ceteris gentibus per secula aut a regibus, aut a locis, aut a moribus, aut[1] ex quibuslibet aliis causis immutata vocabula sunt, ita ut prima origo nominis eorum temporum vetustate non pateat.

133. Iam vero hi[2], qui Antipodae[3] dicuntur, eo quod contrarii[4] esse nostris[5] vestigiis putantur, ut quasi sub terris positi adversa pedibus nostris calcent vestigia, nulla ratione credendum est, quia nec soliditas patitur, nec centrum terrae, sed neque hoc ulla historiae cognitione firmatur, sed hoc poetae quasi ratiocinando coniectant.

134. Titanas autem quosdam in Graecia fertur[6] fuisse robustos et excellentes viribus populos, quos ferunt fabulae ab irata contra deos terra ad eius ultionem creatos.

135. Unde et Titanes dicti sunt *ἀπὸ τῆς τίσεως*[7], id est ab ultione, quod quasi ulciscendae matris Terrae causa in deos armati[8] existerent[9]: quos fabulae a Iove bello fuisse superatos atque extinctos fingunt, propter quod e coelo iactis fulminibus interierunt[10].

CAP. III. *De regnis militiaeque*[11] *vocabulis.*

1. Regnum a regibus dictum. Nam sicut reges a regendo vocati, ita regnum a regibus.

2. Regnum universae nationes suis quaeque temporibus habuerunt[12], ut Assyrii, Medi, Persae, Aegyptii, Graeci[13], quorum vices sors temporum ita volutavit, ut alterum ab altero solveretur. Inter omnia autem regna terrarum[14] duo regna caeteris[15] gloriosiora[16] traduntur, Assyriorum primum[17], deinde Romanorum, ut temporibus et locis inter se ordinata atque distincta sunt[18].

3. Nam sicut illud prius et hoc posterius, ita illud in oriente et[19] hoc in occidente exortum est: denique[20] in illius fine huius initium confestim fuit. Regna caetera caeterique reges velut appendices istorum habentur.

4. Reges a regendo[21]. Sicut enim sacerdos a sanctificando[22], ita et rex a regendo. Non autem regit, qui non corrigit. Recte igitur faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Unde et apud veteres tale erat proverbium: *Rex eris, si recte facias*[23]*: si non facias, non eris.*

5. Regiae virtutes praecipuae duae: iustitia et pietas. Plus autem in regibus laudatur pietas[24]. Nam iustitia per se severa[25] est.

6. Consules appellati a consulendo, sicut reges a regendo, et[26] sicut leges[27] a legendo. Nam cum Romani regum superbam dominationem non ferrent, annua imperia binosque consules

1) *aut* pro *vel* Gu. 1. 2. Ar. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *his* vulg. — 3) *Antipodes* Ar. — 4) *contrarium* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. — *vestigiis nostris* vulg. — 6) *fert* Gu. 1. unde feci *fertur*. — Vulg. *ferunt*. — 7) Graeca om. pr. *apotoyticoc* va. — 8) *armatos* pr. — 9) *extiterint* Ar. — 10) *interiere* al. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *et militiae* vulg. — 12) Sic Gu. 1. 2. Ar. (*habuere*). — Vulg. *habuere temporibus*. — 13) *vel Romani* add. al. — 14) *terrarum regna* Gu. 2. — 15) *ceteris* om. va. — 16) *gloriosa* Gu. 2. cod. uterque Tolet. — 17) Sic Gu. 1. — *primo* vulg. — 18) *sunt* addidi e Gu. 1. — 19) *et* om. va. Ar. — 20) *denique . . . fuit* al. om. — 21) *vocati* add. Gu. 2. va. Ar. — 22) *sacrificando* Gu. 2. — 23) *facis* al. va. — *facies* Ar. ex Horat. Epist. I, 1, 60. unde sententia est sumpta. — 24) *quam iustitia* add. Gu. 2. — 25) *vera* Gu. 1. 2. — *severitas* al. — 26) *et* om. Gu. 1. — 27) *lex* al. — 28) *fastum regium* Gu. 1. 2. fortasse hoc verum est. — 29) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *ergo*. — 30) *annos singulos* Gu. 2. va. — 31) *elegerunt* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 32) *moderator* va. — *moderatio* al. — 33) Sic Ar. ex Hieron. in

sibi fecerunt. Nam fastus regius[28] non benivolentia consulentis, sed superbia dominantis erat. Hinc igitur[29] consules appellati, vel a consulendo civibus, vel a regendo cuncta consilio.

7. Quos tamen ideo mutandos per singulos annos[30] instituerunt[31], ut nec insolens diu maneret, et moderatior[32] cito succurreret. Inde autem duo pares, quia unus rem civilem, alter rem militarem administrabat. Regnaverunt autem annis CCCCLXIV[33].

8. Proconsules subiecti[34] erant consulibus, et dicti proconsules, eo quod vice[35] consulis fungerentur, sicut procurator curatoris[36], id est actoris.

9. Exconsules autem dicti, quod iam a consulatu exierint, sive discesserint peracto[37] vicis suae anno.

10. Dictatores nono[38] anno post reges expulsos Romani sibi creaverunt, dum gener Tarquinii ad iniuriam soceri vindicandam ingentem adversus Romam collegisset exercitum.

11. Hi quinquennii temporis imperio utebantur. Plus enim erant[39] honore[40], quam consules, qui annuas potestates tenebant[41]. Et dicti dictatores, quasi principes et praeceptores. Unde et magistri populi[42] nominabantur. Unde et edicta[43] dicuntur.

12. Caesarum nomen ab[44] Iulio coepit, qui bello civili commoto primus Romanorum[45] singularem obtinuit principatum. Caesar autem dictus, quod caeso mortuae matris[46] utero prolatus eductusque fuerit, vel quod cum caesarie natus sit. A quo etiam[47] imperatores sequentes Caesares dicti, eo quod comati essent. Qui enim exsecto utero eximebantur, caesones[48] et caesares appellabantur.

13. Iulius autem dictus, quia ab Iulo[49] Aeneae filio originem duxit, ut confirmat Virgilius[50]:

Iulius, a magno demissum nomen Iulo.

14. Imperator[51] autem nomen apud Romanos eorum tantum prius fuit[52], apud quos summa rei militaris consisteret, et ideo imperatores dicti ab imperando exercitui[53]: sed dum diu duces titulis imperatoriis fungerentur, senatus censuit, ut Augusti Caesaris hoc tantum esset nomen[54], eoque[55] is distingueretur a caeteris gentium regibus: quod et[56] sequentes Caesares hactenus usurpaverunt.

15. Solet enim fieri, ut primi regis nomen etiam reliqui[57] possideant, sicut apud Albanos ex Silvii nomine omnes reges Albanorum Silvii appellati sunt: sicut[58] apud Persas Arsacidae[59]: apud Aegyptios Ptolemaei: apud Athenienses Cecropidae.

16. Augustus ideo apud Romanos nomen imperii est, eo quod augerent olim[60] rempublicam amplificando. Quod nomen primitus[61] senatus Octaviano Caesari tradidit, ut quia auxerat terras, ipso nomine et titulo consecraretur[62].

Praef. ad Aggaeum et Euseb. in Chron. — Vulg. 467. — 34) *suffecti* al. — 35) *vicem* Ar. — 36) *curatori . . . actori* Gu. 2. pr. — 37) Sic Gu. 2. pr. Ar. — *pacto* vulg. — 38) Sic Ar. ex Euseb. Chron. — *quinto* vulg. — 39) *erat* Gu. 2. va. — 40) *in honore* al. — 41) *habebant* al. — 42) *a populo* Gu. 1. — 43) *dicta* Ar. — 44) *ab* pro *a* Gu. 1. — 45) *Romanum* Gu. 2. — 46) Vulg. add. *suae*, quod om. Gu. 1. 2. — 47) *etiam* pro *et* Gu. 1. — Utrumque om. Gu. 2. — 48) *caesores* Gu. 1. — 49) *ab Iulio* Gu. 1. h. l. et postea. *a Iulio* pr. — 50) Aen. I, 288. — 51) *Imperatorum* Gu. 2. va. Ar. — 52) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *fuit prius* vulg. — 53) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *exercitibus* vulg. — 54) Sic Gu. 1. — *nomen esset* vulg. — 55) Sic Gu. 1. 2. va. — *eo quod* vulg. — 56) *et* om. Gu. 2. — 57) *Caesares reliqui* al. — 58) Vulg. *sicut et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — 59) *Artaxerxes* al. — 60) Sic Gu. 1. — vulg. *olim augerent.* — 61) Sic Gu. 1. al. — *primus* Gu. 2. pr. va. — *primo* vulg. — 62) *monstraretur* va.

17. Dum autem idem Octavianus iam Caesar et imperator appellaretur, vel Augustus, postea vero dum ludos spectaret, et pronunciatum esset illi a populo, ut vocaretur et Dominus, statim manu vultuque averso indecoras[1] adulationes repressit et Domini appellationem ut homo[2] declinavit, atque insequenti die omnem populum gravissimo edicto[3] corripuit, Dominumque se appellari posthaec[4] nec[5] liberis[6] quidem suis permisit. Fuit autem[7] filius Actiae, quae nata est de sorore Iulii Caesaris.

18. Reges autem apud Graecos ob hanc causam[8] *βασιλεῖς* vocantur, quod tanquam bases[9] populum sustinent. Unde et bases coronas habent[10]. Quanto enim quisque magis praeponitur, tanto amplius pondere laborum gravatur.

19. Tyranni Graece dicuntur iidem[11] Latine reges[12]. Nam apud veteres inter regem et tyrannum nulla discretio erat, ut Virgilius[13]:

Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni.

Fortes enim reges tyranni vocabantur. Nam tiro fortis. De qualibus[14] Dominus loquitur[15]: *Per me reges regnant et tyranni per me tenent terram.*

20. Iam postea in usum accidit tyrannos vocari pessimos atque improbos reges, luxuriosae[16] dominationis cupiditatem et crudelissimam dominationem in populis[17] exercentes.

21. Princeps et dignitatis modo significatur et ordinis, sicut est Virgilianum[18]:

Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,

pro primus. Dictus autem princeps a capiendi significatione, quod primum[19] capiat, sicut[20] municeps ab eo, quod munia capiat.

22. Dux dictus eo, quod sit ductor exercitus, sed non statim, quicunque principes, vel[21] duces fiant[22], etiam reges dici possunt. In bello autem[23] melius ducem nominari[24], quam regem. Nam hoc nomen exprimit in praelio ducentem[25]. Unde et[26] Virgilius:

Ducis Evandri.

Salustius: *Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum.* Non dixit in ore[27] consulis.

23. Monarchae[28] sunt, qui[29] singularem possident principatum, qualis fuit Alexander apud Graecos, et Iulius apud Romanos. Hinc et monarchia dicitur. *Μόνας* quippe singularitas Graeco nomine, *ἀρχὴ* principatus est[30].

24. Tetrarchae sunt quartam partem regni tenentes. Nam *τέτταρα* quatuor sunt, qualis fuit apud Iudaeam Philippus.

25. Patricii inde vocati sunt, pro eo quod sicut patres filiis, ita provideant reipublicae.

26. Praefecti dicti, quod praetoria potestate praesint.

1) *indedecoras* al. In cod. Tolet. I. ad marg. nota est: *fictas blanditiones.* — 2) *ut omen* Arev. — 3) al. *dicto.* — 4) Sic Gu. 1. nisi quod corrupte *quo haec* pro *posthaec.* — Vulg. *se posthaec app.* — *posthac* edit. Goth. — 5) *nec* pro *ne* Gu. 1. — 6) Vulg. *a liberis*, sed praepos. om. Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. 2. gothici et al. Ar. — *enim* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — Vulg. *ob hanc causam apud Graecos.* — 9) nota in cod. Tolet. I. est *bases fulturae sunt columnarum.* — 10) *coronabant* al. — 11) *id est* va. — 12) Vulg. *et reges*, sed *et* om. Gu. 1. — 13) *Virgilius* addidi e Gu. 1. Locus est Aen. VII, 266. — 14) Sic Gu. 1. *de qualibet* corrupte, pro quo al. aperte *de qualibus.* — 15) *dicens* add. Gu. 2. al. Locus est Proverb. 8, 15. — 16) al. *luxuriosos*, *dominationem cupiditate crudelissima.* — 17) *in populo* Gu. 2. — 18) Vulg. *illud Virg.*, sed *illud* om. Gu. 1. Locus est Aen. IX, 535. — 19) *quo primum* Ar. h. l. et postea. — *primus* Gu. 1. 2. — 20) *sicut . . . capiat* om. va. — 21) *aut* va. — 22) Sic Gu. 1. — Vulg. *sunt.* — 23) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *vero.* — 24) *convenit* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — 25) *ducem* Gu. 1. — 26) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. Locus est Aen. X, 370. — 27) *more* al. ap. Goth, Locus est in Fragm. ap. Gerlach. 25. Incert. — 28) *Monarches* Gu. 1. 2. — 29) *quae* Gu. 2. — 30) *est* om. Gu. 2. — 31) Sic Gu.

27. Praetores iidem, qui et praefecti, quasi praepositores.

28. Praesides vero dicti, quia alicuius loci tutelam praesidialiter tenent.

29. Tribuni vocati, quod militibus, sive plebibus iura tribuant[31].

30. Chiliarchae[32] sunt, qui mille praesunt[33], quos nos millenarios vocamus[34], et est Graecum nomen[35].

31. Centuriones dicti eo, quod centum praesint[36] militibus, sicut quinquagenarii, qui in capite sunt[37] quinquaginta militum, sicut decani eo[38], quod decem militibus[39] praeferuntur.

32. Miles dictus, quia mille erant antea[40] in numero uno, vel quia unus est electus ex mille[41]. Romulus autem primus ex populo milites sumpsit et appellavit. Liber vero primus militiae ordinem docuit.

33. Miles autem ordinarius dicitur, aut extraordinarius. Ordinarius est, qui per ordinem militat, nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris. Est enim gregarius, id est humilis militiae. Extraordinarius vero[42], qui ob virtutem promovetur ex ordine.

34. Emeriti dicuntur veterani solutique militia, qui iam in usu praelii non sunt, et[43] quia mereri militare dicitur, ab[44] stipendiis scilicet, quae merentur. Iidem et veterani dicuntur, quia iam in usu praelii non sunt, sed post multos militiae labores quietis suffragium consequuntur.

35. Equestres milites dicti[45] eo, quod equo sedeant[46]. Item militat ille, qui equestri ordine[47].

36. Tirones dicuntur fortes pueri, quod[48] ad militiam deligantur, atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione nativitatis, sed aspectu[49] et valitudine corporis existimantur[50]. Unde et tirones dicti, qui[51] antequam sacramento probati[52] sunt[53], milites non sunt.

37. Romanae autem militiae mos fuit[54] puberes primo[55] exerceri[56] armis. Nam sexto decimo[57] anno tirones militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant, de quibus Virgilius[58]:

Et primaevo[59] flore iuventus.

38. Servos sane nunquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Hannibalis tempore, cum post Cannense[60] praelium in tanta necessitate fuissent Romani, ut ne liberandorum quidem servorum daretur facultas.

39. Desertores vocati eo, quod desertis militaribus officiis evagantur. Hi in alios numeros militiae nomen dare prohibentur, sed si non magni temporis contraxerint culpam[61], caesi numeris suis restituuntur. Sed et qui[62] deserunt exercitum, ad hostes transeuntes et ipsi desertores vocantur.

1. — *tribuunt* vulg. — 32) *Chiliarchi* Gu. 2. pr. va. — 33) Vulg. add. *militibus*, quod om. Gu. 1. Ar. — 34) Sic Gu. 1. — *nuncupamus* pr. — *appellamus* vulg. — 35) Sic Gu. 1. pr. va. — *nomen Graec.* vulg. — *Quos nos . . . cent. pr. mil.* om. Gu. 2. — 36) Sic Gu. 1. — Vulg. *praesunt.* — 37) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *qui sunt in cap.* — 38) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. — 39) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *milit. decem.* — 40) Sic Gu. 1. — *ante* vulg. — 41) Sic Gu. 1. — Vulg. *ex mille electus.* — 42) Sic Gu. 1. 2. Ar. *Extraordinarius est, qui.* — 43) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *quia.* — 44) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. — 45) *dicuntur* al. — 46) *insideant* al. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *militat ille* (*militant illi*) *equestri ordine.* — 48) *qui . . . deliguntur* Ar. — *delegantur* pr. — *qui . . . delegantur* va. — 49) Vulg. *ex asp.*, sed *ex* om. Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *aestimantur* vulg. — 51) *quique* Gu. 1. 2. al. va. — 52) *rogati* Ar. — 53) Sic Gu. 1. 2. — *sint* al. Ar. — *fuerint* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *fuit mos* vulg. — 55) *primos* Gu. 2. — 56) *exercere* va. — 57) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *decimo sexto.* — 58) Aen. VII, 162. — 59) Sic Gu. 1. Ar. — *primo* vulg. — 60) *Carthaginense* va. — 61) Sic Gu. 1. — Vulg. *culpam contrax.* — Al. *construxerint.* — 62) *quod* Gu. 1. —

40. Conscripti milites dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo, qui eos ducturus est, sicut transcripti vocantur, cum de alia in aliam legionem transeunt, et inde transcripti, quia[1] nomina dant, ut transcribantur.

41. Optiones dicti, quod sint electi. Nam optare eligere est, sicut est illud:

Optavitque[2] *locum regno*,

id est elegit.

42. Excubitores dicuntur, pro eo quod excubias agunt semper[3]. Sunt enim ex numero militum et in porticibus excubant propter regalem custodiam. Excubiae autem diurnae sunt, vigiliae nocturnae. Unde et vigiles[4].

43. Velites erant apud Romanos genus militiae, a volitando vocati. Lecti enim agilitate iuvenes cum armis suis post terga equitum consedebant[5], et mox cum ad hostes ventum fuisset[6], equis desiliebant, et continuo pedites ipsi ex alia parte, equitibus, per quos advecti fuerant[7], dimicantibus, hostem perturbabant. Ab his igitur[8] velitibus elephanti quondam Hannibalis retro acti, cum regi iam a suis non possent, fabrili scalpro inter aures adacto necabantur.

44. Castra sunt, ubi miles steterit[9]. Dicta autem castra quasi casta, eo[10] quod illic castraretur libido. Nam nunquam iis intererat mulier.

45. Militia autem a militibus dicta, aut a multis, quasi multitia, quasi negocium multorum[11], aut a mole rerum, quasi moletia[12].

46. Legio sex milium[13] armatorum est, ab electo[14] vocata, quasi lecti, id est armis electi. Proprie autem lingua[15] Macedonum phalanx, Gallorum caterva, nostra legio[16].

47. Legio[17] habet sexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, turmas ducentas.

48. Centuria est pars exercitus in centenos milites divisa. Unde et qui iis praesunt centuriones dicuntur.

49. Succenturiati vero[18] sunt, non qui in prima, sed qui[19] in secunda centuria sunt, quasi sub prima centuria: tamen stricti[20] etiam ipsi et in speculis positi in bello sunt, ut si prima defecerit, isti[21], quos sub se[22] diximus, laborantibus primis subveniant[23]. Unde et ad insidiandum ponitur succenturiatus, quasi armis dolosis instructus.

50. Manipulus ducentorum est militum. Manipuli autem dicti sunt milites, sive quod[24] bellum primo[25] manu incipiebant, sive quod antequam signa essent, manipulos sibi, id est fasciculos stipulae, vel herbae alicuius pro signis faciebant, a quo signo manipulares milites cognominati sunt. De quibus Lucanus[26]:

Convocat armatos extemplo ad signa maniplos.

1) Sic Gu. 1. va. Ar. — *quod* vulg. — 2) *Optavique* Gu. 1. Locus est Virg. Aen. III, 109. — 3) Sic Gu. 1. — *semper agunt* vulg. — 4) *vigilis* pr. — 5) *considebant* va. Ar. — 6) Sic Gu. 1. — *esset* vulg. — 7) *fuerunt* Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *ergo* vulg. — 9) *milites steterint* al. — 10) *vel quod* Gu. 1. 2. — 11) *acta* add. Gu. 1. — 12) *moleatio* Gu. 1. — *moleatia* Gu. 2. al. pr. — 13) *milia* Gu. 2. — 14) *a delectu* Ar. — 15) *lingua* addidi e Gu. 1. al. — 16) *dicitur* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 17) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. Ar. — 18) *vero* addidi e Gu. 1. va. — 19) *qui* addidi e Gu. 1. 2. va. — 20) *structi* al. — 21) *ipsi* add. va. — 22) *secunda* al. — 23) *subveniunt* Gu. 1. 2. — 24) *quod* pro *qui* Gu. 1. — 25) *prima* Gu. 1. — 26) Lucan. I, 296. — 27) *tercentum* al. — 28) *triginta* Gu. 1. — 29) *fiebant* al. et Vulcan. ed., quae nobis est vulg. — 30) Sic Gu. 1. — Vulg. *se non recedere.* — 31) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 32) Sic Gu. 1. 2. *milites* vulg. — 33) *in tumultu* Gu. 2. al. pr. — 34) *pericula* Gu. 1. —

51. Turma triginta[27] equites sunt. Romani enim equites in una tribu trecenti[28] fuerunt. De singulis enim centuriis decem dabantur, et fiebat[29] turma.

Cohors quingentos milites habet.

52. Tria sunt militiae genera sacramentum, evocatio, coniuratio.

53. Sacramentum, in quo post electionem iurat unusquisque miles, non recedere se[30] a militia, nisi post completa stipendia, id est, militiae tempora, et hi sunt, qui habent plenam militiam. Nam viginti et[31] quinque annis tenentur.

54. Evocatio, dum ad subitum bellum non solum miles[32], sed et caeteri evocantur. Unde etiam consul solebat dicere: *Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.*

55. Coniuratio, quae fit tumultu[33], quando vicinum urbis periculum[34] iurare non patitur singulos[35], sed repente colligitur multitudo et tumultuosa in ira[36] conflatur. Haec et tumultuatio dicitur.

56. In acie autem istae fere formae sunt: Exercitus, classis, cuneus, nodus[37], alae, cornua, agmen, quae formae denominatae ab ipsis rebus, de quibus translatae sunt[38].

57. Acies dicta, quod ferro armata sit et acumine gladiorum.

58. Exercitus multitudo ex uno genere, ab exercitatione belli vocata[39].

59. Classes[40] dictae propter divisionem exercitus, quae postea manipuli dicti sunt. Unde et Virgilius[41]:

Classibus hic locus[42], *hic acies certare solebant*[43].

Nam[44] postea et classis est[45] navium dicta.

60. Nodus proprie est densa peditum multitudo, sicut turma equitum. Nodus[46] autem dictus pro difficultate, quod vix possit resolvi.

61. Cuneus est collecta in unum militum multitudo. Unde[47] propter quod in unum coit, et[48] ipsa coitio in unum cuneus nominatus est[49], quasi couneus[50], eo quod in unum omnes congregentur[51].

62. Alae in exercitu triginta equites esse dicuntur. Alae autem equites ob hoc dicti, quia tegunt pedites alarum vice.

63. Cornua vocantur[52] extremitas exercitus, quod intorta sit.

64. Agmen dicitur, cum exercitus iter facit, ab agendo vocatum, id est ab eundo. Plautus[53]: *Quo te agis?* Ipse est enim exercitus ambulans[54]. Nam agmen dicitur, quod in longitudine[55] directum est, quale solet esse[56], cum exercitus portis procedit. Quicquid fuerit aliud, abusive dicitur.

35) Sic Gu. 1. — Vulg. *singulos iur. non pat.* — 36) *tumultuosa militia* al. — 37) Sic Gu. 1. Ar. — *nodus, cuneus* vulg. — 38) Sic Gu. 1. nisi quod in fine add. *mutuantur.* — Vulg. *quae formas et nomina ab ipsis rebus, de quibus translata sunt, imitantur. Mutuantur* exhibent etiam Gu. 2. va. Ar. — 39) *vocatur* al. — 40) Praecedit in Gu. 1. *cunei* explicatio — 41) Aen. II, 30. — 42) *est* add. Gu. 1. 2. — 43) *solebat* Gu. 1. — 44) *Iam* Ar. — 45) Sic de coniectura scripsi. — *classis dicta* Ar. — *classica* vulg. — 46) *Nodum . . . dictum* Gu. 2. — 47) *Unde* om. Gu. 2. — 48) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 49) *nominata* Gu. 2. — 50) *councus* vulg. errore, ut videtur. — 51) Sic Gu. 1. — *coguntur* vulg. — *colliguntur* va. — 52) *vocatur* Gu. 2. — 53) Formula reperitur Poen. 1, 2, 120. Mil. III, 2, 49. ante *eundo* addidi *ab* e Gu. 1. — 54) *ambulans . . . cum exercitus* om. Gu. 2. — 55) *in longitudinem* al. — 56) *qualiter tunc solet esse* pr. va.

CAP. IV. *De civibus.*

1. De imperiis militiaeque vocabulis ex parte dictum est, deinde[1] civium summatim nomina[2] subiungamus[3].

2. Cives vocati, quod in unum coeuntes vivant[4], ut vita communis et ornatior fiat et tutior.

3. Domus unius familiae habitaculum[5], sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. Est autem domus familiae unius genus[6], sive coniunctio viri et uxoris[7]. Incipit autem a duobus, et est nomen Graecum[8]. Nam[9] *δώματα* Graeci tecta vocant. Familia[10] est liberi ex liberis legibus suscepti, a femore.

4. Genus[11] a gignendo et progenerando dictum, aut a diffinitione certorum prognatorum, ut nationes, quae propriis cognationibus terminatae gentes appellantur.

5. Populus est[12] humanae multitudinis, iuris consensu et concordi communione sociatus. Populus autem eo[13] distat a plebibus, quod populus universi cives sunt, connumeratis senioribus civitatis. Plebs autem reliquum vulgus sine senioribus[14].

6. Populus ergo tota civitas est[15], vulgus vero plebs est. Plebs autem dicta a pluralitate. Maior est enim numerus minorum, quam seniorum[16]. Populus vero *ὁ συχνὸς δῆμος* dicitur, id est *ὄχλος πολύς*[17]. Unde et populus dictus[18]. Graece autem populus *λαὸς* dicitur[19] a lapidibus. Vulgus est passim inhabitans multitudo, quasi quisque quo[20] vult.

7. Tribus dicuntur tanquam curiae et congregationes distinctae populorum, et vocatae tribus ab eo, quod in principio Romani trifarie fuerunt a Romulo dispertiti[21], in senatoribus, militibus et plebibus. Quae tamen tribus nunc multiplicatae nomen pristinum retinent[22].

8. Senatui nomen aetas dedit, quod seniores essent. Alii a sinendo dicunt[23] senatores, quod ipsi agendi habeant facultatem[24].

9. Senatusconsultus a consulendo et tractando est dictus, quod sic fit, ut consulat et nocere non possit.

10. Patres autem, ut Salustius dicit[25], a curae[26] similitudine vocati sunt. Nam sicut patres filios suos, ita illi rempublicam alebant[27].

11. Patres conscripti, quia dum Romulus decem curias senatorum elegisset, nomina eorum praesente[28] populo in tabulas aureas contulit, atque inde patres conscripti vocati.

1) Sic Gu. 1. — *deinceps* vulg. — 2) Sic Gu. 1. — Vulg. *nomina summatim.* — 3) Sic Gu. 1. — *subiungimus* vulg. — 4) *vivunt* al. — 5) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. Idem post *humani* om. Gu. 1. Ar. — 6) Sic Gu. 1. — Vulg. *genus familiae.* — Ar. *genus familia*, ut al. ap. Vulcan., qui id probat, quod domus et pro genere et pro familia accipiatur. — 7) *mulieris* al. — 8) *Graecum nomen* va. — 9) *Nam . . . vocant* om. Gu. 2. al. va. — Al. *dicunt* pro *vocant.* — 10) Vulg. *Nam familia*, sed particulam om. Gu. 1. — 11) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. 2. — Al. *aut.* — 12) *coetus* add. Ar. ex Augustin. XIX. de Civ. c. 21. et 24., qui haec Ciceronis dicit libror. de Rep. — 13) *ideo* Gu. 2. — 14) Vulg. add. *civitatis*, quod om. Gu. 1. al. — 15) *est* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 16) *maiorum* va. — 17) Sic scripsi hunc locum e coniectura Viri Cl. Godofredi Hermanni, quem literis hac de re consului. — Vulg. est: *Populus vero a Graeco dicitur, quasi πολιτῶν ἀθροισμός, id est civium coetus.* Est haec coniectura Vulcan. Arev. scripsit, Grialii coniecturam secutus: *συχνὸς δῆμος dicitur, id est κοιτὸς πολύς.* Gu. 1. ita: coyxhxoc id est cıloıloλsıc. Gu. 2. coyxhλmoic dicitur, id est cılo cπoλtic. Gu. 3. coyλ/lamoic dicitur, id est cılo. cπoacic Gu. 4. coya namoyc dicitur., i. cetus. cπoacic. Edit. va. coyxnamoic dicitur, id est citocuoatic. Edit. pr. om. Graeca, exhibet tamen haec: *id est cito* Cod. Zittav. totum cap. omittit. Optime autem nostra quadrant ad vr. §. 5. *Populus est humanae multitudinis.* Grial. effici aliquid posse putabat Graecis ap. Hieron in Nahum 3., ubi ad illud: *Bruchus expansus est*, scripsit πολὺς σύμμικτος. Eodem modo, ut hoc loco, Graeca Graecis interpretatur Isidor. lib. XVI. cap. 18, 3. — 18) Vulg. *est* add., quod om.

12. Primi ordines senatorum[29] dicuntur illustres, secundi spectabiles[30], tertii clarissimi. Iam inferius quartum aliquod genus non est. Quamvis autem[31] senatoria quisque origine esset, usque ad legitimos annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriae dignitatis.

13. Censores apud veteres[32] Romanos erant. Est enim censoris nomen dignitas iudicialis[33]. Censere enim iudicare est. Item censores sunt patrimoniorum iudices, a censu aeris appellati.

14. Iudices dicti quasi ius dicentes populo, sive quod iure disceptent. Iure enim[34] disputare est iuste iudicare. Non est autem iudex, si non in eo iustitia est[35].

15. Praesides rectores provinciae sunt[36], dicti eo, quod praesunt.

16. Praetores autem quasi praeceptores civitatis et principes. Idem et quaestores quasi quaesitores, eo quod quaestionibus praesunt. Consilium[37] enim et causa apud eos est.

17. Proceres sunt principes civitatis[38], quasi procedes[39], quod ante omnes honore praecedant[40]. Unde et capita trabium, quae eminent extra parietes proceres[41] dicuntur, eo quod primo[42] procedant. Hinc autem ad primores facta translatio, quod a[43] caetera multitudine prominent[44].

18. Tribuni dicti eo[45], quod plebi vel[46] iura vel opem tribuunt[47]. Constituti sunt autem decimo sexto[48] anno post reges exactos. Dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi[49] tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit, qui eorum libertatem tuerentur, et eos adversus iniuriam nobilitatis defenderent. Unde et defensores dicti, eo quod plebem sibi commissam[50] contra insolentiam improborum defendant. At contra nunc quidam[51] eversores[52], non defensores existunt.

19. Numerarii vocati sunt, quia[53] publicum nummum aerariis inferunt.

20. Functi ab eo, quod fungantur officio et honore[54] aliquo, dicti. Hinc et defunctos dicimus[55] mortuos, qui compleverunt vitae officia; nihil enim iam faciunt.

21. Municipes sunt in eodem municipio nati, ab officio munerum dicti, eo quod munia publica[56] acceperunt[57]. Munia enim officia sunt. Unde et immunes dicuntur, qui nullum gerunt officium.

Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *dicitur λαός.* — 20) Sic Gu. 1. Ar. — *quod* vulg. — 21) *dispartiti* al. va. — *dispertitae* Gu. 2. — 22) *retinet* Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. — *dictos accipiunt* vulg. — 24) Sic Gu. 1. — Vulg. *Ipsi enim agendi facultatem dabant.* — 25) Sic Gu. 1. 2. (Salustius) pr. va. — *dicit Sal.* vulg. Locus Salust. est Catil. c. 6. — 26) *curiae* Gu. 1. 2. — 27) *habebant* Ar. — 28) *praesenti* Gu. 2. — 29) *senatorum* om. Gu. 1. — 30) *exspectabiles* pr. va. — 31) *autem* om. Gu. 1. — *enim* Gu. 2. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Rom. vet.* vulg. — 33) Sic Gu. 1. *nomen censoris dignitas* Gu. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *censor nomen dignitatis iudicialis.* — 34) *enim* pro *autem* Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. — Vulg. *si non est iustitia in eo* — Gu. 2. *si non est in eo iustitia* — Ar. *si non in eo est iustitia.* — 36) Sic Gu. 1. 2. *sunt prov.* vulg. — 37) *et consil. enim* Ar. — 38) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *civium vel civitatis.* — *vel* om. pr. — 39) *procedentes* Gu. 2. — 40) *procedant* al. — 41) Sic Gu. 1. 2. (supra lin. *re*) Ar. va. var. lect. ap. Goth. *proces* vulg. — 42) *prima* va. — 43) *quod et cet.* Gu. 1. — *ad ceteram multitudinem* al. fortasse idem voluit scriba codicis Gu. 1. — 44) *praeminent* al. — *praeeminent* Ar. — 45) *eo* om. pr. — 46) *vel* addidi e Gu. 1. 2. al. — *vel plebi iura* al. — 47) *tribuant* al. — 48) Sic Ar. — Vulg. *sexto.* — 49) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *ipsi trib.* — 50) Sic Gu. 1. — *sibi pleb. comm.* vulg. — 51) *quidem* va. — 52) *dicti* add. Gu. 2. — 53) Sic Gu. 1. 2. — *qui* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *honore et officio.* — 55) Sic Gu. 1. — Vulg. *mortuos dic.* — 56) Sic Gu. 1. — Vulg. *publica munia.* — 57) Sic Gu. 1. — Vulg. *accipiunt.*

22. Municipales originales cives et in locum[1] officium gerentes.

23. Decuriones dicti, quod sint de ordine curiae. Officium enim curiae administrant. Unde non est decurio, qui summam non intulit, vel curiam participavit.

24. Curiales autem iidem et decuriones. Et dicti curiales, quia civilia munera procurant et exequuntur.

25. Principales magistratus et duumvirales curialium officiorum ordines[2] sunt. Principales dicti, quod primi sunt[3] magistratibus.

26. Magistratus[4] vero, quod maiores sunt[5] reliquis officiis.

Duumvirales[6] * * *

27. Tabellio vocatus eo, quod sit portator[7] tabellarum. Idem et susceptor[8], idem et scriba publicus, quia[9] ea tantum, quae gestis publicantur, scribit.

28. Burgarii a burgis dicti, quia crebra per limites habitacula constituta burgos vulgo vocant. Unde et Burgundionum genti[10] nomen inhaesit, quos quondam subacta Germania Romani per castra disposuerunt, atque nomen ita ex locis[11] sumpserunt.

29. Collegiati dicuntur, quod ex[12] eorum collegio custodiisque deputentur, qui facinus aliquid commiserunt. Est enim[13] sordidissimum genus hominum patre incerto progenitum.

30. Privati sunt extranei ab officiis publicis. Est enim nomen magistratum habenti contrarium, et dicti privati, quod sint ab officiis curiae absoluti.

31. Mercenarii sunt, qui serviunt accepta mercede. Iidem et Barones Graeco nomine, quod sint fortes in laboribus. *Βαρὺς*[14] enim dicitur gravis, quod est[15] fortis. Cui contrarius[16] est levis, id est[17] infirmus.

32. Publicani appellantur conductores vectigalium fisci, vel rerum publicarum, sive qui[18] vectigalia publica exigunt, vel qui per negocia seculi lucra sectantur. Unde et cognominati sunt.

33. Villicus proprie villae gubernator est. Unde et a villa villicus nomen accepit. Interdum autem villicus non gubernationem[19] villae, sed dispensationem universae domus Tullio[20] interpretante significat, quod est[21] universarum possessionum et villarum dispensator[22].

34. Actores iidem et curatores ab agendo et curando vocati.

35. Procuratores vero, eo quod vice[23] curatoris fungantur[24], quasi propter curatores, sicut proconsul pro consule.

36. Coloni sunt cultores advenae, dicti a cultura agri. Sunt enim aliunde venientes[25] atque alienum agrum locatum colentes[26], ac debentes[27] conditionem genitali solo propter agri culturam sub dominio possessoris, pro eo quod iis locatus est fundus. Coloni autem quatuor

1) *in loco* var. lect. ap. Goth. — *in loca* al. — *locum* om. Gu. 1. — 2) *ordinis* Ar. — 3) Sic Gu. 1. — *primi sint* Ar. — *praesint* vulg. — 4) *Magistrati* Gu. 2. var. lect. ap. Goth. — 5) *sunt* pro *sint* Gu. 1. — 6) Vulg. sequuntur haec: *autem, qui super duos viros habent potestatem*, quae om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Deest explicatio, ut saepe. Lacuna expleta est ex Augustin. in libr. de gramm. — 7) *portitor* Gu. 2. Ar. — 8) Sic Gu. 1. — *Idem exceptor* vulg. — 9) *qui* al — 10) Sic Gu. 1. Ar. — *gentis* vulg. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *atque ita ex locis nomen.* — *ita nomen ex locis* Gu. 2. pr. — 12) *ex* om. pr. — 13) *Etenim* Gu. 1. — 14) Sic Ar. — *βαρεῖα* vulg. — 15) *est* pro *sit* Gu. 1. 2. — 16) *contrarium* Gu. 2. — 17) *id est* pro *et* Gu. 1. 2. va. Ar. — 18) *qui* h. l. et postea Gu. 1. Ar. pro vulg. *quia.* — 19) *gubernatorem . . . vel dispensatorem* al. — 20) Sunt haec ex Ciceronis Oeconom., quae perierunt. Isidorus sequitur Hieron. ad Algas. Quaest. VI. Opp. T. IV. P. I. p. 196. Bened. Cfr. Cicer. Opp. ed. Orell. Vol. IV. P. II. p. 472. — 21) *est* om. Gu. 1. — 22) *dispensatorem* Gu. 2. pr. va. Ar. — 23) *vicem* al. Ar. — 24)

modis dicuntur. Nam coloni aut Romani sunt, aut coloni Latini, aut coloni auxiliares[28], aut coloni ruris privati.

37. Inquilini vocati quasi incolentes aliena. Non enim habent propriam sedem, sed in terra aliena inhabitant.

38. Differt autem inter inquilinum et advenam. Inquilini enim[29] sunt, qui emigrant[30], et non perpetuo permanent. Advenae autem, vel incolae adventitii perhibentur, sed permanentes, et inde[31] incolae, quia iam habitatores[32] sunt, ab incolendo.

39. Indigenae sunt inde geniti, et in eodem loco nati, ubi inhabitant.

40. Incola autem non indigenam, sed advenam indicat.

41. Peregrini dicti eo, quod ignorentur[33] eorum parentes, a quibus orti sunt[34]. Sunt enim de[35] longinqua regione.

42. Urbani vocantur[36], qui Romae habitant. Qui vero in caeteris locis, oppidani. Nam sola urbs Roma[37], caetera[38] oppida.

43. Famuli sunt ex propria servorum familia orti.

Servi autem vocabulum inde traxerunt, quod hi, qui iure belli possent[39] occidi a victoribus, cum servabantur, servi[40] fiebant, a servando scilicet appellati[41].

44. Ancillae a sustentaculo vocatae. Ἀγκὼν enim Graece cubitus dicitur. Unde et anconem[42] dicimus.

45. Mancipium[43], quicquid manu capi subdique potest, ut homo, equus, ovis. Haec enim animalia statim ut nata sunt, mancipium esse putantur[44]. Nam et ea, quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi, sive domari coeperunt[45].

46. Ingenui dicti, qui in genere[46] habent libertatem, non in facto, sicut liberti[47]. Unde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis.

47. Libertus autem vocatus quasi liberatus. Erat enim prius iugo servitutis addictus. Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc vero libertinus aut a liberto factus, aut possessus.

48. Manumissus dicitur quasi manu emissus. Apud veteres enim quotiens[48] manu mittebant[49], alapa percussos circumagebant, et liberos confirmabant, unde et manumissi dicti, eo quod manu mitterentur[50].

49. Dediticii[51] primum a deditione sunt nuncupati. Deditio enim dicitur[52], quando se victi[53] aut vincendi hostes victoribus tradunt: quibus haec origo nominis fuit. Dum quondam adversus populum Romanum[54] servi armis sumptis dimicassent, victi[55] se dederunt, comprehensique varia turpitudine affecti sunt.

Sic Gu. 1. Ar. — *funguntur* vulg. — 25) *devenientes* Gu. 2. va. — 26) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *tenentes.* — 27) *defendentes* al. — 28) *auxiliatores* Gu. 2. al. va. — 29) *enim* om. va. — 30) *migrant* al. — 31) *inde* om. Gu. 1. — 32) *inhabitatores* Gu. 2. va. — 33) Sic Gu. 1. — *ignorantur* vulg. — 34) Sic Gu. 1. *existunt* vulg. — *exorti sunt* Gu. 2. — 35) *et de* Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. al. *vocabantur* vulg. Sic mox idem cod. cum Gu. 2. *habitant* pro *habitabant.* — 37) *Roma urbs* al. et var. lect. ap. Goth. — 38) *ceterae* al. — 39) *possint* Gu. 1. 2. al. — *iure possent belli* va. — 40) Sic Gu. 2. — Gu. 1. *conservab. servi.* — Vulg. *conservab. et servi.* — 41) Vulg. *servi appell.*, sed *servi* om. Gu. 1. — 42) *ancone* Gu. 1. 2. va. — 43) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 44) *mancipia esse dicuntur* al. et var. lect. ap. Goth. — *nata fuerint* va. — 45) Sic Gu. 1. *coeperint* vulg. — 46) *ingentem* Gu. 1. — *quia* pro *qui* Gu. 2. va. — *qui a genere* al. — 47) *liberi* Gu. 2. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *quando* vulg. — 49) *mittebantur* Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. 2. *manu emitterentur* al. Ar. — *de manu mitt.* vulg. — 51) *Dedicii* Gu. 1. — 52) *est* al. — 53) *vincti* ... *vinciendi* Ar. — 54) *Romanorum* Gu. 1. — 55) *vincti* Ar.

50. Ex his quidam postea a Dominis manumissi, propter suppliciorum notas, quas manifeste perpessi sunt, ad dignitatem civium Romanorum non pervenerunt.

51. Latini vero[1] ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum, sed per epistolam libertatem sumentes. Inde quia non per testamentum fiebant[2], nec ex testamento aliquid capere, nec suos haeredes facere poterant, postea cives Romani[3] sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt.

52. Dicti autem cives Romani, quia testamento[4] liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur[5]. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, caeteris autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Romana[6], vel intra[7] septimum ab urbe miliarium commanerent.

CAP. V. *De affinitatibus et gradibus.*

1. Haeredis[8] nomen imposuit census aeris. Solvit enim tributum auctoris[9]. In hoc enim iuris[10] vocabulo prima successio est haereditatis et generis, ut sunt filii et nepotes.

2. Prohaeres est, qui loco haeredis fungitur, quasi pro haerede[11]. Est enim aut institutus, aut substitutus.

3. Pater est, a quo initium nascitur[12] generis. Itaque is paterfamilias vocitatur[13]. Pater autem dictus eo, quod patratione peracta filium creat[14]. Patratio enim est rei veneriae[15] consummatio. Lucretius:

Et bene parta patrant[16].

4. Genitores autem a gignendo, et parentes quasi parientes.

5. Iidem et creatores. Crementum enim est[17] semen masculi, unde animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores dicuntur parentes[18].

6. Mater dicitur, quod exinde efficiatur aliquid. Mater enim[19] quasi materia, nam pater causa est.

7. Pater autem familias[20] dictus, quod omnibus in familia sua positis servis tanquam pater filiis patria dilectione consulit, servorumque conditionem a filiorum affectu non discernit, sed quasi unum membrum amplectitur[21]. Hinc enim[22] exortum est nomen patris familias[23]. Qui autem inique[24] dominantur servis[25], hoc se nomine nequaquam reputent[26] appellari.

8. Materfamilias inde vocata[27], quia per quandam iuris solennitatem in familiam transit mariti. Tabulae enim matrimoniales instrumenta sunt emptionis suae[28]. Alias sicut matrona est mater primi pueri, id est quasi mater nati, ita materfamilias illa est, quae plures enixa est. Nam familia ex duobus esse incipit.

1) *vero* addidi e Gu. 1. — 2) Sic Gu. 1. — Vulg. *per testam. non fieb.* — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *cives Rom. postea.* — 4) *quia in testamento* Gu. 2. — *qui test.* Gu. 1. — *quia per testamentum* al. — 5) *egrediuntur* Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. — *Roma* vulg. — 7) *infra* pr. — 8) *Haeredibus* ed. Goth. — *Haeredes* Gu. 2. — *Haeredi* va. — 9) *actoris* Gu. 1. — 10) *iuris* addidi e Gu. 1., in quo est *iuri.* — 11) *prohaeres* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. 2. — *nascitur init.* vulg. — 13) *vocatur* Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. — *procreet* vulg. — 15) Sic Gu. 1. pr. — *Venereae* vulg. — 16) Sic Grial. et Arev. — Vulg. *patra patrum.* Gu. 1. pr. va. *patratio patrum.* In Gu. 2. *cio* syllaba est supra vers. Lucret. l. IV, 1123. *Et bene parta patrum fiunt anathemata, mitrae.* — *Patrant* praefert etiam Andr. Schottus lib. V. Obss. Hum. cap. 9. — 17) *est* om. Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. — *parentes dicuntur* vulg. — 19) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 20) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *Paterfamilias autem dictus.* — 21) *amplectit* Gu. 2. — 22) *autem* Gu. 2. — 23) *paterfam.* va. — 24) *inique* om. edit. Goth. — 25) Sic Gu. 1. — *in servis* vulg. — 26) *putent* al. et var. lect. ap. Goth. — *reputant* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — *vocari* Gu. 2. al., qui tamen *matremfamilias* exhibent. — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *instrum. empt. suae sunt.* — 29) Sic Gu. 1. — Vulg. *patris pater.* — 30) *est* add. Gu. 1. — 31) *est* addidi e Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. — *supra* vulg. — 33) Sic Gu. 1. Ar. — *abavum* vulg. — 34) Sic Gu. 1. — *nomen est* vulg. — 35) *enim* pro *autem* Gu. 1. Ar. —

9. Avus pater patris[29] est, ab aevo dictus, id est ab antiquitate.
Proavus avi pater est, quasi prope[30] avum.
Abavus proavi pater est[31], iam longe ab avo.
Atavus abavi pater.

10. Tritavus atavi pater, quasi tetravus, id est quartus super[32] avum[33]. Sed tritavus ultimum cognationis est nomen[34]. Familia enim[35] oritur a patre, terminatur in tritavo.

11. Filius et filia a familia dicti sunt[36], ipsi enim primi in ordine nascentium existunt. Unde et Cornelia familia ipsa stirps[37] omnis a Cornelio orta.

12. Familia autem a femore. Femur[38] enim genus est et stirps[39] ostenditur. Nam familia pro servis abusive, non proprie dicitur.

13. Stirps[40] ex longa generis significatione vocatur.
Gnatus dictus[41] quasi[42] generatus. Unde et per g scribitur.
Soboles eo, quod substitutio sit generis.

14. Quadripertitus[43] autem ordo filiorum est ita[44]. Unigenitus, primogenitus, medius, novissimus. Unigenitus, quod sit unicus[45], nec ante, nec post quem[46] ullus. Primogenitus autem[47], ante quem nullus. Medius, inter omnes. Novissimus, post omnes. Unde[48] et minimus a monade. Novissimus autem, propter quod novus, quia caeteri praecedendo antiquiores existunt.

15. Quatuor etiam[49] modis filii appellantur, natura, imitatione, adoptione, doctrina. Natura, veluti cum[50] dicuntur filii Abrahae Iudaei. Imitatione, ut ipsius Abrahae fidem[51] imitantes ex gentibus, dicente Evangelio[52]: *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae*, vel sicut Dominus Iudaeos[53] filios diaboli dicit[54], a quo non nati[55], sed quem fuerant[56] imitati.

16. Adoptione quoque, quod humana consuetudine[57] nulli licet nescire, vel sicut nos Deo non natura, sed adoptione dicimus: *Pater noster, qui es in coelis.* Doctrina, sicut Apostolus filios suos appellat eos, quibus Evangelium praedicavit.

17. Filii autem in legibus ideo[58] liberi appellantur, ut isto vocabulo secernantur a servis, quia sicut servus in potestate est[59] domini, sic est filius in potestate patris[60]. Inde etiam filio fit emancipatio[61], ut sit liber a patre, sicut fit servo manumissio, ut sit liberatus a domino.

18. Item liberi dicti, quia[62] ex libero sunt matrimonio orti. Nam filii[63] ex libero et ancilla servilis conditionis[64] sunt. Semper enim qui nascitur deteriorem[65] parentis statum sumit.

36) *sunt* om. Ar. — 37) Sic Gu. 1. — *stirps ipsa* vulg. — *stirpis ipsa* Gu. 2. — 38) *Femore enim genus et stirps ost.* Ar. — *genus esse stirpis* al. et var. lect. ap. Goth. — *autem* pro *enim* va. — *est* om. Gu. 2. Ar. — 39) *stirpis* Gu. 1. 2. — 40) *Stirpis* Gu. 2. — 41) *dicitur* al. va. — 42) *quia* pr. va. Ar. — 43) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Quadripart.* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — Vulg. *Quadr. est autem.* — *Quadr. ita autem fit ordo est* va. — 45) *post quem nullus* Ar. var. lect. ap. Goth. omissis reliquis. — 46) *quem* addidi e Gu. 1. — *nullus* pro *ullus* Gu. 2. — 47) *Primog. . . . nullus* om. Gu. 2. — *autem* addidi e Gu. 1. — 48) Sic Gu. 1. — *Idem* vulg. — 49) *enim* pr. — 50) *cum* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 51) *fidem* om. Gu. 1. — 52) Luc. 3, 8. — 53) Vulg. *eosdem Iudaeos*, sed *eosdem* om. Gu. 1., qui hunc ordinem verborum tenet, quem dedimus pro vulg. *eosdem Iudaeos dom. fil.* — 54) Vulg. *esse dicit*, sed *esse* om. Gu. 1. — *diaboli dicit* pro *dicit diaboli* Gu. 1. — 55) Sic Gu. 2. Ar. — Vulg. *non nominati vel nati.* — Gu. 1. *nominati, non nati.* — *non nominati vel non nati* pr. — 56) *fuerunt* Gu. 1. — 57) *humanam consuetudinem* al. et var. lect. ap. Goth. — 58) Sic Gu. 1. — Vulg. *ideo in leg.* — 59) *est* addidi e Gu. 1. pr. va. Ar. — 60) Sic Gu. 1. (*sicut* pro *sic*) — Vulg. *sic fil. in pot. est patr.* — 61) Sic Gu. 1. — *Inde etiam fit emanc.* Ar. — Vulg. *Inter etiam filios fit emanc.* — 62) *quod* Gu. 2. — 63) *Nam libertini ex libero* al. Gu. 1., qui *nam* om. — 64) *serviles conditione* al. — 65) *deterioris* Gu. 1.

19. Naturales autem dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honestas coniugii. Iidem et pueri[1] a pube.

20. Adoptivus filius est, qui a[2] patre iusto, aut avo, aut proavo[3], cuius potestate[4] per mancipationes[5] est traditus in[6] alienam potestatem, qui[7] utriusque fert nomen, ut Fabius[8] Aemilius, vel Scipio Paulinus[9].

21. Gemini sunt non duo tantum nati simul[10], sed etiam[11] plures. De geminis autem, uno abortivo[12], alter, qui legitime[13] natus fuerit, Vopiscus nominatur.

22. Posthumus vero[14] vocatur[15] eo, quod post humationem patris nascitur, id est post obitum. Iste et defuncti nomen accepit. Sic enim lex voluit, ut qui defuncto patre[16] nascitur, defuncti nomine appelletur[17].

23. Nothus dicitur, qui de patre nobili et de[18] matre ignobili gignitur, sicut[19] ex concubina. Est autem nomen[20] Graecum et in latinitate deficit.

24. Huic contrarius est[21] spurius, qui de matre nobili et patre ignobili nascitur. Item spurius patre incerto[22], matre vidua genitus, velut tantum spurii filius, quia muliebrem naturam veteres spurium[23] vocabant, velut *ἀπὸ τοῦ σπόρου*[24], hoc est seminis, non patris nomine.

25. Eosdem et Favonios appellabant, quia quaedam animalia Favonio spiritu hausto[25] concipere existimantur[26]. Unde et ii, qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius, quam patrem sequuntur. Latine autem spurii quasi extra puritatem, id est quasi immundi.

26. Nepos est, qui ex filio natus est[27]. Dictus autem nepos quasi natus post. Primum autem[28] filius nascitur, deinde nepos. Gradus enim substitutionis est. Hinc et posteritas, quasi postera aetas. Nepos autem utriusque sexus est. Nam ut neptis[29] dicamus in iure est propter discretionem successionis admissam[30].

27. Pronepos est, qui ex nepote[31] conceptus natusque[32] est. Et dictus pronepos, quasi natus porro post. Ex hoc quoque gradu incipit vocari progenies[33], quasi[34] porro post geniti. Nam filii et nepotes non sunt progenies, quia non est in eis longa posteritas.

28. Sicut autem longe inferius[35] editi progenies dicuntur, ita superius proavi atavique[36] progenitores appellantur, quasi porro generantes. Pronepos dictus, quia prope nepotem.

29. Abnepos, quia seiungitur a[37] nepote. Est enim inter illum et nepotem pronepos.

Adnepos abnepotis filius.

30. Trinepos adnepotis filius, quia[38] post nepotem quartus in ordine est, quasi tetranepos.

1) *Idem et* (quod om. Gu. 2.) *puer* va. — 2) Sic Gu. 1. — *aut a patre* Ar. — *aut patre* vulg. — 3) *aut proavo* om. Gu. 1. — 4) *in cuius potestate est, per em. est trad.* Ar. — 5) *mancipationem* Gu. 2. al. — *emancipationem* Ar. — 6) *et in al. pot.* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. Ar. — *quia* vulg. — 8) Sic Gu. 1. Ar. — *Flavius* vulg. — 9) Sic Gu. 1. 2. plerique mss. antiqui, pr. va. — 10) Sic Gu. 1. — Vulg. *simul nati.* — 11) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *et* vulg. — 12) *aborto* Ar. pr. va. — *unum aborto* Gu. 2. — 13) *legitimo* Gu. 2. — 14) *vero* addidi e Gu. 1. — 15) *vocatus* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *de defuncto.* — *post defunctum* Gu. 2. al. et var. lect. ap. Goth. — 17) *appellatur* ed. Vulcan. *appellaretur* al. — *appellentur* Gu. 2. — 18) *de* addidi e Gu. 1. — 19) *sive* al. — 20) Vulg. *hoc nomen*, sed *hoc* om. Gu. 1. — 21) *est* om. Gu. 2. — 22) *de patre inc.* al. — 23) *σπόριον.* Ar. e Plutarch. in Problem. *λεκτέον δὲ καὶ τὸν ἕτερον λόγον, ἔστι δὲ ἀτοπώτερος, τοὺς γὰρ Σαβίνους φασὶ τὸ γυναικὸς αἰδοῖον ὀνομάζειν σπόριον.* — 24) Graeca om. pr. — 25) *id est austro* pr. va. — 26) *aestimantur* Gu. 1. — *existimabantur* al. — 27) *quasi ex filio natus* Gu. 1. — 28) *autem* pro *enim* Gu. 1. — 29) *nepotis* al. *nepotes* va. — 30) *amissam* (h. e. *ammissam*) Gu. 2. — *admissum* Ar. — 31) *ex nepte* al. — 32) *que* om. Gu. 1. — 33) Vulg. *et*

31. Minores autem non dicimus, nisi quotiens deficit graduum nomen[39], utputa filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Ubi isti gradus defecerint, merito iam dicimus minores, sicut et maiores dicimus, post patris, avi, proavi, abavi, atavi[40], tritavique vocabulum.

CAP. VI. *De agnatis et cognatis.*

1. Agnati dicti eo, quod accedant pro natis, dum desunt filii[41]. Qui ideo prius in gentem agnoscuntur[42], quia veniunt[43] per virilis sexus personas, veluti frater eodem patre natus, vel fratris filius neposve[44] ex eo, item patruus[45].

2. Cognati dicti, quia sunt et ipsi propinquitate cognationis coniuncti. Qui inde post agnatos habentur, quia per foeminini sexus personas veniunt, nec sunt agnati, sed alias naturali iure cognati.

3. Proximus, propter proximitatem sanguinis appellatus.

4. Consanguinei vocati, eo quod ex uno sanguine, id est uno[46] patris semine sati[47] sunt. Nam semen viri spuma est sanguinis ad[48] instar aquae in scopulis[49] collisae, quae spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum, quod[50] in calice agitatum spumam albentem reddit.

5. Fratres dicti, eo quod sint[51] ex eodem fructu, id est ex eodem semine nati.

6. Germani vero de eadem genitrice manantes[52], non, ut multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres dicuntur[53]. Ergo fratres ex eodem fructu, germani ex eadem genitrice manantes.

7. Uterini vocati[54], quod sint ex diversis patribus, et uno[55] utero editi. Nam uterus tantum mulieris est.

8. Quatuor autem modis in divinis scripturis fratres dicti[56], natura, gente, cognatione, affectu. Natura, ut Esau et Iacob[57], Andreas et Petrus, Iacobus[58] et Iohannes. Gente, ut omnes Iudaei fratres inter se vocantur in[59] Deuteronomio[60]: *Si autem emeris fratrem tuum*[61], *qui est Hebraeus.* Et Apostolus[62]: *Optabam*, inquit, *ego*[63] *Anathema esse a Christo pro fratribus meis*, *qui sunt cognati mei secundum carnem*, *qui sunt Israëlitae.*

9. Porro cognatione fratres vocantur, qui sunt de una familia, id est patria, quas Latini[64] paternitates vocant[65], cum ex una radice multa generis turba diffunditur, ut in Genesi dixit Abraham ad Loth: *Non sit rixa inter me et te et inter pastores tuos et pastores meos*[66], *quia fratres sumus*[67]. Et certe Loth non erat frater Abrahae, sed filius fratris eius Aran.

prog., sed *et* om. Gu. 1. — 34) *quasi* om. va. — 35) Sic Gu. 1. — Vulg. *inferius longe.* — 36) *atativi et qui* Gu. 1. — *atavi*, *qui et* Gu. 2. al. — 37) *a* pro *ab* Gu. 1. (qui *qui* pro *quia* exhibet) 2. — 38) *qui* Gu. 1. — 39) Sic Gu. 1. — Vulg. *graduum deficit nomen.* — 40) *atavi* addidi e Gu. 1. 2. pr. — 41) *filiis* Gu. 1. — 42) *cognosc.* va. — 43) *eveniunt* Gu. 2. — 44) Sic Ar. — Vulg. *nepos*, *vel ex eo item* etc. — 45) Vulg. add. *propinquitate cognationis*, quae om. Gu. 1. Ar. — 46) Vulg. *ex uno*, sed *ex* om. Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. — *nati* vulg. — 48) *atque instar* al. — 49) Sic Gu. 1. — *in scopulos* vulg. — 50) *quod* om. va. — 51) *sunt* Ar. — 52) *nascendo manantes* al. pr. va. — 53) Sic Gu. 1. — *vocantur* vulg. — 54) vulg. *eo* add., quod om. Gu. 1. — 55) *ex uno utero* al. — 56) Sic Gu. 1. 2. (*dici*) — Vulg. *fratres dicuntur in div. script.* — 57) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Iacobus* vulg. — 58) *Iacob* Gu. 2. — 59) Vulg. *ut in Deuter.*, sed *ut* om. Gu. 1. 2. — 60) cap. 15, 12. — 61) *tuum* om. Ar. — 62) ad Rom. 3, 9. — 63) *Optabam ego*, *inquit* va. — 64) *Latine* al. — 65) Sic Gu. 1. — *interpretantur* vulg. — 66) *inter pastores meos et pastores tuos* al. — alterum *inter* om. va. Locus est Genes. 13, 8. — 67) Sic Gu. 1. al. pr. (*omnes* retinet) va. — Vulg. *omnes fratres nos sumus.*

10. Quarto modo affectu dicti fratres[1], qui in duo[2] scinduntur, spiritale et commune. Spiritale, quo omnes Christiani fratres vocantur[3], ut[4]: *Ecce quam bonum, et quam iocundum habitare fratres in unum.* In[5] commune, cum et[6] ex uno patre nati patri inter nos germanitate[7] coniungimur, Scriptura dicente[8]: *dicite iis, qui oderunt vos, fratres nostri vos estis.*

11. Germana[9] ita intelligitur, ut germanus eadem genitrice manans.

12. Soror autem, ut frater. Nam soror est ex eodem semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur.

13. Fratrum filii[10] patrueles dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerunt[11].

14. Consobrini vero vocati, qui[12] aut ex sorore et a[13] fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi consororini[14].

15. Fratrueles autem filii materterae[15] sunt.

Sobrini consobrinorum filii.

Thius[16] Graecum[17] nomen est.

16. Patruus frater patris est, quasi pater[18] alius. Unde et moriente[19] patre pupillum prior patruus suscipit, et quasi filium lege tuetur.

17. Avunculus est matris frater, cuius nomen formam[20] diminutivi habere videtur, quod[21] ab avo venire monstratur.

18. Amita autem soror[22] patris quasi alia[23] mater.

Matertera est soror matris, quasi altera mater[24].

Socer est, qui filiam dedit.

19. Gener est, qui filiam duxit. Gener autem dictus, quod asciscatur ad augendum genus.

Socer[25] et socrus, quod generum, vel nurum sibi[26] associant[27].

20. Vitricus est[28], qui uxorem ab alio[29] viro filium, aut filiam habentem duxit. Et[30] vitricus quasi novitricus[31], quod a matre[32] superducitur[33] novus.

21. Privignus est, qui ex alio patre natus est, et privignus dictus[34] putatur quasi privigenus, quia[35] prius genitus[36]. Unde et vulgo ante natus.

22. Vocabula[37] a gente haec videntur declinata: genitor, genitrix, agnati, agnatae, cognati, cognatae, progenitores, progenitrices, germani, germanae.

1) Sic Gu. 1. — *fratres dicti* vulg. — *dici* Gu. 2. — 2) *iura* add. Gu. 1. — 3) *fratres voc.* om. Gu. 2. — *vocamur* al. — 4) Psalm. 133, 1. — 5) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 6) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *cum omnes homines ex* etc. — *quod et omnes* al. — 7) *congermanitate* al. — 8) Sic Gu. 1. — *loquente* vulg. Locus est Isai. 66, 5. — 9) *Germanitas* Gu. 1. — 10) *Fratres* Gu. 2. pr. va. Ar. — 11) *fuerint* va. — 12) *quia* Gu. 1. 2. — 13) *a* addidi e Gu. 1. — *aut fratre* al. — 14) *consobrini* Gu. 1. 2. — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *materterae filii.* — 16) Sic Gu. 1. Ar. — *Tius* vulg. — *Scitis* Gu. 2. — *titis* pr. va. — 17) *Graece* Gu. 1. — 18) *frater* Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. al. — *decedente* vulg. — *discedente* Gu. 2. pr. va. — 20) *formam* om. Gu. 1. — 21) Sic Gu 1. — *quia* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — *Amita est soror* vulg. — 23) *altera* ed. Goth. — 24) *Matertera . . . mater* om. Gu. 1. et edit. Goth. — 25) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. — 26) *generum sibi vel nurum* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. — *associavit* vulg. — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *Vitricus autem, qui.* — *Vitricus qui* Gu. 2. — 29) Sic Gu. 1. — Vulg. *ex alio.* — 30) Vulg. add. *dictus*, quod om. Gu. 1. — 31) Sic Gu. 2. Ar. — *nutricius* Gu. 1. va. ed. Goth. — *novitricius* vulg. et pr. In cod. Tolet. I. haec est nota: *Vitricus est filius propriae uxoris, non alius.* — 32) *quod a matre* om. Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. — *superducatur* vulg. — 34) Sic Gu. 1. — *dici* vulg. — 35) *vel quasi prius* Ar. — *quasi* pro *quia* Gu. 1. —

Item[38] *de praedictis affinitatibus.*

23. Auctor mei generis mihi pater[39] est, ego illi filius aut filia.
Patris mei pater mihi avus est, ego illi nepos, aut neptis.
Patris[40] mei avus mihi proavus est, ego illi pronepos, aut proneptis.
Patris mei proavus mihi abavus est, ego illi abnepos, aut abneptis.
Patris mei abavus mihi atavus est, ego illi adnepos, aut adneptis.
Patris mei atavus mihi tritavus est, ego illi trinepos, aut trineptis.

De patruis[41].

24. Patris mei frater mihi patruus est, ego illi fratris filius, aut filia.
Patrui[42] mei pater mihi pater[43] magnus est, ego illi filii, aut filiae[44] fratris filius, aut filia.
Patrui mei avus mihi propatruus est, ego illi filii, aut filiae[45] aut[46] nepos, aut neptis.
Patrui mei proavus mihi adpatruus est[47], ego illi nepotis[48], aut neptis[49] filius, aut[50] filia.

De amitis.

25. Patris mei[51] soror mihi amita est, ego illi fratris filius, aut filia.
Amitae meae mater mihi amita magna est, ego illi filiae fratris filius, aut filia.
Amitae meae avia[52] mihi proamita est, ego illi[53] nepotis aut[54] neptis filius, aut filia.
Amitae meae proavia mihi abamita est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia[55].

De avunculis.

26. Matris meae frater mihi avunculus est, ego illi sororis filius, aut filia.
Avunculi mei pater mihi avunculus magnus est, ego illi filii[56] sororis filius, aut filia.
Avunculi mei avus mihi proavunculus est, ego illi filii nepos, aut neptis[57].
Avunculi mei proavus mihi abavunculus est, ego illi neptis[58] filius, aut filia.

De materteris.

27. Matris meae soror mihi matertera est, ego illi sororis filius, aut filia.
Materterae meae soror mihi matertera magna est, ego illi sororis nepos, aut neptis.
Aviae[59] meae soror mihi abmatertera[60] est, ego illi pronepos sororis[61], aut pronepotis[62].
Proaviae[63] meae soror mihi promatertera[64] est, ego illi neptis[65] filius, aut filia.

quod Gu. 2. — 36) In cod. Tolet. I. haec additio est: *Opieteres id est hi, qui avo vivente, patre mortuo nascuntur.* — 37) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. 2. — 38) Praecedunt vulg. haec: *Haec consanguinitas* etc., quae ad tertium stemma retulit Vulcan. et Arev. Absunt autem a Gu. 1. — 39) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *pater mihi.* — 40) *Patris* usque ad finem *nepos aut trineptis* om. al. — 41) *de patruelis* Gu. 1. — 42) *patris* Gu. 2. — 43) *patruus* Gu. 1. va. ed. Goth. — 44) *aut filiae* addidi e Gu. 1. — *filii filiae* Gu. 2. pr. va. — 45) *aut filiae* om. Gu. 1. 2. pr. va. — 46) *aut* add. Gu. 1. va. edit. Goth. — 47) *abpatruus* Gu. 1. — 48) *pronepotis* Gu. 1. — om. Gu. 2. — 49) *aut neptis* om. Gu. 1. — *aut* om. Gu. 2. — 50) *aut* om. va. — 51) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Matris meae* vulg. — 52) *amita* Gu. 1. pr. — 53) *illi* om. Gu. 1. — 54) *nepotis aut* addidi ex Arev. — 55) Sic Ar. — Vulg. *ego illi neptis, nepos aut neptis.* — 56) *filii* Gu. 1. pr. va. Ar. — *filius* vulg. Om. ed. Goth. Gu. 2. — 57) Edit. Goth. *Avunculi mei avus mihi proavunculus est, ego illi neptis filius aut filia.* — 58) *proneptis* Gu. 1. — 59) *Proaviae* Gu. 1. — 60) *promatertera* Gu. 1. — 61) *soror pronepos* Gu. 1. — *sororis pronepos* Gu. 2. — 62) *proneptis* Gu. 2. — 63) *Abaviae* Gu. 1. — 64) *abmatertera* Gu. 1. — 65) *proneptis* Gu. 1. — *sororis neptis filius* va.

Arbor Iuris.

28. Stemmata[1] dicuntur ramusculi, quos advocati faciunt in genere, cum gradus cognationum partiuntur, utputa ille filius, ille pater, ille avus, ille agnatus[2], et caeteri, quorum figurae hae sunt.

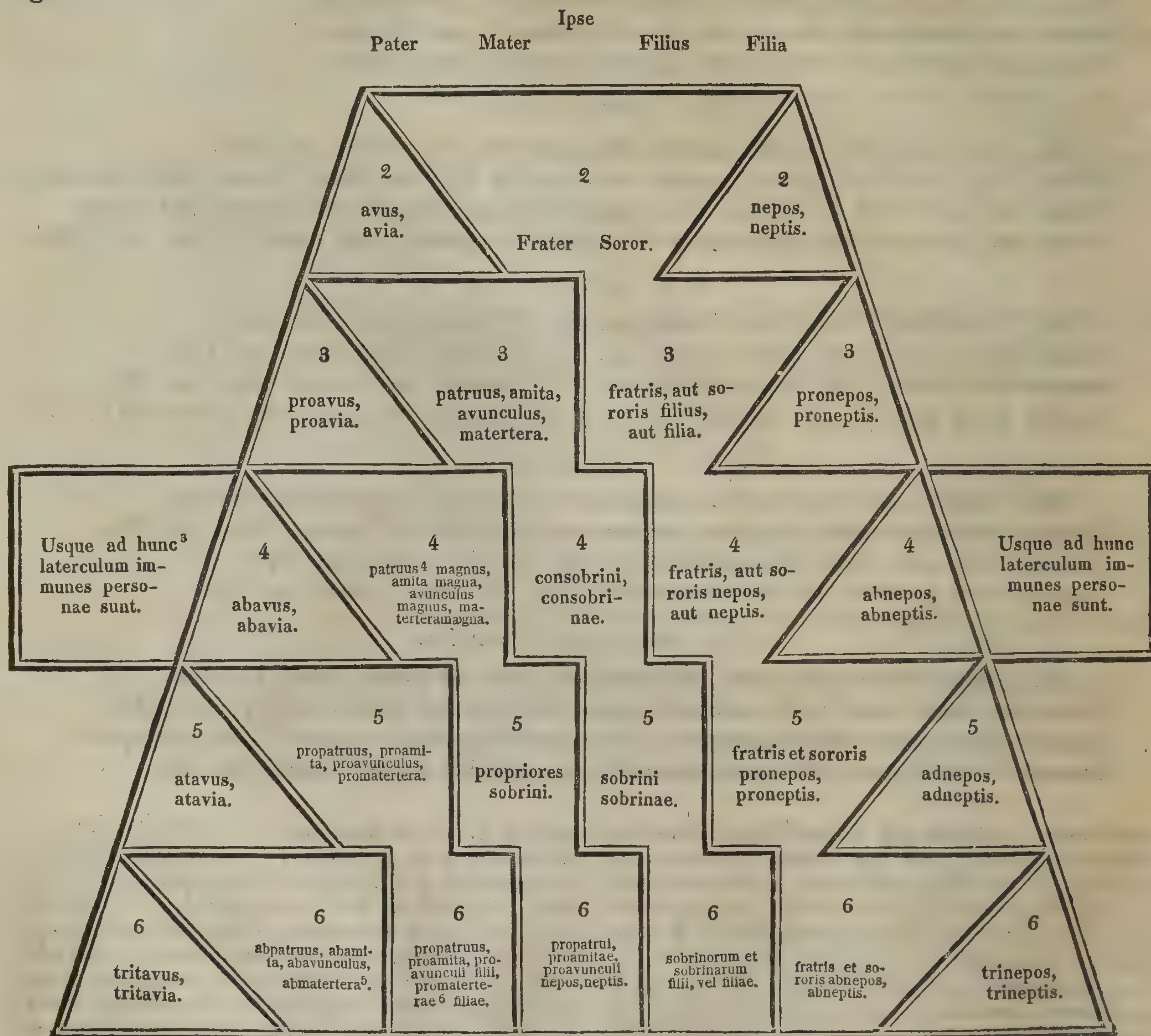

1) Vv. *Stemmata . . . . hae sunt* exhibet Gu. 1., sed quae sequuntur tres tabulae, eas om. idem cod. Tertia tabula omittitur in Gu. 2. et al. ap. Grial. — 2) *et cognatus* add. Arev. — 3) *Huc usque* Gu. 2. — 4) Sic Ar. — Vulg. *Propatruus*, *proamita*, *avunculus* etc. Pro *proamita* exhibet *amita* etiam Gu. 2. — 5) Pro *ab*, quod est apud Arev. semper *ad* vulg. — 6) *promaterterae* add. Arev.

De gradibus generis humani[1]:

						tritavi pater et mater 7	tritaviae pater et mater. 7						
					tripatruus triamita 7	tritavus 6	tritavia 6	triavunculus, trimatertera 7					
				adpatrui, adamitae filii 7	adpatruus, adamita 6	atavus 5	atavia 5	adavunculus, admatertera 6	adavunculi, admaterterae filii 7				
			abpatrui, abamitae nepotes 7	abpatrui, abamitae filii 6	abpatruus, abamita 5	abavus 4	abavia 4	abavunculus, abmatertera 5	abavunculi, abmaterterae filii 6	abavunculi, abmaterterae nepotes 7			
		propatrui, proamitae pronepotes 7	propatrui, proamitae nepotes 6	propatrui, proamitae filii 5	propatruus, proamita 4	proavus 3	proavia 3	proavunculus, promatertera 4	proavunculi, promaterterae filii 5	proavunculi, promaterterae nepotes 6	proavunculi, promaterterae pronepotes 7		
	propatruelium, proamitinorum pronepotes 7	propatruelium, proamitinorum nepotes 6	propatruelium, proamitinorum filii 5	propatruelis, proamitinus 4	patruus magnus, amita magna 3	avus 2	avia 2	avunculus magnus, matertera magna 3	propior sobrinus, propior sobrina 4	prop. sobrini, prop. sobrinae filii 5	prop. sobrini, prop. sobrinae nepotes 6	prop. sobrini, prop. sobrinae pronepotes 7	
patruelis amitini abnepotes 7	patruelis amitini pronepotes 6	patruelis amitini nepotes 5	patruelis amitini filii 4	frater, soror patruelis amiti 3	patruus, amita 2	pater	mater	avunculus, matertera 2	consobrinus, consobrina 3	consobrini, consobrinae filii 4	consobrini, consobrinae nepotes 5	consobrini, consobrinae pronepotes 6	consobrini, consororis abnepotes 7
						Ipse							
						1 filius	1 filia						
						2 nepos	2 neptis						
						3 pronepos	3 proneptis						
						4 abnepos	4 abneptis						
						5 adnepos	5 adneptis						
						6 trinepotis filii	6 trineptis filiae						
						7 trinepotis nepos	7 trinepotis neptis						

1) Haec inscriptio est apud Arev.

STEMMATA STIRPIS HUMANAE.

Haec consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens, usque ad ultimum gradum subtraxerit, et propinquitas esse desierit, eam rursus lex haec[1], *matrimonii vinculo reperto*[2], *et quodam modo revocat fugientem. Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, ut sicut sex aetatibus mundi generatio, et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.*

VOX FILII UTRIUSQUE SEXUS.

genitor. atta. et atta. meae trita. fr.
gen. abavi et abav. meae trit. fr.
gen. proav. et proav. abav. fr.
gen. avi et aviae proav. fr.
genitor. patris et matris meae avi mihi fr.
genitores mei pater et mater mihi sunt. Primus gradus rectus ad supra

VI. grad. F. a cuius voce incipitur.
5. gr. patrui et amitae abnepotes.
4. gr. patrui et amitae pronepotes
3. gr. patrui et amitae nepo.
2. gr. patrui et amitae filii
Soror. patris mei mihi amita est.
Frater patris mei mihi patruus est. Primus gradus ex transverso a patre ad infra

VI. grad. F. a cuius voce incipitur
5.gr.avunc.et materterae abnepotes
4.gr.avunc. et materter. pronep.
3.gr.avunc. et materter. nep.
2.gr. avunc. et matert. filii.
Soror. matris meae mihi sunt
Frat. matris meae mihi avunc. est 1.g. ex transverso infra matrem ad infra

Proamita et proavi patrui soror
propatruus et proavi patrui frater
amita magni avi patrui soror
Patruus ma. et avi patr. fr.
Amita, et soror patris.
Patruus est frater patris. 1. gradus ex transverso a patre ad supra

promatert. est proavia matert. soror
proavunc. est proaviae matert. fr.
matert. mag. soror aviae mat.
Avunc. mag. aviae mat. fr.
Matertera est soror matris
Avunculus est frater matris 1. gradus ex transverso a matre ad supra

Ex sobrinis. filii sobrinorum
Ex consob. nati sobr. vocant.
Ex patris fr. et sorore nati consob. dicuntur
Hi ex patre sunt consobrini et patrueles consobrinae.
Filius aut filia vel priores sobrini sunt.
Patrui magn. avunc. matertera magna
ex quibus nasc. patr. mag. et
His sup. s. propat. proam. prom.

F. mater. meae ad me ger. sunt
ex consobr. nati sobr. vocant.
ex sobr. geniti, sobrinorum sobrin. ff. vocantur.
Avunculi mei, filii consobrini vocantur, hi ex matre sunt consobrini et fratrueles
Fr. et soror cum ex his sine filiis remanent alterius generationis dicitur
Fr. aut nepos et neptis filia,
Fr. aut sororis filii et
Fr. aut sororis fil. vel filia
Frat. aut sororis pronep.
Fr. tris aut sororis abnep. adnep.

Primus gradus rectus ad infra
Ex me geniti filii mei sunt.
Ex filiis meis geniti mihi nepotes sunt
Ex nep. meis geniti pronep.
Ex pronep. meis geniti adnep.
Ex abnep. meis geniti adnep. s.
Ex adnep. meis geniti trinepotes

1) *haec* om. Gu. 2. — 2) *repetit* Gu. 2.

CAP. VII. *De coniugiis.*

1. Vir sexum significat, non coniugium, nisi adieceris[1], vir eius.

2. Maritus vero etiam sine adiectione coniugem sonat, et a mare maritus, quasi mas. Est enim nomen primae positionis, quod facit in diminutione masculus, in derivatione maritus.

3. Sponsus ab[2] spondendo vocatus. Nam ante usum tabellarum matrimonii cautiones invicem sibi[3] emittebant[4], in quibus spondebant, se invicem consentire in iura matrimonii, et fideiussores dabant.

4. Unde[5] admissum est, ut sponsum dicamus virum, ab spondendo, et sponsam similiter. Caeterum proprie spondere velle est. Ergo sponsus non quia promittit[6], sed quia spondet et sponsores dat sua voluntate[7].

5. Arrabo dicta, quasi arra bona. Quod enim datur pro coniugio, bene datur, quia coniugium bonum est. Quod vero causa fornicationis, aut adulterii, malum est, idcirco arrabo non est.

6. Dicta autem arra a re, pro qua traditur. Est enim[8] arra non solum sponsio coniugalis, sed etiam pro qualibet promissa re data[9], ut compleatur.

7. Proci nuptiarum petitores, a procando, id est[10] petendo dicti.

8. Pronuba dicta, eo quod nubentibus praeest, quaeque nubentem viro coniungit. Ipsa est et paranympha. Nam nympha sponsa in nuptiis, et nympha pro lautionis[11] officio, quod ad[12] nomen nubentis alluditur[13].

9. Coniuges appellati propter iugum, quod imponitur matrimonio coniungendis. Iugo enim nubentes subiici solent, propter futuram concordiam, ne separentur. Coniuges autem verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc inter eos[14] ignoretur coniugalis concubitus, sicut Maria Ioseph coniunx[15] vocatur, inter quos nec fuerat, nec futura erat carnis ulla commixtio.

10. Nuptae dictae, quod vultus suos velent. Translatum nomen a nubibus, quibus tegitur coelum. Unde et nuptiae dicuntur, quod ibi primum nubentium capita velantur. Obnubere enim cooperire est.

11. Cuius[16] contraria[17] innuba, hoc est innupta, quae adhuc vultum suum non velat.

12. Uxores vocatae, quasi unxiores[18]. Moris enim erat antiquitus, ut nubentes puellae simul venirent ad limen mariti, et postes, antequam[19] ingrederentur, ornarentur[20] laneis vittis, et oleo unguerent[21]. Unde[22] uxores dictae, quasi unxiores: quae ideo vetabantur limina calcare, quod illic[23] ianuae et coeant[24] et separentur.

13. Matrona est, quae iam nupsit, et dicta matrona, quasi mater nati, vel quia iam mater fieri potest, unde et matrimonium dictum. Distinguitur autem inter matronam, matrem[25]

1) *adiunxeris* va. — 2) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. h. l. et postea. — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *sibi invicem.* — 4) *mittebant* va. — 5) *et* add. Arev. — 6) *promittitur* Gu. 2. Ar. — 7) Vv. *sua voluntate* addidi e Gu. 1. — 8) *enim* pro *autem* Gu. 1. — 9) *pro re data* Gu. 1. — *ut aut reddatur, aut compl.* Ar. — 10) *a precando et petendo* al. pr. — *a procando et pet.* Gu. 1. 2. al. va. — 11) Sic Gu. 1. — *lavationis* vulg. — 12) *quod et ad nom.* Gu. 2. al. — 13) *alludit* Arev. — 14) *inter eos adhuc* Gu. 2. — 15) *coniux* Arev. — 16) *Cui* Ar. — 17) *est* add. Gu. 2. va. — 18) *unxores* h. l. et post Ar. — 19) *et antequam* pr. — 20) *ornarent* Ar. — 21) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *ungerentur* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — *et inde* vulg. — 23) *illae* Gu. 1. 2. — 24) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *coeunt* vulg. — 25) *matrem* om. Gu. 1. 2. — *et matrem* pr.

et matremfamilias. Nam matronae, quia[1] iam[2] in matrimonium convenerunt: matres, quia genuerunt: matresfamilias[3], quia iam[4] per quandam iuris solennitatem in familiam mariti transierunt[5].

14. Monogamus dictus, quia uni tantum nupsit. *Μόνον*[6] enim apud Graecos unum dicitur, *γάμος* nuptiae interpretantur.

15. Bigamus[7] autem et trigamus a numero uxorum vocatus, quasi duabus[8], vel tribus maritus[9].

16. Vidua vocata, quod cum viro uno fuerit[10], nec circa[11] consortium alterius viri post mortem coniugis primi[12] adhaeserit. Nam quae alteri post mortem prioris viri nupserint, viduae non dicuntur. Item vidua dicta, quod sola sit, nec circa consortium alterius viri coniugalia iura custodiat[13].

17. Fratris uxor fratrissa vocatur.

Mariti frater levir dicitur.

Duorum inter se fratrum uxores ianitrices[14] vocantur, quasi eandem ianuam terentes, vel per eandem ianuam iter habentes.

Viri soror glos appellatur.

18. Sororis vir speciale nomen non habet, nec uxoris frater.

19. Matrimonium est[15] iusta nobilium conventio et conditio[16].

20. Coniugium est legitimarum personarum inter se coeundi et copulandi[17] nuptiae: coniugium dictum[18], quia coniuncti sunt, vel a iugo, quo in[19] nuptiis copulantur, ne resolvi, aut separari possint.

21. Connubium autem non a nupta, sed a nubendo formatum. Dicitur autem connubium, cum aequales in nuptias coeunt, utputa cives Romani, pari utique dignitate. Connubium autem non est, cum civis Romanus cum Latina iungitur. Quoties autem connubium non est, filii patrem non sequuntur[20].

22. Hymenaeus dicitur a quodam Hymenaeo, qui primus prospere usus est nuptiis, vel *ἀπὸ τοῦ ὑμένος*, quod[21] membrana[22] virginitatis est claustrum.

23. Contubernium est ad tempus coeundi conventio, unde et tabernaculum, quod modo huc, modo illuc praefigitur.

24. Repudium est[23], quod sub testimonio[24] testium vel praesenti, vel absenti mittitur.

25. Divortium est, quotienscunque[25] dissoluto matrimonio alter eorum alteras[26] sequitur. Divortium autem dictum a flexu viarum, hoc est, vias in diversa tendentes[27].

1) *qui* Gu. 1. — *quae* Gu. 2. — 2) *iam* al. om. — 3) *matresfamilias* Gu. 2. pr. va. Ar. — 4) *iam* om. Gu. 1. 2. — 5) *Ius unum dicitur* add. al. — 6) *Monos* pr. — 7) *Digamus* Gu. 2. al. va. — 8) Vulg. *quasi a duabus*, sed *a* om. Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — *duobus* va. — *duarum* Gu. 2. al. et mox *trium*. — 9) Sic Gu. 1. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *mulieribus*. — 10) *cum viro duo non fuerint* al. — *cum viro secundo non fuerit* al. var. lect. ap. Goth. — *cum viro dudum fuerit* cod. Alban. — *cum viro duo fuerint* Ar. — 11) *iccirco* Gu. 1. quasi *cum* esset coniunctio. — 12) *primi coniugis* Ar. — 13) *custodit* va. — 14) *ianices* va. — 15) *est* om. Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *nobilium iusta conventio et conditio*. — 17) *coeundae et copulandae nuptiae* Gu. 2. — 18) Vulg. *est dictum*, sed *est* om. Gu. 1. 2. Ar. — 19) *in* om. al. va. — 20) *fil. patr. consequuntur* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. ed. Goth. — *quae* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. al. — *membranae* vulg. — 23) *est* om. Gu. 2. — 24) *testimonium* ed.

26. Frivolum[28] est, cum eo animo separantur, ut rursum ad se invicem revertantur. Nam frivolum est velut quassae[29] mentis et effluxae[30], nec stabilis. Proprie autem frivola vocantur fictilia vasa inutilia.

27. Tribus autem e causis[31] ducitur uxor: prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi[32]: *Et benedixit eis*[33], dicens: *Crescite et multiplicamini:* secunda[34] adiutorii, de qua ibi in Genesi dicitur: *Non est bonum, esse hominem solum*[35]*: faciamus ei adiutorium*[36] *simile*[37]: tertia causa incontinentiae[38]. Unde dicit Apostolus[39], ut: *Qui se non continet, nubat.*

28. In eligendo marito quatuor spectari[40] solent, Virtus, genus, pulchritudo, sapientia. Potentior ex his sapientia est ad amoris affectum[41]. Refert haec quatuor Virgilius de Aenea, quod his Dido impulsa est in amorem eius.

Pulchritudine:

Quem[42] *sese ore ferens.*

Virtute:

Quam[43] *forti pectore et armis.*

Oratione:

Heu[44] *quibus ille*
Iactatus fatis, quae bella exhausta canebat.

Genere:

Credo[45] *equidem, nec vana fides, genus esse deorum.*

29. Item in eligenda uxore quatuor res impellunt hominem ad amorem: pulchritudo, genus, divitiae, mores. Melius est tamen[46], si in ea mores, quam pulchritudo quaeratur[47]. Nunc autem illae quaeruntur, quas aut pulchritudo, aut divitiae[48], non quas probitas morum commendat.

30. Ideo[49] autem foeminae sub viri potestate consistunt, quia levitate animi plerumque decipiuntur. Unde et aequum erat, eas viri auctoritate reprimi. Proinde et veteres voluerunt foeminas[50] quamvis perfectae aetatis essent, propter ipsam animi levitatem, in tutela consistere.

Goth. — 25) *quoties* Ar. — 26) Vulg. add. *nuptias*, quod om. Gu. 1. — 27) *viaas* Gu. 1. — *vias* Gu. 2. al. *viae* Ar. — Vulg. *via . . . tendens.* — 28) Sic Gu. 2. va. Ar. — Vulg. *fribolum.* Sic mox. — 29) *cassae* Gu. 1. 2. — 30) *fluxae* al. — 31) Sic Gu. 1. 2. (*ob* retinet.) — Vulg. *Tres autem ob causas.* — 32) cap. 1, 28. — 33) Sic Gu. 1. Ar. *eos* vulg. — 34) *causa* add. vulg., quod om. Gu. 1. — *Sec. ex causa* pr. — 35) *solum* om. Gu. 1. — 36) *adiutorem* Gu. 1. Locus est c. 2, 18. — 37) *sui* add. al. — 38) *non continentiae* Gu. 1. — 39) Locus est 1. Cor. 7, 9. — 40) *exspectari* Gu. 1. pr. va. — 41) Sic Gu. 1. — Vulg. *Ex his sap. pot. est.* — *affect.* pro *effect.* Gu. 1. — 42) Virg. Aen. IV, 11. — *quam* Gu. 2. pr. va. — 43) ibid. — 44) v. 13. — 45) v. 12. — 46) Sic Gu. 1. — Vulg. *tamen est* — al. *est* om. — 47) Sic Gu. 1. 2. al. — Vulg. *mores quaerantur, quam pulchritudo.* — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *quas aut divitiae aut forma.* — 49) Haec om. al. — 50) Vulg. add. *innuptas*, quod om. Gu. 1.

L I B E R X.

De quibusdam nominibus per alphabetum distinctis[1].

1. Origo [2] quorundam nominum, id est unde veniant, non pene omnibus patet. Proinde quaedam noscendi gratia huic [3] operi interiecimus. Licet origo nominum, unde veniat [4], a philosophis eam teneat rationem, ut per denominationem [5] homo ab humanitate, sapiens a sapientia nominetur [6], quia prius sapientia, deinde sapiens: tamen claret alia [7] specialis in origine quorundam nominum causa, sicut homo ab humo, unde proprie homo [8] est appellatus. Ex quibus exempli gratia quaedam in hoc opere posuimus.

A

2. Aeros [9] vir fortis et sapiens.

Auctor ab augendo dictus. Auctorem autem [10] foeminino [11] genere dici non posse [12]. Nam quaedam sunt, quae in foeminino [13] flecti non possunt, ut cursor.

Actor ab agendo [14].

3. Alumnus ab alendo vocatus [15], licet et [16] qui alit [17], et qui alitur dici potest alumnus [18], id est et qui nutrit, et qui nutritur, sed melius tamen qui nutrit [19].

4. Amicus per derivationem, quasi animi [20] custos. Dictus autem proprie amicus ab hamo [21], id est, a [22] catena caritatis, unde etiam [23] et hami quod teneant.

5. Amator turpitudinis, quia amore torquetur libidinis.

Amabilis autem, quod sit amore dignus.

Amasius [24], quod pronus sit [25] ad amorem.

6. Astutus ab astu vocatur [26], quod [27] est callidi et cauti nominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid [28] facere.

Argutus, quia argumentum cito invenit in loquendo.

Acer in unamquamque formam [29] vegetus ac nimius.

Alacer a velocitate et cursu, quasi diceret aliger.

Armiger, quia [30] arma gerat.

Alacris, laetus: alacritate [31] gestiens et nullius rei novitate turbatus.

1) Sic Gu. 1. 2. al. va. — Vulg. *De quibusdam vocabulis nominum per alphabetum distinctis.* — Gu. 3. *De quibusdam vocabulis nominum per denominationem.* Mirum autem, quod eadem reperiuntur post *interiecimus* in Gu. 1. 2. va. — Cod. Zittav. om. hunc librum. Dicit enim scriba: *Sequentem libri decimi tractatum de aethimologia vocabulorum per alphabetum etc. cum nihil singulare in se contineat, et quasi sit Calepinum seu Dictionarium describere, illum studio omisi.* — 2) Vv. *Origo* usque ad *interiecimus* om. Arev. Gu. 3. — 3) *huic* addidi e Gu. 1. — 4) *veniant* al. — *veniunt* al. — 5) *derivationem* Gu. 2. — *per denom. vel derivationem* va. Ar. om. utrumque. — 6) *denominetur* va. — 7) *quia alia species* Gu. 1. — 8) *homo* addidi e Gu. 1. 2. 3. va. — 9) Sic Arev. — *Heros* vulg. At idem fit in *Elatus* et *Aelatus* V. §. 8. et §. 81. — 10) *autem* pro *enim* Gu. 1. 2. 3. Ar. — *etiam* vulg. — 11) Sic Gu. 1. 3. Ar. va. — *femineo* vulg. — 12) Vulg. add. *existimant*, quod om. Gu. 1. 2. 3. al. — *non potest* al. — 13) *genere* add. al. — 14) Om. hanc glossam Gu. 1. 2. 3. al. propter similes literas in *Auctor ab augendo.* — 15) *vocatur* al. — *dictus* Gu. 2. — 16) *et* om. Gu. 1. — 17) *alet* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. — Vulg. *alumnus dici potest.* 19) Sic Gu. 1. 2. (supra vers. *al. nutrit*) Ar. var. lect. ap. Goth. Ed. va. om. vv. *sed melius, qui nutrit.* — Vulg. *nutritur.* — 20) *amicitiae* Gu. 2. al. — *animae* al. — 21) Sic Gu. 1. Ar. va. — Vulg. *amo.* Gu. 2. 3. cod. Tolet. I. ita: *Amator turpitudinis, qui amore torquetur libidinis, amicus ab amo* etc. (*quia* pro *qui* Gu. 3. cod. Tolet.) — 22) *a* addidi e Gu. 1. 2. 3. — 23) *etiam* addidi e Gu. 1. — *inde et* Gu. 2. — 24) Al. hanc glossam om. — *eo quod* vulg., sed *eo* om. Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. — Vulg. *sit pronus.* — 26) Sic Gu. 1. — *vocatus* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *qui* vulg. — 28) *aliquod* Gu. 2. — 29) *in unaquaque forma* Gu. 2.

Agilis ab agendo aliquid celeriter, sicut docilis.

7. Aemulus eiusdem rei studiosus, quasi imitator et amabilis. Alias inimicus invenitur.

Aequus est secundum naturam iustus dictus, ab aequalitate[32], quod sit aequalis[33], unde et aequitas appellata, ab aequalitate[34] quadam scilicet.

Aequaevus eo[35], quod sit alteri aequalis aevo, id est coaetaneus.

Arrogans, quod[36] multum rogatur[37], et ille fastidiosus[38] sit.

Audax proprie pro arrogante ponitur.

Animosus, quod[39] animis et viribus plenus sit[40].

Animatus, quasi animo auctus[41], vel[42] quasi animo firmatus.

8. Aelatus[43] pro eo quod semet[44] ipsum super mensuram suam[45] elevet, dum magnus sibi videtur de his, quae agit.

Attollens, quod se elevet et erigat.

Ambitiosus, quod honores ambiat.

9. Avidus dictus[46] ab avendo[47]; avere enim cupere[48] est. Hinc et avarus. Nam quid est avarum esse[49]? progredi ultra quam sufficit.

Avarus ex eo dictus, quod sit avidus auri[50], et nunquam opibus expleatur, et quanto[51] plus habuerit, tanto plus cupiat, Flacci super hoc concordante sententia[52], qui ait[53]:

Semper avarus eget.

Et Sallustius[54]: *Quod neque avaritia*[55] *copia, neque inopia minuatur*[56].

10. Amarus a sapore translatum nomen habet. Est enim insuavis, nec novit quenquam ad consortium suum aliqua invitare dulcedine.

Adulter violator maritalis pudoris, eo quod alterius torum polluat[57].

11. Anceps huc et illuc[58] fluctuans ac dubius istud, an illud[59] capiat, et in quam partem[60] declinet anxius.

Atrox, quod tetris sit moribus[61].

Abstemius a temeto, id est, vino, quasi abstinens vino[62].

Ablactatus, quasi[63] a lacte ablatus.

12. Aeger, quod agitatur[64] infirmitate, vel tristitia ad tempus.

— 30) *quia* pro *quod* Gu. 1. — 31) Sic Gu. 1. *alacriter* vulg. — *alacer* Gu. 3. — 32) *ab aequitate* Gu. 1. 2. — 33) Vulg. *hoc est ab eo*, *quod sit aeq.*, sed vv. *hoc est ab eo* om. Gu. 1. — 34) *ab aequitate* Gu. 1. al. — 35) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. 2. 3. — 36) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. — *rogetur* vulg. — 38) Vulg. *multum fastid.*, sed adverb. om. Gu. 1. 2. 3. Ar. — 39) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. 3. va. Ar. — 40) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod sit an. et vir. pl.* — Gu. 2. *quod sit an. et vir. plen. sit* (sic). *animo* va. — 41) *animiactus* Gu. 1. — 42) *vel* pro *et* Gu. 1. 3. utrumque om. va. — 43) *Elatus* Ar. — At cfr. §. 8. et §. 81. — 44) Sic Gu. 1. *se* vulg. — *ipse se supra* al. — *semper* pro *super* Gu. 2. — 45) *suam* al. om. — 46) *vocatus* al. — 47) *habendo . . . habere* Gu. 1. — (*habere* etiam Gu. 3.) — 48) *cupire* Gu. 3. — 49) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *Nam quidam avarum esse dixerunt progredi.* — Gu. 3. *Nam quidam avarum esse, nisi progredi.* — *Nam quidem avarum est progr.* edit. va. — 50) *avari* Gu. 1. — 51) Sic Gu. 1. — *quantum ... tantum* vulg. — 52) *sapientia* va. — 53) Horat. Epist. I, 2, 56. — 54) Sic Gu. 1. pr. va. ed. Goth. Ar. — *Salustius* Gu. 2. et vulg. Locus Sall. est Catil. 11, 3. — 55) *avariciae* Gu. 1. 2. al. — 56) *minuitur* Ar. — Indicat. est ap. Sall., qui ita scripsit: *neque copia, neque inopia minuitur.* — 57) Sic Gu. 1. 2. 3. Ar. — *polluit* vulg. — 58) Sic Gu. 1. al. — Vulg. *huc illucque.* — 59) Sic Gu. 1. (nisi quod *istud* pro *illud* exhibet) 3. pr. va. Ar. — *utrum hoc an illud* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *qua parte* vulg. — 61) Sic Gu. 1. — *sit tetris moribus* vulg. — *teter* Gu. 2. — 62) Vulg. *a vino*, sed *a* om. Gu. 1. — 63) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod sit a lacte.* — 64) Sic Gu. 1. — *agatur* vulg.

Aegrotus, quod sit aeger frequentius, sicut iratus et iracundus.

Aerumnosus ab aerumna[1] dictus, quod per inopiam miser factus esuriat et sitiat.

13. Auspex, eo quod avium auspicia intendat, sicut auceps, eo[2] quod aves capiat.

Astrosus ab astro dictus, quasi malo sidere natus.

14. Aenormis[3], eo quod normam et mensuram excedit[4].

Abactor est fur iumentorum et pecorum, quem vulgo abigeum[5] vocant, ab abigendo scilicet.

15. Atratus[6] et albatus: ille a veste nigra, iste ab alba.

Advena, eo quod aliunde adveniat.

Alienigena, quod alienae regionis sit, et non eius, ubi est. Item alienigena, qui ex alia gente genitus est, et non ex ea, ubi est[7].

16. Accola[8], eo quod adveniens[9] terram colat.

Agricola a colendo agro[10], sicut[11] silvicola.

Assecla[12], eo quod sequatur aliquem[13] lucri causa.

17. Assiduus dicebatur apud antiquos, qui assibus[14] ad aerarii[15] expensam conferendis erat[16], et in negociis quoque publicis frequens[17], unde et per s[18], non per d scribendum sit[19].

18. Apparitor nominatus, quod appareat et videatur, et praesto sit ad obsequium.

Attentus, ut aliquid audiens teneat[20].

19. Attonitus, veluti furore quodam[21] instinctus ac stupefactus[22]: dictus autem[23] attonitus a tonitruorum[24] strepitu, quasi tonitruo stupefactus[25] et vicino fulgori, aut attactui[26] proximus.

20. Allectus, quod sit palam electus.

Abactus[27], quod sit ab actu remotus.

Abortivus, eo quod non oriatur, sed aboriatur et excidat.

Adoptivus, quod sit optatus palam in filium[28].

21. Ambo ab eo, quod est ἄμφω[29], nomen de Graeco Latinum[30] factum, litera tertia demutata[31].

Alius de multis dicitur, alter vero e[32] duobus vocatur[33].

Aequimanus appellatur[34], utraque manu gladium tenens[35].

B.

22. Beatus dictus quasi bene auctus, scilicet ab habendo, quod velit[36], et nihil patiendo,

1) Sic Gu. 1. 2. — *a rumine* vulg. — 2) *eo* addidi e Gu. 1. — 3) *Enormis* Ar. — 4) Sic Gu. 1. — *excedat* vulg. — 5) *abigium* Gu. 1. — *abiectum* Gu. 2. sed ad marg. al. *abiegium.* Sic est in Gu. 3. pr. va. Supra lin. in Gu. 3. est *abiectum*, sed lineola deletum. — 6) *atramus* al. Gu. 3. pr. va. — *atramistae* duo Tolett. mss. — 7) Sic Gu. 1. 2. 3. va. al. — Vulg. *Alienigena, qui ex alia gente genitus est, et non ex ea, ubi est. Item alienigena, quod alienae regionis sit, et non eius, ubi est.* — Pro *quod* va. *eo quod* exhibet. — Al. om. vv. *Item . . . . est.* — 8) Om. hanc glossam Gu. 2. — 9) *veniens* pr. va. — 10) *agros* va. — 11) *sicuti* pr. — 12) *Adsecula* Gu. 2. — 13) *aliquid* Gu. 2. — *aliqua* al. — 14) *qui assibus* om. Gu. 1. — 15) Sic Arev. secundum Grial., qui id e cod. Rom. profert. — 16) Sic Gu. 1. 3. (in quo *a* super *e* positum est). Ar. — *aderat* al. — *praeerat* vulg. — 17) *erat frequens* Gu. 3. — 18) *per ss* va. — 19) Sic Gu. 1. — *est* vulg. — *scribendus est* Gu. 2. 3. Ar. — 20) *teneatur* al. — 21) *quodam furore* Gu. 3. — 22) *obstupefactus* al. — *ac* pro *atque* scripsi e Gu. 1. — 23) *autem* addidi e Gu. 1. 2. 3. va. Ar. — 24) Sic Gu. 1. — Vulg. *tonitrui.* — 25) *obstupefactus* Gu. 3. — 26) Sic scripsi e coniectura, in quam partim incidit Arev. *fulgori et tactui.* — Vulg. *fulgore aut a tactu* (*aut tactu* Gu. 3. Ar. — *attactu* pro *aut a tactu* Gu. 2. va. — *et a tactu* al.) — 27) Lemma glossae adest, sed omissa est interpretatio in

quod nolit. Ille autem vere beatus est, qui et habet omnia, quae vult, bona, et nihil vult male[37]. Ex his enim duobus beatus homo[38] efficitur.

23. Bonus a venustate corporis creditur dictus, postea ad[39] animum translatum nomen[40]. Eum autem dicimus bonum, cui non praevalet malum: eumque[41] optimum, qui peccat minimum.

24. Benignus est vir sponte ad benefaciendum paratus et dulcis alloquio. Non autem multum distat benignus a bono, quia et ipse ad benefaciendum videtur expositus. Sed in eo differt, quia potest bonus esse et tristior, et bene quidem facere et praestare, quod poscitur, non tamen suavis esse novit consortio. Benignus autem sua novit cunctos[42] invitare dulcedine.

25. Beneficus a benefaciendo[43] alteri dictus, unde et beneficentia vocatur, quae[44] proximo prodest.

26. Benivolus, quia bene vult. Non tamen dicimus benevolus, sicut nec malevolus. Saepe enim ex duabus partibus compositum nomen aut priorem, aut sequentem literam corrumpit. Nam benevolentia absurdum sonat.

27. Blandus, dulcis et invitans ad familiaritatem sui.

28. Brutus quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione, et[45] sine prudentia. Unde et ille Iunius Brutus ex sorore Tarquinii Superbi genitus, cum eundem casum timeret, in[46] quem frater inciderat, qui ob divitias et prudentiam ab avunculo fuerat occisus, utilem temporis stultitiam simulavit[47]. Unde etiam Brutus est cognominatus, dum vocaretur Iunius[48].

29. Balbus a balbando[49] potius, quam loquendo[50] dictus[51]. Verba enim non explicat. Inde et blesus, quia verba frangit.

30. Bucco[52] garrulus, quod caeteros oris loquacitate, non sensu exsuperat[53].

Biliosus, quod sit semper[54] tristis, ab humore nigro, qui bilis vocatur.

31. Baburrus[55] stultus, ineptus.

Biothanatus, quod est bis[56] mortuus. Θάνατος enim Graeco sermone mors dicitur.

C

32. Clarus a coelo, quod splendeat. Unde et clara dies propter splendorem coeli[57].

Celsus a coelo dictus, quod sit sublimis et altus[58], quasi coelestis.

33. Castus[59] primum a castratione vocatus: postea placuit veteribus etiam eos sic nominari, qui perpetuam libidinis abstinentiam pollicebantur.

Gu. 1. sed om. *Abortivus.* — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia est palam adoptatus* (*optatus* Gu. 3. Ar.) — 29) *est* ἄμφω om. va. signo lacunae relicto. — 30) *in Latinum* Gu. 1. — 31) *immutata* al. — 32) *e* pro *de* Gu. 1. — *a duobus* al. — 33) Sic Gu. 1. 3. — *dicitur* vulg. Utrumque om. Ar. — Gu. 2. hoc tantum: *ut alius alter* pro tota glossa exhibet. — 34) Sic Gu. 1. 2. 3. al. — *appellatus* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *qui ... gladio incunctanter utitur.* — *gladio utitur incunctantur* Gu. 3. — *incunctanter* om. pr. — 36) *vellet . . . nollet* Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. 3. Ar. — *mali* vulg. — 38) *homo beatus* Gu. 3. — 39) Vulg. *et ad*, sed *et* om. Gu. 1. — 40) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 41) *que* om. Gu. 1. — 42) Sic Gu. 1. — Vulg. *cunctos novit.* — 43) *beneficiendo* Gu. 2. — 44) *quia* Gu. 1. — 45) *et* addidi e Gu. 1. — 46) *in* addidi e Gu. 1. pr. Ar. — 47) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *simulavit stultitiam.* — 48) Cod. Tolet. I. add. *Burrus ruber et niger.* — 49) Sic Gu. 1. 2. — *balando* vulg. — 50) *a loquendo* va. — 51) *est* add. Gu. 2. ed. Goth. pr. va. — 52) *Buccus* Gu. 1. — 53) Sic Gu. 1. — *exsuperet* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. — *semper sit* vulg. — 55) *Balburrus* Gu. 1. — *Babursus* Gu. 2. — 56) *vi* Ar. — 57) Sic Gu. 1. — *pro splendore coeli* vulg. — 58) *auctus* Gu. 1. — 59) *Castos . . . nuncupatos* Gu. 2. — *nuncupatus* vulg. — *vocatus* Gu. 1.

34. Coeles dictus, quia iter facit[1] ad coelum.

Coelebs[2], connubii expers, qualia sunt numina in coelo, quae[3] absque coniugii[4] sunt. Et coelebs dictus[5], quasi coelo beatus.

Coelicola, eo quod coelum colat, est enim angelus.

35. Continens non solum in castitate[6], sed et[7] in cibo et potu[8], in ira quoque et in[9] vexatione mentis et detrahendi libidine. Et continens[10], quod se a multis malis[11] abstineat.

36. Clemens, misericors, eo[12] quod colat[13], id est protegat et tueatur, sicut solet patronus clientem.

37. Concors a coniunctione[14] cordis est[15] appellatus. Nam sicut consors dicitur, qui sortem iungit, ita ille concors dicitur, qui corde coniungitur[16].

38. Concionator[17], multitudinis allocutor.

Consolator, unius allocutor. Et inde dictus consolator, quod soli se applicat, cui[18] loquitur et solitudinem[19] levat alloquio suo. Hinc et solatium.

39. Consultus est, qui consulitur, cui contrarius est inconsultus, qui non accipit consilium.

40. Constans dictus est[20], quod undique stat, nec in aliquam partem declinari potest[21].

Confidens, quod sit in cunctis fiducia plenus. Unde et Caecilius:

Si cónfidentiam ádhibes, confide ómnia[22].

41. Cautus[23] a cavendo dictus.

Callidus fraudulentus, quod[24] celare[25] novit, et male peritus.

Callidum autem veteres non pro astuto tantum, sed etiam pro astuto et docto[26] ponebant. Exhinc[27] et versutum[28], eo[29] quod animum cito vertat.

42. Cupidus a cupiendo[30] multum, id est, capiendo vocatus.

Clamosus quasi calamosus a calamo, scilicet quod sonet[31].

Calumniator falsi criminis accusator, a calvendo, id est frustrando et decipiendo dictus.

43. Calculator a calculis, id est lapillis minutis, quos antiqui in manu tenentes numeros componebant.

44. Compilator, qui[32] aliena dicta suis permiscet, sicut[33] solent pigmentarii in pila diversa mixta contundere. Hoc scelere quondam accusabatur Mantuanus ille vates, cum quosdam

1) Vulg. *sibi facit*, sed pron. om. Gu. 1. — 2) *Coelebes* Gu. 1. — 3) *qui* Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. va. Ar. — *coniugio* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. 2. — vulg. *dicitur.* — *dictus est* al. — 6) Vulg. add. *dicitur*, quod om. Gu. 1. Ar. — 7) *etiam* va. — 8) *in potu* va. — 9) *in* addidi e Gu. 1. — 10) Vulg. add. *dicitur*, quod om. Gu. 1. 2. — 11) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. ed. Goth. — *male* vulg. — 12) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. — 13) Sic scripsi e coniectura, quum in Gu. 1. esset *celat.* — Vulg. *eluat.* Gu. 2. pr. va. *cluat.* Videtur coniecturam firmare §. 53. v. *Clientes.* — 14) *a coniugatione* al. — 15) *est* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 16) Sic Gu. 1. — *iungitur* vulg. — *iugiter continuatur* Gu. 2. — *quia corde iungitur* al. — *qui cor iungit* al. — 17) *Concionator allocutor, consilator unius multitudinis. Et* etc. Gu. 1. corrupte. *Concionator multitudinis allocutor* om. Gu. 2. — *multit. alloc.* om. va. — *unius* om. Gu. 2. pr. — 18) *qui* Gu. 1. — *applicet* al. — 19) *solitudinem* (ci superscr.) (sic) Gu. 2. — 20) *est* addidi e Gu. 1. — *dicitur* al. — 21) *potest declinari* va. — *declinare* al. — 22) Versus Caecilii non est in edit. Fragm. Statii Caecilii ab Spengel. curata. Ita autem legendus est, ut scripsimus, e codd. vestigiis. Gu. 1. enim ita: *Si confidentiam in aliis adhibes, habes cum fide omnia.* Va. *tunc fide omnia.* — Vulg. *si confidentiam habes, confide omnia.* *Adhibes* pro *habes* Gu. 2. et al. Reliqua sunt glossemata. — 23) *Cantus a canendo* Gu. 1. — 24) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 25) *callere* va. — 26) Sic Gu. 1. 2., qui id e correctione exhibet, cum prius erat vulgata. — Vulg. *astute docto.* — 27) Sic Gu. 1. — *Hunc* vulg. — 28) *astu-*

versus Homeri transferens suis permiscuisset[34]: et dum[35] compilator[36] ab aemulis diceretur, ille respondit: *Magnarum esse virium clavam Herculi*[37] *extorquere de manu.*

45. Contumax eo[38] quod contemnat.

Chromaticus, quia non confunditur, nec colorem mutat. Graece enim χρῶμα color vocatur.

46. Contumeliosus, quia velox est et tumet verbis[39] iniuriae.

Contentiosus ab intentione vocatus, qui non ratione aliquid[40], sed sola pertinacia vindicat.

47. Contemptibilis, vel quia contemptui habilis, vel quia contemptus et vilis, id est sine honore.

48. Crudelis, hoc est crudus, quem Graeci ὠμὸν appellant per translationem, quasi non coctus, nec esui habilis[41]. Est enim asper et durus.

49. Carnifex, quod carnem efficiat[42].

Cruciarius, eo quod sit cruce dignus.

Collega a colligatione[43] societatis et amicitiae complexu[44] dictus.

Coaetaneus quasi compar aetatis.

50. Complex, qui[45] uno peccato vel crimine[46] alteri est applicatus[47] ad malum, ad bonum[48] vero nunquam dicimus complicem[49].

51. Celer appellatus a celeritate, quia, quod usus exigit, velocius facit.

52. Consors, eo quod ad eum pertinet pars[50] bonorum. Nam sortem veteres pro parte ponebant. Consors ergo[51], quod sit communi[52] sorte, sicut dissors dissimili sorte.

Confinalis[53] eo[54] quod sit genere, vel loco affinis.

Colonus a colonia, vel ab agro colendo dictus.

53. Curator[55], quod curam ferat pueris, qui adhuc eius[56] aetatis sunt, ut negotia sua satis administrare[57] non possint.

Cognitor a cognoscendo causam dictus.

Clientes prius colentes dicebantur[58], a colendis patronis.

54. Captus, captivus dictus[59], quasi capite diminutus; ingenuitatis enim fortuna[60] ab eo[61] excidit, unde et iuris peritis[62] capite diminutus dicitur.

55. Colomis[63] a columna vocatus, eo quod erectus et firmissimus sit.

tum et versutum va. — 29) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. — Vulg. *a cupiendo, id est accipiendo.* — *a capiendo* pro *accipiendo* — *a capiendo, id est accipiendo* Gu. 2. Ar. — 31) *sonetur* Gu. 1. — 32) *quia* Gu. 2. — 33) *et sicut* Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. — *permiscuit* vulg. — 35) Sic Gu. 1. — *cum* vulg. Al. et Gu. 2. om. — 36) Vulg. add. *veterum*, quod om. Gu. 1. — 37) *Herculis* Gu. 1. 2. — 38) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. — 39) Vulg. *in verbis*, sed *in* om. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 40) Sic Gu. 1. va. Ar. — *aliqua* vulg. — 41) *est* add. Gu. 1. — 42) Sic Ar. — *afficiat* vulg. — 43) *collegatione* Gu. 1. — 44) Sic Gu.1. 2. Ar. — Vulg. *compl. amic.* — 45) *quia* Gu. 1. — 46) *crimini* Gu. 2. — 47) *applicitus* Gu. 2. — 48) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *locum* vulg. — 49) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *complicem dicimus.* — 50) Sic Gu. 1. — *pars pertinet* vulg. Haec glossa reperitur in Gu. 1. 2. post alterum *Celer.* — Vulg. *Consors. Celer.* — 51) *eo* Gu. 1. — 52) Sic Gu. 1. — *communis* vulg. Sic mox *dissimili* pro *dissimilis.* — 53) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Confinialis* vulg. — 54) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. — 55) Praeponit Gu. 2. alteram glossam *Cognitor.* — 56) *teneris* Gu. 1. — 57) *amministr.* Gu. 2. — 58) *colentes dicebantur a* om. Gu. 1. — *colientes* pro *colentes* va. 59) Sic Gu. 1. — *dicitur* vulg. — 60) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *ingenuitatis, fortuna enim* etc. — 61) *ab eo* om. al. — 62) Sic Ar. — *viris peritis* vulg. — Arev. lacunae signum posuit post *Captus*, quasi deesset interpretatio. Sed utramque vocem coniunctim explicasse censeo Isidorum. — 63) Sic Gu. 1. va. — *Columis* vulg.

56. Comptus a coma dictus, quod sit capillis formosus[1], vel quia comam nutrit.

57. Calamistratus a calamistro, id est, acu ferreo[2] in calami similitudinem[3] facto, in quo crines obtorquentur, ut crispi sint: quem[4] in cinere calefacere solent, qui capillos crispant, ut calamistrati sunt[5].

58. Corpulentus, quod sit corpore validus et lentis[6] carnibus.

Crassus a sagina corporis a creando carnes.

Comesor a comedendo satis. Est enim gulae ac ventri immoderate deditus.

Caupo pessimus de vino aquam faciens.

59. Candidus canus dictus a candore, et candidus quasi candor datus. Studio enim accedit[7] candor. Nam album vocari[8], natura[9] est.

60. Clodus. * Curvus. * Crispus. *[10]

Caecus appellatus[11], quod caret[12] visu. Est enim luminibus amissis. Caecus est, qui utroque oculo non videt.

61. Caducus a cadendo dictus, idem et[13] lunaticus[14].

Confusus a confusione[15] sceleris appellatus, unde[16] et confusio.

62. Convulsus dicitur, cui sua vi aliqua[17] adimuntur. Unde et convulsa navis, cuius[18] eminentia vi tempestatis adimuntur, unde[19] Virgilius:

Vix septem convulsae undis,

quasi mutilatae.

63. Consumptus quasi[20] totus sumptus et devoratus.

Conciliatrix ob societatem flagitiosae consensionis dicta, eo quod intercurrat alienumque nundinet corpus[21]. Hanc etiam et lenonem[22] vocant.

64. Circumforanus, qui advocationum[23] causa circum fora[24] et conventus vagatur.

Collegiatus *[25].

Carpentarius. *

D

65. Dominus per derivationem dictus, quod[26] domui praesit, et[27] cunctae familiae dominetur.

Disertus doctus a disserendo dictus: disposite[28] enim disserit.

66. Doctus a docendo[29] dictus.

Dicitur et Docilis, non quod[30] sit doctus, sed quod[31] doceri potest: est enim ingeniosus et ad discendum aptus.

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *formosus capillis.* — 2) *ferrea* va. — *facta* eadem ed. mox. et sic *in qua, quam.* — 3) Sic Gu. 1. — *similitudine* vulg. — 4) *quia* Gu. 1. — 5) *sint* va. — 6) *lentus* Gu. 1. — 7) *accidit* Gu. 1. — 8) *vocare* Gu. 1. — 9) Sic Gu. 1. — Vulg. *naturae.* — 10) Sic recte asteriscos posuit lacunae signa Arev. — Al. *Clodus id est clopus. Curvus id est gibbensus. Scrispus a calamistratus capillos tortos habens.* — 11) *appellatur* al. — 12) Sic Gu. 1. — *careat* vulg. — 13) Sic Gu. 1. — *idem lun.* Ar. Gu. 2. — Vulg. *id est.* — 14) Vulg. add. *eo quod certo lunae tempore patiatur*, quae om. Gu. 1. 2., qui *eo quod* retinet. — 15) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — *a confessione* vulg. — 16) Sic Gu. 1. — *inde* vulg. — 17) *aliqua* om. Gu. 2. — 18) *cui eminentia .. adimitur* Gu. 1. — *cui eminentia . . . adimuntur* Gu. 2. pr. va. Ar. — *cuius eminentia adimitur* vulg. — 19) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — *ut Virg.* al. Locus est I. Aen. 383. — 20) *quasi* addidi e Gu. 1. — 21) *corpus* al. om. — 22) *lenam* Ar. — 23) *vocationis causa* va. — 24) *forum* va. — *circumforat et ad conv.* Gu. 2. — *circumforat* etiam ed. pr. — *conventum* pr. — 25) Sic Gu. 2. var. lect. ap. Goth. Ar. *colligiatus* pr. va. — *Colligatus* vulg. De collegiatis Titul. est 33. l. XI. — 26) *eo quod* Gu. 2. — 27) *et . . . dominetur* om. Gu. 2. Ar. — 28) *disposita* Gu. 1. — 29) *a dicendo* Gu. 2. pr. va. — *dictus* addidi e Gu. 1. al. — Vulg. sequuntur haec: *inde et doctor*, quae om. Gu. 1. al. — Gu. 1. pergit *Dicitur et.* — 30) *non quia* Gu. 2. —

Disciplulus a disciplina dictus: disciplina autem a discendo vocata[32].

67. Dispensator vocatur, cui creditur dispensatio[33], administratio pecuniarum. Et ideo dispensator[34], quia prius qui dabant pecuniam, non numerabant eam, sed appendebant.

68. Dives ab aere[35] vocatus[36].

Decorus perfectus, a decem dictus[37].

Dulcis[38]. * Decens compositus, et[39] a numero decem dictus. Hinc et decorus et decibilis.

69. Directus; eo quod in rectum[40] vadit.

Dilectus a diligentia. Haec sunt enim signa diligendi.

70. Delibutus, de oleo unctus, ut athletae solent, vel in certamine[41] pueri. Hinc et delibutum gaudio, id est perfusum[42], vel plenum.

Delicatus, quod sit deliciis pastus, vivens in epulis et nitore corporis.

71. Defessus, semper infirmus, quasi diu fessus.

Debilis, quod per bilem factus sit fragilis. Bilis enim humor est afficiens corpus.

Decolor, quod desit illi color.

72. Desperatus vulgo vocatur malus ac perditus, nec iam ullius prosperae spei. Dicitur autem per similitudinem aegrorum, qui affecti et sine spe deponuntur. Consuetudo autem erat apud veteres, ut desperati ante ianuas suas collocarentur, vel ut extremum spiritum redderent terrae, vel ut possent a transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laboraverant[43] morbo.

73. Degener aut ignobilis[44], aut quod sit impari genere, aut si dum sit optimo genere natus, inhoneste tamen vivit.

74. Decrepitus, quod morti[45] sit propior, et[46] quasi ad[47] mortis tenebras vertat[48], sicut crepusculum tempus noctis. Alii dicunt decrepitum, non qui senectute avulsus est, sed qui[49] iam crepare desierit, id est loqui cessaverit[50].

75. Depretiatus ab eo, quod sit vilis, nec aliquo pretio dignus.

Dirus praeparcus et teter, quasi divina ira in id actus[51]. Nam dirum dicitur, quod divina ira infertur[52]. Alias dirus, magnus.

76. Dehiscens valde hiscens[53]. Hic[54] enim De augentis est[55], ut demuttire[56], deamare, desiderare.

Despiciens, eo quod deorsum aspiciat, vel contemptui habeat.

Dolosus, insidiosus vel malignus, ab eo quod deludat. Ut enim decipiat, occultam malitiam blandis sermonibus ornat.

77. Dubius, incertus, quasi duarum viarum.

Delator dictus, eo quod detegit[57], quod latebat.

31) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *vocatur* vulg. — 33) *dispensatio* addidi e Gu. 1. — 34) *pecuniarum* add. al. — 35) *ab habere* al. — 36) Vulg. add. *vel diu vescens*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. — 37) Sic Gu. 1. — *dicitur* vulg. Utrumque om. Gu. 2. pr. va. Ar. In cod. Tolet. I. haec est in inferiori margine additio: *Dapsilis vel munificus, nec non et egregius, aut generosus.* — 38) *Decens* exhibent Gu. 1. 2. pr. va. Ar. sed deest explicatio. — 39) *et* addidi e Gu. 1. 2., qui id supra vers. habet. — 40) *in directum* va. — 41) Sic Gu. 1. va. al. et var. lect. ap. Goth. — *crismate* Gu. 2. — supra vers. *al. certamine.* — *ceromate* Ar. — *cerreumas* Gu. 4. — *cereumate* vulg. — 42) *superfusum* al. Locutio *delibutus gaudio* est ap. Terent. Phorm. V, 6, 16. — 43) *laboraverunt* Gu. 1. va. — 44) *Degener autem, quod sit ignobilis.* — 45) *mortis* al. — 46) *et* om. Gu. 1. — 47) *de* Gu. 1. — 48) Sic Gu. 1. var. lect. ap. Goth. Ar. — *vertitur* Gu. 2. — *crepat* vulg. — 49) *quia* Gu. 2. — 50) *cessavit* Gu. 1. — 51) *inductus in id* al. — *ira inductus* var. lect. ap. Goth. — 52) Sic Gu. 1. — *infertur ira* Gu. 2. pr. va. — *refertur ira* vulg. — 53) *Desciciens* (*desciens* Gu. 2. duo codd. Tolett. va.) — *valde sciens* Gu. 1. 2. — 54) *hinc* Gu. 1. — 55) *est* om. va. — 56) Sic Gu. 1. — *deamare, desiderare* vulg. — *desidere* Gu. 2. pr. va. Ar. — 57) Sic Gu. 1. va. — *detegat* vulg.

Dilator, quod[1] differt ad proferendum[2].

Desidiosus, tardus, piger, a desidendo vocatus, id est valde sedendo. Idem et residens[3] a residendo: de enim hic augentis est.

78. Delirus mente defectus per aetatem ἀπὸ τοῦ ληρεῖν[4], vel quod a recto ordine et quasi a lira aberret. Lira enim[5] arationis genus, cum agricolae facta semente dirigunt sulcos, in quos omnis seges decurrit.

79. Demens idem quod et amens[6], id est sine mente, vel quod diminutionem habeat mentis.

Desipiens, eo quod minus sapere incipit, quam solebat[7].

80. Damnatus et damnabilis: quorum prior iam addictus est, sequens potest addici.

Degulator[8], quod gulae sit deditus.

E

81. Eloquens[9], profusus eloquio.

Exertus in loquendo expeditus. Exerere enim proferre, vel expedire[10] est.

Eruditus, quasi[11] non rudis, sed doctus[12].

82. Expertus, multum peritus. Ex enim[13] pro valde ponitur.

Expers vero, qui est extra peritiam et intellectum.

Exornatus[14], valde ornatus. Ex enim[15] pro valde ponitur, sicut excelsus, quasi valde celsus[16].

83. Eximius[17], quasi valde eminens.

Efficax dictus, quia nullam difficultatem habet[18] in qualibet re[19] facienda. Hinc et efficiens a faciendo dictus.

Exspes, quod sine spe sit[20].

Expers[21], quia extra partem, caruit[22] enim parte.

Exsors, quia extra sortem est[23].

84. Exsul, quia extra solum suum[24] est, quasi[25] extra[26] solum missus, aut extra solum vagus. Nam exsulare dicuntur, qui extra solum eunt.

85. Extorris, quia extra terram suam est, quasi exterris. Sed proprie extorris, cum vi expulsus sit[27], et cum[28] terrore solo patrio eiectus, et extorris[29], extra terram suam[30] pulsus.

1) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 2) *perferendum* Gu. 1. — 3) *reses* Ar. — 4) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — ληρᾷν vulg. — 5) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — *Lira est enim* Gu. 2. pr. — *Lira enim arationis genus est.* — 6) Sic Gu. 1. — Vulg. *idem qui amens.* — 7) *quam quod sol.* Gu. 2. al. pr. va. — 8) *Degluitator* Gu. 1. — 9) Praeponit Ar. *Elatus* et *Enormis*, quae v. *Aelatus* §. 8. et *Aenormis* §. 14. — 10) *expendere* Gu. 2. — *expedire vel expendere* va. — 11) *quasi* pro *quia* Gu. 1. — 12) Vulg. *iam doctus.* Sed *iam* om. Gu. 1. — *doctus est* Gu. 2. va. — 13) Vulg. add. *hic*, quod om. Gu. 1. — 14) *Exoratus. . . . oratus* Gu. 1. — 15) *hic* add. Gu. 2. — 16) *excelsus* Gu. 1. — 17) *et eximius* Ar. — 18) *habet* om. Gu. 1. — 19) *qualibet in re* Gu. 2. — 20) *sit* addidi e Gu. 1. — *sit sine spe* Gu. 2. pr. va. — 21) *Est enim expers* Gu. 1. — 22) *caret* va. — 23) *est* om. Gu. 2. — 24) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *situm* vulg. — *extra solum est suum* va. — 25) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *quia* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — *trans* vulg. — 27) *sit* om. Gu. 2. va. Ar. — 28) *cum* al. om. — 29) *dictus* add. Gu. 2. — 30) Sic Gu. 1. 2. al. — *ex terra sua* vulg. — Al. *expulsus* pro *pulsus.* — 31) *extorris* va. — 32) Sic scribenda censet Graeca, quae in codd. sunt, Lindemann. Vulg. ἐξόριστος. — Ar. ἀφανὴς εἶναι. Gu. 1. ita απαнοchaнoy — Gu. 2. αΦΑΝΙΟCHAT — Gu. 3. αφαιοſηνλι — Gu. 4.

86. Exterris[31] extra terram, aut extra terminos suos, quia exterretur.

87. Exterminator non ille, qui vulgo dicitur ἄφαντος, μάταιος[32], sed qui deiicit et expellit a terminis[33] civitatis.

Exterminatus, ab eo quod sit extra terminos suos eiectus[34]. Sic et externus, eo quod alienae terrae sit[35].

88. Egens et egenus[36], extra gentem[37], et sine genere, vel minus[38] indigens.

Exiguus multum egens[39]. Ex enim pro valde ponitur.

Exilis, tenuis, quod possit quamvis per angustum exire[40].

89. Exesus, quasi[41] percomesus. Est enim aridus, tenuis, exilis[42].

Exhaustus[43], quia consumptus est atque etiam[44] inanis effectus.

Exsanguis, quod sit extra sanguinem.

90. Exanimis est mortuus. Exanimis[45] autem[46] et exanimus dicimus, sicut unanimus et unanimis[47], inermus et[48] inermis, et hoc[49] nostro iudicio[50] subiacet.

91. Exustus dicitur, de quo nihil superest, quasi valde ustus. Ex enim pro valde est[51].

Exosus[52] ab odio dictus. Nam antiqui et odi dicebant et osus sum. Hinc est exosus, quo utimur, licet iam[53] osus non dicimus[54].

Exitiosus, eo quod multis sit[55] exitio.

Executor ab exequendo. Idem et[56] exactor.

92. Effractor, quod expugnator sit[57] claustrorum.

Efferatus, mente ferina effectus, et ultra humanum modum excedens.

Effrenatus, ab eo quod sit praeceps et pronus, et sine freno rationis[58].

93. Eunuchus Graecum nomen est, quod est spado. Horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent et emittunt, sed ad gignendum inanem atque invalidum.

94. Effoeta ab eo[59], quod sit frequenti foetu exhausta. Partus enim eam assiduus debilem reddit.

F

95. Facundus dictus, quod facile potest fari[60].

Facetus, qui iocos et lusus gestis et factis commendat, a faciendo dictus.

Frugalis a fruge nominatus, id est fructu[61] vel parsimonia, sive, ut alii volunt, a modestia et temperantia[62].

aφaniochnai. Om. va. pr. — 33) *extra terminos* al. — 34) *quod sit eiectus* Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. — *sit alienae terrae* vulg. — 36) *egentes* Gu. 2. — *egenus et egentes* va. — 37) Sic Gu. 1. *sine gente* vulg. — 38) Sic ed. pr. *eminus indig.* Gu. 1. — *indigens et egenus* al. — *indigentes* va. — 39) *egenus* Gu. 1. — 40) *sive sine iliis* inclusum add. Arev. — *sive sine ilo* pr. va. — — 41) *quia* Gu. 1. al. — 42) Vulg. *et exilis*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — 43) *Exhaustum* Gu. 1. — 44) *atque etiam* pro *et* Gu. 1. — 45) *Exanimos . . . Exanimes* Gu. 2. — 46) *autem* om. Gu. 1. — 47) *inanimes* Gu. 2. — 48) *et* addidi e Gu. 1. 2. — *inermos* Gu. 2. — *inermis et inermus* va. — *inermes* Gu. 2. pro *inermis*. — 49) *et in hoc* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. — *arbitrio* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — Vulg. *ponitur.* — 52) *Exos* Gu. 1. — 53) *etiam* Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. — *dicamus* vulg. Apud postremos scriptores, qualis est Isidor. *licet* etiam indicativo adiungitur, ut in Pandectis. — 55) Sic Gu. 1. — Vulg. *exitio sit.* — 56) *id est ex.* Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. — Vulg. *sit exp.* — 58) *rationis freno* Gu. 2. — 59) *ab eo* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 60) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia facile fari possit.* — 61) Vulg. *a fructu*, sed *a* om. Gu. 1. — 62) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. idque voluit Davis. ad Cic. Tusc. III, 11. — Vulg. *modestiae temperantia.*

96. Foenerator, qui pecuniam deponit apud debitorem, quasi foenoris auctor[1]: nam foenus pecunia est. Foenerator autem Latine dicitur et[2] qui dat mutuum et qui accipit.

Flamen, pontifex[3] idolorum.

97. Felix dicitur, qui felicitatem dat: felix, qui accipit, et felix, per quem datur felicitas, ut felix tempus, felix locus[4].

98. Fidelis, pro eo quod ab eo fit id[5], quod dicit, vel promittit[6] bonum.

Facilis a faciendo, nec tardus.

Firmus, unde et formosus.

Fortis, quod[7] fert adversa, vel quaecunque acciderint: sive a ferro, quod sit durus, nec molliatur.

99. Formosus a formo[8] dictus. Formum enim veteres calidum et fervens dixerunt. Fervor enim sanguinem movet, et[9] sanguis pulchritudinem.

100. Foedus nomen accipit[10] ab hirco et hoedo, f litera addita. Hunc veteres in gravi significatione ponebant, ut[11]:

Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignes.

Fragilis dictus, quod[12] facile frangi potest[13].

101. Fessus, quasi fissus, nec iam integer salute: est autem generale. Dicimus enim fessus animo, ut[14]: *Fessus valle*[15] *resedit;* et fessus corpore, quod magis proprium est[16], et fessus rerum a casu venientium.

Fatigatus, quasi fatis[17] agitatus.

102. Formidolosus a formidine sanguinis dictus, vel a formo, id est sanguine[18], cum se a cute, vel a praecordio[19] fugiens contrahit sanguis. Nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit formidinem, unde est illud[20]:

Gelidusque coit formidine sanguis.

Formidolosus autem cum sit timidus, et timendum significat.

103. Fatuus ideo existimatur[21] dictus, quia neque quod fatur[22] ipse, neque quod alii dicunt intelligit. Fatuos[23] originem ducere[24] quidam putant a miratoribus Fatuae, Fauni uxoris fatidicae, eosque primum Fatuos appellatos, quod praeter modum obstupefacti sunt vaticiniis illius usque ad amentiam.

104. Fautor ab eo quod faveat et consentiat.

1) Sic Gu. 1. al. — *actor* vulg. — 2) *et* om. va. Post *Foenerator* in cod. Tolet. I. haec est additio ad imam paginam: *Femellarius feminis deditus, quem antiqui mulierarium appellabant.* — 3) Sic Gu. 1. — *Flamines, pontifices* vulg. — 4) *opus* va. — 5) Sic Gu. 1. — *fit ab eo id* vulg. — 6) *quod prom.* Ar. — 7) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 8) Sic Ar. — *forma* vulg. — 9) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 10) Sic Gu. 1. — *habet* vulg. — 11) Virg. Aen. II, 502. — 12) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. — 13) Sic Gu. 1. 2. al. — *possit* vulg. — 14) *Terentius* add. vulg., quod om. Gu. 1. — Ortum est ex *ter*, quod pro eo exhibent Gu. 2. Ar. — 15) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *valde* vulg. Locus est e Virg. Aen. VIII, 232. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *est propr.* — 17) *fatu* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. — Vulg. *Formidolosus a formo, id est sanguine dictus.* — 19) *praecordia* Gu. 1. al. — *a cute ad praecordia* Ar., qui suspicatur *a cute vel a praecordiis.* — 20) Virgil. Aen. III, 30. — 21) *aestimatur* Gu. 1. va. — 22) *fatetur* ed. Goth. — 23) *Fatuum* Gu. 2. — 24) *duci* Gu. 2. — 25) *aliquod* Gu. 2. — 26) *qui* om. Gu. 1. 2. va. — 27) *pertrahit* Gu. 2. — 28) *favendo* Gu. 2. — 29) *inflammatur* Gu. 2. va. — 30) *frangit* Gu. 1. — 31) *praemens* Gu. 1. — *Fremens, perstrepens, irascens* al. — al. *fremens, id est cum furore vociferans.* Om. *fremens* va. Lacunae signum posui cum Arev. — 32) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. — ■ *furendo vel furvo* vulg. — 34) *a* om. va. — 35) Sic Gu. 1. va. Ar. — *nocturno* vulg. — 36) Sic Gu. 1. Ar. (om. *est*). — *Factiosum inter* etc. vulg. — 37) Sic Ar. Gu. 2. —

Fictor appellatus a fingendo et componendo aliquid[25], sicut qui[26] capillos mulierum linit et pertractat[27], unguit et nitidat.

Fallax, quod fando[28], id est loquendo decipiat.

105. Fervidus, iracundus. Ira enim inflammat[29].

Frendens, quod minando frangat[30] dentes et comprimat. Fremens[31] *.

Ferox, eo[32] quod feritatem exerceat, ut bestia.

106. Fur a furvo[33] dictus est, id est a[34] fusco. Nam noctis[35] utitur tempore.

Factiosus est[36] inter opprobria, cum seditiosum accipi volumus: cum vero gratiosum ac potentem, quasi[37] magnae factionis[38].

107. Facinorosus a facti commisso nominatus[39]: facit[40] enim, quod alteri nocet[41].

Femellarius feminis deditus, quem antiqui mulierarium appellabant.

Flagitiosus, eo quod frequentius flagitet atque appetat libidinem.

108. Furcifer dicebatur olim, qui ob leve[42] delictum cogebatur ad nominis ignominiam[43] magis quam supplicii causa, furcam circa viam ferre, praedicans peccatum suum, et monere caeteros, ne quid simile peccarent[44].

109. Futilis[45], vanus, superfluus, loquax. Et est metaphora a vasis fictilibus, quae quassa[46] et rimosa non tenent ea[47], quae inieceris.

110. Fornicarius*. Fornicatrix[48] est, cuius corpus publicum et vulgare est. Haec sub arcuatis prosternebatur[49], quae loca[50] fornices dicuntur, unde et fornicariae[51]. Virgilius[52]:

Atque adverso fornice.

111. Foecunda a foetu dicta est[53], quasi foetunda[54]. Est enim partu frequens.

Foeta[55] *.

Flens, quasi lacrimas[56] fluens.

Fugitivus nemo recte dicitur, nisi qui dominum fugit. Nam si parvus[57] puer vel[58] a nutrice, vel a scholis[59] discedit[60], non est fugitivus[61].

G

112. Gloriosus a frequentia claritatis dictus, pro c g litera[62] commutata. Gloriosus a laurea dictus, quae datur victoribus.

Gnarus, sciens, cui contrarius est ignarus, id est[63] nesciens.

Vulg. *et quasi.* — 38) *actionis* Gu. 1. — *dicimus* add. Gu. 2. — 39) *nuncupatus* va. — 40) *fecit* Gu. 1. — 41) Sic Gu. 1. pr. — *noceat* vulg. Sequitur in Gu. 1. et ap. Arev. glossa *Femellarius*, quam om. vulg. Eadem est in cod. Tolet. I. post *Foenerator* §. 96. — 42) *libidinis* va. — 43) Sic Gu. 1. — *ad hominis* al. et var. lect. ap. Goth. — Vulg. *a dominis, ignominiae magis* etc. — 44) *ne quis similiter peccaret* Gu. 2. — 45) *Fugilis* Gu. 2. in marg. *al. futilis.* — 46) *vasa* Gu. 1. — *quassa* Ar. quod recepi pro vulg. *cassa.* — 47) *ea* om. va. — 48) *Fornicaria vel fornicatrix* va. — *et* om. Gu. 2. Ar , qui lacunae signum posuit, quod probo. Nam de fornicario aliud dicendum erat. — 49) *Hae . . prostabant* Ar. — *prostratur* Gu. 1. — *prostrabantur* Gu. 2. al. — *prosternebantur* al. — 50) *haec sola* Gu. 1. — 51) *est* add. Gu. 1. — 52) Aen. VI, 631. — 53) *est* addidi e Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. (nisi quod *fecunda* vitiose) 4. (in marg. *fecunda a fetu dicta.*) var. lect. ap. Goth. gothici et al. In cod. Tolet. I. haec est nota ad marg. *Feta aliquotiens plena, aliquotiens liberatrix.* — Vulg. *foetu abunda.* — Ar. *fetu abundans.* — 55) Vulg. add. *praegnans*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. qui lacunae signum posuit. — 56) Sic Gu. 1. 2. al. — *lacrimis* vulg. Est *fluere* active, ut *manare* et alia, positum pro *fluere faciens, profundens.* — 57) Sic Gu. 1. — *parvulus* vulg. — 58) *vel* addidi e Gu. 1. — 59) *vel ab schola* Ar. — *aut ab schola* Gu. 2. — *aut ab scholis* al. — 60) Sic Gu. 1. — *discesserit* vulg. — *discessit* Gu. 2. al. — 61) Sic Gu. 1. — *fugit. non est* vulg. — 62) *lit. g.* Gu. 2. — 63) Sic scripsi, cum

Gravis, venerabilis. Unde et contemptibiles leves dicimus[1]. Gravis pro consilio et constantia dictus, quia non levi motu dissilit, sed fixa[2] constantiae gravitate[3] consistit.

113. Grandis *. Gracilis[4] *. Grandaevus, quasi[5] grandis aevo.

Gratus, gratiam servans. Sed gratus tantum animo[6]: gratissimus et animo et corpore dicitur.

Gratificus, ab eo quod gratis faciat bonum.

Gratiosus, qui[7] plus unicuique, quam meretur, tribuit.

114. Garrulus proprie dicitur, qui vulgo verbosus appellatur[8], accedente laetitia nec valens, nec volens[9] tacere: sumptum nomen ab avibus graculis[10], quae[11] importuna loquacitate semper strepunt, nec unquam quiescunt.

Ganeo luxuriosus et tanquam in occultis locis et subterraneis, quae ganea Graeci vocant.

Glutto a gula, id est gulosus.

H.

115. Humilis[12], quasi humo acclinis[13].

Honorabilis, quasi honori[14] habilis, hoc est aptus.

116. Honestus, quod nihil habeat turpitudinis. Nam quid est[15] honestas, nisi honor perpetuus, id est, quasi honoris status?

Humanus, quod habeat circa homines amorem et miserationis affectum. Unde et[16] humanitas dicta[17], qua nos invicem tuemur.

117. Habilis, quod sit ad habendum commodus atque aptus.

Honorosus[18] plus est, quam honoratus, sicut scelerosus plus[19], quam sceleratus[20].

Hirsutus ab eo, quod sit hirtus et pilis horridus.

118. Hypocrita e[21] Graeco sermone in Latinum simulator[22] interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palam ostendit. Ὑπὸ enim falsum, κρίσις iudicium interpretatur.

119. Nomen autem Hypocritae tractum est ab[23] specie eorum, qui in spectaculis contecta[24] facie incedunt, distinguentes vultum caeruleo minioque colore et caeteris pigmentis, habentes simulacra[25] oris lintea, gipsata et vario colore distincta nonnunquam, et colla[26] et manus creta perungentes, ut ad personae colorem pervenirent, et populum, dum in ludis agerent, fallerent, modo in specie viri, modo in foeminae, modo tonsi, modo criniti et[27] anili et virginali caeteroque diverso vultu[28], ut fallant populum, dum in ludis agunt.

in Gu. 1. esset *et.* — 1) *contemptibilis levis dicitur* Gu. 2. — 2) Sic Gu. 1. — *fida* vulg. — 3) *constanti et grav.* Gu. 2. — 4) Sic Gu. 1. Ar. al. — Lacunae signa posui cum Ar. — Om. *Grandis*, *Gracilis* vulg. — Cod. I. Tolet. *Gracilis*, *fragilis*, *tenuis.* — 5) *quasi* pro *quod sit* Gu. 1. al. — 6) *dicitur* add. h. l. Gu. 2. — 7) *qui* pro *quod* Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. 2. al. — Vulg. *appellatus.* — 9) *nec vult*, *nec valet* Gu. 1. — *nec valentes*, *nec volentes* al. — 10) Sic Gu. 1. nisi quod *garrulis* exhibet. — 11) *quae* pro *qui* Gu. 1. 2. pr. va. ed. Goth. — *qui* Ar. — 12) Praeponit Ar. *Heros*, quod est in A. *Aeros* §. 2. — 13) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *acclivis* vulg. — 14) Sic Ar. — *honor* Gu. 1. — *honore* vulg. — 15) *est* addidi e Gu. 1. 2. (*quod*) va. — 16) *et* addidi e Gu. 1. va. Ar. — 17) *dicta* om. Ar. — 18) *Honerosus . . . honeratus* Gu. 2. al. pr. va. (*honoratus.*) — 19) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — *plus est* om. Gu. 2. Ar. — 20) *sive sceleratus quam scelestus* add. Gu. 2. — 21) *e* om. Gu. 1. 2. al. va. — 22) *simulator* Gu. 2. — 23) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 24) *contexta* Gu. 1. 2. (supra vers.) pr. — 25) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *simulacrum* vulg. — 26) Sic Gu. 1. 2. — *collum* vulg. — 27) *et* addidi e Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *ceteraque specie*, *aetate*, *sexuque diverso.* — 29) *ab argumentis* al. et var. lect. ap. Goth.

120. Quae species argumenti[29] translata est in iis, qui falso vultu incedunt, et simulant, quod non sunt. Nam hypocritae dici non possunt, ex quo foras exierint.

121. Humatus, quod sit humo tectus, id est sepultus[30].

I

122. Ingeniosus[31], quod intus habeat vim[32] gignendi quamlibet artem.

Inventor dictus est[33], quod ea, quae quaerit, invenit[34]. Unde et ipsa quae appellatur inventio, si verbi originem retractemus, quid aliud resonat, nisi quia invenire est in id venire[35], quod quaeritur?

123. Interpres, quod inter partes medius sit duarum linguarum, dum transfert. Sed et qui inter Deum interpretatur[36] et homines, quibus divina indicat mysteria, interpres vocatur[37].

124. Iuridicus, quia iura[38] dicit.

Indoles proprie est imago quaedam futurae virtutis.

Iustus[39], quia iura custodit et secundum legem vivit.

125. Innox, quod non noceat.

Innocuus, cui nocitum[40] non sit, sed apud veteres utrumque indifferens est.

Hilaris Graecum nomen est[41].

Iocundus, eo quod sit semper[42] iocis aptus et hilaritati[43], a frequentia[44], sicut iracundus.

Iocosus, iocis usus.

126. Inclitus, gloriosus[45]. Graecum nomen est. Nam κλυτὸν Graeci gloriosum dicunt[46].

Illustris[47] nomen notitiae est, quod clareat multis splendore generis, vel sapientiae, vel virtutis, cui contrarius[48] est obscuritate[49] natus[50].

127. Incolumis a columna nomen habet, quasi erectus, fortis et stabilis.

Immarcessibilis, incorruptus et sempiternus, quod sit sine marcore[51] et languore.

Intemeratus, incorruptus et nulla temeritate violatus.

128. Infirmus, quasi[52] sine forma[53].

Imbecillis, quasi[54] sine baculo fragilis et inconstans.

Inanis, levis.

Inconstans, quod[55] non est stabilis, et quod placet, rursus ei displicet[56].

129. Iactans, vel arrogans est, qui maiorum institutis non acquiescit, sed propriam quandam iustitiae viam[57] et sanctitatis inquirit.

— 30) Arev. add. glossam *Hilaris Graecum est nomen*, quod est in vulg. sub lit. *I.* §. 125. — 31) Vulg. add. *dictus*, quod om. Gu. 1. 2. — 32) Sic Gu. 1. — *vim habeat* vulg. — 33) *est* addidi e Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *in ea . . . venit.* — 35) *in id venire* om. Gu. 1. — 36) Vulg. *quem interpret.* vulg., sed *quem* om. Gu. 1. — 37) *quia inter eam, quam transfert iudicat* add. al. — *qui inter deum et homines interpretatur* pro *qui inter Deum* etc. pr. — 38) *legum iura* vulg., sed *legum* om. Gu. 1. — Gu. 2. pr. va. om. interpretationem. — 39) Praecedunt in Gu. 2. *Innox. Innocuus.* — Vulg. add. *dictus*, quod om. Gu. 1. — 40) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *nocivum* vulg. — 41) Sic Gu. 1. 2. — *est nomen* vulg. — 42) *semper* om. va. — 43) Sic Ar. — Vulg. *hilaritate.* — 44) *a frequentia* pro *ac frequentia* Arev. — 45) *gloriosus* addidi e Gu. 1., ubi etiam *inclitus* pro *inclytus.* — 46) Sic Gu. 1. 2. al. — *vocant* vulg. — 47) *Illuster* al. — 48) *contrarium* al. — 49) Sic Gu. 1. — *obscure* vulg. — 50) *Idoneus* cum lacunae signo addit Arev. — *Idoneus quasi duplum habens donum* al. pr. — 51) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *maceratione* vulg. — 52) *quasi* pro *quia* Gu. 1. — 53) *id est sine calore* al. Ar. — 54) *quia* Gu. 2. — 55) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 56) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod placet ei, rursus displ.* — 57) Sic Gu. 1. — Vulg. *viam iustitiae.*

Iracundus dictus, qui accenso[1] sanguine in furorem compellitur; πῦρ[2] enim flamma dicitur, et ira inflammat.

130. Incentor, ab eo quod incendat atque inflammet[3]. Incentor, quia prava suggestione ad vitia cor aliorum succendit, et persuadendo inflammat.

131. Inexpiabilis, quod nunquam expietur[4].

Inlaudabilis, non quia laudatus non sit, sed quia laudari non meruit[5].

Iratus, ira actus.

132. Impius, quia sine pietate religionis est.

Iniquus[6] proprie dictus, quia non est aequus, sed inaequalis. Inter impium autem et iniquum hoc distare solet nonnunquam[7], quod[8] omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus est impius. Impius namque pro infideli ponitur: et dictus impius, quod a pietate religionis sit alienus[9]. Iniquus vero dicitur pro eo, quod non est aequus, sed pravis operibus maculatur, vel si[10] Christianitatis nomine censeatur[11].

133. Inimicus, quia non est[12] amicus, sed adversarius. Duae autem[13] res inimicos faciunt: fraus et terror. Terror, quod timent. Fraus, quod malum passi sunt.

134. Invidus dictus ab intuendo[14] felicitatem alterius.

Invidiosus est, qui ab alio patitur invidiam.

Invisus est[15] odiosus, ob invidiam et zelum[16] dictus.

135. Intestabilis, cuius testimonium non valet, et quod dixerit, irritum improbatumque sit.

Infamis, non bonae famae.

Improbus dictus, quod instat etiam prohibenti.

136. Importunus, inquietus, quia non habet portum, id est quietem[17]. Unde et importuni, quasi in naufragium[18] cito feruntur[19].

Infrenis[20], qui frenis non regitur, ut:

Numidae infreni cingunt[21].

137. Infrendens proprie est inter se comprimens dentes. Nam[22] frendere significat dentibus frangere, unde et[23] nefrendes infantes, qui necdum dentes habent.

Ingluviosus a gula et voracitate dictus.

138. Ingloriosus, quod sit sine gloria, id est sine triumphis. Item inglorius[24] immemor gloriae.

Informis, ingens, non quod non habeat formam, sed quod ultra formam magnitudinem habet[25].

1) *quasi accensus* Gu. 1. — *quia* Gu. 2. — 2) *Ur* Ar. pr. — 3) *et flammet* Gu. 1. — 4) Vulg. add. *nunquam purgetur*, quae om. Gu. 1. — 5) *meruerit* pr. va. Ar. — 6) Om. glossam Gu. 2. usque ad *inaequalis.* — 7) Sic Gu. 1. — Vulg. *nonn. solet.* — 8) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 9) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod sit a piet. rel. alienus.* — 10) Sic Ar. — *ne* vulg. — 11) *censetur* Gu. 1. 2. — 12) *est* om. Gu. 2. — 13) *enim* Gu. 1. Quae sequuntur e coniectura scripsi, quum vulg. sit: *Fraudis malum, quod passi sunt.* — Gu. 1. *fraudes, quod male passi sunt.* — Ar. *fraus mali, quod passi sunt.* — Al. *fraudis mali, quod.* — 14) Sic Ar. — *ab intuendo vel invidendo* Gu. 1. — *felicitatem* pro *felicitati* Gu. 1. Ar. Locus est e Cic. Tusc. Disp. III, 9, 20. — 15) *est* addidi e Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *ab invidia et zelo.* — 17) *non habet quietem portum* va. — 18) *in naufragio* Gu. 2. — 19) *ferentur* Gu. 2. — 20) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — *hoc est* Gu. 2. pr. va. — 21) *cingunt* addidi e Gu. 1., ut est ap. Virg. Aen. IV, 41. — 22) Vulg. add. *et*, quod om. Gu. 1. — 23) *et* addidi e Gu. 1. — 24) *ingloriosus* Gu. 2. — alterum *sine* om. va. — 25) Sic Gu. 1. — *habeat* vulg. — 26) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *Inveteratus* vulg. — 27) *est* addidi e Gu. 1. — 28) *atque* Gu. 1. pro *et* — 29) *et* addidi e Gu. 1. pr. va. — 30) *est* add. Gu.

139. Inveterator[26], eo quod sit multi veterisque usus in malitia.

Immanis, quia non est[27] bonus, sed crudelis atque[28] terribilis. Manum enim bonum dicitur. Unde et[29] *κατ' ἀντίφρασιν* dii manes, minime boni.

140. Immunis, minime munificus[30], ut est in proverbio veteri: *Immunem cives odere sui.* Item immunis, qui[31] non facit munia, id est officio non fungitur. Est enim omni privilegio vacuus.

141. Indemnis, eo quod sine damno vivat, et sine ulla culpa atque periculo.

Iners, sine arte, et ob hoc ne operis quidem ullius[32].

Inermis, vel sine armis, vel sine viribus. Nam semper arma pro viribus accipiuntur[33].

142. Ignavus, ignarus viae, id est rationis et vitae.

Ignarus, non gnarus, id est inscius, vel sine naribus. Olfecisse enim veteres dicebant scisse[34]. Ignarus autem duo[35] significat, vel qui ignorat, vel qui ignoratur.

143. Immemor, qui oblitus est: perdidit[36] enim memoriam.

Inscius, quia[37] sine scientia est.

Idiota, imperitus, Graecum nomen[38].

Imperitus, sine peritia.

144. Inconsultus, ab eo, quod non accipit[39] consilium. Item inconsultus, quia est sine consilio et inscius rerum atque[40] ignarus.

Ineptus, apto contrarius est, quasi inaptus.

145. Inops, qui sine terra est: opem enim terram dicimus[41], quia[42] opem fert fructificando. Alii inopem intelligunt non sepultum, inhumatum, cui nec inanis absenti surrexit tumulus[43].

146. Ignobilis, eo quod[44] ignotus et vilis et obscuri generis, cuius nec[45] nomen quidem scitur.

Ircosus, quia sudore corporis foetido putet[46].

Ignotus, ignobilis, vel ex improviso veniens.

147. Improvisus dicitur ab eo[47], quod subito sit, et non porro ante visus.

Index, proditor ab indicando.

Indigena vocatus, quod inde sit genitus[48], id est in[49] eodem loco natus.

148. Impudens, eo quod ab eo pudor et pudicitia procul abest[50].

Impudicus a putore[51] vocatus. Putorem enim foetorem dicimus[52].

2. va. — 31) *quia* Gu. 1. — 32) *ne operi quidem ulli aptus* Ar., quae lectio scholion esse potest. — 33) *accipiuntur* om. Ar. — 34) Sic Gu. 1. — *scisse dicebant* vulg. — 35) *duos* Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. Ar. — *perdit* vulg. — 37) *qui* Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. — *Graecum est* vulg. — 39) Sic Gu. 1. — *accipiat* vulg. — 40) *atque* om. Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. — *intelligimus* vulg. — 42) *quae* Gu. 2. — 43) Sic Ar. — Gu. 4. *cui nec inane absenti surr. tum.* — Gu. 1. *cui necdum mane absenti* — Gu. 2. va. *cui nec habenti.* — Al. et var. lect. ap. Goth. *cui nec absenti.* Vulcan. coniecit: *cui nec animam habenti suppetit tumulus.* — Vulg. *cui nec animam mane habenti.* Locus est e Serv. Aen. VI, 325. — 44) *sit* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 45) *ne* Ar. — 46) *cui sudores . . . putent* Gu. 2. — 47) Sic Gu. 1. — *dictus eo* vulg. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *inde gen. sit* vulg. — 49) *in* om. Gu. 2. — 50) *procul sint* va. — 51) Sic scripsi, cum in codd. et editt. sit *pudore.* At quum *pudor* per *foetor* explicetur, vix dubium est, quin scribendum sit *putore . . . putorem* pro vulg. *pudore . . pudorem.* — Ar. *paedore . . . paedorem.* — Al. *a pudice.* — 52) Sic Gu. 1. — *dicunt* vulg.

Incestus, propter illicitam commixtionem vocatus, quasi incastus, sicut qui virginem sacram, vel affinitatis[1] suae proximam stupraverit[2].

149. Internecida[3] est, qui falsum testamentum fecit, et ob id[4] hominem occidit.

Inficiator, negator, quia non fatetur, sed contra veritatem mendacio innititur[5].

150. Impostor[6] *. Interceptus[7] proprie dicitur, qui inter duos de medio tollitur.

151. Insidiosus, quod insidiatur[8]. Nam proprie insidere est dolo[9] aliquem exspectare. Unde et insidiae nominatae[10] sunt.

Incincta, id est sine cinctu, quia[11] praecingi fortiter uterus non[12] permittit.

152. Investis, id est sine veste: nondum enim habet[13] stolam, quod[14] est signum maritalis virginitatis.

Iscurra vocatur, quia causa escae quempiam[15] consectatur[16].

K.

153. Katholicus, universalis: Graecum[17] nomen est.

Karus Graecum nomen est, sicut et Karitas, unde et eukaristia[18] sacrificium[19].

L.

154. Luculentus ab eo, quod sit lingua clarus et sermone splendidus.

Lector a legendo dicitur[20], id est percurrendo[21]. Unde et navis dicitur legere, quicquid[22] transit. Nam legit, transit, praeterit, ut[23]:

Crebris legimus freta concita terris.

Item lector a colligendo animo, quae legit, quasi collector: sicut illud[24]:

Qui legitis flores.

155. Loquax non est eloquens.

Laetus a latitudine[25].

Locuples, quasi locis plenus, et possessionum plurimarum possessor, quemadmodum docet Tullius de Republica[26] in libro II.: *multaeque dictione ovium et boum*[27], *quod tunc*[28] *erat res*[29] *in pecore*[30] *et in locorum possessionibus: ex quo pecuniosi et*[31] *locupletes vocabantur.*

156. Liberalis dictus ab eo, quod libenter donet, nec murmuret.

1) *affinitati* Ar. — 2) *violaverit vel stupraverit* va. — 3) *Internicida* al. — 4) *odio* Gu. 2. supra vers. *ob id.* — 5) Sic Ar. — *mendacium nititur* vulg. — *innititur* al. — 6) Sic cum lacunae signo titulum posuit Arev. — Al. *impostor*, *mendax*, *commentator.* — 7) Sic Ar. — *interceptor* vulg. — 8) *insidiat* Gu. 2. pr. va. — *insideat* Ar. — 9) Sic Gu. 1. — *dolose* vulg. — 10) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *cognom.* vulg. — 11) *qua* Gu. 2. — 12) *non* addidi e Gu. 1. pr. va. Ar. — 13) *habuit* Gu. 1. — 14) *quae* Gu. 2. — 15) Sic Gu. 1. 2. — *quemlibet* vulg. — 16) *consequatur* Gu. 1. — 17) *enim* add. vulg., quod om. Gu. 1. Ar., qui etiam *nomen* om. — 18) Sic Gu. 1. pr. va. — *karistia* Ar. — *euchar.* vulg. — 19) Vulg. add. *id est bona gratia*, quod om. Gu. 1. 2. Ar., qui add. *karismata gratiae.* — 20) Sic Gu. 1. — Vulg. *dicitur a leg.* — 21) *praecurrendo* Gu. 1. — 22) *cum quid* Gu. 2. — 23) Locus est Virg. Aen. III, 127. — 24) Virg. Ecl. III, 92. — 25) *a latit.* om. Gu. 2. Pro *Laetus* al. *Locus.* — 26) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. — *in lib. II. de Rep.* vulg. — 27) Sic Cic. de Rep. II, 9. ed. Orell. Opp. Cic. Vulg. *multa, quae editione ovium et boum.* Arev. va. *multaque ditione* etc. ex Nonio v. *Pecuniosus*, ubi idem locus citatur. — 28) *tum* Cic. — 29) Sic Gu. 2. 3. va. Cic. — *erant res* Gu. 1. — Vulg. *res erat.* — 30) Sic Gu. 1. 2. Ar. Cic. — *pecoribus* vulg. — 31) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. Cic. — 32) Vulg. add. *abundans*, *affluens*, quae om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Al. *largus*, *munificus*, *humanus.* Lacunae signum posuit Arev. — 33) *longi* addidi e Gu. 1. pr. va. Ar. — *longaevi et longi temp.* Gu. 2. — 34) *magnanimis* Gu. 2. al. pr. va. — 35) Sic Gu. 1. — Vulg. *passionibus perturbatur.* — 36) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 37) *in* om. Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. ed. Goth. — *de qua* vulg. Locus est e Proverb. Sal. 14, 17. In Vulg. bibliorum

Largus *[32].

Longus a linea dictus, propter quod sit porrectus.

Longaevus, quasi longi aevi et longi[33] temporis.

157. Longanimis, sive magnanimus[34], eo quod nullis perturbatur passionibus[35], sed ad universa sustinenda patiens est. Cui contrarius[36] pusillanimis, angustus, et in[37] nulla tribulatione subsistens, de quo[38] scribitur: *Pusillanimis vehementer insipiens.*

158. Levis ob inconstantiam vagationis appellatus[39], quia levi motu mentis nunc ista, nunc illa[40] desiderat.

Lubricus ab eo, quod labitur[41].

Labens interdum velox, ut[42]:

Labere, nympha, polo,

et[43]:

Labere pennis.

Cursu[44] enim lapsus celerior est.

159. Latro insessor est viarum, a latendo dictus: Aelius autem *latro est*, inquit, *latero a latere, insidiator viae*[45].

Lanista, gladiator, id est carnifex Tusca lingua appellatus, a laniando[46] scilicet corpora.

160. Lacessitor per translationem dictus a canibus, vel a feris, quae solent lacerando provocare.

Leno, conciliator stupri, eo quod aliorum mentes[47] blandiatur[48], et deliniendo seducat.

Libidinosus ab eo, quod facit[49], quod libet[50].

Luxuriosus, quasi solutus in voluptatibus[51]: unde et membra loco mota luxa dicuntur.

Lascivus[52], quod sit laxus[53], id est solutus et vanus.

161. Lymphaticus[54] proprie dicitur, qui vitium ex aqua contrahit: cuius vitium est huc atque illuc currere[55], aut[56] a fluore[57] aquae sumpto vitio. Sed poetae iam hoc genus nominis pro furiosis usurpant.

162. Languidus *. Luridus[58], quod sit pallidus, a loro[59] dictus, quod huiusmodi habet[60] cutem.

Leprosus a pruritu nimio ipsius scabiei[61] dictus, unde et per p scribitur[62].

est: *qui autem impatiens exaltat stultitiam suam.* — 39) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *appellatur.* — 40) *alia* Gu. 1. — 41) *elabitur* Gu. 2. — 42) Virg. Aen. XI, 588. — 43) Virg. Aen. IV, 223. — 44) *Cursus* Gu. 2. — 45) Sic Arev., cui proxime accedit Gu. 1. *Alias enim latro est*, inquit, *latro vel latro* (i. e. *latro* al. *latero*) *a latere, insidiator viae.* — Gu. 2. *Melius autem latere est, in quod oblatere insidiator viae*, quod corruptum est idem cum scriptura Gu. 1. — Ed. pr. *Melius autem latro est, inquit, latero ab latere, insidiator viae.* Om. explicationem edit. va. — Vulg. *Melius autem latro est quasi latero, qui a latere insidiatur viae.* — *Aelius* est Aelius Stilo, cuius saepe meminit Festus. De voce *Latro* vid. Paulum Excerpt. Festi p. 88. ed. Lindem. Corp. Gramm. Vol. II. et Commentar. ad eundem locum p. 476. — 46) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. ed. Goth.. — *laniendo* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — *mentes miserorum* vulg. — 48) Sic Gu. 1. al. — *blandiat* vulg. — 49) *faciat* al. va. — 50) Vulg. add. *Libidinosus a Libero, qui puellarum* (*puellari* Ar. — Gu. 2. *Libidiciosus a liberisque puellarum*) *corpore pingitur*, quae om. Gu. 1. — 51) Sic Gu. 1. — *quasi sol. in voluptates* Gu. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *Lux solutus in voluptates.* — 52) *dictus* add. al. — 53) Sic Gu. 1. 2. pr. va. ed. Goth. — *luxus* vulg. — 54) Praecedunt vulg. haec: *Lymphaticus, quod aquam timeat, quem Graeci ὑδροφόβην vocant.* Quae om. Gu. 1. (ὑδροφόβον Ar.) — 55) *cursus* al. ap. Goth. — 56) *aut* om. va. — 57) *furore* var. lect. ap. Goth. — 58) Sic Gu. 1. 2. Ar., qui recte lacunae signum posuit post *Languid.*, quod vulg. om. — 59) *pallore* Gu. 1. — *loro*, *colore* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. — *habeat* Gu. 2. pr. va. Ar. ed. Goth. — *habeant* vulg. — 61) *scabie* Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. — *scribi dicitur* vulg. — *scribi debet* pr. va. Ar.

163. Luscus, quod lucem ex parte sciat, sicut luscitiosus[1], qui vespere[2] nihil videt. Luscos[3] coclites dixerunt antiqui, unde et Cyclopas coclites legimus dictos, quod[4] unum oculum habuisse perhibentur.

Lotus, lavatus[5], id est mundus.

Lupa meretrix a rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros et apprehendat.

M.

164. Misericors a compatiendo alienae miseriae vocabulum est sortitus[6]: et hinc appellatam misericordiam[7], quod miserum cor faciat dolentis alienam miseriam[8]. Non autem[9] occurrit ubique haec etymologia: nam est in Deo misericordia sine ulla cordis miseria.

165. Mactus magis auctus gloria, et est nomen tractum a sacris. Quotiens enim thus, aut vinum super victimam fundebatur dicebant: mactus est taurus vino, vel thure, hoc est cumulata est hostia et magis aucta.

166. Munificus dicitur[10], vel quia[11] alicui multa munera[12] dat, vel quia munus suum, id est officium, quod debet, implet[13]: sic et munifex, quia munera fert.

167. Magnus *[14]. Magnanimus[15] eo[16] quod sit magni animi et magnae virtutis. Cui contrarius est[17] pusillanimis.

Magnificus[18] a magna faciendo vocabulum traxit.

168. Mansuetus, mitis vel domitus, quasi manu assuetus.

Modestus a modo dictus[19] et temperie[20]: nec plus quicquam, nec minus agens.

Mitis, lenis et mansuetus et cedens improbitatibus, vel[21] ad sustinendam tacens iniuriam[22] quasi mutus.

169. Mutus eo, quod ei vox non est, nec sermo[23], nisi[24] mugitus: vocalem enim spiritum per nares quasi mugiens emittunt[25].

Memor, vel quia[26] memoriam[27] tenet, vel quia memoria tenetur.

170. Magister maior in statione: nam στεϱὸν Graece statio[28] dicitur.

Minister in statione minor[29], sive quia[30] officium debitum manibus exequitur.

171. Maior, minor, minimus; a numero monadis, quod post eum non sit alter.

Maximus aut meritis, aut aetate, aut honore, aut[31] facundia, aut virtute, aut omnibus magis eximius[32].

172. Modicus, parvus, sed abusive, caeterum rationabilis.

1) Sic Gu. 1. 2. al. Ar. — *lusciosus* vulg. — 2) *vesperi* va. — 3) *quos* add. Gu. 2. — 4) Sic Gu. 1. 2. al. — *qui* vulg. — 5) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *lautus.* — 6) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *sort. est.* — 7) Sic al. et Arev. — *appellata misericordia* Gu. 2. pr. — Vulg. *appellata miseria.* — Gu. 1. *appellatam miseriam.* — 8) *aliena miseria* Gu. 2. pr. va. — 9) *enim* Gu. 1. — 10) Sic Gu. 1. 2. al. — *dictus* vulg. — 11) *qui* Gu. 1. — 12) Sic Gu. 1. 2. al. — *munera multa* vulg. — 13) Sic Gu. 1. — *adimplet* vulg. — 14) Hoc addidi e Gu. 1. Ar., qui recte lacunae signum posuit. — 15) *Magnanimis* Gu. 2 al. pr. va. — 16) Vulg. *ab eo*, sed *ab* om. Gu. 1. — 17) *est* addidi e Gu. 1. 2. va. — 18) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. 2. — 19) *dictus a modo* Gu. 2. va. — *dictus* al. om. — 20) *tempore* va. — 21) *vel* pro *et* Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. — Vulg. *iniur. tac.* — 23) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia vox eius non est sermo.* — 24) *sed* va. — 25) Sic Gu. 1. — *emittit* vulg. — 26) *quia* pro *qui* utroque loco Gu. 1. al. — 27) *memoria* al. — 28) *Latine stat.* al. — 29) Sic Gu. 1. — *minor in stat.* vulg. — 30) *qui* Gu. 2. — 31) *aut* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — 32) *et maximus est* add. Gu. 1. al. — 33) *dicitur* addidi e Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. (nisi quod *enim* pro *autem*) — Vulg. *Sec. autem Cic.* — 35) Sic Gu. 1. va. — *amiserunt*

Moderatus a modo scilicet et temperamento.

Mediocris, quod modicum illi sufficiat.

173. Miser proprie dicitur[33] eo, quod omnem felicitatem amiserit. Secundum Ciceronem autem[34] proprie mortuus, qui in Tusculanis miseros mortuos vocat, propter quod iam amiserint[35] vitam.

Miserabilis, quod sit miseriae habilis.

174. Moestus naturaliter tristis, non casu. Est enim a natura animi et mentis[36]: unde et moestus.

175. Mendicus dictus, quod[37] minus habet unde vitam degat[38]: sive quia mos erat apud antiquos os claudere egeno[39], et manum extendere, quasi manu dicere[40].

Mendax, quod[41] mentem alterius fallit[42].

176. Malignus, quia malitiae votum, vel opus peragit.

Malus appellatus a nigro felle, quod Graeci μέλαν dicunt: unde et melancholici appellantur homines, quia concursionem humanam[43] refugiunt, et amicorum carorum suspecti sunt.

Malitiosus deterior malo, quod frequenter sit malus[44]: a malo autem[45] peior dicitur: a bono melior[46].

177. Melior dictus quasi[47] mollior: non durus, aut ferreus: nam melius quasi mollius.

Minax ab acie[48] oculorum, quando furiose ardescunt, ut amplius videns[49] pertimescat.

Minator est monitor, sed monitor dicitur, cum pronunciat[50] bona: minator[51], cum nunciat[52] adversa.

178. Mulcator[53], eo quod blandis verbis mulceat ad declinandum animum: translatio a mulso, id est, quod acceptum lenire solet fauces dolentis, aut oppletum sordibus stomachum.

179. Metatores appellantur, qui castra designant, a metiendo scilicet. Lucanus[54]:

Hesperios audax veniat[55] metator in agros.

Mollis, quod vigorem sexus enervato corpore dedecoret[56], et quasi mulier emolliatur.

180. Macer a macie: et macies a moechia[57], eo quod immoderata libido macros faciat, sive a maceratione[58].

Mancus, manu ancus[59].

181. Moribundus morienti similis: sicut vitabundus viventi[60] similis. Quando enim dicimus moriturus est, vere moriturus est: moribundus non vere, sed veri similis[61].

182. Meretrix dicta eo, quod pretium libidinis mereatur. Unde[62] et meritoriae tabernae: nam et milites cum stipendia accipiunt, mereri dicuntur.

vulg. Intelligitur locus Tusc. Disp. I. c. 5. — 36) Sic Gu. 1. 2. — *mentis et animi* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 38) *minus habet vitam unde degat* va. — 39) Sic Gu. 1. va. — *egenum* vulg. — 40) *manum dare* al. — 41) *quia* va. — 42) Sic Gu. 1. — *fallat* vulg. — 43) Sic Gu. 1. — Vulg. *qui ad conversationem hum. ref.* — Gu. 2. *quia conversatione humana* — *ad* om. va. — 44) Sic Gu. 1. — *quia freq. malus* vulg. — 45) *enim* Gu. 1. — 46) *deterior* Gu. 1. Ar. At non notionem, sed comparationem grammaticam significare vult. — 47) *quasi* pro *quia* Gu. 1. 2. al. pr. — 48) Sic Gu. 1. Ar. — *a facie* vulg. — 49) Sic Gu. 1. Ar. — *videns amplius* vulg. — 50) Sic Gu. 1. 2. va. — *praenunciat* vulg. — 51) *autem* add. Gu. 2. va. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *praenuntiat* vulg. — *pronunciat* va. — 53) *Mulctator* al. — 54) *ut Lucan.* al. Locus est I, 382. — 55) *veniam* al., ut Lucan. — 56) Sic Ar. — Vulg. *enervati corporis dedecore* sine sensu. — 57) Sic Ar. — *macia* vulg. — 58) Vv. *sive a maceratione* addidi e Gu. 1. Ar. — 59) Vulg. add. *vel manu cassus*, quae om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 60) *vitanti* Ar. — 61) Sic Gu. 1. — Vulg. *Mor. autem non vere, sed verisimilis morienti est.* — *morientis* Ar. — 62) *Unde* pro *inde* Gu. 1.

183. Morio a morte vocatus, eo quod non vigeat intellectu[1].

Mulio dictus a mulis, eo quod praesidet[2] vehiculis[3].

Manifestus[4] dicitur, quod in manu est promptus.

N.

184. Nobilis non vilis, cuius et nomen et genus scitur.

Nubilis ad nubendum habilis[5].

Nemo ab homine tractum[6], id est ne homo, quod est pro nullo.

Nullus autem[7] quasi ne ullus.

185. Nihili[8] compositum est ex nil et hilo. Hilum autem[9] Varro ait significare medullam eius ferulae, quam Graeci ἀσφόδελον[10] vocant: et sic dici apud nos nihilum, quomodo apud Graecos οὐδὲ γρῦ[11].

186. Nequam a malo plerique[12] distinguunt: alium[13] perniciosum: alium nugacem[14] existimantes, ut ait Monatius: *Hic adolescens nequam, non malus*, id est nugax[15], non[16] perniciosus. Alii confundunt, quasi utrumque unum idemque significent[17].

187. Nequaquam[18], eo[19] quod nec quicquam[20], id est ex eo quod nihil sit, veteres voluerunt dictum esse[21].

Neuter neque ille, neque iste[22], quasi diceret[23] nec uterque.

188. Nefarius, non dignus farre, quo primo cibi genere vita hominum sustentabatur[24]. Alias nefarius nec dicendus[25].

Nefandus, id est nec dicendus[26].

Nutritor quasi nutu eruditior[27].

189. Nuncius est[28] et qui nunciat et quod nunciatur, id est ἄγγελος καὶ ἀγγελία: sed nuncius ipse homo genere masculino: id vero, quod nunciat[29], genere neutro, ut hoc nuncium, et haec nuncia.

190. Nazaraeus, id est sanctus Dei. Nazaraeus olim dicebatur, qui sanctam comam nutriebat, et nihil contaminatum conspiciebat[30], abstinens se a vino, omnique sicera, quae mentem ab integra sanitate pervertit.

191. Nugas[31] Hebraeum nomen est. Ita enim in prophetis expositum[32], ubi dicit Sophonias[33]: Nugas, qui a lege recesserunt, ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matrem.

1) Interpretationem om. Gu. 2. — 2) *praesit* va. — 3) Vulg. *iisdem veh.*, sed pron. om. Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. — *Manifestum . . . promptum* vulg. Om. glossam Gu. 2. — 5) Om. glossam Gu. 1. — 6) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. — 7) *enim* Gu. 1. — 8) *Nihil* al. — 9) *enim* Gu. 1. — 10) *aeson* Gu. 2. in marg. ἀσφοδελον. Om. pr. va. — 11) Sic Ar. Proxime Gu. 4. *iudetori*. Gu. 1. 2. *videtur* — ed. pr. *videto*. — Ed. va. *videtote*. — *quemadmodum* pro *quomodo* va. — 12) *plerique* om. va. — 13) *alii . . . alii* va. Fortasse hoc verum est. — 14) Gu. 1. 2. va. Ar. *nugam* e compendio script. — *nugas* al. — 15) *fugax* Gu. 1. 2. al. — *nugas* Ar., qui explicationem ipsam literarum distinctione Monatii inesse indicare vult, quod non verum puto. Grial. censet *Matius* legendum esse, cuius Mimoiambi a Terentiano citantur. — 16) *non* om. Gu. 1. 2. al. pr. — 17) Sic Gu. 1. — *significet* vulg. — 18) *Nequam* Gu. 2. al. pr. va. — *nequitiam* al. — *nequiquam* al. — *nequicquam* al. — 19) *ex eo* Gu. 2. — *eo* om. va. — 20) Vulg. add. *sit*, quod om. Gu. 1. — 21) Sic Gu. 1. — Vulg. *esse dictum voluerunt*. — Gu. 2. pr. va. *dictum esse vol.* — 22) Sic Gu. 1. — Vulg. *neque iste, neque ille*. — 23) Sic Gu. 1. al. va. — *dicat* vulg. — 24) *sustinebatur* Ar. — 25) Vv. *Alias nefarius nec dicendus* addidi e Gu. 1. — *Alias nefarius* cum lacunae signo Arev. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *nec nominandus quidem*. — *non nominandus* Gu. 2. — 27) Hanc glossam addidi e Gu. 1. Ar. — 28) *est* pro *enim* Gu. 1. 2. al. va. Ar. — *et* prius om. Gu. 2. va. Ar. — 29) *cui nunciatur* Gu. 1. —

192. Nugigerulus appellatus ab eo, quod sit[34] turpis nuncius.

Negligens, nec legens[35].

193. Nepos dictus a genere quodam serpentium[36], quod[37] natos suos consumit[38], excepto eo[39], qui dorso eius insederit: nam rursus ipse qui servatus fuerit, consumit patrem: unde et[40] homines, qui bona parentum per luxuriam consumunt, nepotes dicuntur. Hinc quoque nepotatio pro luxuria ponitur, qua certe quaeque res consumuntur.

194. Niger, quasi nubiger: quia[41] non serenus[42], sed fusco operitur[43]. Unde et nubilum diem dicimus tetrum[44].

O.

195. Orthodoxus vir[45], rectae gloriae[46].

Orator ab ore vocatus, a perorando nominatus, id est dicendo: nam orare dicere est.

196. Obaudiens, ab aure, eo quod audiat imperantem.

Ospes, quod inferat ostio pedem[47].

Ospes facilis, apertus et ostio[48] patens: unde et ospitalis[49] homo dicitur.

197. Osor inimicus ab odio dictus: sicut amator ab amore, et est generis communis. Osor, qui odit et ab aliis oditur[50].

Odibilis, odio habilis[51].

Obsitus, obsessus, id est, undique insidiis convallatus.

198. Obscenus impurae libidinis, a vitio obscuro[52] dicitur[53].

Obtunsus[54], hebetior et obclusior[55], quasi ex omni parte tunsus.

Obnixus[56], contranisus et conabundus[57].

Obnoxius[58], quia obligatus est nexibus culpae.

199. Oblectator[59], quasi cum lacte et fraude[60], ut Terentius[61]:

Nisi me lactasses[62] amantem.

Unde et oblectare[63] dictum est.

Obtrectator, malignus, et qui obstringillando[64] officiendoque non sinat[65] progredi et augescere.

200. Orbus, quod[66] liberos non habet[67], quasi[68] oculis amissis.

Opifex, quod opus faciat aliquod.

Opilio, custos ovium[69].

nunciatur va. — 30) *accipiebat* Ar. — 31) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. — 32) Vulg. *est expos.*, sed *est* om. Gu. 1. — 33) Locus videtur intelligi Sophon. c. 3, 4. — 34) Vulg. add. *garrulus*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 35) Vulg. *quasi necleg.*, sed adverb. om. Gu. 1. — *Neglegens* Gu. 2., omissa interpretatione. — 36) Sic Gu. 1. — Vulg. *scorpionum*. — 37) *quod* Gu. 1. pro *qui*. — 38) *consumunt* al. — 39) *excepto eum* gothici. — 40) *et* addidi e Gu. 1. va. — 41) *qui* Gu. 2. — 42) *sereno* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. — *coopertus est* vulg. — *opertus est* Ar. — *opertus* om. *est* Gu. 2. — 44) Sic Gu. 1. — *tetrum dicimus* vulg. — 45) *vir* addidi e Gu. 1. — 46) *Graecum est* add. al. — 47) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *ostiis pedes* vulg. — 48) *ostium* Gu. 1. — 49) *hospitalis* Gu. 1. — 50) Vv. *Osor, qui* etc. addidi e Gu. 1. — 51) *habitus* Gu. 2. al. — 52) *obscuratus* Gu. 2. — 53) Sic Gu. 1. — *dictus* vulg. — 54) *Obtusus* al. — 55) Sic Gu. 1. 2. 4. pr. va. Ar. — *obscurior* al. — *obtusior* vulg. — 56) Om. hanc glossam Gu. 1. — 57) *dicitur* add. al. — 58) *Obnixus* Gu. 1. al. — 59) *Oblactator* Gu. 1. al. Interpretationem om. va. — 60) *lacte cum fraude* Gu. 1. — 61) Andr. IV, 1, 24. — 62) *oblact?sset* (ob written above) Gu. 1. — *lactasses* (sic) Gu. 2. — 63) *oblactare* Gu. 1. — 64) *obstrangulando* Gu. 1. va. — 65) Vulg. add. *quempiam*, quod om. Gu. 1. — 66) *qui* al. — 67) Sic Gu. 1. 2. al. — *habeat* vulg. — 68) *et quasi* Gu. 1. — 69) *ovium pastor* al. — Vulg. add. *quasi ovilio*, quae om. Gu. 1. 2.

P.

201. Prudens, quasi porro videns. Perspicax est enim[1], et incertorum[2] praevidet casus. Patiens est[3] dictus a pavendo[4]: pavere enim ferire est: percutitur enim et tolerat.

202. Perfectus, cui nihil iam[5] adiici potest. Huic nomini apud Grammaticos comparatio non adiicitur, quia si dixeris: ille perfectior est, iste perfectus non erit.

203. Pulcher ab[6] specie cutis dicitur[7], quod est rubens pellis[8]: postea transiit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est, ut[9]:

Os[10] humerosque Deo similis.

aut in capillis, ut:

Namque ipse decoram
Caesariem.

aut in oculis, ut:

Laetos oculis afflarat honores.

aut in candore, ut:

Quale manus addunt ebori decus.

aut in lineamentis, ut[11]: *Te multo plus figura et lineamenta hospitis delectabant.* aut in proceritate, ut Turnus:

Vertitur in mediis, et toto[12] vertice supra est.

204. Pellax[13] a pelliciendo[14].

Perspicax, splendidus, eo quod perluceat.

Perpetuus[15] *.

Perennis ab eo, quod[16] perpetuus annis.

205. Praesul vocatus, quod[17] praeest solicitudine.

Praepositus appellatus ab[18] eo, quod sit subiectorum ac famulantium ordinator, vel rector.

Patroni a patribus dicti[19], quod huiusmodi affectum clientibus exhibeant, ut[20] quasi patres illos regant.

206. Paedagogus[21], cui parvuli assignantur[22]. Graecum nomen est, et est compositum ab eo, quod pueros âgat, id est doceat[23], et lascivientem[24] refrenet aetatem.

207. Praesens dictus, quod sit prae sensibus, id est, coram oculis, qui sensus sunt[25] corporis.

Prior, quod primus sit[26] ordine[27]: et primus quasi praeminens.

Primus *. Postremus[28] *.

1) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *enim est* vulg. — 2) *incertos* al. — 3) *est* addidi e Gu. 1. — 4) *paviendo . . . pavire* Ar. — 5) *iam nihil* Ar. — 6) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 7) Sic Gu. 1. — *dictus* vulg. — — 8) *id est pellis* Gu. 1. — 9) *est* add. Gu. 2. — 10) Virg. Aen. I, 589—592. — 11) Cic. in Verr. II, 36. extr., ubi est: *eum multo magis figura* etc. — 12) *tota* Gu. 1. — Virg. Aen. XI, 683. — 13) Sic Gu. 1. Ar. — *Pellex* vulg. — 14) *pellicendo* Gu. 1. — *perliciendo* Gu. 2. — 15) Vulg. add. *perennis*, quod om. Gu. 1. Ar., qui lacunae signum apposuit. — 16) *sit* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 17) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 18) *ab* addidi e Gu. 1. — 19) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. — 20) *aut* Gu. 1. — 21) *est* add. Gu. 2. Ar. — 22) *qui parvulis assignatur* Ar. — 23) *ductet* Ar. — 24) *lasciv. et* Gu. 1. — *refrenat* va. — 25) *sunt sensus* Gu. 2. — *sensus est* va. — 26) *sit primus* va. — 27) Vulg. *in ord.*, sed *in* om. Gu. 1. Ar. — 28) Sic cum lacunae signis Ar. Gu. 1. *Primus posterioribus.* — Gu. 2. *primus postremus.* — Vulg. *Primus*, *posterior*, *postremus.* Om. totum va. — 29) *quaeque* Gu. 1. pr. va. — *quicquid*, *quod* Gu. 2. — 30) Vulg. *et nemo*, sed *et* om. Gu. 1. — 31) Vide eundem Tullii locum ap. Nonium I. nr. 204. In-

208. Potens, rebus late patens: unde et potestas, quod pateat illi quaqua[29] velit, nemo[30] intercludat, nullus obsistere valeat.

Praeopimus, prae caeteris opibus copiosus.

209. Pecuniosos Tullius[31] primum eos dictos refert, qui plurimam habuissent pecuniam, id est pecora. Ita enim eos antiqui[32] appellabant. Paulatim autem[33] per abusionem nomen ad[34] aliud devolutum est[35].

210. Pervicax proprie dicitur, qui[36] in proposito suo ad victoriam perseverat. Antiqui enim viciam[37] dicebant, quam nos victoriam: credo, quod inde dicitur[38] herba vicia[39], id est victorialis.

211. Pernix a pernitendo tractum[40], id est in conatibus perseverando. Alii pernicem velocem intelligunt pedibus. Nam pernicitas pedum est, ut[41]:

Pernicibus ignea plantis:

sicut celeritas pennarum est, ut[42]:

Celerique fuga sub sidera lapsae.

212. Piger, quasi pedibus aeger. Est enim tardus ad incedendum: quod nomen per usum transiit[43] ad animum.

Pernox, pervigilans nocte. Perseverans[44] *.

Pertinax, impudenter tenens, quasi pertinens.

213. Petulans nunc quidem pro audace et improbo ponitur: olim autem[45] acerbi flagitatores, et proprie argentariorum pueri coactorum[46], eo[47] quod pretia rerum crebrius et asperius exigebant, a petendo petulantes vocati[48].

214. Procax proprie dicitur[49] idem quod petax. Nam procare[50] est petere: unde et petitores nuptiarum[51] proci dicuntur.

215. Prodigus sumptuosus atque consumptor, qui omnia porro agit et quasi proiicit[52].

Profugus proprie dicitur, qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus.

Peregrinus longe a patria positus, sicut alienigena.

216. Proiectus quasi longe et procul iactatus[53], sicut et produxit, quasi porro illum duxit[54], et[55] provocavit, quasi[56] porro illum vocavit.

Proiectus, quasi porro eiectus ac proiactatus[57], unde:

Proiectaque[58] saxa Pachyni

id est porro iactata.

217. Proscriptus, cuius bona palam et[59] aperte describuntur[60], bonisque fisci agglomerantur.

telligitur locus e Cic. de Rep. II, 9. extr. ed. Orell. Opp. Cic. — 32) Sic Gu. 1. — Vulg. *antiqui eos* — *et ant. eos* Gu. 2. pr. — 33) *enim* Gu. 1. — 34) *ad* om. Gu. 1. 2. al. va. — *in nomen aliud* al. — 35) *divulgatum est* al. — 36) *quia* Gu. 1. — *Pervicax quasi per vicium audax pr.* etc. va. — 37) *vicam* Gu. 2. — *vigiam* var. lect. ap. Goth. — 38) Sic Gu. 1. — *dicatur* vulg. — 39) *vicea* Gu. 2. — *vigia* al. — 40) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 41) Virg. Aen. XI, 218. — 42) Virg. Aen. III, 243. — 43) *et* add. Ar. va. — 44) Sic cum lacunae signo Ar. — Al. add. *ardens, strenuus, laboriosus.* — 45) *enim* Gu. 1. — 46) Sic Gu. 1. — Vulg. *arg. coact. pueri.* — *coactorum* om. Gu. 2. — 47) *eo* addidi e Gu. 1. — 48) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 49) *dicitur* addidi e Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *procari* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — *nupt. petit.* vulg. — 52) *procit* pr. — 53) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *iactus* vulg. — 54) *duxit* om. Gu. 2. — 55) *et* om. Gu. 1. — 56) *quasi* om. Gu. 2. — 57) Sic Gu. 2. 4. Ar. — *iactatus* Gu. 1. — *proiectatus* vulg. — 58) *que* om. Gu. 2. va. — Locus est Virg. Aen. III, 669. — 59) *et* om. Gu. 1. — 60) *scribuntur* Gu. 2. Ar.

Praescriptus ordinem significat, sicut et praescriptiones apud Iuris consultos.

218. Procinctus et expeditus est[1] et armatus, unde et *In procinctu*, cum[2] belli causa arma sumebant.

Praecinctus eo, quod ante se ponat[3] aliquid, pro praecingitur. Unde et de Domino dictum est: *Praecinctus est linteo, et lavit pedes*[4] *discipulorum suorum.*

219. Praedo est, qui populando alienam provinciam invadit[5]. Praedo autem[6] ab abigendo praedas dictus, et praedo, qui praedam habet.

Praedator autem est, cui debetur de praeda aliquid[7].

220. Plagiator ἀπὸ τοῦ πλαγίου, id[8] est ab obliquo, quod non certa via gradiatur[10], sed pelliciendo dolis.

Piratae sunt praedones maritimi ab incendio navium transeuntium, quas capiebant, dicti. Nam πῦρ ignis est.

221. Peculator pro eo, quod sit pecuniae publicae defraudator.

Pugillator, qui de manu in manum nummorum[11] aliquid subtrahit.

Proditor propter quod[12] detegit. Item proditor perditor, ut[13]:

Unius ob iram
Prodimur.

222. Perfidus, quia fraudulentus est et sine fide, quasi perdens fidem.

Periurus, qui periurat[14], id est male iurat[15]. Periurus autem[16] in verbo r non habet. Nam peiero[17] et deiero dicimus.

223. Praevaricator male fidei advocatus, et qui vel in accusando nocitura, vel[18] in defendendo profutura praetereat, aut inutiliter dubieque ponat mercedis[19] gratia, scilicet[20] corruptus. Cicero: *Quid enim tam praevarum*[21], id est valde varum.

224. Pellax dolosus et fallax, a pelle, id est vultu. Foris enim, ut fallat, arridet, sed nequitiam intus gerit[22].

Profanus quasi porro a fano. Sacris enim illi interesse non licet[23].

225. Patricida[24] proprie dicitur interfector parentis[25], quamvis quidam veteres hunc pa-

1) Sic Gu. 1. — Vulg. *Proc. expeditus et armat.* — 2) Vulg. *id est cum* etc., sed *id est* om. Gu. 1. — 3) *ponunt* Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. 2. pr. va. al. — Vulg. praec. *linteo lavit pedes* etc. Locus est ex Ioann. 13, 5. — 5) Sic Gu. 1. — Vulg. *invadit provinc.* — 6) *autem* addidi, quum in Gu. 1. esset *enim*, quod in hoc cod. fere semper pro *autem* ponitur. Sic mox *enim* post *Praedator* exhibet, ubi scribendum est aperte *autem*. Neutrum horum vulg. — *Praedator, hoc est* Gu. 2. — 7) Sic Gu. 1. — Vulg. *de praeda debetur aliquid.* — 8) *hoc* al. — 9) *ab* addidi e Gu. 1. — 10) *gradiantur* Gu. 1. — 11) *numerorum* va. — 12) Sic Gu. 1. — *pro eo quod* vulg. — 13) Virg. Aen. I, 252. — 14) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia perpere* (*propere* Gu. 2. pr. va. ed. Goth.) *iurat.* — 15) *iurat* om. Gu. 2. — 16) *enim* Gu 1. — 17) *peiuro . . . deiuro* Gu. 1. — *et deiero* om. al. — 18) *vel qui* Gu. 2. — 19) *mercedem* Gu. 1. var. lect. ap. Goth. — *mercede* Gu. 2. — *mercede, non gratia* va. — 20) *scilicet* Ar. pro vulg. *licet.* — Gu. 1. *licet vero Cicero corr.* — Gu. 2. *vero licet corr.* — 21) *praevarium . . . valde varium* Gu. 1. — Notabilis lectio. — Ed. va. *quid enim tam praevarium est, id est* etc. Locus est e perdito Ciceronis libro. Affert eum ex nostro loco Orell. in Fragmm. Cic. Varr. IV, 1. p. 581. Opp. Cic. Vol. IV. P. II. — Pro *valde*, ut Gu. 1. Ar. exhibent, vulg. est *valide.* — 22) *tegit* al. — 23) Sic Gu. 1. — *non licet interesse* vulg. — 24) *Parricida* Ar. — Al. *parracida* et *parracidium.* — 25) *parentum* Gu. 2. — 26) Vulg. add. *qui hominem occiderat*, quae om. Gu. 1. Ar. — *occiderit* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. — Vulg. *in quocunque* — *in* om. pr. va. — utrumque Gu. 2. — 28) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. et *persecutus* pro *persecutor* e Gu. 1. 2. va. — 29) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *secutor* vulg. — 30) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — *sectantur .... cognominati sunt* Gu. 2. — 31)

renticidam dixerint[26], quoniam parricidium et homicidium quocunque modo[27] intelligi possit, cum sint homines hominibus pares.

226. Persecutor non semper pro malo intelligitur, unde et Persecutus[28], perfecte secutus[29].

227. Publicanus est, qui vectigalia publica exigit, vel qui per publica negotia seculi lucra sectatur, unde et cognominatus[30].

228. Peccator a[31] pellice, id est a[32] meretrice vocatus, quasi pelicator, quod nomen apud antiquos tantum flagitiosum significabat, postea transiit hoc vocabulum[33] in appellationem hominum[34] iniquorum[35].

229. Prostitutae meretrices a prosedendo in meritoriis, vel in fornicibus.

Pellex apud Graecos proprie dicitur, a Latinis concuba[36]. Dicta autem a fallacia, id est versutia, subdolositate, vel mendacio.

Procurvus quasi per longum curvus.

230. Pavidus[37], quem vexat trepidatio mentis. Habet[38] cordis pulsationem, cordis motum[39]. Nam pavere[40] ferire est, unde et pavimentum.

231. Petra[41] et rupes[42] a duritia saxorum nominantur.

Petulcus[43] ab appetendo[44], unde etiam[45] meretrices petulcas vocamus.

Pusillanimis a[46] pusillo animo.

Productus, quasi porro ductus. Pisinnus *. Pellicanus[47] *.

Q.

232. Quaestor a quaerendo dictus, quasi quaesitor.

Quaestuosus[48] *. Querimoniosus *.

233. Querulus[49], quia querelam infert.

Quietus, quod sit ipse sibi animo securus, neminem tangens.

R.

234. Religiosum[50] ait Cicero[51] a relegendo appellatum, qui retractat, et quasi relegit[52] ea, quae ad cultum divinum pertinent[53]. Hinc[54] sunt dicti religiosi ex religendo[55], tanquam[56] ex eligendo eligentes[57], ex diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes.

a addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 32) *a* addidi e Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *nomen.* — 34) Sic Gu. 1. 2. al. et var. lect. ap. Goth. — 35) Vulg. sequuntur haec: *Peccator item a pectoris caterva cognominatus, pro eo, quod inibi occulta delictorum conduntur.* Quae om. Gu. 1. 2. Ar. — Pro *caterva* suspicatur Arev. *caverna.* — 36) Vulg. add. *vel concubina,* quod est in Gu. 2. supra vers. — Om. Gu. 1. pr. va. Ar. ed. Goth. — 37) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 38) Vulg. add. *enim,* quod om. Gu. 1. 2. va. — 39) *metum* Gu. 1. — 40) *pavire* Ar. — 41) Sic Gu. 1. al. — *Petrae* vulg., in qua sequitur *autem*, quod om. Gu. 1. — 42) *rupis* Gu. 2. — 43) Vulg. add. *dictus,* quod om. Gu. 1. Ar. — 44) *a petendo* Gu. 2. — 45) *etiam* om. va. — Vulg. add. *et,* quod om. Gu. 1. — 46) Sic Gu. 1. — *Pus. pusillo* etc. vulg. — 47) Sic Gu. 1., nisi quod lacunae signa addidi. — Vulg. *Pisinnus a pusione dictus. Productus, quasi porro ductus. Pellicanus vir sanctus solitudini deditus.* Ar. *Pisinnus a pusione. Productus quasi porro ductus.* — Gu. 2. *Pelicanus vir productus pĩsĩnnus* (sic) — Ed. va. om. vv. *a pusione dictus* et *quasi porro ductus.* Sic etiam pr. — 48) Sic cum lacunae signis scripsi. Nam non *quaestuosus* per *querimoniosus* interpretari potuit Isidor. — 49) *solitudini deditus* add. Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1., sed vitiose *Religiosum .... appellatus.* — Vulg. *Religiosus ... appellatus.* — Gu. 4. Arev. *Religiosus ... appellatur.* — 51) Locus Ciceronis est II. de N. D. 28, 72. — 52) Sic Gu. 1. 2. 3. Ar. — *retractant* — *relegit* Gu. 4. — Supra Gu. 3. 4. *religendo* h. l. — *religit* Gu. 1. 3. — 53) Sic Gu. 1. — *pertineant* vulg. — 54) Sic Gu. 1. — Vulg. *Hi.* — 55) Sic Gu. 1. 4. va. Ar. — *relegendo* Gu. 2. al. pr. vulg. — 56) *quasi* edit. Goth. pr. va. — 57) *ex legendo elegentes* Gu. 3.

235. Ratiocinator[1] dictus vir magnus, qui[2] de omnibus rebus, quas esse mirabiles[3] constat, potest[4] reddere rationem.

Retractator repetitor; nam retractare[5] est repetere[6] quod omiseras[7].

236. Resipiscens eo, quod mentem quasi post insaniam recipit[8], aut quia resipit[9], qui sapere desierat. Castigat enim seipsum dementiae[10], et confirmat animum[11] suum ad vivendum rectius[12], cavens, ne iterum corruat.

237. Repentinus a repente. Repente[13] autem[14] et[15] adverbium et nomen potest esse.

Robustus fortis, validus, a fortitudine roboreae[16] arboris appellatus.

Rapidus velox pedibus.

Raptor, eo quod corruptor: unde[17] et rapta eo quod corrupta[18].

238. Reus a re, de qua obnoxius est, et reatus a reo est nuncupatus[19].

Reus maiestatis primum dictus, qui adversus rempublicam aliquid egisset, aut qui cum[20] hostibus consensisset. Dictus autem[21] reus maiestatis, quia maius est laedere patriam quam civem unum. Postea etiam et hi[22] rei maiestatis dicti sunt, qui adversus maiestatem principis egisse viderentur, vel qui leges inutiles reipublicae detulerant[23], vel utiles abrogaverant.

239. Rixosus a rictu[24] canino dictus. Semper enim ad contradicendum paratus est, et iurgio delectatur, et provocat contendentem.

Rusticus dictus, quod rus operetur, id est terram.

S.

240. Sapiens dictus a sapore, quia sicut gustus aptus[25] ad discretionem saporis ciborum: sic sapiens ad dinoscentiam[26] rerum atque causarum, quod[27] unumquodque[28] dinoscat, atque sensu veritatem[29] discernat. Cui contrarius est insipiens, quod sit sine sapore, nec alicuius discretionis, vel sensus.

241. Studiosus quasi in studiis[30] curiosus.

Sanctus autem a[31] veteri consuetudine appellatus eo, quod hi, qui purificari volebant, sanguine hostiae tangebantur[32], et ex hoc sancti nomen[33] acceperunt.

242. Sincerus, quasi sine corruptione, cui contrarius est insincerus, id est corruptus, vitiatus[34].

1) *Rationator* Gu. 2. — 2) Sic Gu. 1. — Vulg. *quia.* — 3) *mirabilius* Gu. 2. — 4) Sic Gu. 1. — *possit* vulg. — 5) *homini* add. Gu. 2. — 6) *repetere est* Gu. 2. — 7) *omiserat* Gu. 1. — *quod omiseras* om. Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. 4. Ar. — 9) *resapit* Gu. 2. 4. al. pr. — *recipit* al. — *resipit* vulg. — 10) *dementia* Gu. 2. — 11) *cor suum* al. — 12) Sic Gu. 1. — Vulg. *ad rectius vivendum.* — 13) *Repens* Ar. — 14) *enim* Gu. 1. — 15) *et* om. va. — *et nomen et adverbium* Gu. 2. — 16) *roboris* al. — 17) *unde* pro *inde* Gu. 1. — 18) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 19) *reatum a reo nuncupatum* al. — 20) Sic Gu. 1. — Vulg. *quicunque hostibus.* — 21) *enim* Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. 2. — *autem et hi* vulg. — 23) Sic Gu. 1. va. Ar. — *contulerant* vulg. — *detulerunt* Gu. 2. — 24) *ritu* Gu. 1. va. — 25) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 26) *dignosc.* et *dignoscat* Ar. — 27) *quo* Gu. 2. al. — 28) *unum quod* ed. Goth. — 29) *sensus veritatis* Gu. 1. al. — *sensu veritatis* Gu. 2. al. — 30) Sic Gu. 1. al. — *studiis* vulg. — Vv. *quasi in stud. cur.* om. Gu. 2. — 31) *autem* addidi e Gu. 1., et *a* e Gu. 1. 2. al. pr. — 32) *tingebantur* al. — 33) *sanctionem* al. — 34) Sic Gu. 1. — Vulg. *insinc. vitiatus, corruptus.* — 35) *supreme pater* Ar. — 36) *Suavis sublimis* Gu. 2. pr. — 37) Sic Gu. 1. — *sublime dicitur* vulg. — 38) Virgil. Aen. I, 257. — 39) Sic Gu. 1. Ar. et Virg. — Vulg. *ferens.* — 40) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 41) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *sic* vulg. — 42) *sollers* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. — Vulg. *apud ant. dicebatur* vulg. — 44) *ut* addidi e Gu. 1. — 45) Eunuch. III, 2, 24. — 46) *a re ait* Gu. 1. — Locus Cicer. est II. de N. D. c. 28. — 47) *totis diebus* Gu. 2. — 48) *precabatur et immolabat* Gu. 2. al., qui nominativos exhibent. — 49) *Sollicitus* Gu. 2. — 50) Sic

Supremus, summus, ab eo quod superemineat. Unde et supremas partes[35] dicimus.

Sublimis[36] ab altitudine vocatus honoris. Nam proprie dicitur sublime[37], quod in alto est, ut[38]:

Sublimemque feres[39] *ad sidera coeli.*

243. Speciosus ab[40] specie, vel aspectu: sicut[41] formosus a forma.

Solers[42], quod sit sollicitus in arte et utilis. Solers enim dicebatur apud antiquos[43], qui erat omni bona arte instructus: ut[44] Terentius[45]:

Adolescentem solertem dabo.

244. Superstitiosos ait[46] Cicero appellatos, qui totos dies[47] precabantur[48], et immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent.

Solicitus[49] quia[50] solers et citus atque inrequietus[51].

Sedulus familiare verbum Terentii: hoc est sine dolo: alias assiduus.

245. Sodales dicuntur, qui ad symbolum convenire consueverunt, quasi suadentes[52], alias quasi edales, quod simul edant[53]. Ipsi et[54] socii dicuntur propter periculi[55] aut[56] operis societatem, quasi in una caliga[57], et in uno vestimento[58] manentes.

246. Stultus hebetior corde, sicut quidam ait:

Egomét me[59] *stultum exístimo*[60]*: fatuúm me non opínor,*

id est obtunsis[61] quidem sensibus, non tamen nullis. Stultus est, qui per stuporem non movetur[62] iniuria, saevitiam enim perfert, nec ultus est, nec ullo ignominiae commovetur dolore[63].

247. Segnis[64], id est sine igne[65], ingenio carens. Se autem sine significat, ut sedulus sine dolo: securus, quasi sine cura, idem est frigidus[66], per quod inutiles accipimus.

248. Stupidus saepius stupens[67].

Superbus dictus, quia super vult videri[68], quam[69] est: qui enim vult supergredi, quod est, superbus est.

249. Susurro de sono locutionis appellatus est[70], quia[71] non in facie alicuius, sed in aure loquitur de altero detrahendo[72].

250. Seditiosus, qui dissensionem animorum facit et discordias gignit, quam Graeci διάστασιν dicunt.

Severus quasi saevus[73] verus tenet enim sine pietate iustitiam[74].

Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *quasi* vulg. — 51) *inquietus* va. — 52) *sua edentes* al. Ar. — 53) Sic Gu. 1. — *quasi sedales, quod simul sedeant* Gu. 4. Ar. — Vulg. *quasi sedales* nihil ultra. — Gu. 2. pr. va. om. vv. *al. q. sed.* — 54) *Ipsi et* om. Ar. — 55) *periculum* al. — 56) Sic Gu. 1. 2. — *et* vulg. — 57) *in unam caligam* Ar. — 58) Sic Gu. 1. — *et uno vestigio* vulg. — *et in uno vest.* pr. — 59) Sic scripsi e coniectura, quum vulg. sit: *Ego me ipsum*, sed *ipsum* om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 60) Vulg. *esse existimo; esse stultum* Gu. 2. Ar. et sic mox *fatuum esse*, sed utroque loco *esse* omittendum — Gu. 1. *fatuum me esse*, unde *me* recepi. Spengel. ad Fragmm. Stat. Caecil. p. 12. hunc versum affert Afranii nomine laudatum e Salomonis glossis, ubi est *ego me stultum existimo, fatuum esse non opinor.* Spengel. ita emendat: *Ego memet stult. exist. fat. esse non op.* — 61) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *obtusis* vulg. — 62) *non movebitur* Gu. 2. — 63) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *nec ulla ignominia commovetur ad dolorem. commovebitur dolore* Gu. 2. — 64) *est* add. Gu. 1. — 65) *igni* Gu. 2. — 66) Sic Gu. 1. va. Ar. — *frigus* vulg. Sed recte Arev. secundum Grial. *Securus* etc. cum glossa *Segnis* coniunxit, et scribendum censuit *idem est frig.* — 67) *stupendus* va. — 68) Sic Gu. 1. 2. al. Ar. — Vulg. *vult supervideri.* — 69) *quod* Gu. 2. — 70) *est* addidi e Gu. 1. — 71) *qui* Gu. 2. — 72) *detrahendum* Gu. 1. gothici. — 73) Sic Gu. 1. Ar. — *satis* vulg. — *servus* Gu. 2. — 74) Sequitur in Gu. 1. *Suasor a suadendo, quem vult decipere.* Al. ap. Arev., qui coniecit *qui vult.* Eadem glossa est in Gu. 2. sed om. alteram *Suasor decip.* etc.

251. Simulator[1] a simulacro, quod[2] gestat similitudinem eius, quod non est ipse.

Suasor[3], in suam sortem trahens alios[4].

252. Scrupulosus[5] animi minuti et asperi[6]. Scrupo[7] enim est[8] arena durior.

Sacrilegus dicitur ab eo, quod sacra legit, id est furatur.

Sicarius vocatur[9], qui[10] ad perpetrandum scelus telis armatus est. Sica enim gladius est a secando vocatus.

253. Scaevus[11] sinister atque perversus, ἀπὸ τοῦ σκαιοῦ[12]. Est enim pessimi et crudelis animi.

Scenicus, qui in theatro agit. Theatrum enim scena est.

Scorta, quae a Graecis[13] σκύτη[14] vocantur[15]: quo[16] defricantur pelles, quibus corruptela fit.

254. Spurcus, quod sit impurus.

Scelerosus, quod sit[17] sceleribus plenus, ut lapidosus locus et arenosus[18]. Plus est autem[19] scelerosus, quam sceleratus.

255. Sator seminator, vel pater[20] a semine.

Scurra, qui sectari quempiam solet[21] cibi gratia. A sequendo inde igitur[22] scurras[23] appellatos. Idem[24] assecla, a sequendo.

Satelles, quod adhaereat alteri, sive a lateris custodia.

256. Suffectus, in loco alterius suppositus, quasi suffactus. Unde et consulem suffectum dicimus eum, qui pro alio substituitur.

257. Secundus, quia secus pedes: et tractus est sermo a sequentibus servis pedissequis. Unde et secunda fortuna dicitur, quia[25] secundum nos est, id est prope nos. Unde[26] et res secundae, id est prosperae. Secundae autem a sequendo sunt dictae.

258. Stipulator promissor. Stipulari[27] enim promittere est, ex verbis iurisperitorum, qui etiam stipulum firmum appellaverunt[28].

259. Sanus a sanguine, quia sine pallore est.

Sospes[29] *.

Salus[30] a sale nomen accepisse putatur.

Subtilis ab extenuatione dictus.

260. Sequester dicitur, qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi solent. Quod[31] vocabulum ab obsequendo[32] factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur.

1) *dicitur* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 2) *quod* addidi e Gu. 1. — Vulg. *Gestat enim.* — 3) Vulg. add. *decipiens, id est,* quae om. Gu. 1. — 4) *alios* addidi e Gu. 1. — 5) *Studiosus .... Scrup.* Ar. — 6) *est* add. Gu. 1. — 7) *Scrupus* Ar. — *Scrupor* va. — 8) *est enim* Gu. 2. pr. va. — 9) *vocatus* Gu. 2. — 10) *quia* va. — 11) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Saevus* vulg. — 12) Graeca addidi e Gu. 1. 2. 3. Ar. — Vulg. pro Graecis exhibet *a perversitate*, quod Graecis addit Gu. 2. Graeca cum his Latinis om. pr. va. — 13) *quoque* add. Gu. 2. va. Ar. — 14) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. va. — *σκύτεα* vulg. — 15) *vocatur* Gu. 1., unde scripsi *vocantur.* — Vulg. *vocabantur.* — 16) *quod* Gu. 1. 2. — 17) Vv. *quod sit* om. Gu. 1. — 18) *ut lapid. et aren. locus* Gu. 2. — 19) *enim* Gu. 1. — Vv. *Plus* usque ad finem om. Gu. 2. — 20) *sator* Gu. 1. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *solet quemp.* — 22) Sic Gu. 1. — *igitur inde* pr. va. Ar. — *igitur scurra inde* Gu. 2. — Vulg. *ergo inde.* — 23) *constat* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — *scurra appellatus* Ar. — 24) *id est* Gu. 1. — 25) *quia* pro *quod* Gu. 1. — *quia secus* va. — 26) *unde* pro *inde* Gu. 1. — *Unde* usque ad finem om. Gu. 2. — 27) *Stipulare* Ar. — 28) Vv. *qui etiam stipulum firmum appellaverunt* addidi e Gu. 1. Ar. Cfr. l. V, 24, 30. — 29) Vulg. add. *salutis hospes*, quae om. Gu. 1. 2. pr. va. (etiam *Sospes* om.) — 30) Hanc glossam om. Gu. 2. pr.

261. Sessilis, quod non videtur stare, sed sedere.

Surdus a sordibus humoris aure conceptis, et quamvis multis casibus accidat[33], nomen tamen aeger ex praedicto vitio retinet.

262. Siccus, quod sit exsiccatus, sive per antiphrasin, quod sine succo sit[34].

Sepultus dictus[35] eo, quod sit[36] sine palpatione[37], vel sine pulsu[38], id est sine motu[39].

263. Sagio[40] ab exigendo dictus.

Sutor a suendis pellibus nominatus[41].

Subulcus porcorum pastor, sicut bubulcus a cura boum[42].

T.

264. Tutor, qui[43] pupillum tuetur[44], hoc est intuetur[45], de quo in consuetudine vulgari dicitur: *Quid*[46] *me mones? Et tutorem et paedagogum olim obrui*[47].

265. Testes dicti[48], quod testamento adhiberi solent, sicut[49] signatores, quod testamentum signent.

266. Tetricus mons in Sabinis[50] asperrimus. Unde et tristes homines tetricos dicimus.

Taciturnus in tacendo diuturnus[51].

267. Trutinator examinator ex iudicii libra perpendens recta, translatione a trutina, quae est gemina[52] ponderum lancis[53].

268. Tristis[54] *. Tenax, nummi cupidior, quod teneat. Interdum et pertinax.

269. Truculentus[55] *. Torvus, terribilis, eo quod sit torto[56] vultu et turbulento aspectu, ut:

torva leaena[57],

et[58]

Cernimus astantes nequicquam lumine torvo.

270. Turbidus, terribilis.

Teter ab obscura tenebrosaque vita. Teterrimus pro fero nimium[59]. Tetrum enim veteres pro fero[60], ut Ennius: *Tetrosque elephantes tenuimus*[61].

Terribilis, quia terrorem[62] habet et timetur.

271. Tergiversator, quod animum quasi tergum vertat huc et illuc, nec facile qualis sit intelligatur[63].

Temulentus a temeto, id est a[64] vino dictus.

272. Timidus, eo[65] quod timeat diu, id est[66] sine[67] sanguine, nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit timorem.

va. — 31) Vv. *Quod voc. .... sequatur* om. Gu. 2. — 32) Sic Gu. 1. al. pr. va. — *a sequendo* vulg. — 33) Sic Ar. — *accedat* vulg. — 34) Sic Gu. 1. — *quod sit sine succo* vulg.. — 35) *est* add. va. — 36) *sit* om. Gu. 2. al. — 37) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *palpitatione.* — 38) *est* add. Gu. 1. al. — 39) *est* add. Gu. 2. — 40) *Saio* Gu. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — 41) Sic Gu. 1. 2. — *nominatur* vulg. — 42) *bovum* Gu. 2. — 43) *quia* Gu. 1. — 44) *tueatur* al. — 45) *intuitur* Gu. 2. — 46) *quod* Gu. 1. — 47) *obrui olim* vulg. — 48) *dicuntur* vulg. — 49) *sic* Gu. 1. — 50) *Samnis* Gu. 2. pr. — 51) Sic Gu. 1. 2. 4. va. Ar. et var. lect. ap. Goth. — Vulg. *diurnus.* — 52) *geminum* Gu. 2. — 53) *lances* Gu. 1. 2. al. var. lect. ap. Goth. — *lanx* Ar. var. lect. ap. Goth. — 54) Sic cum lacunae signo Ar. — Om. Gu. 1. va. — 55) Sic cum lacunae signo Ar. Cod. Tolet. I. *Truculentus, crudelis, immanis, saevus.* — 56) Sic Gu. 1. Ar. — *torvo* vulg. — 57) *lupum sequitur lupus ipse capellam* add. Gu. 1. e Virg. Ecl. II, 63. — 58) Virg. Aen. III, 677. — 59) *nimio* Gu. 2. — *nimium* om. ed. Goth. ut etiam vv. *Tetrum enim .... dix.* — 60) *dixerunt* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. 3. — 61) *tenuimus* addidi e Gu. 1. — *elephantos* Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. 2. al. — *timorem* vulg. — 63) Sic Gu. 1. — *intelligitur* vulg. — 64) *a* addidi e Gu. 1. — 65) *eo* addidi e Gu. 1. — 66) *id est* al. om. — 67) *sine sang.* pro *a sang.* Gu. 1. — *a* om. Gu. 2.

273. Turpis, quod sit informis et torpeat.

V.

274. Vir a virtute.

Utilis ab utendo bene sua, vel quod bene quid uti[1] possit, sicut docilis, quod[2] doceri possit.

275. Verus a veritate, hinc et verax. Maior est veritas, quam verus, quia non[3] veritas a vero, sed verus a veritate descendit.

Veridicus, quia verum[4] dicit, et veritatis assertor est.

Verecundus, quia verum factum erubescit.

276. Viridis[5], vi et succo plenus[6].

Venustus pulcher, a venis, id est a[7] sanguine.

Vivens, vivus[8].

277. Varius, quasi non unius viae, sed incertae mixtaeque sententiae.

Versutus, eo quod sit eius mens in quolibet actu ad quamlibet fraudem versa[9], unde et versutia dicitur torta[10] sententia. Plautus[11]:

Versutior est[12], *quam rota figularis.*

278. Vilis[13] a villa, nullius enim urbanitatis est.

Versipellis[14] eo quod in diversa vultum et mentem vertat. Inde et versutus et callidus.

Violentus, quia vim infert.

279. Vecors mali cordis et malae conscientiae.

Vagus, quia[15] sine via.

Vanus a Venere etymologiam trahit. Item vanus inanis, falsus, eo quod sine memoria[16] evanescit[17].

280. Vesanus non probe sanus[18].

Vinolentus, qui[19] et satis bibit et difficile inebriatur.

Vexatus, id est portatus, ab eo, quod est veho, et vecto vexo[20], ut vexasse sit portasse[21].

281. Veneficus eo, quod venenum mortis causa[22] paravit, aut praestitit, aut vendidit.

Vector quasi vehitor. Est autem vector et qui vehit et qui vehitur.

282. Venator, quasi venabulator, a venatione scilicet, qua[23] bestias premit. Venatorum autem sunt quatuor officia[24], Vestigatores, indagatores, alatores, pressores[25].

---

1) *utere* Gu. 2. gothici. — 2) *qui* al. — 3) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. — 4) *veritatem* add. Gu. 2. — 5) Om. glossam Gu. 1. — 6) *quasi vi rudis* add. Arev. — 7) *a* addidi e Gu. 1. — 8) Vulg. *id est vivus*, sed *id est* om. Gu. 1. 2. Ar. — 9) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod eius mens in q. a. ad q. fr. facile vertitur.* — *artem vel fraudem* va. — 10) Sic Gu. 1. — Vulg. *contorta.* — 11) Epidic. II, 3, 35. — 12) *est* om. Ar. — *es* est ap. Plaut. — 13) Hanc glossam om. Gu. 1. — 14) *Versibilis* Gu. 1. — 15) Sic Gu. 1. va. Ar. — *quasi* vulg. — 16) *mora* al. — 17) Sic Gu. 1. — *evanescat* vulg. — *vanescit* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 4. Ar. var. lect. ap. Goth. — *non prope* Gu. 1. 2. — 19) *quia* Gu. 1. va. — 20) Sic Gu. 1. — *vecto vexo* Gu. 2. — Vulg. *vexo vecto.* — 21) *et portasse* Gu. 2. pr. va. — 22) *causa mortis* Gu. 2. — 23) *a venabulo sc. quo* Ar. — 24) Sic Gu. 1. — *Quatuor autem sunt ven. off.* vulg. — 25) Vulg. *et pressores*, sed *et* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 26) Vulg. *dicta est ab eo*, sed *est ab* om. Gu. 1. — *est* om. Gu. 2. Ar. Om hunc librum cod. Zittav. usque ad cap. II. Incipit a cap. III. — 27) *aliquod* Gu. 2. — 28) Sic Gu.

LIBER XI.

CAP. I. *De homine et partibus eius.*

1. Natura dicta eo[26], quod nasci aliquid[27] faciat. Gignendi enim et faciendi potens est. Hanc quidam Deum esse dixerunt, a quo omnia creata sunt et existunt.

2. Genus a gignendo dictum, cui derivatum a terra nomen[28], ex qua omnia gignuntur[29]; γῆ enim Graece terra dicitur.

3. Vita dicta propter vigorem, vel quod vim teneat nascendi atque crescendi. Unde et arbores vitam habere dicuntur, quia gignuntur et crescunt.

4. Homo dictus, quia ex humo est factus[30], sicut et in Genesi dicitur[31]: *Et creavit Deus hominem de humo*[32] *terrae.* Abusive autem pronunciatur ex utraque substantia totus homo, id est ex societate animae et corporis[33].

5. Nam proprie homo ab humo. Graeci autem[34] hominem ἄνθρωπον appellaverunt eo, quod sursum spectet[35] sublevatus ab humo ad contemplationem artificis sui. Quod Ovidius[36] poeta designat, cum dicit:

Pronaque cum spectent[37] *animalia caetera terram,*
Os homini[38] *sublime dedit coelumque videre*
Iussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Qui ideo erectus coelum aspicit, ut Deum quaerat, non ut terram intendat, veluti pecora, quae natura prona et ventri[39] obedientia finxit.

6. Duplex est autem homo: interior et exterior. Interior homo[40] anima, exterior[41] homo corpus.

7. Anima autem a gentilibus[42] nomen accepit, eo quod ventus sit. Unde et Graece[43] ventus ἄνεμος dicitur, quod ore trahentes aerem vivere videamur: sed apertissime falsum est, quia multo prius gignitur anima, quam concipi aer ore possit, quia iam in genitricis utero vivit.

8. Non est igitur[44] aer anima, quod putaverunt quidam[45], qui non potuerunt incorpoream eius cogitare naturam.

9. Spiritum[46] idem esse, quod animam, Evangelista pronunciat dicens: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum*[47] *sumendi eam.* De hac quoque anima in ipso Domini[48] passionis tempore memoratus evangelista protulit ita[49], dicens[50]: *Et inclinato capite emisit spiritum.*

1. — Vulg. *cui derivativum nomen a terra.* — *dirivatum est nomen a terra* Gu. 2. va. — *derivatum* Ar. — 29) *gignunt* Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. 2. — *factus est* vulg. — 31) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *sicut dicitur in Genesi.* — *et* om. pr. va. — 32) Sic Gu. 1. et vetustissimi libri ap. Grial. — *limo* vulg. — χοῦν LXX. in Genes. 2, 7. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *corporis et animae* vulg. — 34) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *enim* Gu. 1., ut solet, pro *autem.* — Vulg. *vero.* 35) *aspectet* Gu. 1. — 36) Metam. I, 84. seqq. — 37) *spectant* Gu. 1. 2. 3. — 38) *hominis* Gu. 1. 2. 3. — 39) *ventris* Gu. 1. 2. Locus est e Sall. Catil. init. — 40) *homo* om. Gu. 2. — 41) *et exterior* pr. va. — 42) Sic Gu. 1. 2. va. Ar., qui praepos. om. — 43) Sic Gu. 1. 2. va. — *ventus Graece* vulg. — 44) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *non est ergo* vulg. — 45) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *quidam putaverunt* vulg. — 46) *Ipsum* pro *Spiritum* Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *et rursus pot. habeo.* Locus est Ioh. 10, 18. — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *De hac q. ipsa Domini anima.* — *anima Domini* Gu. 2. — 49) Sic Gu. 1. — *ita protulit* vulg. — *pronuntiat ita* va. — 50) Ioh. 19, 30.

10. Quid est enim emittere[1] spiritum, nisi quod[2] animam ponere? Sed anima dicta propter quod[3] vivit: spiritus autem vel pro spiritali[4] natura, vel pro eo, quod inspiret[5] in corpore.

11. Item animum idem esse, quod animam, sed anima vitae est, animus consilii. Unde et[6] dicunt philosophi[7] etiam sine animo vitam manere, et sine mente animam durare: unde et amentes[8]. Nam mentem vocari[9], ut sciat: animum[10], ut velit.

12. Mens autem[11] vocata, quod emineat in anima, vel quod meminit. Unde et immemores amentes[12]; quapropter non anima, sed quod excellit in anima[13] mens vocatur, tanquam caput eius, vel oculus. Unde et ipse homo secundum mentem imago Dei dicitur. Ita autem haec omnia adiuncta sunt animae, ut una res sit. Pro efficientiis enim causarum diversa nomina sortita est anima.

13. Nam et memoria mens est, unde et immemores amentes. Dum ergo vivificat corpus, anima est: dum vult, animus est: dum scit, mens est[14]: dum recolit, memoria est: dum recta[15] iudicat, ratio est: dum spirat, spiritus est: dum aliquid sentit, sensus est. Nam inde animus sensus dicitur pro iis, quae sentit, unde et sententia nomen accepit[16].

14. Corpus dictum[17] eo[18], quod perit[19]. Solubile enim atque mortale est[20], et aliquando solvendum.

Caro autem[21] a creando[22] est appellata.

15. Crementum enim semen est[23] masculi, unde animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc et parentes creatores vocantur.

16. Caro autem[24] ex quatuor elementis compacta est. Nam terra in carne est, aer in halitu, humor in sanguine, ignis in calore vitali. Habent enim[25] in nobis elementa suam quaeque partem: quibus[26] quid[27] debetur compage resoluta.

17. Caro autem et corpus diversa significant. In carne semper corpus est, non semper in corpore caro. Nam caro est[28], quae vivit, idem et corpus. Corpus[29], quod non vivit, idem[30] non caro. Nam corpus dicitur[31] aut quod post vitam est mortuum[32], aut sine vita est conditum. Interdum et cum vita corpus, et non caro, ut herba et lignum.

18. Sensus corporis quinque sunt, visus[33], auditus, gustus, odoratus[34] et tactus. Ex quibus duo aperiuntur, et clauduntur semper, duo semper[35] patentes sunt.

19. Sensus dicti, quia per eos anima subtilissime totum corpus agitat vigore sentiendi.

Unde et praesentia nuncupantur, quod sint prae sensibus, sicut[36] prae oculis, quae[37] praesto sunt oculis.

1) *tradere* Gu. 2. — 2) *quod* om. Ar. — 3) *pro eo quod* al. — 4) Sic Gu. 1. 2. pr. — *spirituali* Ar. — *speciali* vulg. — 5) Sic Gu. 1. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — *spiret* vulg. — 6) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 7) *philosophi dicunt* Gu. 2. — 8) *amantes* Gu. 1. — 9) Vulg. add. *volunt*, quod om. Gu. 1. 2. al. Ar. — 10) *animam* Gu. 1. — 11) *enim* Gu. 1. — 12) *dicuntur* al. add. — 13) *meminit in anima* pr. va. — 14) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *dum scit, mens est: dum vult, animus est.* — 15) Sic Gu. 1. — *rectum* vulg. — 16) *accipit* Gu. 1. — 17) *est* add. Gu. 2. va. — 18) Vulg. *pro eo*, sed *pro* om. Gu. 1. pr. va. Ar. — 19) Vulg. *corruptum perit*, sed *corruptum* om. Gu. 1. pr. — *corrumpitur* Gu. 2. — 20) *solub. est enim atque mort.* Gu. 2. — 21) *enim* Gu. 1. — 22) *a carendo vel creando* Gu. 2. — 23) *est semen* va. — 24) *enim* Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *vero* vulg. — 26) *cuius* Gu. 1. al. — 27) *quod* Gu. 2. — 28) *semper* add. al. — 29) *autem* add. Gu. 2. — 30) Sic Ar. va. — *idem et caro* Gu. 1. — *id est non caro* vulg. — 31) *dici* al. — 32) Sic Gu. 1. 2. — *mortuum est* vulg. — 33) *ut visus* al. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. — *odoratus, gustus* vulg. — 35) Sic Gu. 1. — *semper duo* pr. — *tres semper* Gu. 2. va. — 36) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *id est* vulg. — 37) *quod* Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *fieri quidam asse-*

20. Visus est, qui a philosophis humor vitreus appellatur. Visum autem quidam fieri asserunt[38] aut externa aetherea luce[39], aut interno spiritu lucido per tenues vias[40] a cerebro venientes, atque penetratis[41] tunicis in aerem exeuntes, et tunc commixtione similis materiae visum[42] dantes.

21. Visus dictus, quod vivacior[43] sit caeteris sensibus ac praestantior, sive[44] velocior, ampliusque vigeat, quantum memoria inter caetera mentis officia. Vicinior est enim cerebro, unde[45] omnia manant[46], ex quo fit, ut ea, quae ad alios pertinent sensus, videre dicamus, veluti cum dicimus: Vide quomodo sonat, vide quomodo sapit, sic et caetera.

22. Auditus appellatus, quod voces hauriat, hoc est aere verberato suscipiat sonos[47].

Odoratus quasi aeris odore attactus[48]. Tacto enim aere sentitur, sicut[49] et olfactus, quod odoribus afficiatur.

Gustus a gutture dictus.

23. Tactus eo, quod pertractet et tangat, et per[50] omnia membra vigorem sensus aspergat. Nam tactu probamus, quicquid caeteris sensibus iudicare non possumus. Duo autem genera tactus[51] sunt, nam aut extrinsecus venit[52], quod feriat, aut intus in ipso corpore oritur[53].

24. Unicuique autem sensui propriam naturam datam[54]. Nam quod videndum est, oculis capitur, quod audiendum[55], auribus: mollia ac[56] dura tactu aestimantur, sapor gustu, odor naribus ducitur.

25. Prima pars corporis caput tamen[57], datumque illi hoc nomen eo, quod sensus omnes et nervi inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi[58] causa oriatur[59]. Ibi enim omnes sensus apparent. Unde ipsius animae, quae consulit corpori, quodammodo personam gerit.

26. Vertex est ea[60] pars, qua capilli capitis colliguntur, et in qua caesaries vertitur, unde et nuncupatur.

27. Calvaria ab ossibus calvis dicta, per defectionem, et neutraliter pronunciatur.

Occipitium capitis pars posterior, quasi contra capitium, vel quod sit capitis retrorsum.

28. Capilli vocati, quasi capitis pili, facti ut et decorem praestent et cerebrum adversum[61] frigus muniant atque a sole defendant.

Pilos autem dictos[62] a pelle, qua[63] prodeunt, sicut et pilum dicitur a pila, ubi pigmentum contunditur.

29. Caesaries a caedendo vocata, ideoque tantum virorum est. Virum enim tonsum esse[64] decet: mulierem non decet.

verant. — 39) *terra extrema* (*extrema* etiam Gu. 1.) *et aetherea luce* Gu. 2. va. — *externa et aeth. luce* al. — 40) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *venas.* — Gu. 2. *vias vel venas.* — 41) *penetrantes* Gu. 2. — 42) *visus* Gu. 2. — 43) *viator* al. var. lect. ap. Goth. — 44) *sive* al. om. — 45) *et* add. Gu. 1. — 46) *manantur* Gu. 2. — 47) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *sonos suscipiat.* — 48) Sic va. var. lect. ap. Goth. Ar. — *odor attactus* Gu. 2. — *adorat tactus* Gu. 1. — *odoris* al. — *odore attractus* vulg. — 49) *sicut* pro *sic* Gu. 1. — 50) *et per . . . aspergat* om. al. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *tactus genera* vulg. — *esse probantur* pro *sunt* Gu. 2. — al. *esse* sine regente verbo. — 52) *nam cum extrinsecus usu venit*, *quod* etc. Gu. 1. — *Nam et tactu* va. — 53) Vulg. add. *quod sentiatur*, quae om. Gu. 1. pr. Ar. — 54) Sic Gu. 1. 2. al. (*esse* al. add.) — Vulg. *propria natura data est.* — 55) *est* add. Gu. 2. pr. va. al. — 56) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — *vel* Gu. 2. — 57) *tamen* addidi e Gu. 1. — 58) *vivendi* al. — 59) *hauriatur* Gu. 2. — 60) *ea* om. al. — 61) Sic Gu. 1. — *adversus* vulg. — 62) Sic Gu. 1. 2. 4. al. — *Pili autem dicti* vulg. — 63) *e qua* Ar. — *de qua* al. — *quia* Gu. 1. — 64) *esse* om. Gu. 2. Ar.

30. Comae sunt proprie non caesi capilli, et est Graecus sermo. Nam comas Graeci *κόμας*[1] a secando nominant, unde et *κείρειν*[2] tondere[3]. Unde[4] et cirri vocantur, quod etiam idem Graeci *μαλλὸν* vocant[5].

31. Crines proprie mulierum sunt. Dicti autem crines eo, quod vittis discernantur. Unde et discriminalia dicuntur, a[6] quibus divisi religantur.

32. Tempora sunt, quae calvariae dextra laevaque subiacent. Quae ideo sic nuncupantur, quia moventur, ipsaque mobilitate quasi tempora quibusdam intervallis mutantur.

33. Facies dicta ab effigie. Ibi est enim[7] tota figura hominis et uniuscuiusque personae cognitio.

34. Vultus vero dictus, eo quod per eum animi voluntas ostenditur[8]. Secundum voluntatem enim in varios motus mutatur, unde et differunt sibi utraque: nam facies simpliciter accipitur de uniuscuiusque naturali aspectu. Vultus autem animorum qualitatem[9] significat.

35. Frons ab oculorum foraminibus nominata est. Haec imago quaedam animi mentis[10] motum specie sua exprimit, dum vel laeta vel tristis est.

36. Oculi vocati, sive quia eos ciliorum[11] tegmina occultant[12], ne[13] qua incidentis iniuriae offensione laedantur, sive quia occultum lumen[14] habent, id est secretum, vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniores animae existunt. In oculis enim omne mentis indicium[15] est, unde et animi perturbatio, vel hilaritas in oculis apparet. Oculi[16] autem iidem et lumina. Et[17] dicta lumina, quod ex eis lumen manat, vel quod initio[18] sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus acceptam visui proponendo[19] refundant.

37. Pupilla est medius punctus oculi, in quo vis videndi est[20], ubi quia parvae imagines nobis[21] videntur, propterea pupillae appellantur. Nam[22] parvuli pupilli dicuntur. Hanc[23] plerique[24] pupulam[25] vocant. Vocatur autem pupilla, quod sit pura atque impolluta, ut sunt puellae. Physici dicunt easdem pupillas, quas videmus in oculis, morituros ante triduum non habere, quibus non visis certa est desperatio.

38. Circulus vero, quo a pupilla albae[26] partes oculi separantur discreta nigredine, corona dicitur, quod rotunditate sui ornet[27] ambitum pupillae.

Volvos[28] quidam appellant vertices ipsos[29] oculorum a similitudine[30] bolborum[31].

39. Palpebrae sunt sinus oculorum, a palpitatione[32] dictae, quia semper[33] moventur. Concurrunt enim invicem, ut assiduo motu reficiant obtutum. Munitae sunt autem vallo capillo-

1) Sic scripsi e coniectura, quum in Gu. 1. 2. 4. sit *kaimos*; in edit. Ar. *caimos*; in edit. va. *coimos*. — 2) Sic iterum e coniectura scripsi, quum vulg. sit *κυρεῖν*, pro quo Gu. 2. *cerin*. — 3) Vulg. add. *dicunt*, quod om. Gu. 1. — 4) *Inde* va. — 5) *μαλλὸν* Arev. — *mallonem* vulg. — *mallonen* Gu. 1. — 6) *a* om. Ar. — 7) Vulg. add. *facta*, quod. om. Gu. 1. 2. Ar. — 8) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *volunt. ost. animi*. — 9) Sic Gu. 1. 2. al. — *qualitates* vulg. — 10) *mentisque motum* vulg. — 11) *superciliorum* Gu. 2. va. — 12) *occulunt* Ar. — 13) *ut ne* Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *lumen occ.* — 15) Sic Gu. 2. Ar. — *iudicium* vulg. — 16) *et oculi* Gu. 2. — 17) *et* om. Gu. 2. — 18) Vulg. *ex initio*, sed *ex* om. Gu. 1. 2. Ar. — 19) Sic Gu. 1. Ar. — *praepon.* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *est vid.* vulg. — 21) *a nobis* al. — 22) *Nam . . . dicuntur* om. pr. va. — 23) *et hanc* Gu. 2. — 24) *propterea* al. — 25) Sic Ar. pr. — *papulam* Gu. 4. al. et var. lect. ap. Goth. — *pupillam* vulg. — 26) Sic Gu. 1. 2. — *partes albae* vulg. — 27) Sic Gu. 1. — *ornat* Gu. 2. — *ornent* vulg. — 28) Hunc articulum om. al. — Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. — 29) Sic Gu. 1. — *ipsos vertices* vulg. — 30) Sic Gu. 1. 2. — *ex sim.* vulg. — 31) Sic Ar. — *volvorum* Gu. 4. pr. va. — *valvarum* vulg. Cfr. lib. XVII, 10, 19. — 32) *palpatione* va. — 33) Sic Gu. 2. pr. Ar. — *super* vulg. — 34) *cohibentibus* Gu. 2. 4. al. va. var. lect. ap. Goth. — 35) *utraque clausa* Gu. 1. 2. pr. va. al. — 36) Sic Ar. — *adnotati* Gu. 1. — *adnoti* Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. Ar. — *irruente*

rum, ut et apertis oculis si quid inciderit repellatur, et somno conniventibus[34] tanquam involuti quiescant latentes.

40. In summitate autem palpebrarum locis, quibus se utraeque clausae[35] contingunt, extant adnati[36] ordine servato capilli, tutelam oculis ministrantes, ne irruentes[37] facile iniurias excipiant, et ex eo noceantur, ut pulveris, vel cuiusquam[38] crassioris materiae arceant contactum, aut ipsum quoque aerem concidendo mitificent, quo[39] tenuem atque serenum faciant visum.

41. Lacrimas a laceratione mentis quidam putant dictas[40], alii existimant[41] ideo, quod Graeci *δάκρυμα*[42] vocant.

42. Cilia sunt tegmina, quibus cooperiuntur oculi, et dicta cilia, quod celent[43] oculos, tegantque tuta[44] custodia.

Supercilia dicta, quia superposita sunt ciliis, quae idcirco pilis vestita sunt, ut oculis munimenta praetendant, et sudorem a capite defluentem depellant.

Intercilium vero est medium illud inter supercilia, quod sine pilis est.

43. Genae sunt inferiores oculorum partes, unde barbae inchoant. Nam Graece *γένειον*[45] barbae. Hinc et genae, quod inde incipiant barbae gigni[46].

44. Malae sunt eminentes sub oculis partes, ad protectionem eorum suppositae. Vocatae autem malae, sive quod infra oculos in rotunditatem promineant[47], quae Graeci *μῆλα* appellant, sive quod sint super[48] maxillas.

45. Maxillae per diminutionem a malis; sicut paxillus a palo, taxillus a talo.

Mandibulae sunt maxillarum partes, ex quo[49] et nomen factum.

Barbam veteres vocaverunt, quod virorum sit, non mulierum.

46. Aurium inditum[50] nomen a vocibus hauriendis, unde et Virgilius[51]:

Vocemque his auribus hausi.

aut quia vocem ipsam Graeci *αὐδὴν*[52] vocant, ab auditu. Per immutationem enim literae aures quasi audes nuncupatae sunt. Vox enim repercussa per anfractus quo sensum excipiant audiendi, earum sonum facit[53].

Pinnula[54] summa pars auris ab acumine dicta. Pinnum enim antiqui acutum dicebant, unde et bipennis et pinna.

47. Nares idcirco nominantur, quia per eas odor[55] vel spiritus nare[56] non desinit, vel[57] quia nos odore admonent, ut norimus[58] aliquid ac[59] sciamus. Unde e contra[60] inscii ac rudes ignari dicuntur. Olfecisse enim veteres scisse[61] dicebant. Terentius[62]:

sorde vulg. — 38) *cuiuscunque* Ar. — 39) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *quod* vulg. — 40) Sic Gu. 1. — Vulg. *quidam a lacer. mentis put. dictas.* — *dictas* post *existimant* Gu. 2. — 41) *aestimant* Gu. 1. — 42) Sic scripsi de coniectura, quum in Gu. 1. sit *lassiria.* — Gu. 3. 4. *dassiria.* — pr. va. *darsiria.* — Gu. 2. *darsina* h. e. latine *dacrima.* — 43) *celant* Gu. 1. — 44) *tuta* al. om. — 45) *genos* Gu. 1. 2. pr. va. — *genas* Gu. 3. — 46) Sic Gu. 1. — *gigni barbae* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *prom. in rot.* al. — *in rotunditate.* — al. *prominent.* — 48) *supra* pr. — 49) *ex quibus* Gu. 2. — 50) Al. *Auribus inditum.* — Pro vulg. *inde dictum* scripsi cum Arev. *inditum.* — 51) *ait* add. Gu. 2. Locus est Aen. IV, 359. — 52) Sic Ar. — *αὐδύν* ed. Goth. Sed quid codd. velint dare, non intelligo. Gu. 1. *audieuliden.* — Gu. 2. 4. pr. va. *auden liden.* — Gu. 3. *audenlibem.* Suspicor *αὐδὸν vel αὐδήν.* — 53) Sic Gu. 1. — Vulg. *earum sonum facit*, *quo* etc. — 54) *Pennula*, *pennum*, *penna* al. — 55) Vulg. *vel odor*, sed *vel* om. Gu. 1. — 56) *manare* Gu. 1. 2. pr. va. ed. Goth. Sed *nare* est etiam ap. Lact. de Opif. c. 11., unde res desumpta est. — 57) Sic scripsi de coniectura. — *sive* Gu. 2. Ar. Om. vulg. — 58) *odoremus* Gu. 1. 2. va. al. — *ammonent* Gu. 2. — 59) *ac* pro *et* Gu. 1. 2. pr. va. — 60) *Unde et contra* Gu. 2. va. — *haec contra* pr. — 61) *scisse veteres* Gu. 2. — 62) Terent. Adelph. III, 3, 43.

Ac[1] *nón totis sex*[2] *ménsibus*
Prius ólfecissent[3], *quam ílle quicquam coéperit*[4].

48. Narium recta pars, eo quod[5] aequaliter sit in longitudine et rotunditate porrecta, columna vocatur: extremitas eius pirula, a formula pomi piri. Quae vero dextra levaque sunt, pinnulae[6], ab alarum similitudine: medium autem interfinium.

49. Os dictum, quod per ipsum quasi per ostium et cibos intus mittimus, et sputum[7] foris proiicimus, vel quia illuc[8] ingrediuntur cibi, et[9] inde egrediuntur sermones.

50. Labia a lambendo sunt nominata[10]. Quod autem superius est, labium dicimus, quod inferius, eo quod grossius sit, labrum. Alii virorum labra, mulierum labia dicunt.

51. Linguae a ligando[11] cibum putat Varro nomen impositum. Alii, quod per articulatos sonos ligat verba[12]. Sicut enim plectrum cordis, ita lingua illiditur dentibus et vocalem sonum efficit[13].

52. Dentes Graeci ὀδόντας dicunt[14], et inde in Latinum videntur trahere nomen[15]. Horum primi praecisores dicuntur, quia omne, quod accipitur, ipsi prius incidunt. Sequentes canini vocantur, quorum duo in dextra maxilla, et duo in sinistra sunt. Et dicti canini, quia ad similitudinem caninorum existunt, et canis ex ipsis ossa confringit[16], sicut et homo, et[17] quod non possunt priores praecidere, illis tradunt, ut confringant. Hos vulgus pro longitudine et latitudine[18] et rotunditate colomellos vocant[19]. Ultimi sunt molares, qui[20] concisa[21] a prioribus atque confracta[22] subigunt, et molunt[23], atque immassant, unde et molares vocati sunt.

53. Dentium autem numerum discernit qualitas sexus. Nam in viris plures, in feminis pauciores existunt.

54. Gingivae a gignendis[24] dentibus nominatae. Factae[25] sunt etiam ad decorem dentium, ne nudi horrori potius, quam ornamento[26] existerent.

55. Palatum nostrum sicut coelum[27] est positum, et inde palatum a polo per derivationem: sed et Graeci similiter palatum οὔρανον appellant, eo quod pro sui concavitate coeli similitudinem habeat.

56. Fauces a fundendis vocibus nominatae, vel quod per eas famur[28] voces.

Arteriae vocatae, sive quod per eas a pulmone aer, hoc est[29] spiritus fertur, seu quod arctis et angustis meatibus spiritum vitalem retineant, unde vocis sonos emittunt: qui soni uno modo sonarent, nisi linguae motus distantias vocis efficeret[30].

57. Toles Gallica lingua dicuntur, quas vulgo per diminutionem toxillas[31] vocant, quae in faucibus turgescere solent.

1) *aut* vulg. ap. Terent. — al. *an* — 2) *sex totis* Terent. — 3) *olfecissem* Ar. e Terent. — 4) *ceperet* Ar. e Priscian. X. p. 879. P. — 5) Sic Gu. 1. — *propter quod* vulg. — 6) *pennulae* Gu. 1. al. — 7) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *sputum vel spir.* va. — *spiritum* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *ibi* vulg. — *cibi unde* al. — 9) *et* om. Gu. 2. pr. va. Ar. — 10) *sunt* addidi e Gu. 1. — 11) *ligando* Gu. 1. Ar. et Lactant. de Opif. c. 11. *a lingendo* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — *verba ligat* vulg. — 13) Sic Gu. 1. — Vulg. *vocalem effic. son.* — Gu. 2. *efficit esse son.* — 14) Sic Gu. 1. — *vocant* vulg. — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *nomen trah. vid.* — Gu. 2. *trahere nom. vid.* — 16) Sic Gu. 1. (*confrangit*) — *frangit* vulg. — 17) *ut . . . tradant* Gu. 1. 2. va. — 18) *et latitudine* add. Gu. 1. — 19) *vocat* Gu. 2. al. — 20) *quia* al. — 21) *conscissa* al. — 22) *iam fracta* pro *atque confr.* al. — 23) *molant* va. — *subiungunt* pro *subigunt* Gu. 1. — 24) *gignendo* Gu. 2. — *cingendis* al. — 25) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — *Factae sunt autem* Gu. 2. pr. va. — 26) *ornatui* Gu. 2. — 27) *sursum* add. vulg., sed *sursum* om. Gu. 1. 2. Ar. — 28) *effamur* Gu. 2. va. — 29) *id est* Gu. 2. — 30) *efficerent* al. — 31) Sic Gu. 2. pr. — *toxillos* Gu. 1. — *tusillas* vulg. — 32) Sic Gu. 1. — *inde mandib.* vulg. — 33) *oriuntur* Gu. 2. — 34) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *cibos* vulg. — 35)

Mentum dictum, quod mandibulae inde[32] oriantur[33], vel quod ibi iungantur.

58. Gurgulio a gutture nomen trahit, cuius meatus ad os et nares pertendit: habens viam, qua vox ad linguam transmittitur, ut possit verba collidere. Unde et garrire dicimus.

59. Rumen proximum gurgulioni, quo cibus et potio devoratur. Hinc bestiae, quae cibum[34] revocant ac remandunt, ruminare dicuntur.

Sublinguium operculum[35] gurgulionis, quasi parva lingua, quae[36] foramen linguae recludit operitve[37].

60. Collum dictum, quod sit rigidum et rotundum[38], ut columna[39], baiulans caput et sustentans, quasi capitolium: cuius anterior pars gula vocatur, posterior cervix.

61. Cervix autem vocata, quod per eam partem cerebrum ad medullam spinae dirigitur, quasi cerebri via. Veteres autem plurali tantum numero cervices dicebant. Primus[40] Hortensius cervicem singulariter dixit. Cervix autem numero singulari membrum ipsum significat. Nam pluraliter contumaciam demonstrat saepe[41]. Cicero in Verrinis: *Praetorem tu accuses*[42]*: frange*[43] *cervices.*

62. Humeri dicti, quasi armi, ad distinctionem hominis a pecudibus[44] mutis, ut hi humeros, illi armos habere dicantur[45]. Nam proprie armi quadrupedum[46] sunt.

Ola[47] summi humeri pars posterior.

63. Brachia a fortitudine nominata[48], *βαρὺ* enim Graece forte et grave[49] significat[50]. In brachiis enim[51] tori lacertorum sunt, et insigne musculorum robur existit. Hi[52] sunt tori, id est musculi: et dicti tori, quod illic[53] viscera torta videantur.

64. Cubitum dictum[54], quod ad cibos sumendos in ipso cubamus.

Ulna secundum quosdam utriusque manus extensio est, secundum alios cubitus, quod magis verum est, quia Graece *ὤλενος*[55] cubitus dicitur.

65. Alae subbrachia sunt[56] appellatae, eo quod ex eis in modum alarum motus brachiorum inchoat[57], quas quidam ascillas[58] vocant, quod ex his[59] brachia cilluntur[60], id est moventur, unde et oscilla[61] dicta ab eo, quod cillantur[62], id est moveantur ora. Nam cillere est movere. Has[63] quidam subhircos vocant, propter[64] quod in plerisque hominibus hircorum foetorem reddant.

66. Manus dicta, quod sit totius corporis munus. Ipsa enim cibum ori ministrat, ipsa operatur omnia, atque dispensat: per eam accipimus et damus. Abusive autem manus[65] ars etiam[66], vel artifex, unde et manus pretium[67] dicimus.

vel opere Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *quod* vulg. — 37) *operitque* al. — 38) *et teres* Arev. — 39) *et haeret ut col.* Gu. 2. corrupte pro *et teres, ut col.* — 40) *prius* Gu. 1. 2. al. — *primus* vulg. — 41) Sic Gu. 1. — *saepe demonstrat* vulg. — 42) *accusas* al. et var. lect. ap. Goth. — 43) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. Ar. — *frangi* Gu. 2. — *frangere* vulg. — 44) *pecoribus* Gu. 2. — 45) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *dicuntur* vulg. — 46) *quadrupedi* al. — 47) Sic Gu. 1. 3. Ar. — *Ala* vulg. — 48) *sunt* add. al. — 49) Sic Gu. 1. — *grave et forte* vulg. — 50) *significatur* Gu. 1. 2. — 51) *enim* al. om. — 52) *in his* Gu. 1. al. — 53) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *illi* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. al. — *Cubitus dictus* vulg. — 55) Vulg. *ὁ ὤλενος*, sed articulum om. omnes libri. — Ar. *ὠλένη*. — 56) *sic* add. al. — 57) Sic Gu. 1. 2. — *inchoet* vulg. — 58) *ascellas* Gu. 1. 2. pr. va. al. — 59) *ex eis* Gu. 2. va. — 60) *celluntur* Gu. 2. 3. 4. — *cillantur* al. — 61) *ascilla* al. — *oscellas* Gu. 3. — 62) *oscillantur* Gu. 1. — *ascillantur* al. — *oscellantur* Gu. 3. — *cillentur* al. — *cilleantur* al. — *scillantur* va. — 63) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Hos* vulg. — 64) *propterea* Gu. 2. pr. va. ed. Goth. — 65) *manus* om. va. — 66) Sic Gu. 1. — *etiam ars* vulg. — 67) *manupretium* Ar.

67. Dextera[1] vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa testis fidei[2] atque salutis adhibetur, et hoc est illud apud Tullium[3]: *Fidem publicam iussu senatus dedi*, id est dexteram[4]. Unde et Apostolus dicit[5]: *Iacobus et Ioannes dextras mihi dederunt*[6], *et Barnabae societatis*[7].

68. Laeva, quod aptior sit ad levandum. Sinistra autem vocata, quasi sine dextra[8], sive quod rem[9] fieri sinat. A sinendo enim sinistra nuncupata est[10].

69. Palma est manus expansis[11] digitis, sicut contractis[12] pugnus.

Pugnus autem a pugillo dictus, sicut palma ab expansis palmae ramis.

70. Digiti nuncupati, vel quod[13] decem sunt, vel quia decenter iuncti sunt[14]. Nam habent in se et numerum perfectum et ordinem decentissimum. Primus pollex vocatus[15], quod[16] inter caeteros polleat virtute, et potestate[17]. Secundus index et[18] salutaris, seu demonstratorius, quia fere eo[19] salutamus, vel[20] ostendimus.

71. Tertius impudicus, quod[21] plerumque[22] per eum opprobrii[23] insectatio exprimitur. Quartus anularis, eo quod in ipso anulus geritur. Idem et medicinalis, quod eo trita collyria a medicis colliguntur[24]. Quintus auricularis, pro eo, quod eo aurem scalpimus.

72. Ungulas ex Graeco vocamus. Illi enim has ὄνυχας dicunt.

Truncus media pars corporis a collo usque ad inguina. De quo Nigidius[25]:

Vehitur collo caput,
Truncus sustinetur coxis genibus atque cruribus[26].

73. Thorax a Graecis dicitur anterior pars trunci a collo usque[27] stomachum, quam nos dicimus arcam, eo quod ibi arcanum sit, id est secretum, quo caeteri[28] arcentur. Unde et arca et ara dicta, quasi res secretae: cuius eminentes pulpae[29] mamillae[30]. Inter quas pars illa ossea pectus dicitur, dextra[31] laevaque costae.

74. Pectus vocatum, quod sit pexum inter eminentes mamillarum partes, unde et pectinen[32] dici[33], quod pexos capillos faciat.

Mamillae vocatae, quia rotundae sunt, quasi malae, per diminutionem scilicet.

75. Papillae capita mammarum[34] sunt, quas sugentes[35] comprehendunt. Et dictae papillae, quod eas infantes quasi pappant[36], dum lac sugunt: proinde mamilla est omnis eminentia uberis: papilla vero illud breve[37], unde lac[38] trahitur.

1) Sic Gu. 1. — *Dextra* vulg. — 2) Sic Gu. 1. — *fidei testis* vulg. — 3) Cicer. III. Catil. c. 4. — 4) Sic Gu. 1. 2. — *dextram* vulg. — 5) *dicit* al. Ar. om. Locus est Galat. 2, 9. — 6) Sic Gu. 1. — *dederunt mihi* vulg. — 7) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. post *dederunt* sequitur *et reliqua.* — 8) *dextera* Gu. 2. — 9) *rem* al. om. — 10) Sic Gu. 1. — *est nuncup.* vulg. — 11) *expassis* va. — 12) *contractus* Ar. — 13) *quia* Gu. 2. pr. va. — 14) Sic Gu. 1. — *existunt* vulg. — 15) Sic Gu. 1. Ar. — *vocatus est* Gu. 2. — *vocatur* vulg. — 16) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. — 17) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *virtute polleat.* — 18) *index et* om. Ar. — *Secundus salutatorius* al. vide Suet. Aug. c. 80. — 19) Sic Gu. 1. — *eo fere* vulg. — 20) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *atque.* — Al. *vel aliquid demonstramus.* — 21) *quia* va. — 22) *plerumque* om. va. — 23) Sic Gu. 1. — *vel oppr. improbi* Gu. 2. — *probri* vulg. — 24) *colligantur* Gu. 2. — 25) Lucilii similem versum affert Non. p. 94. Merc. *Cáput a collo sústentatur, trúncus a coxéndice.* Sed hinc non efficitur, ut idem versus sit, quod voluit Grial., qui verba *coxis et genibus cruribusque* ex una voce *coxendicibus* orta censet, ut legatur: *Caput a collo sustentatur, truncus a coxendicibus:* vel: *caput collo vehitur, truncus coxendicis* vel *coxendicibus.* Versus fortasse poetae, quem Nigidius in opere grammatico citavit. — 26) Sic versum nobis constituit Lindemann. Versus sunt trochaici tetrametri catalectici. — Pro *vehitur* Gu. 4. *regitur.*

76. Ubera dicta, vel quia lacte uberta, vel quia[39] uvida[40] humore scilicet lactis in more[41] uvarum plena.

77. Lac vim nominis a colore trahit, quod sit albus liquor. Λευκὸς enim Graece album dicunt, cuius natura ex sanguine commutatur. Nam post partum si quid sanguinis nondum fuerit uteri nutrimento[42] consumptum, naturali meatu[43] fluit in mammas[44], et earum virtute albescens lactis accipit qualitatem.

78. Cutis est, quae in corpore prima est appellata, quod ipsa corpori superposita incisionem prima patiatur[45]. Cutis[46] enim Graece incisio dicitur: idem[47] et pellis, quod externas iniurias corporis tegendo pellat, pluviasque et ventos solisque ardores perferat.

79. Pellis autem mox detracta[48]: subacta iam corium dicitur.

Corium autem per derivationem caro appellatur, quod eo tegatur: sed hoc in brutis animalibus proprium[49].

80. Pori corporis Graeco nomine appellantur[50], qui Latine proprie spiramenta[51] dicuntur, eo quod per eos vivificus spiritus exterius ministretur[52].

81. Arvina[53] pinguedo cuti[54] adhaerens.

Pulpa est caro sine pinguedine, dicta, quod palpitet: resilit enim saepe. Hanc plerique et viscum vocant, propter quod glutinosa sit[55].

82. Membra sunt partes corporis.

Artus, quibus colligantur[56] membra, ab artando dicti.

83. Nervi Graeca derivatione appellati[57], quos illi νεῦρα vocant. Alii Latine vocatos nervos putant, eo quod[58] artuum coniunctiones invicem his inhaereant[59]. Maximam autem virium substantiam nervos facere certissimum est. Nam quanto fuerint densiores, tanto propensius augescere firmitatem.

84. Artus dici[60], quod colligati invicem nervis coartentur[61], id est stringantur, quorum diminutiva sunt articuli. Nam artus dicimus membra maiora, ut brachia, articulos minora membra, ut digiti[62].

85. Compagia[63] capita sunt ossium: dicta eo, quod sibi compacta[64] nervis velut glutino quodam adhaereant.

86. Ossa sunt corporis solidamenta. In his enim positio omnis roburque consistit[65]. Ossa autem ab usto dicta, propter quod cremarentur[66] ab antiquis, sive, ut alii putant, ab ore, eo[67] quod ibi pateant. Nam[68] ubique cute visceribusque obtecta[69] celantur.

— 27) Vulg. *usque ad*, sed *ad* om. Gu. 1. — al. om. *usque*. — 28) *ceteris* Ar. — 29) *pullae* Gu. 2. — *palpae* va. — 30) Vulg. add. *dicuntur*, quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 31) *autem* add. Gu. 2. Ar. — 32) *pectinem* Gu. 2. Ar. — 33) Sic Gu. 1. — *dicimus* vulg. — 34) *mamillarum* Gu. 2. — 35) Vulg. *infantes sugentes*, sed *inf.* om. Gu. 1. 2. Ar. — 36) *palpant* Gu. 1. 2. — 37) Sic Gu. 1. — *breve illud* vulg. — *breve est illud* Gu. 2. va. — 38) *lac* om. Gu. 1. — 39) *quia* om. Gu. 2. — 40) *humida* Gu. 1. 2. supra vers. — 41) *in morem* va. — 42) *nutrimentum* va. — 43) *motu* al. — 44) *mammis* Gu. 1. — 45) Sic Gu. 1. 2. — *patitur* vulg. — 46) *Κοπτὴ* Ar. — Vulcan. censet alludi ad Graecum δέρμα, quod a δέρω. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *eadem* vulg. — 48) *est mox detr.* va. — 49) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 50) *appellatur* Gu. 1. — 51) *spiramentum* Gu. 2. — 52) *ministratur* Gu. 2. va. — 53) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 54) *cutis* Gu. 1. — 55) *fit* al. — 56) *colliguntur* va. — 57) Gu. 1. 2. Ar. — *Gr. app. deriv.* — 58) Sic Gu. 1. pr. Ar. — Vulg. *per artuum*. — 59) *id est ab inhaerendo* add. Arev. — 60) Sic Gu. 1. — *Artus enim dicti* vulg. — *enim* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar.. — 61) Sic Gu. 1. — Vulg. *artentur*. — 62) *digitos* Gu. 2. Ar. — 63) *Compago* Gu. 2. var. lect. ap. Goth. Ar. — 64) *sunt* add. Gu. 1. — 65) Sic Gu. 1. 2. — *subsistit* vulg. — 66) *cremantur* va. — 67) *eo* addidi e Gu. 1. 2. — 68) *namque* Gu. 1. — 69) *obtecte* Gu. 1.

87. Medullae appellatae[1], quod madefaciant ossa, irrigant enim et confortant.

Vertibulae[2] sunt summae ossium partes crassioribus nodis[3] conglobatae[4]: et dictae[5] ita, eo quod ad inflexionem membrorum illa vertantur.

88. Cartilagines ossa mollia et sine medulla, quod genus auriculae et narium discrimen et costarum extremitates habent; sive opercula ossium, quae moventur. Et dicti[6] cartilagines, quod leni[7] attritu[8] carent dolore, dum flectuntur[9].

89. Costas appellari quidam putant, quod ab ipsis interiora custodiantur, ut[10] tota mollities ventris vallata salvetur[11].

90. Latus, quia iacentibus nobis latet. Est enim laeva pars corporis, dextro[12] autem lateri habilior motus est, laevo[13] fortior, et oneri ferendo accommodatior. Unde et laeva nuncupata, quod aptior sit ad levandum aliquid et portandum. Ipsa[14] gestat clypeum, ensem, pharetram et reliqua onera, ut expedita sit dextera ad agendum.

91. Dorsum est a cervice usque ad renes. Dictum autem dorsum, quod sit superficies durior corporis in modum saxi[15], fortis et[16] ad portandum et ad perpetiendum.

92. Terga, quia supini in ea[17] iacemus in terra, quod solus homo potest. Nam muta animalia tantum in ventre[18], aut in - latere iacent. Unde et in animalibus abusive terga[19] dicuntur.

93. Scapula[20] *.

Interscapilium[21] spacium, quod inter scapulas est, unde[22] nominatum[23].

94. Palae sunt dorsi dextra laevaque eminentia membra, dicta[24], quod in luctando eas premimus, quod Graeci *πάλην*[25] dicunt.

95. Spina est iunctura dorsi, dicta, quod[26] habeat radiolos acutos, cuius iuncturae spondilia[27] appellantur, propter partem cerebri, quae fertur per hos[28] longo tractu ad caeteras corporis partes.

96. Sacra spina est ima perpetuae spinae, quam Graeci *ἱερὸν ὀστοῦν* vocant, quoniam primum infante concepto nascitur, ideoque ex hostia[29] id primum[30] a gentilibus diis suis dabatur, unde et sacra spina[31] dicitur.

97. Renes ait Varro dictos, quod rivi ab his obscoeni humoris nascantur[32]. Nam venae[33] et medullae tenuem liquorem desudant in renibus, qui liquor rursus a renibus calore Venereo resolutus decurrit.

98. Lumbi ob libidinis lasciviam dicti, quia in viris causa corporeae voluptatis in ipsis

1) *Medulla appellata* Gu. 2. al. — 2) *Vertibula* Gu. 2. var. lect. ap. Goth. Ar. — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *nodis crassioribus.* — 4) *conglobata* al. — 5) *dicta* Ar. — 6) Sic Gu. 1. — *dictae* vulg. — 7) *levi* Gu 1. — 8) *tactu* al. — 9) *plectuntur* Gu. 1. 2. al. et var. lect. ap. Goth. — 10) *et* Gu. 1. 2. va. — 11) Sic Gu. 1. 2. Ar. al. ap. Goth. — *servetur* vulg. — 12) *dextera* Gu. 2. — *dextra* al. — 13) Sic Gu. 1. va. var. lect. ap. Goth. Ar. — *leva* vulg. — 14) *enim* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 15) *saxi* om. Gu. 1. — 16) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 17) Sic Gu. 1. — *in ea* (*in eo* va.) *sup.* vulg. — 18) Vulg. *aut in ventre*, sed *aut* om. Gu. 1. ed. Goth. — 19) Sic Gu. 1. — *terg. abus.* vulg. — 20) Sic cum lacunae signo Arev. — Vulg. *a scandendo dicitur*, quae om. Gu. 2. Ar. — 21) *Interscaplium* Ar. — 22) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. Ar. — 23) *nominatur* Gu. 2. — 24) *dictae* Gu. 2. — 25) *pilan* Gu. 1. — *palin, id est luctatio* Gu. 2. — *palin dicunt luctatio* va. — *palin dicunt* Gu. 3. pr. Scripsi autem πάλην pro παλαίειν. — 26) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. — 27) *spondilie* Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. — *eos* vulg. — *os* Gu. 2. — 29) Sic distinxit et scripsit Arev. — Vulg. *ideoque et hostia. Id. pr.* — 30) *primo* Gu. 2. va. — 31) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *spina*

est, sicut in umbilico feminis[34]. Unde et ad Iob[35] in exordio sermonis dictum est: *Accinge sicut vir lumbos tuos*: ut in iis[36] esset resistendi praeparatio[37], in quibus libidinis est usitata dominandi occasio.

99. Umbilicus est medius locus corporis: dictus, quod sit[38] umbo iliorum. Unde et umbo appellatur[39] locus in medio clypei, a quo pendet. Ex eo enim infans in utero pendet, ex eo etiam ét nutritur[40].

100. Ilium Graeco sermone appellatur[41], quod ibi nos obvolvamus[42]. Graece enim *εἰλύειν*[43] obvolvere dicitur.

101. Clunes vocatae, quod sint iuxta colum, quod est longa o[44].

Nates, quod in ipsis innitimur, dum sedemus. Unde et conglobata est in eis caro, ne prementis[45] corporis mole ossa dolerent.

102. Genitalia corporis partes[46], ut nomen ipsum docet, gignendae sobolis[47] acceperunt vocabulum, quod his[48] procreatur et gignitur. Haec et pudenda pro verecundia, sive a pube. Unde et indumento operiuntur. Dicuntur autem ista et inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, sicut membra, quae in promptu locata sunt.

103. Idem et veretrum, quia viri est tantum, sive, quod ex eo virus emittitur. Nam virus proprie dicitur humor fluens a natura viri.

104. Testiculi per diminutionem a testibus dicti, quorum numerus incipit a duobus. Hi[49] semen calamo ministrant, quod ab spinae medulla et renibus et lumbis[50] suscipiunt ad gratiam procreandi.

Viscus est pellis, in qua testiculi sunt.

105. Posteriora[51] vocata, quod retro sunt et a vultu aversa, ne dum alvum purgamus, inquinaremus aspectum.

Meatus inde appellatus, quod[52] per eum meant[53], id est egeruntur stercora.

106. Femora dicta[54], quod ea parte a femina sexus viri discrepet. Sunt autem ab inguinibus usque ad genua.

Femina autem per derivationem femorum partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhaeremus. Unde olim praeliatores[55] sub feminibus equos amisisse[56] dicebantur.

107. Coxae[57] quasi coniunctae axes. In ipsis enim femora moventur, quorum concava vertebra vocantur, quod[58] in eis capita femorum vertuntur.

Suffragines, quia subtus franguntur, id est flectuntur, non supra, sicut in brachiis.

sacra vulg. — 32) *nascuntur* Gu. 1. — 33) *et venae* Gu. 2. — 34) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *in fem.* Gu. 1. — *mulieribus* vulg. — 35) Cap. 38, 3. — 36) *ut his* Gu. 2. va. — 37) *resistendi esset praep.* va. — 38) Vulg. *ibi* add., quod om. Gu. 1. 2. al. pr. va. Ar. — 39) *appellatus* Gu. 2. — 40) *enutritur* pro *et nutritur* Gu. 1. — 41) Sic Gu. 1. — *appellatum* vulg. — 42) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *obvolv. nos* vulg. — 43) *yleoc* Gu. 1. — *ylios* Gu. 3. — *ilios* Gu. 2. pr. va. — 44) Sic scripsi cum Arev., quum sit in Gloss. *Longao* *κωλέντερον.* Caelius Aurel. *longao* et *longano.* Veget. de re veterin. I, c. 42. — *longanon intestinum.* — *Longum* ap. Isidor. exhibent Gu. 1. 2. va. — *longa ω* vulg. — 45) Sic Gu. 1. Ar. — *prementi* vulg. — *premente* Gu. 2. — 46) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. Ar. — 47) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *a gignenda sobole* vulg. — 48) *in his* al. — 49) Vulg. add. *enim*, quod om. Gu. 1. 2. — 50) *renes et lumbi* Gu. 1. — 51) *vero* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 52) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 53) *manant* va. — 54) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. — 55) Sic Gu. 1. — Vulg. *unde et proel. olim.* — 56) *admisisse* Ar. — 57) Sic Gu. 1. Ar. — *Costae* vulg. — 58) *quod* pro *quia* Gu. 1.

108. Genua sunt commissiones femorum et crurum[1], et dicta genua, eo quod in utero sint genis opposita. Cohaerent enim sibi ibi[2], et cognata sunt oculis, lacrimarum indicibus et misericordiae. Nam a genis genua dicuntur.

109. Denique complicatum gigni formarique hominem[3], ita ut genua sursum sint, quibus oculi formantur, ut cavi et[4] reconditi fiant. Ennius:

Atque genua comprimit arta gena[5].

Inde est, quod homines dum ad genua se prosternunt, statim lacrimantur. Volvit[6] enim eos natura uterum maternum rememorari[7], ubi quasi in tenebris considebant[8], antequam pervenirent ad lucem[9].

110. Crura dicta, quia[10] in[11] iis currimus et gressum facimus. Sunt autem sub genibus usque ad suras.

Tibiae vocatae, quasi tubae. Sunt enim longitudine[12] et specie similes.

111. Talus dictus a tolo. Nam tolus est eminens rotunditas: unde et fastigium templi rotundi[13] tolus vocatur. Talus autem sub crure est, sub talo calcanei.

112. Pedes ex Graeca etymologia nomen sortiti sunt. Hos enim Graeci *πόδας* dicunt, quia[14] alternis motibus solo fixi incedunt.

113. Plantae a planitie nuncupatae, quia non rotundae, ut in quadrupedibus, ne[15] stare non[16] possit bipes homo, sed planae atque longiores formatae sunt, ut stabile[17] corpus efficerent. Sunt autem plantae anteriores partes, quae etiam de[18] multis ossibus constant.

114. Calcis prima pars plantae, a callo illi nomen impositum, quo terram calcamus, hinc et calcaneus.

115. Solum inferior pars pedis, dictum, quia eo vestigia terrae[19] imprimimus. Sed et solum dicitur omne, quod aliquid sustinet[20], quasi solidum: unde et solum terra[21], quod cuncta sustineat, et solum pedis, quod totam molem corporis[22] portat.

116. Viscera non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est, a visco, quod est inter cutem et carnem. Item viscera vitalia, id est circumfusa[23] loca cordis[24], quasi viscora, eo quod ibi vita, id est anima continetur[25].

117. Item viscera capita nervorum ex sanguine et nervis copulata. Item[26] lacerti, sive mures, quia sic in singulis membris cordis loco[27] sunt, ut sit in media parte totius corporis cor[28]:

1) *crurium* al. pr. va. — 2) *ibi* om. Gu. 1. 2. — *ibi sibi* Ar. — 3) Vulg. add. *dicunt*, quod om. Gu. 1. al. — 4) *ac* Gu. 2. va. Ar. — 5) *comprimi et arta* pr. va. — 6) *Cogit* var. lect. ap. Goth. — 7) *remorare* Gu. 1. 2. — 8) Sic Gu. 1. — *consedebant* vulg. — 9) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *ad lucem venirent* vulg. — 10) *quasi* Gu. 1. — 11) *in* om. Ar. — 12) *et long.* Gu. 2. pr. va. Ar. — 13) *rotundum* al. — *talo* pro *tolo* Gu. 1. 2. — 14) *qui* Gu. 1. 2. — 15) *ut* va. — 16) *non* om. Gu. 2. — 17) *stabiles* pr. — 18) *de* pro *ex* Gu. 1. — 19) Sic Gu. 1. — *terrae vestig.* vulg. — 20) *sustineat* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — *terra solum* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — Vulg. *corp. molem.* — 23) *circumflua* al. — 24) Sic Gu. 1. — Vulg. *cordis loca.* — *loca* om. pr. — 25) *contineatur* Ar. — 26) Sic Gu. 1. al. — *Idem* Gu. 2. al. — *Eadem* vulg. — 27) *corporis loca* Gu. 1. — *cordis loca* Gu. 2. — 28) *ut cor in media totius corp. parte* Gu. 1. 2. (qui *sit* addit.) — 29) *appelleturque* Gu. 2. — 30) *Idem et tori* va. — 31) *quia in eo* Gu. 2. — 32) *causae manent* Gu. 2. — 33) *e* pro *de* Gu. 1. 2. va. — 34) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *sanguinis . . . spiritus* vulg. — 35) Vulg. add. *vero*, quod om. Gu. 1. pr. va. — 36) Sic Gu. 1. (*vicinia*). — Vulg. *cordi*

appellanturque[29] a nomine similium animalium sub terra delitescentium. Nam inde musculi a murium similitudine: iidem etiam et tori[30], quod illic viscera torta videantur.

118. Cor a Graeca appellatione derivatum, quod illi *καρδίαν* dicunt, sive a cura. In eo[31] omnis solicitudo et scientiae causa manet[32]. Quod ideo pulmoni vicinum est, ut cum ira accenditur, pulmonis humore temperetur. Huius duae arteriae sunt, e[33] quibus sinistra plus sanguinem habet, dextra plus spiritum[34]: unde et in dextro brachio pulsum inspicimus.

119. Praecordia[35] sunt loca vicina cordis[36], quibus sensus percipitur[37] et dicta praecordia, eo quod ibi sit principium cordis et cogitationis.

120. Pulsus vocatus, quod palpitet, cuius indicio aut infirmitatem intelligimus, aut sanitatem[38]. Huius duplex est motus, aut simplex, aut compositus[39]. Simplex est, qui[40] ex uno saltu[41] constat, compositus est[42], qui ex pluribus motibus inordinatus et inaequalis existit, qui motus certa habent spacia, dactylicum[43] percussum, quamdiu sine vitio sunt. Si quando vero citatiores sunt, ut *δορκαδάζοντες*, aut leniores[44], ut *μυρμίζοντες*, mortis signa sunt.

121. Venae dictae eo, quod viae sunt[45] natantis sanguinis, atque rivi per corpus omne divisi, quibus universa membra irrigantur.

122. Sanguis ex Graeca etymologia nomen duxit, quod vegetetur[46], et sustentetur[47], et vivat. Sanguis autem est, dum in corpore est, effusus vero cruor dicitur. Nam[48] cruor vocatus[49] ab[50] eo, quod effusus decurrit, vel ab eo, quod currendo corruat. Alii[51] cruorem interpretantur sanguinem corruptum, qui emittitur. Alii aiunt[52] vocatum sanguinem, quod suavis sit.

123. Sanguis autem non est integer[53], nisi in iuvenibus. Nam dicunt physici minui sanguinem per aetatem, unde[54] et in senibus tremor est[55]. Proprie autem sanguis animae possessio est. Inde genas lacerare mulieres in luctu[56] solent: inde[57] et purpureae vestes et flores purpurei mortuis praebentur.

124. Pulmo ex Graeco trahit vocabulum. Graeci pulmonem enim[58] *πλεύμονα*[59] vocant, eo quod cordis flabellum sit, in quo *πνεῦμα*, id est spiritus inest, per quod[60] et agitantur et moventur, unde et pulmones vocati sunt. Nam Graece *πνεῦμα* spiritus[61] dicitur, qui agitando et flando[62] aerem ammittit[63] et recipit[64], a quo moventur pulmones, et palpitant[65], et aperiendo[66] se, ut flatum capiant: et stringendo[67], ut eiiciant. Est enim[68] organum corporis.

125. Iecur nomen habet eo, quod ibi ignis[69] habeat sedem, qui in cerebro subvolat.

vicina. — Gu. 2. al. pr. va. *cordis vicina.* — 37) *perspicitur* Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *salutem.* — 39) Vv. *aut simpl. aut comp.* om. Ar. — 40) *quia* h. l. et mox Gu. 2. va. — 41) *motu* al. var. lect. ap. Goth. — 42) *est* om. Gu. 2. — 43) *dactilum* pr. va. — 44) *sunt* add. Gu. 2. — 45) *sunt* pro *sint* Gu. 1. — 46) *vegetet~~ur~~* (sic) Gu. 1. — *vegetur* Gu. 2. — 47) *sustentet* Gu. 1. — 48) *et* add. Gu. 1. — 49) *vocatur* va. — 50) *ab* addidi e Gu. 1. — 51) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 52) *Alii autem voc.* va. — *aiunt* al. om. — 53) *integer non est* Gu. 2. — 54) *inde* al. — *et* om. Gu. 2. pr. Ar. — 55) *tremorem* Gu. 2. — 56) Sic Gu. 1. 2. — *in luctu mulieres* vulg. — 57) *inde* pro *unde* Gu. 1. — 58) Sic Gu. 1. — Vulg. *Gr. enim pulm.* — 59) Sic Ar. — *pleumon* Gu. 1. — *pleomon* Gu. 2. pr. va. — 60) *quem* Gu. 2. — 61) *Lat. spiritus* Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. (*flagitando* pro *flando*). — Vulg. *flando et agitando.* — 63) *ammittit* Gu. 1. 2. — *emittit* al. — *admittit* vulg. — 64) *reiicit* Ar. — 65) *repalp.* Gu. 1. — 66) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *adaperiendo* vulg. — 67) *et* addidi e va. Ar. — 68) *autem* Gu. 2. — 69) Sic Gu. 1. — *ignis ibi* vulg.

Inde ad oculos caeterosque sensus et membra diffunditur, et calore suo ad se succum ex cibo tractum vertit in sanguinem, quem ad usum pascendi nutriendique[1] singulis membris praebet. In iecore autem persistit[2] voluptas et concupiscentia, iuxta eos, qui de physicis disputant.

126. Fibrae iecoris sunt extremitates, sicut et[3] extremae partes foliorum in vitibus, sive quasi linguae eminentes. Dictas autem fibras[4], quod apud gentiles in sacris ad Phoebi aras ferebantur ab hariolis, quibus oblatis atque succensis responsa acciperent[5].

127. Splen dictus[6] a supplemento, ex contraria parte iecoris, ne vacua existeret[7]: quem quidam etiam risus causa factum existimant. Nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, iecore amamus. Quibus quatuor elementis constantibus integrum est animal.

128. Fel appellatum, quod sit folliculus[8] gestans humorem, qui vocatur bilis.

Stomachus Graece os vocatur, eo quod ostium ventris sit, et ipse[9] cibum excipiat, atque in intestina transmittat.

129. Intestina dicuntur, eo quod corporis interiore[10] parte cohibentur, quae idcirco longis nexibus in circulorum modum ordinata sunt[11], ut susceptas escas paulatim digerant[12], et superadditis cibis non impediantur.

130. Omentum membranum, quod[13] continet intestinorum maiorem partem, quod *ἐπίπλουν*[14] Graeci vocant.

Disseptum intestinum, quod discernit ventrem et caetera intestina a pulmonibus et a corde[15].

131. Caecum intestinum, quod sit sine foramine et exitu, quod[16] Graeci *τυφλὸν ἔντερον*[17].

Ieiunum[18] tenue intestinum, unde et ieiunium dicitur.

132. Venter autem et alvus et uterus inter se differunt. Venter est, qui acceptos cibos digerit, et apparet extrinsecus, pertinetque[19] a pectore ad[20] inguina[21], et dictus venter, quod per totum corpus vitae alimenta transmittat.

133. Alvus est, quae[22] cibum recipit, et purgari solet. Salustius[23]: *Simulans sibi alvum purgari.* Et vocatur alvus, quod abluatur, id est purgetur. Ex ipsa[24] enim sordes stercorum defluunt.

134. Uterum solae mulieres habent, in quo concipiunt, ad similitudinem cauliculi. Tamen auctores uterum pro utriusque sexus[25] ventre[26] plerumque ponunt, nec poetae tantummodo, sed et[27] caeteri.

1) *nutriendisque* pr. — 2) *consistit* Ar. — 3) *et* addidi e Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. 2. al. — *Dictae ... fibrae* vulg. Supra pro *in vitibus* Ar. *in intybus.* — 5) *acceperunt* Gu. 2. al. pr. — 6) *dictum* Gu. 1. 2. — 7) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *existerent.* — 8) *folliculum* al. pr. — 9) Sic Gu. 2. al. — *sit, ipse cib.* Gu. 1. — *et cibum* vulg. — 10) *interiori* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *ord. sunt mod.* — 12) *egerant* Ar. — 13) *membrana, quae* al. — 14) Sic Ar. Gu. 2. — *ЄITHΛON*, supra vers. *al. epitoain* Gu. 3. — єΠ.ΠλοτιΗ *epitolin* pr. va. — *ἐπίπλοον* vulg. — 15) Sic Gu. 2. Ar. — *a pulmonibus a corde* Gu. 1. — *vel a corde* pr. — *a pulmone vel corde* vulg. — 16) *quem* Gu. 2. — 17) *tilon enticon* Gu. 2. pr. va. — Vulg. add. *dicunt*, quod om. Gu. 1. — 18) Sic Ar. — *Ieiuna* vulg. — 19) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *pertingitque* vulg. — 20) *usque ad* al. — 21) *inguinem* Gu. 1. 2. al. — 22) *qui* Gu. 2. va. — 23) Locus est ex deperdito Salustii opere historiarum. — 24) *ipso* al. — 25) *utroque sexu* Gu. 1. — *utero cuiuslibet sexus* Gu. 2. Supra pro *cauliculi* Ar. *calyculi* — 26) *ventrem* Gu. 1. 2. — 27) *et* om. Gu. 1. — 28) *ab utroque* al. — 29) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *dividit* vulg. — 30) *in diverso* Gu. 2. — 31) Sic Gu. 1. al. — Vulg. *replexae.* — 32) Sic Gu. 1. al. — *cornuum* vulg. — 33) Sic Gu. 1. al. pr. va. Ar. — *extrinsecus* vulg. — 34) Vulg. add. *foetus*, quod om. Gu. 1. — 35) *in eo* Gu. 1. va. — 36) *generatur* al. — 37) *eum* add. Gu. 1. — 38) Sic

135. Vocatus autem uterus, quod duplex sit, et ab utraque[28] in duas se dividat[29] partes, quae in diversum[30] diffusae ac reflexae[31] circumplicantur in modum cornu[32] arietis, vel quod interius impleatur foetu. Hinc et uter, quod aliquid intrinsecus[33] habuerit, ut membra et viscera.

136. Aqualiculus autem proprie porci est, hinc ad ventrem translatio.

Matrix dicitur, quod[34] in ea[35] generetur[36], semen enim receptum confovet, confotum corporat, corporatum[37] in membra distinguit.

137. Vulva vocata quasi valva, id est ianua ventris[38], vel quod semen recipiat, vel quod ex ea foetus procedat.

Vesica dicta[39] quasi vas aquae[40], quia sicut vas[41] aqua[42], ita de renibus urina[43] completur, et humore distenditur. Cuius usus in volucribus non habetur.

138. Urina autem dicta, sive quod urat, sive quod[44] ex renibus egeritur[45]. Cuius indicio et salus et aegritudo futura[46] monstratur. Qui humor vulgo lotium[47] dicitur[48], quod eo lota, id est munda vestimenta efficiantur.

139. Semen est quod iactum[49] sumitur, aut a[50] terra aut ab utero ad gignendum vel fructus, vel foetus. Est enim liquor ex cibi et corporis decoctione factus, ac diffusus per venas atque medullas, qui inde desudatus in modum sentinae concrescit in renibus, eiectusque[51] per coitus[52], et in utero mulieris susceptus calore quodammodo viscerum et menstruali[53] sanguinis irrigatione[54] formatur in corpore.

140. Menstrua supervacuus mulierum sanguis. Dicta autem menstrua a circuitu[55] lunaris luminis, quo solet hoc provenire[56] profluvium. Luna enim Graece μήνη dicitur. Haec et muliebria nuncupantur. Nam mulier solum animal menstruale est[57].

141. Cuius cruoris tactu[58] fruges non germinant, acescunt musta, moriuntur herbae, amittunt arbores fructus[59], ferrum rubigo[60] corrumpit, nigrescunt aera[61]. Si qui canes inde ederint, in rabiem efferuntur[62]. Glutinum asphalti, quod nec ferro, nec aquis[63] dissolvitur, pollutum cruore ipso[64] sponte dispergitur.

142. Post plurimos autem dies menstruos ideo non esse semen[65] germinabile[66], quia iam[67] non est menstrualis sanguis, a quo perfusum[68] irrigetur[69]. Tenue semen muliebribus locis[70] non potest[71] adhaerere[72]. Labitur enim nec habet vim adhaerendi. Similiter et crassum non habet vim[73] gignendi, quia[74] muliebri sanguini se miscere[75] non potest propter nimiam suam[76] spissi-

Gu. 1. 2. pr. Ar. — Vulg. *valva ventris, id est ianua.* — *ventris* om. va. — 39) *dicta* add. Gu. 1. 2. Ar. — 40) *quasi vas aquae* om. Ar. — 41) *vas* om. pr. — 42) *aquae* Gu. 2. — 43) Vulg. add. *collecta*, quod om. Gu. 1. — 44) *quia* pr. va. — 45) *egredietur* Gu. 1. — *egreditur* al. — 46) *futura* om. al. pr. — 47) *lotio* pr. — 48) *vocatur* al. — 49) Sic Ar. pr. va. var. lect. ap. Goth. — Vulg. *iactu.* — 50) *a* add. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 51) *iactusque* pr. va. — 52) Sic Gu. 1. — *coitum* vulg. — 53) *menstrualis* Gu. 1. — 54) *infusione* al. — 55) Sic Gu. 1. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — *propter circuitum* vulg. — 56) Sic Gu. 1. — *evenire* al. — *venire* vulg. — 57) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *menstruale est animal* vulg. — *menstr. an. est* pr. — 58) Sic Gu. 1. — *contactu* vulg. — 59) *fetus* Gu. 1. 2. — 60) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *rubigo ferrum* vulg. — 61) Sic Gu. 1. Ar. — *aeramenta* vulg. — 62) *efferantur* Ar. — 63) *aliquo* al. — *aliquis* pr. — 64) *cruore ipso pollutum* Ar. — *cruore ipso polluto* Gu. 2. pr. va. — 65) Sic Gu. 1. — *semen non est* vulg. — *semen non esse* Gu. 2. al. — 66) *generale* Gu. 1. 2. in marg. *al. germinabile.* Fortasse *genitale.* — 67) *iam* om. Gu. 2. — 68) *perfusus* Gu. 1. 2. — 69) *irrigatur* Gu. 1. — 70) Sic Gu. 1. — *locis muliebr.* vulg. — 71) *potest* om. Gu. 2. — 72) *haerere* Gu. 2. — 73) Sic Gu. 1. — Vulg. *vim non habet.* — 74) *eo quod* Gu. 2. — 75) Sic Gu. 1. — *miscere se* vulg. — *misceri* al. — 76) Sic Gu. 1. — *sui* vulg.

tudinem. Hinc et steriles mares vel[1] foeminas fieri[2], vel per nimiam seminis, vel[3] sanguinis crassitudinem, vel propter nimiam raritatem[4].

143. Primum autem aiunt cor hominis fingi, quod in eo sit et vita hominis et sapientia: deinde quadragesimo die totum corpus[5] expleri: quod ex abortionibus, ut ferunt[6], collectum est[7]. Alii foetus a capite exordium sumere dicunt[8]. Unde et in avium foetu[9] primum oculos in ovis fingi videmus[10].

144. Foetus autem dictus[11], quod adhuc in utero foveatur. Cuius secundae dicuntur folliculus[12], qui simul cum infante nascitur, continetque eum: dictus ita[13], quia eum, cum editur, sequitur[14].

145. Nasci autem patribus similes aiunt, si paternum semen validius sit: matribus, si matris, hac ratione similes exprimi vultus. Qui autem utriusque parentis figuram reddunt, aequaliter mixto paterno maternoque semine concipiuntur, avorum proavorumque[15] similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, sic et[16] in hominibus[17] semina celantur, nobis figuram[18] parentum redditura. Ex paterno autem semine puellas nasci, et ex materno pueros, quia omnis partus constat duplici semine, cuius pars maior cum invaluerit[19], occupat similitudinem sexus.

146. In corpore nostro quaedam tantum utilitatis causa facta sunt, ut viscera: quaedam et[20] utilitatis et decoris, ut sensus in facie, et in corpore manus ac pedes: quorum membrorum et utilitas magna est, et species decentissima.

147. Quaedam tantum decoris, ut mamillae in viris, et in utroque sexu umbilicus. Quaedam discretionis, ut in viris genitalia, barba prolixa, pectus amplum: in mulieribus leves genae, et angustum pectus: ad concipiendos autem et portandos foetus renes et latera dilatata. Quod ad hominem et ad partes attinet[21] corporis ex parte dictum est, nunc aetates[22] eius subiungamus[23].

CAP. II. *De aetatibus hominis.*

1. Gradus aetatis sex sunt, infantia, pueritia, adolescentia, iuventus, gravitas atque senectus.

2. Prima aetas infantia est pueri nascentis ad lucem, quae porrigitur in septem annis[24].

3. Secunda aetas pueritia est[25], id est pura et necdum ad generandum apta, tendens usque ad decimumquartum annum.

4. Tertia adolescentia ad gignendum adulta, quae porrigitur usque ad vigesimumoctavum annum[26].

1) Sic Gu. 1. 2. — *et* vulg. — 2) Vulg. *dicunt fieri*, sed *dicunt* om. Gu. 1. 2. inclusit Ar. — *fieri dicunt* va. — 3) *aut* Gu. 2. — 4) *prae nimia raritate* Gu. 2. — 5) *opus* Ar. — 6) Sic Gu. 1. 2. va. — *fertur* vulg. — 7) *collecta sunt* va. — 8) Sic Gu. 1. — Vulg. *a cap. sumere exord. dic.* — 9) Sic Gu. 1. — *foetibus* vulg. — *fetus* Gu. 2. — 10) Sic Gu. 1. — Vulg. *oculos fingi in ovis videmus.* — 11) Sic Gu. 1. — *nominatus* vulg. — 12) *folliculi . . . . nascuntur* al. et mox *continentque.* — 13) *ita* Gu. 1. al. om. — *eo* Gu. 2. — *Dictus autem folliculus, quia* al. — 14) *quod et sequitur, comitetur, egreditur.* — *quia* et *cum* Gu. 1. — 15) *que* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 16) Sic Gu. 1. 2. — *ita et* vulg. — 17) *nobis* Ar. Gu. 2. — 18) *nobis* addidi e Gu. 1. — *figuram* idem cod. pro *figuras.* — 19) *invaluit* Gu. 2. Ar. — 20) *et* om. Gu. 2. — 21) *pertinet* Gu. 1. — 22) *nunc quae aetati sunt* Gu. 2. — 23) *subiungimus* pr. — *subiungam* Ar. — 24) *annos* al. — 25) *est* addidi e Gu. 1. — 26) *annos* Gu. 1. va. haud dubie scriptum erat *ad viginti octo annos* per numeros. Et exhibet ita pr. — 27) *aet. omn.* Gu. 2. Ar. — 28) *in quo feminis deficit* add. Gu. 2. — *in quo partus seminis deficit* va. — 29) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *inclinatio* vulg. — 30) *necdum* Gu. 2. — *non* Ar. — 31) *senilis* al. — 32) Sic Gu. 1. — *aetas* vulg. — 33) *vocatus*

5. Quarta iuventus firmissima omnium aetatum [27] finiens in quinquagesimo anno [28].

6. Quinta aetas senioris, id est gravitas, quae est declinatio [29] a iuventute in senectutem, nondum [30] senectus sed iam nondum iuventus, quia senioris [31] aetatis [32] est, quam Graeci πρεσβύτην vocant. Nam senex apud Graecos non presbyter, sed γέρων dicitur [33]. Quae aetas [34] a quinquagesimo anno incipiens septuagesimo terminatur [35].

7. Sexta aetas senectus [36], quae nullo annorum tempore finitur, sed post illas quinque [37] aetates quantumcunque vitae [38] est, senectuti deputatur.

8. Senium autem pars est ultima senectutis, dicta, quod sit terminus sextae aetatis. In his igitur [39] sex spaciis philosophi descripserunt vitam [40] humanam, in quibus mutatur et currit, et ad mortis terminum pervenit. Pergamus ergo [41] breviter per praedictos gradus aetatis [42] etymologias earum in homine demonstrantes.

9. Infans dicitur homo primae aetatis, dictus autem infans, quia adhuc fari [43], id est loqui non potest. Nondum enim bene ordinatis dentibus minus [44] est sermonis expressio.

10. Puer a puritate vocatus, quia purus est, et necdum [45] lanuginem floremque genarum habens. Hi sunt ephebi, a Phoebo [46] dicti, necdum viri, sed adolescentuli leves.

11. Puer autem tribus modis dicitur, pro nativitate, ut Esaias [47]: *Puer natus est nobis.* Pro aetate, ut octuennis [48], decennis. Unde est illud [49]:

Iam puerile iugum tenera cervice gerebat.

Pro [50] obsequio et fidei puritate, ut Dominus ad prophetam [51]: *Puer meus es tu, noli timere,* dum iam Ieremias longe pueritiae excessisset annos.

12. Puella est [52] parvula, quasi pulla [53]. Unde et pupillos, non pro conditione, sed pro aetate puerili vocamus. Pupilli autem dicti, quasi sine oculis, hoc est a parentibus orbi. Hi autem vere pupilli dicuntur, quorum parentes [54] ante decesserunt [55], quam ab eis nomen acciperent. Caeteri orbi vocantur orphani, iidem [56] qui et pupilli. Illud enim Graecum nomen [57] est, hoc Latinum. Nam et in psalmo, ubi legitur, *Pupillo tu eris adiutor* [58], Graecus habet ὀρφανῷ.

13. Puberes a pube vocati [59], id est a pudendis corporis nuncupati, quod haec loca primo [60] lanuginem ducunt. Quidam autem ex annis [61] pubertatem existimant, id est eum puberem esse, qui quatuordecim annos expleverit, quamvis tardissime pubescat: certissime [62] autem eum [63] puberem esse, qui et ex habitu corporis pubertatem ostendat [64] et generare iam possit.

14. Puerperae sunt, quae annis puerilibus pariunt. Unde et Horatius [65]:

Laudatur primo prole puerpera nato [66].

Gu. 2. — 34) *Qua aetatis* Gu. 1. — 35) *terminetur* Gu. 1. — 36) Vulg. *est sen.*, sed *est* om. Gu. 1. — 37) *quinque illas* Ar. va. — 38) *vitae* om. va. — 39) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *ergo* vulg. — 40) Sic Gu. 1. — *vitam descr.* vulg. — 41) *igitur* va. — 42) *aetatum* Gu. 2. Ar. — 43) Vulg. add. *nescit*, quod om. Gu. 1. — 44) *minor* Ar. — 45) *pro nativitate* add. Gu. 1. — 46) Vulg. *id est a Phoebo*, sed *id est* om. Gu. 1. — 47) cap. 9, 6. — 48) Sic Gu. 1. — *octoennis* Gu. 2. — *octennis* vulg. — 49) Nescio unde versus sit. *gerebat* pro vulg. *regebat* Ar. — 50) *Ab obseq.* Gu. 2. — 51) Ierem. 1, 7. — 52) *est* om. Gu. 1. — 53) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — vulg. *pupilla.* — 54) *patres vel parentes* Gu. 1. — 55) Sic Gu. 1. Ar. — *discesserunt* vulg. — 56) Sic Gu. 1. va. — *id est* vulg. — *quidem* Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. 2. — *Graec. est nomen* va. — *nomen Graecum est* Ar. — Vulg. *Graecum est.* — 58) Locum Psalmorum reperire non potui. — 59) Sic Gu. 1. retento tamen, ut vulg. habet *a pud. corp. nuncupati.* — 60) Sic Gu. 1. — Vulg. *tunc primum.* — 61) *ex annis* om. Gu. 1. — 62) Sic Gu. 1. — *certissimum* vulg. — 63) *eum* add. Gu. 1. — 64) *ostendit* Gu. 2. al. pr. va. — 65) Horat. Odar. IV, 5, 23. — 66) *Laudantur simili prole puerperae* Arev. ex Horat. *primo iam* Gu. 1.

Et dictae puerperae, vel quod primo partu gravantur, vel quod primum pueros pariunt [1].

15. Adolescens dictus, eo quod sit ad gignendum adultus, sive a crescere et augeri [2].

16. Iuvenis vocatus, quod iuvare posse incipiat [3], ut in bobus [4] iuvenci, cum a vitulis discesserint. Est enim iuvenis in ipso aetatis incremento positus, et ad auxilium praeparatus [5]. Nam iuvare hominis est opus aliquod [6] conferentis. Sicut autem XXX. perfectae aetatis est annus in hominibus, ita in pecudibus [7] ac iumentis tertius robustissimus.

17. Vir nuncupatus, quia [8] maior virtus [9] in eo est, quam in feminis. Unde et virtus [10] nomen accepit: sive quod vi agat feminam.

18. Mulier vero [11] a mollitia [12] tanquam mollier [13], detracta litera, vel mutata appellata est mulier.

19. Utrique enim fortitudine et imbecillitate corporum [14] separantur. Sed ideo viri maxima virtus [15], mulieris minor, ut patiens viro esset, scilicet, ne feminis repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, aut in alium sexum proruere.

20. Dicitur mulier igitur [16] secundum femineum sexum, non secundum corruptionem integritatis: et hoc ex lingua sacrae scripturae. Nam Eva statim facta de latere viri sui, nondum contacta a viro, mulier appellata est, dicente scriptura: *Et formavit illam* [17] *in mulierem.*

21. Virgo a viridiori [18] aetate dicta est, sicut et [19] virga, sicut [20] et vitula. Alias ab incorruptione, quasi [21] virago, quod ignoret femineam passionem.

22. Virago vocata, quia virum agit [22], hoc est opera virilia facit et masculini vigoris est. Antiqui enim fortes feminas ita vocabant. Virgo autem non recte virago dicitur, si non viri officio fungitur [23]. Mulier vero si virilia opera facit, recte virago dicitur, ut Amazona [24].

23. Quae vero nunc femina, antiquis [25] vira vocabatur; sicut a servo serva, sicut a [26] famulo famula, ita a viro vira. Hinc et virginis nomen quidam putant.

24. Femina vero a partibus femorum dicta, ubi sexus species [27] a viro distinguitur. Alii Graeca etymologia feminam ab ignea vi dictam putant, quia vehementer concupiscit. Libidinosiores enim viris feminas esse [28] tam in mulieribus, quam in animalibus. Unde nimius amor apud antiquos [29] femineus vocabatur.

1) *pariunt* Gu. 1. Ar. — vulg. *pariant.* — 2) *augere* Gu. 1. 2. — 3) *incipit* al. — 4) Sic Gu. 1. — *bubus* vulg. — 5) Sic Gu. 1. 2. — *paratus* vulg. — 6) Sic Gu. 1. Ar. — *aliquid* vulg. — 7) *pecoribus* al. — 8) *quia* pro *quod* Gu. 1. — 9) Sic Gu. 1. al. — Vulg. *maior in eo vis est.* — 10) *virtutis* Gu. 1. — 11) *vero* om. Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. — *mollitie* vulg. — *a mollicie nomen accepit* Gu. 2. — 13) *mollior* Gu. 1. — 14) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *animorum vel corporum.* — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *virtus max. viri.* — 16) Sic Gu. 1. — *Dic. ig. mul.* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *eam* vulg. Locus est in Genes. 2, 23. — 18) Sic Gu. 1. — *viridiore* vulg. — 19) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 20) *sicut* addidi e Gu. 1. 2. — 21) *sicut et* Gu. 2. — 22) Sic Gu. 1. va. — Vulg. *quia ut vir agit.* — 23) Sic Gu. 1. 2. al. — *fungatur* vulg. — 24) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Amazones* vulg. — *Amazon* Ar. — 25) Sic Gu. 1. — *antiquitus* vulg. — 26) *sicut a* om. va. — 27) *species* al. om. — 28) Sic Gu. 1. 2. al. — Vulg. *feminae sunt.* — 29) *antiquitus* Gu. 2. — 30) Sic scribendum censeo. Vulg. *Ovidius in sexto libro.* — Gu. 1. 2. *in sexto libro Ovidius.* Laudatus locus haud dubie e glossemate. Locus, quem intelligit Isidor. est Ovid. Met. XII, 464: *huic aetas inter iuvenemque senemque, Vis iuvenilis erat.* Nihil autem in hoc loco de *seniore.* Quare, puto, lacunae signa post hoc vocab. posuit Arev. Fortasse tamen memoriter laudavit locum Isidorus, quod mihi quidem est verisimilius. — 31) Sic versum scripsit Arev. e Terent. Hecyr. prol. II, 3. — Vulg. *Qui viri sumus.* — Gu. 1. *quo iure sum.* — Gu. 2. *aliqui quo iure sumus* — Gu. 3. *qui iure summus.* — Gu.

25. Senior est adhuc viridior. Ovidius[30]: *Senior, Inter iuvenemque senemque.* Terentius: *Quo iure sum úsus adolescéntior*[31].

26. Adolescentior non utique magis adolescens[32], sed minus[33], ut senior minus sene[34], ubi comparativus gradus minus significat a positivo. Ergo senior non satis[35], sicut iunior[36] inter[37] iuvenem[38], sicut pauperior intra[39] ditem et pauperem.

27. Senes autem quidam dictos[40] putant a sensus diminutione, eo quod iam prae vetustate[41] desipiant. Nam physici dicunt homines stultos esse[42] frigidioris sanguinis, prudentes calidi. Unde et senes, in quibus iam friget, et pueri, in quibus necdum calet, minus[43] sapiunt. Inde est, quod convenit sibi infantium[44] aetas et senum. Senes enim per nimiam aetatem[45] delirant, pueri per lasciviam et infantiam ignorant, quid agant.

28. Senex[46] autem masculini tantum est generis[47], sicut anus femininum[48]. Nam anus dicitur sola mulier. Anus autem appellata a multis annis, quasi annosa. Nam si commune esset nomen[49], cur[50] diceret Terentius *senem*[51] *mulierem?* Hinc et vetula, quia[52] vetusta. Sicut autem a sene senectus, ita ab anu anilitas nominata est.

29. Canities autem vocata a candore, quasi candicies. Unde est illud:
Florida iuventus, lactea canities[53], prout diceret candida.

30. Senectus autem multa secum et bona affert et mala. Bona, quia nos a potentissimis[54] dominis liberat[55], voluptatibus imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia. Mala autem, quia senium miserrimum est, debilitate et odio. Subeunt[56] enim morbi tristisque senectus. Nam duo sunt, quibus minuuntur corporis vires, senectus et morbus.

31. Mors dicta, quod sit amara, vel a Marte, qui est effector mortium[57]: sive[58] a morsu primi hominis[59], qui vetitae arboris pomum mordens mortem incurrit[60].

32. Tria sunt autem genera mortis, acerba, immatura, naturalis. Acerba infantium[61], immatura iuvenum, matura[62], id est naturalis, senum.

33. Mortuus autem ex qua parte orationis declinetur incertum est. Nam sicut ait Caesar, ab eo, quod est morior, in participio[63] praeteriti temporis in tus exire debuit, per unum scilicet *u*, non per duo. Nam ubi geminata est litera *u*[64], nomen est, non participium, ut fatuus,

4. va. *quo iure sumus.* — pr. *quo vire sumus alii qui viri sumus. Viridiores sumus* suspicatur Vulcan. — 32) Vulg. *magis est adol.*, sed *est* om. Gu. 1. 2. Ar. — 33) *minor* Gu. 2. — *minor est* va. — 34) Sic Gu. 1. — *minor sene* Gu. 2. — *minus senex* Ar. — 35) *senex* add. Arev. — 36) *iuvenior* Gu. 2. al. pr. va. — 37) *intra* Gu. 2. va. Ar. — 38) Vulg. add. *et senem* et mox *ditem et*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — 39) *intra* pro *inter* Gu. 1. 2. va. Ar. — 40) Sic Gu. 1. — Vulg. *dict. quidam* — 41) *per vetustatem* Gu. 2. al. — *pro vetustate* pr. — 42) *stultos esse hom.* Gu. 2. — 43) *in minus* al. — 44) Sic Gu. 1. — *infantum* vulg. — 45) *pro nimia aetate* Gu. 2. — 46) *Senis* Gu. 2. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *Sen. autem tant. masc. gen. est.* — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *feminini* — al. *feminei.* — 49) *si comm. non esset nomen* Gu. 2. va. — 50) *non* add. Gu. 1. al. — 51) *anum mulierem* al. Locus Terent. est Eun. II, 3, 66., ubi vid. Bentlei. — 52) *quia et* Gu. 2. — 53) Unde versus sit, nescio. — 54) *ab impudentissimis* Gu. 2. — *ab impotentissimis* Ar. — 55) Sic Gu. 1. 2. pr. — *liberet* vulg. — 56) Sententia est Virgil. Ge. III, 67. — 57) *mortuorum* Gu. 1. 2. — 58) *mors* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — *sive mors . . . meruit* om. Ar. — 59) *hominis primi* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. (*quod* pro *qui*) 2. al. duo codd. Tolet. — Vulg. *quo ille pomi esu* (*esu pomi* pr. va.) *mortem meruit.* — 61) *infantum* Gu. 2. — 62) *merita* Gu. 2. al. — 63) *participium* Gu. 1. — 64) *u* addidi e Gu. 1. 2. pr. — *uu* va.

arduus. Convenienter itaque factum est, ut quemadmodum[1] id, quod significat, non potest agendo, ita et ipsum nomen non possit[2] loquendo declinari. Omnis autem mortuus aut funus est, aut cadaver.

34. Funus est, si sepeliatur. Et dictum funus a funibus accensis, quos ante feretrum papyris cera circumdatis ferebant.

35. Cadaver autem est, si insepultum iacet. Nam cadaver nominatum a cadendo, quia iam stare non potest. Quod dum portatur, exsequias dicimus: crematum[3] reliquias: conditum iam sepultum. Corpus autem consuetudine[4] dicitur, ut illud[5]:

Tum corpora luce carentum.

36. Defunctus vocatus, quia complevit vitae officium. Nam dicimus functos[6] officio, qui[7] officia debita compleverunt, unde est et honoribus functus[8]. Hinc ergo defunctus, quod ab officio sit vitae depositus, sive quod sit die[9] functus.

37. Sepultus autem dictus eo, quod iam sine pulsu et palpitatione[10] est, id est sine motu. Sepelire autem est condere corpora[11]. Nam humare obruere dicimus, hoc est humum iniicere.

CAP. III. *De portentis.*

1. Portenta esse Varro ait[12], quae contra naturam nata videntur, sed non sunt contra naturam, quia divina voluntate fiunt, cum voluntas creatoris cuiusque conditae rei natura sit. Unde et ipsi gentiles[13] Deum modo Naturam, modo Deum appellant.

2. Portentum ergo[14] fit non contra naturam, sed contra quam est nota[15] natura. Portenta autem et ostenta monstra atque prodigia ideo nuncupantur, quod portendere atque ostendere, monstrare atque[16] praedicere[17] aliqua futura videntur.

3. Nam portenta dicta perhibent[18] a portendendo, id est praeostendendo. Ostenta autem, quod ostendere quid futurum videantur[19].

Prodigia, quod porro dicant, id est futura praedicant[20].

Monstra vero a monitu dicta, quod aliquid significandum[21] demonstrent[22], sive quod statim monstrent, quid appareat, et hoc proprietatis est, abusione tamen scriptorum plerumque corrumpitur[23].

4. Quaedam autem portentorum creationes in significationibus futuris constitutae videntur. Vult enim deus interdum ventura significare[24] per aliqua nascentium noxia, sicut et per somnos,

1) *quemammodum* Gu. 2. — 2) *posset* Gu. 1. Supra post *Caesar* add. ed. pr. al. *Nam sicut ait Caesar, non potest mortuus aliquid* (*aliqua* pr.) *facere post mortem suam, ita homo non potest scire eius originem, id est mortuus ab eo, quod etc.* Desideratur hoc Caesaris fragmentum e libris de Analogia, ut videtur, Daehne in edit. Caesaris Teubner. — 3) *crematas* Gu. 1. — 4) Vulg. *a consuet.*, sed praepos. om. Gu. 1. Ar. — 5) Virgil. Georg. IV, 255. — 6) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *defunctos* vulg. — 7) *quia* Gu. 1. 2. va. — 8) Sic Gu. 1. al. va. — *et* om. Gu. 2. — *functos* va. — 9) Sic Gu. 1. al. — *diem* vulg. — 10) *palpatione* va. — 11) Sic Gu. 1. — *corpus* vulg. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. — *ait Varro* vulg. — 13) *qui dicuntur* add. al. — 14) *igitur* Z. — 15) *nota est* Z. — 16) *ac* Z. — 17) *praedicare* Gu. 2. — *praedicant* va. — 18) Sic Gu. 1. 2. al. — *perhibentur* vulg. — 19) Sic partim e Gu. 1. in quo est *quid futura videatur*, partim e coniect. scripsi. — *quicquam* vulg. — *quicquid* al. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. pr. — *praedicent* vulg. — 21) *significando* Gu. 2. — 22) *demonstrant* al. — 23) *corripitur* Gu. 1. — 24) *significari* Gu. 1. — 25) *quia* Gu. 1. — *quod* va. — *qua* Z. pr. — 26) *vel* om. Z. — 27) Sic Z. (*Xeren*) Gu. 1. (*Xerxen*) 2. (*Xersen*) Ar. (*Xerxi recte*). — Vulg. *ut in temporibus Xerxis regis. Tunc quippe vulpes* (*vulpis* Z. Gu. 2.

et per oracula, quibus[25] praemoneat et significet quibusdam vel[26] gentibus, vel hominibus futuram cladem, quod plurimis etiam experimentis probatum est.

5. Xerxi quippe lupus[27] ex equa creata solvi[28] regnum eius[29] portendit. Alexandro ex muliere monstrum creatum[30], quod superiores corporis[31] partes hominis, sed mortuas[32] habuerit[33]: inferiores diversarum bestiarum, sed viventes: significasse repentinam regis interfectionem: supervixerant enim deteriora melioribus. Sed monstra[34], quae in significationibus dantur, non diu vivunt, sed continuo, ut nata fuerint, occidunt.

6. Inter portentum[35] et portentuosum differt. Nam portenta sunt, quae transfigurantur, sicut fertur in Umbria mulierem peperisse serpentem. Unde[36] Lucanus[37]:

Matremque suus conterruit[38] *infans.*

Portentuosa vero levem sumunt[39] mutationem.

7. Exempli causa cum sex digitis nati. Portenta igitur, vel portentuosa existunt alia magnitudine totius corporis ultra communem hominum modum, quantus fuit Tition in novem iugeribus iacens, Homero testante: alia parvitate totius corporis, ut Nani, vel quos Graeci pygmaeos vocant, eo quod sint statura cubitales. Alii magnitudine partium, veluti capite informi, aut superfluis membrorum partibus, ut bicipites et trimani, vel cynodontes[40], quibus gemini[41] procedunt dentes.

8. Alii a defectu partium, in quibus altera pars plurimum deficit ab altera, ut manus a[42] manu, vel pes a pede. Alii a discissione, ut sine manu, aut capite generata, quos Graeci steresios[43] vocant. Alia privimeria[44], quando solum caput, aut crus nascitur.

9. Alia, quae in parte[45] transfigurantur, sicut qui leonis habent vultum, vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, ut ex Pasiphaë filia Solis legitur genitus Minotaurus[46], quod Graeci *ἑτερομορφίαν* vocant. Alia, quae ex omni parte transfigurantur in alienae creationis portentum, ut ex muliere vitulum dicit historia generatum. Alia, quae sine transfiguratione mutationem habent locorum, ut oculos in pectore, vel in fronte, aures supra tempora: vel sicut Aristoteles tradidit, quendam in sinistra parte iecur, in dextera[47] splen habuisse.

10. Alia secundum connaturationem[48], ut in alia manu digiti plures connaturati[49] et cohaerentes reperiuntur, in alia minus, sive in pedibus. Alia secundum immaturam et intemperatam creationem, sicut hi[50], qui dentati nascuntur, sive[51] barbati, vel cani. Alia complexu[52] plurimarum differentiarum, sicut illud, quod praediximus in Alexandro multiforme portentum.

— *vulpes* Gu. 1. — *Lupus* scripsi secutus Arev., qui id ex Herodot. in Polyhymn. et Valer. Max I. de Prodig. ext. 1. recepit.) etc., ut vulg. — 28) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *dissolvi* vulg. — 29) *eius* om. Z. — 30) Vulg. add. *est*, quod om. Z. Gu. 1. 2. — 31) *corporis* om. Z. — 32) pro *sed mort.* Z. *emortuas.* — 33) *habuerat* va. — 34) *haec monstra* Z. Ar. — *et monstra* Gu. 2. — 35) *autem* add. Z. Gu. 2. va. — 36) *et* add. Gu. 2. — 37) Lucan. I, 563. — 38) *conteruit* Z. Gu. 2. — 39) *consumunt* al. — 40) Sic Ar. — *schinodontes* vulg. — *scenodontas* Z. Gu. 3. — *scinodontas* Gu. 2. pr. va. — *semodentes* Gu. 1. Vulcan. suspic. σχιζοδόντες. — 41) *gemino ordine* Z. al. — 42) *ab* Z. — 43) Sic Gu. 2. 3. pr. va. Ar. — *stri-sios* Gu. 1. — *sterenosios* Z. — *sterisios* vulg. Vulcan. susp. στερητικούς. — 44) Sic Ar. — Vulg. *per numeria* sine sensu — *per numera* Gu. 1. — 45) *partibus* Gu. 2. — 46) Sic Gu. 1. — Vulg. *ex Pasiphae memorant genitum Minotaurum.* — 47) *parte* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. Ar. — 48) *secundum naturae rationem* Gu. 1. — 49) *contra naturae rationem* Gu. 2. — 50) *hi* pro *ii* Z. Gu. 1. 2. — 51) *sicut et barb.* Gu. 2. — 52) *amplexu* Gu. 2.

11. Alia commixtione generis, ut ἀνδρόγυνοι et[1] ἑρμαφροδῖται vocantur. Hermaphroditae autem nuncupati, eo quod eis uterque sexus appareat. Ἕρμης quippe apud Graecos Mercurius[2] est: Ἀφροδίτη Venus nuncupatur[3]. Hi dexteram[4] mamillam virilem, sinistram muliebrem[5] habentes vicissim coeundo et gignunt et pariunt.

12. Sicut autem in singulis gentibus quaedam monstra sunt hominum, ita in universo genere humano quaedam monstra sunt gentium, ut gigantes, cynocephali, cyclopes, et caetera[6].

13. Gigantes dictos[7] iuxta Graeci sermonis[8] etymologiam, qui eos γηγενεῖς existimant, id est terrigenas, eo quod eos[9] fabulose parens[10] terra immensa mole et similes sibi genuerit. Γῆ enim terra appellatur: γένος genus, licet eos[11] et terrae filios vulgus vocet[12]: quorum genus incertum est.

14. Falso[13] autem opinantur quidam imperiti de sanctis scripturis[14], praevaricatores angelos cum filiabus hominum ante diluvium concubuisse, et exinde natos gigantes, id est nimium grandes et fortes viros, de quibus terra completa est.

15. Cynocephali appellantur, eo quod canina capita habeant, quosque ipsi[15] latratus magis bestias, quam homines confitentur. Hi in India nascuntur.

16. Cyclopes quoque eadem India gignit, et dictos[16] cyclopes, eo quod unum habere oculum in fronte media perhibentur[17]. Hi et ἀγριοφαγῖται dicuntur, propter quod solas ferarum carnes edunt[18].

17. Blemmyas[19] in Libya credunt truncos sine capite nasci, et os et oculos habere in pectore. Alios sine cervicibus gigni, oculos habentes in humeris.

18. In ultimo autem orientis monstruosae gentium facies scribuntur[20]. Aliae[21] sine naribus, aequali totius oris planitie, informes habentes vultus. Aliae labro subteriori[22] adeo prominenti, ut in solis ardoribus totam ex eo faciem contegant dormientes. Aliis concreta ora esse, modico tantum foramine calamis avenarum pastus[23] haurientes. Nonnulli sine linguis esse dicuntur, invicem sermonis[24] utentes nutu, sive motu.

19. Panotios apud Scythiam esse ferunt tam diffusa magnitudine aurium[25], ut omne corpus ex eis contegant. Πᾶν enim Graeco sermone omne, ὦτα aures dicuntur.

20. Artabatytae in Aethiopia proni, ut pecora ambulare dicuntur: quadragesimum vitae[26] annum nullus supergreditur.

21. Satyri homines[27] sunt aduncis naribus, in frontibus cornua habentes[28], et caprarum

1) *qui* ἑρμαφρ. Ar. — 2) *masculus . . . femina* Z. Gu. 1. 2. al. pr. — 3) *nuncupantur* Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. 2. — *dextram* vulg. — 5) *mulierum* Gu. 2. — 6) *ceteri* va. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *dicti* vulg. — 8) *serm. Gr.* Z. — 9) *eos* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 10) *parens* om. Z. — *pariens* al. va. — 11) *eos* addidi e Gu. 1. — 12) *vocat* Z. Gu. 1. al. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *falsa* vulg. — 14) Sic Gu. 1. — *de script. sanctis* vulg. — 15) Sic Gu. 1. — *ipse . . . confitetur* vulg. — *latr. ipse* Gu. 2. — *ipse* al. om. — 16) Sic Z. Gu. 1. al. — *dicti* vulg. — 17) Sic Z. Gu. 1. (qui repetit *habere* post *media*) 2. — 18) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *comedunt* vulg. — 19) Sic Arev. e Plin. H. N. V, 8. Solin. III, 4. — *Lemnias* vulg. — *Lennas* Gu. 1. — 20) *tribuuntur* Z. — 21) *Alii* h. l. et mox Z. — 22) *subteriore* al. pr. — *superiore* va. — 23) Sic Z. Ar. — *aven. potum* Z. Gu. 1. pr. va. — Vulg. *venarum potum.* — 24) Sic Gu. 1. Ar. — *sermone* Gu. 2. pr. — *pro sermone* vulg. — *sermonem* Z. — 25) Sic Gu. 1. 2. — *aur. magn.* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — *aevi* vulg. — al. *enim.* — 27) Sic Gu. 1. — *homunciones* vulg. — 28) Sic Gu. 1. — *cornua in frontibus habent* vulg. — *habent* om. Z. inclusit Arev. — 29) *sanctus Ant.* Z. va. — 30) *dicens* om. va. Locus est ex Hieron. in vit. Pauli Eremitae. — 31) *incubos*

pedibus similes, qualem in solitudine Antonius sanctus[29] vidit. Qui etiam interrogatus Dei servo respondisse fertur dicens[30]: *Mortalis ego sum unus ex accolis heremi, quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrosque*[31] *colit.*

22. Dicuntur quidam et silvestres homines, quos nonnulli Faunos ficarios vocant.

23. Sciopodum gens fertur[32] in Aethiopia singulis cruribus et celeritate mirabili: quos Graeci inde σκιόποδας[33] vocant, eo quod per aestum in terra resupini iacentes, pedum suorum magnitudine adumbrentur.

24. Antipodes in Libya plantas versas habent post crura et octonos[34] digitos in plantis.

25. Hippopodes[35] in Scythia sunt, humanam formam et equinos pedes habentes.

26. In India gentem ferunt esse[36], quae μακρόβιοι nuncupantur, octo[37] pedum staturam habentes. Est et gens ibi statura[38] cubitalis, quos Graeci a cubito pygmaeos vocant, de qua supra diximus. Hi montana Indiae tenent, quibus est vicinus[39] oceanus.

27. Perhibent et in eadem India esse gentem feminarum, quae quinquennes[40] concipiunt, et octavum vitae annum non excedunt.

28. Dicuntur autem et alia hominum fabulosa portenta, quae non sunt, sed ficta: et[41] in causis rerum interpretantur, ut Gerionem Hispaniae regem triplici forma proditum[42]. Fuerunt enim tres fratres tantae concordiae, ut in tribus corporibus quasi una anima esset[43].

29. Gorgones quoque meretrices crinitas serpentibus[44], quae aspicientes[45] convertebant in lapides, habentes unum oculum, quo[46] invicem utebantur. Fuerunt autem tres sorores unius pulchritudinis, quasi unius oculi, quae ita spectatores[47] suos stupescere faciebant[48], ut vertere eos putarentur in lapides.

30. Sirenas[49] fingunt[50] fuisse ex parte virgines, ex parte volucres, habentes alas et ungulas: quarum una voce, altera tibiis[51], tertia lyra canebant[52]. Quae illectos navigantes sub cantu[53] in naufragium[54] trahebant.

31. Secundum autem veritatem[55] meretrices fuerunt, quae transeuntes, quoniam deducebant ad egestatem[56], iis[57] fictae sunt inferre[58] naufragia. Alas autem habuisse et ungulas, quia amor et volat et vulnerat. Quae inde in fluctibus commorasse dicuntur, quia fluctus[59] Venerem creaverunt.

32. Scyllam quoque ferunt feminam[60] capitibus succinctam caninis, cum latratibus magnis, propter fretum Siculi maris, in quo navigantes vorticibus[61] in se concurrentium undarum exterriti, latrare[62] existimant[63] undas, quas sorbentis aestus vorago collidit.

add. Z. al. — 32) *esse* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — 33) Sic Gu. 1. — Vulg. σκιοπ. *Graeci.* — 34) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *octenos* vulg. — 35) Sic Ar. — *Hippodes* Z. Gu. 1. 2. pr. va. ed. Goth. — *Ἱππόποδες* vulg. — 36) Sic Gu. 1. — *ferunt esse gentem* vulg. — 37) Sic Ar. e Plin. H. N. VII, 2. — *duodecim* vulg. — 38) *staturae* al. — 39) *vicin. est* va. — 40) *quinquennies* va. — 41) *et* om. Z. Gu. 1. — 42) *positum* Gu. 2. in marg. al. *proditum.* — 43) *una esset anima* Gu. 2. va. — 44) *serpentes* Gu. 2. — Vulg. add. *fertur,* quod om. Z. Gu. 1. 2. al. — Ed. va. *ferunt.* — 45) *se* add. vulg., quod. om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — *convertebantur* Z. — 46) *quem* Lucan. cod. et ita semper in verbo *utor.* — 47) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *inspectores* vulg. — *exspectatores* Gu. 2. — 48) *stupefaciebant* al. — 49) *tres* add. vulg., quod. om. Gu. 1. — 50) *dicunt* Z. — 51) *tibia* al. — 52) Sic Gu. 1. — *canebat* vulg. — 53) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. — *suo cantu* vulg. — 54) Sic Gu. 1. — *in naufragia* vulg. — *in naufragio* Z. Gu. 2. — 55) Sic Gu. 1. — Vulg. *secund. ver. autem.* — 56) Sic Z. Gu. 1. 2. — *ad egest. deduc.* vulg. — 57) *his fabulae fictae* Z. — 58) *inferri* Z. — 59) *fluctibus* Gu. 2. — 60) *feminam fer.* Z. — 61) *vorticibus* pro *vertic.* Gu. 1. — 62) *latrari* Z. — 63) *aestimant* Z. Gu. 2. — *estiment* Gu. 1. — *existiment* al.

33. Fingunt et monstra quaedam irrationabilium animantium, ut Cerberum inferorum canem tria capita habentem, significantes per eum tres aetates, per quas mors hominem devoret[1], id est infantiam, iuventutem et senectutem. Quem quidam ideo dictum Cerberum putant, quasi[2] *κρεόβορος*, id est carnem vorans[3].

34. Dicunt et Hydram esse serpentem cum novem capitibus, quae[4] Latine excetra[5] dicitur, quod uno caeso tria capita excrescebant. Sed constat hydram locum fuisse evomentem[6] aquas, vastantem vicinam civitatem, in quo uno meatu clauso[7] multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit[8], et sic aquae clausit meatus.

35. Nam hydra ab aqua dicta est. Huius mentionem facit Ambrosius in similitudinem[9] haeresium, dicens: *Haeresis enim velut hydra quaedam*[10] *fabularum vulneribus suis crevit, et dum saepe reciditur, pullulavit*[11], *igni debita*[12], *incendioque peritura.*

36. Fingunt et Chimaeram triformem bestiam, ore leo[13], postremis partibus draco, media caprea. Quam quidam Physiologi[14] non animal, sed Lyciae[15] montem esse aiunt, quibusdam locis leones et capreas nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdam plenum serpentibus[16]. Hunc Bellorophontes[17] habitabilem[18] fecit, unde Chimaeram dicitur occidisse.

37. Centauris autem species vocabulum indidit, id est hominem equo mixtum[19], quos quidam fuisse equites Thessalorum dicunt, sed pro eo[20], quod discurrentes in bello velut[21] unum corpus equorum et hominum viderentur[22], inde Centauros fictos[23] asseruerunt.

38. Porro Monocentaurum nomen sumpsisse ex tauro et homine, qualem bestiam dicunt fabulose[24] in Labyrintho fuisse inclusam[25]. De qua Ovidius[26]:

Semibovemque virum, semivirumque bovem.

39. Onocentaurum autem vocari[27], eo quod media[28] hominis species[29], media asini esse dicatur, sicut et Hypocentauri, quod[30] equorum hominumque in eis natura coniuncta fuisse putatur.

CAP. IV. *De transformatis.*

1. Scribuntur autem et quaedam monstruosae[31] hominum transformationes vel[32] commutationes in bestias, sicut de illa maga famosissima Circe, quae socios quoque Ulixis[33] mutasse fertur in bestias: et de Arcadibus, qui sorte ducti, transnatabant quoddam stagnum atque ibi convertebantur in lupos.

1) Sic Gu. 1. — *devorat* vulg. — 2) *sit* add. vulg., sed om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 3) *vorantem* va. — 4) *qui* va. — Supra al. *cum octo cap.* — al. *cum quinquaginta cap.* — 5) Sic Ar. — *excedra* al. — *haedra* Z. — *scedra* vulg. — 6) *vomentem* al. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. — *uno clauso meatu* vulg. — 8) *excussit* Z. — *exhausit* Gu. 1. — 9) *in similitudine* Gu. 2. al. pr. va. Locus est lib. I. c. 4. de fid. — 10) Sic Gu. 1. — *quaed. hydra* vulg. — 11) Sic Gu. 1. 2. al. — *pullulat* vulg. — 12) *debito* Gu. 1. al. Cfr. Isidor. l. XII. c. 4. — 13) Nominativos pro accusativis exhibent Z. Gu. 1. 2. al. pr. — 14) *philosophi* al. — 15) Sic Arev. — *Ciliciae* vulg. — 16) *serp. plen.* Z. — 17) *Bellerofons* Gu. 1. — 18) *habitantem* Gu. 1. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. duo cod. Tolet. — Vulg. *Centauris, id est hominibus equo mixtis species vocabulum dedit.* — Ar. *Centauris autem* etc., ut vulg. — 20) *pro eo* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. pr. — *scilicet pro eo quod* va. — 21) *veluti* Gu. 2. va. — 22) *videretur* Gu. 2. — 23) *factos* Gu. 1. — 24) *fabulose* om. Z. — 25) Sic Gu. 1. — Vulg. *inclus. fuisse.* — 26) Art. Am. II, 24. — 27) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *Onocentaurus . . . vocatur* vulg. — 28) *pars* add. vulg., sed om. Gu. 1. pr. va. Ar. — 29) *specie* Gu. 1. —

2. Nam et Diomedis socios in volucres fuisse conversos, non fabuloso mendacio, sed historica affirmatione confirmant. Sed et[34] quidam asserunt Strigas ex hominibus fieri. Ad multa enim latrocinia figurae sceleratorum mutantur, et sive magicis cantibus, sive herbarum veneficio, totis corporibus in feras transeunt.

3. Siquidem et per naturam pleraque mutationem[35] recipiunt, et corrupta in diversas species[36] transformantur, sicut de vitulorum carnibus putridis apes, sicut de equis scarabei, de mulis locustae, de cancris scorpiones. Ovidius[37]:

Concava littorei si demas brachia cancri,
Scorpius[38] exibit, caudaque minabitur unca.

L I B E R XII[39].

CAP. I. *De pecoribus et iumentis.*

1. Omnibus animantibus Adam primus[40] vocabula indidit, appellans unicuique nomen ex praesenti institutione, iuxta conditionem[41] naturae, cui serviret[42].

2. Gentes autem unicuique animalium ex propria[43] lingua dederunt vocabula. Non autem secundum Latinam linguam atque Graecam, aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa imposuit Adam, sed illa lingua, quae ante diluvium una fuit omnium[44], quae Hebraea nuncupatur.

3. Latine autem animalia, sive animantia dicta, quod[45] animantur[46] vita et moventur spiritu.

4. Quadrupedia vocata, quia quatuor pedibus gradiuntur[47]: quae dum similia sint[48] pecoribus, tamen sub cura humana non sunt. Ut cervi, damae, onagri, etc., sed neque bestiae sunt, ut leones: neque iumenta, ut usus hominum iuvare possint.

5. Pecus dicimus omne, quod humana lingua et effigie caret. Proprie autem pecorum nomen iis animalibus accommodari solet, quae sunt[49] aut ad vescendum apta, ut oves et sues: aut in usum[50] hominum commoda[51], ut equi et boves.

6. Differt autem inter pecora et pecudes: nam veteres communiter in significatione[52]

30) *sicut ex hypoc. equor.* etc. Z. — 31) *monstrosae* Ar. — 32) *vel* pro *et* Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Ulyssis* vulg. — 34) *et* om. Z. — 35) *et per mutationem et per nat.* Gu. 1. — 36) *species* om. Z. — 37) Metam. XV, 369. — 38) *Scorpio* Z. — 39) Om. hunc librum et sequentem cod. Zittav., ubi scriba notavit haec: *Sequentes materias de diversis animalibus, quae cum in Plinio reperiantur, et de elementis, cum mere physica sint, eas scriptione dignas non iudicans, studio intermisi, et ad tractatum de Paradiso me contuli.* (H. e. omisit lib. XII. et XIII. Incipit rursus a lib. XIV., ubi de Geographia agitur.) 40) *primum* Gu. 2. Ar. — 41) *constitutionem* al. — Caesen. I. om. *iuxta condit.* — 42) *inserviret* al. — 43) *prima* Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. — *omnium una fuit* vulg. — 45) *quae* Gu. 1. — 46) Indicativos exhibet Gu. 1. — *animentur . . . moveantur* vulg. — 47) *gradiantur* al. — 48) Sic Gu. 1. — *sint sim.* vulg. — 49) *quae sunt* om. Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. Ar. — *in usus* Gu. 2. — *usui* vulg. — 51) *sunt comm.* Gu. 2. — 52) *in significationem* al.

omnium animalium[1] pecora dixerunt. Pecudes autem tantum illa animalia, quae eduntur, quasi pecuedes. Generaliter autem omne[2] animal pecus a pascendo vocatur[3].

7. Iumenta[4] nomina[5] inde traxerunt, quod nostrum laborem[6] vel onus suo adiutorio subvectando[7] vel arando iuvant[8]. Nam bos carpenta trahit, et durissimas terrae glebas vomere[9] vertit. Equus et asinus portant onera, et hominum in gradiendo laborem temperant. Unde et iumenta appellantur ab eo, quod iuvent homines. Sunt enim magnarum virium animalia.

8. Eadem[10] quoque armenta, vel quod sint armis apta[11], id est bello: vel quod his in armis utimur. Alii armenta boves tantum[12] intelligunt ab arando, quasi aramenta, vel quod sint cornibus armata[13]. Discretio est autem[14] inter armenta et greges: nam armenta equorum et boum sunt, greges vero caprarum et ovium.

9. Ovis molle pecus lanis, et[15] corpore inerme, animo placidum, ab oblatione dictum, eo quod apud veteres initio[16] non tauri, sed oves in sacrificio mactarentur. Ex iis quasdam bidentes vocant, eo quod[17] inter octo dentes duos altiores habent[18], quas[19] maxime gentiles in sacrificium offerebant.

10. Vervex vel a viribus dictus, quod caeteris ovibus sit fortior, vel quod sit vir, id est masculus, vel quod vermem[20] in capite habeat[21]: quorum excitati pruritu, invicem se concutiunt, et pugnantes cum magno impetu feriunt[22].

11. Aries vel ἀπὸ τοῦ Ἄρεος, id est a Marte[23] vocatus: unde apud nos in gregibus masculi mares dicuntur: sive quod hoc pecus a gentilibus[24] primum aris est immolatum. Aries, quod imponeretur aris[25]. Unde est illud:

Aries mactatur ad aram[26].

12. Agnum quanquam et Graeci vocent ἀπὸ τοῦ ἀγνοῦ[27], quasi pium, Latini tamen[28] ideo hoc nomen habere putant, eo quod prae caeteris animantibus[29] matrem agnoscant[30]: adeo ut etiam si in magno grege erret[31], statim balatu recognoscat vocem parentis.

13. Hoedi ab edendo vocati. Parvi enim pinguissimi sunt[32], et saporis iucundi, unde et edere, inde et edulium vocatur.

14. Hircus lascivum animal et petulcum et fervens semper ad coitum: cuius oculi ad libidinem[33] in transversum aspiciunt, unde et nomen traxit. Nam hirci sunt oculorum anguli secundum Suetonium[34]: cuius natura adeo calidissima est[35], ut adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri valet domare[36] materia, solus huius cruor dissolvat. Maiores hirci Cinyphii[37] dicuntur a fluvio Cinyphe in Libya, ubi grandes nascuntur.

1) *animantium* al. — 2) *omne* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 3) *vocatum* Gu. 2. al. — 4) *autem* add. Gu. 2. — 5) *nomen* Gu. 2. al. — 6) *nos in labore* al. — 7) *in subvect.* Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. — *iuvent* vulg. — 9) *suo vomere* al. — 10) *Item* Gu. 1. — *Id est* Gu. 2. — *Easdem* ed. Goth. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *apta armis.* — 12) Sic Gu. 1. — *tantum boves* vulg. — 13) Vv. *vel quod sint corn. arm.* addidi e Gu. 1. Ar. — 14) *Discr. autem est* Gu. 2. — 15) *et* addidi e Gu. 1. — 16) Vulg. *in initio*, sed *in* om. Gu. 1. — 17) *easque* Gu. 1. — *haeque* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *vocant.* — 19) *quos* Gu. 1. — 20) *vermes* va. — 21) *habeant* Ar. — 22) *feriuntur* va. — 23) *a mare* al. va. — 24) *gentibus* va. — 25) Sic Gu. 1. — Vulg. *aris imponeretur.* — *imponebatur* va. — *poneretur* al. — 26) *in* Gu. 1. Locus est ex Sedul. lib. I, 115. — 27) Sic scripsi de coniect. — ἄγνου Ar. — *a potu agno* pr. — ἀπὸ τοῦ ἁγνὸς vulg. — 28) *autem* Gu. 1. 2. — 29) *animalibus* al. — 30) Sic Gu. 1. va. ed. Goth. — *agnoscat* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — *erraverit* vulg. — 32) *sunt* om. va. — 33) *ob libid.* Gu. 2. pr. va. Ar. — 34) in opere Grammatico deperdito. — 35) *cal. est adeo* Gu. 2. — 36) Sic Gu. 1. — *domare valet* vulg. — 37) *Cinife* Gu. 1. pr. — *Cinefe* Gu. 2. va. — 38) *carpent* Gu. 2. — *carpant* va. — 39) Sic Ar. — *creas* al. — *capreas*

15. Capros et capras a carpendis virgultis quidam dixerunt. Alii quod captent[38] aspera. Nonnulli a crepitu crurum, unde eas crepas[39] vocitatas, quae sunt agrestes caprae[40], quas Graeci pro eo, quod acutissime videant, ἀπὸ τοῦ ὀξυδερκέστερον[41] dorcadas[42] appellaverunt. Morantur enim in excelsis montibus, et quamvis de longinquo, vident tamen omnes qui veniunt.

16. Eaedem[43] autem et capreae: eaedem[44] ibices, quasi avices, eo quod ad[45] instar avium ardua et excelsa teneant, et in sublimi[46] inhabitent[47], ita ut de sublimitate vix humanis obtutibus pateant.

17. Unde et meridiana pars ibices aves vocant[48], quae[49] Nili fluentis[50] inhabitant. Haec itaque animalia, ut diximus, in petris altissimis commorantur, et[51] si quando ferarum vel hominum adversitatem persenserunt[52], de altissimis saxorum cacuminibus sese praecipitantes in suis cornibus se[53] illaesa suscipiunt.

18. Cervi dicti ἀπὸ τῶν κεράτων, id est a cornibus. *Κέρατα* enim Graece cornua dicuntur. Hi serpentium inimici cum se gravatos in[54] infirmitate persenserint[55], spiritu narium eos extrahunt de cavernis, et superata pernicie veneni eorum pabulo reparantur. Dictamnum[56] herbam ipsi prodiderunt. Nam eo[57] pasti excutiunt acceptas sagittas.

19. Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis[58] auribus acute audiunt, summissis nihil. Si quando immensa flumina, vel maria transnatant, capita clunibus praecedentium superponunt, sibique invicem succedentes nullum laborem ponderis sentiunt.

20. Tragelaphi a Graecis nominati, qui dum eadem specie sint, ut cervi, villosos tamen habent armos, ut hirci, et menta promissis[59] hirsuta[60] barbis, qui non alibi sunt, quam circa Phasidem.

21. Hinnuli[61] filii sunt cervorum, ab innuere[62] dicti, quia ad nutum[63] matris absconduntur.

22. Damula vocata, quod de manu effugiat: timidum animal et imbelle[64]: de quo Martialis[65]:

Dente timetur[66] aper, defendunt cornua cervum.
Imbelles damae quid nisi praeda sumus?

23. Lepus quasi[67] levipes, quia velociter currit. Unde et Graece pro cursu λάγως dicitur: velox est enim animal et satis timidum.

24. Cuniculi genus agrestium animalium dicti quasi caniculi, eo quod canum indagine capiantur, vel excludantur a[68] speluncis.

25. Sus dicta, quod pascua subigat, id est terra subacta escas inquirat[69].

vulg. — 40) Sic Gu. 1. — *caprae agr.* vulg. — 41) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. va. Ar. — Vulg. *ἀπὸ τοῦ ὀξὺ δέρκεσθαι.* — Vv. *ἀπὸ τοῦ* om. Gu. 1. 2. 3. — *id est ὀξυδερκ.* Gu. 4. — 42) *dorcas* Gu. 1. — *id est recte dorcas* Gu. 2. — *id est dorcas* pr. va. — 43) *Idem* Gu. 1. 2. al. — 44) *idem* Gu. 2. — *id est* Gu. 1. — 45) *ad* om. Gu. 2. al. — 46) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *sublimibus* vulg. — 47) *inhabitant* Gu. 2. — 48) Sic Gu. 1. — *vocat* vulg. — 49) *qui* va. — 50) *fluenta* al. va. — 51) *et* pro *ut* scripsi cum Arev. — *ut suscipiant* al. — 52) Sic Gu. 1. — *persenserint* vulg. — *praesens.* va. — 53) Sic Gu. 1. — *se cornib.* vulg. 54) *in* om. Gu. 1. al. va. — 55) *perspexerint* al. — 56) *Dictamum* (vt num sic) Gu. 2. va. sine var. lect. — *ipsam* pro *ipsi* Gu. 1. — 57) *Nam et p.* pr. — *eo* Gu. 1. 2. al. va. — *ea* vulg. — 58) *rectis* Gu. 1. al. — 59) *portentis* al. — *portensis* ed. Vulcan. — *protensis* pr. va. — 60) *hirta* Ar. — 61) *Innuli* Ar. — 62) *ab innuere . . . abscond.* om. Gu. 2. — *ab nuere* pr. va. — 63) *quod nutum* Gu. 1. — 64) Sic Ar. va. — *imbecille* vulg. — 65) Epigr. XIII, 94. — 66) *tuetur* ed. Goth. — 67) *quasi* om. Gu. 1. 2. pr. — 68) *a* pro *ab* Gu. 1. — 69) *quaerat* Gu. 2.

Verres, quod grandes habeat[1] vires.

Porcus quasi spurcus[2]. Ingurgitat enim se coeno, luto immergit, limo illinit. Horatius[3]:

Et amica luto sus.

hinc etiam spurcitia, vel spurius nuncupatur[4].

26. Porcorum pilos setas vocamus, et setas a sue dictas: a quibus et sutores vocantur, quod ex setis suant, id est consuant pelles.

27. Aper a feritate vocatur[5], ablata e[6] litera, et subrogata p. Unde[7] et apud Graecos *σύαγρος*[8], id est ferus dicitur. Omne enim, quod ferum est et immite, abusive agreste vocamus.

28. Iuvencus dictus, eo quod iuvare incipiat hominum usus in terra colenda[9], vel quia apud gentiles Iovi semper ubique iuvencus immolabatur, et[10] nunquam taurus. Nam in victimis etiam aetas considerabatur.

29. Taurus Graecum nomen est, sicut et[11] bos. Indicis tauris[12] color fulvus est, volucris pernicitas, pilis in contrarium versis, caput circumflectunt[13] flexibilitate, qua volunt, tergi duritia omne telum respuunt immiti feritate.

30. Bovem Graeci *βοῦν*[14] dicunt. Hunc Latini trionem vocant, eo quod terram terat, quasi terionem. Naevius:

Trionum hic moderator[15] *rusticus.*

Cuius latitudo pellium[16] a mento ad crura palearia dicuntur[17], a pelle ipsa, quasi pellearia, quod est generositatis in bove signum. Boum in sociis eximia pietas. Nam alter alterum inquirit, cum quo ducere collo aratra consuevit, et frequenti mugitu pium testatur affectum, si forte defecerit.

31. Vacca dicta, quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum, sicut leo leaena, draco dracaena.

32. Vitulus et vitula a viriditate vocata[18] sunt, id est aetate[19] viridi, sicut virgo. Vitulam autem parvam esse[20] et[21] nondum enixam. Nam enixa iuvenca est, aut[22] vacca.

33. Bubali vocati per derivationem, quod sint[23] similes boum: adeo indomiti, ut pro[24] feritate iugum[25] non recipiant. Hos Africa procreat.

1) *habent* Gu. 1. — *habeant* Gu. 2. — 2) *sporcus* al. — 3) Horat. Epist. I, 2, 26. — 4) *spurcitiam vel spurios nuncupatos* al. — 5) Sic Gu. 1. — *vocatus* vulg. — 6) *f* ed. va. — 7) *unde* om. va. — 8) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *σῦς ἄγριος* vulg. — 9) Sic Gu. 1. — *in excol. terr.* vulg. — *in colendo terram* al. — 10) *et* addidi e Gu. 1. — 11) *et* om. Gu. 2. — 12) *Indiciis taurinus* Gu. 1. — *Indicium tauri* Gu. 2. — 13) *circumplectunt* Gu. 1. — *circumplectuntur* Gu. 2. — 14) *boen* Gu. 1. — *boeti* Gu. 2. — *boeten* pr. va. — 15) Sic Gu. 1. 4. pr. va. Ar. var. lect. ap. Goth. — *Trionem hic moderatur* vulg. — 16) *est pell.* Gu. 1. — 17) *dicunt* Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. Ar. — *vocati* vulg. — 19) *ab aet.* va. — 20) Sic Gu. 1. 2. al. — *Vitula — parva est* vulg. — *ergo* pro *autem* Gu. 2. al. Ar. — 21) *et* om. Ar. — 22) *id est* Gu. 1. — 23) *sunt* al. — 24) *pro* pro *prae* Gu. 1. — *propter feritatem* Gu. 2. — 25) *cervicibus* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 26) *immensa* addidi e Gu. 1. — 27) *protensa* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 28) *dicti uri ἀπὸ τῶν ὄρων* add. Ar. — 29) *humiliores* al. — 30) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *accumbant* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — *Graeci . . . dicunt* vulg. — 32) Sic Gu. 1. 4. va. Ar. — *Camor* vulg. Vulcan. suspic. *κάμπυλον*. Etymolog. Graecum: *κάμηλος τὸ ζῶον, ὅτι χαμαὶ καθημένη αἴρει τὸ φορτίον, ὡσὶ χάμηλος. ἐτυμολογεῖται καὶ παρὰ τὸ κάμπτειν τοὺς μηροὺς ἐν τῷ καθέσθαι*

34. Uri agrestes boves sunt in Germania, habentes cornua immensa[26] in tantum[27], ut regiis mensis insigni capacitate ex eis gerulae fiant[28].

35. Camelis causa nomen dedit, sive quod quando onerantur, ut breviores et humiles[29] fiant, accubant[30], quia Graece *χαμαὶ* humile et breve dicitur[31], sive quia curvus est dorso. Camur[32] enim[33] Graeco verbo[34] curvum significat. Hos licet et aliae regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt autem sibi. Nam Arabici bina tubera in dorso habent, reliquarum regionum singula.

36. Dromeda genus est camelorum, minoris quidem staturae, sed velocioris[35]. Unde et nomen habet[36]. Nam *δρόμος* Graece cursus velocitas[37] appellatur. Centum enim[38] et[39] amplius milia[40] una[41] die pergere solet[42]. Quod animal sicut ovis et bos[43] et camelus ruminat.

37. Ruminatio autem dicta[44] a rumine[45] eminente gutturis parte, per quam dimissus cibus a certis revocatur animalibus[46].

38. Asinus et asellus a sedendo dictus[47], quasi assedus[48]: sed hoc nomen, quod magis equis conveniebat, ideo hoc animal[49] sumpsit, quia priusquam equos caperent homines, huic praesidere coeperunt. Animal quippe tardum et nulla ratione renitens, statim, ut voluit, sibi homo substravit[50].

39. Onager interpretatur asinus ferus[51]. *Ὄνον* quippe Graeci asinum vocant: *ἄγριον* ferum. Hos Africa habet magnos, et indomitos et in deserto vagantes. Singuli autem feminarum gregibus praesunt. Nascentibus masculis[52] celant, et testiculos eorum morsu[53] detruncant, quod[54] caventes matres eos in secretis locis occultant.

40. Asinos Arcadicos dictos[55], eo[56] quod ab Arcadia primum vecti sint[57] magni et alti. Minor autem asellus agro plus necessarius est, quia et laborem tolerat et negligentiam[58] propemodum non recusat.

41. Equi dicti, eo quod quando[59] quadrigis iungebantur, aequabantur, paresque forma et similes cursu copulabantur.

42. Caballus autem a cavo pede dictus[60], propter quod gradiens ungula impressa terram concavat[61], quod reliqua animalia non habent. Inde et sonipes, quod pedibus sonat.

43. Vivacitas equorum multa: exultant enim in campis, odorantur[62] bellum, excitan-

κάμηρός τις οὖσα. Cfr. Festus p. 34. v. *Camara.* et Commentar. ad eund. loc. p. 362. ed. Lindemann. Corp. Gramm. Vol. II. Arev. citat suum commentar. ad Prudent. *περὶ στεφ.* 12, 53. — 33) *enim* om. Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. — Vulg. *verbo Graeco.* Ar. *verbum Graecum.* — 35) *cursus* al. add. — 36) *habent* Gu. 2. — 37) *et vel.* Gu. 1. al. pr. — *vel vel.* Gu. 2. — 38) *enim* addidi e Gu. 1. 2. — 39) *et eo ampl.* va. — 40) Sic Gu. 1. Ar. — *miliaria* vulg. — *centum enim milia et ampl.* Gu. 2. — 41) *una* pro *uno* Gu. 1. 2. — 42) *currunt* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. — *bos et ovis* vulg. — 44) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 45) *ruma* Ar. var. lect. ap. Goth. — 46) Sic Gu. 1. 2. — *a certis an. rev.* vulg. — 47) *dicitur* al. — 48) *adsedus* al. ap. Goth. — 49) *hoc* om. Gu. 2. — *hoc ab antiquis an.* al. — 50) *homo sibi substr.* va. — 51) *ferox* Gu. 2. — 52) *parvulis* Gu. 1. — 53) *morsibus* al. — 54) vulg. add. *tamen*, quod om. Gu. 1. 2. pr. — *celantes* ed. Goth. — Al. vv. *quod . .. occ.* om. — 55) Accusativos pro nominativis exhibet Gu. 1. al. — 56) *eo* addidi e Gu. 1. 2. va. — 57) *sunt* Gu. 1. — 58) *negligentias* va. — 59) *quum* al. — 60) Sic Gu. 1. — Vulg. *Caballus a cavando dictus.* Ed. va. his praeponit: *Cavallus antea a cavo dictus.* — Gu. 2. *Cavallus antea cavo dictus.* — 61) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *concavet.* — 62) *etiam* add. va.

tur sono[1] tubae ad praelium: voce accensi ad cursum provocantur: dolent[2], cum victi fuerint: exultant, cum vicerint. Quidam hostes in bello sentiunt, adeo, ut adversarios morsu petant. Aliqui etiam proprios dominos recognoscunt: obliti mansuetudinis[3], si mutentur: aliqui praeter dominum dorso nullum[4] recipiunt. Interfectis, vel morientibus[5] dominis multi lacrimas fundunt. Solum enim equum dicunt propter hominem lacrimari[7], et doloris affectum sentire. Unde[8] in centauris equorum et hominum natura permixta est.

44. Solent etiam[9] ex equorum vel[10] moestitia, vel alacritate eventum futurum dimicaturi colligere. Aetas longaeva equis Persicis, Hunnicis[11], Epiroticis[12] ac Siculis in annos[13] ultra quinquaginta: brevior autem Hispanis ac Numidis et Gallicis, frequens opinio est.

45. In generosis equis, ut aiunt veteres, quatuor spectantur[14]: forma, pulchritudo, meritum atque color. Forma, ut sit validum corpus et solidum robori[15], conveniens altitudo[16], latus substrictum[17], maximi et rotundi[18] clunes, pectus late patens; corpus omne musculorum densitate nodosum, pes siccus[19], et cornu concavo solidatus[20].

46. Pulchritudo, ut sit exiguum caput et siccum, pelle prope ossibus adhaerente, aures breves et acutae, oculi magni, nares patulae et erecta cervix, coma densa et cauda, ungularum soliditatis[21] fixa rotunditas.

47. Meritum, ut sit animo audax, pedibus alacer, trementibus membris, quod est fortitudinis indicium[22]: quique ex summa quiete facile concitetur, et[23] excitata festinatione non difficile teneatur. Motus autem equi in auribus[24] intelligitur: virtus in membris trementibus.

48. Color[25] hic praecipue spectandus[26]: badius, aureus, roseus, mirteus, cervinus, gilvus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badioque distinctus: reliquis[27] varius color, vel cinericius[28] deterrimus.

49. Badium autem antiqui vadium dicebant, quod inter caetera animalia fortius vadat. Ipse est et spadix[29], quem phoenicatum vocant: et dictus[30] a colore palmae[31], quam Siculi spadicam[32] vocant.

50. Glaucus vero est veluti pictos habens oculos[33] et quodam splendore perfusos. Nam glaucum veteres dicunt[34] *.

Gilvus autem melinus[35] color est subalbulus[36].

Guttatus, albus nigris intervenientibus punctis.

1) Sic Gu. 1. Ar. — *sonitu* vulg. — 2) *enim* add. pr. — 3) *mansuetudine* Gu. 2. — 4) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *nullum dorso.* — 5) *mortuis* al. — 6) Sic Gu. 1. al. va. — vulg. *effundunt.* — 7) Sic Gu. 1. 2. al. va. (*dicunt* om. Gu. 2. al. va.) — Vulg. *Solius equi est.* — *lacrimare* Gu. 1. 2. va. — 8) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — 9) *etiam* pro *enim* Gu. 1. 2. Ar. — 10) *vel* addidi e Gu. 1. 2. va. — 11) Sic Ar. — Vulg. *Ugnicis* — *Hunnitis* Gu. 2. — *Ungaricis* ed. Goth. — 12) *et Epirotis* Gu. 1. — *et pirotis* Gu. 2. — 13) Sic Gu. 1. — *in annis* vulg. — 14) *exsp.* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 15) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *robore* vulg. — 16) *latitudo* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. pr. va. — 17) Sic Gu. 1. va. — *substrictus* Gu. 2. pr. — *substrictius* vulg. — *venter substrictus* Arev. e Columell. VI, 29. — 18) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *maximae et rotundae* vulg. — 19) *pedes siccos* Gu. 2. — 20) *solidatos* Gu. 2. — *consolidatus* al. — 21) *soliditate* pr. va. Ar. — *soliditati* Gu. 2. — 22) Sic Gu. 1. (*ei* pro *est*) 2. Ar. — *indic. fort.* vulg. — 23) *et* pro *vel* Gu. 1. — *vel ex citata* Ar. — 24) Sic Gu. 1. va. Ar. — *in naribus* vulg. — 25) *autem* add. Gu. 2. va. — 26) *exsp.* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 27) *reliquus* Gu. 2. — 28) Sic Gu. 1. al. — *cinereus* vulg. — 29) *spadus* Gu. 2. — 30) *spadix* add. vulg., sed om. Gu. 1. — *spadus* Gu. 2. — 31) *palmes* va. — 32) *spadicem* Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. — Vulg. *oculos hab.* — 34) Sic Gu. 1. — *dicebant* vulg. Vulg. sequitur *album*, sed om. Gu. 1. 2. et gothici. Lacunae signum apposui. Cfr. tamen cap. 6, 22. — 35) *medius* Gu. 1. —

51. Candidus autem et albus invicem sibi differunt. Nam albus cum quodam pallore est: candidus vero est[37] niveus et pura luce perfusus.

Canus dictus, quia ex candido colore et nigro est[38].

Scutulatus vocatus propter orbes, quos habet candidos inter purpuras[39].

52. Varius, quod vias habeat imparium colorum[40]. Qui autem albos tantum pedes habent, petili[41] appellantur: qui frontem albam, callidi[42].

53. Cervinus est, quem vulgo[43] gauranem dicunt.

Aeranem idem vulgus vocat, quod in modum aerei sit coloris.

Mirteus autem est pressus in purpura.

54. Dosinus autem dictus, quod sit color eius[44] de asino: idem et cinereus. Sunt autem hi de agresti genere orti, quos equiferos dicimus, et proinde ad urbanam dignitatem transire non possunt.

55. Mauros niger est. Nigrum enim Graeci *μαῦρον* vocant[45].

Mannus vero equus brevior est, quem vulgo buricum[46] vocant.

Veredos antiqui dixerunt, quod veherent redas, id est ducerent, vel quod vias publicas currant, per quas et redas ire solitum erat.

56. Equorum tria genera sunt: unum generosum, praeliis et oneribus aptum: alterum vulgare atque gregarium ad vehendum, non ad equitandum aptum: tertium ex permixtione diversi generis ortum, quod etiam[47] dicitur bigenerum[48], quia ex diversis nascitur, ut mulus.

57. Mulus[49] a Graeco tractum vocabulum habet. Graece enim hoc vocatur[50], vel quod iugo pistorum subactus tardas molendo ducat in gyrum molas. Iudaei[51] asserunt, quod Anaa abnepos Esau equarum greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, ut mulorum inde nova contra naturam animalia nascerentur. Onagros quoque admissos esse ad hoc[52] ad asinas: et ipsum istiusmodi reperisse concubitum, ut ex his velocissimi asini[53] nascerentur.

58. Industria quippe humana diversum animal in coitum[54] coegit, sicque adulterina commixtione genus aliud reperit, sicut et Iacob contra naturam colorum similitudines procuravit[55]. Nam[56] tales foetus oves illius concipiebant, quales umbras arietum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur.

59. Denique et hoc ipsum in equarum gregibus[57] fieri fertur, ut generosos obiiciant equos visibus concipientium, quo eorum similes concipere et creare possint. Nam et columbarum

36) Sic Gu. 1. — *subalbidus* vulg. — 37) *est* addidi e Gu. 1. — 38) *cand. col. est et nigro* va. — 39) *purpureos* ed. Goth. — 40) Sic Gu. 1. — Vulg. *colorum imp.* — 41) Sic Gu. 1. Ar. — *peteli* Gu. 2. pr. var. lect. ap. Goth. — *petuli* al. — *petelli* al. — 42) Sic Ar. — *calidi* vulg. — *candidi* al. — *calidi candidi* va. Glossar. Callidus λευκομέτωπος. — 43) *vulgus* al. — 44) *eius* om. Gu. 2. — 45) *vocatur* pr. — *Mauros* Ar. — *Maurum* vulg. — 46) Sic Ar. — *brunitum, vel brunitium* vulg. — *brunnium* Gu. 1. — *brunicum vocant vel brunitium* pr. — *q. vulg. brunicium vocant* va. — Om. *vel brun.* Gu. 1. 2. Ar. — *vel* om. Gu. 2. — 47) *et* va. — 48) Sic Gu. 1. — *bigen. dic.* vulg. — 49) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. — *Graece enim hoc vel* etc. Gu. 2. — *Graece est enim hoc velut quod* al. — *Graecum est enim hoc vel quod* al. — *habet eo scilicet, quod* al. — Ar. om. *Graece enim.* At nemo, puto, intellexit sensum, qui est: Vocabulum *mulus* vel a Graeco est, vel ab eo quod etc. Ceterum Grial. in vv. *Tardas . . . molas* senarium poetae reperisse se putat, quod haud est incredibile. — 51) Ex Hieron. in Genes. c. 36. — 52) Sic Gu. 1. — *adm. esse ob hoc* vulg. — *ob hoc adm. esse* Gu. 2. — 53) Sic Gu. 1. — *vel. ex his as.* vulg. — 54) Sic Gu. 2. va. Ar. — *in coitu* vulg. — 55) *procreavit* va. — 56) Hieron. in Genes. c. 30. — 57) *grege* al. pr.

dilectores depictas[1] ponunt pulcherrimas columbas eisdem locis, quibus illae versantur, quo rapiente visu similes generent.

60. Inde est, quod quidam gravidas mulieres iubent nullos intueri turpissimos animalium vultus, ut cynocephalos et simias[2], ne visibus occurrentes similes foetus pariant. Hanc enim esse feminarum naturam[3], ut quales prospexerint[4], sive mente conceperint in extremo voluptatis aestu, dum concipiunt, talem et[5] sobolem procreent[6]. Etenim animal[7] in usu Venerio formas extrinsecus transmittit intus[8], eorumque satiata typis rapit species eorum in propriam qualitatem.

61. In animantibus bigenera dicuntur, quae ex diversis nascuntur, ut mulus ex equa et asino: burdo ex equo et asina: hibridae ex apris et porcis: tityrus ex ove et hirco: musmo[9] ex capra et ariete. Est autem dux gregis.

CAP. II. *De bestiis.*

1. Bestiarum vocabulum proprie convenit leonibus, pardis et lupis, tigribus[10], et vulpibus, canibus[11], et simiis ac[12] caeteris, quae vel ore, vel unguibus saeviunt, exceptis serpentibus. Bestiae autem dictae a vi, qua saeviunt.

2. Ferae appellatae[13], eo[14] quod naturali utuntur[15] libertate, et desiderio suo ferantur. Sunt autem liberae earum voluntates[16], et huc atque illuc vagantur, et quo animus duxerit, eo feruntur.

3. Leonis vocabulum ex Graeca origine inflexum est in Latinum. Graece[17] enim *λέων* vocatur, et est nomen nothum, quia ex parte corruptum[18]. Leaena vero totum Graecum est, sicut et dracaena. Ut autem[19] lea dicatur, usurpatum est a poetis. Leo autem Graece, Latine rex interpretatur, eo quod princeps est[20] omnium bestiarum.

4. Cuius genus trifarium dicitur. E quibus breves et[21] iuba crispa imbelles[22] sunt: longi et coma simplici acres[23]. Animos eorum frons et cauda indicat. Virtus eorum in pectore: firmitas autem[24] in capite. Septi[25] a venatoribus terram contuentur, quo minus conspectis venabulis terreantur. Rotarum timent strepitus, sed ignes[26] magis.

5. Cum[27] dormierint, vigilant oculi: cum ambulant, cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inveniat. Cum genuerint catulum, tribus diebus et tribus noctibus catulus dormire fertur: tunc deinde patris fremitu, vel rugitu veluti tremefactus cubilis locus dicitur suscitare[28] catulum dormientem.

6. Circa hominem leonum natura est benigna[29], ut nisi laesi nequeant irasci. Patet

1) *et depictas* Gu. 1. — 2) *simios* Ar. — 3) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *feminar. dicunt esse nat.* — 4) *perspexerint* Gu. 2. pr. va. — 5) *et* add. Gu. 1. 2. va. — 6) *procreant* Gu. 1. 2. — 7) *anima* va. — 8) Sic Gu. 1. — *intus transm.* vulg. — 9) Sic Gu. 1. Ar. — *musino* vulg. — *museno* va. — *musinco* al. ap. Goth. — 10) Sic Gu. 1. 2. Ar. (*et* om. Gu. 2. Ar.) — *tigrib. pard.* vulg. — *et lupis* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 11) Vulg. *canibusque*, sed *que* om. Gu. 1. va. — 12) *ac* pro *et* Gu. 1. 2. va. Ar. — 13) *appellantur* Gu. 2. — 14) *eo* addidi e Gu. 1. — 15) Sic Gu. 1. — *utantur* vulg. — 16) Sic Gu. 1. Ar. — *voluptates* vulg. — 17) *Graeci . . . . vocant* Gu. 2. — 18) *habemus* add. Gu. 2. va. — 19) *leaena* add. vulg. sed om. Gu. 1. — 20) Sic Gu. 1. — *princ. sit* Gu. 2. Ar. — *sit princ.* vulg. — 21) *et* pro *ac* Gu. 1. 2. — 22) *imbecilles* Gu. 1. — 23) *acriores* al. — 24) *autem* addidi e Gu. 1. — 25) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. va. Ar. — *ignis* vulg. — 27) *Quando* Gu. 2. — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *suscit. dic.* — 29) *benigna* om. Gu. 2. al. va. — 30) lib. V, 1035. — 31) *Scimusque leon.* Gu. 2. va. — *scimiis* pr. — 32) *volucrum* Gu. 2. — *velocem* al. — *celerem et velocem* al. — *celerem* al. — 33) *et*

enim eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis enim parcunt: captivos obvios repatriare permittunt: hominem non nisi in magna fame interimunt. De quibus Lucretius[30]:

Scymnique[31] *leonum*, etc.

7. Tigris vocata propter volucrem[32] fugam. Ita enim nominant Persae et Medi[33] sagittam. Est enim bestia variis distincta maculis, virtute et velocitate mirabilis: ex cuius nomine flumen Tigris appellatur, quod is rapidissimus sit omnium fluviorum. Has magis Hyrcania gignit.

8. Panther dictus sive quod omnium animalium sit amicus[34], excepto dracone, sive quia et societate sui[35] generis gaudet, et ad eandem similitudinem quicquid accipit[36], reddit. *Πᾶν* enim Graece[37] omne dicitur. Bestia[38] minutis orbiculis superpicta, ita ut oculatis[39] ex fulvo circulis, nigra vel alba distinguatur varietate.

9. Haec semel omnino parturit: cuius causae ratio manifesta est. Nam cum in utero matris coaluere[40] tres[41] catuli, maturisque[42] ad nascendum viribus pollent, odiunt temporum moras. Itaque oneratam foetibus vulvam tanquam obstantem partui unguibus lacerant: effundit illa partum, seu potius dimittit, dolore cogente. Ita postea corruptis et cicatricosis sedibus genitale semen infusum non haeret[43] acceptum, sed irritum resilit. Nam Plinius[44] dicit animalia cum acutis unguibus frequenter parere non posse. Vitiantur enim intrinsecus se moventibus catulis.

10. Pardus secundus post pantherem est, genus varium et[45] velocissimum et praeceps ad sanguinem. Saltu enim ad mortem ruit.

11. Leopardus ex adulterio leaenae nascitur et pardi[46], et tertiam originem efficit: sicut et Plinius in naturali historia[47] dicit, leonem cum parda, aut pardum concumbere cum leaena[48], et[49] ex utroque coitu degeneres partus creari, ut mulus et burdo[50].

12. Rhinoceros[51] a Graecis vocatur[52]. Latine interpretatur in nare cornu. Idem et monoceros, id est unicornus[53], eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum quatuor: ita acutum et validum, ut quicquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nam et cum elephantis[54] saepe certamen habet, et in ventre vulneratum prosternit.

13. Tantae autem esse fertur[55] fortitudinis, ut nulla venantium virtute capiatur: sed, sicut asserunt, qui naturas animalium scripserunt, virgo puella praeponitur[56], quae venienti sinum aperit, in quo[57] omni ferocitate deposita caput ponit, sicque soporatus velut inermis capitur.

14. Elephantem Graeci a magnitudine corporis vocatum putant, quod formam montis praeferat. Graece enim mons *λόφος*[58]. Apud Indos autem a voce barro[59] vocatur. Unde et

Graeci et Medi Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *amicus sit* vulg. — 35) *sive quod sui* etc. *soc. sui gen.* pro vulg. *sui gen. soc.* Gu. 1. — 36) *accepit* al. — 37) *Graece* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 38) *est haec* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. Ar. — *haec est* pr. va. — 39) *occultatis* Gu. 1. — 40) *coaluerint* Gu. 2. — 41) *tres* addidi e Gu. 1. — 42) *que* om. Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. va. Ar. — *erit* vulg. — 44) Hist. Nat. VIII, 16. sect. 17. — 45) *ac* Gu. 2. — 46) Sic Gu. 1. — Vulg. *et pardi nasc.* — 47) lib. VIII, 16. sect. 17. — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *cum leaena conc.* — 49) *et* om. Gu. 1. — *ex* om. Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. Ar. — *ut mulus et asinus* Gu. 2. — *ut mulus ex equa et asino* vulg. — 51) *Rinoceron* et *monoceron* Gu. 1. 2. pr. va. — 52) Sic Gu. 1. — *vocatus* vulg. — 53) Sic Gu. 1. — *unicornis* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. al. — *elephante* vulg. — *elephanti* pr. — 55) Sic Gu. 1. 2. (*fertur* om.) — *est* vulg. — 56) *propon.* va. — 57) *ille* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 58) Sic Ar. — *clifio* vulg. — *el efio* al. pr. va. — 59) *barrus* Ar. De Indico nomine vid. Lindemann. in Comment. ad Fest. p. 343. Corp. Gramm. Vol. II. v. *Barrire.* Gisbert. Cuper. Exerc. I. c. 1. notat e Thoma Hyde, nunc etiam *Bari* seu *Bri* elephanti nomen

vox eius barritus dicitur, et dentes[1] ebur. Rostrum autem promoscida[2] dicitur, quoniam illo[3] pabulum ori admovet[4], et est angui similis, vallo munitus eburneo.

15. Hos boves Lucas dictos ab antiquis Romanis[5]: boves, quia nullum animal grandius videbatur[6]: Lucas, quia in Lucania illos primus Pyrrhus in praelio Romanis obiecit[7]. Nam hoc genus animantis in rebus bellicis aptum est. In eis enim Persae et Indi ligneis turribus collocatis[8], tanquam de muro iaculis dimicant. Intellectu autem et memoria multa vigent.

16. Gregatim incedunt: motu, quo valent, salutant[9]: murem fugiunt: aversi[10] coeunt: quando autem pariunt[11], in aquis vel in insulis[12] dimittunt foetus, propter dracones, quia inimici sunt et ab eis implicati[13] necantur. Biennio autem portant foetus, nec amplius, quam semel gignunt, nec plures, sed tantum unum. Vivunt autem[14] annos trecentos[15]. Apud solam Africam et Indiam elephanti prius nascebantur: nunc sola India eos[16] gignit.

17. Gryphes[17] vocatur, quod sit animal pennatum et quadrupes. Hoc genus ferarum in Hyperboreis nascitur montibus[18]. Omni parte corporis leones sunt: alis[19] et facie aquilis[20] similes, equis[21] vehementer infesti. Nam et homines visos[22] discerpunt.

18. Chamaeleon non habet unum colorem, sed diversa est[23] varietate conspersus, ut pardus. Dictus autem ita[24] *. Huius chamaeleontis corpusculum ad colores, quos videt, facillima conversione variatur, quod aliorum animalium[25] non est ita ad conversionem facilis copulatio[26].

19. Camelopardus[27] dictus[28], quod dum sit ut pardus albis maculis superaspersus, collo equo similis, pedibus bubulis[29], capite tamen camelo est similis. Hunc Aethiopia gignit.

20. Lyncis[30] dictus, quia in luporum genere numeratur: bestia maculis terga distincta[31], ut pardus, sed similis lupo. Unde et ille λύκος, iste lyncis. Huius urinam converti[32] in duritiam pretiosi lapidis dicunt, qui lyncurius[33] appellatur, quod et ipsos[34] lynces sentire, hoc documento probatur. Nam egestum liquorem arenis, in quantum potuerint, contegunt, invidia quadam naturae, ne talis egestio transeat in usum humanum. Lynces dicit Plinius Secundus[35] extra foetum[36] unum non admittere.

21. Castores a castrando dicti sunt. Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus, propter quod cum praesenserint[37] venatorem, ipsi se castrant et morsibus virilia[38] amputant. De quibus Cicero in Scauriana: *redimunt se a*[39] *parte corporis, propter quam*[40] *maxime expetuntur.* Iuvenalis[41]:

esse apud Indos. — 1) *eius* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. Ar. — 2) *proboscis* Ar. — *proboscida* al. — *promoscide* va. — *promuscida* al. — 3) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — Vulg. *quo ille.* — 4) *ammovet* Gu. 2. — *eburno* Ar. pro *eburneo.* — 5) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Lucanos vocabant antiqui Romani* vulg. et sic mox iidem libri *Lucas.* — 6) Sic Gu. 1. — *videbant* vulg. — 7) Sic Gu. 1. — *obiecit Rom.* vulg. — 8) *collocati* Gu. 1. — 9) *homines* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — *hom. salut.* al. — 10) *adversi* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. — *parturiunt* vulg. — 12) Gu. 1. *vel in insulis, vel in silvis.* — *vel in ins.* Gu. 2. al. pr. va. — 13) *implicatu* Gu. 1. — 14) *autem* om. Ar. — 15) *annis trecentis* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. — Vulg. *eos India.* — 17) *Gryps* Ar. Saepe autem apud infimae Latinitatis scriptores a genitivis alii nominativi derivantur, ut infra *Lyncis* §. 20. *calcis* pro *calx* etc. — 18) Sic Gu. 1. 2. — *mont. nasc.* vulg. — 19) *sed alis* Gu. 2. va. — 20) *aquilae* al. — 21) *et equis* Ar. — 22) Sic Gu. 1. Ar. al. ap. Goth. — 23) *est* addidi e Gu. 1. va. — 24) *Dictum ita* Gu. 1. — Vulg. sequuntur haec: *eo quod cameli similitudinem habet et leonis,* quae absunt a Gu. 1. 2. va. (*eo quod* retinet). — Gu. 2. om. *ita* et *huius.* Inclusit Arev. — 25) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *animal. alior.* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *corpulentia.* — 27) Sic Gu. 1. Ar. — *Cameleon pardus* vulg. — 28) *dictus* om. Gu. 1. — 29) Sic Ar. — *bubalis* vulg. — 30) Sic Gu. 1. 2. al. h. l. et postea. — *Lynx* vulg. — 31) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *distincta terga* vulg. — 32) *convertere se* Gu. 2. — 33) Sic Ar. —

Qui se
Eunuchum ipse facit, cupiens evadere damno[42]
Testiculi.

Ipsi sunt et Fibri, qui etiam Pontici canes vocantur.

22. Ursus fertur dictus, quod[43] ore suo formet foetus, quasi orsus. Nam aiunt eos informes generare partus, et carnem quandam nasci, quam mater lambendo in membra componit. Unde est illud[44]:

Sic format lingua foetum cum protulit ursa.

Sed hoc immaturitas partus facit: denique tricesimo die generat. Unde evenit, ut praecipitata foecunditas informis procreetur[45]. Ursorum caput invalidum: vis maxima in brachiis et in lumbis[46]. Unde interdum erecti insistunt.

23. Lupus Graeca derivatione in linguam nostram transfertur. Lupos enim dicunt illi λύκους[47]: λύκος autem Graece a morsibus appellatur, quod rabie rapacitatis quaeque invenerit trucidet. Alii lupos vocatos aiunt, quasi leopos, quod quasi leoni, ita sit illi virtus in pedibus: unde et[48] quicquid pede presserit, non vivit.

24. Rapax autem bestia et cruoris[49] appetens: de quo rustici aiunt, vocem hominem perdere, si eum lupus prior[50] viderit[51]. Unde et subito tacenti dicitur: *Lupus*[52] *in fabula.* Certe si se praevisum[53] senserit, deponit feritatis audaciam. Lupi toto anno non amplius, quam dies duodecim[54] coeunt: famem diu portant, et post longa[55] ieiunia multum devorant. Lupos Aethiopia mittit cervice iubatos, et tanto[56] varios, ut nullum eis dicant colorem abesse[57].

25. Canis nomen Latinum Graecam etymologiam videtur habere[58]. Graece enim κύων dicitur, licet quidam eum[59] a canore latratus appellatum existiment[60], eo quod insonet[61]: unde et canere. Nihil autem sagacius canibus. Plus enim sensus caeteris animalibus habent.

26. Nam[62] soli sua nomina recognoscunt: dominos suos diligunt: dominorum tecta defendunt: pro dominis suis[63] se morti obiiciunt: voluntarie ad praedam cum domino suo currunt[64]: corpus domini sui etiam mortuum custodiunt et[65] non relinquunt. Quorum postremo naturae[66] est, extra homines esse non posse. In canibus duo sunt[67], aut fortitudo, aut velocitas.

Ligurius vulg. — 34) *ipsas* Gu. 1. 2. — 35) Locum in Hist. Nat. non reperi. Est e Serv. ad IV. Aen. *Degere more ferae.* — 36) *foetum* om. Gu. 1. — al. *extra unum non adm. foetum.* — 37) *senserint* Gu. 2. — *persens.* al. — 38) Sic Gu. 1. — *vires suas* vulg. — 39) *ea a parte* Gu. 2. — 40) Sic Ar. — *quod* vulg. Locus Ciceronis e Scauriana est ap. Beier. ed. Fragm. Oratt. p. 139. §. 7. Citat eundem Serv. Georg. I, 59. — 41) Sat. XII, 34. seq. — 42) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. Iuven. — *damna* Gu. 1. — *damnum* vulg. — 43) *eo quod* Gu. 2. — 44) Dracontii carmen putaverat Grial. At ibi non reperiri testatur Arev. — 45) *informes procreet* Ar. — *partus* al. add. — 46) *in* om. Gu. 2. — 47) Sic Gu. 1. — *illi λύκους dic.* vulg. — 48) *et* add. Gu. 1. va. — 49) *cruores* Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. — *prior lupus* vulg. — *lupus prius* Gu. 2. — 51) *inspexerit* Gu. 2. — 52) *est* add. Ar. — 53) Sic Gu. 1. 2. va. pr. Ar. — *prius visum* vulg. — 54) Sic Gu. 1. Ar. — *diebus duod.* al. pr. va. — *duod. diebus* vulg. — 55) *illa* add. al. — 56) Sic Gu. 1. 2. al. — *tantum* vulg. — 57) Sic Gu. 1. — *col. dic. eis* ed. Goth. — *col. dic. illis* vulg. — *col. illis dic.* Gu. 2. Ar. — 58) *hab. vid.* Gu. 2. — 59) Sic Gu. 1. — *eum quid.* vulg. — 60) Sic Gu. 1. 2. al. — *aestiment* vulg. — 61) *insonat* Gu. 1. — *insonant* Gu. 2. — 62) *Namque* vulg., sed *que* om. Gu. 1. — 63) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *domino suo* vulg. — 64) Sic Gu. 1. — *cum dom. suo ad pr.* vulg. — 65) *custodiunt et* addidi e Gu. 1. — 66) *natura* Gu. 2. Ar. — 67) Vulg. add. *spectanda* (*exsp.* al. pr. va.). quod om. Gu. 1. 2.

27. Catuli abusive dicuntur quarumlibet bestiarum filii. Nam proprie catuli[1] canum sunt, per diminutionem dicti[2].

28. Lycisci autem dicuntur, ut Plinius ait[3], canes nati[4] ex lupis[5] et canibus, cum inter se forte miscentur. Solent et Indae[6] feminae canes noctu in silvis alligatae admitti ad tigres bestias[7], a quibus insiliri et nasci ex eodem foetu canes acerrimos adeo[8] et fortes, ut in complexu leones prosternant.

29. Vulpes dicta, quasi volupes. Est enim volubilis pedibus, et nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudulentum animal, insidiisque decipiens. Nam cum[9] non habuerit escam, fingit mortem, sicque descendentes quasi ad cadaver aves[10] rapit et devorat.

30. Simiae Graecum nomen est[11] id est pressis naribus. Unde et Simias dicimus, quod suppressis[12] naribus sint, et facie foeda, rugis turpiter follicantibus: licet et capellarum sit pressum habere nasum. Alii simias Latino[13] sermone vocatas arbitrantur, eo quod multa in eis similitudo rationis humanae[14] sentitur, sed falsum est.

31. Hae elementorum sagaces nova luna exultant: media et cava tristantur. Foetus, quos amant, ante se gestant: neglecti circa matrem haerent. Harum genera quinque sunt, ex quibus cercopitheci caudas habent. Simia enim cum cauda est, quam quidam cluram[15] vocant.

32. Sphingae[16] villosae sunt comis, mammis prominentibus: dociles ad feritatis oblivionem.

Cynocephali et ipsi similes simiis, sed facie ad modum canis, unde et nuncupati.

33. Satyri facie admodum grata et gesticulatis motibus inquieti.

Callitriches toto pene aspectu a caeteris distant. Sunt enim in facie producta barba et lata cauda.

34. Leontophonos bestia modica[17], et ex eo ita vocata, quia capta exuritur: eiusque cinere aspersae carnes, et positae per compita semitarum leones necant, si quantulumcunque ex illis sumpserint.

35. Histrix[18] immite[19] animal in Africa erinacii simile, vocatum a stridore spinarum[20], quas tergo laxatas emittunt[21], ut canes vulneret insequentes[22].

Inclusit Arev. — 1) Sic Gu. 1. 2. — *cat. propr.* vulg. — 2) Sic Gu. 2. Ar. — *distincti* vulg. — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *ait Plin.* Locus est l. VIII. c. 4. — 4) *dicti* Gu. 1. — 5) *quod ex lup.* Gu. 1. — 6) *Indae* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 7) Sic Gu. 1. pr. va. — *tigrides best.* Gu. 2. Mirum est in Gu. 1. 2. pr. va. *feminas* — *alligatas.* — 8) Sic Gu. 1. — *adeo ac.* vulg. — 9) *cum* pro *dum* Gu. 1. — 10) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *volucres* vulg. — 11) Sic Gu. 1. — Vulg. *est nomen.* — 12) *pressis* Gu. 2. — 13) *a Lat.* va. Ordo est Gu. 1. — Vulg. *arb. serm. voc.* — 14) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *hum. rat.* vulg. — 15) Sic Gu. 4. et var. lect. ap. Goth. — *clunam* Gu. 1. al. ap. Goth. — *cruram* Gu. 2. pr. var. lect. ap. Goth. — *cruda* vulg. — οὔραν Ar. Vide Fest. v. *Clunam* p. 42. et Commentar. ibid. p. 379. ed. Lindem. Corp. Gramm. Vol. II. — 16) *Spingae* Gu. 1. — *Singae* Gu. 2. — *Sphinges* Ar. — 17) *best. est mod.* Gu. 2. va. — 18) *Strix* Gu. 1. — 19) *immite* addidi e Gu. 1. — 20) Sic Gu. 1. Ar. — *ab strid. sp.* Gu. 2. — *a spin. strid.* vulg. — *ab spin. strid.* va. — 21) Sic Gu. 1. — *emittit* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *inseq. vuln.* vulg. — 23) Sic Gu. 1. — *nuncupata* vulg. — 24) *moretur* Gu. 2. — 25) Sic Gu. 1. 2. — *lutum* vulg. — 26) *omnia* om. va. — 27) Sic Gu. 1. — *interranea* Gu. 2. Ar. — *interiora* vulg. — 28) Sic Gu. 1. — Vulg. *exit viva de visceribus crocodili, ipso mortuo.* — 29) Sic Ar. — *Hinc* νέοσμον vulg. — *Hinc neomon* Gu. 1. — *His neomon* pr. va. — *Haec neomon* Gu. 2. — 30) *vocatur* Gu. 2. — 31) Sic Gu. 1. ed. Goth. — *prodantur* Gu. 2. pr. Ar. vulg. — 32) „Dracontius opus sex dierum

36. Enhydros bestiola ex eo vocata[23], quod in aquis versetur[24], et maxime in Nilo. Quae si invenerit dormientem crocodilum, volutat se in luto[25] primum, et intrat per os eius in ventrem, et carpens omnia[26] interna[27] eius sic moritur[28].

37. Ichneumon[29] Graece vocatus[30], eo quod odore suo et salubria ciborum et venenosa produntur[31]. De quo Dracontius[32] ait:

Praedicit[33] *suillus vim cuiuscunque*[34] *veneni.*

Suillus autem[35] a setis est[36] nuncupatus. Hic etiam serpentes insequitur: qui, cum adversus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maxime incipit observare[37] quasi minantem: ad quam cum vim suam transfert, decepta corripitur[38].

38. Musio appellatus, quod muribus infestus sit. Hunc vulgus catum[39] a captura vocant[40]. Alii dicunt, quod catat[41], id est videt. Nam tanto[42] acute cernit, ut fulgore luminis noctis tenebras superet. Unde[43] a Graeco[44] venit catus, id est ingeniosus, *ἀπὸ τοῦ κάεσθαι*[45].

39. Furo a furvo dictus: unde et fur. Tenebrosos enim et occultos cuniculos effodit, et eiicit praedam, quam invenerit.

40. Melo, quod[46] sit rotundissimo membro, vel quod favos petat, et assidue mella captet[47].

CAP. III. *De minutis animantibus.*

1. Mus pusillum animal, Graecum[48] nomen est: quicquid vero ex eo trahit[49] Latinum fit. Alii dicunt mures, quod ex humore terrae nascantur[50]. Nam mus terra, unde et humus. His in plenilunio iecur[51] crescit, sicut quaedam maritima augentur, quae rursus minuente[52] luna deficiunt.

2. Sorex Latinum est, eo quod rodat[53] et in modum serrae praecidat. Antiqui autem soricen sauricen dicebant, sicut et clodum claudum.

3. Mustela dicta, quasi mus longus. Nam telum a longitudine dictum. Haec ingenio subdola, in domibus, ubi nutrit catulos suos, transfert mutatque sedem. Serpentes etiam et mures[54] persequitur. Duo sunt autem[55] genera mustelarum. Alterum enim silvestre[56] est distans longitudine[57], quod[58] Graeci *ἰκτίδας* vocant: alterum in domibus oberrans. Falso autem opinantur, qui dicunt mustelam ore concipere, aure[59] effundere partum.

carmine composuit Athanagildo regnante, quod poema Eugenius III. Tolet. antistes sub Cindasvintho et Reccesvintho et emendavit, et septimi diei versibus auxit. Hunc librum Gothicis characteribus scriptum bibliotheca Martini Roderici Azagrae nunc servat." *Grial.* Praeterea notat Arev. Isidorum depravato Dracontii codice usum fuisse, in quo (lib. I. carm. de Deo 515.) pro *Psyllis* Africae populis *suillus* scriptum fuerit. Et *Psyllus* optime quadrat ad versum; minime autem *suillus*, qui est *ichneumon*, qui vulgo *mus Indicus* dicitur, de quo Plin. H. N. VIII, 24. 25. — 33) *Praecidit* Gu. 2. pr. va. al. ap. Goth. — 34) *uniuscunque* Gu. 1. — *uniuscuiusque* va. — 35) *autem* om. va. — 36) *est* om. Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *observat* vulg. — 38) *corrumpitur* al. pr. va. — 39) Sic Gu. 1. Ar. — *cattum* al. — *captum* vulg. — 40) *vocat* Gu. 2. — 41) Sic al. Ar. — Vulg. *captat.* — Al. *cattat.* — 42) *tantum* Gu. 2. — *vel tam tanto* va. — 43) Vulg. *Unde et*, sed *et* om. Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. 2. — *a Graecis* vulg. — 45) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *κάσεσθαι* Gu. 3. — *κάζεσθαι* var. lect. ap. Goth. — *anotoikata* va. Om. pr. — Vulg. *καίειν.* — 46) *vel quod sit* Gu. 2. — 47) *captat* Gu. 2. — 48) *illi* add. vulg., sed om. Gu. 1. — *nomen illi* Gu. 2. — 49) *trahitur* Ar. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *nascuntur* vulg. — 51) *iecor* Gu. 2. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *decrescente* vulg. — 53) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *rodant . . . praecidant* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *muresque* vulg. — 55) Sic Gu. 1. — Vulg. *autem sunt.* — *sunt* om. Gu. 2. — 56) *silvestrum* Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. — *magnitudine* vulg. — 58) *quam* Gu. 2. — 59) *aurem* Gu. 1.

4. Mus araneus[1] *. Aranea *. Est in Sardinia animal perexiguum, araneae forma[2], quae solifuga dicitur, eo[3] quod diem fugiat. In metallis argentariis plurima[4] est, occulto[5] reptans, et per imprudentiam supersedentibus pestem facit.

5. Talpa dicta[6], quod sit damnata caecitate perpetua et tenebris[7]. Est etenim[8] absque oculis, semper[9] terram fodit, et humum egerit, atque[10] radices subter frugibus[11] comedit, quam[12] Graeci ἀσφάλακα[13] vocant.

6. Glires dicti[14], quia pingues eos efficit somnus. Nam gliscere dicimus crescere. Hieme enim tota dormiunt et immobiles quasi mortui iacent, tempore aestivo reviviscunt.

7. Ericius[15] animal spinis[16] coopertum, quod exinde dicitur nominatum, eo quod surrigit[17], quando spinis suis clauditur, quibus undique protectus est contra insidias. Nam statim ut aliquid praesenserit, primum se subrigit, atque in globum conversus, in sua arma se[18] recolligit. Huius prudentia quaedam est. Nam dum absciderit uvam de vite, sese volutat supinus[19] super eam, et sic eam exhibet natis suis.

8. Grillus nomen a sono vocis habet. Hic retro ambulat, terram terit[20], stridet[21] noctibus, venatur[22] eum formica circumligata capillo in cavernam[23] eius coniecta[24], afflata[25] prius pulvere, ne se abscondat. Ita formicae complexibus trahitur.

9. Formica dicta eo[26], quod ferat micas farris, cuius solertia multa. Providet enim in futurum[27], et praeparat in aestate[28], quod hieme comedat. In messe autem eligit[29] triticum: hordeum non tangit. Dum pluit[30] super frumentum, totum eiicit[31]. Dicuntur in Aethiopia esse formicae ad formam canis[32], quae arenas aureas eruunt pedibus[33], quas custodiunt, ne quis auferat, captantes[34] ad necem persequuntur[35].

10. Formicoleon ob hoc vocatus, quia est vel formicarum leo, vel certe formica pariter[36]. Est enim animal parvum formicis satis infestum, quod se in pulverem[37] abscondit, et formicas frumenta gestantes interficit. Proinde autem formica et leo[38] vocatur, quia aliis animantibus[39] ut formica est: formicis autem ut leo est.

CAP. IV. *De serpentibus.*

1. Anguis vocabulum omnium serpentium[40] genus[41], quod plicari et contorqueri potest.

1) Arev. ita: *Mus araneus . . . Aranea . . . Est* etc., quia in Gothicis lacunae fuerunt. Assentior, nam quum vulg. sit: *Mus araneum, cuius morsu aranea moritur; moritur* om. Gu. 1. — 2) *cuius morsu praeciduntur tecta* add. al. pr. — *aranei forma* al. — 3) *eo* om. Gu. 2. — 4) *plurimum* Gu. 2. — 5) *occultum* Gu. 1. 2. Fortasse hoc verum est. — *occulta* al. pr. — 6) *ideo dicta* vulg., sed *ideo* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — al. *eo dicta.* — 7) *et tenebris* om. al. — 8) *enim* va. — 9) *quoque* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 10) *et* Gu. 2. pr. va. — 11) *frugum subter com.* al. — 12) *quod* Gu. 2. — 13) *aphalaka* Gu. 1. — *asphacata* Gu. 2. — *asfalam* pr. va. — 14) Vulg. add. *sunt*, quod om. Gu. 1. va. — 15) *Iricium* Gu. 2. — *Heritius* Ar. — 16) *ex spinis* Gu. 1. — 17) Sic Gu. 1. — *subrigit se* vulg. — *praesenserit* pro *sens.* Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 18) *in sua se* va. — 19) Sic Gu. 1. — *sese sopin. vol.* Gu. 2. — *supin. sese* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *terebrat* vulg. — 21) *stridit* Gu. 1. — 22) *venatus est* Gu. 2. — 23) *caverna* Gu. 1. — 24) *coniecto* Gu. 1. — 25) *afflatu* Gu. 1. — *afflato* Gu. 2. va. Ar. — 26) *ab eo* Gu. 2. — 27) *in futuro* Gu. 2. — 28) *in* addidi e Gu. 1. pr. va. ed. Goth. — 29) *colligit* Gu. 2. va. — 30) *ei* add. vulg., quod om. Gu. 1. — *super eius* al. — 31) *deicit* Gu. 1. — *totum foris ad siccandum eiicit* al. — 32) Sic Gu. 1. pr. va. — *canis formam* vulg. — 33) Sic Gu. 1. — *pedibus eruunt* vulg. — 34) Vulg. *captantesque*, sed *que* om. Gu. 1. 2. Ar. — 35) *persecuntur* va. — 36) Sic Gu. 1. — Vulg. *formica pariter et leo.* — *pariter* erasum est in Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *in pulvere* vulg. — 38) Sic Gu. 1. — *leo et form.* vulg. — 39) Sic Gu. 1. — *animalibus* vulg. — 40) *serp. omn.* Gu. 2. — 41) *est genus* Gu.

Et inde anguis, quod[42] angulosus[43] et nunquam sit rectus. Angues autem apud gentiles lucorum erant pro geniis habiti semper[44], unde et Persius[45]:

Pinge duos angues: pueri, sacer est locus.

2. Coluber ab eo dictus[46], quod colat umbras, vel quod in lubricos tractus flexibus sinuosis labatur[47]. Nam lubricum dicitur, quicquid labitur, dum tenetur, ut piscis, serpens[48].

3. Serpens autem nomen accepit[49], quia occultis accessibus serpit; non enim[50] apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit. Illa autem, quae quatuor pedibus nituntur, sicut lacertae[51] et stelliones, non serpentes, sed reptilia sunt[52], quia[53] ventre et pectore reptant. Quorum tot venena, quot genera: tot pernicies[54], quot species: tot dolores, quot colores habentur.

4. Draco maior cunctorum serpentium, sive[55] omnium[56] animantium supra[57] terram. Hunc Graeci δράκοντα vocant. Unde[58] derivatum est in Latinum[59], ut draco diceretur[60], qui[61] saepe ab[62] speluncis abstractus fertur in aerem, concitaturque propter eum aer. Est autem cristatus, ore parvo, et artis fistulis, per quas trahit spiritum et linguam exerit[63]. Vim[64] autem non in dentibus, sed in cauda habet, et verbere potius, quam rictu[65] nocet.

5. Innoxius tamen[66] est a venenis[67]: sed ideo huic ad mortem faciendam venena non esse necessaria[68] dicunt, quia si quem laeserit[69], occidit. A quo nec elephans[70] tutus est sui corporis magnitudine[71]. Nam circa semitas delitescens, per quas elephantes[72] solito[73] gradiuntur, crura eorum nodis[74] illigat, ac suffocatos perimit. Gignitur autem in Aethiopia et India, in ipso incendio iugis aestus.

6. Basiliscus Graece, Latine interpretatur regulus, eo quod sit rex serpentium[75], adeo, ut eum videntes fugiant, quia olfactu suo eos necat; nam et hominem, si vel[76] aspiciat, interimit. Siquidem ab eius aspectu[77] nulla avis volans illaesa transit, sed quamvis[78] sit procul[79], eius ore combusta devoratur.

7. A mustelis tamen vincitur, quas illic homines inferunt cavernis, in quibus delitescit[80]. Itaque ea visa, fugit, quem illa persequitur et occidit. Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est autem longitudine semipedalis; albis maculis lineatus.

1. — 42) *quia* va. — 43) *angulus* Gu. 1. — *ang. sit et nunq. rectus* Gu. 2. pr. va. Ar. — 44) Sic Gu. 1. 2. (*anguis . . erat* et *progenies* Gu. 1. 2.) — *silvis lucorum erant habiti semper* pr. — 45) Sat. I, 113, ubi additur *extra meiite.* — *pueris* Gu. 1., qui post *locus* add. *mingicee.* — *lucus* Gu. 2. 3. — 46) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *Colubrum constat ab eo dictum* — *dictum eo* Gu. 2. — 47) *labitur* Gu. 2. al. — 48) Vulg. *et serp.*, sed *et* om. Gu. 1. — 49) *accipit* Gu. 1. — 50) *enim* addidi ex Arev. — 51) Sic Gu. 1. al. — *lacerti* vulg. — 52) *nominantur* va. — 53) *quae* Gu. 1. — 54) *tot gen. quot ven., quot gen. tot pern.* pr. — 55) *atque* Gu. 2. — 56) *omnium* om. Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. — *super* vulg. — 58) *et* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 59) Sic Gu. 1. Ar. — *in Latino* vulg. — *deriv. in Lat. est* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *diceretur draco* vulg. — 61) *qui* pro *quia* Gu. 1. Ar. — 62) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 63) *exerat* Gu. 1. al. — 64) *morsum* al. — 65) *ictu* Gu. 1. — *rictu vel ictu* pr. — 66) Sic Gu. 1. — *autem* vulg. Om. Gu. 2. — 67) *veneno* [is] (sic) Gu. 2. — 68) *non esse venena nec.* Gu. 1. — *dicunt* add. Gu. 1. — 69) *laederit* Gu. 1. — *ligaverit* vulg. — 70) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *elephas* vulg. — 71) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *magn. corp.* vulg. — *sui corp. magn. tut. est* Gu. 2. — 72) Sic Gu. 1. — *elephanti* vulg. — 73) *solidi* Gu. 1. — *soliti* Gu. 2. al. — 74) *nodis* om. Gu. 2. — 75) Sic Gu. 1. — *rex serp. sit* vulg. — 76) Sic Gu. 1. — *vel si* vulg. — *adspexerit* al. — 77) Sic Gu. 1. — *ad . . aspectum* vulg. — *et eius aspectu* Gu. 2. al. — *ad eius aspectus* pr. — 78) *quam* Gu. 2. — 79) Sic Gu. 1. — *procul sit* vulg. — 80) *delitescunt* Gu. 1. 2. al.

8. Reguli autem, sicut[1] scorpiones, arentia quaeque sectantur, et postquam ad aquas venerint[2], ὑδροφόβους et lymphaticos faciunt.

9. Sibilus idem est, qui et regulus. Sibilo enim occidit, antequam mordeat, vel exurat.

10. Vipera dicta, quod vi pariat. Nam et[3] cum venter eius ad partum ingemuerit[4], catuli non exspectantes maturam naturae[5] solutionem, sed[6] corrosis eius lateribus erumpunt vi[7] cum matris interitu. Lucanus[8]:

Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi[9].

11. Fertur autem, quod masculus ore inserto viperae semen exspuat. Illa autem ex voluptate[10] libidinis in rabiem versa, caput maris[11] ore receptum[12] praecidit[13]. Ita fit, ut parens[14] uterque pereat, masculus, dum coit, femina, dum parit[15]. Ex vipera autem fiunt pastilli[16], qui *θηριακοὶ* vocantur a Graecis.

12. Aspis vocata[17], quod morsu venena immittat et spargat[18]: *ἰὸς* enim Graeci venenum dicunt: et inde aspis, quod morsu venenato interimit[19]. Huius diversa genera et species, et[20] dispares effectus ad nocendum: fertur autem[21] aspis[22], cum coeperit pati incantatorem, qui eandem in[23] quibusdam carminibus propriis evocat, ut eam de caverna producat[24]: illa[25], cum exire noluerit, unam aurem in[26] terram premit, alteram cauda obturat et operit, atque[27] voces illas magicas non audiens, non exit[28] ad incantantem[29].

13. Dipsas autem[30] genus est[31] aspidis, quae Latine situla dicitur, quia quem[32] momorderit, siti perit.

14. Hypnalis[33] genus aspidis[34] dicta, quod somno necat. Hanc sibi Cleopatra apposuit[35], et ita[36] morte quasi somno soluta est.

15. Haemorrhois[37] aspis nuncupatur[38], quod[39] sanguinem sudet[40], qui ab eo morsus fuerit, ita ut dissolutis venis, quicquid vitae est, per sanguinem evocet. Graece enim sanguis *αἷμα* dicitur.

16. Prester aspis semper ore patenti et vaporante[41] currit. Cuius poeta[42] sic meminit:

Oraque distendens avidus fumantia[43] *prester.*

Hic quem percusserit, distenditur, enormique corpulentia necatur. Extuberatum enim putredo sequitur.

17. Seps, tabificus[44] aspis, qui dum momorderit hominem, statim eum consumat[45], ita ut liquefiat totus in ore serpentis.

1) *et* add. va. — 2) *ibique aliquem momorderint* add. vulg., quae om. Gu. 1. Ar. — 3) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 4) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *intumuerit* vulg. — 5) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *naturae matur.* vulg. — 6) *sed* om. Gu. 1. 2., qui *corrosisque* exhibet. — 7) Sic Gu. 1. — Vulg. *vi erump.* — 8) *Unde Luc.* Gu. 2. va. — Locus est l. V, 490. — 9) Sic Gu. 1. 2. (supra vers.) 3. Ar. Luc. — *nati* vulg. — *Viperae* Gu. 2. 3. — 10) *voluntate* Gu. 1. — 11) *masculi* Gu. 2. — 12) *recepto* Gu. 1. — 13) *praecidat* Ar. — *ita ut* va. — 14) *parientes* Gu. 2. — 15) Sic Gu. 1. — *dum parit, fem.* Gu. 2. — *dum parturit* pr. va. Ar. — 16) Sic Ar. — *fiunt pastuli* Gu. 1. 2. (*pastelli*) pr. va. (*pastilli.*) — Vulg. *pastelli fiunt.* — 17) *vocatur* al. — 18) Sic Ar. va. — *spargunt* Gu. 1. — *aspergat* vulg. — 19) Sic Gu. 1. — *interimat* vulg. — 20) *et* om. Gu. 2., qui exhibet *dispar est effectus.* — 21) *autem* pro *enim* Gu. 1. 2. al. Ar. — 22) *genus aspidis* vulg. — 23) *in* addidi e Gu. 1. — *eandem* scripsi pro *eadem* e Gu. 1. pro vulg. *eam.* — 24) Sic Gu. 1. al. pr. va. — *educat* vulg. — 25) Vulg. add. *autem,* quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 26) *in* pro *ad* scripsi e Gu. 1. 2. al. pr. va. — 27) Vulg. add. *ita,* quod om. Gu. 1. 2. pr. — 28) *exiit* pr. — 29) *incantatorem* al. — 30) *De ipsa autem* Gu. 1. — *autem* addidi e Gu. 1. — *Dipsa* Gu. 2. va. — 31) *est* om. Gu. 2. — 32) *quos . . . pereunt* Gu. 2. — 33) *Ispalis* pr. va. — *Ipse alis* Gu. 2. — 34) *aspidum* Gu. 2. al. — 35) *opposuit* Gu. 1. — 36) *et ista* Gu. 1. — *et ita* pr. va. — *ac ita* vulg. — 37) *Emorrosis* Gu. 2. — 38) *nuncupatus* al. — 39) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 40) *sudat* al. — *sudet . . . sanguinem* om. Gu. 2. — 41) *vapo-*

18. Cerastes[46] serpens dictus, eo quod in capite cornua habeat similia arietum. *Κέρατα* enim Graece cornua vocantur[47]: sunt autem illi quadrigemina cornicula, quorum ostentatione, veluti esca, illiciens[48] sollicitata[49] animalia perimit. Totum enim corpus[50] tegit[51] arenis, nec ullum indicium sui praebet, nisi ex ea parte, qua invitatas aves vel animalia capit. Est enim flexuosus plus, quam alii serpentes, ita ut spinam non habere videatur[52].

19. Scytale[53] serpens vocatus, eo[54] quod tanta praefulget tergi varietate, ut notarum gratia aspicientes se retardet[55]: et quia reptando pigrior[56] est, quos assequi non valet, miraculo sui stupentes capit[57]. Tanti autem fervoris est, ut etiam hiemis tempore exuvias corporis ferventis[58] exponat[59]. De quo Lucanus[60]:

Et scitale[61] sparsis[62] etiam nunc sola pruinis
Exuvias positura suas.

20. Amphisbaena[63] dicta[64], eo quod duo capita habeat, unum in loco suo, alterum in cauda, currens ex utroque capite, tractu corporis circulato. Haec sola serpentium frigori se committit, prima omnium procedens. De qua idem Lucanus[65]:

Et gravis in geminum vergens[66] caput Amphisbaena[67].

Cuius oculi lucent veluti lucernae.

21. Enhydris coluber in aqua vivens. Graeci enim aquam *ὕδωρ*[68] vocant.

22. Hydros serpens aquatilis[69], a quo icti obturgescunt, cuius quidam morbum Boam dicunt, eo quod fimo bovis remedietur.

23. Hydra draco[70] multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude provinciae Arcadiae. Haec Latine excetra dicitur[71], quod uno caeso tria capita excrescebant[72]: sed hoc fabulosum est. Nam constat Hydram locum[73] fuisse evomentem aquas, vastantem vicinam civitatem[74], in quo, uno[75] meatu clauso, multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca[76] exussit[77], et sic aquae clausit meatus. Nam Hydra ab aqua dicta est.

24. Chelydros serpens, qui et chersydros dicitur, quasi terrundius[78], quia et in aquis et in terris[79] moratur. Nam *χέρσον* dicunt Graeci terram, *ὕδωρ* aquam. Hic per quam labitur terram, fumare facit: quem[80] sic Macer describit:

Seu terga exspirant spumantia virus,
Seu terra[81] fumat, qua teter labitur anguis.

ranti Gu. 2. pr. — *patente* va. — *patens* al. — 42) Intelligitur Lucan. IX, 722. — 43) *spumantia* Luc. — 44) *Spectavificus* Gu. 1. 2. (supra vers.) — *Spectabificus* pr. va. — 45) Sic Gu. 1. — *consumit* vulg. — 46) *Cerastis* Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *vocant* vulg. — 48) *esca illice* Ar. — 49) *sollicita* al. — 50) *totumque eius corpus* al. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *arenis tegit* vulg. — 52) *hab. non vid.* al. va. — 53) Sic Ar. — *Scitalis* vulg. — 54) *eo* om. Gu. 2. va. — 55) Sic Gu. 1. 2. Ar. — (*se* om. Gu. 2. Ar.) — *retard. asp.* vulg. — 56) *tardior* al. — 57) *excaecat* al. — 58) *ferventes* Gu. 1. — 59) *deponat* al. — 60) Lib. IX, 717. — 61) *scitalis* Gu. 1. 2. — 62) *praessis* Gu. 1. — *persis* Gu. 2. — 63) Sic Ar. — *Amphisibena* pr. — 64) *est* add. Gu. 2. — 65) L. IX, 719. — *idem* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 66) *surgens* Luc. — At *vergens* etiam quidam libri ap. Luc. — 67) Sic Ar. Luc. — *Amphibena* Gu. 1. 2. pr. — 68) Sic Gu. 1. 2. — ὕ δ ω ρ *aq.* vulg. — 69) Sic Gu. 1. — *aquat. serp.* vulg. — 70) *draco* om. Gu. 2. — 71) *dicitur* om. va. — 72) Sic Gu. 1. 2. Ar. Cfr. Isidor. XI, 3, 34. — 73) *lacum* vulg. et ed. Goth. — 74) *civit. vicin.* Gu. 2. — 75) *uno* om. Gu. 1. — 76) *ipse* add. vulg., sed om. Gu. 1. — *eadem* Gu. 2. — 77) *exhausit* Gu. 1. — 78) Sic scripsi de V. Cl. Lindemanni coniectura, quum Gu. 1. exhibeat *cerunium.* — Gu. 2. *cerĩ* (sic). — Gu. 3. 4. *cerim.* — editt. pr. va. *cherim.* absunt haec vv. *quasi terr.* a vulg. — Vocem *terrundius* ex *terra* et *unda* ipse Isidorus ut Graecam interpretaretur, confinxit, unde adiicit *quasi.* — 79) *in terra* al. — 80) *quam* Gu. 1. 2. 3. — 81) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. va. — *terram* vulg. — *terrae fumant* Ar.

Et Lucanus[1]:

Tractique via[2] *fumante*[3] *chelydri.*

Semper autem hic[4] directus ambulat. Nam si torserit se, dum currit, statim crepat.

25. Natrix[5] serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, eum veneno[6] immiscet: de qua[7] Lucanus[8]:

Et natrix violator aquae.

26. Cenchris serpens inflexuosa[9], quae[10] semper iter[11] rectum efficit. De qua[12] Lucanus[13]:

Et semper recto lapsurus limite cenchris.

27. Parias serpens[14] semper in cauda ambulat et sulcum facere videtur. De quo idem Lucanus[15]:

Quo[16] *contentus*[17] *iter cauda sulcare Parias.*

28. Boas anguis Italiae immensa mole[18]: persequitur greges armentorum et bubalos[19], et plurimo lacte riguis se uberibus[20] innectit[21] et sugens[22] interimit, atque inde a boum depopulatione[23] Boas nomen accepit.

29. Iaculus serpens volans. Lucanus[24]:

Iaculique volantes[25].

Exiliunt enim in arboribus, et dum aliquod animal obvium fuerit, iactant se super illud[26] et perimunt. Unde et iaculi dicti sunt. In Arabia autem serpentes albi[27] sunt cum alis, quae Sirenae vocantur, quae[28] plus currunt ab[29] equis, sed etiam[30] volare dicuntur: quorum tantum virus est, ut morsum ante mors insequatur, quam dolor.

30. Ophites[31] dicta, quod colorem arenae habeat. De qua poeta:

Quam parvis pictus maculis Thebanus[32] *ophites*
Concolor exustis[33] *atque indiscretus arenis*
Ammodytes[34].

31. Seps exigua serpens, quae[35] non solum corpus, sed et ossa veneno consumit. Cuius poeta sic meminit[36]:

Ossaque dissolvens cum corpore tabificus[37] *seps*[38].

1) Lib. IX, 711. — 2) *sua* Gu. 1. — 3) *fumantis* Gu. 2. — *fumanti* Gu. 4. — 4) Sic Gu. 1. 2. (*hic* om.) — *Semper enim dir.* vulg. — Quae autem in nostris codd. et editt. vett. *Chelydro* tribuuntur, Arev. adscripsit *Cenchri.* — 5) *Rinatrix* Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. h. l. et postea, omisso *et.* — 6) Sic Gu. 1. va. Ar. *veneno eum* vulg. — 7) Sic Gu. 1. — *de quo* vulg. — 8) Lib. IX, 720. — 9) Sic Gu. 1. al. pr. — *inflexuosus* vulg. — 10) *qui* ed. Goth. Gu. 2. va. Ar. — 11) *iter* om. Gu. 1. — *rectum iter* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. al. va. — *de quo* vulg. — 13) Lib. IX, 712. — 14) Vulg. *qui* (*quae* al. pr.) *semper.* — Sed *qui* om. Gu. 1. — 15) Lib. IX, 721. — 16) *et contemptus* Ar. ex Lucan. — 17) *contentus* pro *contemptus* scripsi cum Arev. — 18) *immensae molis* Gu. 2. — 19) *bubulos* Ar. — 20) Sic Gu. 1. va. var. lect. ap. Goth. — *irriguis uber. se* vulg. — *riguissem uberius* Gu. 2. — 21) *innectat* Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. va. Ar. — *suggens* Gu. 2. pr. — *surgens* vulg. — 23) Sic Gu. 1. 2. — *populatione* vulg. — 24) Vulg. *de quo Luc.*, sed *de quo* om. Gu. 1. va. (quae ed. etiam versum om.) Locus est lib. IX, 720. — 25) Sic Gu. 1. — *volucres* vulg. et Luc. — 26) *eum* Gu. 1. 2. — 27) *albi* addidi e Gu. 1. — 28) Vulg. add. *non solum*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 29) *ab* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 30) *sed etiam et* Ar. pr. va. — *quae etiam et* Gu. 2. — 31) Recepi scripturam, quae est ap. Lucan. IX, 714: (Cenchris) *Pluribus ille notis variatam pingitur alvum, Quam parvis tinctus maculis Thebanus Ophites: Concolor exustis atque indiscretus arenis Ammodytes.* Arev. contra omnes codd. mutavit, ut videtur, *Ammodytes.* — *Ophites* Grialius ortum censet, quod utraque vox apud Lucanum corrupta fuerit. At vix retineor, quin Isidorum ipsum male intellexisse Lucanum putem, quippe qui comparationem negligens, *Ophiten* serpentem esse censuerit, non lapidem. Saepe autem errat Isidorus

32. Dipsas[39] serpens tantae exiguitatis fertur, ut cum calcatur, non videatur. Cuius venenum ante extinguit, quam sentiatur, ut facies praeventa morte nec tristitiam inducat morituro[40]. De quo poeta[41]:

Signiferum iuvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
Torta caput retro dipsas[42] calcata momordit
Vix dolor, aut sensus dentis fuit.

33. Salpuga[43] serpens[44], quae[45] non videtur.
Caecula dicta, propter quod[46] parva sit, et non habeat[47] oculos.
Centupeda a multitudine pedum dicta[48].

34. Lacertus reptile[49] genus est[50], vocatus ita, quod brachia habet[51]. Genera lacertorum plura, ut botrax, salamandra[52], saura, stellio.

35. Botrax[53] dicta, quod ranae habeat faciem. Nam Graeci ranam βότρακα[54] vocant.

36. Salamandra vocata, quod contra incendia valeat: cuius inter omnia venenata vis maxima est[55]. Caetera enim singulos feriunt: haec plurimos pariter interimit: nam si arbori[56] irrepserit, omnia poma inficit veneno, et eos, qui[57] ederint, occidit, quin[58] etiam si[59] in puteum[60] cadat[61], vis eius veneni[62] potantes interficit. Ista contra incendia repugnans, ignes sola animalium extinguit. Vivit enim in mediis flammis sine dolore et consumptione[63], et non solum quia non uritur, sed extinguit incendium.

37. Saura lacertus, qui quando senescit, caecantur oculi eius, et intrat foramen[64] parietis aspicientis[65] contra Orientem, et orto sole intendit et illuminatur.

38. Stellio de colore inditum nomen habet[66]. Est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarum. De quo Ovidius[67]:

aptumque colori
Nomen habet, variis stellatus corpore[68] guttis.

Hic autem scorpionibus adeo contrarius traditur, ut viso eo pavorem iis afferat et torporem.

39. Sunt et alia genera serpentium[69], ut Ammodytae, Elephantiae, Chamaedracontes.

in exscribendis aliorum scriptorum locis. — 32) Sic Gu. 3. 4. Ar. — *Teufanus* vulg. et *ophites* ex iisdem libris scripsi. — 33) *exutis* Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. — 34) Sic Ar. — *Admoditus* Gu. 1. 3. — 35) *qui* Gu. 2. va. — 36) Lucan. l. IX, 723. — 37) *vivificus* Gu. 3. — 38) *Item alius: Spes bona promittit, conversus spicula mittit* add. ed. va. — 39) *Dipsa* Gu. 1. va. — 40) Sic Gu. 1. 2. al. — *induat morituri* vulg. — 41) Lucan. l. IX, 737. — 42) *Dipsa* Gu. 1. — *dipsis* Gu. 2. — *dipses* Gu. 4. pr. va. — 43) Sic scripsi e vestigiis Gu. 1. 4. et duce Lucano IX, 837., quem sequitur plerumque Isidorus. Gu. 1. 4. nimirum exhibent *Salpica* et plures Lucani codd. *Salpuga*, al. *Solpuga*. — *Salpunga* vulg. — *Solpunga* Ar. — *Scalpiga* al. ap. Goth. — 44) Vulg. *est* add., quod om. Gu. 1. — 45) *qui* Gu. 2. va. — 46) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *eo quod* vulg. — 47) *habet* Gu. 1. 2. — 48) Vulg. sequitur: *Brucus est, cuius paene totum corpus in ventre colligitur.* Hoc om. Gu. 1. 2. Ar. et tres mss. ap. Goth. — 49) Sic Gu. 1. 2. al. — *reptilis* vulg. — 50) *est* om. Gu. 2., sed exhibet *vocatur.* — 51) *habet* pro *habeat* Gu. 1. — 52) Sic Ar. h. l. et postea. — *salamandria* vulg. — 53) *Botracta* Gu. 1. — *Botraga* Gu. 2. — *Botraca* pr. — 54) *βάτραχον* Ar. — 55) *vis est max.* va. — 56) *arborem* Gu. 2. — 57) *ea* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. va. — 58) Sic Ar. — Gu. 1. *qui.* At quum serpentium nomina omnia feminina sunt in cod. Gu. 1., vix dubium, quin Arev. verum viderit. — 59) *vel si* Gu. 1. — *si vel* Gu. 2. — 60) *in puteo* Gu. 2. va. — 61) *cadit* va. — 62) Sic Gu. 1. — *veneni eius* vulg. — 63) *consummatione* Gu. 2. al. — 64) Vulg. *in foramen*, sed *in* om. Gu. 1. — 65) *aspiciens* Gu. 1. — 66) Sic Gu. 1. — *nom. hab. indit.* vulg. — *nomen accepit* Gu. 2. — *inditum* om. Ar. — 67) Metam. V, 461. — 63) *corpora* Ovid. — 69) *serp. gen.* Gu. 2. Ar.

Postremo quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes autem serpentes natura sua frigidae sunt, nec percutiunt, nisi quando calescunt.

40. Nam quando sunt frigidae, nullum tangunt. Unde et venena eorum plus die, quam nocte nocent. Torpent enim noctis algore, et merito, quia frigidae[1] sunt nocturno rore. In se enim adducunt vaporem corporis[2] frigidae[3] pestes et natura frigidae[4]. Unde et hieme in nodos torpentur[5], aestate solvuntur.

41. Inde est, quod dum quidquam[6] veneno serpentium percutitur, primum[7] obstupescit, et postea, ubi in illo calefactum ipsum virus exarserit, statim[8] hominem extinguit.

Venenum autem dictum, eo quod per venas vadit. Infusa enim pestis eius per venas vegetatione corporis[9] aucta discurrit et animam exigit[10].

42. Unde non posse[11] venenum nocere, nisi hominis tetigerit sanguinem. Lucanus[12]:

Noxia serpentum[13] *est*[14] *admixto sanguine pestis.*

Omne autem venenum frigidum est, et ideo anima, quae ignea est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis, quae nobis et irrationabilibus animantibus videmus esse communia, vivacitate quadam sensus serpens excellit.

43. Unde et legitur in Genesi[15]: *Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus terrae.* Dicit autem Plinius, si creditur[16], quod serpentis caput etiam si cum duobus evaserit digitis, nihilominus vivit. Unde et totum corpus obiicit pro capite ferientibus.

44. Anguibus universis hebes visus est. Raro in adversum contuentur, nec frustra, cum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus, adeo ut citius audiant, quam aspiciant[17]. Nullum autem animal in tanta celeritate linguam movet, ut serpens, adeo ut triplicem linguam habere videatur, cum una sit.

45. Serpentium humida[18] sunt corpora, adeo ut quacunque[19] eunt, viam humore designent. Vestigia sunt serpentium talia[20], ut, cum pedibus carere videantur, costis tamen et squamarum nisibus repant[21]: quas a summo gutture usque ad imam[22] alvum parili modo dispositas habent. Squamis enim quasi unguibus, costis quasi[23] cruribus innituntur.

46. Unde si[24] in qualibet corporis parte ab alvo usque ad caput ictu[25] aliquo collidatur, debilis reddita cursum habere non possit, quia ubicunque ille ictus[26] inciderit, spinam solvit, per quam costarum pedes et motus corporis agebantur. Serpentes autem diu vivere dicuntur, adeo ut deposita veteri[27] tunica senectutem deponere atque in iuventutem[28] redire perhibeantur.

1) *frigidae* Ar. pr. hoc recepi. — Vulg. *frigidi.* Semper autem fem. — *frigescunt* al. — 2) *corporis* om. Ar. — 3) Sic Gu. 1. Ar. — *gelidae* vulg. — 4) *frigidi* al. — *frigidescunt* al. — 5) Sic Gu. 1. Ar. — *torquentur* vulg. — 6) *quicunque* Gu. 2. Ar. — *quisquam* al. — *quisque* pr. — *Ven. serp.* pro *serp. ven.* Gu. 1. — 7) *primo* va. — 8) *et* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. va. — 9) *corporis* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — 10) Sic Gu. 1. 2. 4. Ar. var. lect. ap. Goth. — *exegit* Gu. 3. — *extinguit* vulg. — *eximit* al. — 11) Sic Gu. 1. 2. al. — *potest* vulg. — 12) Lib. IX, 614. — 13) *serpentium* Gu. 1. 2. 3. al. va. pr. — 14) *est* om. Gu. 1. 2. va. — 15) Cap. 3, 1. — 16) *si credatur* Gu. 2. — Inclusit formulam Arev — Locus est e Serv. ad Georg. III. — *Tumidum caput abdidit alte.* Plinii locum non inveni. — 17) *videant* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. al. — *uvida* al. — *uda* vulg. — 19) *quaque* al. pr. — 20) Sic Gu. 1. — *Vest. serp. talia sunt* vulg. — 21) *repunt* Gu. 1. 2. — *crepant* ed. Goth. — *erepant* vulg. — 22) *imum* Gu. 2. — 23) *quasi* om. Gu. 1. — 24) *etsi* Gu. 1. — 25) *caput* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 26) Sic Gu. 1. 2. — *ictus ille* vulg. — *ille* om. va. — 27) Sic Gu. 1. va. — *vetere* vulg. — 28) *iuventam* va. — 29) *serpentium* va. — 30) *Metamorphoseωm* Ar. Ut nos, ita codd. et editt. vett. Locus est l. XV, 398. — 31) *est* om. Gu. 1. 2. va. —

47. Tunicae serpentum[29] exuviae nuncupantur, eo quod iis, quando senescunt, sese exuunt, quibus exuti in iuventutem redeunt. Dicuntur autem exuviae et induviae, quia exuuntur et induuntur.

48. Pythagoras dicit de medulla hominis mortui, quae in spina est, serpentem creari, quod etiam Ovidius in Metamorphoseorum[30] libris commemorat, dicens:

Sunt qui cum clauso putrefacta est[31] *spina sepulchro*
Mutari credunt[32] *humanas angue medullas.*

Quod si creditur[33], merito evenit, ut sicut per serpentem mors hominis, ita per hominis mortem serpens. Fertur autem, quod serpens hominem nudum non sit ausus attingere[34].

CAP. V. *De vermibus.*

1. Vermis est animal, quod plerumque de carne, vel de ligno, vel de quacunque re terrena sine ullo concubitu gignitur, licet nonnunquam et de ovis nascantur, sicut[35] scorpio. Sunt autem vermes aut terrae, aut aquae, aut aeris, aut carnium, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum.

2. Aranea vermis aeris, ab aeris nutrimento cognominata, quae exiguo corpore longa fila deducit, et telae semper intenta nunquam desinit laborare[36], perpetuum sustinens in sua arte[37] suspendium.

3. Sanguisuga[38] vermis aquatilis, dicta quod[39] sanguinem sugit[40]. Potantibus enim insidiatur, cumque illabitur faucibus, vel ubi[41] uspiam adhaerescit[42], sanguinem haurit: et cum nimio cruore maduerit, evomit[43], quod hausit[44], ut recentiorem denuo sugat.

4. Scorpio vermis terrenus, qui potius vermibus ascribitur, quam[45] serpentibus: animal armatum aculeo, et ex eo Graece vocatum, quod cauda[46] figat, et[47] arcuato vulnere venena diffundat[48]. Proprium autem[49] scorpionis, quod manus palmam non feriat.

5. Cantharida[50] vermis terrenus, qui[51] cum humano corpori fuerit applicatus, statim sui adustione vesicas efficit plenas humore.

6. Multipes[52], ex multitudine pedum vocatus, qui contactus in globum complicatur[53]. Nascitur sub petris ex humore et terra.

7. Limax vermis limi[54] dictus, quod in limo, vel de limo[55] nascatur: unde et sordida semper et immunda[56] habetur.

32) Sic Gu. 1. — *credant* vulg. — 33) *credatur* va. — 34) *contingere* Ar. — 35) *sicut* pro *ut* Gu. 1. va. — 36) *labore* Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *in suo labore.* — 38) In Gu. 1. praecedit *Multipedis* (§. 6.) descriptio. — 39) *quod* pro *quia* Gu. 1. 2. pr. va. — 40) *sugat* va. — 41) *ubi* om. Gu. 2. va. — 42) Sic Gu. 1. 2. — *adhaeserit* vulg. — 43) Vulg. *id evomit*, sed pron. om. Gu. 1. — *evomit id, quod* Gu. 2. pr. va. — 44) *haurit* Gu. 1. — 45) Sic Gu. 1. 2. pr. va. ed. Goth. — *non* vulg. — 46) *caudam* Gu. 1. al. — 47) *et* pro *atque* Gu. 1. pr. va. Ar. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *diffundat venena.* — 49) *Propr. est aut.* Gu. 2. pr. va. — Vulg. *Pr. aut. est*, sed *est* om. Gu. 1. — 50) *Cantharis* Ar. — Sed *cantharida* eadem forma dictum est, ut *cassida* et al. — 51) *qui . . . humore* om. Gu. 2. Verba ipsa scripsi secundum Gu. 1. — Vulg. *qui hum. corp. statim ut fuerit appl.* etc. — 52) *terrenus vermis* add. vulg., quae om. Gu. 1. — 53) Sic Gu. 1. 2. va. nisi quod *contractus* pro *contactus* exhibent. — Ar. *qui contactus in globulum.* — Vulg. *qui contra ictus contractus in globum* etc. — 54) *limi* supra lin. est in Gu. 2. — 55) *vel de limo* om. va. — 56) Sic Gu. 1. — *sordidus . . immundus* vulg.

8. Bombicis[1] frondium vermis[2], ex cuius textura bombycinum[3] conficitur. Appellatus[4] autem hoc nomine ab eo, quo evacuetur, dum fila generat[5], et aer solus in eo remaneat[6].

9. Eruca frondium vermis in oleribus, vel in pampinis[7] involuta, ab erodendo[8] dicta, de qua[9] meminit Plautus[10]:

Imitatus nequam bestiam et maleficam involutam in pampino.

Implicat se eadem[11], nec advolat[12], ut locusta, ut[13] huc illucque discurrens semipasta dimittat[14], sed permanet perituris[15] frugibus et tardo lapsu et pigris[16] morsibus universa consumit.

10. Teredonas Graeci vocant lignorum vermes, eo[17] quod terendo edant. Hos nos Termites dicimus. Ita enim apud Latinos ligni vermes vocantur, quos tempore importuno[18] caesae arbores gignunt.

11. Tinea vestimentorum vermis[19] dicta, quod teneat[20], et eousque insedeat[21], quo[22] erodat. Unde et[23] pertinax dicitur[24], eo[25] quod in eandem rem identidem urgeat.

12. Vermes carnium, hemicranius[26], lumbricus[27], ascaridae, costi[28], pediculi, pulices, lendes[29], tarmus[30], ricinus, usia, cimex.

13. Hemicranius vermis capitis[31] vocatus[32].

Lumbricus vermis intestinorum, dictus quasi lumbicus[33], quia labitur, vel quod in lumbis sit.

Ascaridae *. Costi[34] *.

14. Pediculi vermes cutis[35] a pedibus dicti. Unde et pediculosi dicuntur, quibus pediculi in corpore effervescunt.

15. Pulices vero vocati sunt, quod ex pulvere magis nutriantur.

Lendes[36] *.

Tarmus vermis est lardi.

Ricinus vermis est canis, vocatus eo quod haereat[37] in auribus canum. *Κύων* enim Graece canis est.

16. Usia est vermis[38] porci, appellata, quia urit. Nam ubi momorderit, adeo locus ardet, ut[39] ibi vesicae fiant.

17. Cimex de similitudine cuiusdam herbae vocatus, cuius fetorem habet.

1) Sic Gu. 1. 2. (*Bomboc.*) — *Bombyx* vulg. — *Bombicis* dictum est ut *lyncis* pro *lynx*. — 2) *verm. frond.* ed. Goth. — 3) *bombocin.* Gu. 1. 2. — 4) Sic Gu. 1. — *Appellatur* vulg. — 5) *gerat* Gu. 2. — 6) *remanet* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. — *in olere vel pamp.* Gu. 2. — *in olus vel pamp.* al. — *in oleribus vel pamp.* Ar. — *oleribus vel pamp.* vulg. — 8) *eruendo* va. — 9) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *cuius* vulg. — 10) in Cistell. IV, 6, 62. ubi est: *Imitatur nequam bestiam et damnificam. Ph. quamnam amabo? Involvulum, quae in pampini folio intorta implicat se.* — *pamp. involv.* Gu. 1. — *in* om. Gu. 4. — 11) *idem* Gu. 1. 2. — 12) *volat* Gu. 2. — 13) *ut* om. Gu. 1. 2. — *et* va. — 14) *dimittit* Gu. 2. — 15) *periturus* Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. 2. — *pigrisque* vulg. — *pigrumque* pr. — 17) *eo* om. Gu. 2. pr. Ar. — 18) *inoportuno* Gu. 1. al. pr. — 19) *verm. vest.* ed. Goth. — 20) *tereat* Gu. 1. — 21) *insideat* Gu. 2. va. Ar. — 22) *quō* (sic) Gu. 2. — *quoad* Ar. — 23) Sic Gu. 1. — *Inde et* Gu. 2. pr. — *Unde* vulg. — 24) *dicitur* om. pr. va. Ar. — 25) *eo* om. va. — 26) *hemicranius* Ar. — *hemigranius* Gu. 1. h. l. et postea. — *emigraneus* Gu. 2. — *hemicraneus* vulg. — 27) *lumbricae* Gu. 2. — 28) *costae* Gu. 1. al. — 29) *lendex* Gu. 1. 2. pr. va. — 30) *tarmi* Gu. 2. — 31) *carnis vel capitis* Gu. 2. — 32) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — 33) *lubricus* Ar. — 34) Lacunae signa apposuit Arev. — *costae* Gu. 1. — 35) *carnis* Gu. 1. — 36) *Lendes* ad-

18. Proprie autem vermis in carne putrida[40] nascitur: tinea in vestimentis: eruca in olere: teredo in ligno: tarmus in lardo.

19. Vermis non ut serpens apertis passibus, vel squamarum nisibus repit, quia non est illi spinae rigor, ut colubro[41], sed in directum corpusculi sui partes[42] gradatim porrigendo contractas, contrahendo porrectas[43] motum[44] explicat, sicque agitatus perlabitur.

CAP. VI. *De piscibus.*

1. Pisces dicti, unde et pecus, a pascendo scilicet.

2. Reptilia ideo dicuntur haec, quae natant, eo quod reptandi habeant speciem et naturam, quamvis se in profundum[45] mergant[46], tamen in natando repunt. Unde et David ait[47]: *Hoc mare magnum et*[48] *spaciosum manibus*[49]*: illic reptilia, quorum non est numerus.*

3. Amphibia[50] sunt quaedam genera piscium, dicta[51], quod ambulandi in terris usum, et natandi in aquis officium habeant. *Ἀμφὶ* enim[52] Graece utrumque dicitur, id est, quia in aquis et in terris vivunt, ut Phocae, Crocodili, Hippopotami, hoc est equi fluviales.

4. Pecoribus autem et bestiis et volatilibus ante homines nomina imposuerunt, quam piscibus, quia prius visa et cognita sunt[53]. Piscium vero postea paulatim[54] cognitis generibus nomina instituta sunt aut ex similitudine terrestrium animalium, aut ex specie propria, sive moribus, seu[55] colore, vel figura, aut sexu.

5. Ex similitudine terrestrium, ut ranae et vituli, leones[56] et nigri meruli[57], et pavi diverso colore, dorso et collo[58] picti, et turdi albo varii[59], et caetera, quae sibi iuxta species terrestrium animalium nomina vendicaverunt[60]. Ex moribus terrestrium, ut canes in mari a terrenis canibus nuncupati, quod mordeant. Et lupi, quod improba voracitate alios persequantur.

6. A colore, ut umbrae[61], quia colore[62] umbrae sunt; et auratae, quia in capite auri colorem habent: et varii a varietate, quos vulgo tructas[63] vocat[64]. A figura, ut orbis, quia rotundus est totusque in capite constat, ut solea[65], quod sit ad[66] instar calciamentorum[67] soleis. A[68] sexu, ut musculus[69], quod sit balenae masculus. Eius enim coitu concipere haec bellua[70] perhibetur. Hinc et musculi cochlearum, quorum lacte concipiunt ostreae.

dit Arev. — *Lendex* Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. — *haeret* vulg. — 38) Sic Gu. 1. — *verm. est* vulg. — 39) *statim* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. — 40) Sic Gu. 1. — *putri* Ar. — *putrefacta* vulg. — *putre* al. ap. Goth. — 41) Sic Ar. va. — *colubri* vulg. — 42) *partes sui* Gu. 2. — *directo* va. — 43) *porrectam* Gu. 2. va. ed. Goth. — *porrectans* pr. — 44) *motus* Gu. 1. — 45) *in profundum se* va. — 46) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *immergant.* — 47) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *ait David.* Locus est Psalm. 104, 25. — 48) *et* om. va. — 49) *manibus* Gu. 2. om. — 50) *Amfivena* Gu. 2. — 51) *eo* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 52) *etiam* vulg. — *enim* Gu. 1. al. pr. — 53) Sic Gu. 1. — *visa sunt et cogn.* Gu. 1. 2. — 54) *paulatim* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 55) *seu . . . sexu* om. Gu. 2. — 56) Sic Gu. 1. 2. — *leones (et leon.* Gu. 2. pr. va.) *et vituli* vulg. — 57) *et meruli* Gu. 1. — 58) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *collo et dorso* vulg. — 59) *albovarii* coniuncte Ar. — *et varii* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. va. — *vindicarunt* vulg. — 61) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *umbri.* — 62) *coloratae* al. — 63) *bruccas* va. — 64) *vocant* Gu. 2. pr. va. — 65) Sic Gu. 1. va. Ar. h. l. et postea. — *solia . . . soliis* vulg. — 66) *ad* addidi e Gu. 1. — 67) *calceam.* Ar. — 68) *A* om. Gu. 1. — 69) *masculus* — *masculi* al. — 70) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — — *bellua haec* vulg.

7. Balenae autem sunt immensae magnitudinis bestiae, ab emittendo et fundendo[1] aquas vocatae. Caeteris enim bestiis maris altius iaciunt undas; *βάλλειν* enim Graece emittere dicitur[2].

8. Cete dicta *τὸ κῆτος καὶ τὰ κήτη*[3], hoc est ob immanitatem[4]. Sunt enim ingentia genera belluarum, et[5] aequalia[6] montium corpora, qualis cetus excepit Ionam: cuius alvus tantae magnitudinis fuit, ut instar obtineret inferni, dicente Propheta[7]: *Exaudivit me de ventre inferni.*

9. Equi marini appellati[8], quod prima parte equi sunt[9], postremo[10] solvuntur in piscem. Bocas[11] dicunt esse[12] boves marinos[13], quasi boacas.

10. Coerulei a colore appellati[14]. Nam coeruleum est viride cum nigro, ut est mare.

11. Delphines certum habent vocabulum, quod voces hominum sequantur, vel quod ad symphoniam gregatim conveniant[15]. Nihil in mari velocius istis. Nam plerumque naves salientes[16] transvolant[17]. Quando autem praeludunt in fluctibus, et undarum se molibus[18] saltu praecipiti ferunt, tempestates significare videntur. Hi proprie Simones nominantur. Est et Delphinum genus in Nilo dorso serrato[19], qui crocodilos tenera ventrium secantes interimunt.

12. Porci marini, qui vocantur vulgo[20] suilli: quia[21] dum escam quaerunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, et nisi rostrum arenis immergant, pastum non colligunt.

13. Corvi a cordis voce dicti, quia[22] grunniunt pectore, suaque voce proditi capiuntur.

14. Thynni Graecum nomen[23] habent. Hi ingrediuntur veris tempore: intrant dextro latere, laevoque[24] exeunt. Hoc inde creduntur facere[25], quod dextris oculis acutius videant, quam sinistris.

15. Gladius dicitur, eo quod rostro mucronato[26] sit: ob[27] hoc naves perfossas mergunt[28].

16. Serra nuncupata[29], quia serratam cristam habet, et subternatans navem[30] secat.

17. Scorpio dictus, quia laedit, dum manu tollitur. Tradunt[31] decem cancris cum ocimi manipulo alligatis omnes, qui ibi sunt scorpiones, ad eundem[32] locum congregari.

18. Aranea genus piscis, dictum[33] quod aure feriat. Habet enim stimulos, e quibus[34] percutit.

19. Crocodilus a croceo colore dictus: gignitur in Nilo, animal quadrupes in terra et

1) *effund.* Gu. 2. — 2) *dicitur* al. om. — 3) Graeca om. pr. — 4) *ab immanitate* al. — 5) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — 6) *aequalium* Gu. 1. — 7) Ion. 2, 3. — 8) *appellati* addidi e Gu. 2. — *vocantur* va. — 9) *sunt equi* Gu. 2. — 10) Sic Gu. 1. — *postrema* vulg. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *Boccas* vulg. — *Phocas* Ar. — 12) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *etiam* vulg. — 13) *marinas* Gu. 1. — 14) *sunt* add. Gu. 2. va. — 15) *conveniunt* Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. — *sal. nav.* vulg. — *saliendo* al. — 17) *transiliunt* al. — 18) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. (*feriunt*) — *und. motibus . . . feruntur* vulg. — *praecipiti*[tes] (sic) Gu. 2. — 19) *serratum* al. — 20) Sic Gu. 1. — *vulgo voc.* vulg. — 21) *quia* Gu. 1. va. — *qui* vulg. — 22) *quod* Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. pr. va. — *nomen Gr.* vulg. — 24) *que* addidi e Gu. 1. — 25) *facere* om. Gu. 1. 2. — 26) *mucrinato* Gu. 1. — *maiori nato* Gu. 2. pr. va. — *maiori nata* al. — 27) Vulg. *et ob hoc*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — 28) Sic Gu. 1. — *mergit* vulg. — 29) *nuncupatur* ed. Goth. va. — 30) *navim* Gu. 2. — 31) *enim* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 32) Sic Gu. 1. — *eum* vulg. — 33) Sic Gu. 1. — *dictus* vulg. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. — *de quibus* vulg. Praepos. om. Ar. — 35) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *in terra et in aquis.* — 36) Sic scripsi e coniectura, quum in Gu. 1. sit: *tergore percuciat non nocet.* — Gu. 2. *tergo repercussi non sentiant.* — al. *repercutiat tergore.* — Vulg. *tergo repercussus non sentiat.* — Solin. c. 35. *ut ictus quovis tormento adactos tergore repercutiat.* Vides optimam lectionem praebere Gu. 1. addita tamen interpretatione: *non no-*

aqua[35] valens, longitudine plerumque viginti cubitorum, dentium et unguium immanitate armatum, tantaque cutis duritia, ut quamvis fortium ictus lapidum tergore repercutiat[36].

20. Nocte in aquis, die in humo[37] quiescit: ova in terra fovet: masculus[38] et femina vices[39] servant. Hunc pisces quidam serratam habentes cristam tenera ventrium desecantes interimunt[40].

21. Hippopotamus[41] vocatus[42], quod sit equo similis dorso, iuba et hinnitu, rostro resupinato, aprinis dentibus, cauda tortuosa[43], die in aquis commoratur: nocte segetes depascitur, et hunc Nilus gignit.

22. Phagrum, quem Graeci ideo nuncupant[44], quod duros dentes habeant, ita ut ostreis in mari alatur.

23. Dentrix[45] pro multitudine et granditate dentium dictus.

Lepus a similitudine capitis nuncupatus[46].

24. Lupum, ut dictum est, aviditas appellavit, piscem in captura ingeniosum: denique rete[47] circumdatus fertur arenas arare cauda, atque ita conditus transire rete.

25. Mullus vocatus, quod mollis sit[48] atque tenerrimus: cuius cibo tradunt libidinem inhiberi[49]: oculorum[50] aciem hebetari[51]: homines vero, quibus saepe pastus[52], piscem[53] olent. Mullus in vino necatus, hi, qui inde biberint, taedium vini habent[54].

26. Mugilis nomen habet, quod sit multum agilis. Nam ubi dispositas senserit piscatorum insidias, confestim retrorsum rediens ita transilit rete, ut volare piscem videas.

27. Melanurus, eo quod caudam nigram[55] habeat, et pennas nigras, et in corpore lineas nigras: *μέλαν* enim Graeci nigrum vocant.

28. Glaucus a colore dictus, quod[56] albus sit. Graeci enim[57] album *λευκὸν*[58] dicunt. Hic aestate raro apparet, nisi tantum in nubilo.

29. Thymallus ex flore nomen accepit. Thymus[59] quippe flos appellatur: nam dum sit specie gratus et sapore iucundus, tamen sicut flos flagrat[60], et corpore aspirat odorem[61].

30. Scarus[62] dictus, eo quod escam solus[63] ruminare perhibetur: denique alii pisces non ruminant. Tradunt autem hunc ingeniosum esse[64]. Namque inclusum non nassis[65] fronte erumpere, nec infestis in[66] viminibus[67] caput inserere, sed aversum[68] caudae ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum redire: quem luctatum eius si forte alius scarus[69] videat, apprehensa mordicus cauda adiuvare nisus erumpentis.

cet. — 37) *humi* Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *mascula* vulg. — 39) *vice* Gu. 2. — 40) Vulg. sequuntur haec: *Solus ex animalibus superiorem maxillam movere dicitur.* Quae om. Gu. 1. 2. pr. va. — 41) *Hippotamo* Gu. 1. va. — 42) *vocatur* Gu. 2. — 43) Vulg. add. *ungulis binis* (*bifidis* Ar.), quae om. Gu. 1. et vet. cod. ap. Goth. Inclusit Arev. — 44) Sic Gu. 1. — *Pagrum, quem Graeci fagrum ideo nunc.* Vulg. — *φάγρον* Ar. — 45) *Dentix* Ar. — 46) *nuncupatur* ed. Goth. va. — 47) *reti* Ar. — 48) *sit* addidi e Gu. 1. va. Ar. — 49) *inhibere* Gu. 1. 2. — *minui* al. — 50) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 51) *hebetare* Gu. 1. 2. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *a quibus . . pastus est* vulg. — *qui his saepe parti sunt* al. — *a quibus s. parti sunt* al. — 53) *pisces molent* pr. — 54) *iis, qui* etc. *affert* Ar. Est nominativus absolutus, ex anacolutho ortus, ut §. 41. extr. — 55) Sic Gu. 1. — *nigr. caud.* vulg.; sic mox id. cod. *penn. nigr.* pro *nigr. penn.* — 56) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. — 57) *enim* om. Gu. 2. — 58) *gleocon* Gu. 1. 2. — *glaucon* pr. va. — 59) Sic Ar. — *timum* vulg. — 60) *fragrat* pr. — 61) Sic Gu. 1. — *odores asp.* vulg. — 62) Sic Ar. — *Escarus* vulg. — *Escarius* Gu. 1. et sic mox. — 63) Sic Gu. 1. 2. — *solus escam* vulg. — 64) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *etiam* vulg. — 65) *vasis* ed. Vulcan. — 66) *in* addidi e Gu. 1. — 67) Sic Gu. 2. va. Ar. — *luminibus* vulg. — *iuminibus* pr. — 68) Sic Ar. — *adversum* vulg. — *redire fertur* supra va. — 69) *extrinsecus* add. vulg., quod om. Gu. 1.

31. Sparus a lancea missili nomen traxit[1], quod eiusdem figurae sit. Terrestria enim prius inventa sunt, quam marina. Nam sparus est telum rusticanum missile, ab[2] spargendo dictum.

32. Australis piscis, sive quia aquarum undam ore[3] suscipit, sive quia tunc piscis[4] oritur, quo tempore tendere in occasum Pleiades coeperint.

33. Hamio[5] saxatilis dextra sinistraque lateribus virgis[6] puniceis perpetuis, aliisque discoloribus designatur: dictus hamio, quia non capitur nisi hamo.

34. Echeneis[7] parvus et semipedalis pisciculus: nomen sumpsit, quod navem[8] adhaerendo teneat[9]. Ruant licet venti[10], saeviant[11] procellae, navis tamen quasi radicata in mari stare videtur, nec moveri, non retinendo, sed tantummodo adhaerendo. Hunc Latini Moram[12] appellaverunt, eo quod cogat stare navigia.

35. Uranoscopus vocatur ab oculo, quem in capite habet, a quo semper supra intendit.

36. Milago nominatus, quia evolat super aquam[13]. Quoties autem cernitur extra aquam volitans, tempestates mutari designat[14].

37. Squamatus[15] dictus, quod[16] sit squamis acutis[17]. Unde et eius cute lignum politur.

38. Civitas Syriae, quae nunc Tyrus dicitur, olim Sarra vocabatur a pisce quodam, qui illic abundat, quem lingua sua sar appellant: ex quo derivatum est, huius similitudinis pisciculos sardas sardinasque[18] vocari[19].

39. Halec[20] pisciculus ad liquorem salsamentorum idoneus: unde et nuncupatus[21].

40. Aphorus pisciculus, qui propter exiguitatem[22] hamo capi non potest.

41. Anguillae similitudo anguis nomen dedit[23]: origo eius ex limo. Unde et quando capitur, adeo lenis est, ut quanto fortius presseris, tanto citius elabatur[24]. Ferunt autem orientis[25] fluvium Gangen[26] anguillas tricenis pedibus gignere. Anguillae[27] vino necatae, qui ex eo biberint, taedium vini habent.

42. Draco marinus aculeos in branchiis habet ad caudam spectantes, qui dum percusserit, quaqua[28] ferit, venenum fundit, unde et vocatus[29].

43. Muraenam Graeci μύραιναν vocant, eo quod complicet se in circulos. Hanc feminini tantum sexus esse tradunt et concipere a serpente: et[30] ob id a piscatoribus tanquam a serpente sibilo evocatur et capitur. Ictu autem fustis difficulter interimitur, ferula[31] protinus:

1) Sic Gu. 1. 2. — *traxit nomen* Ar. — *accepit nomen* vulg. — *nomen accepit* pr. — 2) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. — 3) Vulg. *suo ore*, sed pron. om. Gu. 1. 2. (*in ore*) pr. va. (*in ore.*) — 4) Vulg. *hic piscis*, sed *hic* om. Gu. 1. 2. — 5) Sic scripsi secundum Gu. 1., in quo est *Haimo* — *Hamia* Ar. — *Amio* vulg. Est haud dubie idem piscis, quem *Amian* vocat Festus p. 18. (Vid. ibid. Commentar. p. 330.) quemque eundem esse censet Gothofred. in notis ad Fest. — 6) *virgulis* al. — 7) *Edrenais* Gu. 1. 2. — *Edrinus* al. pr. — *Edririus* va. — Locus est e Plin. H. N. XXXII, 1. — 8) *navim* Gu. 2. — 9) Sic Gu. 1. — *retineat* vulg. — 10) *venti licet* al. e Plin. — 11) Vulg. *et saev.* Sed *et* om. Gu. 1. 2. pr. va. — 12) *remoram* Ar. — 13) *aquas* Gu. 2. — *Milvago* Ar. — 14) *fertur* Gu. 2. — *ostendit* Ar. — 15) *Squatus* Ar. va. — *Squatur* Gu. 2. — 16) *eo quod* Gu. 2. va. — 17) *acutus* Gu. 1. 2. — 18) *sardiasque* al. — 19) *appellari* va. — 20) *Allec* Gu. 1. 2. — 21) *nuncupatur* Gu. 2. — 22) *suam* add. Gu. 2. va. — 23) Sic Gu. 2. va., idque voluisse videtur scriba cod. Gu. 1., in quo est *nomen habet*, retentis prioribus sine constructionis mutatione. — *dedit nomen* vulg. — 24) *elabitur* Gu. 1. 2. al. pr. Sic §. 42. iidem codd. *tradunt*, ut vix certo dicere queas, an hanc structuram dare voluerit scriptor. Apud Hyginum aliquoties *ut* et Ind. reperitur. — 25) *et orientis* vulg., sed *et* om. Gu. 1. 2. pr. va. — 26) *Gangue* Gu. 1. — *Gangem* Ar. — 27) Singulari numero haec exhibet Arev. — 28) *quaque* Gu. 1. — 29) *vocatur* Gu. 2. — 30) *et* addidi e Gu. 1. — 31) *serula* Ar. — 32) Sic Gu. 1. — *in cauda hab.* vulg. — 33) al. add. *anguillae similis, sed gran-*

animam habere in cauda[32] certum est. Nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari[33].

44. Congrus polypus, id est multipes: plurimos enim nexus habet. Iste ingeniosus hamum appetens brachiis complectitur[34], non morsu: nec prius dimittit[35], quam escam circumroserit[36].

45. Torpedo vocata, eo quod corpus torpescere faciat, si eam quisquam viventem tangat. Narrat Plinius Secundus[37]: Ex Indico mari torpedo etiam procul et e longinquo, vel si hasta virgaque attingatur, quamvis praevalidos lacertos torpescere, quamlibet[38] ad cursum veloces alligari pedes[39]. Tanta enim vis est eius[40], ut etiam aura corporis sui afficiat membra.

46. Sepia dicitur, quia sepibus interclusa facilius capitur. In coeundo obscenum genus: ore[41] concipit, sicut vipera. Cuius atramenti vis est tanta[42], ut lucernae addito[43], Aethiopas[44] videri ablato priori lumine quidam tradant[45].

47. Lulligo[46]; tradunt in Oceano Mauritaniae, non procul a Lixo flumine tantam multitudinem lulliginum[47] evolare[48] ex aqua, ut etiam naves sub mergere[49] possint.

48. Conchae et cochleae ex hac causa[50] vocatae, quia deficiente luna cavantur, id est evacuantur. Omnium enim clausorum animalium maris[51] atque concharum incremento lunae membra turgescunt, defectu evacuantur. Luna enim cum in augmento fuerit, auget humorem, cum vero in defectum venerit[52], humores minuuntur. Hoc[53] Physici dicunt. Conchae autem primae positionis nomen, cochleae vero per diminutionem, quasi conculae[54].

49. Concharum genera multa sunt[55], inter quas et margaritiferae[56], quae celoe[57] dicuntur, in quarum carne pretiosus calculus solidatur. De quibus tradunt ii, qui de animantium scripserunt[58] naturis, eo[59] quod nocturno tempore littora appetant[60], et ex coelesti rore margaritum[61] concipiunt: unde et celoe nominantur.

50. Murex[62] cochlea[63] est maris, dicta ab acumine et asperitate, quae alio nomine conchilium nominatur, propter quod circumcisa ferro lacrimas purpurei coloris[64] emittat, ex quibus purpura tingitur: et inde ostrum appellatum[65], quod haec tinctura ex testae humore elicitur.

51. Cancros vocari[66], quia conchae sunt crura habentes: inimica ostreis animalia. Eorum enim carnibus vivunt, miro ingenio. Nam quia validam testam eius aperire[67] non potest, ex-

dis; moratur in cavernis petrarum sub aqua. — 34) *complectit* Gu. 2. — 35) *dimittunt* Gu. 1. — 36) *circumrodat* Gu. 2. — 37) Plin. H. N. XXXII, 1. — 38) *quodlibet* Gu. 1. — *quemlibet* va. — 39) Sic Gu. 1. al. — Vulg. *alligari* (*alligare* Gu. 1. 2. pr. va.) *pedes.* — 40) Sic Gu. 1. — *eius est* vulg. — 41) *enim* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 42) Sic Gu. 1. — *tanta vis est* vulg. — 43) Sic Gu. 1. Ar. — *additum* vulg. Fortasse tamen rectius est *additum*, si absolute accipias ut §. 41. — 44) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Aethiopes* vulg. — 45) Sic Ar. — *tradunt* vulg. cum codd. Vide §. 41. — 46) *Loligo* et *loliginum* Ar. — *Lulginum* Gu. 2. — 47) *lulliginum* om. va. — 48) Sic Ar. — *evocari* vulg. — 49) Sic Gu. 1. — *dimergere* vulg. — *demerg.* Gu. 2. Ar. — 50) Sic Gu. 1. — *hac ex causa* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — *maris anim.* vulg. — 52) *in defectu fuerit* Gu. 2. — 53) *enim* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 54) *coculae* va. — *quasi conc.* om. Gu. 2. — 55) Sic Gu. 1. — *multa gen.* vulg. — *multa sunt gen.* va. — 56) *margaritae* va. — 57) *occoeloe* utroque loco Gu. 1. — *celee esse dic.* va. — 58) Sic Gu. 1. — *scripsere* vulg. — 59) *eo* om. Ar. — 60) Sic Gu. 1. — *appetunt* vulg. — 61) *margantas* ed. Goth. va. — *margaritam* Gu. 2. — 62) *Murice* Gu. 2. — *Muricta* Gu. 1. Fortasse *Muricis*, ut *Calcis* pro *calx*, quales formae crebro apud posteriores scriptores reperiuntur et saepe e codd. sunt restituendae. — 63) *conclea* Gu. 2. pr. — 64) Sic Gu. 1. 2. pr. — *col. purp.* vulg. — 65) *appellatur* Gu. 2. al. — 66) Sic Gu. 1. 2. al. — *Cancri vocantur* vulg. — 67) Sic Gu. 1. — *valida testa* — *aperiri* vulg.

plorat, quando ostrea claustra testarum[1] aperiat, tunc cancer latenter lapillum iniicit, atque impedita conclusione ostrae carnes erodit. Tradunt quidam decem[2] cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes, qui ibi sunt scorpiones, ad eum locum coituros. Duo sunt autem[3] genera cancrorum, fluviales et marini.

52. Ostrea dicta est a testa, qua[4] mollities interior carnis munitur. Graeci enim testam ὄστρεα[5] vocant. Ostrea autem neutrum[6], carnes eius feminino dicunt[7].

53. Musculi sunt, ut praediximus cochleae, a quorum lacte concipiunt[8] ostreae, et dicti musculi, quasi masculi.

54. Pelorides a Peloro promontorio Siciliae, ubi abundant, cognominatae sunt[9]:

Ecce autem Boreas angusta a[10] sede Pelori.

55. Ungues[11] a similitudine humanarum[12] unguium dictae.

56. Testudo dictus[13], eo quod tegmine testae sit adopertus in camerae modum. Sunt autem quatuor genera, terrestres, maritimae, lutariae, id est in coeno et paludibus viventes. Quartum genus fluviales[14], quae in dulci aqua vivunt. Tradunt aliqui[15], quod incredibile est, tardius ire navigia, testudinis pedem dextrum vehentia.

57. Echinus a terrestri echino nomen traxit, quem vulgus hritium vocat, cuius testula[16] duplex, spinis aculeata in modum castanearum, quando adhuc coopertae[17] de arboribus cadunt. Caro eius mollis et minio similis, et is[18] tribus modis dicitur[19], ut testudo ac peloris[20] et conchilia[21]. Nam et quod edimus et ubi caro inest, utrumque dicitur peloris.

58. Ranae a garrulitate vocatae[22], eo quod circa genitales strepunt paludes, et sonos vocis importunis clamoribus[23] reddunt. Ex iis quaedam aquaticae dicuntur, quaedam palustres, quaedam rubetae, ob id, quia in vepribus vivunt, grandiores ceteris[24]. Aliae calamites[25] vocantur[26], quoniam inter arundines fruticesque vivunt, minimae omnium et viridissimae, mutae et sine voce[27] sunt.

59. Agredulae ranae parvulae[28] in sicco, vel agro[29] morantes[30], unde et nuncupatae. Negant quidam canes latrare, quibus in offa rana viva fuerit data.

60. Spongia[31] a fingere, id est nitidare et extergere dicta. Afranius:

Accedo ad te, ut tibi cervicem fingam linteo,

id est extergam. Cicero: *Et fingebatur spongiis*[32] *sanguis*, id est extergebatur. Animal au-

1) *testar. claustra* Gu. 2. — 2) Vulg. *a decem*, sed *a* om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 3) Sic Gu. 1. 2. — *Duo autem sunt* vulg. — *fluviatiles* pro *fluviales* Ar. — 4) Sic Gu. 1. va. — *quibus* vulg. — 5) *ostream* Gu. 1. pr. — *ostrea* va. — *vocant testam ostrea* Gu. 2. — ὄστρακα vulg. — 6) Sic Gu. 1. — *neutro* vulg. — 7) Sic Gu. 1. — *feminino dicuntur genere* vulg. — 8) *concipiuntur* Gu. 2. al. va. — 9) Sequuntur haec: *Unde Virgilius dicit*, quae om. Gu. 1. 2. va. Inclusit Arev. Locus est Virg. Aen. III, 687. — 10) *a* pro *ab* Gu. 1. — 11) *Unguis . . . dicta* Gu. 2. — 12) *humanorum* Ar. — 13) *dicta . . adoperta* vulg. — 14) *fluviatiles* Ar. — 15) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *quidam*. — 16) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *testa* vulg. — 17) Sic Gu. 1. 2. va. — vulg. *opertae*. — 18) Sic Ar. — *Uris* mire codd. et vulg. — 19) *tribus dic. mod.* Gu. 2. — 20) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *pelorus* vulg. Sic mox. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. al. (*concilia*) — *cochlea* vulg. — 22) *dicuntur* Gu. 2. — 23) *vocibus* pr. — 24) Sic Gu. 1. — *cunctarum* vulg. — 25) *calamitae* Ar. — *calamitates* ed. Goth. — 26) *dicuntur* Gu. 2. — 27) *vocibus* va. — 28) Sic Gu. 1. — *parvae* vulg. — 29) *agro* pro *agris* Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. Ar. — *commorantes* vulg. — 31) *Fungia* Gu. 1. — *Asfungia* Gu. 2. — *Sfungia* va. var. lect. ap. Goth. — 32) Sic Ar. — *spungiis* Gu. 2. — *sfungis* pr. — Locus est e Cic. pr. Sext. 35, 77. immutatus: *meministis . . . e foro spongiis effingi sanguinem* Citat. eund. loc. Serv. ad Aen. VIII, 634. — 33) Sic Gu. 1. — *esse docetur* vulg. — *dicitur esse* Gu. 2. — 34) Sic Gu.

tem docetur esse [33] cruore inhaerente petris. Unde et dum absciditur [34] sanguinem remittit [35].

61. Nam alia sunt viventia in aquis et discurrunt, ut pisces, alia, quae [36] stant fixa, ut ostreae, echini, sungiae. Ex his alias mares dici, eo quod tenues sunt [37] fistulae spissioresque: alias feminas, quae maioribus [38] fistulis sunt ac perpetuis: alias duriores, quas Graeci appellant *τράγους*, et nos hircosas dicere possumus ob asperitatem sui [39].

62. Mollissimum genus earum penicilli [40] vocantur, eo quod aptae [41] sunt [42] ad oculorum tumores, et ad extergendas [43] lippitudines utiles. Candidae spongiae cura fiunt. Per aestatem enim ad solem sternuntur, et sicut cera Punica candorem bibunt.

63. Animalium omnium in aquis viventium [44] nomina CXLIV Plinius ait divisa in generibus belluarum, serpentium communium terrae et aquae, cancrorum, concharum, locustarum, peloridum, polyporum, solearum, lacertorum, et lulliginum [45], et his [46] similia, ex quibus multa quodam naturae intellectu ordinem temporum suorum [47] agnoscunt [48], quaedam vero in suis locis sine [49] mutatione vagantur.

64. In piscibus [50] feminis aliae commixtione masculi concipiunt et pariunt catulos, aliae ponunt ova sua [51] sine masculi susceptione concepta [52], quae idem insequens [53] sui seminis iactu perfundunt [54], et quae hoc munere fuerint afflata, generabilia fiunt [55], quae vero perfusa non fuerint, sterilia perseverant, aut putrescunt.

CAP. VII. *De avibus.*

1. Unum [56] nomen avium, sed genus diversum. Nam sicut specie sibi differunt [57], ita et naturae diversitate. Nam aliae simplices sunt, ut columbae: aliae astutae, ut perdix: aliae ad manum se subiiciunt, ut accipitres [58]: aliae reformidant [59], ut garamantes: aliae hominum conversatione delectantur, ut hirundo: aliae in desertis secretam vitam diligunt [60], ut turtur: aliae solo semine reperto pascuntur, ut anser: aliae carnes edunt, et rapinis intendunt, ut milvus: aliae enchoriae [61], quae manent in locis semper, ut strutio [62]: aliae adventitiae, quae propriis temporibus revertuntur, ut ciconiae et [63] hirundines: aliae congregae [64], id est gregatim [65] volantes, ut sturni et coturnices: aliae solivagae, id est solitariae propter insidias depraedandi, ut aquila et [66] accipiter et quaecunque ita sunt: aliae vocibus strepunt, ut hirundo [67]: aliae cantus edunt dulcissimos, ut cygnus et merula: aliae verba et voces hominum imitantur, ut psittacus et pica.

1. 2. pr. — *abscinditur* vulg. — 35) *emittit* al. va. — *remittunt* Gu. 1. — 36) *quae* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — *sunt* pro *stant* ed. Goth. — 37) *sint* Gu. 2. pr. va. — *tenui sunt fistula* Ar. — 38) *in maior.* Gu. 2. va. — 39) *ab asperitate* Gu. 2. — 40) *peniciliae* Gu. 1. 2. — 41) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *apertae* vulg. — 42) *sunt* Gu. 1. pro *sint.* — 43) *extrahendas* va. — 44) *viv. in aqu.* Gu. 2. — 45) *loliginum* Ar. — 46) *huic* Gu. 1. — *similium* Ar. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *temp. suor. ord.* vulg. — 48) Sic Gu. 1. 2. Ar. al. — *cognoscunt* al. — 49) *sine* addidi e Gu. 1. pr. va. Ar. — 50) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. — 51) *sua* om. Gu. 2. Ar. — 52) Sic Gu. 1. al. ap. Goth. — *commixtione suscepta* vulg. — *conceptione concepta* Gu. 2. — 53) *insequenti* Gu. 1. al. — *item in consequens* al. ap. Goth. — 54) Sic Ar. — *perfunduntur* vulg. — *perfundit* Ar. — 55) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *fiunt gener.* vulg. — 56) *autem* add. Gu. 1. — 57) *species sibi diff. specie* Gu. 1. — *species* ed. Goth. va. — 58) Sic Gu. 1. — *accipiter* vulg. — 59) *formidant* al. — 60) *degunt* ed. Goth. Gu. 2. va. — 61) *incuriae* Gu. 1. 2. al. — *aliae incuriae, ut corvi, aliae incolae, quae* va. — *enchoriae* Ar. idque verum. Graece *ἐγχώριος*. — 62) *Prostruthio* Gu. 1. XI. quod nescio, quid sit — *corvi* Gu. 2. — 63) *et* om. Gu. 1. 2. — 64) *congregatae* Gu. 1. — 65) *congregatim* pr. — 66) *et* addidi e Gu. 1. — 67) *hirundines* Gu. 2.

2. Sed et[1] alia[2] sicut genere, ita et moribus innumerabilia. Nam[3] volucrum quot genera sint, invenire quisquam[4] non potest. Neque enim omnis[5] Scythiae et Indiae aut Aethiopiae[6] deserta quis[7] penetrare potuit, qui earum[8] genus, vel differentias[9] nosset.

3. Aves dictae, eo quod vias certas[10] non habent[11], sed per avia quaeque discurrunt.

Alites, quod[12] alis[13] alta intendant[14], et ad sublimia remigio alarum conscendant.

4. Volucres a volando. Nam unde volare, inde et ambulare dicimus. Vola enim dicitur media pars pedis, sive manus, et in avibus[15] media[16] pars alarum, quarum motu pennae agitantur, inde et[17] volucres.

5. Pulli dicuntur avium omnium[18] nati, sed et animalium quadrupedium[19] nati pulli dicuntur, et homo parvus pullus[20]. Recentes ergo nati pulli[21], eo quod polluti sunt. Unde et vestis nigra pulla dicta[22].

6. Alae sunt, in quibus pennae per ordinem fixae volandi exhibent usum. Vocatae autem alae, eo quod iis aves complexos alant ac[23] foveant pullos.

7. Penna a pendendo, id est a volando dicta: unde et pendere. Volucres enim pennarum auxilio moventur, quando se aeri mandant[24].

8. Pluma quasi piluma. Nam sicut pili in quadrupedum corpore, ita pluma[25] in avibus.

9. Avium nomina multa a sono vocis constat[26] esse composita, ut grus, corvus, cygnus, pavo[27], milvus, ulula, cuculus, graculus[28] etc. Varietas enim vocis earum[29] docuit homines, quid[30] nominarentur.

10. Aquila ab acumine oculorum vocata. Tanti enim dicitur esse contuitus[31], ut cum super maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus: de tanta sublimitate pisciculos natare videat, ac tormenti instar descendens raptam praedam pennis ad littus pertrahat.

11. Nam et contra radium solis fertur obtutum non flectere, unde et pullos suos ungue suspensos radiis solis obiicit, et quos viderit immobilem tenere aciem, ut[32] dignos genere conservat, si quos vero inflectere[33] obtutum, quasi degeneres abiicit.

12. Vultur a volatu tardo nominatus[34] putatur. Magnitudine quippe corporis[35] praecipites[36] volatus non habet. Horum quosdam[37] dicunt non misceri in concubitu[38], et sine copula concipere et generare, natosque eorum pene usque ad centum annos procedere. Vultures autem,

1) *et* om. Gu. 1. 2. — 2) *aliae* Gu. 2. va. et sic *innumerabiles.* — 3) *et* add. Gu. 1. — 4) *quisque* Gu. 1. 2. — *quemquam non posse* al. va. — 5) Sic Gu. 1. Ar. — *omnes* vulg. — 6) Sic Gu. 1. — Vulg. *Indiae et Aeth. atque Scyth.* — *aut Sc.* Ar. — *atque* om. Gu. 2. — 7) *quis* addidi e Gu. 1. Ar. — *aut des. quis* Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *eorum* vulg. — 9) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *doctrinas* vulg. — 10) *rectas* Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. — *habeant . . . discurrant* vulg. — 12) *eo quod* Gu. 2. va. — 13) *alis* om. Gu. 2. — 14) *intendunt* Gu. 1. — *conscendunt* pro *conscendant* Gu. 2. — *ad alta tendant* al. — 15) Vulg. add. *vola*, quod om. Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. 2. — *pars media* vulg. — 17) *et* om. Gu. 1. 2. — 18) Sic Gu. 1. — *omn. av.* vulg. — 19) Sic Gu. 1. — *quadrupedum* vulg. — 20) *dicitur* add. va. — 21) Vulg. add. *dicuntur*, quod om. Gu. 1. 2. al. — *igitur* Gu. 2. pr. va. Ar. — 22) *est* add. vulg. sed om. Gu. 1. — 23) *ac* pro *et* Gu. 1. 2. pr. va. — 24) *commendant* Gu. 2. va. — 25) *plumae* va. — 26) *constant* ed. Goth. Gu. 2. pr. va. — 27) *cygnus*, *pavo* om. Gu. 1. — 28) *garrulus* Gu. 1. — *garulus graculus* Gu. 2. — 29) Sic Gu. 1. — *eorum* vulg. — 30) *quomodo* al. — *quod* va. — 31) Sic Gu. 1. — Vulg. *contuitus esse dic.* — 32) *veluti* Gu. 2. — 33) Sic Gu. 1. — *flectere* vulg. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. — *nominata* vulg. — 35) *corporis* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 36) Sic Gu. 1. 2. — *praepetes* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *Harum quasdam* vulg. — Sic mox *eorum.* — 38) Sic Gu. 1. — *concubitu non misc.*

sicut et aquilae, etiam ultra mare[39] cadavera sentiunt. Altius quippe volantes multa quae montium obscuritate celantur, ex alto illi[40] conspiciunt.

13. Grandipes[41] apud Graecos vocatur avis, apud nos tarda, eo quod gravi volatu detenta nequaquam, ut caeterae volucres, attollitur velocitate pennarum.

14. Grues[42] de propria voce nomen[43] sumpserunt, tali enim sono susurrant. Haec autem dum properant, unam sequuntur[44] ordine literato. De quibus Lucanus[45]:

Et turbata perit dispersis litera pennis.

Excelsa autem petunt, quo facilius videant, quas petant terras.

15. Castigat autem voce[46], quae[47] cogit[48] agmen. At ubi raucescit, succedit alia: nocte autem excubias dividunt, et ordinem vigiliarum per vices[49] faciunt, tenentes lapillos suspensis digitis, quibus[50] somnos[51] arguant[52]: quod cavendum erit, clamor[53] indicat[54]. Aetatem in illis color prodit. Nam senectute nigrescunt.

16. Ciconiae vocatae a sono, quo crepitant, quasi cicaniae: quem sonum oris potius esse[55], quam vocis, quia eum quatiente rostro faciunt. Hae veris nunciae, societatis comites, serpentium hostes, maria transvolant, in Asiam collecto agmine pergunt. Cornices duces eas[56] praecedunt, et ipsae quasi exercitus sequuntur[57].

17. Eximia illis circa filios pietas est[58]. Nam adeo nidos impensius fovent, ut assiduo incubitu[59] plumas exuant. Quantum autem tempus[60] impenderint in foetibus educandis[61], tantum et ipsae invicem a pullis suis aluntur.

18. Olor est avis[62], quam[63] Graeci *κύκνον*[64] vocant[65]. Olor autem dicitur[66], quod sit totus albus plumis[67]. Nullus enim meminit cignum nigrum; *ὅλος*[68] enim Graece totum dicitur. Cygnus autem a canendo est appellatus, eo quod carminis dulcedinem modulatis vocibus fundit. Ideo autem suaviter eum canere dicunt[69], quia collum longum et flexum[70] habet, et necesse est eluctantem vocem[71] per longum et inflexuosum iter varias reddere modulationes.

19. Ferunt[72] in Hyperboreis partibus praecinentibus citharoedis olores plurimos advolare[73], apteque admodum concinere. Olores autem Latinum nomen est. Nam Graece cygni dicuntur[74]. Nautae vero sibi hunc bonum prognosium[75] facere dicunt, sicut Aemilius ait[76].

Cygnus in auspiciis semper laetissimus ales.
Hunc optant nautae, quia se non mergit in undas.

vulg. — 39) Sic Gu. 1. — *maria* vulg. — 40) *illae* Gu. 2. Ar. — 41) *Bradypus* Ar. — *Grandipes* Gu. 1. hoc probo. — *Gradipes* vulg. — 42) Vulg. add. *vero*, quod om. Gu. 1. 2. va. — 43) Sic Gu. 1. — *nomen de propria voce* vulg. — 44) *secuntur* Gu. 1. — 45) Lucan. V, 716. — 46) *voces* pr. — 47) *quaeque* Gu. 1. — 48) *agit cogitat* Gu. 1. — *cogit ad agmen* al. pr. — 49) *per ordinem et vices* Gu. 1. — 50) *quibusque* Gu. 2. — 51) *somno* Gu. 2. — 52) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *arceant* vulg. — 53) *clamore* Gu. 2. — 54) *indicant* Gu. 2. — 55) *constat* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. al. Inclusit Arev. — *esse* om. va. — 56) *eos* Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. — *prosequ.* vulg. — *persequ.* va. — 58) *est* addidi e Gu. 1. — 59) *cubitu* va. — 60) Sic Gu. 1. pr. va. — *temporis* vulg. — *plus* Gu. 2. — 61) *et in curis* pro *educandis* Gu. 1. — 62) Sic Gu. 1. — *avis est* vulg. — 63) *quem* Gu. 2. — 64) *cygnum* Gu. 1. 2. — 65) Sic Gu. 1. 2. — *appellant* vulg. — 66) Sic Gu. 1. — *dictus* vulg. — 67) Sic Gu. 1. — *plumis albus* vulg. — *totus plumis sit albus* Gu. 2. — 68) *ὅλον* Ar. — 69) *dicunt* inclusit Arev. — 70) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *inflexum* vulg. — 71) *eluctante voce* va. — 72) *autem* additur in Gu. 2. supra lin. — 73) *advocari* Gu. 1. — 74) *Graeci — dicunt* Gu. 1. — 75) Sic Gu. 1. — *prognosin* Ar. — *pro signo* Gu. 2. — *prognosiam* vulg. — 76) *Aemilius ait* Gu. 2. pr. — *Aemilianus ait* Gu. 1. e quo *Aemilius ait* scripsi pro *ait Aemilius*. Intelligitur Aemilius Macer. Eosdem versus citat Serv. ad I. Aen. 397.

20. Struthio Graeco nomine[1], quod animal in similitudinem[2] avis pennas habere videtur: tamen de terra altius non elevatur. Ova sua fovere negligit: sed proiecta tantummodo fotu pulveris animantur.

21. Ardea vocata, quasi ardua, id est propter altos volatus. Lucanus[3]:

Quodque ausa volare Ardea.

Formidat[4] enim imbres, et supra[5] nubes evolat[6], ut procellas nubium sentire non possit. Cum autem altius volaverit, significat tempestatem. Hanc multi Tantalum nominant[7].

22. Phoenix Arabiae avis[8], dicta, quod colorem Phoeniceum habeat, vel quod sit in[9] toto orbe singularis et unica. Nam Arabes singularem et unicam[10] Phoenicem vocant. Haec quingentos ultra annos[11] vivens, dum se viderit senuisse, collectis aromatum virgultis[12], rogum sibi instruit, et conversa ad radium solis alarum plausu voluntarium[13] sibi incendium nutrit, sicque iterum de cineribus suis resurgit.

23. Cinnamolgus et ipsa Arabiae avis[14], proinde ita vocata, quod in excelsis nemoribus texit nidos ex fruticibus[15] cinnami: et quoniam non possunt homines ibi conscendere[16] propter ramorum altitudinem et fragilitatem, eosdem nidos plumbatis appetunt iaculis, et[17] sic cinnama[18] illa deponunt, et pretiis amplioribus vendunt, eo quod haec cinnama[19] magis quam alia mercatores probent.

24. Psittacus in Indiae littoribus gignitur, colore viridi, torque punicea[20], grandi lingua et caeteris avibus latiore. Unde et articulata verba exprimit, ita ut si eam non videris, hominem loqui putes. Ex natura autem salutat dicens: ave, vel χαῖρε. Caetera nomina institutione[21] discit. Hinc est illud[22]:

Psittacus a vobis aliorum nomina discam[23],
Hoc didici per me dicere, Caesar ave.

25. Halcyon pelagi volucris dicta, quasi ales oceanea[24], eo quod in[25] hieme in stagnis oceani nidos facit[26], pullosque[27] educit[28]: qua excubante[29] fertur extento aequore pelagus silentibus ventis continua septem dierum tranquillitate mitescere, et eius foetibus educandis obsequium ipsa natura rerum[30] praebere.

26. Pelicanus avis Aegyptia habitans in solitudine Nili fluminis, unde et nomen sumpsit. Nam Canopus[31] Aegyptus dicitur. Fertur autem[32], si verum[33], eam occidere natos suos, eosque per triduum lugere, deinde seipsam vulnerare et aspersione sui sanguinis vivificare filios suos[34].

1) *dicitur* add. vulg. Om. Gu. 1. — 2) Sic Gu. 1. va. — *similitudine* vulg. — 3) Lucan. V, 554. — 4) *formidant* va. — 5) Sic Gu. 1. 2. va. — *super* vulg. — 6) *avolat* Gu. 1. — *evolant* va. — *possint* va. — 7) *vocant* Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *avis Arab.* vulg. — 9) *in* om. Ar. — 10) *et unicam* om. Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. — *quingentis . . . annis* vulg. — *quingentis et ultra annis* Ar. — 12) *virgulis* Ar. — 13) *voluntarie* al. — 14) *Arabica avis* va. — 15) *fructibus* Gu. 1. al. va. — 16) Sic Gu. 1. — *ibi hom. consc.* Gu. 2. va. Ar. — vulg. *ibi consc. hom.* — 17) *et* pro *ac* Gu. 1. — 18) Sic Ar. pr. — *cinnamia* vulg. — 19) Sic Gu. 1. — *cinnamum illud* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *puniceo* vulg. — 21) *instit.* om. Gu. 2. — 22) Martial. XIV, 73. — *Hinc . . . discam* om. Gu. 2. — 23) *dicam* pr. — *disco* va. — 24) *cyanea* Ar. — 25) *in* addidi e Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. Ar. — *faciat* vulg. — 27) *pullos quoque* Gu. 1. — 28) *educat* Gu. 2. — *educet* va. — 29) *cubante* Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. — *rer. nat.* vulg. — *ipsam rer. naturam* Ar. — 31) *Canopos* Gu. 2. — 32) *autem* addidi e Gu. 1. — 33) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — *sit* al. — 34) *suos* addidi e Gu. 1. — 35) *Stromph.* Gu. 1. 2. pr. — *Strophalibus* Gu. 1.

27. Stymphalidae[35] aves a Stymphadibus insulis appellatae, ubi plurimum abundant, adversus quas Hercules sagittis est usus. Sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes.

28. Diomedias[36] aves a sociis Diomedis appellatas, quos ferunt fabulae in easdem volucres fuisse conversos, forma fulicae similes[37], magnitudine cygnorum, colore candido, duris et grandibus rostris. Sunt autem circa Apuliam in insula Diomedia[38] inter scopulos littorum et saxa volitantes, iudicant inter suos et advenas.

29. Nam si Graecus est, et[39] propius accedunt et blandiuntur: si alienigena, morsu impugnant et vulnerant, lacrimosis quasi vocibus dolentes vel suam mutationem, vel regis interitum. Nam Diomedes ab Illyriis interemptus est. Hae autem[40] aves Latine Diomediae vocantur[41], Graeci[42] eas ἡρωδίους dicunt.

30. Memnonides aves Aegyptiae appellatae a loco, ubi Memnon periit. Nam catervatim advolare[43] dicuntur ex Aegypto ad Ilium iuxta Memnonis sepulchrum, et[44] proinde eas Ilienses Memnonias vocant. Quinto autem anno ad Ilium veniunt, et cum biduo circumvolaverint, tertia die ineuntes pugnam vicissim se unguibus rostrisque dilacerant.

31. Hercyniae aves dictae ab Hercynio saltu Germaniae, ubi nascuntur, quarum pennae adeo per obscura[45] emicant, ut quamvis nox obtenta densis tenebris sit, ad praesidium itineris dirigendi iactae[46] interluceant[47], cursusque[48] viae pateat indicio plumarum fulgentium.

32. Onocrotalon Graeci vocant rostro longo. Quorum duo sunt genera[49]: aliud aquatile, aliud solitudinis.

33. Ibis avis Nili fluminis, quae semetipsam purgat, rostro in anum aquam fundens. Haec serpentium ova[50] vescitur, gratissimam ex eis escam[51] nidis suis deportans.

34. Meropes eosdemque[52] gaulos, qui parentes suos recondere atque alere dicuntur.

Coredulus genus volatile[53], quasi cor edens.

35. Monedula avis[54], quasi monetula, quae cum aurum invenit[55], aufert et occultat. Cicero dicit[56] pro Valerio Flacco: *Non plus aurum tibi, quam monedulae committendum.*

36. Vespertilio pro[57] tempore nomen accepit, eo quod lucem fugiens crepusculo vespertino circumvolat[58], praecipiti motu acta, et tenuissimis brachiorum membraneis[59] suspensa: animal murium[60] simile, non tam voce resonans, quam stridore, specie quoque volatilis est[61], simul[62] et quadrupes, quod in aliis avibus reperiri non solet.

postea. — *ab istrofadibus* Gu. 2. pr. — *strophadibus* al. — *ab strophadibus* va. — 36) *Diomedeas* Ar. — 37) *similes ful.* Gu. 2. — 38) *Diomedea* Ar. et sic postea. — 39) *et* addidi e Gu. 1. — 40) *autem* addidi e Gu. 1. 2. — 41) Sic Gu. 1. Ar. — *vocitantur* Gu. 2. — *dicuntur* vulg. — 42) *autem* add. Gu. 1. — 43) *convolare* al. — 44) *et* om. Gu. 2. — 45) *obscurum* Gu. 2. va. Ar. — 46) Sic Gu. 1. 2. al. — *proiectae* al. — *praeiactae* Ar. — *late* vulg. — 47) *interluceat* Gu. 1. — 48) *cursuque* Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. va. — *genera sunt* vulg. — 50) Sic Gu. 1. 2. al. — *ovis* vulg. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *ex eis grat.* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *et eosdem* vulg. — *quos et Gaulos* Gu. 2. — 53) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *volatilis* vulg., quae add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. — 54) *avis* addidi e Gu. 1. 2. al. pr. va. — 55) *invenerit* al. — 56) *dicit* addidi e Gu. 1. Locus est cap. 31, 76.: *revera non plus aurum tibi, quam monedulae committebant.* — 57) *ex* Gu. 2. — 58) *circumvolet* Gu. 2. va. — 59) Sic Gu. 1. — Vulg. *membranis.* — 60) *muribus* Gu. 2. — 61) *est* addidi e Gu. 1. — 62) *similis* Gu. 1.

37. Luscinia avis[1] inde nomen sumpsit, quia cantu suo significare solet surgentis exortum diei[3], quasi lucinia[4]. Eadem et acredula, de qua Cicero in Prognosticis[5]:

Et matutinos exercet acredula cantus.

38. Ulula avis *ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν*, id est a planctu et luctu nominata. Cum enim clamat, aut fletum imitatur, aut gemitum[6]. Unde[7] apud augures si lamentatur tristitiam, tacens ostendere fertur prosperitatem.

39. Bubo a sono vocis compositum nomen habet, avis feralis, onusta quidem plumis, sed gravi[8] semper detenta pigritia: in sepulcris diu[9] noctuque versatur, et semper commoratur[10] in cavernis. De qua Ovidius[11]:

Foedaque sit volucris venturi nuntia luctus,
Ignavus bubo dirum mortalibus omen.

Denique apud augures malum portendere fertur. Nam cum in urbe visa fuerit, solitudinem[12] significare[13] dicitur[14].

40. Noctua dicitur eo[15], quod nocte circumvolat, et per diem[16] non possit videre[17]. Nam exorto splendore solis, visus illius hebetatur. Hanc autem insula Cretensis non habet: et si veniat aliunde, statim moritur. Noctua autem non est bubo, nam bubo maior est.

41. Nycticorax[18] ipsa est noctua[19], quia noctem amat. Est enim avis lucifuga, et solem videre non patitur.

42. Strix nocturna avis, habens nomen de sono vocis. Quando enim clamat stridet: de qua Lucanus[20]:

Quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur.

Haec avis vulgo dicitur Amma[21], ab amando parvulos, unde et lac praebere fertur[22] nascentibus.

43. Corvus, sive corax nomen a sono gutturis[23] habet, quod voce coracinet. Fertur[24] haec avis, quod editis pullis escam non plene praebeat, priusquam in eis per pennarum nigredinem[25] similitudinem proprii coloris agnoscat. Postquam vero eos tetros plumis aspexerit, in toto agnitos abundantius pascit. Hic[26] prior in cadaveribus oculum petit[27].

44. Cornix annosa avis apud Latinos Graeco nomine appellatur[28], quam aiunt augures hominum curas significationibus augere[29], insidiarum vias[30] monstrare, futura praedicere. Magnum nefas haec credere, ut Deus consilia sua cornicibus mandet. Huic[31] inter multa auspicia tribuunt etiam pluvias portendere vocibus, unde est illud[32]:

1) *avis* om. al. — 2) *quia* pro *quod* Gu. 1. — 3) Sic Gu. 1. — *diei surg. exort.* vulg. — 4) *lucenia* Gu. 1. — 5) Eundem versum citare videtur Cicer. I. de Divin. 8, 14. ubi est: *Et matutinis acredula vocibus instat.* Cfr. Arat. Dios. 214.: ἢ τρύζει ὀρθρινὸν ἐρημαίνη ὀλολυγών. (Vid. Giese ad Cic. de Divin. l. c.) — 6) *fletum aut gem. imit.* Gu. 2. — 7) *et* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. pr. va. ed. Goth. — 8) *gravis* Gu. 1. 2. al. — 9) *die* Gu. 2. va. Ar. — 10) *commorans* Gu. 2. Ar. al. — *commoratur et semper versans.* — 11) Metam. V, 549. — 12) *solitudinem* Gu. 1. — 13) *significari* Ar. — 14) Sic Gu. 1. — *dicunt* vulg. — 15) Vulg. *pro eo*, sed *pro* om. Gu. 1. — 16) *die* Gu. 2. — 17) *videri* al. — 18) *Nocticorax* Gu. 1. 2. — 19) *et noctua* va. — 20) Lucan. VI, 689. — 21) Sic Gu. 1. — *Amma dic.* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *dicitur* vulg. — 23) *a sono gutt. nomen habet* Gu. 2. — 24) *et fertur* Gu. 2. va. — *non plene* pro *plene non* scripsi e Gu. 1. — 25) *nigredines vel nigritudines* Gu. 2. — 26) *Haec* Gu. 2. — 27) *oculorum petit loca* Gu. 2. va. — 28) *appellatus* Gu. 2. — 29) *agere* Gu. 2. al. pr. va. — 30) *vices* al. ap. Goth. — 31) *Huius* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 32) Virgil. Georg. I, 388. — 33) *plenam* Gu. 1.

Tunc cornix plena[33] *pluviam vocat improba voce.*

45. Graculus[34] a garrulitate[35] nuncupatus, non, ut quidam volunt, pro eo, quod gregatim volent[36], cum sit manifestum ex voce eos[37] nuncupari. Est autem[38] loquacissimum genus et vocibus importunum.

46. Picae quasi poeticae[39], quod verba in discrimine vocis exprimant, ut homo. Per ramos enim arborum pendulae importuna garrulitate sonantes, et si nequeunt linguas in sermone[40] explicare, sonum tamen humanae vocis imitantur, de qua congrue quidam ait[41]:

Pica loquax certa dominum te voce saluto.
Si me non videas, esse negabis avem.

47. Picus a Pico Saturni filio nomen sumpsit, eo quod eo[42] in auspiciis utebatur[43]. Nam ferunt hanc avem[44] quiddam habere divinum, illo indicio, quod in quacunque arbore nidificaverit, clavus[45], vel quicquid aliud fixum[46], diu haerere[47] non potest[48], quin[49] statim excidat, ubi ea[50] insederit. Iste est picus Martius; nam alia est pica.

48. Pavo nomen de sono vocis habet, cuius caro tam dura est, ut putredinem vix sentiat, nec facile coquatur, de quo quidam sic ait[51]:

Miraris quotiens gemmantes explicat alas,
Si potes hunc saevo tradere dure[52] *coco.*

49. Phasianus a Phaside[53] insula Graeciae, unde primum asportatus est, appellatur[54]. Testatur id vetus distichon illud[55]:

Argiva primo[56] *sum*[57] *transportata carina*[58].
Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

50. Gallus a castratione vocatus. Inter caeteras enim aves huic soli testiculi adimuntur. Veteres enim abscisos gallos vocabant: sicut autem a leone leaena, et a dracone dracaena, ita a gallo gallina. Cuius membra ferunt[59] quidam, si[60] auro liquescenti[61] misceantur[62], consumi[63].

51. Anas[64] ab assiduitate natandi aptum nomen accepit. Ex quo[65] genere quaedam germanae dicuntur, quod plus caeteris nutriant.

52. Anseri[66] nomen anas dedit per derivationem, vel a similitudine, vel quod ipsa[67] natandi frequentiam habeat. Iste vigilias noctis assiduitate clangoris[68] testatur. Nullum[69] autem animal ita odorem hominis sentit, ut anser: unde et clangore eius Gallorum ascensus in Capitolio[70] deprehensus est.

— 34) *Graculos . . nuncupatos* al. — 35) *vocis* add. Gu. 2. — 36) *volet* al. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *eum* vulg. — 38) *enim* Gu. 2. Ar. — 39) *poetricae* Ar. — 40) Sic Gu. 1. — *linguas in serm. neq.* vulg. — *nequeant* Gu. 2. — 41) Martial. XIV, 76. — 42) *eo* pro *ea* Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *utebantur* vulg. — 44) *avem* addidi e Gu. 1. 2. va. — 45) *clavum* Gu. 1. al. va. — 46) *fuerit* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. al. — 47) *habere* al. — 48) Sic Gu. 1. 2. al. — *possit* vulg. — 49) *qui non* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *illa* vulg. — 51) Martial. XIII, 70. — 52) Sic Ar. — *dura* Gu. 1. — *iure* vulg. — 53) *Fasida* Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. — *appellatus* vulg. — 55) *illuc* Gu. 2. va. — Martial. XIII, 72. — 56) Sic Gu. 1. 2. 4. pr. Ar. — *primum* vulg. Om. va. — 57) *sunt* Gu. 1. — 58) *carina* om. Gu. 1. — 59) *ut ferunt* Gu. 2. — 60) *etsi* Gu. 1. — 61) *liquenti* Gu. 1. — 62) *misceatur* va. — 63) *consumi aiunt* Gu. 1. — 64) *Anans* Gu. 2. — 65) *e quo* va. — 66) *Anseris* Gu. 1. 2. al. — 67) Vulg. *et ipsa*, sed *et* om. Gu. 1. va. — *ipse* Ar. — 68) *clamoris* Gu. 2. — 69) *Fertur autem null. an. ita od. hom. sentire* Gu. 2. — 70) *Romae* add. Gu. 2. va.

53. Fulica dicta[1], quod caro eius leporinam sapiat: λάγως enim lepus vocatur[2], unde et apud Graecos λάγως dicitur. Est autem[3] avis[4], habens nidos[5] in medio aquae, vel in petris, quas circumdant aquae[6], maritimoque semper delectatur profundo. Quae dum tempestatem persenserit, fugiens in vado ludit.

54. Mergus[7] ab assiduitate mergendi nomen habet[8]. Saepe autem demisso[9] in profundum capite aurarum signa sub fluctibus colligunt, et praevidentes aequoris tempestatem cum clamore ad littora tendunt. Nam in pelago iam gravissimam tempestatem[10] esse, cum ad littora mergi confugerint[11].

55. Accipiter avis animo plus armata, quam ungulis, virtutem maiorem in minore[12] corpore gestans. Hic[13] ab accipiendo, id est a capiendo nomen sumpsit. Est enim avis rapiendis[14] aliis avibus avida, ideoque[15] vocatur accipiter, hoc est raptor, unde et Paulus Apostolus[16]: *Sustinetis enim, si quis vos accipit*, ut enim diceret, si quis rapit, dixit, si quis accipit.

56. Fertur autem accipiter circa pullos suos impius esse[17]. Nam dum viderint eos, posse[18] tentare volatus, nullas eis praebent escas, sed verberant pennis et a nido praecipitant, atque a tenero compellunt ad praedam, ne forte adulti pigrescant.

57. Capus[19] Italica[20] lingua dicitur a capiendo. Hunc nostri falconem vocant, quod[21] incurvis digitis sit.

58. Milvus mollis et[22] viribus et volatu, quasi mollis avis, unde et nuncupatur[23], rapacissimus tamen est[24], et semper domesticis avibus insidiatur.

59. Ossifragus[25] vulgo appellatur[26] avis, quae ossa ab alto dimittit[27], et frangit. Unde et a frangendo ossa nomen accepit.

60. Turtur de voce vocatur: avis pudica, et semper in montium iugis, et in desertis solitudinibus commorans. Tecta enim hominum et conversationem fugit, et commoratur in silvis. Quae etiam hieme[28] deplumata in truncis arborum concavis habitare perhibetur. Cuius e contrario[29] columba hospitia humana diligit[30], domorum semper blanda[31] habitatrix[32].

61. Columbae dictae, quod earum colla ad singulas conversiones[33] colores mutent, aves mansuetae, et in hominum multitudine conversantes, ac sine felle, quas antiqui Venerias[34] nuncupabant, ab[35] eo quod nidos frequentent[36], et osculo amorem concipiant.

1) *est* add. Gu. 2. va. — 2) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *dicitur* vulg. — 3) *autem* Gu. 2., quod pro *enim* recepi. — 4) *stagnensis* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 5) Sic Gu. 1. — *nidum* vulg. — 6) Sic Gu. 1. — *aquae circumdant* vulg. — 7) *Mergis . . . nomen hoc haesit* Arev. — *Mergis . . . nomen hoc est* al. — 8) *accepit* Gu. 2. — 9) Sic Ar. va. — *dimisso* vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *esse temp. constat* vulg. — *constat* om. Gu. 1. 2. al. Inclusit Arev. — 11) *veniunt et confugerint* Gu. 1. — *conf. mergi* Gu. 2. — 12) *in minori* pr. — 13) Sic Gu. 1. Ar. — *Haec* Gu. 2. al. pr. va. — *Hinc* vulg. — 14) *in rap.* al. — 15) *que* om. Gu. 1. — *hoc est* pro *id est* Gu. 1. 2. Ar. — 16) *dicit* al. va. — *ait* al. — Locus est 2. Corinth. 11, 20. — 17) Sic Gu. 1. — *accipitres . . . impios* vulg. — 18) *posse* om. va. — 19) *Capys* Ar. — 20) Sic Gu. 1. — *Italia* Gu. 2. — *Itala* vulg. — 21) Vulg. *eo quod*, sed *eo* om. Gu. 1. — 22) *et* addidi e Gu. 1. va. — 23) *nuncupatus* Gu. 2. — 24) *est* addidi e Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Ossifrangus* vulg. — 26) *appellatus* va. — 27) *demittit* va. — 28) *hiemis* Gu. 1. — 29) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *Cui e contr.* Gu. 1. — *Cuius contrario* vulg. — 30) *diligunt* Gu. 1. — 31) *blanda semper* Gu. 2. — 32) Sic Gu. 1. Ar. — *inhabitatrix* vulg. — 33) Sic Gu. 1. Ar. — *conversationes* vulg. — 34) *Venereas* al. va. — 35) *ab* addidi e Gu. 1. — 36) *frequentant* Gu. 1. 2. — 37) *aves* add. Gu. 2. va. — Vulg. add. *eo quod sint fartae, a pabulo, quas vulgus titos vocant.* Haec om. Gu. 1. — *farsae* Gu. 2. — *vocat* Gu. 2. pr. va. — 38) *eo* addidi e Gu. 1. — 39) *ultra copulam* Gu. 2. — 40) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *consurgit* vulg. — *surgit* al. — 41) *ipsa* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 42) *alterius* Gu. 2.

62. Palumbes[37], avis casta, ex moribus appellatur, eo[38] quod comes sit castitatis. Nam dicitur, quod amisso corporali consortio solitaria incedat, nec carnalem copulam ultra[39] requirat.

63. Perdix de voce nomen habet, avis dolosa atque immunda. Nam masculus in masculum insurgit[40], et obliviscitur sexum libido[41] praeceps. Adeo autem fraudulenta, ut alteri[42] ova diripiens foveat, sed[43] fraus fructum non habet: denique dum[44] pulli vocem propriae genitricis[45] audierint, naturali quodam instinctu hanc, quae[46] fovit[47], relinquunt, et[48] ad eandem, quae genuit, revertuntur.

64. Coturnices a sono vocis dictas[49], quas Graeci ὄρτυγας vocant, eo quod visae fuerint primum[50] in Ortygia insula. Hae adveniendi habent tempora. Nam aestate depulsa maria transeunt[51].

65. Ortygometra[52] dicitur[53], quae gregem ducit: eam terrae propinquantem accipiter videns rapit, ac propterea cura est[54] universis ducem solicitare generis externi[55], per quam[56] caveant prima discrimina. Cibos gratissimos semina venenorum habent[57], quam ob causam veteres eas vesci[58] interdixerunt. Solum enim hoc animal, sicut et homo, caducum patitur morbum.

66. Upupam[59] Graeci[60] appellant, eo quod humana stercora[61] consideret[62], et foetenti pascatur fimo, avis spurcissima, cristis[63] extantibus, galeata, semper in sepulcris et humano stercore commorans. Cuius sanguine quisquis se inunxerit[64], dormitum pergens daemones suffocantes se[65] videbit.

67. Tucos[66], quos Hispani cuculos vocant, a propria voce[67] nominatos. Hi veniendi habent tempus[68] milvorum scapulis suscepti, propter breves et parvos volatus, ne per longa aeris spacia fatigati deficiant. Horum salivae cicadas gignunt[69].

68. Passeres[70] sunt minuta volatilia, a parvitate vocata, unde et pusilli parvi[71].

69. Merula antiquitus medula[72] vocabatur, eo quod moduletur. Alii merulam aiunt vocatam[73], quia sola volat, quasi mera volans. Haec cum in omnibus locis nigra sit, in Achaia autem[74] candida est.

70. Hirundo dicta, quod cibos non sumat[75] residens, sed in aere escas capiat[76] et edat, garrula avis, per tortuosos[77] et flexuosos volans circuitus[78], et in nidis construendis educandisque foetibus solertissima, habens etiam quiddam praescium, quod lapsura deserat, nec appetat cul-

va. — 43) *sed* addidi e Gu. 2. pr. va. Ar. — 44) *cum* Gu. 2. — 45) Sic Gu. 1. 2. — *propr. voc. gen.* vulg. — 46) *eos* addit. vulg. Om. Gu. 1. 2. Ar. — 47) *fovet* Gu. 2. — 48) *et* om. Gu. 2. — 49) Sic Gu. 1. al. — *dictae* vulg. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *primum visae fuerint* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — *transmeant* vulg. — 52) *Ortygeom.* ed. Goth. — 53) *avis* add. vulg., sed om. Gu. 1. va. Ar. — 54) *est cura* va. — 55) Sic Gu. 1. — *externi gen.* vulg. — 56) *pro qua* Gu. 1. — 57) Sic Gu. 1. — *habent sem. venenata* vulg. — *hab. sem. venenorum* Gu. 2. pr. va. Ar. — 58) *iis veteres vesci* Ar. — *eas vet. vesci* al. va. — *eas vesci* Gu. 2. — Vulg. om. pron. — 59) *Hupopam* Gu. 1. — *Upupa* Gu. 2. — *Opopam* al. — 60) *Graeci . . . fimo* om. Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. — *sterc. hum.* vulg. — 62) *considet* al. — *desideret* va. — 63) *et cristis* Gu. 1. — 64) Sic Ar. va. — *quisque se* Gu. 1. 2. — *se quisque* pr. — *si se quisquam* vulg. — 65) *se* om. Gu. 1. — 66) *Tueos* Gu. 1. — 67) *a voce propr.* Gu. 2. — *constat* add. vulg., quod om. Gu. 1. al. — 68) Sic Gu. 1. 2. va. — *tempus habent* vulg. — 69) Vulg. add. *ova passeris nido reperta comedit et sua obiicit, quae illae suscepta et fovet et nutrit.* Haec om. Gu. 1. — 70) *vero* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. pr. — 71) Sic Gu. 1. — *pusilli et parvi* vulg. — 72) *medulla . . medullet* Gu. 1. — *modulet* Gu. 2. al. va. — 73) Sic Gu. 1. 2. — *vocatam aiunt* vulg. — 74) *autem* addidi e Gu. 1. — 75) *sumit* Gu. 1. — 76) Sic Gu. 1. — *capiat escas* vulg. — 77) *orbes* add. vulg., quod om. Gu. 1. — Idem cod. om. *et* ante *per tort.* — 78) Sic Gu. 1. — *circuitus pervol.* vulg.

mina. A diris[1] quoque avibus non impetitur[2], nec unquam praeda est, maria transvolans[3], ibique hieme[4] commoratur.

71. Turdos a tarditate dictos[5], hiemis enim confinio se referunt[6].

Turdela[7] quasi minor turdus, cuius stercore viscum generari putatur. Unde et proverbium apud antiquos erat, *Malum sibi avem*[8] *cacare.*

72. Furfurio vocatur[9], quod prius farre in farinam[10] redacto pasceretur.

73. Ficedulae[11] dictae, quod ficus[12] magis edant. Quod[13] panditur versiculo veteri illo[14]:

Cum me ficus alat, cum pascar dulcibus uvis,
Cur potius nomen non dedit uva[15] *mihi?*

74. Carduelis[16], quod spinis et carduis[17] pascitur, unde et[18] apud Graecos *ἀκανθὶς* dicta est, ab *ἀκάνθαις,* id est spinis, quibus alitur.

75. Augures autem dicunt et in gestu et in motu et in volatu et in voce avium signa esse constituta.

76. Oscines aves vocant, quae[19] ore cantuque auspicium faciunt, ut corvus, cornix[20], picus.

77. Alites, quae volatu ostendere futura videntur; quae si adversae sunt, inhibae[21] dicuntur, quod inhibeant, id est vetent: si prosperae, praepetes[22], et ideo praepetes, quia omnes aves priora petunt volantes.

78. Tertiam faciunt speciem auguriorum in avibus, quam communem[23] vocant, ex utroque permixtam[24], id est cum[25] aves ex[26] ore et volatu auguria faciunt[27]: sed fides non habet.

79. Omnium autem generum volucres[28] bis nascuntur. Primum enim ova gignuntur, inde calore materni corporis formantur et animantur.

80. Ova autem dicta ab eo quod sint uvida. Unde et uva ab[29] eo, quod intrinsecus humore sit plena. Nam humidum est, quod exterius humorem habet, uvidum, quod interius. Quidam autem putant, ovum Graecam habere originem nominis. Illi[30] enim[31] dicunt *ὠά,* v litera ablata[32].

81. Ova autem quaedam[33] inani vento concipiuntur, sed non sunt generabilia, nisi quae fuerint concubitu masculino concepta, et seminali spiritu penetrata[34]. Ovorum vim tantam dicunt, ut lignum perfusum eo[35] non ardeat, ac ne vestis quidem contra[36] aduratur. Admixta quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

CAP. VIII. *De minutis volatilibus.*

1. Apes dictae, vel[37] quod se pedibus invicem alligent, vel pro eo, quod sine pedibus

1) Sic Gu. 1. 2. (supra vers.) Ar. — *Aliis* vulg. — 2) *impeditur* Gu. 1. — 3) Sic Gu. 1. 2. — *transvolat* vulg. — 4) *hieme* om. Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. (*Turdo*) al. — *Turdi — dicti* vulg. — *Turdus . . dictus* vulg. — 6) *refertur* Gu. 1. — 7) *Turdella* Gu. 1. — 8) *aves* Gu. 1. — 9) Sic Gu. 1. — *vocatus* vulg. — 10) *in farina* Gu. 2. — 11) *Fiscedulae* Gu. 1. — 12) Sic Gu. 1. 2. — *ficos* vulg. — 13) *Quod* om. Gu. 2. — 14) Martial. lib. XIII. ep. 49. — 15) *uvam* Gu. 1. — 16) *Carduellus* pr. — 17) Sic Ar. — *cardinis* Gu. 1. — *cardibus* vulg. — 18) *et* pro *etiam* Gu. 1. va. — 19) *qui* va. — 20) *cornix, corvus* Gu. 2. — 21) *inibibae* Gu. 1. — *inhebes* Gu. 2. — *inebrae* Ar. — 22) *videlicet* add. Gu. 2. — 23) *communionem* al. — 24) Sic Gu. 1. al. Ar. — *permixta* Gu. 2. — *commixtam* vulg. — 25) *cum* om. Gu. 2. — 26) *et ore* Gu. 1. — 27) *auguriat, sed fides inhabitat* goth. mss. Tolett. — *auguriantur, sed fidem non habet* Arev. — 28) Sic Gu. 1. — *Omnium autem genera volucrum* vulg. — 29) *ab* addidi e Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. 2. va. — *Isti* vulg. — 31) *enim* pro *autem* Gu. 1. — 32) *ova v lit. abl. oa* va. — 33) *quaedam autem* Gu. 2. va. — 34) *perpetrata* Gu. 1. — 35) *eo* pro *ovo* Gu. 1. 2. al. — *ex eo* al. — 36)

nascantur[38]. Nam postea et pedes et pennas accipiunt[39]. Hae solertes in generandi mellis officio, assignatas incolunt sedes[40], domicilia inenarrabili arte componunt, ex variis floribus favum[41] condunt, textisque[42] caeris innumera prole castra replent, exercitum et reges habent, proelia movent, fumum fugiunt, tumultu exasperantur.

2. Has plerique experti sunt de boum cadaveribus nasci[43]. Nam pro his creandis vitulorum occisorum carnes verberantur[44], ut ex putrefacto cruore vermes creentur[45], qui postea efficiuntur[46] apes. Proprie tamen[47] apes vocantur ortae de bobus[48], sicut crabrones[49] de equis, fuci de mulis, vespae de asinis.

3. Castros[50] Graeci appellant, qui in extremis favorum partibus[51] maiores creantur: quos aliqui putant reges[52], dicti, quod castra ducant.

Fucus est maior ape, crabrone minor. Dictus autem fucus, quod alienos labores edat, quasi focus[53]. Depascitur enim, quod non laboravit. De quo Virgilius[54]:

Ignavum fucos[55] *pecus a praesepibus arcet*[56].

4. Vespae *[57]. Crabrones vocati a cabo[58], id est caballo[59], quod ex his creentur. Sicut autem crabrones nascuntur de equorum carnibus putridis, ita ex his iterum saepe nascuntur scarabei, unde et cognominati sunt.

5. Tauri vocantur scarabei terrestres ricino similes.

Buprestis animal est parvum in Italia[60], simillimum scarabeo, longipedum[61]. Fallit inter herbas bovem maxime, unde et nomen habet, devoratumque tacto felle ita inflammat, ut rumpat.

6. Cicendula[62] scarabeorum genus est, dicta, quod[63] gradiens, vel volans lucet.

7. Blattae a colore nuncupatae, siquidem et comprehensae manum tingunt, unde et[64] blatteum colorem dicunt[65]. Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscae. Nam musca lucipeta, et blatta lucifuga est. Per noctem enim tantum ambulat.

8. Papiliones aviculae sunt, quae maxime abundant florentibus malvis, quique vermiculos ex[66] stercore suo faciunt nasci.

9. Locusta, quod pedibus sit longis, veluti hasta, unde et[67] eam Graeci tam maritimam, quam terrestrem astacon[68] appellant.

10. Cicadae ex cuculorum nascuntur sputo. Hae in Italia apud Rheginos multae sunt, nec usquam alibi.

11. Musca ex Graeco venit, sicut et mus. Hae sicut et apes necatae in aqua, aliquotiens post unius horae spacium reviviscunt.

contacta Ar. — 37) *vel* om. va. — 38) *nascuntur* Gu. 1. 2. al. — 39) *pennae nascuntur* al. — 40) *terras vel sedes* va. — 41) *favum* om. Gu. 1. — 42) *tescisque* va. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *nasci de boum cad.* vulg. — 44) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *verberant* vulg. — 45) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *nascantur* vulg. — *nascerentur* al. — 46) *efficiantur* Gu. 2. — 47) *tamen* pro *autem* Gu. 1. 2. — 48) *de bubus* Gu. 2. pr. va. — 49) *scabrones* h. l. et postea Gu. 2. — *crabones* Gu. 1. — 50) *Costros* Ar. — *Costras* al. — 51) Sic Gu. 1. — *part. fav.* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *reges put.* vulg. Sequentia inclusit Arev. — 53) *fagus* Gu. 2. Ar. — 54) Georg. IV, 168. — 55) *fugus* Gu. 2. — *fucus* Gu. 4. va. — *fagus* al. — 56) Sic Gu. 1. Ar. — *arcet* vulg. — 57) *Vespae* praeposui e Gu. 1. 2. Ar., qui recte lacunae signum posuit. — 58) *cavo* Gu. 1. — 59) *a caballo* Gu. 2. — 60) Sic Gu. 1. 2. — *in Ital. parv.* vulg. — 61) *scarabeo longipedi* Ar. — 62) *Cicindela* Arev. — 63) Sic Gu. 1. — *eo quod* vulg. — 64) *et* om. ed. Goth. — 65) *ducunt* ed. Goth. — 66) *ex* addidi e Gu. 1. — 67) *et* om. Gu. 2. — 68) Sic Arev. — *hastago* vulg.

12. Cinomya Graece vocatur, id est musca canina. Nam κύων Graece[1] canis vocatur.

13. Culex ab aculeo dictus, quod[2] sanguinem sugit[3]. Habet enim in ore fistulam, in modum stimuli, qua carnem terebrat, ut sanguinem bibat.

14. Cyniphes muscae minutissimae sunt, aculeis[4] permolestae. Qua[5] tertia plaga superbus Aegypti caesus est populus[6].

15. Oestrus[7] animal armentis[8] aculeis permolestum. Oestrum autem Graecum est, quod Latine asilus, vulgo tabanus vocatur.

16. Bibiones sunt, qui in vino nascuntur, quos vulgo mustiones a musto appellant, unde[9] Afranius:

Ad me cum spectas, fabularique incipis,
Ex ore in oculos tuos bibiones involant.

17. Gurgulio dicitur, quia pene nihil aliud est[10], quam[11] guttur.

LIBER XIII.

PRAEFATIUNCULA IN LIBRUM SEQUENTEM.

In hoc libello[12] quasi in quadam brevi tabula[13] quasdam coeli causas, situsque terrarum et maris spacia annotavimus; ut in modico lector ea[14] percurrat, et compendiosa brevitate eorum etymologias[15] causasque cognoscat.

CAP. I. *De mundo.*

1. Mundus est coelum et terra et mare[16] et quae in eis sunt[17] opera Dei. De quo dicitur[18]: *Et mundus per ipsum*[19] *factus est.* Mundus[20] Latine a philosophis dictus[21], quod in sempiterno motu sit[22], ut coelum, sol, et luna, aer, et maria[23]. Nulla enim requies eius[24] elementis concessa est, ideoque semper in motu est.

2. Unde et animalia Varroni videntur elementa, quoniam per semetipsa, inquit[25], moventur. Graeci vero de ornamento nomen mundo[26] accommodaverunt, propter diversitatem ele-

1) *Graece ceno* Gu. 2. — 2) *quo* al. — 3) *sugit* pro *sugat* Gu. 1. al. — 4) Vulg. *sed acul.*, sed *sed* om. Gu. 1. 2. — 5) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *quibus.* — 6) Sic Gu. 1. — Vulg. *superbus populus Aegyptiorum caesus est.* — *Aegypt. pop. attritus est* Gu. 2. — 7) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. Ar. — *Oestrum* vulg. — 8) *armentorum* Gu. 1. 2. — 9) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. va. Afranii versus scripsi, ut dedit Grial. numeris senariorum. — Vulg. *Cum me exspectares fabulare incipis, ex ore in oculis tuis bibiones involant.* — Gu. 1. *Cum exspectasset a me fabulare incipis* etc., ut vulg. — *quum me exspectaret* pr. — *quum ad me spectas* al. — *Quum a me exspectasset* Gu. 4. — *cum me exspectas* Gu. 2. — Ed. Goth. et ed. va. *Quum ad me exspectas et fabulari incipis.* — 10) *nihil est aliud* pr. — 11) *quam* pro *nisi* Gu. 1. — 12) *In hoc vero libello* Gu. 2. al. — 13) *tabella* Ar. — 14) *ea lector* va. — 15) Sic Gu. 1. — *etym. eorum* vulg. — 16) *et* — *et* addidi e Gu. 1. — 17) *sunt* om. Ar. — 18) Ioh. 1, 10. — 19) *per eum* Ar. pr. — 20) *et mundus* va. — 21) Sic Gu. 1. 2. al. — — *dicitur* vulg. — 22) *in sempiternum motus sit* Gu. 2. — 23) *et* — *et* addidi e Gu. 1. — 24) *eis* Gu. 1. 2. — 25) *quoniam, inquit, per semetipsa* Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. — *nomen mundo de ornam.* vulg. — 27) *ornamenta* al. — *firmamentum vel ornamentum* pr. va. — 28) *constat* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. al. Inclusit Arev. — *constat esse* va. — 29) Sic

mentorum, et pulchritudinem siderum. Appellatur enim apud eos κόσμος, quod significat ornamentum[27]. Nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus.

3. Quatuor autem esse[28] climata, id est plagas mundi[29], et Orientem et Occidentem et Septentrionem et Meridiem[30].

4. Oriens ab ortu[31] solis est[32] nuncupatus.

Occidens, quod diem facit[33] occidere atque[34] interire. Abscondit enim lumen mundo et tenebras superinducit.

5. Septentrio[35] a septem stellis axis vocatus[36], quae in ipsa[37] revolutae rotantur. Hic proprie et vertex dicitur[38], eo quod vertitur, sicut poeta ait[39]:

Vertitur interea coelum[40].

6. Meridies vel quod[41] ibi sol faciat[42] medium[43] diem quasi medidies, vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur.

7. Ianuae coeli duae sunt, Oriens et[44] Occasus: nam una porta sol procedit, alia se recipit.

8. Cardines autem mundi duo, Septentrio et Meridies: in ipsis enim volvitur coelum.

CAP. II. *De atomis.*

1. Atomos philosophi vocant quasdam in mundo corporum partes tam minutissimas, ut nec visui pateant, nec τομήν, id est recipiant[45] sectionem, unde et ἄτομοι dicti sunt. Hi per inane totius mundi irrequietis[46] motibus volitare et huc atque illuc ferri dicuntur, sicut[47] tenuissimi pulveres, qui infusi[48] per fenestras radiis solis videntur, ex iis arbores et herbas et fruges omnes oriri, et ex iis ignem et aquam et universa gigni atque constare quidam philosophi gentium putaverunt.

2. Sunt autem atomi aut in corpore, aut in tempore, aut in numero, aut in litera[49]. In corpore, ut lapis. Dividis[50] eum in partes et partes ipsas dividis[51] in grana, veluti sunt arenae, rursumque ipsa arenae grana divide in minutissimum pulverem, donec, si potes[52], pervenias ad aliquam minutiam, quae dividi, vel secari non possit[53]. Hic[54] est atomus in corporibus.

3. In tempore autem[55] sic atomus intelligitur[56]. Annum verbi gratia dividis[57] in menses, menses in dies[58], dies in horas, adhuc partes horarum admittunt divisionem, quousque venias[59] ad temporis tantum punctum[60] et[61] quandam momenti stillam, ut per nullam morulam produci possit, et ideo iam dividi[62] non potest; hic[63] est atomus temporis.

4. In numeris, ut puta octo dividuntur in quatuor, rursus[64] quatuor in duo[65], deinde duo

Gu. 1. — Vulg. *clim. mundi, id est plag.* — *mundi* om. Gu. 2. — 30) prius *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. alterum e solo Gu. 1. — 31) Sic Gu. 1. — *exortu* vulg. — 32) *est* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 33) Sic Gu. 1. — *faciat* vulg. — 34) *atque* pro *et* Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 35) *autem* add. vulg., om. Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. 2. — *vocatur* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *ipso* vulg. — 38) *dicitur* al. om. — 39) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *ait poeta* vulg. — Locus est ap. Virgil. Aen. II, 250. — 40) *Interea coel. vert.* Gu. 2. — 41) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 42) *facit* va. — 43) *mediam* Gu. 2. — 44) *et* om. Gu. 2. — 45) Sic Gu. 1. — *sect. rec.* vulg. — 46) *inquietis* al. — 47) *sicut et* Gu. 2. va. — 48) *infusis* Gu. 1. — 49) *aut in litera* Gu. 1. — 50) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Divides* vulg. — 51) *divides* Gu. 2. va. ed. Goth. — 52) Sic Gu. 1. — *possis* vulg. — 53) Sic Gu. 1. va. — *quae div. aut sec. possit* Gu. 2. — Vulg. *quae iam non sit, quae dividi vel secari possit.* Eadem lectio erat in Gu. 2. sed erasa est. — 54) *Hic* pro *hoc* Gu. 1. *Haec* Ar. — 55) *vero* vulg., *autem* Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. — *intell. atom.* vulg. — *atomus* om. va. — 57) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *divides* vulg. — 58) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *menses in hebdomadas, hebdomadas in dies.* — 59) Sic Gu. 1. — *pervenias* vulg. — 60) Sic Gu. 1. — *tant. temp. punct.* vulg. — 61) *ad* Gu. 1. — 62) *dividi iam* va. — 63) *hic* pro *hoc* Gu. 1. — *haec* Ar. — 64) *rursus* pro *rursum* Gu. 1. — om. Gu. 2. — 65) *in*

in unum. Unus autem atomus est, quia insecabilis est, sic et in[1] litera: nam orationem dividis[2] in verba, verba[3] in syllabas, syllabas[4] in literas. Litera pars minima atomus est, nec dividi potest. Atomus ergo est, quod dividi non potest, ut in geometria punctus[5]. Nam *τομὸς* dicitur divisio Graece[6], *ἄτομος* indivisio[7].

CAP. III. *De elementis.*

1. *Ὕλην* Graeci rerum materiam quandam primam[8] dicunt, nullo modo prorsus[9] formatam, sed omnium corporalium formarum capacem, ex qua visibilia haec elementa formata sunt[10]; unde et ex eius derivatione vocabulum acceperunt. Hanc *ὕλην*[11] Latini materiam appellaverunt, ideo, quia omne informe, unde aliquid faciendum est, semper materia nuncupatur. Proinde et eam poetae silvam nominaverunt, nec incongrue, quia materiae silvarum sunt.

2. Graeci autem elementa *στοιχεῖα*[12] nuncupant, eo quod sibi societatis concordia et communione quadam conveniant. Nam sic[13] ea inter se naturali quadam ratione iuncta dicuntur, ut[14] modo originem ab igni[15] repetentes usque ad terram, modo a terra usque ad ignem, ut ignis quidem in aere[16] desinat, aer in aquam[17] densetur, aqua in terram crassescat, rursusque terra diluatur in aquam, aqua[19] rarescat[20] in aera[21], aer in ignem extenuetur.

3. Quapropter omnia elementa omnibus dicuntur[22] inesse, sed unumquodque eorum ex eo[23], quod amplius habet, accepisse vocabulum. Sunt autem divina providentia propriis animantibus distributa: nam coelum angelis, aerem volucribus, mare piscibus, terram hominibus caeterisque animantibus ipse creator[24] implevit.

CAP. IV. *De coelo.*

1. Coelum vocatum est[25], quod[26] tanquam caelatum vas impressa lumina habeat stellarum veluti signa. Nam caelatum dicitur vas, quod signis eminentioribus refulget. Distinxit enim Deus coelum[27] claris luminibus, et implevit, sole[28] scilicet et lunae orbe fulgenti, et astrorum micantium splendentibus signis adornavit[29].

2. Hoc[30] autem Graece dicitur *οὖρανος*[31] *ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι*[32], id est a videndo, quod[33] aer perspicuus sit, et ad speculandum purior. Coelum autem in scripturis sanctis ideo firmamentum vocatur, quod sit cursu siderum et ratis legibus fixisque firmatum.

3. Interdum et coelum pro aere accipitur, ubi venti et nubes, et[34] procellae et turbines fiunt. Lucretius[35]:

duos Gu. 2. — 1) *in* om. Gu. 1. — 2) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *dividit* vulg. — 3) Vulg. add. *autem*, quod om. Gu. 1. 2. — 4) Sic Gu. 1. — *syllabam* vulg., quae add. *autem*, quod om. Gu. 1. 2. — 5) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *punctus in geom.* vulg. — 6) Sic Gu. 1. pr. — Vulg. *τομὴ Graece sectio dicitur.* — *tomus Graece divisio dicitur* Gu. 2. al. — *tomus divisio dicitur Gr.* ed. va. — 7) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *Graece enim ἄτομος, latine indivisio* Gu. 2. — Vulg. *ἄτομον quod secari nequit.* — 8) Sic Gu. 1. — *rer. quand. prim. mat.* vulg. — 9) Sic Gu. 1. — *nullo prorsus modo* vulg. — 10) Sic. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *elementa sunt* vulg. — *elementa* sine verbo ed. Goth. — 11) *Graeci dicunt* add. Gu. 1. — 12) *στοιχεῖα* om. va. — 13) *sicut* Gu. 1. — 14) *ut* om. Ar. — 15) Sic Gu. 1. 2. — *ab igne* vulg. — 16) Sic Gu. 1. — *in aera* vulg. — 17) *in aqua* Ar. et Vulcan. — 18) *in terra* Gu. 2. al. pr. — 19) *aer* Gu. 1. — 20) *arescat* ed. Goth. — 21) Sic Gu. 1. 2. al. — *in aerem* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — *constat* vulg. Utrumque om. Gu. 2. — 23) *ex eo* om. Gu. 2. — 24) Sic Gu. 1. — *creator ipse* vulg. — 25) *est* om. Gu. 2. Ar. — 26) *eo quod* vulg., sed *eo* om. Gu. 1. — 27) Sic Gu. 1. Ar. — *eum Deus* vulg. — *illud deus* va. — 28) Sic Gu. 1. al. — *solis* vulg. — 29) Vulg. add. *Alias autem a superiori (superiora* Ar. pr. va.) *caelando.* Haec om. Gu. 1. 2. Caesen. I. — 30) *Hic* al. — 31) Sic Gu. 1. — *Graece οὖρανος dic.* vulg. — om. *dicitur* Arev.

Coelum, quod[36] *dicitur aer.*

Et Psalmus[37]: *Volucres coeli* appellat, cum manifestum sit aves in aere volare: et nos in consuetudine hunc aerem coelum appellamus. Nam cum de sereno, vel nubilo quaerimus, aliquando dicimus, *qualis est aer?* aliquando, *quale est coelum?*

CAP. V. *De partibus coeli.*

1. Aether[38] locus est, in quo sidera sunt, et significat eum ignem, qui a toto mundo in altum[39] separatus est. Et sane[40] aether est ipsum elementum, *αἴθρα* vero splendor aetheris, et est sermo Graecus.

2. Sphaera coeli dicta, eo quod species eius in rotundum formata est[41]: sed et quicquid tale est, a volubilitate sphaera a Graecis dicitur, sicut et pilae, quibus ludunt infantes. Nam philosophi dicunt coelum in sphaerae figuram[42] undique esse convexum, partibus omnibus[43] aequalem[44], concludentem terram, in media mundi mole libratam[45]. Hunc moveri dicunt, et cum motu[46] eius sidera in eo fixa ab oriente usque ad[47] occidentem circuire, septentrionibus breviores gyros iuxta cardinem peragentibus.

3. Axis est septentrionalis[48] linea recta, quae[49] per mediam pilam sphaerae tendit, et dictus[50] axis, quod in eo[51] sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plaustrum est.

4. Cardines extremae partes sunt axis, et dicti cardines, eo quod per eos vertitur coelum.

5. Poli sunt, qui currunt per axem. Horum alter est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus: alter australis, qui nunquam videtur, et austronothus[52] dicitur, et dicti poli, quod sint axium cycli[53] ex usu plaustrorum, a poliendo scilicet nominati, sed polus Boreus semper videtur, Austronothus nunquam, quia dextra coeli altiora sunt, pressa Austri.

6. Convexa extrema coeli sunt, a curvitate dicta. Nam convexum curvum est et inclinatum, et in modum circuli flexum[54].

7. Lacteus circulus via est, quae in sphaera videtur, a candore dicta[55], quia alba est: quam aliqui[56] dicunt viam esse, quam[57] circuit sol, et ex splendoris ipsius[58] transitu ita lucere.

CAP. VI. *De circulis coeli.*

1. Habitatio[59] coeli circulorum distincta zonis, quasdam partes temperie sua incolere permisit, quasdam negavit, enormitate frigoris aut caloris[60]. Zonae autem ipsae quinque sunt, quae ideo zonae vel circuli appellantur, eo quod in circumductione sphaerae existunt[61].

— 32) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. Ar. — *ἀπὸ τοῦ ὁρᾶν* vulg. Om. Graeca pr. va. Cfr. cum hoc capite l. III. cap. 30. seqq. — 33) *eo quod* vulg., sed *eo* om. Gu. 1. — 34) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 35) Lucret. IV, 133. — 36) *Coelo, qui* Ar. e Lucret. — 37) Locum non inveni. — 38) *Aethera* al. — 39) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *in alterum* vulg. — 40) *et* addidi e Gu. 1. — 41) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *form. sit* vulg. — 42) *figura* Gu. 2. va. — 43) Sic Gu. 1. — *omnib. part.* vulg. — *omn. part. esse aequal.* Gu. 2. va. — 44) Sic Gu. 1. al. — *aequale* vulg. — De masculino voc. *coelum* genere vide not. 36. ad l. III. c. 30, 2. Sic mox *concludentem* Gu. 1. al. — *concludente* Gu. 2. — *concludens* vulg. Mox Gu. 1. *Hunc* pro vulg. *Hoc.* — 45) *libratum* Gu. 2. va. — 46) Sic Gu. 1. — *motu* vulg. — *commotu* pr. — 47) *usque in* va. — 48) Sic Gu. 1. — *septentrionis* vulg. — 49) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quaeve* vulg. — 50) *dicta* Gu. 2. va. — 51) *in ea* Gu. 2. va. Ar. — 52) *austronotius* Ar. h. l. et postea, ut l. III. c. 36. — 53) Sic Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — vulg. *circuli* — 54) *circumflexum* Gu. 2. al. va. — 55) *dictus* Gu. 2. va. et sic porro masculine. 56) *alii* Gu. 2. — *alibi* pr. — 57) *qua* Gu. 2. pr. va. Ar. et Isidor. ipse l. c. cap. 45. — 58) *ex splendore illius* al. — 59) *tertia* add. Gu. 2. — Vulg. *Habitatio ista*, sed *ista* om. Gu. 1. — 60) *cal. aut frig.* va. — 61) *existant* Gu. 2. va.

2. Quorum primus circulus ideo *ἀρκτικὸς*[1] appellatur, quod[2] inter[3] eum Arctorum[4] signa inclusa perspiciuntur[5], quae a nobis[6] in ursarum speciem[7] ficta septentriones appellantur.

3. Secundus circulus ex eo *θερινὸς τροπικὸς*[8] dicitur, quia in eo circulo sol aquilonis finibus aestatem faciens ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur[9], et inde[10] tropicus appellatur.

4. Tertius circulus *ἡμερινὸς*[11], qui a Latinis ideo aequinoctialis appellatur, eo quod sol cum ad eum orbem pervenerit, aequinoctium facit. *Ἡμερινὸς*[12] enim[13] Latine[14] dies dicitur atque nox[15], quo circulo dimidia sphaerae pars constituta prospicitur[16].

5. Quartus circulus *ἀνταρκτικὸς* vocatur, eo quod contrarius sit circulo, quem[17] *ἀρκτικὸν* nominamus.

6. Quintus circulus *χειμερινὸς τροπικός*, qui a Latinis hiemalis, sive brumalis appellatur, ideo, quia sol[18] cum ad eum circulum pervenit, hiemem iis, qui, ad Aquilonem sunt facit, aestatem autem iis, qui in[19] Austri partibus commorantur.

7. Zodiacus autem circulus est[20] *.

CAP. VII. *De aere et nube.*

1. Aer est inanitas plurimum habens admixtum raritatis, quam caetera elementa. De quo Virgilius[21]:

Longum per inane secutus.

Aer dictus *ἀπὸ τοῦ αἴρειν*[22], ab eo, quod ferat terram, vel ab eo, quod feratur. Hic autem partim ad terrenam, partim ad caelestem[23] materiam pertinet. Nam ille subtilis, ubi ventosi[24] et[25] procellosi motus non possunt existere, ad coelestem pertinent[26] partem, iste vero turbulentior, qui exhalationibus humidis[27] corporescit, terrae deputatur, quique ex se multas species reddit. Nam commotus ventos facit, vehementius concitatus ignes et tonitrua: contractus nubila: conspissatus pluviam: congelantibus nubibus nivem: turbulentius[28] congelantibus[29] densioribus nubibus grandinem: distentus serenum efficit. Nam aerem densum nubem esse[30]: nubem rarefactam et solutam aerem.

2. Nubes dictae ab obnubendo, id est operiendo coelum, unde et nuptae, quod vultus suos velent, unde et Neptunus, quod nubat, id est mare et[31] terram tegat. Nubes autem facit aeris densitas[32]. Venti enim aerem conglobant, nubemque faciunt, unde est illud[33]:

Atque in nubem[34] cogitur aer.

1) Sic Gu. 1. 2. va. nisi quod Latinis literis Graecae voces scriptae sunt, ut in eadem re l. III. c. 43. Et sic infra est. — 2) Vulg. *eo*, *quod*, sed *eo* om. Gu. 1. — 3) *intra* Gu. 2. va. — 4) Sic Gu. 1. Ar. — *Arcturi* vulg. — 5) *conspiciuntur* al. — 6) *quae magis in* etc. Gu. 1. — *quae axis a nobis* Gu. 2. va. — *quae axes in urs.* pr. — *quae a nostris* Arev. — 7) *specie* Gu. 2. al. va. — 8) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. (*terminus tropicus*). — 9) *vertitur* Gu. 1. — 10) *deinde* Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. — *ἰσημερινὸς* vulg. — Vide l. III. c. 43, 3. — 12) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. — *ἰσημερινὸς* Ar. — *ἡμέρα* vulg. — 13) *autem* Gu. 2. va. — 14) *Graece, Latine* al. — 15) *aequinox* Ar. — 16) *perspic.* Ar. — 17) *quam* Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Vulg. *cum sol.* — 19) *in* om. Gu. 1. 2. 3. pr. — 20) Vulg. add. *qui duodecim continet signa, ἀπὸ τῶν ζώων, id est, animalibus ita dictus.* Haec om. Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. Inclusit Arev. Defectus signum ego posui. — 21) Aen. XII, 354. — 22) Graeca om. Gu. 2. pr. va. — 23) Sic. Gu. 1. 2. — Vulg. *partim ad coel., part. ad terr.* — 24) *ventuosi* Gu. 2. — 25) *et* pro *ac* Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. Ar. — *pertinet* vulg. — 27) *tumidis* Gu. 1. — 28) *turbulentus* Gu. 1. — 29) *congelatus* va. — 30) *constat* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. — 31) *et* om. Ar. — 32) Sic Gu. 1. — *aeris dens.*

CAP. VIII. *De tonitruo.*

1. Tonitruum dictum, quod sonus eius terreat: nam tonus sonus[35]. Qui ideo interdum tam graviter concutit omnia, ita ut coelum discidisse[36] videatur, quia, cum procella vehementissimi venti nubibus se repente immiserit, turbine invalescente exitumque[37] quaerente, nubem, quam excavavit, impetu magno proscindit, ac sic cum horrendo fragore defertur ad aures.

2. Quod mirari quis non debeat[38], cum vesicula quamvis parva magnum tamen sonitum displosa emittat. Cum tonitruo autem simul et fulgura exprimi[39]: sed illud celerius videtur, quia clarum est, hoc autem tardius ad aures[40] pervenit[41]. Lux autem, quae apparet ante tonitruum, fulgor[42] vocatur. Quae, ut diximus, ideo[43] ante videtur, quia clarum est lumen, tonitruum autem tardius ad aures[44] pervenit.

CAP. IX. *De fulminibus.*

1. Fulgur et fulmen ictus coelestis iaculi a feriendo dicti. Fulgere enim ferire est atque[45] percutere. Fulmina[46] autem collisa nubila[47] faciunt. Nam omnium rerum collisio ignem creat, ut in lapidibus cernimus, vel attritu rotarum, vel in silvis arborum: simili modo in nubibus ignis, unde et prius nubila sunt, deinde ignes[48].

2. Ex vento autem et igne[49] fulmina[50] in nubibus fieri et impulsu ventorum emitti. Ideo autem fulminis ignem vim habere maiorem ad penetrandum, quia subtilioribus elementis factus est, quam noster, id est, qui nobis in usu est. Tria autem sunt nomina eius[51], fulgor, fulgur[52], et fulmen. Fulgor, quia tangit: fulgur, quia incendit et urit: fulmen, quia findit: ideo et cum trinis[53] radiis finguntur[54].

CAP. X. *De arcu et nubium effectibus.*

1. Arcus coelestis dictus a similitudine[55] curvati arcus. Iris huic proprium nomen[56] est. Et dicitur[57] iris, quasi aeris, id est, quod descendat per aera ad terras[58]. Hic autem a sole resplendet, dum cavae nubes ex adverso[59] radium solis accipiunt, et arcus speciem fingunt, cui varios colores illa dat res, quia[60] aqua tenuis, aer lucidus, et nubes caligantes[61] irradiata ista varios creant colores.

2. Pluviae, eo quod[62] fluant, quasi fluviae. Nascuntur enim de terrae et maris anhelitu[63]. Quae, cum altius elevatae fuerint, aut solis calore resolutae[64], aut vi ventorum compressae stillantur in terris.

facit vulg. — 33) Virg. Aen. V, 20. — 34) *nube* Gu. 2. — 35) *dicitur* add. va. — 36) *discessisse* Gu. 1. 2. al. — 37) *que* om. Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. 2. — *debet* vulg. — 39) Sic Gu. 1. 2. — *exprimit* vulg. — 40) Sic Gu. 1. — *ad aur. tard.* vulg. — 41) *pervenire* Gu. 2. — 42) Vulg. *alibi fulgor*, sed *alibi* om. Gu. 1. 2. — *fulgur* scripsi e Gu. 1. 2. — *fulgetra* Ar. — 43) *fulgor ideo* Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. — *ad aur. tard.* vulg. — 45) *atque* pro *ac* Gu. 1. 2. — 46) *fulmen* al. — 47) *lumina* Gu. 1. — 48) *ignis* al. — 49) *igni* Gu. 2. — 50) Vulg. add. *certum est*, quod om. Gu. 1. 2. al. Inclusit Arev. — 51) Sic Gu. 1. — Vulg. *Tr. sunt aut. eius nom.* — 52) Sic Gu. 1. *fulgor*, *fulgur*. — Gu. 2. *fulgus*, *fulgor*. — Vulg. *fulgur*, *fulgor*. Eodem ordine illustrantur haec in libris postea. — 53) *ternis* va. Ar. — 54) Sic Gu. 1. Ar. — *pinguntur* vulg. — 55) *ad similitudinem* Gu. 2. va. — 56) *nomen propr.* Gu. 2. — 57) *dictus* al. — 58) Sic Gu. 1. — Vulg. *per aeerem* (*'aera* Gu. 2. al.) *ad terras descendit* (*descendat* Gu. 2. al. va.) — 59) *ex diverso* al. — 60) *quia* om. va. — 61) *caligans* Ar. — *caliginantes* al. — 62) Sic. Gu. 1. — *dictae quod* vulg. — *dictae eo quod* Gu. 2. va. — 63) *halitu* al. — 64) *solutae* Gu. 2. va.

3. Nimbus est densitas nubis intempesta [1] et [2] obscura, et inde nimbus [3] a nube. Sunt autem nimbi repentinae et praecipites pluviae. Nam pluvias vocamus lentas et iuges quasi fluvias, vel [4] quasi fluentes.

4. Imbres autem et ad nubes et ad pluvias pertinent, dicti a [5] Graeco vocabulo, quod terram inebriant [6] ad germinandum. Ex his enim cuncta creantur, unde [7] Lucretius [8]:

Ex igni terra atque anima nascuntur [9] et imbri.

Est autem nomen Graecum.

5. Grando appellata, quod forma eius granorum similitudinem habeat. Haec autem ventorum [10] rigore [11] durantur in nube, ac [12] solidantur in nivem, ruptoque aere solvuntur.

6. Nix [13] a nube, unde venit.

Glacies [14] a gelu et aqua, quasi gelacies [15], id est gelata aqua [16].

7. Gelu [17], quod eo [18] stringatur tellus. *Γῆ* quippe terra dicitur. Tunc autem maiore [19] gelu stringitur terra, cum fuerit nox serena.

8. Pruina est matutini temporis frigus, quae [20] inde pruinae [21] nomen accepit, quia sicut ignis urit. *Πῦρ* enim ignis, urere [22] et ad solem et ad frigus pertinet [23]. Nam uno sermone duo diversa significantur, pro eo quod unum effectum habent [24]. Similis enim vis est [25] et caloris [26] et frigoris, unde et utraque saxa rumpunt. Nam et [27] calor urit, ut est [28]:

Uritur infelix Dido.

Item frigus urit, ut est [29]:

Aut boreae penetrabile frigus adurat.

9. Ros Graecum est, quod illi δρόσος [30] dicunt. Alii ros putant dictum, quia rarus est, et [31] non spissus, ut pluvia.

10. Nebula [32] inde dicta, unde et nubila, ab obnubendo scilicet [33], hoc est [34] operiendo [35], sive quod nubes volans faciat. Exhalant enim valles humidae nebulas et fiunt nubes, inde nubilum, inde nives. Nebulae autem ima petunt, cum serenitas est; summa, cum nubilum.

11. Caligo umbra est de spissitudine aeris effecta. Et dicta caligo, quod maxime aeris gignatur calore [36].

12. Tenebrae dicuntur, quod teneant umbras. Nihil autem [37] sunt tenebrae, sed ipsa lucis absentia tenebrae dicuntur, sicut silentium non aliqua res est, sed ubi sonus non est, silentium dicitur; sic [38] tenebrae non aliquid sunt, sed ubi lux non est, tenebrae dicuntur.

13. Umbra est aer carens sole. Dicta [39] autem, quod fiat, cum solis obiicimur [40] radiis.

1) *in tempestate* al. va. — 2) *et* om. va. — 3) *nimbi* Gu. 2. va. — 4) *et* ed. Goth. — Om. Gu. 1. 2. pr. — *id est* va. — 5) *autem* Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. 2. (supra vers.) — Vulg. *inebrient.* — 7) *unde et* vulg., sed *et* om. Gu. 1. — 8) l. I, 715. — 9) *procrescere* Lucret. — 10) *ventus* Gu. 1. — 11) *rigore* om. Gu. 1. — 12) *et* va. — 13) *autem* add. va. — 14) *et glacies* Gu. 1. 2. — 15) *gelaquies* Ar. — 16) *gelatae aquae* Gu. 2. va. — 17) *Gelus* Gu. 2. — *gelum* pr. — *autem* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 18) *eo* om. va. — 19) Sic Gu. 1. — *maiori* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — *et inde* al. — 21) *pruina* Gu. 1. — 22) *enim* Gu. 1. 2. va. — add. *vero* vulg. Sed omittendam censeo particulam. — 23) *et ad frig. et ad sol.* Gu. 2. pr. va. — 24) *habeant* Gu. 2. va. — 25) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. vulg. *est vis.* — 26) *et caloris* om. va. — 27) *et* om. Gu. 2. va. Ar. — 28) Virg. Aen. IV, 68. — 29) Virg. Georg. I, 93. — 30) δρόσος om. va. — 31) Sic Gu. 2. pr. va. — *et non est sp.* Gu. 1. — *rarus est, non sp.* vulg. — 32) *Nebulae . . dictae* va. — 33) *scilicet* addidi e Gu. 1. pr. va. — *ab* om. Gu. 1. — 34) *id est* Gu. 2. — 35) *terram* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. — *calore gign.* vulg. — *gignitur* va. — 37) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *enim* vulg. — 38) *sicut* Gu. 1. — 39) Sic Gu. 1. pr. va. — *Dictum* vulg. — 40) *obicitur* Gu. 1. — 41) Sic Gu. 1. pr. va Ar. — *certa* vulg. — 42) *locorum* al. — *corporum* va. — 43) Sic

Est autem mobilis et incerta[41], et ex solis circuitu et ex motu ventorum[42]. Namque quotienscunque[43] movetur[44] in sole, nobiscum moveri videtur, quia ubi quoquo[45] loco radiis[46] solis obstitimus[47], proinde[48] illi lumen auferimus, sicque et[49] ingredi nobiscum umbra et gestus nostros videtur imitari.

14. Lux ipsa substantia, lumen, quod a luce manat, id est candor lucis: sed hoc[50] confundunt auctores.

CAP. XI. *De ventis.*

1. Ventus est[51] aer commotus et agitatus, et pro diversis partibus coeli diversa sortitur nomina[52]. Dictus[53] autem ventus, quod sit vehemens et violentus. Vis enim eius tanta est, ut non solum saxa et arbores evellat, sed etiam coelum terramque conturbet, maria commoveat[54].

2. Ventorum quatuor principales spiritus sunt. Quorum[55] primus ab oriente Subsolanus, a meridie Auster, ab occidente Favonius, a septentrione eiusdem nominis ventus[56] aspirat habentes[57] geminos hinc inde ventorum spiritus.

3. Subsolanus a latere dextro Vulturnum habet, a laevo Eurum. Auster de[58] dextris Euroaustrum, a sinistris[59] Austroafricum. Favonius a parte dextra Africum, a laeva Corum. Porro septentrio a dextris Circium, a sinistris Aquilonem. Hi duodecim venti mundi globum flatibus circumagunt.

4. Quorum nomina propriis causis[60] signata sunt. Nam Subsolanus vocatus[61], eo quod sub ortu solis nascatur. Eurus ab[62] eo, quod ab Eoo[63] fiat, id est ab oriente. Est enim coniunctus Subsolano[64].

5. Vulturnus, eo quod[65] alte tonat[66], de quo Lucretius[67]:
Altitonans Vulturnus et Auster fulmine terrens[68].

6. Auster ab hauriendo aquas vocatus, unde et crassum aerem facit et nubila nutrit. Hic Graece νότος vocatur[69], propter quod interdum corrumpat aerem. Nam pestilentiam, quae ex corrupto aere nascitur, Auster flans in reliquas regiones transmittit, sed sicut Auster pestilentiam gignit, sic Aquilo repellit.

Euroauster dictus, quod ex una parte habeat Eurum, ab[70] altera Austrum.

7. Austroafricus, quod iunctus[71] sit hinc inde[72] Austro et Africo. Ipse et Libonotus[73], quod sit[74] ei Libs hinc et inde[75] Notus.

Gu. 1. — *quoties* vulg. — 44) *movemur* va. — 45) *ubique quo loco* Gu. 1. — *ubi quoque loco* Gu. 2. — *ubi quocunque loco* va. — *quia ubicunque* va. — 46) Vulg. *a radiis solis*, sed *a* om. Gu. 1. 2. — 47) Sic Ar. — *ostitimus* Gu. 1. — *obsistimus* vulg. — 48) *perinde* Ar. — 49) Sic Gu. 1. — *sicut et* Gu. 2. — *et* addidi e codd. — 50) *haec* al. — 51) *est* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 52) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *nomina sortitur div.* vulg. — 53) Sic Gu. 1. al. — *dicitur* vulg. — 54) *maria . . . . spir. sunt* om. va. — 55) *Quot autem partes mundi sunt, tot spiritus, id est venti sunt, quorum* etc. Ar. — 56) *ventus* om. al. — 57) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *habens* vulg. — 58) *de* pr. — *a* Gu. 1. — 59) *a sin. vero affricum* va. — *Euroafr.* Gu. 2. — 60) Vulg. *propriis ex causis*, sed *ex* om. Gu. 1. — 61) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *ventus* pro hoc vulg. — 62) *ab* addidi e Gu. 1. — *eo* om. va. — 63) *ab Eoo* om. Gu. 1. — *ab eo* exhibet pr. — 64) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Subs. coni.* vulg. — 65) *eo* addidi e Gu. 1. — 66) *ab alto tonat* al. — 67) l. V, 745. — 68) Sic Gu. 1. — *pollens* vulg. — 69) Sic Gu. 1. — *appellatur* vulg. — *dicitur* Gu. 2. — 70) *ab* pro *ex* Gu. 1. — 71) *coniunctus* al. — 72) *hinc et inde* Gu. 2. va. — 73) Sic Ar. — *Libonothus* Gu. 2. va. — *Libanotus* vulg. — 74) *ei* om. Gu. 1. — 75) *hinc inde et* Gu. 1. — *quod sit ei .i. africus lips* pr.

8. Zephyrus Graeco nomine appellatus, eo quod flores et germina eius flatu vivificentur. Hic Latine Favonius dicitur, propter quod foveat, quae nascuntur[1]. Austro autem flores solvuntur, a[2] Zephyro fiunt.

9. Africus a propria regione vocatus. In Africa enim initium flandi sumit.

10. Corus est, qui ab occidente aestivo flat[3]; et vocatur[4] Corus, quod ipse ventorum circulum claudat, et quasi chorum faciat[5]. Hic antea Caurus dictus, quem plerique Argesten dicunt, non ut imprudens vulgus Agrestem[6].

11. Septentrio dictus, eo quod a circulo septem stellarum consurgit, quae vertente se mundo resupinato capite ferri videntur.

12. Circius dictus, eo quod Coro sit iunctus. Hunc Hispani Gallicum[7] vocant, propter quod eis a parte Galliae[8] flat[9].

13. Aquilo[10], eo quod aquas distringat[11] et nubes dissipet. Est enim gelidus ventus et siccus. Idem et Boreas[12], qui ab Hyperboreis montibus flat. Inde enim origo eiusdem venti[13]; unde et frigidus est[14]. Natura enim omnium septentrionalium ventorum frigida et sicca est, australium humida et calida.

14. Ex omnibus autem ventis duo cardinales sunt, Septentrio et Auster.

15. Etesiae autem flabra sunt Aquilonis[15], quibus nomen inditum est, quod certo anni tempore flatus agere incipiunt; ἐνιαυτὸς enim Graece, annus Latine dicitur. Haec[16] cursum rectum a Borea in Aegyptum ferunt, quibus Auster contrarius est[17].

16. Duo autem sunt[18] extra hos ubique spiritus magis, quam venti, aura et altanus.

17. Aura ab aere dicta, quasi aerea, quod lenis sit motus aeris. Agitatus enim aer auram facit, unde et Lucretius:

Aerias[19] *auras.*

18. Altanus, qui in pelago est, per derivationem ab alto, id est mari vocatus[20]. Nam altus[21] est flatus in ripis, quam[22] diximus auram. Nam aura terrae est.

19. Turbo est volubilitas ventorum, et turbo dictus a terra, quotiens ventus consurgit, et terram in circuitum[23] mittit[24].

20. Tempestas aut pro tempore dicitur, sicut ubique historiographi solent, dum dicunt, ea tempestate: aut ab statu coeli, quia magnitudine sui diebus multis[25] oritur. Verno autem tempore et autumnali[26] quam[27] maximae fiunt tempestates, quando nec plena[28] aestas, nec plena hiems, unde et[29] medium et confine utriusque temporis ex coniunctione aerum contrariorum efficiunt[30] tempestates.

21. Fragor a[31] fractarum rerum nominatus est sonitu, quia sicca quaeque et arida facile frangit[32].

1) Vulg. add. haec: *unde est illud* (Virg. Ge. I, 44.) *et zephyro puris se gleba resolvit,* quae om. Gu. 1. 2. va Ar. — 2) *a* addidi e Gu. 1. pr. va. — 3) *flatur* Gu. 2. — 4) *vocatur* ed. Goth. Gu. 1. va. — *vocatus* vulg. — 5) *facit* va. ed. Goth. — 6) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Agreste* vulg. — 7) *Gallaecum* Ar. — 8) Sic Gu. 1. pr. va. ed. Goth. — *Gallaeciae* vulg. — *Galliciae* Gu. 2. al. — 9) *efflat* Gu. 2. — *afflat* va. — 10) *dictus* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. — *stringat* vulg. — 12) *Boreus* va. — 13) Vulg. add. *est,* quod om. Gu. 1. — 14) *frigus* va. — *est* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 15) Sic Gu. 1. — *Aq. sunt* vulg. — 16) *autem* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 17) *est contr.* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. — *sunt autem* vulg. — 19) Sic Gu. 1. — *aereas* vulg. Locus Lucret. est lib. V, 503. — 20) *vocatur* Gu. 2. — 21) *alter* Ar. — 22) Sic Gu. 1. — *quem* vulg. — 23) *in circuitu* Gu. 2. va. — 24) *mittunt* Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. — *multis diebus* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — *Verno autem et autumn. temp.* vulg. — 27) *que* Gu. 1. — 28) *est* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 29) *et* addidi e Gu. 1. — 30) Sic Arev.

22. Procella ab eo, quod percellat, id est percutiat et evellat. Est enim vis venti[33] cum pluvia. Procellae enim aut de fulminibus[34], aut de ventis fiunt. Nihil autem velocius ventis, unde et propter celeritatem tam ventos, quam fulmina alata fingunt poetae, ut:

Alitis Austri[35].

CAP. XII. *De aquis.*

1. Aqua dicta, quod superficies eius aequalis sit.
Hinc et aequor appellatur[36], quia aequaliter fusum[37] est.

2. Duo autem sunt[38] validissima elementa vitae humanae[39], ignis et aqua, unde graviter damnantur, quibus ignis et aqua interdicitur.

3. Aquarum elementum caeteris omnibus imperat. Aquae enim coelum temperant, terram fecundant, aerem exhalationibus suis incorporant, scandunt in sublime, et coelum sibi vendicant: quid enim mirabilius aquis in coelo stantibus?

4. Parum sit in tantam pervenisse altitudinem: rapiunt et[40] secum piscium examina: effusae omnium in terra nascentium causa fiunt. Fruges gignunt, arbores frutices herbasque producunt, sordes detergunt, peccata abluunt, potum cunctis animantibus tribuunt.

CAP. XIII. *De diversitate aquarum.*

1. Aquarum naturae diversitas multa est[41]. Aliae enim salis, aliae nitri, aliae aluminis, aliae sulphuris, aliae bituminis, aliae morborum curam[42] adhibentes. Nam iuxta Romam Albulae aquae vulneribus medentur.

2. In Italia fons Ciceronis[43] oculorum vulnera curat.
In Aethiopia lacus est, quo perfusa corpora velut oleo nitescunt.
Zamae fons in Africa canoras voces facit.
Ex Clitorio lacu Italiae qui biberint, vini taedium habent.

3. In Chio insula fontem esse[44], quo hebetes fiunt[45].
In Boeotia duo fontes alter memoriam, alter oblivionem affert.
Cizici fons amorem Veneris tollit.

4. Boeotiae lacus furialis est, de quo qui biberit ardore libidinis exardescit.
In Campania sunt aquae, quae sterilitatem feminarum et virorum insaniam abolere dicuntur.
In Aethiopiae[46] fonte rubro qui biberit, lymphaticus fit.

5. Lechnus[47] fons Arcadiae abortivos[48] fieri non patitur.

— *efficiuntur* vulg. — 31) *a* om. Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. 2. va. — *frangit facile* vulg. — *quem sicca quaeque et arida, quum franguntur, faciunt* Arev. — 33) *ventorum* Arev. — 34) Sic Ar. — *fluminibus* vulg. — 35) Sic Arev. Gu. 3. — *alites austri* Gu. 4. — *aspiratio alitis austri* Gu. 1. — *alatis austris* Gu. 2. — Vulg. *Alatis viribus Austri.* — Locus est e Virg. Aen. VIII, 430. — 36) Sic Gu. 1. 2. va. — *appellatum* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *sursum* vulg. — 38) *sunt* om. Gu. 2. — Inclusit Arev. — 39) Sic Gu. 1. — *vitae hum. elem.* vulg. — 40) *rapiunt eo secum* Arev. — 41) Sic Gu. 1. 2. — *multa est div.* vulg. — 42) Sic Gu. 1. — *curam morb.* vulg. — 43) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Cicer.* vulg. per compend. — 44) *dicunt* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. Inclusit Arev. — 45) *fiant* Gu. 2. — 46) *et hic pio* Gu. 1. — *Aethiopia* Gu. 2. pr. — 47) *Lethnus* al. va. — *Linus* Arev. e Plin. H. N. XXXI, sect. 7. — 48) Sic Gu. 1. *abortus* vulg. — *aborsus* al.

In Sicilia fontes sunt duo, quorum unus sterilem foecundat, alter foecundam sterilem facit.

In Thessalia duo sunt flumina: ex uno bibentes oves nigras fieri [1], ex altero autem [2] albas, et [3] ex utroque varias.

6. Clitumnus lacus in Umbria maximos boves gignit.

Reatinae [4] paludis aquis iumentorum ungulas indurari [5] dicunt [6].

In Asphaltite lacu Iudaeae nihil mergi potest, quicquid animam habet [7].

7. In India [8] Siden vocari [9] stagnum, in quo nihil innatat, sed omnia merguntur.

At [10] contra in Africae lacu Apuscidamo [11] omnia [12] fluitant, nihil mergitur.

Marsidae [13] fons in Phrygia saxa generat [14].

In Achaia aqua profluit e saxis Styx appellata, quod [15] ilico potata interficit.

8. Gelonium [16] stagnum Siciliae tetro odore abigit proximantes.

Fons est in Africa circa templum Ammonis, qui humoris nexibus humum stringit [17]. Favillas etiam in cespitem solidat.

Fons Iob in Idumaea quater in anno colorem mutare [18] dicitur, id est pulverulentum, sanguineum, viridem et limpidum: trinis [19] mensibus in anno tenens ex his unum colorem.

9. In Troglodytis lacus est, ter [20] in die fit amarus et deinde totiens dulcis.

Fons Siloa [21] ad radicem montis Sion: non iugibus aquis, sed in certis horis diebusque ebullit.

In Iudaea quondam rivus sabbatis omnibus siccabatur.

10. In Sardinia fontes calidi oculis [22] medentur, fures arguunt. Nam caecitate detegitur facinus eorum [23].

In Epiro esse [24] fontem, in quo faces extinguuntur accensae, et accenduntur extinctae.

Apud Garamantes fontem esse [25] ita algentem die, ut non bibatur: ita ardentem nocte, ut non tangatur.

11. Iam vero in multis locis aquae manant perpetim ferventes, tanta vi, ut balnea calefaciant. Quaedam enim terrae sunt, quae multum sulphuris et aluminis habent. Itaque cum per venas calentes aqua frigida venit, vicino sulphuris calore contacta excandescit [26], nec talis ab origine effluit, sed permutatur, dum venit. Sulphur enim alumenque secum ferunt aquae; utramque materiam igne plenam minimisque [27] motibus incalescentem.

1) *ferunt* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. al. — 2) *autem* addidi e Gu. 1. — 3) *et* addidi e Gu. 1. — 4) *Reatinae* al., quod recepi, quia in Gu. 1. 2. al. va. (*paludibus*) est *paludis aquis.* — Vulg. *Reatinis paludibus.* — 5) *indurare* Gu. 2. va. — 6) *dicunt* al. om. — 7) *quicquam habens* ed. Gothofr. et va. — 8) *Indis* Gu. 2. va. — *Indiis* Arev. — *in Sidia* al. — 9) *Sidin* pr. — *vocari* pro *vocatur* Gu. 1. al. — 10) *Ac* pr. — 11) Recepi Arevali lectionem e Plin. H. N. XXXI, sect. 18. petitam pro vulg. *in Alce lacu* (*lacum* Gu. 1.) *per Arcidamum* etc., quod facile e corruptione ortum intelligas. — 12) *ubi omnia* etc. Gu. 1. — 13) *Marsyae* Arev. e Plin. l. c. sect. 17. — 14) *gerit* Gu. 2. al. — *egerit* Ar. e Plin. — *tenet* al. — 15) *quae* al. — 16) Sic Ar. — *Celonium* Gu. 2. — *Celonum* Gu. 1. — *Celomum* vulg. — 17) *restringit* Gu. 2. va. — *humores noxios in humum* al. var. lect. ap. Goth. — 18) *mutasse* ed. Goth. — 19) *ternis* Gu. 2. va. Ar. — 20) *qui ter in die* va. — 21) *Siloe* Gu. 1. — *Silva* pr. — 22) *oculos* al. — 23) Sic Gu. 1. — *eorum facinus* vulg. — 24) *ferunt* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. Inclusit Arev. — 25) *aiunt* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. al. pr. Inclusit Arev. — 26) *excalescit* Gu. 2. — *candescit*

CAP. XIV. *De maris nomine.*

1. Mare est aquarum generalis collectio. Omnis enim congregatio aquarum, sive salsae sint, sive dulces, abusive maria nuncupantur[28], iuxta illud, *congregationes*[29] *aquarum vocavit maria.* Proprie autem mare appellatum[30], eo quod aquae eius amarae sint.

2. Aequor autem vocatum, quia aequaliter sursum est: et quamvis aquae fluctuantes velut montes erigantur, sedatis rursus[31] tempestatibus adaequantur. Altitudo enim maris diversa est, indiscreta tamen dorsi eius aequalitas.

3. Ideo autem[32] mare incrementum non capere, cum omnia flumina et[33] omnes fontes recipiat, haec causa est: partim, quod influentes undas ipsa magnitudo eius non sentiat, deinde, quod amara aqua dulce[34] fluentum consumat, vel quod ipsae nubes multum aquarum ad se trahant[35], sive quod illam[36] partim auferant venti[37], partim sol exsiccet, postremum, quod per[38] occulta quaedam terrae foramina percolatur[39], et ad caput amnium fontesque revolutum[40] recurrat. Maris[41] autem certum non[42] esse colorem, sed pro qualitate ventorum mutari. Nam modo flavum est, modo lutulentum[43], modo atrum.

CAP. XV. *De Oceano.*

1. Oceanum Graeci[44] et Latini ideo nominant, eo quod[45] in circuli modum[46] ambiat orbem, sive a celeritate, eo quod citius[47] currat. Item quod[48] ut coelum purpureo colore nitet. Oceanus quasi κυάνεος. Iste est, qui oras terrarum amplectitur, alternisque aestibus accedit atque recedit. Respirantibus enim in profundum ventis aut removet[49] maria, aut resorbet.

2. Quique a proximis regionibus diversa vocabula sumpsit, ut Gallicus, Germanicus, Scythicus, Caspius, Hircanus, Athlanticus[50]. Nam Gaditanum fretum a Gadibus dictum, ubi primum[51] ab Oceano maris magni limen aperitur. Unde et Hercules cum Gadibus pervenisset, columnas[52] ibi posuit, sperans, illic esse orbis terrarum finem.

CAP. XVI. *De mediterraneo mari.*

1. Mare magnum est, quod ab occasu ex Oceano fluit, et in meridiem vergit, deinde ad septentrionem tendit. Quod inde magnum appellatur, quia cetera maria in comparatione eius minora sunt. Istud est et mediterraneum, quia per mediam terram usque ad orientem perfunditur, Europam et Africam Asiamque disterminans.

al. — 27) Sic Gu. 1. Ar. — *marisque* ed. Goth. — *mirisque* vulg. — *nimiisque* Gu. 2. — 28) *appellantur* Gu. 2 — *nuncupatur* al. — 29) Vulg. *Et congr.*, sed *et* om. Gu. 1. — Locus est Genes. 1, 10. — 30) *appellatur* Gu. 2. va. — 31) *rursum* va. — 32) *autem* om. Gu. 1. — *capit* pro *capere* va. — 33) *et* om. Gu. 2. — 34) *dulcem* Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. 2. va. — *attrahant* vulg. — 36) *illum* Gu. 1. — *illud* Gu. 2. va. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *venti auferant* vulg. — 38) *per* om. Gu. 2. — 39) *percolatum* Gu. 1. — *percolatus* al. — *percoletur* Arevali coniectura. — 40) *revolutus* Gu. 2. — 41) *Mari* Gu. 2. va. — 42) *non* om. Gu. 1. 2. pr. va. al. — 43) Sic Gu. 1. 2. va. — *luculentum* vulg. — 44) *et Graeci* Gu. 2. va. Ar. — 45) Sic Gu. 1. 2. pr. va. ed. Goth. — *et quod* vulg. — *quod* simpliciter Arev. — 46) Sic Gu. 1. — *modo* vulg. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *ocius* vulg. — 48) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 49) *removet* erasum videtur in Gu. 1. — In loco raso est *revomit*, ut exhibet Arev. — 50) *Gaditanus* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 51) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *primo* vulg. — 52) *columpnam* Gu. 1. 2. va.

2. Cuius partis[1] sinus[2], qui in Hispaniis perfunditur, Ibericus et Balearicus appellatur. Deinde Gallicus, quae Narbonensem provinciam alluit. Mox Ligusticus, qui iuxta Genuam urbem est proximus. Post haec Tyrrhenus, qui Italiam attingit, quem Graeci Ionium, Itali inferum vocant. Inde Sicilicus[3], qui a Sicilia usque ad Cretam vadit. Deinde Creticus, qui in Pamphiliam et Aegyptum pertendit[4].

3. Inde Hellespontus, qui in septentrionem retorquens, anfractibus magnis iuxta Graecias et Illyricum in angustias septem stadiorum stringitur, quo[5] Xerxes ponte navibus facto in Graeciam commeavit: ibi est Abydos. Inde diffusus aequore[6] patenti rursus stringitur et facit Propontidem, qui mox in quingentis passibus[7] coartatur, fitque Bosphorus Thracius, quo Darius copias transportavit.

4. Inde Ponticus sinus amplissimus a tergo Maeotidis paludis[8], quod mare ex multitudine aquarum et[9] fluminum dulcius, quam caetera[10], nebulosumque et brevius[11], unde et Ponticum vocatum, quod sit brevius, atque eo[12] praeter phocas et thynnos atque delphinos, alias belluas maiores non patitur.

5. Sicut autem terra dum una[13], pro diversis locis variis appellatur vocabulis, ita et pro regionibus hoc mare magnum diversis nominibus nuncupatur. Nam Ibericum et Asiaticum a provinciis dictum: ab insulis Balearicum, Siculum, Creticum, Cyprium, Aegeum, Carpatium. Nam inter Tenedum et Chium saxum est in mari potius, quam insula[14], quod visentibus[15] procul caprae simile creditur, quam Graeci[16] αἶγα nuncupant, unde et Aegeum mare dictum est[17]; sic et Carpatium mare inter Aegyptum et Rhodum ab insula Carpatho[18] illic posita.

6. A gentibus Gallicum, Ausonium, Dalmaticum[19], Ligusticum[20]. Ab oppidis Argolicum, Corinthium[21], Tyrium[22], Adriaticum. Nam Adria quaedam civitas Illyrico mari proxima fuit, quae Adriatico nomen mari[23] dedit.

7. A positione coeli, ut superum et inferum, quod sit oriens superior[24], occidens inferior. Est autem Tuscum et Adriaticum. A memoria regis[25], ut Ionium. Io quippe rex Graeciae fuit[26], unde[27] Iones Athenienses. Hoc mare et Tyrrhenum dictum, sive quod Thusciam alluit, id est Tyrrheniam[28], sive a Tyrrhenis nautis, qui se in hoc mare[29] praecipitaverunt. Et sciendum est[30], Ionium sinum esse immensum, ab Ionia usque ad[31] Siciliam, et huius partes[32] esse Adriaticum[33], Achaicum et Epiroticum. A moribus accolarum[34], Euxinus, Axenos antea appellatus[35].

8. A casibus hominum, qui ceciderunt[36] in mari[37], ut Hellesponticum[38], Icarium, Myrteum[39]. Nam Myrteum mare dictum a Myrtili lapsu, quod illic ab Oenomao praecipitatus sit.

1) *primae partis* vulg., sed *primae* om. Gu. 1. — 2) *est* add. va. — 3) Sic Gu. 1. — *inde Siculus* Ar. — *deinde Siculus* vulg. — 4) *tendit* Gu. 2. — 5) *quod* Gu. 2. — *quem* Gu. 1. — 6) Vulg. *ab aequore*, sed *ab* om. Gu. 1. Ar. — *patenti* pro *patente* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. — *quingentos passus* vulg. — 8) *paludibus* Gu. 1. 2. va. — 9) *aquarum et* add. Gu. 1. — 10) *maria* add. Gu. 2. — 11) *est* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. — 12) *eo* addidi e Gu. 1. 2. va. — 13) *sit* add. vulg., sed om. Gu. 1. — *quum una sit* al. — 14) Vulg. *in insula*, sed praepositionem om. Gu. 1. 2. pr. va. — 15) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *videntibus* vulg. — 16) *Graeci* addidi e Gu. 1. 2. al. pr. va. — 17) Sic Gu. 1. — *est dictum* vulg. — 18) *Carpatium* pr. va. — 19) *Dalmacium* Gu. 2. al. pr. — 20) *Libust.* Gu. 1. 2. al. pr. — *Libisticum* va. — 21) *Corintheum* va. — 22) *Tiricum* Gu. 1. 2. — 23) Sic Gu. 1. — *mari nomen* vulg. — 24) *superius . . . inferius* Gu. 2. va. — 25) *ducis* al. — 26) Sic Gu. 1. — *fuit Gr.* vulg. — 27) *unde et* va. — 28) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *Tyrrhenia* Gu. 1. — *Tyrrhenum* vulg. — 29) *mari* al. — 30) *est* addidi e Gu. 1. — 31) *ad* om. Gu. 2. — 32) *partis* Gu. 1. — 33) *Adr. esse* Gu. 2. — 34) *alibi* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. Ar. — 35) *est* add. vulg., sed om. Gu. 1. va. Ar. — 36) *decid.* Gu. 1. al. — 37) *in mare* va.

Icarus vero Cretensis, ut fabulae[40] ferunt, altiora petens, pennis solis calore solutis mari, in quo[41] cecidit, nomen imposuit. Phrixus quoque, cum Helle sorore sua fugiens insidias novercales, conscendit navem[42] signum arietis habentem, qua liberatus est. Helles autem soror eius perpessa naufragium decidit in mari, et mortua Hellesponto mari dedit nomen.

9. Ab ordine fluenti[43] Propontis[44]. Nam dictum Propontum[45], quia pontum praevenit. Idem[46] et a transitu, vel angustis meatibus boum Bosphorus. Aegyptium[47] autem pelagus Asiae datur, Gallicum Europae, Africum[48] Libyae. His ut quaeque proxima sunt, venerunt in partes[49].

10. Pelagus autem est latitudo maris sine litore et portu. Graeco nomine *ἀπὸ τοῦ πλαγίου*, hoc est a latitudine dictum, unde et plagia, eo[50] quod sint importuosa.

CAP. XVII. *De sinibus maris.*

1. Sinus[51] dicuntur maiores recessus maris, ut in mari magno Ionius, in Oceano Caspius, Indicus, Persicus, Arabicus, qui et mare rubrum, qui Oceano ascribitur.

2. Rubrum autem mare vocatum, eo quod sit roseis undis infectum[52], non tamen[53] talem naturam habet, qualem videtur ostendere, sed vicinis litoribus vitiatur gurges atque inficitur, quia omnis terra, quae circumstat pelago, rubra est et sanguineo colori proxima. Ideoque inde minium acutissimum excerpitur[54], et alii colores, quibus pictura variatur.

3. Ergo cum terra hanc habeat naturam[55], fluctibus subinde diluitur, et quicquid adesum[56] est, in colorem cadit. Ob hoc etiam in iis litoribus gemmae rubrae inveniuntur. Lapillus enim huiusmodi[57] humo[58] involutus cum inter arenas attritus est, et terrae colorem habet et maris.

4. Hoc mare[59] in duos sinus scinditur[60]. Ex iis, qui ad orientem[61] est, Persicus appellatur, quia ora[62] illius Persae inhabitant. Alter vero Arabicus dicitur, quod sit circa Arabiam.

CAP. XVIII. *De aestibus et fretis.*

1. Aestus ad Oceanum pertinet, fretum[63] ad utrumque mare. Nam aestus est[64] maris accessus, vel recessus, id est inquietudo, unde et[65] aestuaria, per quae mare vicissim tam accedit, quam recedit.

2. Fretum autem appellatum, quod ibi mare semper[66] ferveat. Nam fretum est angustum et quasi fervens mare, ab undarum fervore nominatum, ut Gaditanum, vel Siculum. Nam freta dicta ait Varro[67], quasi fervida, id est ferventia, et[68] motum fervoris habentia.

Ar. — 38) *Hellespontum* Gu. 1. 2. pr. va. — 39) *Myrtoum* bis Ar. — 40) *fabulose* va. — 41) *in quod* va. — 42) *navim* Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *fluentia* vulg. — 44) Sic Ar. — *Propontidis* vulg. — 45) *dictum Pontidem* Gu. 1. — *dictum Propontidem* al. — *dicta Propontis* Ar. — Fortasse scribendum est *dictam Propontidem.* — 46) *Item* Arev. — 47) *Aegypti* Gu. 1. — *Aegyptius* Gu. 2. al. va. — 48) *Africus* Gu. 2. al. pr. va. — 49) *partium* add. Arev. — 50) *eo* om. va. — 51) *Sinus maiores recessus maris, ut Caspius, Arabicus, Indicus*, haud dubie ex Isidoro in Festum transtulit scriba codicis Lipsiensis Festi, ubi haec additio reperitur. Vid. Paul. Diac. Excerpt. e Fest. p. 152. not. 9. ed. Lindem. — 52) *ineffectum* Gu. 1. — 53) *tamen* addidi e Gu. 1. 2. pr. — 54) *excernitur* Gu. 2. Ar. — 55) *habeat hanc nat.* ed. Goth. pr. va. — 56) Sic Ar. e Goth. — *adhaesum* vulg. — 57) *eiusmodi* Gu. 2. — 58) *humi* Ar. — 59) *mare* om. al. — 60) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *scind. sin.* vulg. — 61) Sic Gu. 1. — *ab oriente* vulg. — 62) *oram* Arev. — 63) *fretus* Gu. 2. — 64) *est* om. va. — 65) *et* om. Gu. 2. — 66) Sic Gu. 1. — *semper mare* vulg. — 67) Sic Gu. 1. — *Varro ait* vulg. Locus Varronis est l. VI. de L. L. c. 2. — 68) *id est* Arev.

3. Fretum Siciliae, quod Rhegium dicitur. Salustius tali ex causa[1] vocari scribit[2] dicens, Italiae olim coniunctam fuisse Siciliam[3], et dum esset una tellus, medium spacium aut per humilitatem[4] abruptum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde Ῥήγιον nominatum[5], quia Graece abruptum hoc nomine nuncupatur. Est autem artissimum trium milium spacio[6] Siciliam ab Italia dividens, fabulosis infame monstris, cuius[7] hinc inde Scylla et Charybdis ostenditur.

4. Scyllam accolae saxum mari[8] imminens appellant, simile celebratae formae procul videntibus[9]. Unde et monstruosam[10] speciem fabulae illi dederunt, quasi formam hominis, caninis succinctam capitibus[11], quia collisi ibi fluctus latratus videntur exprimere.

5. Charybdis dicta, quod gurgitibus occultis naves absorbeat. Est enim mare verticosum[12], et inde ibi[13] laniata naufragia profundo[14] emergunt. Ter autem in die erigit fluctus, et ter absorbet. Nam accipit aquas[15], ut evomat[16], vomit, ut rursum[17] accipiat.

6. Syrtes[18] sunt arenosa in mari loca. Syrtes autem Salustius[19] a tractu vocari dicit, quod omnia ad se trahant, et appropinquanti[20] vadoso mari adhaereant[21]. Hae[22] ad mare Aegyptium vicinae sunt, et pariter admiscentur. Vada vero sunt, per quae in mari, vel in fluminibus homines vel animalia pedibus vadunt, quae Virgilius Brevia appellat, Graeci βραχεῖα[23].

CAP. XIX. *De lacis et stagnis.*

1. Sunt autem[24] et[25] quaedam maria, quae non miscentur Oceani fluctibus, aut magno mari[26], et dicuntur lacus[27] et stagna.

2. Lacus est receptaculum, in quo aqua retinetur, nec miscetur fluctibus, ut lacus Asphalti, lacus Benacus et Larius, et ceteri, quos λιμένας Graeci[28], id est stagna[29] vocant. Nam fontes labuntur in fluvios[30], flumina in freta discurrunt. Lacus stat in loco, nec fluit[31]. Et dictus lacus, quasi aquae locus.

3. Lacus Asphalti[32], idem et mare mortuum vocatum, quod[33] nihil gignit vivum, nihil recipit ex genere viventium. Nam neque pisces habet, neque assuetas aquis et laetas mergendi usu patitur aves, sed et quaecunque viventia mergenda tentaveris, quacunque arte dimersa[34] statim resiliunt, et quamvis vehementer illisa confestim excutiuntur, sed neque ventis movetur resistente turbinibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur, neque navigationis patiens est, quia omnia vita carentia in profundum merguntur, nec materiam ullam sustinet, nisi quae[35] bitumine illustratur.

1) Sic Gu. 1. — *ex tali causa* vulg. Locus Salustii est e libris perditis sumptus. Est ap. Gerlach. Fragm. Inc. nr. 18. — 2) *scripsit* al. — 3) Sic Gu. 1. — Vulg. *Sicil. coniunct. fuisse.* — 4) Sic Gu. 1. Ar. — *humiditatem* vulg. — 5) *appellatum* va. — 6) *spatium* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. 2. al. — *quibus* vulg. — 8) *mare* pr. — 9) Sic Gu. 1. va. — *visent.* vulg. — 10) *monstrosam* Arev. — 11) Sic Gu. 1. — *capit. succ. can.* vulg. — 12) *vortic.* Ar. — *vertigiosum* Gu. 1. — 13) *ubi* Ar., ut est ap. Fronton. s. Arusian. Mess. exempla elocut. v. *Erumpit* p. 229. ed. Lindem. Corp. Gramm. Vol. I., qui haec e Sal. Hist. l. IV. citat: *ubi se laniata navigia fundo emergunt.* Saepe autem Isidorus Salustium excerpsit. — 14) *in prof.* Gu. 2. — 15) *aquam* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. — *vomat* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *rursus* vulg. — 18) *autem* add. vulg. Om. Gu. 1. 2. va. — 19) de bell. Iug. c. 8. — 20) Sic Gu. 1. 2. — *appropinquantes* vulg. — 21) Sic Gu. 1. — *haereant* vulg. — 22) *autem* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 23) Ex hoc Isidori loco scriba cod. Lipsiens. Festi hanc glossam eidem Festo adiecit: *Vaga, quae in mare stant, Virgilius brevia appellat.* Vid. edit. Lindem. p. 162. not. 2. Corp. Gramm. Vol. II. Virgil. loci sunt: Aen. I, 110. X, 289. — 24) *autem* addidi e Gu. 1. 2. va. — 25) *et* om. Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. — *mari*

4. Lucernam accensam ferunt supernatare, extincto vero[36] demergi lumine. Hoc et mare Salinarum[37] dicitur, sive lacus Asphalti, id est bituminis, et est in Iudaea inter Hierico et Zoaran. Longitudo eius usque ad Zoaras Arabiae dirigitur stadiis septingentis[38] octoginta: latitudo quinquaginta centum stadiis[39] usque ad vicina[40] Sodomorum.

5. Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiade[41] vocatus, quod quondam Herodes in honorem Tiberii Caesaris condidit. Est autem in Iudaea omnibus lacis salubrior, et ad sanitatem corporum quodammodo efficacior[42].

6. Genesar lacus amplissimus in Iudaea longitudine centum quadraginta extenditur stadiis, latitudine quadraginta[43] diffunditur, crispantibus[44] aquis, auram non ventis, sed ipso sibimet[45] excreans. Unde et Genesar dicitur Graeco vocabulo, quasi generans sibi auram: denique per diffusiora spacia lacus frequentibus auris spirantibus agitatur. Unde et purior haustus eius, et ad potandum dulcis et habilis.

7. Lacus Italiae Benacus[46] in Venetia, de quo fluvius nascitur Mincius, qui lacus magnitudine sui[47] tempestates imitatur marinas.

8. Lucrinus et Avernus lacus Campaniae sunt. Lucrinus autem dictus, quia olim propter copiam piscium vectigalia magna praestabat. Avernus autem lacus vocatur[48], quia aves ibi supervolare[49] non possent[50]. Nam antea silvarum densitate sic ambiebatur, ut exhalantis inde per angustias aquae sulphureae odor[51] gravissimus supervolantes halitu suo aves[52] necaret. Quam rem Augustus Caesar intelligens, deiectis silvis ex pestilentibus amoena reddidit loca[53].

9. Lacus autem idem et[54] stagnum, ubi immensa aqua convenit. Nam dictum est stagnum, ab eo quod illic aqua stet, nec decurrat.

CAP. XX. *De abysso.*

1. Abyssus est[55] profunditas aquarum impenetrabilis, sive speluncae aquarum latentium, e[56] quibus fontes et flumina procedunt, vel quae occulte subter eunt, unde et abyssus dictus. Nam omnes aquas, sive torrentes per occultas venas ad matricem abyssum revertuntur.

2. Fluctus dicti, quod flatibus fiant. Ventorum enim impulsu agitatae aquae fluctuant.

Aqua est stativa et sine motu aequalis.

magno vulg. — 27) *ut lacus* Gu. 1. pr. — 28) Sic Gu. 1. — *Graeci λιμένας* vulg. — 29) *stagnum* Gu. 2. va. — *stagnos* al. pr. — 30) Sic Gu. 1. — *in fluviis* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — *profluit* vulg. — 32) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Asphaltites* vulg. — 33) *propter quod* vulg., sed *propter* om. Gu. 1. — 34) *demersa* Gu. 2. Ar. — 35) *qui* Gu. 1. — 36) *vero* addidi e Gu. 1. et *dem. lum.* pro *lum. dem.* scripsi e Gu. 1. 2. pr. — 37) *Salinarium* va. — 38) *quingentis* Ar. — 39) Sic Gu. 1. pr. — *stad. cent. quinq.* vulg. — 40) Sic Ar. — *vicinia* vulg. — 41) *Tiberiadi* Gu. 2. va. — 42) *circuit stadia decem* add. Gu. 2. Ar., qui om. *decem*, lacunae signo posito. — 43) *pro sui autem latitudine quadraginta numero stadiis diff.* va. — 44) *crisp. siquidem aq.* va. — 45) Sic Gu. 1. — *de se ipso sibi* vulg. — 46) Sic Gu. 1. — *Benacus lacus Italiae* vulg. — 47) *magnitudinis vi* al. — 48) Sic Gu. 1. — *vocatus* vulg. — 49) Sic Gu. 1. Ar. — *supervolitare* vulg. — 50) *possint* Gu. 2. al. va. — 51) Sic Gu. 1. 2. al. — *fetor* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *aves hal. suo* vulg. — 53) *amoenum . . locum* al. — 54) *idem est et* va. — 55) *est* addidi e Gu. 1. — Gu. 2. exhibet post *profund.* — 56) *e* pro *de* scripsi cum Gu. 1. 2. va. Ar.

3. Unda vero eminens liquor, qui semper in motu est. Lucretius[1]:

Aerias undas,

id est motus, et[2] corpus illud, quod refluctuat. Nam nec unda per se aqua est, sed aqua in motu quodam et agitatione quasi abeundo et redeundo unda vocata est[3].

4. Latex proprie liquor est fontis[4]. Et dictus latex, quod in venis terrae lateat.

5. Gutta est, quae stat, stilla, quae cadit. Hinc[5] stillicidium, quasi stilla cadens. Stiria enim Graecum est, id est gutta: inde fit diminutivum, ut dicamus[6] stilla: dum autem stat, vel[7] pendet de tectis, vel de[8] arboribus, quasi glutinosa gutta[9] est: dum ceciderit, stilla est.

6. Spuma est[10] dicta ab[11] eo, quod spuatur[12]: sordes enim sunt undarum: unde et mustum, et ea, quae coquuntur, spuma[13] purgantur. Hinc et sputum.

CAP. XXI. *De fluminibus.*

1. Fluvius est perennis aquarum decursus, a fluendo perpetim dictus. Proprie autem flumen ipsa aqua, fluvius cursus aquae[14]. Prius[15] autem flumen, quam fluvius, id est prior aqua, quam decursus. Duo autem[16] sunt fluminum genera, unum torrens, alterum vivum: de quo Virgilius[17]:

Donec me flumine vivo
Abluero.

2. Torrens est aqua veniens cum impetu. Dictus autem torrens, quia pluvia crescit, siccitate torrescit, id est arescit: de quo Pacuvius:

Flammeo vapore torrens torret[18].

Cui Graeci nomen ab hieme[19] dederunt, nos ab aestate: illi a tempore, quo succrescit[20], nos[21] a tempore, quo siccatur.

3. Amnis fluvius est nemore ac frondibus redimitus, et ex ipsa amoenitate amnis vocatus[22].

4. Decursus proprie finis cursus, sive aquarum sit, sive[23] quarumlibet rerum.

Rivi dicti, quod deriventur ad irrigandum, id est ad[24] inducendum aquas in agros[25]. Nam irrigare inducere est.

Gurges proprie locus[26] altus in flumine.

5. Puteus est locus[27] defossus, ex quo hauritur aqua, a potatione dictus.

Fons caput est aquae[28] nascentis, quasi aquas fundens[29].

6. Quidam autem fluviorum propriis ex causis nomina acceperunt, ex quibus nonnulli notandi[30] sunt, qui in historiis celebres memorantur.

7. Geon fluvius de paradiso exiens atque universam Aethiopiam cingens, vocatus hoc

1) Lib. II, 151. — 2) *et* om. Gu. 1. — 3) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 4) Sic Gu. 1. — *fontis est* vulg. — 5) *et* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *dicimus* vulg. — 7) *vel* pro *aut* Gu. 1. — 8) *de* addidi e Gu. 1. — 9) *gutta* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 10) *est* addidi e Gu. 1. — 11) *ab* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 12) *spumatur* Gu. 1. — 13) *vel stilla* add. Gu. 2. va. — 14) *cuius aqua* Gu. 2. — 15) *Prior* Gu. 2. — 16) *autem* addidi e Gu. 1. — *Duo sunt autem* Gu. 2. — 17) Aen. II, 719. — 18) *Flammeo vapore torrens terrae foetum exusserit* Arev. e Festo v. *Torrens*, qui hunc Pacuvii versum ex Antiopa citat. Vid. ed. Lindem. Corp. Gramm. Vol. II. p. 270. — 19) Sic Gu. 1. — *ab hieme nomen* vulg. — 20) *arescit* pr. — 21) *non* ed. Goth. Gu. 1. 2. va. — 22) Sic Gu. 1. 2. — *vocatur* vulg. — 23) *sive* pro *seu* Gu. 1. — 24) *ad* addidi e Gu. 1. pr. va. — 25) *agros* pro *agris* Gu. 1. Ar. — 26) *lacus* Gu. 1. 2. al. — 27) *lacus* Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. 2. — *cap. aq. est* vulg. — 29) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *fund. aquas* vulg. — 30) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *nominandi* vulg. — 31) Sic Gu. 1. 2. al. — *inundationis* vulg. — 32) *terrae* addidi e Gu. 1. — 33) Sic Ar. — Vulg. νέαν ἰλύδα. — Gu. 1. *nean limon.* — Gu. 2. νιαν ολον — Gu. 3. NIAIN IAIAN supra lin. In marg. *nylinuaton.* Gu. 4. NIAYNAYON. Om. Graeca ed. pr. va. (cum v. *trahens.*) — 34) *Nili* Gu. 1. — *Nilo* Gu. 2. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *scriptura sacra* vulg. — *sancta scr.* al. pr. va. — *commemorat* pro *nominat* Gu. 1. — *cognominat* Arev.

nomine, quod incremento suae exundationis[31] terram Aegypti irriget: γῆ enim Graece, Latine terram significat. Hic apud Aegyptios Nilus vocatur, propter limum, quem trahit, qui efficit foecunditatem terrae[32]. Unde et Nilus dictus est, quasi νέαν ὕλην[33] trahens. Nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. Apparet autem in Nilide[34] lacu, de quo in meridiem versus excipitur Aegypto, ubi Aquilonis flatibus repercussus aquis retroluctantibus intumescit, et inundationem Aegypti facit.

8. Ganges fluvius, quem Physon sacra scriptura[35] commemorat, exiens de paradiso pergit ad Indiae regiones. Dictus autem Physon, id est caterva, quia decem[36] fluminibus magnis sibi adiunctis impletur[37] et efficitur unus. Ganges autem vocatur[38] a rege Gangaro Indiae[39]. Fertur autem Nili modo exaltari, et super Orientis terras erumpere.

9. Tigris fluvius Mesopotamiae de paradiso exoriens[40], et pergens contra Assyrios, et post multos circuitus in mare rubrum[41] influens. Vocatus hoc nomine[42] propter velocitatem instar bestiae Tigris[43], pernicitate nimia[44] currentis.

10. Euphrates fluvius Mesopotamiae de paradiso exoriens[45], copiosissimus gemmis, qui per mediam Babyloniam influit: hic a frugibus, vel ab ubertate nomen accepit. Nam Euphrata[46] Hebraice fertilitas interpretatur. Mesopotamiam etenim[47] in quibusdam locis ita irrigat, sicut[48] Nilus Alexandriam. Salustius[49] autem auctor certissimus ita[50] asserit, Tigrim[51] et Euphraten[52] uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividuntur spacio medio relicto[53] multorum millium, quae tamen terra, quae ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus animadvertit, aliter de paradisi fluminibus intelligendum[54].

11. Indus fluvius orientis, qui rubro[55] mari accipitur.

12. Hydaspes[56] fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis orientis nomen accepit, qui nunc dicitur Hydaspis[57], de quo Lucanus[58]:

Vastis Indus aquis mixtum non sentit Hydaspen,

Et:

qua Medus Hydaspes
Accedit pelago, Phoebi surgentis ab igne.

Qui dum sit fluvius orientis[59] Persarum, dicitur tamen contra orientem decurrere.

13. Araris fluvius Germaniae orientis[60]. De quo Virgilius[61]:

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim[62].

Currit enim[63] per Parthiam et Assyriam.

— 36) *quindecim* Arev. ex Arrian. l. V. Plin. VI, 18. *undeviginti.* — 37) *implebitur* Gu. 2. va. — 38) Sic Gu. 1. — *vocatus* vulg. — 39) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — Vulg. *a Gang. rege Indiae.* — *Gange* Arev. — 40) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *exurgens* vulg. — 41) Sic Gu. 1. Ar. — *mortuum* vulg. — 42) Sic Gu. 1. — *Vocatus autem hoc nomine* Gu. 2. va. — *Vocatur autem hoc nomine* Arev. — *Vocatur autem Tigris* Vulg. — 43) Sic Gu. 1. — *Tigridis* vulg. Om. voc. Arev. — 44) Sic Gu. 1. — *nimia pern.* vulg. — 45) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *exurgens* vulg. — 46) Sic Gu. 1. — *Hebr. Euphr.* vulg. — *Ephrata* Ar. — 47) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *enim* vulg. — 48) *et* add. Gu. 1. — 49) In libris perditis. — 50) *ita* addidi e Gu. 1. — 51) *Tigrin* va. — 52) *Euphratem* Gu. 2. ed. Goth. Arev. — 53) Sic Gu. 1. 2. — *derelicto* vulg. — 54) *intelligendus* pr. Locus Hieron. est in Onomast. locor. sacror. — 55) *a rubro mari* vulg., sed *a* om Gu. 1. 2. pr. Ar. — 56) *Histaspes* pr. va. — 57) Sic Gu. 1. — *Hidaspes dic.* vulg. — 58) l. III, 236. et VIII, 227. seq., ubi est: *Qua rapidus Ganges et qua Nysaeus Hydaspes Accedunt pelago* etc. ut ap. Isidor. Gu. 1. 2. om. Lucani versus. — *Qua Nysaeus Hyd.* ed. pr. va. et *accedunt* iidem libri. — *Iam propior quam Persis eram* add. post *igne* edit. va. — 59) *orientis* addidi e Gu. 1. — 60) *orientis* addidi e Gu. 1. al. — 61) Eclog. 1, 63. — 62) Vv. *aut Germ. Tigr.* om. Gu. 2. — 63) *Tigris* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. al. pr.

14. Bactrus fluvius orientis a rege Bactro vocatus fertur, a quo et Bactriani, et urbs eorum.

15. Choaspis[1] Persarum fluvius[2], vocatus[3] eorum lingua, quod miram dulcedinem aquae[4] habeat, adeo ut Persici reges quamdiu inter ripas Persidis sunt[5], sibi ex eo pocula vendicarint[6]. Ex hoc amne quidam Cydnum[7] Ciliciae fluvium derivari existimant.

16. Araxis fluvius[8] Armeniae, qui ab uno monte cum Euphrate[9] specie diversa[10] oritur, dictus, quod rapacitate cuncta prosternat[11]. Unde et cum Alexander eum transgredi vellet, ponte fabricato, tanta vi inundavit, ut pontem dirueret. Hic brevibus intervallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspium fertur in mare.

17. Fluvius Syriae[12], qui vocatur Orontes[13], iuxta Antiochiae muros decurrens, qui a solis ortu oriens non longe ab urbe mari[14] conditur[15], quem de originis suae tractu Orientem[16] veteres appellavere Latini[17]. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus, et zephyris ibi assidue spirantibus[18] tota civitas momentis prope omnibus refrigeratur.

18. Iordanis Iudaeae fluvius, a duobus[19] fontibus nominatus[20], quorum alter vocatur Ior, alter Dan. His igitur procul a se distantibus in unum alveum foederatis, Iordanis deinceps appellatur. Nascitur autem sub Libano monte, et dividit Iudaeam et Arabiam, qui per multos circuitus iuxta Iericho in mare mortuum influit.

19. Phasis[21] Caucaseis montibus fusus cum pluribus[22] aliis in Euxinum se praecipitat mare. Unde et nuncupatur.

20. Cydnus[23] Ciliciae fluvius[24] ex Tauro monte progrediens, miram aquarum habens suavitatem, et quia[25] quicquid candidum est, gentili lingua Cydnum[26] Syri dicunt. Unde et[27] amni huic nomen datum, quia tumet aestate, quando nives solvuntur[28]: reliquis anni temporibus tenuis est et quietus.

Hylas fluvius Asiae.

21. Pactolus fluvius Asiae[29], arenas aureas habens[30]: de quo Virgilius[31]:

Pactolusque irrigat auro.

quem pro aurato fluore aliter[32] Chrysorrhoam vocant.

22. Hermus[33] fluvius Asiae, qui Smyrneos secat campos, et ipse fluctibus aureis et arenis plenus, a quo et[34] Smyrna vocata est.

23. Maeander amnis Asiae flexuosus, qui recurrentibus ripis[35] inter Cariam[36] et Ioniam

1) *Coaspim* Gu. 1. — 2) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *fluv. Pers.* vulg. — 3) *vocatur* Gu. 1. — 4) Sic Gu. 1. — *aquae dulc.* vulg. — 5) Sic Gu. 1. — *fuerunt* vulg. — *fuerint* al. pr. va. — *fiunt* Gu. 2. — *fluit* Arev. — 6) *vendicaverunt* Gu. 2. — 7) Sic Gu. 1. Ar. — *Cygnum* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *amnis* vulg. — 9) *Eufrata* Gu. 2. — 10) Sic Gu. 1. — *div. specie* vulg. — 11) *prosternit* Gu. 2. — 12) *Scythiae* Gu. 2. va. ed. Goth. — 13) *orientis* Gu. 1. — 14) *mare* Gu. 2. — 15) *conditus* Gu. 1. — *reconditur* pr. — 16) *Orontem* Ar. — 17) Sic Gu. 1. al. — *Latine appellaverunt* vulg. — 18) Sic Gu. 1. (*aspir.*) — Vulg. *ass. ibi spir.* — 19) *in duobus* Gu. 1. — 20) *nominabatur* al. et *vocabatur.* — 21) Sic Arev. ex Ambros. II. Hexaem. c. 3. *Eusis* vulg. — 22) *plurimis* Gu. 1. va. — 23) *Cygnus* pr. va. bis. — 24) Sic Gu. 1. — *amnis Cil.* vulg. — *Siciliae* pr. va. — *ex* pro *a* Gu. 1. — *qui a tauro* va. — 25) *quia* addidi e Gu. 1. 2. va. al. — 26) Sic Gu. 1. — *Cydn. gent. ling.* vulg. — *Cygnum* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. — *unde Cydnus amni* vulg. — *unde Cygni amni* Gu. 2. va. — *unde amni* Gu. 1. — 28) *quia autumno et aestate, quando nives solvuntur, tumescit* al. — 29) *Pact. fluv. As.* om. Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. — *trahens* vulg. — 31) Aen. X, 142. — 32) Sic Gu. 1. 2. al. — *alii* vulg. — 33) Sic Arev. e Plin. V, 29. —

praecipitatur in sinum, qui Miletum dividit et Prienen[37]. Maeander autem vocatus, quod sit flexuosus et nunquam currat rectus: de quo Ovidius[38]:

Recurvis ludit Maeander in undis[39].

24. Tanus fuit rex Scytharum primus, a quo Tanais fertur fluvius nuncupatus, qui ex Riphaeis veniens silvis[40], dirimit Europam ab Asia inter duas mundi partes medius currens[41], atque in Pontum fluens.

25. Inachus Achaiae fluvius[42], Argolicos irrigans campos, quem rex Inachus a se nominavit, qui exordium Argivae gentis[43] primus dedit. Ibi etiam[44] et Erymanthus ab Erymantho monte dimissus.

26. Padus Italiae fluvius ab[45] iugis Alpium fusus, ex tribus fontibus oritur, ex quibus uni vocabulum est[46] Padus, qui diffusus in modum stagni amnem sinu dirigit[47], a quo et Padus est nuncupatus. Hic a Graecis Eridanus cognominatur[48], ab Eridano filio Solis[49], quem Phaetontem dicunt, qui fulmine percussus in eodem fluvio deiectus est, et extinctus. Augetur autem ab[50] ortu Canis liquescentibus nivibus, et accessione[51] triginta fluminum circa Ravennam in Adriaticum mare defertur.

27. Tiberis Italiae fluvius a Tiberino rege Albanorum dicitur appellatus, qui in hunc fluvium decidit[52], et de exitu suo nomen dedit. Nam antea Albula antiquum nomen a colore habuit, quod nivibus albus sit. Ipse est autem Tibris, qui et Tiberis, sed Tiberis in cotidiano[53] sermone, Tibris in versu dicitur.

28. Danubius Germaniae fluvius vocari fertur a nivium copia, quibus magis augetur. Iste est, qui in Europa plus omnibus habet famam[54]. Idem et Ister, quia dum per innumeras vadit gentes, mutat et nomen, et maiores sibi ambiendo[55] colligit[56] vires. Oritur a[57] Germanicis iugis et occidentalibus partibus barbarorum, pergens contra orientem: sexaginta in se fluvios recipit: septem ostiis in Pontum influit[58].

29. Rhodanus Galliae fluvius ab oppido Rhodo cognominatus[59], quem coloni Rhodiorum[60] locaverunt[61], qui rapido concitus cursu, Tyrrheni aequoris freta scindens, non modicum saepe navigantium periculum facit[62], dum inter se maris fluctus et amnis fluenta decertant.

30. Rhenus a Rhodani fertur societate[63] vocatus, quoniam cum eodem ex una provincia oritur. Est autem Germaniae fluvius inter[64] Europae maximos fluvios[65] computatus, qui ab[66] iugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigit[67].

34) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 35) *rivis* Gu. 1. — 36) Sic Ar. — *Asiam et Ionium* vulg. — 37) *Prienam* Gu. 2. — 38) Metam. II, 246. — 39) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. — *Quique recurvatus ludit* etc. vulg. — 40) Sic Gu. 1. 2. — *silv. ven.* vulg. — 41) *currens med.* Gu. 2. — 42) Sic Gu. 1. — *amnis* vulg. — 43) Sic Gu. 1. al. — *genti* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — vulg. *ibi est et.* — *ibi et* Gu. 2. — 45) *ab* pro *a* Gu. 1. — 46) *est* om. va. — 47) *digerit* Gu. 1. al. — 48) *cognominatus* Gu. 1. 2. — 49) Sic Gu. 1. — *Solis filio* vulg. — 50) *ab* pro *ex* Gu. 1. — 51) Vulg. *cum access.*, sed *cum* om. Gu. 1. — 52) Sic Gu. 1. — *cecidit* vulg. — 53) *quotidiano* ed. Goth. Arev. va. — 54) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *fam. hab.* vulg. — 55) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. var. lect. ap. Goth. — *ambigendo* vulg. — 56) *colligunt* Gu. 1. — 57) *a* om. Gu. 2. — 58) *Ararim fluvius Germaniae, de quo Virgilius: aut Ararim Parthus bibet* add. Gu. 2. — 59) *est* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. va. — 60) *rodio* Gu. 2. va. — 61) Sic Ar. — *vocaverunt* vulg. — 62) Sic Gu. 1. — *facit per.* vulg. — 63) Sic Gu. 1. — *soc. fert.* vulg. — 64) *tres* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 65) *maximus fluvius* Gu. 2. — 66) *ab* pro *a* Gu. 1. — 67) *dirigunt* Gu. 1.

31. Iberus amnis, qui quondam totius[1] Hispaniae nomen dedit.

32. Mineus[2] fluvius Gallaeciae[3] nomen a colore pigmenti sumpsit[4], quod[5] in eo plurimum invenitur.

33. Durius a Graecis quasi Doricus[6].

Tagum fluvium Carthago Hispaniae nuncupavit, ex qua ortus procedit, fluvius auriferis[7] arenis copiosus, et ob hoc caeteris fluviis Hispaniae[8] praelatus.

34. Baetis fluvius, qui et[9] Baeticae provinciae nomen dedit: de quo Martialis[10]:

Baetis olivifera crinem redimite corona,
Aurea qui nitidis vellera tingit[11] aquis,

eo quod ibi lanae[12] pulchro colore tinguntur. Baetis autem dictus, eo quod humili solo decurrat: *βαθὺ* enim Graeci humile vel mersum vocant[13].

35. Quaedam autem flumina in diluvio[14] soluta mole terrarum praeclusa[15] sunt, quaedam vero, quae non erant abyssi, tunc ruptis[16] meatibus eruperunt.

CAP. XXII. *De diluviis.*

1. Diluvium dictum, quod aquarum clade omnia, quae inundaverit, deleat.

2. Primum diluvium extitit sub Noe, quando hominum sceleribus offensus omnipotens, toto orbe terrarum[17] contecto, deletis cunctis, unum spacium coeli fuit ac pelagi. Cuius indicium hactenus[18] videmus in lapidibus[19], quos in remotis montibus conchis et ostreis concretos, saepe etiam cavatos aquis visere solemus.

3. Secundum diluvium fuit in Achaia, Iacob patriarchae et Ogygi temporibus, qui Eleusinae conditor et rex fuit, nomenque loco et tempori dedit.

4. Tertium diluvium in Thessalia Moysi, vel Amphityonis[20] temporibus, qui tertius post Cecropem regnavit. Cuius temporibus aquarum illuvies[21] maiorem partem populorum Thessaliae absumpsit[22], paucis per refugia montium liberatis, maxime in monte Parnaso, in cuius circuitu Deucalion tunc regno potiebatur, qui tunc ad se ratibus confugientes susceptos, per gemina Parnasi iuga fovit et aluit. A quo propterea genus hominum Graecorum fabulae ex lapidibus reparatum ferunt, propter[23] hominum insitam cordis duritiam.

5. Sed et flumina cum insolitis aucta imbribus ultra consuetudinem, vel diuturnitatem, vel magnitudinem redundant multaque prosternunt, et ipsa diluvium dicuntur. Sciendum autem,

1) *toti* Ar. — 2) *Minius* Ar. — 3) Sic Ar. — *Galliciae* vulg. — 4) *sumit* Gu. 1. — 5) *quod* pro *qui* Gu. 1. et *plurimum* pro *plurimus.* — 6) *cognominatus* add. vulg., sed om. Gu. 1. Ar. — 7) Sic Gu. 1. — *arenis auriferis* Ar. — *arenis aureis* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *Hispaniarum* vulg. — 9) *et* om. Gu. 2. — 10) Epigr. l. XII, 100. — 11) Sic Gu. 1. 2. va. ed. Goth. — *tingis* vulg. — 12) *filaque* add. Gu. 2. va. — 13) *dicunt* va. — 14) *in diluvio* om. Gu. 1. — 15) *recl.* Gu. 2. va. — 16) Sic Gu. 2. 4. va. var. lect. ap. Goth. Ar. — *praeruptis* vulg. — 17) *terrarum* addidi e Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. 2. — *hacten. indic.* vulg. — 19) *lampadibus* Gu. 1. — 20) Sic Ar. — *Amphictione* Gu. 2. — *Amphionis* Gu. 1. — *Amphitryonis* vulg. — *amphitrioni* va. — 21) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *diluvium* vulg. — 22) *assumpsit* Gu. 2. — 23) *A quo ab eo propter* Gu. 1. 2. al. va. duo mss. Tolet. Goth. — 24) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *super* vulg. — 25) *et* om. va. — 26) *in sing. num.* pr. va. — 27) *cuius* Z. pr. va. Ar. — 28) Sic Gu. 1. — *nom. div.* vulg. — 29) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *inferiore* vulg. — 30) *ab* addidi e Gu.

flumina cum supra[24] modum crescunt, non tantum ad praesens inferre damna, sed etiam et[25] aliqua significare futura.

L I B E R XIV.

CAP. I. *De Terra.*

1. Terra est in media mundi regione posita, omnibus partibus coeli in modum centri aequali intervallo consistens, quae singulari numero[26] totum orbem significat, plurali vero singulas partes, cui[27] diversa nomina[28] dat ratio. Nam terra dicta a superiori parte, qua teritur, humus ab inferiori[29], vel ab[30] humida terra, ut sub mari: tellus autem, quia[31] fructus eius tollimus: haec et Ops dicta[32], eo quod opem fert frugibus. Eadem et arva, ab arando et colendo vocata[33].

2. Proprie autem terra[34] ad distinctionem[35] aquae arida nuncupatur[36], sicut Scriptura ait: *Quod*[37] *vocaverit*[38] *Deus*[39] *aridam terram*[40]. Naturalis enim proprietas siccitas est terris[41]. Nam ut humida sit, hoc aquarum affinitate sortitur. Cuius motum[42] alii dicunt ventum esse in concavis eius, qui motus eam movet. Salustius: *Ventis per concava terrae praecipitatis rupti*[43] *aliquot montes tumulique sedere.*

3. Alii aquam dicunt genitalem[44] in terris moveri, et eas simul[45] concutere, sicut vas, ut dicit Lucretius[46]. Alii σπογγοειδῆ[47] terram vocant, cuius plerumque latentes ruinae superposita cuncta concutiunt. Terrae quoque hiatus aut motu aquae inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de concavis terrae erumpentibus ventis.

CAP. II. *De Orbe.*

1. Orbis a rotunditate circuli dictus, quia sicut rota est. Unde brevis etiam rotella orbiculus appellatur. Undique enim Oceanus[48] circumfluens eius in circulo ambit fines[49]. Divisus est autem[50] trifarie. E[51] quibus una pars Asia, altera Europa, tertia Africa, quae et Libya[52] nuncupatur.

2. Quas tres partes orbis veteres non aequaliter diviserunt. Nam Asia a meridie per orientem usque ad septentrionem pervenit[53]. Europa vero[54] a septentrione usque ad occidentem, atque inde[55] Africa ab occidente usque ad meridiem.

1. — *velut humida, ut sub* etc. Arev. — 31) *quod* Gu. 2. va. — 32) *est* add. Gu. 2. — 33) *dicta* Z. — *dicitur* Gu. 2. — 34) *terra* om. Z. — 35) *a distinctione* Z. — 36) *nuncupata* al. — 37) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — vulg. *quia.* — 38) *vocavit* al. Locus est Genes. 1, 10. — 39) *Deus* om. Gu. 1. — 40) Sic Gu. 1. — *terram aridam* vulg. — 41) Sic Z. Gu. 1. al. — *terrae* vulg. — 42) *motu* va. — 43) Arev. ita: *Venti per cava terrae praecipitati, rupti* etc. — Al. *ventis per cava terrae citatis* — *cava* Gu. 3. 4. — *Venti per concava terrae praerupti* Gu. 1. — *citati rupti* Gu. 4. — Vulg. *Venti per concava terrae praecipitatis.* Legendum haud dubie: *Ventis per conc. terr. praecipitatis.* — 44) Sic Ar. — *generalem* vulg. — 45) *simul eas* Z. — 46) *ut dicunt Lucretius et alii* al. — 47) *fungo* Z. Gu. 2. 4. — *sfungo* va. pr. — Vulg. add. *eandem*, quod om. Arev. — 48) *Oceanum* Gu. 2. — 49) *diversos* add. Gu. 2. pr. va. — 50) *autem* om. Z. — 51) *E* pro *ex* Z. Gu. 1. 2. — 52) *quas et Libya* om. Z. Ar. — *et* om. Gu. 2. va. — 53) *pervenit* add. va. — 54) *venit* Z. — 55) *in* Z.

3. Unde evidenter orbem dimidium duae tenent Europa et Africa, alium vero dimidium sola Asia, sed ideo istae duae partes factae sunt, quia inter utramque ab Oceano mare magnum [1] ingreditur, quod [2] eas intersecat. Quapropter si in duas partes orientis et occidentis orbem dividas, Asia erit in una, in altera vero Europa et Africa.

CAP. III. *De Asia.*

1. Asia ex nomine cuiusdam mulieris est [3] appellata, quae apud antiquos imperium tenuit orientis [4]. Haec [5] in tertia orbis parte disposita, ab oriente [6] ortu Solis, a meridie Oceano, ab occiduo nostro mari finitur, a septentrione Maeotide [7] lacu et Tanai fluvio terminatur. Habet autem [8] provincias multas et regiones, quarum breviter situs et nomina [9] expediam, sumpto initio a paradiso.

2. Paradisus est locus in orientis partibus constitutus, cuius vocabulum in Latinum ex Graeco [10] vertitur [11] hortus [12]. Porro Hebraice Eden dicitur, quod in nostram linguam [13] delicia [14] interpretatur [15]. Quod [16] utrumque iunctum facit hortum deliciarum. Est enim [17] omni genere ligni et pomiferarum arborum [18] consitus, habens etiam et [19] lignum vitae. Non ibi frigus, non aestus [20], sed perpetua aeris [21] temperies.

3. E [22] cuius medio fons prorumpens totum [23] nemus irrigat, dividiturque in quatuor nascentia flumina: cuius loci post peccatum hominis aditus interclusus est. Septus est [24] enim undique rhomphea flammea [25], id est muro igneo accinctus, ita ut eius cum coelo pene iungatur [26] incendium.

4. Cherubin quoque, id est angelorum praesidium arcendis spiritibus malis super rhompheae flagrantiam ordinatum est, ut homines flammae, angelos vero malos [27] angeli boni [28] submoveant, ne cui carni, vel [29] spiritui transgressionis aditus paradisi pateat.

5. India vocata ab Indo flumine, quo ex parte occidentali clauditur. Haec a meridiano mari porrecta usque ad ortum Solis, et a septentrione usque ad montem Caucasum pervenit, habens gentes multas et oppida: insulam quoque Taprobanam [30] gemmis [31] et elephantis [32] refertam. Chrysen [33] et Argyren [34] auro et argento [35] foecundas [36], Tylum [37] quoque arborum [38] foliis [39] nunquam carentem [40].

1) *magnum mare* Z. — 2) *qui* Z. Gu. 2. In editt. pr. et va. haec huic capiti adiicitur figura:

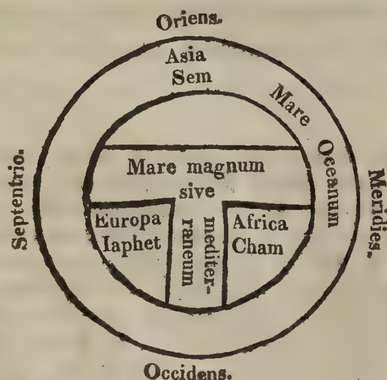

— 3) *est* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 4) *Orientis tenuit* va. — 5) *Hinc* Z. — 6) *oriente* om. Gu. 1. — 7) *Maeotidi* Gu. 1. — 8) *enim* Z. — 9) Sic Gu. 1. — *nomina et situs* vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *ex Graeco in Latin.* vulg. — 11) *convertuntur* Z. — 12) *est deliciarum* add. Gu. 2. — 13) Sic Gu. 1. — *in nostra lingua* Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. — *delitiae* vulg. — 15) *interpretantur* Z. — 16) *vel utrumque* Z. — 17) *autem* Gu. 1. — 18) *et arborum* Gu. 1. — 19) *et* addidi e Gu. 1. 2. — *in se et* Z. — 20) *et aestas* Z. — *aestus* pro *aestas* scripsi cum Gu. 1. 2. va. — 21) *veris* Arev. — 22) *E* om. Gu. 2. — 23) *totum* om. Z. — 24) *est* om. pr. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. et ita legendum censet Arev. — Vulg. *flamma.* — 26) *iungat* Gu. 1. 2. — 27) *et angel. malos* Z. — 28) *boni ang.* Z. — *boni* inclusit Arev. — 29) *vel* om. Gu. 2. — 30) *Taprobane* Z. Gu. 1. 2. pr. — 31) Vulg. *e gemmis*, quod om Arev. simul cum *et*, — *e* om. Z. (pro *gemmis* exh. *gentis*) Gu. 1. 2. pr. va. — 32) *elephantibus* va. — 33) *Cryssam* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 34) *Argirem* Z. — *Argiram* Gu. 1. va. — *Argire* Gu. 2. pr. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *argentoque* vulg. — 36) *faecundam* Z. — 37) Sic Gu.

6. Habet et fluvios[41] Gangen et Indum[42] et Hypasin[43] illustrantes Indos. Terra Indiae Favonii spiritu uberrima et saluberrima[44], in anno bis metit[45] fruges: vice[46] hiemis[47] Etesias[48] patitur[49]. Gignit autem tincti coloris homines, elephantes[50] ingentes, monoceron[51] bestiam, psittacum avem[52], ebenum quoque lignum, et cinnamomum[53], et piper, et calamum aromaticum.

7. Et ebur, lapidesque[54] pretiosos, berillos, chrysoprassos[55] et adamantem[56], carbunculum[57], lychnites, margaritas, et[58] uniones, quibus nobilium feminarum ambitio ardet[59]. Ibi[60] sunt et montes aurei, quos adire propter dracones, et gryphas[61], et immensorum hominum monstra impossibile est.

8. Parthia ab Indiae finibus usque ad[62] Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter invictam enim virtutem Parthorum et Assyria et reliquae proximae regiones[63] eius nomen traxerunt[64]. Sunt enim in[65] ea Aracusia[66], Parthia, Media, Assyria[67] et Persida[68], quae regiones invicem sibi coniunctae initium[69] ab Indo flumine sumunt, Tigri clauduntur, locis montuosis et asperioribus sitae, habentes fluvios Hydaspen[70] et Arbem[71]. Sunt[72] inter se finibus suis discretae, nomina a propriis auctoribus ita trahentes.

9. Aracusia ab oppido suo nuncupata[73].

Parthiam Parthi a[74] Scythia venientes occupaverunt[75] eamque ex suo nomine nuncupaverunt[76]. Huius a meridie mare rubrum[77] est, a[78] septentrione Hircanum salum[79], ab occidua[80] Solis plaga Media[81]. Regna in ea decem et octo[82] sunt, porrecta a Caspio littore usque ad terras Scytharum.

10. Assyria vocata ab Assur filio Sem, qui eam regionem post diluvium primus[83] incoluit. Haec ab ortu solis[84] Indiam, a meridie Mediam tangit, ab occiduo Tigrim, a septentrione montem Caucasum, ubi[85] portae Caspiae sunt. In hac regione primus usus inventus est[86] purpurae, inde primo[87] crinium et corporum unguenta venerunt et[88] odores, quibus Romanorum atque Graecorum effluxit luxuria.

11. Media et Persida[89] a regibus Medo et Perseo[90] cognominatae[91], qui[92] eas[93] provincias bellando aggressi sunt. Ex quibus Media ab occasu transversa Parthica regna amplecti-

1. — *Tylon* Ar. — *utilem* vulg. — 38) Sic Gu. 1. Ar. — *arboribus* vulg. — 39) *folia* al., ut sit *folia*, *ae* 1. declin. — 40) *carentibus* va. — 41) *flumina* pr. — 42) Sic Ar. e Solin. c. 55. — *Nidan* vulg. — *Indan* Z. — 43) Sic Ar. e Solin. c. 55. — *Hidaspen* pr. va. — *Hypanen* vulg. — 44) *uberrima et* addidi e Gu. 1. — 45) *mittit* Gu. 2. al. — 46) *vicem* pr. — 47) add. vulg. *et aestatis*, quae om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 48) *etesias* om. va. — 49) *etesiis potitur* Arev. — 50) *elefantos* Gu. 2. — 51) *Rinoceron* Z. — 52) *allem* Gu. 1. — 53) *cinamum* Gu. 2. pr. va. Arev. — 54) Sic Gu. 1. — Vulg. *mittit et ebur: lapides quoque.* — 55) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *chrysoprasios* vulg. — 56) *adamantes* Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. 2. — *carbunculos* vulg. — 58) *et* om. Z. — 59) Sic Gu. 1. — *ardet ambitio* vulg. — 60) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *Ubi* vulg. — 61) *gryphes* Z. va. — 62) *ad* om. Z. — 63) *reg. prox.* Gu. 2. — 64) Sic Z. Gu. 1. al. — Vulg. *in eius nomen transierunt.* — 65) *in* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 66) *Arachosia* Ar. bis. — 67) Sic Gu. 1. — *Assyria, Media* vulg. — 68) Sic Z. Gu. 2. pr. va. — *Persides* Gu. 1. — *Persia* vulg. — 69) *sibi* add. Gu. 2. va. — 70) *Ydaspem* Z. Gu. 2. — 71) *Arben* ed. Goth. — *Arabem* Gu. 2. — *Ararim* pr. va. — 72) *enim* add. vulg. Om. Gu. 1. — 73) *nuncupatur* va. — 74) *ab* Z. Gu. 2. pr. va. — 75) *occuparunt* Gu. 2. — 76) Sic Gu. 1. — *vocaverunt* vulg. — 77) Sic Gu. 1. — *rubrum mare* vulg. — 78) *a* om. Gu. 1. — 79) *saltum* Gu. 1. al. — *saltus* Z. Cfr. Solin. c. 59. — 80) *occiduo* Z. — 81) *meridiana* Z. — 82) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *octodecim* vulg. — 83) *primus* om. Z. — 84) *solis* addidi e Gu. 1. — 85) *ibi* Gu. 1. — 86) Sic Gu. 1. — *inv. est usus* vulg. — *primum* Gu. 2. va. — 87) Sic Gu. 1. — *primum* vulg. — 88) *et* pro *ac* Gu. 1. 2. pr. va. — 89) Sic ubique Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *Persia* vulg. — *Persis* Ar. semper. 90) Sic Ar. — *Perso* vulg. — *Perside* Gu. 1. — 91) *sunt* add. Gu. 2. va. — 92) *scilicet* add. vulg., sed om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 93) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *easdem* vulg.

tur[1], a septentrione Armenia circumdatur, ob ortu Caspios videt, a meridie[2] Persidam. Huius terra Medicam arborem gignit, quam alia regio minime parturit. Sunt autem Mediae duae, maior et minor.

12. Persida tendens[3] ab ortu usque ad Indos, ab occasu rubrum mare habet, ab aquilone vero Mediam tangit[4], ab austro Carmaniam[5], quae Persidae annectitur, quibus est Susa oppidum nobilissimum. In Persia primum orta est[6] ars magica, ad quam Nemroth[7] gigas post confusionem linguarum abiit, ibique Persas ignem colere docuit. Nam omnes in illis partibus solem colunt, qui ipsorum[8] lingua El dicitur.

13. Mesopotamia Graecam etymologiam possidet, quod[9] duobus fluviis ambiatur[10]. Nam ab oriente Tigrim habet, ab occiduo Euphratem: incipit autem a septentrione inter montem Taurum et Caucasum: cuius a meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldaea, novissime Arabia *εὐδαίμων*[11].

14. Babyloniae[12] regionis[13] caput Babylon urbs est, a qua et[14] nuncupata, tam nobilis, ut Chaldaea et Assyria et Mesopotamia in eius nomen aliquando transierint[15].

15. Arabia appellata, id est sacra. Hoc enim significare interpretatur, eo quod sit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Graeci *εὐδαίμονα*, nostri beatam nominaverunt. In cuius saltibus et[16] myrrha et cinnamomum[17] provenit. Ibi nascitur avis Phoenix, Sardonix gemma, et Iris[18], Malochites[19] et Paederota[20] ibi invenitur[21]. Ipsa est et Saba[22], a filio Chus, qui nuncupatus est Saba[23]. Haec autem terra[24] angusto tractu ad orientem[25] versus ad Persicum sinum extenditur, cuius septentrionalia claudit Chaldaea[26], occasum sinus Arabicus.

16. Syriam Syrus[27] quidam perhibetur indigena a suo vocabulo[28] nuncupasse. Haec ab oriente fluvio Euphrate, ab occasu mari nostro et Aegypto terminatur, tangens[29] a septentrione Armeniam et Cappadociam, a meridie sinum Arabicum. Situs eius porrectus in immensam longitudinem[30], in lato angustior.

17. Habet[31] in se provincias Commagenam, Phoeniciam, et Palaestinam, cuius pars[32] Iudaea absque Sarracenis[33] et Nabatheis. Commagena prima provincia Syriae a vocabulo Commagae urbis nuncupata, quae quondam ibi metropolis habebatur. Huius[34] est a septentrione Armenia[35], ab ortu[36] Mesopotamia, a meridie Syria, ab occasu mare magnum.

18. Phoenix Cadmi frater de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnavit, eamque provinciam ex suo nomine[37] Phoeniciam[38] appellavit. Ipsa est, ubi est Tyrus[39], ad quam Esaias[40] loquitur. Habet autem ab oriente Arabiam, a meridie mare rubrum.

1) *complectitur* Gu. 2. — *Parthica* pro *Parthia* Gu. 1. — 2) *et a merid.* Z. — 3) *est tendens* al. — 4) *meridiem* pro *Mediam tangit* Z. al. — 5) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *Armeniam* vulg. — 6) *inventa est* Gu. 2. — 7) *Nebroth* Gu. 1. 2. — 8) *illorum* Gu. 4. — 9) *posse de eo, quod* Z. — 10) *ambitur* al. — 11) *est* add. pr. va. — 12) *Babylonicae* va. — 13) *regis* Z. — 14) *et* addidi e Gu. 1. 2. — *quo* Gu. 2. al. pr. — 15) *transierunt* al. pr. — 16) *et* om. va. — 17) *cinamum* Gu. 2. va. — 18) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *ἱερός* vulg. — (*hiris* codd.) — 19) Sic Ar. — *Moloch.* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *paederotes* Ar. — *podorata* Z. Gu. 2. va. — *pedorata* pr. *Paederos* vulg. — 21) Sic Gu. 1. 2. al. pr. — *inveniuntur* vulg. — 22) *et* om. ed. Goth. — *ipsa et saba* Gu. 2. — Vulg. add. *appellata*, quod om. Gu. 1. — 23) *Sabath* Gu. 1. — 24) *terra* scripsi e Gu. 1. — *angusto terrae tractu* Z. Gu. 2. pr. va. ed. Goth. — Vulg. prorsus om. — 25) *ab oriente* Gu. 2. — *ad* om. Arev. — 26) Sic Gu. 1. — *Chald. claud.* vulg. — *clauditur* Z. — 27) *Syrus* om. va. — 28) *nomine* Z. — 29) Sic. Z. Gu. 1. 2. Ar. — *habens* vulg. — 30) *in immensa longitudine* Gu. 2. — 31) *enim* add. vulg. — *autem* Gu. 2. pr. va. Ar. — om. utrumque Gu. 1. — 32) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — *cuius pars in Iud.* va. — 33) *atque Saracenos et Nabatheos* Gu. 2. al. — 34) *Cuius* Gu. 2. — 35) Sic Arev. secundum Ptolemaeum tab. 6. — *Cappadocia* vulg. Om. utrumque

19. Palaestina provincia Philisthiim[41] urbem metropolim habuit, quae nunc[42] dicitur[43] Ascalon, ex qua civitate omnis circa eam regio Palaestina nuncupata est[44]. Huius[45] ab oriente mare rubrum occurrit, a meridiano latere Iudaea excipitur, a septentrionali plaga Tyriorum finibus clauditur, ab occasu Aegyptio limite terminatur.

20. Iudaea est[46] regio Palaestinae, ex nomine Iudae appellata, ex cuius tribu reges habuit. Haec prius Chanaan, a filio Cham dicta[47], sive a decem Chananaeorum gentibus, quibus expulsis eandem terram Iudaei possederunt. Initium longitudinis eius a vico Arfa usque vicum[48] Iuliaden[49] porrigitur, in quo Iudaeorum pariter et[50] Tyriorum communis habitatio est[51]. Latitudo autem[52] eius ab[53] monte Libano[54] usque ad Tiberiadis lacum extenditur.

21. In medio autem Iudaeae civitas Hierosolyma est, quasi umbilicus regionis terrae[55], variarum opum dives, frugibus fertilis, aquis illustris, opima balsamis. Unde secundum elementorum gratiam existimaverunt[56] Iudaei, eam[57] promissam patribus terram fluentem melle et lacte[58], cum hinc[59] Deus illis resurrectionis praerogativam polliceretur.

22. Samaria regio Palaestinae ab oppido quodam[60] nomen accepit, quod vocabatur Samaria, civitas quondam regalis in Israel, quae nunc ab Augusti nomine Sebastia nuncupatur. Haec regio inter Iudaeam et Gallilaeam media[61] iacet, incipiens a vico, cui nomen est Eleas, deficiens in terra Agrabato[62]. Situs eius natura consimili[63], nec ullo differens a Iudaea.

23. Gallilaea regio Palaestinae vocata, quod gignat candidiores homines, quam Palaestina. Haec autem duplex est, superior et inferior, sibi tamen connexae, Syriae et Phoeniciae adhaerentes. Terra earum optima[64] et ferax et fructibus satis foecunda.

24. Pentapolis regio in confinio Arabiae et Palaestinae sita. Dicta a quinque civitatibus impiorum, quae coelesti igne consumptae sunt: terra amplius ab Hierosolymis olim[65] uberrima, nunc autem deserta atque exusta. Nam pro scelere incolarum de coelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres[66] aeternos dissolvit.

25. Cuius umbra quaedam et species in favillis et arboribus[67] ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi poma virentia sub tanta specie maturitatis, ut edendi desiderium gignant. Si carpas fatiscunt ac resolvuntur in cinerem, fumumque exhalant, quasi adhuc ardeant.

26. Nabathea regio a Nabath[68] filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudaeam et Arabiam, et surgens[69] ab Euphrate in mare rubrum porrigitur, et est pars Arabiae.

27. Aegyptus, quae[70] prius Aeria[71] dicebatur, ab Aegypto Danai fratre postea ibi regnante[72] nomen accepit. Haec ab oriente Syriae ac rubro mari[73] coniuncta, ab occasu Libyam

Z. Gu. 1. 2. va. — 36) *ab ortu* om. va. — 37) Sic Gu. 1. 2. pr. — *nomine suo* vulg. — 38) *Phoenicem* Z. — 39) Sic Gu. 1. 2. pr. — *Tyrus est* vulg. — 40) *Isaias* Z. Ar. — 41) Sic Gu. 1. 2. va. — *Philistum* Z. — *Philistin* Ar. — *Philistinam* vulg. — 42) *nunc* om. al. — 43) *dicitur* om. Z. — 44) Sic Gu. 1. — *est nunc.* vulg. — 45) *Hiis* Gu. 1. — 46) *est* addidi e Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. — *Chan. dicta est* (*est* om. Z. Gu. 1. 2. Ar.) *a filio Cham* al. — 48) *usque ad vic.* vulg., sed *ad* om. Gu. 1. — 49) *Iuviadem* va. — 50) *ac* Gu. 2. pr. va. — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *hab. comm. est* vulg. — 52) *autem* om. Gu. 2. — 53) *ab* pro *a* Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. — *Libani* vulg. — 55) *totius terrae* pr. — 56) *aestim.* ed. Goth. Gu. 2. — 57) *eam* om. Z. — 58) Sic Gu. 1. 2. — *lacte et melle* vulg. — *lac et mel* al. va. — 59) *hic* Z. Gu. 1. al. — *Deus illis* pro *illis Deus* Gu. 1. — 60) *quondam* Gu. 1. — 61) *medio* Z. — 62) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. — *Acrabat* vulg. — 63) Sic Gu. 1. Ar. — *consimilis* vulg. — 64) Sic Gu. 1. al. — *opima* vulg. — 65) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *olim a Hier.* vulg. — 66) *et in cin.* Gu. 1. — 67) *in arb.* Gu. 2. va. — 68) *Nabeth* Z. Gu. 2. — *Nabaioth* Ar. pr. va. — 69) *exsurgens* Gu. 2. — 70) *qui* Z. Gu. 1. 2. — 71) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Aerea* vulg. — 72) *regn. ibi* va. — 73) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *mari rubro* vulg.

habet, a septentrione mare magnum, a meridie vero introrsus[1] recedit, pertendens[2] usque[3] Aethiopes[4], regio coeli imbribus insueta et pluviarum ignara.

28. Nilus solus eam circumfluens irrigat, et inundatione sua foecundat, unde et ferax frugibus multam partem terrarum frumento alit, caeterorum quoque[5] negotiorum adeo copiosa, ut impleat necessariis mercibus etiam orbem[6] terrarum. Finis[7] Aegypti Canopia[8] a Canope Menelai gubernatore sepulto in ea insula, quae Libyae principium et ostium Nili facit.

29. Seres oppidum orientis, a quo et genus Sericum et regio nuncupata est. Haec a Scythico[9] Oceano et mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus frondibus fertilis[10], e quibus[11] vellera decerpuntur, quae caeterarum gentium[12] Seres ad usum vestium vendunt.

30. Bactriae regioni proprius amnis Bactrus[13] nomen[14] dedit. Partes huius[15], quae planae[16] sunt, pronis[17] iugis ambiuntur, quae adversae sunt, Indi fluvii fontibus terminantur. Reliqua includit Ochus fluvius. Mittit Bactria[18] fortissimos camelos nunquam atterentes pedes.

31. Scythia sicut et Gothia a Magog filio[19] Iaphet[20] fertur cognominata, cuius terra olim fuit ingens[21], nam ab oriente India, a septentrione per paludes Maeotides inter Danubium et Oceanum usque ad Germaniae fines porrigebatur. Postea vero minor effecta, a dextra orientis parte, qua Oceanus Syricus tenditur usque ad mare Caspium, quod est ad occasum, dehinc a meridie usque ad Caucasi iugum deducta est, cui subiacet Hircania, ab occasu habens[22] pariter multas gentes[23], propter terrarum[24] infoecunditatem late vagantes.

32. Ex quibus quaedam agros incolunt, quaedam portentuosae[25] ac truces carnibus humanis et eorum sanguine vivunt. Scythiae plures terrae sunt locupletes, inhabitabiles tamen plures, nam dum in plerisque locis auro et gemmis affluunt[26], gryphorum immanitate accessus hominum rarus est. Smaragdis[27] autem optimis haec patria est[28]. Cyaneus quoque lapis et crystallus purissimus Scythiae est. Habet et[29] flumina magna Moschorum[30], Phasiden atque Araxen.

33. Hyrcania dicta a silva Hyrcana, quae Scythiae subiacet, habens ab oriente mare Caspium, a meridie Armeniam, a septentrione Albaniam, ab occasu Iberiam. Est autem silvis[31] aspera, copiosa immanibus feris, tigribus pantherisque et[32] pardis: de qua Virgilius[33]:

Hyrcanaeque[34] admorunt ubera tigres.

34. Albania a colore populi dicta[35], eo quod albo crine nascuntur[36]. Haec ab oriente sub mari Caspio[37] surgens, per ora[38] Oceani septentrionalis usque ad Maeotides paludes per

1) *retrorsus* ed. Goth. — 2) *protend.* Z. — 3) Vulg. *usque ad*, sed *ad* om. Gu. 1. — 4) Sic Ar. — *Aethiopias* Gu. 1. — *Aethiopiam* vulg. — 5) *ceterorumque* Gu. 2. — 6) *omnem etiam orb.* vulg., sed *omnem* om. Z. Gu. 1.2. va. pr. — 7) *fines* Z. — 8) *Canopea* Z. va. Ar. — 9) *ab Sc.* Z. Gu. 2. va. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *fertil. frond.* vulg. — 11) *e quib.* pro *a quib.* Z. Gu. 1. 2. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar., qui add. *commercia abnuentes* e Solin. c. 43. — *ceteris gentibus* vulg. — 13) *Bactros* Z. — 14) Sic Gu. 1. — *vocabulum* vulg. — 15) Sic Z. Gu. 1. — *eius* vulg. — 16) *plenae* al. va. — *pone* Ar. — 17) Sic Gu. 1. var. lect. ap. Goth. — *propansis* vulg. — *Paropamisi iugis* Arev. e Solin. c. 62. — 18) *Bactria mittit* Gu. 2. — 19) *Sc. sic. Goth. et a Mag.* Gu. 1. — 20) *Geth.* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — *ingens fuit* vulg. — 22) *habentes* Z. Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. — *gentes multas* vulg. — 24) *per petrarum* Z. — 25) *portentosae* Arev. — 26) Sic Gu. 1. — *affluant* vulg. — 27) *Zmaragdis* Gu. 2. — 28) *optimus huius patriae est* Z. — 29) *et* om. Z. — 30) Sic Arev. e Solin. c. 25. Plin. H. N. VI, 4. — *Oscoron* vulg. — *Oscorum* Z. Gu. 1. pr. — *Ascorum* Gu. 2. — 31) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *silva* vulg. — 32) *et* pro *ac* Z. Gu. 1. 2. — 33) Aen. IV, 367. — 34) *Hyrcanique* Z. — 35) Sic Gu. 1. — *nuncupata* vulg. — 36) Sic Gu. 1. al. — *nascantur* vulg. — 37) *sub mare Caspium* Arev. — 38) *oram* Ar. — 39) Sic Z. al. — *Hiis* Gu. 1. — *Huic* vulg. — 40) *etiam* addidi e Gu. 1. — 41) Sic

deserta et inculta extenditur. Huius[39] terrae canes ingentes sunt, tantaeque feritatis, ut etiam[40] tauros premant, leones perimant.

35. Armenia nuncupata ab Armeno[41] Iasonis Thessali comite, qui amisso rege[42] Iasone collecta[43] multitudine eius, quae passim vagabatur[44], Armeniam cepit, et ex suo nomine nuncupavit. Sita est autem[45] inter Taurum[46] et Caucasum a Cappadocia usque ad Caspium mare protensa, habens a septentrione[47] Ceraunios montes, e quibus[48] Tigris fluvius[49] nascitur, et in cuius montibus arca post diluvium sedisse[50] perhibetur. Duplex autem est[51] Armenia, superior et inferior, sicut duae Pannoniae.

36. Hiberia regio est Asiae[52], prope pontum Armeniae iuncta. In hac herbae tincturae[53] utiles nascuntur.

37. Cappadociam urbs propria nuncupavit[54]. Haec in capite Syriae sita[55], ab oriente Armeniam tangit, ab occasu Asiam minorem, ab aquilone mare Cimmericum[56]: et Themiscirios[57] campos, quos[58] habuere Amazones, a meridie vero Taurum montem, cui subiacet Cilicia et Isauria usque ad Cilicium[59] sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix equorum. Halis amnis per eam fluit, qui quondam Lydiae regna disiunxit a Persis.

38. Asia minor ab oriente Cappadocia cingitur, ab aliis partibus undique[60] mari circumdatur. Nam a septentrione pontum Euxinum habet, ab occasu Propontidem, a meridie Aegyptium mare. Habet provincias Bithyniam, Phrygiam, Galatiam, Lydiam, Cariam, Pamphyliam, Isauriam[61], Lyciam atque Ciliciam.

39. Prima Asiae minoris Bithynia in Ponti exordio ad partem solis orientis[62], adversa Thraciae iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Bebrycia[63] dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata. Ipsa est et maior Phrygia[64]. Nicomedia in ea urbs est[65], ubi Hannibal fugiens haustu veneni[66] animam exspiravit[67].

40. Galatia dicta a priscis Gallorum gentibus, a quibus extitit occupata[68]. Nam Galli in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo patrata[69] victoria diviserunt, sicque deinde Graecis admixti, primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae dicuntur, et eorum regio Galatia nuncupatur[70].

41. Phrygia dicta a Phrygia Europis[71] filia. Haec et[72] Dardania ex[73] Dardano Iovis filio dicta. De quo Homerus ait;

Ar. pr. — *Armenio* Z. Gu. 1. 2. — *Armeo* vulg. — 42) *missus a rege* Z. — 43) *et collecta* Z. — 44) *passim quae vag.* va. — 45) *autem* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 46) *montem* add. Z. — 47) *septentrionali* Z. — 48) Sic Gu. 1. 2. — *e cuius collibus* vulg. — 49) *fluvius* addidi e Z. Gu. 1. va. — 50) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *resedisse* vulg. — 51) Sic Gu. 1. — *Dupl. est autem* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *Reg. As. est* vulg. — 53) *tinctoriae* Gu. 2. — 54) Sic Gu. 1. — *nominavit* vulg. — *proprie nomen habet* Z. — *proprium nomen habet* Gu. 2. — 55) *est sita* Z. — 56) *tangit* add. Gu. 2. — 57) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *Hemiscir.* vulg. — *Hemiscericos* va. — 58) *quo* Gu. 1. Fortasse recte. Potest enim *habere* esse *habitare*, et *quo* significare *ubi*. — Gu. 2. *quos habuere se Am.* (sic).

— 59) Sic Ar. — *Cilicum* vulg. — *Cilicinum* Gu. 1. — *Cilicianum* al. — 60) *mari undique* Z. — 61) Vulg. *et Isaur. vel His.*, sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 62) Sic Z. Gu. 1. 2. — *ad sol. or. part.* vulg. — 63) Sic Gu. 2. Ar. — *Bericia* vulg. — 64) *Phrygia* om. va. — 65) Sic Gu. 1. va. — *urbs in ea est* vulg. — *est* om. va. — 66) Sic Gu. 1. — Vulg. *veneni haustu.* — 67) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *exhalavit* vulg. — 68) *nuncupata* Gu. 2. — 69) Sic Z. Gu. 1. — *peracta* vulg. — *parta* al. — *pacta* Arev. — 70) *dicitur* Gu. 2. — 71) *Cicropis* Z. — *Aesopi* Arev. e Messal. Corvin. in libro de prog. Aug. — 72) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 73) *ex* pro *a* Gu. 1. Verba sunt Eusebii in Chron. Versus Homeri est δ.

Quem primum genuit coelesti Iupiter arce.

Hic enim profectus de Corito[1] civitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troadi[2] superiecta ab Aquilonis parte Galatiae, a meridiana vicina est Lycaoniae, ab oriente Lydiae adhaeret, ab occidente Hellesponto mari terminatur. In hac regione[3] Troia est, quam ex suo nomine appellavit Tros, Troianorum rex, Ganymedis pater. Duae sunt autem Phrygiae, maior et minor. Maior Phrygia Smyrnam[4] habet, minor autem[5] Ilium, Lycaonia *[6].

42. Cariam Hermus fluvius discernit a Phrygia.

43. Lydia sedes antiqua regum, quam Pactoli unda extulit in divitias, torrentibus aureis[7]. Haec antea Maeonia dicebatur, quae dum pro brevitate duos fratres reges Lydum et Tyrrhenum ferre non posset, hinc[8] ex sorte[9] Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus loca Galliae[10] occupavit[11], et Tyrrheniam nominavit. Lydia autem a Lydo regis fratre, qui in provincia remanserat[12], cognominata est. Coniungitur autem[13] ab occidente minori Phrygiae, ab ortu Smyrnam urbem habet, quam Helles fluvius cingit, cuius campos Pactolus et Hermus circumfluunt, arenis[14] aureis ditissimi.

44. Pamphylia *[15]. Isauria ex situ loci cognominata fertur[16], quod undique aperta aurarum flatibus[17] pateat. Metropolim urbem Seleuciam habet.

45. Cilicia a Cilice quodam nomen traxit, quem ortum Phoenice dicunt, antiquioremque[18] Iove fuisse asserunt. Plurima iacet campis, recipiens[19] ab occiduo Lyciam, a meridie mare Issicum[20], a tergo montis Tauri iuga. Hanc Cydnus[21] amnis intersecat, habet matrem urbium[22] Tarsum. In ea et[23] Corycus[24] oppidum est, unde crocum[25] plurimum et optimum venit, spiramine flagrantius[26] et colore pulchrius[27] auro[28].

46. Lycia nuncupata, quod ab oriente adiuncta[29] sit Ciliciae. Nam habet ab ortu Ciliciam, ab occasu et meridie mare, a septentrione Cariam. Ibi[30] est mons Chimaera, qui nocturnis aestibus ignem exhalat: sicut in Sicilia Aetna et Vesuvius[31] in Campania.

CAP. IV. *De Europa.*

1. Post Asiam ad Europam stilum vertendum est[32]. Europa quippe[33] Agenoris regis Libyae filia fuit, quam Iupiter[34] ab Africa raptam Cretam[35] advexit, et tertiam partem orbis[36]

1) Sic Arev. — *Corintho* vulg. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *Troadis* vulg. — 3) Sic Gu. 1. — *Huius regio* vulg. — 4) *Zmirnam* Z. et ita idem cod. semper pro *S* exhibet Z. — 5) *autem* pro *vero* Gu. 1. — 6) Recte Arev. lacunae signum posuit. Deest enim explanatio. Codd. Z. Gu. 1. coniungunt *Lyc. et Car.* — 7) *in torrent. aur.* va. — *regnorum* supra pro *regum* Z. Gu. 1. al. — et *quando* pro *quam* Z. — 8) *hinc* om. Ar. — 9) *ex parte* Gu. 1. — om. Z. — 10) *Italiae* Arev. e Serv. Aen. VIII. — *Urbis Agyllinae* etc. — 11) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *nuncupavit* vulg. — 12) *remansit* Gu. 2. — 13) *autem* addidi e Z. Gu. 1. 2. — 14) *et arenis* Gu. 1. — 15) *Pamphylia* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar., sed cum eodem defectus signum posui. — 16) Sic Gu. 1. — *perhib. cognom.* vulg. — 17) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *aurar. aperta* (quod om. Z.) *flat.* vulg. — 18) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *et ant.* vulg. — 19) *capiens* Gu. 2. — 20) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *Ipersicum* Gu. 2. — *Persicum* vulg. — 21) Sic Arev. — *Cygnus* vulg. — 22) Sic Gu. 1. — *matr. urb. hab.* vulg. — 23) *et* om. va. — 24) Sic Arev. e Solin. de Cilicia. — *Coriscos* vulg. — *Corios* Z. — *Coriscus* Gu. 2. — 25) *croci* Z. — *unde et crocum* Gu. 2. va. — 26) Sic Ar. pr. va. — *flagrantior* vulg. — 27) Sic pr. va. al. — *pulchrior* vulg. — *plus* Z. Gu. 1. 2. Ar., quod mihi quidem nil nisi compendium vocabuli *pulchrius* videtur esse. — 28) *aureo* Ar. solus. — 29) *iuncta* va. — *adi. sit Cil.* Gu. 1. pro *adi. Cil. sit.* — 30) *ubi* Z. — *ubi est et mons* Gu. 2. va. — 31) Sic Ar. — *Vesevus* vulg. — *Vessulus* Z. Gu. 1. al. — *Vesenus* va. — *Ve solus* (sic) Gu. 2. — *Veselus* al. — 32) Sic Z. (*est* om.) Gu. 1. 2. — *stilus vertendus est* vulg. — *stilum vertimus* Arev. — 33) *quidem* Gu. 2. — 34) Sic Gu. 1. — *Iovis* vulg., quod non damno. — 35) *Creta* Ar. —

ex eius nomine appellavit. Iste est autem[37] Agenor Libyae filius, ex qua et Libya, id est Africa fertur cognominata. Unde[38] apparet Libyam prius[39] accepisse vocabulum, postea Europam.

2. Europa autem in tertiam orbis partem[40] divisa, incipit a flumine Tanai, descendens ad occasum[41] per septentrionalem Oceanum usque in[42] finem[43] Hispaniae, cuius pars orientalis et meridiana a Ponto consurgens, tota magno mari[44] coniungitur, et in insula Gade[45] finitur.

3. Prima pars[46] Europae regio Scythia inferior, quae a Maeotidis paludibus[47] incipiens, inter Danubium et Oceanum septentrionalem usque ad Germaniam porrigitur, quae terra generaliter propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, barbarica[48] dicitur. Huius pars prima Alania est, quae ad Maeotidas paludes pertingit. Post hanc Dacia, ubi et Gothia, deinde Germania, ubi plurimam partem Suevi incoluerunt.

4. Germania post Scythiam inferiorem a Danubio inter Rhenum fluvium et Oceanum[49] conclusa, cingitur a septentrione et occasu Oceano, ab ortu vero Danubio, a meridie Rheno flumine dirimitur. Haec[50] terra dives virorum[51] ac populis numerosis et immanibus[52]. Unde et propter foecunditatem gignendorum populorum Germania dicta est. Gignit aves Hyrcania[53] silva, quarum pennae nocte[54] perlucent. Bisontes[55] quoque feras[56] et uros[57] atque[58] alces parturit. Mittit et[59] gemmas, crystallum et succinum, callaicum[60] quoque viridem, et ceraunium candidum. Duae sunt autem Germaniae, superior iuxta septentrionalem Oceanum, inferior circa Rhenum.

5. Provincias[61] autem, quas Danubius a Barbarico ad mediterraneum mare[62] secludit[63], prima est Moesia[64], a messium proventu vocata. Unde et[65] eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Haec autem ab oriente ostiis Danubii iungitur, ab Euro[66] Thraciae, a[67] meridie Macedoniae, ab occasu Histriae copulatur. Post Moesiam autem Pannonia est. Inde Noricus ager frigidus, et parcius fructuosus. Post quem Rheticus frugibus ferax[68], qui excipit Galliam Belgicam.

6. Thraciae Tyras[69] Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur. Alii a saevitia incolarum Thraciam[70] appellatam dixerunt. Huic ab oriente Propontis et urbs Constantinopolis opposita[71] est, a septentrione vero Ister obtenditur[72], a meridie autem[73] Aegaeo mari adhaeret, ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum[74] populus Massagetae, Sarmatae, Scythae, et aliae plurimae nationes incoluerunt. Ampla est enim, ideoque plurimas continuit[75] gentes. Ebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes barbarorum plurimas tangit.

36) *partem tertiam orbis* Gu. 2. — 37) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Iste autem est* vulg. — 38) *et* add. Gu. 2. va. — 39) Sic Gu. 1. — *prius Libyam* vulg. — 40) Hunc ord. pro vulg. *in tert. part. orb.* exhibet Gu 1. sed ablativos exhibet pro accusativis. — *Europam... divisit* pro *Europa ... divisa* Z. — 41) Sic Gu. 1. Ar. — *ab occasu* vulg. — 42) *in* pro *ad* Z. Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. — *fines* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — *mari magno* vulg. — 45) Sic Z. Gu. 1. 2. — *in insulis Gadibus* vulg. — 46) *pars* addidi e Gu. 1. — 47) *Maeotide palude* Gu. 2. — 48) *barbaria* Arev. — 49) Sic Gu. 1. — *Oceanumque* vulg. — 50) *Haec* addidi e Gu. 1. — 51) Sic Gu. 1. Ar. — *virium* vulg. — 52) *frequens* add. Arev. — 53) *hercinias* Gu. 1. — *Hircania* Z. Gu. 2. pr. va. — *hircinas* vulg. — *Hyrcania silva* Ar., quod recepi. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *noctu* vulg. — 55) *Iussotones* Z. — *Insontes* Gu. 1. — *Visontas* pr. va. — 56) *feras quoque* Z. — 57) Sic Gu. 2. va. Ar. — *ursos* vulg. — Cfr. Solin. c. 23. Plin. VIII, 15. — 58) *et* Z. — 59) *Mittunt gemmas* Gu. 1. — *et* om. etiam Gu. 2. — 60) *Callaticum* Z. — *Callainum* al. — *Callacium* al. — 61) *Provinciarum* Ar. Quum omnes libri accusativum exhibeant, anacoluthon potius statuerim. — 62) *et a mediterraneo mari* Gu. 2. — 63) Sic Z. Gu. 1. 2. al va. — *seclusit* vulg. — 64) *Misia* Z. Gu. 2. al. va. Sic mox. — 65) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 66) *vero* add. vulg., om. Gu. 1. — 67) *Thracia ... Macedonia* Z. — 68) Sic Gu. 1. 2. — *ferax frug.* vulg. — 69) *Tyrath* Z. — 70) *Thraciam a saev. inc. app.* Gu. 2. — 71) *subpos.* Z. — *appos.* Gu. 1. — 72) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. — *obtendit* vulg. — 73) *autem* pro *vero* Gu. 1. — 74) *Belersorum* Z. — *Bersolium* Gu. 1. — *Pessorum* Gu. 2. — 75) *continet* Gu. 2. — Verba: *ideoque ... barbaror.* om. Z.

7. Graecia a Graeco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciae Graeciae VII, quarum prima ab occidente Dalmatia, inde Epirus, inde Hellas[1], inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, et duae in mari Creta et Cyclades. Illyricum[2] autem generaliter omnis Graecia est.

8. Dalmatia[3] a Delmi[4] maxima eiusdem provinciae civitate traxisse nomen existimatur. Adhaeret autem[5] ab oriente Macedoniae, a septentrione Moesiae[6], ab occasu Histria terminatur, a meridie vero Adriatico sinu clauditur.

9. Epirus a Pyrrho Achillis filio nuncupata[7], cuius pars Chaonia, quae ante[8] Molossia dicta est, a Molosso filio[9] Pyrrhi, quem de Andromacha[10] habuit. Sed postquam[11] occisus est Pyrrhus Orestis insidiis, Andromacham Helenus suscepit, tenuitque regnum[12] privigni, qui successerat patri, a quo Molossia dicta est[13] pars Epiri, quam Helenus postea a fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, Chaoniam nominavit, quasi ad solatium fratris extincti.

10. Hellas[14] dicta a rege Hellene[15] Deucalionis et Pyrrhae[16] filio, a quo et prius Graeci Hellenes nuncupati sunt[17]. Ipsa[18] est et Attica terra Acte[19] prius dicta. Nam Graius[20] quidam Graeciae fuit indigena[21], ex cuius filia Attis nomine Attica terra vocata est. Haec inter Macedoniam et Achaiam media iacet, Arcadiae a septentrionali parte coniuncta. Ipsa est et vera Graecia, ubi fuit Atheniensis[22] civitas mater liberalium literarum, et philosophorum nutrix, qua nihil Graecia habuit[23] clarius atque nobilius. In ea est et Marathonius campus opinione quondam praelii cruentissimus.

11. Helladis[24] autem duae sunt provinciae, Boeotia et Peloponensis[25].

Boeotia autem dicta ex causa hac[26]. Dum Cadmus filius Agenoris[27] Europam sororem a Iove raptam ex praecepto genitoris quaereret, nec reperiret, patris iram[28] formidans confirmato animo[29] elegit exilium[30]. Nam bovis forte conspectae[31] secutus vestigia, amplexus est sedem[32], ubi illa[33] recubaverat, sicque locum de nomine bovis Boeotiam nominavit, ubi et Thebas urbem construxit, in qua olim civilia bella detonuerunt, et[34] ubi nati sunt Apollo et Hercules maior ille Thebanus. Eadem est Aonia[35] vocata, a fonte quodam Apollini et Musis consecrato, qui in eadem Boeotia est.

Peloponensis[36] secunda pars Helladis a Pelope regnata atque vocata[37].

12. Thessalia a Thessalo rege cognominata[38], quae ad meridianam plagam[39] Macedoniae

1) *Elladas* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 2) *Illyricus* Z. Gu. 1. 2. al. va. — 3) *Dalmatia — existimatur* Z. Gu. 1. vulg. *Dalmatiam — existimant.* — 4) *a Delminio* Velius Longus apud Cassiodor. de Orthogr. — *Delim* Z. — 5) *autem* addidi e Z. Gu. 1. 2. — 6) Sic Gu. 1. Ar. — *Misiae* vulg. — 7) Sic Gu. 1. — *cognominata* vulg. — 8) *antea* Z. — 9) *filio* om. Z. — 10) *Andromachia* bis Z. — 11) *post* Z. — 12) *regnum* om. Z. — 13) *est* addidi e Z. Gu. 1. pr. va. — 14) *Elladas* Gu. 1. 2. pr. — 15) *Ellatia* Z. — *Ellana* Gu. 2. — *hellena* pr. va. — 16) *Pyrrhi* Z. — 17) *nunc. a rege Hellene sunt* vulg., sed vv. *a reg. Hell.* om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 18) *Ipsa* et quae sequuntur usque ad finem articuli om. Z. — 19) Sic Ar. — *Atte* Gu. 1. 2. — *Atta* vulg. — 20) *Cranaus* Ar. — *Granus* Gu. 2. al. va. — 21) Sic Gu. 1. — *indig. fuit* vulg. — *prius Gr. ind. fuit* Gu. 2. va. — 22) *Athenas* Gu. 2. al. pr. va. — *Athenae* Ar. — 23) Sic Gu. 1. — *habuit Gr.* vulg. — 24) *Helladas* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 25) *Peloponnesus* Ar. — 26) Sic Gu. 1. — *hac ex causa* vulg. — 27) Sic Gu. 1. — *Agen. fil.* vulg. — 28) *iram* om. pr. — 29) *confirmato animo* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 30) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *exilium elegit* vulg. — 31) *conspecti* Z. — *conspecta* Gu. 2. — 32) *sedem est* Z. — 33) *illa* addidi e Gu. 1. va. Ar. — 34) *et* om. Gu. 2. — 35) *Ionia* Gu. 1. al. — *Eonia* Gu. 2. — 36) *Peloponnesus* Z. Ar. — *vero* add. Gu. 2. — 37) *a Pel. rege antiqua attice vocata* Gu. 1. — *a Pel. rege antiquo ita vocata* Z. — *a Pel. rege nata atque voc. est* Gu. 2. — *a Pel.*

coniuncta est, cuius a tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina et civitates et oppida[40], inter quae[41] praecipue Thessalonica est[42]. Ibi[43] est et mons Parnassus quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis, et origo Lapitharum fuit, de quibus fertur, quod hi[44] primo[45] equos frenis domuerunt[46], unde[47] et Centauri dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt, domandorum quoque equorum usus primum repertus est.

13. Macedoniae in exordio[48] ab Emathio rege Emathiae[49] nomen erat[50], sed Macedo Deucalionis maternus nepos postquam ibi accepit principatum, mutavit vocabulum, Macedoniamque a suo nomine dixit. Est autem confinis ab oriente Aegaeo mari, a meridie Achaiae, ab occasu Dalmatiae, a septentrione Moesiae[51], patria Alexandri Magni, et regio aureis venis argentique opima[52]. Lapidem, quem paeantidem[53] vocant, ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excellenti vertice attollitur tantus[54], ut in cacumine eius nec nubes, nec venti sentiantur.

14. Achaia ab Achaeo rege et[55] urbs et provincia appellata. Haec pene insula est. Nam absque septentrionali parte, qua Macedoniae iungitur, undique septa est mari. Ab oriente enim Myrteum habet mare[56], ab Euro Creticum[57], a meridie[58] Ionium, ab Africo et occasu Cassiopas[59] insulas, a sola septentrionali parte Macedoniae, vel Atticae terrae adiungitur: huius caput est urbs Corinthus Graeciae decus. Inachus est Achaiae fluvius.

15. Arcadia[60] sinus est Achaiae[61], ut platani folium inter Ionium et Aegaeum[62] mare exposita, quam Arcas Iovis et Calistae filius, Pelasgis in ditionem[63] redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupavit. Ipsa est et Sicyonia a Sicyone rege, a quo et regnum Sicyoniorum[64] est dictum[65]. Habet autem Arcadia fluvium[66] magnum Erimanthum, Asbeston[67] quoque lapidem, qui semel accensus nunquam extinguitur. Candidissimae etiam merulae ibi nascuntur.

16. Lacedaemonia *[68]. Pannonia ab Alpibus Apenninis[69] est nuncupata, quibus ab Italia[70] secernitur[71], regio vero[72] fortis et solo laeta[73], duobus satis acribus fluviis a Dravo Savoque[74] vallata. Coniungitur[75] autem cum Norico et Rhaetia, habens ab oriente Moesiam[76], ab Euro Istriam, ab Africo vero Alpes Apenninas, ab occasu Galliam Belgicam, a septentrione Danubii fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliamque secernit.

17. Istriam Ister amnis vocavit, qui eius terram influit. Ipse est[77] Danubius. Habet autem Istria a septentrione Pannoniam.

18. Italia olim a Graecis populis occupata, magna Graecia appellata est, deinde a regis nomine Saturnia, mox et Latium dicta, eo quod idem Saturnus[78] a Iove sedibus suis pulsus

regn. atque voc. est va. — 38) *nominata* Gu. 2. — 39) *a meridiana plaga* Gu. 2. Ar. — 40) Sic Gu. 1. — *flum. et opp.* vulg. — 41) *quas* Gu. 1. 2. — 42) Sic Gu. 1. — Vulg. *Thess. et Thebae.* — 43) Sic Gu. 1. va. — *Ibi est mons* vulg. — *ubi* Gu. 2. — *et Thebae et mons P.* Z. — 44) *hi* om. va. — 45) *primum* Z. Gu. 2. — 46) *domuerint* Z. pr. va. Ar. — 47) *Inde* va. — 48) *ab exordio* Z. — 49) *Emathia* Z. — 50) *Macedonia . . habebat* Z. — 51) Sic Ar. — *Misiae* vulg. — 52) *argentique* scripsi e Z. Gu. 1. 2. va. al. pr. — *optima* Gu. 1. 2. — *argenteisque* Ar. — 53) Sic Ar. — *beantem* Z. — *peaniten* Gu. 2. — *vel peantem vel pernicem* va. — *peoniten* al. ap. Goth. — *peroniten* Gu. 1. cum vulg. — 54) Sic Gu. 1. — *tantus* (*tantum* Z.) *attollitur* vulg. — 55) *et* om. Gu. 2. — 56) Sic Gu. 1. — *habet Myrt. mare* vulg. — 57) *Graecum* Z. al. — 58) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *et meridie* vulg. — 59) *Cephaloniam et Cassiopam* Ar. — 60) *vero* add. Z. Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. 2. — *Achaiae est* vulg. — 62) *Aeg. et Ion.* Gu. 2. — 63) *in dedit.* va. — 64) *Siciniorum* Z. va. — 65) *dict. est* Z. — 66) *flumen* Gu. 2. — 67) *Abeston* Z. Gu. 2. va. — 68) *Lacedaemonia* addidi e Z. Gu. 1. 2. Ar., qui recte lacunae signum posuit. — 69) *Penninis* Z. Ar. — 70) *ab Italis* Z. — 71) *Lacedaemonia* add. va. — 72) *viro* Ar. — 73) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *solida* vulg. — 74) Sic Gu. 1. 2. (*a* om. cum va.) pr. va. — *fluv. Drabo Saboque* vulg. — 75) *Coniunguntur* — *habentes* Gu. 1. — 76) Sic Gu. 1. Ar. — *Misiam* vulg. — 77) *Ipse est et* va. — 78) *Saturnius* Ar.

ibi latuerit, postremo[1] ab Italo Siculorum rege ibi regnante Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine amplius, quam latitudine a Circio in Eurum extenditur, a[2] meridie Tyrrheno mari, ab Aquilone Adriatico clauditur, ab occiduo Alpium finitur iugis[3], terra omnibus in rebus[4] pulcherrima, soli fertilitate, pabuli[5] ubertate gratissima.

19. Habet lacus Benacum[6], Avernum atque Lucrinum: fluvios[7] Eridanum et Tiberim, et tepentes fontibus Baias. Gignit gemmas Syrtitem[8], Lincurium[9] et corallium, Boam quoque[10] serpentem, lyncem feram, et Diomedias[11] aves. Italia autem et Hispania idcirco Hesperiae dictae, quod Graeci Hespero[12] stella navigent[13], et in Italia et in Hispania[14], quae duae[15] hac ratione discernuntur. Aut enim Hesperiam solam dicis, et significas Italiam, aut addis ultimam, et significas Hispaniam, quia in occidentis est fine[16].

20. Tuscia pars Italiae, Umbria vero pars Tusciae. Tuscia autem a frequentia sacrorum et[17] thuris vocata, *ἀπὸ τοῦ θυάζειν*[18].

21. Umbriam autem[19] historiae narrant, eo quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerit, et ob hoc Graece cognominata est[20]. Est enim in iugis Apennini montis sita, in parte Italiae iuxta meridiem.

22. Hetruria pars Italiae dicta, quod eius fines tendebantur[21] usque ad ripam Tiberis, quasi *ἕτερος ὅρος*[22]. Nam *ἕτερος* significat alter[23], *ὅρος* finis vocatur. Romae enim finis[24] antea unam tantum Tiberis tenebat ripam[25]. Alii Etruriam[26] ab Etrusco principe putant. Item et Tyrrhenia a Tyrrheno Lydi fratre, qui ex sorte cum populi parte de Maeonia venit ad Italiam. Haec est et Tuscia, sed Tusciam dicere non debemus, quia nusquam legimus. Tuscia autem a frequentia sacrificii et thuris dicta[27], *ἀπὸ τοῦ θῦσαι*[28]. Illic et aruspicinam dicunt esse repertam[29].

23. Apulia[30], ubi Brundusium[31], quam Aetoli secuti Diomedem ducem condiderunt.

24. Campania habet terras hieme[32] atque aestate vernantes. Sol ibi mitis, grata temperies[33], aer purus et blandus.

25. Gallia a candore populi nuncupata[34] est: *γάλα* enim[35] Graece lac dicitur. Montes enim et rigor coeli ab ea parte solis ardorem excludunt, quo fit, ut candor corporum[36] non coloretur. Hanc ab oriente Alpium iuga tuentur, ab occasu includit Oceanus[37], ab meridie[38] praerupta Pyrenaei, a septentrione Rheni fluenta atque Germania, cuius initium Belgica[39], finis[40] Aquitania[41], regio gleba uberi ac pabulosa, ad[42] usum animantium apta, fluminibus quoque et fontibus irrigua, perfusa duobus[43] magnis Rheno et Rhodano fluviis.

1) *postremum* Gu. 2. — 2) *a* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 3) Sic Z. Gu. 1. — *iugis fin.* vulg. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. — *in reb. omn.* vulg. — *in omn. reb.* pr. — 5) *solius pabuli* Z. — 6) *Ven.* Z. Gu. 2. pr. va. — 7) *fluvium* Gu. 2. — 8) Sic Ar. — *Serciten* vulg. — *Serticen* Z. — *bagas sertiten* Gu. 2. va. — 9) Sic Ar. — *Ligurium* vulg. — 10) *boamque* Gu. 1. — 11) *Diomedeas* Ar. — 12) *Vespero* Z. Gu. 2. — *stella quod Graeci Hesp.* Gu. 1. — 13) *navigant* Gu. 2. — 14) *in Italiam et in Hispaniam* Z. — *et Italia Ispania*, *quae hac rat.* etc. Gu. 2. — 15) Sic Z. Gu. 1. — *duaeque* vulg. — *quae hac rat.* Gu. 2. Ar. — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *in fine occid. est* vulg. — 17) *vel* Z. — 18) *ἀπὸ ζιζιν* Z. — *apotou cizin* Gu. 1. — *tizin* Gu. 2. — *apozacizin* Gu. 3. — *apoczsιacιzin* Gu. 4. Om. pr. va. Haud dubie legendum *ἀπὸ τοῦ θῦσαι.* Arev. *ἀπὸ τοῦ θύειν.* Aperte *apotu dice* infra est in Gu. 1. h. e. *θῦσαι.* — 19) *autem* pro *vero* Gu. 1. — 20) Sic Gu. 1. — *Umbria . . cognominata* vulg. — *Umbriam — cognominatam* Arev. — 21) *tenebantur* Gu. 2. — 22) *actopocopei* Z. — *aperocormom eteroc* Gu. 1. — *artecoroy* Gu. 3. — *aiterocoroi aiteroic* Gu. 4. — *atterocoroi* pr. — Om. va. — 23) Sic Z. Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. al. — *significat* om. vulg. — 24) *fines* Z. Ar. — 25) Sic Gu. 1. — *ripam ten.* vulg. — *tenebant* Ar. — 26) *dictam* add. Z. al. pr. va. — 27) *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — 28) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. Om. Z. pr. va. — Vulg. *θύειν.* — 29) *aruspicia . . reperta* Gu. 2. — *auruspicia* pr. va., quae *reperta* exhibet. — *aruspicia dicuntur reperta* al. — 30) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. pr. va. — 31) *Brundisium* Gu. 2. Ar. — *situm est* add.

26. Belgis autem civitas est Galliae, a qua[44] Belgica provincia dicta[45].
Cisalpina, quia citra Alpes.
Transalpina, id est trans Alpes, contra septentrionem.
Rhaetia vero, quod sit iuxta Rhenum.

27. Aquitania[46] ab obliquis aquis Ligeri[47] fluminis appellata, qui ex plurima parte terminus eius est[48], eamque pene in orbem[49] cingit.

28. Hispania prius ab Ibero amne Iberia nuncupata est[50]. Post[51] ab Hispano Hispania cognominata est[52]. Ipsa est et vera[53] Hesperia, a vespero[54] stella occidentali dicta. Sita est autem inter Africam et Galliam, a septentrione Pyrenaeis montibus clausa, a reliquis partibus undique mari conclusa, salubritate coeli aequalis, omnium frugum generibus foecunda, gemmarum, metallorumque copiis ditissima.

29. Interfluunt eam flumina[55], Baetis, Mineus, Iberus et Tagus aurum trahens, ut Pactolus. Habet provincias sex, Tarraconensem, Carthaginensem, Lusitaniam, Gallaeciam[56], Baeticam, et trans freta in regione Africae Tingitaniam[57].

30. Duae[58] sunt autem Hispaniae, citerior, quae in septentrionis[59] plagam a Pyrenaeo usque ad Carthaginem porrigitur, ulterior, quae in meridiem[60] a Celtiberis usque ad Gaditanum fretum extenditur. Citerior autem et ulterior dicta, quasi citra et ultra, sed citra, quasi[61] circa terram[62], et ultra, vel quod[63] ultima[64], vel quod non[65] sit post hanc ulla, hoc est alia terra.

CAP. V. *De Libya.*

1. Libya dicta, quod inde Libs flat, hoc est Africus. Alii aiunt Epaphum filium Iovis[66], qui Memphim[67] in[68] Aegypto condidit ex Cassiopa uxore procreasse filiam nomine[69] Libyam, quae postea in Africa regnum possedit. Ex cuius nomine[70] Libya terra[71] est appellata.

2. Africam autem inde nominatam quidam[72] existimant, quasi apricam, quod sit aperta[73] coelo, vel soli[74], et sine horrore frigoris[75]. Alii dicunt Africam appellari ab uno ex posteris Abrahae de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo supra meminimus.

3. Incipit autem a finibus Aegypti pergens iuxta meridiem per Aethiopiam usque ad Athlantem montem. A septentrionali[76] parte mediterraneo mari coniuncta clauditur, et in Gaditano freto finitur, habens provincias Libyam Cyrenensem, Pentapolim, Tripolim, Byzantium[77],

vulg. — Om. Gu. 1. va. Al. om. §. 23. 24. indicatis tantum nominibus *Apulia. Camp.* — 32) *anni* add. Z. Gu. 2. al. pr. va. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *temp. grat.* vulg. — 34) *dicta* Gu. 2. — 35) *enim* om. Gu. 2. — 36) *corporis* Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. — *Ocean. incl.* vulg. — *Oceano includitur* Gu. 2. — 38) *ab* pro *a* Gu. 1. — 39) *Belgicae* Z. — *Belgica Germania* pr. va. — 40) *fines* Z. — 41) *Germania* add. Gu. 2. — *est* add. vulg., quod om. Gu. 1. — *est regio* Z. Gu. 2. — 42) *et ad* Z. al. pr. va. — 43) *duobus* om. Z. — 44) *a quo* Gu. 2. — 45) *est* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 46) *autem* add. vulg., sed om. Gu. 1. — 47) *Lyguris* Z. — 48) *est* om. va. — 49) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *in orbe* vulg. — 50) *est* addidi e Gu. 1. — 51) *Post* pro *postea* Gu. 1. — 52) *est* om. Z. — 53) *vere* Ar. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. — *ab hespera* va. — *ab hesperia* vulg. — *ab hespero* Ar. — 55) *magna* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 56) Sic Ar. — *Galliciam* vulg. — 57) *Tingitanam* va. — 58) *autem* add. va. — *Duae sunt autem* Gu. 1. 2. Ar. — 59) Sic Z. Gu. 1. — *septentrionali* vulg. — *plagam* pro *plaga* Gu. 1. — 60) *a meridie* Gu. 2. — 61) *quod sit circa terr.* Z. — 62) *terram* pro *terra* Gu. 1. — *citra trans* Z. — 63) *sit* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. — 64) *ultra vel ultima* va. — 65) *non* om. Gu. 1. — 66) Sic Gu. 1. — *Iovis fil.* vulg. — 67) *Memphin* Gu. 1. — 68) *in* om. Z. — 69) *nomine* addidi e Gu. 1. — 70) Sic Gu. 1. — *Cuius ex nom.* vulg. — 71) Sic Gu. 1. — *terra Libya* vulg. — 72) Sic Gu. 1. — *nomin. quid. inde* vulg. — *inde* om. Gu. 2. — 73) *aperto* Gu. 1. al. va. — 74) *sole* al. pr. va. — 75) Lucan. cod. add. *Alii ab Afro, uno de nepotibus Cham.* — 76) *septentrionis* al. — *vero* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 77) *Byzacium* Arev.

Carthaginem, Numidiam, Mauritaniam Sitifensem[1], Mauritaniam Tingitanam[2], et circa solis ardorem Aethiopiam[3].

4. Libya Cyrenensis in partibus[4] Africae prima est, a Cyrene urbe metropoli, quae est in eius finibus, nuncupata. Hinc[5] ab oriente Aegyptus est, ab occasu Syrtes maiores et Troglodytae[6], a septentrione mare Libycum, a meridie Aethiopia et barbarorum variae nationes, et solitudines inaccessibiles, quae etiam basiliscos serpentes creant.

5. Pentapolis Graeca lingua a quinque urbibus nuncupata, id est[7] Berenice, Teuchira[8], Apollonia, Ptolemais[9], Cyrene, ex quibus Ptolemais et Berenice a regibus nominatae sunt. Est autem Pentapolis Libyae Cyrenensi adiuncta, et eius finibus[10] deputata.

6. Tripolitanam quoque provinciam Graeci lingua sua[11] signant[12] de numero trium magnarum urbium, Oeca[13], Sabratae[14], Leptis magnae[15]; haec habet[16] ab oriente Syrtes maiores et Troglodytas, a septentrione mare Adriaticum, ab occasu Byzacium[17], a meridie Getulos et Garamantes[18] usque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes.

7. Byzacena[19] regio ex duobus nobilissimis oppidis[20] nomen sortita est, ex quibus unum Adrumetus[21] vocatur[22]. Haec[23] sub Tripoli est, patens passuum ducenta, vel amplius millia[24], foecunda oleis, et glebis ita praepinguis, ut iactata ibi semina[25] cum[26] incremento pene centesimo[27] frugis[28] renascantur.

8. Zeugis, ubi[29] Carthago magna[30]. Ipsa[31] et vera Africa inter Byzantium[32] et Numidiam sita, a septentrione mari Siculo iuncta, et a meridie[33] usque ad Getulorum regionem porrecta, cuius proxima quaeque frugifera sunt, ulteriora autem bestiis et serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus.

Getulia autem Africae pars mediterranea est.

9. Numidia ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertae et vagae sedes[34], Numidae[35] dicuntur. Incipit autem a flumine Ampsaga[36], in Zeugitanum limitem desinit[37], habens ab ortu Syrtes minores, a septentrione mare, quod tendit[38] Sardiniam, ab occasu Mauritaniam Sitifensem, a meridie Aethiopum gentes: regio campis praepinguis. Ubi autem est silvestris[39], feras educat[40], ubi iugis ardua, equos et onagros procreat, eximio etiam marmore praedicatur, quod Numidicum[41] dicitur. Habet autem[42] urbes praecipuas Hipponem Regium et Rusicadam[43].

10. Mauritania vocata a colore populorum. Graeci enim nigrum μαῦρον vocant. Sicut[44]

1) *Mauritaniam Caesariensem* add. vulg. — Om. Gu. 1. Ar. — *Maurit. Caes. Sitif.* va., deinde eadem edit. *Maurit.* ante *Tingit.* om. — 2) *Tingitaniam* Z. Gu. 1. va. — 3) *Aethiopiae* pr. — 4) Sic Gu. 1. al. — *in parte* vulg. — 5) *Huic* Gu. 2. Ar. — 6) *Trogoditae* ubique codd. — 7) *Cyrene* addit h. l. Arev. Gu. 1. post *Ptolem.* — 8) Sic Arev. e Ptolem. tab. 4. *Ceutria* vulg. — 9) *Ptolemaide* Ar. — 10) *et in eius fin.* Z. Gu. 2. Ar. — 11) *in ling. sua* Gu. 2. — 12) *signant* Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *design.* vulg. — *sign. et* Gu. 1. — 13) Sic Arev. e Solin. c. 30. — *Occa* vulg. — *Oca* Gu. 1. — *Ocaea* Z. — *Oesa* Gu. 2. — 14) Sic Ar. — *Tabracae* vulg. — *Fabrecae* Z. — *Sabiete* Gu. 1. — *Tabrete* Gu. 2. — 15) *magna* Z. Gu. 1. 2. — 16) *habet* om. Gu. 1. — 17) *Byzacicum* Gu. 1. — *Byzacium* Ar. semper. — *Byzantium* vulg. — 18) *Caramantas* Gu. 2. pr. va. — 19) Sic Z. Gu. 1. Ar. var. lect. ap. Goth. — *Byzanzena* vulg. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *duabus — urbibus* vulg. et *una*, *altera*. — 21) *Adromet.* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 22) *altera* (*alterum* Ar.) *Byzantium* vulg. add., quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 23) *et* Z. — 24) *ducentorum milium vel amplius* Gu. 2. — 25) Sic Gu. 1. — *iacta ibi semina* Gu. 2. Ar. qui nominativum absolutum statuit, ut XII, 5, 41. — *iacto ibi semine* vulg. At si cum Gu. 1. scribimus, evanescit haec constructio. — 26) *cum* addidi e Z. Gu. 1. — 27) *centesima* pr. va., in quibus libris est *incrementa*. — 28) Sic Gu. 1. — *fruges* vulg. — *fruge* pr. — 29) *vero* pro *ubi* Gu. 1. — 30) *magna* om. Gu. 1. — *magna est* va. — 31) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 32) *Byza-*

enim Gallia a candore populi, ita Mauritania a nigro colore[45] nomen sortita est. Cuius prima provincia Mauritania Sitifensis est, quae Sitifi habuit[46] oppidum, a quo et vocabulum traxisse regio perhibetur.

11. Mauritania vero Caesariensis colonia Caesaria civitas fuit[47], et nomen provinciae ex ea datum. Utraeque igitur provinciae[48] sibi coniunctae ab oriente Numidiam habent, a septentrione mare magnum, ab occasu flumen Malvam, a meridie montem Astrixim, qui discernit inter foecundam terram et arenas iacentes usque ad Oceanum.

12. Mauritania Tingitania[49] a Tingi metropolitana huius provinciae civitate vocata est[50]. Haec ultima Africae exsurgit a montibus VII, habens ab oriente flumen Malvam, a septentrione fretum Gaditanum, ab occiduo Oceanum Athlanticum, a meridie Gaulalum gentes usque ad Oceanum hesperium pererrantes: regio gignens feras, simias, dracones et struthiones. Olim etiam et elephantis plena fuit, quos sola nunc India parturit.

13. Garamantis regionis caput Garama oppidum fuit. Est autem inter Cyrenensem et Aethiopiam, ubi est fons, qui friget[51] calore diei, et calet frigore noctis.

14. Aethiopia dicta a calore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim sideris prodit hominum color, est enim ibi iugis aestus. Nam quicquid eius est, sub meridiano cardine[52] est. Circa occiduum autem montuosa est, arenosa in medio[53], ad orientalem vero plagam deserta: cuius situs ab occiduo Atlantis montis ad orientem usque ad[54] Aegypti fines porrigitur, a meridie Oceano, a septentrione Nilo flumine clauditur, plurimas habet[55] gentes, diverso vultu et monstruosa[56] specie horribiles.

15. Ferarum quoque et serpentium[57] referta est multitudine. Ibi[58] quippe Rhinoceros[59] bestia et camelopardus[60], et[61] basiliscus, dracones ingentes, ex quorum cerebro gemmae extrahuntur. Hacynthus quoque[62] et chrysoprassus ibi reperiuntur. Cinnamomum[63] ibi colligitur.

16. Duae sunt autem Aethiopiae, una circa ortum solis[64], altera[65] circa occasum in Mauritania.

17. Extra tres autem partes orbis quarta pars trans Oceanum[66] interior est in meridie[67], quae solis ardore incognita nobis est[68], in cuius finibus antipodes[69] fabulose[70] produntur inhabitare[71]. Proxima[72] autem[73] Hispaniae Mauritania est, deinde Numidia, inde regio Carthaginensis, post quae[74] Getuliam accipimus[75], postea[76] Aethiopiam, inde loca exusta solis ardoribus[77].

18. Sciendum sane, quod quaedam provinciae primum de nomine auctoris appellatae

cium Ar. — 33) *ad meridiem* Z. — 34) Sic Gu. 1. — *incertae sedes et vagae* vulg. — 35) Sic Gu. 1. — *Numidiae* vulg. — *Numidia* Ar. — 36) Sic Arev. — *Amisiga* vulg. — *Amsiga* Gu. 2. — *Siga* Z. Gu. 1. — 37) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *et Zeugit.* — *desinit* (*definit* ed. Vulc.) vulg. — 38) Sic Gu. 1. — *intendit* vulg. — 39) Sic Gu. 1. — *silv. est* vulg. — 40) *educit* Z. — 41) *Numidium* Gu. 2. — 42) *autem* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 43) Sic Z. Ar. — *Susic.* vulg. — 44) *Sicut* usque ad fin. §. 12. om. Z. — 45) Sic Gu. 1. — *nigredine* vulg. — *nigrore* Gu. 2. — 46) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *habet* vulg. — 47) Sic Ar. — *coloniae*, *Caesariae civ. fuit* vulg. — *Caesareae* Gu. 2. al. — *civitatis* Gu. 1. al. — 48) *provinciae* add. Gu. 1. 2. al. va. goth. mss. Tolet. — 49) Sic Gu. 1. 2. — *Tingitana* vulg. — 50) *est* addidi e Gu. 1. 2. va. — 51) *riget* Ar. — 52) *meridiana plaga* Z. — 53) *in medio arenosa* Gu. 2. — 54) *ad* pro *in* Gu. 1. — 55) Sic Gu. 1. 2. — *habens* vulg. — 56) *monstrosa* Ar. — 57) *serpentum* va. — 58) *Illic* Gu. 2. Ar. — 59) *Rhinocerota* Z. Gu. 1. 2. va. — 60) *camelopardalis* Ar. — *camelus quoque et pardus* Z. — 61) *et* addidi e Gu. 1. — 62) *quoque* om. Gu. 1. — 63) *quoque* add. Z. — 64) Sic Z. Gu. 1. 2. — *solis ort.* vulg. — 65) *alia* Z. — 66) *Oceano* Z. — 67) *a meridie* Gu. 2. — 68) Sic Z. Gu. 1. 2. — *nobis inc. est* vulg. — 69) *Antipodas* Gu. 1. 2. al. — *Antipoda* Z. — 70) *fabulose* om. Z. — 71) Sic Gu. 1. — *inh. prod.* vulg. — *habit.* va. — 72) *Proximo* Gu. 2. — 73) *autem* om. Z. — 74) *post quam* Z. Gu. 1. al. va. — 75) *accep.* Arev. — 76) *post eum* va. — 77) *ardore* Z. Gu. 2.

sunt, postea a provincia gentis nomen factum est[1]. Nam ab Italo Italia, et rursus[2] ab Italia Italus[3], et sic utimur ipso nomine[4] gentis, quomodo fuit ipsum nomen auctoris, unde derivatum est nomen provinciae. Ex quo accidit, ex uno homine nominari et civitatem et regionem[5] et gentem.

19. Provinciae autem ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, qui ad alios reges[6] pertinebant, cum in ius suum Romani vincendo redigerent, procul positas regiones provincias appellaverunt. Patria autem vocata, quod communis sit omnium, qui in ea nati sunt.

20. Terram autem significari, ut praediximus, elementum[7], terras autem[8] singulas partes, ut Africa, Italia. Eadem[9] et loca. Nam loca et terrae spacia in orbe terrarum multas in se continent provincias, sicut in corpore locus est pars una, multa continens membra in se[10]: sicut et domus, multa in se habens[11] cubicula: sic terrae[12] et loca dicuntur terrarum spacia, quorum partes sunt provinciae, sicut in Asia Phrygia, in Gallia Rhaetia, in Hispania Baetica.

21. Nam Asia locus est, provincia Asiae Phrygia, Troia regio Phrygiae, Ilium civitas Troiae. Iterum[13] regiones partes sunt provinciarum, quas vulgus conventus vocat, sicut in Phrygia Troia, sicut in Gallaecia[14] Cantabria, Asturia. A rectoribus autem regio nuncupata est, cuius partes territoria sunt.

22. Territorium autem vocatum, quasi tauritorium[15], tritum bobus[16] et aratro. Antiqui enim sulco ducto et[17] possessionum et territoriorum limites designabant.

CAP. VI. *De insulis.*

1. Insulae dictae, quod in salo sint, id est in mari. Ex iis quoque[18] notissimae et maximae, quas plurimi veterum solerti studio indagaverunt, notandae sunt.

2. Britannia Oceani insula interfuso mari toto orbe divisa, a vocabulo suae[19] gentis[20] cognominata. Haec adversa[21] Galliarum parte ad prospectum Hispaniae sita est, circuitus eius quadragies octies septuaginta quinque milia[22], multa et magna flumina in ea, fontes calidi, metallorum varia[23] copia. Gagates lapis ibi plurimus et margaritae.

3. Thanatos insula Oceani freto Gallico a Britannia est, aestuario tenui[24] separata, frumentariis campis et gleba uberi. Dicta autem Thanatos a morte serpentum, quos dum ipsa nesciat, asportata inde terra quoquo gentium vecta sit[25], angues illico perimit[26].

4. Thyle[27] ultima insula Oceani inter[28] septentrionalem et occidentalem plagam ultra

1) Sic Gu. 1. — *est fact.* vulg. Om. *nomen est fact.* Z. — 2) *rursum* Gu. 2. — 3) *Itali* va. — *Italos* Z. — 4) *ipsa nomina* Z. — 5) *et provinciam* Z. — 6) *alios ad reges* va. — *ad reges al.* Gu. 2. — 7) *significare praediximus elem.* Ar. va. — 8) *autem* pro *vero* Gu. 1. — 9) *Easdem* Gu. 1. — *Eademque et* Z. — 10) Sic Gu. 1. — *in se cont.* vulg. — 11) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *continens* vulg. Om. va. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *terra* vulg. — *sicut et* Z. — 13) Sic Gu. 1. — *Item* vulg. — 14) Sic Ar. — *Gallitia* vulg. — 15) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. ed. Goth. — *tauriterium* vulg. — 16) *bubus* Z. Gu. 2. pr. va. — 17) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 18) *quae* Gu. 1. — *quaeque* va. al. — 19) *suo* va. — 20) *gens* va. — 21) *Haec in aversa* Ar. — 22) *miliaria* Z. — 23) Vulg. *larga et varia*, sed *larga et* om. Gu. 1. — 24) Sic Ar. e Solin. de Britann. — Vulg. *varia*, *tenuis*, *sep.* — *vario* Z. — 25) *fuerit* Z. — 26) *perimitur* Gu. 2. — 27) *Thule* Ar. — 28) *in* Z. — 29) *solstitium* om. Gu. 2. — 30) Sic Gu. 1. — *dies est* vulg. — 31) *intra* Z. al. — *inter* Gu. 1. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *octoginta* vulg. Vide Mel. l. III. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *duodecim* vulg. — 34) *et* addidi e Z. Gu. 1. — 35) *Scotica* Gu. 2. — 36) *idem* Z. Gu. 1. 2. — 37) *a* Z. — 38) Sic Z. Gu. 1. — *nullus* vulg. — 39) *deserunt* Z. — 40) *Gadis* Z. Gu. 1. — 41) *finibus* Z. — 42) *est* addidi e Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1. — *Europam ab Africa* vulg. — 44) *unde et* Gu. 1. — 45)

Britanniam, a sole nomen habens, quia in ea aestivum solstitium[29] sol facit, et nullus ultra eam est dies[30]. Unde et pigrum et concretum est eius mare.

5. Orchades insulae Oceani ultra[31] Britanniam positae numero triginta[32] tres, quarum viginti[33] desertae sunt, et[34] tredecim coluntur.

6. Scotia[35] eadem[36] et Hibernia proxima Britanniae insula, spacio terrarum angustior, sed situ foecundior. Haec ab Africo in Boream porrigitur: cuius partes priores Hiberiam et Cantabricum Oceanum intendunt, unde et Ibernia dicta. Scotia autem, quod ab[37] Scotorum gentibus colitur, appellata. Illic nulla[38] anguis, avis rara, apis nulla, adeo ut advectos inde pulveres, seu lapillos si quis alibi sparserit inter alvearia, examina favos deserant[39].

7. Gades[40] insula in fine[41] Baeticae provinciae sita est[42], quae dirimit Africam ab Europa[43], in qua Herculis columnae visuntur, et unde[44] Tyrrheni maris faucibus Oceani aestus immittuntur[45]. Est autem a continenti terra centum viginti passibus divisa, quam Tyrii a rubro profecti mari[46] occupantes in[47] lingua sua Gadir[48], id est septam[49] nominaverunt, pro eo quod circumsepta sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmae, cuius gummis[50] infectum vitrum Ceraunium gemmam reddit.

8. Fortunatarum[51] insulae vocabulo[52] significant ferre omnia[53] bona[54], quasi felices et beatae fructuum ubertate. Suapte enim[55] natura pretiosarum[56] poma silvarum parturiunt. Fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur. Ad herbarum vicem[57] messis et olus vulgo est. Unde[58] gentilium error et secularium[59] carmina poetarum propter soli foecunditatem easdem esse paradisum putaverunt. Sitae sunt[60] in Oceano contra laevam Mauritaniae, occiduo proximae, et inter se interiecto mari discretae.

9. Gorgades[61] insulae Oceani obversae promontorio, quod vocatur Hespuceras[62], quas incoluerunt Gorgones foeminae aliti[63] pernicitate, hirsuto[64] et aspero corpore, et ex his[65] insulae cognominatae. Distant autem a[66] continenti terra[67] bidui navigatione[68].

10. Hesperidum insulae vocatae a civitate Hesperide, quae fuit in fine[69] Mauritaniae. Sunt autem[70] ultra Gorgadas[71] sitae sub Atlanticum[72] littus in intimis maris sinibus, in quarum hortis fingunt fabulae draconem pervigilem aurea mala servantem. Fertur ibi[73] in mari[74] aestuarium adeo sinuosis[75] lateribus tortuosum, ut visentibus procul lapsus angueos imitetur.

11. Chryse et Argyre insulae in Indico Oceano[76] sitae, adeo foecundae copia metallorum[77], ut plerique eas auream superficiem et argenteam habere prodiderint, unde et vocabula sortitae sunt.

Sic Gu. 1. — *immittitur* vulg. — 46) Sic Z. Gu. 1. — *mare* vulg. — 47) *in* om. Gu. 2. — 48) Sic Ar. — *Gades* vulg. — *Gadis* Z. Gu. 1. 2. — 49) *sepem* Ar. — 50) Sic Gu. 1. — *gummi* vulg. — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *Fortunatae* vulg. — 52) *suo* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 53) Sic Gu. 1., nisi quod cum Arev. scripsi *ferre* pro *fere* e Serv. ad Aen. V. *Elysiumque colo* etc. — *omnia fere* vulg. — 54) *bona* om. pr. — 55) Sic Ar. — *sua enim apte* vulg. — 56) *pretiosa* Gu. 2. — 57) *vices* Z. — 58) *unde et* va. — 59) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *secularia* vulg. — 60) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — *Sitae autem sunt* Z. — 61) Sic Gu. 2. Ar. — *Gorgodes* vulg. — *Gorgondes* pr. — *Gorgonides* Z. — 62) *Fracerus vel Hesperacerus* Z. — *Hesperacerus* Gu. 1. — *Speracerus* Gu. 2. — 63) *alitis* Z. — *alati sunt* Gu. 2. — *alati* Gu. 1. — 64) *hirsutae* Z. — 65) *his* pro *iis* Z. Gu. 1. — *et* om. Ar. — 66) *a* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 67) Sic Z. Gu. 2. Ar. — *tria* vulg. — 68) *biduae navigationis* Gu. 2. — 69) *finibus* Z. al. — 70) *autem* pro *enim* Gu. 1. — 71) Sic Gu. 2. Ar. — *Gorgonidas* Z. — *Gorgones* vulg. — 72) Sic Z. Gu. 1. — *Athlanteum* vulg. — 73) Vulg. add. *esse*, quod om. Gu. 1. 2. — *e* exhibet Z. — 74) Sic Gu. 1. — *hiemari* Gu. 2. — *maris* vulg. — 75) *simitosis* Z. — *tortuosis* pr. — 76) *Oceano* om. Gu. 2. — 77) *metall. cop.* va.

12. Taprobana insula Indiae subiacens ad Eurum[1], ex quo[2] Oceanus Indicus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quinque millibus passuum, in latitudine sexcentis[3] XXV millibus[4]. Scinditur[5] amni[6] interfluo, tota margaritis repleta et gemmis. Pars eius bestiis et elephantis repleta est[7], partem vero homines tenent. In hac insula dicunt in uno anno duas esse aestates et duas hiemes, et bis floribus vernare locum[8].

13. Tylos[9] insula[10] Indiae, virens omni tempore folia[11]. Hucusque Oceani insulae[12].

14. Item insulae[13], quae ab Hellesponto usque ad[14] Gades in mari magno sunt constitutae[15].

Cyprus insula a civitate Cypro, quae in ea est, nomen accepit, ipsa est et Paphos[16] Veneri consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam[17] divitiis, et maxime aeris. Ibi enim prima huius metalli inventio et utilitas fuit.

15. Creta Graeciae insula[18] pars est ingens[19] contra Peloponnensem[20]. Haec primum[21] a temperie coeli Macaronesum[22] appellata est, deinde Creta dicta a Crete quodam indigena, quem aiunt unum Curetum[23] fuisse, a quibus Iupiter ibi[24] absconditus est et[25] nutritus. Est autem insula Graeciae[26] inter ortum et occasum longissimo tractu porrecta, a septentrione Graeciae aestibus, ab Austro Aegyptiis undis perfusa. Fuit[27] autem quondam centum urbibus nobilis, unde et haec[28] Hecatompolis[29] dicta[30].

16. Prima etiam[31] remis[32] et sagittis claruit, prima literis iura fixit[33], equestres turmas prima[34] docuit. Studium musicum ab Idaeis dactylis in ea coeptum, capris copiosa, cervis eget[35], lupos et vulpes aliaque ferarum noxia nusquam gignit, serpens nulla ibi[36], nulla noctua[37], et si inveniatur[38], statim emoritur[39]. Larga est autem vitibus et arboribus. Dyctamnus[40] herba in Creta[41] nascitur et Alimus[42], quae admorsa diurnam famem prohibet. Phalangos autem venenatos gignit et lapidem, qui Idaeus dactylus dicitur.

17. Abydos insula in Europa[43] super Hellespontum posita, angusto[44] et periculoso mari separata, et[45] Ἄβυδος Graece dicta, quod sit[46] introitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex[47] navibus fecit, et in Graeciam transiit.

18. Coos insula adiacens provinciae Atticae, in qua Hippocrates medicus natus est, quae ut Varro testis est, arte lanificii prima in ornamento[48] foeminarum inclaruit.

1) *ab Euro* Gu. 2. — 2) *ex qua* Gu. 2. Ar. — 3) *sexcenta . . millia* Z. Gu. 2. al. pr. va. — 4) *stadiorum* add. vulg. — Om. Gu. 1. Ar. — 5) *Cingitur* Gu. 1. — *Scind. autem* Z. Gu. 2. — 6) Sic. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *amne* vulg. — 7) *repl. et gemmis* Gu. 1. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. — *locum vern. flor.* vulg. — 9) Sic Gu. 1. Ar. — *tile* pr. — *utilis* Gu. 2. — *Thiles* Z. — *Telos* vulg. — 10) *est* add. vulg., quod om. Z. Gu. 1. — 11) Sic Gu. 2. *virens — folia habet* ex interpretatione Gu. 1. — *Folia, ae* sequior aetas dixit, unde apud Italos hodie quoque *foglia*, apud Hispanos *hoia* dicitur. — *virens — foliis* Z. — *ferens — folia* vulg. — Solin. c. 65. *nunquam caret folio*, unde Arev. coniecit *virens — folio.* — 12) Sic Z. Gu. 1. — *ins. Oc.* vulg. — 13) *Oceanae* add. pr. — 14) *ad* om. va. — 15) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *const. sunt* vulg. — 16) *Paphon* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 17) *quidem* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. pr. va. — *ins. Gr.* vulg. — 19) Sic Ar. — *iungens* vulg. — *iuncta* Gu. 2. — *insula* om. Ar. — 20) *Peloponnesum* Ar. — 21) *primo* Gu. 2. — 22) *sive μακάρων νῆσος* add. vulg., quae om. Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. Ar. — 23) Sic Ar. — *Cretarum* vulg. Vide Solin. c. 16. — 24) *ibi lup.* Z. — 25) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *absconsus* Gu. 2. — *nutritus* pro *enutritus* Gu. 1. — 26) *Cretae* Gu. 2. — 27) *Fuit autem* usque ad finem §. om. cod. Zittav. — 28) *haec* om. Gu. 2. Ar. — 29) *Centropolis* Gu. 1. — *Centopolis* pr. va. — 30) *est* add. vulg. Om. Gu. 1. — 31) *haec insula* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 32) *remigis* va. — 33) Sic Ar. — *finxit* vulg. — *litis iura* va. — 34) *prima* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 35) *cervos agitat* Gu. 1. — An *cervos eget?* — 36) Sic Gu. 1. — *ibi nulla* Gu. 2. —

19. Cyclades insulae antiquitus[49] Graeciae fuerunt, quas inde Cyclades autumant dictas[50], quod, licet spaciis longioribus a Delo proiectae, in orbem[51] tamen circa telum sitae sint. Nam orbem *κύκλον* Graeci[52] loquuntur. Quidam vero, non quod in orbem digestae[53], sed propter scopulos, qui circa easdem[54] sunt, dictas putant Cyclades.

20. Hae in Hellesponto inter Aegaeum et Maleum[55] mare constitutae circumdantur etiam pelago Myrtoo[56]. Sunt autem[57] numero quinquaginta tres, tendentes a septentrione in meridiem milia quingenta[58], ab oriente in occasum milia[59] ducenta, metropolis earum Rhodus.

21. Delos insula in medio Cycladum sita. Et dicta Delos fertur, quod post diluvium, quod Ogygi[60] temporibus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inumbrasset, ante omnes terras radiis solis illuminata est, sortitaque ex eo nomen, quod prima manifestata fuisset[61] visibus[62]. Nam *δῆλον* Graeci manifestum dicunt. Ipsa est et Ortygia, eo quod ibi primum[63] visae sunt coturnices aves, quas Graeci *ὄρτυγας* vocant. In hac insula Latona enixa est Apollinem et Dianam. Delos autem et civitas dicitur et insula.

22. Rhodos[64] Cycladum prima ab oriente, in qua rosae capitolium dicitur esse inventum, dum ibi civitas conderetur, ex quo et urbs et insula Rhodos est appellata. In hac urbe Solis Colossus fuit aereus LXX cubitorum altitudine. Fuerunt[65] et alii centum numero in eadem insula Colossi minores[66].

23. Tenedos una ex Cycladibus ad septentrionem[67] sita[68], in qua olim civitas a Tene quodam[69] condita est. Unde nomen urbis illius, vel potius insulae fuit. Nam Tenes iste infamatus, quod[70] cum noverca sua concubuisset[71], fugiens[72], hanc insulam vacuam cultoribus obtinuit. Unde et[73] Tenedos[74] dicta est: sic[75] Cicero[76]: *Tenen ipsum*[77], *cuius ex nomine Tenedos nominatur*[78].

24. Carpathos[79] una ex Cycladibus a[80] meridie posita contra Aegyptum, a qua Carpathium mare appellatum est, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter Aegyptum et Rhodum. Ex hac insula dicuntur et Carpasinae[81] naves magnae et spaciosae.

25. Cytherea[82] insula una ex Cycladibus a parte occidua sita, cuius Porphyris antea nomen fuit. Cytherea autem vocata, quod ibi Venus sit orta[83].

26. Icaria insula una de Cycladibus, quae Icario[84] mari nomen dedit. Haec inter

ibi nullus vulg. — 37) Sic Gu. 1. *(nociva)* 2. Ar. — *nulla noctua* vulg. — 38) *invehatur* va. — 39) Sic Gu. 1. 2. al. — *moritur* vulg. — 40) *Dictamnos* Gu. 1. — *Dictamus* Gu. 2. — 41) *in Creta* om. va. — 42) *Alimos* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 43) *est in Eur.* Z. — 44) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *angustior* vulg. — 45) *et* om. Ar. — 46) *sit* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 47) *de* Gu. 2. — 48) *in ornamentum* Ar. — 49) *primum* Z. — 50) *dictas* om. Z. — 51) *in orbe* Gu. 2. — 52) *Graii* Ar. va. — 53) *sunt* add. Gu. 2. — *sint* va. — 54) Sic Gu. 1. — *eandem* vulg. — 55) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Malelum* vulg. — *Mattheum* Z. var. lect. ap. Goth. — 56) *Myrtoo* Ar. — *Mirteo* vulg. — 57) *omnes* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 58) *quinquaginta* Gu. 1. — *miliaria q.* Z. al. — 59) *miliaria* Z. al. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. — *Ogygii* vulg. — 61) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *sit* vulg. — 62) *in vis.* Gu. 2. — *humanis* add. al. va. — 63) Sic Gu. 1. — *prim. ibi* vulg. — 64) *Rhodus* Z. — 65) *autem* add. Z. — 66) *col. in ead. ins. min.* Gu. 2. — 67) *a septentrione* Z. Gu. 1. 2. — 68) *insula* add. va. — 69) *quodam* om. Z. — 70) *vel quod* vulg., sed *vel* om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 71) *incubuisset* Gu. 1. — 72) *et fug.* Z. — Vulg. *fugiens in hanc ins.*, sed *in* om. Gu. 1. Ar. — *in ins. hanc* exhibet Z. — 73) *et* om. Z. — 74) *insula* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. — 75) *sicut* Z. — 76) Cic. I. Verr. c. 19. init. — 77) *appellant* add. Z. — 78) *nominamus* Gu. 1. — 79) *Carphatus* Gu. 1. — 80) *in* ed. Goth. — 81) *Carphasine* Gu. 1. — *Carpasiae* vulg. — 82) *Cythera* Ar. — 83) Sic Gu. 1. Ar. — *orta sit* vulg. — 84) *Icaro* pr. — *ex* pro *de* Z. Gu. 2.

Samum et Myconum[1] procurrentibus saxis inhospitalis est, et nullis sinibus portuosa[2]. Dicitur autem Icarum Cretensem ibi naufragio interisse[3], et de exitu hominis impositum nomen loco.

27. Naxos[4] insula a Dionysio dicta[5], quasi Dionaxos[6], quod fertilitate vitium vincat caeteras; est autem a Delo decem et octo[7] millia passuum separata, ex qua et Iovis olim[8] fertur adversus Titanas fuisse profectus.

28. Melos ex numero Cycladum, una omnium insularum rotundissima, unde et nuncupata[9].

29. Historia dicit ex Iasone natum fuisse Philomelum et Plutum, ex Philomelo Pareantum genitum, qui de suo nomine Paron[10] insulam et oppidum appellavit; prius autem Minoia, deinde Paros dicta. De qua Virgilius[11]:

Niveamque[12] *Paron.*

Gignit enim marmor candidissimum, quod Parium dicunt. Mittit et Sardan[13] lapidem marmoribus quidem praestantiorem, et inter gemmas vilissimum.

30. Chios[14] insula Syra[15] lingua appellatur, eo quod ibi mastix gignitur. Syri enim masticem Chio[16] vocant.

31. Samos[17] insula est mari[18] Aegaeo, ubi nata est Iuno, ex qua fuit Sibylla Samia, et Pythagoras Samius[19], a quo[20] philosophiae nomen inventum est. In hac insula reperta prius fictilia vasa traduntur[21]. Unde et vasa Samia appellata sunt.

32. Sicilia a Sicano rege Sicania cognominata est, deinde a Siculo Itali fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria ἄκρα, id est promontoria, Pelorum, Pachinum et Lilybaeum. Trinacria enim Graecum est, quod Latine triquadra[22] dicitur, quasi in tres quadras divisa. Haec ab Italia exiguo freto discreta, Africum mare prospectans, terris frugifera, auro abundans, cavernis tamen et fistulis penetrabilis, ventisque et sulphure plena. Unde et ibi Aetnae montis incendia extant[23]: in cuius freto Scilla est et Charybdis, quibus navigia aut sorbentur[24], aut colliduntur.

33. Fuit autem patria quondam[25] Cyclopum, et postea nutrix tyrannorum, frugum fertilis, ac primum terris omnibus commissis seminibus aratro proscissa. Principem urbium Syracusas habet, fontem Arethusam et Alphaeum fluvium magnorum generatorem[26] equorum. In ea insula primum est inventa[27] comoedia.

34. Achaten lapidem ipsa primum ex Achate flumine dedit[28]. Parturit et mare eius corallium[29] gignit[30] et sales Agrigentinos in igne solubiles, in aquis crepitantes[31]. Omnis ambi-

1) Sic Ar. — *Miconium* vulg. — 2) *est* add. Gu. 1. — 3) Sic Gu. 1. pr. — *interiisse* vulg. — 4) *Naxon* Gu. 1. 2. pr. va. — 5) *antea Dionysias dicta* Ar. e Solin. — 6) *Dionaxon* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 7) Sic Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — *novendecim* vulg. — *decem et novem* Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. — *ex qua olim Iovis* vulg. — 9) *nuncupatam* Z. — 10) *Parean* va. et mox *Paraon.* — 11) Aen. III, 126. — 12) Sic Gu. 1. va. Ar. — *Niveumque* vulg. — 13) *Sardium* Z. al. pr. va. — *Sardum* Gu. 1. — *Sardam* Ar. — 14) *Chio* Ar. — *Cion* Z. Gu. 1. pr. va. — 15) *quae Syra* al. — 16) *Icion* Z. — *Cion* Gu. 1. — 17) *Samo* Z. Gu. 2. va. — 18) *in mari* pr. — 19) *Samius* om. Gu. 2. — 20) *ex quo* Gu. 2. — 21) *perhibentur* Gu. 2. — 22) Sic Z. Gu. 1. al. pr. va. — *triquetra* vulg. — 23) Sic Gu. 1. — *extant inc.* vulg. — 24) Sic Gu. 1. — *sorbuntur* Gu. 2. — *absorbentur* vulg. — *absorbuntur* pr. — 25) Sic Gu. 1. — *quond. patr.* vulg. — 26) *generatorem* om. Z. — 27) *inventa* om. Z. — 28) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *edidit* vulg. — 29) Sic Gu. 1. va. Ar. — *corallum* vulg. — 30) *mittit* Z. — 31) Sic Gu. 1. — *crep. in aq.* vulg. — 32) Sic Gu. 1. — *trium* vulg. — *tribus milibus* Ar. — 33) Sic Gu. 1. — *dicit Ital.*

tus eius clauditur stadiorum quinque[32] milium. Salustius autem Italiae dicit[33] coniunctam fuisse Siciliam[34], sed medium spacium impetu maris divisum et per angustiam scissum.

35. Tapsus est insula stadiis decem a Sicilia remota iacens et planior, unde et nuncupata: de qua Virgilius[35]:

Tapsumque iacentem.

36. Aeoliae insulae Siciliae appellatae ab Aeolo Hippotae filio, quem poetae finxerunt regem fuisse ventorum, sed ut Varro dicit, fuit rector[36] istarum insularum, et quia ex earum nebulis et fumo futuros praedicebat[37] flatus ventorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinuisse. Eaedem insulae et Vulcaniae vocantur, quod et[38] ipsae sicut Aetna ardeant.

37. Sunt autem novem habentes propria nomina, quarum primam Liparus quidam Liparem vocavit, qui eam ante Aeolum rexit. Altera Hiera vocatur[39], quod sit collibus eminentissimis, reliquae vero, id est Strongyle, Didyme, Ericusa, Hephaestias[40], Phaenicusa, Euonymos, Ericodes, Phaenicodes, quae[41] quoniam[42] nocte ardent[43], Aeoliae, sive Vulcaniae dicuntur. Ex his[44] quaedam ab initio non fuerunt, quaedam postea mari editae usque nunc[45] permanent.

38. Stoechades insulae Massiliensium sexaginta milium spatio a continenti terra[46] in fronte[47] Narbonensis provinciae, qua Rhodanus fluvius in mare exit. Dictae autem Stoechades Graece[48], quasi opere in ordinem[49] sint positae.

39. Sardus[50] Hercule procreatus cum magna multitudine a Libya profectus Sardiniam occupavit, et ex suo vocabulo insulae[51] nomen dedit. Haec in Africo mari facie vestigii humani, in oriente quam in occidente[52] latior prominet, ferme paribus lateribus, quae in meridiem et septentrionem vertunt[53], ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum ἴχνος appellata[54].

40. Terra patet in longitudine milia CXL, in[55] latitudine XL. In ea neque serpens gignitur, neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum hominibus perniciosum. Venenum quoque ibi[56] non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos et poetas memorata, apiastro similis, quae hominibus rictus contrahit, et quasi ridentes interimit. Fontes habet calidos Sardinia[57], infirmis medelam praebentes, furibus caecitatem, si sacramento dato oculos aquis[58] eius tetigerint.

41. Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt[59], appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa nomine Ligur[60] mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebat, transnatare solitum, atque per intervalla[61] corpore aucto remeare videret, cupiens scire[62] incognita sibi pabula, taurum a caeteris digredientem[63] usque ad insulam navigio prosecuta[64] est. Cuius regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus ibi profecti sunt[65], eamque nomine mulieris auctoris et ducis appellaverunt.

vulg. — 34) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *coni. Sic. fuisse* vulg. — 35) Aen. III, 389. — Supra *est* post *Tapsus* addidi e Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. — *rector fuit* vulg. — 37) *praedicabat* Z. Gu. 1. — 38) *et* om. Z. Gu. 2. — 39) Scilicet, quia ἱερὸν etiam pro magno a Graecis ponitur — 40) Hoc addidi e codd. et editt. vett. — *Festia Fenicusa* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 41) *quae* om. Z. Gu. 1. — 42) *cum* Z. — 43) *ardentes* Gu. 1. — 44) Sic Z. Gu. 1. — *iis* vulg. — 45) *usque ad nunc* Z. Gu. 2. — 46) *terra* add. Z. Gu. 1. — 47) *frontem* Z. — 48) Sic Gu. 1. — *Graece Stoech.* vulg. — *Graece* om. Z. — 49) *ordine* Z. va. — 50) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Sardis* vulg. — 51) *insulae* om. Z. — 52) *in orientem, quam* (*in* add. Gu. 1.) *occidentem* Z. Ar. — 53) *vertitur* Z. — *vertit* Gu. 2. — 54) *est* add. vulg. — om. Gu. 1. — 55) *in* addidi e Gu. 1. 2. — 56) Sic Gu. 1. (*venenumque*) — *Ven. ibi quoque* vulg. — 57) Sic Gu. 1. — *Sard. cal.* vulg. — 58) Sic Gu. 1. al. ap. Goth. — *aquae* vulg. — *aquae oculos* Gu. 2. — 59) *nomen dederunt* Gu. 2. — 60) Sic Ar. — *Ligurum* va. — *Ligus* vulg. — — 61) *atque intervallum* Z. — 62) *scire cup.* Z. — 63) *egred.* Gu. 1. — 64) *persec.* Gu. 1. — 65) *prosecuti sunt* Gu. 2.

42. Haec autem insula Graece *Κύρνη* dicitur, a Cyrno Herculis filio habitata, de qua Virgilius:

Cyrneas[1] *Taxos.*

Dividitur autem a Sardinia XX milium[2] freto, cincta Ligustici[3] aequoris sinu ad prospectum Italiae. Est autem multis promontoriis angulosa, gignens laetissima pabula et lapidem, quem[4] Catochiten Graeci vocant.

43. Ebosus[5] insula Hispaniae dicta, quod a Zanio[6] non procul sit, quasi ebozos[7]. Nam LXX stadiis ab ea distat: cuius terram serpentes fugiunt. Huic contraria est Colubraria, quae referta est anguibus.

44. Baleares insulae Hispaniae duae sunt, Aphrosiade et Gymnasie[8], maior et minor. Unde et eas vulgus Maioricam et Minoricam nuncupant. In his[9] primum insulis inventa est funda, qua[10] lapides emittuntur, unde et Baleares dictae, *βάλλειν* enim Graece mittere[11] dicitur, unde et ballista quasi missa, et fundibalum[12]. Virgilius:

Balearis verbera[13] *fundae.*

CAP. VII. *De Promontoriis.*

1. Commune est[14] insulis, ut promineant. Inde[15] et loca earum promontoria dicuntur. Sic Salustius de Sardinia: *In Oriente quam in Occidente latior prominet*[16].

2. Sigeum promontorium Asiae, ubi Hellespontus apertius dilatatur. Dictum autem Sigeum propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laomedonte Troianorum rege, simulavit abscessum, et inde contra Troiam cum silentio venit, quod dicitur *σιγή*.

3. Maleum promontorium Graeciae, quod intrat in[17] mare, et per milia quinquaginta protenditur, ubi unda ita saeva est, ut persequi[18] navigantes videatur. Hoc autem promontorium a Maleo rege Argivorum nomen accepit.

4. Pelorum promontorium Siciliae respiciens Aquilonem[19], secundum Salustium dictum a gubernatore Hannibalis illic sepulto.

5. Pachinum promontorium Siciliae, Austrum spectans ab aeris crassitudine dictum. Nam *παχὺς*[20] est pinguis et crassus. Austro enim perflatur.

6. Lilybaeum promontorium Siciliae, Solis occasum intendens, vocatum ab eiusdem nominis civitate[21], quae ibi sita est[22].

7. Borion[23] promontorium Numidiae vocatum, eo quod Aquilonem[24] intendat. Hoc[25] Hippo[26] regium postea dictum, pro eo, quod sit[27] aequore interruptum.

1) Sic Ar. e Virg. Ecl. IX, 30. — *Cirnea* vulg. — *Sic tua cirineas fugiant examina taxos* Gu. 1. — *Cyrnea* Gu. 2. pr. va. — 2) *milibus* Gu. 2. va. — 3) *Ligusti* va. — 4) *quam* Gu. 1. — 5) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Ebolus* vulg. — 6) Sic Ar. — *Zama* Z. — *Zonio* Gu. 2. pr. va. — *zonis* vulg. — 7) *ebozus* Gu. 1. — *Eozus* Z. — *abozos* Gu. 2. — 8) Sic Ar. — *Aphrosiades et Gymnasides* vulg. — *Aphronsiades* Gu. 1. — *Gennasidae* Gu. 1. — *Generasides* va. — 9) *his* pro *iis* Z. Gu. 1. 2. — 10) *quibus* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *emittere* vulg. — 12) Sic Z. Ar. — *fundibulum* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *verbere* vulg. Locus est ap. Virg. Georg. I, 309. — 14) *autem* add. va. — 15) *Unde* Gu. 2. — 16) *in orientem . . occidentem* Z. Gu. 2. Ar. Ordo est e Gu. 1. — Vulg. *in or. lat. prom. quam in* (om. *in* Gu. 2.) *occ.* — 17) *in* addidi e Gu. 1. — 18) Sic Gu. 1. va. Ar. — *prosequi* vulg. — 19) Vulg. *ad aquil.*, sed *ad* om. Gu. 1. al. va. — 20) Om. *παχὺς* pr. va. — 21) Sic Gu. 1. Ar. — *nomine civitatis* vulg. — 22) Sic Z. Gu. 1. — Vulg. *est sita.* — 23) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *Boreon* Z. — *Borio* vulg. — 24) *ad aq.* Gu. 2. — 25) *Hoc* om. Z. — 26) Sic Gu. 1. — *Hippone* vulg. — *Hipponem* Ar. — 27) *sit* om. Z. — 28) Sic Ar. — *Calpis* vulg. — 29) *maxime* Gu. 1. — 30) *per — varietatem* Gu. 1. —

8. Calpe[28] Hispaniae promontorium.

CAP. VIII. *De caeteris terrae vocabulis.*

1. Montes sunt tumores terrarum altissimi dicti, quod sint eminentes. Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus notandi sunt, qui opinione maximi[29] celebrantur.

2. Mons Caucasus ab India usque ad Taurum porrectus, pro[30] gentium et[31] linguarum varietate quoquo versum vadit, diversis nominibus nuncupatur. Ubi autem ad orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem, pro nivium candore[32] Caucasus nuncupatur. Nam orientali lingua Caucasum[33] significat candidum[34], id est nivibus densissimis candidantem[35]. Unde et eum Scythae, qui eidem monti iunguntur, croacasim[36] vocaverunt. Croacasim[37] enim apud eos candor, sive nix dicitur.

3. Mons Taurus idem vocatur a plerisque[38], qui et Caucasus.

4. Libanus mons Phoenicum altissimus, cuius nomen[39] meminerunt prophetae, dictus a thure, quia ibi colligitur: cuius ea pars, quae est super eum ad orientalem plagam respiciens, Antilibanus appellatur, id est contra Libanum.

5. Ararath mons Armeniae[40], in quo arcam historiae[41] post diluvium sedisse[42] testantur. Unde et usque hodie ibidem lignorum eius[43] videntur[44] vestigia.

6. Acroceraunii montes propter altitudinem et fulminum iactus[45] vocati sunt. Graece enim fulmen κεραυνὸς[46] dicitur. Sunt autem inter Armeniam et Iberiam, incipientes a portis Caspiis usque ad fontem Tigridis fluvii.

7. Hyperborei montes Scythiae dicti, quod supra, id est ultra eos flat Boreas[47].

8. Riphaei montes in capite Germaniae[48] sunt a perpetuo ventorum flatu nuncupati[49]. Nam ῥιφὴ Graece impetus et ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν[50].

9. Olympus mons Macedoniae nimium praecelsus, ita ut sub illo nubes esse dicantur. De quo Virgilius[51]:

Nubes excessit[52] *Olympus.*

Dictus autem Olympus, quasi Ololampus[53], id est quasi coelum[54]. Hic mons Macedoniam dividit[55] a Thracia.

10. Athos mons Macedoniae, et ipse altior nubibus, tantoque sublimis, ut in Lemnum[56] umbra eius pertendat[57], quae[58] ab eo LXXVII[59] millibus separatur.

31) *ac Z.* Gu. 2. Ar. — 32) Sic Gu. 1. al. — *pro candore nivium Z.* — *propter niv. candorem* vulg. — 33) *Caucasus* va. — 34) *cand. sign.* Gu. 2. — 35) *candicantem* Gu. 2. pr. — 36) hoc add. Gu. 1. pr. va. Ar. — *caucasim* Gu. 3. — *craucasum* Z. — 37) *craucasum Z.* — *creoacasim* Gu 1. — *craacasim* Gu. 2. — *croacasim* Gu. 4. — *Casim* vulg. — *vocaverunt* om. Z. — 38) Sic Gu. 1. — Vulg. *a plerisque idem vocatur.* — 39) *nomen* addidi e Gu. 1. — 40) *Mons Arm. Ararath* Gu. 2. — 41) *historiographi* Gu. 2. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *resedisse* vulg. — 43) *eius* om. Gu. 1. — 44) *esse* add. Gu. 1. — 45) *ictus* Gu. 1. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *κεραυνὸς fulmen* vulg. — — 47) *Boreus* Gu. 2. — 48) *Germaniae* om. pr. — 49) Sic Gu. 1. — *nominati* vulg. — 50) Graeca om. pr. va. — 51) Locus est Lucan. II, 271. non Virgilii. Inclusit vv. — *De quo Luc. Nub. exc. Ol.* Arev. — 52) *excedit* Ar. e Lucan. — 53) Sic Z. Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. Ar. ὅλος λαμπρὸς vulg. — 54) *id est quasi coelum* inclusit Arev. — *quasi* om. Z. — 55) *div. Maced.* Z. va. — 56) *Lemno* Gu. 2. pr. — 57) *umbrae* — *pertendant* Gu. 2. — *pertendatur* al. — 58) *qui* Z. — 59) *septuaginta septem* Gu. 1. LXXVI. vulg.

11. Parnassus mons[1] Thessaliae, iuxta Boeotiam, qui gemino[2] vertice est erectus[3] in coelum. Hic in duo finditur iuga Cyrrham et Nisa[4], unde et nuncupatus[5], eo quod in singulis iugis colebantur[6] Apollo et Liber. Haec iuga a duobus fratribus Cythaeron et Helicon appellantur. Nam Helicon dictus ab Helicone fratre Cythaeronis.

12. Item Ceraunii sunt montes Epiri, a crebris dicti fulminibus. Graece enim κεραυνὸς fulmen[7] dicitur.

13. Apenninus mons appellatus, quasi Alpes Poeninae[8], quia Hannibal veniens ad Italiam easdem Alpes aperuit, unde et Virgilius[9]:

Alpes immittet[10] apertas.

Has enim Hannibal post bella Hispaniae aceto rupit. Iuvenalis[11]:

Et montem rupit aceto.

Et inde loca ipsa, quae rupit, Apenninae[12] Alpes vocantur.

14. Mons Aetna ex igne et sulphure dictus[13], unde et Gehenna. Constat autem hunc ab ea parte, qua Eurus et[14] Africus flat[15], habere speluncas plenas sulphuris, et[16] usque ad mare deductas, quae speluncae recipientes in se fluctus ventum creant, qui agitatus ignem gignit ex sulphure, unde fit[17], quod videtur incendium.

15. Pirenaeus et ipse a crebris fulminum ignibus nuncupatur[18]. Graece enim ignis πῦρ[19] vocatur[20]. Iste est, qui inter Galliam atque[21] Hispaniam quasi de industria munimentum interiacet.

16. Solurius[22] a singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniae montibus solus altior videatur, sive quod oriente sole ante radius eius in eo, quam ipse cernitur[23].

17. Calpe[24] mons in ultimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem dicunt Atlantis finem esse[25], de quo Lucanus[26]:

Hesperiam[27] Calpem, summumque implevit Atlantem.

Atlas frater Promethei[28] fuit et rex Africae, a quo astrologiae artem prius[29] dicunt excogitatam, ideoque dictus est sustinuisse coelum. Ob eruditionem igitur disciplinae[30] et scientiam coeli nomen eius in montem Africae derivatum est[31], qui nunc Atlas cognominatur, qui propter altitudinem suam quasi coeli machinam atque astra sustentare videtur.

18. Alpes autem proprie montes Galliae[32] sunt, de quibus Virgilius[33]:

Aerias Alpes.

Et dicendo aerias, verbum expressit a verbo. Nam Gallorum lingua alpes montes alti vocantur. Hae sunt[34], quae[35] Italiae[36] murorum exhibent vicem.

1) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. — 2) *vl gemino* (sic) Gu. 1. — 3) *et erectus* Gu. 1. — 4) Accusativos pro nominativis exhibet Arev. — 5) *nuncupatur* Gu. 2. — 6) *colebatur* Z. — 7) Sic Gu. 1. — *fulm. κεραυν.* vulg. — 8) *Penicae* Z. Gu. 2. al. va. — 9) Aen. X, 13. — 10) Sic Gu. 1. Ar. — *immittit* vulg. — 11) Sat. X, 153. — *ut Iuv. ait* Z. — 12) *Penninae* Arev. — 13) *dicitur* Gu. 2. — 14) *vel Afr.* Z. — 15) *flant* va. — 16) *et* om. Gu. 2. — 17) *est* Z. — 18) *nuncupatur* Z. Gu. 1. 2. — Vulg. *nuncupatus.* — 19) *ippoe ignis* Z. — 20) *dicitur* Z. — 21) *et* Z. — 22) *Solorius* Arev. — *Solarius* va. — *Solubrius* Z. — 23) Sic Gu. 1. — *cernatur* vulg. — 24) Sic Ar. — *Calpes* vulg. — 25) Sic Gu. 1. — *Athlant. fin. esse dic.* vulg. — 26) Lucan. I, 555. — 27) *Hesperium* Corte ap. Lucan. — *Hesperiae* va. — 28) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *Prometh. frat.* vulg. — 29) *primum* al. — 30) *eius* add. vulg. — Om Gu. 1. — 31) *est* om. Gu. 2. — 32) *Galliae* Z. om. — 33) Georg. III, 474. — 34) *enim* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 35) *qui* Gu. 2. — 36) *in Italia* Gu. 2. — 37) Sic Gu. 1. — *iungantur* vulg. — 38) *nulla* om. Z. — 39) *enim* add. pr. va. — 40) *est* om. Gu. 1. — 41) Sic Gu. 1. — *brev. sit* vulg. — 42) *pedibus* om. Z. — 43) *mons* Gu. 2. — 44) *et* om. Gu. 2. — 45) *Graece* Z. Gu. 1. 2. al. va. — *Graeci* vulg. — 46)

19. Colles sunt praeminentiora iuga montium, quasi colla.

20. Iuga autem montium ex eo appellata sunt, quod propinquitate sui iunguntur[37].

21. Tumulus est mons brevis, quasi tumens tellus. Item tumulus terra congesta, ubi nulla[38] memoria est.

22. Valles[39] sunt humilia loca, quasi vulsa. Hinc et convalles depressa loca terrarum inter montes.

23. Campus est[40] terrarum planities. Dictus autem campus, quod sit brevis[41] pedibus[42], nec erectus, ut montes[43], sed patens et spacio suo porrectus et iacens, unde et[44] Graece *πεδίον* dicitur. Sumpsit autem nomen ex Graeca etymologia, *χαμαὶ* enim Graeci[45] breve[46] dicunt.

24. Solum est omne, quod sustinet, a soliditate dictum scilicet, unde et de mari Virgilius[47]:

Subtrahiturque solum.

25. Saltus sunt vasta et silvestria loca, ubi arbores exiliunt[48] in altum.

26. Fauces sunt aditus angustorum locorum[49] inter arduos montes, loca[50] angusta et brevia, dicta a faucium similitudine, quasi foces.

27. Confrages loca, in quae[51] undique venti currunt, ac sese[52] frangunt, ut Naevius ait:

In móntes ubi vénti frangebánt locum.

28. Scabra sunt loca situ aspera. Unde et scabies dicitur, a corporis asperitate.

29. Lustra obscura latibula ferarum et luporum cubilia sunt, unde et lupanaria lustra dicuntur, per contrarium scilicet[53], quia parum[54] lustrantur[55].

30. Lucus est locus densis arboribus septus, soli lucem detrahens. Potest et a collucendo[56] crebris luminibus dici, quae[57] ibi[58] propter Gentilium religionem cultumque[59] fiebant.

31. Deserta vocata, quod[60] non seruntur, et ideo quasi deseruntur, ut sunt loca silvarum et montium, contraria uberrimarum terrarum, quae sunt[61] uberrimae glebae.

32. Devia sunt loca secreta et abdita, quasi extra viam. Ipsa sunt et invia. Inde[62] et aviaria secreta loca, et a via remota, aut tantum avibus adibilia[63]. Unde est illud[64]:

Inculta rubent aviaria baccis[65].

33. Amoena loca dicta Varro ait[66], eo quod solum amorem praestant[67], et ad amanda[68] alliciant. Verrius Flaccus, quod sine munere sint[69], nec quicquam in[70] his officii[71], quasi amunia, id est[72] sine fructu, unde fructus nullus[73] exsolvitur. Inde[74] etiam nihil praestantes immunes dicuntur[75].

Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. Ar. — *humi* vulg. — Vide supra lib. XII. in voc. *Camel.* et infra XX, 11. in *Cama.* — 47) *ait* add. vulg., quod om. Gu. 1, — Locus est Aen. V, 199. — 48) *exiliuntur* Z. — 49) Sic Z. Gu. 1. — *ang. loc. aditus* vulg. — 50) *locata* Z. — *inter duos montes* Ar. — 51) Sic Z. Cu. 1. Ar. — *in qua* vulg. — 52) Sic Z. Gu. 1. — *saxa* vulg. — 53) Sic Gu. 1. — *videlicet* vulg. — 54) *pariter* Z. — 55) *illustrantur* Gu. 2. pr. va. Ar. — 56) *a condendo et a coll.* Z. — 57) *quia* Gu. 2. — 58) *ibi* om. Z. — 59) *Gentiliumque cultum* Z. — *gentil. relig.* pro *relig. gent.* Gu. 1. — *gentium cultus* Gu. 2. — 60) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 61) *sunt* om. Gu. 1. — 62) *deinde* Gu. 2. — 63) Sic Gu. 1. — *adib. avib.* vulg. — 64) Virgil. Ge. II, 430. — 65) *bacis* Z. Gu. 2. pr. — 66) Sic Gu. 1. — *Varro dicta ait* vulg. — *Verrius Flaccus* Arev. e Serv. ad Aen. VI. *Amoena vireta.* — Infra Arev. *Varro.* — 67) Sic Gu. 1. — *praestent* vulg. — 68) Vulg. *ad se am.*, sed pron. om. Gu. 1. — *illic.* Z. — 69) *sint* pro *sunt* Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. — 70) *in* om. Z. Gu. 2. va. — 71) *officia* Z. pr. va. — 72) *id est* pro *hoc est* Gu. 1. — 73) Sic Gu. 1. — *nullus fructus* vulg. — 74) *unde* Gu. 1. 2. — 75) Sic Gu. 1. — *vocantur* vulg.

34. Aprica loca, quae sole gaudent, quasi *ἄνευ φρίκης*, id est sine frigore, sive quod sint aperta coelo[1].

35. Opaca vero loca, quasi operta[2] coelo, aprico contraria.

36. Lubricum dici[3] locum ab eo, quod[4] ibi quis labitur, et lubricum dicitur, non quod labitur, sed in quo labitur.

37. Aestiva sunt loca umbrosa, quibus[5] per aestatem vitant pecora solis ardorem. Statius[6]:

Et umbrosi patuere aestiva Lycaei.

38. Navalia sunt loca, ubi naves fabricantur. Hoc et textrinum vocatur.

39. Statio est, ubi ad tempus stant naves; portus, ubi hiemant; importunum autem, in quo nullum refugium, quasi nullus portus[7].

40. Portus autem locus est ab accessu ventorum remotus, ubi hiberna opponere solent. Et[8] portus dictus a deportandis commerciis[9]. Hunc veteres a baiulandis mercibus vocabant baias[10], illa declinatione a baia baias, ut a familia familias[11].

41. Litus est terra aquae et mari vicina. Et dictum litus, quia fluctu[12] eliditur, vel quod aqua alluitur[13]. Cicero in Topicis[14]: *Litus est, quo*[15] *fluctus eludit*[16].

42. Circumluvium locus, quem[17] aqua circumluit. Alluvium consumptio riparum ex aquis.

Margo est pars cuiuslibet loci, utputa maris, unde et nomen accepit.

Maritima quasi maris intima.

43. Ostia ab ingressu et exitu fluminis dicta in mari.

Continens[18] perpetua terra, nec ullo mari discreta, quem Graeci *ἤπειρον* vocant.

CAP. IX. *De inferioribus terrae.*

1. Specus est fossa sub terra, quae perspici[19] potest. *Σπήλαια* Graece, spelunca Latine.

2. Spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, quae[20] Graeci[21] *χαρωνεῖα* appellant, vel Acherontea[22]. Etiam Varro spiraculum dicit huiuscemodi locum, et spiracula ex eo dicuntur loca, qua[23] terra spiritum edit.

3. Hiatus[24] praeruptio terrae profunda, quasi itus[25]. Proprie autem hiatus est omnis[26] oris apertio, translata a feris, quarum aviditas oris adapertione[27] monstratur.

1) *Aprica loca, quae sine frigore, sive quod sint aperto coelo, quae sole gaudent, quasi ανεφρικης.* Gu. 1. — *sunt* Gu. 2. — *aperta* suspicatur Arev. Graeca om. pr. va. — 2) *operto* ed. Goth. Z. Gu. 2. — 3) *constat* add. vulg. Om. Z. Gu. 1. Inclusit Arev. — *dicitur locus* Gu. 2. — 4) *ab eo, quod* om. Gu. 2. sed pro *ibi* exhibet *ubi* — *ibi* om. Z. — 5) *in quibus* Z. Ar. — 6) *unde Statius* Z. Locus Statii est Theb. I, 363. — 7) Hanc §. addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. Variae lectt. sunt hae: *est* add. pr. va. post *nullum* et *refrigerium* pro *refug.* exhibet va., *ubi* pro *in quo* Arev. — 8) *et* om. Z. — 9) *mercibus* Z. Gu. 2. ed. Goth. — 10) Sic Gu. 1. — *baias voc.* vulg. — 11) *illa decl. . . famil.* om. Gu. 2. — 12) *fluctibus* Gu. 2. — 13) *alluit* Gu. 2. — 14) Cic. Top. 7, 32. Cfr. Isidor. II, 29, 8. Definitio autem non ipsius Ciceronis est, sed Aquilii. — 15) *quod* vitiose ed. Goth. Vulc. et Gu. 1. — *quae* Z. — *a qua* Gu. 2. Gu. 3. *Litus est qua fluctu eliditur, vel quod aqua adluitur.* — Gu. 4. pr. al. *Litus est aqua, qua fluctus eludit.* — *quo* scripsi secundum priorem Isidori locum. — *qua* Arev. — 16) Sic Gu. 1. 2. 4. va. Ar. — *elidit* pr. al. — *alludit* vulg. — *allidit* al. — 17) *quod* Gu. 1. — 18) *est* add. Gu. 1. — *Confines* pro *Continens* pr. — 19) Sic Z. Ar. — *prospici* vulg. — 20) Sic Arev. — *quem* vulg. — 21) *Graece* Gu. 2. — 22) *Acherontem* Z. — *Aceronta* Gu. 2. — *ancheronteam* va. — 23) *quibus* Z. — 24) *iactus* Z. — 25) Sic Ar. — *hitus* va. — *hiatus* vulg. — 26) Sic Z. Arev. — *hominis* vulg. — 27) *adap.oris* Gu. 2. — 28) Virg. Aen. I, 62. — 29) *mare* Z. Gu. 1. 2. pr. — 30) *terra* Z. Gu. 1. 2. pr. — 31) *dicta* add. Gu. 2. va. — 32) Sic Gu. 1. 2. — *inferorum* vulg. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *processus* vulg. Cod. Zittav. om. glossas *Erebus* et *Styx.* — 34) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. Ar. — ἀπὸ τῆς στυγνότητος

4. Profundum proprie, quasi cuius porro sit fundus. Abusive autem profundum vel sursum, vel deorsum dicitur, ut[28]:

Maria[29] *ac terras*[30] *coelumque profundum.*

5. Barathrum nimiae altitudinis nomen est, et dictum barathrum quasi vorago atra, scilicet a profunditate[31].

6. Erebus infernorum[32] profunditas atque recessus[33].

Styx *ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ*[34], id est a tristitia dicta, eo quod tristes faciat, vel[35] tristitiam gignat.

7. Cocytus locus inferni[36], de quo Iob loquitur: *Dulcis fuit glareis cocyti*[37]. Cocytus autem nomen accepit Graeca interpretatione, a luctu et gemitu.

8. Tartarus vel quod omnia[38] illic turbata sunt, *ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν*[39] vel, quod est[40] verius, *ἀπὸ τῆς τρέσεως*[41], id est a tremore[42] frigoris, quod est algere et rigere[43], scilicet, quia luce soleque[44] caret, quia[45] neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur, neque flatus, qui eiusdem[46] motibus incitantur[47], sed perpetuus stupor; *ταρταρίζειν* enim[48] horrere et tremere apud Graecos legitur: *Illic*[49] *enim*[50] *fletus et stridor dentium.*

9. Gehenna locus[51] ignis et sulphuris, quem appellari putant[52] a valle idolis consecrata, quae est iuxta murum[53] Hierusalem, repleta olim cadaveribus mortuorum. Ibi enim Hebraei filios suos immolabant daemonibus, et appellabatur locus ipse Gehennon. Futuri ergo[54] supplicii locus, ubi peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo designatur. Duplicem[55] esse Gehennon[56] et[57] ignis et frigoris[58].

10. Inferus appellatur eo, quod infra sit. Sicut autem secundum corpus, si ponderis ordinem sui[59] teneant, inferiora sunt omnia graviora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora, unde et in[60] Graeca lingua origo nominis, quo appellatur[61] inferus[62], ex eo, quod nihil suave habeat, resonare perhibetur.

11. Sicut autem cor animalis in medio sui[63] est, ita et infernus in medio terrae perhibetur esse[64]. Unde et in Evangelio legimus: *In corde terrae* Philosophi autem dicunt, quod inferi pro[65] eo dicantur, quod animae hinc ibi[66] ferantur[67].

---

vulg. Om. pr. va. — 35) Vulg. *vel quod*, sed pron. om. Gu. 1. — 36) Sic Z. Gu. 1. — 37) Vv. *de quo . . . cocyti* addidi e Z. Gu. 1. 2. (om. *dulcis . . cocyti*) pr. (*erat clar. et coc.*) va. (*Dulcis* om.) et al. codd. ap. Arev. Sed locum non inveni in libro Iob, nisi liberius vertit Isidorus vv. cap. 21, 33. ἐγλυκάνθησαν αὐτῷ χάλικες χειμάῤῥου. — 38) Sic Gu. 1. (*quod vel*) 2. (*vel quia.*) — Vulg. *illic omnia.* — 39) Sic Gu. 1. 3. 4. — Vulg. *ἀπὸ τοῦ ταράττειν.* — Arev. *ἀπὸ τῆς ταράξης.* Om. Z. Gu. 2. pr. va. — 40) *est* addidi e Gu. 1. 2. — *id est, quod verius est* va. — *vel potius dicitur a tim.* etc. Z. — 41) apototes sixηn Gu. 1. — aΠοτοτηc ταyηc Gu. 2. — aΠοτοιnctaza Gu. 4. — *ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν* Arev. Om. Gu. 2. cum verbis *id est.* *Τρέσις* autem quamquam non reperiatur ab antiquis illis Graecis scriptoribus positum, tamen Grammatico potest tribui, qui eo etymologiam confirmare vellet. — 42) *tremore* pro *timore* Z. Gu. 1. 2. Ar. — 43) *et rigere* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 44) *sole luceque* Gu. 2. — 45) Sic Gu. 1. — *quod* Gu. 2. — *Nam* vulg. — 46) *eisdem* Gu. 2. — 47) *incitatus* Z. — *incitatur* Gu. 2. — 48) *enim* om. Z. — 49) *legitur enim* va. — *enim* om. al. pr. — 50) *erit* add. vulg. Om. Z. Gu. 1. 2. Locus est Matth. 22, 13. — 51) *est locus* vulg., sed *est* om. Gu. 1. — 52) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *putant ita nominatum* vulg. — 53) *muros* Gu. 2. — 54) *enim* Z. Gu. 2. — 55) *autem* add. vulg. Om. Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. — *Gehennam* vulg. — 57) *et* om. Gu. 2. — 58) *in Iob legimus* add. vulg., sed om. Z. Gu. 1. 2. Inclusit Arev. — 59) Sic Gu. 1. — *pond. sui ord.* vulg. — 60) *in* om. Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *appellabatur* vulg. — 62) *infernus* Z. al. — 63) Sic Gu. 1. — *eius* vulg. Om. Z. Ar. — 64) Sic Gu. 1. — *esse perhib.* vulg. — 65) *ab* Gu. 2. — 66) *ibi* pro vulg. *illinc* Z. Gu. 1. 2. pr. va. al. Ar. — *hic ibi* al. — 67) *in-*

LIBER XV.

CAP. I. *De civitatibus.*

1. De auctoribus[1] conditarum urbium plerumque dissensio invenitur[2], adeo ut nec[3] urbis quidem Romae origo possit diligenter agnosci[4]. Nam Salustius dicit[5]:

Urbem Romanam[6], sicuti ego accepi, condidere[7] atque inhabitavere[8] initio[9] Troiani, et cum his[10] Aborigines[11].

Alii dicunt ab Evandro, secundum quod Virgilius dicit[12]:

Tunc rex Evandrus[13] Romanae conditor arcis.

Alii a Romulo, ut:

En huius, nate[14], auspiciis illa inclita Roma.

2. Si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum, si in aliarum opinione dubitatur. Unde nec historicos, nec commentatores varia dicentes imperite[15] condemnare[16] debemus, quia antiquitas ipsa creavit[17] errorem. Sane quasdam, de quibus aut sanctae[18] scripturae, aut historiae gentium certam[19] originem referunt, paucis admodum verbis retexere oportet.

3. Primus ante diluvium Cain civitatem[20] Enoch[21] ex nomine filii sui in Naid[22] condidit, quam urbem sola multitudine posteritatis suae[23] implevit.

4. Primus[24] post diluvium Nembroth[25] gigas Babylonem urbem Mesopotamiae fundavit. Hanc Semiramis regina Assyriorum ampliavit, murumque urbis bitumine et cocto latere fecit. Vocabulum autem sumpsit a confusione, eo quod ibi confusae atque commixtae sunt[26] linguae aedificantium turrem[27].

5. Iudaei asserunt Sem filium Noe, quem dicunt Melchisedech, primum post diluvium in Syria condidisse urbem Salem, in qua regnum fuit eiusdem Melchisedech[28]. Hanc postea tenuerunt Iebusaei, ex quibus[29] sortita est vocabulum Iebus, sicque duobus nominibus copulatis Iebus et Salem vocata est Hierusalem, quae postea a Salomone Hierosolyma quasi Ierosolomonia[30] dicta est. Haec et corrupte a poetis Solima nuncupata est, et postea[31] ab Aelio Adriano Aelia vocitata[32] est. Inde[33] ipsa est et Sion, quae Hebraice speculatio interpretatur[34], eo quod

ferantur al. pr. — 1) *auctoritatibus* Gu. 1. — 2) *est* Z. — 3) *ne* Z. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. — *dil. poss. agn.* vulg. — 5) Sal. Catil. c. 6. init. — 6) *Romanam* Gu. 1. Om. va. — *Romam* vulg. — 7) *condere* Gu. 2. pr. — 8) Sic Gu. 1. — *habitavere* vulg. — *habitare* Gu. 2. — *habuere* Ar. — 9) vulg. *in initio*, sed *in* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 10) Sic Z. Gu. 1. va. — *cum iis* vulg. — 11) *habuisse origines* Gu. 1. — *Aborigine* Z. Gu. 2. pr. — 12) *dicit* om. Z. Gu. 2. pr. va. Ar. Locus Virgil. est Aen. VIII, 313. — 13) *Euander* Z. — 14) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *nate* Gu. 2. — *Huius nata* Z. Om. pron. Gu. 2. va. — Vulg. *ut Ennius: His nata.* Locus est e Virg. Aen. VI, 781. — 15) *imperitiae* pr. va. — 16) *contemnere* Gu. 1. — 17) *creat* al. — 18) *sacrae* Z. — *sanctae aut script. aut hist.* pr. — 19) *certam* om. Z. — 20) *Cain civ.* om. Z. — 21) *Enos* Z. — 22) Sic Arev. e Septuag. interpr. Genes. 4, 17. *ἐξῆλθε καὶ Καῒν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ θεοῦ, καὶ ᾤκησαν ἐν γῇ Ναῒδ κατέναντι τοῦ Ἐδέν.* — *India* vulg. — 23) Sic Z. Gu. 1. — *suae post.* vulg. — 24) *autem* add. va. — 25) *Nemrod* Arev. — 26) Sic Gu. 1. — *conf. sint atque perm.* vulg. — 27) Sic Gu. 1. — *turrim* vulg. — 28) *Melchisedech* om. Gu. 2. — 29) *et* add. vulg. Om. Gu. 1. — *e quibus* Gu. 2. — *sort. voc. est* Gu. 2. — 30) *Ierusolomonia* Gu. 1. va. — *Hierosolonia* Gu. 2. — 31) *postmodum* Z. Gu. 2. — 32) *vocata* Z. Gu. 2. — 33) *Inde* om. Ar. — *In* Gu. 2. va. al. —

in sublimi[35] constructa sit, et de longe venientia contempletur. Hierusalem autem[36] in nostro sermone pacifica transfertur[37].

Oppida autem[38] nobilia, qui vel quae[39] constituerunt.

6. Dionysius, qui et Liber pater, cum Indiam victor perambulasset, Nisam urbem ex suo nomine iuxta Indum fluvium condidit, et quinquaginta milibus[40] hominum adimplevit[41].

7. Medus autem Aegaei filius Mediam construxit, unde et regio eius Mediae[42] nomen sortita est.

8. Persepolim urbem caput Persici regni Perseus Danaae[43] filius condidit famosissimam confertissimamque opibus, a quo et Persida dicta est.

9. Ctesiphontem quoque Parthi apud Parthiam condiderunt in aemulationem Babyloniae urbis.

10. Susis oppidum Persidae aiunt Memnonis fratrem[44] constituisse. Dictum autem Susis, quod immineat Susae fluvio. Ibi est regia Cyri, lapide candido et vario, columnis[45] aureis, et lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simulacrum coeli, stellis micantibus praesignatum, et caetera humanis mentibus incredibilia.

11. Bactrum oppidum Bactriani condiderunt e[46] proprio amne eum[47] cognominantes, qui Bactrus[48] vocatur.

12. Garra civitas Mesopotamiae trans Edissam[49] condita a Parthis, ubi quondam Romanus caesus[50] exercitus, et Crassus dux captus.

13. Edissam urbem Mesopotamiae condidit Nembroth, filius Chus, postquam de Babylonia[51] migravit, in qua et regnavit, quae ante[52] Arach[53] cognominata est. Ipse construxit et Chalannen[54], quae postea verso nomine a Seleuco rege dicta est Seleucia[55].

Philadelphiam urbem Arabiae condidit Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filii Loth.

14. Seleucus unus ex pueris Alexandri post mortem eiusdem Alexandri occupato regno orientis urbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine[56] Antiochiam nuncupavit[57], et Syriae caput instituit. Ipse quoque Laodiciam et Seleuciam, ipse Apamiam et Edessam[58] construxit.

15. Damascum Syriae conditam et nuncupatam a Damasco dispensatoris[60] Abrahae filio. Haec antea in omni Syria tenuit principatum. Necdum enim florebant[61] ibi Antiochia,

et om. Ar. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *interpr. Hebr. spec.* Z. — *Hebr. spec. int.* vulg. — 35) *in sublime* Z. — 36) *dicta* add. Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. — *pacif. in nostr. serm. transf.* vulg. — 38) *autem* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 39) *vel quae* om. va. — 40) *milia* Gu. 2. al. — 41) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *implevit* vulg. — 42) *Media* Gu. 2. — 43) Sic voluit, credo, Gu. 1., in quo est *Dane* — *Danaes* Ar. — *Adanae* Gu. 2. — *Athae* Z. — *Adiae* vulg. — *Andiae* al. — 44) *patrem* Arev. e goth. — 45) Vulg. *cum col.*, sed *cum* om. Gu. 1. — 46) *e* pro *ex* Gu. 1. — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *illud* vulg. — 48) *Bactros* Z. — 49) *Edessam* Ar. et sic semper per *e.* — 50) Sic Gu. 1. — *est caes.* vulg. — *caesus est* Z. — 51) Sic Gu. 1. — *Babylone* vulg. — 52) *antea* Gu. 2. — 53) Sic Arev. ex Genes. 10, 10. — *Iare* vulg. — *Iareth* Z. va. — *larex* Gu. 1. — 54) Sic Ar. — *Calanne* Z. Gu. 2. pr. va. — *Calamos* al. — *Calamiae* vulg. — 55) *Seleucia* om. Gu. 1. — 56) *ex nomine Ant. patr. sui* Gu. 2. — 57) *nominavit* al. — 58) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Edissam* vulg., quae *urbem* add., quod om. Z. Gu. 1. Ar. — *et Apam. et Ed.* va. — 59) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Damascus* — *condita et nuncupata* vulg. — 60) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. et Genes. 15, 2. — *dispensatore* vulg. — 61) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *ibi flor.* va. — *florebat* Z. — *efflorebant* vulg.

Laodicia et Apamia, quas urbes post Alexandrum constitutas[1] esse cognoscimus. Hic est Damascus, quem Abraham futurum sibi haeredem praedixerat[2], antequam illi esset[3] promissus Isaac.

16. Gazam oppidum[4] Palaestinae condiderunt Evaei, in qua habitaverunt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis[5]. Vocata autem Gaza, eo quod ibi Cambyses rex Persarum thesauros suos posuit, cum bellum Aegyptiis intulisset. Persarum enim lingua thesaurus gaza nominatur.

17. Philistim urbem condiderunt Allophili, ipsa est Ascalon, de qua superius memoravimus, nuncupata[6] ex nomine Cesloim[7], qui fuit nepos Cham[8] et filius Mesraim.

18. Dor urbs fuit quondam potentissima, et versa vice Stratonis turris, postea ab Herode, rege Iudaeae[9], in honorem Caesaris Augusti Caesarea[10] nuncupata[11]. In qua Cornelii domum Christi vidit[12] ecclesia[13], et Philippi aediculas, et cubiculum quatuor virginum prophetarum.

19. Ioppe oppidum Palaestinae maritimum iidem[14] Palaestini aedificaverunt, ubi saxum ostenditur, quo vinculorum Andromedae vestigia adhuc retinentur[15], cuius beluae forma eminentior elephantis fuit.

20. Iericho a Iebusaeis condita traditur, a quibus et nomen traxisse perhibetur. Hanc subvertit Iesus. Post quam[16] instruxit[17] aliam[18] Ozam de Bethel ex tribu Effraim. Sed et haec eo tempore, quo Hierusalem oppugnabatur a Romanis, propter perfidiam civium capta atque destructa est, post[19] quam tertia aedificata est urbs, quae hodie[20] permanet.

21. Sichem Samariae urbem, quae Latine et[21] Graece Sicima vocatur, aedificavit Emor, appellavitque eam nomine Sichem filii sui[22]. Ipsa est nunc Neapolis[23] civitas Samaritanorum.

22. Bethel urbem Samariae condiderunt Iebusaei, quae prius vocabatur Luza, sed postquam dormiens ibi[24] Iacob vidit scalam innitentem[25] coelo et dixit, *Vere hic[26] domus Dei est et porta coeli*, hac ex causa nomen locus accepit Bethel, id est domus Dei. Quando autem ibi ab[27] Ieroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est Bethaven, id est domus idoli, quae antea vocabatur domus Dei.

23. Bethleem Iuda, civitas David, quae mundi genuit salvatorem, ab Iebusaeis[28] condita fertur, et vocata primum Effrata[29]. Quando autem Iacob ibi[30] pecora sua pavit, eidem loco Bethleem nomen quodam vaticinio futuri[31] imposuit, quod domus panis interpretatur, propter eum panem, qui ibi de coelo descendit.

1) Sic Gu. 1. — *constructas* vulg. — 2) Sic Gu. 1. al. — *dixerat* vulg. — 3) Sic Gu. 1. — *esset illi* vulg. — 4) *urbem* add. Gu. 2. — 5) *interf. cult.* Z. — 6) *nominata* Gu. 2. — 7) *Chasluim* Ar. — *Cheslon* Gu. 2. — 8) Sic Ar. — *Cain* vulg. — 9) *Iudaeorum* Z. al. — 10) *Cesaria* Gu. 2. — 11) *est* add. Gu. 2. — 12) *videt* Gu. 2. — *est* Z. al. — 13) *ecclesiam* Gu. 2. — *Christus* Gu. 2. — 14) Sic Ar. — *idem* vulg. — 15) Sic Gu. 1. — *quod* — *retinet* vulg. — *vest. adh.* pro *adhuc vest.* Z. Gu. 1. 2. — 16) *postea* Z. — *pro qua* Ar. — 17) *construxit* Z. Gu. 2. — *struxit* va. — *exstruxit* Ar. — 18) *eam alius* Z. Reliqua huius §. om. idem cod. — 19) *propter quam* Gu. 1. va. — *pro qua* Ar. — 20) *usque hodie* vulg. — *hodie usque* Ar. — *usque* om. Gu. 1. 2. (*hodieque*). — 21) *et* om. Gu. 2. — 22) *Sichem* Gu. 1. — *filii sui Sichem* Gu. 2. — 23) Sic Ar. va. — *Neop.* vulg. — 24) *ibi dorm.* Z. — 25) *immin.* Z. — 26) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *haec* vulg. — *hic locus domus dei est* va. — Locus est Genes. 28, 17. — 27) *a* Gu. 2. (*Hierob.* Z. Gu. 2.) — 28) *ab* pro *a* Z. Gu. 1. — 29) *Eufrata* (consentit Gu. 2.) *prim.* Z. — 30) *ibi Iac.* Z. Gu. 2. — 31) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *futuro* vulg. — 32) Sic Ar. — *Ebron* vulg. —

24. Chebron[32] civitas Iudaeae[33], quae quondam vocabatur Arbee[34], condita est a gigantibus ante septem annos, quam ab eis Tanis urbs Aegypti conderetur. Ipsa est Arbee a numero ita vocata, quod ibi tres patriarchae sepulti sunt, et quartus Adam. Ipsa est et Mambre vocata, ex uno amico Abrahae.

25. Samariam, a qua omnis regio, quae circa eam fuit, nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum construxit, vocavitque eam[35] Samariam, id est custodiam, quia, quando Israel transtulit in Medos, ibi custodes constituit[36]. Hanc obsidione captam Antiochus solo coaequavit. Quam postea Herodes instaurans a fundamentis[37], in honorem Augusti Augustam, id est Sebastiam Graeco sermone vocavit. Ibi sunt sepulti[38] Helisaeus et Abdias Prophetae, et, quo[39] non[40] fuit maior inter natos mulierum, Baptista Ioannes[41].

26. Tiberiadem vero Herodes alius in Iudaea in honorem[42] Tiberii Caesaris condidit.

27. Tyrus urbs Phoenicum condita a Phoenicibus fuit. Haec est civitas, ex qua aurum regi Salomoni deferebatur, in qua optima purpura tinguitur. Unde et Tyria dicitur nobilis purpura.

28. Phoenices a rubro mari profecti[43], Sidonem opulentissimam urbem[44] construxerunt, quam a piscium copia Sidon[45] appellaverunt. Nam piscem Phoenices sidon[46] vocant. Ipsi etiam Tyrum in Syria, ipsi Uticam in Africa, Hipponem, Leptim aliasque urbes in ora maritima condiderunt.

29. Ipsi Thebas in Boeotia duce Cadmo, ipsi postremo in ultima orbis tendentes urbem in Oceano condiderunt, eamque lingua sua Gades[47] nominaverunt. Nam mos erat antiquus Phoenicum gentis cum[48] multis simul mercandi causa a domo proficisci, et cum incolarum animos commercio rerum his[49] ante incognitarum sibi conciliassent[50], loca, quae condendis urbibus idonea videbantur, capere.

30. Ex iis profecta et Dido in litus[51] Africae urbem condidit, et Carthadam nominavit, quod Phoenica[52] lingua exprimit civitatem novam, mox sermone verso[53] Carthago est dicta: hanc Scipio delevit. Quae autem nunc est, postea a Romanis condita est[54]. Carthago autem antea Birsa, post[55] Tyrus dicta est, deinde Carthago.

31. Memphim civitatem Aegypti aedificavit Epaphus filius Iovis[56], cum in secunda Aegypto regnavit[57]. Haec est urbs, ubi[58] carta nascitur, ubi[59] etiam optimi[60] mathematici fuerunt. Nam urbem hanc[61] magicis artibus deditam pristini usque ad praesens tempus vestigia erroris ostendunt.

32. Tanis metropolis Aegypti, ubi Pharao fuit, et Moyses cuncta signa fecit, quae in

33) *Iudae* Z. — 34) Sic Z. Ar. — *Arbe* vulg. et sic mox. — 35) *eam* addidi e Gu. 1. — 36) Sic Z. Gu. 1. 2. (*in* om.) pr. va. (utraque edit. *custodiam*) Arev. — Vulg. *quam quando Isr. transt., ibi constituit.* — 37) Sic Gu. 1. — *a fund. inst.* vulg. — 38) Sic Gu. 1. — *sepulti sunt* ed. Goth. — *siti sunt* vulg. — 39) *qui* Gu. 2. — 40) *non* om. Gu. 2. — *non fuit inter nat. mul.* Gu. 1. pro vulg. *inter nat. mul. non fuit.* — *non maior* va. — 41) *Ioh. Bapt.* Z. va. — 42) Sic Gu. 1. — *in nomine* vulg. — 43) *prof. a rubr. mar.* Gu. 2. — *mare* al. pr. — *a rubr. prof. mar.* Ar. — 44) Sic Gu. 1. — *urb. opul.* vulg. — *construxerunt* pro vulg. *condiderunt* Gu. 1. 2. Ar. — 45) *Sidonem* Z. — 46) *Sidonem* va. — 47) *Nacades* Z. — 48) *cum* om. Z. — 49) Sic Z. Gu. 1. 2. — *iis* vulg. — 50) *conciliarent* Gu. 1. — 51) *in litore* al. — 52) *Phoenicia* Ar. — 53) *verso serm.* Z. — *sermonem* om. *verso* Gu. 1. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *est cond.* vulg. — 55) Sic Gu. 1. — *postea* vulg. — *Karthago* Gu. 1. 2. priore loco et posteriore. — 56) Sic Gu. 1. — *Iov. fil.* vulg. — 57) Sic Gu. 1. — *regnaret* vulg. — 58) Sic Z. Gu. 1. — *in qua* vulg. — 59) *ibi* Z. — 60) *optimi* om. Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. — *hanc urb.* vulg.

Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur Titanes, id est gigantes, et ex suo nomine[1] nuncupaverunt.

33. Heliopolis urbs[2] Aegypti, quae Latine interpretatur solis civitas, sicut LXX interpretes arbitrantur. Aedificata est[3] a filiis Israel, in qua Petephres[4] sacerdos fuit, cuius meminit Ezechiel.

34. Urbem Alexandriam[5] condidit Alexander Magnus, cuius et nomen retinet[6]. Hanc enim[7] idem in terminis Aegypti constituit, et caput esse Aegypti regionis iussit[8]. Interiacet autem inter Aegyptum et mare, quasi claustrum, importuosa. Haec est[9] urbs Aegypti[10], Noo postea versa in Alexandriam.

35. Thebas Aegyptias condidit Cadmus, quae inter Aegyptias urbes numero portarum nobiliores habentur, ad quas ad commercia Arabes undique subeunt[11]. Hinc regio Aegypti[12] Thebaida[13] dicta est. Thebae autem et[14] Boeotiae sunt[15] et Aegyptiae, uno tamen auctore conditae[16].

36. Ptolemais et Berenice[17] a regibus Aegyptiis nominatae, a quibus et aedificatae fuerunt.

37. Caesaream[18] Cappadociae[19] Philippus in honorem Caesaris aedificavit.

38. Tarsum Ciliciae Danaes[20] proles Perseus aedificavit, de qua civitate fuit[21] Paulus Apostolus, *Natus* inquit[22], in[23] *Tarso Ciliciae.* Quidam etiam locus Indiae Tarsus[24] vocatur.

Seleuciam Isauriae condidit Seleucus, qui et Antiochiam.

Ilus autem Apollinis filius in Phrygia Ilium condidit.

39. Amazones Ephesum in Asia construxerunt.

Theseus vero Smirnam construxit, quae Homero poetae patria extitit, et vocata Smirna[25], quod eius campos Ermus fluvius secat.

40. Dioscoriam[26] Colchorum urbem Amphytus[27] et Tilchius[28] aurigae Castoris et Pollucis fabricaverunt, ex eorum nomine eam cognominantes. Nam Castor et Pollux Graece *Διόσκουροι* appellantur.

41. Nicomedia a Nicomedo rege Bithyniae aedificata est.

Bithynia condita a Phoenice, quae primum Mariandyna[29] vocabatur.

42. Constantinopolim urbem Thraciae[30] Constantinus ex nomine suo instituit, solam Ro-

1) *nom. suo* Z. — 2) *urbs* om. Z. — 3) *autem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 4) Sic Arev. ex Hieron. in libr. de locis Hebr. — *Phutifares* vulg. — Locus LXX. interpr. est Exod. 1. *ᾠκοδόμησαν πόλεις ὀχυρὰς τῷ Φαραῷ, τήν τε Πειθῶ καὶ Φαμεσῆ καὶ Ὦν, ἥ ἐστιν ἡλίου πόλις.* Sed vv. *καὶ Ὦν, ἥ ἐστιν ἡλίου πόλις* neque in Hebraicis, neque in Vulg. Biblior. reperiuntur. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Alexandrinam* vulg. — 6) Sic scripsi e coniect. Arev., libri omnes et Arev. ipse *detinet.* — 7) *enim* om. Z. — 8) Sic Gu. 1. — Vulg. *in term. regionis Africae et Aegypti const. et cap. esse reg. Aeg. iussit.* — Gu. 2. *in term. Aegypti const. et cap. esse reg. Aeg. iuss.* — 9) *est* om. Z. — 10) Sic Ar. — *Aegyptiorum* Gu. 1. — *Aegypti, postea* etc. vulg. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *commercia — subvehunt* vulg. — 12) *Aegypti* va. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *Thebais* vulg. — *Thebaica* al. — Videtur ut *cassida* a *cassis, idis* altera forma pro *cassis, is* formasse. — 14) *et* om. Z. — 15) *dictae sunt* Z. — 16) Vulg. *sunt conditae*, sed *sunt* om. Z. Gu. 1. 2. Arev. — 17) *Berenicia* Gu. 2. — 18) *Caesarea* Z. Gu. 2. — *Caesaria* Gu. 1. — 19) Vulg. sequuntur haec: *Philippus in honorem Caesaris aedificavit*, quae om. Z. Gu. 1. 2. Ar. va. (statim ab initio *Caes. Capp.*) — 20) *Danais* Z. Gu. 1. — *Thanais* Gu. 2. — 21) *fuit* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 22) *inquit* om. Z. — 23) *in* addidi e Gu. 1. Locus est Act. Apost. 22, 3. — 24) *Tarsis* Ar. — 25) Sic Gu. 1. 2. *(vocatur).* — Vulg. *Sm. voc.* — 26) *Dioscoriam . . . Mirandina* vel *Mariandyna* om. cod. Zittav. — 27) *Amphiatus* va. — 28) Sic Arev. e Plin. VI, 5. — *Circius* vulg., quod Grial. e scri-

mae meritis et potentia[31] adaequatam. Hanc conditam[32] primum a Pausania[33] rege Spartanorum, et vocatam[34] Byzantium, vel quod tantum patet[35] inter Adriaticum mare et Propontidem, vel quod receptaculum sit[36] terrae marisque copiis. Unde et[37] Constantinus aptissimam condere iudicavit, ut[38] receptaculum sibi terra marique[39] fieret. Unde et nunc Romani imperii sedes et totius caput est[40] orientis, sicut et[41] Roma occidentis.

43. Epirus civitas[42] Thraciae condita est a Pyrrho et cognominata.

44. Athenas in Hellade[43] Cecrops condidit, et ex suo nomine Cecropiam nominavit. Hanc[44] Amphion idem[45], qui in Graecia tertius post Cecropem regnavit, Minervae sacravit, et nomen civitati Athenas dedit. Nam Minerva Graece Ἀθήνη dicitur, unde[46] Minervam Graeci inventricem multarum artium asserunt, quia et literae et artes diversorum studiorum, et ipsa philosophia veluti templum habuerunt Athenas[47].

45. Corinthum in Achaia condidit Corinthus Orestis filius. Hanc Graeci Corintheam[48] vocant, hoc[49] est administrationem reipublicae.

46. Thebas hoc[50] Boeotiae Cadmus veniens a Phoenicibus condidit, Thebis in Aegypto constructis[51].

47. Mycenas *[52]. Lacedaemonia condita a Lacedaemone Semele filio.

Sparta a Sparto[53] filio Phoronei[54] vocata, qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse Spartam[55], quam et Lacedaemoniam civitatem, atque inde Lacedaemonios Spartanos dici[56].

48. Achaia ab Achaeo constructa.

Pelops, qui apud Argos regnavit, Peloponnensem urbem condidit.

Cecrops in insula Rhodo[57] Rhodum aedificavit.

Carpatus Coum.

Aeos Typhonis filius Paphum.

Angaeus[58] Lycurgi filius Samum.

Dardanus autem[59] condidit Dardaniam.

Thessalonicam[60] Thessalus Graeci filius aedificavit, in qua etiam et[61] regnavit.

49. Brundisium[62] construxerunt[63] Graeci. Brundisium autem dictum est Graece, quod brunda caput cervi dicatur, sic est enim, ut et cornua videantur[64] et caput et lingua[65] in positione ipsius urbis[66].

ptura *Tilcius* ortum censet. — 29) Sic Arev. ex Euseb. in Chron. pro vulg. *Mirandina.* — 30) *Graeciae* va. — 31) *potentiae* Gu. 2. — 32) Sic Gu. 1. al. — *Haec condita* vulg. — 33) Sic Z. Gu. 1. Ar. ed. Goth. — *Pausima* vulg. — *Pausino* va. — *Pasino* Gu. 2. — *Pausina* al. — 34) Sic Z. Gu. 1. al. — *vocata* vulg. — 35) Sic Gu. 1. — *pateat* vulg. — om. Z. — 36) Sic Gu. 1. — *sit recept.* vulg. — 37) *eam* add. vulg. — om. Gu. 1. — 38) *ut et* Z. Gu. 1. — 39) *terrae marisque* Gu. 2. — 40) *est* om. Z. — 41) *et* om. Z. Gu. 2. — 42) *civitas* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 43) *Melladas* Z. Gu. 1. va. — *in elladas* Gu. 2. pr. — 44) *Hanc Amphion . . . Angaeus Lycurgi filius Samum* om. cod. Zittav. — 45) *idem* addidi e Gu. 1. va. — *id est* pr. — *Amphictyon* Arev. — 46) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. — *Athen. hab.* vulg. — 48) *Corinthiam* Gu. 2. al. — 49) *hoc* om. pr. — 50) *hoc* om. pr. va. Ar. — 51) Sic Gu. 1. — Vulg. *Thebis Aegyptiis prius ab eo constr.* — 52) *Mycenas civitates Graeciae* cod. I. Tolet. goth. — om. va. Recte lacunae signum posuit Arev. — 53) *ab Sparto* va. — 54) *Foronis* Gu. 2. — 55) *Ipsa . . est Sparta* Gu. 2. — 56) *quae et Lacedaemoniae civitas atque inde Lacedaemonius Spartanus dicitur* al. — 57) *Rhodus* Gu. 1. 2. — 58) *Agaeus* Gu. 1. — *Argeus* Gu. 2. — 59) *autem* om. Z. — 60) *Thessaloniam* va. — — 61) *et* addidi e Z. Gu. 1. — *et etiam* pr. — 62) *Brundusium* ed. Goth. Zittav. cod. — 63) *construerunt* pr. — 64) *cerva videatur* al. — *et* post *ut* om. Gu. 2. — 65) *caput linguae* Gu. 2. — 66) Sic Gu. 1. — *civitatis* vulg.

50. In Italia autem ab Iano Ianiculum, a Saturno Saturnia atque Latium conditum[1] eo[2], quod ibi fugiens latuisset, cognominatum.

51. Ab Hercule in Campania Pompeia[3], qui[4] victor ex Hispania pompam boum duxerat.

52. Aeneas autem post excidium Troiae in eandem Italiam veniens, ab uxoris nomine Lavinium[5] condidit.

53. Ascanius vero relicto Laviniae novercae suae[6] regno, Albam longam aedificavit. Alba autem vocata propter colorem suis[7], longa, quia longum est oppidum[8], iuxta prolixitatem collis, in quo sita est[9]. Ex hac etiam urbe reges Albanorum appellari coeperunt.

54. Capuam Capys Silvius rex[10] construxit, appellatam[11] a nomine conditoris, licet sint[12], qui dicant a capacitate eam[13] Capuam dictam[14], quod eius terra omnem vitae fructum capiat: alii a locis campestribus, in quibus sita est. Est autem caput urbium Campaniae, inter tres maximas Romam, Carthaginemque numerata, a qua[15] et provincia Italiae Campania dicta est.

55. Romulus cum interfecto apud Albam Amulio avum Numitorem in regnum[16] restituisset[17], in eum locum, ubi nunc Roma est devenit, ibique sedes posuit, moenia construxit, urbemque ex suo nomine[18] Romam[19] vocavit. Hanc autem antea[20] Evander condidisse dicitur[21], ut est illud:

Tum pater[22] *Evandrus*[23] *Romanae conditor arcis.*

56. Ancus Marcius ex filia Numae Pompilii natus[24], hic urbem in exitu Tiberis condidit[25], quae et peregrinas merces acciperet[26], et hostem moraretur, quam ab ipso situ Ostiam appellavit.

57. Galli quidam intestina discordia et assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes[27] novas quaerentes Italiam profecti sunt, sedibusque[28] propriis expulsis Tuscis[29], Mediolanum atque alias urbes condiderunt. Vocatum autem Mediolanum ab eo, quod ibi sus medio lanea[30] inventa perhibetur[31].

58. Historiis placet a Messapo Graeco Messapiae datam originem, versa postmodum in nomen Calabriae, quam in exordio Oenotri frater Peucetius Peucetiam nominavit[32].

59. Manto[33] Tiresiae filia post interitum Thebanorum[34] dicitur delata in Italiam Mantuam condidisse. Est autem in Venetia, quae Gallia Cisalpina dicitur. Et dicta Mantua[35], quod manes tuetur.

60. Parthenopia a Parthenope quadam virgine[36] illic sepulta ita[37] appellata, quod postea oppidum[38] Augustus Neapolim esse maluit.

1) *condita* Gu. 2. — *ab Iano* pro *a Iano* Gu. 1. — 2) *et quod* Ar. — 3) *Pompeiam* Z. — 4) *quia* al. e Solin. c. 8. quod probat Arev. — 5) Sic Ar. — *Laviniam* vulg. — 6) *suo* Gu. 2. — 7) *sui* Z. Gu. 1. va. al. ap. Goth. — 8) Sic Gu. 1. — *opp. est* vulg. — 9) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *positum est* vulg. — 10) *Albanorum* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 11) *appellata* Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *a* autem addidi e Gu. 1. — 12) *licet et sint* vulg., sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. — 13) *eam a cap.* Z. — 14) *dict. Cap.* Gu. 2. — 15) *a* pro *ex* Gu. 1. — 16) *regno* Gu. 2. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *constit.* vulg. — 18) Sic Z. Gu. 1. — *ex nom. suo* vulg. — 19) *Romam* om. Gu. 2. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. — *ante* vulg. — 21) Sic Gu. 1. — *dic. cond.* vulg. — 22) *Tum* pro *tunc* Gu. 1. — 23) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *Evander* vulg. Locus est e Virg. Aen. VIII, 313. — 24) *natus est* va. — 25) *posuit* Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. — *excip.* vulg. — 27) *et sedes* Gu. 1. — 28) *que* om. Gu. 1. — 29) Sic Gu. 1. — *Tuscis exp.* vulg. — 30) Sic Z Gu. 1. pr. Ar. — *in medio* vulg. — *sub medio* Gu. 2. va. — 31) Sic Gu. 1. — *perh. inv.* vulg. — 32) Sic Gu. 1. — *nominaverat* vulg. — 33) *Manto . . . Burdegalim* etc. . . *impleta est* om. cod. Zittav. — 34) *Thebarum* Gu. 2. — 35) Sic Gu. 1. — *dicitur Mantua* Gu. 2. — *Mant. dicta* vulg. — 36) Sic Gu. 1. 2. — *virg. quadam* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *Parthenopia* (. . *pea* Ar.) vulg. — 38) Sic

61. Ad promontorium Leucaten, in quo Actii[39] Apollinis templum fuit, bellum Augustus contra Antonium gessit. Quo victo, urbem in Actiaco sinu condidit, quam a victoria Nicopolim appellavit.

62. Phalantus[40] Partheniorum dux Parthenios constituit.

Taras Neptuni filius fuit, a quo Tarentum civitas et condita et appellata est.

63. Cum Cyrus maritimas urbes Graeciae occuparet, et Phocaeenses ab eo[41] expugnati omnibus angustiis premerentur, iuraverunt, ut profugerent quam longissime ab imperio Persarum, ubi ne[42] nomen quidem eorum audirent[43], atque ita[44] in ultimos Galliae sinus navibus profecti, armisque se[45] adversus Gallicam feritatem tuentes, Massiliam[46] condiderunt, et ex nomine ducis appellaverunt[47]. Hos Varro trilingues esse ait[48], quod et Graece loquantur et Latine et Gallice.

64. Narbonam et Arelatum et Pictavium[49] coloni proprii condiderunt.

Burdegalim[50] appellatam ferunt, quod Burgos Gallos primum colonos habuerit, quibus antea cultoribus adimpleta[51] est.

65. Tarraconam[52] in Hispania[53] Scipiones construxerunt, ideo caput est Tarraconensis provinciae.

66. Afri[54] sub Hannibale maritima Hispaniae occupantes, Carthaginem Spartariam[55] construxerunt, quae mox a Romanis capta et colonia facta, nomen etiam provinciae dedit. Nunc autem a Gothis subversa atque in desolationem redacta est.

67. Caesaraugusta[56] Tarraconensis Hispaniae oppidum a Caesare Augusto situm[57] et nominatum, loci amoenitate et deliciis praestantius civitatibus Hispaniae cunctis, atque illustrius, florens sanctorum martyrum[58] sepulturis.

68. Saguntum Graeci ex insula Zacyntho profecti in[59] Hispaniam condiderunt, quam Afri postea bello impetitam deleverunt.

69. Emeritam Caesar Augustus aedificavit[60], postquam[61] Lusitaniam et quasdam[62] Oceani insulas[63] cepit, dans ei nomen ab[64] eo, quod ibi milites veteranos constituisset. Nam emeriti dicuntur veterani, solutique a[65] militia.

70. Olisipona[66] ab Ulixe[67] condita[68] et nuncupata, quo loco, sicut historiographi dicunt, coelum a terra et maria distinguuntur[69] a terris.

71. Hispalim Caesar Iulius condidit, quam ex suo[70] et Romae urbis vocabulo Iuliam Romulam[71] vocavit[72].

Gu. 1. — *opp. postea* vulg. — 39) Sic Arev. — *actu* vulg. — *tractu* Gu. 1. 2. ed. Goth. — 40) Sic Ar. — *Palantus* vulg. — 41) *ex eo* Gu. 1. — *Phocaeenses* pro *Phocenses* Ar. — 42) *nec* Gu. 2. va. — 43) *audierunt* Gu. 2. — 44) *ita* om. Gu. 2. — 45) *se* om. Gu. 1. — 46) *Marsiliam* va. — 47) Sic Gu. 1. — *nuncupaverunt* vulg. — *nuncuparunt* al. pr. — 48) *ait* pro *dicit* Gu. 1. 2. — 49) *Pictavis* Gu. 1. pr. — *Pictaves* Gu. 2. — 50) *Burdigallim* Gu. 1. — *Burdigalim* Gu. 2. — 51) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *impleta* vulg. — 52) Sic Arev. ubique. — *Terrac.* vulg. — 53) *Hispaniae* Gu. 2. — 54) Hanc §. Caesen. I. cum al. codd. om. — 55) *Spartiar.* ed. Goth. Z. Gu. 1. — *Karth.* Gu. 2. — 56) *Caesaraug.* om. va. — *Caesarea Aug.* Gu. 2. — 57) Vulg. *et situm*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — 58) *martyr.* om. Z. — 59) *in* om. Z. — *in Hispania* Gu. 2. al. — 60) *edidit* Gu. 1. — 61) *quam* Gu. 2. — 62) *quosdam* Z. — 63) *insulas* om. Z. — 64) *ab* om. Gu. 2. — 65) *a* om. Z. Gu. 2. Ar. — 66) *Ulyssipona . . . Hispalis* etc. . . . *caderet* om. cod. Zitt. — *Olisipona* scripsi cum Gu. 2. pr. va. Ar. — *Olisipara* Gu. 2. — 67) Sic Gu. 1. 2. pr. — *Ulysse* vulg. — 68) *est cond.* Ar. pr. *cond. est* va. — 69) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *disiunguntur* vulg. — 70) *nomine* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 71) *Romam* va. — 72) Sic Gu. 1. — *nuncupavit* vulg.

Hispalis aut a situ cognominata est, eo quod in solo palustri suffixis [1] profundo palis locata sit [2], ne lubrico atque instabili fundamento cederet [3].

72. Gades oppidum a Poenis [4] conditum, qui etiam [5] et Carthaginem Spartariam condiderunt.

73. Septa [6] oppidum, a montibus septem, qui a similitudine fratres [7] vocati [8] Gaditano imminent freto [9].

74. Tingis civitatis et Lixis [10] Antaeus auctor est, quem Hercules fertur luctae certamine superatum interfecisse. Lix autem a Lixo flumine Mauritaniae nuncupata, ubi Antaei [11] regia fuit, et Sala, quod [12] immineat Salae flumini [13].

75. Caesaream Mauritaniae oppidum Iuba rex Maurorum in honorem Caesaris Augusti condidit, quam ex eius nomine Caesaream appellavit, sicut Herodes aliam Caesaream in Palaestina, quae nunc urbs est [14] clarissima.

76. Icosium Caesariensis Mauritaniae oppidum [15], Hercule illic [16] transeunte, viginti a comitatu eius discedentes [17] construxerunt. Hanc [18] ne quis imposito a se nomine privatim gloriaretur, de condentium numero urbi Icosio nomen [19] datum [20].

77. Cyrene regina fuit Libyae, quae ex suo nomine civitatem Cyrenem [21] condidit, ex [22] qua et Libyam Cyrenensem vocavit.

CAP. II. *De aedificiis publicis.*

1. Civitas est hominum multitudo societatis vinculo adunata, dicta a civibus, id est ab ipsis incolis urbis, pro [23] eo, quod plurimorum consciscat et contineat vitas [24]. Nam urbs ipsa moenia sunt, civitas autem non saxa, sed habitatores vocantur.

2. Tres sunt autem [25] societates, familiarum, urbium, gentium.

3. Urbs vocata ab orbe, quod [26] antiquae civitates in orbes [27] fiebant, vel ab urbo [28] parte aratri, quo muri designabantur, unde est illud [29]:

Optavitque locum regno et concludere sulco.

Locus enim futurae civitatis sulco designabatur, id est aratro. Cato, *Qui urbem*, inquit, *novam condet* [30], *tauro et vacca aret*, *ubi araverit*, *murum faciat*, *ubi portam vult esse*, *aratrum sustollat et portet*, *et portam vocet.*

4. Ideo autem urbs aratro circumdabatur, dispari [31] sexu iuvencorum, propter commixtionem familiarum, et imaginem serentis fructumque reddentis. Urbs autem aratro conditur: aratro vertitur. Unde [32] Horatius [33]:

1) *suffixa* Gu. 1. 2. pr. — *in prof.* Gu. 2. — 2) *loc. est* Gu. 2. — 3) Sic Gu. 1. Ar. — *caderet* vulg. — 4) *a penis id est a Graecis* pr. va. — *a poetis* Z. — 5) *etiam* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *qui etiam* Ar. — 6) *Septem* Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 7) *fratris* Gu. 2. — om. Z. — 8) *sunt voc.* Gu. 1. 2. — 9) *eminet fretu* Z. — 10) Ed. Goth. *Tingis civitas et Lixis.* . Cod. Zittav. *Tingis civitatis, cuius Lixanteus.* — Gu. 2. *Tingis civitatis et Lixanteus.* — Al. edd. pr. va. *Tingis et lixis civitatis.* — 11) Sic Z. Ar. — *antea* vulg. — 12) *quae* Gu. 2. — 13) *Sale flumine* Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *est urbs* vulg. — 15) *oppid. Maurit.* Gu. 1. — 16) *illuc* Gu. 2. al. pr. va. — 17) *descendentes* Z. Gu. 1. 2. — 18) *ac* Ar. — 19) *nomen Icosium* Gu. 2. — 20) Vulg. *est datum*, sed *est* om. Gu. 1. 2. — *dat est* Z. — 21) *Cyrenen* Gu. 1. 2. — 22) *a qua* Ar. — 23) *pro* om. Gu. 2. — 24) *consciscat plurimorumque vitas consciat* Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. — *tres autem sunt* vulg. — *tres autem soc. sunt* Gu. 2. — *sunt* om. Z. — 26) *quia* Gu. 2. — 27) Sic Z. Gu. 1. ed. Goth. — *orbem* Ar. — *orbe* vulg. — 28) *orbe* va. — *urbe* Z. — 29) Versus est e duobus Virgilii locis conflatus. Verba: *Optavitque locum regno* sunt ex Aen. l. III, 109. — vv. *et concludere sulco* ex Aen. I, 425. Similem duo-

Imprimeretque muris
Hostile aratrum.

5. Oppidum quidam ab oppositione murorum dixerunt, alii ab opibus recondendis, eo quod sit munitum, alii quod sit in eo[34] conventus habitantium, qui[35] opem det mutuam contra hostem. Nam primi[36] homines tanquam nudi et inermes nec contra belluas praesidia habebant, nec receptacula frigoris et caloris, nec ipsi inter se homines ab hominibus satis erant tuti.

6. Tandem naturali solertia speluncis silvestribusque tegumentis tuguria sibi et casas[37] virgultis arundinibusque contexuerunt[38], quo esset vita tutior, ne iis, qui nocere possent, aditus esset. Haec est origo oppidorum, quae quod opem darent, idcirco oppida nominata dixerunt[39]. Oppidum autem magnitudine[40] et moenibus discrepare[41] a vico et castello et pago.

7. Civitates autem aut coloniae, aut municipia, aut vici, aut castella, aut pagi appellantur.

8. Civitas proprie dicitur, quam non advenae, sed eodem innati[42] condiderunt. Ideoque urbes a propriis civibus conditae civitates, non coloniae nuncupantur.

9. Colonia vero est, quae defectu indigenarum novis cultoribus adimpletur. Unde et colonia a cultu agri est dicta.

10. Municipium est, quod permanente[43] statu civitatis ius aliquod minoris, aut maioris officii a principe impetrat. Dictum autem[44] municipium a muniis, id est officiis, quod tantum munia, id est tributa debita reddant, vel munera[45]. Nam liberales et famosissimae causae, et quae ex principe proficiscuntur, ibi non aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent.

11. Vici et castella et pagi ii sunt, qui nulla dignitate civitatis[46] ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur, et propter parvitatem sui maioribus civitatibus attribuuntur.

12. Vicus autem dictus ab ipsis tantum habitationibus[47], vel[48] quod vias habeat tantum sine muris. Est autem sine munitione murorum, licet et[49] vici dicantur ipsae habitationes urbis. Dictus autem[50] vicus, eo quod sit vice civitatis, vel quod vias habeat tantum sine muris.

13. Castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi casam altam, cuius pluralis[51] numerus castra, diminutivum castellum est: sive quod castrabatur licentia inibi habitantium, ne passim vaga hosti pateret[52].

14. Pagi sunt loca apta aedificiis[53], inter agros habitantibus. Haec et conciliabula dicta, a conventu et societate multorum in unum.

rum versuum copulationem habes ap. Isidor. l. I. c. 36, 12. ubi vid. not. 47. — 30) *condet* pro *condit* Gu. 1. — Et esse hunc futuri usum pro usitatiore praesentis solemnem Catoni, satis ostendunt eius libri de re rust. Eundem locum citat Serv. ad Aen. V, 755., unde sua hausit Isidor. Vide Lion. Fragm. Cat. p. 30., qui *condet* nescio unde recepit. — 31) *a disp.* Gu. 1. — 32) *unde et* va. — 33) Locus est Od. I, 16, 19. seq. — 34) *alii, quod sibi conventus* Ar. va. — 35) *qui* pro *et* Gu. 1. — utrumque om. Ar. va. — 36) Sic Gu. 1. — *primum* vulg. — 37) *tug. et cas. sibi* Z. — 38) *contexerunt* Z. Gu. 2. — 39) *nominaverunt* Z. — 40) *et magnit.* Z. — 41) Sic Gu. 1. al. — *discrepat* vulg. — 42) *solo* add. vulg., quod om. Gu. 1. — 43) Sic Gu. 1., qui *quod* om. — Vulg. *manente.* — *quo* Gu. 2. va. — 44) *est* add. Z. — 45) *reddat* Gu. 2. — *redduntur* va. Ordinem verborum pro vulg. *trib. deb. vel munera redd.* recepi e Gu. 1. — 46) *civ. dign.* Z. — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. va. al. *a vicinis . . habitatoribus.* Videtur autem ab οἶκος derivare velle. — 48) *vel quod vias hab. tant.* om. Z. va. (quae edit. etiam vv. *sine muris* om.) — 49) *et* om. Gu. 1. — 50) *autem* om. Z. — 51) *est* add. va. — 52) *vagantes . . paterent* al. — 53) Sic Gu. 1. — *apta aedif. loca* vulg.

15. Compita sunt, ubi est usus[1] conventus fieri rusticorum, et dicta compita, quod loca multa[2] in agris[3] eodem competant[4], et quo convenitur[5] a rusticis.

16. Suburbana sunt circumiecta civitatis aedificia, quasi[6] sub urbe.

17. Moenia sunt muri civitatis, dicta[7] ab eo, quod muniant civitatem, quasi munimenta urbis[8], id est tutamenta.

18. Munium autem dictum, quasi manu factum, sic et[9] muri a munitione dicti, quasi muniti, eo[10] quod muniant et tueantur interiora civitatis[11]. Moenia autem duplicem habent significationem. Nam interdum moenia abusive dici[12] omnia aedificia publica civitatis, ut[13]:

Dividimus muros, et moenia pandimus urbis.

Proprie autem moenia sunt tantum muri.

19. Murus[14] autem turribus propugnaculisque ornatur.

Turres vocatae, quod teretes sint et longae. Teres enim aliquid rotundum est[15] cum proceritate, ut columna. Nam quamvis quadratae, aut[16] latae construantur[17], procul tamen videntibus[18] rotundae existimantur[19], ideo, quia omne[20] cuiusque[21] anguli simulacrum per longum aeris spacium evanescit atque consumitur, et rotundum videtur.

20. Propugnacula pinnae murorum sunt dicta, quia ex his propugnatur.

21. Promurale vero eo[22], quod sit[23] pro munitione muri[24]. Est enim murus proximus ante[25] murum.

22. Porta dicitur, quia potest vel importari aliquid, vel exportari[26]. Proprie autem porta aut urbis, aut castrorum vocatur[27], sicut superius dictum est. Vicus, ut praedictum[28], ipsae habitationes urbis sunt, unde et vicini[29] dicti sunt[30]. Viae ipsa spacia angusta, quae inter vicos sunt.

23. Plateae perpetuae ac letiores civitatum viae sunt[31], iuxta proprietatem linguae Graecae a latitudine nuncupatae: πλάτος enim Graeci latum dicunt.

24. Quintana[32] pars plateae quinta est, qua progredi carpentum[33] potest.

25. Cloacae dictae, quod iis aquae colantur[34]. Has primum Romae fecisse[35] Tarquinium Priscum, ut quotiens pluviarum inundatio existeret, per eas aquae extra civitatem emitterentur, ne maximis perpetuisque tempestatibus planitiem, vel fundamenta urbium strages aquarum subverteret.

26. Imbuli[36], vel[37] quia sub volumine sunt, vel quia sub iis ambulant. Sunt enim porticus[38] hinc inde platearum.

1) Sic Gu. 1. — *usus est* vulg. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. — *quia multa loca* vulg. — 3) *in agro* Z. Gu. 2. ed. Goth. — 4) Sic Gu. 1. al. — *competunt* vulg. — 5) *quod* Gu. 1. — *conveniuntur* Gu. 1. 2. pr. — 6) *et quasi* Gu. 1. 2. — 7) Sic Z. Gu. 2. Ar. — *dicti* vulg. — 8) Sic Z. Gu. 1. al. — *civitatis* vulg. — *civ. vel urbis* va. — 9) *sicut et* va. — *sic et* om. Gu. 2. — *munus* addit Gu. 1. — 10) *eo* om. Z. — 11) Sic Gu. 1. — *urbis* vulg. — 12) *solent* add. vulg. Om. Gu. 1. Inclusit Arev. — 13) Virgil. Aen. II, 234. — 14) *Muri* Gu. 2. al. — *ornantur* iidem. — 15) Sic Gu. 1. — Vulg. *Teres enim est.* — Z. *Teres est enim.* — *est* om. Gu. 2. — 16) *et* Gu. 1. — 17) *turres constr.* Z. — 18) *a vident.* Gu. 2. va. — 19) *aestim.* Gu. 2. — 20) *omnis* Z. al. Om. Gu. 2. — 21) *uniuscuiusque* Gu. 2. — 22) *eo* om. Z. — 23) *fit* Z. — 24) *muro* al. Ar. — 25) *id est ante* Arev. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *vel imp. vel exp. aliq.* — Ed. va. *quia potest per eam aliquid vel imp. vel exp.* — 27) Sic Z. Gu. 1. 2. — *vocitatur* vulg. — 28) *est* add. vulg. Om. Gu. 1. — 29) *vici* Z. — 30) *sunt* add. Gu. 1. — 31) *sunt viae* Z. — 32) Sic Ar. — *Quintanae* vulg. — 33) Sic Gu. 1. — *carp. progr.* vulg. — 34) Sic Gu. 1. — *percol. aquae* vulg. — 35) *dicunt* add. vulg. Om. Z. Gu. 1. 2. al. — 36) *Imboli* Ar. — *Imbulia, quia subvelamina sunt* al. — 37)

27. Forus[39] est exercendarum litium locus a fando dictus, sive a Phoroneo rege, qui primus Graecis legem[40] dedit. Haec loca et prorostra[41] vocantur, ideo, quod bello[42] Punico captis navibus Carthaginensium, rostra ablata sunt, et in foro Romano praefixa, ut essent[43] huius insigne[44] victoriae.

28. Curia dicitur eo, quod ibi cura per senatum de cunctis administretur[45].

29. Praetorium eo[46], quod ibi praetor resideat[47] ad discutiendum.

30. Gymnasium generalis[48] exercitiorum locus. Tamen apud Athenas erat locus[49], ubi discebatur philosophia, et sapientiae exercebatur[50] studium. Nam γυμνάσιον Graece vocatur[51], quod Latine exercitium dicitur, hoc est meditatio. Sed et balneae[52] et loca cursorum et athletarum gymnasia sunt, eo quod illic omnes[53] in suae artis studio exercitentur.

31. Capitolium Romae vocatum, eo quod fuerit Romanae urbis et religionis caput summum. Alii autem[54] aiunt, cum Tarquinius Priscus Capitolii fundamenta[55] Romae aperiret, in loco fundamenti caput hominis literis Tuscis notatum invenit, et proinde Capitolium nominavit[56].

32. Arces sunt partes urbis excelsae atque munitae. Nam quaecunque tutissima urbium sunt[57], ab arcendo hostem arces vocantur. Unde et[58] arcus et arca.

33. Circum Romani dictum putant a circuitu equorum, eo quod ibi circum[59] metas equi currant[60].

34. Theatrum autem ab spectaculo[61] nominatum, ἀπὸ τῆς ϑεωρίας[62], quod in eo populus stans desuper atque spectans, ludos scenicos contemplaretur.

35. Amphitheatrum vero[63] vocatum[64], quod ex duobus sit theatris compositum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatri[65] est, semicirculi figuram habens.

36. Labyrinthus est perplexis parietibus aedificium, qualis est[66] apud Cretam a[67] Daedalo factus, ubi fuit[68] Minotaurus inclusus, in[69] quo si quis introierit[70] sine glomere lini, exitum invenire non valet. Cuius aedificii talis est situs, ut aperientibus fores[71], tonitruum intus terribile audiatur[72]. Descenditur centenis[73] ultra gradibus, intus simulacra et monstrificae[74] effigies, in[75] partes diversas transitus innumeri per tenebras, et caetera ad errorem[76] ingredientium facta, ita ut de tenebris eius ad lucem venire impossibile[77] videatur. Quatuor sunt autem[78] labyrinthi, primus Aegyptius, secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia, omnes ita constructi, ut dissolvere eos nec ulla quidem secula[79] possint.

vel . . vol. sunt om. Gu. 2. — 38) *portici* Z. al. — 39) *Forum* Z. — 40) Sic Z. Gu. 1. va. — vulg. *leges*. — 41) *pro rostris* Arev. — 42) Vulg. *ex bello*, sed *ex* om. Gu. 1. — 43) *esset* Arev. — 44) *insignum* Z. — 45) *administraretur* va. — 46) *eo* om. Z. — 47) Sic Gu. 1. al. — *sedeat* vulg. — 48) *est* add. vulg. Om. Gu. 1. *generalis Graecorum exerc.* va. — 49) Sic Gu. 1. — *locus erat* vulg. — 50) *exercitabatur* Gu. 2. — 51) *vocatur* om. va. — 52) Sic Gu. 1. — *balnea* vulg. — 53) *homines* Gu. 2. al. — 54) *autem* addidi e Gu. 1. — 55) *fundamentum* Gu. 2. — 56) Sic Gu. 1. — *appellavit* vulg. — 57) *sunt urb.* Z. — 58) *et* om. Gu. 2. — 59) *circa* al. — 60) *currunt* Z. — 61) Sic Gu. 1. va. — *a spect.* vulg. — 62) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. pr. Ar. — *ἀπὸ τοῦ ϑεᾶσαι* vulg. — Om. Z. va. — 63) *vero* om. Z. Gu. 2. — 64) *est voc.* Z. — 65) *est medio amphitheatrum* Z. — *amphitheatro* Gu. 1. 2. — 66) *fuit* Gu. 2. — 67) *Creta* solum, ablativo casu Z. — 68) Sic Z. Gu. 1. 2. — vulg. *fuerit*. — 69) *in* om. al. — 70) *si qui introiret* al. — 71) *foris* Z. — 72) *auditur* va. — 73) *millenis* Gu. 2. — 74) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — vulg. *monstriferae* — 75) *inter* Z. — 76) *ad terrorem* al. — 77) *esse* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. va. Ar. — 78) *autem* addidi e Gu. 1. pr. Ar. — *Quat. autem sunt* Z. Gu. 2. va. — 79) Sic Gu. 1. — *nec ulla saec. quidem* vulg. — *ulla* om. Z. Ar.

37. Pharus est turris[1] maxima, quam Graeci ac[2] Latini in commune[3] ex[4] ipsius rei usu Pharum appellaverunt[5], eo quod flammarum indicio longe videatur a navigantibus, qualem[6] Ptolemaeus[7] iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Usus eius est[8] nocturno navium[9] cursu[10] ignes ostendere, ad pronuntianda[11] vada, portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos[12] incidant. Nam Alexandria fallacibus[13] vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portubus[14] machinas ad praelucendi ministerium fabricatas pharos dicunt. Nam *φῶς* lux est, *ὅρασις* visio dicitur[15]. Unde et lucifer Graece *φώσφορος* appellatur.

38. Cocleae sunt altae et rotundae turres, et dictae cocleae, quasi cycleae[16], quod in eis tanquam per circulum orbemque conscendatur, qualis est Romae CLXXXV[17] pedibus.

39. Thermas[18] appellatas[19], quod caleant. Graeci enim *θερμὸν* calorem vocant[20].

40. Balneis vero nomen inditum a levatione moeroris. Nam Graeci *βαλανεῖον* dixerunt, quod anxietatem animi tollat. Haec et gymnasia dicuntur, quia[21] ibi athletae uncto corpore et perfricato manibus exercitantur. Nam *γυμνάσιον* Graece, Latine exercitium dicitur[22].

41. Apodyterium, ubi lavantium vestimenta ponuntur, ab exuendo scilicet[23] dictum. *Ἀποδύειν*[24] enim Graece exuere dicitur.

42. Propina[25] Graecus sermo est, qui[26] apud nos corrupte popina[27] dicitur. Est autem locus iuxta balneas publicas[28], ubi post lavacrum a fame et siti reficiuntur. Unde et propina[29] et propinare dicitur. *Πεῖνα* enim Graece famem significat, eo quod hic locus famem tollat.

43. Tabernae olim vocabantur aediculae plebeiorum parvae et simplices in vicis, axibus[30] et tabulis clausae, unde et tabernariae[31], quod ibi[32] solebant[33] consedere[34]. Dictae autem tabernae[35], quod ex tabulis lignis[36] erant constructae, quae nunc et si non speciem, nomen tamen pristinum retinent.

44. Macellum dictum, quod ibi mactantur[37] pecora, quae mercantibus venundantur[38].

45. Mercatum autem a commercio nominatum. Ibi enim res vendere, vel emere solitum est[39], sicut et teloneum[40] dicitur, ubi merces navium et nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vectigalis exactor sedet, pretium rebus impositurus, et voce a mercatoribus flagitans.

46. Carcer est, a quo prohibemur[41] exire, et dictus carcer a coercendo[42].

1) Sic Gu. 1. — *turris est* vulg. — 2) *ac* pro *et* Z. Gu. 1. 2. va. — 3) *communiter* al. — 4) *ex* pro *ab* Z. Gu. 1. 2 Ar. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — vulg. *appellaverint*. — 6) *quam* Z. — 7) *Ptolom.* Z. — 8) *est* om. Z. — 9) *navigium* Z. — *navigantium* al. — *navigantibus* Gu. 2. — 10) Sic Gu. 1. 2. — *curso* Z. — *cursui* vulg. — 11) *praenuntianda* Arev. — 12) *scopulis* Gu. 2. — 13) *fallentibus* Z. — 14) *portibus* Ar. pr. — *porticibus* Z. Gu. 2. al. va. — 15) *ὅρασις* pro vulg. *ὁρᾶν* Ar. — *oros* Z. Gu. 1. 3. 4. — *foros* Gu. 2. pr. va. — *visio dicitur* pro vulgatae lectionis simplici *videre* exhibent Z. Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. Ar. — 16) *cicliae* Gu. 1. — 17) CLXXV Ar. Gu. 2. — 18) *Thermae . . . Propina . . . famem tollat* om. Z. — 19) Sic Gu. 1. 2. al. — *Thermae appellatae* vulg. — 20) *Termon Graece calor vocatur* Gu. 2. — 21) *quod* Gu. 2. — 22) *γυμνὸς vero* (*enim* Ar.) *nudus* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 23) *scilicet* addidi e Gu. 1. 2. — 24) *ἀποδετερειν* Gu. 1. — *apoleterin* Gu. 2. va. — *apodeterin* Gu. 3. 4. — 25) *Popina* Arev. pr. va. — 26) *quae* Gu. 2. pr. — 27) *propina* Ar. pr. va. — 28) Sic Gu. 1. — *balnea publica* vulg. — 29) *et propina* om. Gu. 2. — 30) *saxis* Z. — 31) *tabernarii* Gu. 2. va. — 32) *ibi* om. al. pr. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *soleant* vulg. — 34) *considere* al. — 35) *tabernariae* al. — 36) *lignisque* Z. Gu. 2. Ar. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *mactentur* vulg. — 38) *venund. merc.* va. — 39) *solent* Gu. 2. — 40) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *telonium* vulg. — 41) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *prohibentur* vulg. — 42) Vulg.

CAP. III. *De habitaculis.*

1. Habitatio ab habendo[43] vocata, ut Habitare casas.

Domus ex Graeca interpretatione[44] vocata. Nam δώματα Graeci tecta dicunt.. Est autem domus familiae unius[45] habitatio[46], sicut orbis domicilium totius generis humani.

2. Omne aedificium[47] antiqui dicebant aedem[48]. Alii aedem ab edendo[49] sumpsisse nomen existimant, dantes exemplum de Plauto[50]:

Si vocassem vos in aedem ad prandium.

Hinc et aedificium, eo quod fuerit prius ad edendum factum.

3. Aula domus est regia, sive spaciosum habitaculum, porticibus[51] quatuor conclusum.

4. Atrium magna aedes[52] est, sive amplior et spaciosa domus, et dictum est atrium, quod[53] addantur ei tres porticus extrinsecus. Aliis atrium quasi ab igne[54] et lychno[55] atrum dixerunt. Atrum enim fit ex fumo.

5. Palatium a Palante principe Arcadum dictum, in cuius honores[56] Arcades Palanteum oppidum construxerunt, et regiam in ipsius nomine conditam Palatium vocaverunt.

6. Thalamum hac ex causa vocatum ferunt. Cum enim raptae[57] fuissent a Romanis Sabinae, ex quibus cum una ante alias specie nobilis[58] cum magna omnium admiratione raperetur, Talassioni[59] duci eam dari oraculo responsum est[60], et quoniam hae nuptiae feliciter cesserant, institutum est, ut in omnibus nuptiis thalami nomen iteretur. Aegyptii quoque lingua sua loca, in quibus nubentes succedunt[61] et incubant[62], thalamum nominant.

7. Coenaculum dictum a communione vescendi, unde et coenobium congregatio[63]. Antiqui enim publice et in commune vescebantur, nec ullius convivium singulare erat[64], ne in occulto deliciae gignerent luxuriam[65].

8. Triclinium coenaculum[66], a tribus lectulis discumbentium dictum. Apud veteres enim in loco, ubi convivii apparatus exponebatur, tres lectuli strati erant, in quibus discumbentes epulabantur. Κλίνη[67] enim Graece lectus[68], vel accubitus[69] dicitur, unde[70] confectum est, ut triclinium diceretur.

9. Cella dicta, quod nos occultat et celat[71].

Cubiculum dictum[72], quod eo[73] cubamus[74], ibique[75] dormientes requiescamus.

add. *Hinc Fronto: ut pergraecari potius amoenis locis, quam coerceri carcere videretur.* Haec om. Gu. 1. 2. 3. va. Caes. I. Variae lect. sunt hae: *Frontoni* Z. — *carcere* om. id. cod. — *viderentur* Z. Ar. — 43) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *habitando* vulg. — 44) Sic Gu. 1. — *appellatione* vulg. — 45) Sic Gu. 1. — *unius fam.* vulg. — 46) Vulg. add. *sicut* (*et sicut* Z.) *urbs unius populi*, quae om. Gu. 1. — 47) *domus* add. Z. Gu. 2. va. — 48) Sic Gu. 1. — *aedem appellaverunt* vulg. — 49) *quidem* add. vulg., quod om. Gu. 1. — *quiddam* Gu. 2. — 50) *de Platone* pr. va. Locum Plauti in his, quae extant, non inveni. — 51) *porticibusque* vulg., sed *que* om. Z. Gu. 1. — 52) *aedis* Z. Gu. 2. — 53) *eo quod* vulg., sed *eo* om. Gu. 1. — 54) *ab igni* Gu. 2. — 55) Sic Grial. et Arev. e cod. Rom. — *ligno* vulg. — 56) Sic Gu. 1. — *honore* vulg. — 57) *captae* Z. — 58) *nobilitatis* va. — 59) Sic Ar. — *Talamoni* vulg. — 60) Sic Gu. 1. — *orac. resp. est dari* vulg. — 61) *et succed.* Z. — 62) *incubunt* va. — *incumbunt* al. — 63) *est congr.* Z. — 64) *erat* om. pr. — 65) Sic Gu. 1. — *lux. gign.* vulg. — 66) Vulg. *est coen.*, sed *est* om. Gu. 1. — 67) *Climon* Z. — *Clinon* Gu. 1. pr. — *clynion* Gu. 2. va. — 68) *lectum* Z. Gu. 2. — *lectulus* al. — 69) *accubitum* Z. Gu. 1. 2. — 70) Sic Gu. 1. — *ex quo* vulg. — 71) Sic Gu. 1. al. — *occultet et celet* vulg. — 72) Sic Gu. 1. — *Cubiculum vero, quod* etc. vulg. — 73) *in eo* al. — 74) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *cubemus* vulg. — 75) *atque ibi* Gu. 2.

Cubile vero[1] cubandi locus est.

Secessus[2], quod sit locus secretus, id est sine accessu.

10. Diversorium dictum, eo quod ex diversis viis ibi conveniatur.

Hospitium sermo Graecus est, ubi quis ad tempus hospitali iure inhabitat, et iterum[3] inde transiens migrat. Inde et metatum, quod[4] mutatur. Unde et[5] legitur: *et castra metati sunt* pro mutaverunt. Non enim[6] permanet exercitus, sed pertransit.

11. Moenius[7] collega Crassi in foro proiecit materias, ut essent loca, in quibus spectantes insisterent, quae ex nomine eius Moeniana appellata sunt[8]. Haec et[9] solaria, quia patent soli, post haec alii lapide, alii materia aedificavere porticibus[10] moeniana, et foribus et domibus adiecerunt.

12. Tabulata olim fiebant ligneae domus[11]. Inde nomen permanet tabulatorum[12].

Hypogeum[13] est constructum sub terris aedificium, quod nos antrum, vel speluncam dicimus.

Solarium[14], quod soli et auris[15] pateat[16], qualis fuit locus[17], in quo David Bethsabee[18] lavantem[19] aspexit et adamavit.

13. Cum Hierosolymam Antiochus obsideret, Hircanus princeps Iudaeorum reserato David sepulcro, tria milia auri talenta[20] inde abstraxit[21], ex quibus CCC[22] Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret, atque ut facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus Xenodochia, quibus adventum susciperet pauperum et[23] peregrinorum, unde et vocabulum sumpsit. Nam ex Graeco in Latinum ξενοδοχεῖον peregrinorum susceptio nuncupatur. Ubi autem aegrotantes de plateis colliguntur, νοσοκομεῖον Graece dicitur[24], in quo consumpta languoribus atque inediis[25] miserorum membra foventur.

CAP. IV. *De aedificiis sacris.*

1. Sacra sunt loca, divinis cultibus instituta, utpote ea, in quibus litantibus de more pontificibus consecrantur altaria[26].

Sancta[27] iuxta veteres exteriora templi sunt.

2. Sancta[28] autem sanctorum locus templi secretior, ad quem nulli[29] erat accessus, nisi tantum sacerdotibus[30]. Dicta autem Sancta[31] sanctorum, quia exteriore[32] oraculo sanctiora sunt, vel[33] quia sanctorum comparatione[34] sanctiora sunt, sicut Cantica canticorum cantica[35] uni-

1) *vero* pro *autem* Gu. 1. — 2) *ut secessus* Z. — 3) *iterum* om. Z. — 4) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 5) *et* om. Gu. 2. pr. va. — 6) *illic* add. vulg. — om. Gu. 1. — 7) *Moeniana dicta sunt, quod maneamus* vulg. praecedit, sed omittunt ea Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *Moenius* pro vulg. *Moenianus* scripsi cum Arev. — 8) Sic Gu. 1. 2. — *appellata est* vulg. — *est* om. Ar. Cod. Zittav. om. vv. *moen. appell. . . porticibus.* — 9) *hoc est* Gu. 1. — *haec sunt* Gu. 2. pr. va. — 10) *portibus* va. — 11) Sic Gu. 1. — *ligneae domus fiebant* vulg. — 12) *et tabul.* Z. — 13) Sic Arev. — *Apogeum* vulg. — 14) *dictum* add. Gu. 2. va. — 15) *solis auris* Gu. 2. — *aurae* ed. Goth. cod. Zittav. — 16) *patet* Z. — 17) *locus fuit* Z. — 18) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *Bersabeae* vulg. — 19) *se* add. Z. — 20) *talenta auri* va. — 21) *extraxit* Gu. 1. — 22) *triginta* Gu. 1. — 23) *et* om. Ar. — 24) *dic. Gr.* Z. — 25) *inedia* Arev. — 26) Sic Gu. 1. — Vulg. *in quibus alt.* — 27) *Sacra* Z. — 28) *Sacra* Z. — 29) *nullius* Gu. 2. — 30) Sic Gu. 1. al. — *sacerdoti* vulg. — *sacerdotis* Gu. 2. pr. — 31) *Sacra* Z. — 32) Sic Gu. 1. — *exteriori* vulg. — Vv. *exter. orac.* om. Gu. 2. — 33) *vel quia . . sanctiora sunt* om. Gu. 2. Caesen. I. — 34) *ad sanctiorum* (*sanctorum* Gu. 1.) *comparationem* Z. — 35) *quia cant.* vulg. — *quia* om. Gu. 1. — 36) *enim* om. Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. — *exstat* vulg. — 38) *Sancire est autem* Z. Gu. 2. pr. va. — 39) *confirmatione* Gu.

versa praecellunt. Sanctum autem a sanguine hostiae nuncupatum. Nihil enim[36] sanctum apud veteres dicebatur, nisi quod hostiae sanguine esset consecratum, aut conspersum. Item sanctum, quod constat[37] esse sancitum. Sancire autem est[38] confirmare et irrogatione[39] poenae ab iniuria defendere, sic[40] et leges sanctae, et muri[41] sancti[42] esse dicuntur.

3. Propitiatorium[43] quasi propitiationis[44] oratorium. Propitiatio[45] enim placatio est. Oracula dicta eo, quod inde responsa redduntur[46], et oracula ab ore[47].

4. Penetralia secreta sunt oraculorum, et penetralia dicta sunt[48] ab eo, quod est penitus, hoc est pene intus.

Oratorium orationi tantum est[49] consecratum, in quo nemo aliquid[50] agere debet, nisi ad quod est factum, unde et[51] nomen accepit.

5. Monasterium unius monachi habitatio est[52]. Monos enim apud Graecos solus, sterium statio, id est habitatio solitarii.

6. Coenobium[53] et[54] ex Graeco et Latino videtur esse compositum. Est enim habitaculum plurimorum in commune viventium: *κοινὸν* enim Graece commune dicitur[55].

7. Templi[56] generale nomen[57], pro locis enim quibuscunque magnis antiqui templa dicebant. Et templa dicta, quasi tecta ampla[58]. Sed et locus designatus ad orientem a contemplatione templum dicebatur. Cuius partes quatuor erant, antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra ad septentrionem, dextra ad meridiem[59] spectans[60], unde et quando templum construebant, orientem spectabant aequinoctialem, ita ut lineae ab ortu ad occidentem missae fierent partes coeli dextra sinistraque[61] aequales, ut qui consuleret ac deprecaretur, rectum aspiceret orientem.

8. Fana dicta a Faunis, quibus templa error gentilium construebat, unde et[62] consulentes daemonum responsa audirent.

9. Delubra veteres dicebant templa habentia fontes[63], quibus ante ingressum diluebantur, et appellari[64] delubra a diluendo. Ipsa[65] sunt nunc[66] aedes cum sacris fontibus, in quibus fideles regenerati purificantur, et bene quodam praesagio delubra appellata sunt[67]. Sunt enim in ablutionem peccatorum.

10. Fons autem[68] in delubris locus est regeneratorum[69], in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio[70] formantur, tres in descensu et tres in ascensu. Septimus vero hic[71] est,

2. — 40) *sicut* Gu. 1. — 41) *muri* pro *mores* Gu. 1. Ar. — *et mores et muri* Z. — 42) *sancti* om. Z. — 43) Praecedunt vulgo haec: *Propitiatorium oraculum inter duo Cherubin. Et dictum*, quae om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 44) *propitium* pr. — 45) *Propit. . . est* om. Gu. 2. — 46) *reddantur* Gu. 2. va. — 47) *quasi ab ore* Gu. 2. va. — 48) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. al. — 49) *est* om. Gu. 2. — 50) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *aliud* vulg. — 51) Sic Z. Gu. 2. — *et unde et nomen acc.* Gu. 1. — *et* om. vulg. — 52) Sic Z. Gu. 1. 2. — Vulg. *Mon. id est solitarii habitatio.* — Codd. Gu. 1. 2. 3. pr. va. Ar. addunt haec: *Monos* (*Mono* Gu. 1. 2.) *enim apud Graecos* (*Graece* Gu. 2.) *solus*, *sterium* (*sterio* Z. Gu. 1. 3. pr. va.) *statio* (*habitatio vel statio* va.) (*dicitur* add. Z.), *id est habitatio solitarii* (*solitarii hab.* Z. Gu. 2. 3. pr. va. Ar.) — 53) *vero* add. Z. Gu. 2. — 54) *et* addidi e Gu. 1. — 55) *dicunt* Gu. 2. — 56) *Templa* Gu. 1. — 57) Sic Gu. 1. — *nomen gen.* vulg. — 58) *ampla tecta* Gu. 2. — 59) *a meridie* Gu. 2. — 60) *aspectans* Gu. 1. — *exsp.* Z. Gu. 2. — 61) Sic Gu. 1. va. — *dextra et sin.* Z. — *dextra atque sin.* Ar. — 62) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. — 63) Sic Gu. 1. — *font. hab.* vulg. — 64) *appellantur* Ar. — 65) *Ipsae* Gu. 2. — 66) Sic Gu. 1. 2. va. — *nunc sunt* vulg. — 67) Sic Gu. 1. — *sunt app.* vulg. — 68) *enim* Z. — 69) Sic Gu. 1. — *loc. reg. est* vulg. — 70) *ministerio* Gu. 1. al. — 71) Sic Gu. 1. — *is* vulg. — *idem* va.

qui et quartus[1], id est similis Filio hominis, extinguens fornacem ignis, stabilitatem[2] pedum, fundamentum aquae, in quo divinitatis plenitudo[3] habitat corporaliter.

11. Basilicae[4] prius vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent. Nam βασιλεὺς rex, et basilicae regiae habitationes. Nunc autem ideo divina templa basilicae nominantur, quia ibi regi omnium deo cultus et sacrificia offeruntur.

12. Martyrium[5] locus martyrum[6] Graeca derivatione, eo quod in memoriam martyris[7] constructum sit[8], vel quod sepulchra sanctorum ibi sint[9] martyrum.

13. Aram quidam vocatam dixerunt, quod ibi incensae[10] victimae ardeant. Alii aras dicunt a precationibus, id est[11], quod[12] Graeci ἄρας dicunt[13], unde contra imprecatio κατάρα[14] dicitur. Alii volunt ab altitudine aras, sed male[15].

14. Altare autem ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara.

15. Pulpitum, quod in eo lector, vel psalmista positus in publico conspici a populo possit, quo[16] liberius audiatur.

16. Tribunal eo, quod inde[17] a sacerdote tribuantur praecepta vivendi. Est enim locus in sublimi[18] constitutus, unde universi[19] conspici[20] possint. Alias tribunal a tribubus denominatum, quod ad illum[21] tribus convocentur[22].

17. Analogium dictum, quod sermo inde praedicetur[23]. Nam λόγος Graece sermo dicitur, quod et ipsum altius situm est[24].

CAP. V. *De repositoriis.*

1. Sacrarium proprie est locus[25] templi, in quo sacra reponuntur, sicut donarium est, in quo collocantur[26] oblata, sicut lectisternia dicuntur, ubi homines sedere consueverunt. Ab inferendis igitur[27] et deportandis sacris[28] sacrarium nuncupatur.

2. Donaria vero eo, quod ibi dona reponantur, quae[29] in templis offerri[30] consueverunt[31].

3. Aerarium vocatum, quia prius aes signatum ibi[32] recondebatur. Hoc enim prius[33] in usu erat auro argentoque nondum signato, ex quorum metallis quamvis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab eo metallo, unde pecunia nomen sumpsit et initium[34].

1) *unus* Z. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. ed. Goth. — *stabilimentum* vulg. — 3) Sic Gu. 1. — *plenit. divin.* vulg. — *omnis plen. divin.* Arev. — 4) *Basilis* Gu. 1. — 5) *Martyria* Gu. 2. — 6) *Martyrii* Z. va. — *martyris* al. — 7) *martyrum* va. — 8) Sic Gu. 1. — *sit constr.* vulg. — 9) *sunt* Z. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *incensae ibi* vulg. — 11) *id est* al. om. — 12) Sic Gu. 1. — *quas* vulg. — 13) Sic Gu. 1. — *vocant* vulg. — Om. Z. — 14) Sic Arev. — *satura* vulg. — 15) *sed non* Z. — 16) *quod* Z. Gu. 2. — 17) *ibi* Z. — 18) *in sublime* Z. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *universa* vulg. — 20) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *exaudiri* vulg. — 21) *illud* Gu. 2. va. — 22) *convocetur* Z. Gu. 1. al. — *evocentur* Gu. 2. — 23) *praedicatur* Z. — 24) Add. h. l. Gu. 1. haec, quae ad v. *Pulpitum* dicuntur ab Isidoro. — 25) *locus est* Gu. 2. — 26) *collocatur* Gu. 1. — 27) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *ergo* vulg. — 28) *sacris* om. Gu. 1. — 29) *quod* Gu. 1. — 30) *offerre* Z. — 31) *consueverant* Gu. 1. al. — 32) *prius ibi aes* va. — 33) Sic Gu. 1. — *olim* vulg. — 34) Sic Gu. 1. — *unde pec. initium sumpsit* vulg. — 35) *vero* om. Z. Gu. 2. — 36) *tantum, ubi* Gu. 2. — 37) *sunt* add. va. — *armentorum* Gu. 2. — 38) *unde et* Gu. 2. — 39) Iuven. Sat. XIII, 83. — 40) *habet* Gu. 2. — 41) *a* addidi e Z. Gu. 1. — 42) *positorium* Z. — 43) Sic Z. Gu. 1. 2. — *id est* vulg. — 44) *eo quod ibi* Gu. 2. — 45) *colliguntur* Z. — 46) *supers. vict.* Gu. 2. — 47) *autem* om. Z. — 48) Sic Gu. 1. — Vulg. *cell. est pauc. dier. prompt. vero* (*vero est* Gu. 2.) *temp. long.* — 49) *autem* om. Gu. 2. — 50) *a Graeco verbo* va. — *Graece verbum* Z. — *Graeco verbum* Gu. 2. — *Grae-*

4. Armarium locus est, ubi quarumcunque artium instrumenta ponuntur. Armamentarium vero[35], ubi tantum[36] tela armorum[37]. Unde[38] Iuvenalis[39]:

Quicquid habent[40] telorum armamentaria coeli.

Dicta autem utraque ab armis, id est a[41] brachiis, quibus exercentur.

5. Bibliotheca est locus, ubi reponuntur libri, βίβλος enim Graece liber, θήκη repositorium[42] dicitur.

6. Promptuarium dictum eo, quod inde necessaria victui promuntur, hoc est[43] proferuntur.

7. Cellarium, quod in eo[44] colligantur[45] ministeria mensarum, vel quae necessaria victui supersunt[46]. Inter promptuarium autem[47] et cellarium hoc interest, quod cellarium paucorum dierum, promptuarium vero longi temporis est[48].

8. Apotheca autem[49], vel horrea a Graeco, verbum[50] ex verbo repositoria vel reconditoria dici possunt, eo quod in iis homines elaboratas fruges reponunt. Unde et enthecam[51] Graeco nomine[52] repositam[53] rei copiosam substantiam appellamus.

CAP. VI. *De operariis.*

1. Ergasterium locus est, ubi opus aliquod fit. Graeco enim sermone ἔργα opera[54], sterion[55] statio dicitur, id est operarii statio.

2. Ergastula quoque et ipsa[56] a[57] Graeco vocabulo[58] nuncupantur, ubi deputantur noxii ad aliquod opus faciendum, ut solent gladiatores et exules, qui marmora secant, et tamen vinculorum custodiis alligati sunt.

3. Gynaeceum Graece dictum, eo quod ibi conventus feminarum ad opus laneficii exercendum conveniat[59]. Mulier enim Graece γυνή vocatur[60].

4. Pistrinum quasi pilistrinum, quia pilo antea granum tundebatur[61]. Unde et apud[62] veteres non molitores, sed pistores[63] quasi pinsores[64] a pinsendis[65] granis frumenti; molae enim usus nondum erat[66], sed granum pilo pinsebant[67], unde et[68] Virgilius[69]:

Et torrere parant flammis fruges et frangere saxo[70].

5. Clibanus[71] a clivo[72] dictus, ab eo[73], quod in erectione sit collectus[74]. Clivum enim[75] ascensum dicimus, sive flexuosum[76].

6. Furnum[77] per derivationem a farre dictum, quoniam[78] panis ex eo factus ibi coquitur.

cum verbum al. — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — ἐνθήκην vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *sermone* vulg. — 53) *repositae* Gu. 1. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. Ar. — ἐργάζομαι *operor* vulg. Sequuntur nunc in codd. et editt. pr. va. Ar. ea, quae post *opera* addidimus. — 55) *sterio* Z. Gu. 1. et editt. pr. va. — *ysterium* Gu. 2. — *dicitur* addidi e Z. Gu. 1. — *operaria* Gu. 4. Ar. — 56) *Erg. quoque ipsum* va. — 57) *a* om. Gu. 2. — 58) *sermone* Z. — 59) *conveniant* va. — *convenit* ed. Goth. Gu. 2. pr. — 60) *Gene enim Gr. mul. nunc.* va. Ad marginem cod. Z. est: *Mulier quasi mollis aer vel a mollitie.* — *vocatur* pro vulg. *nuncupatur* Gu. 1. — 61) Sic Gu. 1. — *tundebant granum* vulg. — 62) *apud* om. Z. — 63) Vulg. add. *dicti sunt* (*sunt* om. Z. Gu. 2. va.), quae om. Gu. 1. — 64) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *finsores* vulg. — *fissores* va. — 65) Sic Ar. — *findendis* vulg. — *a fundendis* Gu. 2. — 66) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *nondum usus erat* vulg. — 67) Sic Ar. — *pindebant* Z. — *findebant* Gu. 2. 3. al. va. — *findebantur* Gu. 1. — *tundebant* vulg. — 68) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 69) Georg. I, 267. — 70) Sic Gu. 1. (*flammis* exhibent etiam codd. Z. Gu. 2.) — *Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo* vulg., ut Virgil. — 71) Vulg. add. *fornax*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 72) *clibo* Z. — *Cliban. forn. scilicet dict.* va. — 73) *ab* om. Gu. 2. — 74) *quod in ordine recto non sit coll.* Gu. 2. — 75) *enim* om. Gu. 1. — 76) *sive flexu summo* Gu. 1. — 77) Sic Gu. 1. — *Furnus* — *dictus* vulg. — 78) *quod* va.

7. Torcular dictum, eo quod ibi uvae calcentur atque extortae exprimantur.

8. Forus est locus, ubi uva calcatur [1], dictus [2], quod ibi feriatur uva, vel pro eo, quod [3] ibi feriatur pedibus [4]. Unde et calcatorium dicitur. Sed hoc nomen multa significat [5]. Prima specie fori locus [6] in civitate ad exercendas nundinas relictus. Secunda, ubi magistratus iudicare solet. Tertia, quam supra diximus, quam calcatorium nominamus [7]. Quarta spacia plana in navibus, de quibus Virgilius [8]:

Laxatque foros.

Lacus dictus, quod [9] decurrit ibi [10] frugum [11] liquor.

CAP. VII. *De aditibus.*

1. Aditus ab eundo [12] dictus, per quem ingredimur et admittimur.

2. Vestibulum [13] est vel aditus domus privatae, vel spacium adiacens aedibus publicis. Et vestibulum eo dictum [14], quod vestiuntur eo [15] fores, aut quod aditum tecto vestiat, aut ab stando [16].

3. Porticus, quod ad transitum magis sit quam standum sita [17], quasi porta, et porticus eo, quod sit apertus [18].

4. Ianua a Iano quodam appellatur [19], cui gentiles omnem introitum, vel exitum sacraverunt. Unde [20] Lucanus [21]:

Ferrea Belligeri compescat [22] limina Iani.

Est autem [23] primus domus [24] ingressus, caetera intra [25] iannam ostia [26] vocantur generaliter [27]. Ostium est, per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab obstando dictum, sive ostium, quia ostendit aliquid intus. Alii aiunt ostium dictum [28], quia hostem moratur. Ibi enim adversariis nos [29] obiicimus: hinc et Ostia Tiberina, quia hostibus sunt [30] opposita.

Fores et valvae claustra sunt. Sed fores dicuntur, quae foras, valvae, quae intus revolvuntur, et duplices complicabilesque [31] sunt, sed generaliter usus vocabula ista corrupit [32].

5. Claustra ab eo, quod claudantur dicta.

Fenestrae sunt, quibus pars exterior angusta et interior diffusa est, quales in horreis videmus, dictae eo, quod lucem fenerentur [33]: lux enim Graece φῶς dicitur: vel [34] quia per eas intus positus homo videt [35]. Alii fenestram putant dictam eo, quod domui lucem ministrat, compositum nomen [36] ex Graeco Latinoque sermone, φῶς [37] enim Graece lux est.

1) *uvae calcantur* Gu. 2. — 2) *autem* add. Z. — 3) Sic Gu. 1. — *propter quod* vulg. — 4) Sic Gu. 1. pr. — *ped. feriatur* Z. Gu. 2. Ar. — *teratur ped.* vulg. — 5) *signif. multa* Z. — 6) *locus est* vulg., sed *est* om. Z. Gu. 1. 2. — 7) *quam supra calcatorium nominavimus* (*nominavimus* va. rell. ut vulg.) Gu. 2. — 8) Virg. Aen. VI, 412. — 9) *quia* Ar. — 10) Sic Gu. 1. — *ibi decurrit* vulg. — 11) *uvarum vel frugum* Z. — 12) *adeundo* Ar. va. — 13) *Vestibulum . . . Et* om. Z. — 14) Sic Gu. 1. — *dictum eo* vulg. — 15) *eo* addidi e Gu. 1. — *eo vestiantur* va. — 16) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. al. va. — 17) Sic Gu. 1. — Vulg. *quod transitus sit magis, quam ad standum sita sit.* — Gu. 2. pr. va. Ar. *quod trans. sit mag., quam ibi (ubi* Ar.) *standum sit.* — 18) Sic Gu. 1. — *aperta* vulg. — 19) *appellabatur* Gu. 1. — 20) *et* add. Gu. 2. va. — 21) Lucan. I, 62. — 22) *compescant* Gu. 2. pr. — 23) *ianua* add. Z. al. — 24) *domus* om. Z. — 25) *inter* al. pr. — 26) *aditus* Z. — 27) *vocantur generaliter. Ostium est* Ar. pr. va., idque velle videntur Gu. 1. 2., qui omittunt *quidem*, vulg. est enim: *Generaliter quidem ostium est.* — 28) Sic Gu. 1. — *appellari* vulg. — 29) *nos advers.* Arev. — 30) *sunt* om. Z. — 31) *que* om. Z. — 32) Sic Ar. — *corrumpit* vulg. — 33) *fenerent* Z. Gu. 2. Ar. — 34) *vel* om. Z.

6. Cardo est locus, in quo ostium vertitur, et semper movetur, dictus ἀπὸ τῆς καρδίας, quod quasi cor hominem totum, ita ille cuneus ianuam regat ac moveat. Unde et proverbiale est: *In cardine rem esse.*

7. Limina ostiorum dicta eo, quod sint transversa[38], ut limes, et[39] per ea sicut in agro aut introeatur, aut foras eatur.

8. Postes et antes[40] quasi post et[41] ante. Et antes, quia ante stant, vel quia ante[42] ad eas[43] accedimus, priusquam domum ingrediamur. Postes eo, quod post ostium stent.

CAP. VIII. *De partibus aedificiorum.*

1. Fundamentum dictum, quod fundus[44] sit domui. Idem et caementum a caedendo dictum, quod[45] crasso[46] lapide surgat.

2. Paries nuncupatus, quia semper duo sunt pares, vel a latere, vel a fronte[47]. Sive enim tetragonum, sive hexagonum[48] sit, qui se conspiciunt ex pari erunt[49]. Aliter enim structura facta deformis est[50].

3. Parietinas dicimus quasi parietum ruinas. Sunt enim parietes stantes[51] sine tecto et[52] sine[53] habitantibus.

4. Angulus, quod duos parietes coniungat[54].

Culmina dicta sunt, quia apud antiquos recta culmo tegebantur[55], ut nunc rustica. Hinc tecti summitas culmen dicitur.

5. Camerae sunt volumina[56] introrsum respicientia, appellatae a curvo: κάμουρ[57] enim Graece curvum est[58].

6. Laquearia sunt, quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria dicuntur. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius:

Resultant aedesque lacusque.

Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius[59]:

Neque aureum[60]
Mea renidet[61] *in domo lacunar.*

Inde fit alia diminutio lacunarium, et[62] per ἀντίστιχον laquearium facit[63].

7. Absida Graeco sermone, Latine interpretatur lucida, eo quod lumine accepto[64] per arcum resplendeat. Sed utrum absidem an absidam[65] dicere debeamus, hoc[66] verbi genus ambiguum quidam doctorum existimant.

— 35) *foras videt* vulg., sed *foras* om. Gu. 1. — 36) *enim* Z. — 37) φῶς . . *lux est* om. Gu. 2. — 38) Sic Gu. 1. — *transversae sunt* vulg. — *transversa sint* Z. Gu. 2. Ar. va. — 39) *ut* va. — *foras* infra pro vulg. *foris* exhibet Gu. 1. pr. va. — 40) *antae* bis Arev., quod *antes* et *antae* differant. Ego autem crediderim, Isidorum potius verba confudisse, quam scribas codicum. — 41) *quasi post et* om. Gu. 1. — Vulg. post *ante* add. *stantes*, quod om. Ar. — 42) *ante* pro *antea* Gu. 1. 2. — 43) *eos* Gu. 1. 2. — 44) *fundamentum* Gu. 1. — *domus* pro *domui* Z. al. — 45) *eo quod* Gu. 2. va. — 46) *grosso* al. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *vel a fronte, vel a lat.* vulg. — 48) *tetragonium* — *hexagonium* Gu. 1. — 49) *et pares sunt* Gu. 2. — 50) *erit* Z. — 51) *quae stant* Gu. 2. — 52) *et* om. Z. Gu. 1. — 53) *sine* om. Gu. 2. — 54) *in unum coniungat* vulg., sed vv. *in unum* om. Gu. 1. — 55) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — Vulg. *tegebantur culmo.* — *culmo* om. va. — 56) *culmina* Gu. 1. 2. — 57) Sic Gu. 2. 4. pr. va. Ar. — *Camer* Gu. 1. — *Camar* Z. — καμπύλον vulg. — 58) *dicitur* Z. — 59) Horat. Od. II, 18. init. — 60) *aurum* Gu. 1. — 61) *renitet* Gu. 1. 4. — *renitat* Z. — *retinet* Gu. 2. pr. va. — 62) *et* om. Z. — 63) *facit* om. Arev. — 64) *cepto* Z. — 65) Sic Gu. 1. — *absidam an absidem* vulg. — 66) *huius* Gu. 2.

8. Testudo est camera templi obliqua, nam in modum testudinis veteres templorum tecta faciebant, quae ideo sic fiebant [1], ut coeli imaginem redderet [2], quod constat esse convexum. Alii testudinem volunt esse locum in parte [3] atrii adversum venientibus.

9. Arcus dicti, quod sint arta conclusione curvati, ipsi et fornices.

10. Pavimenta originem apud Graecos habent elaborata arte picturae, Lithostrota [4] parvulis crustis ac tessellis tinctis [5] in varios colores [6]. Vocata autem pavimenta, eo quod paviantur [7], hoc est [8] caedantur. Unde et pavor, quia caedit cor.

11. Ostracus est pavimentum testaceum [9], eo [10] quod fractis testis calce admixto [11] feriatur. Testam enim Graeci ὄστρακα dicunt.

12. Compluvium dictum, quia [12] aquae partes [13], quae circa sunt, eo conveniant.

Tessellae sunt, e quibus domicilia sternuntur, a tesseris nominatae [14], id est quadratis lapillis, per diminutionem.

13. Bases sunt fulturae [15] columnarum, quae a fundamento consurgunt, et superpositae fabricae sustinent pondus. Bases autem nomen est petrae [16] fortissimae Syro sermone.

14. Columnae pro longitudine et rotunditate vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur [17]. Antiqua ratio erat columnarum [18] altitudinis tertia pars latitudinum [19]. Genera rotundarum [20] quatuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae [21], Corinthiae [22], mensura crassitudinis [23] et altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum, quae vocantur Atticae, quaternis angulis aut amplius, paribus laterum intervallis.

15. Capitella [24] dicta, quod sint columnarum capita, sicut et [25] supra [26] collum, caput.

Epistylia sunt, quae super capitella columnarum ponuntur, et est Graecum, id est supermissa.

Tegulae, quod tegant aedes, et imbrices, quod accipiant imbres.

16. Lateres et Laterculi, quod lati formantur [27] circumactis undique quatuor tabulis.

Canalis ab eo, quod cava sit in modum cannae. Sane canalem melius genere feminino, quam masculino proferimus.

17. Fistulae aquarum sunt dictae, quod aquas fundant, et emittant [28]. Nam στέλλειν Graece mittere est. Formae earum [29] pro magnitudine aquae et capacitatis modo fiunt.

CAP. IX. *De munitionibus.*

1. Munitum, vel munimentum dictum, quod [30] manu est factum.

Cohors [31] vocata, vel quod coartet [32] cuncta, quae interius sunt, id est concludat [33], vel quod [34] coerceat [35] obiectu suo extraneos, et adire prohibeat.

1) *fiebat* Gu. 1. — 2) *redderent* va. — 3) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *in partem* vulg. — 4) *Lithostrata* Gu. 2. Quae de hoc dicuntur, inclusit Arev. — 5) *intinctis* Z. — 6) *in variis coloris* Gu. 1. — 7) *paveantur* Z. Gu. 1. — 8) *hoc est* pro *id est* Gu. 1. — 9) *testacium* Z. Gu. 1 — 10) *eo* om. Gu. 2. — 11) Sic Z. Gu. 1. al. — vulg. *admixta.* — 12) *quod* Gu. 2. — 13) *partibus* Gu. 1. 2. — 14) Sic Gu. 1. — *nominata* vulg. — 15) Sic Gu. 1. — *fulturae sunt* vulg. — 16) Sic Gu. 1. — *petrae est* vulg. — *est* om. Z. va. — 17) *erig. pond.* Z. — 18) Sic Z. Gu. 1. 2. — *column. erat* vulg. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *latitudinis* vulg. — 20) *rot. columnarum* Gu. 2. — *column. rotund.* va. — 21) *Tuscaniae* Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. Ar. — *Corintheae* vulg. — 23) Sic Gu. 1. Ar. — *grossitudinis* vulg. — *magnitudinis* al. — 24) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *Capitolia* vulg. — 25) *et* add. Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. — *super* vulg. — *per* Z. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *formentur* vulg. — 28) *emittantque* Z. — *et mittant* Ar. — 29) *harum* Z. — 30) Sic Gu. 1. 2. — *quia* vulg. — 31) *Cors* Z. Gu. 2. — *Coros* Gu. 1. — 32) *coerceat* Z. Gu. 1. al. — *coercet* va. — 33) *id est concludat* om. Gu. 2. — 34) *quod* om. Z. — 35) *coarceat* Gu. 1. — *coercet* Gu. 2. — 36) *protendatur* va. — 37) Sic Gu. 1. — *fustes sunt* vulg. — 38) *fit* Gu. 2. — 39) *Et* . . .

2. Vallum est, quod mole terrae erigitur, ut custodia praetendatur [36]. Dictum autem vallum a vallis. Nam valli sunt fustes [37], quibus vallum munitur [38]. Et [39] valli dicti, quod figantur et vellantur [40]. Intervalla sunt spacia [41] inter capita vallorum, id est stipitum, quibus vallum fit, unde et caetera quoque spacia dicuntur, ab [42] stipitibus scilicet.

3. Agger est cuiuslibet rei acervatio [43], unde fossae, aut valles possunt repleri [44]. Agger quippe [45] dicitur terra aggesta [46], quae vallo facto propius ponitur, sed abusive et muros et munimenta omnia aggerem dicimus.

4. Maceriae sunt parietes longi [47], quibus vineae [48] clauduntur. Longum enim Graeci [49] *μακρὸν* dicunt.

5. Formatum, sive formatium in Africa, et [50] in Hispania parietes de terra appellant [51], quoniam [52] in forma circumdatis duabus utrimque tabulis inferciuntur verius [53], quam instruuntur. Aevis [54] durant incorrupti, ventis, ignibus fortioresque caemento [55].

6. Sepes munimenta satorum sunt [56], unde et appellatae [57].

Caulas [58] munimenta ovium, vel sepimenta ovilium. Est autem [59] Graecum nomen c detracta. Nam Graeci *αὐλὰς* vocant animalium receptacula.

CAP. X. *De tentoriis.*

1. Tabernacula tentoria sunt militum, quibus in itinere solis ardores [60] tempestatesque imbrium frigorisque iniurias vitant. Dicta autem tabernacula, quod cortinae distentae funibus, tabulis interstantibus [61] appenderentur, quae tentoria sustinerent.

2. Tentorium vocatum, eo [62] quod tendatur funibus atque [63] palis, unde et hodie praetendere dicitur [64].

3. Papiliones vocantur a similitudine parvuli animalis volantis, quod [65] maxime abundat [66] florentibus malvis. Hae sunt aviculae, quae lumine accenso conveniunt, et circa volitantes ab igne [67] proximo [68] interire coguntur.

CAP. XI. *De sepulchris.*

1. Sepulchrum a sepulto dictum. Prius autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est [69] legibus, ne foetore ipso [70] corpora viventium contacta [71] inficerentur [72]. Monumentum ideo nuncupatur, eo quod mentem moneat ad defuncti memoriam. Cum enim non videris monumentum, illud est [73], quod scriptum est: ***Excidit*** [74] ***tanquam mortuus a corde.*** Cum

vallum fit om. Gu. 2. — 40) Sic Gu. 1. Ar. — *evell.* vulg. — 41) Sic Z. Gu. 1. — *spacia sunt* vulg. — 42) *ab* pro *a* Z. Gu. 1. 2. — 43) *coacervatio* Z. — 44) *ab aggregando* add. Arev. — 45) Sic Gu. 1. — *proprie* vulg. — 46) *egesta* Gu. 2. — 47) *longae* Z. — 48) *aliquae* add. vulg. — om. Gu. 1. — 49) *Graece* Gu. 1. al. — 50) *et* pro vulg. *vel* Z. Gu. 1. — *in* addidi e Gu. 1. — 51) *terram occupant* Gu. 1. — *e terra app.* va. — 52) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *cum* Z. — *quomodo* vulg. — 53) *magis* pr. va. — 54) *longius* Z. — 55) Sic Gu. 1. — *omni cemento fort.* vulg. — 56) *sunt satorum* Gu. 2. — 57) *sunt* add. Gu. 2. — 58) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Caulae* vulg. Supple *dicunt* vel *esse constat*, ut saepe apud Isidorum. — 59) *autem* pro *enim* Gu. 1. 2. Ar. — 60) *ardorem* Gu. 2. — 61) *in terra stant.* Gu. 1. al. — 62) *eo* addidi e Z. Gu. 1. — 63) *atque* pro *et* Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 64) Sic Ar. — *dicuntur* vulg. — 65) *quae* Z. — 66) *abundant* Gu. 2. — 67) *ab igni* Gu. 2. — *circum* pro *circa* Gu. 2. — 68) *proxime* al. va. — 69) *ventum* omisso *est* Z. — 70) *ipsa* Z. — 71) *contactu* Gu. 1. — 72) *interficerentur* Z. — 73) Sic Z. Gu. 1. 2. va. (*est illud* et *hoc* retinet) Ar. — Vulg. *oblivisceris mortuum. Hoc est illud.* — 74) *Excidi* Gu. 1. 2.

autem videris, monet mentem et ad memoriam te[1] reducit, ut mortuum recorderis. Monumenta[2] itaque et memoriae pro mentis admonitione[3] dictae.

2. Tumulus dictus quasi tumens tellus.

Sarcophagus Graecum est nomen[4], eo quod corpora ibi[5] asumantur[6]; σάρξ enim Graece caro, φαγεῖν comedere dicitur.

3. Mausolea sunt sepulchra, seu monumenta regum, a Mausoleo rege Aegyptiorum[7] dicta. Nam eo defuncto[8] uxor eius mirae magnitudinis et pulchritudinis exstruxit sepulchrum[9], in tantum, ut usque hodie omnia monumenta pretiosa ex nomine eius[10] Mausolea nuncupentur[11].

4. Pyramis[12] genus[13] sepulchrorum quadratum et fastigiatum ultra omnem excelsitatem[14], quae fieri manu possit[15], unde et mensuram[16] umbrarum egressae nullam habere umbram dicuntur[17]. Tali autem aedificio[18] surgunt, ut a lato incipiant et in angusto[19] finiantur, sicut[20] ignis; πῦρ enim dicitur ignis. Has[21] Aegyptus habet. Apud maiores enim potentes aut sub montibus, aut in montibus sepeliebantur. Inde[22] tractum est, ut super cadavera aut pyramides fierent, aut ingentes columnae collocarentur.

CAP. XII. *De aedificiis rusticis.*

1. Casa est agreste habitaculum palis atque virgultis[23] arundinibusque contextum, quibus possint[24] homines tueri a vi frigoris, vel caloris iniuria.

2. Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui[25] quasi tegurium, sive propter ardorem solis et radios declinandos, sive ut inde homines[26], vel bestiolas, quae insidiari solent natis frugibus[27], abigant. Hanc rustici capannam[28] vocant, quod unum tantum capiat[29].

3. Tescua[30] quidam putant esse tuguria, quidam[31] loca praerupta et aspera.

4. Magalia aedificia Numidarum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt[32], sive rotunda in modum furnorum. Et magalia dicta, quasi magaria, quia magar Punici novam villam dicunt, una litera commutata l pro r, magaria, tuguria[33].

CAP. XIII. *De agris.*

1. Ager Latine appellari dicitur, eo quod in eo agatur aliquid. Alii agrum a[34] Graeco nominari[35] manifestius credunt. Unde et villa Graece χοραγρός dicitur.

1) *te* om. va. — 2) *Monumentum* Z. — 3) *ammonit.* Gu. 2. — 4) Sic Z. Gu. 1. — *nomen est* vulg. — 5) Sic Gu. 1. — *ibi corp.* vulg. — 6) Sic Gu. 1. — *absumantur* Z. va. Ar. — *adsum.* Gu. 2. — *assum.* vulg. — 7) *Cariae* Arev. nescio unde. — 8) *def. eo* Z. — 9) Sic Z. Gu. 1. 4. pr. — *sep. exstr.* vulg. — 10) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *eius nom.* vulg. — 11) *nuncupantur* pr. — 12) Sic Ar. — *Pyramides* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *Pyra* vulg. — 13) *est genus* vulg., sed *est* om. Z. Gu. 1. Ar. — 14) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *celsitudinem* vulg. — 15) *possunt* Z. Gu. 1. 2. — 16) Vulg. *mensuram unam*, sed *unam* om. Gu. 1. Ar. — *mensura una* Z. — 17) *forus omnem celsitudinem, quod fieri manu potest* add. Gu. 1. — 18) *Talia . . aedificia* al. — 19) *in angustum* Z. Ar. — 20) *sicuti* Z. — 21) *Hos* Z. Gu. 1. 2. — *has enim Aeg.* Z. — 22) *Inde . . . colloc.* om. Z. — 23) *virgulis* Z. — 24) *possunt* Z. — 25) *sibi* Gu. 2. — 26) *vel hom.* Z. va. Ar. — 27) *natis solent frug.* va. — 28) *caban.* Z. — *cavan.* va. — 29) *capiant* Z. — 30) *Tescuam* Gu. 1. — *Tesqua* Ar. Om. hanc glossam cod. Zitt. — 31) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *quaedam* vulg. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *sint* vulg. — 33) *mag. ut tug.* Gu. 1. — *mag. tug.* om. Z. — 34) *a* pro *ex* Gu. 1. — *pro* va. — 35) *nomine* Gu. 1. — 36) Sic Gu. 1. — *id est* vulg. — 37)

2. Villa a vallo, hoc est[36] aggere terrae nuncupata[37], quod[38] pro limite terrae[39] constitui solet.

3. Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit, atque possedit, unde et nuncupati.

4. Fundus dictus, quod fundatur[40], vel stabiliatur patrimonium[41]. Fundus autem et urbanum aedificium et rusticum intelligendum est.

5. Praedium, quod ex omnibus patrifamilias maxime praevidetur, id est apparet, quasi praevidium, vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, ut praedae nomine habebant.

6. Omnis autem ager, ut Varro docet, quadrifarius[42] dividitur. Aut enim arvus est ager, id est sationalis, aut consitus, id est aptus arboribus, aut pascuus, qui herbis tantum et animalibus vacat, aut florens[43], quod sunt horti apibus congruentes[44]. Quod etiam Virgilius in quatuor libris Georgicorum secutus est.

7. Rura veteres agros incultos[45] dicebant, id est silvas et pascua, agrum vero, qui[46] colebatur. Nam rus est, quo mel, quo lac[47], quo pecus haberi potest. Unde et rusticus nominatur[48]. Haec est[49] agrestium prima et otiosa felicitas.

8. Seges ager est, in quo seritur, unde et Virgilius[50]:
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolae.

9. Compascuus ager dictus, qui a divisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter vicinis.

10. Alluvius ager est, quem paulatim fluvius in agrum reddit.

11. Arcifinius ager dictus est[51], qui[52] a certis linearum mensuris continetur[53], sed arcentur[54] fines eius obiectu fluminum, montium, arborum, unde et in iis agris nihil subsecivorum[55] intervenit.

12. Novalis ager primum[56] proscissus, sive qui[57] alternis annis[58] vacat, novandarum sibi virium causa. Novalia enim semel erunt in fructu[59], et semel vacua.

13. Squalidus ager quasi excolidus, eo quod iam a cultura[60] exierit, sicut exconsul, quod a consulatu discesserit.

14. Uliginosus ager est semper uvidus[61]. Nam[62] uvidus[63] dicitur, qui aliquando siccatur. Uligo enim humor terrae est naturalis[64], ab ea nunquam recedens.

15. Subseciva[65] sunt proprie, quae[66] sutor de materia[67] praecidens supervacua[68] abiicit, unde[69]

nuncupatur Gu. 2. — 38) *eo quod* Z. — 39) *terrae* addidi e Gu. 1. — 40) *quod eo* vulg., sed *eo* om. Gu. 1. Ar. — 41) *patri monumentum* Gu. 1. — 42) *quadrifarie* Gu. 2. va. — *quadrifariam* Ar. — 43) *floreus* Gu. 2. pr. va. — *florens* vulg. — *floridus* Z. — 44) *et floribus* add. vulg. Om. Gu. 1. — 45) Sic Gu. 1. — *incultos agros* vulg. — 46) *quod* Z. — 47) *vel quo lac* Z. — 48) *appellatur* va. — 49) *est* addidi e Gu. 1. — 50) Georg. 1, 47. — 51) *est* om. Z. — 52) *qui a certis* Gu. 1. — *quia* vulg. — 53) *non cont.* Z. Gu. 2. va. Ar. — 54) *arcetur* Gu. 2. pr. (*finis*). — 55) Sic Gu. 1. Ar. — *subsic.* vulg. — *id est ciborum* add. va. — 56) Vulg. *est prim.*, sed *est* om. Gu. 1. — 57) *quod* Gu. 1. — 58) *annis* om. Z. — 59) Sic Gu. 1. (*erunt* Gu. 2. va.) — *erant cum fr.* vulg. — 60) *ex cult.* Gu. 2. — 61) *humidus* Gu. 1. — 62) *Nam* om. Gu. 1. — 63) *humidus* Z. Gu. 1. — 64) Sic Z. Gu. 1. 2. — *nat. est* vulg. — 65) Sic Ar. — *Subsiciva* vulg. — 66) *suo ordine* add. Z. — 67) *de* om. Z. Ordinem verborum pro vulg. *de mat. praevid. sutor* (*sator* Gu. 1.) recepi e Gu. 1. va. — *divisor de mat. pr.* Gu. 2. — *sutorem* Z. pr. — 68) *quasi superv.* vulg., sed *quasi* om. Gu. 1. — 69) *unde* pro *inde* Gu. 1. 2.

et subsecivi agri, quos in pertica divisos[1] recusant, quasi steriles, vel palustres. Item subseciva, quae in divisura agri non efficiunt[2] centuriam[3], id est iugera CC.

16. Area dicitur tabularum aequalitas. Dicta autem area a planitie atque aequalitate, unde et ara. Alii aream vocatam dicunt[4], quod pro triturandis frugibus eradatur, vel quod non triturentur[5] in ea nisi arida.

17. Pratum est, cuius foeni copia armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo, quod protinus sit paratum, nec magnum laborem culturae desideret. Prata autem esse[6], quae secari possunt.

18. Paludes dictae a Pale pastorali dea, quod paleam, id est pabula nutriant[7] iumentorum.

CAP. XIV. *De finibus agrorum.*

1. Fines dicti, quod[8] agri[9] funiculis[10] sunt[11] divisi. Mensurarum enim lineae in terrarum partitione tenduntur, ut dimensionis aequalitas teneatur.

2. Limites appellati[12] antiquo verbo transversi. Nam transversa omnia antiqui lima[13] dicebant, a quo et limina ostiorum, per quae foris[14] vel intro itur[15], et limites, quod per eos in agros foras[16] eatur. Hinc et limus[17] vocabulum accepit[18], cingulum, quo servi publici cingebantur obliqua purpura.

3. Termini dicti, quod terrae mensuras distinguunt atque declarant. His enim testimonia finium intelliguntur, et agrorum intentio et certamen aufertur.

4. Limites maximi in agris duo sunt[19], cardo et decumanus. Cardo, qui est a septentrione directus a cardine coeli[20], nam sine dubio coelum vertitur in[21] septentrionali orbe. Decumanus est, qui ab oriente in occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo, quod formam[22] X[23] faciat, decumanus est appellatus[24]. Ager enim bis divisus figuram denarii numeri[25] efficit.

5. Arca[26] ab arcendo vocata. Fines enim agri custodit, eosque adiri[27] prohibet.

Trifinium dictum, eo quod trium possessionum fines astringit. Hinc et quadrifinium, quod quatuor[28]. Reliqui limites angustiores et inter se distant imparibus intervallis et nominibus designatis.

1) *divisores* Gu. 2. — 2) *faciunt* va. — 3) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — vulg. *centurias.* — 4) *dic. voc.* Gu. 2. — 5) *nutrirentur* Z. — 6) Sic Z. Gu. 2. — *esse dicuntur* Gu. 1. — *sunt* vulg. — 7) Sic Gu. 1. 2. — *nutriat* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *eo quod* vulg. — 9) *agri* om. Z. — 10) *a funic.* Gu. 1. — 11) *sint* al. pr. va. — 12) *appellati* Gu. 2. — 13) *lima vel limina* va. — *luna* Gu. 1. pr. — 14) *foras* Ar. va. — 15) Sic Gu. 1. — *et intro* Ar. — *vel intus* Z. Gu. 2. — 16) Sic Z. (*foris*) Gu. 1. pr. (*foris*) va. (*foris*) *foras* (*foris* Gu. 2.) *in agros* vulg. — 17) *limes* va. — 18) *accipit* va. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. — *sunt duo* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — Vulg. *qui a sept. dir. a card. coeli est* Ar. — *quia septentrio* Gu. 2. — 21) *a* Z. Gu. 1. — 22) *formas* Gu. 2. — 23) *decimam* Gu. 1. — 24) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *vocatus* vulg. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *num. den.* vulg. — 26) Sic Z. Gu. 2. pr. Ar. — *Acha* Gu. 1. — *Area* vulg. — 27) Sic Gu. 1. — *adire* vulg. — 28) *per quatuor* Gu. 2. — 29) *et cap.* Gu. 2. — 30) *latitudine* addidi e Z. Gu. 1. al. — 31) *in partes* Ar. et sic semper per accusativum. — 32) *cubitos* om. Z. — 33) *enim* add. vulg. Om. Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. — *eor. sol.* vulg. — *tanta enim sol. fuit* Z. — *eorum fuit sol.* va. — 35) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *min. pars* vulg. — 36) *digitos habet tres* Z. — *habens uncia dig. tres* Gu. 2. — *uncia habens digitum et trientem* Arev. — 37) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *quat. hab. dig.* vulg.

CAP. XV. *De mensuris agrorum.*

1. Mensura est, quicquid pondere, capacitate[29], longitudine, altitudine, latitudine[30], animoque finitur. Maiores itaque orbem in partibus[31], partes in provinciis, provincias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in climatibus, deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos[32], pedes, palmos, uncias et digitos diviserunt, tanta[33] fuit solertia eorum[34].

2. Digitus est pars minima[35] agrestium mensurarum. Inde uncia habens digitos tres[36]. Palmus autem quatuor digitos habet[37], pes[38] sedecim[39], passus pedes quinque[40], pertica passus duos, id est pedes decem[41].

3. Pertica autem a portando dicta, quasi portica. Omnes enim[42] praecedentes mensurae[43] in corpore sunt, ut palmus, pes, passus, et reliqua, sola pertica portatur. Est enim pedum decem[44] ad instar calami in Ezechiele[45] templum mensurantis.

4. Actus minimus est[46], latitudine pedum quatuor, et[47] longitudine centum viginti[48].

Climata quoque undiqueversum pedes habent sexaginta[49], ita: LX LX LX LX

Actus quadratus undique finitur[50] pedibus centum viginti, ita: CXX CXX CXX CXX. Hunc Baetici arapennem dicunt, ab arando scilicet.

5. Actus duplicatus iugerum facit, et[51] ab eo, quod est iunctum, iugeri nomen accepit, ita: CXL CXL CXL CXL.

Iugerum autem[52] constat longitudine pedum ducentorum quadraginta, latitudine centum viginti, ita: CCXL CXX CXX CCXL.

Actum provinciae Baeticae rustici agnam[53] vocant.

6. Porcam iidem[54] Baetici triginta pedum latitudine, et centum octoginta[55] longitudine

— 38) *vero* add. Z. — 39) *digitos* add. vulg. Om. Gu. 1. Ar. — 40) *quinque pedes habet* Z. — 41) *duos, id est decem pedes pertica passus* Gu. 2. — *pedes decem* pro *decem pedes* Z. Gu. 1. 2. va. — 42) *enim* pro *autem* Z. Gu. 1. Ar. — 43) *mens. praec.* Z. — 44) Sic Gu. 1. pr. — *decem pedum* vulg. — 45) Ezech. 40, 5. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — vulg. *est min.* — 47) *et* addidi e Gu. 1. — 48) Sic va. Arev. e Columella V, 1., unde Isidorus sua hausit, quae de mensuris tradit. — *centum sexaginta* vulg. — *centum XL.* Gu. 1. 2. — In codd. et editt. figurae adduntur, quarum nullam mentionem fecit Arev. At quum in libris superioribus ubi figurae essent, eas typis exprimendas curaverimus, nec hoc loco praetermittendas censui. Actus figuram sola edit. princ. affert ita:

— 49) In figuris plerumque consentiunt codd. et editt. pr. Edit. va. om. figuras. Verborum ordo est e Z. Gu. 1. — *habent ped. sex.* Gu. 2. pr. Ar. — *hab. sex. ped.* vulg. — *habent pedes quinquaginta* edit. va. — 50) *finitus* Gu. 2. — 51) *et* om. Z. Gu. 1. 2. — 52) *nomen* pro *autem* Z. — 53) *agnam* pro *agrum* Ar. — *agnum* Z. al. — *acnuam* Columell. — 54) *Porcam vero Baet.* Gu. 2. va. — 55) Sic Arev. e Colum. — *octoginta* solum vulg. In figura octoginta expressit Gu. 1., ut in textu; mutavi itaque figuram ad Columell. locum.

definiunt, ita: XXX [CLXXX / CLXXX] XXX. Sed porca[1], quod[2] in[3] arando extat; quod defossum est, lyra[4]. Galli[5] candetum[6] appellant in areis urbanis spacium centum pedum, quasi centetum[7]. In agrestibus autem pedum[8] quadratorum[9] candetum[10] vocant. Porro stadialis ager habet passus CXXV, id est pedes DCXXV, cuius mensura octies computata, miliarium[11] facit, quod[12] constat quinque milia pedibus[13].

7. Centuria autem est ager[14] ducentorum iugerum, quae[15] apud antiquos a centum iugeribus vocabatur, sed postea duplicata est[16] nomenque[17] pristinum retinuit. In numero enim centuriae multiplicatae sunt[18], nomen mutare non potuerunt.

C A P. XVI. *De itineribus.*

1. Mensuras viarum nos miliaria dicimus, Graeci stadia, Galli leucas[19], Aegypti schoenos[20], Persae parasangas. Sunt autem proprio quaeque spacio[21].

2. Miliarium mille passibus terminatur, et dictum miliarium, quasi mille adium, habens pedes[22] quinque[23] milia.

3. Leuca[24] finitur passibus mille[25] quingentis.

Stadium octava[26] pars miliarii[27] est, constans passibus CXXV. Hunc[28] primum Herculem statuisse dicunt, eumque eo spacio determinasse, quod ipse sub uno spiritu confecisset, ac proinde stadium appellavit[29], quoniam[30] in fine respirasset simulque et[31] stetisset.

4. Via est, qua potest ire vehiculum, et via dicta ab incursu vehiculorum[32]. Nam duos actus capit, propter euntium et venientium vehiculorum occursum[33].

5. Omnis autem via aut publica est, aut privata. Publica est, quae in solo publico est, qua iter[34], actus[35] populo[36] patet[37]. Haec aut ad mare[38], aut ad oppida pertinet. Privata est, quae vicino municipio data est.

6. Strata dicta, quia sit[39] vulgi pedibus trita. Lucretius[40]:

Strataque iam vulgi pedibus detrita viarum.

1) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 2) *quae* Z. — 3) *in* om. Arev. — 4) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *Lyra, quod defossum est* vulg. *extat, quod defossum est. Libram, quod Galli* etc. Z. — 5) Vulg. *At Galli*, sed *at* om. Gu. 1. 2. Ar. — 6) *candidum* Gu. 2. — *candecum* pr. — *candecum, id est candidum* va. — 7) *centatecum* Gu. 2. — *centecum vel centaceum* va. — 8) *pedes* Z. Gu. 2. — 9) Sic Z. Ar. *quadratorum agrorum iustum* Gu. 1. — *quadratum iustum* Gu. 2. — *vel quadratum vel iustum* va. — 10) Sic Ar. — *candecum* vulg. — *candecum id est candidum* va. — 11) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *miliare* vulg. — 12) *qui* Gu. 1. 2. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *quinque millibus pedum* vulg. — 14) Sic Gu. 1. — *ager est* vulg. — *est* om. Z. — 15) Sic Gu. 1. — vulg. *qui*. — 16) *ea duplicata est mensura* Z. — 17) *sed nomen* Gu. 2. — 18) *sunt* om. pr. — 19) *leugas* Z. — 20) Sic Ar. — *signes* vulg. — 21) Sic Z. Gu. 1. (*quaeque* om.) 2. al. va. Ar. — *proprie . . spacia* vulg. — 22) *pedum* Ar. — 23) *quinque* om. Gu. 1. — 24) *Leuga* Z. — *Leuva* Gu. 1. pr. — 25) *mille* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — 26) *octona* Gu. 1. — 27) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *milliarium* vulg. — 28) *Hunc* Z. Gu. 1. — *Hoc* vulg. — 29) Sic Gu. 1. — *appellasse* Ar. va. — *appellasset* vulg. — 30) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *quod* vulg. — 31) *et* addidi e Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. — *a vehic. inc.* (*cursu* Gu. 2.) vulg. — 33) *incursum* Gu. 2. — *occursu* va. — 34) *quae iter* Gu. 1. — *quae inter* Gu. 2. pr. va. — *qua itur* Z. — 35) *actos* Gu. 2. Om. Z. — 36) *omni* Z. — 37) *iacet* Gu. 1. — 38) Sic Z. (*autem retinet*) Gu. 1. 2. Ar. — *Haec autem ad mare* vulg. —

Ipsa est et delapidata, id est lapidibus strata. Primum autem Poeni dicuntur lapidibus vias[41] stravisse, postea Romani eas per omnem pene orbem[42] disposuerunt, propter rectitudinem itinerum, et ne[43] plebs esset otiosa.

7. Agger est media stratae[44], eminentia[45] coaggeratis[46] lapidibus strata ab aggere, id est a[47] coacervatione dicta[48], quam[49] historici viam militarem dicunt, ut[50]:

Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens.

8. Iter vel itus est via[51], qua iri[52] ab homine quaquaversum potest[53].

Iter autem et itiner diversam significationem habent[54]. Iter enim est locus[55] transitu facilis, unde et appellamus itum[56]. Itiner autem est itus longae viae, et ipse labor ambulandi, ut quo velis pervenias.

9. Semita itineris dimidium[57], a semiitu[58] dicta. Semita autem hominum via est[59], callis ferarum et pecudum.

10. Callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pedum[60] vocatum[61], sive a[62] callo pecudum perduratum[63].

Tramites sunt transversa in agris itinera, sive recta via, dicti[64], quod transmittant[65].

11. Divortia sunt flexus[66] viarum, hoc est viae[67] in diversa tendentes, idem[68] diverticula[69] sunt, hoc est diversae ac divisae viae, sive transversae semitae[70], quae sunt a latere[71] viae.

12. Bivium, quia duplex est via.

Compita[72], quia plures in ea competunt[73] viae, quasi triviae[74].

Ambitus inter vicinorum aedificia locus, duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus, et[75] ab ambulando dictus.

13. Orbita vestigium carri, ab orbe rotae dicta[76].

Porro actus, quo pecus agi solet.

Clivosum iter flexuosum.

Vestigia sunt pedum[77] signa[78] primis plantis[79] expressa, vocata, quod iis viae praecurrentium[80] investigentur[81], id est cognoscantur[82].

---

39) Sic Gu. 1. — *quasi* vulg. — 40) Lib. IV, 416. — 41) *viam* Z. — 42) *per omnem terram et paene per omnem orbem* Gu. 1. — 43) *et* om. Gu. 2. — 44) *strata* Gu. 2. — 45) *eminens* Gu. 2. — 46) *coacervatis* ed. Goth. — *quoacervatis* Z. — 47) *a* addidi e Z. Gu. 1. — 48) *dictus* Gu. 2. — 49) *quem* Gu. 2. — 50) Locus est Virg. Aen. V, 273. — 51) *Iterum itus est via* Gu. 2. — 52) *quia adiri* Gu. 1. — *quasi iri* va. — 53) *Item valitus est via, qua iri ab homine nequaquam usu potest* Gu. 2. va. add. — 54) Sic Gu. 1. Ar. — *habent sign.* vulg. — 55) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *locus est* vulg. — 56) *exitum* Gu. 1. — *aditum* Z. al. — *unde app. et itum* Gu. 2. Ar. — 57) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. *sunt* Z. — 58) *semitu* Gu. 1. — 59) Sic Gu. 1. — *hominum est* vulg. — *est* om. Z. — 60) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *pecudum* vulg. — 61) *vocata* Z. — 62) *a* addidi e Gu. 1. 2. — 63) *praedur.* Ar. — 64) *dicta* Gu. 1. — 65) *transmittat* Z. Gu. 1. — *sive quod transm.* va. — 66) *flexuosa* Gu. 2. — 67) *vias* Gu. 1. — 68) Sic Z. Gu. 1. al. — *Item* vulg. — *Eadem* vulg. — 69) *diverticulae* Z. — 70) Sic Gu. 1. — *sem. transv.* vulg. — 71) Sic Ar. e Serv. ad Aen. IX. *Obiiciunt alii* etc. — *alterae* vulg. — *alternae* Gu. 1. — 72) Sic Arev. — *Competa* vulg. — 73) *competant* Z. — 74) Vulg. add. *quatriviae*, quod om. Z. Gu. 1. — 75) *et* om. Gu. 2. — 76) *ab orbe dicta rotae* Gu. 2. — 77) *pedum sunt* Gu. 2. — 78) *signa* om. Z. — 79) *pedum* add. Gu. 2. va. — *plant. prim.* Z. — 80) *praecurrentia* Z., omisso *viae.* — 81) *instigentur* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 82) *agnoscantur* Z. Gu. 1. 2. al.

LIBER XVI.

CAP. I. *De pulveribus et glebis terrae.*

1. Pulvis dictus, quod vi venti pellatur[1]. Tollitur enim eius flatu nec resistit[2], nec stare novit, sicut[3] ait propheta[4]: *Tanquam pulvis, quem proiicit ventus a facie terrae.*

2. Limus vocatus[5], quod levis[6] sit.

Coenum est vorago luti.

Cinis ex incendio dicitur, ab eo enim[7] fit.

Favilla, quod per ignem sit effecta[8]. Nam φῶς ignis est.

3. Gleba, quod sit globus[9]. Pulveris enim collectione[10] compingitur, et in uno glomere coadunatur[11]. Terra autem ligata gleba est, soluta est[12] pulvis.

4. Labina, eo quod ambulantibus lapsum inferat, dicta per derivationem a labe.

Lutum vocatum quidam per antiphrasim putant, quod non sit mundum, nam omne lotum[13] mundum.

5. Volutabra appellata, quod ibi apri volutentur.

Uligo[14] sordes limi, vel aquae sunt.

Sabulum[15] levissimum terrae genus.

6. Argilla ab Argis vocata, apud quos primum ex ea vasa confecta sunt.

Creta ab insula Creta, ubi melior est.

Creta[16] Cimolia candida est, a Cimaea Italiae insula[17] dicta, quarum altera vestimentorum pretiosos colores emollit, et contristatos[18] sulphure quodam nitore exhilarat, altera gemmis nitorem praestat.

Creta argentaria et ipsa candida appellata, eo quod nitorem argento[19] reddat.

7. Terra Samia[20] a Samo insula dicta, glutinosa et candida, linguae[21] lenis[22], medicamentis et vasculis necessaria.

8. Pulvis Puteolanus in Puteolanis Italiae colligitur collibus, opponiturque ad sustinenda

1) *vi pulsetur venti* Z. al. — *pulsetur vi venti* Gu. 2. — 2) *resistere* Z. — 3) *sic* Gu. 1. — 4) Psalm. 1, 4. — 5) *vocatur* Z. — 6) *lenis* Z. Gu. 1. va. — 7) *et* Z. — om. *enim* Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. — *eff. sit* vulg. — 9) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *globus sit* vulg. — 10) *Pulvis et collect.* Z. — 11) Sic Gu. 1. — *adunatur* vulg. — 12) *est* addidi e Gu. 1. — *solutus* Gu. 2. — 13) *lutum* Z. — *est*, quod vulg. post *mundum*, om. Gu. 1. — 14) *Fulgo* Gu. 1. — 15) Sic Ar. va. — *Zabulum* vulg. — 16) *Creta* om. Gu. 2. — 17) *ab insula Cimia Italiae* Gu. 2. va. — 18) Sic Gu. 1. Ar. — *confricato* vulg. — *confricatus* Z. — *contrito* al. — 19) *argenteum* Z. — 20) *Samaria* va. — 21) *et ling.* vulg., sed *et* om. Gu. 1. — 22) *lenis* om. Z. — 23) Sic Gu. 1. 2. — *lapis fit* vulg. — 24) *que* om. Z. — 25) *quotidie* Ar. — 26) *in igne* Z. — *ab igni* Gu. 2. — 27) *ur* Gu. 2. pr. Ar. — 28) Sic Gu. 1. — *et in aquis* Z. Gu. 2. va. — 29) Sic Gu. 1. 2. — *nec* vulg. — 30) *varia* Z. — *sunt quatuor* Gu. 2. — 31) *Vivum* Gu. 2. Ar. e Plin. XXXV, c. 15. — 32) *ex terra* pro *foditur* Z. — 33) *illud et lucet* Z. — *translucetque et viret* Gu. 2. pr. va. Ar. — *translucet enim et viret* Gu. 1. — 34) *et quod solet* Gu. 1. — *quod solum* Gu. 2. va. — 35) *Alteram* Gu. 1. — 36) *suffundendas* Z. al. — *sulfiendas* Gu. 1. 2. — *sulphurandas* Caes. I. et goth. Tolet. I. — *suffendendas* va. — 37) Sic Gu. 1. — *quod* Gu. 2. va. — *qui* Z. — 38) *genus* addidi e Gu. 1. — *Quartum est ad* Z. — 39) Sic Gu. 1. (nisi quod pro vulg. *licinia* cum Arev. e Plin. XXXV, 15. scripsi *ellychnia*) — *ad lic. conficienda max. aptum* vulg. — *ad licinia max. conf.* Z. — 40) *compreh.* Z. — 41) Sic Ar. va. et Plin. l. c. — *nitore* vulg. — 42) Sic Gu. 1. et Plin. — *impositus* Ar. — *impositis* vulg. — 43) *arde-*

maria fluctusque frangendos. Nam mersus aquis protinus fit lapis[23], undisque[24] cotidie[25] fortior effectus in saxum mutatur, sicut argilla igne in lapidem vertitur.

9. Sulphur vocatum, quia igne[26] accenditur, πῦρ[27] enim ignis est. Nam vis eius et aquis[28] ferventibus sentitur, neque[29] alia res facilius accenditur. Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam et Italiam, quas ardere dicunt. Invenitur et in aliis locis effossum. Huius genera quatuor[30]. Unum[31], quod foditur[32], translucet et viret[33], quo solo[34] ex omnibus medici utuntur.

10. Alterum[35], quod appellant glebam usibus tantum fullonum familiare. Tertium liquor est, usus eius ad lanas suffiendas[36], quoniam[37] candorem mollitiemque praestat. Quartum genus[38] ad ellychnia maxime conficiendum aptum[39]. Sulphuris tanta vis est, ut morbos comitiales deprehendat[40] nidore[41] suo impositum[42] ignibus[43]. In calice[44] vini prunaque subdita circumfervens[45] exardescentis repercussu[46] pallorem dirum velut defunctorum effundit.

CAP. II. *De glebis ex aqua.*

1. Bitumen in Iudaeae lacu Asphaltite[47] emergit[48], cuius glebas supernatantes[49] nautae scaphis appropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim exaestuans a terra[50]. Spissantur[51] autem utraque et densitate coeunt, et utraque[52] Graeci[53] πισσάσφαλτον[54] appellant. Natura eius ardens[55] et ignium[56] cognata[57], et[58] neque[59] aqua, neque ferro rumpitur[60], nisi solis muliebribus inquinamentis: utilis ad compages navium.

2. Alumen vocatum a lumine[61], quod lumen praestet coloribus[62] tingendis. Est autem salsugo terrae, efficiturque hieme ex aqua et limo, et aestivis solibus maturatur: cuius[63] species duae sunt, liquidum et spissum.

3. Salem[64] quidam dictum putant, quod exiliat in igne[65]. Fugit[66] enim ignem, cum[67] sit igneus[68], sed[69] naturam sequitur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt[70]. Alii salem[71] a salo et sole[72] vocatum existimant, nam aquis[73] maris sponte gignitur, spuma in extremis littoribus, vel scopulis derelicta[74] et sole decocta. Sunt et lacus et flumina et putei e quibus hauritur. Dehinc in salinis ingestus sole[75] siccatur, sed et flumina densantur in salem[76], amne reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum luna[77] noctibus, nam in Cyrenaea Ammoniacus sub arenis invenitur[78]. Sunt et montes nativi salis, in quibus ferro

scens add. Z. Gu. 1. pr. va. — *exardescens* Gu. 2. — 44) Arev. ita e Plin. l. c. *Anaxilaus calicem vini prunaque subdita circumferens, exardescentis repercussu pallorem dirum velut defunctorum convivis offudit.* Sed tales violentas scriptorum emendationes ex aliis scriptoribus translatas nunquam recipiendas esse censeo. Isidorus enim, qui aliorum scrinia compilavit, saepe neglecta compage verba posuit. — 45) *circumfervens* Gu. 1. quod verum puto. Nam quomodo participium activi *circumferens* explicem, nescio. — 46) *exardescentis repercussu* pro *exardescentibus repercusso* Arev. — 47) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *in Iudeae de lacu* pr. — *In Iudaea asphaltide lacu* Gu. 2. — 48) *emergunt* Gu. 1. — 49) *supervacantes* Z. — 50) Sic Gu. 1. — *a terra exaest.* vulg. — *a terra passim exaest.* Gu. 2. — 51) *Spissatur* Gu. 2. — *Spissata* Z. — 52) *itaque* Z. — 53) *spissa* add. Z. — 54) *spissam asphaltem* Gu. 1. — *spissa asphalton* Gu. 2. pr. va. — 55) *Nat. enim ard.* va. — *Nat. eius ignis ard.* Gu. 1. — 56) Sic Z. Gu. 1. al. pr. — *igni* vulg. — 57) *incognita* Gu. 2. — 58) *et* om. Z. — 59) *nequaquam ferro* Arev. ex Hegesipp. lib. IV. cap. 18. — 60) *corrump.* Z. — 61) *a lum.* om. Z. — 62) Sic Gu. 1. — *col. praestat* vulg. — 63) *cuius* pro *huius* Gu. 1. — 64) Sic Gu. 1. — *Sal* vulg. — 65) Sic Gu. 1. — *in igne exil.* vulg. — 66) *In fugit* Gu. 1. — *Fugitat* Z. — 67) Sic Gu. 1. — *dum* vulg. — 68) *igneum* Gu. 2. va. — *igneans* Z. — 69) *si* Z. — 70) *inter se semp. in. sunt* va. — 71) Sic Gu. 1. — *sal* vulg. — 72) *solo* Ar. — 73) *ex aquis* Ar. — 74) *derel.* om. Z. — 75) *ingesto sole* Gu. 2. — 76) Sic Ar. — *in sale* vulg. — 77) Sic Ar. e Plin. XXXI, 7. — *limen euntibus* Z. — 78) *colligitur* Z.

caeditur, ut lapis renascens[1]: tantae[2] alicubi duritiae, ut muros domosque[3] massis salis faciant, sicut in Arabia.

4. In natura[4] quoque salis differentiae sunt[5]. Nam alibi suavis, alibi salsissimus: communis[6] sal in igne crepitat. Tragasaeus nec crepitat in igne[7], nec exilit. Agrigentinus Siciliae flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra naturam.

5. Sunt et colorum differentiae. Memphiticus rufus[8], in parte quadam Siciliae purpureus, ubi Aetna est purpureus[9]. Item in eadem Sicilia in Pachyno adeo splendidus et lucidus, ut imagines reddat. In Cappadocia crocinus effoditur.

6. Salis natura necessaria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat, excitat aviditatem, et appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo quippe omnis victus, delectatio et summa hilaritas. Hinc et salus[10] accepisse nomen[11] putatur. Nihil enim utilius sale et sole. Denique cornea videmus[12] corpora nauticorum. Quinetiam pecudes, armenta, et iumenta sale maxime[13] provocantur ad pastum, multum[14] largiores lacte, multoque gratiores casei dote. Corpora etiam sal astringit[15], et[16] siccat et alligat. Defuncta etiam a putrescendi labe vindicat, ut durent[17].

7. Nitrum sumpsit vocabulum a loco[18]. Nascitur enim[19] in oppido, vel regione Aegypti Nitria, ex quo et medicinae fiunt, et sordes corporum vestiumque lavantur. Huius natura non multum distat a sale[20]. Habet enim virtutem salis et similiter oritur canescentibus siccitate litoribus[21].

8. Aphronitrum Graece, Latine[22] spuma nitri est, de quo quidam ait[23]:

Rusticus es, nescis, quid[24] Graeco nomine dicar,
Spuma vocor nitri, Graecus es? aphronitrum.

Colligitur autem in Asia, in speluncis distillans, dehinc siccatur sole. Optimum putatur, si minime fuerit ponderosum et maxime friabile[25], colore pene purpureo.

9. Chalcantum dictum, quia chalcitidis[26] est thymum, id est flos, unde et apud Latinos aeris flos appellatur. Fit autem nunc[27] in multis regionibus[28]: olim in Hispaniae[29] puteis, vel stagnis id genus aquae habentibus, quam[30] decoquebant, et in piscinas ligneas fundebant, ap-

1) *maius* add. vulg. Om. Ar., cum apud Plin. integra tantum sententia, quam compendi fecit Isidor., recte se habeat. — 2) *tantae* om. Z. — 3) *domusque* Gu. 2. — 4) *In genere* Gu. 2. — 5) *differentia est* Gu. 2. al. — 6) Sic Gu. 1. — *commune* vulg. — *Sal* masculino genere semper in Gu. 1. legitur, unde ubique neutrum mutavimus in masculinum. — 7) *in* om. Ar. — 8) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. — 9) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. (*Aetna mons*) va. — Vulg. *purpureus*, *ubi Aetna mons est.* — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *salis* vulg. — 11) Sic Gu. 1. — *nomen accep.* vulg. — 12) *vidimus* Gu. 2. — 13) *maxime sale* Gu. 2. va. — 14) *multo* Z. — 15) *astringunt* Gu. 1. — *stringit* va. — 16) *et* addidi e Gu. 1. — 17) *duret* Ar. — *durant* va. — *durentur* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. — *a loco sumps. voc.* vulg. — 19) *enim* om. Gu. 1. — 20) Sic Gu. 1. — *a sale dist.* vulg. — 21) Sic Z. Gu.1. 2. va. Ar. — *lit. sicc.* vulg. — 22) *et Lat.* Gu. 1. — 23) Martial. XIV, 58. — 24) *quod* Z. — 25) Sic Z. Ar. — *fricabile* vulg. — *fabricabile* Gu. 1. — 26) Sic Ar. — *chalcidis* vulg. — *chalcitis* Gu. 1. — 27) *nunc* om. Z. — 28) Sic Gu. 1. — *multis in reg.* vulg. — 29) *in Hispanis* Z. — *in Hispania de puteis* al. pr. — 30) *quando* Gu. 2. — *q̄n* (sic) Gu. 1. et deinde *coquebant* (*coceb.* Gu. 2.) Hinc facile *quando* explicatur. — 31) *extensas* Z. — 32) *vitrei acini* pro *vitreis acinis* Ar. Gu. 2. — 33) *defus.* Z. — 34) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *solid. botr.* vulg. — 35) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — vulg. *quarum.* — 36) *e* pro *de* Gu. 1. 2. va. — 37) *decadentes* Z. Gu. 2. va. — 38) *in salis modo* Gu. 2. va. — 39) Sic scripsi e vestigiis Gu. 1., in quo est *constringentes.* — Gu. 2. *vim stringendi habeat.* — Ed. va. *vim habeat stringendi.* — 40) Vulg. add. haec, quae, teste Vulcanio, in codice quodam ante vocabulum *Aphronitrum* habentur. Desunt autem a nostris codd. Z. Gu. 1. 2. editt. pr. va. Arev. Sunt, inquam, haec: *Nam sicut salem in littore maris fervor conficit so-*

pendentes super eas restes, lapillis extentas[31], quibus limus in similitudinem vitrei[32] acinis adhaerebat, sicque eiectum siccabatur diebus XXX.

10. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum dehinc diffusum[33] in quosdam botros solidatur[34]: fit et in scrobibus cavatis, quorum[35] e[36] lateribus decidentes[37] guttae coalescunt: fit et salis modo[38], ex flagrantissimo sole. Adeo autem constrictae virtutis est, ut in leonum et ursorum ora sparsum tantam vim habeat constringendi[39], ut non valeant mordere[40].

CAP. III. *De lapidibus vulgaribus.*

1. Lapis a terra tanquam densior etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus, quod[41] laedat pedem. Lapis mobilis[42] est et sparsus. Saxa adhaerent[43], et a montibus exciduntur. Petra Graecum est. Silex est durus lapis[44], eo quod exiliat ab eo ignis[45], dictus.

2. Scopulus a saxo eminenti, quasi ab[46] speculando dictus, sive a tegumento[47] navium, *ἀπὸ τοῦ σκέπειν*. Spelea Graece, spelunca Latine.

3. Est autem rupes[48] cavata. Crepido extremitas saxi abrupti[49], unde et crepido vocata, quod[50] sit abrupti[51] saxi altitudo, sicut haeret pedi[52] pes densus, unde et vocatur. Cautes aspera sunt[53] saxa in mari, dictae a cavendo, quasi cavates[54]. Murices in litore sunt petrae[55], similes muricibus[56] vivis, acutissimae et navibus perniciosae.

4. Icon[57] saxum est, qui[58] humanae vocis sonum captans, etiam verba loquentium imitatur: *εἰκὼν*[59] autem[60] Graece, Latine imago[61] vocatur, eo quod ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis, licet hoc quidem[62] et[63] locorum natura eveniat[64], ac plerumque convallium.

5. Calculus[65] lapillus terrae admixtus, rotundus[66] atque durissimus, et omni puritate[67] lenissimus. Dictus autem[68] calculus, quod sine molestia brevitate sui calcetur: cui contrarius est[69] scrupus[70], lapillus minutus et asper: qui si inciderit[71] in calciamentum[72], nocet, et molestia est animo[73], unde et dicimus molestiam[74] animi scrupulum[75], hinc et[76] scrupea saxa, id est aspera.

lis, durando in petram aquas marinas, quas maior vis ventorum vel ipsius maris fervor in littora ulteriora proiecerit: ita in Nitria, ubi aestate pluviae prolixiores tellurem infundunt, adurit sideris ardor tantus, qui ipsas pluviales per latitudinem arenarum concoquat in petram, sali quidem vel glaciei aspectu simillimam, sed nihil rigidi rigoris, nil salsi saporis habentem, quae tamen iuxta naturam salis in caumate durare atque nubiloso aere fluere ac liquefieri solet. Hanc indigenae sumentes servant, et ubi opus fuerit, pro lavamento utuntur. Unde Iudaeae peccanti dicit propheta: Si laveris te nitro, et multiplicaveris tibi herbam Borith, maculata es in iniquitate tua, dicit Dominus. *Crepitat autem in aqua, quomodo calx viva, et ipsa quidem disperit, sed aquam lavationi aptam reddit.* — 41) *qui* Z. — 42) Sic Gu. 1. Ar. — *mollis* vulg. — 43) Sic Gu. 1. — *haerent* vulg. — 44) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *lapis durus* vulg. — 45) Sic Gu. 1. — *quod exiliat ignis, ab eo dict.* vulg. — 46) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 47) Sic Z. Gu. 1. — *tegim.* vulg. — 48) Sic Gu. 1. Ar. — *rupis* vulg. — 49) *abrupta* Z. Gu. 1. 2. al. va. — 50) *quod .. sicut* om. Gu. 1. — 51) *abrupta* Z. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *pede* vulg. — 53) *sunt* addidi e Gu. 1. — 54) Sic scripsi e vestigiis Gu. 1., in quo est *cavatas* — *cautae* Z. Ar. va. — *cautici* Gu. 2. — 55) Sic Gu. 1. — *petrae in litore* sine *sunt* vulg. — 56) *muricis* Gu. 1. 2. al. va. — 57) *Echo* Arev. — 58) *qui* pro *quod* Gu. 1. 2. pr. — 59) *Echo* Arev. — 60) *autem* om. Gu. 2. — 61) *imago Lat.* va. — 62) *quod hoc* corrupte Gu. 1. — 63) *e loc. nat.* pro *et loc. nat.* Gu. 2. — 64) *evenit* Z. Gu. 1. — 65) Vulg. *est lap.*, sed *est* om. Gu. 1. — *lapis* Z. — 66) *iucundus* Z. — 67) *preciositate* Z. — 68) *calculus* add. vulg. Om. Gu. 1. — 69) *est* om. Gu. 2. — 70) *scrupulus* Z. Gu. 1. — 71) *incidit* Z. — 72) *in calciamento* Z. Gu. 2. va. — 73) *animi* Z. — 74) *an. mol.* Z. Gu. 2. va. Ar. — 75) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *dic. scrup.* vulg. — 76) *et* om. Z.

6. Cos[1] nomen accepit, quod ferrum ad incidendum acuat. Cotis[2] enim Graeco sermone incisio nominatur. Ex his[3] aliae aquariae sunt, aliae oleo indigent in acuendo, sed[4] oleum[5] lenem; aquae[6] aciem acerrimam reddunt.

7. Pumex vocatur, eo quod spumae densitate concretus fiat, et[7] est aridus[8], candore parvus, tantamque refrigerandi naturam[9] habens, ut in vase[10] missus musta defervere[11] desinant.

8. Rudos artifices appellant lapides[12] contusos et calce[13] admixtos, quos in pavimentis faciendis superfundunt, unde et rudera dicuntur.

9. Gipsum[14] cognatum calci est, et est Graecum nomen[15]: plura autem genera eius[16]. Omnium autem optimum e lapide speculari[17]. Est enim[18] signis[19] aedificiorum et coronis gratissimus.

10. Calcis[20] viva dicta, quia dum sit natura eius[21] frigida, intus occultum[22] continet ignem[23], et[24] perfusa aqua statim[25] latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit[26]. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extingui, oleo extinguitur, quo solet ignis accendi. Usus eius structuris fabricae necessarius. Nam lapis lapidi[27] non potest adhaerere fortius, nisi calce coniunctus. Calcis e lapide duro et albo[28] melior structuris[29], ex molli[30] utilis tectoriis.

11. Arena ab ariditate dicta, non ab haerendo[31] in fabricis, ut quidam volunt[32]. Huius probatio, si manu impressa stridat, aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat.

CAP. IV. *De lapidibus insignioribus.*

1. Magnes lapis Indicus ab inventore vocatus. Fuit autem in India[33] primum repertus. Clavis[34] crepidarum, baculique cuspidi[35] haerens, cum armenta idem Magnes pasceret[36], postea et passim inventus[37]. Est autem colore ferrugineus, sed probatur, cum ferro adiunctus eius[38] fecerit raptum. Nam adeo ferrum apprehendit[39], ut catenam faciat annulorum. Unde et eum vulgus ferrum vivum appellat.

2. Liquorem quoque vitri, ut ferrum trahere creditur[40], cuius tanta vis[41], ut refert beatus[42] Augustinus, quod quidam eundem Magnetem lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrumque super argentum posuerit, deinde[43] subtermovente manu cum lapide ferrum cursim[44] movebatur de-

1) *Cotis* Z. Gu. 2. va. — 2) Sic Gu. 2. va. Ar. — *Cutis* Gu. 1. — *Cos* vulg. — 3) *autem* add. Z. — 4) *scilicet* Z. — 5) *oleo* Gu. 2. va. — 6) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *aquariae* vulg. — 7) *et* om. Gu. 2. va. — 8) *aridus est* Z. — 9) Sic Gu. 1. — *naturam refrig.* Gu. 1. — 10) *vaso* Gu. 2. — *vas* al. — 11) *fervere* Ar. — 12) *lapides* om. Z. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *calci* vulg. — 14) *Gipsus* Z. masculine et sic in seqq. — 15) *nom. Graec.* Gu. 2. — 16) Sic Gu. 1. — *plura eius gen.* vulg. — 17) Sic Ar. — *Omn. autem opt. lapidi speculari* Gu. 1. — *lapidis speculari* Gu. 2. — *lapis specularis* vulg. — 18) *autem* Z. — 19) *in signis* Gu. 2. va. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *Calx* vulg.; forma est eadem, quae in *cassis*, nom. *cassida*, quasi genitivus esset *cassidis*. Eadem lectionis varietas est infra. — 21) Sic Gu. 1. — Vulg. *tactu frig.* Z. — *frigida actus.* — 22) *in occultis occulto* Z. — 23) *ignem cont.* Z. — *gerat ignem* al. — 24) *Unde et* vulg., sed *Unde* om. Gu. 1. — 25) *statim* om. Z. — 26) *Mirum aliquid natura eius facit* Gu. 2. va. — 27) *ita lapidi* Gu. 2. — 28) Sic Gu. 1. — *albo et duro* vulg. — 29) Sic Gu. 1. 2. — *structurae* vulg. — 30) *et ex molle* Gu. 2. — *ex molle* omisso *et* ed. pr. — 31) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *non ab adhaerendo* Z. pr. — *non adhaerendo* vulg. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *ut vol. quid.* vulg. — 33) *Fuit in India autem* va. — 34) *Clavibus* Z. — 35) *cuspide* Z. — 36) *pasceret* om. Z. — 37) *invenitur* va. — 38) *quod eius* Gu. 1. 2. — 39) Sic Gu. 1. — *appreh. ferrum* vulg. — 40) *cred. trah.* Z. — 41) *est* add. vulg. Om. Gu. 1. — *cuius vis tanta est* Z. — 42) Sic Z. Gu. 1. — *beatissimus* vulg. — Locus Augustin. Civ. D. XXI. cap. 4. — 43) *demum subtus movente manu* Z. — 44) Sic Gu. 2. Ar. — *cursum* Gu. 1. — *rursum* Z. — *cursu* vulg. — 45) Sic Z. Gu. 1. — *des. mov.* vulg. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *in templo quodam* vulg. — 47) *e ferro* Gu. 2. — 48) *pendens* Z. — 49) *ambigit* Gu. 1. 2. va. al. — 50) Sic Z. Gu. 1. al. Ar. — *sed resp.* vulg. — 51) *magis* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 52)

super[45]. Unde factum est, ut in quodam templo[46] simulacrum ex ferro[47] pendere[48] in aere videretur. Est quippe et alius in Aethiopia Magnes, qui ferrum non ambit[49], respuitque[50]. Omnis autem Magnes tanto melior est, quanto[51] coeruleus est[52].

3. Gagates lapis primus[53] inventus est in Cilicia[54], Gagatis fluminis fluore reiectus[55]. Unde et nominatus[56], licet[57] in Britannia sit plurimus. Est autem niger, planus, lenis[58] et ardens igni admotus. Fictilia ex eo scripta[59] non delentur, incensus serpentes fugat[60], daemoniacos prodit[61], virginitatem deprehendit[62], mirum, quia[63] accenditur aqua, oleo exstinguitur[64].

4. Asbestos[65] Arcadiae lapis, ferrei coloris, ab igni[66] nomen sortitus[67], eo quod accensus semel nunquam exstinguitur[68]. De quo lapide mechanicum aliquid ars humana[69] molita est, quod gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam Veneris fuisse fanum[70] dicunt, ibique candelabrum et in eo lucernam sub divo sic ardentem, ut eam nulla tempestas, nullus extingueret imber[71].

5. Pyrites lapis Persicus fulvus, aeris simulans[72] qualitatem, cuius plurimus ignis, siquidem facile scintillas emittit[73]: hic tenentis manum, si vehementius prematur, adurit, propter quod ab igni[74] nomen accepit. Est[75] alius Pyrites vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui ferro, vel lapide percussus scintillas emittit, quae excipiuntur sulphure vel fungis vel a[76] foliis, et dicto celerius praebet ignem. Hunc[77] vulgus focarem petram vocat.

6. Selenites, qui[78] Latine lunaris interpretatur, eo quod interiorem eius candorem[79] cum luna crescere atque deficere aiunt[80]; gignitur[81] in Persida[82].

7. Dionysius[83] lapis fuscus et rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita[84], quia si aquae[85] mixtus[86] conteratur, vinum flagrat, et quod in illo mirum est, ebrietati resistit.

8. Thracius niger et sonorus, nascitur in flumine, cuius[87] nomen est[88] Pontus in Equitia[89].

9. Phrygius lapis ex loco traxit vocabulum. Nascitur enim in Phrygia, pallido colore[90], mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Uritur antea vino perfusus, flatusque follibus[91], donec rubescat, ac rursus dulci vino[92] exstinguitur[93], ternis[94] vicibus, tingendis vestibus tantum utilis[95].

10. Syrius lapis ab Syria[96], ubi reperitur, appellatus: hic integer fluctuari[97] traditur[98], comminutus mergi.

est addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 53) Sic Gu. 1. — *primum* vulg. — 54) Sic Arev. e Dioscor. V, 146. — *Sicilia* vulg. — 55) *eiectus* Gu. 2. — *relictus* al. — 56) *nominatur* Z. — 57) *licet et* Gu. 2. va. — 58) *levis* Z. Gu. 2. al. va. — 59) *sculpta* al. — Om. va. — *non del. scripta* vulg. — Plin. XXXVI, 19. *inscripta.* — 60) *epilempticos manifestat* add. Gu. 2. va. — 61) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *perdit* vulg. — 62) *depr. virg.* Gu. 2. va. — 63) *mirumque* Gu. 2. — 64) Sic Z. Gu. 1. — *resting.* vulg. — 65) Sic Ar. — *Asbeston* vulg. — *Abeston* Gu. 1. 2. va. — 66) Sic Gu. 1. 2. — *igne* vulg. — 67) *est* add. Gu. 2. — 68) *extinguatur* Z. — 69) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *hum. ars* vulg. — 70) Sic Gu. 1. — *fuisse Ven. fan.* vulg., quae addit *dicunt*, quod om. Z. Gu. 1. 2. va. Inclusit Arev. — 71) Sic Gu. 1. — *nullus imber* vulg. — 72) *similans* va. — *similans qualitatem, ita est dictus, quoniam plurimus illi sit ignis* al. — *Lap. Pers.* pro *Pers. lap.* scripsi cum Gu. 1. — 73) *emittunt* Gu. 1. sicque paulo post. — 74) Sic Gu. 1. 2. — *igne* vulg. — 75) *Est et* Gu. 2. va. — *Est autem pyr.* Gu. 1. — 76) Sic Gu. 1. — *vel aliis* (*aridis* Ar.) *fungis vel foliis* vulg. — 77) *Hinc* Z. — 78) *qui* add. Gu. 1. 2. al. — *qui latitudine* pro *qui Latine* va. — 79) *nitorem* Z. — 80) *dicunt* Gu. 2. — 81) *autem* add. Z. — 82) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Perside* vulg. — *Persia* Z. — 83) *Dionysias* Arev. — 84) *Voc. autem a terra ita* Z. — *et ob hoc ita vocatur* Gu. 2. va. — 85) *aqua* Gu. 1. — *aquis* Gu. 2. va. — 86) *admixtus* Z. — 87) *cui* Gu. 2. — 88) *est* om. Gu. 2. — 89) Dioscor. lib. V. *γεννᾶται μὲν ἐν Σκυθίᾳ ἐν ποταμῷ λεγομένῳ Πόντῳ.* — 90) Sic Gu. 1. — *colore pallidus* vulg. — 91) *follibus flatuque* Gu. 1. — 92) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *vino dulci* vulg. — 93) Sic Gu. 1. Ar. — *inting.* vulg. — *ternis vic. int.* Gu. 2. — 94) Sic Z. Gu. 1. 2. va. al. — *trinis* vulg. — 95) Sic Z. Gu. 1. 2. — *ting. tant. vest. ut.* vulg. — 96) *ab* pro *a* Gu. 1. — 97) *fluctuare* Gu. 1. — 98) *creditur* al.

11. Arabicus similis est[1] ebori sine ulla macula. Hic defricatus ad cotem[2], succum dimittit croco similem.

12. Iudaicus lapis albus est, atque in schemate[3] glandis[4] scripturis subinvicem modulatus, quas[5] Graeci γραμμὰς vocant[6].

13. Samius a Samo insula, ubi reperitur, vocatus, est[7] gravis et candidus, polienti aurum utilis[8].

14. Memphitis[9] vocatus a loco Aegypti, et est gemmantis naturae: hic tritus, atque in iis, quae urenda sunt et secanda[10], ex aceto[11] illinitus[12] ita obstupescere facit corpus, ut non sentiat cruciatum.

15. Sarcophagus lapis dictus, eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta[13] absumuntur[14]; σὰρξ enim Graece caro dicitur, φαγεῖν comedere. Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt[15] eiusdem generis in oriente saxa, quae etiam viventibus alligata, erodunt corpora.

16. Mitiores autem servandis corporibus, nec absumendis[16] Aemathites appellatus, eo quod cete[17] resolutus in colorem veniat[18] sanguinis. Est autem[19] admodum lividius. Est et[20] ferrugineus. Nascitur in ultima Aegypto[21], Babylonia et Hispania.

17. Androdamantus[22] colore niger, pondere et duritia insignis, unde et nomen traxit, praecipuus reperitur in Africa. Trahere autem[23] in se[24] argentum, vel aes dicitur, quique attritus, ut haemathites, in colorem redigitur sanguinis.

18. Schistos[25] invenitur in ultima Hispania, croco similis, cum levi fulgore, facile friabilis[26].

19. Amiantos appellatus a veteribus, eo quod si ex ipso vestis fuerit contexta[27], contra ignem resistat, et igni imposita non ardeat, sed splendore accepto nitescat, et est scissi aluminis[28] similis, veneficiis resistens omnibus specialiter magorum.

20. Batrachites[29] similis est testae, laminosus[30] scissibilis[31].

Galactites colore cinereus, gustu suavis, sed ideo sic[32] vocatus, quod quiddam de se lacteum attritus dimittat.

21. Obsidius[33] lapis est niger[34] translucidus, et vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India et in Samnio[35] Italiae.

Mitridax[36] lapis Euphratis sole repercussus coloribus micat variis.

1) *est* om. Z. — 2) Sic Ar. — *ad cutem* vulg. — 3) *in forma, in schemate* Gu. 1. — 4) Sic Gu. 2. va. Ar. — *grandis* vulg. — 5) *quem* va. — 6) Sic Gu. 1. — *appellant* vulg. — 7) Vulg. *et est*, sed *et* om. Gu. 1. 2. va. — 8) Sic Gu. 1. — *poliendi autem utilis* vulg. — *poliendo auro* Gu. 2. va. — *poliendo utilis* Ar. — 9) *Memphicus* va. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. va. pr. *urenda et sec. sunt* vulg. — 11) *in aceto* Gu. 2. — 12) *ponitur* add. Gu. 1. — 13) Sic Gu. 1. — *quadr. dies* vulg. — 14) Sic Z. Ar. — *absumitur* Gu. 1. — *assumuntur* vulg. — 15) *et* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — 16) Vv. *Mitiores . . absumentes (absumendis* Z. et cod. Alb., qui eadem exhibet) addidi e Z. Gu. 1. 2. al. va. — 17) Sic Ar. — *cute* vulg. — 18) *redigitur* Ar. — 19) *autem* om. Z. — 20) *et* om. Gu. 1. 2. va. — 21) *Aegypti* Z. Gu. 1. 2. va. — 22) *Androdamatus* Gu. 1. va. — *Andrǫdamatus* (sic) Gu. 2. — *Androdamas* Ar. e Plin. XXXVI, 20. — 23) *autem* om. Gu. 2. — 24) *ad se* Gu. 2. — 25) Sic Ar. — *Iscistos* vulg. — *Fustos* Gu. 1. 2. (supra vers.) — 26) *fricab.* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 27) *fuerit vest. cont.* Z. — *contacta* pr. va. — 28) *iscissi alumini Z.* — *scisciale* Gu. 2. va. — 29) *Ostracites* Ar. e Dioscor. V, 156., at quum infra §. 25. Ostracitem afferat, vix est dubium, quin nostro loco depravato Isidorus Dioscoridis codice sit usus, unde non scribarum, sed scriptoris est error, quare nihil muto. — 30) *laminosus* pro *laminosae* Ar. e Dioscor. πλακώδης. — 31) *sed Isci similis Z.* al. — 32) *et* Gu. 2. va. — *sic* om. pr. — 33) Sic Gu. 1. Ar. — *Obsius* vulg. — *Obseus* Gu. 2. — *Obscius* al. — 34) Sic Gu. 1. — *niger est* vulg. — 35) Sic Ar. — *in Samo* vulg. — *in Samo insula* Gu. 2. — 36) Sic Arev. — *Mytridas* vulg. — *Mitrax* est ap. Plin. XXXVII, 10. Isidorus sequitur Solin. c. 50. — 37) *Aetitae* Arev. — 38) Sic Z.

22. Aetites[37] lapides reperiuntur in nidis aquilarum: aiunt binos inveniri, marem et feminam, nec sine his[38] parere aquilas. Horum masculus durus[39], similis[40] gallae, subrutilus[41], femineus vero pusillus et[42] mollis. Alligati partus celeritatem faciunt, etiam[43] aliquid[44] vulvae excidunt[45], nisi cito parturientibus auferantur.

23. Phengites lapis Cappadociae[46], duritiam habet marmoris[47], candidus atque translucens: ex quo quondam templum constructum est a quodam rege foribus aureis, quibus clausis[48] claritas intus diurna erat.

24. Chernites[49] ebori[50] similis, in quo Darium conditum fertur, Parioque similis candore et duritia, minus tamen ponderosus, qui Porus[51] vocatur.

25. Ostracites vocatus, quod similitudinem testae habet[52], usus eius[53] pro pumice.

26. Melitites[54] lapis dictus est[55] eo, quod melleum et dulcem succum emittat.

27. Smyris[56] lapis asper et indomitus, et omnia atterens, ex quo lapide[57] gemmae teruntur.

28. Chrysites colore similis ochrae[58], invenitur in Aegypto.

29. Amnites[59] similis nitro, sed durior: gignitur in Aegypto vel in Arabia[60].

30. Thyites[61] nascitur in Aethiopia veluti viridis, sed lacteus, cum resolvitur, remordens vehementer[62].

31. Coranus albus est, duriorque Pario.

32. Molotius[63] veluti viridis et grandis invenitur in Aegypto.

33. Tusculanus a loco Italiae dictus, dissilire[64] igne[65] traditur.

34. Sabinus[66] fuscus addito oleo etiam lucere fertur. Est et quidam viridis lapis vehementer[67] igni resistens.

35. Siphnius mollis et candidus, excalefactus[68] oleo nigrescit atque[69] durescit.

36. Lapides quoque medicinalium mortariorum et[70] pigmentorum usibus apti, Ephesius[71] praecipuus et inde[72] Chalazius[73]. Thebaicus[74] et basanites lapides nihil[75] ex sese remittentes.

37. Specularis lapis vocatus est, quod vitri more transluceat: repertus prius[76] in Hispania citeriori[77] circa[78] Segobricam urbem. Invenitur enim sub terra et effossus exciditur, atque finditur in quamlibet[79] tenues crustas.

Gu. 1. 2. pr. va. — *iis* vulg. — 39) *masculos duros* Gu. 1. — 40) *similes* Gu. 1. — 41) *subrutilis* Z. Gu. 1. 2. va. — 42) *et* pro *ac* Gu. 1. — 43) *a quibus* add. vulg. — *aliquibus* Gu. 2. al. va. — Om. Ar. — 44) *aliquid* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — *vulvae aliquid* Z. — 45) *exciditur* Z. — 46) Sic Gu. 1. — *Capp. lapis* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — *duritia marm.* vulg. — *duritiae marm.* Z. va. — 48) *clausis* om. Z. — 49) Sic Arev. e Plin. XXXVI, 10. — *Emites* vulg. — 50) Sic Z. Gu. 1. 2. — *eboris* vulg. — 51) *Poros* pr. va. — 52) Sic Gu. 1. — *habeat* vulg. — 53) Vulgg. add. *est*, quod om. Z. Gu. 1. 2. pr. — 54) Sic Arev. e Plin. XXXVI, 39. — *Melantes* vulg. — *Melanites* Z. Gu. 2. — 55) *est* addidi e Gu. 1. 2. va. — 56) Sic Arev. — *Ismirus* vulg. — *Hismiridis* Gu. 1. — *Hismiris* Z. Gu. 2. pr. va. — *Hismiridius* al. — *Hisminis* al. — 57) *lapide* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. pr. — 58) Sic Arev. — *ooreae* vulg. — *oire* Gu. 1. Ap. Plin. XXXVII, 10. est *ostreae*. Ochrae Atticae meminit Dioscor. V, 62. — 59) Sic Gu. 2. al. — *Amnites* vulg. — *Hammites* Ar. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. — *vel Ar.* va. — *et Arab.* vulg. — 61) Sic e Dioscor. V, 154. locum restituit Chacon. — Vulg. *qui nascitur* sine sensu. Omissum est *qui* in Gu. 2. — 62) *vehementius* Z. — 63) Sic Ar. — *Molottus* Gu. 1. — *Melotius* vulg. — *Solonus* Z. — 64) *dissiliri* Z pr. — 65) *igni* Z. Gu. 2. — 66) Sic Gu. 1. Ar. — *Sabintus* Gu. 2. — *Savinus* vulg., quae add. *lapis*, quod om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 67) *vehementius* Z. — 68) *calef.* Z. — 69) *aqua* Gu. 2. va. — 70) *ac* va. — 71) Sic Arev. e Plin. XXXVI, 22. *Edesius* vulg. — 72) *deinde* Gu. 2. va. — *modo* Z. — 73) Sic Ar. e Plin. l. c. — *colaticus* vulg. — 74) *quoque* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 75) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Al. — *vel* vulg. — 76) Sic Gu. 1. — *primum* vulg. — 77) *exteriori* Z. — *citeriori* pro *citeriore* Gu. 1. — 78) Vulg. *et circa*, sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. — 79) *quaslibet* al. pr. va.

CAP. V. *De marmoribus.*

1. Post lapidum genera veniamus[1] ad marmora. Nam inter marmora et lapides[2] differentia est. Nam marmora dicuntur eximii lapides, qui[3] maculis et coloribus commendantur[4]. Marmor sermo Graecus[5] est a viriditate vocatus[6], et quamvis postea et alii colores inveniantur, nomen tamen pristinum a viriditate retinuerunt[7].

2. Marmorum colores et genera innumerabilia sunt. Non tamen omnia e rupibus exciduntur, sed multa sub terra sparsa sunt et[8] pretiosissimi generis, sicut Lacedaemonium viride cunctis[9] hilarius[10], repertum[11] prius[12] apud Lacedaemonios[13], unde et vocabulum traxit.

3. Ophites serpentium maculis simile est[14], unde et vocabulum sumpsit: duo eius genera, molle candidum, nigrum durum.

4. Augusteum[15] ac[16] Tiberium in Aegypto Augusti et Tiberii primum principatu reperta[17] sunt. Differentia eorum est ab Ophite, cum illud, ut praediximus, serpentium maculis sit simile[18], haec maculas[19] diverso modo colligunt[20]. Nam Augusteum undatium est crispum in vertices[21], Tiberium sparsa, non convoluta canitie.

5. Purpuritis[22] ex Aegypto est[23] rubens, candidis intervenientibus punctis. Nominis eius causa, quod rubeat, ut purpura.

6. Basaltes[24] ferrei coloris sive duritiae[25]. Unde et nomen ei datum est: inventus in Aegypto et Aethiopia[26].

7. Alabastrites lapis candidus, intertinctus[27] variis coloribus, ex quo Evangelici illius unguenti vasculum[28] fuit. Cavant enim hunc ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Aegyptias et Damascum Syriae, ceteris[29] candidior, probatissimus[30] vero in India.

8. Parius candoris eximii, Ligdinus[31] cognomento: hic apud Paron insulam nascitur, unde et Parius nuncupatus. Magnitudo eius[32], quae[33] lances[34] craterasque non excedat, unguentis et ipse aptus.

9. Coralliticus in Asia repertus, mensuram[35] non ultra cubita bina[36], candore proximo eboris[37] et quadam similitudine e diverso niger[38]. Alabandicus terrae suae nomine nuncupatus[39], purpurae aspectu similis. Iste in oriente igni[40] liquatur, atque ad usum vitri funditur.

1) Sic Gu. 1. Ar. ed. Goth. — *veniemus* vulg. — 2) Sic Gu. 1. — *lap. et marm.* vulg. — 3) *quae* Z. Gu. 2. va. — 4) *commutantur* Gu. 2. va. — 5) *Graec. serm.* Gu. 2. — 6) *vocatum* Gu. 2. va. — 7) *tenet* Gu. 2. va. — 8) *et* addidi e Z. Gu. 1. — 9) *cunctisque* Z. Gu. 2. va. — 10) *hilaris* pr. — Om. Gu. 1. — 11) *repertus* Z. — 12) *primum* Z. al. — 13) Sic Gu. 2. al. — *Lacedaemonos* Gu. 1. e ras. — 14) *est similis* Z. — *similis est* Gu. 2. va. — 15) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *Augustum* vulg. — 16) *ac* pro *et* Gu. 1. — *et Tib.* om. Z. — 17) *reperti* Z. — *reperta est* Gu. 2. — 18) *sit mac. similis* Z. — *similis* Gu. 2. — 19) *maculis* va. — 20) *colliguntur* pr. va. — 21) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *verticis* Z. — *vertice* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. va. — *Purpurites* vulg. — *Porphyrites* Ar. — *Purpureus* Z. — 23) *est ex Aeg.* Z. — 24) Sic Ar. e Plin. XXXVII, 7. — *Basanites* vulg. — 25) Sic Ar. — *sine duritia* vulg. — 26) *in Aeth.* va. — 27) *interstinctus* Ar. — *intertinctis* Gu. 1. — *interdistinctus* al. — *interextinctus* al. — *intermixtus* Z. — 28) *vascul. ung.* Gu. 2. va. — 29) *cretis* Z. — 30) *probatissimum* Z. — 31) *Lychnites* Arev. — 32) *Lygdinus magnitudine, quae* Ar. — 33) *qua* Z. Gu. 2. pr. — 34) *lancis crateras* Z. — 35) *mensura* pr. va. Ar. — *mensuram . . . binos* om. Z. — 36) Sic Gu. 1. 2. al. — *cubitos binos* vulg. — 37) *ebori* Ar. — 38) Sic Gu. 1. Ar. (*et* om.) *ad quandam similitudinem* vulg. — *et niger* Gu. 2. va. — 39) *est* add. Gu. 2. va. — 40) *igne* va. — 41) *interstinctus* Z. Gu. 2. Ar. — 42) Sic Ar. e Plin. XXXVI, 8. —

10. Thebaicus intertinctus [41] aureis guttis invenitur in parte Africae Aegypto ascripta [42], coticulis [43] ad serenda collyria quadam utilitate naturali conveniens.

11. Sienites circa Sienem, vel Thebas nascitur, trabes ex eo fecere reges.

12. Marmora autem, quae in officinis sunt, rupibus gignuntur [44], ex quibus [45] Thasius [46] diversi coloris maculis distinctus [47], cuius primum usum insulae Cyclades dederunt.

13. Lesbius lividior est paulo hoc [48], sed ipse [49] diversi coloris maculas habens.

14. Corintheus Ammoniacae guttae similis cum varietate diversorum colorum. Corintho primum repertus [50], ex quo [51] columnae ingentes liminaque fiunt ac [52] trabes.

15. Carysteum [53] viride, optimum nomen ab [54] aspectu habens, eo quod gratum [55] sit iis, qui gemmas sculpunt, eius enim viriditas reficit oculos.

16. Numidicum marmor Numidia mittit, ad cotem [56] succum dimittit, croco similem, unde et nomen accepit, non crustis [57], sed in massa [58] et liminum usu aptum.

17. Luculleum marmor nascitur in Chio [59] insula, cui Lucullus consul nomen dedit, qui delectatus illo primum [60] Romam invexit, solumque pene hoc [61] marmor ab amatore nomen accepit.

18. Est et Lunensis [62] τέφρια appellatus [63] a colore cineris, cuius lapidis alligatio contra serpentes laudatur.

19. Ebur a barro, id est, elephanto [64] dictum. Horatius [65]:

Quid tibi vis, mulier, nigris dignissima barris?

CAP. VI. *De gemmis.*

1. Post marmorum genera gemmae sequuntur, quae multum auro [66] decorum tribuunt venustate colorum. Primordia earum [67] a rupe Caucaso [68]. Fabulae [69] ferunt, Prometheum primum fragmentum saxi eius [70] ferro inclusisse [71] ac digito circumdedisse [72], iisque initiis coepisse anulum [73] atque gemmas.

2. Genera gemmarum innumerabilia esse dicuntur [74], e quibus [75] nos ea tantum, quae principalia sunt, sive notissima, annotabimus [76]. Gemmae vocatae, quod instar gummi translucеant [77]. Pretiosi lapides ideo dicti sunt [78], quia care valent, sive ut a vilibus discerni possint, seu quod rari sint. Omne enim, quod rarum est, magnum et pretiosum vocatur, sicut et [79] in Samuelis volumine legitur: *Et sermo Domini* [80] *pretiosus erat in Israel, hoc est rarus.*

in parte Aegypti (*Aegyptia* Z. Gu. 2. al.) *ascriptus* (*ascripta* Gu. 2. va. *scripta* Z. Gu. 1. al.) vulg. sine sensu. — 43) *colis* Z. — *concolis* al. — *codicellis* Gu. 1. — 44) *quae in off. rupibusque gign.* Z (*que* om.) Gu. 1. 2. va. al. — 45) *ex quibus* om. Gu. 2. — 46) Sic Arev. e Plin. XXXVI, 6. — *ex quibus istae Sienites* vulg. — *ita suis* Z. Gu. 1. 2. — *ita sui* va. — 47) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. — 48) *huic* Z. Gu. 1. 2. va. — 49) Vulg. *et ipse*, sed *et* om. Gu. 1. pr. — 50) *est* add. va. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *ex eo* vulg. — 52) *et* Z. — 53) *Carystium* Ar. — 54) *ab* om. Z. — 55) *gratus* Z. Gu. 2. va. — 56) Sic Ar. *cutem* vulg. — 57) *tantum* per parenthesin add. Arev. — 58) *in massam* Gu. 2. — *sed massa* Z. — 59) Sic Z. Ar. — *Theo* Gu. 1. 2. pr. va. — *Choo* vulg. — *Theo* est *Ceo*. — 60) *primus* Z. Gu. 2. va. — 61) *hoc pene* Gu. 2. — 62) Sic Arev. e Plin. XXXVI, 6. et 18. — *Limensis* vulg. — *Liniensis* Z. Gu. 2. — 63) *appellatur* Ar. — 64) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *elephante* vulg. — 65) *unde Horat.* Z. — Locus est Epod. XII. init. — 66) *auri* pr. — 67) *eius* Z. Gu. 1. 2. va. — 68) Sic Gu. 1. — *Caucasi* vulg. — *Caucasea* Z. Gu. 2. va. — 69) *Fabulae* om. Z. — 70) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *eiusdem* vulg. — 71) Sic Gu. 1. — *incl. ferro* vulg. — 72) *circumdasse* Z. Gu. 2. al. va. — 73) *anulum . . . innum. esse* om. Gu. 2. — *gemmam* al. pr. va. — 74) Sic Gu. 1. — *traduntur* vulg. — 75) *de quibus* Z. — 76) *annotavimus* Z. va. — 77) *translucet* Gu. 1. — 78) *dicti sunt* addidi e Gu. 1. 2. va. — 79) *ut in* Gu. 2. — *et* om. Z. Gu. 2. — 80) *in diebus illis* Z. add., qui om. interpretationem.

CAP. VII. *De viridioribus gemmis.*

1. Omnium gemmarum virentium Smaragdus principatum habet[1], cui veteres tertiam post margaritas et uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus a nimia viriditate dictus[2]. Omne enim satis viride amarum[3] dicitur. Nullis enim gemmis, vel herbis maior quam huic[4] austeritas est. Nam herbas virentes frondesque exsuperat, inficiens circa se viriditate repercussum[5] aerem. Sculpentibus[6] quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est[7]. Cuius corpus si extentum[8] fuerit[9], sicut speculum, ita imagines reddit[10]. Quippe Nero Caesar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat.

2. Genera eius duodecim, sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani. Colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone. Tunc enim tellure disco operta[11] intermicant, quia iis ventis arenae maxime moventur. Tertium Aegyptii habent. Reliqui in metallis aerariis inveniuntur, sed vitiosi. Nam aut[12] aere, aut[13] plumbo, vel[14] capillamentis[15], vel salis similes notas habent. Smaragdi autem mero et viridi proficiunt oleo, quamvis natura imbuantur.

3. Chalcosmaragdus dicta, quod viridis sit, turbida, aereis[16] venis. Haec in Aegypto, vel Cypro insula nascitur.

4. Prasius pro viridanti[17] colore dictus, sed vilis. Cuius alterum genus sanguineis punctis obhorret[18]. Tertium distinctum virgulis tribus candidis.

5. Berillus in India nascitur[19], gentis suae lingua[20] nomen habens, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sexangulas[21] formas, ut hebetudo coloris repercussione[22] angulorum excitetur. Aliter politus non habet fulgorem. Genera eius novem.

6. Chrysoberillus dictus[23], eo quod pallida eius viriditas in aureum colorem resplendeat[24], et hunc India mittit[25].

7. Chrysoprassus Indicus[26] est, colore commixto[27], porri succum referens, aureis intervenientibus guttis, unde et nomen accepit, quem quidam Berillorum generis iudicaverunt[28].

8. Iaspis de Graeco in Latinum viridis gemma interpretatur. Ias quippe viride, pina gemma dicitur[29]. Est autem smaragdo subsimilis, sed[30] crassi coloris. Species eius XVII.[31]. Volunt autem quidam iaspidem gemmam et gratiae et tutelae esse gestantibus, quod[32] credere non fidei, sed superstitionis est.

9. Topazion[33] ex virenti genere est, omnique colore resplendens, inventa primum in

1) *tenet* Z. — 2) Sic Gu. 1. — *dicitur* vulg. — *vocatus* Z. Gu. 2. va. — *vocatur* Ar. — 3) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *Smaragdum* vulg. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *hoc* vulg. — 5) *repercussus* Gu. 1. — 6) *Scalp.* Ar. — 7) *nulla ocul. perf. grat. est* Gu. 2. — 8) *extensum* al. — 9) *est* Gu. 2. va. — — 10) *reddet* Gu. 2. — Om. vv. *Cuius . . reddit* Z. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *deoperta* vulg. — 12) *aut* om. Z. — 13) *et* Z. — 14) Sic Z. Gu. 1. va. — *aut* vulg. — 15) Sic Arev. — *lapill.* vulg. — *lapillis lapillamentis* Z. — — 16) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *aeris* vulg. — *haerens* al. — 17) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *viridante* vulg. — 18) *obhorret* pro *abhorret* Arev. e Plin. XXXVII, 8. — 19) Sic Gu. 1. — *gignitur* vulg. — 20) *linguae* va. — 21) *sexangulorum* Z. — *sexangulis* va. — 22) *repercussu* Z. Gu. 2. Ar. — 23) *dicitur* Z. — 24) *splendeat* Z. — 25) *mittunt* Gu. 1. an fortasse *India* sensu collectivo pro *Indis* intelligendum? — 26) *Indicus* om Z. — 27) *commixto* addidi e Gu. 1. — 28) *generi dicaverunt* Arev. — 29) Vv. *Ias* (*Graece* add. va.) *quippe viride, pina* (Sic Ar. — *pinnasius* Z. — *pinasin* Gu. 1. — *pinarin* Gu. 2. — *pinnasin* al. va.) *gemma dicitur* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. va. Ar. — 30) *sed* pro *et* Z.

Arabiae insula[34], in qua Troglodytae praedones fame et tempestate fessi cum herbarum radices effoderent, eruerunt. Quae insula postea quaesita nebulis cooperta tandem a navigantibus inventa[35]. Sed[36] ob hoc locus et gemma accepit ex causa nomen[37]. Nam τοπάζειν Troglodytarum lingua significationem habet quaerendi[38]. Est autem amplissima gemmarum, eadem sola nobilium limam sentit, genera eius duo.

10. Callaica colore viridis, sed pallens et nimis crassa, nihil iucundius aurum decens, unde et appellata. Nascitur in India vel Carmania[39] in rupibus gelidis, oculi modo extuberans.

11. Molochites spissius virens et crassior[40], quam smaragdus, a colore malvae nomen accepit, in reddendis laudata signis. Nascitur in Arabia.

12. Heliotropium viridi colore et nubilo, stellis puniceis supersparsa cum sanguineis venis. Causa nominis de effectu lapidis est. Nam deiecta in labris aeneis radios[41] solis mutat[42] sanguineo repercussu. Extra aquam autem speculi modo solem recipit[43], deprehenditque defectus eius, subeuntem lunam ostendens. Magorum impudentiae manifestissimum in hoc quoque exemplum est, quod admixta herba Heliotropio quibusdam additis praecantationibus[44] gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro et Africa, sed melior in[45] Aethiopia.

13. Sagda gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cuius tanta vis est, ut permeantes naves e profundo petat, et carinis ita tenaciter adhaereat, ut nisi abrasa parte ligni vix separetur.

14. Myrrhites dicta est, quod in ea[46] myrrhae color est. Compressus autem usque ad calorem[47] nardi spirat suavitatem. Aromatites[48] reperitur in Arabia vel Aegypto[49], myrrhae coloris et odoris, unde et nomen habet[50].

15. Melichloros bicolor ex una parte viridis, ex altera melli similis.

16. Choaspites a flumine Persarum dicta est, ex viriditate[51] fulgoris aurei.

CAP. VIII. *De rubris gemmis.*

1. Corallius[52] gignitur in mari, forma ramosus, colore viridis et maxime rubens, venae eius candidae[53], sub aqua et molles, detractae[54] confestim durantur et rubescunt, tactuque protinus lapidescunt. Itaque occupari evellique retibus solet, aut acri[55] ferramento praecidi, qua de causa corallius vocitatur[56]. Quantum autem apud nos margaritum Indicum[57] pretiosum est, tantum apud Indos corallius[58]. Hunc Magi fulminibus resistere affirmant, si creditur[59].

Gu. 1. 2. Ar. — 31) *decem et octo* Z. — 32) *quod . . . est* om. Z. — 33) *Topaschius* Z. — 34) *in Ar. pr. ins.* Gu. 2. — 35) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. — 36) *Sed et* Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *nomen ex causa acc.* Gu. 1. 2. — 38) *quaerentis* Z. Gu. 1. 2. — 39) Sic scripsi e Plin. XXXVII, 8. — *Germania* vulg. et Solin. c. 33. — 40) *crassius* Ar. — 41) Sic Gu. 1. Ar. — *radio* vulg. — *solis radios* Z. — 42) *mutata* Gu. 2. — *mutatur* va. — 43) Sic Gu. 1. — *accipit* Z. Ar. — *excipit* vulg. — 44) *precationibus* Gu. 2. Ar. var. lect. ap. Goth. — 45) *est* add. Z. — 46) Sic Z. Gu. 1. — *eo* vulg. — 47) *calorem* Ar. — *colorem* Solin. c. 50. et vulg. — 48) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *aromatis. Rep.* vulg. — 49) *in Aeg.* Z. — 50) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *accepit* vulg. — 51) *viridi* Z. Gu. 2. Ar. — 52) *Corallium* Ar. et sic porro genere neutro. — 53) Sic Gu. 1. Ar. — *baccae* (*bacae* Gu. 2.) *eius vel viae* vulg. — *viae, eius* va. — 54) *detractus . . durescit et rubescit* — *lapidescit* Gu. 2. va. — 55) *acro* Gu. 2. va. — 56) *vocitatus* Z. — 57) *Indicum* om. Gu. 2. — 58) Sic Gu. 1. al. — *corallium* vulg. — *Quanto . . tanto* va. — 59) *si cred.* om. Z.

2. Sardius dicta, eo quod reperta sit primum [1] a Sardis: haec [2] rubrum habet colorem marmoribus praestans, sed inter gemmas vilissima est [3]. Genera eius quinque [4].

3. Onyx appellata, quod habet [5] in se permixtum candorem in similitudinem [6] unguis humanae [7]. Graece [8] enim unguem ὄνυχα dicunt. Hanc India vel [9] Arabia gignit, distant autem invicem. Nam Indica igniculos [10] habet albis cingentibus [11] zonis, Arabica autem nigra est [12] cum candidis zonis: genera eius quinque.

4. Sardonix ex duorum [13] nominum societate vocata [14]. Est enim ex onychis candore et Sardo. Constat autem tribus coloribus, subterius nigro, medio candido, superius mineo. Haec [15] sola in [16] signando nihil cerae evellit [17]. Reperitur autem apud Indos et Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque.

5. Haemathites rubore sanguineus [18] ac propterea Haemathites est vocatus [19]; αἷμα quippe sanguis est. Gignitur quidem in Aethiopia [20], sed principalis in Arabia [21] et in [22] Africa invenitur. De qua promittunt Magi quiddam ad coarguendas barbarorum insidias.

6. Succinus [23], quem appellant Graeci ἔλεκτρον [24], fulvi cereique coloris, fertur arboris succus esse [25], et ob id succinum vocari [26]. Electrum autem appellari fabulosa argumentatio dedit. Namque [27] Phaetonte fulminis ictu interempto sorores eius in arbores populos luctu mutatas [28], lacrimis electrum omnibus annis fundere [29] iuxta Eridanum amnem, et electrum appellatum, quoniam [30] sol [31] vocitatus sit [32] elector [33], plurimi [34] poetae dixere [35]. Constat autem non esse [36] succum populi, sed pineae arboris. Nam accensus tedae nidore [37] flagrat [38].

7. Nascitur autem [39] in insulis Oceani [40] septentrionalis, sicut gummi, densaturque ut crystallum [41] rigore, vel tepore [42]. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium feminarum monilia. Vocari autem a quibusdam harpaga, eo quod attritu digitorum accepta caloris anima folia paleasque et [43] vestium fimbrias rapiat, sicut magnes ferrum. Quocunque autem modo libeat, tingitur. Nam Anchusae radice conchilioque inficitur [44].

8. Lyncurius [45] vocatus, quod fiat ex urina lyncis bestiae tempore [46] indurata. Est [47] autem, sicut et [48] succinum, fulva, atque [49] attrahens spiritu [50] folia propinquantia [51].

CAP. IX. *De purpureis.*

1. Inter purpureas gemmas principatum Amethystus Indicus tenet. Amethystus purpu-

1) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *prim. rep. sit* vulg. — *Sardus* Z. Gu. 1. al. — *Sardus* pro *Sardius* Z. Gu. 1. al. — 2) *hic* Z. — 3) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 4) *sunt* add. Z. — 5) *habeat* pr. va. — 6) *in similitudine* Z. — 7) *humani* Ar. — 8) Sic Gu. 1. — *Graeci* vulg. — 9) *vel* pro *et* Z. Gu. 1. 2. Ar. — 10) *ignis colorem* Gu. 1. — 11) *albescentibus zonis* Gu. 2. va. — 12) *est* om. Gu. 2. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *duum* vulg. — 14) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. — 15) *Haec . . evellit* om. Gu. 2. — 16) *in* om. va. — 17) *avellet* Gu. 1. — *avellit* al. va. — 18) *sanguinis* Z. — 19) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — *vocatus* Z. Gu. 2. va. — 20) Sic Gu. 1. — *in Aeth. quid.* vulg. — 21) *sed et in Arab.* Ar. — 22) *in* om. Gu. 2. va. — 23) *Sucinus* Z. Gu. 2. — 24) *q. Gr. electr. app.* Gu. 2. va. — 25) *esse sucus* Gu. 2. va. — 26) Sic Gu. 1. — *appellari* vulg., quod mox pro *vocari* exhibet Gu. 1. — 27) *Namque . . flagrat* om. Gu. 2. — 28) Sic Gu. 1. — *luct. mut. in arb. pop.* vulg. — *soror . . mutata* Z. — 29) *infundere* pr. — 30) *quemadmodum* Z. — 31) *sol* om. Z. — 32) *est* va. — 33) Sic Z. Gu. 1. Ar. et Plin. XXXVII, 2. — *electrum* vulg. Cfr. nostri libri cap. 24. et XVII, 7, 31. — 34) *ut plurimi* Ar. — *plurimum* Z. — 35) Sic Gu. 1. — *dixerunt* vulg. — 36) *eum non esse* Z. Ar. — 37) *nidores* Z. — *nitore* pr. — 38) *fragrat* Ar. — 39) *in India* add. Z. — 40) *maris Oceani* Gu. 2. va. — 41) *in crist.* Z. — *cristallus* Gu. 2. va. — 42) Sic Gu. 1. 2. al. va. Ar. — *tempore* vulg. — 43) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 44) *inficiuntur* Z. Gu. 2. pr. — 45) Sic Arev. e Plin. XXXVII, 2. — vulg. *Ligurius.* — 46) *tepore* Gu. 1. va. Om. Z. — 47) *Est* om. Z. — 48) *et sicut* Gu. 2. — 49) *atque* addidi e Gu. 1. — 50) *spiritum* Z. reliquis omis-

reus est permixto [52] violaceo [53] colore, et quasi rosae nitore [54], et leniter [55] quasdam flammulas fundens. Alterum eius genus descendit [56] ad hyacinthos [57]. Causam [58] nominis eius [59] afferunt [60], quia sit quiddam in purpura illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem sculpturis facilis, genera [61] eius quinque [62].

2. Sapphirus coeruleus est cum purpura, habens pulveres aureos sparsos, optimus apud Medos [63], nunquam [64] tamen perlucidus.

3. Hyacinthus ex nominis sui flore [65] vocatur [66]. Hic in Aethiopia [67] invenitur, coeruleum colorem habens [68]. Optimus, qui nec rarus est, nec densitate obtunsus [69], sed ex [70] utroque temperamento lucet [71] purpuraque [72] refulgens, hic autem non rutilat aequaliter [73]. Sereno enim perspicuus atque gratus est [74], nubilo coram oculis evanescit atque marcescit [75], in os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen invictus. Nam adamante scribitur atque [76] signatur.

4. Hyacinthizon Indicus est Hyacinthum prope referens. Quidam autem eorum crystalli [77] similes, capillamentis intercurrentibus [78] obscurantur, ex quo etiam vitio illorum nomen [79] est.

5. Amethystizon appellatus [80], quia [81] extremus igniculus in amethysti violam exit.

6. Chelidonia ex hirundinum colore vocata [82], et duorum [83] est generum, quarum una ex altera parte purpurea [84], et alia [85] purpurea nigris intervenientibus maculis.

7. Cyanea Scythiae gemma coeruleo coruscans nitore [86] purpura [87] interdum et punctulis intermicantibus [88] auratis pulvisculis varians.

8. Rhoditis [89] rosea est, et ex eo nomen accepit.

CAP. X. *De candidis.*

1. Margarita prima candidarum gemmarum, quam inde margaritam aiunt vocatam [90], quod in conchulis [91] maris [92] hoc genus lapidum inclusum [93] invenitur [94]. Inest enim in carne cochleae calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus. Gignitur autem de [95] coelesti rore, quem certo anni tempore cocleae [96] hauriunt. Ex quibus margaritis quaedam [97] uniones vocantur, aptum nomen habentes, quod tantum unus, nunquam duo, vel plures simul reperiantur [98]. Meliores au-

sis. — 51) *approp.* Gu. 2. va. — 52) *permixtus* Z. Gu. 2. — 53) *violacio* Z. Gu. 2. va. — 54) Sic Gu. 1. — *nitor* vulg. — 55) *et* om. Ar. — *lenitus* Z. — 56) *descendens* va. — 57) *a iacynctis* Gu. 2. al. pr. va. (Caes. I. *ad lacum intus.*) — 58) *qui caus.* Gu. 1. — 59) *eius* om. Z. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. ed. Goth. — *asserunt* vulg. — 61) *autem* add. Gu. 2. — 62) *sunt* add. Z. — 63) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *apud Med. opt.* vulg. — 64) Sic Z. Gu. 1. — *nusquam* vulg. — 65) *fulgore* Gu. 1. — 66) *vocatus* Z. va. — 67) *Hic et in Aeth.* Z. — 68) *hab. col.* Gu. 2. — 69) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *obtusus* vulg. — 70) *ex* om. va. — 71) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *lucens* vulg. — *luce* Ar. — 72) *purpura* va. — 73) *non semper aequal. rutilat* Gu. 2. va. — Vulg. add. *sed cum facie coeli mutatur*, quae om. Z Gu. 1. 2. Ar. — 74) Sic Z. Gu. 1. 2. (*clarus* cum ed. va.) va. — 75) *evanescunt* — *marcescunt* Gu. 1. — 76) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — 77) Sic Z. Gu. 1. 2. — *crystallis* vulg. — *cristallo* va. — 78) *intervirent.* Gu. 2. — 79) Sic Gu. 1. 2. va. — *ipsorum nomen est* Z. — *nomen illorum est* vulg. — 80) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *appellatur* vulg. — 81) *eius* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 82) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *vocata col.* vulg. — 83) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *duum* vulg. — 84) *purpurea pura* Z. Ar. — 85) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *altera* vulg. — 86) *colore* Z. — *nitore cor.* Gu. 2. va. — 87) *pura* Ar. va. — 88) *intermeant.* Z. — 89) *Rhodites* Ar. — 90) *margaritum* — *vocatum* (*quem* pro *quam*) Gu. 1. 2. — 91) *conculis* Z. Gu. 1. — 92) *marinis* Z. — 93) *inclusum* add. Gu. 1. — 94) Sic Z. Gu. 1. — *inveniatur* vulg. — 95) *in* Z. — 96) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *conculae* vulg. — 97) *quidam* Z. Gu. 2. — 98) *inveniantur simul, quod semper singularis inveniatur* (sic) Gu. 2.

tem candidae margaritae, quam quae flavescunt[1]. Illas enim aut iuventus, aut matutini roris conceptio reddit candidas, has senectus, vel vespertinus aer gignit obscuras.

2. Paederos[2] secunda est[3] post margaritam[4] candidarum gemmarum[5], de qua quaeritur, in quo colore numerari debeat[6], totiens iactati per alienas pulchritudines nominis, adeo ut decoris praerogativa vocabulo facta sit.

3. Asterites candida est, inclusam lucem continens veluti stellam intus ambulantem, redditque solis candicantes[7] radios, unde et nomen accepit[8].

4. Galactites lacteus est, qui attritus[9] reddit succum album, et[10] lactis[11] saporem, feminis nutrientibus illigata foecundat ubera. Infantium[12] quoque collo suspensus[13] salivam facere fertur, in ore autem liquescere, et memoriam adimere. Mittunt eam Nilus et Achelous amnes. Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum Galactiten vocant[14].

5. Chalazias grandinis et candorem praefert et figuram, duritia[15] quoque invicta, ut adamas[16], etiam in igne[17] posita[18] manere[19] suum frigus.

6. Solis gemma candida est, traxitque nomen, quod ad speciem solis[20] in orbem[21] fulgentes spargit radios.

7. Selenites[22] translucet candido melleoque fulgore, lunae imaginem continens[23], quam iuxta cursum astri illius[24] perhibent in dies singulos minui atque augeri. Nascitur in Persida[25].

8. Cinaedia[26] invenitur in cerebro piscis eiusdem nominis, candida et oblonga. Praesagire[27] iis ferunt Magi signa aut[28] tranquillitatis aut tempestatis.

9. Beloculus[29] albicans pupillam cingit, nigram[30] medio[31] aureo[32] fulgore lucentem[33], et[34] propter speciem Assyriorum regi Belo dicatam, unde et appellata.

10. Epimelas dicitur, cum in candida gemma superne nigrescit[35] color, unde et nomen habet.

11. Exebenus speciosa et candida, qua[36] aurifices aurum poliunt.

CAP. XI. *De nigris.*

1. Achates reperta primum in Sicilia iuxta fluvium[37] eiusdem nominis, postea plurimis in terris. Est autem nigra, habens in medio circulos nigros et albos iunctos et

1) *flavae sunt* Gu. 2. — 2) Sic Arev. e Plin. XXXVII, 9. — vulg. *Pedorus.* — 3) *est* addidi e Gu. 1. — 4) *margaritum* Gu. 1. — 5) *gemmarum* om. Gu. 1. — 6) *debeant* Gu. 2. — 7) Sic Gu. 1. al. — *candidicantes* va. — *candicantis* Ar. — *candidantes* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — *invenit* vulg. — 9) Sic masculino genere Z. Gu. 1. 2. va. Feminina exhibet vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *ad* vulg. — *ac* Plin. XXXVII, 10. — 11) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. va. — *lacteum* vulg. — 12) *infantum* pr. — 13) Sic Gu. 1. — *suspensa* vulg. — Mirum, quod supra *illigata* omnes codd. tuentur. — 14) *vocent* Z. — *galact. voc. circumlig.* vulg. — 15) *duritia* pro *duritie* Gu. 1. 2. al. va. — *duritiam* — *invictam* Z. — 16) *adamans* Z. Gu. 1. 2. — 17) *in ignem* Z. va. — 18) *positae* Ar. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *manet* vulg. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *ad sol. spec.* vulg. — 21) *in orbe* Gu. 2. — 22) *Selenitis* Gu. 1. — 23) Sic Gu. 1. — *cont. lun. imag.* vulg. — 24) Sic Gu. 1. — *ipsius* vulg. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *Perside* vulg. — 26) Sic Ar. e Plin. XXXVII, 10. — *Cimedia* vulg. — 27) *Praesagare* Z. Gu. 1. 2. va. — 28) *aut — aut* Gu. 1. — *vel* altero loco vulg., in qua una tantum disiunctiva particula est. — 29) *Beli oculus* Ar. e Plin. XXXVII, 10, 55. — 30) *nigram* pro *nigra* Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — 31) *e medio* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 32) *auro* Gu. 1. — 33) *lucente* Gu. 2. va. — 34) *haec . . . dicata* Ar. — 35) Sic Gu. 2. — *nigrescat* Z. Gu. 1. — *nigricat* vulg. — *enigricat* pr. — *supernigricat* al. — *superenigritat* va. — 36) *quo* va. — 37) Sic Gu. 1. — *flumen* vulg. — 38) *similes* Gu. 1. 2. — 39) *avert.* pro *evert.* Z. Gu. 1. 2. va. Ar. —

variatos, similis[38] Haemathiti. Magi suffitu earum, si creditur, tempestates avertunt[39], flumina[40] sistunt.

2. Absyctos[41] nigra et ponderosa, distincta venis rubentibus. Haec[42] excalefacta[43] igni[44] septem diebus[45] calorem tenet.

3. Aegyptilla nigra est radice, coerulea facie, ex Aegypto, ubi invenitur, vocata.

4. Medea[46] nigra est, a Medea illa fabulosa inventa. Habet venas[47] aerei[48] coloris, sudorem reddit croci, saporem vini.

5. Veientana[49] Italica gemma est, a Veiis[50] reperta, nigra facie, albis intermicantibus[51] notis. Baroptis[52] nigra est cum sanguineis et albis notis.

6. Mesomela[53] nigra vena, quemlibet colorem secante[54] per media[55].

Veneris[56] crinis[57] nigerrimi nitoris[58], continens in se speciem rufi[59] crinis.

7. Trichrus[60] ex Africa nigra[61], sed tres succos reddit, a[62] radice nigrum[63], e medio[64] sanguineum, e summo ochrae[65].

8. Dionysias[66] nigro[67] mixtis rubentibus notis, ex aqua trita vinum flagrat, et odore suo ebrietati resistere putatur[68].

Pyritis nigra quidem, sed attritu[69] digitos adurit[70].

CAP. XII. *De variis.*

1. Panchrus[71] varius ex omnibus pene coloribus constans, unde et nominatus[72].

Olca[73] barbari nominis, ex fulvo et nigro, viridique et candido est.

2. Mitridax sole repercussa[74] micat coloribus variis[75]. Gignitur in Persida[76].

Droselytus[77] varius, nominis[78] causa, quia si ad ignem[79] applicetur velut[80] sudorem mittit[81].

3. Opalus distinctus, diversarum colore gemmarum. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens purpura, smaragdi nitens viriditas, et cuncta pariter[82] sub quadam varietate lucentia. Nomen habet[83] ex patria. Sola enim eum parturit India.

4. Ponticae a ponto dicuntur[84], genere diverso, nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes[85], aliae habentes stellas, aliae longis colorum ductibus lineatae.

40) *fulmina* va. — 41) Sic Ar. e Plin. l. c. c. 10. — *Absectos* vulg. — *Absictos* Z. Gu. 2. pr. — *Absiccos* Gu. 1. va. — 42) *Hic* Z. — 43) *calef.* va. — 44) *ignis* Gu. 2. pr. — 45) III. *dieb.* va. — 46) Sic Ar. — *Media* vulg. — 47) *venam* Z. — 48) *aerei* pro *aerii* Gu. 1. 2. — 49) Praeponit Gu. 2. *Bariptos.* — 50) Sic Ar. e Plin. l. c. — *ab eis rep.* Z. — *ab his rep.* Gu. 1. 2. va. — *a Vegenis* vulg. — 51) *intervenientibus* Z. — 52) Sic Ar. e Plin. — *Bariptos* vulg. — 53) Sic Arev. e Plin. l. c. *Meromelas* Z. Gu. 1. 2. — *Meramelas* vulg. — 54) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *secans* vulg. — 55) Sic Gu. 1. 2. — *medium* vulg. — 56) *Veneriae* Z. — *Veneria* va. — 57) *crines* Z. Gu. 1. va. — 58) *coloris* va. — 59) *rufae* Z. — 60) Sic Arev. e Plin. — *Tricuus* vulg. — *Tricruus* Gu. 2. — *Trieruns* Z. — 61) *est* add. vulg. Om. Gu. 1. 2. — 62) *a* pro *ab* Z. Gu. 1. va. — 63) *est* add. vulg. Om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 64) *e* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 65) Sic Ar. — *ocreae* vulg. — *croceum* al. — 66) *Dionysias* pro *Dionysia* Ar. — 67) *nigra* Gu. 2. Ar. — *nigris* Z. al. pr. va. — 68) *resistit* Z. — 69) *attrita* Z. Gu. 1. al. va. — 70) *scintillando* add. Z. — 71) Sic Z. Gu. 1. 2. al. Ar. — *Sangrus* vulg. — 72) Sic Z. Gu. 1. 2. — *nominatur* vulg. — 73) *Orca* Ar. — *Olea* al. — 74) Sic Gu. 1. — *percussa* vulg. — 75) Sic Gu. 1. — *col. mic. var.* vulg. — 76) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *in Perside* vulg. — 77) *Droderoseritus selitus* Z. — 78) *ominis* Gu. 2. — 79) *ab igne* Gu. 1. — 80) *velut* om. Z. — 81) *mittunt* Gu. 1. — *emittit* Z. va. — 82) *parit* Z. — 83) *habens* va. — 84) *dicitur* va. — 85) *mic. gutt.* va.

5. Hexecontalithos[1] in parva magnitudine multicolor, unde et is[2] nomen adoptavit. Tam diversis enim notis sparsus est, ut sexaginta gemmarum colores in parvo orbiculo[3] deprehendantur. Nascitur autem in Libya apud Troglodytas.

6. Murrhina[4] apud Parthos gignitur, sed praecipua in Carmania[5], humorem sub terra putant calore densatum, unde et nomen sumpsit. Varietas eius in purpuram candoremque et ignem cum quodam colorum repercussu[6], quales in coelesti arcu spectantur. Cuius contraria causa facit crystallum[7], gelu vehementiori concreto[8].

CAP. XIII. *De crystallis.*

1. Crystallus[9] resplendens et aquosus colore. Traditur, quod nix sit[10] glacie durata per annos. Unde et ei nomen[11] Graeci dederunt. Gignitur autem in Asia et Cypro, maxime in septentrionum Alpibus, ubi nec aestate sol ferventissimus invenitur. Ideo[12] ipsa diuturna et annosa duritia reddit hanc speciem, quae crystallus dicitur. Hic[13] oppositus radiis solis adeo rapit flammam, ut aridis fungis, vel foliis ignem praebeat. Usus eius etiam[14] ad pocula destinatur. Nihil autem aliud, quam frigidum pati potest[15].

2. Adamas[16] Indicus lapis[17] parvus et indecorus, ferrugineum habens colorem et splendorem crystalli. Nunquam autem ultra magnitudinem nuclei Avellani[18] repertus. Hic nulli cedit materiae[19], nec ferro quidem[20], nec igni, nec unquam incalescit, unde et nomen interpretatione Graeca[21] indomita vis accepit[22]. Sed dum sit invictus ferri ignisque contemptor, hircino rumpitur sanguine, recenti et calido maceratur[23], sicque multis ictibus ferri perfringitur[24]. Cuius fragmenta[25] sculptores pro gemmis insigniendis[26] perforandisque utuntur.

3. Hic[27] autem dissidet cum Magnete lapide in tantum, ut iuxta positus ferrum non patiatur abstrahi Magnetem[28], aut si admotus Magnes comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere[29], metus vanos[30] expellere, maleficis artibus resistere[31]. Genera eius sex[32].

4. Chalazias[33] grandinum et candorem et figuram adamantina duritia[34] habet. Etiam[35] in igne[36] posita[37] manere[38] suum frigus.

5. Cerauniorum duo sunt genera[39]. Unum, quod[40] Germania[41] mittit crystallini[42] si-

1) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *Exocontalibus* vulg. — 2) Sic Gu. 1. — Vulg. *hoc nomen sibi ad.* — *hoc sibi nom. ad.* Gu. 2. va. — *hoc suum nomen* Z. — 3) *eius orb.* vulg. — *orb. eius* Gu. 2. va. — Om. pron. Z. Gu. 1. — 4) Sic Ar. — *Murina* vulg. — *Mirrina* Gu. 1. — 5) Sic Plin. — *Germania* vulg. — 6) *cum quorundam aliorum colore repercussus* Gu. 1. — *cum quorundam colorum repercussus* Gu. 2. — *cum quodam colore repercussus* Z. — *cum quosdam colorem repercussos* va. — *cum quodam colorum repercussu* Ar., quod recepi pro vulg. *cum quibusdam colorum repercussionibus.* — 7) Sic Gu. 1. — *cryst. fac.* vulg. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. (*vehementiore*, ut ed. va. Ar.) va. al. Ar. — *concr. vehem.* vulg. — 9) *Cristallum* Z. et sic in adiectionibus neutrum genus est. — 10) *sit nix* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. — *nom. ei* vulg. — *Graeci ei nom.* va. — 12) *ideoque* Z. Gu. 2. — 13) Hoc loco masculinum genus servat cod. Zitt. — 14) *Usus etiam eius* va. — 15) *potum* pro *potest* Z. — 16) *Adamans* Z. Gu. 1. 2. va. — 17) *lap. Ind.* va. — 18) *avellanae* Z. — 19) *materiei* Z. — 20) *quidem* addidi e Z. Gu. 2. pr. va. Ar. (*ne . . quidem.*) — 21) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *Graeca interpr.* vulg. — 22) *indomitur* (i. e. indomitus) *accepit* va. — 23) *maceratus* Ar. — 24) *perfrangitur* Z. Gu. 2. va. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *fragmentis* vulg. Vide p. 14. not. 21. — 26) *insignandis* Gu. 2. — 27) *Hoc* Z. — 28) Sic scripsi cum Z. Gu. 1. 2. Arev. pro vulg. *abstrahi magneti.* — Locus est e Solin. c. 65., ubi est: *vel si admotus magnes ferrum traxerit, quasi praedam quandam, quicquid magneti haeserit, adamas rapiat atque auferat.* — *Abstrahi* Z. Gu. 1. pr. va. — *attrahi* Gu. 2. — *magnete* Z. — *magnetem* Gu. 1. 2. al. — 29) *compreh.* Z. — 30) *varios* Z. — 31) Sic Gu. 1. (*insist.*) — *mal. resist. art.* vulg. — 32) *sunt* add. Z. — 33) Sic Ar. — *Galatias* vulg. — *Galatia* Z. Gu. 1. 2. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *adamantinae duritiae* vulg. — 35)

mile[43], splendet[44] tamen coeruleo, et si sub divo[45] positus[46] fuerit, fulgorem rapit[47] siderum[48]. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis littoribus gignit, cui[49] color e[50] Pyropo rubenti, et qualitas, ut ignis. Haec[51] adversus vim fulgurum[52] opitulari fertur[53], si credimus[54]. Dicta autem Ceraunia, quoniam alibi non invenitur[55], quam in loco fulmine icto[56] proximo. Graece enim fulmen κέραυνος[57] dicitur.

6. Iris apud Arabiam in mari Rubro nascitur, coloris crystallini[58], sexangulata, dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa sole, species et colores arcus coelestis in proximos parietes imitatur[59].

7. Astrion[60] est ex India[61], crystallo propinqua, in cuius centro stella lucet[62] fulgore lunae plenae. Sumpsit autem nomen, quod astris opposita fulgorem rapit ac regerit[63].

8. Alectria quasi alectoria[64]. In ventriculis enim gallinaciis[65] invenitur, crystallina specie, magnitudine fabae. Hac in certaminibus invictos fieri Magi volunt, si credimus[66].

9. Enhydros ab aqua vocata. Exundat[67] enim aquam[68], ita ut clausam in ea putes fontaneam scaturiginem.

CAP. XIV[69]. *De ignitis.*

1. Omnium ardentium gemmarum principatum carbunculus habet. Carbunculus autem dictus, quod sit ignitus, ut carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur. Lucet enim in tenebris, adeo ut flammas ad oculos vibret. Genera eius XII, sed praestantiores, qui videntur fulgere, et velut ignem effundere. Carbunculus autem Graece ἄνθραξ dicitur. Gignitur in Libya apud Troglodytas.

2. Anthracites vocatus, quod sit et ipse coloris ignei, ut carbunculus, sed candida vena praecinctus, cuius proprium est, quod iactatus in ignem velut intermortuus[70] extinguitur[71], at contra aquis perfusus exardescit.

3. Sandasirus[72] nascitur in India[73], loco eiusdem nominis. Species eius, quod[74] veluti in translucido igne[75] intus fulgent[76] aureae guttae. Constat autem[77] inter omnes, quantus numerus stellarum[78] accedit, tanto[79] et pretium[80] accedere.

4. Lychnites[81] ex eodem genere[82] ardentium est appellata, a lucernarum flagrantia[83].

et Z. — 36) *in ignem* Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *positus* vulg. — *positi* al. — *positae* Arev. Vide c. 10, 5. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *manet* vulg. — 39) Sic Gu. 1. 2. — *gen. sunt* vulg. — 40) Sic Gu. 1. 2. Ar. — vulg. *unum quem.* — 41) Sic Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — *Carmania* vulg. — 42) *cristalli* Ar. — *cristallinis* Z. — 43) Sic Gu. 1. Ar. — *similem* vulg. — 44) *splendore* Z. — 45) *sub dio* Z. al. — 46) *positum* Z. — 47) *capit* Z. — 48) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *desiderium* va. — *sidereum* vulg. — 49) *cuius* Z. — *concolor* pro *cui color* Gu. 2. va. — 50) *e* addidi ex Arev. — 51) *Hoc* Z. — 52) *fulgorum* Z. Gu. 1. — 53) *ferunt* Z. — 54) *si cred.* om. Z. — 55) *inveniuntur* Ar. — 56) Sic Gu. 2. — *fulmine ictu* Z. Gu. 1. va. — *fulminis ictui* vulg. — 57) *ceranos fulmen* va. — 58) *cristalli* Z. — 59) *emittit* Ar. — Plin. *eiaculatur.* — 60) *Astrios* Ar. — 61) Sic Gu. 1. — *ex Ind. est* vulg. — 62) *lucet stella* va. — 63) Sic Arev. e Plin. — *regit* vulg. — *egerit* ed. Goth. — 64) Sic Ar. — *Electria quasi electoria* vulg. — 65) *gallinaceis* Ar. — 66) *si cred.* om. Z. — 67) *exudat* Ar. sed *exundo* c. accus. est etiam ap. Sil. It. II, 630. — 68) *aqua* Z. va. — 69) Novum caput cum titulo *de ignitis* incipit Arevalus. Recte, ut mihi videtur. — 70) Sic Ar. — *inter mortuos* vulg. — 71) *extinguatur* Gu. 2. — 72) *Sandarisus* Z. — *Sandaresus* verum putat Arev., quod hoc nomen loci sit, ubi inveniatur haec gemma. — *Standasirus* Gu. 1. — *Scandasirus* Gu. 2. — 73) *nasc. Indis* Z. Gu. 1. pr. — *in indis* Gu. 2. va. — 74) *quae* Gu. 1. 2. Om. va. — 75) Sic Ar. — *intro* (*intra* Gu. 1. 2. al. pr. va.) *lucido igne* vulg. — *igni* Z. va. — 76) *interfulgentes* Z. — *intus fulgente* Gu. 1. pr. va. — *intus fulgore* Gu. 2. — 77) *autem* om. Z. Gu. 1. 2. — 78) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *stillarum* vulg. — 79) *tantum* Ar. — *tanta* Z. — 80) *pretio* Ar. va. — 81) Sic Arev. e Solin. c. 65. — *Lignis* vulg. — *Ignes* Gu. 1. — 82) *ex eo, quod genere* va. — 83) *ex eodem gen. est app. ab ardent. luc. flagrantium* (*flagrantia* Gu. 2.) Gu. 1. 2.

Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissiorem carbunculum esse dixerunt. Huius duplex facies est[1], una, quae purpura radiat, altera, quae cocci ruboris[2]. A sole excalefacta[3] aut[4] digitorum attritu paleas et chartarum fila[5] ad se rapere dicitur. Sculpturis resistit, ac si quando sculpta[6] est[7], dum signa imprimit, quasi quodam animali[8] morsu partem cerae re tentat[9]. Genera eius quatuor.

5. Carchedonia[10] hoc[11], quod et Lychnites[12], facere dicitur, quanquam vilior[13] praedictis. Nascitur apud Nasamonas imbre, ut ferunt, divino. Invenitur ad repercussum lunae plenae. Omnia autem genera[14] sculpturae resistunt.

6. Alabandina dicta ab Alabanda Asiae regione, cuius color ad Carchedoniam vadit, sed rarus.

7. Dracontites ex cerebro draconis eruitur, quae nisi viventi[15] abscisa[16] fuerit, non ingemmescit[17], unde et eam Magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus, spargunt[18] ibi gramina medicata ad incitandum draconum soporem, atque somno[19] sopitis capita desecant et gemmas extrahunt[20]. Sunt autem[21] candore translucido. Usu earum orientis reges praecipue gloriantur.

8. Chrysoprasus[22] Aethiopicus est[23], quem lapidem lux celat, et[24] prodit obscuritas. Nocte enim igneus est, die aureus[25].

9. Phlogites ex Persida est, ostentans intra se quasi flammas aestuantes, quae non exeant[26].

10. Syrtites vocata, quoniam in litore Syrtium inventa est primum[27] in parte[28] Lucaniae. Color eius[29] croceus, intus stellas continens elanguidas[30], et[31] sub nubilo renitentes.

11. Hormesion[32] inter gratissimas aspicitur, ex[33] igneo colore radians auro, portans[34] in extremitatibus candidam lucem.

CAP. XV. *De aureis.*

1. Sunt quaedam gemmarum genera ex specie metallorum, vel lapidum cognominata.

2. Chrysopis aurum[35] videtur esse[36].

Chrysolithus auro similis est cum marini coloris similitudine, hunc Aethiopia gignit.

1) *est* addidi e Gu. 1. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. — *rubore* vulg. — 3) *excalefactus* Z. — 4) *autem* Z. — 5) *folia* Gu. 2. — 6) *scalpta* Ar. et *scalpturis.* — 7) *est* pro *fuerit* Z. Gu. 1. 2. va. — 8) *animalis* Gu. 2. — 9) Sic Ar. — *partem capere temptat* Gu. 1. — *part. cerae temptat* vulg. — 10) Sic Ar. — *Carcedonia* Gu. 2. pr. — *Calcedonia* Gu. 1. — *Cascidonia* Z. — *Carchedonius* vulg. — 11) *hoc . . praedict.* om. Z. — 12) *lignes* Gu. 1. 2. pr. va. — 13) *multum vil.* vulg., sed *multum* om. Gu. 1. — 14) *Omn. eius gen.* Z. — *Omni autem generi* va. — 15) *vivente* Z. — 16) *abscissa* Z. Ar. — 17) *gěmescit* Z. (sic) — *ingemiscit* Gu. 1. pr. — *ignescit* al. — 18) *et sparg.* vulg., sed *et* om. Gu. 1. — *sparg. enim ibi* Z. — 19) *atque ita somno* etc. vulg., *ita* om. Gu. 1. — 20) Sic Z. Gu. 1. — *detr.* vulg. — 21) *autem* om. va. — 22) Sic Ar. — *Chrysoprasius* vulg. — 23) *est* om. va. — 24) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 25) *est* add. Gu. 1. — 26) *flammas aestuantes ostentatis inter se, quasi quae non exeant* Z. — *exeunt* va. — *exaestuant* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. va. — *inv. prim. est* vulg. — 28) *et in parte* Gu. 1. 2. — 29) *huius* va. — 30) *languid.* va. — 31) *et* addidi e Z. Gu. 1. pr. — 32) Sic Ar. e Plin. XXXVII, 10. — *Ermiscion* vulg. — 33) *et ex* vulg. — *et* om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 34) *portante* Ar. — *portantem* Z. va. — *secum* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 35) Vulg. add. *tantum*, quod om. Gu. 1. — 36) *esse vid.* va. — 37) *ardens* Z. — *ardescit* va. — 38) *igni* Z. — 39) *est* om. va. — 40) *noctu* Z. — 41) *habens* va. — 42) *quadraulas* Z. — *quartulas* Gu. 1. — *creaturas* Gu.

3. Chryselectrus similis auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu iucundus, rapacissimus ignium, et, si iuxta fuerit, celerrime ardescens[37].

4. Chrysolampis ex auro et igne[38] vocata. Aurea est[39] enim die, et nocte[40] ignea, hanc Aethiopia gignit.

5. Ammochrysus arenis auro intermixtis nunc bractearum, nunc pulveris habet[41] quadrulas[42]. Gignitur in Persida[43].

6. Leucochrysus[44] colore aureo interveniente cand da vena.

Melichrysus[45] dicta, quod veluti per aurum sincerum mel[46], sic haec gemma[47] transluceat.

7. Chrysocolla gignitur in India, ubi formicae eruunt aurum. Est autem auro similis et habet naturam Magnetis[48], nisi quod augere aurum traditur, unde et nuncupatur.

Argirites[49] similis argento, habens stigmata[50] aurea.

8. Androdamas argenti nitorem habet et[51] pene adamas[52], quadrata[53] tesseris. Magi putant nomen impositum ab eo, quod animorum impetus, vel iracundias domare et refrenare dicatur, si credimus[54]. Gignitur[55] in mari Rubro.

9. Chalcites[56] aerii coloris[57] est.

Chalcophonos[58] nigra est, sed lapidi illisa aeris tinnitum reddit.

10. Balanites[59] duo genera sunt[60], subvirides[61] et Corinthii[62] aeris similitudine, mediam secante[63] flammea vena.

11. Sideritis a contemplatione ferri nihil dissonat. In maleficiis quoque modo si inferatur discordias excitat[64].

12. Idaeus dactylus ex insula Creta est[65], ferrei[66] coloris, causa nominis eius, quia pollicem humanum exprimit.

13. Aethiopicus coloris ferrei[67] est[68], qui dum teritur, nigrum[69] succum emittit.

14. Zmilampis[70] in Euphratis alveo legitur Proconnesio marmori[71] similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitescens[72].

Arabica ex patria dicta, aspectu eburnea est.

15. Hephaestitis speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quanquam[73] rutilat[74], experimentum eius, si ferventi aquae addita statim refrigescit[75], aut si soli opposita[76] aridam materiam accendat. Nascitur in Coryco.

2. — 43) Sic Gu. 1. 2. va. — *Perside* vulg. — 44) Sic Ar. e Plin. XXXVII, 9. — *Leocrisus* vulg. — 45) Sic Arev. e Plin. l. c. — *Melectrisis* vulg. — *Melectris* Gu. 1. — 46) *mel* addidi cum Arev. e Plin. — *sincerum* om. Z. Gu. 1. 2. — 47) *sicut gemma haec* Z. — pro *sic* exhibet va. *ita*. — 48) *magnitidis* Gu. 1. — 49) *Argiritis* va. — 50) *stemmata* va. — 51) *et pene . . credimus* om. va. — 52) *adamans* Z. Gu. 1. 2. — 53) *semper* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 54) *si cred.* om. Z. — 55) *autem* add. va. — 56) *Chalcitis* Gu. 1. 2. pr. — *Caelitus* Z. — 57) *col. aerei* Z. — 58) Sic Ar. — *Calcofanus* vulg. — 59) *Balanitae* Ar. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *sunt gen.* vulg. — 61) *subviridis* va. — 62) *Corintheae* pr. — 63) *secantes* va. — 64) *nihil diss. verum maleficus, quo inferatur, disc. exc.* Arev. — *dissonans* va. — *nihil* om. pr. — *modo* om. va. — *si* om. Z. pr. al. — 65) *est* om. va. — 66) *ferreique* va. — 67) Sic Gu. 1. 2. — *ferr. col.* vulg. — 68) *est* om. va. — 69) *nigrum* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 70) Sic Arev. e Plin. XXXVII, 7. — *Zimulantium* Gu. 1. — *Zimilantius* Gu. 2. va. — *Schmilanicus* Z. — *Similianicius* vulg. Salmas. Exercitt. Plin. p. 703. e MSS. Isidori *Zenilanthis.* Apud Solin. al. *zmilantis* — al. *zmilaces.* — 71) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *pro connexione marmoris* vulg. — 72) Sic Gu. 1. 2. — *internitens* vulg. — 73) *quaque* Z. — 74) Sic Gu. 1. 2. va. — *rutilet* vulg. — *rutila* al. — 75) *statim* add. Z. Gu. 1. 2. va. — *refrigescit* pro *refrigeret* Gu. 1. — *frigescat* Gu. 2. — *refrigerat* va. — 76) *apposita* Gu. 1.

16. Ostracites lapidosus colore testacio[1] durior. Altera[2] Achati similis, nisi quod Achates politura pinguescit. Duriori tanta inest vis, ut aliae gemmae sculpantur[3] fragmentis eius.

17. Glossopetra[4] similis est linguae humanae, unde et nomen sumpsit. Fertur autem deficiente luna[5] e[6] coelo cadere, cui non modicam Magi tribuunt potestatem. Nam ex eo lunares motus excitari putant.

18. Sunt et quaedam gemmarum genera cognominata ab animalibus.

Echites vipereas maculas exprimit.

Carcinias[7] marini cancri coloris est.

19. Scorpitis scorpionem et colore et effigie[8] refert.

Myrmicites[9] formicae reptantis effigiem imitatur.

Taos[10] pavoni est similis.

Hieracites[11] accipitris colore[12].

Aetites[13] aquilae.

Aegophthalmos caprino oculo similis.

20. Lycophthalmos quatuor colorum[14], ex rutilo sanguinea[15] in medio nigrum candido[16] cingitur[17], ut luporum oculos exprimat.

Meconites[18] papaver exprimit.

21. Sunt et quaedam gemmae, quas[19] gentiles in superstitionibus quibusdam[20] utuntur.

22. Lipara[21] suffita omnes bestias evocare[22] tradunt.

Ananchitidae in hydromantia[23] daemonum imagines evocare[24] dicuntur[25].

Synochitidae umbras inferorum evocatas teneri aiunt[26].

23. Chelonites oculus est Indicae testudinis, varius et purpureus. Hunc[27] Magi impositum linguae futura praenunciare[28] fingunt[29].

24. Brontia[30] a capite testudinum, e tonitribus[31] cadere[32] putatur, et restinguere fulminis ictus.

25. Hyaenia lapis in oculis hyaenae bestiae invenitur, qui si sub lingua hominis[33] subditus fuerit, futura[34] eum praecinere dicunt.

Sed et[35] corallium[36] tempestati et grandini resistere ferunt[37].

26. Pontica est gemma quaedam livore perlucida, habens stellas rubeas[38], interdum et aureas. Dicunt per eam interrogari[39] daemones et fugari.

1) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *testaceo* vulg. — 2) *Alter* Gu. 2. va. — 3) *scalp.* Ar. — 4) *Glossopetra . . Carcinae* etc. om. Z. — 5) *luna def.* va. — 6) *e* addidi e Gu. 1. Ar. — 7) Sic Ar. — *Carcinae* vulg. — *Carcini* Gu. 1. — *carciniae* al. — 8) *scorpionis et colorem et effigiem* va. — 9) Hunc locum om. Z. — *Mirmictis* Gu. 1. — *Mirmiciis* Gu. 2. — 10) *Paos* Z. — *Tavos* Gu. 2. — 11) *Hieracites . . . Aegophthalmos . . similis* om. Z. — 12) Sic Gu. 1. — *coloris* vulg. — 13) *Aetitis* Gu. 1. 2. — 14) Vulg. add. *est*, quod om. Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — 15) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *sanguinea* (sic) Gu. 2. — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *candidus* vulg. — 17) *cingit* al. — 18) *Meconites . . utuntur* om. Z. — *Meconites . . exprimit* om. Gu. 1. — *oculos exprimat* pro *oculus* omisso *exprimat* (*exprimit* Gu. 2.) Gu. 1. 2. — 19) Sic Gu. 2. — *quasi* Gu. 1. — *quibus* vulg. — 20) *in quibusdam superst.* va. — 21) Sic Arev. — *Liparia* vulg. — *Liparea vel Luparia* Z. — *Liparea* Gu. 1. pr. — *Liparias* Gu. 2. — 22) *evocari* va. Ar. — 23) Sic Gu. 1. 2. Ar. va. — *Anancitidae in necromantia* vulg. — 24) *evocari* Ar. va. — 25) *dicitur* Gu. 2. — *dicunt* Ar. va. — 26) Sic Gu. 1. 2. Ar. — (*teneri*) *dicuntur* vulg. — *tenere* Gu. 1. 2. Tres locos, qui sunt de *Ananc. Synoch. Chelon.* om. Z. — 27) Vulg. *Per hunc*, sed *per* om. Gu. 1. al. va. — 28) *praenunciari* Ar. va. — 29) *dicunt* va. — 30) Sic Ar. — *Bronia* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — *et e tonitribus* Gu. 2. — *et tonitribus* Z. — *cum tonitruis* Ar. — *e tonitruis* vulg. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *cadi* vulg. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. — *ho-*

27. In quibusdam gemmarum generibus veras[40] a falsis discernere magna difficultas est[41], quippe cum inventum sit ex vero genere alterius in alia falsa transducere, ut Sardonyches, quae ternis[42] glutinantur gemmis, ita ut deprehendi non possint. Fingunt enim eas ex diverso genere, nigro, candido mineoque[43] colore. Nam et pro lapide pretiosissimo smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, et fallit oculos subdole[44] quaedam falsa viriditas, quo adusque[45] non est, qui probet[46] simulatum et arguat, sic et alia atque alia alio modo[47]. Neque[48] est sine fraude ulla[49] mortalium vita[50].

28. Omnes autem non translucidas gemmas caecas appellari[51], eo quod densitate sua obscurentur.

CAP. XVI. *De vitro.*

1. Vitrum dictum, quod visui[52] transluceat perspicuitate[53]. In aliis enim metallis quicquid intrinsecus continetur, absconditur, in vitro vero quilibet liquor, vel species, qualis est interius, talis exterius declaratur, et quodammodo clausus patet. Cuius origo haec fuit. In parte Syriae, quae Phoenice[54] vocatur, finitima Iudaeae circa radicem montis Carmeli palus est, ex qua nascitur Belus amnis, quinque millium passuum spacio in mare fluens iuxta Ptolemaidem, cuius arenae de torrente[55] fluctu[56] sordibus eluuntur.

2. Hic fama est appulsa[57] nave[58] mercatorum nitri[59], cum sparsim per litus epulas pararent, nec essent pro attollendis vasis lapides, glebas nitri ex nave[60] subdiderunt[61], quibus accensis permixta arena litoris, translucentes[62] novi liquoris fluxisse rivos, et hanc fuisse originem vitri.

3. Mox, ut est ingeniosa solertia, non fuit contenta solo nitro, sed et aliis mixturis hanc artem studuit. Levibus enim aridisque lignis coquitur[63], adiecto cupro[64] ac nitro, continuisque fornacibus, ut aes liquatur massaeque fiunt. Postea ex massis rursus funditur[65] in officinis, et aliud flatu figuratur, aliud[66] torno teritur, aliud argenti modo caelatur. Tingitur[67] etiam[68] multis modis, ita ut hyacinthos sapphirosque et virides imitetur, et onyches, vel aliarum gemmarum colores, neque est alia speculis aptior materia, vel picturae accommodatior.

4. Maximus tamen honor in candido vitro, proximoque[69] in crystalli similitudine. Unde et ad potandum argenti metalla et auri repulit vitrum[70]. Olim fiebat et[71] in Italia, et per Gallias et Hispaniam[72] arena alba et[73] mollissima pila molaque terebatur. Dehinc[74] miscebatur tribus

minum vulg. — 34) *furta* Z. — 35) *Sed et* om. va. — 36) Sic Ar. — *corallum* Gu. 1. — *corallius* vulg. — *corallus* va. — 37) Sic Gu. 1. — *resist. fertur* vulg. — *fertur res.* va. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *rubras* vulg. — 39) *interrogare . . fugare* Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 40) Sic Ar. — *vera* vulg. — 41) *est* om. Z. — 42) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *trinis* vulg. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *minioque* vulg. — 44) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *subdolo* vulg. — 45) *quousque* va. — 46) *probat* va. — 47) Sic Gu. 1. (*sunt* pro *sic.*) 2. — *alia atque alio modo* vulg. — 48) *enim* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. — 49) *ulla* om. Z. — 50) Sic Gu. 1. — *vita mort.* vulg. — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *appellant* vulg. — 52) *visus* va. — Om. autem capit. XVI. et XVII. cod. Zittav. — 53) Sic Gu. 1. — *persp. transl.* vulg. — 54) *Fenicis* Gu. 1. 2. — *fenices* va. — 55) *decurrente* Gu. 1. 2. al. — 56) *fluctus* Gu. 2. va. — 57) Sic Arev. e Plin. XXXVI, 26. — vulg. *pulsa.* — 58) *navi* va. — 59) *nautae* Gu. 2. supra vers. — 60) *nautae* Gu. 1. 2. — *naves* va. — 61) *subdidisse* Ar., ut anacoluthon vitaret. — 62) *translucentis* Gu. 1. 2. va. — 63) Sic Gu. 1. Ar. — *concoquitur* vulg. — *conquiritur* Gu. 2. al. — *percoquitur* al. — 64) *cyprio* Ar. — 65) *massae fiunt postea ex massis, rursusque* Gu. 1. 2. — 66) *et aliud* Gu. 2. — 67) *Tinguntur* Gu. 2. — 68) *enim* Z. — 69) *que* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 70) Sic Gu. 1. va. Ar. — Vulg. *vitrum repulit* (*pepulit* Ar). *Olim* etc. — 71) *et* om. va. — 72) *et Hispania* Gu. 1. — *et in Hispania* Gu. 2. va. — 73) *et* om. Gu. 1. 2. va. — 74) *Deinde* Gu. 2. va.

partibus, nitri pondere ac[1] mensura, ac liquata in alias fornaces transfundebatur, quae massa vocabatur ammonitrum, atque haec recocta fiebat vitrum purum et candidum.

5. In genere vitri et obsidianus[2] lapis annumeratur. Est autem virens interdum et niger aliquando, et translucidus, crassiore visu, et in[3] speculis parietum pro imagine umbras reddente, gemmas ex eo[4] multi faciunt. Hunc lapidem et[5] in India et in Italia et ad Oceanum in Hispania nasci tradunt.

6. Ferunt[6] autem sub Tiberio Caesare quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, ut flexibile esset et ductile. Qui dum admissus fuisset ad Caesarem, porrexit phialam Caesari. Quam ille indignatus in pavimentum proiecit. Artifex autem sustulit[7] phialam de pavimento[8], quae complicuerat[9] se tanquam vas aeneum, deinde marculum[10] de sinu protulit et phialam correxit. Hoc facto Caesar dixit artifici, Numquid alius scit hanc condituram[11] vitrorum[12]? Postquam ille iurans negavit, alterum hoc scire, iussit eum[13] Caesar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur et omnium metallorum pretia abstraherentur, et[14] revera, quia si vasa vitrea non frangerentur, meliora[15] essent[16], quam aurum et argentum.

CAP. XVII. *De metallis.*

1. Metallum dictum Graece *ἀπὸ τοῦ*[17] *μεταλλᾶν*, quod natura eius sit[18], ut ubi vena una[19] apparuerit[20], ibi spes sit[21] alterius inquirendi. Sunt autem septem[22] genera metallorum, aurum, argentum, aes, electrum, stannum, plumbum, et quod domat omnia, ferrum.

CAP. XVIII. *De auro.*

1. Aurum ab aura dictum, id est a[23] splendore, eo[24] quod repercusso aere plus fulget[25]. Unde et[26] Virgilius[27]:

Discolor inde auri per ramos aura refulsit[28],

hoc est splendor auri. Naturale enim est, ut metallorum splendor plus fulgeat luce alia repercussus. Hinc et aurarii dicti, quorum fulgor splendidos reddit[29].

2. Obryzum[30] aurum dictum, quod obradiat[31] splendore, est enim coloris optimi, quod Hebraei Ophaz[32], Graeci *κιῤῥὸν* dicunt[33].

1) Sic Gu. 1. — *et* vulg. — *vel* Gu. 2. Ar. — 2) Sic Ar. cfr. c. 4, 21. — *obsianus* vulg. — 3) *in* om. Ar. — 4) Sic Gu. 1. 2. — *multi ex eo* vulg. — 5) *et* om. va. — 6) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Fertur* vulg. — 7) *tulit* va. — 8) *de pav. phyalam* Gu. 2. — 9) Sic Gu. 1. 2. va. — *complicaverat* vulg. — 10) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *malleum* vulg. — 11) *conditionem* va. — *hanc* om. Gu. 1. — 12) *vitri* va. — 13) *illum* Gu. 2. va. — 14) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 15) *melius* al. pr. — 16) *esset* pr. — 17) *παρὰ τὸ* Gu. 2. 3. 4. — Om. pr. va. Graeca. — 18) *ea sit* vulg. — Pron. om. Gu. 1. 2. — 19) Sic Gu. 1. 2. — *una vena* vulg. — 20) *apparuit* va. — 21) *sit spes* va. — 22) Sic Gu. 1. 2. — *Sept. autem* (*autem* om. va.) *sunt* vulg. — 23) *a* om. va. — *ab* Gu. 2. — 24) *eo* addidi e Gu. 1. va. — 25) Sic Gu. 1. 2. — *fulgeat* vulg. — *splendeat* Z. — 26) *et* om. va. — 27) Aen. VI, 204. — 28) *refulgit* Gu. 2. — *refulsit hic splendor auri* Z. — 29) *splendor redditur* Gu. 1. — *splendidus redditur* Gu. 2. — 30) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Obrysum* vulg. — 31) Sic Gu. 1. 2. — *obradiet* vulg. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Ophax* vulg. — *Ophach* Z. — *Ebraei quod Otpaz* pr. — *Ebrei ebrem* va. — 33) Sic Ar. — *cirron* Gu. 4. — *pyron* Gu. 1. 2. — *caniron* va. — *caron* Z. — *cairon* vulg. — *dicunt* pro *vocant* Gu. 1. — 34) Sic scripsi e codicum vestigiis. Cod. Zitt. et va. pr. omittunt vv. *ἀπὸ τοῦ* . . . *βράχειν* vel, ut in vulg. est *ἀπὸ τοῦ βραχεῖν*, *quod est ἠχεῖν*, *id est a crepitando*. Gu. 1. ita: aΠoyetpe)-(etoι, qui est o[illegible]o)-(ιτοΠjeωn crepitandi, c)-(atαΠβpατon lamina. Gu. 2. aΠoyϲτpЄmЄtoι, qui est onιamΠoΠojeιon crepitandi ннλτιλτγβpλτωn lamina. Gu. 3. aΠoyeopemetoι, qui est τonomλtonЄιa crepitandi ннaΠλoyβpaττen lamina. Gu. 4. accoceprojetoι.

Bractea dicitur tenuissima lamina, ἀπὸ τοῦ βρεμετοῦ, qui est ὀνοματοποιὸν crepitandi, ἀπὸ τοῦ βράχειν lamina [34].

3. Pecunia prius de pecudibus, et proprietatem habebat [35] et nomen. De corio enim pecudum nummi incidebantur et signabantur. Postea a Saturno aereus nummus inventus [36]. Ipse enim signari [37] nummos et scribi [38] constituit.

4. Propterea et aerarium Saturno a gentilibus consecratum est. Alii, ut superius, pecuniam a pecudibus appellari volunt [39], sicut a iuvando iumenta sunt dicta [40]. Omne enim patrimonium apud antiquos peculium dicebatur a pecudibus, in quibus eorum constabat universa substantia, unde et pecuarius [41] vocabatur [42], qui erat dives, modo vero pecuniosus.

5. Antiquissimi [43] nondum auro et [44] argento invento, aere utebantur. Nam prius aerea pecunia in usu [45] fuit, postea [46] argentea, deinde [47] aurea subsecuta est [48], sed ab ea, qua coepit, nomen [49] retinuit. Unde et aerarium dictum, quia prius aes tantum in usu fuit, et ipsum solum recondebatur, auro et argento nondum signato, ex quorum metallis quamvis postea facta fuisset [50] pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab eo metallo, unde [51] initium sumpsit.

6. Thesaurus [52] iuxta Graecam proprietatem ἀπὸ τῆς ϑέσεως [53], a positione, hoc est a reposito [54] nominatur. Nam ϑέσις positio dicitur, et est nomen a [55] Graeco Latinoque sermone compositum. Nam ϑὲς Graeci repositum dicunt, Latini aurum [56], quod iunctum sonat repositum aurum.

Auraria nomen habet ab auro.

7. Tributa vero, eo quod [57] antea pro tribubus singulis [58] exigebantur, sicuti [59] nunc per singula territoria [60]. Sic autem in tres partes divisum fuisse Romanum [61] populum constat, ut hi [62], qui praeerant in singulis partibus, Tribuni dicerentur. Unde etiam sumptus, quos dabant populi, tributa nominaverunt.

8. Vectigalia sunt tributa, a vehendo dicta.

Stipendium a stipe [63] pendenda nominatum. Antiqui enim appendere pecuniam soliti erant magis, quam annumerare.

Moneta appellata est, quia monet, ne qua fraus in metallo vel in [64] pondere fiat.

9. Nomisma [65] est [66] solidus aureus, vel argenteus, sive aereus, qui ideo nomisma dicitur [67], quia nominibus principum effigiisque [68] signabatur [69]. Prius [70] nummus ἄργυρος [71] vocabatur [72], quia quamplurimum ex argento percutiebatur.

qui est τονο[illegible]λτοΠοȷετα crepitandi ννΠλτοσΠρλτι€ν lamina. — Βρεμετὸς a Grammatico confictum puto, ut multa alia, ad etymologiam confirmandam. — 35) *et habeat propr.* Gu. 1. — *habet* Z. — 36) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 37) *signare* Z. va. — *significari* Gu. 2. — 38) *inscribi* Z. Ar. — 39) Sic Gu. 1. (*appellare*) — *appellaverunt* vulg. — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *dicta sunt* vulg. — 41) *peculiarius* Gu. 2. — *pecunarius* va. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. — *dicebatur* vulg. — 43) *enim* add. Z. — 44) *et arg.* pro *argentoque* Gu. 1. 2. Eadem varietas est paulo post. — 45) *hominum* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *post* vulg. — 47) *demum* Z. — 48) *est* addidi e Z. Gu. 1. 2. — 49) *et nomen ret.* va. pr. — 50) *fuisset facta* Z. Gu. 2. va. — 51) *a quo* Z. — 52) *Thesaurus* et *Auraria* om. Z. — 53) Graeca om. pr. — *a repositione nominatur, a potis teseos* va. — 54) *a re posita* Gu. 1. — 55) *a* pro *ex* Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. 2. Ar. — χρύσον *aurum* vulg. — *Latine autem* pro χρυσ. *aurum* pr. — 57) *Tributa inde nomen habent, quod* Z. — 58) Sic Gu. 1. 2. — *per tribus singulas* vulg. — 59) *sicuti* pro *sicut* Gu. 1. 2. — 60) *territ. sing.* Z. — 61) *Romanorum* Gu. 2. — 62) *hi* addidi e Gu. 1. 2. — *utraque qui* pro *his* exhibet Z. — 63) *ab stipite* Gu. 2. — 64) *in* addidi e Z. Gu. 1. al. va. — 65) Sic Gu. 1. 2. pr. va. et sic postea. — *Numisma* vulg. — 66) *est* om. Gu. 1. — 67) *ideo sic appellata* va. — 68) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *effigiebusque* vulg. — 69) *signatur* Z. Gu. 2. va. — *designatur* Gu. 1. — 70) *Primus* va. Ar. — 71) *argenteus* Gu. 1. 2. — 72) Sic Gu. 1. 2. — *nuncupabatur* vulg.

10. Nummi autem a Numa Romanorum rege vocati sunt, qui eos primum[1] apud Latinos imaginibus notavit, et titulo nominis sui praescripsit.

11. Folles[2] dicuntur a sacculo, quo conduntur, a continente id quod continetur, appellatum.

12. In nomismate tria quaeruntur, metallum, figura, et[3] pondus. Si ex iis aliquid defuerit, nomisma non erit.

13. Tria autem sunt[4] genera[5] argenti et auri[6] et aeris[7], signatum, factum, infectum. Signatum est, quod in nummis est, factum est[8], quod in vasis et signis[9], infectum, quod in massis est[10], quod et grave dicitur, id est massa[11]. In notitiam autem formarum metalla ita venerunt. Dum enim quocunque casu[12] ardentes silvae excoquerent terram[13], ex calefactis[14] venis fudit rivos cuiuscunque structurae[15].

14. Sive igitur[16] aes illud fuerit[17], sive aurum, cum in loca terrae[18] depressiora decurreret[19], sumpsit figuram, in quam illud vel profluus[20] rivus, vel excipiens lacuna formaverat. Quarum rerum splendore capti homines cum ligatas[21] attollerent massas, viderunt in ea[22] terrae vestigia figurata[23]; inde[24] excogitaverunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.

CAP. XIX. *De argento.*

1. Argentum non longe a Graeca interpretatione[25] distat. Hoc enim[26] illi *ἄργυρον* vocant. Cui[27] mirum in modum[28] illud inest, ut[29], dum candidum sit, impressum corpori lineas nigras reddat[30].

2. Argentum vivum dictum, quod excidat[31] materias, in quibus iniicitur, hoc et liquidum, quia percurrit. Invenitur specialiter in metallis, sive argentariis[32] fornacibus guttarum concretione tectis inhaerens, saepe etiam et[33] in stercore vetustissimo cloacarum, vel puteorum limo. Fit etiam et[34] ex minio imposito conchulae ferreae patena testea superposita, tum circumlito vasculo circumdantur carbones, sicque argentum vivum ex minio destillas[35], sine hoc nec[36] argentum, nec aes inaurari potest.

3. Tantae autem virtutis est, ut si super sextarium[37] argenti vivi centenarium saxum superponas, oneri statim resistat[38]. Sin vero auri scrupulum, levitatem eius raptim sinu recipit, ex quo intelligitur, non pondus, sed naturam esse, cui cedit. Servatur autem melius in vitreis vasculis[39], nam caeteras[40] materias perforat. Potui autem datum interficit, ponderis causa.

1) *primus* Gu. 2. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Solidi* vulg. — 3) *et* om. va. — 4) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Tria sunt autem* vulg. — 5) *genera* om. Z. — 6) *auri, argenti* Z. — *argenti, auri* va. — 7) *atque* Gu. 2. — 8) *est* om. Z. Gu. 2. va. — 9) *in signis* Z. — 10) *est* om. Z. Gu. 2. va. — *infectum . . . massa* om. Gu. 1. — 11) *quod est massa* Z. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. va. al. — *quacunque causa* vulg. — *quacunque ex causa* Arev. — 13) *arderent silvae et excoq.* va. — 14) *quae calef.* Gu. 1. 2. va. — *illa calef.* Z. — 15) *instructurae* Gu. 2. — *stricturae* Ar. — 16) *igitur* om. Z. — 17) *fuerit* pro *fuerat* Gu. 1. — 18) *terrae* om. Z. — 19) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *decurrerit* vulg. — *decurret* pr. — *decurrat* va. — 20) Sic Gu. 1. — *profluens* vulg. — 21) *lignatas* Z. — 22) *in eis* Ar. — 23) *terrae fig. vest.* pr. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *hincque* Ar. va. — *in qua* Z. — 25) Sic Gu. 1. — *appellatione* vulg. — 26) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *autem* vulg. — 27) *Cui* pro *cum* Z. Gu. 1. 2. — 28) *modum in mirum* Gu. 1. — 29) Sic Ar. — *illud ut dum* Z. Gu. 1. 2. — *illud dum* vulg. — 30) Sic Z. Ar. — *reddit* vulg. — 31) Sic Ar. va. — *excedat* Z. Gu. 1. 2. — *excindat* al. pr. — 32) *in arg.* vulg. — Om. *in* Z. Gu. 1. va. — 33) *et* om. Z. va. — 34) *et* om. Z. va. — 35) Sic Z. Gu. 2. va. Ar. — *destillat* Gu. 1. — *stillat* vulg. — 36) *nec* pro *neque* Gu. 1. 2. — mox *nec* pro *neque* Z. Gu. 1. 2. — 37) *centenarium sextarium* Gu. 1. —

4. Argenti purgamenta *λιϑάργυρος*, quod[41] nos spumam argenti appellamus. Fit autem[42] ex argento et plumbo[43].

CAP. XX. *De aere.*

1. Aes a splendore[44] aeris vocatum, sicut aurum et argentum. Apud antiquos autem prior[45] aeris, quam ferri cognitus est[46] usus. Aere quippe primi[47] proscindebant terram, aere[48] certamina belli gerebant, eratque in pretio magis aes, aurum vero et argentum propter inutilitatem reiiciebantur. Nunc versa vice iacet aes, aurum in summum cessit honorem[49]:

Sic volvenda aetas commutat tempora rerum.

Et

Quod fuit in pretio, fit nullo denique[50] *honore.*

Usus aeris postea transiit in simulacris, in vasis, in aedificiorum structuris, maxime et ad perpetuitatem monumentorum, etiam publicae in eis[51] constitutiones scriptae sunt.

2. Cyprium aes in Cypro insula prius inventum[52], unde et vocatum, factum ex lapide eroso, quem Cadmiam vocant, et est ductile, huic[53] si addatur[54] plumbum, colore purpureo fit.

3. Aurichalcum dictum, quod et splendorem auri et duritiam aeris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina et Graeca. Aes enim Graeco sermone[55] *χάλκος* vocatur. Fit autem ex aere et igne[56] multo, ac medicaminibùs perducitur[57] ad aureum colorem.

4. Corinthium[58] est commixtio omnium metallorum[59], quod casus primum miscuit, Corintho, cum caperetur, incensa. Nam dum hanc civitatem Hannibal cepisset, omnes[60] statuas aeneas et aureas et argenteas in unum rogum congessit et eas incendit. Ita[61] ex hac commixtione fabri sustulerunt et fecerunt parapsides[62]. Sic Corinthia[63] nata sunt ex omnibus in unum, nec hoc, nec illud. Unde et usque in hodiernum[64] sive ex ipso, sive ex imitatione eius aes Corinthium, vel vasa Corinthia[65] dicuntur. Huius tria genera, candidum unum[66] ad argenti nitorem accedens, alterum, in quo ipsius auri fulva natura est, tertium, in quo aequalis cunctorum temperies.

5. Coronarium[67] ex ductili aere tenuatur in laminas, taurorumque felle tinctum speciem auri in coronis histrionum praebet, unde et[68] appellatum.

6. Pyropum igneus color vocavit. Namque in singulas uncias aeris additis auri scrupulis senis praetenui[69] bractea ignescit, flammasque imitatur, unde et pyropum dicitur.

7. Regulare aes dicitur, quod ab aliis ductile appellatur, quale omne Cyprium est.

38) *cedit* Z. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. (*vasc. vitr.*) va. — *vasis* vulg. — 40) *ceteras* om. Z. — 41) *quod* pro *quam* Gu. 1. — 42) *enim* Gu. 2. — 43) *ita* add. Gu. 1. cod. Lucan. — *mixta* add. va. al. — *mixto* Z. et hoc videtur esse *ita.* — 44) *ab spl.* va. — 45) *prior* pro *prius* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 46) *est* addidi e Gu. 1. va. — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *prius* vulg. — *proscind.* pro *scind.* Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 48) *et* pro *aere* Gu. 2. — 49) Sic Ar. — Vulg. *summo cessit honori* — *cessit summo honore* Z. — *summo cessit honore* al. pr. va. — *summo crescit* (*crescit* loco raso) *honore* Gu. 1. 2. — 50) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. cum Lucret. V, 1278. — *denique nullo in honore* vulg. — 51) *in eis publ.* Z. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *repertum* vulg. — 53) *huic* om. Z. — 54) *additur* Z. — 55) Sic Gu. 1. — *sermone Graecorum* vulg. — 56) *igni* Z. — 57) *producitur* Z. — 58) Sic Gu. 1. Ar. — *Corintheum* vulg. — 59) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *omn. comm. met.* vulg. — 60) *et omnes* Gu. 2. — 61) *ita ut ex* Z. — 62) *paropsides* Ar., ut est Graec. *παροψίς*. Nostram autem lectionem, quae est omnium codd. et editt. vett., defendit Heins. ad Petron. 34, p. 134. — 63) *Corinthea* Gu. 2. pr. va. et sic prox. — 64) *diem* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 65) Sic Gu. 1. — *Cor. vasa* vulg. — 66) *unum cand.* Z. Ar. — 67) *Coronatorium* Gu. 1. — 68) *et* om. va. — 69) *tenui* Z.

8. Ductile autem dicitur, eo quod malleo producatur, sicut contra fusile, quod tantum funditur. Hoc[1] et caldarium, quod tantum funditur. Nam malleis fragile est. Siquidem omne aes diligentius purgatis igne vitiis excoctisque regulare efficitur.

9. Campanum quoque inter genera[2] aeris computatur[3] a Campania scilicet[4] provincia dictum[5], quae est in Italiae partibus, utensilibus et vasis omnibus probatissimum.

10. Aes omne frigore magno melius funditur. Aes rubiginem celerius trahit, nisi oleo perunguatur, servari[6] id optime etiam in liquida pice tradunt.

11. Inter omnia metalla aes vocalissimum[7] est, et maximae potestatis, ideo et aenea limina, unde et Virgilius[8]:

In[9] foribus cardo stridebat ahenis[10].

Purgamenta aeris Cadmia et Chalcitis. Cadmia aerugo, Chalcitis aeris flos[11].

12. Cadmia gignitur in metallorum aeris atque argenti fornacibus insidente[12] nidore[13]. Namque ut ipse lapis, ex[14] quo fit aes, Cadmia vocatur, sic rursus in fornacibus existit et nominis[15] sui originem recipit.

13. Aeris flos fit, seu gignitur conflationibus, resoluto atque reliquato[16] aere, superfusa frigida[17]. Repentina enim densatione tanquam de sputo[18] reparatur flos.

14. Aeruginem quoque aes[19] creat. Nam laminae aereae super vas aceti asperrimi[20] sarmentis superpositae, atque ita distillantibus, quod ex eo cecidit[21], in ipsum acetum[22] teritur et cribratur.

CAP. XXI. *De ferro.*

1. Ferrum dictum, quod farra, id est semina frugum terrae condat. Idem et chalybs a Chalybe flumine, ubi ferrum optima acie temperatur. Unde[23] abusive dicitur chalybs ipsa materies, ut:

Vulnificusque chalybs[24].

2. Ferri usus post alia metalla repertus est. Cuius postea versa in opprobrium species. Nam unde pridem[25] tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter se cohaerentibus et implicitis elementis, quam ferrum, unde inest illi duritia cum frigore. Ferri autem metallum pene ubique reperitur, sed ex omnibus generibus palma Serico

1) *Hoc et cald., quod tant. fund.* om. Z. Gu. 2. — 2) Vulg. *omnia gen.*, sed *omnia* om. Z. Gu. 1. 2. va. — 3) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — 4) *scilicet* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. — 5) *dictum* addidi e Gu. 1. — 6) *autem* add. vulg. — Om. Gu. 1., sed exhibet pro eo *etiam* cum Gu. 2. (*lucida*) al. pr. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *vocabulissimum* va. — *vilissimum* vulg. — 8) Aen. I, 453. — 9) Sic Gu. 1. pr. va. — *Hinc* vulg. Nihil horum Arev. — 10) *aeneis* Z. Gu. 1. 2. pr. — 11) Sic Arev. e Dioscor. — Vulg. *Origo aeris Cadmia et Chalcitis. Purgamenta aeris Cadmia et origo et aeris flos* quam interpretari non possum. — 12) *desinente* Gu. 1. 2. al. var. lect. ap. Goth. — 13) *nitore* Z. al. va. — 14) *ex* om. Z. — 15) *nomini* Ar. — 16) Sic Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — *liquato* vulg. — *aere reliquato* Gu. 2. — 17) *aqua* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 18) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *succo* vulg. — 19) Sic Gu. 1. 2. — *aes quoque* vulg. — *aes* om. Z. — *quoque* om. va. — 20) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *acerrimi* vulg. — *asperum* Z. — 21) *decidit* Z. — 22) *in ipso aceto* Z. — 23) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. va. — 24) Virgil. Aen. VIII, 446. — 25) Sic Gu. 1. — *per idem* al. — *prius* vulg. — 26) *in vestibus* va. — 27) *vero* add. va. — 28) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *sola brev.* vulg. — 29) *placens* va. — 30)

ferro datur. Seres enim hoc cum vestibus[26] suis pellibusque mittunt. Secunda[27] Parthico, neque alia genera ferri ex mera acie temperantur. Caeteris enim admiscetur mollior complexus.

3. Differentia ferri plurima iuxta terrae genus. Nam aliud molle plumboque vicinum, rotarum et clavorum usibus aptum, aliud fragile et erosum, culturae terrae conveniens, aliud brevitate sola[28] placet[29] clavisque caligariis, aliud rubiginem sentit celerius[30]. Stricturae vocantur hae omnes, quod non in aliis metallis, a stringendo apte imposito[31] vocabulo. Aquarum vero summa differentia est[32], quibus ferrum candens immergitur[33], quo[34] utilior[35] fiat, sicut Bilbili[36] in Hispania et Tirrasona, Comus in Italia.

4. In acuendo ferro oleo delectatior[37] fit acies, unde et ferramenta tenuiora[38] oleo restingui[39] mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro sanguis humanus sese ulciscitur. Contactum[40] namque celerius[41] rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet. Sola enim haec materia vim ab hoc lapide accipit[42], retinetque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriae templum concameravit, unde in eo simulacrum ferro in aere pendere videretur[43]. Ferrum accensum igne[44] nisi duretur ictibus, corrumpitur. Rubens non est habile ad tundendum, neque antequam albescere incipiat, aceto, vel alumine illitum ferrum fit aeris simile.

5. Purgamenta ferri, rubigo et scoria.

Rubigo est vitium rodens ferrum[45], vel[46] segetes, quasi rodigo[47] mutata una litera, haec et aerugo[48] ab erodendo. Nam aerugo vitium est ferri ab erodendo dicta, non ab aeramento.

6. Scoria vero purgamenta et sordes sunt, quae igne excoquuntur[49]. Et dicta scoria, quia de ferro excutitur.

7. Rubigine autem caret ferrum, si cerussa et gipso et liquida pice perungatur[50]. Item rubigo ferramenta non vitiat, si eadem medulla cervina, vel cerussa mixta rosaceo[51] ungitur[52].

CAP. XXII. *De plumbo.*

1. Plumbum dictum, quod[53] ex eo[54] primum pilis factis maris altitudo tentata est. Huius[55] duo genera[56] sunt, nigrum et[57] candidum, sed melius candidum, quod prius in insulis Atlantici maris inventum est. Siquidem et in Lusitania et in Gallaecia[58] gignitur, summa[59] terra arenosa, et coloris nigri et pondere[60] gravis, interveniunt et minuti calculi, maxime torrentibus[61] siccatis, lavant eas arenas, et quod subsidit[62], coquunt in fornace[63]. Inveniuntur et in aurariis metallis aqua missa cal-

Sic Gu. 1. 2. — *cel. sent.* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — *voc. imp.* vulg. — *imposuit* va. — 32) *est* om. va. — 33) *mergitur* Gu. 1. 2. — 34) *in quo* Gu. 1. 2. — 35) *utilius* Ar. — 36) *Bilbili — Tirasone — Comi* Ar. — 37) *delicatior* al. e Plin. XXXIV, 14. — — 38) Sic Gu. 1. — *ten. ferr.* vulg. — 39) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *restringi* vulg. — 40) *Contractum* Gu. 1. 2. — 41) *celerius* om. va. — 42) *accepit* va. — 43) *ut in eo sim. eius e ferro pend. in aere vid.* al. pr. — Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. Ar. — 44) Sic Gu. 1. — *igni* vulg. — 45) *ipsum* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. pr. — 46) *etiam* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 47) *rudigo* pr. — 48) *et haec aerugo* va. — 49) *excocuntur* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. 2. al. — *perungitur* vulg. — 51) *rosacio* Gu. 1. — 52) Sic scripsi e Gu. 2. al. — *tingitur* Gu. 1. — *liniantur* va. — *ungatur* vulg. — 53) *eo quod* Z. — 54) *ex eo* om. Z. — 55) *vero* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. — 56) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *gen. duo* vulg. — *sunt* om. va. — *duo* om. pr. — 57) *et* om. va. — 58) Sic Ar. — *Gallicia* vulg. — 59) *sumpta* al. pr. va. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *ponderis* vulg. — 61) *e torr.* Gu. 1. — *et torr.* Gu. 2. — *de torr.* al. pr. — 62) *subsedit* Gu. 2. al. — 63) Sic Gu. 1. — *in fornacibus* vulg.

culi nigri, et graves, et dum aurum colligitur, cum eo remanent [1], postea separati conflantur et in plumbum album resolvuntur. Inde [2] et eadem gravitas plumbi, quae auri est [3].

2. Nigrum plumbum circa Cantabriam abundat, cuius origo duplex [4] est. Aut enim solum [5] ex sua vena prodit, aut cum argento nascitur mixtisque venis conflatur. Huius primus [6] in fornacibus liquor stannum est, secundus [7] argentum, quod remanet superaddita vena rursusque conflata, fit nigrum plumbum.

3. India neque aes, neque plumbum [8] habet, gemmis tantum et margaritis haec permutat [9]. Nigro plumbo ad fistulas laminasque [10] utimur. Laboriosius in Hispania et Gallia eruitur plumbum. Nam [11] in Britannia summo terrae corio [12].

CAP. XXIII. *De stanno.*

1. Stanni etymologia *ἀποχωρίζων*, id est separans [13] et secernens. Mixta enim et adulterata inter se per ignem metalla dissociat, et ab auro et argento aes plumbumque secernit, alia quoque metalla ab igne defendit, et cum sit natura aeris ferrique durissima, si absque stanno fuerit, uritur et crematur.

2. Stannum illitum aereis vasis saporem facit graviorem, et compescit virus aeruginis. Specula etiam [14] ex eo temperantur. Cerussa quoque ex eo, sicut [15] ex plumbo, conficitur.

CAP. XXIV. *De electro.*

1. Electrum vocatum, quod ad radium solis clarius auro argentoque reluceat. Sol enim a poetis Elector [16] vocatur [17]. Defaecatius est enim hoc metallum omnibus metallis.

2. Huius tria [18] genera. Unum, quod ex pini arboribus fluit, quod succinum dicitur, alterum metallum [19], quod naturaliter invenitur, et in pretio habetur, tertium, quod fit de tribus partibus auri et argenti una. Quas partes, etiam si [20] naturale solvas [21], invenies. Unde [22] nihil interesse [23] natum [24], an factum, utrumque enim eiusdem [25] naturae est.

3. Electrum, quod naturale est [26], eiusmodi naturae est [27], ut in convivio et ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, et venenum prodat. Nam si eo [28] infundas venenum, stridorem edit et colores varios in modum arcus coelestis emittit.

1) *remaneant* va. — 2) *Inest* Z. — 3) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 4) *triplex* Z. — 5) *solus* Z. — 6) *primum* Z. — 7) *secundum* Z. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. — *neque plumb. neque aes* vulg. — 9) *permutatur* Gu. 2. — *pernotatur* Gu. 1. — 10) Sic Ar. va. — *fistulas laminasque* sine praepos. *ad* Z. Gu. 1. — *fistulis laminisque* vulg. — 11) *namque* va. — 12) *colligitur* add. va. — 13) *dicitur* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. va. Ar. Graecum om. pr. — 14) *etiam* om. Gu. 1. — 15) *sicut et* Ar. — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *electron* vulg. — 17) *appellatur* va. — 18) *sunt* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 19) *dicitur* add. Gu. 1. 2. — 20) *etiam* om. va. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *naturam resolvas* vulg. — 22) *Unde et* vulg., sed *et* om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 23) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *interest* vulg. — 24) *sit* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. — — 25) *huius* Z. — 26) Sic Gu. 1. — *quod est nat.* vulg. — *est* om. Gu. 2. — 27) *naturae* pro *natura* Z. Gu. 1. va. Ar. — 28) *in eo* va. — 29) Hoc caput om. cod. Zittav. — 30) *agnoscere* Gu. 1. — 31) Lib. Sapient. 11, 31. — 32) *enim* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 33) Sic Gu. 1. 2. — *pondus nat.* vulg. — 34) *quoque* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — *quidque* pr. — 35) Sic totum locum exhibent Gu. 1. Ar. — Vulg. haec tantum: *Primus Moyses in heremo fi-*

CAP. XXV. *De ponderibus*[29].

1. Ponderum ac mensurarum iuvat cognoscere[30] modum. Nam omnia corporalia, sicut scriptum est[31], a summis usque ad ima in mensura et numero et pondere disposita sunt atque formata. Cunctis enim[32] corporeis rebus natura pondus[33] dedit. Suum quoque[34] regit omnia pondus.

2. Primus Moyses, qui omnes antecedit gentilium philosophos tempore, nobis et numeros et mensuras et pondus in diversis scripturae suae locis narravit[35]. Primus Phidon[36] Argivus[37] ponderum rationem in Graecia constituit, et licet alii antiquiores extiterint, sed[38] iste hac arte experientior fuit.

3. Pondus dictum, eo quod in statera libratum pendeat, hinc et pensum. Abusive autem pondus libra una est. Unde etiam dipondius dictus[39] est quasi duo pondera, quod nomen adhuc in usu[40] retinetur.

4. Trutina est aequa[41] ponderum lances, aequali examine pendens, facta propter talenta et centenaria appendenda, sicut momentana pro parva modicaque pecunia. Haec et moneta vocata. Eadem[42] et statera nomen ex numero habens, quod duabus[43] lancibus, et uno in medio filo[44] librata aequaliter stet.

5. Examen[45] est filum medium, quo trutinae statera regitur, et lances aequantur. Unde et[46] in lancibus[47] amentum dicitur.

6. Campana a[48] regione Italiae nomen accepit, ubi primum eius usus repertus est. Haec duas lances non habet, sed virga est signata libris et unciis[49] et vago pondere mensurata.

7. Unicuique autem ponderi certus est modus nominibus propriis designatus.

8. Calcus[50] minima pars ponderis quarta pars oboli est[51], constans lentis geminis granis. Appellatur autem calcus, quod parvulus sit[52], sicut et lapis calculus, qui adeo minimus est, ut sine molestia sui calcetur.

9. Siliqua vigesima quarta pars solidi est, ab arbore, cuius semen est[53], vocabulum tenens.

10. Ceratum[54] oboli pars media est, habens siliquam[55] unam et semis. Hunc latinitas semiobolum vocat, Ceratum autem Graece, Latine[56] cornuum interpretatur.

11. Obolus siliquis tribus appenditur, habens ceratia duo[57], calcos quatuor. Fiebat enim olim ex aere ad instar[58] sagittae. Unde et nomen accepit a Graecis[59], hoc est sagitta.

liis Israel pondera et mensuras dedit. — Gu. 2. *Primus Moyses Hebraeis, prius sidon Argivis ponderum rat.* etc. — Ed. va. *Primus Moyses, primus Sydon* etc. — 36) Sic Arev. va. ex Euseb. Chron. Strabo quoque a Phidone signari coeptum argentum ex Ephoro refert. — *Sidon* vulg. — 37) *Argius* va. — 38) *sed* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 39) Sic Gu. 1. 2. — *dipondium dictum* vulg. — *est* om. Ar. — *dictum dipondus est* va., quae edit. ante exhibet *libra est una.* — 40) *in usu adhuc* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. — *gemina* vulg. — 42) *Idem* Gu. 1. 2. — *Item* va. — 43) *duobus* Gu. 2. va. — 44) Sic Gu. 1. 2. — *stilo* vulg. — 45) Praecedit in Gu. 1. 2. va. *Campana.* — 46) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *lanceis* vulg. — 48) Hunc locum om. edit. va. — 49) *uncis* Gu. 2. al. — 50) *Chalcus* Ar. — *est* add. Gu. 2. — 51) *est* om. Gu. 2. — 52) Sic Gu. 1. — *sit parv.* vulg. — *parvus* al. va. — 53) Sic Gu. 1. 2. va. al. ap. Goth. — Vulg. *ab arboris semine.* — 54) *Ceratim* Gu. 1. 2. va. Ar. — *Cerates* vulg. Eadem varietas infra est. — 55) Sic Gu. 1. 2. va. — *siliqu. hab.* vulg. — *et* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 56) *siliqua* add. vulg. — Om. Ar. — 57) Sic Ar. — *ceratim duos* Gu. 1. 2. — *cerates duos* vulg. — 58) *in modum* va. — 59) Sic Gu. 1. 2. — *a Gr. acc.* vulg. — *sumpsit* va.

12. Scrupulus sex siliquarum pondere constat. Hic apud Graecos gramma[1] vocatur. Scrupulus autem dictus per diminutionem a lapillo brevi[2], qui scrupus vocatur.

13. Drachma octava pars unciae est, et denarii pondus argenti, tribus constans[3] scrupulis, id est XVIII siliquis. Denarium autem dictum[4] a dando, quia pro decem nummis imputatur.

14. Solidum nuncupatum[5], quia nihil illi[6] deesse videtur. Solidum enim veteres[7] integrum dicebant et totum. Ipse quoque[8] nomisma vocatur, pro[9] eo quod nominibus principum effigieque[10] signetur[11]. Ab initio vero unum nomisma unus argenteus erat. Hoc autem[12] ab Assyriis coepit. Dicunt enim Iudaei, quod Abraham in terram Chanaam primus hanc advexerit[13] formam. Solidum[14] apud Latinos alio nomine sextula dicitur, quod iis sex uncia[15] compleatur. Hunc[16], ut diximus, vulgus aureum solidum vocat, cuius tertiam partem ideo dixerunt tremissem, eo quod solidum faciat ter missus[17].

15. Sextula bis assumpta duellam facit, ter posita[18] staterem reddit[19].

16. Stater autem medietas unciae est, appendens aureos tres, unde et vocatus[20] stater, quod tribus solidis[21] stet. Haec[22] et semiuncia, quia semis habet de uncia. Haec et semissis, quia ponderis semis est[23] quasi semiassis[24].

17. Quadrantem Hebraei similiter[25] codrantem vocant, et vocatur quadrans[26], quod unciae quartam partem appendat[27].

18. Sicel, qui Latino sermone siclus corrupte appellatur, Hebraeum nomen est, habens[28] apud eos unciae pondus. Apud Latinos autem et Graecos quarta pars unciae est[29] et stateris medietas, drachmas[30] appendens duas. Unde cum in literis divinis legitur siclus, uncia est[31], cum vero in gentilium[32], quarta pars unciae est.

19. Uncia dicta, quod universitatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est complectatur[33]. Constat autem drachmis VIII, id est scrupulis XXIV. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scrupulorum eius horas diei noctisque metitur, vel quod[34] libram efficit duodecies computatus[35].

20. Libra[36] XII unciis perficitur, et inde habetur perfecti ponderis genus, quia[37] tot constat unciis, quot mensibus annus. Dicta autem libra, quod[38] sit libera, et cuncta inter[39] se pondera praedicta concludat.

1) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *dramma* vulg. — 2) *a lap. brev. per dim.* va. — 3) *constat* al. va. — *ad denarii pond. arg.* supra Ar. — 4) Sic Gu. 1. — *Denarius aut. a dand. dictus* vulg. — *Denarium autem dictum, quia* etc. Gu. 2. — *Denarium dictum, quia* etc. ed. va. — 5) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *Solidus nuncupatur* vulg. — 6) *illi nihil* va. — 7) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *antiqui* vulg. — 8) *enim* va. — 9) *pro* om. va. — 10) Sic Gu. 1. 2. — *effigiisque* Ar. va. — *effigiebusque* vulg. — 11) *signatur* va. — 12) *autem* pro *enim* Gu. 1. 2. va. — 13) Sic Gu. 1. al. pr. va. — *advexerat* Gu. 2. — *advexit* vulg. — 14) Sic Gu. 1. 2. — *Solidus* vulg. — 15) *quod bis sex unciis* va. — 16) *Hunc . . vocat* om. va. — 17) *tremissus* Gu. 1. — *tremissis* Gu. 2. — 18) *Tremissa* Gu. 1. — 19) *stater redditur* va. — 20) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — 21) *solidum* Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. 2. va. — *Hic* vulg. Sic mox. — 23) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *semissem* vulg. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *semis assis* vulg. — 25) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *similiter Hebr.* vulg. — 26) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *quadra* vulg. — 27) Sic Ar. va. — *appendeat* Gu. 1. 2. — *appendant* vulg. — 28) *habet* va. — 29) *est* om. va. — 30) *drachma* per *g* scribitur in codd. et editt. — 31) *est* om. va. — 32) *libris* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. — 33) *complectat* va. — 34) *quod* pro *quia* Gu. 1. 2. — 35) *cum duodecies computatur* pr. va. — *computata* Gu. 2. — 36) *Libra* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. Ar. deinde iidem libri *habetur* pro vulg. *habentur*. — 37) *quod* va. — 38) *quasi* va. — 39) *intra* Gu. 2. va. Ar. — 40) Sic Gu. 1. 2. ed. Goth. — *Mna* Ar. va. pr. vulg. Cfr. Plin. XXI, 34. *Mna, quam nostri minam vocant, pendet drachmas atticas centum.* — *dragmas* Gu. 1. va. — Ed. va. om. vv. *ap-*

21. Mina[40] in ponderibus centum drachmis appenditur, et est nomen Graecum[41].

22. Talentum autem summum pondus esse[42] perhibetur in Graecis. Nam nihil est chalco minus, nihil talento maius. Cuius varium pondus apud diversas gentes[43] habetur. Apud Romanos enim talentum est LXXII librarum, sicut Plautus[44] ostendit, qui ait duo talenta esse CXLIV.[45] libras. Est autem triplex, id est minor[46], medius, summus. Minor quinquaginta, medius LXXII librarum, summus CXX constat.

23. Centenarium numeri nomen est, eo quod centum librarum[47] ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarii numeri instituerunt Romani[48].

CAP. XXVI. *De mensuris.*

1. Mensura est res aliqua modo suo, vel tempore circumscripta[49]. Haec aut[50] corporis[51], aut temporis. Corporis est, ut hominum, lignorum et[52] columnarum longitudo et[53] brevitas. Sed et solem istum propriam sui orbis habere mensuram, quod[54] Geometrici perscrutari[55] audent. Temporis, ut mensura[56] horarum aut[57] dierum, et annorum. Unde et metiri pedes[58] horarum dicimus, hoc est mensurare[59].

2. Proprie autem mensura est[60] vocata, quod ea fruges metiuntur atque frumentum[61], id est humida et sicca, ut modios, urnas, et amphoras[62].

3. Mensurarum pars minima cochlear, quod[63] dimidia pars drachmae, appendens siliquas novem. Qui triplicatus[64] facit conculam[65].

Concula drachma una et dimidia adimpletur.

4. Cyathi pondus decem drachmis appenditur, qui etiam a quibusdam cuatus[66] nominatur.

Oxibaphus[67] fit, si quinque drachmae adduntur ad X.

5. Acitabulum[68] quarta pars heminae est, XII drachmas appendens.

Cotyla est[69] hemina[70] habens cyathos sex, quae idcirco cotyla vocatur, quia cote Graeco sermone[71] incisio dicitur, et hemina sextarii in duo aequa inciditur, et cotyla dicitur[72].

Hemina autem[73] appendit libram unam, quae geminata sextarium facit.

6. Sextarius duarum librarum est[74], qui bis assumptus[75] nominatur bilibris[76], assumptus quater, fit Graeco nomine Choenix, quinquies complicatus quinarem, sive gomor facit. Adiice

penditur . . . summum. — 41) *quae sunt siliquae ꝏ IↃCCC tremisses CCXXV, solidi LXXV, stateres XXV* add. Ar. Grial. et goth. — 42) Sic Gu. 1. 2. — *esse pondus* vulg. — 43) Sic Gu. 1. — *ap. div. gent. pond.* vulg. — 44) Plaut. Mostell. III, 1, 114. 115. ed. Gronov. — 45) *centum quadraginta* Gu. 2. al. pr. va. — 46) *minus, medium, summum* h. l. et postea Arev. — 47) *libris* Ar. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Rom. inst.* vulg. — 49) *circuminscripta* Gu. 2. — 50) *autem* Gu. 1. — 51) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. — 52) *aut col.* Z. — 53) *et* pro *vel* Gu. 1. 2. va. Ar. — *vel* om. Z. — 54) *quod . . . temp. ut* om. pr. — 55) *scrutari* Z. — 56) *mensura* (*mensuras* Z.) addidi e Z. Gu. 1. 2. al. va. — 57) *aut* addidi e Gu. 1. — *et* Gu. 2. — *dier. hor. et ann.* va. — 58) *pedes metiri* va. — 59) *hoc est mens.* om. va. — 60) *est* addidi e Gu. 1. — *vocata est* Gu. 2. — *vocatur* va. — 61) *frumenta* Z. va. — 62) Sic Z. (*modius*) Gu. 1. (*modius*) 2. al. pr. — Vulg. *modius, urna et amphora.* — Ed. va. *modius, urnae, amphorae.* — *artabones, urnas* al. pr. — *artabo, urna* Ar. — 63) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1 — 64) *Quod triplicatum* Ar. — 65) Sic Gu. 1. — *conculam fac.* vulg. — 66) Sic Ar. — *Caulacus* vulg. — *Causatus vel assatus* Z. — *causatus* Gu. 1. 2. al. pr. — *casatis* va. — *nominatur* pro *dicitur* Z. Gu. 1. 2. al. va. — 67) Sic Ar. — *Oxifalus* vulg. — *Obxifalus* Z. — 68) *Acetabulum* Ar. — 69) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Cotula* vulg. — 70) Sic Gu. 1. — *hem. est* vulg. — 71) Sic Z. (*in Gr. s.*) Gu. 1. 2. va. — 72) Sic Gu. 1. 2. — *cotulam facit* vulg. — 73) *autem* om. Gu. 2. — 74) *est* om. Z. — 75) *quibus assumptis* Gu. 1. 2. — 76) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *bilibris nom.* vulg.

sextum, congium reddit. Nam congius sex metitur sextariis, a quo et[1] sextarii[2] nomen dederunt.

7. Congium[3] autem a congiendo, id est per augmentum crescendo vocatur. Unde postea pecunia beneficii gratia dari coepta, congiarium appellatum est. Unusquisque enim sui temporis imperator favorem populi captans, adiiciebat, ut largior[4] videretur in donis.

8. Congiarium autem specialiter mensura[5] est liquidorum, cuius et rem simul et nomen a Romanis impositum invenimus.

9. Metreta[6] est mensura liquidorum. Haec[7] a mensura accepit nomen[8], μέτρον enim[9] mensuram dicunt Graeci, et inde appellata metreta[10], licet et urna et amphora et reliqua huiusmodi nomina mensurarum sint, tamen ista hoc nomen a denarii numeri perfectione accepit.

Metrum ad omnem pertinet mensuram[11]: μέτρον enim Graece, Latine mensura dicitur. Nam et cyathus[12] mensura est, et amphora mensura est, et quicquid plus minusve capit, mensura est. Sed ideo hoc nomen specialiter sibi assumpsit, quod sit mensura perfecti numeri, id est denarii.

10. Modius dictus[13] ab eo, quod sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum XLIV, id est sextariorum XXII. Cuius numeri causa inde tracta est, eo quod in principio Deus XXII opera fecit[14]. Nam prima[15] die VII opera fecit, id est materiam informem, angelos, lucem, coelos superiores, terram, aquam atque aerem. Secunda die[16] firmamentum[17] solum. Tertia die quatuor maria, semina, sationes[18] atque plantaria. Quarta[19] die tria, solem et[20] lunam et stellas. Quinta die tria, pisces et reptilia aquarum et volatilia. Sexta die quatuor, bestias, pecudes, reptilia terrae et hominem. Et facta sunt omnia XXII genera in diebus sex. Et XXII generationes sunt ab Adam usque ad Iacob, ex cuius semine nascitur gens omnis[21] Israel, et XXII libri veteris testamenti usque ad Hester, et XXII literarum sunt elementa[22], quibus constat divinae legis doctrina. His igitur exemplis modius XXII sextariorum a Moyse secundum sacrae legis mensuram effectus est. Et quamvis diversae gentes huic[23] mensurae pondus vel adiiciant ignorantes[24], vel detrahant, apud Hebraeos tamen[25] constitutione divina tali ratione servatur. Modius enim[26] a modo dictus. Hinc et modica, id est moderata. Modicis enim modius[27] nomen imposuit. Nam modica pro parvis abusive, non proprie dicimus.

11. Satum genus est[28] mensurae iuxta morem provinciae Palaestinae, unum et dimidium modium capiens. Cuius nomen ex Hebraeo sermone tractum est. Satum enim apud eos nominatur sumptio, sive levatio[29], eo quod qui metitur, eandem mensuram sumat ac levet. Est et aliud satum, mensura sextariorum XXII capax quasi modius.

1) *et a quo* Z. — 2) *sextario* Ar. — 3) *Congius* Ar. — 4) *longior* Gu. 1. — 5) *mensura* om. Z. — *mens. liq. est* va. — 6) *Metrum* Z. Gu. 1. al. va. — 7) *Hoc* Z. va. — 8) *nom. accep.* Z. — 9) *autem* va. — 10) *metra* Z. — 11) Sic Gu. 1. — *mens. pert.* vulg. — 12) *scyathum* Z. — *cyathum* Gu. 2. al. pr. — 13) *dicitur* Z. al. — 14) Sic Gu. 1. va. — *fecerit* vulg. — 15) *primo* va. — 16) *die* om. pr. — 17) *firmamenta* va. — 18) pro his duobus verbis exhibet Z. *seminationes.* — 19) *quarto . . quinto . . sexto* Gu. 1. — 20) *et* om. Z. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *omnis gens* vulg. — 22) *elem. sunt* Z. — 23) *huius* Z. — 24) Sic Gu. 1. 2. va. — *ignoranter* vulg. — 25) *tamen* addidi e Gu. 1. — 26) *enim* om. va. — 27) *modus* Z. — 28) *est genus* va. — 29) *elevatio* Z. — 30) *vocatus* Z. — 31) Sic Gu. 1. 2. — *bath apud eos vel batha* vulg. — 32) *sextarios* Ar. — 33) *una vice molae* va. — 34) *vocatur* va. — 35) Sic Gu. 1. — *levetur* vulg. — 36) Sic Gu. 1. — *dicta dicitur* Gu. 2. Ar. — *dicitur* vulg. — 37) *quae* Z. — 38) Lucan. VII, 819. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *est mens.* vulg. — 40) *modios* va. — 41) *id est mensura* va. —

12. Batus vocatur[30] Hebraica lingua ab olearia mola, quae apud eos batha[31] nominatur, capiens quinquaginta sextaria[32], quae mensura una molae vice[33] proteritur.

13. Amphora vocata[34], quod hinc et inde levatur[35]. Haec Graece a figura sui dicta[36], quod eius ansae geminatae videantur aures imitari. Recipit autem vini, vel aquae pedem quadratum, frumenti vero modios Italicos tres.

Cadus Graeca amphora est, continens urnas tres.

14. Urna mensura est, quam quidam quartarium dicunt. Proprie autem urna vas est, quod[37] pro condendis defunctorum cineribus adhiberi solet, de quo poeta[38]:

Coelo tegitur, qui non habet urnam.

15. Medimna mensura est[39] quinque modiorum. Medimna autem Latina lingua vocatur, id est dimidia, eo quod quinque modiis[40] metiatur, qui est dimidius numerus a perfecto denario.

16. Artaba mensura[41] est apud Aegyptios sextariorum LXXII, composita ex numero[42] propter LXXII gentes, vel linguas[43], quae orbem impleverunt.

17. Gomor[44] XV modiorum onus appendit[45].

Corus XXX modiorum mensura[46] impletur. Hic ex[47] Hebraico sermone descendit, qui vocatur cora a[48] similitudine collis. Cora[49] enim Hebraice colles appellantur[50]. Coacervati enim modii XXX[51] instar collis videntur, et onus[52] cameli efficiunt.

CAP. XXVII. *De signis.*

1. Ponderis signa plerisque ignota[53] sunt, et inde errores legentes[54] faciunt. Quapropter formas eorum et characteres ita[55], ut a veteribus signata sunt, subiiciamus.

2. Z. Zeta litera[56] significat dimidium obolum[57].

— Virgula aequaliter iacens et porrecta[58] simpliciter significat obolum.

= Geminata virgula[59] duo oboli sunt.

T.[60] T Latinum significat tres obolos[61].

F. F Latinum significat[62] obolos quatuor.

E. E Latinum demonstrat[63] obolos[64] quinque.

3. Oboli vero sex propterea characterem non habent, quod[65] in una drachma sex veniunt[66], quod est[67] pondus denarii argentei[68].

H. H litera[69] significat siliquas VIII[70], id est tremissem.

N. N Latinum significat nomisma Graecum, id est solidum.

42) *compositus numerus* Ar. — 43) *gentium linguas* va. — 44) *Chomer* Ar. distinctionis causa scripsit, quoniam supra de gomor locutus erat Isidor. — 45) *appetit* Z. — 46) Sic ed. va. — *modiorum mensura impletur* Z. — *modiorum mensuram complet* Gu. 2. — *modiorum impletur* Gu. 1. — *modiis impletur* vulg. — 47) *ex* pro *ab* Z. Gu. 1. 2. va. Ar. utrumque om. pr. — 48) *a* addidi e Z. Gu. 1. Ar. — 49) *Coria* Gu. 1. 2. pr. — 50) *collis appellatus* va. — 51) *viginti* Z. — 52) *onos* va. — 53) *incognita* va. — 54) Sic Gu. 1. — *errorem legentibus* vulg. — 55) *ita* om. Gu. 2. va. — 56) *Litera c* Gu. 1. — 57) *obulum* Z. Gu. 1. h. l. et in seqq. — 58) *sed porr.* va. — 59) *Geminae virgulae* va. — *gemina* Gu. 2. — 60) Ƭ Gu. 1. 2. pr. — 61) Sic Gu. 1. — *obolos tres* vulg. — 62) *significat* om. Z. — 63) *significat* va. — 64) *obolos* om. va. — 65) *eo quod* va. — 66) Sic Gu. 1. 2. va. — *veniant* vulg. — 67) *quod id est pondus* va. — 68) *argenti* Z. Gu. 2. — 69) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *Heta lit.* vulg. — 70) VII. va.

IB. Iota adiuncta[1] beta significat dimidium solidum.

4. ς[2] Virgulae duae ex uno angulo a laeva in dextram[3] se dividentes, significant[4] drachmam, quam etiam holcen appellant.

NΓ. N Latinum[5] adiuncto[6] gamma Graeco significat semiunciam.

ΓΟ.[7] Gamma autem Graecae[8] literae o Latinum[9] in fine adiunctum[10] significat unciam.

Λ. Lambda[11] Graecum[12] per medium sui i Latino adiecto[13] significat libram.

5. KY. Kappa Graecum[14] circa finem[15] adiuncto[16] y Graeco[17] significat cyatum.

KO. Si vero[18] o Latinum habuerit adiunctum, heminam demonstrat, quam Graeci cotylen vocant.

ΞE.[19] Xi Graecum si acceperit[20] iunctum[21] E Latinum[22], significat sextarium.

6. ΞO. Si o Latinum adiunctum[23], indicat acitabulum[24], quod Graeci oxibaphon[25] vocant.

M. M Graecum superposito[26] n Latino significat mina.

TA. T Latinum in fine[27] habens lambda[28] Graecum significat talentum[29].

Xo. Alpha Graecum in dextro[30] brachio superiori o litera coniuncta choenix est.

L I B E R XVII.

CAP. I. *De auctoribus rerum rusticarum.*

1. Rerum rusticarum scribendi solertiam[31] apud Graecos primus Hesiodus Boeotius humanis studiis contulit, deinde[32] Democritus. Mago[33] quoque Carthaginensis[34] in XXVIII[35] voluminibus studium agricolationis conscripsit[36]. Apud Romanos autem de agricultura primus Cato instituit, quam deinde[37] Marcus Terentius expolivit, mox Virgilius laude carminum extulit. Nec minus studium habuerunt postmodum Cornelius Celsus et Iulius Atticus, Aemilianus, sive Columella, insignis orator[38], qui totum corpus disciplinae eiusdem[39] complexus est[40].

1) *adiecto* va. — 2) ⋉ Gu. 1. 2. pr. — ⅄ Z. — 3) *dexteram* Gu. 2. va. — 4) *significat* Gu. 1. va. — 5) *Latino* va. — 6) *adiuncta* Gu. 1. — *iunctum* Z. — 7) ToT sic Arev. — 8) *Graecum* va. — 9) *Latine* Gu. 2. — 10) *adiuncto* va. — 11) *Lauta* Z. Gu. 1. 2. va. — 12) *Graece* va. — 13) Sic Gu. 1. Ar. — *Latino subiecto* va. — Vulg. *Latinum adiectum. adiunctum* Z. Gu. 2. — 14) *Graeco* va. — 15) *cornuum* (*cornu* va.) add. vulg. Om. Gu. 1. 2. — 16) *adiunctum* Z. — 17) *Latino* Gu. 1. — *latinum* Z. Gu. 2. Codd. exhibent V pro Υ. — 18) *vero* om. Ar. pr. — 19) ΞE sic Ar. — Vulg. ΓE. Codd. Z. ЖE. Gu. 1. Z. *ex Graecum* Gu. 2. va. Z. *e Graecum.* — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *habuerit* vulg. — 21) *adiunctum* va. — 22) *Latino* va. — 23) Sic Z. (retinet *habuerit*) Gu. 1. 2. Ar. va. — *Si vero o lat. habuerit adiunctum* vulg. — *adiunctum Latino* va. — 24) *acet.* Ar. — 25) Sic Ar. — *oxifalon* vulg. — *significat* pro *indicat* vulg. Signum Arevali est ΞO. — 26) *superpositum* Z. Figura ap. Arev. est haec M. Gu. 1. MT. Gu. 2. M Zitt. M. — *mina* pro *mna* Gu. 1. — *moi* va. — *mnam* Ar. — 27) *in fine* om. Z. — 28) *Lauta* Gu. 1. 2. va. — *lautam* Z. — *T* pro *A Lat.* recepi ex Arev., cuius figura est haec: Ʈ. — Gu. 1. 2. pro *A* vulgatae exhibent TA. Cod. Zitt. M. — 29) hoc modo A϶ Z. ed. pr. Ta. — 30) *dextero* Gu. 2. Signum posui, ut dedit Arev. — Vulg. ita α°. AO va. ao Gu. 2. Ʈo pr. qu(o Gu. 1. — 31) *solertia* va. — 32) *deinceps* Z. — 33) Sic Arev. e Varr. r. r. I, 1. — *magnus* vulg. — 34) *Karthag.* Gu. 2. — 35) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *vi-*

2. Primum ad aratrum boves iunxisse ferunt[41] quendam privatum hominem et[42] fulminatum, nomine Homogirum[43]. Quidam autem Osirim dicunt esse artis huius inventorem, quidam Triptolemum. Et hic quaestio est, quomodo prima[44] Ceres in Graecia vertere terram ferro instituit[45]; sed ferro qualicunque, non specialiter vomere, aut aratro.

3. Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutus[46] in Italia. Cuius ara a Pico[47] dedicata est Romae. Hic plura[48] instrumenta agriculturae reperit, primusque agros firmavit. Eundem quidam Saturnum putaverunt, ut maiorem illi nobilitatem facerent hoc nomine, quo[49] splendide sonaret, et dignitatem tituli compararet[50].

CAP. II. *De cultura agrorum.*

1. Cultura est, qua frumenta, vel vina magno labore quaeruntur[51], ab incolendo vocata. Divitiae enim antiquorum[52] in iis duobus erant, bene pascere et bene arare. Cultura agri cinis, aratio, intermissio, incensio stipularum, stercoratio, occatio, runcatio.

2. Cinis est incendium, per quod ager inutilem humorem exudat.

Aratio dicta, quia de aere[53] terrae culturam exercebant, antequam ferri fuisset usus repertus. Duplex est aratio[54], vernalis et autumnalis.

Intermissio est, qua alternis annis ager vacuus[55] vires recipit.

3. Stercoratio est[56] laetaminis aspersio. Stercus autem vocatum, vel quia sternitur in agris[57], vel quod[58] extergi oporteat, quicquid sordium in civitate redundat[59]. Idem est et fimus[60], qui per agros iacitur. Et dictus fimus, quod fiat mus[61], id est stercus, quod[62] vulgo laetamen vocatur, eo quod suo nutrimento laeta faciat[63] germina[64], reddatque arva pinguia[65] et fecunda[66].

4. Occatio est, cum rustici satione facta bobus[67] dimissis grandes glebas caedunt ac[68] ligonibus frangunt, et dicta occatio quasi obcaecatio, quod operiat[69] semina[70]. Occare[71] igitur[72] est operire terra semina[73], vites, vel arbores.

5. Runcatio est a terra[74] herbas evellere[75]. Nam rus terra est.

Sulcus a sole vocatus[76], quod proscissus solem capiat.

Vervactum[77] dictum[78] quasi vere actum, id est verno aratum.

Proscissio est aratio prima, cum adhuc ager durus est[79].

ginti voluminibus et octo Gu. 1. — *viginti quatuor* Z. — XXIII. al. — Vulg. XVIII. — 36) *scripsit* Z. — 37) *deinceps* Z. — *inde* ed. Goth. — 38) *arator* al. pr. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. — *eiusdem discipl.* vulg. — 40) *est* om. va. — 41) *feruntur* Gu. 1. — 42) *et* om. va. — 43) *Humugisum* Gu. 2. — 44) *primum* va. — 45) Sic Gu. 1. — *ferro in Gr. vertere terram inst.* vulg. — *in Gr. vert. ferro terr. inst.* Gu. 2. — 46) *Stercutius* Arev. e Plin. XVII, 9. sed Harduin. e mss. legit *Stercutus.* — 47) Sic Ar. — *a pico* vulg. — *pico* Gu. 1. — 48) *plurima* Z. — 49) *quod* va. — 50) *compararent* va. — 51) *aquiruntur* va. — 52) *Div. ant. enim* va. — 53) *prius* add. vulg. (*primus* Z.) — Om. Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. — Vulg. *Duplex est autem aratio.* — Ed. va. *Duplex aratio est.* — 55) Sic Gu. 1. 2. — *vacuus ager* vulg. — 56) *est* om. Gu. 1. 2. — 57) *magis* Z. — 58) *quia* Z. Gu. 2. va. Om. al. pr. — 59) *sive quod verius* (*est* add. Ar.) *a Sterce* (*ab stercen* Z.), *qui et Stercutus dictus* add. Z. Ar. — 60) Sic Gu. 1. 2. — *Idem et fimus est* vulg. — 61) Sic Ar. — Vulg. *quod fiat imus*, quae om. Z. Gu. 1. 2. — *A mus* factum est *muscerda.* — 62) *qui* pr. — 63) *facit* Gu. 2. — 64) *gramina* Z. — 65) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *ping. arva* vulg. — 66) *fecundet* Z. — 67) Sic Gu. 1. al. — *bovibus* al. — *bubus* vulg. — 68) *ac* pro *et* Z. Gu. 2. va. — *a ligonibus frangitur* Gu. 1. — 69) *opertat* Z. — 70) *semina* om. Ar. — 71) *Occecare* Gu. 1. — 72) *ergo* Z. — 73) *terrae sem.* Z. — *terra sem.* pro *sem. terr.* Gu. 1. 2. va. Ar. — *terra* om. pr. — 74) *a terra* om. Gu. 1. — 75) *avellere* Z. — *vellere* al. — 76) *vocatur* Gu. 2. — 77) Sic Arev. — *Veractum* vulg. — 78) Sic Gu. 1. 2. — *dicitur* vulg. — 79) Sic Gu. 1. va. — *durus est ager* vulg. — *durus ager est* Z. Gu. 2.

6. Satio dicta[1], quasi seminis actio, vel quasi[2] satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc sereno coelo[3] faciendum est, non per imbres. Hinc est[4] illud Virgilianum[5]:

Nudus ara, sere nudus.

Messis a metendo, id est a[6] recidendo dicta.

7. Seges autem[7] de[8] semine dicta, quod iacimus[9], sive a sectione[10].

CAP. III[11]. *De frumentis.*

1. Prima Ceres coepit uti frugibus in Graecia, et habere segetes translatis aliunde seminibus. Huius meminit Ovidius dicens[12]:

Prima Ceres unco glebam dimovit[13] aratro,
Prima dedit fruges alimentaque mitia terris.

2. Frumenta sunt proprie, quae aristas habent, fruges autem reliqua[14], frumenta autem, vel fruges a frumendo[15], hoc est a vescendo dictae[16]. Nam frumen dicitur summa pars gulae.

3. Primitiae proprie sunt, quae de[17] frugibus praecerpuntur[18].

4. Triticum vel a tritura dictum, quod purissimum horreo condatur, vel quia granum eius commoliatur et teratur[19].

5. Far dicitur, eo quod initio frangeretur. Apud antiquos enim molarum usus nondum erat, sed frumentum in pila missum frangebant et hoc erat genus molendi.

6. Adoreum tritici genus, quod idem vulgo[20] semen dicitur.

Ador[21] quondam appellatum ab edendo, quia eo primo[22] usi sunt[23], sive quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Unde et[24] adorea sacrificia dicuntur.

7. Siligo genus tritici a selecto dictum. Nam in pane species eius[25] praecipua est.

8. Trimense[26] triticum[27] ideo nuncupatum, quia satum post tres menses colligitur. Nam ubi propter aquam aliamve causam matura satio omissa est, praesidium ab hoc[28] petitur.

9. Alica Graecum nomen est[29].

Alicastrum simile est alicae, pondere et bonitate praecipua[30].

10. Hordeum dictum, quod prae caeteris generibus frumenti ante fiat aridum[31], vel quod spica eius ordines habeat. Horum tria[32] genera. Primum hexaticum vocatur, eo quod spica eius sex ordines[33] habeat, quod quidam canterinum appellant, quoniam animalia melius, quam triticum pascit, et homines[34] salubrius, quam malum triticum. Alterum distichon, eo quod duos ordines habeat, hoc[35] plerique calaticum vocant. Tertium trimense, quia, cum[36] cogit necessitas, verno seminatur et celeriter colligitur.

1) *est* add. pr. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *quae sit* vulg. — 3) Sic Z. Gu. 1. 2. — *coelo ser.* vulg. — *sereno est coelo faciendum* va. — 4) *est* om. va. — *et* add. vulg. om. Gu. 1. 2. — 5) Georg. I, 299. — 6) *a* addidi e Gu. 1. 2. va. — 7) *enim* va. — 8) *a* va. — 9) *in terra* add. Z. — 10) *sive quod a sect.* Z. — 11) Cap. III. IV. V. VI. VII. om. cod. Zittav. — 12) *dicens* om. va. Locus est Metam. V, 341. — 13) *demovit* Gu. 1. 2. — 14) *reliquae* va. — 15) *fruendo* Gu. 1. 2. — 16) *dicta* va. — 17) *de* om. Gu. 2. va. — 18) *praetercerp.* Gu. 1. — 19) *moliatur et teritur* Gu. 2. — *moliatur et tereatur* Gu. 1., unde feci *teratur.* — *commolitur et teritur* vulg. — 20) *vulgo idem* va. — 21) Sic Gu. 1. Ar. — *Edor* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. va. — *primo eo* vulg. — 23) *homines* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 24) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 25) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *eius species* vulg. — 26) *Trimestre* h. l. et inferius Arev. — 27) *et trit.* Gu. 2. — 28) *ad hoc* Gu. 1. — 29) *est* om. va. — 30) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *praecipuum* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — Vulg. *aridum ante fiat* vulg. — *antea fiat ar.* Gu. 2. va. —

11. Scandula[37] a divisione vocata. Duplex est enim[38] scanditurque[39], id est dividitur.

12. Centenum appellatum, eo quod in plerisque locis iactus seminis eius in incrementum frugis centesimum renascatur[40].

Hinc et milium a multitudine fructus vocatum.

13. Panicium dictum, quod multis in regionibus[41] ex eo panis vice homines sustententur[42], quasi panificium[43].

Pistum a pasto[44].

Sisamum[45] Graecum est nomen[46].

14. Farrago a farre est[47]. Est enim herba hordeacea adhuc viridis, necdum granis ad maturitatem turgentibus.

15. Spicam de maturis frugibus abusive dicimus. Nam proprie spica est, cum per culmi folliculum, id est extremum tumorem aristae adhuc tenues in modum spiculi eminent.

16. Arista appellata, quod prius ipsa arescat.

Culmus est ipse calamus spicae, qui a radicibus[48] nascitur[49]. Et dictus culmus[50], quasi calamus.

17. Folliculus[51] est theca frumenti, in qua granum servatur interius. Haec super spicam vallo instructa munimen praetendit, ne avium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur, aut vestigiis proteratur.

18. Stipulae sunt folia, seu[52] vaginae, quibus culmus ambitur atque fulcitur, ne pondere frugis curvetur, qua ambiunt culmum. Et dicta stipula quasi usta, et quasi ustipula. Stipula dicta ab usto, collecta enim messe uritur propter culturam agri. Item stipula, vel quia pars eius uritur, pars interdum pro palea praeciditur.

19. Palea a quibusdam vocari dicitur, quod pala ventiletur, ut frumenta purgentur. Gentiles autem paleam a quadam Pale frugum inventrice vocaverunt[53], quam Cererem esse volunt. De qua Virgilius[54]:

Te quoque magna Pales, et te, memorande, canemus.

Item alii a pabulo nuncupatam dicunt paleam, quod ea primum sola in pascendis animalibus[55] praebebatur. Cuius natura ex contrario tantum est frigida, ut obrutas nives fluere non sinat, adeo calida, ut maturescere poma compellat.

CAP. IV. *De leguminibus.*

1. Legumina a legendo dicta, quasi electa. Veteres enim meliora quaeque legebant, sive quod manu legantur, nec[56] lectionem requirant.

32) *tria sunt gen.* va. — 33) *ordines VI.* va. — 34) *hominem* va. — 35) *quod* Gu. 2. — 36) *cum* pro *dum* Gu. 1. 2. va. — 37) Sic Gu. 1. 2. Ar. va. — *Scindula* vulg. — 38) Sic Gu. 1. 2. — *Dupl. enim est* vulg. — *est* om. va. — 39) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *scinditur* vulg., omisso *que*. — *scanditur id est quae div.* va. — 40) *iactis seminibus eius in crementum frugibus centesimum renascatur* al. — *renascatur* pro *renascantur* scripsi cum Gu. 1. Ar. va. — 41) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *in multis reg.* vulg. — 42) *sustentantur* va. — 43) Sic Ar. — *panivitium* Gu. 1. 2. al. Fortasse rectius *panivicium*, h. e. quod panis vice sit, scribitur. — 44) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *pastu* vulg. — 45) *Sesamum* Ar. — 46) Sic Gu. 1. 2. — *Graec. nomen est* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — *a farre dicta* Gu. 2. pr. va. — *dicta a farre* vulg. — 48) *a radice* va. — 49) *nascatur* va. — om. Gu. 1. — 50) *cumulus* Gu. 1. — 51) *Folliculum* Gu. 2. — 52) *vel* va. — 53) *nominaverunt* Gu. 2. Ar. — 54) Georg. III, 1. — 55) *pastus* add. vulg. — om. Gu. 1. 2. Ar. — 56) *nec* pro *neque* Gu. 1. 2.

2. Leguminum plurima[1] genera, ex quibus faba, lenticula[2], pisum[3], faselum[4], cicer, lupinum[5] gratiora in hominum usum[6] habentur[7].

3. Faba Graeca etymologia a vescendo vocabulum sumpsit, quasi faga, *φάγειν* enim comedere Graece dicitur[8]. Primum enim homines hoc legumine usi sunt. Huius species duae[9], quarum altera communis, altera Aegyptia.

4. Faba fresa dicta, eo quod eam homines[10] frendant, id est frangant, et[11] molendo comminuant.

5. Lentis[12] vocata, quod humida et lenta est[13], vel quod adhaereat[14] humi[15].

6. Faselum autem et cicer Graeca nomina sunt[16].

7. Lupinum et ipsum Graecum est nomen[17], de quo Virgilius:

Tristisque[18] *lupini,*

quia vultum gustantis amaritudine contristat[19], unde et[20] eos[21] prae[22] amaritudine nec vermis, nec ullum animal comedit[23].

8. Medica, vicia, ervum[24] pabulorum optima sunt genera[25].

Medica dicta, quia a Medis translata est in Graeciam, tempore, quo eam Xerxes rex Persarum invasit. Haec semel seritur et decem annis permanet, ita ut quater, vel sexies possit per annum recidi[26].

9. Vicia dicta, quod vix ad triplicem perveniat fructum, cum alia legumina proventum habeant fertilem; unde et Virgilius[27]:

aut[28] *tenuis*[29] *foetus viciae.*

10. Pisum[30], quod eo pensabatur aliquid[31] auri minutum. Nam pis aurum dicitur.

11. Ervum[32] a Graeco trahit vocabulum. Hoc enim illi *ὄροβον* dicunt, quod dum sit quibusdam pecoribus infestum, tauros tamen pingues facit[33].

CAP. V. *De vitibus.*

1. Vitis plantationem Noe primus rudi adhuc seculo instituit[34]. Apud Graecos autem inventorem vitis Liberum appellari[35]. Unde et eum gentiles post mortem deum esse voluerunt.

2. Vitis dicta, quod vim habeat citius radicandi. Alii putant vites dictas, quia se in-

1) *plura* va. — 2) Vulg. h. l. est *lens*, quod in Gu. 1. sequitur post *pisum* et *lenticula* exhibent Gu. 1. 2. va. Ar. — 3) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *pisa* vulg. — 4) *faselus* Ar. h. l. et infra. — 5) *lupinus* Ar. h. l. et infra. — 6) Sic Gu. 1. — *in usum hom.* Ar. — *in usu hom.* vulg. — 7) Sic Gu. 1. — *videntur* vulg. — 8) *est* va. Pro vulg. *Graece comed.* Gu. 1. *comed. Gr.* exhibet. — 9) *sunt* add. va. — 10) *hom. eam* va. — 11) *et* pro *id est* Gu. 1. va. Ar. — 12) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *lens* vulg. — 13) *sit* va. — 14) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *adhaeret* vulg. — 15) *humida* pr. — 16) Vulg. sequuntur haec: *sed faselum vile genus leguminis, quia omne, quod abundat, vile est, hoc autem semen abundanter invenitur*, quae omisi auctoritate Gu. 1. 2. va. Sunt e Serv. ad Virgil. Georg. I, 227. — 17) Sic Gu. 1. — Vulg. *Graec. et ipsum nom. est.* — 18) Sic va. Ar. — *Trisque* Gu. 1. — *Tristesque* vulg. Locus est Ge. I, 75. — 19) Sic Gu. 1. Ar. — *contristant* vulg. — *tristant* va. — 20) *et* om. Ar. va. — 21) Sic Gu. 1. Ar. — *eum* va. — *illud* vulg. — om. Gu. 2. — 22) *pro* Gu. 2. — 23) *ea* add. Gu. 1. — 24) *erbum* Gu. 1. 2. — 25) *genera* addidi e Gu. 1. — *optime* va. — 26) *recidi per ann.* va. — 27) Georg. I, 75. — 28) *aut* pro *et* Gu. 1. 2. Ar. — *ut* pr. — 29) *tenues* Ar. — 30) Sic Gu. 1. — *Pisa* vulg. At vide §. 2. — 31) *aliquod* Gu. 1. — 32) *Erbum* Gu. 1. 2. va. — 33) Sic Gu. 1. — *efficit* vulg. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *primus Noe* (*Noe prim.* Ar.) *instit. rudi adh. sec.* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. al. — *appellant* vulg. — *appellaverunt* va. — 36) Sic Gu. 1. 2. — *quod inv. se* vulg. — 37) *nectant* Gu. 1. —

vicem[36] vittis innectant[37], vicinisque arboribus reptando religentur. Est enim earum natura[38] flexibilis, quae[39] quasi brachiis quibusdam quicquid comprehenderint, stringunt[40].

3. Labrusca est vitis agrestis, quae in terrae marginibus nascitur. Unde et labrusca dicta a labris et extremitatibus terrae.

4. Codex dictus, quasi caudex. Sic enim veteres et clodum[41] pro claudo dicebant.

5. Sarmentum a serendo[42].

Malleolus est[43] novellus palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusque[44] ob similitudinem rei, quod in ea parte, qua[45] deciditur, ex veteri sarmento prominens utrimque[46] mallei speciem praebet[47].

6. Spadones sunt surculi fruge carentes, ex ipsa appellatione, quod sint inhabiles fructu[48] et sterilitate affecti[49].

7. Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi, sive quia longius recessit a matre, et quasi prosiliit[50], seu quia acuminis tenuitate speciem praefert teli[51].

8. Summitates vitium et fruticum flagella nuncupantur, eo quod flatu agitentur.

9. Palmes vitis materia mollis, qui[52] per novella brachia emissus[53] fructum affert. Nam ideo rustici partem vitis palmitem dicunt[54]. Palmes enim derivativum[55] nomen est, quod nomen paragogum[56] dicitur, quod a palma derivetur[57]. Palma enim habet nomen proprium[58], quod dicitur principale, ab eo quod ex se[59] derivativum[60] facit[61].

10. Pampinus est folia[62], cuius[63] subsidio vitis a frigore, vel ardore defenditur, atque adversus omnem iniuriam munitur. Qui ideo alicubi intercisus est, ut et solem ad maturitatem fructus admittat, et umbram faciat. Et dictus pampinus, quod de palmite pendeat.

11. Capreoli[64] dicti eo[65], quod capiant arbores, sunt enim cincinni, sive uncinuli[66], quibus se innectere vites et suspendere solent arboribus[67], quo adminiculo[68] freti palmites ventos ac turbines sustinere[69] queant, et sine lapsu periculorum[70] fructus suos sustineant, ac sese vaga proceritate diffundant[71].

12. Corymbi sunt[72] annuli, qui proxima quaeque ligant[73] et comprehendunt[74], ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur.

13. Uvae dictae, quod intrinsecus humore sunt[75] plenae, succoque et pinguedine[76]. Nam humidum[77], quod exterius humorem habet, uvidum, quod interius.

38) *nat. ear.* Gu. 2. — 39) Sic Gu. 1. 2. al. — *quia* vulg. — 40) *stringant* Gu. 2. al. — 41) Sic Gu. 1. va. — *et vet. clod.* vulg. — 42) *quasi seramentum* add. vulg., sed om. Gu. 1. 2. pr. va. — *serimentum* va. — *Sarmenta a ser. dicta sunt* va. — 43) *et* Gu. 1. — 44) *que* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — *cogn. quia ob sim.* va. — 45) *quae* Arev. — 46) Sic Gu. 2. Ar. — *utrumque* vulg. — 47) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *praebeat* vulg. — 48) *fructui* Ar. — 49) *effecti* Gu. 1. 2. — 50) Sic Gu. 1. al. — *prosilit* Ar. — *prosilivit* vulg. — *prosiluit* Gu. 2. pr. — 51) Sic Gu. 1. — Vulg. *teli spec. praef.* — Gu. 2. *spec. telae pr.* — 52) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *quia* vulg. — 53) *eius missus* Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *vocant* vulg. — 55) Sic Gu. 1. Ar. — *diminutivum* vulg. — *Palmes diminutivum enim nomen est* va. — 56) *paragogorum* va. — 57) *derivatur* Gu. 2. — 58) *prototypum* Ar. — 59) *ex sese* va. — 60) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *derivatum* vulg. — 61) Sic Gu. 1. pr. ed. Goth. — *faciat* vulg. — 62) Sic Gu. 1. 2., ita ut 1. sit declin. — *folium* vulg. — 63) *alicui* pr. — 64) Sic Ar. — *Caprioli* vulg. — 65) *eo* addidi e Gu. 1. 2. va. — 66) Sic Gu. 2. va. Ar. — *vincinuli* Gu. 1. — *uncinoli* vulg. — 67) *arbor. sol.* va. — 68) *amminiculo* pr. va. — 69) Sic Gu. 1. 2. — *continere* vulg. — *contenedere* va. — *contemnere* Ar. — 70) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *pedicul.* vulg. — 71) *defendant* Gu. 1. 2. — 72) *enim sunt* va. — 73) *alligant* va. — 74) *comprehendant* Gu. 2. — 75) *sint* pr. — 76) Sic Gu. 1. — *succique et pinguedinis* vulg. — 77) *est* add. vulg. — om. Gu. 1.

14. Acinus[1]. Botrus * [2].

Racemus est botrionis pars, et botrio Graecum est.

15. Suburbanae uvae quaedam dicuntur, quia fructus earum ad escam veluti[3] pomum in urbibus venditur. Commendat enim eas et species et saporis iucunditas, ex quibus sunt praecoquae, duracinae, purpureae[4], dactyli[5], Rhodiae[6], Libycae, Ceramiae[7], Stephanitae, Tripedaneae[8], Unciariae, Cidonitae[9]. Durabiles autem per totam hiemem Venuculae et Numisianae[10].

16. Praecoquae[11] vocatae, quod cito maturescunt[12], et ante omnes sole coquantur. Has Graeci lageos[13] dicunt, quod currant ad maturitatem velociter, ut lepus.

17. Purpureae a colore dicuntur[14].

Dactyli[15] a longitudine.

Rhodiae et Libycae a regionibus nuncupatae sunt.

Cerauniae[16], quod rubeant, velut ignis.

Stephanitae a rotunditate.

Unciariae a magnitudine.

18. Genera autem uvarum, quae vino deserviunt, plurima. Ex quibus aminea dicta, quasi sine minio, id est sine[17] rubore. Album enim vinum reddit, quae cum sit[18] unius nominis, non unam speciem reddit. Amineae enim[19] duae geminae ab eo dictae, quod duplices uvas mittunt[20].

Aminea lanata[21], quia plus omnibus lanescit lanugine.

Rubelliana[22] dicta, quia eius materia rubet.

19. Faecinia[23] minuti[24] acini et durae cutis uvas habet, nobilitate Amineam sequitur, foecunditate praecedit. Quam proinde Faeciniam vocant, quod plus, quam caeterae faeces[25] afferat.

20. Apianae vinum dulce faciunt, quas nisi cito legas, pluviis et ventis, et maxime apibus infestantur, quarum depraedatione apianae cognominatae sunt.

21. Balanitae a magnitudine nomen sumpserunt. *Βάλανος* enim Graece glandis vocatur[26].

22. Biturica[27] a regione nomen sortita est, turbines et pluvias et calores[28] fortissime sustinens, nec in macra terra deficiens; huius meriti[29] et basilica[30] est.

23. Argitis Graecula vitis, generis albi, fertilis. Visula materiam brevem, et latum folium mittens[31], cuius fructum nisi primo tempore colligas, aut ad terram decidit[32], aut humore putrescit[33].

1) *exterius acinus* Gu. 1. 2. — (*acina*, ut Ar. va.) — 2) Vulg. add. *est*, quod om. Gu. 1. 2. Ar. va. Recte lacunae signa posuit Arev. — 3) *veluti* pro *velut* Gu. 1. 2. va. — 4) *purpurae* va. — 5) *dactylae* va. — 6) *Rhodicae* va. — 7) *Ceraunicae* va. — 8) Sic Ar. — *Trepidianae* Gu. 1. — *tripidianae* va. — *Trepedianae* vulg. — 9) *Numisianae* add. Gu. 1. 2. — Vulg. sequuntur haec post *lepus.* — 10) Vv. *Durabiles . . Numis.* add. h. l. Gu. 1. 2. va. — 11) *Praecocae* Gu. 2. — 12) Sic Gu. 1. 2. — *maturescent* va. — *maturescant* vulg. — 13) *Graeci* addidi e Gu. 1. 2. al. va. — et *lageos* pro *λάγως* scripsi cum Gu. 1. 2. al. va. Ar. — 14) *dictae* va., in qua edit. sequuntur haec: *Unciariae a magnitudine.* — 15) Om. hunc articulum Gu. 1. — In Gu. 2. est post *Unciariae.* — In ed. va. nomina se ita excipiunt: *Dactylae*, (sic enim legitur ibid.) *Stephanitae, Rhodiae.* In Gu. 1. 2. ita: *Dactyli, Unc. Ceraun. Rhodiae. Stephan.* — 16) *Ceraunicae* va. — *vero* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 17) *sine* om. Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *sint* vulg. — 19) *enim* om. pr. va. Ar. — 20) *mittant* va. Ar. — 21) Sic Ar. — *lagana* vulg. — 22) *Rubelliana* Ar. — *Rubiliana* vulg. — 23) *Fecinea* Gu. 2. — 24) *minutae* pr. — 25) *faecis* Ar. — 26) Sic scripsi de coniectura. — Vulg. *Balanin etiam Graece grande vocata.* — Ar. *Βάλανον enim Graeci glandem vocant.* Vulcan. coniecit: *βάλανος enim Graece glandem significat.* — Gu. 1. *Balanin etiam grande vocatur.* — Gu. 2. *Balanin enim Graece grande vocatur.* — Edit. pr. *Balanin enim Graece grande vocatur.* — Ed. va. *Balanin Graece grande vocatur.* — 27) *Biturice* Gu. 1. 2. — 28) *et cal. et pluv.* va.

24. Inerticula nigra est, quam Graeci amaracion[34] vocant, boni vini et lenis[35], a quo etiam nomen traxit, quod iners in tentandis nervis habeatur, quamvis gustu[36] non sit hebes.

25. Mareoticae a regione Aegypti Mareotis dictae, unde prius venerunt, sunt enim albae[37] et nigrae.

26. Elbolae[38], quas quidam appellant varias[39], neque purpureae, neque nigrae, ab elbo[40] colore ita dictae, subalbi[41] musti. Elbum[42] enim[43] est inter[44] nigrum candidumque colore. Nam elbum nec album, nec nigrum est.

27. Tertius locus[45] vitium, quae sola foecunditate commendantur, abundantia copiosa, multumque vino[46] fluens.

28. Vitis spionia[47] uvas grandes[48] magis, quam multas habet: nomen autem hoc inde[49] sumens, quod multum vini[50] fluat.

Syriaca[51], vel quia de Syria allata, vel quia nigra est[52].

29. Multa autem genera vitium sunt, quae tamen immutatione[53] loci et qualitatem et nomen amittunt.

30. Vitibus inter caetera genera[54] magis ista conveniunt, oblaqueatio, putatio, propaginatio, fossio.

31. Oblaqueare est circa codicem terram aperire et[55] velut lacum[56] efficere. Hoc aliqui excodicare appellant.

32. Putare est virgam ex vite superfluam[57] resecare, cuius[58] flagellis luxuriat. Putare enim dicitur purgare, id est amputare.

33. Traducere transducere. Propaginare vero est[59] flagellum vitis terrae submersum[60] sternere, et quasi porro pangere. Hinc propagines a propagare[61], id est[62] protendere dictae[63].

Fodere vero[64] foveam facere, quasi fovere.

CAP. VI. *De arboribus.*

1. Arborum nomen, sive herbarum ab arvis inflexum creditur[65], eo quod terris, fixis radicibus adhaereant[66]. Utraque autem ideo sibi pene similia sunt, quia ex uno alterum[67] gignitur. Nam dum sementem in terram[68] ieceris, herba prius oritur, dehinc confota surgit in arborem, et infra parvum tempus, quam herbam videras[69], arbustum[70] suspicis.

— 29) *merita* Gu. 1. — 30) *et* om. Gu. 1. — 31) Sic Arev. e Columell. III, 2. — Vulg. *vastam materiam et breve et lat.* etc. — *brevem* Gu. 2. pr. va. Ar. — 32) Sic codd. ap. Arev. — *decidet* vulg. — *desidit* Gu. 1. 2. — *desiderit* va. — 33) *putrescet* Ar. — 34) *amethyston* Arev. e Columell. III, 2. ubi *amaracinon* est in helvinaceis uvis. — *amarcion* Gu. 1. 2. — 35) *levis* Gu. 2. al. pr. — 36) *gustui* Ar. — 37) Vulg. *et albae*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — 38) *Helvolae* Ar. — 39) Sic Gu. 1. 2. — *var. app.* vulg. — 40) *helvo* Ar. — 41) *tamen* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 42) *Helvum* h. l. et infra Ar. — 43) *Elb. est enim* Gu. 2. va. pr. — *enim* om. Gu. 1. va. — 44) *inter* om. Gu. 1. 2. — 45) *est* add. va. — 46) Sic Gu. 1. — *vinum* va. — *vini* vulg. — 47) Sic Ar. — *Viticionia* vulg. — *Viticonia* va. — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *magnas* vulg. — 49) Sic Gu. 1. va. — Vulg. *inde hoc.* — 50) *vini mult.* Gu. 2. — *vinum* va. — 51) *Syrica* pr. — 52) *est* om. va. — 53) Sic Gu. 1. 2. al. — *mutatione* vulg. — 54) *genera* addidi e Gu. 1. 2. — 55) *et* om. va. — 56) Sic Gu. 1. — *lacus* vulg. — *lacos* va. — 57) *supervacuam* Arev. — 58) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *cum* vulg. — 59) *est* addidi e Gu. 1. — 60) *summersum* Gu. 2. — 61) Sic Ar. va. — *a propaginare* Gu. 1. 2. — 62) *id est* pro *et* Arev. — 63) Sic Gu. 1. 2. va. — *dicuntur* vulg. — 64) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 65) *dicitur* va. — 66) Sic Gu. 1. — *adhaerent* vulg. — 67) *alter* va. — 68) *in terra* Gu. 1. — 69) *videaris* Gu. 1. — *videris* ed. Goth. pr. — 70) Sic Ar. — *arbustam* vulg.

2. Arbustum[1] arbor novella et tenera, in qua insertio fieri potest, et dicta arbusta, quasi arboris hasta. Alii arbustum locum, in quo arbores sunt, volunt accipere, sicut salictum[2]. Sic[3] et virectum[4], ubi[5] virgulae novellae[6] et virentes.

3. Arbor vero[7] et fructifera et sterilis, arbos autem non nisi fructifera. Genere autem feminino arbores dicimus, poma vero neutro.

4. Frutex brevis est appellatus, qui[8] terram fronde tegat, cuius plurale nomen fruteta arbor alta est.

5. Silva vero spissum nemus et breve. Silva dicta quasi xilva, quod ibi ligna caedantur[9]. Nam Graeci ξύλον lignum dicunt. Multa enim[10] nomina Graecam plerumque etymologiam recipiunt.

6. Nemus a numinibus nuncupatum, quia pagani ibi idola consecrabant[11]. Sunt enim nemora arbores maiores, umbrosae frondibus.

7. Lucus est densitas arborum solo lucem detrahens, tropo antiphrasi[12], eo quod[13] non luceat, sive a luce, quod in eo lucebant funalia, vel cerei propter nemorum umbras[14].

8. Saltus est densitas arborum alta, vocata hoc nomine, eo quod exiliat in altum, et in sublime[15] consurgat.

9. Aviaria secreta nemora dicta, quod ea[16] aves frequentant.

10. Recidiva arborum sunt, quae aliis[17] sectis repullulant. Alii recidiva a cadendo[18] dicunt, quia post casum nascuntur[19]. Alii a recidendo et repullulando dixerunt. Ergo recidivum, ubi mors aut casus.

11. Insitio[20] dicitur, cum inciso[21] trunco surculus foecundae arboris sterili[22] inseritur, aut oculorum impositio, cum, inciso cortice[23], libro alienae arboris germen immittitur.

12. Plantae sunt de arboribus, plantaria vero, quae ex seminibus nata sunt cum radicibus, et a terra propria transferuntur.

13. Cespites frutices sunt, quasi cuspites, vel quasi circa pedes.

Frondes, quod ferant virgulta, vel umbras, sunt enim[24] causa umbrarum.

Oculi nodi sunt, ex quibus frondes exeunt.

14. Radix appellatur, quod quasi radiis quibusdam fixa terris, in profunda[25] dimergitur. Nam physici dicunt parem esse altitudinem radicum et arborum. Alii radicem a similitudine radiorum dictam putant, vel quia, si eradatur, non repullulat.

15. Truncus est statura arboris insistens radici.

Corticem veteres corucem vocabant. Dictus autem cortex, quod corio lignum tegat[26].

1) Sic Ar. — *Arbusta* vulg. — *Arbusta autem arb.* va. — 2) *et salicta* add. Gu. 1. — 3) *Sic* om. Gu. 1. — 4) *virecta* Gu. 2. al. pr. va. — 5) *salices et virg.* Gu. 1. — 6) *novellae* om. Ar. — 7) Sic Gu. 1. — *autem* vulg. Om. va. — 8) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — 9) *caeduntur* Gu. 2. — 10) *Latina* add. vulg. — Om. Gu. 1. va. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *constituebant* vulg. — 12) *tropo antiphrasin* al. pr. va. — *tropo antifrasi* Gu. 1. Ar. — Vulg. *tropo per antiphr.* — 13) *in eo* add. Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. — *tenebras* vulg. — 15) *sublimi* Gu. 2. — 16) *ibi* Gu. 2. al. va. — 17) *ex aliis* va. — 18) Sic Gu. 2. Ar. — *caedendo* vulg. — 19) *nascitur* Gu. 1. 2. — 20) *Insertio* pr. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *fisso* vulg. — 22) *sterilique* Gu. 2. — 23) *corticis* va. — 24) Sic Gu. 1. 2. va. — *autem* vulg. — 25) *profundum* va. — 26) *tegit* va. — 27) *quoddam* om. va. — 28) *ramis surculi* Gu. 1., omisso *cetera.* — 29) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. — 30) *de* om. Gu. 1. — 31) *qui* om. Gu. 1. — 32) *a radice* va. — 33) *quia* pro *quod* Gu. 1. — 34) Sic

16. Liber est corticis pars interior, dictus a liberato cortice, id est ablato. Est autem medium quoddam[27] inter lignum et corticem.

17. Rami sunt, qui de trunco manant, sicut a ramusculis[28] caetera.

Surculi sunt[29] a praecisione serrae nuncupati.

18. Virgultum est, quod de[30] radice pullulat, ramus, qui[31] de ipso robore arboris, virga, quae de ramis. Proprie autem virgultum appellatur, quod ad radicem[32] arboris nascitur, et quasi inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultum, quia ex virga tollitur. Virga a virtute dicitur, quia[33] vim in se habeat multam[34], vel a viriditate, vel quia pacis indicium est, quia vi[35] regat. Unde[36] hac utuntur magi ad placandas[37] inter se serpentes, et idcirco in ea hos sustinent illigatos. Hac[38] etiam philosophi ac reges et[39] magistri et nuncii et legati utuntur.

19. Flagella dicuntur, ut praediximus[40], summae arborum partes, ab eo quod crebros ventorum sustinent flatus.

20. Cymas vocatas[41] quasi comas.

Folia Graece φῦλλα dicuntur, unde[42] est ad nos hoc nomen per derivationem translatum.

21. Flores nominati, quod cito defluant[43] de arboribus, quasi fluores, quod cito solvantur. In his duplex[44] gratia, coloris et odoris. Austro enim flores solvuntur, Zephyro fiunt.

22. Germen dicimus surculum praegnantem, a gerendo[45], unde et germinatio.

23. Fructus nomen accepit a frumine, id est eminente gutturis parte, qua vescimur, unde[46] et fruges. Fructus autem proprie dicuntur agrorum et arborum, quibus utique utimur. In animalibus vero abusive et translative vocari[47] fructum.

24. Poma dicta ab opimo, id est a copiae ubertate. Matura dicuntur, quia[48] apta sunt ad manducandum, sic et immatura, quia priusquam fiant matura[49], dura sunt ad manducandum[50].

25. Ligna dicta, quia accensa[51] convertuntur in lumen. Unde ellychnium[52] dicitur, quod lumen det.

26. Hastula a tollendo nuncupata[53], fomes est hastula, quae ab arboribus excutitur, recisione aut hastulae ambustae, aut ligna[54] cavata nuncupata a fungis[55], quod ita capiat ignem. De quo Virgilius[56]:

Rapuitque in fomite flammam.

27. Torris lignum adustum, quem vulgus titionem appellat extractum[57] foco[58], semiustum[59] et extinctum.

Gu. 1. — *mult. vim* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *vim regat* vulg. — 36) *unde et* va. — 37) Sic Gu. 1. — *placandos* vulg. — 38) *Hanc* Gu. 2. — 39) *ac* — *et* pro *et* — *ac* Gu. 1. 2. pr. va. — 40) cap. V, 8. — 41) *dicunt* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. Inclusit Arev. — 42) *unde* pro *inde* Gu. 1. 2. — *inde est hoc nom. ad nos der.* va. — 43) *solvuntur* Gu. 1. — 44) *est gratia* va. — 45) *generando . . generatio* Gu. 1. 2. — 46) *unde* pro *inde* Gu. 1. 2. va. — 47) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *vocamus* vulg. — 48) *quod* Gu. 2. — 49) Sic Gu. 1. — vulg. *mat. fiant.* — 50) *mandendum* Ar. va. — 51) Sic Gu. 1. — *incensa* vulg. — 52) Sic Ar. — Vulg. *unde et licinium.* — Gu. 1. *unde et lichinus.* — Gu. 2. *unde et lucinium.* — 53) *quasi abstula* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. pr. — 54) Sic Gu. 1. (e ras.) 2. Ar. — *ligno* vulg. — 55) Sic e Gu. 1. scripsi, ubi est *nuncupata a fungis nomine accepto.* — 56) Aen. I, 180. — 57) *extinctum* Gu. 1. — 58) Vulg. *ex foco,* sed *ex* om. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 59) *quasi semiustum* va.

28. Quisquiliae sunt[1] stipulae immixtae[2] surculis foliis ac[3] aridis. Sunt autem purgamenta terrarum.

Caries putredo lignorum, dictum[4] hoc nomen[5], quod eveniat lignis virtute carentibus.

CAP. VII. *De propriis nominibus arborum.*

1. Palma dicta, quia manus victricis ornatus est, vel quod oppansis est ramis, in modum palmae hominis. Est enim arbor insigne[6] victoriae, proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque vestita frondibus[7], et folia sua sine successione[8] conservans. Hanc Graeci phoenicem[9] dicunt, quod diu durat[10], ex nomine avis illius Arabiae, quae multis annis vivere perhibetur. Quae dum in multis locis nascatur, non in omnibus fructus perficit maturitatem. Frequenter autem in Aegypto et Syria. Fructus autem eius[11] dactyli, a[12] digitorum similitudine nuncupati sunt, quorum etiam et[13] nomina[14] variantur. Nam alii[15] appellantur palmulae[16], similes myrobalano[17]. Alii Thebaici, qui et Nicolai. Alii nucales[18], quos Graeci *καρωτοὺς*[19] vocant.

2. Laurus a verbo laudis[20] dicta. Hac enim cum[21] laudibus victorum capita coronabantur. Apud antiquos autem laudea nominabatur, postea d litera sublata et subrogata r dicta est laurus, ut in auriculis, quae initio audiculae dictae sunt, et medidies, qui[22] nunc meridies dicitur. Hanc arborem Graeci *Δάφνην* vocant, eo[23] quod nunquam deponat viriditatem[24], inde[25] illa potius victores coronantur. Sola quoque haec arbor vulgo fulminari minime creditur.

3. Malus a Graecis dicta[26], quod sit fructus eius pomorum omnium rotundissimus. Unde et haec sunt vera mala, quae vehementer rotunda sunt. Mala Matiana a loco vocata, unde prius advecta[27] sunt. Nam multae arbores nomina ex provinciis vel[28] civitatibus, de quibus allatae sunt, acceperunt. Virgilius[29] amantibus quid ex malo quaeri soleat ostendit.

4. Malus Cydonia nomen sumpsit[30] ab oppido[31], quod est in insula Creta, de qua dicere solent[32], urbium Cretensium matrem Cydoniam, ex cuius pomo Cydonitum conficitur. Fit quoque[33] ex ea et[34] vinum, quo languentium desideria falluntur. Nam specie et gustu et odore cuiuslibet vini veteris imaginem repraesentat.

1) *sunt* addidi e Gu. 1. — 2) *immissae* al. — 3) *ac* pro *et* Gu. 1. 2. pr. — *ne* va. — 4) *dicta* Ar. — 5) Sic Gu. 1. va. — *nomine* vulg. — 6) *insignis* Gu. 1. va. — 7) Sic Gu. 1. 2. va. — *frond. vest.* vulg. — 8) Vulg. *sine ulla succ.*, sed pron. om. Gu. 1. — 9) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *φοίνικον* vulg. — 10) Sic Gu. 1. 2. — *duret* vulg. — 11) *eius* om. Gu. 2. — 12) *a* om. Gu. 2. — 13) *et* om. Gu. 1. — 14) *nominati* Gu. 1. — 15) *aliae* Gu. 2. ter. — 16) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *appellant palmulas* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *mirobalani* vulg. — 18) *mucales* al. pr. va. — 19) *caryotas* Ar. va. — 20) *lauris* Gu. 1. — 21) *cum* om. Gu. 1. — 22) *quae* al. va. — 23) *eo* addidi e Gu. 1. — 24) *virid. dep.* va. — 25) *unde* va. — 26) Sic Gu. 1. 2. — *Malum . . . dictum* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *Malum Matianum . . vocatum . . advectum est* vulg. — 28) *vel* pro *et* Gu. 1. 2. va. — 29) Fortasse respicit Eclog. III, 64. *Malo me Galatea petit lasciva puella*, ad quem locum vide inttpr. — 30) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *Mala cidonia . . sumpserunt* vulg. — 31) *ab* pro *ex* Gu. 1. 2. al. pr. va. — *ab opp. quodam in ins.* va. — 32) *Graeci* add. vulg. — Om. Gu. 1. — *Graeci dic. sol.* Gu. 2. pr. va. — 33) *Fitque* Gu. 1. — 34) *et* om. va. — 35) Sic Gu. 1. 2. va. — *Malomellum . . appellatum* vulg. — *Melimelum* Ar. e Plin. XV, 14. — 36) Martial. XIII, 24. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *melimella* vulg. — *melimela* Ar. — 38) Sic Gu. 1. 2. va. — *dicitur* vulg. — 39) *et quod* Gu. 1. 2. — 40) Sic Gu. 1. — *malogr.* vulg. — 41) Sic Gu. 1. 2. va. — *inter* vulg. — 42) Sic Gu. 1. — *corticis rotund.* vulg. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *malogr.* vulg. — 44) Vulg. *est gen.*, sed *est* om.

5. Malomellus a dulcedine appellata[35], quod fructus eius mellis saporem habeat, vel quod in melle servetur, unde et quidam[36]:

Si tibi Cecropio saturata Cydonia melle
Ponentur, dicas, haec malomella[37] placent.

6. Malum Punicum dici[38], eo quod[39] ex Punica regione sit genus eius translatum. Idem et malumgranatum[40], eo quod intra[41] rotunditatem corticis[42] granorum contineat multitudinem. Arbor autem malusgranata[43] generis[44] feminini, pomum vero neutri est[45]. Flores malorum a Graecis appellati sunt *κύτινοι*[46]. Latini caducos[47] vocant. Agrestium autem malorum flores Graeci *βαλαύστιον*[48] appellaverunt, quorum alii albi, alii purpurei, alii rosei reperiuntur similes floribus mali Punici. Negant medici mali Punici cibo corpora nostra[49] nutriri, sed eo sic opinantur utendum, ut medicari[50] potius, non alere[51] videatur.

7. Malum Persicum, cui[52] brevis admodum vita concessa est, trium generum fertur esse[53], Duracenum, Armeniacum et Persicum[54]. Duracenum[55] nuncupatur[56] eo[57], quod pomum eius in gustu aquorem[58] referat. Armeniacum[59] dicitur, quod primum genus advectum sit ab Armenia[60]. Persicum vocatum, quod eam arborem primus in Aegypto severit Perseus, a quo se oriundos Ptolemaei ferebant. Haec in Persida[61] fructum generat interfectorium, apud nos autem iucundum ac suavem. Horum aliud praecoquum[62], aliud vocatur aestivum.

8. Medica arbor, cuius etiam nomen[63] carminibus[64] Mantuanis inclaruit, asportata primum a Medis, unde et vocabulum sumpsit. Hanc Graeci *κεδρόμηλον*, Latini citriam[65] vocant, quod eius pomum[66] ac[67] folia cedri odorem referant[68]. Malum eius inimicum venenis, et hoc est, quod idem poeta intelligi[69] voluit, cum tradat[70] ex illa[71] foveri animam. Haec arbor omni pene tempore plena est pomis, quae in ea partim matura, partim acerba[72], partim in flore adhuc[73] sunt posita, quod in caeteris arboribus rarum est.

9. Mella, quam Graeci loton appellant, quae vulgo propter formam et colorem faba Syriaca[74] dicitur. Arbor est enim[75] magna, fructum ferens commestibilem, maiorem pipere, gustu suavem[76], unde et mella vocata est[77].

10. Coquimella[78], quam Latini ob colorem prunum[79] vocant, alii a multitudine enixi fructus nixam[80] appellant. Cuius generis Damascena melior a Damasco oppido, unde asportata[81]

Gu. 1. 2. — 45) Sic Gu. 1. — Vulg. *pom. vero generis neutri.* — *neutr. gen. est* Gu. 2. va. — *est gen. neutri* pr. — 46) Sic Ar. — *quintinas* vulg. — *quintines* Gu. 1. — *quitinas* pr. va. — 47) Sic Gu. 1. — *caducum* vulg. — 48) *βαλαύστια* Ar. — 49) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *nostra corp.* vulg. — 50) *medicare* Gu. 2. al. pr. — 51) *quam alere* va. — 52) Sic Gu. 1. Ar. — *cuius* vulg. — 53) Sic Gu. 1. 2. va. — *esse fertur* vulg. — 54) *Duracenus, Armeniacus et Persicus* Gu. 2. — *Duracinum* Ar. — *Duracinus, Armenicus et Persicus* va. — 55) *Duracenus* Gu. 2. va. — 56) *nuncupatus* Gu. 2. — *appellatus* va. — 57) Vulg. *pro eo*, sed *pro* om. Gu. 1. 2. pr. va. — 58) Sic Gu. 1. 2. va. — *acorem* vulg. — *vel in coelestis amore reserat* addit va. — 59) *Armeniacus* Gu. 2. — *Armenicus* va. — 60) Sic Gu. 1. 2. (*genus eius*, ut al. va.) — Vulg. *ab Arm. sit adv.* — 61) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Perside* vulg. — 62) Sic Gu. 1. — *praecox* vulg. — 63) Sic Gu. 1. — *nomen etiam* vulg. — 64) Vulg. *in carm.*, sed *in* om. Gu. 1. 2. al. va. Locus est Virg. Georg. II, 126. seqq. — 65) *cedriam* Gu. 1. va. — 66) Sic Gu. 1. 2. va. — *pom. eius* vulg. — — 67) *aut* va. — 68) *referat* Gu. 2. al. ita ut *folia, ae* dicatur. — 69) *intelligere* va. — 70) *traderit* va. — 71) *ex illo* al. — 72) Sic Gu. 1. 2. — *partim acerba, partim mat.* vulg. 73) Sic Gu. 1. 2. — *adhuc in flore* vulg. — *in flore sunt adhuc* va. — 74) Sic Gu. 1. 2. ed. Goth. Ar. — *Syrica* vulg. — 75) Sic Gu. 1. 2. va. — *arb. enim est* vulg. — 76) *gustu suavi* va. — 77) *est* om. va. — 78) *Coccimella* Ar. — 79) Sic Gu. 2. va. Ar. — *primum* vulg. — 80) *enixam* va. — 81) *prius asp.* vulg., sed *prius* om. Gu. 1.

est, dicta, cuius solum pomum stomacho[1] mederi probatur, nam caetera noxia perhibentur. Haec sola arbor gummi glutinosum et compactivum distillat, quo medici[2] et scriptores[3] utuntur.

11. Oleomella[4] nascitur in Palmyra[5], Syriae civitate, ex eo ita appellata[6], quod ex[7] trunco oleum defluat in crassitudine[8] mellis, sapore suavi[9].

12. Epimelis[10] sorbo similis, mediocris arbor et flore candidulo[11], dicta, quod dulcis[12] sit eius fructus[13] et acuto sapore commixtus[14]. Haec arbor aetate durat exigua.

13. Melopos[15] arbor in Africa Punica lingua vocata, ex qua profluit lentus succus, qui a loco Ammoniacus nominatur.

14. Mespila[16] arbor spinosa, fructu similitudine[17] malorum, sed paulo breviori[18], unde et appellata, quod pilulae formam[19] habeant eius poma.

15. Pirus vocata videtur, quod in ignis speciem deformata[20] est, nam hoc genus pomi ab amplo incipit, et in angustum finit, sicut ignis. Pirus autem arbor, fructus eius[21] pirum[22] est. Cuius multae species[23], ex quibus Crustumina[24] sunt pira ex parte rubentia, ab oppido Crustumio nominata. Poma piri iumentis imposita, vel si pauca vehementer onerosa esse dicuntur[25].

16. Cerasus a Ceraso urbe Ponti vocata. Nam Lucullus cum Cerasum urbem[26] Ponti delevisset[27], hoc genus pomi inde advexit, et a civitate cerasum appellavit. Arbor autem cerasus, fructus eius cerasum[28] dicitur. Hoc etiam et ante Lucullum erat in Italia, sed durum[29], unde et cornus appellata est[30]. Est autem arbor apta hastilibus. Unde et[31] Virgilius[32]:

Bona bello cornus.

17. Ficus Latine a foecunditate vocatur. Feracior est enim[33] ceteris arboribus[34]. Nam ter[35] quaterque per singulos annos generat fructum, atque altero maturescente alter oboritur. Hinc et Caricae a copia nominatae. Ficus Aegyptia foecundior fertur, cuius lignum in aquam[36] missum continuo[37] mergitur, et cum in limo aliquamdiu iacuerit, deinde in superficiem sustollitur versa vice naturae, quando[38] madefactum debuit humoris pondere residere. Antea athletae ficis alebantur, priusquam eos Pythagoras exercitator[39] ad carnis usum, qui fortior cibus est, transtulisset. A senibus[40] in cibo[41] saepius sumptae[42] ficus rugas eorum[43] feruntur[44] distendere. Tauros quoque ferocissimos ad fici arborem colligatos[45] repente mansuescere dicunt.

1) *stomachum* al. va. — 2) *et medici* vulg. — om. *et* Gu. 1. — 3) *et script.* om. va. — 4) *Elaeomella* Ar. — 5) Sic Ar. — *Palmaria* vulg. — 6) *vocata* va. — 7) *ex* om. Gu. 1. — *ex eius trunco* va. — 8) *in crassitudinem* Gu. 2. — 9) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *saporis suavis* vulg. — 10) Sic Ar. — *Pomelida* vulg. — 11) *candido* al. va. — 12) Sic Gu. 1. al. va. — *dulcedine* vulg. — *dulcedo* Gu. 2. al. — 13) *fructus eius* va. — 14) *commixta* Gu. 2. va. — 15) Sic Ar. — *Melofos* vulg. — 16) *Mespilus* Ar. — 17) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *similis* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *breviore* vulg. — 19) *formulam* Gu. 2. al. — 20) Sic Gu. 1. 2. va. — *formata* vulg. — 21) *fructus autem eius* va. — 22) *pira* Gu. 2. al. pr. va. — 23) *sunt* add. va. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *Crustumia* vulg. — 25) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *dic. esse* vulg. — 26) Sic Gu. 1. — *civitatem* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *delesset* vulg. — 28) Sic Gu. 1. — *pomum vero* (*vero* om. Gu. 2. pr.) *cerasum* (*cerasium* Gu. 1. 2. va.) vulg. — 29) *dura* Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. — *cornum appellatum est* vulg. — 31) *et* om. Gu. 2. va. — 32) Georg. II, 448. — 33) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *Fer. enim est* vulg. — 34) *arb. cet.* Gu. 2. pr. va. Ar. — 35) *terque* va. — 36) Sic Gu. 1. — *in aqua* vulg. — 37) Sic Gu. 1. — *illico* vulg. — 38) *quoniam* va. — 39) *exercitatos* Gu. 1. — *exercitatos pyt.* Gu. 2. — 40) *quoque* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 41) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *alimentum* vulg. — 42) Sic Gu. 1. 2. (*sumpta*) Ar. va. — *sumpt. saep.* vulg. — 43) *earum* Gu. 1. — 44) *fertur* Gu. 1. 2. va. — *ferunt* ed. Goth. — 45) *ligatos* va. — 46) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *carpitur* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — Vulg. *Rumpit.* — 48) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *putant capr.* vulg. —

18. Caprificus appellata, eo quod parietes, quibus innascitur, carpit[46]. Erumpit[47] enim et prodit ex latebris, quibus concepta est. Alii caprificum putant[48] dictam[49], eo quod[50] ficus arbor eius remedio fecundetur.

19. Morus a Graecis vocata, quam Latini rubum appellant, eo quod fructus eius vel virgultum[51] rubet[52]. Est enim morus[53] silvestris, fructus afferens, quibus in deserto pastorum fames ac[54] penuria confovetur. Huius folia superiactata[55] serpenti[56], fertur[57] interimi[58].

20. Sycomorus, sicut[59] morus Graeca[60] nomina sunt. Dicta[61] autem sycomorus, eo[62] quod sit folium simile moro[63]. Hanc Latini Celsam appellant ab altitudine, quia non est brevis, ut morus.

21. Nux appellata, quod umbra, vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus noceat[64]. Hanc alio[65] nomine Latini iuglandem vocant, quasi Iovis glandem. Fuit enim haec[66] arbor consecrata Iovi, cuius pomum tantam vim habet, ut missa[67] inter suspectos herbarum, vel fungorum cibos, quicquid in eis virulentum est, exudet[68], rapiat, extinguat[69].

22. Nuces autem[70] generaliter dicuntur omnia poma[71] corio duriori tecta[72], ut pineae, nuces[73], avellanae, glandes[74], castaneae, amygdalae. Hinc et nuclei dicti, quod sint duro corio tecti. At[75] contra poma omnia mollia[76] mala dicta sunt, sed cum adiectione terrarum, in quibus antea nata sunt[77], ut Persica, Punica, Matana, Cydonia, etc.

23. Amygdala Graecum nomen[78] est, quod[79] Latine nux longa vocatur[80]. Hanc alii nuciclam[81] vocant, quasi minorem nucem. De qua Virgilius[82]:

Cum se nux plurima silvis
Induit[83] *in florem.*

24. Cunctis enim arboribus prior se flore vestit[84], et ad inferenda[85] poma arbusta sequentia praevenit.

Avellanae[86] ab Avellano Campaniae oppido, ubi abundant, cognominatae sunt. Haec[87] a Graecis Ponticae appellantur, eo quod circa Ponticum mare abundant[88].

25. Castaneam Latini a Graeco appellant vocabulo. Hanc enim[89] κάσταναν[90] vocant, eo quod[91] fructus eius gemini in modum testiculorum intra folliculum reconditi sunt, qui dum

49) Sic Gu. 1. Ar. — *dictum* vulg. — 50) *eo* addidi e Gu. 1. 2. — 51) Sic Gu. 1. 2. (*virgulta*). — Vulg. *fructus vel virgulta* — *fructus eius velut virgulti* Ar. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *rubent* vulg. — 53) *mora* Gu. 2. — 54) *ac* pro *vel* Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 55) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *superposita* vulg. — 56) *serpentem* Gu. 2. — 57) Sic Gu. 1. 2. va. — *feruntur.* vulg. Est hoc loco vel ablativus absolutus, ita ut *folia, ae* dicatur, vel nominativus absolutus, qui Isidoro est frequens. — 58) Sic Gu. 1. 2. va. *interimere eum* vulg. — *eum* om. Gu. 1. 2. — 59) *sicut* et vulg., sed *et* om. Gu. 1. 2. — 60) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *sunt Gr. nom.* — Ed. pr. *Graeca sunt nom.* — 61) *dictus* Gu. 2. — *Ob hoc dictus* va. — 62) *eo* addidi e Gu. 1. 2. — 63) Sic Gu. 1. 2. — *foliis similis moro* vulg. — 64) *noceat prox. arb.* va. — 65) *alio* om. Gu. 1. — 66) *haec* om. va. — 67) *missus* va. — 68) *exsudat* va. — 69) Vulg. *atque ext.*, sed *atque* om. Gu. 1. — *et ext.* Gu. 2. — 70) *autem* om. va. — 71) *poma* om. Ar. — 72) Sic Gu. 1. — *tecta cor. duriori* (*duriore* Gu. 2.) vulg. — 73) *nuces* om. Ar. — 74) *iuglandes* Ar. — 75) *ac* Gu. 1. — 76) *omnia mollia poma* va. — 77) *sunt* addidi e Gu. 1. — 78) Sic Gu. 1. 2. (*est* om.) pr. va. — *nom. Graec.* vulg. — 79) *quae* Gu. 2. va. — 80) *appellatur* va. — 81) Sic Ar. — *nucidam* vulg. — *nuculam* Gu. 2. — 82) Georg. I, 187. — 83) *induet* Gu. 2. — 84) *in florem convertit* va. — 85) *inferenda* Gu. 1. 2. va. — *ferenda* vulg. — 86) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *Avellana* vulg. — 87) *Hae* Gu. 2. — 88) Sic Gu. 1. 2. va. — *abundent* vulg. — 89) *Graeci* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 90) *castaneam* Gu. 1. 2. pr. va. — 91) Sic Gu. 1. 2. — *propter quod* vulg.

eiiciuntur, quasi castrantur. Haec arbor simul[1], ut excisa fuerit, tanquam silva expullulare[2] consuevit.

26. Ilex ab electo vocata. Huius enim arboris fructum homines primum ad victum sibi elegerunt, unde et[3] poeta,

Mortales primum[4] ructabant gutture glandem.

Prius enim, quam frumenti usus esset, antiqui homines glande vixerunt.

27. Suberies arbor, ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur. Et ideo appellata[5], eo[6] quod fructus eius sues edunt, porcorum enim alimenta sunt[7], non hominum, et dicta suberies, quasi subedies.

28. Fagus et esculus arbores glandiferae, ideo vocatae creduntur, quod harum fructibus olim homines vixerunt[8], cibumque sumpserunt, escamque habuerunt. Nam esculus ab esca dicta, fagus vero a Graeco vocata[9]. *Φαγεῖν* enim[10] Graece comedere dicitur.

29. Xyliglycon[11] quam Latini corrupte siliquam vocant, ideo[12] a Graecis tale nomen accepit, eo quod ligni eius fructus sit[13] dulcis, *ξύλον* quippe dicunt lignum, *γλυκὺ* dulce. Huius arboris pomo succus expressus acacia[14] a Graecis dicitur.

30. Pistacia arbor[15], quod cortex pomi eius nardi pistici odorem referat.

31. Pinus arbor picea ab acumine foliorum vocata. Pinum enim antiqui acutum nominabant. Pinum autem aliam[16] pitin[17], aliam Graeci *πεύκην* vocant, quam nos piceam dicimus, eo quod desudet[18] picem. Nam et specie sibi[19] differunt. In Germaniae[20] autem insulis huius arboris lacrima electrum gignit[21]. Gutta enim defluens rigore vel tepore[22] in soliditatem durescit, et gemmam facit de qualitate sua nomen accipiens[23], id est succinum, eo quod succus sit arboris. Pinus creditur prodesse cunctis, quae sub ea servantur[24], sicut nux[25] nocere omnibus.

32. Abies dicta, quod prae caeteris arboribus eat longe[26] et in excelsum promineat. Cuius natura expers est terreni humoris, ac proinde habilis atque levis habetur. De qua Virgilius[27]:

Et casus abies[28] visura marinos.

quia ex ea naves fiunt. Hanc quidam Gallicam[29] propter candorem vocant[30]. Est autem sine nodo.

33. Cedrus, quam Graeci *κέδρον*[31] vocant, quasi *καιομένης δρυὸς ὑγρόν*[32], id est ar-

1) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *semel* vulg. — *simultum* va. — 2) *silvam ex sese expull.* Ar. — 3) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *et* om. vulg. Cuius autem poetae versus sit, ignoro. — 4) *primi* pr. va. — 5) *suberies* add. vulg. Om. Gu. 1. — *Ob hoc sic app.* va. — 6) *eo* om. va. — 7) Sic Gu. 1. — *porc. sunt enim al.* pr. — *porc. en. sunt al.* vulg. — 8) *vixerint . . sumpserint* Gu. 2. Ar. — *habuerint* Gu. 1. 2. Ar. — 9) Sic Gu. 1. — *vocabulum traxit* vulg. — *vocabulum trahit* va. — 10) *autem* va. — 11) Sic Ar. — *Xilicon* va. — *Silicon* vulg. — 12) *et ideo* Gu. 1. 2. — 13) *sit* addidi e Gu. 1. 2. va. — 14) *accatica* Gu. 1. — 15) *arbor* addidi e Gu. 1. — 16) *alii* va. — 17) *pissin* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. 2. pr. — *desudat* vulg. — 19) *sibi* om. Gu. 2. — 20) Vulcan. coniecit *Carmaniae*. — 21) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *gignit electr.* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *tempore* vulg. — 23) *et nomen accipiens* Gu. 2 va. — 24) *seruntur* va. — *feruntur* Ar. — 25) *ficus* Gu. 1. 2. al. va. — 26) Sic Gu. 1. 2. — *longe eat* vulg. — 27) Georg. II, 68. — 28) *abies* om. Gu. 1. — 29) Sic Gu. 1. va. Ar. — *Gallicum* vulg. — 30) Sic Gu. 1. — *vocant propter cand.* vulg. — 31) *cidros* Gu. 1. — *cedros* Gu. 2. pr. — *cedoros* va. — 32) Sic Arev. — Vulg. *ceomenes driosioron.* — Gu. 1. *ceomene in domino sin orcum.* — Gu. 4. *ceomenes*

boris humor ardentis, cuius folia ad cypressi similitudinem habent[33]. Lignum vero iucundi odoris est et diu durans, nec a tinea unquam exterminatur. De qua Persius[34]:

Et cedro digna[35] *locutus*[36].

Scilicet propter durabilem perpetuitatem. Unde et in templis propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius ligni resina cedria dicitur, quae in conservandis libris adeo est utilis, ut perliniti[37] ex ea nec tineas patiantur, nec tempore consenescant. Nascitur in Creta, Africa atque Syria.

34. Cypressus[38] Graece dicitur, quod caput eius a rotunditate in cacumen[39] erigitur. Unde et *κῶνος*[40] vocatur, id est alta rotunditas. Hinc et fructus eius conus[41], quia rotunditas eius talis est, ut conum imitetur. Unde et coniferae[42] cyparissi[43] dicuntur. Huius lignum cedro pene proximam habet virtutem. Templorum quoque[44] trabibus aptum, impenetrabili soliditate nunquam[45] oneri cedit, sed ea, qua in principio fuerat[46] firmitate, perseverat. Antiqui cypressi ramos prope rogum constituere solebant, ut odorem cadaverum, dum urerentur, opprimerent[47] iucunditate sui odoris[48].

35. Iuniperus Graece dicta[49], sive quod ab amplo in angustum finiat[50], ut ignis, sive[51] quod conceptum diu teneat ignem, adeo ut si prunae ex eius cinere fuerint coopertae[52], usque ad annum perveniant, *πῦρ* enim apud Graecos ignis est[53]. Iuniperus autem alia parva, alia magna est.

36. Ebenus in India et Aethiopia nascitur, quae caesa[54] durescit[55] in lapidem. Cuius lignum nigrum est, et cortex levis, ut lauri, sed Indicum maculosum est in parvulis[56] distinctionibus albis ac fulvis. Aethiopicum vero, quod praestantius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum, leve et corneum. Est autem Mareotica palus in India, unde ebenus venit. Lucanus[57]:

Ebenus Mareotica,

inquit. Ebenus autem in[58] crepundiis illigatur, ut infantem visu nigra non terreant.

37. Platanus a latitudine foliorum dicta, vel quod arbor ipsa[59] patula sit et ampla. Nam *πλάτος* Graeci latum vocant[60]. Expressit huius arboris Scriptura[61] et nomen et formam dicens: *Quasi platanus dilatata sum in plateis.* Est autem tenerrimis[62] foliis ac mollibus et vitium similibus[63].

38. Quercus, sive quernus[64], quod ea soliti erant dii gentium quaerentibus responsa praecanere[65], arbor multum annosa, sicut legitur[66] de quercu Mambre, sub qua habitavit Abraham, quae fertur usque ad Constantis[67] regis[68] imperium per multa secula[69] durasse[70]. Fructus eius[71]

driosinon. Vulcan. coniecit *καιομένης δρυὸς ὀπός.* — 33) Sic Gu. 1. 2. — *respondent* vulg. — 34) Sat. I, 42. — 35) *digna* om. Gu. 1. — 36) *est* add. Gu. 1. 2. va. — 37) *perliti* Ar. — 38) *Cyparissus* Ar. — 39) Sic Gu. 1. — *acumen* vulg. — 40) Sic scripsi e Gu. 1., in quo est *comis.* — Vulg. *conon.* — Ar. *κωνοειδής.* — 41) *conum* Gu. 1. — 42) *coniferi* va. — 43) *cipressi* Gu. 1. 2. va. — 44) *que* Gu. 1. 2. — 45) *nunquam enim* va. — 46) Sic Gu. 1. 2. — *fuerit* vulg. — 47) Sic Gu. 1. 2. va. — *comprimerent* vulg. — 48) Sic Gu. 1. — *od. sui* vulg. — 49) *dicitur* va. — 50) *finit* Gu. 1. 2. va. — 51) *sive quod . . . ignis dicitur* om. va. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *opertae* vulg. — 53) *est* pro *dicitur* Gu. 1. — 54) *qui caesus* Gu. 2. va. — 55) *durescat* Gu. 2. — 56) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *parvis* vulg. — 57) Lucan. I, 177. — 58) *in* addidi e Gu. 1. 2. — 59) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *ipsa arb.* — 60) *Graece . . dicitur* va. — 61) Eccles. 24, 19. — 62) Sic Ar. — *tenerrimus* vulg. — *tenerissimis* Gu. 2. — 63) Sic Gu. 1. 2. — *similis* vulg. — 64) *querinus* Gu. 1., qui om., quod vulgo sequitur, *dicta*, cum va. — 65) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *praecinere* Ar. — *dare* vulg. — 66) apud Hieronym. in locis Hebr. — 67) *Constantini* Gu. 1. 2. ed. Goth. — 68) *regis* om. va. — 69) *tempora* Gu. 1. — 70) Sic Gu. 1. — *perdurasse* vulg. — 71) Sic Gu. 1. — *Huius fr.* vulg.

galla[1] appellatur. E quibus una agrestis[2] ὀμφακίτης[3] dicta, parva forma, sed firmo corpore atque nodoso, quae medicaminibus et incaustis adhibetur, altera *βάλανος* levis et lenis[4], ac nimium perforata. Lucernarum tantum usibus necessaria.

39. Fraxinus vocari fertur, quod magis inter aspera loca montanaque fraga[5] nascatur. Hinc per derivationem fraxinus, sicut a monte montanus. De quo Ovidius[6]:

Et fraxinus utilis hastis.

40. Taxus venenosa[7] arbor. Unde et toxica venena exprimuntur. Ex hac Parthi et aliae gentes arcus[8] faciunt. Unde et poeta[9]:

Ityreos[10] *taxi torquentur in arcus.*

Ityreos autem dicit Parthicos[11].

41. Acer coloribus impar.

Robur autem generaliter dicitur ex omni materia quicquid est firmissimum.

42. Alnus[12], quod alatur amne. Proxima[13] enim aquae nascitur, nec facile extra undas vivit. Hinc et tenera et mollis, quia in humecto loco nutritur.

43. Ulmus nomen accepit, quod uliginosis locis et humidis melius proficit[14]. Nam in montanis et asperis minus laeta est.

44. Larex, cui hoc nomen a castello Laricino inditum est, ex qua tabulae tegulis affixae flammam repellunt, neque ex se carbonem ambustae efficiunt.

45. Populus dicta, quod ex[15] eius calce multitudo nascatur[16]. Cuius genus duplex est[17]. Nam altera est alba, altera nigra. Alba autem populus dicta, quia folia eius una parte sunt alba, altera viridia. Haec ergo[18] bicolor, habens quasi noctis et diei notas, quae tempora[19] ortu solis occasuque constant[20]. Generat etiam resinam circa Eridanum fluvium, vel, ut alii memorant, in finibus Syriae.

46. Tiliam dicunt vocatam eo[21], quod utilis sit ad usum telorum nitore et levitate iaculandi. Est enim materiae genus levissimae[22].

47. Salix dicta, quod celeriter saliat, hoc est velociter crescat, arbor lenta, vitibus habilis vinciendis. Cuius seminis hanc dicunt esse naturam, ut si quis illud in poculo hauserit, liberis careat, sed et feminas infecundas efficit.

Populus autem et salix et tilia[23] mollis materiae sunt, et ad sculpturam[24] aptae.

48. Vimen vocari[25], eo quod vim habeat multam viroris. Natura enim eius talis est,

1) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *glandula* vulg. — 2) *a Graecis* Gu. 1. — 3) Sic Ar. — *onfatitis* Gu. 1. — *honfaticis* Gu. 2. pr. va. — 4) *lenis . . levis* Gu. 1. 2. va. — *et* pro *ac* Gu. 1. 2. va. — 5) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *in asperis locis montanisque fragis.* — 6) Metam. X, 93. — 7) Sic Gu. 1. 2. — *venenata* vulg. — 8) Sic Gu. 1. — Vulg. *arcus Parthi et al. gent.* — 9) Virgil. Georg. II, 448. — 10) Sic Ar. pr. — *stireos* Gu. 1. 2. — *Istireos* vulg. et sic mox. — 11) *Istir. audiunt Parth.* va. — 12) *vocatur* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — *vocata* va. — 13) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Proxime* vulg. — 14) *prof. mel.* va. — 15) *ex* om. va. — 16) *nascitur* va. — 17) *duplex gen. est* va. — 18) Sic Gu. 1. 2. va. — *igitur* vulg. — 19) *quo tempore* Gu. 1. 2. — *quae tempore ortus* va. — 20) *constat* Gu. 1. 2. va. — 21) *Tilium dictum eo* va. — 22) Sic Gu. 1. 2. — *genus mat. lev.* vulg. — *genus* om. va., et exhibet *lev. mat.* — 23) *tilium* va. — 24) *sculpturae* va. — 25) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *vocatur* vulg. — 26) *aref. si abl.* va. — *alluatur* Ar. — 27) *humum* va. — 28) *a radicibus* va. — 29) *demergat* va. Ar. — *dimergat* vulg. — *demergit* Gu. 1. 2. — 30) Sic Ar. — *tramaritiam* vulg. — 31) Sic Ar. — *saxoso* vulg. — *saxo et humo* Gu. 1. 2. — 32) Sic Ar. — *mistra* vulg. — *mitra* va. — al. *ministra odia.* Vulcan. coniecit μίσεα. — 33) *a mare* pr. va. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *magis lit.* vulg. — *magis* om. va. — 35)

ut etiam si arefacta abluatur[26], virescat, deinde excisa atque in humo[27] fixa, radicibus[28] sese ipsa demergat[29].

49. Myricae, quam Latini tamaricem[30] vocant, ex amaritudine nominata. Gustus enim eius nimis amarus est. Haec arbor in solitudine et saxosa[31] humo nascitur, ex qua etiam arbore maleficis artibus μίσηθρα[32], id est odia concitari dicuntur.

50. Myrtus a mari[33] dicta, eo quod litorea magis[34] arbor sit. Unde et[35] Virgilius[36]:

Litora myrtetis laetissima,

et

Amantes litora myrtos[37].

Hinc est, quod et a Graecis μυρίνη[38] dicitur[39]. Medicorum autem libri hanc arborem aptam scribunt mulierum[40] necessitatibus[41].

51. Lentiscus, quod cuspis ipsius[42] lentus[43] sit et mollis. Nam lentum dicimus, quicquid flexibile est, unde[44] et lentum vimen et vites. Virgilius[45]:

Et lentae vites,

pro flexibiles. Huius fructus oleum desudat, cortex resinam, quae mastix appellatur, cuius melior et plurima[46] in Chio insula gignitur[47].

52. Terebinthus arbor, nomen Graecum[48], generans resinam omnium resinarum praestantiorem.

53. Buxus Graecum nomen est[49], ex parte a Latinis[50] corruptum, πύξος enim appellatur[51] a Graecis[52] arbor semper virens et levitate[53] materiae elementorum apicibus apta. Unde et Scriptura[54]: *Scribe in*[55] *buxo.*

54. Rhododendron[56], quod[57] corrupte vulgo lorandrum[58] vocatur, quod sit foliis lauri similibus[59], flore, ut rosa, arbor venenata. Interficit enim animalia, et medetur serpentium vexationes.

55. Herbitum vocaverunt pastores eo, quod vice herbae praebeatur[60] pecoribus, ubi pascua desunt[61].

56. Turbiscus, quod de uno cespite eius multa virgulta[62] surgunt[63], quasi turba.

Stipa[64] vocata, propter quod ex ea[65] stipentur[66] tecta. Hinc et stipula per diminutionem[67].

57. Arundo dicta, quod cito arescat. Hanc veteres[68] cannam vocaverunt, arundinem[69] postea Varro dixit. Sciendum sane[70], quod Latinum vocabulum[71] canna de lingua Hebraea sumptum est[72]. Apud eos enim calamus canna dicitur.

et om. va. — 36) Georg. II, 112. et IV, 124. — 37) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *mirtae* vulg. — 38) *μυρσίνη* Ar. — *mirtene* pr. — 39) *dicuntur* Gu. 1. 2. — 40) *mulier. aptam dic. nec.* va. — 41) *plurimis* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 42) *eius* va. — 43) *lenta* Ar. — 44) *unde* om. va. — 45) *unde Virg.* va. — 46) Sic Gu. 1. — Vulg. *cuius plur. et mel.* — *cuius plur. genera, sed melior* va. — 47) *nascitur* va. — 48) Sic Gu. 1. — *Graec. nom.* vulg. — 49) Sic Gu. 1. 2. va. — *Graec. est nom.* vulg. — 50) Sic Gu. 1. 2. va. *a Lat. ex parte* vulg. — 51) *dicitur* va. — 52) Sic Gu. 1. 2. — *apud eos* vulg. — 53) Sic Ar. — *lenitate* vulg. — 54) Isai. 30, 8. — 55) *in* om. Gu. 2. va. al. — 56) Sic Ar. — *Rodandarum* vulg. — *Rodandarus* Gu. 1. Videntur esse codd. corruptiones. — 57) *quae* Gu. 1. — *quod . . . vocatur* om. va. — 58) Sic Ar. — *lorandeum* vulg. — *laurandus* Gu. 1. — *laurandrum* Gu. 2. — 59) *similis* va. — 60) *praebebatur* Gu. 1. 2. — 61) Sic Gu. 1. 2. va. — *des. pasc.* vulg. — 62) *multae virgulae* Gu. 2. — 63) Sic Gu. 1. 2. al. — *surgant* vulg. — 64) Om. glossam va. — 65) Sic Gu. 1. al. — *ex eo* vulg. — 66) *stipulentur* Gu. 1. 2. — 67) *dirivationem* Gu. 2. — 68) *veteres* om. va. — 69) *vero* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. — 70) Sic Gu. 1. 2. va. — *Sane sciend.* vulg. — 71) *vocabulum* addidi e Gu. 1. — 72) *sumpsit* Gu. 1. 2. al. va.

Cicuta autem est, quod est inter cannarum nodos, dicta[1], quod lateat.

58. In Indicis stagnis nasci arundines calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum succum bibunt, unde et Varro ait:

Indica non magna nimis[2] arbore crescit arundo,
Illius e[3] lentis premitur radicibus humor,
Dulcia cui nequeant succo concedere mella[4].

59. Sambucus mollis et pervia arbor.

Rhamnus genus est rubi[5], quam vulgo senticem ursinam appellant, asperum nimis et spinosum[6].

60. Sentix dicta a situ, quod est terra inculta, in qua sentices spinaeque nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam dicebant veprem[7], quod vi prendat.

61. Oleaster dictus, quod sit foliis oleae[8] similibus sed latioribus, arbor inculta atque silvestris, amara atque infructuosa, cui insertus olivae ramus vim mutat radicis et vertit eam in propriam qualitatem. Lacrima oleastri arboris duplex est[9]. Alia enim gummi[10] simulat[11] sine ullo qualitatis morsu, alia ammoniaci guttam ex destillatione[12] collectam ac remordentem.

62. Olea[13] Graece ἔλαιος[14] dicitur, ex quo in Latinum tractum est, ut oliva dicatur. Olea autem ipsa est arbor, fructus[15] oliva[16], succus oleum. Est autem arbor pacis insigne[17], cuius fructus diversis nominibus appellatur.

63. Orchades olivae Graeca etymologia a similitudine testiculorum vocatae, quos Graeci ὄρχεις vocant.

64. Radiolae pro eo, quod oblongae sunt in modum radiorum.

Paphiae[18] a Papho insula dictae, unde prius allatae sunt.

65. Lyciniae[19], eo quod optimum dent lumen[20]. Nam λύχνος lumen est. Unde et lignum nomen sumpsit[21], quia aptum est flammis et luminibus[22].

66. Pausia, quam corrupte rustici pusiam[23] vocant, viridi oleo et suavi apta. Et dicta pausia, quod paviatur[24], id est tundatur, unde et pavimentum.

67. Syria[25] dicta, pro eo quod de Syria est allata[26], sive quia nigra est.

Crustumia idem[27] et volemis dicta, eo quod volam compleat magnitudine, hoc est mediam manum, unde et involare dicimus. Quidam autem volemum Gallica lingua[28] bonum et magnum intelligunt.

Colymbades appellatae *[29].

1) *dicta* om. Gu. 2. — *dicta autem* va. — 2) Sic Ar. — *non magnum in arb.* vulg. — *magna arbore* va. — 3) *e* pro *et* Ar. — 4) *mellis* ed. Goth. — 5) *est genus rubi* va. — 6) *aspera nimis et spinosa* va. — 7) Sic Gu. 1. (*veprum*) — Vulg. *vepr. dic.* — 8) *oleae* Gu. 1. — *olivae* vulg. — 9) *est* om. Gu. 2. — 10) *gumen* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *similat* vulg. — 12) Sic Gu. 1. 2. va. — *stillatione* vulg. — 13) *Olea* Gu. 1. — *Oliva* vulg. — 14) *eleon* Gu. 1. 2. — *oleon* pr. va. — 15) *eius* add. va. — *est arbor* pro *arbor est* Gu. 1. — 16) *olea* Gu. 1. — 17) *insignis* Gu. 1. 2. va. — 18) Sic Gu. 2. Ar. — *Paphae* vulg. — 19) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Lychniae* vulg. — 20) *lucem* Gu. 1. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *accepit* vulg. — 22) *quia apt. et flam. et lum. est* va. — 23) *pisiam* Gu. 1. — 24) *paveatur* Gu. 1. 2. — 25) *Syriaca* Gu. 1. 2. — 26) *ablata* Gu. 1. — 27) *eadem* Ar. — 28) *lingua* om. Gu. 1. — 29) Sic Ar. et est lacuna in Gu. 1., qui exhibet *columbades.* Interpretatio peti potest a Plin. XV, 3, 4. Colum. XII, 47. a med. et Pallad. XII, 22. — 30) Sic Gu. 1. 2. va. — *nominatur* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — Vulg. *unde derivatum.* — Ed. va. *unde derivativum.* — 32) Sic Ar. va. — *Spanum* Gu. 1. 2. pr. ed. Goth. — *Speranum* vulg. — 33) Sic Ar. va. — *Spanum* vulg. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *olei pars* vulg.

68. Oleum autem ab olea nominatum[30]. Nam, ut diximus, olea est arbor, unde et derivatio[31] fit oleum. Sed quod ex albis fuerit olivis expressum vocatur Hispanum[32], a Graecis ὀμφάκιον appellatum. Quod autem ex fulvis et nondum maturis fuerit expressum, Viride appellatur. Quod vero ex nimium maturis, Commune dicitur. Ex iis ad usum vitae primum est Hispanum[33], secundum viride, tertium commune.

69. Amurca pars olei[34] aquosa ab emergendo[35] dicta, id est, quod ab oleo se emergat[36], et faex sit eius[37]. Hanc Graeci amorgen[38] vocant ex Latina lingua trahentes vocabulum.

70. Gumen Graecum nomen est, hoc enim illi κόμμι[39] dicunt.

71. Resinam[40] Graeci ῥητίνην vocant, ῥέον enim Graece dicitur, quicquid manat. Est enim lacrima sudore exhalata lignorum, ut cerasi, lentisci, balsami, vel reliquarum arborum, sive virgultorum, quae sudare produntur, sicut et odorata orientis ligna, sicut gutta balsami, ac ferularum, vel succinorum[41], cuius lacrima durescit in gemmam. Prima est resina terebinthina, omnium praestantissima[42]. Affertur autem ex Arabia Petraea[43] atque Iudaea et Syria, Cypro et Africa, ex insulis quoque Cycladibus. Secunda est lentiscina, quae mastix vocatur, haec ex Chio insula deportatur. Tertia pinalis, quarum alia πιτυΐνη[44], alia πευκίνη[45], alia liquida, alia arida, et afferuntur ex Tyrrhena Colophonia. Unde etiam nomen Colophonia resina[46] sumpsit.

72. Pix Graecum nomen est, quam illi πίσσαν vocant. Alii volunt ex pino picem vocari, haec a Graecis appellatur cladonia[47], nos ramalem dicere possumus, cuius probabilis[48] splendens et[49] lenis et munda.

73. Creandarum arborum naturaliter tria sunt genera, aut enim sua sponte nascuntur, aut ex seminibus fortuitu iacentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant. Nam caetera usus invenit favente[50] natura.

74. Omnia poma Latine neutri[51] generis esse dicuntur, arbores autem feminini fere[52] sunt generis, exceptis paucis, ut hic oleaster, hoc siler, ut[53] Virgilius:

Molle[54] *siler.*

Item hoc buxum, licet et[55] haec[56] buxus dicatur[57]. Nam superfluam quidam volunt facere discretionem, ut haec buxus de arbore dicamus[58], buxum vero de ligno composito[59].

CAP. VIII. *De arboribus aromaticis.*

1. Aromata sunt quaeque fragrantis odoris, quae India, vel Arabia mittit, sive[60] aliae regiones. Nomen autem aromata traxisse videntur, sive quod aris imposita divinis invocationibus apta videantur[61], seu quod aeri sese[62] inserere ac miscere[63] probantur. Nam quid est odor, nisi aer contactus[64]?

— 35) *a merg.* va. — 36) Sic Ar. — *mergat* vulg. — *dimergat* Gu. 1. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *eius sit* vulg. — 38) Sic Ar. — *amurcem* vulg. — 39) *gommi* Gu. 1. 2. pr. — *gummi* va. — 40) *Resina Graecum nomen et Graeci* Gu. 2. — 41) Sic Ar. va. — *fucinorum* vulg. — 42) Sic Gu. 1. — *praestantior* vulg. — 43) Sic Ar. — *Arabiae partibus* vulg. — *Arabia Parthia* Gu. 1. 2. — *Arabiae patria* va. — 44) *picea* Gu. 1. — *pitines* Gu. 2. — 45) *pinicina* Gu. 1. — *punicinae* Gu. 2. — 46) *resina Coloph.* va. — 47) Sic scripsi e coniectura Vulcanii. — Vulg. *clodonia* — Ar. *clonia.* — 48) Sic Gu. 1. 2. al. pr. (*probatio*) va. — Vulg. *cuius probatio.* — Ar. *cui probabilis.* Dioscor. c. 95. ἔστι δὲ καλὴ ἡ στίλβουσα καὶ λεία καὶ καθαρά. — 49) *et* addidi e Gu. 1. — 50) *fovente* Gu. 1. 2. — 51) Vv. *neutri gen. . . arbores autem* om. Gu. 1. 2. — *Latini — dicunt* va. — 52) *fere* addidi e Gu. 1. 2. al. — 53) *ut* om. Gu. 1. 2. va. Locus Virg. est Ge. II, 12. — 54) *ut molle* Gu. 2. va. — 55) *et* om. Gu. 1. — 56) *haec* om. va. — 57) *dicitur* Gu. 2. va. — 58) *dicimus* Gu. 2. — 59) *composita* Gu. 1. — 60) *seu* va. — 61) *videntur* va. — 62) Sic Gu. 1. — *sese aeri* vulg. — 63) *misceri* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 64) *contractus* Gu. 1. 2.

2. Thus arbor Arabiae immensa atque ramosa lenissimi corticis, ramis ad aceris qualitatem, amigdalae[1] modo[2] succum aromaticum fundens album[3] et masticatione veluti[4] in pulverem resolutum, et cum frangitur[5], intus pingue[6], et igni appositum facile ardescens[7]. Et appellatur apud nos masculus[8], eo quod sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum planum et[9] pene scabrosum, minus optimum. Adulteratur autem[10] admixta[11] resina, sive gummi, sed dinoscitur sua proprietate. Nam thus impositum igni[12] ardescit, resina fumescit, gummi vero liquescit calefactum.

3. Thus autem[13] a tundendo dictum[14]. Hoc et libanum vocatum a monte Arabiae, ubi Sabaei sunt. Nam mons eorum Libanus dicitur, ubi thura colliguntur.

4. Myrrha arbor Arabiae[15] altitudinis quinque[16] cubitorum, similis spinae, quam ἄκανθον dicunt: cuius gutta viridis atque amara, unde et nomen accepit myrrha. Gutta eius sponte manans preciosior est, elicita corticis vulnere vilior iudicatur. Sarmenta eius Arabes ignibus[17] fovent, quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem storacis occurrant[18], plerumque insanabiles morbos contrahunt[19]. Myrrha autem Troglodyta[20] ab insula Arabiae dicta, ubi melior colligitur et purior.

5. Storax[21] arbor Arabiae, similis malo Cydonio, cuius virgulae inter[22] Caniculae ortum cavernatim lacrimam fluunt[23]. Distillatio eius in terram cadens munda non est, sed cum proprii corticis scrobe servatur. Illa autem, quae virgis et calamis inhaeserit, munda est et albida, dehinc fulva fit solis causa, et ipsa storax calamites pinguis, resinosa, odoris iucundi, humecta et veluti mellosum liquorem emittens. Storax autem dicta, quod sit gutta arboris profluens et congelata. Nam Graeci stiriam guttam dicunt[24], Graece autem στύραξ, Latine[25] storax dicitur[26].

6. Bdellium[27] Indiae et Arabiae arbor, cuius lacrima melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, levis, pinguis, et[28] aequaliter cerea, et quae facile molliatur, neque ligno vel terrae commixta, odoris boni, sed amara[29]. Nam ex India sordida est et nigra et maiori[30] gleba. Adulteratur autem admixto gummi, qui[31] non ita amarificat gustu[32].

7. Mastix arboris[33] lentisci gutta est[34]. Haec granomastix dicta est[35], quia in modum est granorum[36]. Melior autem in Chio insula gignitur[37], odoris boni, candoris cerae punicae. Unde et splendorem cutis[38] pulchrificat. Adulteratur[39] interdum resina, vel thure.

8. Piperis arbor nascitur in India, et[40] in latere montis Caucasi, quod soli obversum

1) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *amigdala* vulg. — 2) *modum* Z. — 3) *alium* Gu. 1. 2. — 4) *veluti* pro *velut* Gu. 1. 2. — 5) *et confringitur* Z. Gu. 1. 2. — 6) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. — 7) *ardescit* va. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *masculum* vulg. — 9) *et* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 10) *augmentum* add. Gu. 2. — 11) *mixta* va. — 12) Sic Gu. 1. — *igni imp.* vulg. — *igni pos.* va. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. Ar. — Vulg. *Tus vero sine aspiratione.* — 14) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *dicitur* vulg., quae addit: *quia dum gummi guttae ex arbore cadunt, in glebis miscentur: dum vero glebae in pulverem rediguntur, thus carpitur et virgulis tunditur, et sic inde manibus tollitur.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. al. — 15) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *Arab. arb.* vulg. — 16) *ad quinque* Z. — 17) *ign. Ar.* va. — 18) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *accurrant* vulg. — 19) *contrahit* Z. — 20) *Troglodytica* Arev. — 21) *Stirax* Gu. 1. 2. — 22) *intra* Z. al. va. — 23) *fundunt* Z. — 24) *vocant* va. — 25) *autem* add. va. — 26) *dicuntur* Z. — 27) Sic Ar. — *Bdella* Z. — *Bidella* vulg. — 28) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 29) Sic Gu. 1. — *amara, odoris boni* vulg. — 30) *maiore* Gu. 2. — 31) *quae* Gu. 2. va. — 32) *gustum* Ar. — 33) *arbor* Z. — 34) *sunt* Z. — 35) *est* om. Z. va. — 36) Sic Gu. 1. — *gran. est* vulg. — 37) *nascitur* va. — 38) *guttis* Z. Gu. 2. va. — 39) *autem* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. — 40) *et* om. Z. va. — 41) *qui . . adversum est* va. — *versum* Z. — 42) Sic Z. Gu. 1. al. va. — 43) Vv. *sed . . . incendunt* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr.

est[41], folia[42] ad iuniperi similitudinem. Cuius silvas serpentes custodiunt, sed incolae regionis illius, quum maturae fuerint, incendunt[43], et serpentes igne fugantur, et inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam natura piperis alba est, cuius quidem diversus est fructus. Nam quod immaturum est, piper longum vocatur[44], quod incorruptum ab igne, piper album est[45], quod vero cute rugosa et horrida fuerit, ex calore ignis trahit et colorem et nomen. Piper si leve est, vetustum est[46], si grave[47], novellum. Vitanda est autem mercatorum fraus. Solent enim vetustissimo piperi humecto[48] argenti spumam, aut plumbum aspergere[49], ut ponderosum fiat.

9. Aloa[50] in India atque Arabia gignitur, arbor odoris suavissimi ac summi. Denique lignum ipsius[51] vice thymiamatum altaribus adoletur[52], unde et nomen traxisse dicitur[53].

10. Cinnamomum[54] dictum, quod cortex eius in modum cannae sit rotundus et gracilis. Gignitur autem[55] in Indiae et Aethiopiae regionibus, frutice brevi, duorum tantum cubitorum, colore subnigro, vel cinereo, tenuissimarum virgarum[56]. Nam quod in crassitudinem[57] extenditur[58], despectui est, quod vero gracilius provenerit[59], eximium. Quod cum confringitur[60], visibile spiramentum[61] emittit ad imaginem nebulae, vel[62] pulveris.

11. Amomum vocatum, quod veluti odorem cinnamomi referat. Nascitur in Syria et Armenia, frutex[63] botruosum[64] semen reddens sibi connexum, flore albo, veluti violae, foliis similibus[65] brioniae, odore etiam bono, somnos[66] suavificat.

12. Casia[67] nascitur in Arabia, virga robusti corticis, et purpureis foliis, ut piperis. Est autem virtutis[68] cinnamomi similis, sed potentia inferior, unde et[69] pro[70] cinnamomi vice duplex eius pondus in medicamentis admiscetur.

13. Calamus aromaticus a similitudine calami usualis vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus, fulvus, fragrans[71] spiritus suavitate[72]. Qui cum frangitur, in multas fit partes scissilis, simulans[73] gustu casiam cum levi acrimonia remordente[74].

14. Balsami[75] arbor in Iudaea intra terminos tantum XX iugerum erat. Posteaquam eadem regione[76] Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est, stirpe[77] similis viti[78], foliis[79] rutae, sed albidioribus semperque manentibus. Arbor autem balsamum[80], lignum eius xylobalsamum dicitur[81], fructus eius[82] sive semen carpobalsamum, succus opobalsamum. Quod ideo cum adiectione significatur, eo quod percussus ferreis ungulis[83] cortex ligni per cavernas eximii odoris guttam distillat, caverna enim Graeco sermone ὄπη dicitur[84]. Cuius guttam adul-

va. Ar. — 44) *vocant* va. — *dicitur* Gu. 2. — 45) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 46) *est* om. Z. Ar. — 47) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. va. Ar. — 48) *humecti* Gu. 1. 2. — *humectato* pr. — 49) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *spum. asp. aut plumb.* vulg. — 50) *Aloe* Gu. 2. va. Ar. — 51) *eius* va. — 52) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *adol. alt.* vulg. — *altar.* om. Z. — 53) Sic Gu. 1. — *creditur* Z. Gu. 2. va. Ar. — *videtur* vulg. — 54) *Cumanum* Z. — *Cinnamum* Gu. 2. al. — 55) *autem* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 56) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *virgularum* vulg. — 57) *in crassitudine* al. va. — 58) *distend.* Z. — *extentum* va. — 59) *venerit* va. — 60) Sic Gu. 1. 2. — *frangitur* vulg. — 61) *spiritum* ed. Goth. Gu. 1. — *spiramen tunc* Z. — *ex se spir.* va. — 62) *seu* Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — 63) *eius* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. — 64) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *botrosum* vulg. — 65) *similis* Z. — 66) *somnis* Gu. 1. — 67) Sic Gu. 1. Ar. — *Cassia* vulg. et sic infra. — 68) *virtute* va. — 69) *et* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 70) *pro* om. Z. — 71) *flagrans* Z. Gu. 1. 2. va. — 72) Sic Z. (*specie* pro *spiritus*) Gu. 1. 2. va. Ar. — *suav. spir.* vulg. — 73) *similans* Z. Gu. 2. al. — 74) *remordenti* Z. va. — 75) *Balsamum* Gu. 2. — 76) Sic Gu. 1. — *eandem regionem* vulg. — 77) *stipe* Gu. 1. — 78) *vitis* Z. al. pr. — 79) *similis* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 80) *balsami* Z. va. — 81) *dicitur* om. ed. Goth. — 82) *eius* addidi e Z. Gu. 1. 2. — *fructus . . carpob.* om. ed. Goth. — 83) *vergulis* va. — 84) Vv. *cav. . dicitur* addidi e Z. Gu. 1. (*autem*) 2. pr. va. — *opo* Z. — *ope*

terant admixto Cyprino oleo vel melle. Sed sincerus probatur a melle [1], si cum lacte coagulaverit, ab oleo, si instillatus [2] aqua [3], aut admixtus facile fuerit resolutus, praeterea si [4] laneae vestes ex ipso pollutae non maculantur. Adulteratus [5] quidem neque cum lacte coagulatur [6], et ut oleum in aqua supernatat et vestem maculat. Balsama autem si pura fuerint, tantam vim habent, ut si sol excanduerit, sustineri in [7] manu non possint.

CAP. IX. *De herbis aromaticis sive communibus.*

1. Extant et quarundam herbarum nomina, quae ex aliqua sui [8] causa resonant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium invenies etymologiam herbarum [9]. Nam pro locis mutantur etiam nomina [10].

2. Folium dictum, quod sine ulla radice innatans in Indiae litoribus colligatur [11]. Quod perforatum ligno [12], siccant Indi atque reponunt [13]. Fertur autem paradisi esse herba gustu nardum referens.

3. Nardus herba est spicosa [14], unde et [15] a Graecis ναρδόσταχυς appellata [16], quarum alia Indica, alia Syriaca [17] vocatur, non quod in Syria nascatur, sed quod mons, in quo invenitur, alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indicum [18] multiforme, sed melius Syriacum, leve, fulvum, comosum spica parvum, odorissimum, Cyperum [19] simulans. Quod si multum in ore tardaverit, linguam siccat. Nardum Celticum [20] a regione Galliae nomen traxit. Nascitur enim saepius in Liguriae Alpibus et in Syria, frutice parvo [21], radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos eius tantum propter odorem bonus [22]. Tyrsi eius atque radiculae utiles probantur usibus nostris.

4. Costum radix herbae est nascentis in India, Arabiaque [23] et Syria, sed melius Arabicum, est enim album et leve, suave, iucundi odoris, Indicum colore atro [24], et leve, ut ferula [25], Syriacum vero pondere grave, colore buxeo, odore acri [26], summum tamen album, aridum, leve [27], gustu [28] incendens.

5. Crocum dictum [29] ab oppido Ciliciae, quod vocatur Corycium [30], quanquam et alibi nascatur, sed non tantum, vel tale, quale in Cilicia. Unde [31] a potiori [32] parte nomen accepit. Nam multae res nomina sumpserunt a locis, ubi proveniunt [33], et melius aliquid [34]. Optimum autem est [35], quod fuerit recens, odoris boni, albedine [36] parva, porrectae longitudinis, integrum [37], et

rell. ὄπη Arev. — 1) *Sed sinc. prob. a mell.* om. Gu. 1. — *sincerum* Z. — *sincerus* Gu. 2. al. va. — *sincerus* scripsi cum his libris pro *sincera*, quod etiam in seqq. est masculinum e codd. restituendum. — 2) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *instillata* vulg. — *instillatum* Z. Eadem genera servant libri in seqq. — *ipso* deinde pro *ipsa* Z. Gu. 1. va. — 3) *aquae* pr. va. — 4) *etsi* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 5) Sic Gu. 1. 2. va. — *adulteratum* vulg. — 6) Sic Gu. 1. 2. — *coagulat* vulg. — 7) *in* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. va. — *non poss. in m.* pr. — 8) *sui* addidi e Z. Gu. 1. va. — 9) Sic Gu. 1. — *inv. herb. etym.* Gu. 2. — *herb. etym. inv.* vulg. — 10) *Nam . . nomina* om. Z. — *nominibus* al. pr. — 11) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *colligitur* vulg. — 12) Sic Gu. 1. 2. nisi quod *perforato* exhibent. — *ligno* (*lino* al.) *perforatum* vulg. — 13) *exponunt* va. — *Indi . . Nardus* om. Z. — 14) *speciosa* va. — 15) *et* om. Z. — 16) *appellatur* va. — 17) *Sirica* Gu. 2. — 18) Omnia haec neutro genere proferuntur in Z. Gu. 1. 2. va. — Vulg. femininum exhibet. — 19) Sic Ar. — *Cyprum* vulg. — *odoratissimum* pro *odorissimum* va. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Nardus Celticus* vulg. — 21) *parva* Z. — 22) *bonum* Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — 23) *que* addidi e Gu. 1. — 24) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *nigro* vulg. — 25) *ferulae* va. — 26) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *acro* vulg. — 27) Sic Gu. 1. — *lev. arid.* vulg. — 28) *gustum* Ar. — 29) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *Crocus dictus* vulg. — 30) *Corycus* Ar. — 31) Vulg. *unde et*, sed *et* om. Gu. 1. — 32) Sic Gu. 1. — *potiore* vulg. — 33) Sic Gu. 1. — *ubi plus proveniunt* va. — *ubi plus provenit* vulg. — 34) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *aliqu. mel.* vulg. — 35) Sic Z. Gu. 1.2. va. — *Opt. est autem* vulg. — 36) *albidine* Gu. 1. 2. — 37) *optimum* Z. — 38) *bona* add. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 39) *huiusmodi* va. — 40) *et* om. Gu. 1. va. — 41) Sic Z. Gu. 2. Ar. — *redimine* vulg. — *serimine* al. — 42) *panniculis* Gu. 1. — 43) Sic Z. Ar. — *appellatum*

neque in fragmenta comminutum inspiratione[38], et cum carpitur, manus inficiens, et leviter acre. Quod si eiusmodi[39] non fuerit, aut vetustum, aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admixto crocomagmate. Augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adiicitur, et[40] proditur, si pulverulentum reperitur, atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum.

6. Crocomagma expressis aromatibus crocini unguenti atque informato sedimine[41] in pannusculos[42] fit, et ideo sic appellatur[43].

7. Asarum[44] nascitur in umbrosis montibus, floribus[45] Casiae similibus, inter quae[46] flos iuxta radicem purpureus, in quo semen continetur uvarum simile, radicibus pluribus[47] atque tenuissimis et bene redolentibus, et est virtute similis nardo.

Fu[48] nascitur in Ponto, foliis oleastro similibus.

8. Cyperum[49] a Graecis vocatur[50], quod habeat virtutem ferventem. Radix[51] est[52] iunci trianguli, foliis porri similibus, radicibus nigris, sive contiguis, in similitudinem[53] olivarum odorissimis[54] atque acerrimis[55]. Nascitur in paludibus atque vacuis[56] locis. Traditur etiam alia species cyperi, quae in India nascitur et appellatur lingua eorum zingiber[57].

9. Iris Illyrica a similitudine Iris coelestis nomen accepit. Unde et a[58] Latinis arcumen[59] dicitur, quod[60] flos eius coloris varietate eundem arcum coelestem[61] imitetur. Illyrica[62] autem dicitur, quia in Illyrico plurima et violentissima est, species eius foliis gladioli similibus, radice aromatica, odoris boni.

10. Acorum foliis iridi[63] similibus radicibus, acerrimi odoris[64], sed iucundi, propter quod[65] aromatica est.

Meu *[66].

Cardamomum *.

11. Squinum[67] melius[68] est[69] quod in Euphrate nascitur, quam quod in Arabia, fulvum, multiflorum, purpureum, tenue, odoris rosei, cum manu confricatur[70], gustu multum incendit linguam atque mordet. Huius flos σχοίνου ἄνθος[71] dicitur. Ἄνθος enim Graece flos nuncupatur.

12. Thymum appellatur[72], quod flos eius odorem refert[73]. De quo Virgilius[74]:

Redolentque thymo fragrantia[75] *mella.*

Gu. 1. 2. pr. va. — *applicatur* vulg. — 44) Sic Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — *Assurum* Gu. 1. — *Alarum* vulg. — 45) *frondibus* Gu. 1. 2. — 46) *uterque* Gu. 1. — 47) *plurimis* va. — 48) *Fum* pr. — 49) Sic Ar. — Vulcan. vult κύπειρος. — *Quipparum* vulg. — *qui parum* Z. Gu. 1. va. Eadem varietas est infra. — 50) *vocatum* Z. va. — 51) *eius* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — *Rad. est enim* exhibet Z. — 52) *est* om. va. — 53) *in similitudine* va. — 54) *odoratissimis* va. — 55) *acrissimis* Z. — 56) Sic Z. Gu. 2. va. Ar. — *variis* vulg. — 57) *Schinschiber* Z. — *zinziber* Gu. 1. 2. (qui supra lineam habet *vel gingiber*, ut exhibet Arev.) — 58) *a* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. va. — 59) *argumentum* Z. — *argumen* al. — *arcumentum* Gu. 1. — 60) Vulg. *Iris quod*, sed *Iris* om. Gu. 1. 2. va. Ar. — *dic. eo quod* Z. — 61) *coel. arc.* Z. — 62) *Illyria* va. al. — 63) Sic Gu. 1. 2. — *iridis* Ar. va. — *viridis* Z. — *foliis* om. Gu. 1. — 64) *saporis acerrimi, odoris iucundi* Ar. — 65) *propter quod et ar.* vulg., sed *et* om. Gu. 1. — 66) *foliis pastinacae similibus* add. vulg., quae desunt a codd. et editt. vett. et Ar., qui lacunae signum posuit, quod idem fecit in seqq. *Cardamomum herba, quam vulgus Nasturgum vocat*, ubi item deest in libris interpretatio, lemmate relicto. Edit. pr. etiam titulos om. De *Meu* vide Dioscor. c. 13. et de *cardamomo* c. 5. et II, 185. — 67) Sic Ar. pr. — *sqnum* (sic) Z. Gu. 1. va. — *siquinum* Gu. 2. — *scivinum* Gu. 4. — 68) *melior* Z. Gu. 2. 4. va. pr. — 69) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 70) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *fricatur* vulg. — 71) Sic scripsi e coniectura. — Gu. 1. *quniantos* — Gu. 2. va. *squinnuantos.* — Z. *sqnum antus.* — Ar. σχοίνανθος. — 72) Sic Gu. 1. — *appellatum* vulg. — *dicitur* va. — 73) *fert* Z. — 74) Ge. IV, 169. — 75) Sic Ar. — *flagr.* vulg.

13. Epithymum Graecum nomen, quod Latine dicitur flos thymi. Nam flos Graece thymum vocatur. Est autem flos tymbrae similis.

14. Sampsuchus[1] est, quem[2] Latini amaracum vocant. Cuius nominis usum Virgilius etiam ad Venerem referens ait[3]:

Ubi mollis amaracus illum
Floribus[4] aspirans amplectitur[5] umbra.

Apta est autem haec herba unguentis. Unde et nomen traxit amaracus a puero cuiusdam regis, qui casu lapsus dum ferret unguenta, novum et gratissimum ex confusione odorem creavit.

15. Hyacinthus herba est habens florem purpureum. Traxit autem nomen a puero quodam nobili, qui in saltibus inter purpureos flores repertus est interfectus, deditque nomen herbae puerilis funeris casus. Est autem radice et flore bolbo[6] similis, pueros a pubertate retinens.

16. Narcissus herba fabulose[7] impositum nomen habet a quodam puero, cuius membra in hunc florem transierunt, qui et nomen Narcissi in appellatione custodit, et decus pulchritudinis in candore retinet foliorum.

17. Rosa a specie[8] floris nuncupata, quod rutilanti[9] candore[10] rubeat.

18. Lilia lactei floris herba, unde et[11] nuncupatur[12], quasi liclia[13], cuius dum[14] candor sit in foliis, auri tamen species intus effulget.

19. Viola propter vim odoris nomen accepit. Huius genera sunt tria[15], purpureum, album, melinum[16].

20. Acanthus herba Aegyptia semper frondens, spinis plena, flexibili[17] virgulto.

21. In cuius imitatione arte[18] vestis ornatur, quae acanthina dicitur, et[19] acanthis dicta.

22. Hedera dicta, quod[20] arboribus reptando adhaereat. De qua Virgilius[21]:

Inter victrices hederam[22] tibi serpere lauros.

Alii hederam aiunt vocatam, quod hoedis supra lactis abundantiam in escam[23] a veteribus praebebatur[24].

1) Sic Ar. — *Samsucus* vulg. — *est* om. Gu. 1. 2. — 2) *quam* Gu. 1. — 3) Aen. I, 697. — 4) *et dulci* add. Arev. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *molli complectitur umbra* vulg. — 6) *volvo* Gu. 1. — *volvi* Z. al. — *bulbi* Ar. — *bolbi* Gu. 2. — *violae* vulg. — 7) *fabulose* om. Z. — 8) *ab specie* va. — 9) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *rutilante* vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *colore* vulg. — 11) *et* om. Z. — 12) Sic Gu. 1. 2. — *nuncupata* vulg. — 13) *liclia* pro *lidia* Ar. — *ladia* Gu. 1. — *liglia* Gu. 2. — 14) *dum* pro *cum* Z. Gu. 1. — 15) *Huius tria sunt gen.* va. — 16) *medium* va. — 17) *flexili* ed. Goth. Ar. — *flexibile virgultum* Z. — *virgultu* pr. va. — 18) *artis* Gu. 1. — 19) *ex acanthis* va. — *dicitur* om. Gu. 1. — 20) *quia* Z. — 21) Eclog. VIII, 13. — 22) *ederas* Z. — 23) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *esca* vulg. — 24) Sic Gu. 2. Ar. — *praebeatur* vulg. — 25) Sic Gu. 1., nisi quod *ut* om. — Vulg. *secundum physicos.* — Edit. va. *Nam sec. phys.* — 26) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *si quis* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *inde a Gr.* — *modo a Gr.* Z. — *a Graecis nomen* al. — 28) *Hunc* Gu. 2. al. — 29) *mutam* Gu. 1. — *mutatam* Z. — 30) *reducat* Z. — 31) *Duo aut. sunt* Z. — 32) al. add. *Hunc autem periti loquuntur escam esse et alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis vim pabuli nocentis evitant: etenim si . . . medicinae plerumque ad salubritatem humani quoque corporis temperatur, cui videlicet est proprium, quanto magis proprietate naturae ad cibum proficit, quod medicinali manu convertitur ad salutem?* — 33) *proventum* Z. — 34) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *noxiam herbam* vulg. — 35) *nominamus* Gu. 2. — 36) *Tusca lingua* Z. — 37) Vulg. *ex eo*, sed *ex* om. Z. Gu. 1. 2. — 38) Vulg. *ex arb.*, sed *ex* om. Gu. 1. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — Vulg. *exprimuntur.* — 40) Sic Gu. 1. — *citius coqui* vulg.

23. Hederae frigidae terrae indices sunt, ut Physici dicunt. Nam antipharmacum ebrietatis est, si qui[26] potus hedera coronetur.

24. Elleborum memorant Graeci circa Elleborum quendam fluvium plurimum gigni, atque a Graecis inde[27] appellari. Hoc[28] Romani alio nomine veratrum dicunt, pro eo quod sumptum motam[29] mentem in sanitatem reducit[30]. Duo sunt autem[31] genera, album et nigrum[32].

25. Acone portus est Bithyniae, qui proventu[33] malorum graminum usque adeo celebris est, ut noxias herbas[34] aconita illinc nominemus[35]. Nam toxica[36] venena eo[37] dicta, quod arboribus[38] taxeis exprimantur[39], maxime apud Cantabriam.

26. Euphorbium dictum, quod eius succus oculorum acuat visum. Cuius vis tanta est, ut duris carnibus superadiecta coqui citius[40] compellat. Nascitur in multis locis, sed plurima[41] in Mauritania.

27. Laser[42] herba nascitur in monte Oscobagi[43], ubi[44] Ganges fluvius oritur, cuius succus primum[45] dictus lacsir[46], quoniam manat in modum lactis, deinde[47] usu derivante[48] laser nominatus[49] est. Hoc et[50] a quibusdam opium Cyrenaicum appellatur[51], quoniam et apud Cyrenas nascitur.

28. Aloe[52] herba amarissimi succus[53]. Panace[54] herba fragrantis[55] odoris, tyrso ferulae similis, ex quo profluit succus, qui dicitur opoponace[56], croceus et pinguis, odore gravis et amarissimus[57].

Galbanum[58]*.

29. Dicta mons[59] Cretae[60], ex quo dictamnum[61] herba nomen accepit, propter quam[62] apud Virgilium[63] cerva vulnerata saltus peragrat Dictaeos[64]. Tantae enim[65] potentiae est[66], ut ferrum a corpore[67] expellat, sagittas excutiat, unde et eius pabulo ferae percussae sagittas a corpore inhaerentes eiiciunt. Hanc quidam Latinorum poleium[68] Martis dicunt, propter belli tela excutienda.

30. Mandragora dicta, quod[69] habeat mala suaveolentia, in magnitudinem[70] mali Matiani. Unde et eam Latini malum terrae vocant. Hanc poetae ἀνθρωπόμορφον appellant, quod habeat radicem formam hominis simulantem[71]. Cuius cortex vino mixta[72] ad bibendum datur[73],

— 41) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *maxime* vulg. — 42) *Lasar* Gu. 2. — 43) *Scobagi* Z. — *Oscobagris* Gu. 1. 2. — *Ascobagi* va. — 44) *ubi et* vulg., sed *et* om. Gu. 1. — 45) Sic Gu. 1. va. — *dictus prim.* vulg. — 46) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *lasir* vulg. — 47) *demum* Z. — 48) *derivatico* Z. — *derivate* Gu. 2. — 49) Sic Gu. 1. — *nominatum* vulg. — Ed. va. *nominatur.* — 50) *est* pro *et* Ar. — *a* om. Z. — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. — *appellatum* vulg. — 52) *Aloes* Z. — *Aloen* Gu. 1. 2. pr. va. — 53) *succus* Z. Gu. 1. 2. pr. va. Fortasse est genit. sing. quartae declin. *succus, us*, ut apud Apul. *succuum*, quare hanc formam recepi pro vulgata *succi.* — 54) *Panaces* Gu. 1. 2. pr. — *Penaces* Z. — *Panacis* va. — 55) *flagr.* Gu. 1. 2. — 56) Sic Gu. 1. — *opop. dic.* vulg. — *opoponaces* Z. — *opopannascis* Gu. 1. 2. pr. va. — 57) *amarissimum* Gu. 1. — 58) Vulg. add. *est genus pigmenti albi, crescens in monte Amomo Syriae. Alias succus* (ab hoc incipiunt Z. Arev.) *est* (*est* om. Z. — *vel sucus* va.) *ferulae*, quae om. Gu. 1. 2. Quare defectus signa posui. — 59) *Dictamnon* Z. — *Diptamnus* Gu. 2. pr. va. pro *Dicta est mons.* — *est* om. Gu. 1. — 60) *Graece* Z. — 61) Sic vulg. — *diptamnus* Gu. 2. — *dicteramum* Z. — *dictamum* va. — 62) *propter quod* Gu. 1. 2. — 63) Aen. IV, 73. — 64) *Dictaeos* addidi ex Arev. — *dictannos* Z. va. — *dictamnus* Gu. 1. — 65) *enim tantae* Gu. 1. — 66) *dictamnum* add. vulg. — om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 67) *corpori* pro *a corpore* Z. al. va. — 68) *pulegium* Z. Ar. — *puleium* Gu. 2. va. — 69) *eo quod* va. — 70) *in magnitudine* Z. va. — 71) *simil.* Z. al. va. — Vulg. add. *ἄνθρωπος enim Graece, Latine dicitur homo*, quae om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 72) Sic Z. va. — *missa* Gu. 1. — *mixtus* vulg. — 73) *iis* add. vulg. — om. Z. Gu. 1. 2.

quorum corpus[1] propter curam secandum, ut soporati dolorem non[2] sentiant. Huius species duae[3].

Femina, foliis lactucae similitudine, mala generans in similitudinem prunorum[5].

Masculus vero foliis betae similibus[6].

31. Papaver herba somnifera, de qua Virgilius[7]: *Lethaeo perfusa papavera somno.* Soporem enim languentibus facit. Eius[8] alia est usualis, alia agrestis, ex qua fluit succus, quem opium[9] appellant[10].

32. Colocynthis[11] cucurbita agrestis et vehementer amara, quae similiter ut cucurbita per terram flagella[12] tendit. Dicta autem colocynthis[13], quod[14] fructu rotundo[15] atque foliis, ut cucumis[16] usualis.

33. Centauriam[17] Graeci vocant, quoniam a Chirone Centauro fertur reperta. Eadem et λιμνήσιος, quia locis humectis nascitur. Eadem et fel terrae propter amaritudinem.

34. Glycyriza[18] Graece ex eo dicta, quod dulcem radicem habeat, γλυκὺ enim Graece dulce[19] dicunt. Eadem ἄδιψες, quia sitientibus sitim sedat.

35. Dracontea vocata, quod hasta eius varia sit in modum colubri, similitudinemque draconis imitetur, vel quod eam herbam vipera timeat.

36. Chelidonia ideo dicitur, vel quod adventu hirundinum videtur erumpere, vel[20] pullis hirundinum si oculi auferantur, matres eorum illis[21] ex hac herba mederi[22] dicantur[23].

37. Heliotropium[24] nomen accepit primo, quod aestivo solstitio floreat, vel quod solis[25] motibus folia circumacta convertat. Unde et a Latinis solsequia[26] nuncupatur. Nam et sole oriente flores suos aperit, item se recludit[27], cum sol occubuerit. Ipsa est, quam Latini intubum[28] silvaticum vocant. Haec et verrucaria, quod extinguat verrucas ex aqua potata[29], vel in cataplasmate posita abstergat.

38. Pentaphyllon a numero foliorum dicta, unde et[30] eam Latini quinquefolium[31] vocant, herba adeo[32] munda, ut purificationi et templis adhiberi a gentibus[33] solita esset.

39. Hysopum[34] herba purgandis pulmonibus apta. Unde et in veteri testamento per

1) *corpora . . secanda* (*obsecanda* va.) *sunt* Gu. 1. Z. va. — *est* om. Gu. 1. — 2) *minime* Z. — 3) *spec. sunt II* va. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *similibus* vulg. — 5) *prunarum* Z. Gu. 1. va. — 6) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *folia . . similia habet* vulg. — 7) Ge. I, 78. — 8) *Eius* om. va. — 9) *oppion* Gu. 2. va. — *apimon* Gu. 1. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *vocant* vulg. — 11) *Coloquintidis* Z. — *Coloquintida* Gu. 1. pr. va. — *Coloquintis* Gu. 2. — — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *flag. per terr.* vulg. — 13) *coloquintida* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 14) *sit* add. vulg. — om. Gu. 1. — 15) *rotunda* va. — 16) *cucumeris* va. — 17) *Centauream* Ar. — 18) *vel liquiricia* Gu. 2. supra vers. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. — *dulce Graeci* vulg. — *Graece* pr., quod recepi, quum *dicunt*, quod sequitur, absit a Gu. 1. — 20) *quod* add. vulg. — om. Gu. 1. — 21) *illis* om. Z. — *illos* va. — 22) *medere* va. — 23) Sic Z. Gu. 1. — *dicuntur* vulg. — *dicunt* va. — 24) *Elictropia* va. — 25) *et solis* va. — *vel* om. Gu. 1. 2. pr. — 26) *solisequia* Z. Gu. 2. Ar. — 27) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *idem et se recludit* Z. — *et sero cum sol occubuerit, recludit* va. — Vulg. *item sero claudit.* — 28) *intib.* Z. — 29) *pota* Ar. — 30) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. — *quam Lat.* va. — 31) *quinque foliorum* va. — 32) *adeo herba* Z. — 33) *gentilibus* va. Ar. — 34) *Ysopum* Gu. 1. 2. — *Hysopus* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *fascicula* Z. — *fasciculos* vulg. — 36) *agni* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *aspergebatur . . volebat* Ar. Isidorus sua hausit ex Augustin. in Psalm. 50 (al. 51.), 9. — 37) *Pontum* va. — 38) *est* add. vulg. — om. Z. Gu. 1. 2. va. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *Reu autem radix dicitur* vulg. — 40) *Reubarbarum ergo, quasi radix barbara* vulg., sed vv. *Reub. ergo* om. Gu. 1. 2. va. — 41) *Reupont.* om. Gu. 1. 2. va. — *Reu vocatum* Z. — 42) *quasi radix*

hysopi fasciculum[35] aspergebantur agni[36] sanguine, qui mundari volebant. Nascitur in petris haerens saxo radicibus.

40. Reubarbarum, sive reuponticum illud, quod trans Danubium in solo barbarico, istud quod circa Ponticum[37] colligitur, nominatum[38]. Reu autem dictum, quod sit radix[39], quasi radix barbara[40].

Reuponticum[41] quasi radix pontica[42].

41. Hyosquiamos[43] a Graecis dicta[44], a Latinis herba calicularis, quod caliculi eius in figuram[45] cantarorum nascantur, ut est mali Punici, quorum ora serrata sunt, habentes[46] intrinsecus semina papaveri[47] similia. Haec herba et[48] insana vocatur, quia usus eius periculosus est. Denique si bibatur, aut[49] edatur, insaniam facit, vel somni imaginem torpidam[50]. Hanc vulgus milimindrum dicunt[51], propter quod alienationem mentis inducit[52].

42. Saxifraga[53] vocata, quod semen eius petras in vesica frangat atque comminuat.

Gentiana nomen sumpsit, ut memorant medici[54], ab inventore, radicibus aristolochiae similibus. Nascitur sub alpibus atque Galatia Asiae[55].

Satureta calida et prope ignita. Unde et[56] illi nomen inditum credunt, quod pronos facit in venerem.

43. Satyrion[57] dicta a Satyris, propter incendium libidinis, quam vulgus vocant stingum[58], venerem enim suscitat. Idem[59] et orchis, quod radix eius in modum testiculorum sit, quos Graeci ὄρχεις vocant. Item et leporina, propter quod caulem mollem emittat.

44. Urtica ex eo[60] vocata, quod tactus eius corpus adurat. Est enim igneae omnino naturae, et tactu perurit, unde et pruriginem facit[61].

45. Artemisia herba Dianae a gentibus[62] consecrata est, unde et nuncupata. Graece enim[63] Diana Ἄρτεμις dicitur[64].

46. Chamaemelon[65] Graece dicta, quod mali Matiani odorem habeat, sitque brevis terraeque[66] vicina.

47. Chamadrys[67] a Graecis appellata[68], quod sit brevis, et per terram strata et minuta foliis parvissimis.

barbara pontica Z. — 43) *Hyoscyamos* Ar. — 44) *dicta* addidi e Gu. 1. 2. va. — 45) *in figura* Gu. 1. al. — 46) Sic Z. Gu. 1. va. — *habentia* vulg. — 47) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *papaveris* vulg. — 48) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. Ar. — 49) *aut* pro *vel* Gu. 1. — 50) *trepidam* Gu. 1. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *dicit* vulg. — *vocat* Z. — 52) Cod. Zittav. va. addunt haec: *utilis est* (om. va.) *autem contra humorem nexanicum, sed custodiendus est* (om. va.), *qui eam accipit, usque in crastinum ad eandem horam* (*ab eadem hora* va.), *qui illam bibit, ne per insaniam aliquam* (*aliquid* va.) *contrarietatem* (*contrarietatis*) *exerceat.* — 53) *Saxifragia* Gu. 1. ed. Vulcan. — 54) Sic Gu. 1. — *med. mem.* vulg. — 55) Sic Gu. 1. Ar. — *atque in Galatia Asiae* Z. va. — *atque Galatiae Asiae* Gu. 2. — *atque Asiae* pr. — *Galatiae et Asiae* vulg. — 56) Sic Z. Gu. 1. — *illi et* vulg. — 57) *Satyrion* et *Urtica* om. cod. Zittav. — 58) Sic Gu. 1., nisi quod *instinctum* exhibet, ut Gu. 2. — *stingum* Ar. — *stincum* al. — *stringum* vulg. — *Stigum* suspicatur Arev., quum apud Ioannem de Ianua *stiga* sit *aculeus, stimulus*, unde *instigare* derivat. — 59) Sic Gu. 1. 2. — *Eadem* vulg. — 60) *ex eo* addidi e Gu. 1. 2. — *Urt. exinde dicta* va. — 61) *et utilis valde* (*pulvis eius* add. va.) *ad sanguinem stagnandum* al. va. add. — 62) Sic Gu. 1. 2. ed. Goth. — *gentilibus* vulg. — 63) *enim* om. Gu. 2. — 64) Z. va. et al. add. *est enim* (*autem* al.) *medicis apta* (*apta med.* al.) *et potui* (*potu* al.) *sumpta* (*aufert* add. al.) *dolorem cordis* (*et profluvium sanguinis* add. va.) — 65) Hunc articulum om. Z. — *Camimilos* Gu. 1. — *Camimelos* Gu. 2. pr. va. — 66) *ac terrae* va. — 67) *Camidrios* Z. Gu. 1. 2. pr. — *Amidrios* va. — 68) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *appellata a Gr.* Z. — *appellatur* vulg.

48. Paeon quidam medicus fuit, a quo Paeonia herba perhibetur inventa, ut Homerus[1] dicit. Hanc quidam glycysiden[2] vocant, quod dulcis saporis sit[3], vel pentorobom[4] a numero granorum, vel, ut alii[5], dactylosam a similitudine digitorum[6]. Nascitur in silvis.

49. Buglossos[7] a Graecis dicta, eo quod folia asperrima[8] ad modum linguae bovis. Quae mirum in modum ob sapientiam nutriendam vino infundenda a veteribus memoratur. Convivii quoque hilaritatem praebere fertur: pro olere[9] etiam sumitur.

50. Arnoglossos[10], id est, agni lingua, quae Romanis[11] plantago dicitur, quod planta eius cito adhaereat terrae. Hanc[12] multi pro olere vescuntur.

51. Herpillos[13], quae[14] apud nos serpillus[15], pro[16] eo, quod ipsius radices longae serpant longe[17]. Eadem et matris animula, propter quod menstrua moveat.

52. Aristolochia dicitur, quod muliebribus foetis optima sit. Nam supersessa post partum, matricem beneficio vaporis expurgat. Huius herbae[18] genera sunt duo[19], quarum una aristolochia rotunda dicitur, propter quod rotundam radicem habeat, altera aristolochia longa, quia radicem longam[20] habet, cum ramis et foliis longioribus, quam etiam[21] dactylintem[22] vocant, quod sit radice robore digitali et longa[23].

53. Erigeron[24], nomen dicitur[25] a Graecis, quod vere primo senescat. Unde et eam Latini[26] senecionem vocant. Nascitur per macerias[27].

54. Psyllios[28] dicta, quod semen simile pulici[29] habeat. Unde et eam[30] Latini herbam pulicarem vocant.

55. Hierobotane ideo a Graecis hoc[31] nomen accepit, quod remediis ac ligamentis[32] hominum et purificationibus sacerdotum a gentibus[33] apta probaretur[34]. Unde et eam pontifices sagmen appellabant, quasi sancimen, haec et[35] verbena, quia pura[36].

56. Caliurus, herba asperrima et spinosa[37].

Struthios[38], quam quidam herbam lanariam vocant, eo quod plerique lanam ex ea lavent[39]. Nascitur locis[40] cultis[41].

1) Iliad. ε, 401. — *Paeonia sive Paeonilla* Z. va. — 2) *glesidem* Z. Gu. 2. pr. — *glisidem* Gu. 1. va. — 3) *sit* add. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — Quae sequuntur om. Z. — 4) Sic Ar. — *pentorobiam* Gu. 1. — *pentorobinam* Gu. 2. — *penterobinam* vulg. — 5) *putant* add. va. — 6) Sic Gu. 1. — *dig. sim.* vulg. — 7) *Boglossus* Gu. 2. va. — *Boglosus* Gu. 1. — *Bolgosus* Z. — 8) *asp. habeat* va. — *asp. ad mod. l. b. habeat* vulg. — *habeat* om. Gu. 1. — 9) *dolore* Gu. 1. — *et pro olere etiam* va. — *oleribus* Z. — 10) *Arnoglossos . . . . Cimicia . . . atque cultis* om. cod. Zittav. — *Arnoglossus* Gu. 2. — 11) *a Rom.* Ar. va. — 12) Sic Gu. 1. 2. — *Hac* vulg. — *pro hol. hanc m. v.* va. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *Herpillus* vulg. — 14) *qui* va. — 15) *vocatur* add. vulg. — om. Gu. 1. — 16) *pro* om. va. — 17) Sic Gu. 1. — *rad. ips. long. serp.* Gu. 2. — Vulg. *rad. eius (ipsius* va.) *longe serp.* — 18) *herbae* om. va. — 19) *duo sunt* va. — 20) Sic Gu. 1. 2. — *long. rad.* vulg. — 21) *et* add. vulg. — om. Gu. 1. — 22) Sic Ar. — *dactilinam* vulg. — *dactylion* Gu. 1. 2. — 23) *altera rotunda* add. va. — 24) Sic Ar. — *Erigonon* vulg. — *Erigonomen a Gr.* pr. — *Erigomon* va. omissis *nomen a Gr.* — 25) Sic Gu. 1. — *a Gr. dic.* vulg. — 26) *herbam* add. vulg. — om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 27) *mater.* Gu. 1. 2. — 28) Sic pr. va. — *psyllius* Gu. 1. 2. — *Psyllion* vulg. — 29) Sic Gu. 1. — *sim. pulicis* Gu. 2. — *pulicis sim.* vulg. — *pulici* va. — 30) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 31) *hoc* om. va. — 32) *ligaturis* va. — *legationibus* Ar. — 33) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *gentilibus* vulg. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. — *prob. apta* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. va. — *et haec* vulg. — *et* om. Ar. — 36) *proficit (enim* add. va.) *fribolicis*, *si bibatur* add. al. va. — 37) Vulg. add. *pungens et retinens*, *vulnerans appropinquantem sibi et adunco dente comprehendens.* Quae om. Gu. 1. 2. Ar. — 38) Sic scripsi e Gu. 1. 2., in quibus est *Strucios.* — Vulg. *Strutius.* — *Struthius* Ar. — 39) *habent* Gu. 2. — 40) *in locis* vulg., sed *in* om. Gu. 1. 2. va. — 41) *Splenos dicta*, *quod splenem auferat* add. Gu. 2. va. Ar. — 42) *Cimiacia* Gu. 1. — 43) *dicta* addidi e Gu. 1. va. — 44) Sic Ar. — *corionem* vulg. — 45) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *cultis* vulg. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Marub.*

57. Cimicia[42], propter similitudinem cimicis dicta[43]. Unde et eam Graeci *κόριον*[44] vocaverunt. Nascitur in locis asperis atque incultis[45].

58. Marrubium[46], quod Graeci prasium[47] dicunt, vocatum[48] propter amaritudinem. Nascitur in campis.

59. Poleium[49], apud Indos pipere pretiosius est[50].

60. Absinthium[51] Graecum nomen, cuius probabilius est, quod in Ponti regione nascitur, unde et absinthium[52] Ponticum nominatur[53].

61. Symphytos[54], Graece dictus, eo quod tantam in radice virtutem habeat[55], ut frusta carnis aspersa in cacabo coagulet.

62. Polypodion herba, cuius radix hirta[56] atque crinita, ut est polypus, ex[57] quo derivatum[58], ut polypodion diceretur. Nascitur in teneris petrarum terris, sive quercis[59] vicinis.

63. Polios a Graecis, a Latinis Omnimorbia, quod multis morbis subveniat. Nascitur in montibus et duris locis[60].

64. Scammonia, quam Latini acridium vocant, herba succo[61] plena, quae[62] colligitur sub cavata radice. Denique terram rotunda[63] cavitate fodiunt, tum[64] suppositis aut cochleis, aut nucis foliis excipitur succus atque siccatus aufertur. Venit autem saepius probabilius[65] ex Mysia Asiae. Huic contrarius atque falsus ex Syria, vel[66] Iudaea.

65. Daucos[67], foliis foeniculi[68] similibus thyrso bipalmis[69].

Citocatia vocata[70], quod ventrem cito depurgat[71], quam vulgus corrupte[72] citocotiam[73] vocant[74].

66. Lappa dicta, quod habeat caulem ingentem per terram dispositam[75]. Haec herba a Graecis *φιλάνθρωπος* vocatur[76], quod vestibus hominum inhaereat ob asperitatem sui. Nascitur iuxta muros.

67. Capillum[77] Veneris vocatum, sive quod elapsos[78] post alopeciam capillos recreat, vel

vulg. — 47) *prassium* Gu. 1. 2. — *basium* Z. — 48) *vocatur* Gu. 2. — om. Z. — 49) Sic Gu. 1. 2. — *Pulegium* vulg. — om. hunc articulum pr. va. — 50) *Habet autem vim thermanticam, calefacit et deducit, extenuat et purgat et digerit* add. vulg., quae om. Z. Gu. 1. 2. (a verbis *apud Indos*) al. — 51) *Absinticum* Gu. 1. — 52) *absinticum* Gu. 1. — 53) Sequuntur vulgo haec: *Est* (*enim* add. va. *autem* al.) *amarum gustu, suave* (*et suavis* va.) *odore, temperamentum corpori praestans* (*praestat* va.), *cuius contusa folia auferendis doloribus vel contusioni* (*contusione* Z. — *ad contusiones* va.) *corporum utilissima comprobantur*, quae om. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 54) *Sipatus* Z. — *Simpatus* Gu. 1. 2. pr. — *simphatus* va. — *symphytos* al. — *symphatum* al. Recepi *symphytos* pro vulg. *symphyton.* — 55) *tant. virt. in rad. hab.* va. — 56) Sic Z. Gu. 1. 2. — *hirsuta* va. — *hispida* vulg. — 57) *a* Z. — 58) *est* add. Z. Gu. 2. — 59) Sic Z. Gu. 1. 2. Est hoc loco secundae declin., ut apud Pallad. genit. *querci* reperitur. — 60) Vulcan. notat in quodam exemplari haec praeterea haberi: *De una radice multas et tenues fibras mittit seminis plenas, in summitate habens quosdam corimbos canescentes odore gravi et subdulci. Succus eius in aqua cocta a serpentibus percussos sanat; sparsa in domo, vel incensa omnes serpentes fugat.* Haec absunt a codd. Z. Gu. 1. 2. editt. pr. va. Ar. In textum recepit Vulcan. et Gothofr. — 61) Sic Gu. 1. — *succi* vulg. — 62) *quod* Z. Gu. 2. — 63) *rotundam* Gu. 1. al. — 64) *tum* om. va., quae exhibet *suppositisque.* — 65) Sic Gu. 1. 2. va. — *probabilius* Z. — *probabilior* vulg. — 66) *vel* pro *atque* (*et* va.) Z. Gu. 1. 2. — 67) Sic Gu. 1. 2. Om. articulum Z. — 68) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *foliis foeniculis, tyrso* etc. — *feniculi* va. — 69) *bipalmi* Ar. — 70) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *dicta* vulg. — 71) Sic Gu. 1. 2. — *depurget* vulg. — *purgat* Z. — 72) *corrupte* om. Z. — 73) *citociam* Gu. 1. — *citicotiam* Z. va. — 74) *vocat* pr. va. — 75) *disposita* Ar. — 76) *vocatur* om. Gu. 1. — 77) *Capillus Ven. Rubia. Anchusa* om. cod. Zittav. — *Capillum* Gu. 2. al. va. quod verum est, sequitur enim *vocatum* pro *vocatus* in Gu. 1. 2. va. Est accusativus. — 78) Sic Gu. 1. 2. va. al. — *delapsos* vulg.

quod capillorum fluores coercet[1], vel quod sit virgulis nigris lenibus cum splendore quasi capilli. Nascitur in aquosis locis.

68. Rubia[2] dicta, quod radix eius sit rubra[3], unde et colorare lanas perhibetur. Est[4] et utilis pulvis ex eius radice factus, sive in cibum sumptus, sive potui datus ad eos, qui rabiem patiuntur.

69. Anchusa, cuius radix contrita digitos inficit. Est enim colore sanguineo, unde etiam pictoribus ad purpuram efficiendam usui[5] est.

70. Chamaeleon, quae Latine viscarago[6] vocatur, eo quod viscum gignat, in quo haerent aves, quae descenderunt ad escam propria voluntate[7].

71. Cicuta[8], propter quod in thyrso geniculato[9] nodos habeat[10] occultos, ut canna, sicut[11] dicitur fossa caeca, quae occulta est. Haec potui data interficit. Hanc in carcere Socrates bibit[12] et exspiravit. Persius: *dicere*[13] *sorbitio, tollit quem*[14] *dira*[15] *cicuta.* Haec dum hominibus venenum sit[16], capellas efficit pingues.

72. Trifolium est[17], quod[18] Graeci *τρίφυλλον* vocant, quod foliis trinis sit[19] per singulas adnationes[20].

73. Phlomos[21], quam Latini herbam lucernarem[22] vocant, ab eo quod ad lychnia[23] facit[24]. Eadem et lucubros, quod lucem praebeat umbris.

74. Pyrethron Graece dicta, quod[25] habeat radicem incendiosam atque coacervantem[26].

75. Althea malva agrestis, sive malvae viscus, sed althea, quod in altum surgit[27], et[28] viscus, quia glutinosa est[29].

76. Origanum[30], quod Latine colena[31] interpretatur[32], propter quod infusum[33] coloret vinum[34].

77. Tithymallum[35], sumpsit vocabulum[36], quod comam foliorum[37] ad radium solis circumacta[38] convertit[39]. Nam Graeci solem *τιτᾶνα*[40] vocant, *μαλλὸν*[41] comam, ex quo confectum est, ut tithymallum diceretur. Huius species septem diversis locis[42] nascentes.

78. Strychnos[43], quae Latine herba salutaris vocatur[44], propter quod dolorem capitis et stomachi incendium mitigat. Idem[45] et uva lupina propter[46] semen eius[47] uvae simile[48].

1) *coerceat* Gu. 1. al. va. — 2) *Rubeia* pr. — *Bubrica* Gu. 1. — 3) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *rubea* vulg. — 4) *Est et . . patiuntur* om. Gu. 2. pr. Ar. — *Est enim* va. — 5) *usus* Gu. 1. 2. va. — *effingendam* pro *efficiendam* Ar. — 6) *viscara* Z. — *vascarago* Gu. 2. pr. va. — 7) Sic Gu. 1. 2. — *propr. vol. desc. ad esc.* vulg. — *descendunt* pr. va. Ar. — *descendit* Z. — 8) Hunc articulum om. Z. — 9) Sic Ar. — *geniculatos* vulg. — 10) *habet* va. — 11) *sicut* pro *sic* Gu. 1. al. va. — 12) *Socr. bib. in carc.* va. — 13) Sic Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *Persius dicit.* Locus est Sat. IV, 2. — 14) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quem tollit* vulg. — 15) *dirae* va. — *dura* Gu. 1. — 16) *sit* va. Ar. — 17) *est* om. Z. Gu. 2. va. — 18) *quam* Z. Gu. 2. va. — 19) Sic Gu. 1. 2. — *sit fol. trin.* vulg. — 20) Sic Ar. — *annotationes* vulg. — Vulcan. coniecit *adnodationes.* — 21) *Flominos* Z. — 22) Sic Gu. 1. 2. al. — *lucernalem* vulg. — 23) Sic Ar. — *licinia* Gu. 1. va. — *lacinia* Gu. 2. — *alumina* Z. — *lucinium* vulg. — 24) Sic Gu. 1. — *faciat* Z. Gu. 2. al. va. — *proficiat* vulg. — 25) *eo quod* Z. — *ab eo quod* va. — 26) *coacerbantem* Z. va. Addunt praeterea iidem libri haec: *est enim utilis in cytera, praegrandis* (*purgandis* va.) *a flegmis* (*flegmate* va.) *capitibus hominum.* — 27) *surgat* al. va. — 28) *et* om. va. — Vv. *et viscus . . Tithymallum . . . nascentes* om. Z. — 29) Edit. va. addit: *nascitur in locis humectis. Cuius radices adcoctae mixtae porcino adipi ad sublevandum dolores vel tumores vulnerum valde utilis comprobatur.* — 30) *Origano* Gu. 1. 2. — 31) *colerina* Gu. 1. 2. — *colora* al. ap. Vulcan. — 32) *dicitur* va. — 33) *infusa* Gu. 1. al. — 34) Al. add. *haec autem herba calida est, deducit etiam phlegma et mingitur.* — 35) Praecedunt in edit. va. haec: *Titimallus nascitur in locis humectis, utilis in confectione ad purganda onera ventris. Titimallum* etc. — 36) Sic Gu. 1. — *voc. sumps.* vulg. — 37) Sic Gu. 1. 2. — *folior. com.* vulg. — 38) *circumactam* Gu. 1. — 39) Sic Gu. 1. — *convertat* vulg. — 40) *titan* (ut Gu. 1. 2. pr.)

79. Polygonos[49], quam Latini herbam sanguinariam vocant, quod[50] missa in nares[51] sanguinem moveat.

80. Ambrosia, quam Latini apium silvaticum vocant. De qua Virgilius[52]:

Ambrosiaeque comae divinum[53] *vertice odorem*
Spiravere[54].

Apiacon[55], quod eius flores[56] maxime apes[57] appetunt[58].

Portulaca *.

81. Rosmarinum[59], quam Latini ab effectu herbam salutarem vocant: folia[60] foeniculi similia[61] atque aspera, et rotatim terrae prostrata.

Colocasia *[62].

82. Mantha agrestis, quam Graeci καλαμίθην, nostri vulgo nepetam[63] vocaverunt, maioris virtutis et vehemens[64] in calore.

83. Genicularis herba substernitur[65] ob scorpionum vim repellendam.

Gladiolus, quod sit foliis gladii similibus, cubitali thyrso[66], floribus purpureis.

84. Verbascum *[67].

Agaricum, radix vitis albae[68].

Calamitis *.

Lappa *.

Lappago *.

Beneola *.

Orcibeta *.

Myrobalanum *[69].

Asphodelus[70], quam Latini a colore albutium[71] vocant.

85. Squilla[72], quod nocens sit, de qua superstitio gentilium dicit[73], quod, si integra ad limen suspendatur, omnia mala fugat.

86. Chamaepitys a Graecis dicta, quod terrae adhaereat, et odorem pini habeat. Hanc Latini cucurbitularem vocant, quod ex parte odorem cucurbitae referat.

Staphysagria amoenis[74] nascitur in locis[75].

solem va. — 41) *mallonem* Gu. 1. 2. pr. va. — 42) *div. in locis* Gu. 2. al. va. — 43) *Stringos* va. — 44) *vocata* Gu. 2. — 45) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *Eadem* vulg. — 46) *propter quod* Z. al. — 47) *eius* om. va. — 48) *uvae seminibus similetur* Z. — 49) Sic scripsi e Gu. 1., in quo est *Polignos* — Gu. 2. *Pilologonos* — *Polygonus* Z. Ar. — 50) Vulg. *propter quod*, sed *propter* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 51) Sic Gu. 1. — *in naribus* vulg. — 52) Aen. I, 407. — 53) *divinae* Z. — 54) *odore aspir.* Z. — *odorem adsp.* Gu. 2. al. va. pr. (*asp.*) — 55) *Apiaco* Gu. 1. 2. — *Apiacon* Ar., idque recepi pro vulg. *Apiacum*. — 56) Sic Gu. 1. — *flores* (*florem* Gu. 2.) *eius* vulg. — 57) Sic Gu. 1. va. — *apes max.* vulg. In cod. Zittav. desunt hi articuli: *Apiacom*, *Rosmarinum*, *Mantha*, *Genicularis herba*, *Gladiolus*, *Agaricum*, *Asphodelus*. — 58) Edit. va. add. *Eadem et porcillata*. — Gu. 1. *Porcillata, rosm.* — Gu. 2. *Porcilaga, rosm.* Lege *Portulaca* cum defectus signo, quod posui. — 59) *Rosmarinus* Arev. — 60) Vulg. *cuius folia*, sed pron. om. Gu. 1. 2. va. — 61) *sunt sim.* vulg., sed *sunt* om. Gu. 1. 2. va. — 62) *Colocasia* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 63) Sic Gu. 2. va. Ar. — *neptam* Gu. 1. — 64) *vehementis* Gu. 1. va. — 65) *sustern.* Gu. 1. — 66) Sic Gu. 1. 2. Ar. va. — *cubitalis*, omisso *thyrso* vulg. — 67) *Verbascum* (*eadem et verbascum* va.) addidi e Gu. 1. 2. Ar. va. — 68) *eadem et mirobalanum* add. va. — 69) Ad vv. *Calamitis*, (*Calamites* Z. Gu. 2. Ar. — Z. add. *albae*) *Lappa* (*lampa* Gu. 2.), *Lappago* (*Lapago* Ar.), *Lapella*, *Beneola* (Sic Ar. — *Veneola* Z. Gu. 1. 2.), *Orcibeta* (*Orciveta* Z.), *Myrobalanum* (om. h. l. va., quum supra id legatur in hoc libro) defectus signa posui cum Arevalo, quum interpretationes desint in codd. — 70) *Asoolidum* Z. — *Affodilos* Gu. 1. 2. va. — 71) *alluctium* Z. — *albucum* Ar. — 72) *Scilla* Z. Ar. va. — 73) *dicit sup. gent.* va. — 74) Articulos *Chamaep.* et *Staphysagria* om. Z. — *Caumipetos* Gu. 1. — *Cacompipetos* Gu. 2. — *Camipedos* va. — 75) Sic Gu. 1. — *nascitur am.*

87. Asplenos [1] dicta, quod splenem auferat, sive scolopendios [2], eo quod folia ipsius scolopendro animali sunt similia. Nascitur in humidis petris [3].

88. Volvus [4] appellatus, quod sit radix eius volubilis [5] et rotunda [6].

Stoechas in insulis Stoechadibus nascitur, unde et [7] nuncupatur.

89. Cyclaminos [8] dicta Graece [9] a quodam, qui *Κύκλος* vocatus est, qui primus virtutem huius herbae invenit, sive quod [10] habeat radicem rotundam. Graeci enim *κύκλον* [11] rotundum [12] vocant. Cuius radix [13], aut succus si vino fuerit admixtus, ebrios facit. Nascitur in locis silvosis [14] et agris.

90. *Ἄμπελος λευκή* [15], sive brionia, quam Latini vitem albam vocant, vel a qualitate coloris, vel quod eius radix [16] contrita et corpori infricata teneriorem et candidiorem cutem reddat. Nam et succus baccarum eius lac uberibus siccis reddit [17].

91. *Ἄμπελος μέλαινα*, id est vitis nigra, eademque [18] labrusca: folia hederae similia, in omnibus maior, quam ipsa [19] vitis alba: baccas [20] similiter habens, quae [21] immaturitate nigrescunt [22], unde et vocabulum sumpsit.

92. Viticella [23] vero [24] herba a Latinis appellata, quod sicut vitis quicquid [25] proximum habuerit, apprehendat corymbis, quos annulos appellamus.

93. Buphthalmos [26] florem habet croceum, oculo similem. Unde et [27] a Graecis nomen accepit. Est autem caule molle, foliis coriandri similibus. Nascitur iuxta muros civitatum.

94. Phlomos, quam [28] Latini verbascum appellant [29], quarum altera est masculus [30], albidioribus foliis atque angustioribus, altera femina, foliis latioribus atque nigris [31].

95. Ferula vocata a medulla. Nam [32] illam [33] Varro tradit esse ferulae medullam, quam apoderon [34] Graeci vocant. Nonnulli [35] a feriendo ferulam dicunt. Hac [36] enim pueri et puellae vapulare [37] solent: huius succus galbanum est.

96. Papyrum dictum [38] quod igni et cereis est [39] aptum, *πῦρ* enim Graeci ignem dicunt.

Iuncus [40], eo quod iunctis radicibus haereat.

97. Scirpus, quo [41] tegetes texuntur [42] sine nodo, de quo Ennius:

Quaerunt in scirpo, soliti quod [43] dicere, nodum.

locis Gu. 2. — *nasc. locis am.* pr. va. — *nascitur in loc. am.* vulg. — Al. add. *hoc est herba quinque digitorum: huius semen commasticatum humorem nimium capitis deducit gustu amarum. Nascitur* etc. — 1) Sic Ar. — *Splenos* Gu. 1. 2. pr. va. — *Splenus* Z. — *Splenion* vulg. — 2) *scolpedrios* Z. — *scolopendios* Gu. 1. 2. pr. va. — 3) Al. add. *nec caulem, nec florem, nec semen habet, folia ipsius in superficie viridia sunt, subter rufa et damnosa, splenem curat.* — 4) *Uvolvus* Gu. 1. — *Vulvus* va. — *Bulbus* Ar. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. — *quod rad. eius vol. sit* (*sit* om. va.) vulg. — 6) *rotundus* Gu. 2. — 7) *et* om. va. — 8) *Cyclaminus* Ar. — 9) Sic Gu. 1. — *Graece dicta* vulg. — 10) *talis herba* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 11) *cicla* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 12) *rotundam* pr. — om. Z. — 13) *radix* om. Gu. 1. — 14) Sic Z. Gu. 1. 2. — *silv. loc.* vulg. — 15) Om. hunc articulum Z. — *Calamitas Amp.* va. — 16) *radix eius* va. — 17) *sed et folia eius aqua calida madefacta sanguinem vel humorem ex percussione corporis aspergit* add. ed. va. — 18) *que* om. Gu. 1. — 19) *ipsa* om. Z. Gu. 2. va. Ar. — 20) *vel ramos* add. Z. va. — *bacas* Gu. 2. va. — 21) *baccae* add. vulg. — om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 22) *nigrae sunt* Gu. 1. — 23) *Viticellina* va. — 24) *vero* om. Gu. 2. pr. Ar. — 25) *quid* Gu. 1. — 26) Articulos *Buphthalmos* et *Phlomos* om. Z. — *Butalmon* Gu. 1. va. — *Buptalmon* Gu. 2. — 27) *et* om. Ar. — 28) *quem* Gu. 1. 2. — 29) Sic Gu. 1. — *vocant* vulg. — 30) *est* om. va. — 31) *nigris atque lat.* va. — 32) *est* add. Z. — 33) Sic Ar. — *illa* Gu. 1. — *illi* va. — *milium* Z. — *ilum* vulg. — 34) Sic Ar. — *appodelon* vulg. — *opodelon* al. ap. Goth. — 35) *autem* add. Z. — 36) *Hoc* va. — *de hac* Z. — *ad hanc* Gu. 1. 2. — 37) *vapulari* va. — 38) *Papyrus dictus* Ar. — 39) *sit* va. — 40) *dicitur* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. pr. — 41) *a quo* vulg., sed

Et in proverbio [44]: *Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quaerit.*

98. Fucus, genus herbae est, de qua tingitur vestis, dicta, quia mentitur alienum colorem, unde et [45] Virgilius [46]:

Discet [47] *mentiri lana colores* [48].

99. Alga nascitur in aquis stantibus. Ita [49] denique nomen sumpsit ab algore aquae, vel quod alliget [50] pedes, quia crassa est, foliis aquam ex parte superantibus.

100. Ulva [51] et typhus herbae circa [52] fontes et paludes stagnisque [53] nascuntur. Ex quibus ulva, id est alga mollis et quodammodo fungus, dicta ab uligine.

101. Typhus vero, quae se ab aqua [54] inflat. Unde etiam ambitiosorum et sibi placentium hominum tumor typhus dicitur.

102. Carix [55] herba acuta [56] et durissima, sparto similis, de qua Virgilius [57]:

Et carice pastus acuta.

103. Spartus frutex virgosus sine foliis ab asperitate vocatus. Volumina enim funium, quae ex eo fiunt, aspera sunt.

104. Gramen a situ potius dictum, quod plurimis [58] agrorum sit. Unde illud Graeci ἀγρῶστιν [59] dicunt [60], licet omnis herba gramen vocetur [61], ab [62] eo, quod germinetur [63], sicut robur omnis ligni cutis et species [64] ab eo, quod sit [65] firmissima.

105. Filix dicta a singularitate folii [66]. Denique [67] ex una virgula altitudine cubitali una scissa folia gignitur [68] replicata [69], velut pinna [70].

Avena *.

Lolium *.

106. Zizania [71], quam [72] poetae semper infelix lolium dicunt, quod sit inutile et infecundum.

107. Foenum dictum, quod ab eo [73] flamma nutritur, φῶς enim flamma est.

Manipulum dicimus fascem foeni. Et dictum manipulum [74], quod manum impleat.

a om. Gu. 1. — 42) Sic Ar. — *segetes teguntur* vulg. Cfr. Fest. de verb. signif. fragm. v. *Scriptum* vel, quod rectius est *Scirpus*, ut emendarunt VV. DD. p. 257. Vol. II. Gramm. Lat. ed. Lindem. — 43) Sic Ar. e Festo. — *soliti quid* vulg. — *quod sol.* Z. Gu. 3. 4. va. — 44) *proverbiis* Gu. 2. — 45) *et* om. Z. — 46) Locus est Eclog. IV, 42. — 47) *dicit* prioribus annexum exhibent codd. Z. Gu. 1. 2. — 48) *coloris* Gu. 1. — 49) *Itaque* Z. — 50) *alligat* va. — 51) *Ulva, Typhus* et *Carix* om. cod. Zittav. — 52) *quae circa* Ar. — *quae in pal.* va. — 53) *stagna* Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. Ar. — *aquis* vulg. — 55) *Carex* Ar. — 56) Sic Gu. 1. 2. — *acuta herba* vulg. — 57) Georg. III, 231. — 58) Sic Gu. 1. — *plurimus* va. — *plurium* Z. — *plurimorum* vulg. — 59) *agrestem* Gu. 1. 2. va. — *agreste* pr. — 60) Sic Gu. 1. 2. — *vocaverunt* vulg. — 61) *vocatur* va. — 62) *ab* om. Z. — 63) *germinet* va. — 64) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *spec. et cutis* vulg. — *omne lignum, licet sit et species, ab eo* Ar. — 65) *sit* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 66) Sic Gu. 1. — *a sing. fol. dicta* vulg. — 67) *deinde* va. — 68) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *gignit* vulg. — *unum scissum folium gignitur* Z. al. va. — 69) Sic Ar. — *resimplicata* vulg. — 70) *pena* Gu. 1. — *penna* Gu. 2. al. His annectuntur tituli *Avena. Lolium* in Gu. 1. 2. va. Ar., apud quem al. exhibent: *Avena per v literam herba est, per b vero lorum, quo equi retinentur. Avena herba seminalis segeti similis. Virgilius: urit enim lini campum seges, urit avenae. Ponitur et pro calamo aliquoties. Lolium herba amarissimi seminis.* — 71) *Zizania* et *Foenum* om. Z. — 72) Sic Gu. 1. va. — *quae* Gu. 2. — *quod* vulg. — 73) *ab* addidi e Gu. 1. 2. — 74) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *dictus manipulus* vulg. — Ad *foenum* addunt al. ap. Arev. *Fenum, quod est palea, per e solam scribendum: foenum, quod est lucrum, per o et e scribitur.*

CAP. X. *De oleribus.*

1. Hortus nominatus [1], quod semper ibi aliquid oriatur. Nam cum alia terra semel in anno aliquid creet [2], hortus nunquam sine fructu est.

2. Olus ab alendo dictum, eo quod primum homines ab oleribus alerentur, antequam fruges et carnes ederent. Tantum enim pomis arborum, vel [3] oleribus alebantur, sicut animalia herbis.

3. Caulis est generaliter herbarum et olerum medius frutex, qui vulgo thyrsus dicitur, quod a terra sursum conscendat, a [4] quo derivatum est, ut specialiter quoddam genus olerum caulis diceretur, quia thyrsus ipsius amplius caeteris oleribus coalescit, id est crescit. Est autem [5] generale nomen. Omnis enim frutex caulis [6].

4. Cyma dicitur quasi coma. Est enim summitas olerum, vel arborum, in qua vigens virtus naturalis est [7].

5. Malva ex parte Graeco vocabulo appellatur ἀπὸ τοῦ μαλάσσειν, eo quod molliendi alvum solvendique naturam habeat. Cuius succo [8] si quis se oleo mixto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia eius ex oleo trita et imposita scorpionibus, creduntur afferre torporem.

6. Pastinaca vocata, quod eius radix [9] praecipuus pastus sit hominis. Est enim odoratu [10] iucunda, cibo delectabilis.

7. Rapa dicta a rapiendo, id est comprehendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior, et folio tenui.

8. Napus a similitudine rapae vocatus, nisi quod foliis latior et radicis eius gustus [11] subacrior est. Nominis autem affinitas in utrisque inde pene communis, quia utriusque [12] semen in alterum vicissim mutatur. Nam rapa in alio solo, ut Aemilianus [13] ait, per biennium mutatur in napum [14], alio vero napus transit in rapam.

9. Napocaulis ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum sit sapore napo similis, non in radice, sed in thyrso [15] conscendit, ut caulis.

Sinapis appellatur, quod [16] foliis [17] sit similis napis.

10. Raphanum Graeci [18], nos radicem vocamus, eo quod totus deorsum [19] nititur, dum olera reliqua [20] in summa magis prosiliant: cuius semine macerato quisquis suas [21] manus infecerit, serpentes impune tractabit. Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescit [22]. In cibo quoque venenis [23] resistit [24]. Nam contra venena radices, nuces, lupini, citrum, apium prosunt [25], sed contra futurum, non contra acceptum venenum. Unde et apud veteres ante alias epulas haec solebant mensis apponere [26].

1) *nominatus* Gu. 1. va. — *nominatur* vulg. — 2) *creat* Gu. 2. va. — 3) *vel* pro *et* Gu. 1. 2. va. Ar. — 4) a pro *ex* Gu. 1. 2. — 5) *Etenim gen.* va. — 6) al. add. *frutex caulis dicitur. Caulium autem sunt genera quinque, id est Cumanum, Pompeianum, Arcinum, Sabellicum, Brutium.* — 7) *est* om. Gu. 2. — 8) *sucus* Gu. 2. — 9) Sic Gu. 1. 2. — *radix eius* vulg. — 10) *ab odor.* Gu. 1. — 11) Sic Gu. 1. 2. va. (*gustu.*) — Vulg. *radicis gustu subacr.* — 12) Sic Gu. 1. 2. — *utrumque* vulg. — 13) Locus est ap. Pallad. VIII, 2. — 14) *in napo* Gu. 2. — 15) *thyrsum* Gu. 2. Ar. — 16) *eo quod* va. — 17) *folii* Ar. — 18) *Graece est* Gu. 2. — 19) Sic Gu. 1. 2. va. — *deors. totus* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *rel. ol.* vulg. — 21) *suas* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 22) *albescat* Gu. 2. — 23) *veneno* al. pr — 24) Sic Gu. 1. 2. — *obsistit* vulg. — 25) *citr. pros. et ap.* va. — *huius radices* supra Arev. — *nucis* Gu. 1. — *ruta* post *apium* add. Gu. 1. al. — 26) *haec solebant — apponi* Ar. — 27) *est* om. va. — 28) *exsuperat* va. — 29) *est* om. Gu. 2. va. — 30) *sarralium* Gu. 1. 2. — 31) *eo* om. Gu. 2. va. — 32) *dorsus* va. — 33) *et intubus* om. va. —

11. Lactuca dicta est[27], quod abundantia lactis exuberet[28], seu quia lacte nutrientes feminas implet. Haec et in viris Veneris usum coercet.

Lactuca agrestis est[29], quam sarraliam[30] nominamus, eo[31] quod dorsum[32] eius in modum serrae est.

12. Intubus Graecum nomen est. Et intubus[33], quod sit intus[34] tophus. Cepa vocatur, quia non est aliud[35], nisi tantum caput.

13. Ascalonia nuncupata ex una urbium Palaestinae, quae Ascalon dicitur, unde prius[36] advecta est.

14. Allium dictum, quod oleat.

Ulpicum appellatum, quod allii odorem habeat.

Phaselos[37] vocari aiunt a Phaselo insula Graeciae, ubi non procul mons Olympus est.

15. Porrum, cuius genera duo[38], capitatum et sectile[39], sectile parvum, capitatum maius[40].

Beta apud nos oleris genus, apud Graecos litera[41].

Blitum genus oleris, saporis evanidi, quasi vilis beta.

16. Cucumeres quod sint interdum saporis[42] amari, qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur.

Cucurbita *.

Apopores *.

Pepo *.

Melipepo *.

Ocymum. Graeca nomina sunt et origo eorum Latinis incerta[43].

Olus molle *.

Atriplex *.

Brassica[44].

Olysatrum *.

17. Nasturtium sapor appellavit, quod acrimonia sui nasum torqueat.

18. Fungi, quod aridi ignem acceptum concipiant, φῶς enim ignis est, unde et esca vulgo dicitur, quod sit fomes ignis et nutrimentum. Alii dicunt fungos vocatos, quod sint ex eorum genere quidam interemptorii, unde et defuncti.

19. Tubera tumor terrae prodit, eaque causa nomen illi dedit.

Volvi[45] dicti[46], quod sint volubiles et rotundi.

Asparagus, quod spinosus et asper sit[47], ut[48] frutex eius, ex quo gignitur.

34) Sic Gu. 1. 2. va. — *intus sit* vulg. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *non aliud est* vulg. — 36) *primum* va. — 37) *Phaselum* Arev. — 38) Sic Gu. 1. 2. — *duo gen.* vulg., quae add. *sunt*, quod om. Gu. 1. 2. va. — 39) *capitatus et sectilis* Gu. 2. va. — 40) Sic Gu. 1. — *Capitatum melius*, *sectile parvulum* vulg. — *sectilis parvus*, *capitatus maior* Gu. 2. va., quae edit. om. *sectile parvum* — *maius* pro *melius* Gu. 1. pr. — 41) *est* add. vulg. — om. Gu. 1. 2. — 42) *saporis* addidi e Gu. 1. — 43) Vv. *Cucurbita*, *Apopores* (*Appoperes* Gu. 1. — *apoperes* pr.) [*sane* add. h. l. Gu. 1. 2. pr. va.] *Pepo*, *Melipepo* (*Mellipepo* Gu. 1. 2. pr.) *Ocymum* (*Ocinum* Gu. 1. 2. va.) *Graeca nomina sunt et* (om. al.) *origo eorum incerta* add. Gu. 1. 2. pr. va. Ar., qui om. vv. *Graeca . . incerta.* — 44) *Brassica id est acanthi, id est vitis alba. Olisatrum genus herbulae Latinae* al. add. — 45) *Bulbi* Ar. — 46) Sic Gu. 1. — *appellati* vulg. — 47) Sic Gu. 1. — *quod sit spinosus et asper* Ar. — *quod spinosa et aspera sit* Gu. 2. — *quod sit spinosa et aspera* vulg. — 48) Sic Gu. 2. — *et* vulg. — om. Ar.

20. Capparis nomen sumpsisse videtur a Graecis[1], quod habeat in summitatibus rotunda[2] seminum capitella.

Armoraca[3], hoc est lapsana.

Lapisthus, lapatum[4]. Haec in cibo sumpta stomachum confortat, venerem reprimit.

Carduus[5].

21. Eruca, quasi urica, quod ignitae sit virtutis, et in cibo saepe sumpta Veneris incendium moveat. Huius species duae, quarum altera usualis, altera agrestis, acrioris virtutis, utraque tamen Veneris usum commovens[6].

CAP. XI. *De odoratis oleribus.*

1. Apium dictum, quod ex[7] eo apex, id est caput antiquorum triumphantium coronabatur . Hercules autem hanc herbam primus capiti circumtulit[9]. Nam nunc[10] populum ferebat capite[11], nunc oleastrum, nunc apium. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Eius[12] generis[13] sunt petroselinon, hipposelinon et oleoselinon[14].

2. Petroselinon vocatum, quod sit similis[15] apio, et nascatur[16] in petris montibusque praeruptis, quod nos petrapium dicere possumus. Σέλινον[17] enim[18] Graece apium dicitur, sed est[19] summum ac probabile Macedonicum[20], gustu suave, et odore aromatico.

3. Hipposelinon dictum[21], quod sit durum et austerum.

Oleoselinon, quod mollius[22] folio et caule tenerum.

4. Feniculum Latini vocant, quod eius thyrsi, aut[23] radicis succus acuat visum oculis[24]: cuius virtus traditur, quod[25] serpentes annuam senectutem eius gustu deponant. Hoc olus Graeci μάραθρον vocant.

5. Ligusicium[26] a regione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria, odore aromatico, et[27] gustu acri[28].

6. Aneson, Graeci ut dicunt[29], sive, ut Latini, anisum[30], herba omnibus cognita, acerrime fervens, mictualis.

Anethum *.

Cuminum *[31].

7. Coriandrum ex Graeco nomine sumptum, quod illi κόριον vocant. Cuius semen in

1) Sic Gu. 1. 2. — *a Gr. nom. sumps. vid.* vulg. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. — Vulg. *rot. in summ.* — *capitula* Gu. 2. al. va. — 3) Sic scripsi cum in Gu. 1. pr. va. sit cum vulgata *Arboraca* — *Arboracea* Gu. 2. — 4) Sic Ar. — Vulg. *Lapistrus, Lapatium.* — Gu. 1. *lapistra, lapatia* — Gu. 2. *Lappatica*, omisso *Lapistrus. Lappatica* exhibet etiam va. — 5) *Lapistrus. Carduus* Gu. 2. Sequuntur vulgo haec: *genus herbae spinosae. Huius natura mordax et cum austera est mollis. Frigidus et indigestus succus eius alopecias curat.* Quae om. Gu. 1. 2. Ar. — 6) Sic Gu. 1. — *commov. us.* vulg. — *commovent* va. — 7) *ex* om. Z. — 8) *ant. coron. triumph.* va. — 9) *circumdedit* Z. — 10) *tunc* va. — 11) Sic Gu. 1. — *cap. praeferebat* vulg. — *cap. praef. popul.* Gu. 2. — *capiti popul. praef.* va. — 12) *cuius* Z. — 13) *genera* va. — 14) *petrosileon, hipposileon, oleosileon* Gu. 1. 2. pr. va. — 15) Sic Gu. 1. 2. — *simile* vulg. — *simile sit* Z. — 16) *nascitur* Gu. 1. 2. va. — 17) *Silenum* Z. Gu. 1. 2. pr. — *Selinum* Ar. — 18) *enim* om. Z. — 19) *est* om. va. — 20) *Macedonium* Gu. 1. — 21) *dictum* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. va. — *Imposileon* Gu. 1. 2. — 22) *mollior* Z. Gu. 2. pr. va. — *sit mollior* va. — 23) *aut* pro *seu* Gu. 1. — 24) *oculis* addidi e Gu. 1. 2. — 25) Sic Gu. 1. — *ut* vulg. — 26) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Ligustinum* va. — *Liguritium* vulg. — *Ligurium* edit. Goth. — 27) *et* om. va. — 28) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *acre* vulg. — *acriori* Z. — 29) Sic Gu. 1. 2. — *ut Gr. dic.* vulg. — *ut dic. Gr.* va. — 30) Sic Ar. — *anesum* vulg. — 31) Vv. *mictualis. Anethum. Cuminum* (*ciminum* codd.) addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 32) *vino dulci* Z. — *dulce vinum* Gu. 1. 2. — 33)

dulci vino[32] datum proniores reddit[33] in Venerem, si supra modum dederis, amentiam nutrit[34]. Canos etiam ex coriandro infici traditum est.

Abrotanum *.

Caerefolium *[35].

8. Ruta dicta, quod sit ferventissima. Cuius altera agrestis atque virtute acrior, sed utraeque ferventissimae comprobantur[36]. Hanc venenis repugnare docent mustelae[37], quae dum cum serpente dimicaverint[38], cibo eius armantur.

Salvia *[39].

9. Inula, quam alam rustici[40] vocant, radice aromatica, odoris summi, levi acrimonia.

Menta[41], huius genera VI. sunt[42].

LIBER XVIII.

CAP. I. *De Bellis.*

1. Primus bella intulit Ninus Assyriorum rex. Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanae societatis foedus irrumpens exercitus[43] ducere, aliena vastare, liberos populos aut trucidare, aut subiicere coepit[44], universamque Asiam usque ad[45] Libyae fines nova servitute perdomuit. Hinc etiam[46] studuit orbis[47] in mutuo sanguine alterna grassari caede[48].

2. Quatuor autem genera sunt[49] bellorum, id est iustum, et iniustum[50], civile, et plus quam civile. Iustum bellum est, quod ex edicto[51] geritur[52] de repetitis rebus[53], aut propulsandorum hostium causa. Iniustum bellum est, quod de furore, non legitima ratione[54] initur. De quo in Republica Cicero dicit[55]: *Illa iniusta sunt bella*[56], *quae sine causa suscepta*[57] *sunt.*

3. *Nam extra ulciscendi, aut propulsandorum hostium causam*[58], *bellum geri iustum*[59] *nullum potest.* Et hoc idem Tullius parvis[60] interiectis subdidit[61]: *Nullum bellum iustum habetur, nisi denuntiatum, nisi indictum*[62], *nisi de repetitis rebus*[63]. Civile bellum

reddat va. — 34) *mittit* va. — 35) Vv. *Abrot. Caeref.* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 36) Sic Z. Gu. 1. 2. (*utraque*) al. va. (*utraque ferventissima.*) — Vulg. *utraque ferventissima comprobatur.* — 37) Sic Gu. 1. — Vulg. *mustelae doc.* — 38) *dimicaverunt* Z. — 39) *Salvia* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 40) Sic Gu. 1. — *rustici voc. alam* Gu. 2. — *rust. alam* Ar. va. ed. Goth. — *rustici alant* vulg. — 41) *Menta . . . odorif.* om. Z. — Vulg. add. *genus herbae odoriferae* quae om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 42) *cuius generis sex sunt* Gu. 1. — *huius genera sex sunt* Gu. 2. — *et sunt huius gen.* VI. Z. — 43) *exercitum* Z. — 44) *coepit* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 45) *et* Z. — 46) *iam* pr. — 47) *urbes* Z. al. — *orbem* Gu. 1. — 48) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *grass. alt. caede* vulg. — *alt. caede gr.* Z. va. — 49) Sic Z. Gu. 1. — *qu. autem sunt gen.* vulg. — *quat. sunt aut. gen.* va. — 50) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 51) Sic Gu. 1. 2. al. — *praedicto* vulg. — 52) *inger.* Z. — 53) Sic Gu. 1. — *reb. rep.* vulg. — 54) *de legit. rat.* vulg., sed *de* om. Gu. 1. 2. al. — 55) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *dicit Cic.* vulg. Locum Ciceronis e Rep. assignavit Orell. Lib. III. c. 23, 35. 18. fragm. — 56) Sic Gu. 1. — *ini. bella sunt* vulg. — 57) Sic Z. Gu. 1. — *quae sunt sin. causa susc.* vulg. — 58) *causa* Z. pr. va. — 59) Sic Gu. 1. 2. 3. — *bell. iust. ger.* vulg. — *iustum* om. Z. — Praeterea notandum est, neque Arevalum, neque Orellium verba: *Nam . . potest* Ciceronis habuisse, quod tamen ita esse et Tulliana horum verborum elegantia et superiora §. 2., quae sua fecit Isidorus, satis docent. Vulcanius ea pro Ciceronianis recte habuit. — 60) *paucis* va. — 61) *sub* [*di*] *dit* (sic) Orell. l. c. — 62) *dictum* Gu. 2. al. pr. — 63) *alias*

est inter cives orta seditio et concitati[1] tumultus, sicut inter Syllam et Marium, qui bellum civile invicem in una gente gesserunt.

4. Plus quam civile bellum est[2], ubi non solum cives certant[3], sed et cognati, quale actum est inter Caesarem et Pompeium, quando[4] gener et socer invicem dimicaverunt. Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicavit, et pater adversus filium arma portavit. Lucanus[5]:

In fratrem ceciderunt praemia fratris[6].

Item[7]:

Cui[8] *cervix caesa parentis*
Cederet.

5. Bella itaque dicuntur interna et[9] externa, servilia, socialia, piratica. Nam piratica bella sunt manus sparsa latronum[10] per maria[11] mioparonibus[12], levibus et fugacibus, non solum navium[13] commeatus[14], sed etiam insulas provinciasque vastantibus[15]. Quos[16] primum Gneus[17] Pompeius post multam vastationem, quam terra marique diu egerat[18], mira celeritate compressit[19] ac superavit.

6. Sicut autem bellum vocatur, quod contra hostes agitur, ita tumultus, qui[20] civili seditione[21] concitatur. Nam seditio est dissensio civium, dicta, quod seorsum[22] alii ad alios eunt[23]. Alii aestimant[24] dissensionem animorum seditionem vocari, quam Graeci διάστασιν vocant.

7. Quo[25] autem differat[26] utrumque, Cicero[27] docet: *Potest enim*, inquit, *esse bellum, ut tumultus non sit. Tumultus autem esse sine bello non potest*[28]. *Quid est enim aliud*[29] *tumultus, nisi perturbatio tanta, ut maior*[30] *timor oriatur? Unde etiam tumultus dictus*[31], *quasi timor multus. Gravius autem esse tumultum, quam bellum*[32]. *Nam in bello vacationes*[33] *valent, in tumultu non valent.*

8. Differt autem bellum, pugna et praelium. Nam bellum universum dicitur, ut Punicum. Huius partes[34] sunt pugnae[35], ut Cannensis, Trebiensis[36]. Rursus[37] in una pugna multa sunt praelia[38]. Aliud enim est[39] in[40] cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie[41]. Bellum igitur est totum, pugna unius diei, praelium pars pugnae est.

9. Bellum antea[42] duellum vocatum, eo[43] quod duae sunt dimicantium partes[44], vel quod alterum faciat victorem, et[45] alterum victum. Postea mutata litera[46] dictum[47] bellum.

est latrocinium add. Z. — 1) Sic Z. Gu. 1. 2. 3. al. — *concitatio* vulg. — 2) *est bellum* Z. — 3) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *concertant* vulg. — 4) *quoniam* va. — 5) Lucan. II, 151. — *Unde Luc.* Z. — 6) *in fratrum ceciderunt* (*cecidere* Z.) *pr. fratris* pr. va. ut Lucan. — 7) Lucan. II, 150. — 8) *cum* va. — Lucan. *cervix cui.* — 9) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 10) Sic Gu. 1. — *sparsa latr. man.* vulg. — *sp. manus latr.* Z. — *manus* om. Gu. 2. pr. — 11) *maritima* va. — 12) *in miop.* Gu. 2. — *paronibus* pr. — 13) *navibus* Z. Gu. 1. al. — 14) *intercipientibus* add. Ar. — 15) *vastantes* va. — 16) *quis* Gu. 1. — 17) Sic Gu. 2. pr. — *Genus* Gu. 1. — *Cneius* Z. — *quod primum genus* va. — 18) *digesserat* Z. — *egerant* Ar. omisso *diu.* — 19) *pressit* Z. — 20) *quod* Z. — 21) *sedit. civ.* Z. — 22) *seorsim* Z. — 23) Sic Gu. 1. 2. — *eant* vulg. Eadem reperiuntur apud Isidor. V, 26, 11., ubi vid. not. 65. p. 161. Ciceronis libro VI. fragm. 3. inseruit Orell. — 24) *existim.* Gu. 2. al. — 25) *quomodo* Z. — 26) *differt* Gu. 1. 2. — *differant* va. — 27) Cic. Philipp. VIII, 1, 3. — 28) *sine bello esse non pot.* va. — 29) *aliud* addidi e Gu. 1. 2. al. va. et ita Cic. — *quid est autem aliud tum.* pr. — 30) *maiorum* Gu. 1. — 31) Sic Gu. 1. — *dictus tum.* vulg. — *unde etiam nomen ductum est tumultus* va. — 32) Sic Z. Gu. 1. 2. al. et Iunt. et Muret. editt. cum cod. quodam Isidori ap. Garat. edit. Cic. Philipp. — Vulg. *Gravior autem est tumultus.* — 33) Sic Ar. — *vocationes* vulg. — 34) *Partes eius* va. — 35) *pugna* va. — 36) Sic Ar. — *Trimensis* vulg. — *Termensis* Gu. 1. 2. va. — 37) Sic Gu. 1. — *Rursum* vulg. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *sunt multa prael.* vulg. — 39) *est* addidi e Gu. 1. — 40) *a* Gu. 2. — 41) *geritur* add. vulg. — om. Gu. 1. — 42) *autem* Z. al. — 43) *eo* om. Z. — 44) Sic Gu. 1. — *duae sint part. pugn.* vulg. — *sint duae part. p.* Z. — *sunt* Gu. 1. 2. al. — 45)

Bellum alii per antiphrasin putant dictum[48], eo[49] quod sit horridum, unde illud[50]: *horrida bella*, cum bellum contra sit pessimum[51].

10. Proelia dicuntur ab imprimendo[52], hostis hostem. Unde et praela[53] ligna, quibus uva premitur[54].

Pugna vocata, eo quod initio usus fuisset in bello pugnis[55] contendere, vel quod[56] primo[57] bellum pugnis incipiebant. Unde etiam et[58] pugna duorum est aliquando sine ferro[59].

11. Quatuor autem in bello aguntur[60]. Pugna, fuga, victoria, pax. Pacis vocabulum videtur a pacto[61] sumptum. Posterius[62] autem pax accipitur, foedus primum initur. Foedus est pax, quae fit inter dimicantes, vel a[63] fide, vel a fecialibus, id est a[64] sacerdotibus dictum[65]. Per ipsos enim fiebant foedera, sicut per seculares bella. Alii foedera[66] putant a porca foede[67] et crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei, qui a pace resilisset[68]. Virgilius:

Et caesa iungebant[69] *foedera porca.*

Foederis partes induciae. Et dictae[70], quasi in dies ocia.

CAP. II. *De triumphis.*

1. Omne regnum seculi huius bellis quaeritur, victoriis propagatur. Victoria dicta, quod vi, id est virtute adipiscatur[71]. Hoc est enim ius gentium, vim vi expellere[72]. Nam turpis est dolo quaesita victoria[73]. Certa autem victoria est vel occisio hostis, vel exspoliatio, vel utrumque. Non est autem iucunda victoria, quae per immensa detrimenta contingit[74]. Et hoc est, quod laudat Salustius, duces victoriam incruento exercitu deportasse.

2. Pompa dicta est Graeca significatione, ἀπὸ τοῦ πομπεύειν[75], hoc est publice ostentari[76]. Praecedit autem victoria pompam, ideo quod ituris ad hoc certamen primum est victoriae votum.

3. Trophaeum dictum ἀπὸ τῆς τροπῆς[77], id est a conversione hostis et fuga. Nam ab eo, quod hostem[78] quis fugasset, merebatur trophaeum, quod occidisset[79], triumphum[80], qui dictus est ἀπὸ τῆς θριάμβης, id est ab exultatione[81]. Plenae enim victoriae triumphus debetur, semiplenae trophaeum, quia nondum plenam est victoriam consecutus[82]. Non enim obtinuit, sed exercitum fugavit[83]. Haec tamen nomina[84] scriptores confundunt. Tranquillus autem triumphum

et addidi e Gu. 1. 2. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — Vulg. *detracta litera d et mutata in u* — Ar. *mutata et detracta litera.* — 47) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. *bell. dict.* Z. — 48) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *Alii per ant. putant bellum.* — 49) *eo* addidi e Z. Gu. 1. 2. — 50) *unde est illud* vulg. — *est* om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. Locus Virgil. est Aen. VI, 86. — Vulg. *Bella, horrida bella,* sed prius vocab. om. Gu. 1. va. — 51) *Bellum quasi minime bellum, vel a belluis* est nota marginis in cod. Zittav. ab alia manu scripta. — Gu. 1. *cum bellum eius sit pessimum.* — 52) Sic Z. Gu. 1. 2. — *a premendo* vulg. — 53) *dicta* add. Z. — 54) *uvae premuntur* va. — 55) *pignus* Gu. 2. — 56) *quod* pro *quia* Gu. 1. 2. — 57) *primum* Z. — 58) *et* addidi e Gu. 1. 2. — *unde et pugna etiam* Z. pr. va. — 59) *et sine ferro* pr. va. — 60) *geruntur* Ar. va. — 61) *patio* va. — 62) *Posterior* va. — 63) *a* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 64) *a* addidi e Z. Gu. 1. 2. — 65) *autem* add. Gu. 2. — 66) *dicta* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 67) *foeda* Gu. 1. al. va. — *foeda fide* Z. — 68) *resiliisset* Z. — 69) Sic Z. Gu. 1. Ar. va. — *fingebant* vulg. Locus Virgil. est Aen. VIII, 641. — 70) *induciae* add. Z. Gu. 2. — 71) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *adipiscitur* vulg. — 72) *repellere* Ar. — 73) *ex quaes. vict.* Gu. 1. — 74) *contigit* Z. — 75) γλοτοχασκηξιν (sic) Z. ἀπὸ τοῦ πομπονιν Gu. 2. — Om. pr. va. — 76) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *ostentare* vulg. — 77) Graeca om. Z. — Praepositionem *a* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 78) *quod hostem* om. Z. — 79) *non quod occ.* Gu. 1. — *non qui occ.* Gu. 2. — *qui occ.* Ar. — 80) *triumphus igitur dictus apo tes triambes* Gu. 1. — *est* om. va. — 81) *ab exult. trina* Gu. 1. — *ab hac trina exult.* Gu. 2. — 82) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *cons. vict.* — 83) Sic Gu. 1. 2. — *fug. exerc.* vulg. — 84) *omnia* Z.

Latine dicit potius appellatum, quod is, qui[1] triumphans urbem ingrederetur, tripertito[2] iudicio honoraretur. Nam primum[3] de triumpho duci concedendo exercitum iudicare[4] solitum erat, secundo senatum[5], tertio populum.

4. Erat autem Romanorum[6] mos, ut triumphantes quadrigis veherentur, ex illo, quod soliti sint[7] priores duces hoc habitu bella inire. Quicunque autem in conflictu vicissent[8], palma aurea coronabantur, quia palma stimulos habet. Qui vero sine conflictu fugientem prostrasset, laurea, eo quod arbor haec[9] sine spinis est.

5. Namque et purpuream et palmatam togam[10] triumphantes induebantur, et scipionem[11] cum sceptro in manu gerebant ad imitationem victoriae Scipionis, licet et scipio baculus[12] sit, quo homines innituntur. Unde et ille primus[13] Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater eius caecus innixus eo[14] ambulabat. Super Scipionem autem aquila supersedebat[15] ob indicium[16], quod per victoriam quasi ad supernam magnitudinem accederent.

6. Unde[17] et colore rufo perlinebantur[18], quasi imitarentur divini ignis effigiem. Quod vero a[19] carnifice contingebantur[20], id esse[21] indicium[22], ut ad tantum fastigium evecti mediocritatis humanae commonerentur.

7. Duobus autem generibus deletur exercitus, aut internecione[23], aut dispersione. Salustius, *Hostes*, inquit[24], *oppressi*[25], *aut dilapsi forent.* Sic et utrumque Virgilius. Internecione[26]:

Submersasque obrue puppes.

Dispersione[27]:

Aut[28] *age diversos*[29] *et disiice*[30] *corpora ponto.*

8. Spolia[31] hostium, praeda, manubiae, exuviae, partes. Praeda a praedando[32] vocata. Manubiae, eo quod manibus detrahantur[33]. Hae[34] et[35] exuviae ab exuendo dictae, quia exuuntur. Hae[36] et[37] partes a pari divisione pro[38] personarum qualitate, et laborum iusta divisione[39]. Spolia autem a palliis, quasi expallia, victis enim detrahuntur.

CAP. III. *De signis.*

1. Signa bellorum dicuntur, quod ex his[40] exercitus et pugnandi et victoriae receptui[41] accipit symbolon[42]. Nam aut per vocem tubae, aut per symbolon admonebatur[43] exercitus. Legionum principalia signa aquilae, dracones et pilae.

1) *quod si qui* Z. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *tripart.* vulg. — 3) *primo* al. va. — 4) *exercituum iura iud.* va. — 5) *senat. sec.* Z. — 6) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *apud Romanos* vulg. — 7) Sic Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — *sunt* vulg. — 8) *vicisset . . coronabatur* Ar. — 9) Sic Gu. 1. — *haec arb.* vulg. — 10) *purpurea et palmata toga* al. va. — 11) Sic va. Ar. — *scorpionem* vulg. — 12) *baculum* Gu. 2. — 13) *primus ille* Z. — 14) *in eo* Z. — 15) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *supersederat* al. — *sedebat* vulg. — 16) *iudicium* Z. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Inde* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *perlinebatur* Gu. 2. — *perliniebatur* Z. — *perliniebantur* vulg. — 19) *a* om. Gu. 1. — 20) *contingebant* Gu. 1. — 21) Sic Z. Gu. 1. 2. — *erat* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. va. — *indicio* vulg. — 23) *de intern.* Gu. 1. 2. — 24) *Sal. inquit, hostes* etc. va. — — 25) Vulg. *aut oppr.*, sed *aut* om. Gu. 1. 2. va. Locus Salustii est ap. Gerlach. Fragm. Inc. 13. — 26) Vulg. add. *ut*, quod om. Gu. 1. va. Locus Virg. est Aen. I, 69. — 27) *de dispers.* Gu. 1. 2. — Vulg. add. *ut*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Locus est Virg. Aen. I, 73. — 28) *aut* om. pr. va. — 29) *diversos* pr. — 30) *dissice* Z. Gu. 1. 2. pr. — 31) Sic Z. Gu. 1. (infra *Expolia*) 2. va. Ar. — *Expolia* vulg. — 32) *quod dando* Z. — 33) Sic Gu. 1. 2. — *detrahuntur* vulg. — 34) *Hae* va. — *hinc* Z. — 35) *et* om. Gu. 2. — 36) *Haec* Gu. 1. va. — *hinc* Z. — 37) *et* om. va. — 38) *et* Gu. 1. — 39) *decisione* Gu. 1. — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. — *iis* vulg. — 41) *receptus* Gu. 2. — 42) *Symbolum* bis Z. Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *admonetur* vulg.

2. Aquilae ideo, quod eadem avis Iovis in armis auspicio fuerit. Nam dum idem Iovis adversus Titanas proficisceretur, aquilam[44] ei in auspicio apparuisse ferunt, quam ille pro indicio victoriae acceptam tutelae suae auspicatus, eam legioni signum dedit, quo[45] factum est, ut deinceps militum signis committeretur[46]. Cuius meminit Lucanus[47] dicens[48]:

Signa pares aquilas et pila minantia pilis.

3. Draconum signa ab Apolline morte Pythonis serpentis inchoata sunt[49]. Dehinc a Graecis et Romanis in bello gestari coeperunt.

4. Pilam in signo constituisse fertur Augustus[50], propter nationes sibi in cuncto orbe subiectas, ut melius[51] figuram orbis[52] ostenderet.

5. Vexillum et ipsum signum bellicum, nomen habens tractum[53] a veli[54] diminutione, quasi velillum. Sub Romulo autem fasciculos foeni pro vexillis milites habuerunt. Hinc et manipuli appellantur. Manipulos enim dicimus fasces foeni, quod manum impleant. Caetera signa diversis praelata agminibus[55] secundum militarem consuetudinem existunt, per quae[56] exercitus permixtionem proeliorum agnoscit[57].

CAP. IV. *De buccinis.*

1. Buccina[58] est, qua signum datur in hostem[59], a voce dicta[60], quasi vocina. Nam pagani agrestesque ad omnem usum buccina ad compita vocabantur[61]. Proprie ergo hoc agrestibus signum fuit[62], de quo[63] Propertius[64]:

Buccina[65] cogebat priscos[66] ad arma Quirites.

Huius clangor bucinum dicitur.

2. Tubam Tyrrheni primi[67] invenere[68], unde[69] Virgilius[70]:

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.

Hanc enim a Tyrrhenis praedonibus excogitatam[71], cum dispersi circa maritimas oras non facile ad quamque praedae occasionem voce aut buccina convocarentur[72], vento plerumque obstrepente.

3. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuncianda signa bellorum, ut[73] ubi exaudiri praeco per tumultum[74] non poterat[75], sonitus tubae clangentis attingeret. Tubam autem dictam[76] quasi tofam, id est cavam. Item tubam, quasi tibiam.

— *ammonetur* Z. — 44) *aquila . . fertur* Z. al. — *aquilam . . fertur* va. — *sibi in ausp.* va. — 45) *quod* Z. — 46) *comitaretur* Ar. — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *Lucan. mem.* vulg. — 48) Lib. I, 7. — 49) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *inch. est* vulg. — 50) *Augustum* Gu. 2. — 51) Sic Ar. — *malus* Z. Gu. 2. al. — *maius* al. — *malum* Gu. 1. — *magis* vulg. — 52) *orbem* Z. — 53) Sic Gu. 1. — *tract. nom. hab.* vulg. — 54) *belli* et *bexillulum* Z. — 55) *imaginibus* Ar. va. al. — 56) *quas* Gu. 1. 2. al. — 57) Sic Gu. 1. 2. — *agnosceret* vulg. — *per quae se exercitus in permixtione agnoscit* Arev. — 58) Sic Z. Gu. 1. — *Bucina* vulg. — 59) Sic Gu. 1. va. Ar. — *hostes* Z. — *hoste* vulg. — 60) Sic Gu. 1. 2. — *dicta a voce* vulg. — 61) *convocabantur* Gu. 2. va. Ar. — 62) *fuit sign.* Z. — 63) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *de qua* vulg. — 64) Sic Z. pr. Ar. — Vulg. *Persius.* Locus est ap. Prop. IV, 1, 13. — 65) *iam* add. vulg. — om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 66) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *priscos cog.* vulg. — 67) Sic Z. Gu. 1. — *primum* vulg. — 68) Sic Gu. 1. (*invenire*) — *invenerunt* vulg. — 69) *unde et* va. — 70) Aen. VIII, 526. — 71) Vulg. add. *dicunt*, quod om. Z. Gu. 1. 2. Inclusit Arev. — 72) *convocari* Gu. 1. 2. — 73) *et ut* Gu. 1. — *et ubi* Gu. 2. va. — 74) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *pro tumultu* vulg. — *prae tumultu* Ar. — 75) *potest* Gu. 2. — 76) Accusativos pro nominativis, quae est vulgata lectio, exhibent Z. Gu. 1. 2. al.

4. Inter tubam autem et buccinam veteres discernebant. Nam buccina insonans solicitudinem ad bella denunciabat. Virgilius[1]:

Qua buccina signum
Dira dedit.

Tuba[2] proelia[3] indicabat, ut[4]:

At[5] tuba terribilem sonitum dedit aere canoro[6].

Cuius sonus[7] varius est. Nam interdum canitur[8], ut bella committantur, interdum, ut insequantur eos, qui fugiunt, interdum receptui. Nam receptus dicitur, quo[9] se exercitus recipit, unde et signa receptui canere dicuntur.

5. Classica sunt cornua, quae convocandi causa erant facta, et a calando[10] classica dicebantur, de quibus Virgilius[11]:

Classica iamque[12] sonant.

Apud Amazonas autem non tuba[13], sicut a regibus, sed[14] a regina sistro vocabatur feminarum exercitus.

CAP. V. *De armis.*

1. Arma generaliter omnium rerum instrumenta sunt, unde et ubi reponuntur, armaria dicta sunt. Item arma et tela omnium generum, sed arma sunt, quibus ipsi tuemur[15], tela[16], quae emittimus. Nam arma duplicia sunt[17], id est vel[18] quibus percutimus, vel quibus tegimur.

2. Arma autem proprie dicta sunt eo, quod armos tegunt. Nam arma vel ab armis dicuntur, id est ab[19] humeris, ut[20]:

Latos huic hasta per armos
Acta tremit.

vel[21] *ἀπὸ τοῦ ἄρηος*, id est a Marte[22].

CAP. VI[23]. *De gladiis.*

1. Gladius generaliter dicitur ensis in proelio, sed ensis ferrum tantum, gladius vero totus. Proprie autem appellatus[24] gladius, quod[25] gulam dividit, id est cervicem secat[26]. Ad hoc enim primum[27] est factus, nam caetera membra securibus magis[28] caeduntur, collum gladio tantum.

2. Acies autem gladii ab acumine dicta[29]. Capulus vocatus[30], vel quia caput est gla-

1) Virg. Aen. VII, 519. — 2) *autem* add. vulg. — om. Gu. 1. — 3) *proelium* va. — 4) *ut* om. va. — 5) *ut* va. — 6) Vv. *dedit aere canoro* om. Z. Gu. 1. 2. pr. — *son. procul aere canorem* va. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *sonitus* vulg. — 8) *canit* Ar. — 9) *quod* Z. — 10) *kalando* Gu. 2. — 11) Aen. VII, 637. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *namque* vulg. — 13) *tubae* Gu. 1. 2. — 14) *sed* usque ad vv. cap. 5. *arma et tela* om. cod. Zittav. — 15) *tuentur* Z. — 16) *sunt* add. Z. Gu. 2. va. — 17) *sunt* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 18) *vel* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 19) *ab* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 20) Virg. Aen. XI, 644. — 21) *vel . . Marte* om. Z. — 22) *vel a morte dicuntur* add. va. — 23) Cap. VI. VII. om. cod. Zitt. — 24) *appellatur* va. — 25) Sic Gu. 1. 2. pr. va. *quia* vulg. — 26) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — vulg. *desecat.* — 27) *primum* addidi e Gu. 1. 2. pr. va. — 28) *magis* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 29) *est* add. vulg. — om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 30) Sic Gu. 1. 2. — *vocatur* vulg. — 31) Sic Gu. 1. — *ibi cap.* vulg. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *alibi* vulg. — 33) *tenere* addidi e Gu. 1. 2. — 34) *dictum* Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *dicunt* vulg. — 36) *ex* pro *a* Gu. 1. 2. al. pr. va. — 37) *quod* pro *quam* Gu. 1. — 38) *spadum* Gu. 1. — 39) *Ipsa est et romph.* om. pr. — 40) *quia* Gu. 2. pr. va. Ar. —

dii, vel quia capitur ibi[31], ut teneatur. Nam alias[32] acies ferri non sinit tenere[33]. Mucro non tantum gladii est, sed et cuiuslibet teli acumen, dictus[34] a longitudine. Nam μακρὸν Graeci longum vocant[35], hinc et machaera.

Machaera autem est gladius longus ex[36] una parte acutus.

3. Framea vero gladius ex utraque parte acutus, quod[37] vulgo spatham[38] vocant. Ipsa est et romphaea[39]. Framea autem dicta, quod[40] ferrea est. Nam sicut ferramentum, sic framea dicitur, ac proinde omnis gladius framea.

4. Spatha a passione dicitur, Graeco verbo[41], quoniam παθεῖν Graece dicitur pati, unde et patior et patitur dicimus. Alii spatham Latine autumant dictam, eo quod spaciosa sit, id est lata et ampla. Unde et spatula in pecoribus[42].

5. Semispatium gladius est a media spathae longitudine[43] appellatum[44], non, ut imprudens vulgus dicit, sine spacio[45], dum sagitta velocior sit.

6. Pugio a pungendo et transfigendo vocatus[46]. Est enim gladius parvus, et[47] bis acutus lateri adhaerens. Item et clunabulum dictum, quod religetur ad clunem[48].

7. Chelidoniacus gladius ferrum est latum, cuius duplex mucro ac bifurcus, in modum caudae hirundineae[49] formatur, unde et chelidoniacus dicitur.

8. Sica a secando dicta[50]. Est enim brevis gladius[51], quo maxime utuntur, qui apud Italos latrocinia exercent, a quo et[52] sicarii dicti.

Tranquillus[53] autem dicit: *Dum cuiusdam gladiatoris in ludum*[54] *emissi*[55] *gladius curvatus*[56] *fuisset ex acie recta, procurrit*[57] *unus ad id*[58] *corrigendum, tumque a pugnante responsum est, sic hac*[59] *pugnabo, et*[60] *inde sicae nomen datum est*[61].

9. Secures signa sunt, quae ante consules ferebantur, ne aut usum perderent belli, aut vacantes otio aspectum amitterent gladiorum. Quas et Hispani ab usu francorum per derivationem Franciscas vocant[62].

CAP. VII. *De hastis.*

1. Hasta est contus cum ferro, cuius diminutivum facit hastile[63]. Nomen autem hasta ab astu[64] sumpsit, unde et astutia.

2. Contus[65] ferrum non habet, sed tantum cuspide acuto[66] est. Virgilius[67]:

Ferratasque trudes et acuto cuspide contos.

Contus autem quasi conitus[68]. Est[69] enim conitus acuta rotunditas.

— 41) Sic Gu. 1. — *verbo Gr.* vulg. — 42) *pectoribus* Ar. — 43) Sic Gu. 1. 2. va. — *a med. long. sp.* vulg. — 44) Sic Gu. 1. 2. — *appellatus* vulg. — 45) *spacium* Gu. 1. 2. — 46) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *vocatur* vulg. — 47) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 48) *clunes* va. — 49) *hirundinis* va. — 50) *est* add. vulg. — om. Gu. 1. 2. va. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *glad. brev.* vulg. — 52) *et* om. va. — Post *dicti* add. vulg. *sunt*, quod om. Gu. 1. va. — 53) Sic Gu. 1. 2. Ar. ed. Goth. — *Tranquillinus* vulg. — 54) *in ludo* va. — 55) *emissus* Gu. 1. pr. — *emissum* Gu. 2. 3. va. — 56) *gladium curvatum* Gu. 2. va. — 57) Sic Gu. 1. 2. ed. Goth. — *procucurrit* vulg. — 58) *id* pro vulg. *eum* Gu. 1. 2. 3. va. — *ob* pro *ad* va. — 59) Sic Ar. Gu. 4. — *sica hac* Gu. 1. 2. — *sic* vulg. — 60) *et* addidi e Gu. 1. — 61) *ductum* omisso *est* Ar. — *est* om. etiam va. — 62) Gu. 1. — *quas Hispani ab usu francorum per derivationem franciscas vocantes* (*vocant et* Gu. 3.) *ea signa portari, ne aut usum perderet* (*perderent* vulg.) *belli, aut vacans ocio aspectum amitteret* (*amitterent* vulg.) *gladiorum.* Consentiunt Gu. 2. 3. 4. — 63) *hastilia* Gu. 1. 2. al. va. — 64) *folii* add. Gu. 2. — 65) *Contum* Gu. 2. h. l. et postea. — 66) Sic Gu. 1. 2. al. va. h. l. et postea — *acuta* vulg. — 67) Aen. V, 208. — 68) *conitum* Gu. 2. va. — 69) *Est . . coni-*

3. Trudes amites[1] sunt cum lunato ferro, quas Graeci dicunt aplustria[2]. Trudes[3] autem[4] ab eo[5], quod trudunt et detrudunt. Virgilius[6]:

Ferratasque trudes.

4. Venabula dicta, quasi venatui habilia, vel quia[7] venientem excipiunt, quasi excipiabilia. Excipiunt enim apros, expectantque leones, intrant ursos, sit[8] tantum firma manus.

5. Lancea est[9] amentum in medio habens[10]; dicta autem lancea, quod[11] aequa lance, id est aequali amento ponderata[12] vibratur.

6. Amentum vinculum est iaculorum[13] hastilium, quod mediis hastis aptatur. Et inde amentum, quod[14] media hasta religatur, ut[15] iaculetur.

7. Clava[16], qualis fuit Herculis, dicta, quod clavis sit[17] ferreis invicem religata, et est cubito semis[18] facta in longitudine. Haec et cateia, quam[19] Horatius[20] caiam dicit. Est enim genus Gallici teli ex materia quam maxime lenta[21], quae iacta[22] quidem non longe propter gravitatem evolat, sed quo pervenit[23], vi nimia perfringit, quod si ab artifice mittatur, rursum venit[24] ad eum, qui misit. Huius meminit Virgilius[25] dicens:

Teutonico ritu soliti torquere cateias.

Unde et eos Hispani et Galli teutonos[26] vocant.

8. Phalarica est telum ingens torno factum, ferrum habens[27] cubitale et rotunditatem de plumbo in modum sphaerae in ipsa[28] summitate[29]. Dicitur etiam et ignem habere affixum. Hoc autem telo pugnatur de turribus[30], quas phalas dici[31] manifestum est. Iuvenalis[32]:

Consulis[33] ante phalas delphinorumque columnas.

A phalis igitur dicta est phalarica, sicut a muro muralis. Sane phalaricam Lucanus[34] dicit nervis mitti tortilibus, et[35] quadam machina, ut:

Nunc vibrata phalarica nervis[36].

Virgilius vero ait, Turnum manu phalaricam iaculasse[37].

9. Pila[38] sunt arma iaculorum atque telorum a torquendo, vel emittendo vocata. De quibus Lucanus:

Signa, pares[39] aquilas, et pila minantia pilis.

Cuius singulare pilum[40] dicitur.

10. Telum vocatur secundum Graecam etymologiam, *ἀπὸ τοῦ τηλόθεν*[41], quicquid potest iaci longe[42]: quanquam abusive dicatur et gladius[43], ut est illud[44]:

tus om. Gu. 1. — *conum* va. — *contum* Gu. 2. 1) *hastae* Arev. — 2) Sic Gu. 1. — *quae Gr. apl. dic.* vulg. — *quae Graecis aplustria dicuntur* Arev. Vulcan. vult *ἀπολήστρια.* — 3) *a trudibus* Gu. 1. 2. — 4) *dicuntur* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. — 5) *a veru* Gu. 1. — *verum* Gu. 2. — Om. *ab eo* ed. va. — 6) Virg. Aen. V, 208. — 7) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *Excipia, quia ven.* vulg. — 8) *si* Gu. 2. — 9) *hasta* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 10) Sic Gu. 1. 2. — *amentum hab. in med.* vulg. — 11) Sic Gu. 1. 2. va. — *quia* vulg. — 12) *pondera* Ar. — 13) *iac. est* va. — 14) Sic Gu. 1. 2. va. — *quo* vulg. — 15) *scilicet* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. pr. va. — *et iacitur* Ar. — 16) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 17) Sic Gu. 1. — *sit clavis* vulg. — 18) *et semis* Gu. 1. 2. — 19) *quam et Hor.* Gu. 1. — 20) apud Horatium hoc non reperitur, et Servius ad init. VI. Aen. citat *Lucilium.* Sed Papias, ut Isidor. Horatium citat. — 21) *quam maxima* omisso *lenta* Gu. 1. 2. — 22) Sic Gu. 1. Ar. — *iactu* vulg. — 23) *perveniat* va. — 24) *veniat* Gu. 1. — *redit* vulg. — 25) Aen. VII, 741. — 26) Sic Ar. — *teutonas* Gu. 1. 2. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *habens ferr.* vulg. — 28) *ipsa* om. va. — 29) *rotunditate* Gu. 2. — 30) *curribus* Gu. 1. — 31) *dici falas* Gu. 2. — *phalas* om. Gu. 1. — 32) Sat. VI, 589. — 33) *Consulit* Ar. — 34) Lucan. I, 198. — 35) *ex quad. mach.* Gu. 1. 2. — 36) *Hunc aut tortilibus vibr.* etc. Arev. — 37) *iaculari potuisse* Ar. Locus Virg. est Aen. IX, 705. — 38) *Pilae . . vocatae* va. — 39) Vulg. *paresque*, sed *que* om. Gu. 1. Ar. Locus Lucani est I, 7. — 40) *pilus* va. — 41) *apotu pempin* Gu. 1.

At non[45] hoc telum, mea quod vi dextera versat.

Proprie autem telum a longitudine dictum[46]. Unde et[47] mustelam dicimus[48], quod longior sit, quam mus.

11. Cuspis hastilis[49] amentata, a cespite dictus[50], quod est virgula[51]. Virgilius[52]:

Et pastoralem praefixa cuspide myrtum.

Proprie autem cuspis posterior pars hastae est[53].

CAP. VIII. *De sagittis.*

1. Sagitta a sagaci iactu[54], id est veloci ictu vocata[55]. Pennis enim fertur, quasi avis, ut celeriter mors percurrat[56] ad hominem. His primum Cretenses usi sunt, quibus[57] pennae, ut diximus, ideo agglutinantur[58], ut leves sint et pervolent[59].

2. Scaptos *[60]. Spicula sunt sagittae, vel lanceae breves, a[61] spicarum specie nuncupatae[62].

3. Scorpio est sagitta venenata arcu, vel tormentis excussa. Quae dum ad hominem venerit[63], virus, quo[64] figit, infundit, unde et scorpio nomen accepit[65].

CAP. IX. *De pharetris.*

1. Pharetra sagittarum theca[66], a ferendo[67] iacula dicta, sicut et feretrum, ubi funus defertur[68], quae ideo[69] etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, feretrum mortuum portat.

2. Coriti[70] proprie[71] sunt thecae arcuum[72], sicut sagittarum pharetrae.

Vagina appellata[73] ab[74] eo, quod in ea mucro, vel gladius baiuletur.

3. Theca ab[75] eo, quod aliquid receptum tegat, c litera[76] pro g posita. Alii Graeco nomine thecam vocari asserunt, quod ibi reponatur aliquid. Inde et[77] bibliotheca librorum repositio dicitur.

4. Dolones sunt vaginae ligneae, inter[78] quas latet pugio sub baculi specie. Dolones autem a dolo dicti sunt[79], quod fallant et decipiant ferro, cum speciem praeferant ligni. Hos vulgus Graeco nomine oxos[80] vocant[81], id est acutos. Unde et apud medicos acutus morbus ὀξεῖα vocatur[82].

5. Arcus vocatus[83], eo quod arceat adversarium, unde[84] et arces dicuntur, a[85] quibus arcentur hostes. Item arcus[86] vocatus ob speciem, quod sit curvatus[87] artius[88].

— 42) Sic Gu. 1. — *longe iaci potest* vulg. — 43) *gladium* Gu. 2. — 44) Virg. Aen. IX, 747. — 45) *est* add. Gu. 1. 2. — 46) Sic Gu. 1. 2. va. — *dicitur* vulg. — 47) *et* om. va. — 48) Sic Gu. 1. 2. va. — *mustela dicitur* vulg. — 49) *hastilis* Gu. 1. 2. al. va. et *amentata* iidem libri. — Vulg. *hastile amentatum.* — 50) Sic Gu. 1. 2. va. — *dicta* vulg. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *virgultum* vulg. — 52) Aen. VII, 817. — 53) Sic Gu. 1. 2. va. pr. — *est post. pars hastae* vulg. — 54) *ictu* Gu. 1. — 55) *vocatur* Gu. 2. — 56) *currat* Z. — 57) *de quibus* va. — 58) Sic Gu. 1. 2. va. — *ut dix. aggl. ideo* Z. — *ideo, ut dix. aggl.* vulg. — 59) *praevolent* Gu. 2. al. — 60) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. cum lacunae signo. — Om. Gu. 2. *scutatos* vulg. — 61) *a* pro *ab* Z. Gu. 1. 2. — 62) *nuncupata* Gu. 2. — 63) *pervenerit* Z. — 64) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. pr. — *qua* Ar. — *quod* vulg. — 65) *nomen scorpio accepit* va. — 66) *thecae* Ar. — 67) *feriendo* Z. — 68) *sicut et ubi funus def. feretr.* Gu. 2. — 69) *idcirco* Z. Gu. 2. — 70) *Conti* Gu. 1. — om. articulum va. — 71) *quippe* Gu. 1. — 72) Sic Gu. 1. — *arc. thecae* vulg. — 73) Sic Gu. 1. va. — *appellatur* vulg. — 74) *ab* addidi e Gu. 1. — 75) *ab* om. va. — 76) *c lit. . . dicitur* om. Z. — 77) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 78) *intra* Gu. 2. va. Ar. — 79) *Dolones dicti a dolo* Z. — 80) *axos* Gu. 1. — 81) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *vocat* vulg. — — 82) *acutos morbos oxia vocant* Z. — 83) Sic Gu. 1. 2. va. — *vocatur* vulg. — 84) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Inde* vulg. — 85) *a* om. Z. — 86) *arcus* om. va. — *vocatus* addidi e Gu. 1. — 87) Sic Gu. 1. — *sint curvati* vulg. — 88) *artius* om. va.

CAP. X. *De fundis.*

1. Funda dicta eo, quod ex[1] ea[2] fundantur lapides, id est emittantur[3].

2. Balista[4] genus tormenti, ab emittendo iacula dicta, *βάλλειν* enim Graece mittere[5] dicitur. Torquetur enim verbere nervorum, et magna vi iacit aut hastas, aut saxa. Inde[6] et fundibalus, quasi fundens et emittens[7]. Contra balistam testudo valet. Series enim fit armorum umbonibus inter se colligatis[8].

CAP. XI. *De ariete.*

1. Arieti nomen species dedit, eo quod cum impetu impingit murum in modum arietum pugnantium. Validae enim ac nodosae arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus[9] multorum manu[10] ad murum impellitur, deinde retrorsum ducta[11] maiori impetu[12] destinatur, sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit, cavatumque irrumpit ac fenestram facit[13].

2. Contra impulsum arietis remedium est saccus paleis plenus, et in eum locum demissus, quo[14] aries percutit. Laxo enim saccorum[15] sinu ictus[16] arietis illisus mollitur. Duriora enim[17] mollioribus facilius cedunt.

3. Plutei sunt crates corio crudo intextae[18], quae in opere faciendo hosti obiiciuntur.

4. Musculus cuniculo similis fit[19], quo murus perfoditur, ex quo et appellatus[20], quasi murusculus[21].

CAP. XII. *De clypeis.*

1. Clypeus est scutum maius, dictus ab eo quod clepet, id est celet[22] corpus, periculisque subducat, *ἀπὸ τοῦ κλέπτειν*[23]. Oppositus enim sua defensione ab hastis et iaculis corpus munit. Clypeus autem peditum est, scutum equitum.

2. Scutum[24] appellatum, eo quod a se[25] excutiat telorum ictum. Ut enim telis resistatur, clypeus antefertur.

Umbo scuti pars media est, quasi umbilicus.

3. Ancile vocatur[26] scutum breve et rotundum, de quo[27] Virgilius[28]:

Laeva[29] ancile gerebat.

1) *ex* om. Gu. 1. — 2) *ea* pro *eo* Gu. 1. 2. Ar. — *ex se fundat* va. — 3) *emittat* va. — Al. add. *Harum usus primum in insulis, quae Baleares dicuntur, inventus ist. Virgilius* (Ge. I, 308.) *Balearis verbera fundae.* — 4) *Ballista* Ar. — 5) *emittere* va. — 6) *unde* Z. — 7) *quasi funda emittens* va. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *collectis* vulg. — 9) *fun. susp.* va. — 10) *manus* va. — 11) *reducta* Gu. 1. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *impetu maiore* vulg. — 13) *irrupturis fen. fac.* Ar. — 14) *quem* Ar. — 15) *saxorum* Z. va. — 16) *iactus* Z. — 17) *enim* om. Gu. 1. — 18) *intectae* Ar. — *intexti* Z. — 19) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *est* vulg. — 20) Sic Gu. 1. — *appellatur* vulg. — *vocatur* Z. — 21) *quia mur. est* Z. — 22) *celat* va. — Om. autem hoc totum caput cod. Zittav. — 23) Om. Graeca pr. va. — 24) *et scutum* Gu. 1. — *sc. vero* va. — 25) *ex se* Gu. 2. va. — 26) *vocatum* va. — 27) *unde* va. — 28) Aen. VII, 188. — 29) *Laevaque* Ar. — 30) *ac* pro *et* Gu. 1. 2. pr. va. — 31) Fast. III, 377. — 32) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quemque* vulg. — *quamque* pr. — 33) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *Cuius* vulg. — 34) Reg. III, 10, 16. 17. — 35) Sic Gu. 1. — *ex auro probato* vulg. — 36) *Afri* om. Gu. 1. — 37) Virg. Aen. VII, 732. — 38) *laeva* Gu. 1. 2. va. — 39) *cetra* Ar. ut supra. — 40) Sic Gu. 1. — *par-*

Et ancile dictum ab ancisione, quod sit ab omni parte veluti ancisum ac[30] rotundum. Ovidius[31]:

Idque ancile vocant, quod ab omni parte recisum.
Quaque[32] *notes oculis, angulus omnis abest.*

4. Pelta scutum brevissimum in modum lunae mediae, de quibus[33] meminit liber Regum[34]: *Fecit rex Salomon ducenta scuta de auro puro et trecentas peltas de probato auro*[35].

5. Scetra scutum loreum sine ligno, quo utuntur Afri[36] et Mauri, de quo Poeta[37]:

Laevam[38] *scetra*[39] *tegit.*

6. Parma levia arma, quasi clypeum parvum[40]. Dicitur autem et testudo scutum[41]. Nam in modum testudinis fit clypeus. Est et testudo scutorum connexio curvata in testudinis more[42]. Namque in armorum generibus milites etiam ab animalibus nomina sumunt, ut aries[43]. Et Salustius[44] *In modum*, inquit, *ericii militaris.*

CAP. XIII. *De loricis.*

1. Lorica nominata est[45] eo[46], quod loris careat, solis enim circulis ferreis contexta est.

2. Squama[47] est lorica ferrea ex laminis ferreis aut aereis[48] concatenata in modum squamae[49] piscis, et[50] ex ipso splendore squamarum et similitudine nuncupata[51]. De ciliciis autem et poliuntur loricae et teguntur[52].

CAP. XIV. *De galeis.*

1. Cassis de lamina est, galea de corio. Nam galeros corium dicitur. Cassidam[53] autem a Tuscis nominatam[54]. Illi enim galeam cassim[55] nominant, credo a capite.

2. Apex est, quod in summa galea eminet, quo figitur crista, quam Graeci κῶνον vocant. Nam conus est curvatura[56], quae in galea prominet, super[57] quam cristae sunt.

CAP. XV. *De foro.*

1. Forus est[58] exercendarum litium locus, a fando dictus[59]. Qui locus et Prorostra vocatur ab eo[60], quod ex bello Punico captis navibus Carthaginensium[61] rostra ablata sunt, et in foro Romano praefixa, ut essent[62] huius[63] insigne victoriae. Constat autem forus[64] causa, lege et iudice.

vum clipeum Gu. 2. va. — *parvus clypeus* vulg. — — *quasi parva, non clypeus* Arev. — 41) *scutorum* Gu. 2. — 42) *modum* Gu. 2. Ar. — 43) *arietes* va. — 44) Locus Salustii est e III. Hist. ap. Gerlach. nr. 41. p. 237. Citat eundem Nonius v. *Veruta* cap. XVIII, 16. — 45) Sic Gu. 1. 2. — *vocatur* vulg. — *vocata* Z. al. va. — 46) *eo* om. va. — 47) *Squamata* Gu. 2. — 48) *aereis* om. Z. — 49) Sic Z. Gu. 1. 2. (*est* add.) pr. va. Ar. — *squamarum* vulg. — 50) *et* om. Z. — 51) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. — *nuncupatur* va. — 52) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *pol. et teg. lor.* vulg. — 53) Sic Gu. 1. 2. — *Classicam* va. — *Cassidem* vulg. — 54) *dicunt* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. al. va. Inclusit Arev. — 55) *cassin* Gu. 2. — 56) Sic Z. Gu. 2. va. Ar. — *curvata* vulg. — 57) Sic Z. Gu. 1. 2. — *et supra* vulg. — *et super* Gu. 2. — 58) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Forum est* va. — *est* om. vulg., quae *Forum* exhibet. — 59) *vel* (*sive* va.) *a Phoroneo rege, qui primus Graecis leges* (*legem* va.) *dedit* add. al. va. — 60) *ideo* va. Ar. — 61) *Carthaginensis* Gu. 1. — 62) *esset* Gu. 2. pr. — *esse* va. — 63) *huius* om. Gu. 2. — 64) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *forum* vulg.

2. Causa vocata[1] a casu, quo evenit. Est enim materia et[2] origo negotii, necdum discussionis examine patefacta, quae dum praeponitur, causa est, dum discutitur, iudicium est, dum finitur, iustitia. Vocatum[3] autem iudicium quasi iurisdictio[4], et iustitia quasi iuris status. Iudicium autem prius inquisitio vocabatur. Unde[5] actores iudiciorum et praepositos quaesitores vel quaestores[6] nominamus[7].

3. Negotium autem[8] multa significat, modo actum rei alicuius[9], cui contrarium est[10] otium, modo actionem causae, quae[11] est iurgium litis. Et dictum negotium quasi nec otium, id est sine otio. Negotium autem[12] in causis, negotiatio in commerciis dicitur, ubi aliquid datur, ut maiora lucrentur.

4. Iurgium dictum, quasi iuris garrium, eo quod hi[13], qui causam dicunt, iure disceptent[14].

Lis a contentione limitis prius nomen sumpsit. De qua[15] Virgilius[16]:

Limes erat positus, litem ut discerneret agri.

5. Causa[17] aut argumento aut probatione constat.

Argumentum nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola investigatione invenit veritatem, unde et dictum argumentum, id est argutum inventum.

Probatio autem testibus et fide tabularum constat.

6. In omni[18] iudicio sex personae quaeruntur, iudex, accusator, reus et tres testes.

Iudex dictus, quasi ius dicens populo, sive quod iure disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare. Non est autem iudex, si non est in eo iustitia.

7. Accusator vocatur[19], quasi adcausator[20], quia ad causam vocat eum, quem appellat.

Reus a re, qua petitur, nuncupatur[21], quia, quamvis sceleris conscius non sit, reus tamen dicitur, quamdiu in iudicio pro re aliqua petitur.

8. Testes antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae proferebantur. Nunc parte ablata nominis, testes vocari[22].

9. Testis autem consideratur conditione, natura et vita. Conditione, si liber, non servus. Nam saepe servus metu dominantis testimonium supprimit veritatis. Natura, si vir, non femina. Nam[23]

Varium et mutabile semper
Femina[24].

Vita, si innocens et integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato habere societatem.

1) Sic Gu. 1. 2. al. — *vocatur* vulg. — 2) *et* om. Gu. 1. — 3) *Vocatur* Gu. 2. — 4) *iurisdicio* va. — 5) *Unde et* vulg., sed *et* om. Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. — *quaestores vel quaesitores* vulg. — 7) Sic Gu. 1. — *vocamus* vulg. — 8) *autem* addidi e Gu. 1. 2. — 9) *rei* addidi e Gu. 1. 2. pr. Ar. — 10) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *est contr.* vulg. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *quod* vulg. — 12) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. Ar. — *Neg. est autem* pr. — 13) *hi* addidi e Gu. 1. 2. va. — *ii* Ar. — 14) *iure discept. dic.* Gu. 1. — *iure dic. discept.* Gu. 2. — 15) Sic Gu. 1. 2. al. pr. — *quo* vulg. — 16) Aen. XII, 898. — 17) *autem* add. va. — 18) *autem* add. vulg. — om. Gu. 1. — *in omne . . iudicium* Gu. 2. — 19) Sic Gu. 1. 2. va. — *vocatus* vulg. — 20) *adcusator* Gu. 1. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *nuncupatus* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. al. — *vocantur* vulg. — 23) Virg. Aen. IV, 569. — 24) *dicitur* add. Gu. 1. *varia et mutabilis est semper femina. Natura Nam varium et mutabile semper femina* edit. va. — 25) *Duo autem sunt* Gu. 2. va. — 26) *id quod* vulg. bis, sed om. Gu. 1. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *obtegunt* vulg. — 28) *semetipsas* Gu. 1. — 29) *ibi* Z. — 30) *inspectatio* Z. — 31) *sic* addidi e Z.

10. Duo sunt autem [25] genera testium, aut dicendo, quod [26] viderunt, aut proferendo, quod audierunt. Duobus autem modis testes delinquunt, cum aut falsa promunt, aut vera silentio tegunt [27].

CAP. XVI. *De spectaculis.*

1. Spectacula, ut opinor, generaliter nominantur voluptates, quae non per semetipsa [28] inquinant, sed per ea, quae illic [29] geruntur. Dicta autem spectacula eo, quod hominibus publica ibi praebeatur inspectio [30]. Haec et ludicra nuncupata, quod in ludis gerantur, aut in scenis.

2. Ludorum origo sic [31] traditur: Lydios [32] ex Asia transvectos [33] in Hetruria consederunt duce Tyrrheno, qui fratri suo [34] cesserat regnum contentione [35]. Igitur [36] in Hetruria inter caeteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque [37] religionis nomine intulerunt [38]. Inde Romani accersitos [39] artifices mutuati sunt, et inde ludi [40] vocati sunt. Varro autem dicit ludos a luso [41] vocatos, quod [42] iuvenes per dies festos solebant ludi exultatione populum delectare [43]. Unde et eum lusum iuvenum et diebus festis et templis et religionibus reputant [44].

3. Nihil est [45] iam de causa vocabuli, dum rei causa idololatria [46] sit. Unde et promiscue ludi Liberalia vocabantur, ob honorem Liberi patris. Ob hoc despicienda [47] est originis macula, ne bonum aestimes, quod initium a malo accepit. Ludus autem gymnicus [48] est, aut circensis, aut gladiatorius, aut scenicus.

CAP. XVII. *De ludo gymnico.*

1. Gymnicus ludus est velocitatis ac virium gloria. Cuius locus gymnasium dicitur, ubi exercentur athletae et cursorum velocitas comprobatur. Hinc accidit, ut omnium prope artium exercitia gymnasia dicantur.

2. Antea [49] enim in locis [50] certantes cincti erant, ne nudarentur, post relaxato cingulo repente prostratus et [51] exanimatus est quidam cursor. Quare ex consilii decreto tunc archon Hippomenes [52], ut nudi deinceps omnes exercitarentur, permisit. Ex illo gymnasium dictum [53], quod iuvenes nudi exercentur [54] in campo, ubi sola tantum verecunda [55] operiuntur [56].

CAP. XVIII. *De generibus gymnicorum.*

Genera gymnicorum quinque [57], id est [58] saltus, cursus, iactus, virtus atque luctatio. Unde ferunt quendam regem tot filios adolescentes habentem totidem generibus de regno iussisse contendere.

Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 32) Sic Gu. 1. 2. al. — *Lydii* vulg. — 33) Sic Gu. 1. 2. — *transeuntes* vulg. — *transvenisse* Z. — *transvenae* Ar. — *transvenas* al. — 34) *qui cum fratri suo cesserat* va. — 35) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *cesserat regni contentione* Ar. — Vulg. *successerat in regno.* — *confessione* Gu. 1. — *consensione* Gu. 2. — 36) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *ergo* vulg. — 37) *quaeque* Z. — 38) Sic Gu. 1. — *instituerunt* vulg. — 39) *arcessitos* Gu. 2. pr. — 40) *a Lydiis* add. vulg., quod om. Gu. 1. — *ludiales* pro hoc exhibet va. Gu. 2. — 41) *lusu* Arev. — 42) *ut iuvenes* pr. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *del. pop.* vulg. — 44) *reputat* Arev. — 45) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 46) *idolatria* Gu. 2. pr. va. — 47) *respuenda* va. — 48) *aut gymn.* Gu. 2. — 49) *ante* Z. — 50) *iocis* Ar. — 51) *et* om. Gu. 1. va. — 52) *Yponensis* Gu. 1. 2. — *Iponiensis* va. — 53) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. va. Ar. — 54) *exercitarentur* va. — 55) Sic Gu. 1. al. va. — *verenda* Z. Ar. — *pudenda* vulg. — 56) *operiantur* Z. — 57) *sunt quinque* Z. — 58) *id est* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. va.

CAP. XIX. *De saltu.*

Saltus dictus, quasi exilire in altum. Est enim saltus altius, vel longius exilire[1].

CAP. XX. *De cursu.*

Cursus a velocitate crurum vocatur[2]. Est enim cursus velocitas[3] pedum.

CAP. XXI. *De iactu.*

Iactus dictus ab iaciendo[4]. Unde et piscatorium rete iaculum dicitur. Huic arti[5] usus est arrepto lapide[6] procul ferire, hastas pondere librato iacere, sagittas arcu emittere.

CAP. XXII. *De virtute.*

Virtus est immensitas virium in labore et pondere corporis.

CAP. XXIII. *De luctatione.*

Luctatio a laterum complexu vocata[7], quibus cominus certantes innituntur[8], qui Graeca appellatione athletae vocantur. Locus autem luctationis palaestra dicitur.

CAP. XXIV. *De palaestra.*

Palaestram[9] autem vel *ἀπὸ τῆς πάλης*, id est a luctatione, vel *ἀπὸ τοῦ πάλλειν*[10], id est a motu ruinae fortis nominatam dicunt, scilicet, quod luctando[11] cum medios arripiant[12], fere quatiant[13], idque apud Graecos *πάλλειν* vocatur. Quidam opinantur artem luctandi ursorum contentione monstratam. Namque inter feras caeteras[14] eos solos et erigi congressos, et subsidere celeriter ac reverti, et modo manibus tentare[15] invicem, modo complexu[16] abigere sese more luctantium[17].

CAP. XXV. *De agone.*

Quae Latini certamina, Graeci *ἀγῶνας* vocant, a frequentia, qua celebrantur[18]. Siquidem et omnem coetum atque conventum agona dici; alii quod in circulis et quasi agoniis[19], id est sine angulo locis ederentur, nuncupatos agonas putant.

CAP. XXVI. *De generibus agonum.*

Agonum genera fuisse[20]: immensitas virium, cursus celeritas, sagittandi peritia, standi

1) Sic Gu. 1. 2. — *alt. exil. vel long.* vulg. — *exil. alt. vel long.* va. — 2) *vocatus* va. — 3) Sic Gu. 1. — *celeritas* vulg. — 4) *ab* pro *a* Gu. 1. — 5) *Hinc et arti* Gu. 1. — *Hac arte* va. — 6) Sic Gu. 1. Ar. — *arreptos lapides* vulg. — 7) Sic Z. Gu. 1. al. va. — *vocatur* vulg. — 8) Sic Ar. — *innitent* Z. Gu. 1. 2. — *invitent* vulg. — 9) *Palaestra autem a luctatione nominatur, scilicet quod* etc. Z. — *Palaestram autem a luctatione vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est a motu ruinae fortis nominatam dicunt, vel ἀπὸ τῆς πάλης, scilicet quod* etc. Gu. 1. 2. — Om. Graeca pr. — 10) *palesin* Gu. 1. 2. — 11) Vulg. *in luctando*, sed *in* om. Gu. 1. 2. — 12) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *arripiat* vulg. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *quatiunt* vulg. — 14) Sic Gu. 1. — *caet. feras* vulg. — 15) *temptant* Z. — 16) *complexi* Z. — 17) Vulg. add. *dicunt*, quod om. Z. Gu. 1. 2. va. — 18) *celebrabantur* va. Ar. — 19) *agonis* Gu. 1. va. — 20) *fuere* Ar. — *sunt* va. — 21) *quoque* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. — *perpet. suppliciorum certamina* vulg. — *discrimina multaque certamina* Z. — *suppl. cert. sunt* Gu. 2. — 23) Sic Gu. 1. 2. va. — *deorum* vulg. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *daemonum* vulg. — 25) *huius rea-*

patientia, ad citharam quoque, vel tibias incedendi gestus, de moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione, terrestris[21] belli et navalis proelii, perpetiendorumque certamina sunt suppliciorum[22].

CAP. XXVII. *De ludis Circensibus.*

1. Ludi Circenses sacrorum causa ac daemoniorum[23] gentilium celebrationibus instituti sunt. Unde et qui eos spectant, daemoniorum[24] cultibus inservire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, et utique communis usus reatus[25] non erat, sed cum ad ludos coactus est naturalis usus, ad daemoniorum cultum translatus est.

2. Itaque Castori[26] et Polluci deputantur hae species[27], quibus equos a Mercurio distributos historiae docent[28], sed et Neptunus[29] equestris ludi[30] est, quem Graeci appellant *ἱππικόν*[31]; sed et Marti et Iovi equi sunt in ludis consecrati[32], et ipsi quadrigis praesunt.

3. Circenses autem ludi ideo dicti, vel a circumeundo, quod[33], ubi nunc metae sunt, olim gladii ponebantur, quos quadrigae circuibant[34], et inde dicti Circenses, ab ensibus, circa quos currebant. Siquidem in litore[35] circa ripas fluminum currus[36] agitantes, gladios in ordine in ripae litore ponebant, et erat artis, equum[37] circa pericula torquere. Inde[38] Circenses dicti putantur, quasi circum enses.

CAP. XXVIII. *De Circo.*

1. Circus Soli principaliter consecratus est a paganis, cuius aedes[39] in[40] medio spacio et effigies de fastigio aedis emicat, quod non[41] putaverunt sub tecto consecrandum, quem in aperto habent. Est autem circus omne illud spacium, quod circuire equi solent.

2. Hunc Romani dictum[42] putant a circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Graeci vero a Circe Solis filia[43], quae patri suo hoc genus certaminis instituit, asserunt nuncupatum, et ab ea circi appellationem argumentantur. Fuit autem maga et venefica, et sacerdos daemonum, in cuius[44] habitu et opere magicae artes et cultus idololatriae recognoscitur[45].

CAP. XXIX. *De ornamentis.*

1. Ornamenta circi[46] ova, meta, obeliscus, carcer[47]. Ova honori[48] Castoris et Pollucis[49] asscribunt, qui illos ovo[50] editos credendo de cygno Iove[51] non erubescunt.

2. Fingunt autem Circensia Romani ad causas mundi referri[52], ut sub hac specie superstitiones vanitatum suarum excusent.

tus a. pr. va. — 26) *et Castori* vulg., sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *Ita* Gu. 2. — 27) *deputatur haec species* va. — 28) *Stesichorus docet* Arev. — 29) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *Neptunius* Gu. 2. — *Neptunos* pr. — *Neptuno* vulg. — 30) Sic Z. Gu. 1. al. — *ludus* vulg. — Om. Arev. — 31) Sic Gu. 1. — *yppon vocant* Z. Gu. 2. pr. — *yppon appellant* Z. va. — *ἱππικὸν vocant* vulg. — *hippion vocant* Arev. — 32) Sic Gu. 1. 2. — *in ludis equi sunt cons.* vulg. — 33) *quod* addidi e Gu. 2. pr. va. Ar. — *quod ibi* Z. — 34) *circumibant* Gu. 2. al. pr. — 35) *et litore* Gu. 1. — *et in lit.* Gu. 2. va. — 36) Sic Gu. 1. 2. — *cursus* vulg. — 37) *equos* Gu. 2. — 38) *Inde et* vulg., sed *et* om. Gu. 1. 2. — 39) *sedes* Z. — 40) *in* addidi e Gu. 1. — 41) *nonnulli* Z. al. — 42) *putant* om. Gu. 1. — *putant dictum* Z. — 43) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *filia Solis* vulg. — 44) *loci* add. Ar. — 45) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *recognoscuntur* vulg. — 46) *sunt* add. Gu. 2. — 47) *carceres* Ar. — 48) *ob honorem* Z. — 49) *Poll. et Cast.* Z. Gu. 2. va. — 50) *ab ovo* Z. — 51) *Iovi* Z. — *et Iove* pr. — 52) *referre* Gu. 1. va.

CAP. XXX. *De metis.*

Metarum quippe appellatione proprie terminum ac finem mundi designari[1] volunt[2], ab eo, quod alicui[3] emensus[4] finis est, sive ad testimonium orientis occidentisque solis[5].

CAP. XXXI. *De obelisco.*

1. Obeliscum Mesphres[6] rex Aegypti[7] primus fecisse fertur tali ex causa. Cum quodam tempore Nilus vehementi[8] inundatione Aegyptum[9] nocuisset, indignatus rex tanquam poenas a flumine exigeret, sagittam[10] in undas[11] misit. Non multo[12] post gravi valitudine[13] correptus, lumen amisit, qui[14] post caecitatem visu recepto duos obeliscos Soli sacravit[15]. Obeliscus enim sagitta dicitur, qui ideo[16] in medio Circo ponitur, quia per medium mundum sol currit.

2. Medio autem spacio ab utraque meta constitutus[17] obeliscus fastigium summitatemque[18] coeli significat, cum sol ab utroque spacio medio horarum discrimine transcendit. Summo obelisco superpositum est quoddam auratum in modum flammae formatum, quoniam sol plurimum caloris atque ignis habet[19].

CAP. XXXII. *De carceribus.*

In Circo, unde emittuntur equi, carceres dixerunt[20], ab ea re, qua et[21] ille carcer, qui est in civitate, quod[22], ut ibi homines damnati atque inclusi, ita hic equi coercentur[23], ne exeant, antequam signum emittant[24].

CAP. XXXIII[25]. *De aurigis.*

Ars Circi auriga et currus, equites, vel pedites. Auriga proprie[26] dictus, quod currum agat[27], sive quod feriat iunctos equos. Nam haurit, ferit[28], ut[29]:

Latus haurit apertum.

Ipse est et agitator, id est verberator ab agendo dictus. Aurigae autem duobus coloribus sunt, quibus speciem[30] idololatriae vestiunt. Nam prasinus terrae, venetus coelo et mari a paganis dedicatus[31] est.

CAP. XXXIV. *De quadrigis.*

1. Erichthonius autem, qui regnavit Athenis, primus quatuor equos iunxisse fertur, sicut Virgilius auctor est, dicens[32]:

1) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *designare* vulg. — 2) *voluit* Gu. 1. — 3) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *aliquis* vulg. — *aliquid* Z. — 4) *mensus* va. — 5) *cursusque siderum* add. Z. — 6) Sic Arev. — *Mesfres* Z. — *Meffres* va. — *Mespres* vulg. — 7) *Aeg. rex* Z. — 8) *violenti* Z. Gu. 2. al. pr. va. — 9) *Aegypto* Arev. — 10) *sagittas* Z. va. — 11) *in Nilum* Gu. 1. — 12) *non post multum* Gu. 1. — *non multum post* Z. va. — 13) *invalitudine* Z. — 14) *atque post* va. — 15) Sic Gu. 1. 2. va. — *sacravit soli* Z. — *soli consecravit* vulg. — 16) *qui idem* Ar. — *ideo* om. Z. — 17) *constituitur* Z. — 18) *que* om. Z. — 19) *plurimum in se caloris atque ignis habet* va. Ar. — 20) *dicunt* va. — 21) *ut* va. — 22) *quod* om. va. — 23) *coercerentur* Gu. 2. al. — 24) *mittatur* Ar. — 25) Cap. XXXIII — XLI. om. cod. Zittav. — 26) *quippe* Gu. 1. — 27) *et regat* add. Gu. 2. va. Ar. — 28) *dicimus* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 29) Virg. Aen. X, 314. — 30) *species* Ar. — 31) Sic Gu. 1. 2. — *dicatus* vulg. — 32) *auctor dicit* va. — 33) *rapidusque* Gu. 1. 2. — 34) *ut et* Gu. 1. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *daemoniacum* vulg. — 36) Sic Gu. 1. — *primo* vulg. — 37) *autem* addidi e Gu. 1. 2. va. — 38) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *videtur*

Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
Iungere equos, rapidisque[33] *rotis insistere victor.*

2. Fuit autem Minervae et Vulcani filius de caduca in terram libidine, ut[34] fabulae ferunt, procreatus, portentum daemonicum[35], imo diabolus, qui primus[36] Iunoni currum dedicavit. Tali auctore quadrigae productae sunt.

CAP. XXXV. *De curru.*

1. Currus autem[37] a cursu dictus, vel quia rotas habere videtur[38] multas[39], unde et carrum[40] quasi cursum[41]. Quadrigarum vero currus duplici olim temone[42] erant perpetuoque, et qui omnibus equis iniiceretur[43].

2. Iugo primus Clysthenes[44] Sicyonius tantum medios iugavit, eisque[45] singulos ex utraque parte simplici vinculo applicuit, quos Graeci σειραφόρους, Latini funarios vocant, a genere vinculi, quo prius alligabantur.

CAP. XXXVI. *De equis quibus currimus.*

1. Quadrigae et bigae, et[46] trigae et seiugae a numero equorum[47] et iugo dictae. Ex quibus quadrigas soli, bigas lunae, trigas[48] inferis, seiugas Iovi, desultores Lucifero et Hespero sacraverunt[49]. Quadrigam[50] ideo soli iungunt, quia per quatuor annus tempora[51] vertitur, ver et aestatem, autumnum et hiemem[52].

2. Bigas[53] lunae, quoniam gemino cursu cum sole contendit, sive quia et nocte et die videtur[54]. Iungunt enim unum[55] equum nigrum, alterum candidum. Trigas diis[56] inferis, quia hi[57] per tres aetates homines ad se rapiunt[58], id est per[59] infantiam, iuventutem atque senectam. Seiuga maximus[60] currus[61] Iovi currit[62], propter quod maximum deorum suorum eum[63] esse credunt.

3. Ideo autem rotis quadrigas currere dicunt[64], sive quia mundus iste circuli sui celeritate transcurrit, sive propter solem, quia volubili ambitu rotat, sicut ait Ennius:

Inde patefecit radiis rota candida coelum.

CAP. XXXVII. *De septem spaciis.*

Septem spacia quadrigae currunt referentes hoc ad cursum septem stellarum, quibus mundum regi dicunt, sive ad cursum septem dierum praesentium[65], quibus peractis vitae terminus consummatur, quorum finis est[66] creta[67], id est iudicium.

habere vulg. — 39) *multas* om. Gu. 2. pr. va. — 40) *currum* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. 2. — *curvum* Arev. — *currum* vulg. — 42) Sic Gu. 1. 2. (*tenore*) va. — *tem. ol.* vulg. — 43) *iniiceretur equis* va. — 44) Sic Arev. e Pausan. in Phocaic. — *Cristenes* vulg. — *Cristenas* va. — 45) *eisque* Gu. 1. — *eiusque* Gu. 2. — *eosque* vulg. — 46) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 47) Sic Gu. 1. 2. va. — *ab equ. num.* vulg. — 48) *et trig.* vulg., sed *et* om. Gu. 1. 2. va. — 49) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *consecraverunt* vulg. — 50) Sic Gu. 1. 2. — *Quadrigas* vulg. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *temp. ann.* vulg. — 52) *vere*, *aestate*, *autumpno et hieme* Gu. 1. 2. — 53) *Bigae* Gu. 1. — 54) Sic Gu. 1. 2. — *nocte videtur et die* vulg. — 55) *unum* om. Gu. 1. — 56) *diis* om. va. — 57) *hi* om. Gu. 1. — *his* exhibet Gu. 2. — 58) *rapit* Gu. 2. — 59) *propter* Gu. 1. — 60) *maxime* Gu. 2. — 61) *currus* om. Gu. 2. — 62) Sic Gu. 1. 2. — *currit Iovi* vulg. — 63) *deum* Gu. 2. — 64) *dicitur* va. — 65) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *potentium* vulg. — 66) *est* om. Gu. 1. — 67) *certa* Gu. 1. — *certus* va. — *actus* al.

CAP. XXXVIII. *De equitibus.*

Porro equites singulares ideo currere dicuntur[1], quia singulariter unusquisque huius vitae terminum[2] peragit atque transit, alio[3] tempore sequens alium, per unam tamen viam mortalitatis usque[4] ad propriam metam mortis.

CAP. XXXIX. *De desultoribus.*

Desultores nominati, quod olim, prout quisque ad finem cursus venerat, desiliebat, et currebat[5], sive quod de equo in equum transiliebat.

CAP. XL. *De peditibus.*

Pedites autem aiunt propterea pede currere, quia pedibus curritur mortalitati[6]. Ob hoc a superiori parte curritur[7] ad inferiora, id est ab oriente ad occidentem, quia mortales oriuntur et[8] occidunt. Nudi currunt, quia et hominis[9] in seculo nullae reliquiae sunt. Recto spacio currunt, quia inter vitam et mortem nihil distat[10]. Sed haec[11] propterea fingunt, ut[12] vanitates suas et sacrilegia excusare conentur.

CAP. XLI. *De coloribus equorum.*

1. Circa causas quoque elementorum idem gentiles etiam colores equorum iunxerunt, roseos[13] enim soli, id est igni, albos aeri, prasinos terrae, venetos mari assimulantes[14]. Item roseos aestati currere voluerunt, quod ignei coloris sint, et cuncta tunc flavescant[15]. Albos hiemi, quod sit glacialis, et frigoribus universa canescant[16], veri prasinos, auctumno[17] viridi colore, quia tunc pampinus densatur.

2. Item roseos currere[18] Marti sacraverunt, a quo Romani exoriuntur, et quia vexilla Romanorum cocco decorantur, sive quod Mars gaudet[19] sanguine. Albos zephyris et serenis tempestatibus, prasinos flori et terrae, venetos aquis, vel aeri, quia ceruleo sunt colore, luteos, id est croceos, igni et soli, purpureos Iri sacraverunt, quem arcum dicimus, quod Iris plurimos colores habeat.

3. Sicque, dum hac spectatione[20] deorum cultibus atque elementis mundialibus aliquibus[21] profanantur, eosdem deos atque eadem elementa procul dubio colere noscuntur. Unde

1) Sic Gu. 1. al. va. (*dicuntur curr.*) — *dicunt* vulg. — 2) Sic Gu. 1. — *cursum vitae huius* vulg. — 3) *alius* Gu. 2. — *alius alio tempore sequ. alium* pr. va. — 4) Sic Gu. 1. 2. va. — *videlicet* vulg. — 5) *et currebat* om. Ar. — 6) *mortalitate* Gu. 1. — *mortalitatis* va. — 7) *currant* Gu. 2. pr. Ar. — *superiori* pro *superiore* Gu. 1. va. — 8) *et* om. Gu. 1. — 9) *homini* Ar. va. — 10) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *distant* vulg. — 11) Sic Ar. — *sed haec igitur* Gu. 1. 2. — *haec igitur* pr. — *haec autem* va. — *haec ergo* vulg. — 12) *ne* Gu. 1. fortasse scribendum est infra *cogantur* pro *conentur.* — 13) *roseo enim* Gu. 1. — *roseos enim* Gu. 2., quod recepi. — Vulg. *roseos soli.* — *roseus enim* va., omisso *soli.* — 14) Sic Gu. 1. 2. — *assimilantes* vulg. — 15) *flavescunt* Gu. 1. — 16) *canescunt* va. — 17) *auctumno* addidi e Gu. 1. — 18) *currere* om. Ar. — 19) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *gaudeat* vulg. — 20) Sic Ar. — *exsp.* vulg. — 21) *aliquibus* addidi e Gu. 1. 2. — 22) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 23) *quot* Ar. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *erit tibi locus* vulg. — 25) *semicirculum* Z. — 26) *hab. fig.* va. — 27) *omnes* om. Z. — 28) Sic Gu. 1. 2. — *amphitheatri* vulg. — 29) Sic Gu. 1. — *fact. est* vulg. — 30) *autem*

et[22] animadvertere debes Christiane, quod[23] Circum numina immunda possideant Quapropter alienus tibi erit locus[24], quem plurimi sathanae spiritus occupaverunt. Totum enim illum diabolus et angeli eius repleverunt.

CAP. XLII. *De theatro.*

1. Theatrum est, quo scena includitur, semicirculi[25] figuram habens[26], in quo stantes omnes[27] inspiciunt. Cuius forma primum rotunda erat, sicut et amphitheatrum[28], postea ex medio amphitheatro theatrum est factum[29]. Theatrum autem[30] ab spectaculo[31] nominatum, *ἀπὸ τῆς θεωρίας*[32], quod in eo populus stans[33] desuper atque spectans[34] ludos contemplaretur[35].

2. Idem vero theatrum, idem et[36] prostibulum, eo quod post ludos exactos meretrices ibi prosternerentur[37]. Idem et lupanar vocatum[38] ab eisdem meretricibus, quae propter vulgati corporis levitatem[39] lupae nuncupabantur[40]. Nam lupae meretrices sunt a rapacitate vocatae[41], quod ad se rapiant miseros[42] et apprehendant[43]. Lupanaria enim[44] a paganis[45] constituta sunt, ut pudor mulierum infelicium[46] ibi publicaretur, et ludibrio haberentur tam ii, qui facerent, quam quae[47] paterentur.

CAP. XLIII. *De scena.*

Scena autem erat locus infra theatrum in modum domus instructa cum pulpito, qui pulpitus orchestra[48] vocabatur, ubi cantabant comici tragici[49], atque saltabant histriones et mimi. Dicta autem scena Graeca[50] appellatione, eo quod in speciem[51] domus erat instructa. Unde et apud Hebraeos tabernaculorum dedicatio a similitudine domiciliorum *σκηνοπηγία*[52] appellabatur[53].

CAP. XLIV. *De orchestra.*

Orchestra autem pulpitus[54] erat scenae, ubi saltator agere[55] posset[56], aut duo inter se disputare. Ibi enim poetae comoedi et tragoedi ad certamen conscendebant, iisque canentibus[57] alii gestus edebant. Officia scenica tragoedi, comoedi, thymelici[58], histriones, mimi et saltatores.

CAP. XLV. *De tragoedis.*

Tragoedi sunt, qui antiqua gesta atque facinora sceleratorum regum luctuoso carmine spectante populo concinebant.

addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 31) *ab sp.* pro *a sp.* scripsi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 32) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι* vulg. — Om. Graeca Z. pr. va. — 33) *instans* Gu. 1. — 34) *quid* $\overset{o}{\textit{patno}}$ (sic) Z. add. — 35) *contempletur* Z. *ut ludos cont.* va. — 36) *quod et prost.* va. — 37) *prostrarentur* Z. Gu. 2. al. — *prosternebantur* va. — *prostarent* Ar. — 38) *vocatum . . . vulgati* om. Gu. 2. — 39) *vilitatem* Ar. — 40) *nuncupantur* Z. — 41) *vocatae* om. Z. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *miseros rapiant* vulg. — 43) *apprehendunt* Gu. 2. — 44) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *autem* vulg. — 45) *a Graecis paganis* Z. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *infel. mul.* vulg. — 47) *quam qui* va. — 48) Sic Ar. — *orcistra* vulg. — *excistra* Gu. 1. — 49) *et trag.* va. — 50) *a Gr. app.* va. — 51) *in specie* Z. va. — 52) Graecum om. Z. — 53) *appellabantur* Gu. 2. — 54) *pulpitum* Ar. — 55) *agi* Z. — 56) *possit* Z. va. — 57) *alii spectabant circumsedentes cum silentio* add. Z. — 58) Sic h. l. et infra Ar. — *themelici* vulg.

CAP. XLVI. *De comoedis.*

Comoedi sunt, qui privatorum hominum acta dictis, aut[1] gestu canebant[2], atque stupra virginum et amores meretricum in suis fabulis exprimebant.

CAP. XLVII. *De thymelicis.*

Thymelici autem erant[3] musici scenici, qui in organis et lyris[4] et citharis praecinebant. Et dicti thymelici, quod olim in orchestra stantes cantabant super pulpitum, quod thymele vocabatur[5].

CAP. XLVIII. *De histrionibus.*

Histriones sunt, qui muliebri indumento gestus impudicarum feminarum exprimebant, ii autem saltando etiam historias et res gestas demonstrabant. Dicti autem histriones sive quod ab Histria id genus sit adductum[6], sive quod perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi historiones.

CAP. XLIX. *De mimis.*

Mimi sunt dicti Graeca appellatione, quod rerum humanarum sint imitatores, nam habebant suum auctorem, qui, antequam mimum agerent[7], fabulam pronunciaret[8]. Nam fabulae ita componebantur a poetis, ut aptissimae motui corporis essent[9].

CAP. L.[10] *De saltatoribus.*

Saltatores autem nominatos Varro dicit ab Arcade Salio, quem Aeneas in Italiam secum[11] adduxit, quique primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

CAP. LI. *Quid quo patrono agatur.*

Est plane in artibus scenicis Liberi et Veneris patrocinium, quae privata et propria sunt, scenae de gestu et corporis flexu[12]. Nam molliciam[13] Libero et Veneri immolabant, illi per sexum[14], illi per luxum[15] dissoluti. Quae vero ibi vocibus et modis et organis et lyris transiguntur, Apollines et Musas et Minervas et Mercurios patronos habent. Quod spectaculum[16] Christiane odire debes[17], quorum odisti auctores.

CAP. LII. *De amphitheatro.*

1. Amphitheatrum locus est spectaculi, ubi pugnant gladiatores. Et inde ludum gladiatorium dictum[18], quod in eo iuvenes usum armorum diverso motu[19] condiscant, et modo inter se aut gladiis, aut pugnis certantes, modo contra bestias incedentes, ubi non odio, sed praemio illecti subeunt ferale certamen.

1) *ac* va. — *atque* Ar. — *gestis* Gu. 1. pro *gestu.* — 2) *cantabant* Z. Gu. 2. Ar. — 3) *sunt* va. — 4) *in liris* pro *et liris* va. — 5) *Graeca appellatione et sic erant spectacula* add. Z. — 6) *abductum* Gu. 1. — 7) *ageret* Gu. 2. pr. — 8) *pronuntiarent* Z. va. — 9) Sic Gu. 1. — *essent motui corp.* vulg. — 10) Cap. L. . . LIX. om. cod. Zittav. — 11) *sec. in Ital.* va. — 12) Sic Gu. 1. va. Ar. — *fluxu corp.* vulg. — *corp. fluxu* Gu. 2. — 13) Sic Gu. 1. 2. va. — *molliciem* vulg. — 14) *illi per sexum* om. Gu. 1. — 15) Sic Gu. 1. 2. ed. Goth. — *fluxum* vulg. — *flexum* Ar. — 16) *Quae spectacula* Gu. 2. — 17) Sic Gu. 1. 2. va. — *odire* (*odisse* Ar.) *debes Chr.* vulg. — 18) Sic Gu. 1. 2. va. — *ludus gladiatorius dictus* vulg. — 19) *modo* va. — 20) Sic Gu. 1. 2. — *primum* vulg. — 21) Sic Gu. 1. va. Ar. — *morte*

2. Amphitheatrum dictum, quod ex duobus theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens.

CAP. LIII. *De ludo equestri.*

Genera gladiatorum plura, quorum primus[20] ludus equestrium. Duo enim equites praecedentibus prius signis militaribus, unus a porta orientis, alter ab occidentis procedebant in equis albis cum aureis galeis minoribus et habilioribus armis, sicque atroci perseverantia pro virtute sua inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius mortem[21] prosiliret, ut haberet qui caderet casum, gloriam, qui perimeret. Quae armatura pugnabat Martis duellii causa[22].

CAP. LIV. *De retiariis.*

Retiarius ab armaturae genere, in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem ferebat occulte[23] rete, quod iaculum appellatur, ut adversarium cuspide insistente operiret, implicitumque viribus superaret, quae armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.

CAP. LV. *De secutoribus.*

Secutor est[24] ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem et massam plumbeam, quae adversarii iaculum impediret, ut antequam ille feriret rete[25], iste exsuperaret[26]. Haec armatura sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper aquam[27] insequitur, ideoque cum retiario componebatur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt.

CAP. LVI. *De laqueatoribus.*

Laqueatorum[28] pugna erat fugientes ludo[29] homines iniecto laqueo impeditos consecutosque prostrare amictos[30] umbone pelliceo.

CAP. LVII. *De velitibus.*

Velitum pugna erat, ut ultro citroque[31] tela obiectarent. Erat[32] eorum varia pugna et spectantibus gratior, quam reliqua: velites autem vocatos[33] a volitatione[34], sive a civitate Hetruscorum, quae Veletes[35] vocabatur.

CAP. LVIII. *De ferali certamine.*

Ferarum pugna est[36] emissas[37] bestias iuvenes excipere et pugnare adversus eas, ultroneo funere certare, non crimine, sed furore.

CAP. LIX. *De horum exercitatione ludorum.*

Haec quippe spectacula crudelitatis et inspectio vanitatum non solum hominum vitiis, sed et daemonum[38] iussis instituta sunt. Proinde nihil debet esse[39] Christiano cum Circensi insania,

vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. va. — *Marti duelli* vulg. — 23) Sic Gu. 1. 2. — *occ. fer.* vulg. — 24) *est* om. va. — 25) *reti* Ar. — 26) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *super.* vulg. — 27) *aquam* add. Ar. va. — 28) Sic Gu. 1. al. va. — *Laqueariorum* vulg. — 29) *in ludo* vulg., sed *in* om. Gu. 1. — 30) *et amictos* Gu. 1. — 31) *ultra citraque* Gu. 1. — *citroque* om. va. — 32) Vulg. add. *autem* (*enim* Gu. 2. va.), quod om. Gu. 1. — 33) Sic Gu. 1. — *nuncupati* Ar. — *nuncupatos* Gu. 2. va. — *vocati sunt* vulg. — 34) Vulg. *sive a vol.*, sed *sive* om. Gu. 1. — *volatione* Gu. 2. — 35) *Veles* Ar. — *Velites* Gu. 1. pr. va. — 36) *est* pro *erat* Gu. 1. 2. — 37) *emissas* pro *missas* Gu. 1. 2. va. — 38) *sed de daem.* Ar. — 39) Sic Gu. 1. — *esse deb.* vulg.

cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenae, cum luxuria ludi. Deum enim negat, qui talia praesumit, fidei Christianae praevaricator effectus, qui[1] denuo appetit, quod in lavacro iam pridem renunciavit, id est diabolo, et[2] pompis, et operibus eius.

CAP. LX. *De tabula.*

Alea, id est ludus[3] tabulae inventa a Graecis in otio Troiani belli a quodam milite Alea nomine[4], a quo et ars nomen accepit. Tabula luditur pyrgo, calculis tesserisque.

CAP. LXI. *De pyrgis.*

Pyrgus dictus, quod per eum tesserae pergant, sive quod turris speciem habeat. Nam Graeci turrem[5] *πύργον* vocant.

CAP. LXII. *De calculis.*

Calculi vocati, quod leves sint et rotundi. Unde et calculus dicitur lapis brevis, qui sine molestia sui brevitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales[6] quasi per calles[7] eant[8].

CAP. LXIII. *De tesseris.*

Tesserae vocatae, quia quadratae[9] sunt ex omnibus partibus[10]. Has alii lepusculos vocant, eo quod exiliendo discurrunt[11]. Olim autem tesserae iacula appellabantur[12] ab iaciendo[13].

CAP. LXIV. *De figuris aleae.*

Quidam autem aleatores sibi videntur physiologice hanc artem per allegoriam[14] exercere, et sub quadam rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere perhibent propter tria seculi tempora[15], praeterita, praesentia[16] et futura, quia non stant, sed currunt[17]. Sed et ipsas vias senariis locis distinctas propter aetates hominum ternariis[18] lineis propter tempora argumentantur[19]. Inde et tabulam dicunt lineis ternis descriptam[20].

CAP. LXV. *De vocabulis tesserarum.*

Iactus quisque[21] apud lusores veteres a numero vocabatur, ut unio, binio[22], trinio[23], qua-

1) *id* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. (*de novo*) — 2) *et* addidi e Gu. 1. 2. — 3) *lusus* Z. Gu. 2. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. — *nomine Alea* vulg. — 5) Siç Z. Gu. 1. 2. va. — *turrim* vulg. — 6) *errant* add. Z. Gu. 2. — 7) *calculas* Ar. — 8) *eant* om. Z. Gu. 1. 2. — *exnt quasi per calles* va. — 9) Sic Gu. 1. — *quadrae* vulg. — 10) Sic Z. Gu. 1. va. — *ex part. omn.* vulg. — 11) *decurrunt* Gu. 1. — *discurrant* va. — 12) *dicebantur* Z. — 13) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. — 14) Sic Gu. 1. — *per alleg. hanc art.* vulg. — 15) *temp. sec.* Z. — *seculi* om. va. — 16) *praes. praet.* Gu. 2. va. — 17) Sic Gu. 1. — *decurrunt* vulg. — 18) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *trin.* vulg. — 19) *argumentatur* Z. — 20) Sic Gu. 1. — *ternis descr.* (*discript.* va.) *dic. lineis* (*vel paginis* add. Z.) vulg. — 21) *quoque* va. — *quippe* Z. — 22) *binio* om. Z. Gu. 2. — 23) *trio* Z. pr. va. — 24) Sic Gu. 1. — *quatrio* vulg. — 25) *quinquio* Z. — Om. Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. — *trionem* vulg. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *quatrionem* vulg. — 28) *vocaverunt* Z., qui add.

ternio[24], quinio[25], senio. Postea appellatio singulorum mutata est, et unionem canem, trinionem[26] suppum, quaternionem[27] planum vocabant[28].

CAP. LXVI. *De iactu tesserarum.*

Iactus tesserarum ita a peritis aleatoribus componitur, ut afferat, quod voluerit, utputa senionem, qui eis in iactu[29] bonum affert[30]. Vitant autem canem, quia[31] damnosus est, unum enim significat.

CAP. LXVII. *De calculorum motu.*

Calculi partim[32] ordine moventur, partim vage. Ideo alios ordinarios, alios vagos appellant. At vero qui moveri omnino non possunt, incitos dicunt. Unde et egentes homines inciti vocantur, quibus spes ultra procedendi nulla restat[33].

CAP. LXVIII. *De interdictione aleae.*

Ab hac arte fraus et mendacium et[34] periurium nunquam abest, postremo et odium et damna rerum, unde et aliquando propter haec scelera interdicta legibus[35] fuit.

CAP. LXIX. *De pila.*

1. Pila proprie dicitur, quod sit pilis plena. Haec antea[36] et sphaera a ferendo vel feriendo dicta[37], de quarum genere et[38] pondere Dorcatius sic tradit[39]:

Neu[40] tu parce pilos vivacis[41] condere cervi,
Uncia donec erit[42] geminam[43] super addita libram[44].

2. Inter species pilarum sunt, trigonaria et arenaria[45]. Trigonaria est[46], qua inter[47] tres luditur. Arenaria, qua[48] in grege, dum ex circulo astantium spectantiumque[49] emissa, ultra iustum spacium pilam excipere lususque[50] inire consueverunt[51]. Cubitalem lusum appellant, cum duo cominus ex proximo ac pene coniunctis cubitis palam feriunt. Suram dicuntur[52] dare, qui pilam crure prolato feriendam collusoribus praebent.

---

et haec omnia digna sunt memoriae commendari. — *vocant* al. va. — 29) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *iactu* Ar. — *actu* vulg. — *in actu* Z. — 30) *afferat* Gu. 2. — *boni* pro *bonum* Gu. 1. 2. al. — 31) *qui* Ar. — 32) *partem* Z. — 33) *quibus ultra procedendi nulla restat facultas* Z. — 34) *et* pro *atque* Gu. 1. — 35) *et arbitrio iudicum* Z. add. — 36) *antea* addidi e Gu. 1. — *autem* pro hoc exhibet Gu. 2. — 37) *a fer. dicta vel fer.* va. — 38) *vel* va. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. ed. Goth. — *tradidit* vulg. — 40) *Heu* va. — 41) Sic Gu. 1. Ar. — *vivaci* va. — *vivaces* vulg. — 42) *erigit* va. — 43) *gemina* va. — 44) *librae* va. Ar. — 45) *arenata* Gu. 2. Ar. pr. h. l. et infra. — 46) *sunt* om. va. — 47) *quae in* Z. va. — *quia in* Gu. 2. — 48) *quae* va. — *quam* Z. — 49) *exsp.* Z. va. — *asp.* Gu. 1. — *ad spectaculumque* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. — *lusosque* Gu. 2. — *lusoque* Z. — *lusumque* vulg. — 51) *consuerunt* Gu. 2. va. — 52) *dicuntur . . praebent* Z. Gu. 1. 2. — *dicitur . . praebet* vulg.

LIBER XIX.

CAP. I. *De navibus.*

1. Artium quarundam vocabula, quibus aliquid fabricatur, vel instrumenta artificum[1], vel quae[2] ministerium[3] exhibent, atque aliquid huiuscemodi[4], deinceps ex parte notanda studui.

2. Artifex generale nomen vocatur[5], quod artem faciat, sicut aurifex, quia[6] aurum faciat[7]. Faxo enim pro facio antiqui[8] dicebant.

3. Nauclerus dans navis est ita appellatus[9], quod navis in sorte eius sit: *κλῆρος* enim Graece sors dicitur. Caeteri[10] autem in navi in contributione[11] sunt.

4. Gubernio[12], qui et gubernator, quasi cohibernator, quod cohibeat prudentia sua hiberna, id est tempestates maris.

5. Nauta a nave dictus per derivationem. Navita autem pro nauta poetice[13] dicitur, sicut Mavors pro Mars. Nam rectum est nauta[14].

6. Remex[15] vocatus[16], quod remum regit[17]; sic[18] autem remex, quomodo tubex[19] nominativo casu[20].

7. Epibata Graeco nomine[21] appellatur, qui Latine dicitur superveniens. Hic nihil habet negotii, sed naulo[22] dato in alias terras transire disponit[23].

8. Navem[24] quidam[25] perhibent dictam, eo quod gnavum[26] rectorem quaerat, id est peritum, sapientem[27], strenuum, qui continere et gubernare novit propter maritima pericula et casus, unde est illud Salomonis[28]: *Intelligens gubernacula possidebit.* Lydii autem primum navem fabricaverunt, pelagique incerta petentes pervium mare usibus humanis fecerunt.

9. Rates primum et antiquissimum navigii genus[29] e rudibus tignis asseribusque consertum. Ad cuius similitudinem fabricatae naves ratariae dictae[30]. Nunc iam rates abusive naves. Nam proprie rates sunt connexae invicem trabes.

10. Trieris navis magna, quam Graeci durconem[31] vocant, de qua in Esaia dicitur[32]: *Non transibit*[33] *per eam trieris magna.*

11. Carpasia navis a Carpatho insula nominata, sicut a Rhodo Rhodia, sicut ab Alexandria Alexandrina.

1) *artificium* Gu. 1. — 2) *quaeque* Gu. 2. — *qui* va. — 3) *misterium* va. — 4) Sic Gu. 1. 2. — *huiusmodi* vulg. — *huiuscemodi aliquid* Z. — 5) *generaliter vocatus* Ar. — *vocatus* va. — 6) Sic Gu. 1. — *qui* vulg. — 7) *faciat* addidi e Gu. 1. — *facit* Gu. 2. va. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. — *ant. pro facio* vulg. — 9) Sic Gu. 1. — *est app. ita* vulg. — 10) *Ceterae* Z. — 11) *in contribunatione* va. — 12) *Guberno* Z. — 13) *per diaeresim* add. va. — 14) *Nam nauta rect. est* Z. — 15) *Remes* Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. 2. al. — *vocatur* vulg. — 17) Sic Gu. 1. — *gerit* vulg. — 18) *sicut* va. — 19) *dicitur* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 20) *pro nom. casu* Gu. 1. 2. — 21) Sic Gu. 1. 2. al. — *sermone* vulg. — 22) *nabulo* Gu. 1. 2. — *anulo* pr. — 23) *disponunt* Z. — 24) Sic Z. Gu. 1. 2. al. h. l. et postea semper accusativo casu. — Vulg. *Navim.* — 25) *quidem* Gu. 1. 2. — 26) *novum* Gu. 1. — *novium* Gu. 2. — *navium* Z. pr. — *navem* va. — 27) *et sap.* Gu. 2. — 28) Proverb. 1, 5. — 29) Sic Gu. 1. 2. — *navis genus* Z. — *gen. navigii* vulg. — 30) *dicuntur* Z. — 31) Sic Ar. — *durionem* Z. — *dulconem* vulg. — Vulcan. coniecit ὁλκάδα. — 32) *dicitur* om. Z. Locus est c. 33, 21. — 33) *pertransibit* Z. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *sunt neg.* vulg. — 35) *de qualibet* Z. — *de qualibus* Gu. 2. — 36) Epod. 1, 1. — 37) Sic Gu. 1. 2. al. — *dictae* vulg. — 38) *habent* Z. — 39) δρομάδας coniecit Vulcan. — 40) *sunt* Gu. 2. — 41) Sic Gu. 1. — *cuius* vulg. — *quibus* Ar. — 42) *est* addidi e Gu. 1. — 43) *certum* Z. — 44) Sic Ar.

12. Liburnae dictae a Libyis, naves enim negotiatorum sunt[34]. De quibus[35] Horatius[36]:
Ibis Liburnis inter alta navium.

13. Rostratae naves vocatae[37] ab eo, quod in fronte rostra aerea habeant[38] propter scopulos, ne feriantur et collidantur.

14. Longae naves sunt, quas dromones[39] vocamus, dictae eo, quod longiores sint[40] caeteris, cui[41] contrarius est[42] musculus, curtum[43] navigium. Dromo[44] autem a decurrendo dicitur[45]. Cursum enim vocant Graeci *δρόμον*[46].

15. Classis[47] dicta[48] a Graeco vocabulo, *ἀπὸ τῶν κάλων*[49], id est a[50] lignis, unde et calones[51] naviculae[52], quae[53] ligna militibus portant.

16. Ancyromagus[54] dictus pro eo, quod celeritate sui ancoris et instrumentis reliquis[55] navium vehendis sit aptus.

17. Phaselus est navigium, quem[56] nos corrupte baselum dicimus. De quo Virgilius[57]:
Pictisque phaselis.

18. Scapha est[58], quae et[59] *κατάσκοπος* navigium, quod Latine speculatorium dicitur, *σκοπεῖν* enim Graece, Latine intendere dicitur[60].

19. Barca est, quae cuncta navis commercia ad litus portat. Hanc[61] navis[62] in pelago propter nimias undas suo suscipit[63] gremio. Ubi autem appropinquaverit ad portum[64], reddit vicem barca navi, quam accepit[65] in pelago.

20. Paro navigium piratarum usui aptum[66], et ex iis ita vocatum. Cicero[67]: *Tunc se fluctigero*[68] *tradit mandatque paroni.* Et alibi: *Parunculis ad litus ludit celeribus.*

21. Mioparo quasi minimus paro[69]. Est enim scapha[70] ex vimine facta, quae contecta[71] crudo corio genus navigii praebet, quales[72] utuntur Germanorum piratae in Oceani litoribus, vel paludibus ob agilitatem. De qualibus[73] Historia[74] *Gens*, inquit, *Saxonum mioparonibus, non viribus nituntur*[75], *fugae potius, quam bello parati.*

22. Celoces[76], quas Graeci *κέλητας* vocant, id est veloces biremes, vel triremes agiles, et ad ministerium classis aptae. Ennius:
Labitur uncta[77] *carina per aequora cana celocis.*

23. Biremes autem naves sunt habentes remorum ordinem geminum.

— *Droma* vulg. — *Dromon* Z. — 45) *dictus* Z. Gu. 2. al. — 46) Sic Gu. 1. 2. — *Graeci* (*Graeci* om. va.) *δρόμ. voc.* vulg. — 47) *Classis . . lignis* om. Z. — 48) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 49) Graeca om. pr. va. — 50) *a* addidi e Gu. 1. 2. — 51) *celoces* va. — 52) *naviculae* om. Ar. — 53) *qui* Ar. — 54) Sic Ar. — *Anciromacus* vulg. — *Antiqui romacum dicebant* Z. — *Anciromancus* Gu. 1. — *anciromanchus* Gu. 2. — *anchoromacus* pr. — 55) *reliquis* om. Z. — 56) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *quod* vulg. — 57) Virg. Ge. IV, 289. — 58) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 59) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 60) Vv. *σκοπεῖν . . dicitur* addidi e Z. Gu. 1. 2. (*Graece* om. cum Ar. va.) va. — 61) *Hanc* Z. Gu. 1. Ar. — vulg. *haec* — 62) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *naves* vulg. — 63) *suscepit* Gu. 2. pr. — 64) Sic Gu. 1. 2. — *portui* vulg. — *portum* Z. — 65) *accepit* Gu. 2. — 66) *apertum* propter *fluctigeri* vult Grial. — *usui* addidi ex Orellii coniectura loco mox proferendo. — 67) *unde Cicero* Z. — 68) *fluctiseco* coniecit Hermann. ab Orellio ad Cic. Fragm. Vol. IV. P. II. p. 572. ed. Cicer. laudatus. At vide Nobbium apud eundem Orell. — — 69) *idem et carabus* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 70) Vulg. *parva scapha*, sed *parva* om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 71) Sic Z. Ar. — *contexta* vulg. — 72) *qualibus* Z. Ar. — 73) *De qualibet* Gu. 1. — *De quibus* Ar. — 74) *in historia* Gu. 1. 2. — 75) *utuntur vel nituntur* va. — 76) Sic Ar. va. h. l. et infra. — *Celones* vulg. — 77) *cuncta* Z. Gu. 1.

Triremes et quatriremes trium et quatuor ordinum, sic et penteremes[1] et hexeremes[2] quinos, vel[3] senos ordines habentes.

24. Actuariae naves sunt, quae velis simul et remis[4] aguntur.

Hippagogus[5], in quo equos transvehere solitum est.

Pontonium navigium fluminale tardum et grave, quod nonnisi remigio progredi potest.

Hinc et traiectus[6], id est extentus. Est enim[7] funis[8] latus[9], unde et transenna dicitur extentus funis.

25. Lembus[10] navicula brevis, quae[11] alia appellatione dicitur et cymba et caupilus[12], sicut et lintris[13], id est[14] carabus, quem[15] in Pado paludibusque[16] utuntur.

26. Carabus parva scapha ex vimine facta, quae contecta[17] crudo corio genus navigii praebet.

Portemia navicula Syriaci generis lata et sine carina a portando vocata[18]. Utuntur iis in Pannonia.

27. Trabariae amnicae naves, quae ex singulis trabibus cavantur, quae alio nomine litorariae dicuntur. Hae et ex uno ligno cavato factae[19], et inde caudicae, quia a quatuor usque ad decem homines capiunt[20].

CAP. II. *De partibus navium et armamentis.*

1. Puppis posterior pars navis est, quasi post. Prora anterior quasi priora.

Cymba[21] locus imus[22] navis, quod aquis incumbat.

Carina a currendo dicta, quasi currina.

2. Fori navium latera concava, a ferendo onere[23] dicta, sive tabulata[24] navium, quae sternuntur, dicta ab eo, quod incessus ferant[25] vel foris emineant[26]. De quibus Virgilius:

Laxatque[27] foros.

3. Columbaria in summis lateribus navium loca concava, per quae eminent remi, dicta, ut[28] credo, quod sint similia latibulis columbarum, in quibus nidificant.

4. Agea viae sunt vel loca[29] in navi, per quae ad remiges hortator accedit. De qua Ennius: *Multa foro ponet, et agea[30] longa repletur.*

5. Transtra sunt tabulae, ubi sedent remiges, quod in transverso sunt[31], dicta[32], quae Virgilius[33] iuga appellat.

1) *pentremes* Gu. 1. — *penteres* Z. va. Ar. — 2) *exaremes* Gu. 1. — *hexeres* Z. va. Ar. — 3) *et* va. — 4) *remigis* Gu. 1. — 5) Sic Ar. — *Hippagogae* vulg. — *Yppogaubus* Z. — *Ypogavus* Gu. 1. 2. pr. va. — 6) *transiectus* Gu. 1. — *traiectum* va. — 7) *Est enim* Gu. 1. — 8) *funis* om. Z. va. Ar. — 9) *latum* va. — 10) Sic Ar. — *Limbus* vulg. — *Lenibus* va. — 11) *qui* Z. — 12) Sic Ar. — *caupolus* vulg. — *caupulus* Z. — *caupillus* al. — 13) *linter* Ar. — *leniter* va. Est forma a genitivo ducta. — 14) *idem et* Z. — 15) Sic Gu. 1. 2. — *quo* vulg. — 16) *in Padi paludibus* va. — *Pado* om. Z. ut *que*. — 17) Sic Z. Ar. — *contexta* vulg. — 18) *vocata* Z. — 19) Sic Z. Gu. 1. (*et ex uno*) 2. pr. va. (*haec et caudices*) *Hae ex caudice factae ex uno ligno cavato* vulg. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. — *capiant* vulg. — 21) *Cumba* Ar. pr. — 22) Sic Z. Gu. 2. Ar. — *unus* vulg. — 23) *onera* va. pr. — 24) *tabula* va. — 25) *ferunt* Gu. 2. — *feruntur* Gu. 1. — 26) *emicant* Z. — 27) Sic Z. Gu. 1. Ar. — Om. versum, qui est Aen. VI, 412., Gu. 2. — 28) *ut* addidi e Gu. 1. — 29) Sic Ar. — *Agiavia sunt loca* vulg. — *Ageaviae sunt l.* Z. — *Ageavia sunt l.* Gu. 1. 2. Scheffer. de re milit. lib. I. c. 6. legi vult *Agearia sunt loca* e glossar. latino Germ. ms. *Agiaria loca quaedam in navibus, quae per remos hortator accedit.* — 30) Sic

6. Tonsae[34] remi a removendis et decutiendis[35] fluctibus dicti, sicut tonsores a tondendis[36] ac[37] decutiendis capillis.

7. Palmula est extrema latitudo[38] remi, a palma dicta, qua mare[39] impellitur.

Antemnae[40] autem dictae, quod ante amnem sint positae. Praeterfluit enim eas amnis. Cornua extremae partes antemnarum sunt, dictae[41] per tropum[42].

8. Malus est arbor navis, qua vela sustinentur. Malus autem dictus, quod[43] habet instar mali in summitate, vel quia quasi[44] quibusdam malleolis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius elevantur.

9. Modius est, cui arbor insistit, ob similitudinem mensuralis vasis dictus.

Carchesia[45] sunt in cacumine[46] arboris.

10. Trochleae, quasi φ[47] litera, per quas funes trahuntur. Cinna:

Lucida confulgent[48] alti carchesia[49] mali.

Trochleae autem vocatae, quod rotulas habeant, τρόχος enim Graece rota dicitur.

11. Parastatae stipites sunt pares stantes, quibus arbor sustinetur. Cato:

Malum deligatum[50], parastatae vinctae[51].

12. Clavus est, quo regitur gubernaculum. De quo Ennius:

Ut clavum rectum teneam[52] navimque[53] gubernem.

13. Porticulus[54] malleus in manu portatus[55], quo modus signumque datur remigantibus. De quo Plautus[56]:

'Ad loquendum atqué tacendum túte habes[57] porticulum[58].

14. Tonsilla uncinus ferreus, vel ligneus, ad quem in litore defixum funes navium illigantur. De quo Ennius:

Tonsillas rapiunt[59], configunt litus aduncas.

15. Ancora dens ferreus ex[60] Graeca etymologia nomen ducit, quod quasi hominis manus comprehendat, vel scopulos, vel arenas. Nam manus Graece χείρ[61] dicitur. Apud Graecos[62] autem aspirationem non habet. Nam ἄγκυρα dicitur, unde et apud maiores sine aspiratione proferebatur.

16. Pulvini sunt machinae, quibus naves[63] deducuntur et subducuntur in portum.

Pons[64] scala[65] navium.

Z. Gu. 1. 2. Ar. — *agia* va. — *agiavia* vulg. — Scalig. ad Fest. (p. 313. ed. Lindem.) *Multa forom, pontes et ageaque longa repletur.* — 31) Sic Gu. 1. — *sint* vulg. — 32) *ducta* Z. — 33) Virg. Aen. VI, 411.: *Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,* ubi Servius: *Iuga Graece dixit, ζυγὰ enim dicunt, quae transtra nominamus.* — 34) *Tonsae* addidi ex Arev. — 35) *discut.* Gu. 1. — 36) *tondendo* Z. — 37) *ac* pro *et* Gu. 1. 2. — 38) *altitudo* Z. — 39) *mari* Gu. 1. — 40) *Antennae* Ar. — 41) Sic Z. Gu. 1. 2. — *dicta* vulg. — 42) *ab animali ad inanimale* add. vulg. (*ab inanimali ad animale* va.) quae om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 43) *quod* pro *quia* Gu. 1. — 44) *quasi* om. Z. — 45) *Carceria* Z. Gu. 1. 2. va. — 46) *acumine* Ar. — 47) Sic Gu. 1. Ar. — *F.* vulg. — 48) *confluent* Z. — 49) *carceria* va. — 50) *dislig.* al. — 51) Sic Ar. — *iunctae* vulg. — 52) *teneam* om. Gu. 1. — 53) *navemque* Z. Gu. 1. 2. — 54) *Porticus* Gu. 1. — *Portisculus* Ar. — 55) *portatur* Z. Gu. 1. 2. va. — 56) Plaut. Asin. III, 1, 15. — 57) *habeas* Ar. Plaut. — 58) *a portando igitur porticulus* add. Z. Ar. — 59) *capiunt* Gu. 1. 2. pr. — *sapiunt* va. — 60) *e* Z. — 61) κιφα Z. — *cira* pr. — *kyro* Gu. 1. 2. — 62) *ap. Hebraeos* al. va. — 63) *naves* om. Gu. 1. — 64) *Ponsis* Gu. 1. — 65) *scalae* Gu. 2.

CAP. III. *De velis.*

1. Vela Graeci ἄρμενα dicunt, proinde quod aere moventur. Apud Latinos autem vela a volatu dicta. Unde est illud[1]:

Velorum pandimus alas.

2. Genera velorum acatium, epidromos, dolon, artemon, supparum, mendicum[2]. Ex quibus acatium velum maximum[3], et in media nave[4] constitutum.

3. Epidromos[5] secundae amplitudinis, sed ad puppim[6].

Dolon[7] minimum velum, et ad proram defixum[8].

Artemon[9] dirigendae[10] potius navis causa commendatum[11], quam celeritatis.

4. Supparum[12] genus veli unum pedem habens, quo iuvari navigia solent in navigatione, quotiens vis venti languescit. De quo Lucanus[13]:

Summaque tendens
Suppara velorum perituras colligit auras.

quod ex separatione existimant[14] nominatum. Pes extremus angulus veli, quem sic nautae loquuntur[15].

CAP. IV. *De funibus.*

1. Funes dicti, quod antea in usum luminis fuerint[16] circumdati cera, unde et funalia.

Restes[17], sive[18] quod rates contineant, seu quod in his retes tendantur[19].

Rudentes sunt funes navium ex nimio stridore ita[20] dicti.

2. Spirae funes, quas[21] in tempestatibus utuntur, quas nautici suo more cucurbas[22] vocant. Spirae autem ab sparto[23] vocatae.

3. Propes funis, quo pes veli alligatur, quasi prope pedes[24]. De quo Turpilius.

Quasi cum ventus[25] *fert*[26] *navim*[27] *in mare*[28]
Secundus[29], *si quis propedem*[30] *misit, si bolis*
Sinistra[31].

1) Virgil. Aen. III, 520. — 2) Sic Ar. — ἀκάτιος (*acateon* Z. Gu. 2. pr. va. — *acrateon* Gu. 1.) ἐπίδρομος (ἐπιδρ. . . *acat.* om. Z. — *et epidromos* Gu. 1.), δόλιον (*datum* Gu. 1. 2. — *dalum* pr. va.) ἄρτεμων (*artemo* pr. va.) *siparum* (*sipharum* pr. va.), *mendicium.* — 3) *est* add. vulg. — om. Gu. 1. 2. — *maxime iunctae* Z. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. — *navi* vulg. — 5) *Epidromon* Gu. 1. 2. — 6) *puppem* Gu. 2. va. — 7) *Dalum* Z. Gu. 1. 2. va. — *Palum* pr. — 8) *deflexum* va. — 9) Om. hunc articulum Z. — *Artemon* pro vulg. *Artemo* Arev. — 10) *dirigendi* va. — 11) *commentatum* Ar. — 12) Sic Ar. — *Siparum* vulg. — 13) Lib. V, 428. — 14) *aestimant* Gu. 1. — 15) Sic Z. (*quoniam* cum Gu. 1. va.) Gu. 1. 2. Ar. — Vulg. *in quae nauto locantur.* — 16) *fuerunt* Z. Gu. 2. — 17) *sunt* add. va. — 18) *seu* Z. — 19) Sic Ar. — *quod his retes tendantur* Gu. 2. — *quod his rates tendantur* Z. — *quod his rete tendebatur* Gu. 1. — Vulg. *quod in iis retia tendantur.* — 20) *ita* om. Z. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *quibus* vulg. — 22) *cocurbas* Gu. 1. 2. — 23) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 24) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *propedes* vulg. — 25) *ventis* Z. — 26) *est* va. — 27) *navem* Gu. 1. va. — 28) *mari* Z. va. — 29) *secundis* Gu. 1. — *sedens* Z. — 30) *propedem* pro *propedon* vulg., scripsi cum Arev. — 31) *si veli ministrum* Z. — *si* om. Gu. 1. — *veli* pro *velis* Arev. Ego scripsi *bolis.* Est enim *bolis sinistra,* quae iacta omnia fausta nunciat. *Bolis* autem facile in *velis* abire potuit, si *volis*, unde est *velis*, scriptum erat. *Propedem mittere* est laxare. — 32) *longa* Z. — 33) *quia* Gu. 1. — *qua* va. — 34) *puppem* Gu. 2. — 35) *torto* Gu. 1. 2. — 36) *sunt* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 37) Vide Spengel. Fragm. Caecil p. 60. Pro *sapho* scribendum videtur *scapho.* — 38) Sic Arev. — *Opisfera* Gu. 2. va. — *Opifora* Z. — *Opifera* vulg. — 39) *funis* Gu. 2. va. — 40) *qui* Ar. — 41) *dextera* Gu. 2. — 42) *et* addidi ex Arev. — 43) Sic Gu. 1. 2. — *qua* vulg. — 44) *funis* addidi e Gu. 1. 2. — 45) Sic Ar. — *qua* vulg. — 46) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *regit* vulg. — 47) Sic Ar. — *quod* Gu. 1. 2. — 48) *eligata* Gu. 1. 2. — 49) *Virgilius*

4. Tormentum funis in navibus longus[32], quo[33] prora ad puppim[34] extenditur, quo magis constringantur. Tormenta autem a tortu[35] dicta[36], restes funesque.

5. Scaphon funis in prora positus. De quo Caecilius[37]:

Venerio cursu veni, prolato pede
Usque ad saphonem.

6. Opisphora[38] funes[39], quae[40] cornibus antemnae dextra[41] sinistraque tenduntur et[42] retroverso. Prosnesium funis, quo navis in litore religatur ad palum.

Mitra funis, quo[43] navis media vincitur.

7. Anquina funis[44], quo[45] ad malum antenna constringitur. De qua Cinna:

Atque anquina regat[46] *stabilem fortissima cursum.*

8. Remulcum funis, quo[47] deligata[48] navis trahitur vice remi. De quo Valgius[49]:

Hic mea me longo succedens prora remulco
Laetantem gratis sistit in hospitiis.

9. Struppi vincula loro, vel lino facta, quibus remi ad scalmos religantur[50]. De quibus Livius:

Tuncque[51] *remos iussit religare*[52] *struppis.*

10. Cataprorates[53] linea cum massa plumbea, qua maris altitudo tentatur. Lucilius[54]:

Huc Cataproratem puer eodem deferat unctum
Plumbi pauxillum raudus, linique mataxam.

CAP. V. *De retibus.*

1. Retes vocatae[55] sive a retinendis[56] piscibus, sive a restibus, quibus tenduntur. Minus autem rete[57] symplagium[58] dicitur a plagis. Nam proprie plagas[59] dicimus[60] funes illos, quibus retia tenduntur circa imam et summam partem.

2. Funda genus est piscatoriae[61] retis, dicta ab eo, quod in fundum mittatur. Idem[62] etiam a iactando iaculum dicitur. Plautus[63]:

Gu. 1. al. — *Vilgius* Gu. 2. — 50) Sic Gu. 1. — *allig.* vulg. — 51) *Tumque* Z. Gu. 2. — 52) *delig.* Ar. — *releg.* va. — 53) *Cataporates* vulg. — *Cataparates* Z. — *Catapioratem* Gu. 1. — *Catapiorates* Gu. 2. — *Cataforates* va. — 54) *ait* add. Gu. 1. 2. Versus Lucilii scripsi e vestigiis codd. et Festi; *eodem* est disyllabum. Cetera continent descriptionem bolidis. — Z. *Hanc cataparatem pro vero dedit, foret tunc plumbi paucillum rudis lineaque mataxa.* — Gu. 1. 2. *Hanc Catapioratem puer eodem de foro tunc eum plumbi pausillum rudis lineaeque mataxam.* — Gu. 3. *Hanc cataparaten puero dedit foret tunc tum plumbi paucillum raudis lineaque mataxat.* — Arev. *Hunc catapiratem puer eodem deferat unctum — Plumbi pauxillum rodus, linique metaxam.* — Vulg. *Hanc cataporatem puer eodem defert unctum plumbi pauxillum rudis linique mataxam.* Vulcan. notat in vet. cod. esse: *Hanc cataparatem puero ded. deforet unctum Plumbi paucillam ludis, linique mataxam.* Alius cod. vet. *Hanc catafloratem puer eodem defore etc. eum plumbi paxillum r. l. m.* Aliud exemplar: *Hanc cataporatem puer eodem defert: unctum plumbi paxillum.* Alii legunt: *Hanc catapiratem puer eodem deferat uncum — Plumbi pauxillum rodus linique metaxam.* — *Rodus* idem est ac *raudus* vel *rudus.* Festus v. *Rodus* p. 223. edit. Lindem. *Rodus vel raudus significat rem rudem et imperfectam. Nam saxum quoque raudus appellant poetae . . . . Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere imperfecto, ut Lucilius cum ait: plumbi paxillum* (leg. *pauxillum*) *rodus linique matexam* (l. *metaxam*) *sed etiam pro signato* etc. Cfr. Commentar. ad Fest. p. 631. — 55) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Rete vocatum* Z. va. — *Retia vocata* vulg. — 56) *reciendis* Gu. 1. — 57) *retes* Gu. 2. — 58) Sic Ar. va., idque voluisse videtur scriba cod. Gu. 2. — *implagium* vulg. — 59) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *plag. propr.* vulg. — 60) *dici* Z. al. — 61) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *piscatorii* vulg. — Vv. *Retia tenduntur . . Rob.* om. Z. — 62) Sic Gu. 1. 2. va. — *Eadem* vulg. — 63) Locus Plauti est e deper-

Probus quidem[1] *antea iaculator eras.*

3. Tragum genus retis ab eo, quod trahitur[2], nuncupatum. Nam ipsum est et verriculum[3]. Verrere enim trahere est.

Nassa *[4].

4. Cassis genus venatoriae[5] retis, quod capiat. Hinc est quod[6] incassum dicimus, id est sine causa, quasi sine cassibus, sine quibus venatio inanis est.

5. Conopeum[7] retis genus[8], quo culices excluduntur in modum tentorii[9], quo magis Alexandrini utuntur, quia ibi ex Nilo culices copiose[10] nascuntur, unde et Conopeum[11] dicitur. Nam Canopea[12] Aegyptus est[13].

CAP. VI.[14] *De fabricis sive fornacibus.*

1. Faber a faciendo ferrum[15] impositum nomen habet. Hinc derivatum nomen est[16] ad alias artium materias, fabros, vel fabricas[17] dicere, sed cum adiectione, ut faber lignarius, et reliqua propter operis scilicet firmitatem.

2. In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum auctorem dicunt, figuraliter per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi extendique potest. Nihil enim est[18] pene, quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum[19], alibi plumbum, alibi minium, alibi pigmenta, alibi medicamenta efficit. Igne lapides in aera solvuntur[20], igne ferrum gignitur ac domatur, igne aurum perficitur, igne cremato lapide caementa et parietes ligantur. Lapides nigros ignis coquendo[21] candificat[22], ligna candida urendo obfuscat, carbones ex pruna fulgida nigros facit, de lignis duris fragiles, de putribilibus imputribiles reddit, stricta solvit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit. Habet autem et[23] medicaminis usum. Nam saepae uri prodest. Pestilentiae quoque, quae obscuratione solis contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque[24] aliud gignitur[25] primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis.

Habet quoque et aliam in se diversitatem ignis. Nam alius est[26], qui usui humano, alius qui in iudicio[27] paret[28] divino, sive qui[29] de coelo fulmen astringit, sive qui de terra per vertices montium eructat.

3. Ignis autem dictus, quod nihil gigni potest ex eo. Est enim inviolabile elementum absumens[30] cuncta, quae rapit.

dita fabula. — 1) *quibusdam* Gu. 1. 2. — *quidam* va. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *trahatur* vulg. — 3) Sic Gu. 1. — *Ipsum est et verr.* Ar. — *Ipsa est et verr.* Z. Gu. 2. — *Ipse et verr.* va. — *Ipsum et verr.* vulg. — 4) Vulg. add. *ex viminibus tanquam rete contextum*, quae om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *venatorii* vulg. — 6) *quod et* Z. Ar. — 7) *Conopium* Gu. 2. — 8) Sic Gu. 1. — *est rete* vulg. — *retis* Gu. 2. — *retes* Ar. — *est* om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 9) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — Vulg. *in similitudinem tentorii contextum propter muscas et culices excludendos, quo magis* etc. (*qua* pro *quo* Gu. 2. va. Ar.) — 10) *copiosi* Z. Gu. 2. va. Ar. — 11) Sic Z. va. Ar. — *Conopea* vulg. — *Canopea* Gu. 1. — 12) Sic Ar. — *Conopea* vulg. — 13) *sive Canopea a Canopo flumine Aegypti* add. Z. — 14) Cap. VI. . . XIX. om. cod. Zittav. — 15) *ferro* Gu. 2. va. Ar. — 16) Sic Gu. 1. 2. va. — *deriv. est* vulg. — 17) *fabricos* Gu. 2. — 18) Sic Gu. 1. 2. — *Nihil est enim* vulg. — 19) *alibi aurum, arg.* Gu. 1. — 20) *solvuntur* om. Gu. 2. — 21) *cocendo* Gu. 2. — 22) *candidificat* Gu. 2. — 23) *Habet enim et* Gu. 1. Pro *enim* scribendum est *autem.* — 24) *quoque* om. Gu. 1. 2. — 25) Sic Ar. — *gignit* vulg. — 26) *ignis* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. pr. va. — 27) *in* addidi e Gu. 1. 2. al. va. — 28) *apparet* Gu. 2. va. al. — 29) *quod* Gu. 1. — 30) Sic Gu. 1. Ar. — *assumens* vulg. — 31) *flamma* Gu. 2. — 32)

4. Fabrica duabus rebus constat, ventis et flammis[31].

5. Flamma vero proprie fornacis est dicta, quod flatu follium excitetur.

Fornax vero ab igne vocata, φῶς enim ignis est.

6. Caminus fornax[32], nomen Graecum est, derivatum[33] a καῦμα[34].

Favilla est deserta igne scintilla.

7. Pruna est, quamdiu ardet, cum autem extincta fuerit, carbo nominatur. Pruna autem a perurendo[35] dicta[36], carbo vero, quod flamma caret. Qui dum interisse creditur, maioris fit virtutis. Nam iterum incensus fortiori[37] luce calescit[38]. Cuius tanta vis est[39] etiam, et sine igne firmitas, ut nullo humore corrumpatur, nulla vetustate vincatur. Extinctus enim tantum incorruptibiliter durat, ut ii, qui limites figunt[40], eos infossos terra substernant, et lapides desuper figant, ad convincendum litigatorem[41], ut post quantalibet secula fixum lapidem[42] limitem esse cognoscant[43].

CAP. VII. *De instrumentis fabrorum.*

1. Incus est, in quo ferrum[44] tunditur, a caedendo[45] dictus[46], eo quod illic aliquid cudamus, id est feriendo producamus. Cudere enim caedere et ferire est. Veteres autem non incudem vocabant, sed intudem, eo quod in ea[47] ferrum[48] tundatur, id est[49] tendatur, unde et tudis malleus, a tundendo[50], id est tendendo dictus.

2. Malleus vocatus[51], quod[52], dum quid calet et molle est, caedit et producit.

Marcus malleus maior, et dictus marcus, quod maior sit ad caedendum et fortior. Marcellus[53], mediocris. Marculus malleus pusillus. Lucilius:

Et velut in fabricam fervens cum marculus ferrum,
Multorum magnis ictibus tundit.

3. Forcipes quasi ferricipes, eo quod ferrum candens capiant teneantque, sive quod ab his aliquid forvum[54] capimus et tenemus, quasi forvicapes[55]. Nam forvum[56] est calidum, unde et fervidum, et[57] formosos[58] dicimus, quibus calor[59] sanguinis ex rubore pulchritudinem creat.

4. Lima dicta, eo quod lene faciat. Nam limum[60] lene est.

Cilium[61] est, unde[62] operantur argentarii, a quo et caelata vasa dicuntur.

est fornax vulg., sed *est* om. Gu. 1. 2. va. — 33) Sic Gu. 1. 2. (*nomen* om. cum va.) — Vulg. *est Graec. nom. deriv.* — 34) Sic Gu. 1. 2. 3. va. Ar. (nisi quod latine scriptam vocem exhibent) — *a caumate* al. pr. — *ἀπὸ τοῦ καύματος* vulg., quae addit *id est a calore*, quae om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 35) *prurendo* Gu. 1. — 36) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. va. — 37) Sic Gu. 1. — *fortiore* vulg. — 38) *coalescit* Gu. 1. — 39) Sic Ar. va. — *Cuius t. est vis etiam et* va. — *cuius t. vis est etiam sine* Gu. 1. 2. pr. — Vulg. *Cuius t. vis est et sine.* — 40) *fingunt* Gu. 1. — 41) *ad convincendam ligationem* Gu. 1. 2. — 42) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *ut fixum lap. post quantal. sec.* vulg. — 43) *agnoscant* al. va. — 44) *ferro* va. — 45) *a cudendo* Ar. — 46) *dictum* Gu. 2. — 47) *in eo* Gu. 1. — 48) Sic Gu. 1. — *metallum* vulg. — 49) *hoc est* Gu. 2. va. Ar. — 50) Vulg. *id est a tundendo*, sed *id est* om. Gu. 1. 2. pr. va. — 51) Sic Gu. 1. 2. — *vocatur* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *quia* vulg. — 53) *Martellus* Ar. — 54) *forbium* Gu. 1. — *forbum* Gu. 2. — 55) *forbicapes* Gu. 1. 2. — 56) *forbum* Gu. 1. 2. — 57) *unde et* vulg., sed *unde* om. Gu. 1. 2. — 58) *formosum* Gu. 1. — 59) *color* Gu. 2. — 60) *limus* Gu. 1. — 61) *Caelum* Arev. At cfr. Isidor. XX, 4. — 62) *unde et* Gu. 2.

CAP. VIII. *De fabricis parietum.*

1. In fabricis parietum atque tectorum Graeci inventorem Daedalum asserunt. Iste enim primus didicisse fabricam a Minerva dicitur. Fabros autem, sive artifices Graeci τέκτονας vocant, id est instructores[1]. Architecti autem caementarii sunt, qui disponunt in fundamentis. Unde et Apostolus de semetipso, *quasi*[2] *sapiens*[3] *architectus fundamentum posui.*

2. Machiones[4] dicti a machinis, quibus[5] insistunt propter altitudinem parietum.

CAP. IX. *De dispositione.*

Aedificiorum partes sunt tres[6], dispositio, constructio, venustas.

Dispositio[7] areae, vel solii et fundamentorum descriptio.

CAP. X. *De constructione.*

1. Constructio est laterum et altitudinis aedificatio. Constructio autem, vel instructio[8] vocata eo, quod instringat, et cohaerere[9] faciat, ut lapides luto, et ligna et lapides invicem sibi. Nam et intinctio ferri in aquam[10] instructura[11] est. Nisi enim candens tingatur, stringi et cohaerere[12] non potest ferrum. Item constructio a multitudine lapidum et lignorum dicta, unde et strues. Aliud est enim aedificatio, aliud instauratio. Nam aedificatio nova constructio est, instauratio vero, quod reparatur[13] ad instar prioris. Nam instar veteres[14] pro similitudine[15], unde[16] et instaurare dicebant.

2. Constat autem constructio[17] fundamento, lapidibus et calce, arena et lignis[18].

Fundamentum dictum, quod sit fundus[19] aedificii. Idem et caementum a caedendo dictum, quod caeso[20] crasso lapide surgat.

3. Lapides in structuris apti, albus, Tiburtinus[21], columbinus, fluvialis[22], spongia[23], rubrus et reliqui.

4. Albus lapis, alius durus, alius mollis. Mollis dentata serra secatur, tractabilis in opere est, ita ut in eo, quasi in lignis[24] literae scribantur[25].

5. Tiburtinus a loco Italiae dictus, qui dum sit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit.

6. Tophus inutilis est aedificiis[26], fundamentis aptus, mortalitate[27] et mollitia[28]. Ex aestu enim et halitu maris fricatur[29] et verberatur imbribus.

7. Arenatius[30] lapis concretus maris arenis, hic et bibulus dicitur. Servat enim humorem acceptum. Idem et in Baetica.

Gaditanus ab insula Oceani, ubi plurimus exciditur.

1) *structores* Ar. — 2) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *ut* vulg. — 3) *inquit* add. vulg. — Om. Gu. 1. Locus est 1. Cor. 3, 10. — 4) *Maciones* Gu. 1. — *mationes* al. va. pr. — 5) *in quibus* vulg., sed *in* om. Gu. 1. — 6) *tres sunt* va. — 7) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 8) *structio* Ar. — 9) *coercere* Gu. 1. 2. — 10) Sic Gu. 1. 2. al. — *in aqua* vulg. — 11) *strictura* Ar. — 12) *coerceri* Gu. 1. 2. — 13) *reparetur* Gu. 2. — 14) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *veteres instar* vulg. — 15) *ponebant* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 16) Sic Gu. 1. 2. — *Inde* vulg. — 17) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *Constructio autem constat* vulg. — 18) Sic Gu. 1. 2. — *calce, arena et lignis* Ar. va. — 19) Sic Gu. 1. 2. — *fundus sit* vulg. — 20) *caeso* addidi ex Arev. — *caeso* pro *crasso* va. — 21) *et Tiburt.* Gu. 1. — 22) *fluviatilis* va. Ar. — 23) Sic Ar. — *sfungia* vulg. Eadem est varietas infra. — 24) Sic Gu. 1. — *ligno* Ar. pr. va. — *tigno* vulg. — 25) *scribebantur* Gu. 1. — 26) Sic Gu. 1. — *aed. inut. est* vulg. — 27) *mordacitate* al. — 28) *mollitie* Ar. — 29) *feritur* va. Ar. — 30) *Arenaticius* Gu. 1. — 31) *Cocleaticus* Gu. 1. — *Concleaticus* Gu. 2. — *Con-*

8. Piperinus subalbidus cum punctis nigris, durus atque fortissimus.

Conchleatius[31] cocleis et lapillis[32] et arena[33] concretus, asperrimus et interdum fistulosus.

9. Columbinus a colore avis nuncupatus, natura vicinus gypso et mollitie[34] simillimus.

10. Molaris in parietibus utilis, quia est quaedam pinguior natura eius[35], duraque et aspera, ex quo etiam et molae fiunt, unde et nomen traxit. Huius quatuor genera, albus, niger, permixtus ac fistulosus.

11. Spongia lapis creatus[36] ex aqua, et[37] levis ac fistulosus et cameris aptus.

12. Silex durus lapis, ex cuius genere nigri silices optimi quibusdam in locis et rubentes.

Albi[38] silices contra vetustatem incorrupti permanent[39]. Iidem et in monumentis sculpti, et incorrupti permanent, quibus nec ignis quidem nocet. Nam ex iis formae etiam[40] fiunt, in quibus aera funduntur.

Viridis silex vehementer et ipse igni resistens, sed nusquam copiosus[41], et ubi invenitur, lapis, non saxum est.

Pallidus in caemento raro utilis est[42].

13. Globus[43] contra iniurias fortis, et in structuras[44] infidus, nisi fuerit multa suffrenatione devinctus.

14. Fluviatilis silex semper veluti[45] madens est[46]. Hic[47] aestate exhiberi oportet, nec ante biennium inseri[48] in structuris domorum, fictilium operum, ad parietes et fundamenta, coctis[49] laterculis ad tecta imbriculis tegulisque aptantur.

15. Tegulae vocatae, quod tegant aedes, et imbrices, quod accipiant imbres. Tegulae autem primae positionis nomen, cuius diminutivum tigillum[50].

16. Laterculi vero vocati, quod lati formentur circumactis[51] undique quatuor tabulis.

Lateres autem crudi sunt, qui et ipsi inde nominati sunt[52], quod lati ligneis formis efficiuntur.

17. Quorum crates dicuntur, in quibus lutum pro eisdem lateribus crudis portare solent. Sunt enim connexiones cannarum, dicti ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est, quod se invicem teneant.

18. Lutum autem vocatum quidam per antiphrasin putant, quod non sit mundum. Nam omne lotum mundum est.

19. Calcis[53] viva dicta, quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem, unde perfusa aqua statim ignis latens[54] erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extingui, oleo extinguitur, quo solet[55] accendi, usus eius in[56] structuris fabricae necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhaerere fortius, nisi calce coniunctus.

20. Gypsum cognatum calci est, et est[57] Graecum nomen[58]. Plura eius genera. Omnium[59] autem optimum e lapide speculari[60], in signis[61] aedificiorum et coronis gratissimus.

cleatius vulg. — 32) Sic Gu. 1. — *lapillisque* vulg. — 33) *et arena* om. Gu. 1. — 34) *mollicia* va. — 35) Sic Gu. 1. 2. va. — *nat. eius p.* vulg. — 36) *concretus* Gu. 1. 2. — 37) *et* addidi e Gu. 1. — 38) Sic Gu. 2. Ar. — *Alibi* vulg. — *Aliqui* ed. Goth. — 39) *permanent* om. Gu. 2. — 40) Sic Gu. 1. — *etiam formae* vulg. — 41) Sic Gu. 1. Ar. — *copiosius* vulg. — 42) *est* addidi e Gu. 1. — 43) *Gilvus* Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. 2. va. — *in structuris* vulg. — 45) *velut* va. — 46) *est* om. va. — 47) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *hunc* vulg. — 48) *inserere* Gu. 1. 2. — 49) Vulg. *quae coctis*, sed *quae* om. Gu. 1. Ar., qui exhibet *coctilibus*. — 50) *tegilla* Gu. 1. — 51) *que* add. Gu. 1. — 52) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. — 53) Sic Gu. 1. — *Calx* vulg. — 54) Sic Gu. 1. — *lat. ign.* vulg. — 55) Vulg. *ignis acc.*, sed *ignis* om. Gu. 1. — 56) *in* om. Gu. 1. — 57) *est* om. Gu. 1. — 58) *nom. Gr.* Gu. 2. — 59) *Omnia* Gu. 1. — 60) Sic Ar. — *lapidi speculari* Gu. 1. 2. — *optimum lapis est specularis* vulg. — 61) Vulg. *Est enim in signis*, sed *est enim* om. Gu. 1. — *in* om. Gu. 1. 2.

21. Arena ab ariditate dicta, non ut alii, adhaerendo in fabricis [1]. Huius probatio, si manu impressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat.

22. Columnae pro longitudine et rotunditate vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quatuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae [2], Corintheae [3], mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes [4]. Quintum genus est earum, quae vocantur Atticae, quaternis angulis, aut amplius, et [5] paribus laterum intervallis.

23. Bases fulturae sunt columnarum, quae a fundamento consurgunt, et superpositae fabricae sustinent pondus. Basis [6] autem nomen petrae [7] fortissimae Syro sermone.

24. Capitella dicta, quod columnarum sint [8] capita, quasi super collum caput [9].

Epistylia sunt, quae super capitella columnarum ponuntur, et est Graecum [10].

25. Pavimenta originem operis a Graecis habent; vocata autem pavimenta eo, quod paviantur [11], id est caedantur, unde et pavor, quia caedit cor.

26. Ostracus est pavimentum testaceum [12], eo quod fractis testis calce admixta [13] feriatur. Testa enim Graece ὄστρακον dicitur [14].

27. Rudos artifices appellant lapides contusos et calce admixtos, quos in pavimentis faciendis superfundunt, unde et rudera dicuntur.

28. Canalis ab eo, quod cava sit in modum cannae. Sane canalem melius genere feminino, quam masculino proferimus.

29. Fistulae aquarum sunt dictae, quod aquas fundant et mittant. Nam στέλλειν Graece [15] mittere est. Formae earum pro magnitudine aquae et capacitate fiunt, per quas aquae per certos modulos [16] dividuntur. E quibus est uncia et quinaria, digitus quadratus, digitus rotundus, et caeteri modi quique [17]. Hucusque partes constructionis. Sequitur de venustate aedificiorum [18].

CAP. XI. *De venustate.*

Venustas est, quicquid illud ornamenti et decoris causa aedificiis additur [19], ut tectorum [20] auro distincta laquearia, et pretiosissimi [21] marmoris crustae et colorum picturae [22].

CAP. XII. *De laqueariis.*

Laquearia sunt, quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria dicuntur, quod

1) Sic Gu. 1. 2., nisi quod *διττογραφία* inest in codd. lectione, Gu. 1. 2. enim exhibent: *non ut alii ab adhaerendo in fabricis, ut quidam volunt.* — Vulg. enim est: *non ab adh. in fabr. ut quid. vol.* — 2) *Tuscaniae* Gu. 1. va. — 3) *Corinthiae* Arev. — 4) *distante* va. — 5) *et* addidi e Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. 2. — *Bases* vulg. — 7) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 8) Sic Gu. 1. 2. — *sint col.* vulg. — 9) *capitis* va. — 10) *id est supermissa* add. al. — 11) *paveantur* Gu. 1. 2. — 12) *testacium* Gu. 1. 2. va. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *admixto* vulg. — 14) Sic Gu. 1., nisi quod ὄστρακον pro *ostra*, quod est in cod. pro vulg. ὄστρακα, scripsi. — Vulg. *Testam enim Graeci ὄστρακα dicunt.* — *Testa enim Graeci dicunt* Gu. 2. — 15) Sic Gu. 1. 2. va. — *Gr. στέλλειν* vulg. — 16) Sic Gu. 1. 2. va. — *mod. cert.* vulg. — 17) Sic Ar. — *cuique causae* vulg. — 18) Vv. *Sequitur . . aedif.* addidi e Gu. 1. 2. Ar., qui ab his verbis novum caput incipit. — 19) *addicitur* Gu. 2. — 20) *causa* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *pretiosi* pr. va. Ar. — *praetonsi* vulg. — 22) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *pictura* vulg. —

lacus quosdam quadratos, vel rotundos ligno, vel gypso, vel coloribus habeant[23] pictos cum signis intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius[24]:

Resultant aedesque lacusque.

Cuius diminutio lacunar facit[25], ut Horatius[26]:

Neque aureum
Mea renidet[27] in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium et per antistichon laquearium facit[28].

CAP. XIII. *De crustis.*

Crustae tabulae sunt[29] marmoris. Unde et marmorati parietes et crustati dicuntur. Qui autem marmora secandi in crustas rationem[30] excogitaverunt[31], non constat. Fiunt autem arena et ferro serraque in praetenui linea premente arenas, tractuque ipso secante, sed crassior arena plus erodit[32] marmoris. Nam tenuis fabricis et polituris accommodata est.

CAP. XIV. *De lithostrotis.*

Lithostrota[33] sunt elaborata arte picturae parvulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Tesselli autem sunt[34] a tesseris nominati, id est quadratis lapillis per diminutionem.

CAP. XV. *De plastis.*

Plastice[35] est parietum ex gypso effigies signaque exprimere pingique[36] coloribus. Plastice[37] autem dictum Graece, quod Latine est fingere[38] terra, vel gypso similitudines. Nam et[39] impressa argilla formam aliquam facere plastis[40] est. Unde et protoplastus[41] dictus est[42] homo, qui ex limo primus est conditus.

CAP. XVI. *De pictura.*

1. Pictura autem est imago exprimens speciem rei alicuius[43], quae dum ulla fuerit ad recordationem mentem reducit. Pictura autem dicta, quasi fictura. Est enim imago ficta, non veritas. Hinc[44] et fucata[45], id est ficto[46] colore quodam[47] illita nihil fidei et veritatis habentia[48]. Unde et sunt quaedam picturae, quae corpora veritatis studio coloris excedunt, et fidem, dum augere contendunt, ad mendacium provehunt[49], sicut qui Chimaeram tricipitem[50] pingunt, vel Scillam hominem sursum, caninis autem capitibus cinctam deorsum.

23) Sic Gu. 1. va. Ar. — *habeat* vulg. — 24) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Lucius* vulg. — 25) *facit . . . lacunar* om. Gu. 2. — 26) Horat. Od. II, 18. init. — 27) *renitet* Gu. 1. — *retinet* pr. va. — 28) *facit* om. Ar. — 29) Sic Gu. 1. 2. — *sunt tab.* vulg. — *Cr. autem sunt tab.* pr. — 30) *rationem* om. pr. — 31) *excogitaverint* Gu. 2. va. — *excogitaverit* Arev. — 32) Sic Gu. 1. al. — *erodet* vulg. — 33) *Litostrotae* Gu. 2. — 34) *sunt* addidi e Gu. 1. — *Tessellae* coniecit Arev. — 35) *Plasticen* Gu. 2. pr. va. — 36) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *pingere* vulg. — 37) *πλάττειν* Ar. — 38) Sic Gu. 1. 2. va. — *pingere* vulg. — 39) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 40) *plastae* Ar., quod verum videtur. At quum omnes codd. et editt. vett. consentiant in forma *plastis*, nolim mutare. Fortasse enim ad tertiam declinationem formata est vox. — 41) *proplastos* Gu. 1. — 42) Sic Gu. 1. — *est dictus* vulg. — *est* om. Gu. 2. — 43) Sic Gu. 1. va. — *alicuius rei* vulg. — *rei aliquis* Gu. 2. — 44) *Haec* Gu. 1. 2. — 45) *fuscata* Gu. 1. 2. — 46) *ficta* Gu. 1. 2. — 47) Sic Gu. 1. — *quod. col.* vulg. — 48) *habens* Gu. 2. — 49) *proveniunt* Gu. 1. 2. — 50) Sic Gu. 1. va. Ar. — *tricap.* vulg.

2. Picturam autem Aegyptii excogitaverunt primum umbra hominis lineis circumducta[1]. Itaque[2] initio talis, secunda singulis coloribus, postea diversis, sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, et invenit lumen atque umbras differentiasque colorum, unde et nunc pictores prius umbras quasdam et lineas futurae imaginis ducunt, deinde coloribus implent[3], tenentes ordinem inventae artis.

CAP. XVII. *De coloribus.*

1. Colores autem dictos[4], quod calore ignis vel solis[5] perficiuntur, sive quod initio[6] colabantur, ut summae subtilitatis existerent.

2. Colores autem[7] aut[8] nascuntur, aut fiunt. Nascuntur, ut sinopis, rubrica, paraetonium[9], melinum, eretria[10], auripigmentum. Ceteri finguntur aut arte, aut mixtione[11].

3. Sinopis inventa primum[12] in Ponto est. Inde nomen a Sinope urbe accepit. Species eius tres, rubra et minus rubens, et inter has media.

4. Rubrica vocata, quod sit rubra et sanguineo proxima. Haec locis plurimis[13] gignitur, sed optima Ponto, unde et Pontica dicitur.

5. Syriacum[14] rubri coloris pigmentum, ex quo et librorum capita scribuntur. Ipsum est[15] et Phoeniceum, appellatum ita[16], eo quod in Syria colligatur[17] in litoribus rubri maris, ubi Phoenices inhabitant.

6. Aliud est autem[18] sericum, aliud Syriacum. Nam sericum lana est, quam Seres mittunt, Syriacum vero pigmentum, quod Syri Phoenices in rubri maris litoribus colligunt. Est autem et[19] inter factitios. Nam sepae fit aut sinopide, aut sandice mixtus.

7. Minium Graeci primi[20] in Ephesiorum solo invenisse traduntur. Cuius pigmenti Hispania plus ceteris regionibus[21] abundat, unde etiam nomen proprio flumini dedit. Huius distillatio argentum liquidum gignit. Minium autem hoc quidam dicunt esse cinnabarin.

8. Cinnabaris autem[22] a dracone et barro, id est elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum esse sanguinem, dum implicant elephantos. Ruunt enim belluae et dracones obruuntur, quorum fusus cruor terram inficit, fitque pigmentum, quicquid solo tinxerit. Est autem pulvis coloris rubri.

9. Prasina, creta viridis[23], etsi in aliquibus terris promiscue generetur[24], optima tamen in Libya[25] Cyrenensi.

10. Chrysocolla colore prasino est, dictā, quod eius vena[26] aurum habere[27] traditur. Haec et in Armenia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur enim ex metallis aeris[28], cuius inventio argentum atque indicum prodit. Nam venae eius cum iis habent naturae societatem.

1) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *umbram . . circumductam* vulg. — 2) *atque* Gu. 1. 2. — 3) *complent* Gu. 2. pr. va. — 4) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *dicti sunt* vulg. — 5) Sic Gu. 1. 2. va. — *sole* vulg. — 6) Vulg. *in initio*, sed *in* om. Gu. 1. 2. al. va. — 7) *autem* om. Gu. 2. — 8) *aut* om. Gu. 1. — 9) *pariton*. Gu. 1. 2. pr. — 10) Sic Ar. e Plin. XXXV, 6. — *fretia* vulg. — 11) Sic Gu. 1. — *permixt.* vulg. — 12) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *prim. inv.* vulg. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *plur. loc.* vulg. — 14) Sic Gu. 1. — *Syricum* vulg. Sic postea. — 15) *est* om. va. — 16) *ita* om. va. — 17) *colligitur* va. — 18) *autem* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 19) *et* addidi e Gu. 1. 2. Ar. — 20) Sic Gu. 1. 2. — *primi Gr.* vulg. — 21) Sic Gu. 1. — *cet. reg. plus* vulg. — 22) *autem* addidi e Gu. 1. 2. — 23) Vulg. *id est creta vir.*, sed *id est* om. Gu. 1. 2. — 24) *generatur* va. — 25) *Libya* om. Gu. 2. — 26) Sic Gu. 1. — *vena eius* vulg. — 27) Sic Gu. 1. va. Ar. — *hab. aur.* vulg. — *hab. trad. aur.* Gu. 2. — 28) *aereis* Gu. 1. 2. — 29) Sic Ar. — *Topazon* vulg. — *topazaton* Gu. 1. 2. — 30) Sic Ar. — *aureis* vulg. — 31) *in* addidi e

Cypria ab insula Cypro, ubi plurima reperitur.

11. Sandaracha in insula rubri maris Topazo[29] nascitur, colore cinnabari, odore sulphureo. Invenitur autem in aurariis[30] et in[31] argentariis metallis, melior, quo magis rufa, quoque magis redolet virus[32], quamquam et cerussa si torreatur in fornace, sandaracum[33] facit, unde et color est flammeus[34]. Quod si torreatur, aequa[35] parte rubrica admixta, sandicem reddit.

12. Arsenicum, quod Latini ob colorem auri auripigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria materia, ubi etiam Sandaracha. Optimum est, quod in aureum[36] colorem transit, purum et fissile, gracili venarum discursu. Quod vero pallidius, aut Sandarachae simile[37] est, deterius iudicatur. Est[38] et tertium genus squamosum, quo miscetur aureus color. Vis eorum[39], ut Sandarachae, sed acrior.

13. Ochra et ipsa in insula maris rubri[40] Topazo gignitur, ubi et Sandaracha. Fit quoque et ochra exusta rubrica in ollis novis luto circumlitis, quae quanto magis in camino arserit, tanto melior fit.

14. Venetum *. Caeruleum[41] temperare primum Alexandria reperit. In Italia ex arenae pulvere et nitri flore idem faciunt. Sed si[42] Cyprium in fornace adustum huic permixtioni addes, vestoriani similitudo erit.

15. Purpurissum ex creta argentaria cum purpuris pariter tingitur, bibitque eum colorem celerius lanis. Praecipuum est tamen aliud, quod adhuc in[43] vase rudibus medicamentis inebriatur[44]. Proximum est egesto eo addita creta in ius[45] idem, et quotiens id factum est, elevatur bonitas. Pretiosissimae purpurae causa est, quod hysgino[46] maxime inficitur rubeaque[47].

16. Indicum in Indicis invenitur calamis, spuma adhaerente limo. Est autem coloris cyanei[48], mixturam purpurae caerulique[49] mirabilem reddens. Est alterum[50] genus in purpurariis[51] officinis, spuma in aereis[52] cortinis innatans, quam infectores detrahentes siccant.

17. Atramentum dictum, quod sit atrum, cuius species et picturae et quotidiano[53] usui necessaria est, iste[54] inter factitios est. Fit enim et fuligine plurimis[55] modis super ardentes taedas resina adiecta, lacusculo aedificata[56], quae[57] fumum retineat. Huic pictores cum aqua admiscent[58] glutem, ut illustrius resplendeat.

18. Ad festinationem autem operis etiam sarmentorum veterum carbones cum glutino triti inducendis parietibus atramenti speciem reddunt. Sunt et qui vini faecem siccatam excoquant, affirmentque[59], si ex bono vino faex fuerit Indici speciem idem atramentum[60] praebere.

Gu. 1. 2. — 32) Sic Gu. 1. 2. — *vir. red.* vulg. — 33) *sandaracham* Ar. — 34) *color eius flamm.* va. — 35) *et aequ. p.* pr. — 36) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *auri* vulg. — 37) *similis* Gu. 1. — 38) *autem* add. Gu. 2. — 39) Sic Ar. — *earum* vulg. — 40) *rubri mar.* Gu. 2. va. — 41) *Veneti* explicatio deest, quare defectus signum cum Arev. posui. — 42) *si* om. Gu. 1. 2. — 43) *in* addidi e Gu. 1. 2., qui exhibet *vaso.* — 44) *inebriatum* Gu. 1. 2. va. — 45) Sic va. Ar. — *vas* vulg. — 46) Sic Ar. — *iscino* vulg. — *quo scino* Gu. 1. — *quod scino* va. — 47) *rubiaque* Ar. — 48) *cunei* Gu. 1. — 49) *ceruleique* Gu. 1. al. pr. — 50) *autem* Gu. 1. — 51) *purpureis* Gu. 1. — 52) *aeriis* pr. — 53) *cotidiano* Gu. 1. 2. va. — 54) Sic Gu. 1. 2. — *istud* vulg. — 55) *pluribus* Gu. 2. al. — 56) Sic Ar. pr. — *aedificato* vulg. — 57) Sic Gu. 2. va. Ar. — *quod* vulg. — 58) Sic Gu. 1. 2. — *miscent* vulg. — 59) *affirmantque* Gu. 1. 2. va. — 60) *id est atr.* Gu. 1. — *idem atram.* Gu. 2., quod pro *id atr.* recepi. — *id atramento propere, sed et atramentum praebere* va.

Sed et sarmentum uvae nigrae vino optimo tinctum posteaquam[1] siccitate aruerit[2], si exuras et conteras, adiecto glutino, nitorem Indici reddet.

19. Usta, quae plurimum[3] est necessaria[4], nullo provenit negotio[5]. Nam si[6] glebam silis boni[7] igne excoquas, et aceto acerrimo superfusam[8] extinguas, madefacta spongia[9] colorem purpureum reddet[10]. Eam ubi contriveris[11], usta erit.

20. Omne autem atramentum sole perficitur.

Omnes colores calcis admixtione corrumpuntur.

21. Melinum dictum, quod eius metalli ferax sit una ex Cycladibus insula Melos nomine. Est enim candidum, nec utuntur eo[12] pictores propter nimiam pinguetudinem[13].

22. Anulare, quod vocant candidum, est, quo muliebres picturae luminantur[14]. Fit et ipsum ex creta admixtis vitreis gemmis.

23. Cerussa fit hoc modo: In vase enim aceto acerrimo impleto sarmenta aminia in eodem vasculo collocabis, ac super sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones, deinde vas diligentissime claudes, illinisque, ne aliquid inde spiraminis exeat. Post dies autem XXX vas aperitur, et ex distillatione tabularum innata cerussa invenitur. Quod ablatum et arefactum teritur, atque iterum aceto admixto[15] in pastillis dividitur et in sole siccatur. Hac observantia si laminas aereas sarmentis superponas[16], aeruginem creant. Chalcanthum *[17].

CAP. XVIII. *De instrumentis aedificiorum.*

1. Instructura[18] autem parietum ad normam fieri, et ad perpendiculum respondere oportet.

Norma dicta Graeco vocabulo, extra quam nihil rectum fieri potest. Componitur autem ex tribus regulis, ita ut duae sint binorum pedum, tertia habeat pedes duos, uncias decem, quas aequali crassitudine politas extremis cacuminibus[19] sibi iungit, ut schema[20] trigoni faciant. Id erit norma.

2. Regula dicta, quod sit recta, quasi rectula, et impedimentum non habeat.

Perpendiculum est, quod semper id[21] appenditur, denique in fabrica nisi omnia ad perpendiculum, et ad certam fiant regulam[22], necesse est, ut cuncta mendosa instruantur, ut aliqua prava sint, aliqua cubantia, prona nonnulla, alia supina, et propter hoc universa ruunt constructa[23].

3. Linea genere suo appellata, quia fit ex lino[24].

Trullae nomen factum, eo quod trudit et detrudit, id est includit calce, vel luto lapides. Marcellus *[25]. Machina *.

4. Scalae ab scandendo[26] vocatae, haerent enim parietibus. Scalae autem dicuntur,

1) *postquam* va. — 2) *aruerint* Gu. 1. — *aruerunt* Gu. 2. — 3) *plurima* Gu. 1. 2. va. — 4) Sic Gu. 1. — *nec. est* vulg. — 5) Sic Gu. 1. 2. — *nullo neg. prov.* vulg. — 6) *Nam si et* al. va. — *et* om. Ar. — Vulg. *nam et si.* — 7) Sic Arev. e Plin. XXXV, 6. — *silicis bene exc.* vulg. — 8) *superfuso* Gu. 1. 2. — 9) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *sfungia* vulg. — 10) Sic Gu. 1. — *reddit* vulg. — 11) *construeris* Gu. 1. — 12) *eum* Gu. 2. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *pinguedinem* vulg. — 14) *illum.* Arev. — 15) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *admixtum* vulg. — 16) *superpositis mittas* Gu. 1. — *superpones* Gu. 2. — 17) Non cum superioribus haec vox est coniungenda, sed nova res est, cuius deest explicatio. Defectus signum posuit Arev. — 18) *Instructuram* Gu. 2. va. Ar. — 19) Sic Gu. 1. 2. — *acum.* vulg. — 20) *schemam* pr. — 21) *id* addidi e Gu. 1. 2. — 22) Sic Gu. 1. 2. (*ad* om.) — *et cert. reg.* (*reg. cert.* pr.) *fiant* vulg. —

quae aut unae sunt, aut plures, quia numeri tantum pluralis est nomen, ut literae, quae epistolam significat[27].

CAP. XIX. *De lignariis.*

1. Lignarius generaliter ligni opifex appellatur.

Carpentarius speciale nomen est. Carpentum enim solum facit, sicut navicularius, quia tantum navium est fabricator et artifex.

2. Sarcitector dictus, quod ex multis hinc et[28] inde coniunctis tabulis unum tecti sarciat corpus. Idem et tignarius, quia tectoria lignis inducit.

3. Lignum vocatum[29] Graeca etymologia, quia in lumen incensum[30] convertitur et in flammam. Unde et ellychnium[31] dicitur, quod lumen det.

4. Materia inde dicitur omne lignum, quod ex ea aliquid efficiatur, vel si ad ianuam referas, vel ad statuam, materia erit. Ad aliquid enim materia semper[32] accipienda est, sicut elementa materiam rerum esse dicimus, quia[33] inde ea, quae sunt, facta videmus et materia quasi mater dicta.

5. Trabes vocatae sunt[34], quia[35] in transverso positae utrosque parietes contineant.

Aliud autem sunt tigna, aliud trabes. Tigna enim iuncta trabem faciunt. Trabes autem sunt, cum sunt dolatae.

6. Tolus proprie est veluti scutum breve, quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt.

Cuplae[36] vocatae, quod copulent in se luctantes.

Luctantes dicuntur[37], quod erecti invicem se teneant more luctantium.

Agrantes *[38].

7. Asseres ab asse dicti, quia soli ponuntur, neque coniuncti.

Scindulae, eo quod scindantur, id est dividantur.

Epigri et clavi sunt[39], quibus lignum ligno adhaeret.

Clavi autem dicti, quasi chalybi, quia ex chalybe fiunt, id est ferro. Chalybs enim ferrum est.

8. Tabulae a veteribus tagulae vocabantur, a tegendo scilicet, unde et tegulae.

Commissura dicitur tabularum coniunctio.

Sectio autem dicta a sequendo ea, quae ceperit. Nam secare sectari et sequi est.

9. Serrae autem nomen de sono factum[40], id est a stridore.

Serrae circinique usum Perdix[41] quidam adolescens invenit, quem puerum Daedalus frater matris suae studiis perdocendum acceperat. Cuius pueri tantum ingenium fertur, ut dum materiae dividendae compendium quaereret, spinam piscis imitatus e[42] ferro laminam exasperans dentium mordacitate armavit[43], quam serram artifices nuncupant. Pro cuius artis inventione Daedalus magister eius livore invidiae[44] permotus praecipitem puerum ex arce deiecit, dehinc exulatum[45]

23) Sic Gu. 3. Ar. — *sunt constr.* vulg. — 24) Sic Gu. 1. 2. — *ex lino fit* vulg. — 25) *Martellus* Gu. 2. Ar. — 26) *ab* pro *a* Gu. 1., qui addit *id est a scendendo*, cum Gu. 2. va. — 27) *significant* al. va. — *significantur* Gu. 1. — 28) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. — 29) Sic Gu. 1. 2. — *vocatur* vulg. — 30) Sic Gu. 1. — *incens. in lum.* vulg. — 31) Sic Ar. — *licinium* vulg. — *et* om. Gu. 1. va. — 32) Sic Gu. 1. — *semp. mat.* vulg. — 33) *quod* Gu. 2. — 34) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *quod* vulg. — 36) *Complae* Gu. 1. — *Coplae* Gu. 2. — 37) *dicuntur* om. Gu. 2. va. — 38) om. va. — 39) *sunt* om. Arev. — 40) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. va. — 41) Sic Arev. — Vulg. *Perdices*. — *Perdues* Gu. 1. — *Perdiceum* va. — 42) *e* pro *de* Gu. 1. 2. al. va. — 43) *armaverit* Ar. Est, ut credo, anacoluthon. — 44) Sic Gu. 1. — *inv. liv.* vulg. — 45) *exulatus* Gu. 2. Ar.

Cretam abiit ibique aliquamdiu fuit, ut fabulae ferunt. Ex [1] Creta pennis volavit et in [2] Ciliciam venit.

10. Circinus dictus, quod vergendo efficit [3] circulos [4]. Huius modus duplicata linea fit, quae simplex per latitudinem extensa fuerat [5]. Punctus autem in medio circini centrum a Graecis dicitur, in cuius medio [6] cuncta convergunt.

11. Securis vocatur, eo quod ea arbores succidantur, quasi succuris. Item securis, quasi semicuris. Ex una enim parte acuta est, ex altera fossoria. Haec [7] apud veteres penna [8] vocabatur, utrimque [9] autem habens aciem, bipennis. Nam bipennis dicitur, quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quasi duas pennas. Pennum autem antiqui acutum dicebant. Unde et avium pennae [10], quia acutae. Et ecce nomen, quod reservavit antiquitatem, quia veteres pennas dicebant [11] non pinnas. Haec et dolabra, quod [12] habeat duo labra, nam securis simplex est.

Dextralis dexterae [13] habilis.

12. Ascia ab astulis dicta, quas a ligno [14] eximit, cuius diminutivum asciola [15]. Est autem manubrio brevi ex adversa [16] parte referens vel simplicem malleum, aut cavatum, vel bicorne rastrum.

13. Scalprus [17] dicitur [18], quod scalpturis [19] et foraminibus sit aptus, quasi scalforus. Cuius diminutivum scalpellus.

14. Terebra vocata a verme ligni, qui vocatur [20] terebra, quem [21] Graeci τερεδόνα vocant. Hinc dicta terebra [22], quod ut vermis terendo forat, quasi terefora, vel quasi [23] transforans.

15. Taratrum, quasi teratrum. Scobina [24] dicta, quod haerendo scoben faciat. Cantherium *. Guvia * [25].

CAP. XX. *De inventione lanificii.*

1. Minervam quandam gentiles multis ingeniis praedicant. Hanc enim primam lanificii usum monstrasse, hanc etiam [26] telam ordisse [27] et colorasse lanas perhibent.

2. Olivae quoque hanc dicunt inventricem et fabricae, multarumque artium repertricem. Ideoque illi vulgo opifices supplicant. Sed [28] hoc poetice fingitur. Non enim Minerva istarum [29] artium princeps est, sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, et Minerva de capite Iovis nata fingitur, hoc est ingenium, ideoque sensus sapientis, qui invenit omnia, in capite est. Ideo et dea artium Minerva [30] dicitur, quia nihil est excellentius [31] ingenio, quo reguntur universa [32].

1) *et ex Cr.* Gu. 1. 2. — 2) *in* pro *inde* Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 3) Sic Gu. 1. — *efficiat* vulg. — 4) Sic Gu. 1. 2. — *circulum* vulg. — 5) *fuerit* Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. 2. al. — *medium* vulg. — — 7) *et* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 8) *pinna* Gu. 2. — 9) Sic scripsi e coniectura, in Gu. 1. est *utrumque*, in Gu. 2. *utramque.* — *utraque* vulg. — 10) *unde pennae et av.* Gu. 2. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *dic. penn.* vulg. — 12) *eo quod* Gu. 2. — 13) *dextrae* va. — 14) *de ligno* Gu. 2. — 15) Sic Gu. 1. — *dim. est asc.* Gu. 2. — *dim. nomen est asc.* vulg. — 16) *et aversa* Gu. 1. — *ex* om. va. — 17) *Scalprus* masculino genere pro vulg. *Scalprum* Gu. 1. 2. Ar. va. — 18) *dicitur* pro *dictum* vulg. Gu. 1. 2. — 19) *sculpturis* va. — 20) *nuncupatur* Gu. 2. va. Ar. — 21) *quam* Gu. 1. — 22) Sic Gu. 1. 2. — *terebra dicta* vulg. — 23) *quasi* om. va. — 24) Sic Ar. — *Scofina* vulg. et sic mox idem *scoben* pro vulg. *scophen*, vel, ut Gu. 1. 2. *scopham.* — 25) Vulg. *Cantherium*, *Gallia* (*Galla* Ar.), *Guvia.* — *Galla* om. Gu. 1. 2. — *Gubia* Gu. 1. — *Gulvia* al. — *Gulbia* al. — 26) *et* Z. — 27) *ordinasse* Gu. 1. 2. — 28) Vulg. *sed et*, sed *et* om. Gu. 1. 2. — *Sed hoc apud gentiles* Z. — 29) *instar* Z. — 30) *Ideoque Minerva dea art.* Z. — 31) Sic Gu. 1. — *excell. est* vulg. — 32) *omnia* Z. — 33) Sic Gu. 1. — *gen. sac.* vulg. — 34) *Podoris* Gu. 2. — 35) *tunica* add. vulg., quod om. Gu. 1. 2. Ar. va. (*est* etiam om.). — 36) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 37) Sic Gu. 1. — *unde et nuncupatur* vulg. — *unde et nuncupata* Z. — Vulg.

CAP. XXI. *De veste sacerdotali in lege.*

1. Octo sunt in lege sacerdotalium genera vestimentorum [33].

Poderis [34] est [35] sacerdotalis linea, corpori astricta et [36] usque ad pedes descendens, et inde nuncupata [37], quam vulgo camisiam vocant [38].

2. Abaneth [39] cingulum [40] sacerdotale rotundum, polymita arte [41] ex cocco, purpura, hyacinthoque contextum, ita ut flores atque gemmae in eo videantur distinctae [42].

3. Pilleum [43] est ex bisso rotundum, quasi sphaera media, caput tegens sacerdotale, et in [44] occipitio vitta constrictum. Hoc Graeci et nostri tiaram, vel galeriam [45] vocant.

4. Mahil [46], quod est tunica talaris, tota [47] hyacinthina [48], habens ad pedes [49] LXXII tintinnabula, totidemque intermixta ac dependentia punica mala [50].

5. Ephod, quod interpretatur Latine [51] superindumentum. Erat enim pallium superhumerale ex quatuor coloribus et auro contextum, habens in utroque humero lapides duos smaragdinos [52] auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina patriarcharum.

6. Logion [53], quod Latine dicitur [54] rationale, pannus duplex, ex [55] auro et quatuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant XII pretiosi [56] lapides. Hic pannus superhumerali [57] contra pectus pontificis annectebatur.

7. Petalum aurea lamina in fronte pontificis, quae nomen Dei [58] tetragrammaton Hebraicis literis habebat scriptum.

8. Badim [59], sive feminalia, id est braccae lineae usque ad genua pertingentes, quibus verecunda sacerdotis velabantur [60].

CAP. XXII. [61] *De nominibus vestium caeterarum.*

1. Diversitas vestimentorum, tegmen, tegumen, indumentum, vestimentum, et reliqua.

Tegmen dictum eo, quod tegat membra, sicut tegumenta tecta, quae [62] tegunt corpora.

Indumentum [63], quod intus ad corpus induitur, quasi intumentum.

2. Vestimentum vero est, quod usque ad vestigium pertingit [64], quasi vestigimentum [65], ut est tunica talaris. Sed et hoc [66] consuetudo sermonis auctorum confundit.

3. Discernitur autem vestitus a cultu, quoniam latius [67] intelligitur cultus. Item cultus ab habitu. Nam habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines.

add. *πόδας enim Graeci pedes dicunt*, quae om. Z. Gu. 1. 2. va. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *Haec vulgo camisia vocatur* vulg. — 39) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *albaneth* Gu. 2. — *Albam* Z. — *Abanem* vulg. — *Albanem* ed. Goth. — *Albanest* al. ap. Goth. — 40) *et cing.* Z. — 41) *polita arte* va. — 42) Sic Gu. 1., nisi quod *viderentur* exhibet cum Z. Gu. 2., in quibus codd. est *esse viderentur dist.* — *vid. esse* vulg. — 43) *Pileum* ed. Goth. Arev. — 44) *in* om. Z. — 45) Sic Ar. — *galeariam* Gu. 1. 2. — *et galeriam* Z. — *galeam* vulg. — 46) Sic Ar. — *Machil* vulg. — 47) *toto* pr. — 48) Sic Ar. — *iacinta* Gu. 1. — *thicinyna* vulg. corrupte. — 49) *ad pedes* om. Z. — 50) *mala pun.* va. — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Lat. interpr.* vulg. — 52) *smaragdos* Z. — 53) Sic Ar. — *Logium* Z. va. — *Logicon* vulg. — 54) *dicitur* om. Gu. 2. — 55) *ex* addidi e Gu. 1. va. — 56) Sic Gu. 1. 2. — *pretiosissimi* vulg. — 57) Sic Z. Gu. 1. 2. — *superhumerale* vulg. — 58) *Domini* Gu. 2. — 59) Sic Ar. — *Batin* vulg. — *Bradin* Gu. 2. — *Barachin* Gu. 1. — 60) *badin enim hebraice linum dicitur* add. al. — 61) Om. hoc caput Z. — 62) *quod* Gu. 1. — 63) In Gu. 2. praecedit *Vestimentum.* Glossam *Indumentum* om. Gu. 1. — *Indumentum amictus* al. pr. va. — 64) Sic scripsi e Gu. 1., in quo est *pertingitur.* — *Pertenditur* Gu. 2. — *protenditur* Ar. — *praetenditur* vulg. — 65) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *vestimentum* vulg. — 66) *hoc* pro *haec* Gu. 1. 2. al. — 67) Sic Gu. 2. — *lautius* vulg. — *lautior* Arev.

4. Pleraeque[1] autem vestium aut a[2] tempore, quo maxime in usu sunt, appellantur, aut a locis, ubi vel primum confectae[3], vel maxime venditantur[4], aut a genere coloris, aut a nomine repertorum.

5. Vestis antiquissima hominum fuit perizomatum[5], id est succinctorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc primum primi mortales e foliis arborum sibi fecerunt, quando post praevaricationem erubescentes pudenda velarunt[6]. Cuius usum quaedam barbarae gentes, dum sunt[7] nudae, usque hodie tenent. Haec et campestria nuncupantur, pro eo, quod eisdem iuvenes, qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt.

6. Tunica vestis antiquissima appellata, quia in[8] motu incedentis sonum facit. Tonus enim sonus est. Primum autem fuere tunicae pelliceae[9], quibus post offensam et eiectionem de paradiso Adam et Eva induti sunt.

7. Talaris tunica dicta, eo quod ad[10] talos usque descendat, et ad pedes defluat, sicut pectoralis, quia apud antiquos brevis erat, ut tantum pectus operiret, licet nunc profusior est[11].

8. Manicleata[12] tunica, id est manicata, eo quod habeat manicas, quam *χειροδύτην*[13] Graeci vocant.

9. Dalmatica vestis primum in Dalmatia provincia Graeciae[14] texta[15] est, tunica sacerdotalis candida cum clavis ex purpura.

10. Russata[16], quam Graeci phoeniceam[17] vocant, nos coccineam[18], reperta[19] a Lacedaemoniis ad celandum coloris similitudine sanguinem, quotiens quis in acie vulneraretur, ne contemplanti adversario animus augesceret. Hac[20] sub consulibus Romani usi sunt milites, unde etiam russati vocabantur[21]. Solebat[22] etiam[23] pridie, quam dimicandum esset, ante principia poni[24], quasi admonitio et indicium futurae pugnae.

11. Laculata est, quae lacus quadratos quosdam cum pictura habet intextos, aut additos acu.

Hyacinthina vestis est aereo[25] colore resplendens.

12. Molochinia[26], quae malvarum[27] stamine conficitur, quam alii molocinam vocant, alii malvellam[28].

13. Bombicina est[29] a bombice vermiculo, qui longissima fila ex se[30] generat, quorum textura bombicinum dicitur, conficiturque in insula Choo.

Apocalama *.

14. Serica a serico dicta, vel quod eam Seres primi miserunt.

1) *Pleraque* Gu. 1. — 2) *a* om. Gu. 1. — 3) *confectae* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 4) Sic Gu. 1. 2. Ar. ed. Goth. — *vendicantur* vulg. — 5) *perizoma* Ar. — 6) Sic Gu. 1. Ar. — *velaverunt* Gu. 2. al. — *velabant* vulg. — 7) *sunt* pro *sint* Gu. 1. — 8) *in* om. Gu. 1. — 9) Sic Gu. 1. 2. — *pell. tun.* vulg. — 10) *ad* om. va. — 11) Sic Gu. 1. 2. al. — *sit* vulg. — De indicativo post *licet* vide Ruddimann. Instt. L. Lat. T. II. p. 346. not. 9. — 12) *Manicleta* Gu. 1. e ras. — *Manuleata* Ar., quod in Gloss. est *Manulea* *χειρίς*. — 13) *χειριδώτον* Ar. — 14) *Graeciae* om. va. — 15) *contexta* Gu. 2. — 16) *Rosata* Gu. 1. va. — 17) *feniciam* Gu. 1. 2. — 18) *coccinam* Gu. 1. 2. — 19) Vulg. *rep. est*, sed *est* om. Gu. 1. Ar. — 20) *Hanc* Gu. 2. — 21) *rosa vocabatur* Gu. 1. — *rosati* va. — 22) *Solebant* Gu. 1. 2. pr. va. — 23) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *enim* vulg. — 24) *proponi* Gu. 2. va. Ar. — 25) Sic Gu. 1. 2. va. al. — *aerio* vulg. — 26) Sic Arev. — *Molocima* vulg. — *Malocinia* Gu. 1. 2. — 27) *e malv.* va. al. — 28) Sic Gu. 1. — *alii melocin. alii malvell. voc.* vulg. — *maloelam* al. — *avellam* va. — *moloc.* pro *meloc.* scripsi cum Arev. — 29) *est* om. Gu. 2. va. — 30) Sic Gu. 1. — *ex se fila* vulg. — *ex se* om. Gu. 2. — 31) *stamen ex lino* Gu. 1. — *stamine lino* Gu. 2. — 32) *Olopurpura* Gu. 1. 2. — *Olofora* pr. va. — 33) *ex tota purp.* Gu. 1. — 34) *Sunt qui et* va. — 35) *bissinum* Gu. 1. — 36) *esse* om. va. — 37) Sic Gu. 1. 2.

Holoserica tota serica, ὅλον enim totum.

Tramoserica stamine lineo [31], trama ex serico.

Holoporphyra [32] tota ex purpura [33].

15. Byssina candida confecta ex quodam genere lini grossioris. Sunt et qui [34] genus quoddam lini byssum [35] esse [36] existimant [37].

16. Fibrina [38], tramam de fibri lana habens. Aprina * [39].

Mena, quod sit colore nigro. Graeci enim μέλαν nigrum vocant. Masticina, quod colorem masticis habeat [40].

Linea [41], quae ex solo lino fit.

17. Linostema [42] vestis est ex lana linoque contexta [43]. Et linostema dicta [44], quia in stamine linum, in trama lanam habet.

18. Recta dicitur vestis, quam sursum versum stantesque texunt [45].

Segmentata [46] zonis quibusdam, et quasi praecisamentis ornata. Nam et particulas cuicunque [47] materiae abscissas [48] praesegminas vocant.

19. Levidensis [49], quod raro filo sit, leviterque densata.

Pavitensis contraria Levidensi dicta, quod graviter pressa atque calcata sit.

20. Citrosa, quasi concrispa ad similitudinem citri [50]. Naevius:

Pulchramque [51] *ex auro vestemque citrosam.*

21. Velenensis [52] tunica est, quae affertur [53] ex insulis [54].

Exotica vestis [55] peregrina de foris veniens, ut in Hispaniam [56] a Graecis.

Polymita multicoloris. Polymitus enim textus multorum colorum [57].

22. Acupicta vestis acu textilis, vel [58] acu ornata. Eadem et Phrygia. Huius enim artis periti Phrygii omnes dicuntur, sive quia inventa est in Phrygia [59]. Unde et artifices, qui id faciunt, Phrygiones dicuntur. Virgilius [60]:

Phrygiam [61] *chlamydem.*

23. Trilicis a tribus liciis, quia est [62] simplex et biplex.

Ralla, quae vulgo rasilis dicitur.

Interpola [63] vestis illa dicitur [64], quae dum sit vetus ad novam speciem recurratur.

24. Pannucia nuncupata, quod sit diversis pannis obsita.

Colobium dictum, quia [65] longum est, et sine manicis. Antiqui enim magis hoc utebantur.

Lebitonarium [66] est colobium lineum [67] sine manicis, quali [68] Aegyptii monachi [69] utuntur.

al. — *existiment* vulg. — 38) Gu. 2. titulum tantum exhibet. — 39) Sic Ar. — Vulg. *caprina* cum praecedentibus coniunctum. — 40) Sic Gu. 1. 3. al. — Vulg. *Masticina et mena.* — *Masticina . . . Mena . . .* Arev. — *Masticia et comena* va. — 41) *Linica* Gu. 1. — 42) *Linostena* Gu. 1. — 43) *confecta* Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. 2. — *dicta linost.* vulg. — 45) *texerint* Gu. 1. — *texerunt* va. — 46) Sic Gu. 1. Ar. — *Segmentana* Gu. 2. — *Segmenta* vulg. — 47) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *cuiusque* vulg. — 48) Sic Gu. 1. Ar. — *abscisae* vulg. — *abscisas* Gu. 2. — 49) Praeponitur huic glossae *Velenensis.* — 50) *citrinae* Gu. 1. 2. — 51) Sic Ar. — *pulchram* vulg. — *pulchroque* Gu. 1. 2. — *pulchraeque* va. — *pulchraque* pr. — 52) *Verenensis* Gu. 2. — 53) *afferunt* Gu. 2. — 54) *quae citro sunt* add. va. — 55) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 56) Sic Ar. — *in Hispania* vulg. — 57) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 58) *vel* pro *aut* Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 59) Sic Gu. 1. — *in Phr. inv. est* vulg. — 60) Virg. Aen. III, 484. — 61) *que* add. Gu. 2. pr. va. — *Phrygiam Ascanio chlam.* Arev. — 62) *quia et est simpl.* va. *quia est et simpl.* Gu. 2. — 63) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Intripola* vulg. — 64) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — 65) *quod* Gu. 2. — 66) Sic Ar. — *Leviton.* Gu. 1. 2. va. — *Libiton.* vulg. — 67) *lineum* addidi e Gu. 1. 2. al. va. — 68) *quale* Gu. 2. va. — 69) Sic Gu. 1. 2. — *monachi Aeg.* vulg. — *Aeg. ut. mon.* va.

25. Lumbare vocatur, quod lumbis religetur, vel quod lumbis haereat. Hoc in Aegypto et Syria[1] non tantum feminae, sed et[2] viri utuntur. Unde et Ieremias trans Euphratem tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petrae abscondit, et postea scissum reperit. Hoc a quibusdam et renale dicitur, quia renibus[3] alligatur.

26. Limus[4] est vestis, quae ab umbilico usque ad pedes producitur. Haec autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est flexuosam[5], unde[6] et nomen accepit. Nam limum obliquum dicimus.

27. Licinum[7] vocatum, quod textura eius ligata sit in totum, quasi diceret liginum, c pro g litera commutata[8].

28. Armilausa[9] vulgo vocata, quod ante et retro divisa atque aperta est, in armos tantum clausa, quasi armiclausa, c litera ablata.

29. Camisias[10] vocari[11], quod in his dormimus in camis, id est stratis[12] nostris.

Femoralia appellata, eo quod femora tegant. Ipsa et braccae, quod sint breves et verecunda corporis iis velentur.

30. Tubrucos vocatos[13], quod tibias braccasque tegant.

Tubraci, quod a braccis ad tibias usque perveniant.

CAP. XXIII. *De vestibus quarundam gentium.*

1. Quibusdam[14] autem nationibus sua cuique propria vestis est, ut Parthis sarabarae[15], Gallis lenae[16], Germanis rhenones[17], Hispanis stringes[18], Sardis mastrucae[19].

2. Sarabarae[20] sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de quibus legitur in Daniele[21]: *Et sarabarae eorum non sunt immutatae.* Et Publius: *Ut quid ergo Parthi in ventre tuo*[22] *sarabaras suas*[23] *suspenderunt?* Apud quosdam autem sarabarae quaedam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus[24] in capitibus[25] Magorum picta.

3. Lenae saga quadra et mollia sunt. De quibus Plautus:

Lena[26] *cooperta est textrina*[27] *Gallia.*

4. Rhenones sunt velamina humerorum et pectoris usque ad umbilicum[28], atque intortis villis adeo hispida[29], ut imbrem[30] respuant, quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum quasi reptat, de quibus[31] Salustius[32]: *Germani intectum rhenonibus corpus tegunt.* Dicti autem rhenones a Rheno Germaniae flumine[33], ubi iis frequenter utuntur.

1) *in Syr.* vulg., sed *in* om. Gu. 1. 2. va. — 2) *et* om. Gu. 1. — 3) *in ren.* Gu. 2. al. — 4) *Limerus* Gu. 1. — 5) Sic Ar. — *flexuonium* Gu. 1. — *fluxuosam* vulg. — 6) Sic Gu. 1. Ar. — *inde* vulg. — 7) Sic Gu. 1. 2. pr. Ar. — *Licinium* vulg. — 8) *mutata* Gu. 1. — 9) Sic Ar. — *Armelausa* vulg. — *Armelus* Gu. 2. — 10) *Camisas* Arev. — 11) Sic Gu. 1. al. — *vocamus* vulg. — 12) Vulg. *in stratis*, sed *in* om. Gu. 1. — 13) *dicunt* add. vulg., quod om. Gu. 1. Inclusit Arev. — 14) *quibus* Gu. 2. — 15) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *sarabara* pr. Ar. — *saraballae* Z. — *sarabra* vulg. — 16) Sic h. l. et infra Ar. — *linnae* vulg. — 17) *redones* Ar. h. l., sed infra *Rhenones*. — 18) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. Ar. — *striges* vulg. — 19) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *manstrugae* vulg. — *mastrugae* Z. al. va. — 20) Sic Gu. 1. 2. al. va. h. l. et infra. — *saraballae* Z. h. l. et postea. — *sarabara* vulg. — 21) cap. 3, 94. — 22) Sic Gu. 1. — *in ventre tuo Parthi* vulg. — 23) Sic Gu. 1. 2. 3. — *sarabaras* va., omisso *suas*, quod e codd. Gu. 1. 2. 3. addidi. — *saraballa* Z. — *sarabara* vulg. — 24) *vidimus* Gu. 2. — 25) Sic Z. Gu. 1. al. — vulg. *in capite* — 26) Sic Ar. — *Linna* Z. Gu. 1. 2. va. — *Linnae* vulg. — 27) Sic Ar. — *textrino* vulg. Locus Plauti est ex amissis fabulis. — 28) *usque umbilico* Z. — *usque umbilicum* pr. — *usque in umb.* va. — 29) *hispidi* va. — 30) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *imbres* vulg. — 31) *de quo* Z. — 32) Sallust. fragm. incert. 13. ed. Gerlach. — 33) *fluvio* Z. — 34) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Mastruga* vulg. — 35) Sic Gu. 1. — Vulg. *vestis Germanica* (*germ. est* va.) — Gu. 2. *vestis Germanica vel Sardonica.* — 36) *de quo* pr. — 37) Fragmentum

5. Mastruca[34] vestis Sardonica[35] ex pelliculis ferarum, de qua[36] Cicero pro Scauro[37]: *Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca mutavit?* Mastruca autem[38] quasi monstruosa[39], eo quod qui ea induuntur[40], quasi in ferarum habitum transformantur[41].

6. Dignoscuntur et gentes ita[42] habitu, sicut et lingua discordes. Persae brachia et crura linamentis[43], caput tiara tegunt. Eminent apicibus fastigiatis Alani, horrent et male tecti cum latratoriis[44] linguis Scotti, sagati sunt Alemanni[45], linteati[46] Indi, gemmati Persae, sericati Seres, pharetrati Armenii.

7. Nonnullae etiam gentes non solum in vestibus, sed etiam[47] in corpore aliqua sibi propria, quasi insignia vindicant[48], ut videmus[49] cirros[50] Germanorum, granos et cinnabar Gothorum stigmata Britonum. Circumcidunt quoque[51] Iudaei praeputia, pertundunt[52] Arabes aures, flavent capitibus intectis[53] Getae, nitent Albani albentibus[54] crinibus. Mauros habet tetra nox corporum, Gallos candida cutis, sine equis inertes existunt[55] Alani, nec abest genti[56] Pictorum nomen a corpore, quod minutissimis[57] opifex acus punctis[58] et expressus[59] nativi graminis[60] succus illudit[61], ut has ad sui specimen cicatrices ferat, pictis artubus maculosa nobilitas.

8. Habet et sexus institutam speciem habitus, ut in viris tonsi capilli, in mulieribus redundantia crinium, quod maxime virginibus est insigne[62]: quarum et ornatus ipse proprie sic est, ut concumulatus in verticem ipsam capitis sui arcem ambitu[63] crinium contegat.

CAP. XXIV. *De palliis virorum.*

1. Pallium est, quo[64] ministrantium[65] scapulae conteguntur, ut, dum ministrant, expeditius[66] discurrant. Plautus[67]:

Si quid[68] facturus es, appende in humeris pallium,

et

Pergat quantum valet tuorum pedum pernicitas.

Dictum autem pallium a pellibus, quia prius super indumenta pellicia[69] veteres utebantur[70], quasi pellea, sive a palla per derivationem.

2. Chlamys est, quae ex una parte induitur, neque consuitur, sed fibula infrenatur. Hinc et Graece nomen accepit.

3. Toga dicta, quod velamento sui corpus[71] tegat atque operiat. Est autem pallium[72] purum forma rotunda effusiore[73], et[74] quasi inundante sinu, et sub dextro veniens supra[75] hume-

ex orat. Cic. pr. Scaur. est ap. Beier. §. 45. d. p. 209. edit. Fragm. oratt. pr. Scaur. et in Clod. — 38) *dicta* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. — 39) *monstrufa* Gu. 1. — 40) *induant eam* Z. — *eam induitur* Gu. 1. — *ea induantur* Gu. 2. — 41) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *transformentur* vulg. — 42) *ita* om. Gu. 1. — 43) Sic Ar. — *liniamentis* vulg. — *lineamentis* Gu. 1. — 44) Sic Gu. 1. — *latratoribus* vulg. — *latrantibus* al. — *latraticibus* al. — 45) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *sacrati vel sagati Alem.* vulg. — *Alamanni* Gu. 2. pr. — 46) *lineati* al. va. — *limati* Z. — 47) *etiam* pro *et* Gu. 1. 2. — 48) *vendicant* Z. Gu. 1. — 49) *vidimus* Gu. 2. — 50) *circi* Gu. 1. — 51) *quoque* om. Arev. — 52) *pertondent* Gu. 1. 2. — 53) Sic Ar. — *intextis* vulg. — 54) *nitentibus* Gu. 1. 2. — 55) Sic Gu. 1. 2. — *extant* vulg. — 56) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *gens* vulg. — 57) Sic Gu. 1. 2. — *minutis* vulg. — 58) *acu pictis* Gu. 1. 2. — 59) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *expressos . . succos* vulg. — 60) *seminis* Gu. 1. — 61) *illudit* pro *includit* Arev. — 62) Sic Gu. 1. — *ins. est* vulg. — 63) *ambitus* Gu. 2. Ar. — 64) *in quo* al. pr. — *est* om. va. — 65) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *admin.* vulg. — 66) *expediti* Gu. 2. va. — 67) Locus est ex amissis Plauti comoediis. — 68) *si quod* Gu. 2. — 69) *pellicea* Gu. 1. al. — 70) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *induebantur* vulg. — 71) *velamento corpus sui* Gu. 1. — *velamentum* pr. — 72) *palleum* va. — 73) Sic Ar. — *et fusiore* vulg. — *effusione* va. — 74) *et* om. pr. — 75) Sic Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — *super* vulg.

rum sinistrum ponitur, cuius similitudinem in operimentis simulacrorum, vel picturarum aspicimus easque statuas togatas vocamus [1].

4. Toga autem Romani in pace utebantur, belli autem tempore paludamentis. Mensura togae iustae [2], si sex ulnas habeat.

5. Toga palmata [3] dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur et [4] toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet.

6. Toga candida eademque cretata, in qua canditati, id est magistratum petentes ambiebant [5], addita creta, quo candidior insigniorque esset. Cicero orationem, quam habuit contra competitores, *in toga candida* scripsit.

7. Cinctus Gabinus est, cum ita imponitur toga, ut togae lacinia, quae post secus reiicitur, attrahitur ad pectus, ita ut ex utroque latere ex humeris picturae pendeant [6], ut sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur [7] praetores.

8. Trabea erat togae species ex purpura et cocco, qua operti Romanorum reges initio [8] procedebant [9]. Hanc primum [10] Romulus adinvenisse perhibetur, ad discretionem regum [11] habitus. Trabea autem dicta, quod in maiorem gloriam [12] hominem transbearet [13], hoc est ultra [14], et in posterum ampliori [15] dignitate honoris beatum faceret.

9. Paludamentum erat insigne pallium [16] Imperatorum cocco purpuraque et auro distinctum. De quo Salustius [17]: *Togam*, inquit, *paludamento* [18] *mutavit* [19]. Erat enim [20] pallium bellicum, dictum [21], ut quibusdam videtur [22], quod eo indutus palam faceret Imperator bellum futurum.

10. Circumtextum [23], quod Graece κύκλας dicitur, de quo Virgilius [24]:

Et circumtextum croceo velamen acantho.

Circumtextum autem [25] dictum, quia est rotundum pallium.

11. Diplois Graecum nomen, ab eo, quod sit duplex amictus. Horatius [26]:

Contra, quem duplici panno patientia velat.

12. Est autem vestis militaris, cuius usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili. De qua vox est [27] illa senatus: *Togis depositis Quirites ad saga conversi fuerunt* [28].

13. Sagum autem Gallicum nomen est, dictum autem sagum quadrum [29], eo [30] quod apud eos primum quadratus, vel quadruplex esset [31].

14. Paenula est pallium cum fimbriis longis.

Lacerna pallium fimbriatum, quo [32] olim soli milites utebantur. Unde et in distinguenda castrensi [33] urbanaque turba [34] hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde autem lacernae quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis, ut sunt paenularum.

1) *nominamus* Z. — 2) *iusta* va. — 3) Vulg. *Toga autem palm.*, sed *autem* om. Z. Gu. 1. 2. Arev. — 4) *ipsa et voc.* Z. — 5) *ambibant* Gu. 1. — 6) *appendeant* Gu. 1. — 7) *accingebant* Z. — 8) *in initio* Z. — 9) *praeced.* Gu. 1. 2. va. — 10) *primo* Z. — 11) Sic Gu. 1. 2. — *regii* vulg. — 12) Sic Gu. 1. — *in maiori gloria* vulg. — 13) *transveheret* Z. — *transmearet* Gu. 2. — 14) *haec est ultima* Z. — *hoc et ultra* Gu. 1. — 15) *ampliore* Gu. 2. va. — 16) *palleum* va. — 17) Locus Salust. est ap. Gerlach. Fragm. Inc. nr. 15. — 18) *paludamenta* Gu. 1. 2. — 19) *mutavi* Z. — 20) *autem* Z. Gu. 1. 2. va. — 21) *dict. bell.* Z. — 22) *ut a quib. videretur* Z. — *ut in quib. vid.* Gu. 1. — 23) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 24) Aen. I, 653. — 25) *autem* om. Z. — 26) Horat. Epist. I, 17, 25. — 27) Sic Gu. 1. — *est vox* vulg. — 28) Sic Gu. 1. 2. al. — *fuerant* vulg. Ar. — *ite ad saga* — *conversi* om. Z. va. — 29) *quadratum* Gu. 1. — 30) *eo quod . . . quadratus* om. Gu. 1. — 31) *est* Gu. 1. — 32) *quod* Gu. 2. — 33) *castricia* Gu. 2. — 34) *turba* om. Z. — 35) Sic Gu. 1. 2. — *pall. est* vulg. — *est puerile pall.* va. — 36) Sic Gu. 1. — *sub disc. cult. uteb.* vulg. — 37) Sic va. Ar. — *pertex.* vulg. — 38) Hunc articulum om. Z. — 39) *Inde* Gu. 2. — 40) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *dictos* vulg., quae add. *volunt*, quod om. Gu. 1. 2. — 41) Sic Gu. 1. Ar. — Vulg. *id est vagae.* — Editt. pr. va. *id est vagae, eo quod vagae*

15. Mantum Hispani vocant, quod manus tegat tantum. Est enim breve amictum.

16. Praetexta puerile est pallium[35], quo usque ad XVI annos pueri nobiles utebantur sub disciplinae cultu[36]. Unde et praetextati pueri appellati sunt. Dicta autem praetexta, quia praetexebatur[37] ei latior purpura.

17. Casula[38] est vestis cucullata, dicta per diminutionem a casa, quod totum hominem tegat, quasi minor casa. Unde[39] et cuculla, quasi minor cella. Sic et Graeci Planetas dictas[40], quia horis errantibus evagantur. Unde et stellae planetae, eo quod[41] vagae suo errore motuque discurrunt.

18. Birrhus a Graeco vocabulum[42] trahit[43], illi enim[44] birrhum bibrum dicunt.

19. Melotes, quae etiam pera vocatur, pellis est[45] caprina a collo pendens praecincta usque ad lumbos. Est enim habitus proprie necessarius ad operis exercitium. Fiebat[46] autem prius, ut quidam existimant[47] de pelliculis melonum. Unde et melotae[48] vocatae sunt.

20. Fimbriae vocatae sunt[49] orae[50] vestimentorum, hoc est fines[51]; ex Graeco vocabulum trahunt[52]. Graeci enim terminum ὅρον vocant.

CAP. XXV. *De palliis feminarum.*

1. Regillum est praelatum[53] reginarum amiculum, unde et appellatum. Peplum matronale pallium ex purpura signatum, cuius fimbriae aureis[54] staminis summitate resplendent.

2. Palla est quadrum pallium muliebris vestis, deductum usque ad vestigia, quod affixis in ordinem gemmis micat[55]. Et palla dicta ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est a nobilitate, quae est circa finem huius[56] indumenti, sive quod rugis vibrantibus sinuata crispetur.

3. Stola matronale operimentum[57], quod cooperto capite et scapula[58] a dextro latere in laevum humerum mittitur. Stola autem Graece vocatur, quod superemittatur[59].

4. Idem[60] et ricinium Latino nomine appellatum, eo quod dimidia eius pars retro reiicitur[61], quod vulgo Mavortem dicunt. Vocatum[62] autem[63] Mavortem, quasi Martem. Signum enim maritalis dignitatis et potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir est, inde et super caput mulieris est[64].

5. Amiculum est meretricum pallium lineum. Hoc[65] apud veteres mulieres[66] in adulterio deprehensae induebantur, ut in tali amiculo potius, quam in stola polluerent[67] pudicitiam. Erat enim hoc apud veteres signum[68] meretriciae vestis, nunc in Hispania honestatis.

6. Theristrum pallium est[69], quo[70] usque hodie Arabiae et Mesopotamiae mulieres velantur[71], quibus in aestu[72] tutissimo[73] teguntur umbraculo. De quo in Isaia[74].

etc. — 42) *vocabulo* Z. — 43) *traxit* Gu. 2. — 44) *enim* om. Gu. 1. — 45) *est* om. Z. — 46) *Fiebant* Gu. 1. — 47) Sic Z. Gu. 1. ed. Goth. — *aestim.* vulg. — 48) Sic Ar. — *melotes* vulg. — 49) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. — 50) Sic Ar. — *ora* vulg. — 51) Quae sequuntur om. Z. — 52) Sic Gu. 1. 2. al. — *trahentes* vulg. — 53) *plantum* Z. — *praelautum* Arev. — — 54) *aurei* Z. Gu. 1. — 55) *quod est* addit. pr. va. — *quod* Z. Gu. 2. — *quod* et infra *micat* Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. 2. — *huiusmodi* vulg. — 57) *indumentum* Z. — 58) *ad scapulas* Gu. 1. 2. — 59) *supermittatur* Arev. — 60) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Eadem* vulg. — 61) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *eiicitur* vulg. — 62) Sic Gu. 1. 2. — *Vocatam* vulg. — 63) *dicunt* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 64) *caput super mulierem est* Z. — 65) *Hinc* Gu. 2. — 66) Sic Gu. 1. — *matronae* vulg. — 67) *polluerint* Z. — *polluissent* Gu. 2. — 68) *apud vet. hoc sign.* Gu. 2. — *hoc* om. Z. — 69) *est* addidi e Gu. 1. 2. — *est palliolum* Z. — *palliolum est* va. — Vulg. add. haec: *muliebre dictum, quod ἐν θέρει, id est in aestu et caumate corpora mulierum protegat*, quae om. Z. Gu. 1. 2. — *Terestrum* Gu. 2. — 70) *quod* Z. — 71) *utuntur* va. — 72) *in aestate* Z. — *in aestate vel aestu* va. — 73) *tutissimo* om. Z. — 74) Vulg. add. *legitur*, quod om. Z. Gu. 2. va. Ar.

7. Anaboladium amictorium lineum feminarum, quo humeri operiuntur, quod Graeci et[1] Latini sindonem vocant.

CAP. XXVI. *De stratu et reliquis, quae in usu habentur.*

1. Stragulum est vestis[2] discolor, quod manu artificis diversa varietate distinguitur. Dictum autem, quod et[3] in stratu et amictu[4] aptum[5] sit. De quo Salomon[6]: *Stragulam*[7] *vestem sibi fecit*[8].

2. Ludices[9] a ludis, id est theatris vocatos[10] quidam existimant. Cum enim egrediebantur de ludi prostibulo iuvenes, horum velamento tegebant caput et faciem, quia solet erubescere, qui lupanar intraverit[11].

Galnapes *[12].

3. Fulcra sunt ornamenta lectorum, dicta, quod fulcimur in his[13], id est[14] sustinemur, vel quod toros fulciant, sive caput, quae reclinatoria vulgus appellat.

4. Cervicalia autem eo, quod ponantur sub cervice, vel cubito[15].

Pulvillus dictus a pulvinari, qui est divitum lectus.

Culcitae[16] vocatae, quod calcentur, id est farciantur[17] pluma, sive tomento, quo[18] molliores calidioresque sint.

5. Tapeta dicta, quod pedibus primum[19] strarentur[20], quasi tapedia.

Sipla[21] tapeta[22] ex una parte villosa, quasi simpla.

Amphitapa[23] ex utraque parte villosa tapeta[24]. Lucilius:

Siplae atque amphitapae[25] *villis ingentibus molles.*

6. Mantelia[26] nunc pro operiendis mensis sunt, quae, ut nomen ipsum indicat, olim tergendis manibus praebebantur[27].

Mappae convivii et epularum appositarum sunt, quasi manupae[28], atque ob id nominatae, cuius diminutivum mappella est.

Toralia longae perpetuaeque mappae, a toro dictae.

7. Sabanum Graecum[29] est.

Facitergium[30] et manutergium[31] a tergendo faciem, vel manus vocatum est[32].

Vela dicta, quod obiectu suo interiora domorum velent.

8. Aulaea vela picta et grandia, quae ideo aulaea dicta[33], quod primum in aula Attali regis Asiae, cui successit populus Romanus, inventa sunt.

9. Cortinae sunt aulaea, id est vela de pellibus, qualia in Exodo[34] leguntur, quibus[35]

1) *vel* Gu. 1. 2. — 2) Sic Gu. 1. 2. — *vestis est* vulg. — 3) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. — 4) Vulg. *in amictu*, sed *in* om. Gu. 1. 2. — 5) *aptus* Gu. 2. — 6) Proverb. 31, 22. — 7) Sic Gu. 1. 2. al. — *Stragulatam* vulg. — 8) Sic Gu. 1. 2. al. — *fecit sibi* vulg. — *sibi* om. va. — 9) *Lodices* Ar. — 10) Sic Gu. 1. — *vocatas* vulg. — 11) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *solebant . . introissent* vulg. — 12) *Galnepes* Gu. 1. — *Galnapis* Ar. — Om. va. — 13) Sic Gu. 1. — *in his fulcimur* vulg. — *fulciuntur* Z. — 14) *et* Z. — 15) *cubitu* Gu. 2. — 16) Sic Ar. pr. — *Culcites* Gu. 1. 2. — *Culcitrae* vulg. — *Culturae* Z. — 17) *fraciantur* Gu. 1. — *fulciantur sive farciantur* va. — 18) *quod* Z. va. — 19) *prim. ped.* Z. — 20) Sic Gu. 1. 2. pr. — *sternerentur* vulg. — 21) *Psila* Arev. et sic mox *Psilae*, quod tamen non probaverim, quamquam est verum, propter *simpla.* Error est enim ipsius Isidori, non scribarum. — Om. autem et *Sipla* et *Amph.* Z. — 22) *tapetia* Gu. 1. — 23) *Antifapa* Gu. 1. — 24) *quasi tap.* Gu. 1. — 25) Sic Ar. — *siple atque amphitapa* vulg. — 26) *Mantilia* va. — 27) Vulg. add. *sive mandelia a mandendo*, quae om. Gu. 1. 2. Arev. — 28) *manupiae* Z. — 29) *nomen* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. Ar. —

tabernaculum extrinsecus[36] tegebatur. Dictae autem cortinae a coriis, eo quod prius ex pellibus fuissent factae. Unde et in eodem tabernaculo legis iubetur, cortinas fieri[37] ex pellibus[38].

10. Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus[39] tentoria faciunt.

CAP. XXVII. *De lanis.*

1. Lana a laniando[40], id est vellendo[41] vocata[42]. Hinc et vellus dictum, quod prius lanae vellerentur, non tonderentur.

Linum ex terra oritur, deflexumque nomen eius a[43] Graeco. Nam linum Graeci *λινάριον* dicunt, sive quod sit molle et lene[44].

2. Stuppa[45] vero cannabi est, sive lini. Haec secundum orthographiam antiquam[46] stuppa dicta[47], quod ex ea rimae navium stipentur[48]. Unde et stipatores[49] dicuntur, qui in navibus[50] eam componunt.

3. Tomentum appellatum, quod aut in filo, aut in tela[51] tumeat[52], nec subtilitatem habeat.

Cannabum a similitudine cannae vocatum, sive a Graeca etymologia. Nam illi cannabum *κάνναβιν* vocant.

4. Byssum genus est quoddam lini nimium candidi et mollissimi, quod Graeci papatem vocant.

Fibrinum lana est animalium, quae[53] fibros vocant, ipsos et castores[54] existimant, quos dum venatores sequuntur, ipsi sibi testiculos adimunt.

Aranea vocata[55], eo quod aeris infusione in frondibus nutriatur.

5. Sericum dictum, quia primi id Seres[56] miserunt. Vermiculi enim ibi nasci perhibentur, a quibus haec circum arbores fila ducuntur. Vermes autem ipsi Graece *βόμβυκες* nominantur.

Placium est stuppa et quasi crassedo[57] serici, et est Graecum nomen.

CAP. XXVIII. *De coloribus vestium.*

1. Tinctura vocata, quia tingitur, et in aliam fucatam speciem nitoris gratia coloratur. *Κόκκον* Graeci, nos rubrum, seu vermiculum dicimus. Est enim vermiculus ex silvestribus frondibus.

2. Conchylium dictum, eo quod ex conchulis marinis color eius colligitur. Idem et ostrum vocatur[58].

3. Ostrum, quod pro colore purpurae temperatur, plurimis quidem in[59] locis, sed optimum in insula Cypro gignitur, sive in iis, quos propius[60] solis cursus illuminat.

30) *Faciterg. Vela* et *Aulaea* om. Z. — 31) *maniterg.* Ar. — 32) Sic Gu. 1. 2. — *vocatur* vulg. — 33) *sunt* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 34) Exod. 26, 1. — 35) *a quibus* vulg., sed *a* om. Gu. 1. 2. — 36) *extrinsece* Z. — 37) *iubentur fieri* va., omisso *cortinae.* — 38) Vulg. add. *arietum rubris et ex pellibus hyacinthinis*, quae om. Gu. 1. — 39) *sibi* add. vulg. — — Om. Gu. 1. — 40) Sic Gu. 1. Ar. — *laniendo* vulg. — 41) *a vellendo* Z. Gu. 2. al. pr. va. — 42) Sic Gu. 1. 2. — *dicta* vulg. — 43) *a* pro *ex* Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 44) Sic Ar. — *leve* vulg. — 45) *Stupa* Z. Gu. 2. ed. Goth. Ar. — 46) Sic Gu. 1. 2. — *ant. orthogr.* vulg. — 47) *dicta* pro vulg. *dicitur* Z. Gu. 1. 2. al. — 48) *stippentur* Z. — 49) *stippatores* Z. — 50) Sic Ar. — *vallibus* vulg. — 51) *telo* Gu. 1. — 52) *tumet* Z. — 53) *quos* Z. — 54) *castoreos* Z. — 55) *vocatur* Z. — 56) Sic Gu. 1., nisi quod pro *id* exhibet *hi.* — Vulg. *quia id Seres primi.* — *quod id* Gu. 2. — 57) *crassitudo* Z. — 58) *vocatum* Gu. 2. — 59) *in* om. Gu. 1. — 60) Sic Gu. 2. Ar. — *proprius* Gu. 1. — *proprie* Z. al. — *propior* vulg.

4. Cocleae autem maris sunt , quae circumcisae ferro lacrimas purpurei coloris emittunt[2]. His collectis color purpureus[3] temperatur. Et ostrum exinde appellatum dicunt, quod ex testae humore elicitur.

5. Purpurae apud Latinos a puritate lucis vocatae sunt[4]; apud[5] Graecos autem πόρφυρα dicitur cum aspiratione, apud nos purpura sine aspiratione.

6. Ferrugo color est[6] purpurae[7] subnigrae, quae fit in Hispania, ut[8]:

Ferrugine clarus Ibera.

Dicta autem ferrugo, quod omnis purpura[9] prima tinctura eiusmodi[10] coloris existat.

7. Glaucus color est ferrugineus subniger.

Elbidum ab elbo colore vocatum. Elbum est enim[11] medius color inter nigrum et album[12], et elbum ab albo derivatum.

8. Luteus color rubicundus, quod est croceus[13]. Nam crocus lutei coloris est, ut[14]:

Croceo mutavit[15] vellera[16] luto.

Menum[17], quod sit colore nigro[18]. Graeci enim μέλαν nigrum[19] dicunt.

Masticinum[20], quod colorem masticis[21] habeat.

Blatteum *[22]. Blavum *.

9. Mesticium *[23]. Osticium, quia ex usto est. Fit enim[24] ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus. Unde et color eiusdem tincturae flammeus est.

CAP. XXIX. *De instrumentis vestium.*

1. Tela pro longitudine staminum dicta, cuius derivativum[25] est telaria[26].

Insubuli, quia infra et supra sunt, vel quia insubulantur.

Radii dicti, quia radendo fiunt.

Pectines, quia[27] pexa fila reddant et imprimant.

2. Colum[28], quod in longitudine et rotunditate sit[29], quasi columna.

Fusum[30], quod per ipsum[31] fundatur, quod netum est.

Alibrum, quod in eo librantur fila, id est volvuntur[32].

3. Calathum[33] leve gestamen ex ligno, vel canna, aut ex iunco factum, in quo[34] vel pensa ponuntur, vel leguntur flores, κᾶλον enim Graece lignum est, a quo derivatum[35] calathum.

1) Sic Gu. 1. 2. (*Conclea*) *Conchylia autem sunt maris* vulg. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. (*immittunt*) Ar. pr. (*immitt.*) — Vulg. *lacr. purp. immittunt coloris.* — 3) *purp. col.* va. — 4) Sic Gu. 1. 2. — *Purpura . . vocatur* (*vocata* Z. Ar. va.) vulg. — 5) *apud . . . cum asp.* om. Gu. 1. — 6) Sic Gu. 1. 2. — *est color* vulg. — 7) *purpurae* om. Gu. 1. — 8) Virgil. Aen. IX, 582. — 9) *omnis purp.* om. Gu. 2. — 10) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *huiusmodi* vulg. — 11) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *enim est* vulg. — 12) Sic Gu. 1. 2. — *alb. et nigr.* vulg. — 13) *croceum* Z. — *crocum* Gu. 1. 2. — 14) Virgil. Ecl. IV, 44. — 15) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *mutataque* vulg. — *mutata* Z. — 16) *vellere* Z. — 17) *Melum* Z. — *Mellinum* va. — Om. explicationem Gu. 2. pr. — 18) *nigrum* Gu. 1. — 19) *nigrum μέλαν* Z. — 20) Deest in Gu. 2. explicatio. — 21) *mastici* Gu. 2. — 22) *Blatteum* om. Gu. 2. — 23) *Mesticium* om. Gu. 2. — 24) *enim* om. Gu. 1. — 25) Sic Gu. 1. va. — *derivatum* vulg. — *diminutivum* Gu. 2. — 26) *telearia* va. — 27) *quod* Z. pr. va. Ar. — 28) *Colus* Ar. — 29) Sic Gu. 1. — *quod sit* vulg. — 30) Sic Z. Gu. 1. al. — *Fusus* vulg. — 31) *eum* Z. — 32) Sic Ar. — *solvuntur* vulg. — 33) *Calathus* h. l. et postea Arev. — 34) Sic Gu. 1. Ar. — *in qua* vulg. — 35) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 36) Cic. Philipp. III, 4. — 37) *At vero huius domi inter quasilla pendebatur aurum* Arev. — 38) *et* addidi e

Nam Latine quasillum dicitur. Cicero in Philippicis[36]: *At vero inter quasilla pendatur aurum*[37].

4. Pensum mulierum a pendendo dictum. Unde et[38] pensa et impensa netum.

5. Fila dicta, vel[39] quia[40] ex pilis animalium sunt, vel quia lanificium filis tenuibus constat in modum pilorum, id est quasi filorum.

6. Mataxa quasi metaxa[41] a circuitu scilicet filorum. Nam meta circuitus[42], vel quod transferatur.

Gubellum[43] corrupte a globo dictum per diminutionem, quasi globellum[44].

7. Panuliae[45], quod ex eis panni texantur. Ipsae[46] enim discurrunt per telam.

Stamen dictum, quod[47] rectum stat.

Trama dicta[48], quod via recta transmittatur per telam. Est enim filum intra[49] stamen currens.

Licia sunt, quibus stamina ligantur, quasi ligia.

Ordiri[50] est texere[51].

CAP. XXX[52]. *De ornamentis.*

1. Hactenus de veste, dehinc ad ceterum cultum veniamus[53].

Ornamenta dicta, quod[54] eorum cultu ora vultusque[55] decorentur. Prima ornamenta[56] corona insigne victoriae, sive regii honoris signum, quae[57] in capite regum ponitur, ad significandos[58] circumfusos in orbe populos, quibus accinctus quasi caput suum coronatur. Haec a Lucilio corolla, ab Homero *στεφάνη* dicta est. Huius principium a Libero quodam gentiles existimant, quod is in potando mota[59] vino capita vincire fasciolis instituerit, idcirco olim linei ac[60] lanei generis coronas fuisse[61], sicut erat in sacerdotibus gentilium.

2. Nomen coronae hac ex causa vocatum, eo[62] quod initio circum aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel chori et formatam et nominatam coronam[63].

3. Imperatores Romani et reges quidam gentilium[64] aureis coronis[65] utuntur. Persae tiaras gerunt, sed reges rectas, satrapae incurvas. Reperta autem tiara[66] a Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamenti exinde usque hodie gens ipsa retinet. Athenienses enim cicadas[67] aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronte. Non enim eadem sunt omnia insignia regnorum[68]. Gentilium vates infulas, apices, pileos, sive galearia[69] utebantur.

Gu. 1. — 39) *vel* om. Z. — 40) *quod* Z. — 41) Vv. *quasi metaxa* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. Ar. pr. — 42) *dicitur* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. — 43) *Lobellum* Z. — *Glomellum* Gu. 1. — *Globellum* va. — 44) *quasi parvum globum* va. — 45) *Panuli* Gu. 1. 2. — *Pannulae* va. — Vulg. add. *vel panuclae*, quod om. Z. Gu. 1. 2. va. Inclusit Arev. — 46) *Ipsi* Gu. 1. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *quia* vulg. — 48) *dicta* addidi e Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. Ar. — *inter* vulg. — 50) Sic Gu. 1. Ar. — *Ordire* vulg. — 51) *texere est* Z. — *est* om. Ar. — 52) Cap. XXX et XXXI. om. cod. Zitt. — 53) *veniemus* Gu. 2. — 54) *eo quod* Gu. 2. — 55) *oraque vultus* Gu. 1. — 56) Sic Gu. 1. — *Primum ornamentum* vulg. — *Prima ornamenti* Gu. 2. — 57) *ideo* add. vulg. — Om. Gu. 1. Ar. — 58) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *significandum* vulg. — 59) *mutata* Gu. 2. — Om. va. — 60) *ac* pro *et* Gu. 1. 2. pr. va. — 61) Sic Gu. 1. 2. al. — *corona fuit* vulg. — 62) *eo* addidi e Gu. 1. 2. al. va. — 63) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *est formata et nominata corona* vulg. — 64) Sic Gu. 1. 2. — *gentium* vulg. — 65) *aureas coronas* Gu. 2. — 66) *tiara* om. Gu. 2. — 67) Sic Ar. — *cicladas* Gu. 1. va. — *cyclades* vulg. — 68) Sic Gu. 1. — *eadem sunt insignia omnium regn.* vulg. — 69) Sic Gu. 1. (*pillea*; al. *pileos*, quod recepi) 2. (*galeria* — *galera* va. — *galero* Ar.) — Vulg. *infula*, *apice*, *pilleo sive galerio uteb.*

4. Infula est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis, a qua vittae ab utraque parte dependent, quae infulam vinciunt. Unde et vittae dictae sunt, quod vinciant. Infula autem plerumque tortilis, plerumque lata erat[1], de albo et cocco.

5. Apex est pileum[2] sutile[3], quo[4] sacerdotes gentiles utebantur, appellatus[5] ab apiendo, id est a ligando. Nam virgula, quae in pileo erat, connectebatur[6] filo, quod fiebat ex lana hostiae. Galearium[7] pileum ex pelle caesae hostiae factum.

Pilleum autem dictum a pelle hostiae, unde fiebat[8].

6. Cidaris[9] et ipsa[10] sacerdotum erat, quae a plerisque mitra vocatur.

CAP. XXXI. *De ornamentis capitis feminarum.*

1. Ornamenta capitis feminarum: diadema, nimbus[11], capitulum et mitra.

Diadema est ornamentum capitis matronarum ex auro et gemmis contextum[12], quod in se circumactis extremitatibus retro astringitur, et exinde Graece dictum[13], quod praeligetur.

2. Nimbus est fasciola transversa ex auro assuta in linteo, quod est in fronte feminarum. Plautus[14]:

Quo magis eam aspicio, tam[15] *magis nimbata est.*

Nam[16] et lumen, quod circa angelorum capita pingitur, nimbus vocatur, licet et nimbus sit densitas nubis.

3. Capitulum est, quod vulgo capitulare dicunt. Idem et cappa, vel quod duos apices ut cappa litera habeat, vel quia capitis ornamentum est.

4. Mitra est pileum Phrygium, caput protegens, quale est ornamentum capitis devotarum. Sed pileum virorum[17], mitrae autem feminarum.

5. Redimicula autem sunt, quibus mitra alligatur[18]. Pileum autem[19], ut praediximus, a pelle erat. Nam mitra ex lana est.

Ricula[20] mitra virginalis capitis est[21].

6. Vittae sunt, quae crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli, et vittae dictae, quod vinciunt[22].

Taenia autem est vittarum extremitas dependens diversorum colorum.

Item vitta est, qua corona vincitur, taenia vero extrema pars vittae, quae dependet coronae[23].

7. Reticulum[24] est, quod colligit comas, dictum ab eo, quod retinet crines, ne effundantur.

1) Sic Ar. — Vulg. *plerumque tortilis, plerumque lata erat.* — Gu. 1. 2. *plerumque lata erat, plerumque tortilis.* — 2) *pilleus* va. — 3) *subtilis* va. — 4) *quod* Gu. 2. — 5) *appellatur* Gu. 2. al. — 6) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *contexebatur* vulg. — 7) Sic Gu. 1. 2. — *Galerium* vulg. — *Galerum* Ar. va. — 8) Sic Gu. 1. al. va. — *fiebant* vulg. — 9) *Cidarum* Gu. 1. — *Cidarim* Gu. 2. al. pr. — 10) Sic Ar. va. — *et ipsum* vulg. et sic Ar. *quae* pro *quod.* — 11) *nimbum* Gu. 1. al. — 12) *connectum* Gu. 2. — 13) Sic Gu. 1. 2. — *dictum Graece* vulg. — 14) Plaut. Poen. I, 2, 135. — 15) Sic Gu. 1. 2. — *tanto* vulg. — 16) *Nam* om. Gu. 1. 2. — 17) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 18) *mitrae* al. pr. va. — 19) *autem* om. Gu. 1. 2. — 20) Sic Ar. — *Rigula* vulg. — *Resicula* va. — 21) Sic Gu. 1. 2. — *est mitra* vulg. — 22) *vinciant* Arev. — 23) *dependit a corona* Gu. 2. — *qua dependent coronae* al. va. — 24) *Retiolum* Ar. — *Recinaculum* va. — 25) *Discrinalia* va. — 26) *dictae* om. Gu. 2. Ar. — 27) *crinum* Gu. 1. — 28) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *sparsus dissipetur capillus* va. — *sparsos dissipent capillos* vulg. — 29) *grana* Ar. va. — 30) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *dependuntur* vulg. — 31) *ad* om. Gu. 2. — 32) *Dicti*

8. Discriminalia[25] capitis mulierum sunt vocata ex eo, quod caput auro discernant. Nam discriminare dividere dicitur.

Anciae sunt cincinni dependentes prope auriculas, Graeco vocabulo ab auribus dictae[26].

9. Acus sunt, quibus in feminis ornandorum crinium[27] compago retinetur, ne laxius fluant et sparsi dissipentur capilli[28].

10. Inaures ab aurium foraminibus nuncupatae, quibus pretiosa genera[29] lapidum dependent[30]. Harum usus in Graecia, puellae utraque aure, pueri tantum dextra gerebant.

11. Torques sunt circuli aurei a collo ad[31] pectus usque dependentes. Torques autem et bullae a viris geruntur, a feminis vero monilia et catella. Dictae[32] autem torques, quod sint tortae[33], et bullae, quod similes sint[34] rotunditate bullis, quae in aqua vento inflantur.

12. Monile ornamentum ex gemmis est, quod solet ex feminarum pendere collo; dictum autem[35] a munere. Hoc etiam et serpentum[36] dicitur, quia constat ex amphorulis quibusdam aureis, gemmisque[37] in modum facturae serpentis. Nonnulli hoc et segmentum dicunt, ut Iuvenalis[38]:

Segmenta et longos habitus,

licet et segmentatas vestes dicamus, ut ipsa[39]:

Et segmentatis dormisset parvula cunis.

13. Plerumque autem et per monile omnia ornamenta matronarum significantur, quicquid illis munere datur.

14. Murena[40] vulgo vocatur, quod scilicet auri metallo in virgulis lentescente quaedam ordinis flexuosi catena contexitur in similitudinem[41] murenae serpentis, quae ad collum ornandum aptatur. Haec interdum auri atque argenti texitur virgulis[42]. Unde et in Canticis canticorum dicitur[43]: *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.*

15. Catellae sunt catenulae colli invicem se comprehendentes in modum catenae, unde et appellatae.

16. Dextras[44] communes esse virorum ac mulierum[45], quia utriusque sexus[46] dextrae sunt[47].

Armillae autem proprie sunt virorum[48] collatae victoriae causa militibus ob armorum virtutem. Unde et quondam vulgo viriolae[49] dicebantur. Ab intellectu autem circuli non discrepat armilla[50], quia ipsa quoque hoc, ubi ponitur, ambiendo[51] constringit, sed[52] armilla latius extenditur, circulus rotundus fit[53].

17. Fibulae sunt, quibus pectus feminarum ornatur, vel pallium tenetur, a[54] viris in humeris, seu cingulum in lumbis.

Gu. 1. — 33) *torti* Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *sint sim.* vulg. — 35) *autem* addidi e Gu. 1. 2. — 36) *serpentium* Gu. 1. — *serpentinum* Gu. 2. — 37) *variis* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 38) Sic Arev. e Serv. ad Aen. 1, 654. — Vulg. *Nonnulli hoc et segmenta et longos habitus* (*dicunt* add. Gu. 1.). Locus Iuvenal. est Sat. II, 124. — 39) *ut ipse* Ar. Locus est e Iuven. Sat. VI, 88. — 40) *Murenula* va. — 41) *in similitudine* Gu. 1. 2. — 42) *virgula* va. — 43) Sic Gu. 1. — *dic. in Cant. cant.* vulg. — *in cant. dic. cant.* Gu. 2. pr. va. — Locus est 1, 10. — 44) *Dextrae communes sunt* al. pr. — *Dextralia communia sunt* va. — 45) Sic Gu. 1. — *feminarum* vulg. — Ar. add. per parenthesin *constat.* — 46) *uterque sexui* va. — 47) Vulg. add. *ampla et ante manicam portantur, et possunt ibi iungi clavo uno.* — 48) Sic Gu. 1. — *viror. sunt* vulg. — 49) Sic Ar. — *viriliae* vulg. — *virile* va. — 50) Sic Gu. 1. — *armilla non discr.* vulg. — 51) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *ambigendo* vulg. — 52) *quando* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 53) *circ. et rot. fit* va. — 54) *a* addidi e Gu. 1. 2.

Lunulae sunt ornamenta mulierum in similitudinem lunae [1] bullulae aureae [2] dependentes.

18. Specula dicuntur [3], in quibus feminae vultus suos intuentur. Dictum autem speculum, vel quod ex splendore reddatur, vel quod ibi feminae contuentes [4] considerent speciem sui vultus, et quicquid ornamenti deesse viderint, adiiciant.

19. Periscelides sunt crurum ornamenta [5] mulierum [6], quibus gressus earum ornantur. Olfactoriola sunt vascula [7] muliebria, in [8] quibus odoramenta gestantur.

CAP. XXXII. *De anulis.*

1. Primus Prometheus fertur circulum ferreum incluso [9] lapide digito circumdasse [10]. Qua consuetudine homines usi, anulos habere coeperunt. Anuli autem sunt [11] per diminutionem dicti a circulis et anis, qui sunt circum [12] brachia et circum crura. Unde et signa eorum per diminutionem sigilla. Nam signa maiora sunt, sigilla vero quasi [13] minora signa.

2. Anulos homines primum [14] gestare coeperunt quarto a pollice digito, quod eo vena quaedam ad cor usque [15] pertingat, quam notandam ornandamque aliquo insigni [16] veteres putaverunt.

3. Apud Romanos anuli de publico dabantur, et non sine discrimine. Nam dignitate praecipuis viris gemmati dabantur, ceteris solidi. Anulum aureum neque servus, neque libertinus gestabat, aut in publico, sed anulo aureo liberi utebantur, libertini argenteo, servi ferreo, licet et multi honestissimi anulo ferreo utebantur [17].

4. Apud veteres ultra unum anulum uti infame habitum viro. Gracchus in Maenium [18]: *Considerate, Quirites, sinistram eius, en* [19] *cuius auctoritatem sequimini, qui propter mulierum cupiditatem ut mulier est ornatus.* Crassus, qui apud Parthos periit, in senectute duos habuit anulos, causam praeferens [20], quod [21] pecunia ei immensa crevisset. Multi etiam [22] Romanorum pro gravitate anulum [23] gestare in digito abstinuerunt. Feminae non usae [24] anulis, nisi quos virgini [25] sponsus miserat, neque amplius, quam binos anulos aureos in digitis habere solebant. At nunc prae [26] auro nullum feminis leve est atque immune membrum.

5. Inter genera anulorum sunt [27] ungulus, samothracius, thynnius.

1) *in lunae sim.* va. — 2) *aure* Gu. 1. e ras. — 3) *sunt* va. — 4) Sic Gu. 1. — *intuentes* vulg. — 5) Sic Gu. 1. 2. (*crurium*) va. — *orn. crur.* vulg. — 6) *sive armillae pedum, a quibus* vulg., sed haec om. Gu. 1. 2. va. — 7) Sic Gu. 1. 2. — *vasc. sunt* vulg. — 8) *in* om. Gu. 2. Ar. — 9) *inclusum* Z. — 10) Sic Gu. 1. 2. va. — *circumdedisse* vulg. Quum tales formae apud postremos Romanos scriptores haud raro reperiantur, non dubitavi eam recipere. — 11) *sunt* addidi e Gu. 1. 2. — 12) Sic Gu. 1. 2. al. — *circa* vulg. — 13) *quasi* om. Z. — 14) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *prim. hom.* vulg. — 15) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *usque ad cor* vulg. — 16) *aliquid insigne* Z. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *servi ferreo utebantur* vulg., reliquis omissis. — 18) Sic Ar. pr. — *Maevium* vulg. — 19) *en* om. Ar. — 20) *proferens* Z. — 21) *quo* Z. Gu. 1. — *qua* va. — 22) *et* va. — 23) *anulos* Z. — 24) *sunt* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. — 25) *virginis* Z. — 26) *pro* Gu. 1. — 27) *Item genera anulorum sunt tria* va. — 28) *tali* Z. — 29) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. — 30) *vocatur* Gu. 2. — 31) Sic Gu. 1. — *primum* vulg. — 32) Versus scripsi, ut eos exhibet Arev. — Vulg. *Lugente mea vita, nec smaragdos berillosque mi Flacce, nec nitentes per candida margaritas quaero, nec cortinalis me perpolibit anulus, nec Iaspius lapillus.* — Cod. Zittav. *Lugentem ea nec vitta nec smaragdus berillusque mi Flacce, nec nitentes per candidam margaritam quaero, nec quos timia lima perpolibit anellos, nec Iaspitis lapillos.* — Gu. 1. *Lugente mea vita, nec smaragdos berillosque mi Flacce, nec nitentes per candida mar-*

Ungulus est gemmatus vocatusque hoc[28] nomine, quia sicut ungula carni, ita gemma anuli auro accingitur.

Samothracius aureus[29] quidem, sed capitulo ferreo, a loco ita vocatus[30].

6. Thynnius purus est, primus[31] in Bithynia fabricatus, quam olim Thynnam vocabant. Flaccus[32]:

Lucentes, mea vita, nec smaragdos,
Berillos mihi, Flacce, nec nitentes,
Nec percandida margarita quaero,
Nec quos thynnica lima perpolivit
Anellos, neque iaspios lapillos.

CAP. XXXIII. *De cingulis.*

1. Cinctus est lata zona, et minus lata semicinctium[33], et utrisque minimum[34] cingulum[35]. Cinctu[36] autem iuvenes in exercitatione campestri verecunda velabant, unde et campestris[37] dicebatur[38].

2. Balteum[39] cingulum militare est dictum, propter quod[40] ex eo signa dependent, ad demonstrandam legionis militaris summam, id est sex milium sexcentorum, ex quo numero et ipsi consistunt. Unde et balteus dicitur non tantum, quod[41] cingitur, sed etiam, a quo arma dependent.

3. Zona Graecum est[42], quam illi *ζωνάριον*, nos cingulum nominamus[43].

Strophium[44] est cingulum aureum cum gemmis, de quo ait Cinna:

Strophio lactanteis[45] cincta papillas[46].

Et Prudentius[47]:

Nomen hoc gemmae strophio illigatum est[48].

4. Limus[49] est cinctus, quem publici[50] habebant[51] servi. Et dictus limus, quia transversas habebat[52] purpuras, id est limas.

Caltulum[53] cinguli genus[54], a coacto loro dictum.

Fibula Graecum est, quam illi *φίβλην* dicunt, quod ligat.

Subfibulum, subligaculum.

garitas quaero, nec quos tunica luna perpolivit anulos, nec iaspios lapillos. — Gu. 2. *Lugentem ea vitta nec smaragdus berillusque mi Flacce nec nitentes per candida margarita quaero nec quos tinica lima perpolivit anulus, nec Iaspios lapillos.* Edit. pr. va. consentiunt cum vulg., nisi quod va. exhibet: *aut ellonecias pios lapillos nec cortinalis me perpolibit anulus nec iaspis lapillus.* Ceterum varias horum versuum emendationes videre potes ap. Ludovic. Dorleans in novis cogitat. ad Tacit. annal. p. 534. Ian. Guilielm. lib. I. Verisim. c. 5. et Andr. Schott. lib. II. Observatt. Human. c. 6. Plurimi interpretes Maecenati hos versus tribuunt. Cfr. etiam Scalig. l. I. Catalect. et Salmas. ad Aurelian. Vopisc. — 33) *semicinctum* Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. 2. — *minima* vulg. — 35) Vulg. sequitur: *nam a cincto (cinctu* Ar.) *per diminutionem cingulum nominatur*, quod om. Gu. 1. — 36) Sic Ar. — *cinctum* Gu. 1. — *cincto* vulg. — 37) *campestres* Z. Gu. 1. 2. — *campestre* Ar. — *campester* va. — 38) *dicebantur* Gu. 1. 2. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *Balteus . . dictus* vulg. — 40) *pro eo quod* Z. — 41) *quod* pro *quo* Z. Gu. 2. Ar. — 42) *est* om. Z. — 43) Sic Gu. 1. — *nuncupamus* vulg. — *vocamus* Z. — 44) *Stropheum* Gu. 2. — 45) Sic Gu. 1. 2. — *lactantes* vulg. — 46) *papilla* Gu. 1. 2. — 47) Peristeph. 25, 4. — 48) Sic Arev. — *illigatae* vulg. — *illigata est* Z. Gu. 1. 2. — 49) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *Lunus* vulg. — 50) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *publice* vulg. — 51) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *habent* vulg. — 52) Sic Gu. 1. — *habet* vulg. — 53) Sic Z. Gu. 2. Ar. — *Calculum* vulg. — 54) *genus cing.* Z.

5. Redimiculum est, quod succinctorium, sive bracile nominamus[1], quod descendens[2] per cervicem et a lateribus colli divisum, utrarumque[3] alarum sinus[4] ambit atque hinc inde succingit, ut constringens latitudinem vestium[5] corpus contrahat[6], atque coniungendo componat. Hunc[7] vulgo brachilem, quasi brachialem, dicunt[8], quamvis nunc non brachiorum, sed renum[9] sit cingulum. Succinctorium autem vocatum, quod, ut dictum est, sub brachiis ductum alarum sinum ambit atque hinc inde succingit.

6. Fascia[10], qua tegitur pectus, et papillae[11] comprimuntur, atque crispanti[12] cingulo angustius pectus arctatur. Et dicta fascia, quod in modum fasciculi corpus alligat. Hinc et fasciolae[13], quibus vulnera colligantur.

7. Vitta dicta, quod ea pectus vincitur instar vitis ligantis

Limbus est[14], quem[15] nos ornaturam dicimus.

8. Fasciola est, quae ambit extremitatem[16] vestium, aut ex[17] filis, aut ex auro contexta assutaque[18] extrinsecus in extrema parte vestimenti, vel chlamydis. De qua Virgilius[19]:

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

CAP. XXXIV. *De calciamentis.*

1. Sutores nuncupatos[20], quod insertis filo porcorum setis suant, id est consuant, quasi setores.

2. Caligarios[21] vero non a callo pedum, sed a calo, id est ligno vocatos, sine quo consui calciamenta non possunt, quas[22] Graeci καλοπόδας[23] dicunt[24]. Fiebant autem prius ex salice tantum, hinc et calciamenta dicta, quod in calo, id est ligno[25] fiant, vel quod[26] calcentur.

3. Crepidas Graeci ante repertas usi sunt. Est autem genus singulari forma, et idem utrique aptum pedi, vel[27] dextro, vel sinistro. Crepidas autem dictas[28], quod cum sono stringantur, sive a pedum crepitu in ambulando.

4. Calceos[29] reges utebantur et Caesares. Forma eorum *[30].

Patricios calceos Romulus reperit IV corrigiarum, assutaque luna. Hos[31] soli patricii utebantur. Luna autem in eis non sideris[32] formam, sed notam centenarii numeri significabat, quod initio patricii senatores centum fuerint[33].

5. Ocreae tibialia calciamenta sunt, dicta quod crura tegant.

1) Sic Gu. 1. — *nuncupamus* vulg. — 2) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *dividens* vulg. — 3) *utrumque* Gu. 1. — 4) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *sinum* vulg. — 5) *vestium* Gu. 1. 2. al. — *vestiat* vulg. — 6) *contrahat* addidi e Z. Gu. 1. 2. al. va. — *vestes ad corpus contrahat* Arev. — 7) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Hoc vulgo bracile quasi brachiale* vulg. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *vocant* vulg. — 9) *renium* Gu. 2. — 10) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 11) *mamillae* Z. — 12) Sic Z. Gu. 1. — *crispante* vulg. — 13) *fasciola* Z. Gu. 2. — 14) *est* om. Gu. 1. — 15) *quam* Z. Gu. 2. — 16) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *extremitates* vulg. — 17) *ex* om. va. — 18) *assumptaque* Z. Gu. 1. 2. — 19) *dicit* add. pr. va. — Locus est Aen. IV, 137. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *nuncupati sunt* vulg. — *nuncupati*, omisso *sunt* va. — 21) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *Caligarius . . vocatus* vulg. — 22) Sic Z. Ar. — *quae* Gu. 1. — *quem* Gu. 2. — *quod* vulg. — 23) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. va. — *καλοπόδιον* vulg. — 24) *dicitur* va. — *vocant* Z. — 25) Vulg. *in ligno*, sed *in* om. Z. Gu. 1. 2. — 26) *quod* om. va. — 27) *vel* om. va. — 28) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Crepidae . . dictae* vulg. — 29) Sic Gu. 1. 2. — *Calceis* vulg. — 30) Deest explicatio. — 31) Sic Gu. 1. 2. — *Iis* vulg. — 32) *non ut sid. form.* Gu. 2. — 33) *fuerunt* Z. — 34) *erant* add. Z. — 35) *dextro et laevo conv. pedi* Arev. — *in* alterum addidi e Gu. 1. 2. va. — 36) *conveniret* va. — 37) Sic Ar. — *Baxae*

Cothurni sunt, quibus calciabantur tragoedi, qui in theatro dicturi erant, et alta intonantique voce carmina cantaturi[34]. Est enim calciamentum in modum crepidarum, quo heroes utebantur, sed tale est, ut in[35] dextro et in laevo conveniat[36] pede.

6. Baxeae[37] calciamentum comoedorum erat, sicut tragoedorum cothurni. Quos quidam etiam[38] calones appellant, eo quod ex salice fierent. Nam Graeci, ut diximus, ligna κᾶλα[39] vocabant.

7. Talares calcei socci sunt, qui inde nominati videntur, quod ea figura sint, ut contingant talum, sicut subtolares[40], quod sub talo sunt[41], quasi subtalares.

8. Obstrigilli sunt, qui per plantas consuti sunt, et ex superiori[42] parte corrigia[43] trahitur[44], ut constringantur[45], unde et nominantur.

9. Ossas[46] puto ab Osse[47] primum factas, et quamvis nunc ex alio genere, nomen tamen[48] pristinum retinent.

10. Mullei[49] similes sunt[50] cothurnorum solo alto, superiori[51] autem parte cum osseis, vel aereis[52] malleolis, ad quos lora deligantur[53]. Dicti autem sunt[54] a colore rubro, qualis est mulli piscis.

11. Soleae sunt, quibus tantum plantae[55] teguntur, dictae a solo pedum. Item soleae materiales ex materia corio intecta[56].

12. Socci, cuius diminutivum socelli, appellati inde, quod saccum[57] habeant, in quo pars plantae iniicitur.

Caliculae *[58]. Caligae[59] vel a callo pedum dictae, vel quia ligantur. Nam socci non ligantur, sed tantum[60] intromittuntur.

13. Cernui socci sunt sine solo.

Lingulati, quos nos folleatos[61] vocamus.

Clavati[62], quasi claviati[63], eo quod minutis clavis, id est acutis sola[64] caligis vinciantur.

Perones et sculponeae[65] rustica sunt calciamenta[66].

Baxeae[67] calciamenta mulierum sunt.

Corrigiae a coriis vocantur, vel a colligatione, quasi colligiae.

Z. Gu. 1. 2. — *Braxea* vulg. — *Braxa* va. — 38) *et* Z. — *et etiam* va. — 39) Sic Z. Gu. 1. 2. — *lignum κάλον* vulg. — 40) *subtolares* Ar. — *subtalares* vulg. — 41) *sint* Z. — 42) Sic Z. Gu. 1. va. — *superiore* vulg. — 43) *corrigium* Gu. 1. 2. — 44) *trahit* Z. — 45) *ut non constr.* Gu. 2. — 46) *Osas* Z. va. — 47) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Oso* vulg. — *Os* pr. va. — 48) Sic Z. Gu. 1. 2. — *tamen nomen* vulg. — 49) *Mullae* Gu. 1. 2. — 50) *sunt sim.* Z. — 51) Sic Gu. 1. — *superiore* vulg. — 52) *aeneis* Z. Gu. 2. — 53) Sic Z. Gu. 1. 2. — *deligabantur* vulg. — *delig. vel dirigebantur* va. — 54) *Dicti sunt autem* Gu. 2. — 55) *pedum plantae* vulg., sed *pedum* om. Gu. 1. — 56) Sic Ar. — *intexta* vulg. — 57) Sic Ar. — *soccum* vulg. — 58) Om. Gu. 2. va. — 59) *vel cal.* Gu. 1. — 60) *tantum* om. Z. — 61) Sic Ar. — *foliatos* vulg. — 62) *Calvati* Gu. 2., qui cum ed. pr. om. explicationem. — 63) Sic scripsi de coniectura. Illud *quasi* enim significat, verbum esse fictum ab Isidoro, ut originem clariorem redderet. *Claviati* enim quasi a verbo aliquo *claviare* h. e. *clavis instruere.* — *calivati* Z. Gu. 1. al. — *chalybati* Ar. — *calviati* vulg. — 64) Sic Gu. 1. va. Ar. — *soleae* vulg. — 65) Sic Ar. — *culponeae* vulg. — *culponei* Z. Gu. 1. 2. va. — 66) Sic Gu. 1. — *calc. sunt* vulg. — 67) Sic pr. va. Ar. — *Braxeae* vulg. — *Raxea* Z. — *Baxae* Gu. 1. 2.

LIBER XX.

CAP. I. *De mensis.*

1. Primus Daedalus mensam et sellam[1] fecit. Coquinae apparatum Apicius quidam primus composuit[2], qui in eo absumptis[3] bonis morte voluntaria[4] periit, et merito, quia is, qui gulae et[5] edacitati servit[6], et animam et corpus interficit[7]. Ab esu et comesu mensae factum[8] vocabulum. Nullum enim alium habet usum.

2. Torus dicitur a tortis herbis, quae accumbentium humeris supponuntur.

Stibadium[9] a[10] stipitibus dictum, quasi stipadium, sic enim prius coeptum est. Accubitum a cibo vocatum, quasi ad cibatum[11] epularum.

3. Convivium apud Graecos a compotatione[12], ἀπὸ τοῦ ποτοῦ. Apud nos vero a convictu rectius appellatur, vel quia vitae collocutionem[13] habet. Item convivium[14] a multitudine convescentium, nam privata mensa victus est, convivium non est[15]. Convivii triplex modus est[16], discumbendi, edendi, bibendi[17]. Discumbendi, ut[18]:

Toris iussi discumbere pictis.

Edendi et bibendi, ut[19]:

Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
Crateras magnos[20] statuunt et vina coronant.

CAP. II. *De escis.*

1. Cibus dictus, quia capitur ore, sicuti[21] esca, quia eam os capit.

Victus proprie vocatus[22], quia vitam retinet, unde et ad cibum vocare invitare dicitur.

2. Alimonia dicitur, eo quod eius sumptu corpus alitur[23]. Hanc iuvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam. Neque enim[24] subsistere poterit caro, nisi confortetur[25] alimentis. Alimentum enim est, quo alimur, alimonium alendi cura.

3. Affluentia nuncupata est[26], quasi rei nimium exuberantis effusio ultra, quam satis est, modusque non est[27].

4. Opulentia ab ope dicta est, quam si discutias, invenies, eam tenere modum. Nam quomodo opitulatur, quod nimium est, cum incommodius sit saepe, quam parum[28]?

5. Epulae ab opulentia rerum dictae[29]. Epulae autem simplices in duo necessaria dividuntur, panem et vinum, et duo[30] superflua, quae terra et mari[31] vescendi causa exquiruntur.

1) *mensas et sellas* al. pr. va. — 2) *comp. prim.* Z. — 3) *consumptis* Z. — 4) *voluptaria* Gu. 1. — 5) *et* pro *atque* Gu. 1. — 6) *deservit* Z. — 7) *interfecit* Z. — 8) *dicitur* add. vulg. — Om. Gu. 1. Ar. — 9) Sic Ar. — *Stifadium* Gu. 1. 2. — *Stephadium* Z. — *Stefadium* vulg. — 10) *ab* Gu. 2. va. — 11) Sic Ar. — *ad cibitum* Gu. 1. 2. va. — *ad cibum* Z. — 12) *compositione* Z. Graeca ἀπὸ τοῦ ποτοῦ addidi e Gu. 1. 2. 3. 4. pro vulg. συμπόσιον, quod om. Z. Gu. 1. 2. 3. pr. va. — 13) *collationem* Gu. 1. — *colluctionem* pr. va. — 14) *dicitur* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. — 15) Vv. *convivium non est* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 16) Sic Gu. 1. 2. — *est modus* vulg. — 17) Vulg. *et bib.*, sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. — 18) Virgil. Aen. I, 712. — 19) Virgil. Aen. I, 727. — 20) *magnas* va. — 21) *sicut* Gu. 2. va. — 22) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *vocatur* vulg. — 23) Sic Gu. 1. — *alatur* vulg. — 24) *enim* om. Gu. 1. — 25) *confortetur* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 26) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 27) *modusque non est* om. Z. — 28) Sic Z. Gu. 1. — *parvum* vulg. — 29) *sunt* add. Z. — 30) Sic Gu. 1. 2. — *et in duo sup.* vulg. — *sic et duo* Z. — 31) *mare* Z. — 32) *reg. tantum sunt* Z. — 33) *quod in*

6. Dapes autem regum sunt[32], epulae privatorum.

Deliciae nuncupatae, quod iis delectentur homines[33], atque[34] suaviter appetant.

7. Pulmentum vocatur a pulte, sive enim sola pultis, sive quid[35] aliud permixtione eius[36] sumatur, pulmentum proprie dicitur.

8. Satietas autem et saturitas sibi differunt[37]. Nam satietas ex uno cibo dici potest, pro eo, quod satis sit, saturitas autem a satura[38] nomen accepit, quod est vario alimentorum apparatu compositum.

9. Crapula[39] immoderata[40] voracitas, quasi cruda epula, cuius cruditate gravatur cor, et stomachus indigestus efficitur[41]. Immoderata enim voracitas est vitium[42], sed tantum id[43] salutis est[44], quantum sustentationi[45] naturaeque[46] sufficiat.

10. Iantaculum[47] est primus cibus, quo ieiunium solvitur, unde et[48] nuncupatum. Nigidius: *Nos ipsi ieiunia iantaculis levibus solvimus*[49].

11. Prandium ab apparatu edendi dictum, proprie autem veteres prandium vocabant omnium militum cibum ante pugnam, unde est illud ducis alloquium: *Prandeamus, tanquam ad*[50] *inferos coenaturi.*

12. Merenda est cibus, qui declinante die sumitur, quasi post meridiem edenda et proxima coenae. Unde et antecoenia a quibusdam vocantur[51]. Item merendare, quasi[52] meridie edere.

13. Annona tractum est a tempore, quo Romani veteres ad cibos advocabantur[53]: sic Martialis[54]:

Imperat excelsos frangere nona toros.

quod et usque[55] hodie Persae faciunt.

14. Coena vocatur[56] a communione vescentium, κοινὸν quippe Graeci commune dicunt. Unde et communicantes, quod communiter[57], id est pariter conveniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci[58], et communiter epulari, ne singularitas luxuriam[59] gigneret. Est autem coena vespertinus cibus, quam vespertinam antiqui dicebant. In usu enim non erant prandia.

15. Panis dictus, quod cum omni[60] cibo apponatur, vel quod omne animal eum appetat, πᾶν enim Graece omne dicitur. Cibarius est, qui ad cibum servis datur, nec delicatus. Fermentatius[61] fermentis confectus. Azymus[62] dicitur[63] non fermentatus. Nam ἄζυμος est sine fermento, sincerus. Acrozymus[64] leviter fermentatus, quasi acroazymus. Siligineus[65] panis a frumenti genere nuncupatur. Siligo enim genus est tritici. Rubidus, recoctus et rubefactus. Subcinericius, cinere coctus et reversatus. Ipse est et focatius. Clibanitius in testa coctus.

his hom. del. Z. — 34) Sic Gu. 1. — *easque* vulg. — 35) *quod* Z. — 36) Sic Gu. 1. 2. — *eius perm.* vulg. — 37) *sic* add. Z. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *saturo* vulg. — 39) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. — 40) *nimis* add. Z. — 41) *afficitur* va. — 42) Sic Gu. 1. — *vitium est* vulg. — 43) *idem* Z. — 44) *est* om. Z. Gu. 1. 2. — 45) *suae* add. Z. — 46) *que* om. Gu. 1. 2. — 47) *Iactaculum* Gu. 1. 2. pr. — *lentaculum* Ar. ed. Goth. Eadem varietas statim sequitur. — 48) *et* om. Gu. 1. — 49) Sic Gu. 1. 2. — *polluimus* vulg. — 50) *apud* Gu. 2. va. De re vide Cic. Tusc. Disp. I, 42. — 51) Sic Ar. Gu. 2. pr. va. — *vocatur* Gu. 1. — *vocabantur* vulg. — *vocabatur* Z. — 52) *id est quasi* va. — 53) *advocantur* Z. — *evocabantur* va. — 54) Martial. Ep. IV, 8. — *sic* pro *sicut* Z. Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — 55) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *quod adusque* vulg. — *ad* om. Z. — 56) *Coenam vocari* Z. — 57) *epulari* add. va. — 58) *vescere* va. — 59) *luxuriem* Gu. 2. — 60) *quod communi cibo* Gu. 2. — *omni* om. Ar. — 61) Sic Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — *fermentarius* vulg. — 62) *Azymus* usque ad *Crudum . . sanguine coctum* om. Z. — 63) *dicitur* addidi e Gu. 1. 2. — 64) Sic Ar. — *Acrizymus* vulg. — 65) *Siligneus* Gu. 1.

16. Spongia[1] panis aqua diu malaxatus[2], similam modicam accipit, et fermentum modicum, et habet humectationis[3] plus quam omnis panis. Unde et spongiae nomen accepit.

17. Placenta[4] sunt, quae fiunt de[5] farre, quas alii liba dicunt, eo quod libeant et placeant[6].

18. Dulcia sunt genera pistorii operis, a sapore dicta. Melle enim asperso sumuntur[7].

Crusta est[8] superficies panis. Ipsa et[9] fragmenta, quia dividitur[10], ut fracta[11].

Fermentum a fervore nuncupatum, quia[12] plus una[13] hora non potest contineri. Crescendo enim excedit.

Farina et furfures a farre dictae, cuius sunt purgamenta.

19. Amolum flos farinae tenuissimum prae levitate de mola eiectum, unde et appellatum, quasi amola[14]. Simila *. Pollines *.

20. Carnes dictae, quia carae sunt, sive a creando, unde et a Graecis κρέας vocatur.

Crudum, quod sit cruentum, est enim cum sanguine[15].

21. Coctum quasi coactum dicitur[16], id est ab aqua, vel igne[17] violento[18] modo actum usuique comestionis[19] aptum. Sed et multi temporis aliquid vocatur coctum[20].

22. Assum, quod ardeat, quasi arsum.

Elixum, eo quod in aqua sola decoquitur. Lixa enim aqua dicitur, ab eo quod sit soluta, unde et solutio libidinis[21] luxus, et membra loco mota[22] luxa dicuntur.

23. Frixum a sono dictum, quando ardet in oleo[23].

Salsum, quasi[24] sale aspersum, demptis e medio syllabis tribus.

Rancidum[25] ex vitio[26] nuncupatum, quod raucos efficiat.

24. Succidia carnes in usum repositae, a succidendo[27] dictae.

Lardum[28], eo quod in domo repositum conservatur. Nam antiqui domos[29] lares dicebant.

Taxea lardum est Gallice dictum. Unde et[30] Afranius in Rosa[31]:

Gallum sagatum[32] pingui pastum taxea.

25. Axungia ab unctione vocata.

Sebum a sue dictum, quasi suebum, quod plus pinguedinis hoc animal habeat.

26. Offa est proprie frustum dentium, cuius diminutivum offellam[33] facit. Unde et offarii

1) Sic Ar. — *Sfungia* vulg. — 2) Sic Ar. — *diutissime laxatus* vulg. — *diutissime laxatur* Gu. 1. — *diutius malaxatur* Gu. 2. — 3) *humectationem* Gu. 2. — *humectationes* al. pr. va. — 4) Sic Z. Gu. 1. ed. Goth. — *Placentae* Gu. 2. va. Ar. et vulg. — 5) *de* pro *ex* Gu. 1. 2. pr. va. Arev. — 6) Sequitur vulg. *Laganum est latus et tenuis panis, qui primum in aqua, postea in oleo frigitur.* Hanc glossam om. Gu. 1. 2. et cod. Vulcan. — 7) Sequitur vulg. haec glossa: *Crustula diminutivum est a crusta: panis oleo conspersus, in medio concavus et tortus. Haec et torta panis.* Om. Gu. 1. 2. Ar. cod. Vulcan. — 8) *est* om. Gu. 1. 2. — *Crusta autem est* pr. va. — 9) *et ipsa* Gu. 1. — 10) *dividuntur* Gu. 2. — 11) Sequitur vulg. haec glossa: *Simila* (*nihil praeterea Ar.) *subtilissima est farina*, quam om. Z. Gu. 1. 2. 3. 4., in quibus sequentes glossae ita se excipiunt, ut posuimus eas, quum vulgo hoc ordine reperiantur: *Amolum*, *Farina*, *Polles* (cui adiecta est haec explicatio: *genus est farinae candidissimae.* Om. glossam omnes nostri codd. et editt. vett. pr. va. *Polles* cum defectus signo posuit Arev.), *Fermentum.* — 12) *quia* pro *quod* Gu. 1. 2. 3. 4. — 13) Sic Gu. 3. 4. Ar. — *prima* vulg. — 14) *Simila. Pollines* add. Gu. 1. 2. — 15) *coctum* add. vulg. — om. va. Ar. — Gu. 1. om. *Coctum quasi coactum dicitur.* — Gu. 2. pr. usque ad *aptum* om. — 16) *dicitur* om. Z. va. Ar. — 17) Sic Gu. 1. — *ab igne et* (*vel* Z. va.) *aqua* vulg. — 18) *violenti* Gu. 1. — 19) Sic Ar. — Vulg. *actuque comestioni* — Z. *actu usuque comestionis.* — Gu. 1. *actum usque ad comestiones comestioni aptum.* om. va., quae ed. cum vulg. in reliquis consentit. — 20) Sic Gu. 1. 2. — *coctum voc.* vulg. — 21) *nostrae lib.* Z. — 22) *a loco mota* va. — *commota* Z. — 23) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. (*ardeat*) — *in ol. ard.* vulg. — 24) *quia* Z. — 25) *Rancidum . . . Sebum . . animal habeat* om. cod. Zittav. — 26) *ex initio* Gu. 1. — 27) *succed.* Gu. 2. — 28) *Lardus . . repositus* pr. al. — *dicitur* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. Arev. — 29) *domus*

coci[34], quia particulatim, id est offatim excoquunt. Nunc offa[35] latrantium, quia[36] si in os canis iacitur, saciatus illico compescitur et silescit.

27. Frustum vocatur[37], quod capiatur[38] a frumine. Est enim frumen summa pars gulae.

Pulpa dicta, quod[39] cum pulte[40] olim mixta[41] vescebatur. Unde et pulmentarium et pulmentum dictum[42].

28. Lucanicae[43] dictae, quod prius[44] in Lucania factae sunt.

Farcimen caro concisa et minuta, quod[45] eo[46] intestinum farciatur, hoc est impleatur, cum aliarum rerum commixtione.

29. Minutal vocatum, quod fiat de piscibus et isiciis oleribusque minutatim concisis.

Afratum[47], quod Latine spumeum vocatur[48], ἀφρὸς enim Graece spuma dicitur.

Martisia in mortario ex pisce fiunt, unde[49] et nominata.

30. Isoce[50] piscem quendam[51] dictum[52], ex quo primum isicia facta sunt, et quamvis ex alio genere piscium fiant, initium tamen piscis vocabulum dedit.

31. Galaticae a colore lacteo nominatae. Graeci enim γάλα lac dicunt.

Sphaeras[53] a rotunditate Graeco vocabulo appellatas. Quicquid enim in rotundum formatur, σφαῖρα a Graecis dicitur.

32. Ius coquinae[54] magistri a iure nuncupaverunt, quia lex ea est condimenti eius[55]. Hanc Graeci zemam[56] vocant.

33. Caseum vocatum[57], quod careat[58] sero[59], quasi careum. Nam serum[60] ei omne deducitur, ut ponderibus arguatur.

Colostrum[61] lac novum, quod neutri generis est.

34. Lac a Graeco sermone derivatum est pro candore. Graeci enim album λευκὸν dicunt, lac vero et sanguis, quod nutrit et[62] quod nutritur. Nam[63] lacte nutrimur, vivimus sanguine[64].

35. Quactum, quasi coactum et[65] quasi coagulatum. Accepta enim secum alia specie coagulat.

36. Mel Graecae appellationis est, quod ab apibus nomen habere probatur. Nam apis Graece μέλισσα dicitur. Antea[66] autem mella[67] de rore erant[68], inveniebanturque[69] in arundinum foliis, unde et[70] Virgilius[71]:

Protinus[72] aerii mellis coelestia dona.

Ar. Gu. 2. — 30) *et* addidi e Gu. 1. 2. — *dicit* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. Ar. — 31) Sic recte distinxit Arev. — *in rosa*, quasi ad versum pertineant haec verba, vulg. — 32) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *saginatum* vulg. — 33) *offella* Z. — 34) *coqui* Z. — 35) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — 36) *quae* va. — 37) Sic Z. Gu. 1. — *vocatum* vulg. — 38) *capitur* Gu. 2. — 39) *quod* pro *quia* Gu. 1. 2. va. — 40) *pulti* va. — 41) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *commixta* vulg. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *et pulmentum et pulmentarium dicitur* vulg., in qua sequuntur haec: *Pulpa autem est caro sine pinguedine, dicta, quia palpitet, resilit enim saepe. Hanc plerique viscum vocant, eo quod glutinosa sit.* Om. Gu. 1. va. et cod. Vulcan. Cod. Zittav. om. usque ad *Ius coq . . zemam vocant.* — 43) Sic Ar. — *Lucaniciae* Gu. 1. 2. — *Lucaniae* vulg. — 44) *plus* Gu. 1. — 45) Vulg. *dictum quod*, sed *dictum* om. Gu. 1. 2. — 46) *ea* Gu. 1. 2. — 47) *Afructum* Gu. 1. — *Afrutum* Gu. 2. — *Afratrum* va. — *Afrotum* al. — 48) *vocatum* Gu. 1. — 49) *inde* Gu. 1. 2. — 50) Sic Gu. 1. 2. va. — *Isocen* vulg. — 51) *quandam* Gu. 1. — 52) Sic Gu. 1. — *dicunt* Gu. 2. al. pr. — *vocant* vulg. — 53) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *Sphaera . . appellatur* vulg. — 54) *quoque* Gu. 2. — 55) Sic Gu. 1. — *quia ea est lex* pr. va. — *quia ex ea lex est* Gu. 2. — *quia lex ea cond. eius* vulg. — 56) *Hoc' . .* ζωμόν Ar. — *zean* Gu. 1. 2. — 57) Sic Gu. 1. — *Caseum vocari* Z. — *Caseus vocatur* vulg. — 58) *caret* Gu. 1. — 59) *seru* Gu. 1. pr. va. — *serum* Gu. 2. — 60) *seru* Gu. 1. — 61) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Colustrum* vulg. — 62) *quod nutrit et* om. Z. — 63) *Nam* om. Z. — 64) *sangu. viv.* Z. — 65) *et* om. Z. va. — 66) *ante* Z. — *Antea mella autem* va. — 67) *mella* om. Z. — 68) *erat* Z. — 69) *inveniebaturque* Z. — 70) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 71) Virg. Georg. IV, 1. — 72) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *Hactenus* vulg.

Siquidem hucusque in India et Arabia colligatum reperitur[1], ramis inhaerens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce[2], sed sardum[3] amarum est absinthii causa, cuius copia eius[4] regionis apes nutriuntur.

37. Favum vocari[5], quia[6] comeditur magis, quam bibitur, φαγεῖν enim Graeci[7] comedere appellant. Aiunt autem[8] medici, et qui de humanorum corporum scripsere naturis[9], praecipueque Galenus in libris, quorum titulus est περὶ τῆς σωτηρίας[10], puerorum et iuvenum ac perfectae aetatis virorum mulierumque corpora insito calore fervere, et noxios esse iis aetatibus cibos, qui calorem augeant, sanitatique[11] conducere frigida quaeque in esum[12] sumere, sicut e[13] contrario senibus, qui pituita laborant et frigore[14], calidos[15] cibos et vina vetera[16] prodesse.

CAP. III. *De potu.*

1. Potio a Graeca derivatione vocata[17]. Illi enim hanc[18] πότον[19] dicunt.

Aqua generaliter vocata, quod superficies eius aequalis sit, hinc et aequora. Quam et inde recentem dicimus[20], quia non est utilis vetusta, ut vinum, sed statim sublata de flumine[21], et fonte[22], vel puteo, foetescit enim vetusta[23].

2. Vinum inde dictum, quod eius potus venas sanguine[24] cito repleat. Hoc alii[25], quod nos cura solvat, Lyaeum appellant. Veteres vinum venenum vocabant. Sed postquam inventum[26] est virus laetiferi[27] succi[28], hoc vinum vocatum[29], illud venenum. Unde et Hieronymus in libro, quem de Virginitate conservanda scripsit[30]: Adolescentulas dixit[31] ita vinum debere fugere[32] ut venenum, ne pro aetatis calore ferventi[33] bibant et pereant. Inde est, quod apud veteres Romanos feminae non utebantur vino, nisi sacrorum causa certis diebus.

3. Merum dicimus, cum purum vinum[34] significamus. Nam merum dicimus, quicquid purum atque[35] sincerum est, sicut et aquam meram, nulli utique rei admixtam[36]. Hinc et merenda, quod antiquitus id temporis pueris[37] operariis[38], quibus panis merus[39] dabatur, aut quod[40] meridient[41] eo[42] tempore, id est soli ac separatim non, ut[43] in prandio, aut in coena, ad unam mensam. Inde credimus etiam[44] illud tempus, quod post medium diem est, meridiem appellari, quod purum sit[45].

4. Mustum est vinum[46] e lacu statim sublatum. Dictum autem credimus[47] mustum,

1) *reperiatur* Gu. 2. — 2) *dicitur* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. al. — 3) *sed* addidi e Z. Gu. 1. — 4) *illius* Gu. 2. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *Favus vocatur* vulg. — 6) *qui* Gu. 1. 2. — 7) *Graece* Gu. 1. — 8) Sic Gu. 1. 2. Ar. pr. va. — *enim* vulg. — 9) *naturis* om. Z. — 10) Sic Gu. 1. 2. — περὶ ὑγίας Arev. — περιcιc Gu. 3. — *nepicie* Gu. 4. — *ut Gallienus* (sic etiam Gu. 1. 2.) *in libris, quorum titulus est in quo pueror.* etc. Z. pr. va. — 11) *sanitatemque* Z. pr. — 12) *in esu* Z. — *in usum* Gu. 1. va. — 13) *e* addidi e Z. Gu. 1. va. Ar. — 14) *perpetuo laborant frigore* Gu. 1. — *perpetuito laborent et frigore* Gu. 2. — 15) *et calidos* Gu. 1. — 16) *neccaria* Z. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *vocatur* vulg. — 18) Sic Gu. 1. — *Hanc enim illi* vulg. — 19) *potos* Z. Gu. 1. 2. va. — 20) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *Hanc quidam recentem vocant* vulg., quae addit: *quia reiicitur nova a fonte vel a flumine. Nam vetus putrescit*, quae om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 21) *et de flum.* Gu. 2. va. — 22) *et de fonte* Gu. 1. — *et fonte* Gu. 2. — *vel fonte* Z. *et* addidi e codd. — 23) *foetescit enim vet.* om. Z. — *enim* om. Gu. 1. — 24) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *sangu. ven.* vulg. — *venas* om. Z. — 25) *dicunt* add. Gu. 1. 2. — 26) *inventus* Gu. 2. — 27) *laetifer* Z. — 28) *succus* Z. Gu. 1. 2. — 29) *est* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 30) *conscripsit* Gu. 2. — 31) *inquit* Z. Gu. 2. al. va. — 32) *fug. deb.* va. — 33) *fervente* Z. — *ferventis* Gu. 1. — 34) Sic Gu. 1. — *vinum purum* vulg. — 35) *ac* Z. — 36) Sic Z. Gu. 1. — *mixtam* vulg. — 37) *pueris* om. Z. — 38) *operariis* om. Gu. 1. — 39) *merusque* pr. — 40) *quid* Z. — 41) *meridie* Z. Gu. 1. 2. — 42) Sic Gu. 1. 2. — *eodem* vulg. — 43) Sic Gu. 2. Ar. — *uti* Z. — *non utique ut in pr.* al. — Vulg. *utique* — 44)

quod in se limum et terram habeat[48] mixtam. Nam mus terra est, unde et humus. Cuius tanta vis fervoris est, ut vasa quamvis grandia ex eo plena absque spiramine relicta[49] illico disrumpat.

5. Roseum vinum, id[50] est cum rubore. Rosa enim rubet.

Amineum[51], quasi sine minio, id est sine rubore, nam album est.

Succinatium succinae gemmae simile[52] est, id est fulvi coloris.

6. Limpidum vinum, id est perspicuum, ab aquae specie dictum, quasi lymphidum. Lympha enim aqua est.

Turbidum, quasi terbidum, id est terra commixtum, quod est faece.

Falernum vinum vocatum a Falerna regione Campaniae, ubi optima vina nascuntur.

7. Colatum vas proprium nuncupatur[53], in quo deportatur.

Gazeum[54] vero a regione[55], unde deferunt[56]. Gaza enim oppidum Palaestinae est[57].

Infertum vinum dicitur, quod altario[58] libatur atque offertur[59].

Spurcum[60], quod offerri[61] non licet, aut cui aqua admixta[62] est, quasi spurium, hoc est immundum.

8. Honorarium vinum, quod regibus et potentibus honoris gratia defertur[63]. Cato de innocentia sua: *Cum essem in provincia legatus, quamplures[64] ad praetores et consules[65] vinum honorarium dabant: nunquam accepi, nec privatus quidem[66].*

9. Crucium[67] vinum est[68] insuave, quod servi potant.

Acetum, vel quia acutum, vel quia aquatum[69]. Vinum enim aqua mixtum cito in hunc saporem redigitur. Unde et[70] acidum[71], quasi aquidum[72].

Conditum vocatum, quod non[73] sit[74] simplex, sed[75] commixtione pigmentorum compositum.

10. Lactatum est potio e[76] lacte.

Mulsum ex melle mixtum. Est enim potio ex aqua et melle, quod Graeci *μελίκρατον* vocant.

11. Oenomelum[77] mustum melle admixtum, vehementer[78] agitatum atque commotum[79].

Hydromelum[80], quod fiat ex aqua et malis matianis.

Saccatum liquor est aquae faeci vini[81] admixtus et[82] sacco expressus.

12. Lorea[83] *. Oximeli[84] appellatum, quod aceti et mellis permixta conficiatur[85] materia, unde et dulcedinem retinet et acorem[86].

Rhodomelum[87] dicitur, eo[88] quod in succo rosae mel admisceatur[89].

Melicratum vinum melle mixtum.

et Z. — 45) *est* Gu. 2. — 46) *Mustum enim* (*autem* leg.) *vinum est* Z. — 47) Sic Gu. 1. 2. — *creditur* vulg. — 48) *habet* Z. — 49) *repleta* Z. Gu. 1. 2. pr. — 50) *id* om. Z. — 51) *Amineum . . . Turbidum . . faece* om. Z. — *Aminium* va. — Vulg. add. *vero*, quod om. Gu. 1. — 52) *similis* pr. — 53) Sic Gu. 1. — *nuncupatum* Z. — *nuncupant* Ar. — *nuncupavit* vulg. — 54) Om. glossam Z. Scripsi autem *Gazeum* cum Gu. 1. pro vulg. *Gazetum* — 55) *regio* Gu. 1. 2. va. — 56) Sic Gu. 1. — *defertur* vulg. — 57) Sic Gu. 1. — *opp. est Pal.* vulg. — 58) *ab alt.* Z. — *altari* va. — 59) *affertur* Gu. 1. — 60) Om. articulum Z. — 61) *offerre* va. — 62) *mixta* va. — 63) Sic Gu. 1. — *offertur* vulg. — 64) *complures* Ar. — 65) *et ad cons.* Gu. 1. — 66) *nunquam accipere priv. quid.* Z. — 67) Sic Ar. — *Crudum* vulg. — 68) *est* om. va. — 69) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *aquae mixtum* vulg. — 70) *et* om. va. — 71) *acetum* Z. al. va. — 72) Vulg. add. *quia aqua lavantur uvae in torculari post expressum vinum. Est* (*enim* add. va.) *vilis potus servis aptus.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. Ar. — 73) *non* om. Gu. 2. — 74) *fit* Gu. 2. — 75) *et* Gu. 2. — 76) *a* Gu. 1. 2. — 77) *Oenomeli* Ar. — 78) *que* add. Z. Gu. 2. Ar. — 79) *commixtum* Z. — 80) *Hydromeli* Ar. — *Hydr. Sacc.* et *Lorea* om. Z. — 81) *faeci enim vini* Gu. 1. 2. — *faece vin.* va. — 82) *et* addidi e Gu. 1. 2. va. Ar. — 83) Sic Ar. — *Luria* vulg. — 84) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *oximelum* vulg. — 85) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *conficitur* vulg. — 86) *aquorem* Gu. 2. pr. va. — 87) *Rodomellum* Gu. 2. pr. va. — *Rodomellus* Z. — *Rhodomeli* Ar. — 88) *eo* om. Z. — 89) *admiscetur* Gu. 2. va.

13. Medus, quasi melus, quia ex melle fit, sicut calamitas pro cadamitas.

Faecula[1] uva pinguis, decocta usque ad crassitudinem mellis, ac refrigerata utilis stomacho.

14. Passum, quicquid ex uva passa compressum effluxerit. Dicitur autem passum a patiendo. Nam percutitur uva siccior, et decoquitur, et inde fit passum.

Defrutum dictum est, quod defraudatur[2], et quasi fraudem patiatur[3].

15. Carenum, eo quod fervendo parte[4] careat. Tertia enim parte musti amissa, quod remanserit, carenum est. Cui contraria

Sapa est, quae fervendo ad tertiam redacta descenderit[5].

16. Sicera est omnis potio, quae extra vinum inebriare[6] potest. Cuius licet nomen Hebraeum[7] sit, tamen Latinum sonat pro eo, quod ex succo frumenti, vel pomorum efficiatur[8], aut palmarum fructus in liquorem exprimantur[9], decoctisque[10] frugibus aqua pinguior, quasi succus colatur, et ipsa potio sicera nuncupatur.

17. Cervisia a Cerere, id est fruge vocata. Est enim potio ex seminibus frumenti vario modo confecta.

18. Celia[11] a calefaciendo appellata. Est enim potio ex succo tritici per artem confecta. Suscitatur enim ignea[12] illa vis germinis madefactae frugis, ac deinde siccatur, et post in farinam redacta molli succo admiscetur[13], quo fermentato[14] sapor austeritatis et calor ebrietatis adiicitur, quae fit in iis partibus Hispaniae, cuius ferax vini locus non est.

Faex dicta, quod sese vasis emergendo affigat[15].

19. Garum est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce, quem Graeci γάρον vocabant, et quamvis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen tamen pristinum retinet, a quo initium sumpsit.

20. Liquamen dictum, eo quod[16] soluti in salsamento[17] pisciculi eundem humorem liquant[18]. Cuius liquor appellatur salsugo vel muria. Proprie autem muria dicitur aqua sale commixta, effectaque gustu in modum maris.

21. Succus dictus, quod sacco exprimatur[19], ut ptisanae[20].

Zema[21], opozema[22] Graeca vocabula sunt[23].

CAP. IV. *De vasis escarum.*

1. Vasa dicta[24] a vescendo, quod in iis[25] escae apponantur[26]. Cuius diminutivum vascula, quasi vescula[27].

1) *Faecula . . Sapa . . descendit* om. Z. — 2) Sic Gu. 1. 2. — *defraudetur* Ar. — *defrudatur* va. — *defrudetur* vulg. — 3) *patitur* Gu. 2. — 4) *partem* Gu. 2. — 5) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *descendit* vulg. — 6) *inebriari* Z. — 7) *Hebr. nom.* Z. — 8) Sic Gu. 1. — *confic.* vulg. — 9) *exprimatur* pr. — *ex palmarum fructibus* Z. — 10) Sic Gu. 2. — *decoctis* Gu. 1. — *coctisque* vulg. — 11) *Celia . . confecta* om. Z. — 12) Sic Ar. — *igne* vulg. — *igni* Gu. 1. 2. — 13) *adiicitur* Z. — 14) *quod fermentatum* Z. — *fermentata* Gu. 1. — 15) Sic Gu. 1. va. Ar. — *affigatur* Gu. 2. — *afficiat* vulg. — 16) *eo dictum quod* va. — 17) *salsamentum* Gu. 1. — 18) *linquant* Z. Gu. 2. va. — 19) Sic Z. Gu. 1. pr. va. — *succus dicti q. s. exprimantur* Gu. 2. — *dicitur* pr. va. — *Succi dicti q. s. exprimuntur* vulg. — *exprimitur* pr. — 20) Sic Ar. — *tissanae* vulg. — 21) Praecedit *Tissanae* vulg. — *Ptisanae* Ar. — Om. Z. Gu. 1. 2. — 22) Sic Ar. — *apozema* vulg. — 23) *physicis omnino cognita* add. Z. — 24) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *Vas dictum* vulg. — 25) Sic Z. Gu. 1. — *eis* Gu. 2. — *ea* va. — *eo* vulg. — 26) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *pon.* vulg. — 27) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. — *vasculum* — *vesculum* vulg. — 28) *eo quod* Z. — 29) *fiant et* om. Z. — 30) *extra terram* Z. — 31) *et* om. Z. Gu. 1. 2. va. — 32) *dicit* Z. Gu. 2. Locus est in Epist. ad Roman. 9, 20. — 33) *fingit* va. Ar. — 34) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *me sic* vulg. — 35) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *igne* vulg. — 36) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. pr. va. — 37) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 38) Sic Gu. 1. — *fingere* vulg. — 39) *dicunt* add. vulg. — Om.

2. Fictilia dicta, quod[28] fiant et[29] fingantur ex terra[30]. Fingere enim est facere et[31] formare et plasmare, unde et figuli dicuntur. Et vas fictile dicitur, non fictum in illud, quod mendacium est, sed quod formatur, ut sit, et habeat aliquam formam, unde et Apostolus ait[32]: *Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit*[33], *quare sic me*[34] *fecisti?*

3. Fictilia vasa in Samo insula prius inventa traduntur, facta ex creta et indurata igni[35], unde et Samia vasa. Postea inventum[36] et[37] rubricam addere, et ex rubra creta facere[38]. Antiquiorem autem fuisse[39] usum fictilium vasorum, quam fundendi aeris, vel[40] argenti. Apud veteres enim nec aurea, nec argentea, sed fictilia vasa habebantur, sicut ad[41] vina doliis excogitatis[42], ad aquas amphoris, hydriis ad balneas[43], ac reliquis, quae in usibus hominum[44], aut rota fiunt, aut manu aptantur.

4. Argilla autem excocta[45] testae vocabulum suscipit[46], quia, dum mollis esset, efficitur testa, nec communicat cum vocabulo pristini generis, quia, quod fuit, non est.

5. Aretina[47] vasa ex Aretio municipio Italiae dicuntur, ubi fiunt, sunt enim rubra. De quibus Sedulius[48]: *Rubra quod appositum testa ministrat olus.*

6. Samia vasa quidam putant ab oppido Samo Graeciae habere nomen. Alii dicunt cretam esse Italiae, quae non longe a Roma nascitur, quae Samia appellatur.

7. Caelata vasa argentea, vel aurea sunt, signis[49] eminentioribus intus extrave expressa, a caelo[50] vocata, quod est genus ferramenti, quem[51] vulgo cilionem[52] vocant.

8. Chrysendeta vasa deaurata, Graecum est.

Anaglypha[53], quod superius sint sculpta. Graeci enim *ἄνω* sursum, *γλυφὴν* autem[54] sculpturam dicunt, id est sursum sculpta.

9. Discus antea iscus vocabatur[55] ab specie[56] scuti, unde et scutella[57]. Postea discus vocatus[58], quod det escas, id est apponat. A quo et discumbentes vocati sunt[59], sive *ἀπὸ τοῦ δισκεῖν*[60], id est, quod iaceant.

10. Messorium vocatum a mensa per derivationem, quasi mensorium.

Parapsis quadrangulum[61] et quadrilaterum vas, id est paribus absidis.

Patina[62], quod dispansis patentibusque sit oris[63].

11. Lancis[64] gavata, quasi cavata[65], g pro c litera posita. Hinc et concha, sed illa cavata, ista concava: sic et Graeci haec nuncupant.

Scutella ab scuto per diminutionem est, quia est eidem similis[66].

12. Apophoreta a Graecis a ferendo poma, vel aliud aliquid[67] nominata, est enim plana.

Gu. 1. 2. Inclusit Arev. — 40) *vel* pro *aut* Gu. 1. — *et* Z. — 41) *et* Gu. 1. 2. — 42) *cogitatis* pr. — 43) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *balnea* vulg. — 44) *hom. usib.* Z. — 45) *ex terra exc.* vulg., sed *ex terra* om. Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *a terra* pr. — 46) Sic Gu. 1. e ras. Gu. 2. Ar. al. — *suscepit* vulg. — *accepit* va. — 47) *Aretina* et *Samia* om. Z. — *Arietina* Gu. 2. pr. va. — 48) In prologo. — 49) Vulg. *quae signis*, sed *quae* om. Z. Gu. 1. pr. va. Ar. — 50) *cilio* Gu. 2. — 51) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *quod* vulg. — 52) *celionem* va. — 53) *Anaglypha* et *Discus* om. Z. — 54) *autem* addidi e Gu. 1. — 55) *vocabatur* om. Gu. 2. — 56) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 57) *scultella* Gu. 1. — Vulg. add. *per diminutionem. Est enim eiusdem similis*, quae om. Gu. 1. 2. Ar. — 58) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 59) Sic Gu. 1. — *dicti sunt* Gu. 2. — *dicti* vulg. — 60) Sic Gu. 1. 2. 3. 4. Ar. — vulg. ἀπὸ τοῦ κεῖσθαι. — 61) *quadriang.* Z. Gu. 2. — 62) *Patena* Gu. 2. pr. — *est* add. Gu. 2. — 63) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *oris sit* vulg. — 64) Hunc articulum om. Z. — *Lancis* om. Gu. 2. — *gavata* pro *gravata* scripsi cum Gu. 1. va. Ar. — 65) *quasi cavata* om. Gu. 1. — *quia cav.* Gu. 2. va. — 66) Sic Gu. 1. — *Scutella a scuto per dim. est enim eiusdem similitudinis a ferendo* Z. — *Scutella ab sc. per dim. lancis. Est enim eiusdem similis* Gu. 2. — *Scutella a sc. per dim. Est enim eiusdem sim.* Ar. Om. hanc glossam vulg., in qua §. 9. annexa est. — 67) Sic Gu. 1. — *vel aliquid* vulg.

Salinum vas aptum salibus. Idem[1] et sulzica[2], quasi salzica.

Acitabulum[3], quasi acetaferum, quod acetum ferat.

13. Cochlear ab usu prius cochlearum[4] dictum. Hinc est illud veterum distichon[5]:

Sum cochleis habilis, et[6] *nec minus utilis ovis,*
Numquid scis, potius cur cochleare vocer[7]*?*

14. Trisceles[8] Graeco nomine[9], Latine[10] tripedes. Qui[11] autem quatuor pedibus insistunt, abusive[12] dicuntur.

15. In vasculis autem tria quaeruntur, quae placeant, manus artificis, pondus argenti[13], splendor metalli.

CAP. V. *De vasis potatoriis.*

1. Poculum a potando nominatum. Est enim omne vas, in quo bibendi est consuetudo.

Phialae dictae, quod ex vitro fiant. Vitrum enim Graece ὕαλος dicitur.

2. Paterae phialae sunt dictae[14], vel quod in ipsis potare solemus, vel quod patentes sunt dispansisque labris.

3. Cratera calix est duas habens ansas[15], et[16] est Graecum nomen[17]: declinatur autem apud eos hic crater. Nam Latine haec cratera dicitur. Unde Persius[18]:

Si tibi crateras argenti

Virgilius[19]:

Crateras magnos statuunt et vina coronant.

Fiebant autem primum[20] a connexibus[21] virgularum[22], unde et dictae craterae ἀπὸ[23] τοῦ κρατεῖν, id est, quod se invicem[24] teneant.

4. Cyathi quoque et scyphi, cymbia, et ipsa poculorum sunt genera. Ex quibus cymbia pocula dicta sunt[25] ex similitudine cymbae navis.

Amystis[26] species poculi, qua[27] ductim, id est uno spiritu bibitur.

Bachia[28] primum a Baccho, quod est vinum, nominata, postea in usus aquarios[29] transiit[30].

5. Calices et calathi et scalae poculorum genera, antea ex ligno facta, inde[31] et vocata. Graeci enim omne lignum κᾶλον dicebant.

Ampulla, quasi ampla bulla: similis est enim rotunditate bullis, quae ex spumis aquarum fiunt, atque ita inflantur vento.

1) *Idem . . quasi salz.* om. Z. — 2) *sultica . . saltica* Gu. 1. — 3) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Acet.* vulg. — 4) *cochlearum* addidi e Z. Gu. 1. 2. (*coclearium*) va. Ar. — 5) Martial. XIV, 121. — 6) *sed* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. — *vocor* vulg. — *dicor* Gu. 2. — 8) Sic Ar. — *Trissiles* vulg. — *Trissilis* Z. — Τριχελεῖς vult Vulcan. — 9) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *Graece* vulg. — 10) *Latine* om. va. — 11) *quia* va. — 12) *tripedes* add. va. — 13) *argenti* om. Z. — 14) *dictae sunt* Z. — 15) *ans. hab.* Z. — 16) *et* om. Gu. 2. — 17) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *nom. Gr.* vulg. — 18) Sat. II, 51. — 19) Virg. Aen. I, 728. — 20) *Primum autem fiebant* Gu. 2. — 21) Sic Gu. 1. — *connexionibus* vulg. — 22) *virgultorum* Z. Ar. va. — 23) *ἀπὸ . . teneant* om. Z. — 24) Sic Gu. 1. 2. va. — *invicem se* vulg. — 25) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *sunt pocula* vulg. — *poc. sunt* pr. va. — 26) *Emistis* et *Bachia* om. Z. — *Amystis* scripsi cum Arev. pro vulg. *Emistis.* — 27) *quae* Gu. 1. — 28) *Baccea* Ar. va. — 29) Sic Gu. 1. — *usibus aquariis* Gu. 2. pr. va. Ar. — *in usus aquarum* vulg. — 30) *transit* Gu. 2. pr. — 31) *unde* Z. — 32) *Oenophorus* Arev. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *illud est* vulg. — 34) Sic Arev. et idem reposuimus lib. I. cap. XXXV, 3. ubi vid. not. 35. — 35) *ex* Z. Gu. 2. — 36) *a proveh.* Z. — 37) *condendis* Z. — 38) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *inde* vulg. — 39) Sic Gu. 1. — *nuncupatae sunt* vulg. — *sunt* om. Z. Gu. 2 va. — 40) *unde et* vulg., sed *et* om. Z. Gu. 1. 2. pr. va. — 41) *Laguena* Gu. 2. — 42) Sic Ar. pr. va. — *situla* vulg.

CAP. VI. *De vasis vinariis et aquariis.*

1. Oenophorum[32] vas ferens vinum, οἶνος enim vinum est, de quo est illud[33]:
Vertitur oenophoris[34] fundus, sententia nobis.

2. Phlascae a[35] Graeco vocabulo dictae. Hae pro vehendis[36] ac recondendis[37] phialis primum factae sunt, unde[38] et nuncupantur[39]. Postea in usum vini transierunt manente Graeco vocabulo, unde[40] sumpserunt initium.

3. Lagena[41] et sicula[42] Graeca nomina sunt, inflexa ex[43] parte, ut fierent Latina. Illi enim λάγηνος, nos lagenam[44], illi sicile[45], nos siculam[46] dicimus.

Cantharus *[47].

4. Hydria vasis genus aquatilis[48] per derivationem vocata, ὕδωρ enim Graeci aquam dicunt[49].

Situla, quod sitientibus sit apta[50] ad bibendum, quod vas Graeci κάδον[51] vocant.

5. Catinum vas fictile, quod melius neutro, quam masculino dicitur genere[52], sicut et salinum dicitur vas aptum salibus.

Orca est amphorae species, cuius minore vocabulo urceus diminutivo[53] urceolus est.

Scyphus, in quo manus lavamus.

6. Seriola est orcarum ordo directus, vel vas fictile vini, apud Syriam primum excogitatum, sicut Cilicises[54] a Cilicia nuncupatae, unde et[55] primum advectae sunt.

7. Dolium *[56]. Cupos et cupas a capiendo, id est accipiendo aquas[57], vel vinum vocatas[58], unde et caupones.

Utres[59] ab utero.

Mulgarium vas, in quod[60] mulgentur[61] pecora. Idem et mulctrum, ab eo[62] quod in eo mulgetur[63] lac.

8. Labrum vocatum, eo quod ad lavationem[64] fieri solitum est[65] infantium[66], cuius diminutivum[67] labellum. Idem est[68] et alveum, quod in eo ablutionem fieri solitum est[69].

Pelves vocatae, quod ibi pedes[70] laventur.

9. Siphon vas appellatum, quod aquas sufflando fundat, utuntur enim hoc[71] orientales[72]. Nam ubi senserint domum ardere, currunt cum siphonibus plenis aqua[73], et extinguunt incendia, sed et[74] camaras[75] expressis ad superiora aquis[76] emundant.

— 43) *a parte* Gu. 1. 2. — 44) *lagena* Z. — *laguena* Gu. 2. — 45) *sicilie* Z. — *sitile* Gu. 1. — 46) Sic Gu. 2. pr. va. Ar. — *situla* Z. — *situlam* vulg. — 47) *Cantharus vas . . . Virgilius* (Ecl. VI, 27.) *Et gravis appendebat cantharus ansa.* Goth. I. Tolet. — Om. titulum va. — 48) *hydriae genus aquatile vas* Z. — *genus vas.* Gu. 2. pr. va. — 49) *Graece aqua dicitur* Z. — 50) Sic Gu. 1. — *apta sit* vulg. — 51) *cadum* pr. Ar. — 52) Sic Gu. 1. — *quod melius neutro gen. dicitur, quam masc.* vulg. — *genere* om. Z. Gu. 2. — 53) *diminutivum* pr. va. — 54) Sic Ar. — *Cilicienses* vulg. — *Ciliceses* Gu. 2. pr. — *Cilices* al. — *Cilicisa et acilia* va. — *Cilicies* Gu. 1. — 55) *et* addidi e Gu. 1. — Vv. *unde . . . a cap. id est* om. Gu. 2. — 56) *Dolium* om. va. — 57) *aquam* Z. — 58) *volunt* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. al. va. — *voc. vol.* om. Z. — 59) Om. glossam Z. — 60) *in quo* Z. Gu. 2. al. va. — 61) *mulguntur* Z. va. — 62) *ab eo* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 63) Sic Gu. 1. 2. — *mulgeatur* vulg. — *mulgitur* Z. — *mulgatur* va. — 64) Sic Gu. 1. 2. — Vulg. *in eo lavationem* etc. — 65) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *sol. est fieri* vulg. — 66) Sic Z. Gu. 1. 2. — *infantum* vulg. — 67) Sic Ar. Gu. 2. — *diminutum* vulg. — 68) *est* addidi e Gu. 1. 2. — 69) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *solitum sit* vulg. — *quod in eo lavatio frequens est* Z. — 70) Sic Gu. 1. 2. — *pedes ibi* vulg. — 71) *his* Z. — 72) *in oriente* va. — 73) Sic Gu. 1. — *aquis* vulg. — 74) *et* om. Z. va. — 75) Sic Ar. — *cameras* Gu. 1. — *cum eis aras* al. va. — *cum aras* vulg. — 76) Sic va. Ar. — *aquas*

CAP. VII. *De vasis oleariis.*

1. Hemicadium, vas olearium.

Scortia[1] est[2] vas olearium, eo quod sit ex corio, dictum[3].

2. Alabastrum vas unguentarium e[4] lapide sui generis cognominatum, quem alabastriten[5] vocant, qui incorrupta[6] unguenta servat[7].

3. Pyxides vascula unguentaria ex buxo facta. Nam quod nos buxum, Graeci *πύξον* vocant.

4. Lenticula vasculum olearium, ex aere vel argento factum, ab liniendo dictum. His enim reges et sacerdotes liniebantur[8].

CAP. VIII.[9] *De vasis coquinariis.*

1. Omnia[10] vasa coquendi causa parata cocula dicuntur. Plautus[11]:

Aeneis[12] coculis mihi excocta est omnis misericordia.

2. Olla dicta pro[13] eo, quod ebulliat in ea aqua igni[14] subiecto, ut altius vapor emittatur. Unde et bulla dicitur, quae in aqua venti intus spiritu sustentatur.

Patella quasi patula. Olla est enim[15] oris[16] patentioribus.

3. Cacabus et cucuma[17] a sono fervoris cognominantur. Haec in Graecis et Latinis communia nomina habent, sed utrum Latini a Graecis, an Graeci a Latinis haec vocabula mutuati sint[18], incertum est.

4. Lebetes aeneae[19] sunt a Graeco sermone[20] vocatae, sunt enim ollae minores in usum coquendi paratae.

5. Sartago ab strepitu[21] soni vocata, quando ardeat in ea[22] oleum.

Tripedes appellatae, quod tribus pedibus constent: has Graeci tripodas vocant.

6. Mola a sui rotunditate[23] vocata, ut mala pomorum: sic et Graeci *μᾶλον*[24].

Cribrum, quod ibi currat frumentum, quasi currifrum[25].

Rotabulum dictum a proruendo stercora, sive ignem[26] panis coquendi gratia.

CAP. IX. *De vasis repositoriis.*

1. Gazophylacium arca est, ubi colliguntur in templo ea, quae ad indigentium curam[27] mittuntur. Compositum est[28] autem nomen de lingua Persarum[29] et Graeca. Gaza enim lingua Persarum thesaurus[30], *φυλακὴ*[31] Graece custodia interpretatur.

vulg. — 1) *Scortea* Ar. — 2) *est* addidi e Gu. 1. — 3) *factum* Z. — 4) *e* pro *a* Gu. 1. 2. — 5) *alabastrin* Z. — *alabastren* Gu. 1. — *Alabastritem* Ar. — 6) *incorrupte* va. — 7) Sic Gu. 1. 2. — *servant* Z. — *conservat* vulg. — 8) Sic Z. Gu. 1. 2. (*Lenticulum* et *ab linendo*) Ar. — Vulg. *Lenticula modicum vas aeneum vel argenteum quadrangulum in latere apertum, quod et lichitum. Est enim vas olei, quo reges et sacerdotes ungebantur, a liniendo dictum.* — In nostra lectione *vel* pro *aut* exhibet Gu. 1. et *ab* pro *a*. — 9) Cap. VIII et IX. om. Z. — 10) *Omnium* Gu. 1. — 11) *Flacitus* Gu. 1. Locus est in fragmentis Plauti. — 12) Vulg. *Ex aeneis*, sed *ex* om. Gu. 1. 2. pr. Ar. — 13) *pro* om. Gu. 2. — 14) *igne* va. — 15) Sic Gu. 1. va. — *est enim olla* vulg. — *quasi patula olla* Gu. 2. — 16) *oribus* va. — 17) *cacuma* Gu. 1. — 18) Sic scripsi e coniectura, quum in Gu. 1. sit *mutuati essent*, in Gu. 2. al. pr. va. *mutuassent.* — Ar. *mutuarint.* — Vulg. *sumpserint.* — 19) *aenei* et *vocati* Ar. — 20) Sic Gu. 1. 2. Ar. (*a* om. cum va.) — *Graeco vocabulo* sine praepositione vulg. — 21) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 22) Sic Gu. 1. 2. (*ardet* cum va.) — *in ea ardet* vulg. — 23) Sic Gu. 1. 2. va. — *a rot. sui* vulg. — 24) Hoc addidi e Gu. 1. 2. pr. — 25) *currifrugum* al. — 26) *igni* Gu. 1. 2. — *ignes* va. — 27) Sic Gu. 1. 2. — *ad indigentiam pauperum* vulg. — 28) *est* om. Gu. 2. — 29) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *ex lingua Persica* vulg. — 30) *thesaurum* Gu. 2. va. — 31) *philacion* Gu. 1. 2 pr. va. — 32) *arcivum* Ar. — Vv. *hinc et archivum* om. va. — 33) *unde et* Gu. 2. Ar. — 34) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *Mozica . . modica* vulg. — 35)

2. Arca dicta, quod arceat visum atque prohibeat. Hinc et archivum[32], hinc et arcanum, id est secretum, unde[33] ceteri arcentur.

3. Cibutum Graecum nomen est, quod nos arcam dicimus.

Loculus ad aliquid ponendum in terra factus locus, seu ad vestes, vel pecuniam custodiendam, unde et per diminutionem dicitur.

4. Mozicia, quasi modicia[34], unde et modicum, z pro d, sicut solent Itali dicere hozie[35] pro hodie.

Scrinia *[36].

5. Saccus a sago dictus, quod eo consuto efficiatur quasi sagus.

Marsupium sacculus nummorum, quem Graeci *μάρσυπον* appellant. Quaedam enim Graeca[37] nomina in Latinum paulo inflectuntur propter Romanum eloquium.

6. Sitarciae nautarum sunt, ab eo quod sutae sunt.

Involucrum dictum, quod aliquid teneat[38] in se involutum.

7. Fiscus sacculus[39] est publicus, unde et fiscellae et fiscinae dicuntur: hunc habent exactores, et in eo mittunt debitum publicum, quod redditur regibus. Fiscus autem primae positionis est, derivativum fiscina[40], diminutivum fiscella.

8. Canistrum scissis[41] cannis texitur[42], unde et nuncupatur[43]: alii Graecum asserunt.

Cistella a costis ex canna, vel ligno, quibus contexitur, nominatur[44].

9. Cophinus est[45] vas ex virgultis, aptum mundare stercora et terram portare. De quo dicit Psalmista[46] pro Israel: *Manus eius in cophino servierunt.* Dictus autem cophinus quasi covus[47], quasi cavus.

10. Corbes dicti[48], quod[49] curvatis virgis contexuntur.

Sporta vel quod ex sparto fieri solet, vel quod cxportat aliquid[50].

CAP. X. *De vasis luminariorum.*

1. Ab igne colendo culinam antiqui appellaverunt focum[51]: φῶς[52] enim Graece, Latine ignis est, unde et[53] iuxta philosophos quosdam cuncta procreantur[54]. Et revera sine calore nihil nascitur[55]:

Sterili non[56] quicquam frigore gignit.

Sic Gu. 1. 2. va. — *ozie* vulg. — 36) In Gu. 2. praecedit *Saccus.* Omittitur autem explicatio vocabuli *Scrinia*, quae est in vulg. haec: *sunt vasa, in quibus servabantur libri vel thesauri. Unde apud Romanos illi, qui libros sacros servant, scriniarii nuncupantur*, in Gu. 1. 2. pr. — 37) *Graeca* om. Gu. 1. — 38) Sic Gu. 1. — *in se teneat* vulg. — 39) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *saccus* vulg. — 40) *est* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. va. Ar. — 41) Sic Gu. 1. 2. — *fissis* vulg. — 42) Sic Gu. 1. 2. — *contexitur* vulg. — 43) *nuncupatum* Gu. 2. va. — 44) Sic Gu. 1. — *nominata* vulg. — 45) *est* om. Ar. — 46) Psalm. 81, 7. — 47) *quasi covus* om. va. — 48) *dictae* Ar. — 49) *quod* pro *quia* Gu. 1. 2. va. — 50) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. (*exportet*), qui addit inclusa haec: *Sporta ab sparto dicta, non ab exportando, sicut quidam volunt. Prius enim de sparto fiebant.* — Vulg. *Sportula diminutivum a sporta: sporta autem dicta, quia exportet aliquid, vel quia ex sparto fit. Spartus vero est frutex virgosus sine foliis, ab asperitate vocatus, similis carici herbae, et funes de eo conficiuntur.* Quae de frutice dicuntur, translata sunt e lib. XVII. c. 9. — 51) Sic Arev. (*igni*) — *Ab igne colendo et ligna antiqui appellaverunt focum* Z. Gu. 1. 2. va. — *A colendo ignem et ligna ant. app. foc.* vulg. — 52) *Focus, quia* φῶς Ar. — 53) *et* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 54) *ex eo procr.* Z. — 55) *dicunt* Gu. 1. — *dicat* Gu. 2. — *poeta dicat* Ar. — Locus est e Lucan. IV, 108., ubi est: *sterili non quidquam a frigore gignit.* — 56) *nec* Z. — *nonnunquam* Gu. 1. — *gignit* pro *gigni* Z. Gu. 1. 2.

Varro autem focos[1] ait dictos, quod foveant ignes, nam ignis ipsa flamma est: quicquid autem ignem fovet, focus vocatur, seu ara sit, seu[2] quid[3] aliud, in quo ignis fovetur.

2. Lucerna a lychno[4] dicta est, unde et brevis est lu[5], ut Persius[6]:

Dispositae pinguem[7] nebulam vomuere[8] lucernae.

Si enim a luce diceretur, non staret versus. Lychnus autem quasi lucinius. Est enim cicindela[9] lucernae.

3. Candelabrum a candelis[10] dictum est[11], quasi candelaferum[12], quod candelam ferat.

Cereus per derivationem a cera nomen habet[13], ex qua[14] formatur, de quo quidam[15]:

Hic tibi nocturnos praestabo cereus ignes[16].
Subducta luce altera lux tibi sum[17].

4. Lacunaria[18] pendentia[19] lumina, quasi lucanaria[20], id est in aere lucentia.

5. Funalia[21] dicuntur[22], quae intra ceram sunt, dicta a funibus, quos ante usum papyri cera circumdatos habuere maiores, unde et funera dicuntur. Funalia autem Graeci scolaces[23] dicunt, quod sint scoliae[24], id[25] est intorti. Hos Romani funes et funalia nominabant. Funalia candelabra apud veteres extantes stimulos habuerunt aduncos[26], quibus funiculi[27] cera, vel huiuscemodi[28] alimento luminis obliti figebantur. Iidem[29] itaque et stimuli praeacuti funalia dicebantur.

6. Lampas flamma est in vertice lucens, dicta, quod lambentis[30] motum[31] ostendere videatur.

Fax[32] inde vocata[33], quod focos faciat, cuius diminutivum facula.

7. Laterna dicta, quod lucem interius habeat clausam. Fit enim ex vitro, clauso intus[34] lumine, ut venti flatus adire non possit, et ad praebendum lumen facile ubique circumferatur.

8. Lucubrum vocatum, quod luceat in umbra. Est enim modicus ignis, qui solet ex tenui stuppa ceraque formari.

9. Pira est, quae in modum arae ex lignis[35] construi solet, ut ardeat, πῦρ enim ignis dicitur[36], sed pira est ipsa lignorum congeries, cum nondum ardet, rogus est, cum ardere coepit[37], bustum vero iam ustum[38] vocatur[39].

10. Pharum[40] turris est[41] maxima, quam Graeci ac[42] Latini in commune ex ipsius rei usu pharum appellarunt[43], eo quod flammarum indicio longe videatur a navigantibus, sicut supra diximus, qualem Ptolemaeus iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Usus

1) *focos* om. Z. — 2) Sic Gu. 1. — *sive* vulg. — 3) *quid* om. Z. — 4) Sic Ar. h. l. et postea. — *licinio* vulg. — *lucinio* Z. — 5) Sic Z. Gu. 1. va. Ar. — *lux* vulg. — 6) Sat. V, 181. — 7) *et ping.* va. — 8) *movere* Gu. 1. 2. — 9) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *cincendala* Z. — *candela* vulg. — 10) *candela* Z. — 11) *est* addidi e Gu. 1. — 12) *candelaforum* Gu. 1. 2. va. — 13) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *nomen a cera hab.* vulg. — 14) *a qua* Z. — *ex quo* va. — 15) Martial. XIV, 42. — 16) *ignis* Gu. 2. — 17) Sequitur vulg. *Candela a candendo dicitur, eo quod candendo deleatur,* quod om. Gu. 1. 2. — 18) *Lucun.* Z. va. — 19) *sunt* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. — 20) *lucaria* Gu. 1. e ras. Gu. 2. — 21) Gu. 1. h. l. addit: *Sparta vel quod ab sparto fieri solet, vel ex parte aliquid. Sporta, quod ab isparto dicta non in spartando, sicut quidam volunt. Primus enim ab isparto fieri solebat.* Cfr. cap. 9, 10. — 22) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *sunt* vulg. — 23) *scholastici* Z. — *scolacis* Gu. 3. — 24) Sic Ar. Gu. 3. — *scholiae* Z. — *scolicae* Gu. 1. 2. — *scoliciae* vulg. — 25) *id* pro *hoc* Gu. 1. — *quod* Z. — 26) *autuncos* Ar. — 27) *funiculos* Gu. 2. — 28) Sic Z. al. pr. — *cuiuscemodi* Gu. 1. 2. al. — *huiusmodi* vulg. — 29) *Iidem . . diceb.* om. Z. — 30) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *labentis* vulg. — 31) *motu* Gu. 1. — *modum* Z. — 32) *Fax* et *Laterna* om. Z. — 33) Sic Gu. 1. 2. al. va. Ar. — *dicta* vulg. — 34) Sic Gu. 1. — *recluso intus* Gu. 2. pr. va. — 35) *ligno* Z. — 36) Sic Z. Gu. 1. va. — *est* vulg. — 37) *coeperit* Z. Gu. 2. va. Ar. — 38) Sic Gu. 1. — *exustum* vulg. — 39) Sic Gu. 1. 2. va. — *vocant* vulg. — 40) Sic Z. Gu. 1. 2. al. — *Pharus* vulg. — 41) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *est turris* vulg. — 42) *ac* pro *et* Gu. 1. 2. va. pr. — 43) Sic Gu. 1. — *appellave-*

est eius[44], nocturno navium cursu[45] ignes ostendere ad pronuncianda[46] vada, portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos[47] incidant, nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portibus[48] machinas ad praelucendi ministerium fabricatas pharos dicunt[49]. Nam φῶς lux est, ὅρος visio dicitur[50], unde et lucifer Graece φωσφόρος appellatur.

CAP. XI. *De lecticis et stelis.*

1. Lecticae a lectis herbis vocatae.

Stratus a sternendo[51] dictus, quasi storiatus[52]. In iis solis antiqui ad dormiendum accubabant[53], nondum laneis stramentis repertis.

Storia[54], quod sit terra[55] strata.

2. Cama[56] est brevis et circa terram. Graeci enim χαμαὶ breve dicunt.

Cubile est cubandi locus.

Grabatum[57] Graecum est[58].

Baionola[59] est lectus, qui in itinere baiulatur, a baiulando, id est deportando.

3. Pulvinar lectus divitum est, inde et pulvillus.

Spingae sunt, in quibus sunt spingatae effigies, quos[60] nos gryphos dicimus.

Punicani[61] lecti parvi et humiles primum a Carthagine advecti, et inde nominati.

4. Lecticae, sive lecti plutei[62], de quibus[63] Rutilius Rufus de vita Scipionis[64]. *Primum*[65], inquit, *contra consuetudinem imperatorum ipse pro lectis lecticis utebatur.*

5. Sponda autem exterior pars lecti, pluteus interior[66].

Geniales[67] lecti proprie sunt, qui sternuntur puellis nubentibus, dicti autem[68] a generandis liberis.

6. Cunabula sunt lectuli[69], in quibus infantes iacere consueverunt[70], dicta autem[71], quod partui adhibebantur[72], quasi cynabula, nam κύειν est Graece eniti[73].

7. Feretrum[74] dicitur, eo[75] quod in eo mortui deferantur, et est Graecum nomen. Nam φέρετρον dicitur ἀπὸ τοῦ φέρειν[76], id est a ferendo, nam Latine capulus dicitur, quod supra[77] capita hominum feratur, sic[78] Plautus ait[79]: *Capularis senex*, id est vicinus capulo.

8. Scamna sunt, quae lectis altioribus[80] apponuntur, dicta autem[81] ab[82] scandendo[83]. Hinc[84] et scabelli, qui lectis parvis, vel sellis ob ascensum[85] apponuntur. Scabellum autem et suppedaneum dicitur. Nam quod Graeci dicunt[86] ὑποπόδιον, dixerunt Latini[87] scabellum, et alii dixerunt suppedaneum, quod sub pedibus sit.

runt vulg. — 44) Sic Gu. 1. — *usus eius est* vulg. — 45) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *cursui* vulg. — 46) *praenuntianda* ed. Goth. Gu. 2. Ar. — 47) *in scop.* om. Z. — 48) Sic Ar. — *porticibus* Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *portubus* vulg. — 49) Sic Gu. 1. pr. va. Ar. — *vocant* Z. — *dictas* vulg. — 50) Vv. ὅρος (*foros* codd. et editt. vett.) *vis. dic.* addidi e Z. Gu. 1. 2. 3. pr. va. Ar. — 51) *ab stern.* va. — 52) *storeatus* et *storea* Ar. — 53) *accubant* Gu. 1. — 54) *Stora* Gu. 1. — 55) *super terram* Z. — 56) Om. hoc Z. — 57) *Grabatum . . . Spingae . . dicimus* om. Z. — 58) *est* om. va. — 59) *Baionola* Gu. 2. va. Ar. — *Baninola* Gu. 1. — *Baionula* vulg. — 60) *quas* Gu. 2. — 61) *Punicati* Z. — 62) Sic Gu. 1. — *plutei lecti* vulg. — 63) *de quo* Z. — 64) Sic Ar. *Satilius* (*Satirius* Z. — *Salustius* Gu. 2. al. va.) *Rufus de vita sua.* Meminit *Rutilii Rufi* Appian. de bell. Hispan. ὃ καὶ Ῥουτίλιον Ῥοῦφον συγγραφέα τῶν καὶ τῶν ἔργων τότε χιλιαρχοῦντα. — 65) *Prima* Gu. 1. 2. va. — 66) *pars* add. Gu. 1. 2. — 67) Om. articulum Z. — 68) *autem* addidi e Gu. 1. 2. — 69) *lecti* Z. — 70) Sic Z. Gu. 2. pr. va. Ar. — *consueverant* Gu. 1. — *solebant* vulg. — 71) *autem* addidi e Gu. 1. 2. — 72) Sic Gu. 1. 2. ed. Goth. — *adhibeantur* vulg. — 73) *geniti vel enixi* Gu. 1. 2. — 74) Om. glossam Z. — 75) *eo* addidi e Gu. 1. va. — 76) *pherecin* Gu. 1. 2. 3. 4. — Om. pr. va. — 77) Sic Gu. 1. 2. — *super* vulg. — 78) *sicut* Gu. 2. — 79) *ait* addidi e Gu. 1. al. va. Locus est e Mil. Glor. III, 1, 33. — 80) Sic Z. Gu. 1. 2. — *alt. lect.* vulg. — 81) *autem* addidi e Z. Gu. 1. 2. va. — 82) *ab* pro *a* Gu. 1. — 83) *id est ascendendo* add. Z. — 84) *inde* Z. — 85) Sic Z. Gu. 1. Ar. — *ad ascensum* vulg. — *ab ascensu* Gu. 2. va. — 86) *dic. Graeci* Gu. 2. va. — 87) *Lat. dicunt* Z.

Scansilia[1] gradus sunt, ubi honorati in sedibus sedent[2].

9. Sedes dictae, quod[3] apud veteres Romanos non erat usus accumbendi, unde et consedere[4] dicebantur. Postea, ut ait Varro[5] de vita populi Romani, viri discumbere coeperunt, mulieres sedere, quia turpis visus est in muliere accubitus. Sedes singulari numero proprie regni est, quod[6] Graece θρόνος dicitur. Item[7] thronum Graeci dicunt; nos solium.

Subsellia[8] vero ceterorum, cathedrae doctorum.

10. Solium, in quo reges sedent[9] propter tutelam corporis sui[10], secundum quosdam a soliditate dictum, quasi solidum: secundum alios per antistichon, quasi sodium, a sedendo. Unde et sella quasi sedda[11] dicta est[12], et subsellia quasi subseddia.

11. Sellae[13] curules[14] erant[15], in quibus magistratus[16] sedentes iura reddebant. Dictae autem curules, quia apud veteres praetores et consules propter itineris longinquitatem[17] curru ad[18] forum provehebantur, sellae autem, quae post eos vehebantur, quibus sedentes dicere iura solebant, a curru curules sellae sunt nominatae.

12. Tripodes scamnelli[19] sunt, habentes tres pedes, sed[20] et candelabra tripoda sunt, quia similiter tres pedes habent[21].

C A P. XII. *De vehiculis.*

1. Carrum a cardine rotarum dictum, unde et currus dicti, quod rotas habere[22] videntur[23].

Rota autem[24], quod ruat, et rotundum a rota vocatum[25].

2. Rheda genus[26] vehiculi quatuor rotarum. Has antiqui retas dicebant, propter[27] quod haberent[28] rotas.

3. Carpentum pompaticum genus vehiculi est[29], quasi carrum pompaticum.

Plaustrum vehiculum duarum rotarum, quo[30] onera deferuntur. Et dictum plaustrum, quod[31] volvitur, quasi diceret[32] pilastrum[33].

Carracutium vehiculum altissimarum rotarum, quasi carrum acutum.

Capsus carruca undique contecta[34], quasi capsa.

4. Pilentum, vel petoritum[35] contexta quatuor rotarum vehicula[36], quibus matronae olim utebantur. Virgilius[37]:

Pilentis matres[38] in[39] mollibus.

1) *Scansilia* et *Sedes* om. Z. — 2) Sic Gu. 1. al. va. — *sedeant* Gu. 2. — *haerent* vulg. — 3) *quoniam* Gu. 2. pr. va. — 4) *considere* Ar. — 5) Sic Gu. 1. 2. va. — *Varro ait* vulg. — 6) *qui* Ar. — 7) *Item* om. va. — Ar. autem om. *Item . . solium.* — 8) *Subsolia* Gu. 1. 2. pr. — 9) Sic Gu. 1. 2. al. pr. — *sedent reges* Z. — *rex sedet* vulg. — 10) *sui* om. Z. — 11) *seda* Ar. — 12) *est* om. Z. — 13) *Sella* Gu. 2. — 14) *curulis* Gu. 2. — *curulus* Gu. 1. — 15) *erat* Gu. 1. 2. — 16) *magistri* Gu. 1. 2. — 17) *longitudinem* Gu. 1. — 18) *ad* addidi ex Arev. — 19) Sic Ar. va. — *scabelli* vulg. — 20) *sed* om. Z. — 21) Sic Gu. 1. — *habent tres ped.* vulg. — *tres hab. ped.* Gu. 2. pr. va. — 22) *rotas quod hab.* va. — 23) *viderentur* Z. — 24) Vulg. add. *dicta*, quod om. Gu. 1. — 25) *vocatur* Z. — 26) *est* add. va. — 27) *propterea* Ar. — 28) *habent* va. — 29) Sic Gu. 1. — *veh. gen. est* vulg. — *est* om. Z. va. Ar. — 30) Sic Gu. 1. 2. — *quibus* vulg. — 31) Sic Gu. 1. 2. — *quia* vulg. — 32) Sic Gu. 1. 2. al. pr. va. — *diceres* Ar. — *dicat* vulg. — Om. verbum Z. — 33) Sic Z. Gu. 1. 2. Ar. — *pilaustrum* vulg. — 34) Sic Ar. — *contexta* vulg. — 35) *petorita* Z. — *praetorium* utroque loco Gu. 1. 2. — 36) Sic Z. Gu. 1. 2. al. va. Ar. — *contextum . . vehiculum* vulg. — 37) Aen. VIII, 666. — 38) *matris* Gu. 1. — 39) *in* addidi ex Ar. — 40) Sat. I, 6, 104. — 41) *deduc.* Z. Gu. 1. va. — 42) *autem* pro vulg. *enim* Z. Gu. 1. va. Ar. — 43) *rosati* Z. va. — 44) Vulg. add. *itineris*, *quasi viae sterna* (*sternax* Ar.), *mollibus stramentis est posita*, *a duobus animalibus deportatur*. Haec om. Gu. 1. 2. — *compos.* omisso *est* Z., quod etiam va. om. — *a duob. vel pluribus*

Horatius[40]:

Plures calones atque caballi
Pascendi, ducenda[41] petorita.

Erant autem[42] antea pilenta veneti coloris, non, ut nunc sunt, russati[43], quibus nisi castae matronae uti non poterant, sicut nec vittis.

5. Basterna vehiculum[44].

C A P. XIII. *De reliquis, quae in usu habentur.*

1. Baculus a Baccho repertore vitis[45] fertur inventus, in[46] quo[47] homines moti vino inniterentur. Sicut autem a Baccho baculus, ita a baculo bacillus[48] per diminutionem.

2. Fustes[49], quod praefixi in terram[50] stent, quos palos rustici[51] vocant, quibus iuvenes pro criminibus feriuntur.

Vectes dicti, quod manibus vectentur, unde hostia saxaque evelluntur[52].

3. Forfices[53] secundum etymologiam si a filo feruntur[54], f ponitur, ut forfices, quae sunt sartorum, si a pilo, per[55] p, ut forpiceps[56], quae sunt tonsorum, si ab accipiendo, per c, ut forpcipes[57], eo quod formum capiant, quae sunt fabrorum. Formum enim dixerunt antiqui calidum, unde et formosus[58].

4. Novacula *[59].

Pectinem dici[60] eo, quod pexos capillos faciat atque compositos.

Calamistrum acus est[61], quae calefacta et adhibita calefacit[62] et torquet[63] capillos. Unde et[64] calamistrati appellantur, qui comam torquent.

5. Clavis[65] dicta, quod claudat et aperiat. Catenatum[66], quod capiendo teneat.

Horologium[67], quod ibi horas legamus[68], id est[69] colligamus. Est enim in solariis positum, ubi a clavo per lineas[70] currit umbra, ut quamcunque diei horam ostendat.

C A P. XIV.[71] *De instrumentis rusticis.*

1. Vomer dictus[72], quod vi humum eruat, seu ab evomendo terram. De quo Lucretius[73]:

Uncus aratri
Ferreus, occulto decrescit vomer in arvis.

Sumitque[74] per detrimenta[75] fulgorem[76].

Z. — *deportata* Ar. — 45) *a repertore vitis Baccho* Z. — 46) *in* addidi e Gu. 1. 2. al. va. — 47) *quibus* Z. — 48) *bacillum* Z. va. — 49) *dicti* add. vulg. — Om. Z. Gu. 1. 2. va. — 50) *in terra* Z. al. — 51) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *rust. pal.* vulg. — 52) *velluntur* Ar. — 53) *dicti* add. Gu. 1. 2. — 54) Sic Gu. 1. 2. — *dicuntur* vulg. — 55) *per* om. Z. — 56) *forcipes* Z. — *forpices* Gu. 1. va. — 57) *forcipes* va. — 58) *fornax* Z. — Edit. va. add. *de quibus omnibus scribitur hic versus: Forfice pila filos cape forpices forricipe ferrum.* — 59) *Novacula . . Pecten . . compos.* om. Z. — Vulg. sequitur: *ferrum subtile, satisque acutum. Dicta autem novacula eo quod innovat* (*innovet* pr. va.) *faciem.* Vulcan. notat in quodam cod. ita legi: *Novacula est in quadam subtilitate tensum latius ferrum, radendis pilis acutissimum praeparatum, quod licet barbae segetem metat impressum corpori, tamen substantiam relinquit illaesam.* Utrumque om. Z. Gu. 1. 2. Ar., qui hoc tantum exhibet: *Novacula eo quod innovat faciem.* — 60) Sic Gu. 1. 2. al. va. — *Pecten dictus* vulg. — 61) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *est acus* vulg. — 62) *calefaciat* Gu. 1. — 63) *torquet* Gu. 1. — *intorquet* vulg. — 64) *et* om. Z. — 65) *Clavis . . aperiat* om. Z. — 66) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. — *Catena* vulg. — 67) *Horologia* Z. — 68) *ligamus* Gu. 2. — 69) *et* pro *id est* Z. — 70) Sic Z. Gu. 1. 2. va. Ar. — *per lineam* vulg. — 71) Om. hoc caput Z. — 72) Vulg. *est dictus*, sed *est* om. Gu. 1. 2. Ar. — *dict. est* va. — 73) Lucret. I, 214. seq. — 74) *sumpsitque* Gu. 1. — 75) *detrimentum* pr. — 76) Sic Gu. 1. 2. pr. va. Ar. — *nitorem* vulg.

2. Aratrum ab arando terram vocatum dicimus[1], quasi araterrium[2].

Buris est curvamentum aratri, dictum quasi βοὸς οὐρά[3], quod fit in similitudinem caudae bovis.

Dentale[4] est aratri pars prima, in qua[5] vomer inducitur[6] quasi dens.

3. Cultelli a cultura dicti, eo quod ex ipsis putationes[7] veteres in arbore utebantur et in[8] vite, priusquam falces essent repertae.

4. Falcis[9] est, qua arbores putantur et vites. Dictae autem[10] falces, quod his[11] primum milites herbam filicem solebant abscidere[12], unde est illud[13]:

Pax[14] me certa ducis placidos curvavit in usus.
Agricolae nunc sum, militis ante fui.

5. Falcastrum a similitudine falcis vocatum. Est autem ferramentum curvum cum manubrio longo, ad densitatem veprium succidendam. Hi et runcones dicti[15], quibus vepres secantur, a runcando dicti.

6. Serrula est praetenuis lamina ferri, dentium mordacitate resecans arbores seu ramos.

Rastra quoque aut a radendo terram, aut a raritate dentium dicta.

Ligones, quod[16] terram levent, quasi levones.

7. Scudicia dicta eo, quod circa codicem[17] terram aperiat, et quamvis eius usus in reliquis operibus habeatur[18], nomen tamen ex codice retinet. Hanc alii generaliter fossorium[19] vocant, quod foveam faciat, quasi fovessorium.

8. Sarculi autem sunt vel simplices vel bicornes[20].

Pastinatum[21] vocant agricolae ferramentum bifurcum, quo semina panguntur[22]. Unde etiam repastinari dictae sunt vineae veteres, quae refodiuntur.

9. Cylindrus lapis est teres in modum columnae, qui a volubilitate nomen accepit, de quo Virgilius[23]:

Area cum primis[24] ingenti aequanda cylindro,
Et vertenda manu.

10. Tribula genus vehiculi, unde teruntur frumenta, et ob hoc ita vocatum[25].

Pala, quae ventilabrum vulgo dicitur, a ventilandis paleis nominata.

11. Furcillae dictae, eo quod iis frumenta cilluntur[26], id est moventur. Unde et oscilla dicta ab eo, quod cillantur[27], hoc est moveantur ora. Nam cillere est movere.

12. Tesserae sunt, quibus frumentorum numerus designatur.

1) *dicimus* om. pr. va. — 2) *araterium* pr. va. — 3) Sic Ar. — *bosoira* vulg. — 4) *Dentilè* Gu. 1. 2. — 5) *in quo* Ar. — 6) *induitur* Gu. 1. — 7) Sic Gu. 1. 2. — *putatione* vulg. — 8) *in* addidi e Gu. 1. 2. — 9) Sic Gu. 1. 2. — *Falx* vulg. — 10) *sunt* add. vulg. — Om. Gu. 1. 2. pr. — *Dicta autem falx* al. pr. va. — 11) *hac* al. pr. va. — 12) Sic Gu. 1. 2. al. va. pr. — *abscindere* vulg. — 13) Martial. XIV, 34. — 14) *falx* Gu. 1. — 15) *sunt* add. Gu. 2. — 16) *quae* Gu. 2. — 17) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *caudicem* vulg. Sic mox. — 18) Sic Gu. 1. 2. pr. va. — *operiatur* vulg. — 19) *fossoriam* Gu. 2. va. — 20) Sic Ar. Consentit Gu. 1. 2., sed Gu. 1. add. *quo semina panguntur.* — Vulg. *Sarculum ferreum fossorium est, habens duos dentes a sarriendo, id est fodiendo dictum.* Ed. va. *Sarculus autem simplices, vel bicornes.* — 21) *Pastinum* Ar. — 22) Sic Gu. 1. 2. va. Ar. — *purgantur* vulg. — 23) Georg. I, 178. — 24) *cum primum* Gu. 2. — 25) Sic Gu. 1. — *vocatur* vulg. — 26) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *cillentur* vulg. — *celluntur* al. va. — *scelluntur* Gu. 2. — 27) Sic Gu. 1. pr. Ar. — *cilleantur* vulg. — *scillantur* Gu. 2. va. — 28) Sic Gu. 2. Ar. — *Trapedum* vulg. — *Tarpedum* Gu. 1. — 29) Sic Ar. — Vulg. *Lacus* (*Lactis* Gu. 1. Om. pr.) *prelum, quo premitur oleum, qua* (*quo* va.) *liquatus profluat.* — 30) *Quales* Gu. 1. — *Qualos* Gu. 2. al. — 31) *corbes colaque prelorum* add. vulg. — Om. Ar. — 32) Sic Ar. pr. va. — *quae* vulg. — *quos* Gu. 1. 2. — 33) *dictos* Gu. 2. — 34) *fiscilla* Gu. 1. 2. — 35) *quod* om. Z. — 36) *e* pro

Trapetum[28] mola olivaria.

Prelum trabes, quo uva calcata premitur, a premendo vocatum, quasi pressorium.

Prelum, quo premitur oleum. Lacus, quo liquatum profluat[29], et quo ab uvis, vel olivis torquendo oleum vinumque exigitur.

13. Verennes a vehere, id est exportare nominatae.

Qualus[30] corbes colaque prelorum[31], per quem[32] mustum fluit, a colando dictus[33].

Fisclum quasi fisculum, a colando oleum dictum, vel quasi fiscella[34] olei.

CAP. XV. *De instrumentis hortorum.*

1. Rota dicta, quod[35] quasi ruat. Est enim machina, de qua e[36] flumine aqua extrahitur. Lucretius[37]:

In fluvio[38] *versare rotas atque austra videmus.*

Austra autem, id est[39] rota, ab hauriendo aquas[40] dicta.

2. Gyrgillus[41], quod in gyro[42] vertatur. Est enim lignum in[43] transversa pertica mobile, ex quo funis cum situla, vel utre in puteum dimittitur[44] hauriendae aquae causa.

3. Telonem hortulani vocant lignum longum, quo hauriunt aquas. Et dictum telonem[45] a longitudine, τέλος[46] enim iuxta Graecos[47] quicquid longum est[48]. Hoc instrumentum Hispani ciconiam dicunt[49], propter[50] quod imitetur eiusdem nominis avem, levantem ac deponentem[51] rostrum, dum clangit.

4. Hama *. Lupus[52], qui et canicula, ferreus harpax, quod[53] si quid in puteum decidit, rapit et extrahit, unde et nomen accepit. Harpax autem[54] dictus, quia arripit, ἁρπάζειν est enim Graece rapere[55].

CAP. XVI. *De instrumentis equorum.*

1. Phalerae[56] ornamenta equorum sunt, et est sermo Graecus[57].

Frena dicta, quod equos fremere cogant, vel quod haec[58] equi frendant, id est imprimant dentibus et obmordeant[59]. Unde et nefrendes[60] dicti[61] adhuc lactantes porculi[62], quod nondum aliquid frendant, id est comminuant dentibus. Hinc et faba fressa[63], quae molita est.

2. Lupati[64] sunt freni asperrimi. Dicti autem lupati a lupinis dentibus, qui inaequales sunt, unde etiam[65] eorum morsus vehementer obest.

Camus *[66].

a Gu. 1. 2. — *unde de flum.* Z. — *per quem* pro *de qua* va. — 37) Lucret. V, 517. — 38) *ut fluvios* Ar. e Lucret. — 39) *eadem* Gu. 1. 2. — *id est* om. Z. — 40) *aquam* Z. — *aqua* Gu. 1. — 41) *Cirillus* Z. — 42) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. — *in gyrum* vulg. — 43) *per* Gu. 1. — 44) *dimittuntur* Gu. 2. — 45) Sic Z. Gu. 1. 2. — *dictus telon* vulg. — 46) Sic Ar. — *thelon* Z. Gu. 1. — *telum* Gu. 2. — τηλὺ vulg. — 47) Sic Z. Gu. 1. 2. al. pr. va. — *Graece* vulg., quae add. *dicitur,* quod om. Gu. 1. — *dicitur iuxta Graecos* Gu. 2. — 48) Vulg. add. *Unde et mustela dicitur, quasi mus longus*, quae om. Gu. 1. — 49) Sic Z. Gu. 1. 2. — *vocant* vulg. — 50) *propter* addidi e Gu. 1. 2. al. va. — 51) *levantis ac deponentis* Z. al. va. — *levantis aque ac deponentis* Gu. 1. 2. pr. — 52) Sic Ar. — *Ama* (om. va.) *lupus* vulg. — 53) Sic Z. Gu. 1. pr. — *quia* vulg. — 54) Sic Z. Gu. 1. 2. pr. va. — *enim* vulg. — 55) Sic Gu. 1. — *est Gr. rap.* Gu. 2. va. — *arpe* Z. Gu. 1. 2. 3. 4. pr. va. Cod. Zitt. add. *unde et arpiae quasi raprites.* — 56) Om. glossam Z. — 57) *Graec. sermo* pr. — 58) Sic Gu. 1. Ar. — *vel quod* Z. — *vel quod hoc* pr. va. — *vel hoc* vulg. — 59) *et ob hoc mordeant dentibus* Gu. 1. 2. — 60) *nefrees* Gu. 1. — 61) *dicti* om. Z. — 62) *porcelli* Z. — 63) Sic Ar. — *fresa* vulg. — 64) *Lupata* h. l. et postea Ar. — 65) *et* Z. — 66) *Chamus* Ar. va. — *Camur* pr. — Vulg. add. *genus asperi freni est* (*est* om. pr. va.), *quo caballi superbi coerceri solent, dictus a curvitate,* χαμὸν *enim Graeci curvum dicunt.* Haec om. Z. Gu. 1. 2. Ar.

3. Habenas ab habendo dictas [1], quod iis equos habeamus, id est [2] teneamus, unde et equi habiles dicti. Haec et [3] retinacula a retinendo. Lora * [4].

4. Capistri a capite iumentorum dicti [5].

Sella [6] a sedendo, quasi sedda [7].

Antella quasi antesella [8], sicut et postella quasi postsella [9].

Cingula [10] hominum generis neutri est [11], nam animalium genere feminino dicimus has cingulas.

5. Sagma [12], quae corrupte vulgo salma dicitur [13], ab [14] stratu sagorum vocatur. Unde et caballus sagmarius, mula sagmaria.

Capulum funis a capiendo, quod eo indomita iumenta comprehendantur.

6. Calcaria dicta, quia in calce hominis ligantur, id est [15] in pedis posteriori [16] parte, ad stimulandos equos, quibus aut pugnandum est [17], aut currendum, propter pigritiam animalium, aut timorem. Nam ex timore stimuli nuncupati sunt [18], licet sint et [19] libidinis stimuli.

7. Strigiles [20] nuncupati a tergendo, quia [21] his [22] equi tergantur.

Character est ferrum coloratum, quo notae pecudibus inuruntur, χαρακτὴρ autem Graece, Latine forma dicitur.

8. Cauterium dicitur [23] quasi cauturium, quod urat et provida sit in eum severaque cautio, ut, dum videtur, cuius sit, avaritia refrenetur. Quod interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, ut vis morbi ignis ardore siccetur.

1) Sic Z. Gu. 1. 2. — *Habenae . . dictae* vulg. — 2) *id* pro *hoc* Z. Gu. 1. — 3) *et* om. Z. Gu. 1. 2. — 4) Sic Ar. — *lora* Z. Gu. 1. 2. — Om. pr. — *a ret. ora* vulg. — 5) Sic Z. Gu. 1. 2. va. — *Capistrum . . dictum* vulg. — 6) *Sella* et *Antella* om. Z. — 7) *seda* va. — 8) *ante sellam* Ar. va. — 9) Sic Gu. 1. 2. Ar. — *postellam quasi post sellam* vulg. — 10) *Cingulum* Ar. — 11) *sunt* va. — 12) *Sagma* et *Capulum* om. Z. — 13) Sic Gu. 1. (*sauma*) 2. va. — *dic. salma* vulg. — 14) *ab* pro *a* Gu. 1. 2. va. — 15) *quod in ped.* Z. — 16) Sic Z. Gu. 1. — *posteriore* vulg. — 17) *est* om. Z. — 18) *sunt* addidi e Gu. 1. — 19) *et* om. Z. — 20) *Stragiles* Gu. 1. — 21) Sic Gu. 1. — *quod* vulg. — *quos* pr. — 22) *his* pro *iis* Gu. 1. pr. — 23) Sic Gu. 1. — *dictum* vulg.

ANALECTA AD ISIDORI ETYMOLOGIAS.

I. VARR. LECTT. AD L. VI. C. XVII. §. 5—9.

Edit. Arev.

§. 5. *Primus cyclus Decem novenalis.*
Lunae.

B. Com. an. II. Idus April. XX. (XXI. pr. va.)
C. VI. (V. Gu. 2.) kal. Apr. XVI.
Em. XVI. (XV. Gu. 1.) kal. Maii XVII.
C. VI. Idus Apr. XX. (XXI. Gu. 1. 2. XVI. va.)
B. C. IX. (X. Gu. 2.) kal. Apr. XV. (XVI. Gu. 1.)
E. II. Id. Apr. XVI.
C. II. Non. Apr. XIX.
E. VIII. (IX. va.) kal. M. XX. (XV. pr.)
B. C. V. (VI. Gu. 1. 2.) Id. Apr. XV. (XVI. Gu. 1.)
C. II. kal. Apr. XVIII.
E. XII. kal. M. XIX.
C. (Emb. Gu. 1.) Non. Apr. XV. (XVI. Gu. 1.)
B. C. V. (VI. Gu. 2.) kal. Apr. XVII. (XVIII. Gu. 1. va.)
E. XVI. kal. M. XVIII. (VIII. Gu. 2.)
C. VI. Id. Apr. XXI.
C. IX. kal. Apr. XVII.
B. E. XI. Id. Apr. (II. Id. Apr. Gu. 2.) XVII. (XVIII. Gu. 1.)
C. II. Non. Apr. XX. (XIX. Gu. 1. 2. XVIII. va.)
E. VIII. kal. M. (Apr. Gu. 2.) XXI.

§. 6. *Secundus cyclus lunae.*
Lunae.

C. V. Id. Apr. XVIII.
B. II. (*B.* II. Om. Gu. 1. *B. C.* pr. *Com. II. kal.* va.)
E. XII. kal. M. XXI.
C. Non. Apr. (*Non. kal. Apr.* Gu. 1.) XVII.
C. V. kal. Apr. XX.
B. E. XVI. (XV. Gu. 1. va.) kal. M. XXI.
C. kal Apr. XVI. (XVII. Gu. 1.)
E. XI kal. M. XVII. (XVIII. Gu. 2. va.)
C. Id. Apr. XX. (XXI. Gu. 1. 2. va.)
B. C. V. (IIII. Gu. 1. va. VIII. Gu. 2.) kal. Apr. XV. (XVI. Gu. 1.)
E. XV kal. Mai. XVI.
C. V. Id. Apr. XIX. (XX. Goth.)
C. VIII. kal. Apr. XV.
B. E. Id. Apr. XV. (E. B. E. Id. pr. XVIII. kal. M. XVI. Gu. 1. VIII. kal. M. XVI. va. B. E. Id. Apr. XV. Gu. 2.)
C. Non. Apr. XVIII.
C. V. kal. Apr. XXI.
E. IIII. Id. (*kal.* Gu. 2. va.) Apr. XV.
B. C. kal. Apr. (*Com. IIII. Non. Apr.* Gu. 1. va.) XVII.
E. XI. kal. M. XVIII.

§. 7. *Tertius cyclus lunae.*
Lunae.

C. VIII. Id. Apr. XV.
C. IIII. kal. Apr. XVIII. (XVI. Goth. va.)
B. XV. kal. M. (*E.* IX. *kal. M.* Gu. 1. *B. E.* XV. *k.* ed. pr. *E. IV. kal. M.* va.) XVIII. (XIX. Gu. 1. XX. va.)
C. V. Id. Apr. (*B. C. V. kal. Apr.* va.) XXI.
C. VIII. kal. Apr. (*C. IIII. kal.* Gu. 2.) XVII. (XVI. va.)
E. XVIII. (*C. VIII. id. kal.* va.) kal. Mai. XVIII. (XXI. va.)
B. C. Non. Apr. XX.
E. VII. kal. Mai. XXI.
C. IIII. Id. Apr. (*C. VIII. id. Apr.* Goth.) XVII.
C. IIII. (III. Gu. 2.) Non. Apr. XX.
B. E. XI. (X. Gu. 1. va.) kal. M. XX. (XXI. Gu. 1. va.)
C. VIII. (VII. Gu. 2.) Id. Apr. XVI.
C. IIII. kal. Apr. XIX.
E. XIIII. (IIII. Gu. 2.) k. M. XX.
B. C. IIII. (III. Gu. 1. va.) Non. Apr. XV. (XVI. Gu. 1. va.)
C. VIII. kal. Apr. XVIII.
E. XVIII. kal. Apr. XVIII. (XIX. Gu. 1. *E. XVIII. kal. M.* Gu. 2. pr.)
C. III. kal. M. XIX. (XV. Gu. 1. XVI. va.)
B. E. XIIII. (XIII. Gu. 1. IIII. va.) kal. Apr. (M. pr.) XV. (XVI. Gu. 1. VII. va.)

§. 8. *Quartus cyclus lunae.*

Lunae.

C. III. Id. Apr. (IV. Gu. 1. 2. va.) XIX.
C. VII. (VI. Gu. 1.) kal. Apr. XV.
E. XVII. kal. M. XVI. (XVIII. ed. Goth.)
B. C. VIII. (VII. Gu. 1. VI. Gu. 2. va.) Id. Apr. XVIII. (XIX. va.)
C. IIII. (II. Gu. 1.) kal. Apr. XXI. (C. XIII. kal. M. XVIII. Gu. 2.)
E. III. Id. Apr. XV. (XXI. Gu. 1.)
C. III. (IV. Gu. 2.) Non. Apr. XVIII. (C. III. Id. Apr. XXI. Gu. 1., quae sequuntur idem cod. ita exhibet:
B. E. X. (VIII. Gu. 2. va.) kal. M. XVIII. (XIX. Gu. 1. 2. XX. va.)
C. XVIII. kal. M. XVI.
C. III. (IV. Gu. 2. XIII. va.) kal. Apr. XVII. (XVIII. va.)
E. XIII. kal. M. XVIII.
B. C. IIII. (III. Gu. 2.) Id. Apr. XX.
C. VII. kal. Apr. XVI.
E. XVII. kal. M. XVII. (XVI. Goth.)
C. VII. Id. Apr. XX.
B. C. XI. kal. Apr. XV. (Emb. X. kal. XI. va.)
E. III. Id. Apr. XVI. (C. III. Id. Apr. XVII. Gu. 2.)
C. III. Non. Apr. XIX. (XVIII. Goth.
E. IX. (VIII. Gu. 2.) kal. M. XX.

Com. VII. kal. Apr. l. XVI.
Em. XVII. kal. M. l. XX.

Em. VII. Id. Apr. l. XV.
Com. III. Non. Apr. l. XVIII.
Em. IX. kal. M. l. XIX.
Com. XVIII. kal. M. l. XXI. (consentit va.)
Com. III. kal. Apr. l. XVII. (consentit va.)
Com. (Em. va.) X. kal. Apr. l. XVI. (XIII. kal. Apr. XVIII. va.)
Em. (Com. va.) III. Id. Apr. l. XVI. (Em. XVII. kal. M. XVII. pr. XXI. pro XVI. va.)
Com. (B. C. va.) III. Non. Apr. l. XIX.
Em. IX. kal. M. l. XX. (XVII. kal. M. XVI. va.)
Cum Gu. 1. consentiunt va. et pr.

---

§. 9. *Quintus cyclus lunae.*

Lunae.

B. C. VII. (VI. Gu. 1. 2. va.) Id. Apr. XVI. (XVII. Gu. 1. 2. va.)
C. III. kal. Apr. XIX.
E. XIII. kal. M. XX.
C. II. Non. Apr. XVI. (XXI. Goth.)
B. C. VII. (VI. Gu. 1. 2. va.) kal. Apr. XVII. (XIX. Gu. 1. 2. va.)
Em. XVII. kal. M. XIX.
C. II. kal. Apr. XV.
E. XII. kal. M. (Apr. va.) XVI.
B. C. III. (II. Gu. 1. 2. va.) Id. Apr. XVIII. (XIX. Gu. 1. 2. va.)
C. III. Non. Apr. XXI.
E. XVI. kal. M. XV.
C. VI. Id. Apr. XVIII.
B. C. III. (II. Gu. 1. 2. va.) kal. Apr. XX. (XXI. Gu. 1. 2. va.)
E. XIII. (III. va.) kal. M. XXI.
C. II. Non. Apr. XVII.
C. VI. kal. Apr. XX.
B. E. XVII. (XVI. Gu. 1. 2.) kal. M. XXI. (XX. Goth.)
C. II. kal. Apr. XVI. (XXI. Gu. 1.)
E. XII. kal. M. XVII.

Arevalus in variis lectionibus haec notavit: In primo cyclo decem novenali haec est varietas inter nostram editionem et vetustissimum cod. Toletanum. Editio: B. com. an. II. Id. apr. XX. (lunae) Cod. Com. III. id. apr. L. XX. Ita inseritur L. pro *luna*. Ed. C. VI. Cal. apr. XVI. Cod. B. com. VI. kal. apr. XVI. — Ed. B. C. IX. kal. apr. XV. Cod. I. com. X. kal. apr. XVI. — Ed. B. C. V. id. apr. XV. Cod. B. com. VI. id etc. — Ed. B. C. V. kal. apr XVII. Cod. B. com. VI. — Ed. E. XVI. kal. Maii XVIII. Cod. E. XIIII. kal. M. XIII. — Ed. C. IX. kal. apr. XVII. Cod. E. IX. kal. apr. XVIII. — Ed. B. E. XI. id. apr. XVII. Cod. B. com. II. id. apr. XII. — Ed. C. Non. Apr. XX. Cod. com. II. Non. apr. IX. — Ed. E. VIII. kal. Maii XXI. Cod. E. VIII. Cal. ap. XXI.

Secundus cyclus lunae. Omnia consentiunt, excepto quod in editione est, E. IIII. id. apr. XV. et in cod. C. IIII. etc.

Tert. cycl. lun. Edit. C. IIII. Non. apr. XX. Cod. C. III. Non. etc. Reliqua consentiunt.

Quartus cycl. Edit. C. III. id. apr. XIX. Cod. C. IIII. id. apr. etc. Nulla alia varietas neque in hoc, neque in sequenti cyclo. Similes alias discrepantias inter editionem nostram et alia exemplaria mss. aut edita annotare nihil iuverit. Sed notandum, quod in Ottob. 345. primus cyclus incipit Communis an. II. id. apr. lun. XXI., quem annum XXI. praeferendum aliqui putant et consentiunt alii codd., Palat. 283. Regio-Vat. 112. Urb. 479.

II. AD LIBRI V. CAP. XXXIX.

Addita sunt huic capiti tria alia capita in cod. Zittav.

C A P. I. *De tempore seculi.*

Seculi tempus humanae investigationi incertum est. Omnem enim de hac re quaestionem Dominus Iesus abstulit, dicens: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae pater posuit in sua potestate. Et alibi: De die illa et hora nemo scit, neque angeli coelorum, nisi solus pater. Unusquisque ergo de suo cogitet transitu, sicut sacra scriptura ait: In omnibus operibus tuis memorare novissima tua et in aeternum non peccabis. Quando enim unusquisque de seculo migrat, tunc illi consummatio seculi est.

C A P. II. *De quadrifera ratione operationis divinae.*

Operatio divina, quae secula creavit et gubernat, quadriformi ratione distinguitur. Primo, quod haec in verbi Dei dispensatione non facta, si aeterna sunt, qui nos apostolo teste ante tempora secularia praedestinavit in regnum. Secundo, quod in materia difformi pariter elementa mundi facta sunt, ut qui vivit in aeternum, creavit omnia simul. Tertio, quia eadem materies secundum creaturas simul creatas non iam simul, sed distinctione sex primorum dierum in coelestem terrestremque creaturam formatur. Quarto, quod ex eiusdem creaturae seminibus et primordialibus causis totius seculi tempus naturali peragitur, ubi pater usque nunc operatur et filius.

C A P. III. *De creatione mundi per septem dies.*

Ipso quidem principio conditionis facta sunt coelum et terra, angeli, aer, aqua de nihilo. Die vero primo lux facta est, et ipsa de nihilo. Secundo firmamentum in medio aquarum. Tertio species maris et terrae et cum eis, quae radicitus terrae inhaerent. Quarto luminaria coeli de lumine, primo die facto. Quinto natilia et volatilia de aquis. Sexto reliqua animalia de terra, et homo carne quidem de terra, anima vero de nihilo creata, qui in paradiso, quem Dominus a principio plantaverat, constituitur. Septimo dominus requievit non a creaturae gubernatione, cum in ipso vivamus et moveamur et simus, sed a novae substantiae creatione.

III. AD LIBR. VIII, 9, 32.

In edit. va. haec adduntur: Tribus autem modis omne augurium constat, videlicet volatu, gestu, cantu. Cum enim ante hominem avis recta semita sine sonitu volare videtur, prosperitatis pro certo iter erit. Si autem bis vel ter in obliquo ante hominis conspectum volatum fecerit, inde prosperitas praedicatur, si sine garrulitate hoc factum fuerit. Cum autem hominis latus dextrum transierit, si sine sonitu fuerit, prosperum habetur. Si sinistrum ac non cum sonitu vel cum sono, improsperum iudicabitur. Retro, si non cum sono vel cum sono volatum fecerit, malum profecto opinabitur. Cum enim volaverit ante domum vel hominem ingenti cum strepitu, sinistrum iudicabitur. Si vero ante hominem in via plane steterit ac hilarem eunti per viam se exhibuerit, prosperitatis signum erit. Verum si cum rostro pennas evellerit, quod sanguis a carne exierit, sinistrum omnibus modis iudicabitur. Cum enim avis in obliquo domus tecto steterit, vel in arbore, si rostro lignum, in quo sederit, percusserit et contra orientem inclinaverit, mali eventus signum erit. Si vero itidem in occidente fecerit, perniciei iudicabitur. Si in domum sine sonitu intraverit ac exierit, dextri eventus signum erit. Verum si in domus summitate sederit ac multum clamaverit, istic hospites advenire significat. Mane si multum secus domum vociferaverit, novi aliquid venire iudicabitur. In sero si itidem fecerit, in modico tempore atteretur. In meridie si multum clamaverit, dominus domus dicitur advenire. Sursum si volaverit ac clamando fortiter ad terram cum impetu venerit, perniciei dicitur adesse. Quum circa quatuor partes domus clamando ierit, inimicos domui paratos nocere omnino designat. Quae si altitudinem petierit et supra domus tectum morata paulatim fuerit, dextri signum annunciabitur. Si

in porta steterit et contra illos, qui in domo sunt, frequenter clamaverit, aliquorum perniciem demonstrat. Si ante ortum frequenter venerit multumque vociferaverit, quorundam mortem indicat. Si in curia steterit, nihilque clamaverit, ad nihilum spectat. Si in exitu domus aliquis obviaverit, sinistrum pro certo iter erit et ab itinere divertendum. Si in coetu volaverit, sonitumque magnum fecerit, futurum proelium fore annunciabitur. Si ab altitudine aeris cum impetu ad terram venerit et diu morata fuerit, sinistrum eventus erit. Si paleam a domo traxerit et huc illucque disparserit, bona domus destruere indicat. Tantum vero si paleam detraxerit, sinistri signum annotabitur. In ostio domus si sederit et frequenter vociferaverit, hospitum signum erit. Si intra ostium domus venerit, amici adventus opinabitur. Si saepe ad domum venerit, amicorum frequentia erit. Tarde si venerit, amicorum cessabit frequentia. Si pedes laceraverit, sinistri signum manifestabitur. Si pennas sibi extraxerit, sinistrum omnino designabitur. Si inter se bellum ingerunt ac multum vociferando dilaceraverint, bellum venturum denunciant. Cum autem avis in cantu se delèctata fuerit, dextri signum manifestabitur.

IV. AD LIBR. IX. CAP. I.

Huic capiti in cod. Zittav. adduntur duo alia capita.

C A P. I. *De linguis septuaginta duabus.*

Hebraea, Assyria, Chaldaea, Persica, MariZ (sic), EllemaZic (sic), Arabica, Scitica, Perefica, Chaldic, Kevia, Gersestavia, Samaria, Aethiopia, Alan., Amazonia, Thelec, Mascuth. Oshc. Threc. Lepegia. Apahamuth. Epeperich. Graecia. Viric. Armenia. Allevanc. Francia. Britannia. Aquitania. Hispania. Scotia. Becmac. Ruscia. Bulgaria. Hungaria. Ciporia. India. Numedia. Sclavia. Saxonia. Artmoni. Pacrationi. Carterioni. Ysmahelitae. Parthia. Sevorchia. Galathia. Wasconia. Briechia. Pamphilia. Philippia. Hurbachia. Chananaea. Sydonia. Sadahia. Macedonia. Acritonia. Chretia. Epiphania. Tharsia. Ponpopolia. Abasia. Samsuthia. Artanuncia. Partavia. Mesopotomia. Tharonia. Disponia. Pacrevantia. Vaspurgantia. Nesepia.

C A P. II. *De aetate mundi.*

Sex mundi aetatibus tempora distinguuntur. Prima aetas ab Adam usque ad Noe, continens generationes decem, annos vero IDCLVI, quae tota periit diluvio, sicut infantiam mergere solet oblivio. Secunda a Noe usque ad Abraham, generationes similiter complexa decem, annos autem ducentos viginti duos, quae in lingua est inventa, id est hebraea. A pueritia namque incipit homo loqui nosse, post infantiam, quae fari non potest. Tertia ab Abraham usque ad Dt (David?) continens generationes quatuordecim, annos vero DCCCCXL. Et quia ab adolescentia incipit homo posse generare, Matthaeus generationum ab Abraham sumpsit exordium, qui et pater gentium constitutus est. Quarta a diluvio usque ad transmigrationem Babylonis generationes aeque iuxta Matthaeum quatuordecim, annis autem LXXV. porrecta a qua Regum tempora coeperunt. Iuvenilis enim dignitas regno est habilis. Quinta deinde usque ad Adventum Salvatoris in carnem generationibus et ipsa quatuordecim porro annis DLXXXVII. extenta. In qua ut gravi senectute fessa malis crebrioribus plebs hebraea quassatur. Sexta, quae nunc nulla generationum vel temporum serie certa, sed ut aetas decrepita ipsa totius seculi morte finienda.

EMENDANDA ET ERRATA IN ISIDORI CONTEXTA ORATIONE ADMISSA.

P. 11. Epist. VI. not. 54. adde: Praeterea haec verba apud Arevalum extant.
I, 16, 2. pro *Pyrrich.* lege *Pyrrhichius.*
8. - *dactili* l. *dactyli.*
23. - *Salominus* l. *Saloninus.*
35, 10. - *Epizeusis* l. *Epizeuxis.*
36, 8. - *Metonomia* l. *Metonymia.*
35. not. 64. ponenda est ad vv. *Si potuit.* Priorem versum non inveni.
38, 17. pro *Phemopoe* l. *Phemonoe.*
21. - *Idilicon* l. *Idylicon.*
39, 1. - *Alcmon* l. *Alcmaeon.*
43, 1. - LXIII. l. XLIII.
II, 13, 1. - *Prosopoeia* l. *Prosopopoeia.*
II, 21, 8. pro *duxi* l. *dixi.*
24, 2. - *Emphasicum* l. *cum emphasi.*
29, 9. - *Boetius* l. *Boethius.*
III, 1, 2. - *Boetius* l. *Boethius.*
3, 3. - *ἔννέα* l. *ἔννεα.*
15, 1. - *Zetus* l. *Zethus.*
70, 20. - *Pyreis* l. *Pyroeis.*
IV, 7, 11. - *Reuma* l. *Rheuma.*
V, 26, 20. - *Inficiatio* l. *Infitiatio.*
34, 3. - *Ἰσημερΐας* l. *Ἰσημερίας.*
39, 30. - *Elius* l. *Aelius.*
VI, 1, 9. - *Thobias* l. *Tobias.*
7, 1. - *Chalceniterus* l. *Chalcenterus.*
18, 11. - *Canit* l. *Canite.*

VIII, 2, 7. lege *his omnibus*. Vide indicem errorum ad p. 254. not. 32.
4, 7 et 8. dele asteriscos.
5, 61. pro *Tessaresdecaecatitae* l. *Tessarescaedecatitae*.
67. pro *Eutichis* l. *Eutychis*.
6, 12. - *Cyrinaicus* l. *Cyrenaicus*.
9, 13. - *a Persis fertur allatum Varro dicit* l. *a Persis allatum Varro dicit*. Cfr. indicem errorum in notas ad p. 268. not. 22. 23.

IX, 2, 97. pro *Angriari* l. *Angrivari*.
XII, 1, 53. - *Mirteus* l. *Myrteus*.
55. - *redas* l. *rhedas*. Idem vitium paulo post recurrit.
XIII, 22, 3. pro *Amphityonis* l. *Amphictyonis*.
XVI, 7, 2. - *disco operta* l. *discooperta*. Vide Forcellini Thesaur. s. h. v.
XVII, 9, 47. pro *Chamadrys* l. *Chamaedrys*.
52. - *dactylintem* l. *dactylitem*.
XX, 11. in itulo pro *stelis* l. *sellis*.

E R R A T A.

P. 18. not. 30. pro *av.* lege *va.* et sic semper. Vide Praefationem in recensu editionum.
- 19. - 36. pro *Iesa* l. *Iesu*.
Nau l. *Naue*.
48. Hanc notam ita corrige: *propter nomina scilicet Graeca* exhibent Gu. 1. 2. pr. va. 1. 2. Ar. — Vulg. om. *scilicet*. In seqq. *duas ss* exhibent Gu. 1. Sed scribendum est *duas s*. — Vulg. *Sed pro z ss ponebant* — Arev. va. 2. *duo ss.* — *duo s* pr. va. 1.
- 25. - 60. adde: vulg. *iste ipse*.
- 28. - 17. pro *ictu* Gu. 1. l. *ictu vulg.*
- 38. - 36. adde: *κρίσιμον vulgo*.
- 39. - 46. adde: *vulg. fuerunt*.
48. Scribe: *Sic scripsi e coniectura. Fortasse tamen defendi potest vulgata in liminari.*
55. pro *Persunnius* l. *Persannius*.
- 40. - 7. post *inveniuntur* adde: *vulg.*
33. dele numerum notae una cum linea.
- 41. - 59. dele verba: *et metrum id reiicit. Hoc verum est.*
- 43. - 68. pro *huiusnudi* l. *huiusmodi*.
- 49. - 43. adde post *idemloquium alii: Vulg. id est eloquium.*
- 51. - 32. post *Arev.* adde: *et vulg.*
- 53. - 56. dele verba: *unde locus sumptus est.*
- 55. - 49. pro *sint* l. *sit*.
- 61. - 65. dele verba: *sic va.*
- 62. - 7. pro *al.* lege: *vulg.*
11. - Particulas. Sic Gu. 1. l. *particulas* Gu. 1. — *quae* Gu. 1. 2.
40. pro *Saf'a* l. *Safa*.
- 63. - 58. pro *temperantius pr.* l. *temperantius vulg.*
- 64. - 24. adde post *in:* Vulg. *propheta*.
26. ita emenda: *Sic de coniectura Arevali scripsi. Timothee vulg. — Thymothees Gu. 1. — Cymothoe al. ap. Grial. De Phemonoe vide Fortunatian. in arte de dactyl.*

P. 65. not. 68. pro *Hinc om. Gu. 1.* scribe: *Hinc inde* vulg., sed *hinc* om. Gu. 1.
- 72. - 2. pro *fidem assertionibus facit Gu. 1.* l. *fidem assertionis facit* vulg.
- 74. - 2. adde: *vulg. exitus.*
- 77. - 54. adde: *dicit vulg.*
- 79. - 37. post *recepi* adde: *ex eod. cod.*
- 81. - 46. adde: *Locus est e Cic. pr. Milon.* 22, 89
- 86. - 14. adde: *vulg. quiet. et immob. sit.*
- 87. - 68. adde: *monstratur* vulg.
- 92. - 7. adde: *notata* vulg.
- 93. - 39. adde: *ergo* vulgata ubique exhibet.
50. adde: *directim* vulg.
- 94. - 11. post *Sic Gu.* 1. adde: vulg. *et* om.
- 96. - 4. adde: *vulg. rei profertur.*
30. adde: *vulg. honoris.*
- 98. - 13. post *vulg.* perge ita: *verba Latine generaliter om. Gu. 1.*
- 100. - 14. pro *collucationem* lege *collucutionem*.
18. adde post *Virg. v.* 84: vulg. *iuvasse*.
- 101. - 33. pro *faciem* l. *faciendam*.
- 103. - 26. adde post *disciplinis* ad extremum: *Gu.* 2.
29. adde: Vulg. *huiusmodi*.
- 104. - 32. pro *sequetur* l. *sequitur*.
- 105. - 45. post *al.* adde: vulg. *nescit*.
62. adde: vulg. *sic de aliis.*
- 111. - 48. adde: vulg. *secundum vero geom.*
- 115. - 32. adde: vulg. *dipondo*.
- 118. - 3. adde: Vulg. *vinnolata vox est levis et mollis.*
- 119. - 51. adde: vulg. *et argentea*.
65. adde: vulg. *barbita*.
- 124. - 13. adde: vulg. *parte*.
- 125. - 54. post *nox* adde *vulg.*
- 133. - 70. pro *Hesperus pro Hesperus* lege: *Hesperus pro Vesperus.*
74. Corrige ita: Locus Statii est Theb. VI, 289., ibique *deprenditur* legitur, quod recipiendum est.
76. adde: vulg. *dicti*.
- 134. - 8. adde: vulg. *quia in eius capite.*
- 135. - 57. adde post: *et cygnum:* vulg.

P. 135. not. 59. Praepone: *Sic Gu.* 1.
- 141. - 47. adde: *Eadem* vulg.
- 142. - 16. adde: *Vulg. apostemas.*
23. adde: vulg. *ἠπατικὴ.*
- 145. - 51. adde: vulg. *ad similitudinem.*
- 149. - 40. post *princ.* lege: *id est optimum.*
- 154. - 24. adde: vulg. *humana coerceatur audacia.*
- 159. - 44. adde: vulg. *in obligatione.*
50. post *apud Goth.* adde: *commodum* vulg.
- 162. - 20. dele *vulg.*
- 165. - 30. adde: vulg. *extendatur.*
- 170. - 26. pone: vulg. *vocatur*, sed *vocatum* exhibent Gu. 1.
- 182. - 49. adde: addit cod. Zitt.
- 192. - 2. adde: vulg. *eo quod ibi.*
3. pro *βιβλίου* l. *βιβλίον* et pro *θήμη* l. *θήκη.*
23. adde: vulg. *singulis.*
- 205. - 57. dele *at.*
- 230. - 35. adde: vulg. *per quae.*
- 232. - 17. adde: vulg. *quondam.*
- 242. - 17. adde: vulg. *signa.*
- 254. - 32. adde: vulg. *haec omnibus.*
- 258. - 20. adde: vulg. *id est Anom.*
- 264. - 13. post *ad eumque* adde *confer.*
- 268. - 22. et 23. ita coniunge et emenda: *Sic distinxit locum Arev. ex Aug. VII. de Civ. cap. ult. unde idem per parenthesin addit constat post genera.* Vulg. *a Persis dicitur* (*fertur* Z. Gu. 1.2. goth.) *allatum. Varro dicit, divinat. quat. esse gen., terram* etc.
- 271. - 26. adde: vulg. *inventiones.*
- 286. - 4. adde: vulg. *Cithei.*
5. adde: vulg. *Scythia.*
- 287. - 60. post *tribus Iud.* adde *vulg.*
- 319. - 59. adde: vulg. *utrum istud aut illud.*
- 320. - 15. adde: vulg. *ad aerarium expensum.*
- 350. - 35. adde: vulg. *et duo semper.*
- 352. - 1. adde: *Vulg. om.*
- 355. - 42. adde: Locus Ciceronis est in Verr. V, 42, 110.
- 361. - 59. adde: vulg. *πνεύμονα.*
- 364. - 14. adde post *egreditur:* Gu. 2.
- 368. - 2. lege: *apud Daehnium.*
8. adde: vulg. *unde et hon. funct.*
- 369. - 27. dele: *etc., ut vulg.*
- 370. - 17. adde: vulg. *unum oculum in media fronte habere perhibentur.*
- 387. - 44. adde: vulg. *pro geniis lucorum erant.*
- 389. - 67. adde: vulg. *Amphisibaena.*
72. adde: vulg. *excrescant.*
- 391. - 34. adde: vulg. *admodytes.*

P. 395. not. 53. pro *Gu.* 1. 2. scribe: *vulgo.*
- 398. - 24. pro *et* l. *cum.*
- 400. - 32. adde: vulg. *fungiis.*
- 401. - 48. pro *al.* scribe *vulg.*
61. adde: vulg. *incolae.*
- 416. - 1. adde: vulg. *arcticus.*
8. adde: vulg. *τροπικὸς θερινός.*
- 437. - 47. adde: vulg. *a filio Cham dicta est.*
- 439. - 73. post: *versus Homeri est* dele literam δ et scribe Il. XX, 215.
- 443. - 52. adde: vulg. *argentoque.*
- 455. - 51. dele lineam post *vv.*
- 462. - 7. pro *Chasluim* l. *Chasloim.*
- 464. - 13. dele verba: *altera forma pro cassis, is.*
- 469. adde post *habitatoribus: vulg.*
- 484. not. 15. adde: vulg. *et intus.*
20. lege: Arev. *quia septentrio. — Z. Gu.* 2. *va. Cardo est, qui est a sept.*
- 486. - 9. adde: vulg. *quod aratores candet. voc.*
- 488. - 28. adde: vulg. *et in aquis.*
37. adde: vulg. *quia.*
- 489. - 47. adde: vulg. *in Iudaea de lacu Asphalt.*
77. adde: vulg. *cum lunae noctibus.*
- 490. - 39. adde: vulg. *vim habeat ad stringendum.*
- 491. - 54. adde: vulg. *cavatae.*
- 492. - 9. pro *nat. refrig.* Gu. 1. lege *nat. refrig.* vulg.
21. pro: vulg. *tactu frig.* Z — *frigida actus* lege: Vulg. *tacta frigid. — Z. frigida actu.*
- 493. - 59. pro *non del. scripta* vulg. lege: *non del. scripta* Gu. 2.
- 499. - 37. altero loco scribe pro *Gu.* 1. 2.: *vulg.*
- 501. - 74. adde: vulg. *perspicuus est atque gratus.*
- 512. - 31. adde: vulg. *exscindat.*
- 531. - 55. adde: *a fungis nomine accepto* vulg.
- 542. - 42. adde: vulg. *foliis.*
- 545. - 71. adde: vulg. *σχινάνθος.*
- 551. - 59. adde: vulg. *quercubus.*
77. adde: vulg. *Capillus Veneris vocatus.*
- 553. - 49. adde: vulg. *Pilogonos.*
63. adde: vulg. *nepeta.*
- 565. - 62. post Gu. 1. dele lineam.
- 583. - 67. pro *ab* lege *apud.*
- 584. - 27. adde post *Arev.: laxantque* vulg.
- 586. - 2. post *mendicium* adde: *vulg.*
- 611. - 47. adde: *Om. Gu.* 1. 2.
- 616. - 12. emenda hoc modo: *compositione Z.* — Graeca *ἀπὸ τοῦ ποτοῦ* scripsi e Gu. 1. 2. 3. 4. pro vulg. *συμπόσιον.* Cetera dele.
- 618. - 11. dele verba: *ut posuimus etiam*, et pro *quam* l. *quum.*
- 629. - 64. adde post *de vita sua: vulg.*

INDEX I.

SCRIPTORUM AB ISIDORO CITATORUM.

Crucis signum (†) significat locum nondum esse editum. — v. l. (varia lect.) et signum (?) significat dubium esse an locus idem intelligatur, qui significatus est.

SCRIPTURAE SACRAE LOCI.

A. *Testamentum Vetus.*

INDEX II.

RERUM ET VERBORUM AB ISIDORO EXPLICATORUM.

B.

C.

D.

F.

H.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

INDEX III.

VOCUM GRAECARUM QUIBUS ISIDORUS UTITUR.

INDEX NOTARUM CRITICARUM.

APPENDIX VERBORUM II. INDICE OMISSORUM.

Alica XVII, 3, 9.
Antitheton I, 35, 21.
Astrorum, *siderum*, *stellarum* differ. III, 59.
Caelum XIX, 7, 4. XX, 4, 7.
Cama XX, 11, 2.
Cappadoces IX, 2, 30.
Caprificus XVII, 7, 18.
Caries XVII, 6, 8.
Celer X, 51.
Clavi XIX, 19, 7.
Comptus X, 56.
Congiarium XVI, 26, 7. 8.
Curulis sella XX, 11, 11.
Dactylites XVII, 9, 52.
Gothia XIV, 3, 31.
Hoedi XII, 1, 13.
Luna XIX, 27, 1.
Lyrici VIII, 7, 4.
Mancipatio V, 25, 31.
Matris soror quomodo appelletur IX, 6, 18.

SPECIMEN ELOCUTIONIS ISIDORIANAE.

Subiectum et *Praedicatum.*

Vel cum plurali verbi V, 7, 1.

Nominativus c. *Infinitivo.*

Noscuntur II, 5, 9. VI, 6, 4. 16. IX, 2. *cernitur* III, 71, 11. VI, 17, 23. *compertus est* V, 26, 16. *dignoscitur* VI, 17, 30. *cognoscitur* VII, 2, 44. *invenitur* VII, 2, 1. *certus* VI, 2, 45. *dubitatur* VII, 2, 15. *manifestatur* VII, 9, 13. *comprobantur* VIII, 8, 7. *permissus* VIII, 11, 17. *indulgendus* VI, 19, 75.

Nominativus absolutus.

VII, 2, 40. XVI, 13, 4.

Genitivus.

Genitiv. ab *adiectivis* pendens *proprius* II, 9, 3. *contrarius* I, 4, 11. 6, 29. III, 20, 3. IV, 7, 18. IX, 8, 11. XIV, 8, 31. XIX, 1, 14. *vicinus* XI, 1. *notus* III, 4, 3. *eruditus* VI, 2, 37. *scius* VIII, 11, 15.
Genitivus a *Comparativo* pendens XVII, 7, 52. 71.
Genitiv. c. *Verbis*: *castigare* X, 236.

Dativus.

Dativus pendens *a Verbis*: *proficere* II, 10, 3. V, 3, 4. *impedire* I, 42.

Accusativus.

Accusativus pendens *a Verbis*: *uti* I, 3, 4. 4, 2. 38, 15. II, 16, 1. III, 21. V, 25, 3. 4. VII, 11, 2. VIII, 5, 19. XI, 1, 21. *carere* VI, 19, 37. XIX, 1, 25. *incidere* X, 28. *fluere* VII, 6, 78. *differre* III, 5, 4. *blandiri* III, 20, 14. *resonare* I, 4, 13. *sedere* VI, 18, 13. — *Plus* c. *Accusativo* III, 71, 17. XI, 1, 118.
Accusativ. in formula *vocare nomen* VII, 6, 46. Cfr. Liv. XXXV, 47, 5. Hygin. fab. 99. Manil. Astron. 937. 968. Sic *nomen addere* Plin. H. N. XXII, 6, 6. Plaut. Rud. prol. 33. Cornel. Nep. Dion. 1, 1. Virg. Aen. III, 694. Liv. I, 1. extr. Tacit. Ann. I, 23, 3. IV, 65, 1.

Ablativus.

Ablativ. c. verbo *dividere* I, 4, 4. init. II, 4, 4. c. 24. c. 25, 5. 31, 1. III, 5, 1. 2. V, 27, 28.

Comparatio.

Superlativus sequente *quam* VII, 6, 36. XIII, 7, 1. Cfr. Liv. XXXIV, 32, 3. — cum adv. *nimis* II, 27, 1.

Indicativus.

Indicativus in *orat. pendente* I, 34, 15. II, 24, 2. III, 47, 1. VI, 2, 3. XIX, 13. — *dummodo* c. *ind.* II, 31, 5. — *ut* c. indicat. I, 26, 29. cfr. not. 24. p. 398.

Infinitivus.

Infinitivus in orat. obliqua pendens a particulis: *nisi* II, 16, 2. *quia* VIII, 11, 64., quod ad Graecum exemplum factum est, cfr. Columell. I, 4. ubi *quoniam* cum infinitivo reperitur, quamvis id nunquam reperiri dicat Krueger. über die oratio obliqua p. 51.

Verba.

Verba Deponentia passive posita: *interpretari* II, 24, 3. IV, 10, 7. VI, 2, 49. 3, 1. 16, 11. 19, 17. *contemplatus* II, 24, 2.

Particulae.

Quousque pro *quoad* c. Coniunctiv. II, 9, 18. *quando* pro *quoniam* II, 10, 2.
Pleonasmus particularum: *ideo eo quod* III, 44, 3. *inde eo quod* III, 71, 26. V, 24, 10. *proinde eo quod* VI, 2, 11. *inde* pro *eo quod* I, 5. c. 16. c. 38. IX, 3, 25. *alibi* pro *alio* III, 71, 4. *tanto* pro *tam* IV, 6, 19. VI, 19, 21. XII, 2, 38. XIV, 8, 10. *quantum* pro *quo* X, 9. *tantundem* pro *tantum* V, 3, 3.

([illegible] Lib. III. Cap. de Musica.)

Ex codice Toletano apud Arevalam.

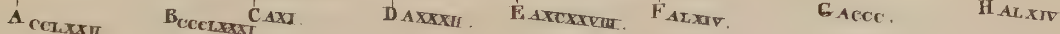

F. L.

(Zu Lib. III. Cap. de Geometria)

Ex codice Toletano apud Arevalum.

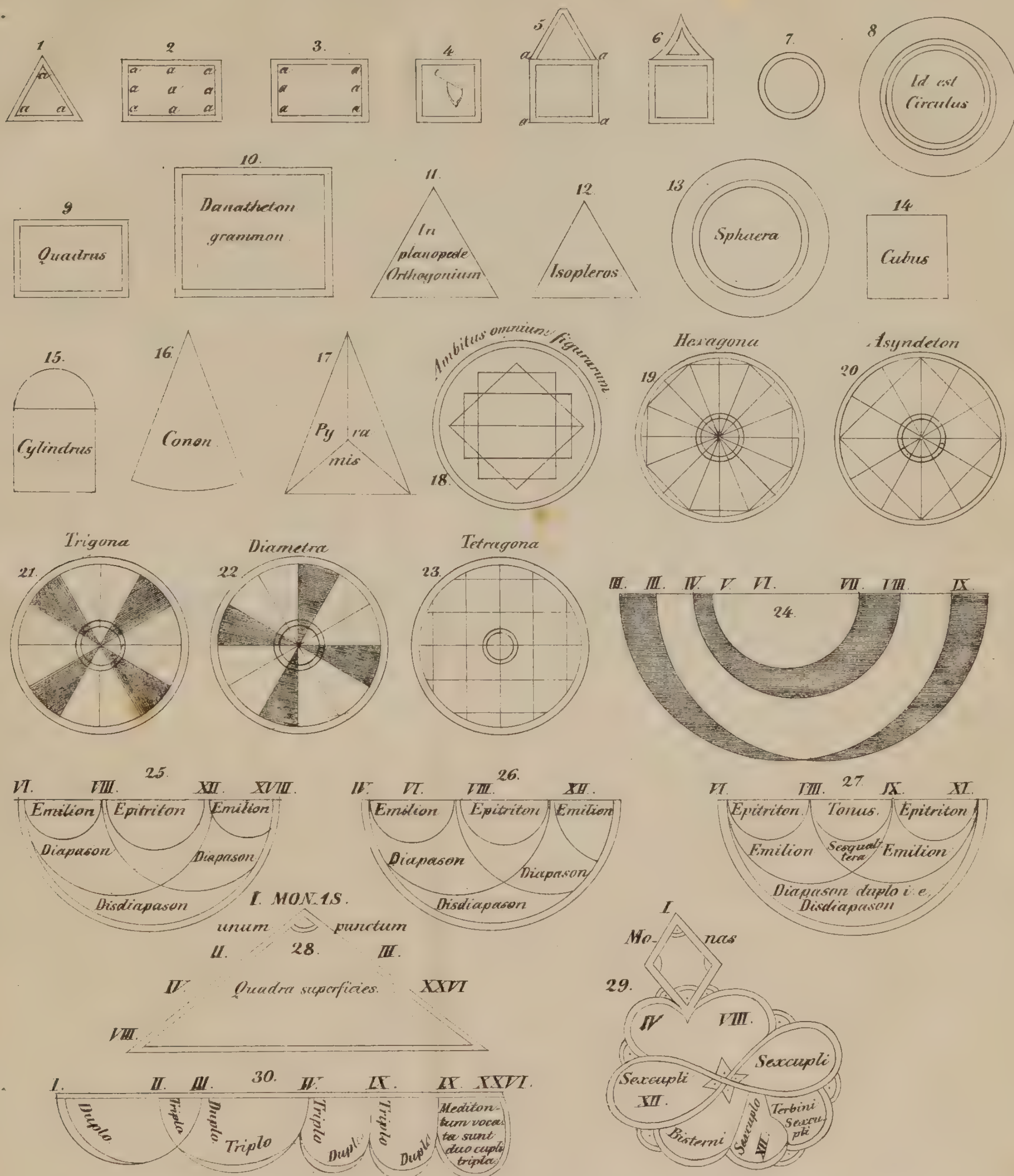

F. L.